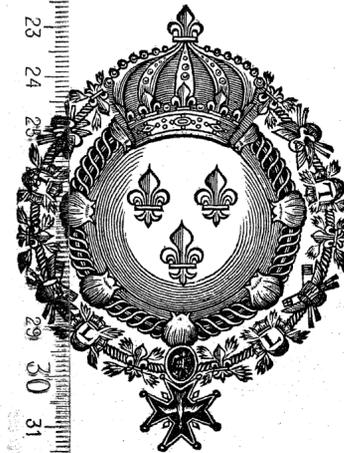


SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS
EPISCOPI
OP E R U M

TOMVS SEPTIMVS,
CONTINENS LIBROS XXII. DE CIVITATE DEI,

Post Lovaniensium Theologorum recensione castigatos denuo ad manuscripta
exemplaria Gallicana, Vaticana, Belgica &c. necnon ad editiones antiquiores
& primarias,

OPERA ET STUDIO MONACHORVM
Ordinis S. Benedicti è Congregatione S. Mauri.



PARISIIS,
Excudebat FRANCISCVS MUGUET Regis & illustrissimi Archiepiscopi
Parisiensis Typographus.

MDCLXXXV.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

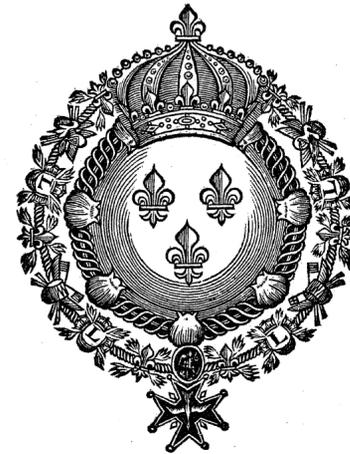
SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS
EPISCOPI
OPERUM

TOMVS SEPTIMVS,

CONTINENS LIBROS XXII. DE CIVITATE DEI,

Post Lovaniensium Theologorum recensionem castigatos denuo ad manuscripta
exemplaria Gallicana, Vaticana, Belgica &c. necnon ad editiones antiquiores
& primarias,

*OPERA ET STUDIO MONACHORVM
Ordinis S. Benedicti à Congregatione S. Mauri.*



PARISIIS,

Excudebat FRANCISCUS MUGUET Regis & illustrissimi Archiepiscopi
Parisiensis Typographus.

MDCLXXV.

CVM PRIVILEGIO REGIS.



IN TOMUM SEPTIMUM

P R Æ F A T I O.

POST QUAM dogmatica opera dedimus, quibus Ecclesiam informat Augustinus eruditque ad pietatem: restant edenda deinceps scripta ejus polemica, quæ pro Ecclesiæ defensione converso in ipsius hostes stilo composuit. Polemicorum autem primo ordine offert sese grande Opus contra Paganos, adversarios Christiani nominis primos & præ ceteris magis infensos, qui unius veri Dei cultores aperto bello semper, aut adhibitâ vi savitiâque, aut certè odiosis criminationibus sunt persecuti. Idololatrarum enim perpetuum hunc fuisse morem, ut si qua Orbi calamitas accidisset, hanc religioni Christianæ imputarent, nemo est qui non intelligat ex lætione veterum, Tertulliani, Arnobii, Cypriani, qui olim suo quisque tempore impiorum obtrectiones scriptis apologeticis propulsare pro virili contenderunt. Imperante postea Honorio cum Romæ summam cladem Gothorum exercitus intulisset, recruderunt infidelium querelæ, solitoque acerbis & injuriosius Deo vero obtrectare cœperunt, excidium Urbis in Christianam religionem odiosissimè referentes. Nam quia per Imperatorum leges nemini jam colere deos licebat, Romam tutelaribus, quibus conditores illam sui custodiendam crediderant, diis destitutam inevitabili exitio cecidisse, atque ex ipsis haud dubiè Christianis, qui in Urbis direptione commune omnium discrimen & captivitatis injurias minimè evasissent, totius mali causam ortam esse clamitabant. Tunc ergo zelo domûs Dei exardescens Augustinus, animum induxit Opus contra blasphemos, *de Civitate Dei* nuncupatum, conscribere: quo immenso labore quomodo Christianam religionem ulciscatur, & explicat ipse breviter in Retractatione quæ Operi præfigi solet, & luculentius docent librorum argumenta singulorum, quæ hac primùm editione per nos in fronte voluminis exhibentur.

Partes Operis duas præsertim facit, alterâ quæ priores decem libros complectitur, Paganis respondens, vetustas illorum opiniones de deorum cultu, quem alii propter hanc vitam, alii propter futuram, esse utilem disputabant, evellit ex animis: alterâ utriusque Civitatis, mundi & Dei, quibus universi, angeli & homines, hac vel illâ comprehendimur, exortum, procursum, exitum tandem sive debitos fines exponit.

Maximi momenti Opus maximâ curâ elaboravit pro materiæ præstantia & dignitate, proutque virum decebat & summo ingenio præditum, & omnium scientiarum genere ornatissimum. Nam immane dictu est quanta hîc sit rerum varietas, quàm profusâ eruditio, quàm solers & exquisita ratio disserendi: quasi nihil strenuus Civitatis Dei vindex voluerit, neque artis & industriæ, neque eruditionis sive sacre, sive profane, desiderari his in libris: è quibus re ipsa tamquam è penu refertissimo eruditi disputatores quicumque adversus impios divinæ religionis defensionem posthac suscipiunt, opem & copiam sibi petendam putant.

Volumina prima hujus Operis non plus tria viderat Macedonius Africae Vicarius, cum obstupefactus admiratione rescripsit Augustino: * *Miro modo afficior sapientiâ tuâ &c. Nam* ^{*Epiß. 154.} *et illa (quæ edidisti) tantum habent acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut nihil supra sit. Moxque de* *hisdem: Explicui, ait, tuos libros, (neque enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quàm*

P R Æ F A T I O.

se curare paterentur:) iniecerunt manum, ereptumque aliis sollicitudinum caussis, suis vinculis illigarunt, ita enim (mihi Deus propitius sit,) ut ego anceps sim, quid in illis magis mirer, sacerdotii perfectionem, philosophiæ dogmata, historia plenam notitiam, an facundie jocunditatem, qua ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent non desistant, & cum explicaverint, adhuc requirant. Con-victi namque sunt impudenter pertinaces &c. Paulus Orosius in præfatione ad historiarum libros, quos Augustini impulsu confecit, laudat perficiendo adversus Paganos undecimo libro insistentem, quorum, inquit, jam decem orientes radii mox ut de specula ecclesiastica claritatis elati sunt, toto orbe fulserunt. Jubeat Cassiodorus Senator in lib. Institut. c. 16. ut libros de Civitate Dei infatigabili sedulitate percurramus. Neque sunt hoc loco prætereundi Francorum reges, Carolus Magnus, qui, teste Eginhardo, delectabatur libris S. Augustini, præcipueque his qui de Civitate Dei prætitulati sunt. De quo Poëta Saxonicus lib. 5. Annal.

Quos Augustinus celi de civibus almis

Scriptis, amanter eos crebrius audierat.

Carolus item V. cognomento Sapiens, qui pro iisdem libris Gallicè redditis, sibi que nuncupatis, versionis auctorem amplissima dignitate auxit exornavitque.

Eximium hoc opus Marcellini studio debemus. Quamquam enim Augustinus Civitatis cælestis caritate satis adduceretur ad scribendum, fecit tamen etiam provocatus à Marcel-

* Epist. 136. n. 3.

lino, cujus hæc ea de re in * epistola ad Augustinum exstat postulatio: Ego verò ad hæc omnia libros confici deprecor, Ecclesiæ, hoc maxime tempore, incredibiliter profuturos. Cui rescribens Augustinus * initio quidem significat cupere se de his agere non librorum negotio, sed epistolari, si potest sat esse, colloquio: postea tamen quam ibi Paganorum quæstiones enodavit, si quid contra moveat, * vel epistolis, vel libris, ad omnia responsurum se pollicetur.

* Epist. 138. n. 1.

Hanc ad Marcellinum epistolam, in qua de edendis contra Paganos vel epistolis, vel libris, ad hunc deliberandum relinquit, scripsit anno Christi 412. Quapropter discedere nos oportet à Baronii opinione, qui hos libros ideo ponit anno 411. inchoatos, quia Romanæ cladis, quæ anno 410. contigit, occasione prodierunt. Cæptos itaque non arbitramur nisi paulò ante Marcellini cædem, quam anno 413. mense Septembri factam observamus in * epistola ad Cæcilianum: nam & ab exordio secundi libri deinceps ad ipsum (cujus nomini omnes dedicati sunt) Marcellinum numquam sermo dirigitur. Duos libros, quartum & quintum, in * epistola ad Evodium sub anni 415. finem scriptâ memorat S. Doctor se tribus aliis adjunxisse, hoc ipso anno 415. inchoatos & perfectos. Undecimum, editis jam antè aliis decem, scribebat circiter annum 416. teste Orosio in præfatione ad historiarum Opus eo ferè anno inchoatum. Quarti-decimi meminit ipse Augustinus in libro contra Adversarium Legis & Prophetarum primo, quem circa annum 420. edidit. Tandem immensum hoc Opus, quo se per aliquot annos detentum dicit, non multo post anni 426. finem absolutum esse probant Reractationes: in quibus, anno certè 426. aut 427. perfectis, libro 2. capite 41. citatur liber de Civitate Dei postremus. Nec referendum hic quod in eam rem ad caput 8. libri 22. adnotatum, necnon in fine libri 18. ubi Baronii & Coquæi, qui libros de Civitate Dei posteriores non ante annum 429. scriptos putant, sententia discutitur.

* Epist. 151

De nostro jam labore nihil interest mentionem injicere. Certè quidem haud nos pænitet tam multa exemplaria, quorum Syllabum in fine habes, evolvisse ac perlegisse: quippe qui hos libros propter reconditiorem doctrinam, Græcæque ac Romanas antiquitates passim inspersas, collatione veterum codicum indigere præ ceteris, non solum eruditorum admonitione, sed etiam usu nostro ac experientiâ didicimus. Capitulum cum argumentis suis distinctionem, quam improbare voluit non nemo, habent codices ante nongentos annos scripti, & digna est profectò, quæ Augustini operâ aut jussu adjecta credatur ad juvenandos lectores, sed absoluto jam opere, quemadmodum in sacris libris olim factum erat. Postremò quod ad Commentarios hujus Operis adtinet, quos virorum prudentum & litteratorum consilio ac auctoritate adducti præterimus, eos perlustravimus diligenter, & excerptas ex iis in loca difficilia observationes illustriores huc transferendas curavimus.

* Epist. 169. n. 1.

De nostro jam labore nihil interest mentionem injicere. Certè quidem haud nos pænitet tam multa exemplaria, quorum Syllabum in fine habes, evolvisse ac perlegisse: quippe qui hos libros propter reconditiorem doctrinam, Græcæque ac Romanas antiquitates passim inspersas, collatione veterum codicum indigere præ ceteris, non solum eruditorum admonitione, sed etiam usu nostro ac experientiâ didicimus. Capitulum cum argumentis suis distinctionem, quam improbare voluit non nemo, habent codices ante nongentos annos scripti, & digna est profectò, quæ Augustini operâ aut jussu adjecta credatur ad juvenandos lectores, sed absoluto jam opere, quemadmodum in sacris libris olim factum erat. Postremò quod ad Commentarios hujus Operis adtinet, quos virorum prudentum & litteratorum consilio ac auctoritate adducti præterimus, eos perlustravimus diligenter, & excerptas ex iis in loca difficilia observationes illustriores huc transferendas curavimus.

ELENCHUS

ELENCHUS LIBRORUM ET CAPITUM
OPERIS S. AUGUSTINI
DE CIVITATE DEI.

LIBER PRIMUS.

Paganos reprehendit, qui orbis calamitates, maximèque Romanæ urbis recentem à Gothis vastationem Christianæ religioni, qua deorum cultus prohibetur, tribuebant. Agit de commodis & incommodis, quæ tunc bonis & malis, ut solet, fuerunt communia. Illorum denique resundit procacitatem, qui Christianarum feminarum violatum à militibus pudorem objectabant.

PRÆFATIO, De suscepti operis consilio & argumento.

CAPUT I. De adversariis nominis Christi, quibus, in vastatione Urbis, propter Christum Barbari pepercerunt.

- II. Quod nulla unquam bella ita gesta sint, ut viatores propter deos eorum quos vicerant, parcerent victis.
- III. Quam imprudenter Romani deos penates, qui Trojam custodire non potuerant, sibi crediderint profuturos.
- IV. De asylo Junonis in Troja, quod neminem liberavit à Græcis; & basilicis Apostolorum, quæ omnes ad se confugientes à Barbaris defenderunt.
- V. De generali consuetudine hostium, vicinas civitates evertentium, quid Cæsar senserit.
- VI. Quod ne Romani quidem ita ullas ceperint civitates, ut in templis earum parcerent victis.
- VII. Quod in everfione Urbis, quæ asperè gesta sunt, de consuetudine acciderint belli: quæ verò clementer, de potentia provenerint nominis Christi.
- VIII. De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerumque communia sunt.
- IX. De causis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur.
- X. Quod sanctis in amissione rerum temporalium nihil pereat.
- XI. De fine temporalis vitæ, sive longioris, sive brevioris.
- XII. De sepultura humanorum corporum, quæ Christianis etiam si fuerit negata, nil admittit.
- XIII. Quæ sit ratio sanctorum corpora sepeliendi.
- XIV. De captivitate sanctorum, quibus nunquam divitiæ solatia defuerunt.
- XV. De Marco Regulo, in quo captivitatis, ob religionem etiam sponte tolerandæ, exstat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodesse non potuit.
- XVI. An stupris, quæ etiam sanctorum fortè virginum est passa captivitas, contaminari poterit virtus animi sine voluntatis assensu.
- XVII. De morte voluntaria ob metum pœnæ sive dedecoris.
- XVIII. De aliena violentiarum libidine, quam in oppresso corpore mens invita perpetuat.
- XIX. De Lucretia, quæ se ob illatum sibi stuprum peremit.
- XX. Nullam esse auctoritatem, quæ Christianis in qualibet causa jus voluntarie necis tribuat.
- XXI. De interfektionibus hominum, quæ ab homicidii crimine excipiuntur.
- XXII. Quod nunquam possit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere.
- XXIII. Quale exemplum sit Catonis, qui se, victoriam Cæsaris non ferens, interemit.
- XXIV. Quod in ea virtute, qua Regulus Catone præstantior fuit, multo magis emineant Christiani.
- XXV. Quod peccatum non per peccatum debeat declinari.
- XXVI. De his quæ fieri non licent, cum à sanctis facta noscuntur, quæ ratione facta credenda sint.
- XXVII. An propter declinationem peccati, mors spontanea appetenda sit.

Tom. VII.

- XXVIII. Quo judicio Dei in corpora continentium libido hostilis peccare permissa sit.
- XXIX. Quid familia Christi respondere debeat infidelibus, cum exprobrant, quod eam à furore hostium non liberaverit Christus.
- XXX. Quam pudendis prosperitatibus affluere velint, qui de Christianis temporibus conqueverunt.
- XXXI. Quibus virorum gradibus aucta sit in Romanis cupido regnandi.
- XXXII. De Scenicorum institutione ludorum.
- XXXIII. De vitiis Romanorum, quos patria non correxit everfio.
- XXXIV. De clementia Dei, quæ Urbis excidium temperavit.
- XXXV. De latentibus inter impiis Ecclesiæ filiis, & de falsis intra Ecclesiam Christianis.
- XXXVI. De quibus causis sequenti disputatione sit differendum.

LIBER SECUNDUS.

IN quo disputatione instituta de malis, quæ ante Christum vigente deorum falorum cultu perpetrati sunt Romani, demonstratur primùm eos morum malis & animi vitiis, quæ mala vel sola, vel maxima deputanda sunt, cumulatò procurantibus diis falsis, nedum liberatos fuisse.

CAPUT I. De modo, qui necessitati disputationis adhibendus est.

- II. De his quæ primo volumine expedita sunt.
- III. De assumenda historia, quæ ostendatur, quæ mala acciderint Romanis, cum deos colerent, ante quàm religio Christiana obresceret.
- IV. Quod cultores deorum nulla unquam à diis suis præcepta probitatis acceperint, & in sacris eorum turpia quæque celebraverint.
- V. De obscenitatibus, quibus mater deùm à cultoribus suis honorabatur.
- VI. Deos paganorum nunquam bene vivendi sanxisse doctrinam.
- VII. Inutilia esse inventa philosophica, sine auctoritate divina, ubi quemque ad vitia promem magis movet quod dii fecerint, quàm quod homines disputarint.
- VIII. De ludis scenicis, in quibus dii non offenduntur editione suarum turpitudinum, sed placantur.
- IX. Quid Romani veteres de cobibenda poetica licentia senserint, quam Græci deorum secuti judicium, liberam esse voluerint.
- X. Quæ nocendi arte demones velint vel falsa de se crimina, vel vera narrari.
- XI. De scenicis apud Græcos in reipublica administrationem receptis, eo quod placatores deorum injustè ab hominibus spernerentur.
- XII. Quod Romani auferendo libertatem poësis in homines, quam dederunt in deos, melius de se quàm de diis suis senserint.
- XIII. Debuisse intelligere Romanos, quod dii eorum, qui se turpibus ludis coli expetebant, indigni essent honore divino.
- XIV. Meliorem fuisse Platonem, qui poësis locum in bene morata urbe non dedit, quàm hos deos, qui se ludis scenicis voluerint honorari.
- XV. Quod Romani quosdam sibi deos, non ratione, sed adulatione instituerint.
- XVI. Quod si diis nulla esset cura justitia, ab eis Romani accipere debuerint præcepta vivendi potius, quàm leges ab hominibus mutuari.

8

- xv i. De raptu Sabinarum, aliisque iniquitatibus, quae in civitate Romana etiam laudatis vigere temporibus.
- xv ii. Quae de moribus Romanorum aut metu compressis, aut securitate resoluisset Sallustius prodat historia.
- xix. De corruptione Romanae reipublicae prius quam cultum deorum Christus auferret.
- xx. Quasi velint felicitate gaudere, & quibus moribus vivere, qui tempora Christianae religionis incuant.
- xxi. Quae sententia fuerit Ciceronis de Romana republica.
- xxii. Quod diis Romanorum nulla umquam cura fuerit, ne malis moribus respublica deperiret.
- xxiii. Varietates rerum temporalium non ex favore aut impugnatione demonum, sed ex veri Dei pendere iudicio.
- xxiv. De Syllanis actibus, quorum se demones ostentaverint adiutores.
- xxv. Quamvis maligni spiritus ad flagitia incitent homines, cum in committendis scelerebus quasi divinam exempli sui interponunt auctoritatem.
- xxvi. De secretis demonum monitis, quae pertinebant ad bonos mores, cum palam in sacris eorum omnis nequitia disceretur.
- xxvii. Quanta everfione publica disciplina Romani diis suis placandis sacraverint obscena ludorum.
- xxviii. De Christianae religionis salubritate.
- xxix. De abijciendo cultu deorum cohortatio ad Romanos.

LIBER TERTIUS.

UT in superiore libro de malis morum & animi, sic in praesente de corporis externarumque rerum incommodis ostendit Augustinus, Romanos à condita Vrbe his assidue vexatos fuisse, atque ad avertenda id genus mala deos falsos, cum ante Christi adventum liberè colerentur, nihil praestitisse.

- CAPUT I. De adverstibus, quas solas mali metuunt, & quas semper passus est mundus, cum deos coleret.
- ii. An dii, qui & à Trojanis & à Graecis similiter colebantur, causas habuerint, quibus illum paterentur excidendi?
 - iii. Non potuisse offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipsos traditur frequentatum.
 - iv. De sententia Varronis, qua utile esse dixit, ut se homines diis genitos mentiantur.
 - v. Non probari, quod dii adulterium Paridis punierint, quod in Romuli matre non ulii sunt.
 - vi. De parricidio Romuli, quod dii non vindicarunt.
 - vii. De everfione Ilii, quod dux Marii Fimbria excidit.
 - viii. An debuerit diis Iliacis Roma committi.
 - ix. An illam pacem, quae sub Numa regno fuit, deos praestitisse credendum sit.
 - x. An oprandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanum augetur imperium, cum eo studio quo sub Numa actum est, & quietum esse potuisset & tutum.
 - xi. De simulacro Cumani Apollinis, cujus fletus creditus est cladem Graecorum, quibus opitulari non poterat, indicare.
 - xii. Quantos sibi deos Romani praeter constitutionem Numa adiecerint, quorum eos numerositas nihil juverit.
 - xiii. Quo jure, quo foedere Romani obtinuerint prima conjugia.
 - xiv. De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominantis libidine adepta.
 - xv. Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit.
 - xvi. De primis apud Romanos consulibus, quorum alter alterum patriam pepulit, moxque ipse post atrocissima parricidia à vulnerato hoste vulneratus interit.
 - xvii. Post initia consularis imperii, quibus malis vexata fuerit Romana respublica, diis non opitulantis quos colebat.
 - xviii. Quante clades Romanos sub bellis Punicis triverint, frustra deorum praesidiis expetiitis.
 - xix. De afflictione belli Punici secundi, qua vires partis utriusque consumtae sunt.

- xx. De exitio Seguntinorum, quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dii Romani auxilium non tulerunt.
- xxi. Quam ingrata fuerit Romana civitas Scipioni liberatori suo, & in quibus moribus egerit, quando eam Sallustius optimam fuisse describit.
- xxii. De Mithridatis edicto, quo omnes cives Romanos, qui intra Asiam invenirentur, iussit occidi.
- xxiii. De interioribus malis, quibus Romana respublica exagitata est, praecedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quae hominibus serviunt, fuit.
- xxiv. De discordia civili, quam Graecia seditione excitaverunt.
- xxv. De ade Concordiae ex senatus-consulto in loco seditionum & caedum condita.
- xxvi. De diversis generibus belli, quae post conditam adem Concordiae sunt secuta.
- xxvii. De bello civili, Mariano, atque Syllano.
- xxviii. Qualis fuerit Syllana victoria vindex Mariana crudelitatis.
- xxix. De comparatione Gothicae irruptionis, cum eis claudibus quae Romani vel à Gallis, vel à bellorum civilium auctoribus exceperunt.
- xxx. De connexione bellorum, quae adventum Christi plurima & gravissima praecesserunt.
- xxxi. Quam impudenter praesentia incommoda Christo impudent, qui deos colere non sinuntur, cum tante clades contra eos tempore quo colebantur existerint.

LIBER QUARTUS.

IN quo probatur, amplitudinem Romani imperii ac diuturnitatem adscribendam esse, non Iovi disive paganorum, quibus singularis vix singularis res & infima quaeque committenda credebantur officia, sed uni vero Deo felicitatis auctori, cujus potestate ac iudicio regna terrena constituantur atque servantur.

- CAPUT I. De his quae primo volumine disputata sunt.
- ii. De his quae libro secundo & tertio continentur.
 - iii. An latitudo imperii, quae non nisi bellis acquiritur, in bonis sive sapientium habenda sit, sive felicitum.
 - iv. Quam similia sint latrocinii regna absque iustitia.
 - v. De fugitivis gladiatoribus, quorum potentia similis fuerit regie dignitatis.
 - vi. De cupiditate Nini regis, qui ut latius dominaretur, primus intulit bella finitimis.
 - vii. An regna terrena inter profectus suos atque defectus, deorum vel juventur vel deserantur auxilio.
 - viii. Quorum deorum praesidio putent Romani imperium suum autum atque servatum, cum singulis vix singularum rerum iurisdictionem committendam esse crediderint.
 - ix. An imperii Romani amplitudo & diuturnitas Iovi sive adscribenda, quem summum deum cultores ipsius opinantur.
 - x. Quas opiniones secuti sint, qui diversos deos diversis mundi partibus praefecerunt.
 - xi. De multis diis, quos doctores paganorum unum eundemque Jovem esse defendunt.
 - xii. De opinione eorum, qui Deum animam mundi & mundum corpus Dei esse putaverunt.
 - xiii. De his qui sola rationalia animantia partes Dei unius esse asserunt.
 - xiv. Augmenta regnorum Iovi incongruenter adscribi, cum, si Victoria, ut volunt, dea est, ipsa huic negotio sola sufficeret.
 - xv. An congruat bonis latius velle regnare.
 - xvi. Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos singulos deputantes, adem Quietis extra portas esse voluerunt.
 - xvii. An, si Jovis summa potestas est, etiam Victoria dea debuerit asserari.
 - xviii. Felicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt.
 - xix. De Fortuna muliebri.

- xx. De Virtute & Fide, quae pagani templis & sacris honoraverunt, praetermittentes alia bona, quae similiter colenda fuerunt, si reddere aliis divinitas tribuebat.
- xxi. Quod dona non intelligentes Dei, Virtute saltem & Felicitate debuerint esse contenti.
- xxii. De scientia colendorum deorum, quam à se Varro gloriatur collatam esse Romanis.
- xxiii. De Felicitate, quam Romani multorum veneratores deorum diu non coluerunt honore divino, cum pro omnibus sola sufficeret.
- xxiv. Qua ratione defendant pagani, quod inter deos colant ipsa dona divina.
- xxv. De uno tantum colendo Deo, qui licet nomine ignoretur, tamen felicitatis dator esse sentitur.
- xxvi. De ludis scenicis, quos sibi dii celebrari à suis cultoribus exegerunt.
- xxvii. De tribus generibus deorum, de quibus Scævola pontifex disputavit.
- xxviii. An ad obrinendum dilatandumque regnum profuerit Romanis cultus deorum.
- xxix. De falsitate auspicii, quo Romani regni fortitudo & stabilitas visa est indicari.
- xxx. Qualia de diis gentium etiam cultores eorum se sentire fateantur.
- xxxi. De opinionibus Varronis, qui reprobata persuasione populari, licet ad notitiam veri Dei non pervenerit, unum tamen Deum colendum esse censuerit.
- xxxii. Ob quam speciem utilitatis principes gentium apud subiectos sibi populos falsas religiones voluerunt permanere.
- xxxiii. Quod iudicio & potestate Dei veri omnium regum atque regnorum ordinata sint tempora.
- xxxiv. De regno Iudeorum, quod ab uno & vero Deo institutum atque servatum est, donec in vera religione manserunt.

LIBER QUINTUS.

Initio de tollenda fati opinione agit, ne demum existant qui Romani imperii vires & incrementa, quae non posse diis falsis adscribi superiore libro monstravit, referre in fatum velint. Inde ad questionem de praesentia Dei delapsus, probat liberum nostrae voluntatis arbitrium per eam non auferri. Postea de moribus Romanorum antiquis dicit, & quo eorum merito, sive quo Dei iudicio factum sit, ut illis ad augendum imperium Deus ipse verus, quem non colebant, adiutor fuerit. Docet postremo quae vera ducenda sit felicitas Christianorum imperatorum.

- CAPUT I. Causam Romani imperii omniumque regnorum nec fatiuitam esse, nec in stellarum positione consistere.
- ii. De geminorum simili dissimilique valetudine.
 - iii. De argumento, quod ex vota figuli Nigidius mathematicus assumit in quaestione geminorum.
 - iv. De Esau & Jacob geminis, multum inter se morum & actionum qualitate disparibus.
 - v. Quibus modis convincantur mathematici vanam scientiam profiteri.
 - vi. De geminis disparis sexus.
 - vii. De electione diei quo uxor ducitur, quoque in agro aliquid plantatur aut seritur.
 - viii. De his qui non astrorum positionem, sed connexionem causarum ex Dei voluntate pendente fati nomine appellant.
 - ix. De praesentia Dei & libera hominis voluntate, contra Ciceronis definitionem.
 - x. An voluntatibus hominum aliqua dominetur necessitas.
 - xi. De universali providentia Dei, cujus legibus omnia continentur.
 - xii. Quibus moribus antiqui Romani meruerint, ut Deus verus, quamvis non eum colerent, eorum auget imperium.
 - xiii. De amore laudis, qui cum sit vitium, ob hoc virtus putatur, quia per ipsum vitia maiora cobibentur.

- xiv. De refecando amore laudis humana, quoniam iustorum gloria omnis in Deo sit.
- xv. De mercede temporalis, quam Deus reddidit bonis moribus Romanorum.
- xvi. De mercede sanctorum civium civitatis aeternae, quibus utilia sunt Romanarum exempla virtutum.
- xvii. Quo fructu Romani bella gesserint, & quantum his quos vicere contulerint.
- xviii. Quam alieni à iactantia esse debeant Christiani, si aliquid fecerint pro dilectione aeternae patriae, cum tanta Romani gesserint pro humana gloria & civitate terrena.
- xix. Quo inter se differant cupiditas gloria & cupiditas dominationis.
- xx. Tam turpiter servare virtutes humana gloria, quam corporis voluptati.
- xxi. Romanum regnum à Deo vero esse dispositum, à quo est omnis potestas, & cuius providentia reguntur universa.
- xxii. Tempora exitusque bellorum ex Dei pendere iudicio.
- xxiii. De bello in quo Rhadagaisus rex Gothorum demonum cultor, uno die cum ingentibus copiis suis victus est.
- xxiv. Quae sit Christianorum imperatorum, & quam vera felicitas.
- xxv. De prosperitatibus, quae Constantino imperatori Christiano Deus contulit.
- xxvi. De fide ac pietate Theodosii Augusti.

LIBER SEXTUS.

Hactenus contra eos qui propter hanc temporalem vitam colendos deos putant: nunc autem adversus eos qui cultum ipsi credunt propter vitam aeternam exhibendum: quos Augustinus libris quinque sequentibus confutaturus, ostendit hic in primis opinionem de diis quam abjectam habuerit ipsemet Varro theologiae gentilis scriptor commendatissimus. Afferit theologiae istius genera secundum Varronem tria, fabulosam, naturalem, & civilem: ac mox de fabulosa & de civili demonstrat, nihil haec genera ad futuram vitam felicitatem conferre.

- CAPUT I. De his qui dicunt deos à se, non propter praesentem vitam coli, sed propter aeternam.
- ii. Quid Varronem de diis gentium sensisse credendum sit, quorum talia & genera & facta detexit, ut reverentius cum eis ageret, si de illis omnino reticeret.
 - iii. Quae sit partitio Varronis librorum suorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum divinarumque composuit.
 - iv. Quod ex disputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humanae quam divinae reperiantur.
 - v. De tribus generibus theologiae secundum Varronem, id est, uno fabuloso, altero naturali, tertioque civili.
 - vi. De theologia mythica, id est fabulosa, & de civili, contra Varronem.
 - vii. De fabulosa & civili theologiae similitudine atque concordia.
 - viii. De interpretationibus naturalium rationum, quae doctores pagani pro diis suis conantur ostendere.
 - ix. De officiis singulorum deorum.
 - x. De libertate Seneca, qui vehementius civilem theologiam reprehendit, quam Varro fabulosam.
 - xi. Quid de Iudaeis Seneca senserit.
 - xii. Quod gentium deorum vanitate detecta, nequeat dubitari, aeternam eos vitam nemini posse praestare, qui nec ipsam adjuvent temporalem.

LIBER SEPTIMUS.

De diis selectis civilis theologiae, Iano, Iove, Saturno, & ceteris, quod nec eorum culta perveniatur ad aeternam vitam felicitatem.

CAPIT. I. An, cum in theologia civili deitatem non esse constiterit, in selectis diis eam inveniri posse credendum sit.

- I. Qui sint dii selecti, & an ab officiis vultorum deorum habeantur excepti.
- II. Quam nulla sit ratio, qua de selectione quorundam deorum possit ostendi, cum multis inferioribus excellentior administratio deputetur.
- IV. Melius actum cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis, quam cum selectis, quorum tanta turpitudines celebrentur.
- V. De paganorum secretiore doctrina, physicisque rationibus.
- VI. De opinione Varronis, qua arbitratus est Deum animam esse mundi, qui tamen in partibus suis habeat animas multas, quarum divina natura sit.
- VII. An rationale fuerit, Janum & Terminus in duo numina separari.
- VIII. Ob quam causam cultores Jani bifrontem imaginem ipsius finxerint; quam tamen etiam quadrifrontem videri volunt.
- IX. De Jovis potestate, atque ejusdem cum Jano comparatione.
- X. An Jani & Jovis recta discretio sit.
- XI. De cognominibus Jovis, qua non ad multos deos, sed ad unum eundemque referuntur.
- XII. Quod Jupiter etiam Pecunia nuncupetur.
- XIII. Quod dum exponitur quid Saturnus, quidve sit Genus, uterque unus Jupiter esse doceatur.
- XIV. De Mercurii & Martis officiis.
- XV. De stellis quibusdam, quas pagani deorum suorum nominibus nuncuparunt.
- XVI. De Apolline & Diana ceterisque selectis diis, quos partes mundi esse voluerunt.
- XVII. Quod etiam ipse Varro opiniones suas de diis pronuntiarit ambigua.
- XVIII. Quae credibilior causa sit, qua error paganitatis inoleverit.
- XIX. De interpretationibus, quibus colendi Saturni ratio concinnatur.
- XX. De sacris Cereris Eleusinae.
- XXI. De turpitudine sacrorum, qua Libero celebrabantur.
- XXII. De Neptuno, & Salacia, ac Venilia.
- XXIII. De Terra, quam Varro deam esse confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis sui infimam partem permeet, eique vim divinam imperiat.
- XXIV. De Telluris cognominibus eorumque significationibus, qua etiam si erant multarum rerum indices, non debuerunt multorum deorum firmare opiniones.
- XXV. Quam interpretationem de abscisione Atys Graecorum sapientium doctrina repererit.
- XXVI. De turpitudine sacrorum Matris magne.
- XXVII. De significatione physilogorum, qui nec veram divinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda est vera divinitas.
- XXVIII. Quod doctrina Varronis de theologia in nulla sibi parte concordet.
- XXIX. Quod omnia qua physilogi ad mundum partesque ipsius retulerunt, ad unum verum Deum referre debuerint.
- XXX. Qua pietate discernatur a creaturis Creator, ne pro uno tot dii colantur, quot sunt opera unius auctoris.
- XXXI. Quibus proprie beneficiis Dei, excepta generali largitate, sectatores veritatis utantur.
- XXXII. Quod sacramentum redemptionis Christi nullis retrò temporibus defuerit, semperque sit diversis significationibus predicatum.
- XXXIII. Quod per solam Christianam religionem manifestari poterit fallacia spirituum malignorum, de hominum errore gaudientium.
- XXXIV. De libris Nume Pompili, quos senatus, ne sacrorum causa, quales in eis habebantur, immoerent, justitiam incendi.
- XXXV. De hydromantia, per quam Numa, visis quibusdam demonum imaginibus, ludificabatur.

LIBER OCTAVUS.

Venit ad tertium genus theologiae, qua dicitur naturalis: quaestionem de diis eo pertinentibus, an istu-

rum videlicet deorum cultus proficit ad consequendam vitam beatam, qua post mortem futura est, discutendam suscipit cum Platonis, qui ceterorum philosophorum sint facile principes & ad fidei Christianae veritate propius recedentes. Atque hic primum refellit Apuleium & quicumque alii cultum demonibus tamquam internuntiis & interpretibus inter deos & homines impendi volunt, ostendens ipsos demones, quos vitii obnoxios esse, & qua prohi prudentesque homines averfiantur & damnant, id est, sacilega poetarum fragmenta, ludibria theatra, magicarum artium maleficia & scelera importasse, usque omnino favore & delectari compertum est, nulla posse ratione diis bonis homines conciliare.

CAPIT. I. De questione naturalis theologiae, cum philosophis excellentioris scientiae discutienda.

- I. De duobus philosophorum generibus, id est, Italico & Ionico, eorumque auctoribus.
- II. De Socratica disciplina.
- IV. De praecipuo inter Socratis discipulos Platone, qui omnem philosophiam triplici partitione distinxit.
- V. Quod de theologia cum Platonis potissimum disceptandum sit, quorum opinionum omnium philosophorum postponenda sint dogmata.
- VI. De Platonis sensu in ea parte philosophiae, qua physica nominatur.
- VII. Quanto excellentiores ceteris in logica, id est, rationali philosophia, Platonis sint habendi.
- VIII. Quod etiam in morali philosophia Platonis obvineant principatum.
- IX. De ea philosophia, qua ad veritatem fidei Christianae propius accessit.
- X. Quae sit inter philosophicas artes religiosae excellentia Christiani.
- XI. Unde Plato eam intelligentiam potuerit acquirere, qua Christiane scientiae propinquavit.
- XII. Quod etiam Platonis, licet de uno vero Deo bene senserint, multis tamen diis sacra facienda censuerint.
- XIII. De sententia Platonis, qui definit deos non esse nisi bonos amicosque virtutum.
- XIV. De opinione eorum, qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis caelestibus, in demonibus aëriis, & in hominibus terrenis.
- XV. Quod neque propter aëria corpora, neque propter superiora habitacula demones hominibus antecellant.
- XVI. Quod de moribus atque actionibus demonum Apuleius Platonis senserit.
- XVII. An dignum sit eos spiritus ab homine coli, à quorum vitiiis cum oporteat liberari.
- XVIII. Quod sit religio, in qua docetur, quod homines, ut commendentur diis bonis, demonibus uti debeant advocatis.
- XIX. De impietate artis magicae, qua patrocinio mittitur spirituum malignorum.
- XX. An credendum sit, quod dii boni libentius demonibus quam hominibus misceantur.
- XXI. An demonibus nuntii & interpretibus dii utantur, fallique se ab eis aut ignorent, aut velint.
- XXII. De abiciendo cultu demonum, contra Apuleium.
- XXIII. Quod Hermes Trismegistus de idololatria senserit, & unde scire potuerit superstitiones Aegyptias auferendas.
- XXIV. Quomodo Hermes patenter parentum suorum sit confessus errorem, quem tamen doluerit destruendum.
- XXV. De his qua sanctis Angelis & hominibus possunt esse communia.
- XXVI. Quod omnis religio paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.
- XXVII. De modo honoris, quem Christiani Martyribus impendunt.

LIBER NONUS.

Postquam dixit in superiore libro de abiciendo demonum cultu, quippe qui spiritus malos se ipsi prodant tam multis argumentis: in isto jam libro ita occurrit Augustinus,

Augustinus, qui demonum differentiam afferunt aliorum malorum, aliorum bonorum: qua ipse explosa differentia probat nulli omnino demoni, sed uni Christo manus mediatoris hominum ad beatitudinem posse competere.

CAPIT. I. Ad quem articulum disputatio praemissa pervenerit, & quid discutendum sit de residua questione.

- II. An inter demones, quibus dii superiores sunt, sit aliqua pars bonorum, quorum praesidio ad veram beatitudinem possit humana anima pervenire.
- III. Quae demonibus Apuleius adscribat, quibus cum rationem non subtrahat, nihil virtutis assignat.
- IV. De perturbationibus qua animo accidunt, qua sit Peripateticorum Stoicorumque sententia.
- V. Quod passiones qua Christianos animos efficiunt, non in vitium trahant, sed virtutem exerceant.
- VI. Quibus passionibus demones, consiente Apuleio, exagitantur, quorum ope homines apud deos asserit adjuvari.
- VII. Quod Platonis fragmentis poetarum infamatos asserant deos de contrariorum studiorum certamine, cum haec partes demonum, non deorum sint.
- VIII. De diis caelestibus & demonibus aëriis hominibusque terrenis Apuleii Platonis definitio.
- IX. An amicitia caelestium deorum per intercessionem demonum possit homini provideri.
- X. Quod secundum Platonis sententiam; minus miseri sint homines in corpore mortali, quam demones in aeterno.
- XI. De opinione Platonis, qua putant animas hominum demones esse post corpora.
- XII. De terminis contrariis, quibus secundum Platonis demonum & hominum natura distinguitur.
- XIII. Quomodo demones, si nec cum diis beati, nec cum hominibus sint miseri, inter utramque partem sine utriusque communiione sint mediis.
- XIV. An homines, cum sint mortales, possint vera beatitudine esse felices.
- XV. De Mediatore Dei & hominum, homine Christo Jesu.
- XVI. An rationabiliter Platonis definerint deos caelestes declinantes terrena contagia, hominibus non miseri, quibus ad amicitiam deorum demones suffragentur.
- XVII. Ad consequendam vitam beatam, qua in participatione est summi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis est demon, sed tali qualis unus est Christus.
- XVIII. Quod fallacia demonum, dum sua intercessione viam spondet ad Deum, hoc adniatur, ut homines à via veritatis avertat.
- XIX. Quod appellatio demonum jam neo apud cultores eorum assumatur in significationem alicujus boni.
- XX. De qualitate scientiae, qua demones superbos facit.
- XXI. Ad quem modum Dominus voluerit demonibus immoescere.
- XXII. Quod intersit inter scientiam sanctorum Angelorum, & scientiam demonum.
- XXIII. Nomen deorum falso adscribi diis gentium, quod tamen & Angelis sanctis & hominibus justis ex divinarum Scripturarum auctoritate commune est.

LIBER DECIMUS.

In quo docet Augustinus divinum honorem, qui laetiae cultus dicitur & sacrificiis agit, nolle Angelos bonos exhiberi nisi uni Deo, cui & ipsi serviunt. De principio subinde ac via purganda ac liberanda animae disputat contra Porphyrium.

CAPIT. I. Veram beatitudinem sive Angelis, sive hominibus, per unum Deum tribui, etiam Platonis defuisse: sed utrum hi quos ab hoc ipsum colendos putant, uni tantum Deo, an etiam sibi sacrificari volint, esse quaerendum.

- II. De superna illuminatione quid Platonis Platonis senserit.
- III. De vero Dei cultu, à quo Platonis, quamvis Creatorem universitatis intellexerint, deviarunt colendo Tom. VII.

angelos sive bonos sive malos honore divina.

- III. Quod uni vero Deo sacrificium debeat.
- IV. De sacrificiis qua Deus non requirit, sed ad significationem eorum offerri voluit qua requirit.
- V. De vera perfectioque sacrificio.
- VI. Quod sanctorum Angelorum ea sit in nos dilectio, ut nos non suos, sed unius veri Dei velint esse cultores.
- VII. De miraculis qua Deus ad corroborandam fidem piorum, etiam per Angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est.
- IX. De illicitis artibus erga demonum cultum, in quibus Porphyrius Platonis, quaedam probando, quaedam quasi improbando, versatur.
- X. De theurgia, qua falsam purificationem animis demonum invocatione promittit.
- XI. De epistola Porphyrii ad Anebonem Aegyptium, qua petit de diversitate demonum se doceri.
- XII. De miraculis qua per sanctorum Angelorum ministerium Deus verus operatur.
- XIII. De invisibili Deo, qui se visibilem saepe praesertit, non secundum quod est, sed secundum quod poterant ferre cornetes.
- XIV. De uno Deo colendo, non solum propter aeterna, sed etiam propter temporalia beneficia, qua universa in ipsius providentia potestate consistunt.
- XV. De ministerio sanctorum Angelorum, qua providentia Dei servantur.
- XVI. An de promerenda beata vita his angelis sit credendum, qui se coli exigunt honore divino; an vero illis qui non sibi, sed uni Deo sancta praecipunt religione serviri.
- XVII. De arca Testamenti miraculisque signorum, qua ad commendandam Legis ac promissionis auctoritatem divinitus facta sunt.
- XVIII. Contra eos qui de miraculis quibus Dei populus eruditus est, negant ecclesiasticis libris esse credendum.
- XIX. Quae ratio sit visibilis sacrificii, quod uni vero & invisibili Deo offerri docet vera religio.
- XX. De summo veroque sacrificio, quod ipse Dei & hominum Mediator effectus est.
- XXI. De modo potestatis demonibus date ad glorificandos sanctos per tolerantiam passionum, qui aërios spiritus, non placando ipsos, sed in Deo permanendo vincunt.
- XXII. Unde sit sanctis adversum demones potestas, & unde cordis vera purgatio.
- XXIII. De principiis, in quibus Platonis purificationem animae esse profitentur.
- XXIV. De uno veroque principio, quod solum naturam humanam purgat & renovat.
- XXV. Omnes sanctos & sub Legis tempore, & sub prioribus saeculis in sacramento & fide Christi iustificatos fuisse.
- XXVI. De inconstancia Porphyrii inter confessionem veri Dei & cultum demonum fluctuantis.
- XXVII. De impietate Porphyrii, qua etiam Apuleii transcendit errorem.
- XXVIII. Quibus persuasionibus Porphyrius obcecatus non potuerit veram sapientiam, quod est Christus, agnoscere.
- XXIX. De incarnatione Domini nostri Jesu Christi, quam confiteri Platonis erubescit impietas.
- XXX. Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutaverit, & dissentiendo correxerit.
- XXXI. Contra argumentum Platonis, qua animam humanam Deo asserunt esse coaeternam.
- XXXII. De universali via animae liberanda, quam Porphyrius male quaerendo non reperit, & quam sola gratia Christiana referavit.

LIBER UNDECIMUS.

Incipit Operis pars altera, qua est de duarum Civitatum, terranae & caelestis, exortu & prokursu, ac debitis finibus. Hoc primum libro Civitatum earundem exordia quomodo in angelorum bonorum & malorum discreatione praecesserint, demonstrat Augustinus, eaque occasione agit de constitutione mundi, qua sacris litteris in principio libri Genesis describitur.

CAPUT I. De ea parte Operis, qua duarum Civitatum, id est, celestis ac terrena, initia & fines incipiunt demonstrari.

- I. De cognoscendo Deo, ad cuius notitiam nemo hominum pervenit, nisi per Mediatorem Dei & hominum hominem Jesum Christum.
- III. De auctoritate canonice Scripturae, divino Spiritu condite.
- IV. De conditione mundi, quod nec temporalis sit, nec novo Dei ordinata consilio, quasi postea voluerit quod antea noluerit.
- V. Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatiis ante mundum, quam nec de infinitis locorum.
- VI. Creationis mundi & temporum unum esse principium, nec aliud alio preveniri.
- VII. De qualitate primorum dierum, qui ante quam sol fieret, vespere & mane traduntur habuisse.
- VIII. Quae qualiter intelligenda sit Dei requies, qua post opera sex dierum requievit in septimo.
- IX. De angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit.
- X. De simplici & incommutabili Trinitate, Patris & Filii & Spiritus sancti, unius Dei: cui non est aliud qualitas; aliud substantia.
- XI. An ejus beatitudinis, quam sancti Angeli ab initio sui semper habuerunt, etiam illos spiritus qui in veritate non steterunt, participes fuisse credendum sit.
- XII. De comparatione beatitudinis iustorum, necdum tenentium promissionis divinae premium, & primorum in paradiso hominum ante peccatum.
- XIII. An ita unius felicitatis omnes angeli sint creati, ut neque lapsuros se possent nosse qui lapsi sunt, & post ruinam labentium perseverantia sua prescientiam acceperint qui steterunt.
- XIV. Quo genere locutionis dictum sit de diabolo, quod in veritate non steterit, quia veritas non est in eo.
- XV. Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est, Ab initio diabolus peccat.
- XVI. De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet usus utilitatis, aliter ordo rationis.
- XVII. Vitium malitiae non naturam esse, sed contra naturam, cui ad peccandum non Conditor causa est, sed voluntas.
- XVIII. De pulchritudine universitatis, qua per ordinationem Dei etiam ex contrariis sit oppositio luculentior.
- XIX. Quid sentiendum videatur de eo quod scriptum est, Divisit Deus inter lucem & tenebras.
- XX. De eo quod post discriminationem lucis atque tenebrarum dictum est, Et vidit Deus lucem, quia bona est.
- XXI. De aeterna & incommutabili scientia Dei ac voluntate, qua semper illi universa qua fecit, sic placuerunt faciendae, quemadmodum facta.
- XXII. De his quibus in universitate rerum à bono Creatore bene conditarum quaedam displicent, & putant nonnullam esse naturam malam.
- XXIII. De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.
- XXIV. De Trinitate divina, qua per omnia opera sua significationis suae sparsit indicia.
- XXV. De tripartita totius philosophiae disciplina.
- XXVI. De imagine summae Trinitatis, qua secundum quemdam modum in natura etiam necdum beatificati hominis invenitur.
- XXVII. De essentia & scientia, & utriusque amore.
- XXVIII. An etiam ipsum amorem, quo & esse & scire diligimus, diligere debeamus, quo magis divinae Trinitatis imagini propinquamus.
- XXIX. De sanctorum Angelorum scientia, qua Trinitatem in ipsa ejus deitate noverunt, & qua operum causas prius in operantis arte quam in ipsis operibus artificis intuentur.
- XXX. De senarii numeri perfectione, qui primam partium suarum quantitatem completur.
- XXXI. De die septimo, in quo plenitudo & requies commendatur.
- XXXII. De opinione eorum qui angelorum creationem anteriorem volunt esse, quam mundi.
- XXXIII. De duabus angelorum societatibus diversis atque disparibus, quae non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupatae.

XXXIV. De eo quod quidam putant, in conditione firmamenti aquarum discretarum nomine angelos significatos, & quod quidam aquas existimant non creatas.

LIBER DUODECIMUS,

In quo prius quidem de angelis inquit Augustinus, unde nimirum aliis bona voluntas, aliis mala, & quae causa beatitudinis bonorum, quae causa miseriae malorum angelorum fuerit. Postea vero de hominis institutione agit, docetque eum non ab aeterno, sed in tempore esse conditum, nec alio auctore quam Deo.

CAPUT I. De una bonorum malorumque angelorum natura.

- I. Nullam essentiam Deo esse contrariam, quia ab eo qui summus est & semper est, hoc totum videtur diversum esse quod non est.
- II. De inimicis Dei, non per naturam, sed per contrariam voluntatem, qua cum ipsi nocet, bona utique natura nocet: quia vitium si non nocet, non est.
- III. De natura irrationalium, aut vitia carentium, quae in suo genere atque ordine ab universitatis decore non discrepat.
- IV. Quod in omni natura specie ac modo laudabilis sit Creator.
- V. Quae causa sit beatitudinis Angelorum bonorum, & quae causa sit miseriae angelorum malorum.
- VI. Causam efficientem mala voluntatis non esse querendam.
- VII. De amore perverso, quo voluntas ab incommutabili bono ad commutabile bonum desicit.
- IX. An sancti Angeli, quem habent creatorem naturae, eundem habeant bonae voluntatis auctorem, per Spiritum sanctum in eis caritate diffusa.
- X. De falsitate ejus historiae, quae multa millia annorum praeteritis temporibus adscribitur.
- XI. De his qui hunc quidem mundum non sempiternum putant, sed aut innumerabiles, aut eundem unum certa conclusione saeculorum semper nasci & resolvi opinantur.
- XII. Quid respondendum sit his, qui primam conditionem hominis tardam esse censentur.
- XIII. De revolutione saeculorum, quibus certo fine conclusis, universa semper in eundem ordinem eandemque institutionem reditura quidam Philosophi crediderunt.
- XIV. De temporali conditione generis humani, quam Deus nec novo consilio constituitur, nec mutabili voluntate.
- XV. An ut Deus semper, etiam dominus fuisse semper intelligatur, credendum sit creaturam quoque nunquam desuisse cui dominaretur: & quomodo dicatur semper creatum, quod dici non potest coeternum.
- XVI. Quomodo & intelligenda sit promissa homini à Deo vita aeterna ante tempora aeterna.
- XVII. Quid de incommutabili consilio aut voluntate Dei fides sana defendat, contra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex aeternitate repetita per eosdem semper volunt saeculorum redire circumitus.
- XVIII. Contra eos qui dicunt, ea qua infinita sunt nec Dei posse scientiam comprehendere.
- XIX. De saeculis saeculorum.
- XX. De impietate eorum qui asserunt animas summae veritatis beatitudinis participes, iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miseras laboresque redituras.
- XXI. De conditione unius primi hominis, atque in eo generis humani.
- XXII. Quod prescierit Deus hominem, quem primum condidit, peccaturum; simulque praeviderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum consortium suum esse gratia translatum.
- XXIII. De natura humanae animae create ad imaginem Dei.
- XXIV. An ullius vel minima creatura possint dici angeli creatores.
- XXV. Omnem naturam & omnem speciem universae creaturae non nisi opere Dei formari.
- XXVI. De Platoniorum opinione, qua putaverunt angelos quidem à Deo conditos, sed ipsos esse humanorum corporum conditores.

XXVII. In primo homine exortam fuisse omnem plenitudinem generis humani, in qua praevidit Deus quae pars honoranda esset premio, quae damnanda supplicio.

LIBER TERTIUS-DECIMUS,

In quo docetur, mortem in hominibus esse penalem, ortamque ex Adami peccato.

CAPUT I. De lapsu primi hominis, per quem est contracta mortalitas.

- I. De ea morte, qua anima semper utcumque victura accidere potest, & ea cui corpus obnoxium est.
- II. Utrum mors, qua per peccatum primorum hominum in omnes homines pertransiit, etiam sanctis poena peccati sit.
- III. Cur ab his, qui per gratiam regenerationis absoluti sunt à peccato, non auferatur mors, id est, poena peccati.
- IV. Quod sicut iniqui male utuntur lege quae bona est, ita & iusti bene utuntur morte quae mala est.
- V. De generali mortis malo, quo anima & corporis societates separantur.
- VI. De morte, quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt.
- VII. Quod in sanctis prima mortis pro veritate susceptio, secundae sit mortis absolutio.
- IX. Tempus mortis, quo vite sensus auferitur, in morientibus, an in mortuis esse, dicendum sit.
- X. De vita mortalium, quae mors potius quam vita dicenda est.
- XI. An quisquam simul & vivens esse possit, & mortuus.
- XII. Quam mortem primis hominibus Deus, si mandatum ejus transgredere, fuerit comminatus.
- XIII. Praevicatio primorum hominum quam primam senserit poenam.
- XIV. Qualis homo sit factus à Deo, & in quam sortem deciderit sua voluntatis arbitrio.
- XV. Quod Adam peccans prius reliquerit Deum, quam relinqueretur à Deo; & primam fuisse animam mortem à Deo recessisse.
- XVI. De philosophis, qui animae separationem à corpore non putant esse penalem, cum Plato inducat summum Deum diis minoribus promittentem, quod nunquam sit corporibus exuendi.
- XVII. Contra eos qui asserunt, terrena corpora incorruptibilia fieri & aeterna non posse.
- XVIII. De terrenis corporibus, quae philosophi affirmant in caelestibus esse non posse; quia quod terrenum est, naturali pondere vocatur ad terram.
- XIX. Contra eorum dogmata, qui primos homines, si non peccassent, immortales futuros fuisse non credunt.
- XX. Quod caro sanctorum, quae nunc requiescit in spe, in meliorem reparanda sit, qualitatem, quam fuit primorum hominum ante peccatum.
- XXI. De paradiso, in quo primi homines fuerant, quod recte possit significatio ejus spiritale aliquid intelligi, salva veritate narrationis historice de corporali loco.
- XXII. De corporibus sanctorum post resurrectionem, quae sic spiritalia erunt, ut non in spiritum caro vertatur.
- XXIII. Quid intelligendum sit de corpore animali & de corpore spiritali; aut qui moriuntur in Adam, qui verò vivificantur in Christo.
- XXIV. Qualiter accipienda sit vel illa insufflatio, in qua primus homo factus est in animam viventem; vel illa quam Dominus fecit, dicens, Accipite Spiritum sanctum.

LIBER QUARTUS-DECIMUS.

Primum de primi hominis peccato, ex quo vitia carnalis & vitiosorum affectuum causam profuxisse docet Augustinus; sed praesertim libidinis erubescendae malum penam inobedientiae reciprocum esse ostendit, & quomodo, si

non peccasset homo, filios fuisset absque libidine propagaturus, inquit.

CAPUT I. Per inobedientiam primi hominis, in secunde mortis perpetuitatem ruituros omnes fuisse, nisi multos Dei gratia liberaret.

- I. De vita carnali, quae non ex corporis tantum, sed etiam ex animi sit intelligenda vitia.
- II. Peccati causam ex anima, non ex carne prodixisse, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed poenam.
- III. Quid sit secundum hominem, quidve secundum Deum vivere.
- IV. Quod de corporis animaeque natura tolerabilior quidem Platoniorum quam Manicheorum sit opinio; sed & ipsi reprobandur, quoniam vitiorum causam naturae carnis adscribunt.
- V. De qualitate voluntatis humanae, sub cuius iudicio affectiones animi aut pravae habentur aut rectae.
- VI. Amorem & dilectionem indifferenter & in bono & in malo apud sacras litteras inveniri.
- VII. De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoici esse voluerunt, excluso dolore sive tristitia, quam virtus animi sentire non debeat.
- IX. De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iustorum.
- X. An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationibus, prius quam deliquerint, affectos fuisse credendum sit.
- XI. De lapsu primi hominis, in quo bene condita natura est, nec potest nisi à suo Auctore reparari.
- XII. De qualitate primi peccati per hominem admitti.
- XIII. Quod in praevicacatione Adae ad opus malum voluntas praecessit mala.
- XIV. De superbia transgressionis, quae ipsa sui transgressione deterior.
- XV. De iustitia retributionis, quam primi homines pro sua inobedientia receperunt.
- XVI. De libidinis malo, cuius nomen cum multis vitiis congruat, propriè tamen motibus obsecans corporis adscribitur.
- XVII. De nuditate primorum hominum, quam post peccatum turpem pudendamque viderunt.
- XVIII. De pudore concubitus, non solum vulgari, sed etiam conjugali.
- XIX. Quod partes ira atque libidinis tam vitiose moventur, ut eas necesse sit frenis sapientiae cohiberi, quae in illa ante peccatum natura sanitate non fuerunt.
- XX. De vanissima turpitudine Cynicorum.
- XXI. De benedictione multiplicandae fecunditatis humanae ante peccatum, quam praevicatio non adimeret, & cui libidinis morbus accesserit.
- XXII. De copula conjugali à Deo primitus instituta, atque benedicta.
- XXIII. An etiam in paradiso generandum fuisset, si nemo peccasset; vel utrum contra altum libidinis pugnatum illic fuisset traditio castitatis.
- XXIV. Quid infantes homines & merito obedientia in paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent usuri ad generationem prolis, sicut ceteris ad arbitrium voluntatis.
- XXV. De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.
- XXVI. Quod felicitas in paradiso viventium, sine erubescendo appetitu generandi officium credenda sit implere potuisse.
- XXVII. De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum pervertitas non perturbat providentiam Dei.
- XXVIII. De qualitate duarum Civitatum, terrena atque caelestis.

LIBER QUINTUS-DECIMUS.

Postquam egit quattuor proximè antecedentibus libris de Civitatibus duarum, terrene ac caelestis exortu, libros totidem de earundem Civitatum profectu subiungit Augustinus, idque argumentum ea ratione aggregatur, ut praecipua capita sacrae historiae eodem spectantia pertractet, primum scilicet quinto-decimo hoc libro

que in Genesi leguntur à Caino & Abole usque ad dilu-
vium.

CAPUT I. De duobus ordinibus generationis humana in diversos
sines ab initio procedentis.

- II. De filiis carnis, & filiis promissionis.
- III. De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fecundavit.
- IV. De terrena Civitatis vel concertatione, vel pace.
- V. De prima terrena Civitatis auctore fratricida, cujus impietati Romana urbis conditor germani cæde res-ponderit.
- VI. De languoribus, quos ex pæna peccati etiam cives Civitatis Dei in hujus vite peregrinatione patiuntur, & à quibus Deo medente sanantur.
- VII. De causa & pertinacia sceleris Cain, quem à facinore conceptio nec Dei sermo revocavit.
- VIII. Qua ratio fuerit, ut Cain inter principia generis hu-
mani conderet civitatem.
- IX. De longa vita hominum, qua fuit ante diluivium, &
de ampliore humanorum corporum forma.
- X. De differentia qua inter Hebræos & nostros codices vi-
detur amorum numeri dissonare.
- XI. De annis Mathusalem, cujus ætas quatuordecim annis
videatur diluivium excedere.
- XII. De opinione eorum, qui primorum temporum homines
tam longævos, quam scribitur, fuisse non credunt.
- XIII. An in dinumeratione annorum, Hebræorum magis quam
Septuaginta interpretum sit sequenda auctoritas.
- XIV. De paritate annorum, qui isdem, quibus nunc spatium
& in prioribus sæculis cucurrerunt.
- XV. An credibile sit, primi sæculi viros usque ad eam æta-
tem, qua filios generasse referuntur, à concubitu con-
tinuisse.
- XVI. De jure conjugiorum, quod dissimile à subsequentibus
matrimonium habuerit prima connubia.
- XVII. De duobus ex uno genitore procreatis paribus atque
principibus.
- XVIII. Quid significatum sit in Abel, & Seth, & Enos, quod
appareat ad Christum & corpus ejus, id est, Eccle-
siam pertinere.
- XIX. De significatione qua in Enoch translatione monstratur.
- XX. De eo quod Cain successio in octo ab Adam generatio-
nes clauditur, & in posteris ab eodem patre Adam
Noë decimus invenitur.
- XXI. Quæ ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain,
totius generationis ejus usque ad diluivium sit con-
tinuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit
filius Seth, ad conditionis humana principium sit
reditum.
- XXII. De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore
captorum, unde & omnes, exceptis octo hominibus,
diluivio perire meruerunt.
- XXIII. An credendum sit, angelos substantia spiritalis amore
speciosarum mulierum captos earumdem iniisse con-
jugia, ex quibus gigantes sint creati.
- XXIV. Quomodo intelligendum sit, quod de eis qui diluivio per-
dendis erant, Dominus dixerit, Erunt dies eorum
centum-viginti anni.
- XXV. De ira Dei, qua incommutabilem tranquillitatem nulla
inflammatione perturbat.
- XXVI. Quod arca quam Noë jussus est facere, in omnibus
Christum Ecclesiamque significet.
- XXVII. De arca atque diluivio, nec illis esse consentiendum,
qui solam historiam recipiunt sine allegorica signifi-
catione, nec illis qui solas figuras defendunt repu-
diata historica veritate.

LIBER SEXTUS-DECIMUS,

IN cujus priorie parte, à capite videlicet primo ad
duodecimum, Civitatis utriusque celestis ac terrene
procursum exhibetur secundam sacram historiam à Noë
usque ad Abraham. Posteriore autem parte de celestis
tantummodo Civitatis procursum ab Abraham usque ad
Israhelitarum reges disputatur.

CAPUT I. An post diluivium à Noë usque ad Abraham aliqua

familia secundum Deum viventium reperiantur.

- II. Quid in filiis Noë prophetice fuerit figuratum.
- III. De generationibus trium filiorum Noë.
- IV. De diversitate linguarum, principique Babylonis.
- V. De descensione Domini ad confundendam linguam edi-
ficantium turrem.
- VI. Qualis intelligenda sit esse locutio, qua Deus Angelis
loquitur.
- VII. An omne bestiarum genus etiam remotissima à terris
insule ex eo numero acceperint, qui in arca à diluivio
inundatione servatus est.
- VIII. An ex propagine Adam vel filiorum Noë quadam ge-
nera hominum monstrata prodierint.
- IX. An inferiorem partem terre, que nostre habitationi
contraria est, antipodibus habere credendum sit.
- X. De generatione Sem, in cujus progente tendens ad
Abraham Civitatis Dei ordo dirigitur.
- XI. Quod ea primitus lingua in usu hominum fuerit, qua
postea Hebræa ab Heber nomine nuncupata est, &
in cujus familia remansit, cum diversitas esset facta
linguarum.
- XII. De articulo temporis in Abraham, à quo sancta succes-
sionis novus ordo comœxiur.
- XIII. Que ratio fecisse videatur, ut in transmigratione Tha-
re, qua Chaldeos deserens in Mesopotamiam transiit,
nulla filii ejus Nachor facta sit mentio.
- XIV. De annis Thare, qui in Charra vita sua tempus im-
plevit.
- XV. De tempore professionis Abraham, qua secundam præ-
ceptum Dei exiit de Charra.
- XVI. De ordine & qualitate promissionum Dei, que ad
Abraham facte sunt.
- XVII. De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum
unum, id est, Assyriorum, jam Abraham genito
sublimis eminebat.
- XVIII. De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei & semini
ejus Chanaan terra promissum.
- XIX. De Sara pudicitia in Aegypto per Deum custodita, quam
Abraham non uxorem suam esse dixerat, sed soror-
em.
- XX. De secessione Lot & Abrahæ, que illis salva caritate
complacuit.
- XXI. De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abra-
hæ & semini ejus in perpetuum pollicetur.
- XXII. De superatis ab Abraham hostibus Sodomorum, quan-
do & Lot de captivitate eripuit, & à Melchisedec
sacerdote benedictus est.
- XXIII. De verbo Domini ad Abraham, quo ei promissum se-
cundam multitudinem stellarum multiplicanda per-
steritas, quod credens justificatus est adhuc in præ-
putio constitutus.
- XXIV. De significatione sacrificii, quod Abraham offerre præ-
ceptus est, cum poposisset ut de his que crediderat
doceretur.
- XXV. De Agar ancilla Sarre, quam eadem Sarra Abrahæ
voluit esse concubinam.
- XXVI. De reificatione Dei ad Abraham, qua eidem seni de
sterili Sarra filium spondet, patremque cum gen-
tium statuit, & promissi fidem sacramento circum-
cisionis obsequat.
- XXVII. De masculo, qui si octavo die non fuerit circumcisus,
perit anima ejus, quia testamentum Dei dissipavit.
- XXVIII. De commutatione nominum Abrahæ & Sarre, qui
cum ob unius sterilitatem, ob utriusque autem sen-
ectutem generare non possent, munus fecunditatis in-
deprei sunt.
- XXIX. De tribus viris vel Angelis, in quibus ad quercum
Mambre apparuisse Abrahæ Dominus indicatur.
- XXX. De Lot à Sodomis liberato, atque eisdem celesti igne
consumis; & de Abimelech, cujus concupiscentia
castitati Sarre nocere non potuit.
- XXXI. De Isaac secundum promissionem nato, cui nomen ex
risu utriusque parentis est inditum.
- XXXII. De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem
immolandi filii probatus est, & de morte Sarre.
- XXXIII. De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accepit ux-
orem.
- XXXIV. Quid intelligendum sit in eo quod Abraham post mor-
tem Sarre accepit uxorem Cethuram.

XXXV. De

XXXV. De geminis adhuc in utero Rebecca matris inclusis quid
indicaverit divina responsio.

XXXVI. De oraculo & benedictione, quam Isaac non aliter quam
pater ipsius, merito ejusdem dilectus accepit.

XXXVII. De his que in Esau & Jacob mystice præfigurabantur.

XXXVIII. De missione Jacob in Mesopotamiam ad accipiendam
uxorem, & de visione quam in itinere somnavit, &
de quatuor ipsius feminis, cum unam petisset uxorem.

XXXIX. Que ratio fuerit, ut Jacob etiam Israel cognominaretur.

XI. Quomodo Jacob cum septuaginta quinque animabus
Aegyptum narretur ingressus; cum plerique ex his qui
commemorantur, tempore posteriore sint geniti.

XII. De benedictione, quam Jacob in Judam filium suum pro-
misit.

XIII. De filiis Joseph, quos Jacob prophetica manuum suarum
transmutatione benedixit.

XIV. De temporibus Moysi, & Jesu Nave, ac Judicum,
atque exinde Regum, quorum quidem Saul primus
est, sed David præcipuus & sacramento habetur
& merito.

LIBER DECIMUS-SEPTIMUS,

IN quo agitur de Civitatis Dei procursum temporibus
Regum & Prophetarum à Samuele & David usque
ad Christum, & que sacris litteris mandata sunt va-
tinationes eorumdem temporum in Regum, Psalmorum
& Salomonis libris, de Christo & Ecclesia exponuntur.

CAPUT I. De temporibus Prophetarum.

- II. Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan,
quam in possessionem etiam Israel carnalis accepit.
- III. De tripartitis significationibus Prophetarum, que nunc
ad terrenam, nunc ad celestem Jerusalem, nunc au-
tem ad utramque referuntur.
- IV. De præfigurata commutatione Israhelici regni & sa-
cerdotii, & de his que Anna mater Samueles per-
sonam generis Ecclesie prophetavit.
- V. De his que ad Heli sacerdotem homo Dei prophetico
locutus est Spiritu, significans sacerdotium, quod
secundum Aaron institutum fuerat, auferendum.
- VI. De Judaico sacerdotio & regno, que cum in æternum
dicantur facta, non permanent; ut alia intelli-
gantur, que spondentur æterna.
- VII. De disruptione regni Israhelici, qua præfiguratur per-
petua divisio Israhelis spiritalis ab Israhel carnali.
- VIII. De promissionibus ad David in filio ejus, que nulla-
tenus in Salomone, sed plenissime inveniuntur in
Christo.
- IX. Quam similis in Psalmo octogesimo-octavo sit prophetia
de Christo, his que in Regorum libris Nathan pro-
phetante promittuntur.
- X. Quam diversa acta sint in regno terrena Jerusalem, ab
his que promiserat Deus, ut intelligeretur promissio-
nis veritas ad alterius Regis & regni gloriam per-
venire.
- XI. De substantia populi Dei, que per susceptionem carnis
in Christo est: qui solus erendi ab inferis animam
suam habuit potestatem.
- XII. Ad quorum personam pertinere intelligenda sit stagi-
tatio promissionum, de quibus in Psalmo dicitur, Ubi
sunt misericordie tue, Domine, antiquæ &c.
- XIII. An promissæ pacis veritas illis temporibus possit ad-
scribi, que sub Salomone fluxerunt.
- XIV. De studio David in dispositione mysterioque Psalmorum.
- XV. An omnia que in Psalmis de Christo & Ecclesia pro-
phetantur, ad contextum hujus Operis coaptanda
sint.
- XVI. De his que in quadragesimo-quarto Psalmo ad Chri-
stum & Ecclesiam pertinentia, aut aperte dicun-
tur, aut tropice.
- XVII. De his que ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimo-
nono, & de his que in Psalmo vigesimo-primo ad
passionem ipsius spectant.
- XVIII. De Psalmo tercio, & de quadragesimo, & de quinto-
decimo, & de sexagesimo septimo, in quibus mors
& resurrectio Domini prophetantur.

Tom. VII,

XIX. De Psalmo sexagesimo-octavo, in quo Judæorum periti-
na infidelitas declaratur.

XX. De regno ac merito David, & de filio ipsius Salomone,
eaque prophetia que ad Christum pertinentis introchi-
tur, vel in eis libris qui scriptis ipsius copulantur,
vel in eis quos ipsius esse non dubium est.

XXI. De regibus post Salomonem, sive in Juda, sive in
Israhel.

XXII. De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi
populum profanavit, in quo tamen non desit
Deus & Prophetas inspirare, & milibus ab idolo-
latriæ crimine custodire.

XXIII. De vario utriusque regni Hebræorum statu, donec
ambo populi in captivitatem diverso tempore ducen-
tur, revocato postea Juda in regnum suum, quod
novissime in Romanorum transit potestatem.

XXIV. De Prophetis, qui vel apud Judæos postremi fuerunt,
vel quos circa tempus navitatis Christi Evange-
lica prædit historia.

LIBER DECIMUS-OCTAVUS.

ICit de terrene Civitatis à tempore Abrahami ad
mundi finem procursum cum ipsa Civitate celesti:
& adtingit oracula de Christo, cum Sibyllarum, tum
maximè sacrorum Vatum, qui ab regni Romanorum
initio scripserunt, Osee, Amos, Isaiæ, Michææ, &
subsequentium.

CAPUT I. De his que usque ad tempora Salvatoris decem & sep-
tem voluminibus disputata sunt.

- II. De terrene Civitatis regibus atque temporibus, quibus
ab exortu Abrahæ sanctorum tempora supputata
conveniunt.
- III. Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sicyonios
Abrahæ centenario Isaac de promissione sit natus,
vel ipsi Isaac sexagenario Esau & Jacob gemini de
Rebecca sint editi.
- IV. De temporibus Jacob & filii ejus Joseph.
- V. De Api rege Argivorum, quem Aegyptii Serapim no-
minatim divino honore coluerunt.
- VI. Quo regnante apud Argivos, quove apud Assyrios, Ja-
cob in Aegypto sit mortuus.
- VII. Quorum regum ætate Moyses natus sit, & quorum deo-
rum isdem temporibus sit orta religio.
- IX. Quando Atheniensium civitas sit condita, & quam
causam nominis ejus Varro perhibeat.
- X. Quid Varro tradat de nuncupatione Arcopagi, & de
diluivio Deucalionis.
- XI. Quo tempore Moyses populum de Aegypto eduxerit: &
de Jesu Nave, qui eidem successit, quorum regnan-
tæ sit mortuus.
- XII. De sacris falorum deorum, que ab exitu Israhel ex Aegypto
usque ad Jesu Nave obitum annuerantur.
- XIII. Qualium fabularum fragmenta exorta sint eo tempore, quo
Hebræi iudices præesse cœperunt.
- XIV. De Theologis poëtis.
- XV. De occasu regni Argivorum, quo tempore apud Lau-
rentes Picus Saturni filius regnum patris primus ac-
cepit.
- XVI. De Diomede post Troje excidium in deos relato, cujus
socii traditi sunt in volucres esse conversi.
- XVII. De incredibilibus commutationibus hominum quid Varro
crediderit.
- XVIII. Quid credendum sit de transformationibus, que arte dæ-
monum hominibus videntur accidere.
- XIX. Quid eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Lab-
don Judex præsidebat Hebræis.
- XX. De successione ordinis regii apud Israhelitas post Judicum
tempora.
- XXI. De regibus Latii, quorum primus Aeneas, & duodeci-
mus Aventinus, dii facti sunt.
- XXII. Quod eo tempore Roma sit condita, quo regnum Assy-

- riorum intercedit, & quo Ezechias regnabat in Juda.
- XXIII. De Sibylla Erythraea, qua inter alias Sibyllas cognoscitur de Christo evidenter multa cecinisse.
- XXIV. Quod regnante Romulo septem Sapientes claruerint, quo tempore decem tribus, qua Israel dicebantur, in captivitate à Chaldeis ducta sunt, idemque Romulus mortuus divino honore donatus est.
- XXV. Qui philosophi eniuerint, regnante apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebraeos Sedechia, cum Jerusalem capta est, templumque subuersum.
- XXVI. Quod eo tempore, quo impletis septuaginta annis Iudaorum est resoluta captivitas, Romani quoque à dominatu sunt regio liberati.
- XXVII. De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris; quique tunc de vocatione Gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cepit, Assyriorumque defecit.
- XXVIII. De his que ad Evangelium Christi pertinent quid Osee & Amos prophetaverint.
- XXIX. Qua ab Isaia de Christo & Ecclesia sint predicta.
- XXX. Qua Michas, & Jonas & Joel novo Testamento congruentia prophetaverint.
- XXXI. Que in Abdia, in Nam, & Ambacu de salute mundi in Christo prenuntiata reperiantur.
- XXXII. De prophetia que in Oratione Ambacu & Cantico continetur.
- XXXIII. De Christo & vocatione gentium que Jeremias & Sophonias prophetico Spiritu sint prefati.
- XXXIV. De prophetia Danielis & Ezechielis, que in Christum Ecclesiamque concordat.
- XXXV. De trium Prophetarum vaticinio, id est, Aggei, Zachariae, & Malachie.
- XXXVI. De Esdra & libris Machabeorum.
- XXXVII. Quod prophetica auctoritas omni origine gentilis philosophia inveniatur antiquior.
- XXXVIII. Quod quedam sanctorum scripta ecclesiasticis canon propter nimiam non receperit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris infererentur.
- XXXIX. De Hebraicis litteris, que nunquam in sua lingua proprietate non fuerint.
- XI. De Aegyptiorum mendacissima vanitate, que antiquitatis scientie sue centum millia adscribit annorum.
- XII. De philosophicarum opinionum dissonantibus, & canonicarum apud Ecclesiam concordantia Scripturarum.
- XIII. Qua dispensatione providentia Dei Scriptura sacra veteris Testamenti ex Hebraeo in Gracum eloquium translata sint, ut gentibus innotescerent.
- XIV. De auctoritate Septuaginta interpretum, que, salvo honore Hebraei filii, omnibus sit interpretibus preferenda.
- XV. Quid intelligendum sit de Ninivitarum excidio, cuius denuntiatio in Hebraeo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui brevitate concluditur.
- XVI. Quod post inaugurationem templi Prophetas Judaei habere desisterint, & exinde usque ad natiuitatem Christi continuis aduersitatibus sint afflicti, ut probaretur alterius templi adificationem prophetice vocibus fuisse promissam.
- XVII. De ortu Salvatoris nostri, secundum quod Verbum caro factum est; & de dispersione Iudaorum per omnes gentes, sicut fuerat prophetatum.
- XVIII. An ante tempora Christiana aliqui fuerint extra Israeliticum genus, qui ad caelestis Civitatis consortium pertinerent.
- XIX. Prophetiam Aggei, qua dixit maiorem futuram gloriam domus Dei, quam primum fuisset, non in reedificatione templi, sed in Ecclesia Christi esse completam.
- XX. De indiscreta multiplicatione Ecclesiae, qua in hoc seculo multi reprobi miscentur electis.
- I. De predicatione Evangelii, que per passiones predicantium clarior & potentior facta est.
- II. Quod etiam per haereticorum dissonantes fides catholica roboretur.
- III. An credendum sit, quod quidam putant, impletis decem persecutionibus qua fuerunt, nullam iam superesse, praeter undecimam, qua in ipso Antichristi tempore sit futura.
- IV. De tempore novissimae persecutionis occulte.

LI. De stultissimo mendacia paganorum, quo Christianam religionem non ultra trecentos sexaginta quinque annos mansuram esse sinxerunt.

LIBER DECIMUS NONUS,

IN quo de finibus utriusque Civitatis, terrene ac caelestis, disputatur. Recensentur de bonorum & malorum finibus opiniones Philosopharum, qui beatitudinem in hac vita facere ipsi sibi frustra conati sunt: qui dum operosius refelluntur, ipsius Civitatis caelestis, seu populi Christiani beatitudo & pax quenam sit, qualisve hic haberi vel in futurum sperari possit, demonstratur.

- CAPUT I. Quod in questione, quam de finibus bonorum & malorum philosophica disputatio ventilavit, ducentas octoginta & octo sectas esse posse Varro perspexit.
- II. Quomodo, remotis omnibus differentiis, qua non sectae, sed quaestiones sunt, ad triplicitatem summi boni definitionem Varro perveniat, quarum tamen una sit eligenda.
- III. De tribus sectis summum hominis bonum querentibus quam eligendam Varro definit, sequens veteris Academiae, Antiocho auctore, sententiam.
- IV. De summo bono & summo malo quid Christiani sentiant, contra philosophos, qui summum bonum in se sibi esse dixerunt.
- V. De sociali vita, qua cum maxime expetenda sit, multis offensionibus saepe subvertitur.
- VI. De errore humanorum iudiciorum, cum veritas latet.
- VII. De diversitate linguarum, qua societas hominum dividitur, & de miseria bellorum, etiam qua iusta dicuntur.
- VIII. Quod amicitia bonorum secura esse non possit, dum à periculis qua in hac vita sunt, trepidari necesse sit.
- IX. De amicitia sanctorum Angelorum, qua homini in hoc mundo non potest esse manifesta, propter fallaciam demonum, in quos inciderunt, qui multos sibi deos volendos paraverunt.
- X. Quis fructus sanctis de superata huius vitae tentatione paratus sit.
- XI. De beatitudine pacis aeternae, in qua sanctis finis est, id est, vera perfectio.
- XII. Quod etiam bellantium sevitia omnesque hominum inquietudines ad pacis finem cupiant pervenire, sine cuius appetitu nulla natura sit.
- XIII. De pace universali, qua inter quasiis turbationes privari non potest lege natura, dum sub iusto iudice ad id quisque pervenit ordinatione, quod meruit voluntate.
- XIV. De ordine ac lege, sive caelesti, sive terrena, per quam societati humana etiam dominando consulitur, cui & consulendo servitur.
- XV. De libertate naturali, & de servitute, cuius prima causa peccatum est, qua homo male voluntatis etiam non est mancipium alterius homini, servus est propriae libidinis.
- XVI. De aquo iure dominandi.
- XVII. Unde caelestis Societas cum terrena Civitate pacem habeat, & unde discordiam.
- XVIII. Quam diversa sit Academiae novae ambiguitas à constantia fidei Christianae.
- XIX. De habitu & moribus populi Christiani.
- XX. Quod civis sanctorum in vita huius tempore spe beati sint.
- XXI. An secundum definitiones Scipionis, qua in dialogo Ciceronis sunt, unquam fuerit Romana respublica.
- XXII. An verus sit Deus, cui Christiani servant, cui soli debeat sacrificari.
- XXIII. Que Porphyrius dicat oraculis deorum responsa esse de Christo.
- XXIV. Qua definitione constet populi & respublicae nuncupationem recte sibi, non solum Romanos, sed etiam regna alia vindicare.
- XXV. Quod non possint ibi vera esse virtutes, ubi non est vera religio.

- XXVI. De paci populi alienati à Deo, qua nititur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus est mundo.
- XXVII. De pace servientium Deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporalis vita non potest apprehendi.
- XXVIII. In quem finem venturus sit exitus impiorum.

LIBER VIGESIMUS.

DE iudicio novissimo, deque testimoniis cum novum, tum veteris Instrumenti, quibus denuntiatur futurum.

- CAPUT I. Quod quamvis omni tempore Deus iudicet, in hoc tamen libro de novissimo eius iudicio sit proprie disputandum.
- II. De varietate rerum humanarum, cui non potest dici deesse iudicium Dei, quamvis nequeat vestigari.
- III. Quid in libro Ecclesiaste Salomon de his, que in hac vita & bonis & malis sunt communia, disputavit.
- IV. Quod ad differendum de novissimo iudicio Dei, novi primum Testamenti, ac deinde veteris testimonia prolata sunt.
- V. Quibus sententiis Domini Salvatoris divinum iudicium futurum in fine seculi declaratur.
- VI. Que sit prima resurrectio, qua secunda.
- VII. De duabus resurrectionibus & de mille annis quid in Apocalypsi Johannis scriptum sit, & quid de eis rationabiliter sentiantur.
- VIII. De alligacione & solutione diaboli.
- IX. Quod sit regnum sanctorum cum Christo per mille annos, & in quo discernatur à regno aeterno.
- X. Quid respondentum sit eis, qui putant resurrectionem ad sola corpora, non etiam ad animas pertinere.
- XI. De Gog & Magog, quos ad persequendam Ecclesiam Dei, solutus prope finem seculi diabolus incitabit.
- XII. An ad ultimum supplicium pertineat impiorum, quod descendisse ignis de caelo, & eosdem comedis memoratur.
- XIII. An tempus persecutionis Antichristi mille annis annumerandum sit.
- XIV. De damnatione diaboli cum suis, & per recapitulationem de resurrectione corpora omnium mortuorum, & de iudicio ultima retributionis.
- XV. Qui sine mortu, quos ad iudicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderunt.
- XVI. De caelo novo, & terra nova.
- XVII. De Ecclesia glorificatione sine fine post finem.
- XVIII. Quid apostolus Petrus de novissimo Dei iudicio predicavit.
- XIX. Quid apostolus Paulus Thessalonicensibus scripserit de manifestatione Antichristi, cuius tempus dies Domini subsequetur.
- XX. Quid idem Apostolus in prima ad eosdem epistola de resurrectione mortuorum docuerit.
- XXI. Quid Isaias propheta de mortuorum resurrectione & de retributione iudicii sit locutus.
- XXII. Qualis futura sit egressio sanctorum ad videndas penas malorum.
- XXIII. Quid prophetaverit Daniel de persecutione Antichristi, & de iudicio Dei, regnoque sanctorum.
- XXIV. In Psalmis Davidicis, qua de fine seculi huius & novissimo Dei iudicio prophetentur.
- XXV. De prophetia Malachie, qua Dei iudicium ultimum declaratur, & quorundam dicitur per purificatorias penas faciendum mundatum.
- XXVI. De sacrificiis qua sancti offerent, Deo sic placitura, quomodo in diebus pristinis & annis prioribus placuerunt.
- XXVII. De separatione bonorum & malorum, per quam novissimi iudicii discretio declaratur.
- XXVIII. De lege Moysi spiritaliter intelligenda, ne in damnabilia murmura carnalis sensus incurrat.
- XXIX. De adventu Elia ante iudicium, cuius predicatione Scripturarum secreta reserantur Iudaei convertentur ad Christum.
- XXX. Quod in libris veteris Testamenti, cum Deus legitur iudicaturus, non evidenter Christi persona monstratur: sed ex quibusdam testimoniis, ubi Dominus Deus loquitur, non dubie appareat quod ipse sit Christus.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

DE fine debito Civitatis diaboli, supplicio scilicet damnatorum sempiterno, deque humanis contra illud incredulorum argumentis.

- CAPUT I. De ordine disputationis, qua prius differendum est de perpetuo supplicio damnatorum cum diabolo, quam de aeterna felicitate sanctorum.
- II. An possint corpora in unctione ignis esse perpetua.
- III. An consequens sit, ut corporum dolorem sequatur carnis interitus.
- IV. De naturalibus exemplis, quorum consideratio doceat posse inter cruciatus viventia corpora permanere.
- V. Quanta sint quorum ratio nequeat agnoscere, & tamen eadem vera esse, non sit ambiguum.
- VI. Quod non omnia miracula naturalia sint, sed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem demonum arte composita.
- VII. Quod in rebus miris summa credendi ratio sit omnipotentia Creatoris.
- VIII. Non esse contra naturam, cum in aliqua re, cuius natura immutat, aliquid ab eo quod erat notum, incipit esse diversum.
- IX. De gehenna, & aeternarum qualitate penarum.
- X. An ignis gehenna, si corporalis est, possit malignos spiritus, id est, demones incorporeos, in se suo advertere.
- XI. An hoc ratio iustitia habeat, ut non sint extensiora penarum tempora, quam fuerint peccatorum.
- XII. De magnitudine praevocationis prima, ob quam aeterna pena omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint Salvatoris.
- XIII. Contra opinionem eorum, qui putant criminosis supplicia post mortem causa purgationis adhiberi.
- XIV. De penis temporalibus istius vitae, quibus subiecta est humana conditio.
- XV. Quod omne opus gratiae Dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri seculi pertineat novitatem.
- XVI. Sub quibus gratiae legibus omnes reparatorum habeantur aetatis.
- XVII. De his qui putant nullorum hominum penas in aeternum esse mansuras.
- XVIII. De his qui novissimo iudicio, propter intercessionem sanctorum, neminem hominum putant esse damnandum.
- XIX. De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam haereticis, propter participationem corporis Christi.
- XX. De his qui non omnibus, sed his tantum qui apud catholicos sunt renati, etiam postea in multa crimina erroresque praeruperint, indulgentiam pollicentur.
- XXI. De his qui eos qui permanent in catholica fide, etiam si pessime vixerint, & ob hoc uri meruerint, tamen propter fidei fundamentum salvandos esse definiunt.
- XXII. De his qui putant ea crimina, qua inter elemosynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium non vocari.
- XXIII. Contra opinionem eorum, qui dicunt, nec diaboli, nec hominum malorum perpetua futura supplicia.
- XXIV. Contra eorum sensum, qui in iudicio Dei omnibus reis propter sanctorum preces putant esse parcendum.
- XXV. An hi qui inter haereticos baptizati sunt, & deteriores postea male vivendo facti sunt, vel hi qui apud catholicos renati ad haereses aut schismata transferunt, vel hi qui à catholicis apud quos renati sunt, non recedentes, criminose vivere persisterunt, possint privilegio sacramentorum remissionem aeterni sperare supplicii.
- XXVI. Quid sit in fundamento habere Christum, & quibus respondeatur salus quasi per ignis usuram.

xxvii. *Contra eorum persuasionem, qui putant sibi non obfuturam peccata, in quibus, cum eleemosynas facerent, perseverant.*

LIBER VIGESIMUS-SECUNDUS.

DE fine debito Civitatis Dei, hoc est, de aeterna felicitate sanctorum. Adstruitur fides resurrectionis corporum, & explicatur qualis futura sit. Tum dicto quid acturi sint in corporibus immortalibus atque spiritalibus sancti, Opus terminatur.

CAPUT I. De conditione angelorum & hominum.

- ii. De aeterna Dei & incommutabili voluntate.
- iii. De promissione aeternae beatitudinis sanctorum, & perpetuis suppliciis impiorum.
- iiii. Contra sapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad caeleste habitaculum non posse transferri.
- v. De resurrectione carnis, quam quidam mundo credente non credunt.
- vi. Quod Roma conditorem suum Romulum diligendo, deum fecerit; Ecclesia autem Christum, Deum credendo dilexerit.
- vii. Quod ut mundus in Christum crederet, virtutis fuerit divina, non persuasionis humana.
- viii. De miraculis, quae ut mundus in Christum crederet facta sunt, & fieri mundo credente non desinunt.
- ix. Quod universa miracula, quae per Martyres in Christi nomine sunt, ei fidei testimonium ferant, quae in Christum Martyres crediderunt.
- x. Quanto dignius honorentur Martyres, qui ideo multa mira obtinent, ut Deus verus colatur, quam demones, qui ob hoc quadam faciunt, ut ipsi dii esse credantur.
- xi. Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur terrenum corpus in caelo esse non posse.
- xii. Contra calumnias infidelium, quibus Christianos de credita carnis resurrectione irrident.
- xiii. An abortivi non pertineant ad resurrectionem, si pertinent ad numerum mortuorum.

- xiv. *An infantes in ea sint resurrecturi habitudine corporis, quam habituri erant aetatis accessu.*
- xv. *An ad Domini corporis modum omnium mortuorum resurrectura sint corpora.*
- xvi. *Qualis intelligenda sit sanctorum conformatio ad imaginem Filii Dei.*
- xvii. *An in suo sexu resuscitanda atque mansura sint corpora feminarum.*
- xviii. *De viro perfecto, id est, Christo & corpore ejus, id est, Ecclesia, quae est ipsius plenitudo.*
- xix. *Quod omnia corporis vicia, quae in hac vita humana contraria sunt decori, in resurrectione non sint futura, ubi manente naturali substantia, in unam pulchritudinem & qualitas concurret & quantitas.*
- xx. *Quod in resurrectione mortuorum natura corporum quibuslibet modis dissipatorum in integrum undecumque revocanda sit.*
- xxi. *De novitate corporis spiritalis, in quam sanctorum caro mutabitur.*
- xxii. *De miseris ac malis, quibus humanum genus merito prima praevagationis obnoxium est, & a quibus nemo nisi per Christi gratiam liberatur.*
- xxiii. *De his quae, praeter illa mala quae bonis malisque communia sunt, ad iustorum laborem specialiter pertinent.*
- xxiv. *De bonis quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam Creator implevit.*
- xxv. *De perveracitate quorundam, qui resurrectionem carnis, quam, sicut praedictum est, totus mundus credit, impugnant.*
- xxvi. *Quomodo Porphyrii definitio, qua beatis animis putat corpus omne fugiendum, ipsius Platonis sententia destruitur, qui dicit summum Deum diis promississe, ut nunquam corporibus exuerentur.*
- xxvii. *De contrariis definitionibus Platonis atque Porphyrii, in quibus si uterque alteri cederet, a veritate non deviare.*
- xxviii. *Quid ad veram resurrectionis fidem vel Plato, vel Labeo, vel etiam Varro conferre sibi poterint, si opiniones eorum in unam sententiam convenissent.*
- xxix. *De qualitate visionis, qua in futuro saeculo sancti Deum videbunt.*
- xxx. *De aeterna felicitate Civitatis Dei, sabbatoque perpetuo.*

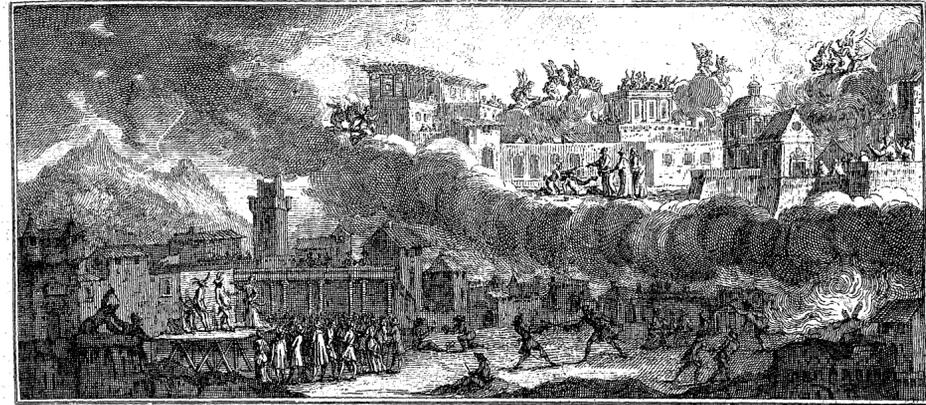
LIBRI II. RETRACTATIONUM CAPUT XLIII.

INTEREA Roma Gothorum irruptione, agentium sub rege Alarico, atque impetu magna cladis everfa est: cujus everfionem deorum fallorum multorumque cultores, quos usitato nomine Paganos vocamus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius & amaritius Deum verum blasphemare ceperunt. Unde ego exardescens zelo domus Dei, adversus eorum blasphemias, vel errores, libros de Civitate Dei scribere institui. Quod Opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrerent, quae differre non oporteret, & me prius ad solvendum occupabant. Hoc autem de Civitate Dei grande Opus tandem viginti-duobus libris est terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita prosperari volunt, ut ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere consueverunt, necessarium esse arbitrentur; & quia prohibetur, mala ista exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque adversus eos loquuntur, qui fatentur haec mala, nec defuisse umquam, nec defutura mortalibus; & ea nunc magna, nunc parva, locis, temporibus personisque variari: sed deorum multorum cultum, quo eis sacrificatur, propter vitam post mortem futuram, esse utilem disputant. His ergo decem libris duae istae vanae opiniones Christianae religionis adversariae refelluntur.

Sed ne quisquam nos aliena tantum redarguisse, non autem nostra asseruisse, reprehenderet, id agit pars altera Operis hujus, quae duodecim libris continetur. Quamquam, ubi opus est, & in prioribus decem quae nostra sunt asseramus, & in duodecim posterioribus redarguamus adversaria. Duodecim ergo librorum sequentium primi quatuor continent exortum duarum Civitatum, quarum est una Dei, altera hujus mundi. Secundi quatuor excursum earum sive procursum. Tertii vero, qui & postremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum sint de utraque Civitate conscripti, titulum tamen a meliore acceperunt, ut de Civitate Dei potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahamae sacrificio flammam caelitus factam inter divinas victimas cucurrisse: quoniam hoc illi in visione monstratum est. In septimo-decimo libro quod dictum est de Samuele, *Non erat de filiis Aaron*: dicendum potius fuit, *Non erat filius sacerdotis*. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere, magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis, sed sacerdos non fuit; nec ita in filiis, ut eum ipse genuerit Aaron; sed sicut omnes illius populi dicuntur filii Israel. Hoc Opus sic incipit: *Gloriosissimam Civitatem Dei.*

Cap. 8.
Cap. 5.

S. AURELI



Fecerunt Civitates duas amores duo. Lib. 14 c. 28.

S. AURELI AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
AD MARCELLINUM,
DE CIVITATE DEI,
CONTRA PAGANOS

LIBRI XXII*

* Inchoat
circ. an.
413. non
absoluti
ante an.
426.

LIBER PRIMUS.

Paganos reprehendit, qui orbis calamitates, maximaeque Romanae urbis recentem a Gothis vastationem Christianae religioni, qua deorum cultus prohibetur, tribuebant. Agit de commodis & incommodis, quae tunc bonis & malis, ut solet, fuerunt communia. Illorum denique retundit procacitatem, qui Christianarum feminarum violatum a militibus pudorem objectabant.

PRÆFATIO

De suscepti operis consilio & argumento.



Habac. 1.
4.

Rom. 8. 25.

Psal. 93.
15.

a

Psal. 61. 9.

GLORIOSISSIMAM Civitatem Dei, sive in hoc temporum cursu, cum inter impios peregrinatur ex fide vivens, sive in illa stabilitate sedis aeternae, quam nunc expectat per patientiam; quoad usque iustitia con-

A est. Nam scio quibus viribus opus sit, ut persuadeatur superbis quanta sit virtus humilitatis, qua sit ut omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, non humano usurpata fastu, sed divina gratia donata celsitudo transcendat. Rex enim & Conditor Civitatis hujus, de qua loqui institui, in Scriptura^b populis suis sententiam divinae legis aperuit, qua dictum est; *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Hoc vero quod Dei est, superbae quoque animae spiritus inflatus affectat, amatque sibi in laudibus dici.

B Parcere subjectis, & debellare superbos. Unde etiam de terrena Civitate, quae cum dominari appetit, etsi populi serviant, ipsa ei dominandi libido dominatur, non est praetereundum silentio, quidquid dicere suscepti hujus operis ratio postulat, & facultas datur.

^a Editiones Vind. hoc est Vindelini, Et. Erasmi, & Lov. Lovanien-
sum, habent, *ad te instituto*. At Am. id est Amerbachiana editio,
& plures probae notae MSS. a *te instituto*. Propositum enim a Mar-
cellino id opus fuerat epistolae inter Augustinianas 138. n. 3. ip-
Tom. VII.

sique promissum ab Augustino epistolâ 138. n. 10. sicuti nunc ob-
servavimus in Voluminis hujus praefatione. Prosequuntur ex præ-
dictis codicibus nonnulli, & *non ad te promissione debito*.
^b Sic MSS. Editi autem, *populi sui*.
A

CAPUT PRIMUM.

De adversariis nominis Christi, quibus, in vastatione Urbis, propter Christum Barbari pepercerunt.

EX hac namque existunt inimici, adversus quos defendenda est Dei Civitas: quorum tamen multi, correcto impietatis errore, cives in ea sunt satis idonei: multi vero in eam tantis exardescunt ignibus odiorum, tamque manifestis beneficiis Redemptoris eius ingrati sunt, ut hodie contra eam linguas non moverent, nisi ferrum hostile fugientes, in sacratis eius locis vitam, de qua superbiunt, invenirent. An non etiam illi Romani Christi nomini infesti sunt, quibus propter Christum Barbari pepercerunt? Testantur hoc Martyrum loca & basilicæ Apostolorum, quæ in illa vastatione Urbis ad se confugientes suos alienosque receperunt. Huc usque cruentus seviebat inimicus; ibi accipiebat limitem trucidatoris furor; illò ducebantur à miserantibus hostibus, quibus etiam extra ipsa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui similem misericordiam non habebant. Qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sevientes, postea quàm ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum, quod alibi jure belli licuisset, tota feriendi refrenabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur. Sic evaserunt multi, qui nunc Christianis temporibus detrahunt, & mala quæ illa civitas pertulit, Christo imputant; bona verò quæ in eos, ut viverent, propter Christi honorem facta sunt, non imputant Christo nostro, sed fato suo: cum potius deberent, si quid recti sciperent, illa quæ ab hostibus aspera & dura perpeffi sunt, illi divinæ providentiæ tribuere, quæ solet corruptos hominum mores bellis emendare atque conterere; itemque vitam mortalium justam atque laudabilem talibus afflictionibus exercere, probatamque vel in meliora transferre, vel in his adhuc teris propter usus alios detinere; illud verò, quod eis vel ubicumque, propter Christi nomen, vel in locis Christi nomini dedicatissimis & amplissimis, ac pro largiore misericordia ad capacitatem multitudinis electis, præter bellorum morem truculenti Barbari pepercerunt, hoc tribuere temporibus Christianis; hinc Deo gratias agere, hinc ad ejus nomen veraciter currere, ut effugiant poenas ignis æterni, quod nomen multi eorum mendaciter usurparunt, ut effugerent poenas præsentis exitii. Nam quos vides petulanter & procaciter insultare servis Christi, sunt in eis plurimi qui illum interitum clademque non evasissent, nisi servos Christi se esse finxissent. Et nunc ingrata superbiâ atque impiissimâ infantiâ, ejus nomini resistunt corde perverso, ut sempiternis tenebris puniantur; ad quod nomen ore vel subdolo confugerunt, ut temporali luce fruerentur.

CAPUT II.

Quod nulla unquam bella ita gesta sunt, ut victores, propter deos eorum quos vicerant, parcerent victis.

TOT bella gesta conscripta sunt, vel ante conditam Romam, vel ab ejus exortu &

a Orosius lib. 7. c. 39. scribit Alaricum capta Urbe præceptum suis hoc dedisse, ut si qui in sancta loca, præcipueque ad sanctorum apostolorum Petri & Pauli basilicas confugerent, hos in primis inviolatos servaturos esse senerent.

b Hanc Barbarorum humanitatem experire sunt Marcella & filia ejus Principia, quas in sua domo reperiens ad basilicam S. Pauli deduxerunt, teste Hieronymo in epistola 134. ad Principiam. De alia femina ad S. Petri basilicam, ut ejus pudori parceretur, perducta à milite narrat item Sozomenus lib. 9. c. 10.

A imperio, legant, & proferant sic ab alienigenis aliquam captam esse civitatem, ut hostes qui ceperant, parcerent eis, quos ad deorum suorum templa confugisse compererant; aut aliquem ducem Barbarorum præcepisse, ut irrupto oppido nullus feriretur, qui in illo vel illo templo fuisset inventus. Nonne vidit Æneas Priamum per aras sanguine scedantem quos ipse sacraverat ignes? Nonne Diomedes & Ulysses,

--- cæsis summæ custodibus arcis,

B Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis Virgineas ausi diæ contingere vitta?

Nec tamen quod sequitur verum est: Ex illo fluere, ac retrò sublapfa referri Spes Danaum.

Postea quippe vicerunt, postea Trojam ferro ignibusque deleverunt, postea confugientem ad aras Priamum obtruncaverunt. Nec ideo Troja periit, quia Minervam perdidit. Quid enim prius ipsa Minerva perdidit, ut periret? an fortè custodes suos: Hoc sanè verum est: illis quippe interentis potuit auferri. Neque enim homines à simulacro, sed simulacrum ab hominibus servabatur. Quomodo ergo colebatur, ut patriam custodiret & cives, quæ suos non valuit custodire custodes?

CAPUT III.

Quam imprudenter Romani deos penates, qui Trojam custodire non potuerant, sibi crediderunt profuturos.

ECCE qualibus diis urbem Romani servandam se commendasse gaudebant. O nimium miserabilem errorem! Et nobis succentent, cum de diis eorum talia dicimus: nec succentent auctoribus suis, quos ut edicerent, mercedem dederunt; doctoresque ipsos insuper, & salario publico, & honoribus dignissimos habuerunt. Nempe apud Virgilium, quem propterea parvuli legunt, ut videlicet poëta magnus omniumque præclarissimus atque optimus teneris ebitibus annis non faciliè oblivione possit aboleri, secundum illud Horatii:

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.

Apud hunc ergo Virgilium nempe Juno inducitur infesta Trojanis, Æolo ventorum regi adversus eos irritando dicere:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor, Ilium in Italiam portans, victosque penates.

Itane istis penatibus victis, Romam, ne vinceretur, prudentes commendare debuerunt? Sed hæc Juno dicebat, velut irata mulier, quid loqueretur ignorans. Quid Æneas ipse pius totiens appellatus, nonne ita narrat?

Panthus Otridae, arcis Phœbique sacerdos, Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.

Nonne deos ipsos, quos victos non dubitat dicere, sibi potius quàm se illis perhibet commendatos? cum ei dicitur,

Sacra suosque tibi commendat Troja penates. Si iugiter Virgilius tales deos, & victos dicit, & ut

a Augustinum præterierunt nonnulla hujus rei litteræ Græcis & Latinis consignata exempla. Nam refert Attianus lib. 2. de rebus gestis Alexandri, capta Tyro, iis qui in templum Herculis confugerant, Alexandrum peperisse. De Agesilao etiam Xenophon in Agesilao & lib. 4. de rebus Græcorum, Pausanias lib. 3. in Laconica, Plutarchus & Æmilius Probus in Agesilao, narrant ipsum, Atheniensibus & Boeotis eorumque sociis devictis, noluisse eos lædi qui in Minervæ templum se receperant.

b Plures MSS. commisit.

vel victi quoquo modo evaderent homini commendatos, quæ dementia est, existimare his tutoribus Romam sapienter fuisse commissam, & nisi eos amississet, non potuisse vastari? Immo verò victos deos tamquam præfides ac defensores colere, quid est aliud quàm tenere non numina bona, sed omnia mala? Quanto enim sapientius creditur, non Romam ad istam cladem non fuisse venturam, nisi prius illi perissent, sed illos potius olim fuisse perituros, nisi eos, quantum potuisset, Roma servasset? Nam quis non, cum adverterit, videat, quanta sit vanitate præsumtum, non posse vinci sub defensoribus victis, & ideo perisse, quia custodes perdidit deos, cum vel sola potuerit esse causa pereundi, custodes habere voluisse perituros? Non itaque, cum de diis victis illa concribereatur, atque canerentur, poetas libebat mentiri, sed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Verum ista opportunitus alio loco diligenter copiosèque tractanda sunt: nunc quod institueram de ingratis hominibus dicere, parumper explicem, ut possum: qui ea mala quæ pro suorum morum perversitate meritò patiuntur, blasphemantes Christo imputant: quod autem illis etiam talibus propter Christum parciatur, nec dignantur attendere, & eas linguas adversus ejus nomen dementia sacrilegæ protervitatibus exercent, quibus linguis usurpaverunt mendaciter ipsum nomen, ut viverent; vel quas linguas in locis ei sacratis metuendo presserunt, ut illic tuti atque muniti, ubi propter eum illæsi ab hostibus fuerunt, inde in eum maledictis hostilibus profilirent.

CAPUT IV.

De asylo Ianonis in Troja, quod neminem liberavit à Græcis, & basilicis Apostolorum, quæ omnes ad se confugientes à Barbaris defenderunt.

IPSA, ut dixi, Troja, mater Romani populi, sacratis in locis deorum suorum munire non potuit cives suos ab ignibus ferroque Græcorum, eosdem ipsos deos colentium: quin etiam Junonis asylo Custodes lecti, Phœnix, & dirus Ulysses, Prædam asservabant; huc undique Troia gaza Incensis erepta adytis, mensæque deorum, Crateresque auro solidi, captivæque vestis Congeritur. Pueri & pavidæ longo ordine matres Stant circum.

Electus est videlicet locus tantæ deæ sacratus, non unde captivos non liceret educere, sed ubi captivos liberet includere. Compara nunc asyllum illud, non cuijusslibet dei gregalis, vel de turba plebis, sed de Jovis ipsius sororis & conjugis & reginæ omnium deorum, cum Memoriis nostrorum Apostolorum. Illuc incensis templis & diis erepta spolia portabantur, non reddenda victis, sed dividenda victoribus: huc autem, & quod alibi ad ea loca compertum est pertinere, cum honore

a Editi, sed demonia mala. At melioris notæ MSS. sed omnia mala, id est prælagia exitiis & cladis venturæ.

b Lov. potius libebat. Ceteri libri, potius, accusandi casu, quem verbo libet adungere amat Augustinus. Sic in lib. 2. Retract. c. 25. In me potius dicens quidquid cum libuit.

c Et, & aliquot probæ notæ MSS. expeditiam.

d Vind. Ann. & perlique MSS. perversitatis.

e Lov. atque muniti essent, & ubi propter eum &c. Addiderunt (esent) in vitis omnibus libris editis & MSS.

f Sallustius sub initium libri de conjuratione Catilinæ: Urbem Romanam, sicuti ego accepi, considerere atque habuere in initio Trojanam, qui Ænea duce profugi incensis sedibus vagabantur.

g Plures MSS. donanda victis.

h Vasa pretiosa apud virginem Deo sacra, quæ custodienda illa receperat. detecta à milite, Alaricum, nec ubi comperit ad basilicam

& obsequio religiosissimo reportatum est. Ibi amissa, hæc servata libertas: ibi clausa, hæc interdicta captivitas: ibi possidendi à dominantibus hostibus premebantur, huc liberandi à miserantibus hostibus ducebantur: postremò illud Junonis templum sibi elegerat avaritia & superbia levium Græcorum, istas Christi basilicas misericordia & humilitas etiam immanium Barbarorum. Nisi forte Græci quidem in illa sua victoria templis deorum communiunm pepercerunt, atque illò confugientes miseros victosque Trojanos ferire vel captivare non ausi sunt; sed Virgilius, poetarum more, illa mentitus est. Immo verò morem hostium civitates evertentium ille descripsit.

CAPUT V.

De generali consuetudine hostium victas civitates evertentium, quid Cæsar senserit.

QUEM morem etiam Cæsar (sicut scribit Sallustius, nobilitate veritatis historicus) sententiâ suâ, quam de conjuratis in senatu habuit, commemorare non prætermittit: Rapi virgines, pueros; divelli liberos à parentum complexu; matres familiarum pati quæ victoribus collibuisse, fana atque domos spoliari, cædem, incendia fieri; postremò armis, cadaveribus, cruore atque luctu omnia repleri. Hic si fana taciisset, deorum sedibus solere hostes parcere putaremus. Et hæc non ab alienigenis hostibus, sed à Catilina & sociis ejus nobilissimis senatoribus & Romanis civibus Romana templa metuebant. Sed hi videlicet perditæ & patriæ parricidæ.

CAPUT VI.

Quod nec Romani quidem ita ullas ceperint civitates, ut in templis earum parcerent victis.

QUI ergo per multas gentes, quæ inter se bella gesserunt, & nusquam victis in deorum suorum sedibus pepercerunt, nofter sermo discurrat? Romanos ipsos videamus: ipsos, inquam, recolamus respiciamusque Romanos, de quorum præcipua laude dictum est,

Parcere subjectis, & debellare superbos: & quod acceptâ injuriâ ignoscere, quàm persequi malebant: quando tot tantæque urbes, ut late dominarentur, expugnatas captasque evertentur, legatur nobis quæ templa excipere solebant, ut ad ea quisquis confugisset liberaretur? An illi faciebant, & scriptores earundem rerum gestarum ista reticebant? Itane verò, qui ea quæ laudarent maxime requirebant, ista præclarissima secundum ipsos pietatis indicia præterirent? Egregius Romani nominis Marcus Marcellus, qui Syracusas urbem ornatissimam cepit, refertur eam prius flevisse ruituram, & ante ejus sanguinem suas illi lacrymas effudisse. Gestit & curam pudicitia, etiam in hoste servandæ. Nam prius quàm oppidum victor jussisset invadi, constituit edicto,

Petri apostoli pertinere, jussisse eò reportari, scribit Orosius 1. 7. c. 39.

1 Levitas propria Græcorum, ait Cicero in Orat. pro Flacco. Hæc eorum erat apud Romanos nota, quos ideo Græculos dicebant.

2 Nempe eosdem deos colebant Græci & Trojani.

3 Vind. Et. & MSS. Gallicani ac Romani, Cato. Sed quia verba nunc laudata ab Augustino Cæsaribus sunt apud Sallustium, non Catonis, ideo in Americbachiana editione, quam hic secuti sunt Lovanienses, interpretibus hujus operis Valoisio & Trivecho emendare visum est Cæsar: tamen libri, ut ipsi observant, communiter habent Cato. Quid si in eo Augustinus, quod erudit nonnumquam contigit, memoriâ lapsus est, aut Sallustio usus vario sive mendoso?

4 Lov. collibuisse: male & dissentientibus ceteris libris.

5 Syracusarum civitas est in Sicilia, quam obsidens Marcellus, Archimedis Syracusani machinis sæpe repulsus, tertio tandem anno expugnavit. Quæ hic de Marcello Augustinus, leguntur in Livio lib. 25.

ne quis corpus liberum violaret. Eversa est tamen civitas more bellorum, nec usquam legitur ab imperatore tam casto atque clementi fuisse præceptum, ut quisquis ad illud vel illud templum fugisset, abiret illæsus. Quod utique nullo modo præteriretur, quando nec ejus fletus, nec quod edixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius Tarentinæ urbis everfor, à simulacrorum deprædatione se abstinnisse laudatur. Nam cum ei scriba suggestisset quid de signis deorum, quæ multa capta fuerant, fieri juberet, continentiam suam etiam jocando condidit. Quæ fivit enim, cujusmodi essent: & cum ei non solum multa grandia, verum etiam renuntiarentur armata; Relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. Cum igitur nec illius fletum, nec hujus risum, nec illius castam misericordiam, nec hujus facetam continentiam, Romanarum rerum gestarum scriptores tacere potuerint; quando prætermitteretur, si aliquibus hominibus in honorem cujuspiam deorum suorum sic pepercissent, ut in quoquam templo eadem vel captivitatem fieri prohiberent?

CAPUT VII.

Quod in eversione Urbis quæ asperè gesta sunt, de consuetudine acciderint belli; quæ verò clementer, de potentia provenerint nominis Christi.

QUID ergo vastationis, trucidationis, deprædationis, concremationis, afflictionis, in ista recentissima Romana clade commissam est, fecit hoc consuetudo bellorum. Quod autem more novo factum est, quod inusitatâ rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit, ut amplissimæ basilicæ implendæ populo cui parceretur, eligerentur & decernerentur, ubi nemo feriretur, unde nemo raperetur, quod liberandi multi à miserantibus hostibus ducerentur, unde captivandi ulli nec à crudelibus hostibus abducerentur; hoc Christi nomini, hoc Christiano tempore tribuendum quisquis non videt, cæcus, quisquis videt, nec laudat, ingratus, quisquis laudanti reluctatur, insanus est. Absit, ut prudens quisquam hoc feritati imputet Barbarorum. Truculentissimas & fœvissimas mentes ille terruit, atque frenavit, ille mirabiliter temperavit, qui per Prophetam tanto antè prædixit, *Visitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis.*

CAPUT VIII.

De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerumque communia sunt.

DICET aliquis: Cur egro ista divina misericordia etiam ad impios ingratosque pervenit? Cur putamus, nisi quia eam ille præbuit, qui quotidie facti viri solem suum super bonos & malos, & pluit super justos & injustos? Quamvis enim quidam eorum ista cogitantes, penitendo ab impietate se corrigant; quidam verò (sicut Apostolus dicit) *divitias bonitatis & longanimitatis Dei contemnent, secundum duritiam cordis sui & cor impeniens thesaurizat sibi iram in die ire & revulsionis justitiae Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus:* tamen patientia Dei ad penitentiam invitat malos, sicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos. Itemque misericordia Dei

Matth. 5.

45.

Rom. 2. 4.

a Tarentum Calabriae urbem, quæ à Romanis ad Annibalem & Carthaginenses defecerat, Fabius recuperavit, militibusque diripiendam traiecit. Hic Fabius est ille de quo Ennius, *Vnus homo nobis cunctando restituit rem.* Ejus de Tarentinorum simulacris responsum af-

fovendos amplectitur bonos sicut severitas Dei, puniendos corripit malos. Placuit quippe divinæ providentiæ præparare in posterum bona justis, quibus non fruenter injusti, & mala impiis, quibus non excruciantur boni. Ista verò temporalia bona & mala utrisque voluit esse communia: ut nec bona cupiditatis appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur; nec mala turpiter evitentur, quibus & boni plerumque afficiuntur.

2. Intere est autem plurimum, qualis sit usus, vel earum rerum quæ prosperæ, vel earum quæ dicuntur adversæ. Nam bonus temporalibus nec bonis extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo hujuscemodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Ostendit tamen Deus sæpe etiam in his distribuendis evidentiùs operationem suam. Nam si nunc omne peccatum manifestâ plecteret poenâ, nihil ultimo judicio servari putaretur: rursus si nullum peccatum nunc puniret aperte Divinitas, nulla esse providentia divina crederetur. Similiter in rebus secundis, si non eas Deus quibusdam petentibus evidentiùs largitus concederet, non ad eum ista pertinere diceremus: itemque si omnibus eas petentibus daret, non nisi propter talia præmia servendum illi esse arbitraremur; nec pios nos faceret talis servitus, sed potius cupidos & avaros. Hæc cum ita sint, quicumque boni & mali pariter afflicti sunt, non ideo ipsi distincti non sunt, quia distinctum non est quod utrique perpeffi sunt. Manet enim dissimilitudo passorum etiam in similitudine passionum; & licet sub eodem tormento, non est idem virtus & vitium. Nam sicut sub uno igne aurum rutilat, palea fumat; & sub eadem tribula stipulæ comminuntur, frumenta purgantur; nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem preli pondere exprimitur: ita una eademque vis irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos damnat; vastat, exterminat. Unde in eadem afflictione mali Deum detestantur atque blasphemant; boni autem precantur & laudant. Tantum interest, non qualia, sed qualis quisque patiat. Nam pari motu exagitatur, & exhalat horribiliter cœnum, & suaviter fragrat unguentum.

CAPUT IX.

De causis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur.

QUID igitur in illa rerum vastitate Christiani passi sunt, quod non eis magis fideliter ista considerantibus ad profectum valerent? Primo, quod ipsa peccata, quibus Deus indignatus implevit tantis calamitatibus mundum, humiliter cogitantes, quamvis longè absint à facinorosis, flagitiosis atque impiis, tamen non usque adeo se à delictis deputant alienos, ut nec temporalia pro eis mala perpeti se judicent dignos. Excepto enim quod unusquisque, quamlibet laudabiliter vivens, cedit in quibusdam carnali concupiscentiæ, etsi non ad facinorum immanitatem & gurgitem flagitiorum atque impietatis abominationem, ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora, quanto minorâ: hoc ergo excepto, quis tandem facile reperitur, qui eosdem ipsos, propter quorum horrendam superbiam, luxuriam & avaritiam, atque execrabiles iniquitates

In prosperis & in adversis usus bonos & malos discernit.

Peccata hic nonnulla in ipsa justis.

fere Livius in lib. 27.
 b Vox rerum abest à veteri libro Silvanestensi.
 c Vind. Er. & Lov. nulli. Verius Am. & MSS. illi.
 d Lov. insignis: reluctante sensu & ceteris libris.

& impietates, Deus, sicut minandò prædixit, conterit terras, sic habeat, ut habendi sunt? sic cum eis vivat, ut cum talibus est vivendum? Plerumque enim ab eis docendis, admonendis, aliquando etiam objurgandis & corripiendis malè dissimulatur; vel cum laboris piger, vel cum eorum os coram verecundamur offendere; vel cum inimicitias devitamus, ne impediunt & noceant in istis temporalibus rebus, sive quas adipisci adhuc appetit nostra cupiditas, sive quas amittere formidat infirmitas: ita ut, quamvis bonis vita malorum displiceat, & ideo cum eis non incidant in illam damnationem, quæ post hanc vitam talibus præparatur, tamen quia propterea peccatis eorum damnabilibus parcunt, dum eos in suis licet levibus & venialibus metuunt, jure cum eis temporaliter flagellantur, quamvis in æternum minimè puniantur. Jure istam vitam, quando divinitus affliguntur cum eis, amaram sentiunt, cujus amando dulcedinem peccantibus eis amari esse noluerunt.

Correptio negligens ex cupiditate aut infirmitate.

Correptio ex consilio caritatis omissa.

2. Nam si propterea quique objurgandis & corripiendis malè agentibus parcat, quia opportunius tempus inquirat, vel eisdem ipsis meruit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam & piam erudiendos impediunt alios infirmos, & premant atque avertant à fide; non videtur esse cupiditatis occasio, sed consilium caritatis. Illud est culpabile, quod hi, qui dissimiliter vivunt, & à malorum factis abhorrent, parcunt tamen peccatis alienis, quæ dedocere aut objurgare deberent, dum eorum offensiones cavent, ne sibi noceant in his rebus, quibus licet boni atque innocentes utuntur, sed cupiditatis, quàm oportebat eos, qui in hoc mundo peregrinantur, & spem supernæ patriæ præ se gerunt. Non solum quippe infirmiores vitam ducentes conjugalem, filios habentes vel habere quærentes, domos ac familias possidentes, (quos Apostolus in Ecclesiis alloquitur, docens & monens quemadmodum vivere debeant & uxores cum maritis, & mariti cum uxoribus, & filii cum parentibus, & parentes cum filiis, & servi cum dominis, & domini cum servis,) multa temporalia, multa terrena libenter adipiscuntur, & moleste amittunt; propter quæ non audent offendere homines, quorum sibi vita contaminatissima & consceleratissima displicet: verum etiam hi, qui superiorem vitæ gradum tenent, nec conjugalibus vinculis irretiti sunt, & victu parvo ac regumento utuntur, plerumque suæ famæ ac saluti consulentes; dum insidias atque impetus malorum timent, ab eorum reprehensione sese abstinent. Et quamvis non in tantum eos metuunt, ut ad similia perpetranda quibuslibet eorum terribilibus atque improbitatibus cedant: ea ipsa tamen, quæ cum eis non perpetrant, nolunt plerumque corripere, cum fortasse possint aliquos corrigendo corrigere, ne, si non potuerint, sua salus ac fama in periculum exitiumque perveniat: nec ea consideratione, qua suam famam ac salutem vident esse necessariam utilitati erudiendorum hominum; sed ea potius infirmitate, qua delectat lingua blandiens & humanus dies, & reformidat vulgi judicium & carnis excruciatio vel peremptio; hoc est, propter quædam cupiditatis vincula, non propter officia caritatis.

1. Cor. 4. 3.

a Nonnulli codices omittunt coram.
 b Verbum consulentes abest ab Am. Er. ac MSS. Potest illud sensu deleri, ut quod proximè sequitur, dum timent, referatur ad præcedentia verba, sicut scilicet ac saluti.

3. Non mihi itaque videtur hæc parva esse causa, quare cum malis flagellantur & boni, quando Deo placet perditos mores etiam temporalium poenarum afflictione punire. Flagellantur enim simul, non quia simul agunt malam vitam, sed quia simul amant temporalem vitam; non quidem æqualiter, sed tamen simul: quam boni contemnere deberent, ut illi correpti atque correcti consequerentur æternam: ad quam consequendam si nolent esse socii, ferrentur & diligerentur inimici: quia donec vivunt, semper incertum est, utrum voluntatem sint in melius mutaturi. Quia in re non utique parem, sed longè graviores habent causam, quibus per Prophetam dicitur, *Ille quidem in suo peccato morietur, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram.* Ad hoc enim speculatores, hoc est, populorum præpositi constituti sunt in Ecclesiis, ut non parcant objurgando peccata. Nec ideo tamen ab hujuscemodi culpa penitus alienus est, qui licet præpositus non sit, in eis tamen quibus vitæ hujus necessitate conjungitur, multa monenda vel arguenda novit, & negligit; devitans eorum offensiones, propter illa quibus in hac vita non indebitis utitur, sed plus quàm debuit delectatur. Deinde habent aliam causam boni, quare temporalibus affligantur malis; qualem habuit Job: ut sibi ipse humanus animus sit probatus & cognitus, quanta virtute pietatis gratis Deum diligat.

CAPUT X.

Quod sanctis in amissione rerum temporalium nihil pereat.

QUIBUS rectè consideratis atque perspectis, attende utrum aliquid mali acciderit fidelibus & piis, quod eis non in bonum vertetur: nisi forte putandum est Apostolicam illam vacare sententiam, ubi ait; *Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Amiserunt omnia quæ habebant? numquid fidem? numquid pietatem? numquid interioris hominis bona, qui est ante Deum dives? Hæc sunt opera Christianorum, quibus opulentus dicebat Apostolus; *Est autem questus magnus pietas cum sufficientia.* Nihil enim intulimus in hanc mundam, sed nec auferre aliquid possumus: habentes autem victum & tegumentum, his contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & laqueum, & desideria multa stulta & noxia, quæ movent homines in interitum & perditionem. Radix est enim omnium malorum avaritia: quam quidam appetentes à fide pererraverunt, & inseruerunt se doloribus multis.

Eccl. 33.

Episcopi propter officium.

Rom. 8. 28.

Amiserunt omnia quæ habebant? numquid fidem? numquid pietatem? numquid interioris hominis bona, qui est ante Deum dives? Hæc sunt opera Christianorum, quibus opulentus dicebat Apostolus; Est autem questus magnus pietas cum sufficientia.

1. Tim. 6.

Nihil enim intulimus in hanc mundam, sed nec auferre aliquid possumus: habentes autem victum & tegumentum, his contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & laqueum, & desideria multa stulta & noxia, quæ movent homines in interitum & perditionem. Radix est enim omnium malorum avaritia: quam quidam appetentes à fide pererraverunt, & inseruerunt se doloribus multis.

1. Cor. 7.

minimè superatus: Nudus exivi de utero matris meæ, nudus revertar in terram. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum: ut bonus servus magnas facultates haberet ipsam fidem Domini voluntatem, cui pedisequus mente difeceret, nec contristaretur eis rebus vivens relictus, quas citò fuerat moriens relicurus. Illi autem infirmiores, qui terrenis his bonis, quamvis ea non præpon-

a Verusissimus Corbeiensis liber, cooperatur: juxta Græc. correpti, quod Chrysostomus, Theodoretus & Theophylactus ad Deum referunt.
 b Sic MSS. At editi, *relictis*: minus integra illa antithesi, quæ Augustino plagij horum verborum, *ut vivens relictus & moriens relicurus.*

rent Christo, aliquantula tamen cupiditate cohaerebant, quantum hac amando peccaverint, perdendo senserunt. Tantum quippe doluerunt, quantum se doloribus inferuerant: sicut Apostolum dixisse supra commemoravi. Oportebat enim ut eis adderetur etiam experimentorum disciplina, à quibus fuerat tam diu neglecta verborum. Nam cum dixit Apostolus, *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem*, &c. profecto in divitiis cupiditatem reprehendit, non facultatem: a qui praecepit alibi, dicens, *Præcipe divitibus huius mundi, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat vobis omnia abundanter ad fruendum: bene faciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.* Hæc qui de suis faciebant divitiis, magnis sunt lucris levia damna solati; plusque lætati ex his quæ facile tribuendo tutius servaverunt, quam contristati ex his quæ timide retinendo facilius amiserunt. Hoc enim potuit in terra perire, quod piguit inde transferre. Nam qui receperunt consilium Domini sui, dicentes, *Nolite condere vobis thesauros in terra, ubi tinea & rubigo exterminant, & ubi fures effodiunt & furantur; sed thesaurizate vobis thesauros in celo, quod fur non accedit, neque tinea corrumpit: ubi enim est thesaurus vultus, ibi erit & cor tuum: tribulationis tempore probaverunt quam recte saperint, non contemnendo veracissimum præceptorem & thesauri sui fidelissimum invictissimumque custodem. Nam si multi sunt gavisi, ibi se habuisse divitias suas, quod contigit ut hostis non accederet; quanto certius & securius gaudere poterunt, qui monitu Dei sui illic migraverant, quod accedere omnino non possent? Unde Paulinus noster, Nolensis episcopus, ex opulentissimo divite voluntate pauperissimus & copiosissimè sanctus; quando & ipsam Nollam Barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, ut ab eo postea cognovimus, precabatur: Domine, non ex crucier propter aurum & argentum; ubi enim sint omnia mea, tu scis. Ibi enim habebat omnia sua, ubi eum condere & thesaurizare ille monstraverat, qui & hæc mala mundo ventura prædixerat. Ac per hoc qui Domino suo momenti obedierant, ubi & quomodo thesaurizare deberent, nec ipsas terrenas divitias Barbaris incurvantibus amiserunt. Quos autem non obedisse pœnituit, quid de talibus rebus faciendum esset, si non præcedente sapientiâ, certè consequente experientiâ didicerunt.*

3. At enim quidam boni etiam Christiani tormentis ex cruciati sunt, ut bona sua hostibus proderent? Illi verò nec prode, nec perdere poterunt bonum, quo & ipsi boni erant. Si autem torqueri, quam mammona iniquitatis prode maluerunt, boni non erant. Admonendi autem fuerant, qui tanta patiebantur pro auro, quanta essent sustinenda pro Christo: ut eum potius diligere discerent, qui pro se passos æterna felicitate ditaret, non aurum & argentum, pro quo pati miserissimum fuit, seu meniuendo occultaretur, seu verum dicendo proderetur. Namque inter tormenta nemo Christum confitendo amisit; nemo aurum, nisi negando, servavit. Quocirca uti-

Tim. 6. 9.

ibidem 17.

Math. 6. 29.

Paulinus Nolensis episcopus.

Dan. 1. 8.

Non deest suis Deus in adversis.

Jon. 2. 1.

a Vetere editione Vind. Am. Er. quam præcepit. Sic etiam MSS. habent, excepto uno & altero, in quibus legitur, de qua præcepit.
b In editis additur, suorum: quod abest à MSS.
c Gorch nimirum post dieptam Urbem per Latium, Volscos,

liora erant fortasse tormenta, quæ bonum incorruptibile amandum docebant, quam illa bona, quæ sine ullo utili fructu dominos sui amore torquebant. Sed quidam etiam non habentes quod proderent, dum non creduntur, torti sunt? Et hi fortè habere cupiebant, nec sancta voluntate pauperes erant: quibus demonstrandum fuit, non facultates, sed ipsas cupiditates talibus esse dignas cruciatibus. Si verò melioris vitæ proposito reconditum aurum argentumque non habebant; nescio quidem utrum cuiquam talium acciderit, ut dum habere creditur, torqueretur: verumtamen etiam si accidit, profecto qui inter illa tormenta paupertatem sanctam confitebatur, Christum confitebatur. Quapropter etsi non meruit ab hostibus credi, non potuit tamen sanctæ paupertatis confessor sine cælesti mercede torqueri.

4. * Multos, inquit, etiam Christianos famas diuturna vastavit. Hoc quoque in usus suos boni fideles piè tolerando vertèrunt. Quos enim famas necavit, malis vitæ huius, sicut corporis morbus, eripuit: quos autem non necavit, docuit parcius vivere, docuit productius jejunare.

CAPUT XI.

De fine temporalis vitæ, sive longioris, sive brevioris.

SED enim multi etiam Christiani interfecti sunt, multi multarum mortium fœda varietate consumti? Hoc si ægrè ferendum est, omnibus qui in hac vitam procreati sunt, utique commune est. Hoc scio, neminem fuisse mortuum, qui non fuerat aliquando moriturus. Finis autem vitæ, tam longam quam brevem vitam, hoc idem facit. Neque enim aliud melius, & aliud deterius; aut aliud majus, & aliud brevius est, quod jam pariter non est. Quid autem interest, quo mortis genere vita ista finiatur, quando ille cui finitur, iterum mori non cogitur? Cum autem unicuique mortalium sub quotidianis vitæ huius casibus, innumerabiles mortes quodam modo comminentur, quamdiu incertum est, quamnam earum ventura sit; quæro utrum satius sit, unam perpeti moriendo, an omnes timere vivendo? Nec ignoro quam inertius eligatur, diu vivere sub timore tot mortium, quam semel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud est quod carnis sensus infirmè pavidus refugit, aliud quod mentis ratio diligenter enucleata convincit. MALA MORS putanda non est, quam bona vita præcesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est eis, qui necessariò morituri sunt, quid accidat ut moriantur; sed moriendo quò ire cogantur. Cum igitur Christiani noverint longè meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter linguentium canum linguas, quam impii divitis in purpura & bysso; horrenda illa generatium quida mortuus obfuerunt, qui bene vixerunt?

CAPUT XII.

De sepultura humanorum corporum, quæ Christianis etiam si fuerit negata, nil admittit.

1. AT enim in tanta strage cadaverum, nec sepeliri potuerunt? Neque istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, nec ablu-

a Campaniam, & alias Italiae provincias effusi, Nollam ipsam Campanie civitatem diruerunt.
b Gallicani & Romani MSS. quam citius eligatur.

Luc. 21. 18. Math. 10. 28. Sepultura Christianis sine eorum damno deesse potest.

Psal. 78. 2.

Psal. 115. 35.

Luc. 16. 22.

Gremium Abta hæ.

1. Cor. 15. 52.

Funeris & sepulture cura laudabilis.

mentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nullo modo diceret Veritas, *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere*; si quidem quam obesset futuræ vitæ, quidquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Nisi fortè quispiam sic absurdus est, ut contendat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant, & timeri debere post mortem, ne corpus occisum sepeliri non sinant. Falsum est ergo quod ait Christus, *qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant*; si habent tanta, quæ de cadaveribus faciant. Absit, ut falsum sit quod Veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidendo; postea verò nihil habere quod faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaque corpora Christianorum terra non texit: sed nullum eorum quisquam à celo & terra separavit, quam totam implet presentia sui, qui novit unde resuscitet quod creavit. Dicitur quidem in Psalmo, *Posuerunt moralia servorum tuorum escas volatilibus celi, carnes sanctorum tuorum bestis terre: effuderunt sanguinem eorum, sicut aquam, in circumitibus Ierusalem, & non erat qui sepeliret*: sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt, non ad eorum infelicitatem qui ista perpessi sunt. Quamvis enim hæc in conspectu hominum dura & dira videantur: sed pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Proinde omnia ista, id est, curatio funeris, conditio sepulture, pompa exsequiarum, magis sunt vivorum solatia, quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exsequias in conspectu hominum exhibuit purpurato illi diviti turba famulorum: sed multo clariorem in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium præbuit Angelorum, qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, sed in Abrahamæ gremium sustulerunt.

2. Rident hæc illi, contra quos defendendam suscepimus Civitatem Dei. Verumtamen sepulture curam etiam eorum philosophi contemserunt: & sæpe universi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, ubi postea jacèrent, vel quibus bestis esca fierent, non curarunt: licuitque de hæc re poetis plausibiliter dicere;

Cælo tegitur, qui non habet urnam. Quanto minus debent de corporibus insipientis infultare Christianis; quibus & ipsius carnis & membrorum omnium reformatio non solum ex terra; verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu, quò dilapsa cadavera recesserunt, in temporis puncto reddenda & redintegranda promittitur?

CAPUT XIII.

Que sit ratio sanctorum corpora sepeliendi.

NE ideo tamen contemnenda & abjicienda sunt corpora defunctorum, maximeque justorum atque fidelium, quibus tamquam organis & vasis ad omnia bona opéra & sanctus usus est Spiritus. Si enim paterna vestis & anulus, ac si quid hujusmodi, tanto carius est posteris, quan-

a Ut Diogenes Cynicus, Anaxagoras, Theodorus Cyrenæus, & alii. Vide Senec. lib. de tranquillitate animi c. 14. & epist. 92. Cicer. in prima Tuscul. &c.
b Lucanus in 7. de occisus Pharsalicæ pugna loquens, quos Cæsar comburi aut humari vetuit.
c Plerique & melioris notæ MSS. sancto usus est spiritus: id est;

to erga parentes major affectus; nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quæ utique multo familiarius atque conjunctius, quam quælibet indumenta gestamus. Hæc enim non ad ornamentum vel adiutorium, quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Unde & antiquorum justorum funera officiosâ pietate curata sunt, & exsequiæ celebratæ; & sepultura provisa: ipsique dum viverent, de sepeliendis, vel etiam transferendis suis corporibus filiis mandaverunt: & Tobias sepeliendo mortuos Deum promeruisse, teste Angelo, commendatur. Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus, religiosè mulieris bonum opus predicat, prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super membra ejus effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in Evangelio qui corpus ejus de cruce acceptum diligenter atque honorificè regendum sepeliendumque curarunt: Verum ista auctoritates non hoc admonent, quod insit ullis cadaveribus sensus; sed ad Dei providentiâ, cui placent etiam talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis adstruendam. Ubi & illud salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro eleemosynis, quas viventibus & sentientibus exhibemus, si neque hoc apud Deum perit, quod exanimis hominum membris officii diligentiaque persolvitur. Sunt quidem & alia, quæ sancti Patriarchæ de corporibus suis vel condendis vel transferendis prophetico spiritu dicta intelligi voluerunt. Non autem hæc locus est; ut ea pertractemus, cum sufficiant ista quæ diximus. Sed si ea quæ sustentandis viventibus sunt necessaria; sicut victus & amictus, quamvis cum gravi afflictione desint, non frangunt in bonis perferendi tolerantique virtutem, nec eradicant ex animo pietatem, sed exercitiam faciunt fecundiorum; quanto magis, cum desunt ea quæ curandis funeribus condendisque corporibus defunctorum adhiberi solent, non efficiunt miseris in occultis ploribus sedibus jam quietos? Ac per hoc quando ista cadaveribus Christianorum in illa magnâ urbis, vel etiam aliorum oppidorum vastatione defuerunt; nec vivorum culpa est, qui non potuerunt ista præbere; nec pœna mortuorum, qui non possunt ista sentire.

CAPUT XIV.

De captivitate sanctorum, quibus nunquam divitiarum solatia defuerunt.

SED multi, inquit, Christiani etiam captivi ducti sunt. Hoc sanè miserissimum est, si aliquò duci potuerunt; ubi Deum suum non invenerunt. Sunt in Scripturis sanctis hujus etiam cladis magna solatia. Fuerunt in captivitate tres pueri; fuit Daniel; fuerunt alii propheta: nec Deus defuit consolator. Sic ergo non deseruit fideles suos sub dominatione gentis; licet barbararum, tamen humanæ, qui Prophetam non deseruit nec in visceribus belluæ. Hæc quoque illi, cum quibus agimus, malunt irridere; quam credere: qui tamen in suis litteris credunt Arionem Methymnæum nobilissimum citharistam, cum esset

ipse justorum animus sancto corporum usu opera bona edidit.
d Vetere quidam libri probè notæ, non ad hoc admonent.
e Arionis ex Methymna Lesbii insulæ oppido citharædi fabulam scripti Herodorus libro Mularum primo. Hinc Ovidius in Fastis, Plinius lib. 9. Agellius lib. 16. c. 19. &c.

Gen. 47.

30. Gen. 50. 2.

24. Tob. 1. 9.

12. 12. Math. 26. 10.

Johann. 19. 38.

Gen. 47. 30.

Oculis piorum quiescentium sedebat.

Dan. 1. 8.

Non deest suis Deus in adversis.

Jon. 2. 1.

dejectus è navi, exceptum delphini dorso, & ad terras esse pervectum. Verùm illud nostrum de Jona propheta incredibilis est? Planè incredibilis, quia mirabilis; & mirabilis, quia potentius.

CAPUT XV.

De Regulo, in quo captivitas, ob religionem etiam sponte toleranda, exstat exemplum: quod tamen illi deos colenti prodesse non potuit.

HABENT tamen isti de captivitate religionis causã etiam sponte toleranda & in suis præclaris viris nobilissimum exemplum. Marcus Attilius Regulus, imperator populi Romani, captivus apud Carthaginenses fuit. Qui cum sibi mallet à Romanis suos reddi, quam eorum tenere captivos, ad hoc impetrandum etiam istum præcipuè Regulum cum legatis suis Romam miserunt, prius juratione constrictum, si quod volebant minime peregrisset, rediturum esse Carthaginem. Perrexit ille, atque in senatu contraria persuasit: quoniam non arbitratur utile esse Romanæ reipublicæ mutare captivos. Nec post hanc persuasionem à suis ad hostes redire compulsus est: sed quod juraverat, id sponte implevit. At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necaverunt. Inclusum quippe angusto ligno, ubi stare cogeretur, clavisque acutissimis undique confixo, ut se in nullam ejus partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt. Merito certè laudant virtutem tam magna infelicitate majorem. Et per deos ille juraverat, quorum cultu prohibito, has generi humano clades isti opinantur infligi. Qui ergo propterea colebantur, ut istam vitam prosperam reciderent, si verum juranti has irrogari pœnas seu voluerunt, seu permiserunt, quid perjurio gravius irati facere potuerunt? Sed cur non rationationem meam potius ad utrumque concludam? Deos certè sic ille coluit, ut propter jurifurandi fidem nec remaneret in patria, nec inde quolibet ire, sed ad suos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc si huic vitæ utile existimabat, cujus tam horrendum exitum meruit, procul dubio fallebatur. Suo quippe docuit exemplo, nihil deos ad istam temporalem felicitatem suis prodesse cultoribus: quando quidem ille eorum deditus cultui, & victus & captivus abductus, & quia noluit aliter quam per eos juraverat facere, novo ac prius inaudito nimiumque horribili supplicii genere cruciatus extinctus est. Si autem deorum cultus post hanc vitam velut mercedem reddit felicitatem, cur calumniantur temporibus Christianis, ideo dicentes Urbi accidisse illam calamitatem, quia deos suos colere destitit, cum potuerit etiam illos diligentissime colens tam infelix fieri, quam ille Regulus fuit? Nisi fortè contra clarissimam veritatem tantâ quicquam dementia miræ cæcitatibus obnititur, ut contendere audeat universam civitatem deos colentem infelicem esse non posse, unum verò hominem posse, quod videlicet potentia deorum suo-

a Cognomen Attilius abest à Vind. & à MSS. Hanc Marci Reguli historiam, qui nempe primo Punico bello consul cum L. Manlio Volstone creatus, exercitum in Africam Romanorum primus trajecit, refert Agellius lib. 6. c. 4. Appianus de bellis Punicis, Polybius lib. 1. & alii permulti. b Vind. Am. Er. & nostri omnes MSS. sed quia juraverat. c Libri nonnulli, jugulando: sed male. Huc pertinet illud Ciceronis Orat. in Pisonem: Marcum Attilium Regulum Carthaginenses

rum multos potius sit idonea conservare, quam singulos, cum multitudo constet ex singulis.

2. Si autem dicunt M. Regulum etiam in illa captivitate illisque cruciatibus corporis, animi virtute beatum esse potuisse; virtus potius vera queratur, qua beata possit esse & civitas. Neque enim aliunde beata civitas, aliunde homo: cum aliud civitas non sit, quam concors hominum multitudo. Quamobrem nondum interim disputo, qualis in Regulo virtus fuerit. Sufficit nunc, quod isto nobilissimo exemplo coguntur fateri, non propter corporis bona, vel earum rerum quæ extrinsecus homini accidunt, colendos deos: quando quidem ille carere his omnibus maluit, quam deos per quos juravit offendere. Sed quid faciamus hominibus, qui gloriantur talem se habuisse civem, qualem timent habere civitatem? Quod si non timent, tale ergo aliquid quale accidit Regulo, etiam civitati tam diligenter, quam ille, deos colenti accidere potuisse fateantur, & Christianis temporibus non calumniantur. Verùm quia de illis Christianis orta quæstio est, qui etiam captivi ducti sunt, hoc intueantur & taceant, qui saluberrimæ religioni hinc impudenter atque imprudenter illudunt: quia si diis eorum probro non fuit, quod acerrimissimus cultor illorum, dum eis juris-jurandi fidem servaret, patriam caruit, cum aliam non haberet, captivusque apud hostes per longam mortem supplicio novæ crudelitatis occisus est, multo minus nomen criminandum est Christianum, in captivitate sacratorum suorum, qui supernam patriam veraci fide expectantes, etiam in suis sedibus peregrinos se esse noverunt.

CAPUT XVI.

An stupris, quæ etiam sanctarum fortè virginum est, passa captivitas, contaminari potuerit virtus animi sine voluntatis assensu.

MAGNUM sanè crimen se putant objicere Christianis, cum eorum exaggerantes captivitate, addunt etiam supra commissã, non solum in aliena matrimonia virginesque nupturas, sed etiam in quasdam sanctimoniales. Hic verò non fides, non pietas, non ipsa virtus quæ castitas dicitur, sed nostra potius disputatio inter pudorem atque rationem quibusdam coartatur angustiis. Nec tantum curamus hic alienis responsum reddere, quantum ipsis nostris consolationem. Sit igitur in primis positum atque firmatum, virtutem qua rectè vivitur, ab animi sede membrum corporis imperare, sanctumque corpus usu fieri sanctæ voluntatis: qua inconcussa ac stabili permanente, quidquid aliud de corpore, vel in corpore fecerit, quod sine peccato proprio non valeat evitari, præter culpam esse patientis. Sed quia non solum quod ad dolorem, verum etiam quod ad libidinem pertinet, in corpore alieno perpetrari potest, quidquid tale factum fuerit, etsi retentam constantissimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit, ne credatur factum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortasse sine carnis aliqua voluptate non potuit.

refectis palpebris illigatum in machina vigilando peremerunt. Non multo aliter Valerius lib. 9. c. 2. d Vind. Am. & Lov. pro cælis. Abest pro ab Er. & plerisque MSS. e Nonnulli codices, confort. f Plures MSS. captivati sunt. g Lov. longa morte & supplicio: dissentionibus editis aliis & MSS. h Inter pudorem & rationem coartatur: nam pudor prohibet etiam corporis violationem non malam dici, ratio id jubet.

CAPUT XVII.

CAPUT XVII.

De morte voluntaria ob metum pœne sive dedecoris.

AC per hoc & quæ se occiderunt, ne quidquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nolit ignosci? Et quæ se occidere noluerunt, ne suo facinore alienum flagitium devitarent, quisquis eis hoc crimini dederit, ipse crimine insipientiæ non carebit. Nam utique si non licet privata potestate hominem occidere vel nocentem, cujus occidendi licentiam lex nulla concedit, profectò etiam qui se ipsum occidit, homicida est: & tanto fit nocentior, cum se occiderit, quanto innocentior in ea causa fuit, quæ se occidendum putavit. Nam si Judæ factum merito detestamur, eumque veritas judicat, cum se laqueo suspendit, sceleratè illius traditionis auxisse potius, quam expiassè commissum; quoniam Dei misericordiam desperando exitiabiliter pœnitens, nullum sibi salubris pœnitentiæ locum reliquit: quanto magis à sua necesse abstinere debet, qui tali supplicio quod in se puniat, non habet? Judas enim cum se occidit, sceleratum hominem occidit: & tamen non solum Christi, verum etiam suæ mortis reus finivit hanc vitam; quia licet propter suum scelus, alio suo scelere occisus est. Cur autem homo, qui mali nihil fecit, sibi malefaciat, & se ipsum interficiendo hominem interficiat innocentem, ne aliam patiatur nocentem; atque in se perpetret peccatum proprium, ne in eo perpetretur alienum?

CAPUT XVIII.

De aliena violentiarum libidine, quam in oppresso corpore mens invita perpetitur.

AT enim, ne vel aliena polluat libido, metuitur? Non polluet, si aliena erit: si autem polluet, aliena non erit. Sed cum pudicitia virtus sit animi, comitemque habeat fortitudinem, qua potius quælibet mala tolerare, quam malo consentire decernit; nullus autem magnanimus & pudicus in potestate habeat, quid de sua carne fiat, sed tantum quid annuat mente, vel renuat; quis eadem sana mente putaverit se perdere pudicitiam, si fortè in apprehensa & oppressa carne sua exerceatur & explentur libido non sua? Si enim hoc modo pudicitia perit, profectò pudicitia virtus animi non erit; nec pertinebit ad ea bona, quibus bene vivitur, sed in bonis corporis numerabitur: qualia sunt, vires, pulchritudo, sana integraque valetudo, ac si quid hujusmodi est: quæ bonâ, etiam si minuantur, bonam justamque vitam omnino non minuunt. Quod si tale aliquid est pudicitia, ut quid pro illa, ne amittatur, etiam cum periculo corporis laboratur? Si autem animi bonum est, etiam oppresso corpore non amittitur. Quin etiam sanctæ continentiæ bonum, cum immunditiæ carnalium concupiscentiarum non cedit, & ipsum corpus sanctificatur: & ideo cum eis non cedere inconcussa intentione persistit, nec de ipso corpore perit sanctitas, quia eo sanctè utendi perseverat voluntas, & quantum in ipso est, etiam facultas.

2. Neque enim eo corpus sanctum est, quod ejus membra sunt integra, aut eo quod nullo contrectantur ad tactu; cum possint diversis etiam ca-

a Plerique MSS. erimen. Et ex iis perpauci loco carebit, habent cavet. b Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. quis tandem sana. c Plures MSS. omittunt, integraque. Et loco sana, quidam ferunt Tom. VII.

asibus vulnerata vim perpèti, & medici aliquandò saluti opitulantes hæc ibi faciant, quæ horret aspectus. Obstetrix virginis cujusdam integritatem manu velut explorans, sive malevolentia, sive inscitia, sive casu, dum inspicit, perdidit. Non opinor quemquam tam stultè sapere, ut huic periisse aliquid existimet, etiam de ipsius corporis sanctitate, quamvis membri illius integritate jam perdata. Quocirca proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, nec ipsi corpori aufert sanctitatem violentia libidinis alienæ, quam servat perseverantia continentiae suæ. An verò si aliqua femina mente corrupta, violatoque proposito quod Deo voverat, pergat vitianda ad deceptorem suum, adhuc eam pergentem sanctam vel corpore dicimus, eâ sanctitate animi, per quam corpus sanctificabatur, amissa atque destructa? Absit hic error: & hinc potius admoneamur, ita non amitti corporis sanctitatem, manente animi sanctitate, etiam corpore oppresso, sicut amittitur corporis sanctitas violata animi sanctitate, etiam corpore intacto. Quamobrem non habet quod in se morte spontanea puniat femina, sine ulla sua consensione violenter oppressa, & alieno compressa peccato: quanto minus ante quam hoc fiat? ne admittatur homicidium certum, cum ipsum flagitium, quamvis alienum, adhuc pendet incertum.

CAPUT XIX.

De Lucretia, quæ se ob illatum sibi stuprum peremit.

AN fortè huic perspicuæ rationi, qua dicimus corpore oppresso, nequaquam proposito castitatis ulla in malum consensione mutato, illius tantum esse flagitium qui opprimens concubuerit, non illius quæ oppressa concumbent nulla voluntate consenserit, contradicere audebunt hi, contra quos feminarum Christianarum in captivitate oppressarum non tantum mentes, verum etiam corpora sancta defendimus? Lucretiam certè matronam nobilem veteremque Romanam pudicitiae magnis efferunt laudibus. Hujus corpore cum violenter oppresso Tarquinii regis filius libidinosè potitus esset, illa scelus improbissimum juvenis marito Collatino & propinquo Bruto, viris clarissimis & fortissimis indicavit, eosque ad vindictam constrinxit. Deinde foedi in se commissi ægra atque impatiens se peremit. Quid dicemus? adultera hæc, an casta judicanda est? Quis in hac controversia laborandum putaverit? Egredere quidam ex hoc veraciterque declamans, ait, Mirabile dictu, duo fuerunt, & adulterium unus admisit. Splendidè atque verissimè. Intuens enim in duorum corporum commixtione unius iniquatissimam cupiditatem, alterius castissimam voluntatem; & non quid conjunctione membrorum, sed quid animorum diversitate ageretur, attendens: Duo, inquit, fuerunt; & adulterium unus admisit.

2. Sed quid est hoc, quod in eam gravius vindicatur, quæ adulterium non admisit? Nam ille patriam cum patre pulsus est: hæc summo est mactata supplicio. Si non est illa impudicitia, qua invita opprimitur, non est hæc justitia, qua casta punitur. Vos appello, Leges judicæque Romani-

sanitas. d Ita Vind. & MSS. At Am. Er. & Lov. perit castitas. e Veteres libri nonnulli, Collatino. Apud Livium tamè, qui Lucretiam historiam rexit in lib. 1. vocatur Collatinus.

Civitas quid sit.

f

g

h

i

Voluntas sanctum corpus dicitur.

* al. CA. PAT XIX.

Ignoti declamatoris dictum est gregium.

* De hoc infra lib. 3. c. 15.

Nempe post perpetrata facinora, nec quemquam scelestum indemnatum impunè voluistis occidi. Si ergo ad vestrum iudicium quisquam deferret hoc crimen, vobisque probaretur, non solum indemnatum, verum etiam castam & innocentem interfectam esse mulierem; nonne eum qui id fecisset, severitate congrua plesteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa, illa sic prædicata Lucretia innocentem, castam, vim perpeffam Lucretiam insuper interemit. Proferte sententiam. Quòd si propterea non potestis, quia non adstat quam punire possitis, cur interfectricem innocentis & castæ tanta prædicatione laudatis? Quam certè apud inferos iudices, etiam tales, quales poetarum vestrorum carminibus cantantur, nulla ratione defenditis, constitutam scilicet inter illos,

Aeneid. 6.

Qui sibi letum

Infontes peperere manu lucemque perossi,
Projecere animas.

Cui ad superna redire cupienti

Fata obstant, trifisque palus innabilis unda
Alligat.

An fortè ideo ibi non est, quia non infontem, sed malè sibi consciam se peremit? Quid si enim, (quod ipsa tantummodo nosse poterat,) quamvis juveni violenter irruenti, etiam sua libidine illecta consensit, idque in se puniens ita doluit, ut morte putaret expiandum? Quamquam nec sic quidem occidere se debuit, si fructuosam posset apud deos falsos agere pœnitentiam. Verumtamen si fortè ita est, falsumque est illud, quòd duo fuerunt, & adulterium unus admisit, sed potius ambo adulterium commiserunt, unus manifesta invasione, altera latente consensione, non se occidit infontem: & ideo potest à litteratis ejus defensoribus dici non esse apud inferos inter illos. Qui sibi letum infontes peperere manu. Sed ita hæc causa ex utroque latere coartatur, ut si extenuatur homicidium, adulterium confirmetur; si purgatur adulterium, homicidium cumuletur: nec omnino invenitur exitus, ubi dicitur, Si adulterata, cur laudata? si pudica, cur occisa?

3. Nobis tamen in hoc tam nobili feminae hujus exemplo ad istos refutandos, qui Christianis feminis in captivitate compressis, alieni ab omni cogitatione sanctitatis insultant, sufficit quod in præclaris ejus laudibus dictum est: Duo fuerunt, & adulterium unus admisit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita est, quæ se nullo adulterino potuerit maculare consensu. Quòd ergo se ipsam, quoniam adulterium pertulit, etiam non adulterata occidit, non est pudicitia caritas, sed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in se commissa, etiam si non secum: & Romana mulier laudis avida nimium verita est, ne putaretur, quod violenter est passa cum viveret, libenter passa si viveret. Unde ad oculos, hominum mentis suæ testem illam pœnam adhibendam putavit, quibus conscientiam demonstrare non potuit. Sociam quippe facti se credi erubuit, si quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipsa patienter. Non hoc fecerunt feminae Christianæ, quæ passæ similia vivunt. Tamen nec in se ultæ sunt crimen alienum, ne aliorum sceleribus adde-

^a Scripti libri omnes propè, *Fata obstant*. Et loco *innabilis*, habent *innamabilis*. Quidam etiam *trifisque*, pro *trifisque*; & *unda*, pro *unda*. Nec pauciores ibi discrepantia reperitur sunt in Virgilianis veteribus libris.

^b Sic MSS. At editi, *adulterium*.

arent sua; si, quoniam hostes in eis concupiscendo stupra commiserant, illæ in se ipsis homicidia erubescendo committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis, testimonium conscientia: habent autem coram oculis Dei sui; nec requirunt amplius, ubi quid rectè faciant, non amplius habent, ne deviant ab auctoritate legis divinae, cum malè devitant offensionem suspicionis humanæ.

CAPUT XX.

Nullam esse auctoritatem, quæ Christianis in qualibet causa jus voluntario necis tribuat.

NEQUE enim frustra in sanctis canonicis libris nusquam nobis divinitus præceptum permillumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendæ immortalitatis, vel ullius carendi cavendive mali causa, nobismetipsis necem inferamus. Nam & prohibitos nos esse intelligendum est, ubi Lex ait, *Non occides*. Præsertim quia non addidit, proximum tuum: sicut falsum testimonium cum vetaret; *Falsum*, inquit, *testimonium non dices adversus proximum tuum*. Nec ideo tamen si adversus se ipsum quisquam falsum testimonium dixerit, ab hoc crimine se putaverit alienum. Quoniam regulam diligendi proximum à semetipso dilector accepit: quando quidem scriptum est, *Diliges proximum tuum, tamquam te ipsum*. Porro si falsi testimonii non minus reus est, qui de se ipso falsum fatetur, quam si adversus proximum hoc faceret; cum in eo præcepto, quo falsum testimonium prohibetur, adversus proximum prohibeatur, possitque non rectè intelligentibus videri non esse prohibitum, ut adversus se ipsum quisque falsus testis adfuit: quanto magis intelligendum est, non licere homini se ipsum occidere, cum in eo quod scriptum est, *Non occides*, nihilo deinde addito, nullus, nec ipse utique cui præcipitur, intelligatur exceptus? Unde quidam hoc præceptum etiam in bestias ac pecora conantur extendere, ut ex hoc nullum etiam illorum liceat occidere.

Cur non ergo & herbas, & quidquid humo radicitus alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerum, quamvis non sentiat, dicitur vivere: ac per hoc potest & mori; proinde etiam cum vis adhibetur, occidi. Unde & Apostolus, cum de hujuscemodi feminibus loqueretur, *Tu*, inquit, *quod feminas non vivificatur, nisi à moriatur*. Et in Psalmo scriptum est, *Occidit vites eorum in grandine*. Num igitur ob hoc, cum audimus, *Non occides*, virgultum vellere nefas ducimus, & Manichæorum errori infansimè adquefiscimus? His igitur deliramentis remotis, cum legimus, *Non occides*: si propterea non accipimus hoc dictum esse de fructibus, quia nullus est eis sensus; nec de animantibus irrationalibus, volatilibus, natatilibus, ambulatilibus, reptilibus, quia nulla nobis ratione sociantur, quam non eis datum est nobiscum habere communem; unde justissima ordinatione Creatoris & vita & mors eorum nostris usibus subditur: restat ut de homine intelligamus, quod dictum est, *Non occides*: nec alterum ergo, nec te. Neque enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit.

Abraham Gen. 22. 10. Jephthæ Judic. 11. 34. Samson. Judic. 16. 30. ^{1. Cor. 15. 36.} ^d ^{Psalm. 77. 47.} ^{Exodi 20. 13.}

^e Editi, *canonicisque*. Particula *que* non est in MSS.

^d Editi, *nisi prius moriatur*. Abest prius à MSS. & à Græco textu Pauli.

^e MSS. *irrationabilibus*.

^f Sic MSS. At Lov. *non alterum*, ergo nec te.

CAPUT XXI.

De interfectionibus hominum, quæ ab homicidii crimine excipiuntur.

QUASDAM verò exceptiones eadem ipsa divina fecit auctoritas, ut non liceat hominem occidi. Sed his exceptis, quos Deus occidi jubet, sive data lege, sive ad personam pro tempore expressâ justificatione: (Non autem ipse occidit, qui ministerium debet jubenti, sicut administrum gladius utenti. Et ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est, *Non occides*, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis secundum ejus leges, hoc est, justissimæ rationis imperium, sceleratos morte punierunt. Et Abraham non solum non est culpatus crudelitatis crimine, verum etiam laudatus est nomine pietatis, quòd voluit filium, nequaquam sceleratè, sed obedienter occidere. Et meritò quaeritur, utrum pro jussu Dei sit habendum, quòd Jephthæ filiam, quæ patri occurrit, occidit, cum se immolaturum Deo id vovisset, quod ei redeunt de prælio victori primitus occurrisset. Nec Samson aliter excusatur, quòd se ipsum cum hostibus ruinâ domûs oppressit, nisi quia spiritus latenter hoc jussit, qui per illum miracula faciebat.) His igitur exceptis, quos vel lex justa generaliter, vel ipse fons justitiæ Deus specialiter occidi jubet, quisquis hominem vel se ipsum, vel quemlibet occiderit, homicidii crimine innectitur.

Abraham Gen. 22. 10.

Jephthæ Judic. 11. 34.

Samson. Judic. 16. 30.

CAPUT XXII.

Quòd nunquam possit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere.

ET quicumque hoc in se ipsis perpetraverunt, animi magnitudine fortasse mirandi, non sapientia sanitate laudandi sunt. Quamquam si rationem diligentius consulas, ne ipsa quidem animi magnitudo rectè nominatur, ubi quisque non valendo tolerare, vel quæque aspera, vel aliena peccata, se ipse interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non potest, vel duram sui corporis servitutem, vel stultam vulgi opinionem: majorque animus meritò dicendus est, qui vitam arduosam magis potest ferre, quam fugere; & humanum iudicium, maximeque vulgare, quod plerumque caligine erroris involvitur, præ conscientia luce ac puritate contemnere. Quamobrem si magno animo fieri putandum est, cum sibi homo ingerit mortem, ille potius Cleombrotus in hac animi magnitudine reperitur, quem ferunt lecto Platonis libro, ubi de immortalitate animæ disputavit, se præcipitem dedisse de muro, atque ita ex hac vita migrasse ad eam, quam credidit esse meliorem. Nihil enim urgebat aut calamitatis, aut criminis, seu verum, seu falsum, quod non valendo ferre se auferret: sed ad capeffendam mortem, atque ad hujus vitæ suavia vincula rumpenda sola adfuit animi magnitudo. Quòd tamen magnè potius factum esse quam bene, testis

^a Lov. *ut licent*: omiffa negantè particula, quæ inest in ceteris libris, & profus necessaria videtur ad Augustini propositum, qui illis exceptionibus ipsa Dei auctoritate factis legem non occidendi firmatam fuisse docet.

^b Editi, *gladius est utenti*. At MSS. non habent est: cujus loco bene subauditur *debet*.

^c Vind. Am. & omnes propè MSS. *Theobrotus*. Cicero in 1. Tusc. *Ambraciotam Cleombrotum* vocat.

^d Fuit ille Cato minor Catonis majoris pronepos, Uticensis dictus, quia Uticæ, quæ civitas est in Africa, se ipse occidit. De eo Livius lib. 114. Cicero lib. 1. offic. & 1. Tusc.

^e Catois utriusque & innocentia & sapientia etiam in prover-

A ei potuit esse Plato ipse, quem legerat: qui profectò id præcipue potissimumque fecisset, vel etiam præcepisset, nisi ea mente qua immortalitatem animæ vidit, nequaquam faciendum, quin etiam prohibendum esse judicasset.

2. * At enim multi se interemerunt, ne in manus hostium pervenirent: Non modò quarimus utrum sit factum, sed utrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteposenda est, cui quidem & exempla concordant, sed illa quæ tanto digniora sunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Non fecerunt Patriarchæ, non Prophetæ, non Apostoli: quia & ipse Dominus Christus, quando eos, si persecutionem paterentur, fugere admonuit de civitate in civitatem, potuit admonere ut sibi manus inferrent, ne in manus persequentium pervenirent. Porro si hoc ille non jussit, aut monuit, ut eo modo sui ex hac vitamigrarent, quibus migrantibus mansiones æternas se præparaturum esse promisit, quælibet exempla opponant gentes quæ ignorant Deum, manifestum est hoc non licere colentibus unum verum Deum.

* al. C. a. P. U. T. P. X. I. I. Ratio exemplis anteposenda.

Matth. 10. 23.

Johann. 14. 21.

CAPUT XXIII.

Quale exemplum sit Catonis, qui se, victoriam Cæsaris non ferens, interemit.

SED tamen etiam illi præter Lucretiam, de qua supra satis quod videbatur diximus, non facile reperunt de cujus auctoritate præscribant, nisi illum Catonem, qui se Uticæ occidit: non quia solus id fecit, sed quia vir doctus & probus habebatur, ut meritò putetur rectè etiam fieri potuisse vel posse quod fecit. De cujus facto quid potissimum dicam, nisi quòd amici ejus etiam docti quidam viri, qui hoc fieri prudentius distuldebant, imbecillioris quam fortioris animi facinus esse censuerunt, quo demonstraretur non honestas turpia præcavens, sed infirmitas adversa non sustinens? Hoc & ipse Cato in suo carissimo filio indicavit. Nam si turpe erat sub victoria Cæsaris vivere, cur auctor hujus turpitudinis pater filio fuit, quem de Cæsaris benignitate omnia sperare præcepit? Cur non & illum secum coegit ad mortem? Nam si eum filium, qui contra imperium in hostem pugnaverit, etiam victorem laudabiliter Torquatus occidit; cur victus victo filio pepercit Cato, qui non pepercit sibi? An turpius erat, contra imperium esse victorem, quam contra decus ferre victorem? Nullo modo igitur Cato turpe esse judicavit, sub victore Cæsare vivere: alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid est ergo, nisi quòd filium quantum amavit, cui parci à Cæsare & speravit & voluit, tantum gloriæ ipsius Cæsaris, ne ab illo etiam sibi parceretur, ut ipse Cæsar dixisse fertur, invidit; aut, ut aliquid nos mitius dicamus, erubuit?

bium abierunt. Unde & illud apud Juvenalem lib. 1. sat. 2. *Tertius de calo cecidit Cato*. Hujus probitatem impensè laudant Velleius Paternus lib. 2. Seneca lib. de tranquillitate animi c. 15. Sallustius in Catilina. & alii.

^f Vox *pater* abest à MSS.

^g Manlii Torquati Consulis, qui Manlium filium, quòd contra edictum pugnaverit, tamen prosperè, securi feriri jussit, meminit Livius lib. 8. Agellius lib. 17. c. 21. Valerius lib. 2. c. 7.

^h Aliquot libri, *paterno favore*.

ⁱ Intellecta morte Catonis dixisse fertur, *Q. Cato quòd a se daturus, & de quo dicitur in ceteris ceteris libris, Plutarchus in Catoe, Appianus lib. 1. de bellis civilibus.*

CAPUT XXIV.

Quod in ea virtute, qua Regulus Catone presantior fuit, multo magis emineant Christiani.

NOLUNT autem isti, contra quos agimus, ut sanctum virum Job, qui tam horrenda mala in sua carne perpeti maluit, quam illata sibi morte omnibus carere cruciatibus; vel alios sanctos ex nostris litteris summa auctoritate celsissimis, fideque dignissimis, qui captivitatem dominationemque hostium ferre, quam sibi necem inferre maluerunt, Catoni praeferamus: sed ex litteris eorum, eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum praeferamus. Cato enim numquam Caesarem vice- rat, cui victus dedignatus est subjici, & ne subjeceretur, a se ipso elegit occidi: Regulus autem Pœnos jam vicerat, imperioque Romano Romanus imperator non ex civibus dolendam, sed ex hostibus laudandam victoriam reportaverat: ab eis tamen postea victus, maluit eos ferre serviendo, quam eis se auferre moriendo. Proinde servavit & sub Carthaginensium dominatione patientiam, & in Romanorum dilectione constantiam, nec videtur auferens corpus ab hostibus, nec invictum animum a civibus. Nec quod se occidere noluit, vitæ hujus amore fecit. Hoc probavit, cum causâ promissi jurisque jurandi ad eosdem hostes, quos graviter in senatu verbis, quam in bello armis offenderat, sine ulla dubitatione remeavit. Tantus itaque vitæ hujus contemtor, cum sævientibus hostibus per quolibet pœnas eam finire, quam se ipse perimere maluit, magnum scelus esse, si se homo interimat, procul dubio judicavit. Inter omnes suos laudabiles & virtutum insignibus illustres viros non proferunt Romani meliorem, quem neque felicitas corruperit, nam in tanta victoria mansit * pauperimus; nec infelicitas frögerit, nam ad tanta exitia revertit intrepidus. Porro si fortissimi & præclarissimi viri terrenæ patriæ defensores, deorumque licet falsorum, non tamen fallaces cultores, sed veracissimi etiam juratores, qui hostes victos more ac jure belli ferire potuerunt, hi ab hostibus victi se ipsos ferire noluerunt; & cum mortem minimè formidarent, victores tamen dominos ferre, quam eam sibi inferre maluerunt: quanto magis Christiani verum Deum colentes & supernæ patriæ suspirantes, ab hoc facinore temperabunt, si eos divina dispositio vel probandos vel emendandos ad tempus hostibus subjugaverit; quos in illa humilitate non deserit, qui propter eos tam humiliter venit Altissimus; præsertim quos nullius militaris potestatis vel talis militiæ jura constringunt, ipsum hostem obrepit, ut homo se occidat, vel quia in eum peccavit, vel ne in eum peccet inimicus: cum vel peccatorem vel peccatum ipsum occidere non audeat inimicum?

CAPUT XXV.

Quod peccatum non per peccatum debeat declinari.

AT enim timendum est & cavendum, ne libidini hostili subditum corpus illecebrosissimum

* Livius lib. 78. & Valerius lib. 4. c. 4.

* al. CA. PUT XXV.

MSS. virtutis. Vind. Am. Er. & plures MSS. ferre. minus bene. Aliquot MSS. concubante. Et paulo post plerique habent, quam corpori concupiscentiæque subiectus est. Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. quibuslibet. Hoc martyrii genere celebratam olim obtinere in Ecclesia, laudata ab Ambrosio lib. 3. de Virginibus, & epist. 7. ad Simplic. Pelagia ejusque forores & mater: non alie forsitam, ut Baronius ad an. 303. inspicatur, ab iis de quibus Euseb. lib. 8. hist. eccl. c. 24.

A sima voluptate animum alliciat consentire peccato. Proinde, inquirunt, non jam propter peccatum, sed propter suum peccatum, ante quam hoc quisque committat, se debet occidere. Nullo modo quidem hoc faciet animum, ut consentiat libidini carnis suæ aliena libidine concitata, qui Deo potius ejusque sapientiæ, quam corporis concupiscentiæ subiectus est. Verumtamen si detestabile facinus & damnabile scelus est, etiam se ipsum hominem occidere, sicut veritas manifesta proclamat, quis ita desipiat, ut dicat, Jam nunc peccemus, ne postea fortè peccemus; jam nunc perpetremus homicidium, ne fortè postea incidamus in adulterium? Nonne si tantum dominatur iniquitas, ut non innocentia, sed potius peccata eligantur, satius est incertum de futuro adulterium, quam certum de præsentis homicidium? Nonne satius est flagitium committere, quod penitendo sanetur, quam tale facinus ubi locus salubris penitentiae non relinquatur? Hæc dixi propter eos vel eas, quæ non alieni, sed proprii peccati devitandi causa, ne sub alterius libidine etiam excitata suæ fortè consentiant, vim sibi, quam moriantur, inferendam putant. Ceterum absit a mente Christiana quæ Deo suo fidit, in eoque spe posita ejus adjutorio nititur, absit, inquam, ut mens talis cujuslibet carnis voluptatibus ad consensum turpitudinis cedat. Quod si illa concupiscentialis inobedientia, quæ adhuc in membris moribundis habitat, præter nostræ voluntatis legem quasi lege sua movetur: quanto magis absque culpa est in corpore non consentientis, si absque culpa est in corpore dormientis?

CAPUT XXVI.

De his quæ fieri non licent, cum a sanctis facta noscuntur, qua ratione facta credenda sunt.

SED quædam, inquirunt, sanctæ feminae tempore persecutionis, ut insectatores suæ pudicitiae devitarent, in rapturum atque necaturum se fluvium projecerunt; eoque modo defunctæ sunt, earumque martyria in catholica Ecclesiæ veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temere audeo judicare. Utrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, ut earum memoriam sic honoret, divina persuaserit auctoritas, nescio: & fieri potest ut ita sit. Quid si enim hoc fecerunt, non humanitus deceptæ, sed divinitus jussæ; nec errantes, sed obedientes: sicut de Samfone aliud nobis fas non est credere. Cum autem Deus jubet, seque jubere sine ulla ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? Sed non ideo sine scelere facit, quisquis Deo immolare filium decreverit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam & miles cum obediens potestati, sub qua legitime constitutus est, hominem occidit, nulla civitatis suæ lege reus est homicidii: immo nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contemti. Quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis inci-

Hoc loco miles pro carnifice & questionario damnatum hominem occidit si accipiat, nihil opus erit cum Leonardo Coquo distinguere de bello justo, vel cujus iniustitia non recta sit militi. Quod enim questionarius etiam militis appellatione gauderet, ex aliis Augustini locis liquet. In Ser. 302. n. 13. Considerate, ait, in istis ordinibus potestatem destinatum supplicio & damnatum. non licere ferri, nisi ab illo qui ad hoc militat. Militas questionarius, ab illo percutitur damnatus. Plures MSS. sub qua legibus constitutus est.

1. Cor. 2. 11.

Nemini licet sponte sibi mortem inferre.

disset. Itaque unde punire si fecerit injussus, in- de punietur nisi fecerit jussus. Quod si ita est jubente imperatore, quanto magis jubente Creatore? Qui ergo audit, non licere se occidere, faciat, si jussit cujus non licet jussa contemnere. Tantummodo videat, utrum divina jussa nullo nutet incerto. Nos per aurem conscientiam convenimus, occultorum nobis iudicium non usurpamus. Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est. Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem spontaneam mortem sibi inferre debere, velut fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas: neminem propter aliena peccata, ne hoc ipse incipiat habere gravissimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter sua peccata præterita, propter quæ magis hac vitæ opus est, ut possint penitendo sanari: neminem velut desiderio vitæ melioris, quæ post mortem speratur, quia reos suæ mortis melior post mortem vita non suscipit.

CAPUT XXVII.

An propter declinationem peccati mors spontanea appenda sit.

RESTAT una causa, de qua dicere cœperam, qua utile putatur, ut se quisque interficiat, scilicet ne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate, vel dolore sævientis. Quam causam si voluerimus admittere, eod usque progressa perveniet, ut hortandi sint homines tunc se potius interimere, cum lavacro sanctæ regenerationis abluti, univerforum remissionem acceperint peccatorum. Tunc enim tempus est cavendi omnia futura peccata, cum omnia sunt deleta præterita. Quod si morte spontanea rectè sit, cur non tunc potissimum sit? Cur baptizatus sibi quisque parcat? Cur liberatum caput tot rursus vitæ hujus periculis inserit, cum sit facillimè potestatis illata sibi nece omnia devitare, scriptumque sit, Qui amat periculum, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, vel certè etiam non amantur, suscipiuntur, cum manet in hac vita, cui abscedere licitum est? An verò tam insulsa perveritas cor evertit, & a consideratione veritatis avertit, ut si se quisque interimere debet, ne unius captivantis dominatu corruat in peccatum, vivendum sibi existimet, ut ipsum perferat mundum per omnes horas tentationibus plenum, & talibus quales sub uno domino formidantur, & innumerabilibus ceteris sine quibus hæc vita non ducitur? Quid igitur causæ est, cur in eis exhortationibus tempora consumamus, quibus baptizatos alloquendo studemus accendere, sive ad virginalē integritatem, sive ad continentiam vidualem, sive ad ipsam thori conjugalis fidem, cum habeamus meliora, & ab omnibus peccandi periculis remota compendia, ut quibuscumque post remissionem recentissimam peccatorum arripiendam mortem, sibi que ingerendam persuadere potuerimus, eos ad Dominum saniores purioresque mittamus? Porro si quisquis hoc aggrediendum & suadendum putat, non dico desipit, sed insanit, quia tandem fronte homini dicit, Interfice te, ne parvis tuis peccatis adjicias gravius, dum vivis sub domino barbaris moribus impudico; qui non potest nisi

Enli. 3. 27.

Tres gradus vivendum in Ecclesia.

A sceleratissimè dicere, Interfice te, peccatis tuis omnibus absolutis, ne rursus talia vel etiam peiora committas, dum vivis in mundo tot impuris voluptatibus illecebrosò, tot nefandis crudelitibus furiosò, tot erroribus & terroribus inimicò? Hoc quia nefas est dicere, nefas est profectò se occidere. Nam si hoc sponte faciendi ulla causa justa esse posset, procul dubio justior quam ista non esset. Quia verò nec ista est, ergo nulla est.

CAPUT XXVIII.

Quo iudicio Dei in corpora continentiam libido hostilis peccare permittitur.

NON itaque vobis, o fideles Christi, sit rædio vita vestra, si ludibrio fuit hostibus castitas vestra. Habetis magnam veramque consolationem, si fidam conscientiam retinetis, non vos consensisse peccatis eorum, qui in vos peccare permitti sunt. * Quod si fortè, cur permitti sint, quæritis; alta quidem est providentiæ Creatoris mundi atque Rectoris, & inscrutabilia sunt iudicia ejus, & investigabiles viæ ejus. Verumtamen interrogate fideliter animas vestras, ne fortè de isto integritatis & continentiae vel pudicitiae bono vos inflatius extulistis, & humanis laudibus delectati in hoc etiam aliquibus invidistis. Non accuso quod nescio, nec audio quod vobis interrogata corda vestra respondent. Tamen si ita esse responderint, nolite mirari hoc vos amisisse, unde hominibus placere gestiistis; illud vobis remansisse, quod ostendi hominibus non potest. Si peccantibus non consensistis, divinæ gratiæ, ne amitteretur, divinum accessit auxilium; humanæ gloriæ, ne amaretur, humanum successit approbrium. In utroque consolamini pusillanimes; illinc probatæ, hinc castigatæ; illinc justificatæ, hinc emendatæ. Quarum verò corda interrogata respondent, numquam se de bono virginitatis vel viduitatis vel conjugalis pudicitiae superbisse, sed humilibus consentiendo de dono Dei cum tremore exultasse, nec invidisse cuiquam par ex cellentiam sanctitatis & castitatis, sed humana laude postposita, quæ tanto major deferri solet, quanto est bonum rarius quod exigit laudem, optasse potius ut earum amplior numerus esset, quam ut ipsæ in paucitate amplius eminent: nec istæ, quæ tales sunt, si earum quoque aliquas barbarica libido compressit, permittit hoc esse causentur; nec ideo credant Deum ista negligere, quia permittit quod nemo impunè committit. Quædam enim veluti pondera malarum cupiditarum, & per occultum præfens divinum iudicium relaxantur, & manifestò ultimo reservantur. Fortassis autem istæ, quæ bene sibi sunt conscia non se ex isto castitatis bono cor inflatum extulisse, & tamen vim hostilem in carne perpeffæ sunt, habebant aliquid latentis infirmitatis, quæ posset in superbiæ fastum, si hanc humilitatem in vastatione illa evassissent, extolli. Sicut ergo quidam morte rapti sunt, ne malitia mutaret intellectum eorum, ita quiddam ab istis vi raptum est, ne prosperitas mutaret modestiam earum. Utrisque igitur, quæ de carne sua, quod turpem nullius esset perpeffæ contactum, vel jam superiebant, vel superbire, si nec hostium violentiâ con-

* al. CA. X. V. 11. 2.

Rom. 11. 33.

Rom. 12. 16.

Psal. 2. 23.

Sap. 4. 32.

Sic aliquot MSS. Alii verò, quilibet sub uno domino formidatur. Et quidam cum editis Vind. Am. Er. Lov. qualis. . . formidatur. Apud Lov. repetitur quædam hoc modo: & quædam manifestò ultimo & c. renitente sensu & ceteris libris. Sic probæ notæ MSS. At editi, essent perpeffæ: & infra, contritatis essent.

trectata esset, forsitan poterant, non ablata est castitas, sed humilitas persuasa: illarum tumori succursum est immanenti, istarum occursum est imminenti.

2. Quamquam & illud non sit tacendum, quod quibusdam quae ista perpessa sunt, potuit videri continentiae bonum in bonis corporalibus deputandum, & tunc manere, si nullius libidine corpus adtrectaretur; non autem esse positum in solo adjuto divinitus robore voluntatis, ut sit sanctum & corpus & spiritus; nec tale bonum esse, quod invito animo non possit auferri: qui error eis fortasse sublatus est. Cum enim cogitant qua conscientia Deo servierint, & fide inconcussa non de illo sentiant quod ita sibi servientes eumque ita invocantes deserere ullo modo potuerit, quantumque illi castitas placeat dubitare non possunt, vident esse consequens, nequaquam illum fuisse permittendum, ut haec acciderent sanctis suis, si eo modo perire possent sanctitas, quam contulit eis, & diligit in eis.

CAPUT XXXIX.

Quid familia Christi respondere debeat infidelibus, cum exprobrant, quod eam a furore hostium non liberaverit Christus.

HABET itaque omnis familia summi & veri Dei consolationem suam, non fallacem, nec in spe rerum nutantium vel labentium constitutam, vitamque etiam ipsam temporalem minimè paenitentiam, in qua eruditur ad aeternam; bonisque terrenis tamquam peregrina utitur, nec capitur, malis autem aut probatur, aut emendatur. Illi verò qui probationi ejus insultant, eique dicunt, cum forte in aliqua temporalia mala devenerit, Vbi est Deus tuus? Ipsi dicant, ubi sint dii eorum, cum talia patiuntur, pro quibus evitandis eos vel colunt, vel colendos esse contendunt. Nam ista respondet: Deus meus ubique praesens est, ubique totus, nusquam inclusus, qui possit adesse secretus, abesse non motus: ille cum me adversis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata castigat, mercedemque mihi aeternam pro toleratis pie malis temporalibus servat: vos autem qui estis, cum quibus loqui dignum sit saltem de diis vestris, quanto minus de Deo meo, qui terribilis est super omnes deos? Quoniam dii gentium demonia, Dominus autem caelos fecit.

CAPUT XXX.

Quam pudendis prosperitatibus astuere velint, qui de Christianis temporibus conqueruntur.

SI Nafica ille Scipio vester quondam pontifex viveret, quem sub terrore belli Punici in suscipiendis Phrygiis sacris, cum vir optimus quaereretur, universus senatus elegit, cujus os fortasse non auderet adspicere, ipse vos ab hac impudentia cohereret. Cur enim afflicti rebus ad-

a Editi, occursum est: quo loco potiores MSS. succursum est. b Vind. Am. Er. ac plerique MSS. probatati. c Defessa Italia Punico bello secundo atque ab Annibale vexata, adscitum est ex Pestionante civitate Phrygiae simulacrum matris deum, quod videlicet Silyllinis versibus intellexerat collocandum Romae, ut hostes expellerentur. Ad id rite excipiendum, cum vir optimus iussu Delphici oraculi quaereretur, electus est Scipio Nafica. Ex Cicer. Orat. de haruspicio responso, Livio lib. 29. & c. d Tiberii Gracchi, deinde Cui fratris, in quibus primùm usque ad sanguinem civilem venum est, quarum prior fuit decem annis post delectam Carthagine. LUD. VIVES. e Nam ex feditone C Gracchi ortus est tribunatus Livii Drusi, quem Patres equestribus, qui ex lege Gracchi judicabant, opposuerunt.

A versis de temporibus querimini Christianis, nisi quia vestram luxuriam cupitis habere securam, & perditissimis moribus remota omni molestiarum asperitate diffuere? Neque enim propterea cupitis habere pacem & omni genere copiarum abundare, ut his bonis honestè utamini, hoc est, modestè, sobriè, temperanter, piè: sed ut infinita varietas voluptatum insanis effusionibus exquiratur, secundisque rebus ea mala oriantur in moribus, quae saevientibus pejora sint hostibus.

B At ille Scipio pontifex maximus vester, ille iudicio totius senatus vir optimus, istam vobis metuens calamitatem, nolebat aemulam tunc imperii Romani Carthagine dirui, & decernenti ut dirueretur, contradicebat. Catoni, timens infirmis animis hostem, securitatem, & tamquam pupillis civibus idoneum tutorem, necessarium videns esse terrorem. Nec eum sententia fessellit: re ipsa probatum est, quam verum diceret. Deleta quippe Carthagine, magno scilicet terrore

C Romanae reipublicae depulso & extincto, tanta de rebus prosperis orta mala continuo subsecuta sunt, ut corrupta disrupaque concordia prius saevius a cruentisque seditionibus, deinde mox a malarum connexionum causarum, bellis etiam civilibus tanta strages ederentur, tantus sanguis effunderetur, tanta cupiditate proscriptio ac rapinarum ferretur immanitas, ut Romani illi qui vita integriora mala metuebant ab hostibus, perditâ integritate vitae crudeliora paterentur a civibus: eaque ipsa libido dominandi, quae inter alia vitia generis humani meracior inerat universo populo Romano, postea quam in paucis potentioribus vicit, obtritosis fatigatoque ceteros etiam iugo servitutis oppressit.

CAPUT XXXI.

Quibus vitiorum gradibus aucta sit in Romanis cupido regnandi.

NAM quando illa quiesceret in superbissimis mentibus, donec continuatis honoribus ad potestatem regiam perveniret? Honorum porro continuandorum facultas non esset, nisi ambitio praevaleret. Minimè autem praevaleret ambitio, nisi in populo avaritia luxuriamque corrupto. Avarus verò luxuriosusque populus secundis rebus effectus est, quas Nafica ille providentissimè cavendas esse censebat, quando civitatem hostium maximam, fortissimam, opulentissimam nolebat auferri, ut timore libido premeretur, libido pressa non luxuriaretur, luxuriamque cohibita nec avaritia grassaretur: quibus vitiis obseratis, civitati utilis virtus floreret & cresceret, eique virtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac providentissima patriae caritate veniebat, quod idem ipse vester pontifex maximus, a senatu temporis illius (quod saepe dicendum est) electus sine ulla sententiarum discrepantia vir op-

Ex hoc bellum sociale, quod promissa à Livio Druso civitas non praestaretur. Ex hoc Mithridaticum, cum Mithridates rex Pontus discordiae Italiae multa civium millia, quae in suo regno negotiabantur, iussit interficere. Ex hoc bella civilia Mariana, cum Marius provinciam & bellum Mithridaticum L. Syllae vellet eripere. Ex huius feminibus Sertorianum, Lepidanum, conjuratio Carilinae, postremo Pompeianum. Hinc Caesaris regnum, quo occiso, bella civilia, Antonianum, Philippense Bruti & Cassii, Sicutum Sexti Pompeii, Actiacum. Tandem reipublica in monarchiam & tyrannidem versa est. LUD. VIVES. b Vind. Am. & Lov. immoderato. At Er. & veteres MSS. moderato: excepto uno & altero, in quo est, frivator. c Nonnulli MSS. libidine pressa.

Pravi mores plus damni afferunt quam hostes facientes.

Plutarch. in Catone maiore, Livius lib. 49. &c.

Sallust. in bello Jugur. & de iustitia. Terentius in titio lib. 2.

d

e

f

Ambitio, avaritia, & luxuria ex rebus prosperis.

g

timus, caveam theatri senatum construere molientem, ab hac dispositione & cupiditate compefcuit; persuasitque oratione gravissima, ne Gracam luxuriam virilibus patriae moribus paterentur obrepere, & ad virtutem labefactandam enervandamque Romanam peregrinae consentire nequitiæ: tantumque auctoritate valuit, ut ejus verbis commota senatoria providentia, etiam subfella, quibus ad horam congestis in ludorum spectaculo jam uti civitas coeperat, deinceps prohiberet apponi. Quanto studio iste ab urbe Romaludos ipsos scenicos abstulisset, si auctoritati eorum, quos deos putabat, resistere auderet; quos esse noxios daemones non intelligebat; aut si intelligebat, placandos etiam ipse potius, quam contemnendos existimabat. Nondum enim fuerat declarata Gentibus superna doctrina, quae fide cor mundans, ad caelestia vel supercaelestia capessenda, humili pietate humanum mutaret affectum, & a dominatu superborum daemnonum liberaret.

CAPUT XXXII.

De Scenorum institutione ludorum.

VERUMTAMEN scitote qui ista nescitis, & qui vos scire dissimulatis advertite, qui adversus liberatorem a talibus dominis murmuratis: ludi scenici, spectacula turpitudinum & licentia vanitatum, non hominum vitiis, sed deorum vestrorum iussis Romae instituti sunt. Toleralibit divinos honores deferretis illi Scipioni, quam deos ejusmodi coleretis. Neque enim erant illi dii suo pontifice meliores. Ecce advertite, si sanum considerare permittit. Dii propter sedandam corporum pestilentiam mulo sibi scenicos exhiberi jubebant: pontifex autem propter animorum cavendam pestilentiam, ipsam scenam constructi prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori praeponitis, eligite quem colatis. Neque enim & illa corporum pestilentia ideo conquievit, quia populo bellicoso & solis antea ludis Circusibus astueto ludorum scenicorum delicata subintravit insania: sed astutia spirituum nefandorum praevidens illam pestilentiam jam sine debito cessaturam, aliam longè graviorem, qua plurimum gaudet, ex hac occasione non corporibus, sed moribus curavit immittere; quae animos miserorum tantis obcaecavit tenebris, tanta deformitate caedavit, ut etiam modò, (quod incredibile forsitan erit, si à nostris posteris audietur,) Romana urbe vastata, quos pestilentia ista possedit, atque inde fugientes Carthagine pervenire potuerunt, in theatriis quotidie certatim pro hitionibus insanirent.

CAPUT XXXIII.

De vitiis Romanorum, quos patriae non correxit everso.

OMNES amentes, quis est hic tantus, non error, sed furor, ut exitium vestrum (sicut audivimus) plangentibus orientalibus populis, & maximis civitatibus in remotissimis terris publicum luctum maeroremque ducentibus, vos theatra quaereretis, intraretis, impleretis, & multo infaniora, quam fuerant antea, faceretis? Hanc

a Locus theatri sic est appellatus, quod subfelliis ad spectatorum consessum aptè instructus cavea formam quandam referret. Cavea consessum legere est in Aeneid. 5. & 8. Itemque cavea nomen sensu codem usurpat Cicero. de Amic. & de Senect. Seneca de Tranquil. animi c. 21. Terul. de Spectac. c. 50. Chryl. hom. de Kal. Cassiod. 1. 4. Var. ep. 52. Denique August. lib. 1. de Consensu Evang. c. 33. CADAMUS.

A animorum labem ac pestem, hanc probitatis & honestatis everfionem vobis Scipio ille metuebat, quando construi theatra prohibebat, quando rebus prosperis vos facile corrumpi atque everti posse cernebat, quando vos ab hostili terrore securos esse nolebat. Neque enim censebat ille felicem esse rempublicam stantibus mœnibus, ruentibus moribus. Sed in vobis plus valuit quod daemones impii seduxerunt, quam quod homines providi praecaverunt. Hinc est quod mala quae facitis, vobis imputari non vultis; mala verò quae patimini, Christianis temporibus imputatis. Neque enim in vestra securitate pacatam rempublicam, sed luxuriam quaeritis impunitam, qui depravati rebus prosperis, nec corrigi potuistis adversis. Volebat vos ille Scipio terri ab hoste, ne in luxuria flueretis: vos nec contriti ab hoste luxuriam replessistis: perdidistis utilitatem calamitatis, & miserrimi facti estis, & pessimi permanistis.

CAPUT XXXIV.

De clementia Dei, quae Urbis excidium temperavit.

ET tamen quod vivitis, Dei est, qui vobis parcendo admonet, ut corrigamini paenitentia: qui vobis etiam ingratis praestitit, ut vel sub nomine servorum ejus, vel in locis Martyrum ejus hostiles manus evaderetis. Romulus & Remus aylum constituisse perhibentur, quod quisquis confugeret, ab omni noxa liber esset, augere quarentes creandae multitudinem civitatis. Mirandum in honorem Christi praecessit exemplum. Hoc constituerunt everfores Urbis, quod constituerant antea conditores. Quid autem magnum, si hoc fecerunt illi, ut civium suorum numerus suppleretur, quod fecerunt isti, ut suorum hostium numerositas servaretur?

CAPUT XXXV.

De latentibus inter impios Ecclesiae filiis, & de falsis intra Ecclesiam Christianis.

HÆC & talia, si qua uberius & commo- dius potuerit, respondeat inimicis suis redempta familia Domini Christi, & peregrina civitas regis Christi. Meminerit sane, in ipsis inimicis latere cives futuros, ne infructuosum vel apud ipsos puter, quod donec perveniat ad confessos, portat insensos: sicut ex illorum numero etiam Dei Civitas habet secum, quamdiu peregrinatur in mundo, connexos communionem sacramentorum, nec secum futuros in aeterna sorte sanctorum, qui partim in occulto, partim in aperto sunt: qui etiam cum ipsis inimicis adversus Deum, cujus sacramentum gerunt, murmurare non dubitant; modò cum illis theatra, modò ecclesias nobiscum replentes. De correctione autem quorundam etiam talium multo minus est desperandum, si apud apertissimos adversarios praedestinati amici latitant, adhuc ignoti etiam sibi. Perplexae quippe sunt istae duae civitates in hoc saeculo, invicemque permixtae, donec ultimo iudicio dirimantur: de quarum exortu & prokursu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum divinitus adjuvabor, expediã, propter gloriam

inquit, theatra, cavea turpitudinum & publica professione flagitiorum. b Plerique MSS. cum Vind. praecessit. c Confessos, non declaratione ultima, cum aperta erunt conscientiae in futura vita, ut Ludovicus Vives interpretatur; sed professione Christianae fidei, quae ab iis in vita praesenti fieri debet, ut ad Christi familiam admittantur.

* al. CAP. XXXIV.

b

* al. CAP. XXXV.

Civitates duae perplexae.

Civitas Dei, quæ a alienis à contrario compa- rati s clarior eminebit.

CAPUT XXXVI.

De quibus causis sequenti disputatione sit dis- sendum.

SEd adhuc quædam mihi dicenda sunt ad- versus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem nostram referunt, qua diis suis sa- crificare prohibentur. Commemoranda enim sunt quæ & quanta occurrere potuerint, vel satis esse videbuntur mala, quæ illa civitas pertulit, vel ad ejus imperium pertinentes provinciæ, ante quàm eorum sacrificia prohibita fuissent: quæ omnia procul dubio nobis tribuerent, si jam vel illis cla- reret nostra religio, vel ita eos à sacris sacrilegis prohiberet. Deinde monstrandum est, quos eo- rum mores, & quam ob causam verus Deus ad augendum imperium adjuvare dignatus est, in cuius potestate sunt regna omnia: quàmque nihil eos adjuverint hi, quos deos putant; quin potiùs quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Po-

a MSS. non pauci, alteris.

stremò adversus eos dicitur, qui manifestissimis documentis confutati atque convicti conantur as- ferere, non propter vitæ præsentis utilitatem, sed propter eam quæ post mortem futura est, colen- dos deos. Quæ, nisi fallor, quæstio multo erit ope- riosior, & sublimiore disputatione dignior, ut & contra philosophos in ea differatur, non quof- libet, sed qui apud illos excellentissimâ gloriâ clari sunt, & nobiscum multa sentiunt, scilicet de animæ immortalitate, & quòd Deus verus mundum condiderit, & de providentia ejus, qua universum quod condidit, regit. Sed quoniam & ipsi in illis quæ contra nos sentiunt, refellendi sunt; deesse huic officio non debemus: ut refuta- tis impiis contradictionibus pro viribus, quas Deus impartiet, asseramus Civitatem Dei, ve- ramque pietatem, & Dei cultum, in quo uno ve- raciter sempiterna beatitudo promittitur. Hic ita- que modus sit hujus voluminis, ut deinceps dispo- sita ab alio sumamus exordio.

b Vind. Am. & MSS. magno consensu, subtiliore. Er. subtili.

LIBER SECUNDUS.

In quo disputatione instituta de malis quæ ante Christum vigente deorum falsorum cultu perpeffi sunt Romani, demonstratur primum eos morum malis & animi vitis, quæ mala vel sola vel ma- xima deputanda sunt, cumulatò procurantibus diis falsis, nedum liberatos fuisse.

CAPUT I.

De modo, qui necessitati disputationis adhibendus est.

SI rationi perspicuæ veritatis infirmus hu- manæ consuetudinis sensus non auderet obfistere, sed doctrinæ salubri languorem suum tamquam medicinæ subderet, donec divino adjutorio fide pietatis impetrante sanaretur, non multo sermone opus esset ad convin- cendum quemlibet vanæ opinionationis errorem, his qui rectè sentiunt, & sensa verbis sufficientibus explicant. Nunc verò quoniam ille est major & retrior insipientium morbus animorum, quo irrationabiles motus suos, etiam post rationem ple- nè redditam, quanta homini ab homine debetur, sive nimia cæcitate, qua nec aperta cernuntur, sive obstinatissimâ pervacaciâ, qua & ea quæ cer- nuntur non feruntur, tamquam ipsam rationem veritatemque defendunt, sit necessitas copiosius dicendi plerumque res claras, velut eas, non spe- ctantibus intueudas, sed quodam modo tangen- das palpantibus & conniventibus offeramus. Et tamen quis disceptandi finis erit & loquendi mo- dus, si respondendum esse respondentibus semper existimemus? Nam qui vel non possunt intellige- re quod dicitur, vel tam duri sunt adversitate mentis, ut etiam si intellexerint, non obediunt, respondent, ut scriptum est, & loquuntur iniqui- tatem, atque infatigabiliter vani sunt. Quorum dicta contraria si totiens velimus refellere, quo- tiens obnixa fronte stauerint non curare quid dicant, dum quocumque modo nostris disputa- tionibus contradicant, quàm sit infinitum & ærum- nosum & infructuosum vides. Quamobrem nec te ipsum, mi fili Marcelline, nec alios quibus hic

Esal. 31. 1.

a Nonnulli MSS. deterior. b Veteres libri, non cogitare. c In perisique MSS, respicientium.

labor noster in Christi caritate utiliter ac libera- liter servit, tales meorum scriptorum velim judi- ces, qui responsum semper desiderent, cum his quæ leguntur audierint aliquid contradici, ne fiant similes earum muliercularum, quas commemorat Apostolus, semper discentes, & ad veritatis scientiam nunquam pervenientes.

CAPUT II.

De his quæ primo volumine expedita sunt.

SUPERIORE itaque libro, cum de Civitate Dei dicere instituissem, unde hoc universum opus, illo adjuvante, in manus sumtum est, occur- rit mihi respondendum esse primitus eis, qui hæc bella quibus mundus iste conteritur, maximè- que Romanæ urbis recentem à Barbaris vastationem Christianæ religioni tribuunt, qua prohi- bentur nefandis sacrificiis servire dæmonibus: cum potiùs hoc deberent tribuere Christo, quòd pro- pter ejus nomen contra institutum moremque bellorum, eis quò confugerent, religiosa & am- plissima loca Barbari libera præbuerunt, atque in multis famulatum deditum Christo, non solum verum, sed etiam timore confectum sic hono- raverunt, ut quod in eos belli jure fieri licuisset, illicitum sibi esse judicarent. Inde incidit quæstio, cur hæc divina beneficia etiam ad impios ingra- tosque pervenerint, & cur illa itidem dura, quæ hostiliter facta sunt, pios cum impiis pariter affli- xerint. Quam quæstionem per multa diffusam, (in omnibus enim quotidianis vel Dei muneribus vel hominum cladibus; quorum utraque bene ac malè viventibus permixtè atque indiscretè sæpe accidunt, solet multos movere,) ut pro suscepti operis necessitate dissolverem, aliquantum immo-

d Sic meliores MSS. At editi, debitum. e Er. & Lov. solent. Meliùs Vind. Am. & aliquot MSS. solat, subau- di, quæstio illa, quam per multa diffusam dicit.

ratus

CAPUT IV.

Quòd cultores deorum nulla unquam à diis suis præcepta probitatis acciperint, & in sacris eorum turpia quæque celebraverint.

PRIMO ipsos mores ne pessimos haberent, quare dii eorum curare noluerunt? Deus enim verus eos, à quibus non colebatur, meritò neglexit: dii autem illi, à quorum cultu se prohiberi homines ingratiissimi conqueruntur, cultores suos ad bene vivendum quare nullis legibus adjuve- runt? Utique dignum erat, ut quomodo isti illo- rum sacra, ita illi istorum facta curarent. Sed res- pondetur, quòd voluntate propria quisque ma- lus est. Quis hoc negaverit? Verumtamen perti- nebat ad consultores deos, vitæ bonæ præcepta non occultare populis cultoribus suis, sed clara prædicatione præbere: per vates etiam conven- nire atque arguere peccantes; palàm minari pœ- nas malè agentibus, præmia rectè viventibus polliceri. Quid unquam tale in deorum illorum templis promta & eminenti voce concrepuit? Veniebamus etiam nos aliquando adolescentes ad spectacula ludibriaque sacrilegiorum: spectaba- mus arreptitios, audiebamus symphonicos; Ju- dis turpissimis, qui diis deabusque exhibebantur, oblectabamur, Cælesti virgini, & Berecynthia matri omnium: ante cujus læticam die sollemp- ni lavationis ejus, talia per publicum cantitaban- tur à nequissimis scenicis, qualia, non dico ma- trem deorum, sed matrem qualiumcumque se- natorum vel quorumlibet honestorum virorum, immo verò qualia nec matrem ipsorum scenico- rum deceret audire. Habet enim quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec ipsa ne- quitia possit auferre. Illam proinde turpitudinem obscenorum dictorum atque factorum, scenicos ipsos domi suæ proludendi causâ coram matri- bus suis agere puderet, quam per publicum age- bant, coram deum matre, spectante & audiente utriusque sexûs frequentissima multitudine. Quæ si illecta curiositate adesse potuit circumfusa, saltem offensa castitate debuit abire confusa. Quæ sunt sacrilegia, si illa sunt sacra? aut quæ inqui- natio, si illa lavatio? Et hæc fercula appellaban- tur, quasi celebraretur convivium, quo velut suis epulis immunda dæmonia pascerentur. Quis enim non sentiat cujusmodi spiritus talibus obsceni- tibus delectentur, nisi vel nesciens utrùm om- nino sint ulli immundi spiritus deorum nomine decipientes, vel talem agens vitam, in qua istos po- tiùs quàm Deum verum & optet propitios, & formidet iratos?

CAPUT V.

De obscenitatibus, quibus mater deum à cultoribus suis honorabatur.

NEQUAquam istos, qui flagitiosissimæ con- suetudinis vitis oblectari magis quàm oblu-

ratus sum, maximè ad consolandas sanctas femi- nas & piè castas, in quibus ab hoste aliquid per- petratum est, quod intulit verecundia dolorem, etsi non abstulit pudicitia firmitatem; ne pœni- teat eas vitæ, quas non est unde possit pœnite- re nequitia. Deinde pauca dixi in eos, qui Chri- stianos adversis illis rebus affectos, & præcipuè pudorem humiliatarum feminarum, quamvis ca- starum atque sanctarum, protervitate impudentis- sima exagitant, cum sint nequissimi & irreveren- tissimi, longè ab eis ipsis Romanis degeneres, quo- rum præclara multa laudantur & litterarum me- moria celebrantur, immo illorum gloriæ vehe- menter adversi. Romam quippe partam vete- rum auctamque laboribus, foediorum stantem fe- cerant quàm ruentem: quando quidem in ruina ejus lapides & ligna, in istorum autem vita om- nia, non murorum, sed morum munimenta at- que ornamenta ceciderunt, cum funestioribus eo- rum corda cupiditatibus quàm ignibus tecta illius urbis arderent. Quibus dictis, primum terminavi librum. Deinceps itaque dicere institui, quæ ma- la civitas illa perpeffa sit ab origine sua, sive apud se ipsam, sive in provinciis sibi jam subditis: quæ omnia Christianæ religioni tribuerent, si jam tunc Evangelica doctrina adversus falsos & fal- laces eorum deos testificatione liberrima perfo- naret.

CAPUT III.

De assumenda historia, qua offendatur, quæ mala ac- ciderint Romanis, cum deos colerent, ante quàm religio Christiana obresceret.

MEMENTO autem, me ista commemoran- tem, adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoque ortum est vulga- re proverbium: Pluvia deficit, causa Christiani. Sunt namque qui eorum studiis liberalibus institu- ti amant historiam, qua facillimè ista noverunt: sed ut nobis ineruditorum turbas infestissimas red- dant, se nosse dissimulant, atque hoc apud vul- gos confirmare nituntur, clades quibus per certa intervalla locorum & temporum genus humanum oportet affligi, causâ accidere nominis Christia- ni, quod contra deos suos ingenti fama & præ- clarissima celebritate per cuncta diffunditur. Re- colant ergo nobiscum, ante quàm Christus ven- sisset in carne, ante quàm ejus nomen eâ, cui frustra invident, gloriâ populis innotesceret, qui- bus calamitatibus res Romanæ multipliciter va- rièque contrita sint, & in his defendant, si pos- sunt, deos suos, si propterea coluntur, ne ista ma- la patiantur cultores eorum, quorum si quid nunc passi fuerint, nobis imputandum esse contendunt. Cur enim ea quæ dicitur sum, permiserunt ac- cidere cultoribus suis, ante quàm eos declaratum Christi nomen offenderet, eorumque sacrificia prohiberet?

a Er. & Lov. apud quos. Non opus erat addere hic apud, quod à ceteris libris abest. b Lov. curâ partam. Vind. Am. & Er. curâ struam. At MSS. constant: habent, partam: & carent voce, curâ. c Editi, defecit: & ex iis tres, scilicet Vind. Am. Er. prosequuntur, causa Christiani nominis. At veteres libri non addunt, nominis: & loco defecit, habent omnes defecit. Plures quoque ex iisdem MSS. optima notæ verba consequentia nonnullis omittis pariculis sic distinguunt: Causa Christiani sunt. Nam qui eorum studiis liberali- bus instituti amant historiam, facillimè ista noverunt. Istud itidem in Christianos proverbium paulò aliis verbis commemoratum habes Enarrat. in Psal. 80. n. 1. d Inverit falsam appellationem, qua Indi sacri à paganis, aut lu- dorum sacra dicebantur. e Cælesti huic virgini præcipuus in Africa cultus tribuebatur, teste

Tom. VII.

Tertulliano in Apologetico c. 24. De illa idem ipse in ejusdem libri capite 23. & multis locis Augustinus, ut Enarrat. in Psal. 62. n. 7. & in Psal. 98. n. 14. & Ser. 105. c. 9. Hanc Ludovicus Vives nulla coactus auctoritate aut ratione confundit hic loci cum deum matre Berecynthia; Augustinus contra manifestè distinguit, interpone- sita copulante particulâ subjiciens, & Berecynthia matri omnium, id est, deorum & deorum: quod suppleendum relinquebatur in MSS. Nam in editis additum est, deorum. f Prædie idus Apr. mater deum magnâ pompâ à suis sacerdotibus ad Almonem fluvium, qui non procul ab Urbe in Tiberim influit, pro- ducetur, ibique ad confluentem duorum amnium abluetur veterè instituto. Nam quo primum die ex Asia illuc est advecta, à sacerdotè lota est, itque mos postea fieri & singulis annis repetitus. De quo more Lucanus in 1. Ovidius in 4. Fast. Prudentius in martyrio Ro- mani;

G

Honores divini benefactoribus olim decreti.

ctari student, sed illum ipsum Nasicam Scipionem, qui vir optimus a senatu electus est, cuius manibus ejusdem demonis simulacrum susceptum est, in Urbemque pervectum, habere de hac re iudicem vellem. Diceret nobis, utrum matrem suam tam optimè de republica vellet mereri, ut ei divini honores decernerentur: sicut & Græcos & Romanos aliasque gentes constat quibusdam decrevisse mortalibus, quorum erga se beneficia magnipenderant, eosque immortales factos, atque in deorum numerum receptos esse crediderant. Profectò ille tantam felicitatem suæ matri, si fieri posset, optaret. Porrò si ab illo deinde quaeremus, utrum inter ejus divinos honores vellet illa turpia celebrari, nonne se malle clamaret, ut sua mater sine ullo sensu mortua jaceret, quam ad hoc dea viveret, ut illa libenter audiret? Absit, ut senator populi Romani ea mente præditus, quæ theatrum ædificari in urbe fortium virorum prohibuit, sic vellet coli matrem suam, ut talibus dea facris propitiaretur, qualibus matrona verbis offenderetur. Nec ullo modo crederet verecundiam laudabilis femine, ita in contrarium divinitate mutari, ut honoribus eam talibus advocarent cultores sui, qualibus conviciis in quempiam jaculatis, cum inter homines viveret, nisi aures clauderet, seseque subtraheret, erubescerent pro illa & propinqui, & maritus, & liberi. Proinde talis mater deum, qualem habere matrem puderet quemlibet etiam pessimum virum, Romanas occupatura mentes quaesivit optimum virum, non quem monendo & adiuvando faceret, sed quem fallendo deciperet: ei similis de qua scriptum est, *Prov. 6. 26. Mulier autem virorum pretiosas animas captat: ut ille magne indolis animus hoc velur divino testimonio sublimatus, & verè se optimum existimans, veram pietatem religionemque non quaereret, sine qua omne quamvis laudabile ingenium superbiâ vanescit & decedit. Quomodo igitur nisi infidiosè quaereret dea illa optimum virum, cum talia quaerat in suis facris, qualia viri optimi abhorrent suis adhiberi conviviis?*

CAPUT VI.

Deos paganorum nunquam bene vivendi sanxisse doctrinam.

Hinc est quod de vita & moribus civitatum atque populorum, à quibus colebantur illa numina, non curarunt, ut tam horrendis & detestabilibus malis, non in agro & vitibus, non in domo atque pecunia, non denique in ipso corpore, quod menti subditur, sed in ipsa mente, in ipso rectore carnis animo, eos impleri ac pessimos fieri sine ulla sua terribili prohibitione permitterent. Aut si prohibebant, hoc ostendatur potius, hoc probetur. Nec nobis nescio quos fururos paucissimorum auribus anhelatos & arcana velut religionis traditos jacent, quibus vitæ probitas castitasque discatur: sed demonstrantur vel commemorantur loca talibus aliquando conventiculis consecrata; non ubi ludi agerentur obscænis vocibus & motibus histriionum, nec ubi Fugalia celebrarentur effusa omni licentiâ turpitudinum; (&

a Cicer. lib. 2. de Natura deor. Suscepit autem, ait, natura hominum & consuetudo communis, ut beneficiis excellens viros in celum famâ & voluntate tolleret. b Plures MSS. sublevavit. c Hic MSS. addunt, eos: nec tamen omittunt infra ante verbum impleri. d Fugalia, festa fuerunt Romæ in memoriam expulorum regum & libertate reipublice instituta, quæ mensis Februario celebra-

verè Fugalia, sed pudoris & honestatis) sed ubi populi audirent quid dii præciperent de cohibenda avaritia, ambitione frangenda, luxuria refrananda; ubi discerent miseri, quod discendum Persius increpavit dicens,

Disciteque o miseri, & causas agnoscite rerum, Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur; ordo Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus, & unde;

Quis modus argenti, quid fas optare, quid asper Utile nummus habet, patriæ carisque propinquis Quantum elargiri deceat; quem te Deus esse Jusit, & humana qua parte locatus es in re.

Dicatur in quibus locis hæc doctum deorum solebant præcepta recitari, & à cultoribus eorum populis frequenter audiri, sicut nos ostendimus ad hoc ecclesiæ institutas, quaquaversum religio Christiana diffunditur.

CAPUT VII.

Inutilia esse inventa philosophica sine auctoritate divina, ubi quemquam ad vitia pronum magis movet quod dii fecerint, quam quod homines disputarint.

Atationesque memorabunt? Primò hæc non Romana, sed Græca sunt: aut si propterea jam Romana, quia & Græcia facta est Romana provincia, non deorum præcepta sunt, sed hominum inventa, qui utcumque conati sunt ingeniis acutissimis præditi ratiocinando vestigare, quid in reum natura latiret, quid in moribus apperendum esset atque fugiendum, quid in ipsis ratiocinandi regulis certa connexionione traheretur, aut quid non esset consequens, vel etiam repugnaret. Et quidam eorum quædam magna, quantum divinitus adjuti sunt, invenerunt, quantum autem humanitus impediti sunt, erraverunt: maximè cum eorum superbiæ justè providentia divina resisteret, ut viam pietatis ab humilitate in superna surgentem, etiam istorum comparatione monstraret: unde postea nobis erit in Dei veri Domini voluntate disquirendi ac differendi locus. Verumtamen si philosophi aliquid invenerunt, quod agenda bonæ vitæ beatæque adipiscendæ fatis esse possit; quanto justius talibus divini honores decernerentur? Quanto melius & honestius in Platonis templo libri ejus legerentur, quam in templis demonum? Galli absciderentur, molles consecrarentur; insani secarentur, & quidquid aliud vel crudele, vel turpe, vel turpiter crudele, vel crudeliter turpe in facris talium deorum celebrari solet? Quanto satius erat, ad erudiendum justitiam juventutem, publicè recitari leges deorum, quam laudari inaniter leges atque instituta majorum? Omnes enim cultores talium deorum, mox ut eos libido perpulerit, ferventi, ut ait Persius, tincta veneno, magis intuentur quid Juppiter fecerit, quam quid docuerit Plato, vel censuerit Cato. Hinc apud Terentium flagitiosus adolescens spectat tabulam quamdam pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc, Jovem quo pacto Danae misisse aiunt in gremium quondam imbrem aureum: atque ab hac tanta auctoritate adhibet patrocinium

bantur post exacta Terminalia. c Aliquot MSS. quidnam venturi. Et quidam, quonam venturi. d Nonnulli codices, unde, cum diphongo in secunda syllaba. Nec malè, si forè alludit poeta ad metam in naumachia constitutam, ad quam subito navis esset convertenda, uti videre est in Æneid. 5. e Sacerdotes matris deum Cybeles sive Berecynthiæ à Gallo stygio Galli vocabantur, & exiisti curant.

Satyra 3.

e

Ecclesiæ institutæ ad audiendum verbum Dei,

Philosophie partes naturales, morales & racionales.

Philosophis potius quam gentium illum diis honoribus decernendi.

Satyra 34.

In Æneid. 5.

turpitudini suæ, cum in ea se jactat imitari deum. At quem deum? inquit. Qui templæ cæli summo sonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? Ego verò illud feci, ac lubens.

CAPUT VIII.

De ludis scenicis, in quibus dii non offenduntur a ditione suorum turpitudinum, sed placantur.

Enim non traduntur ista facris deorum, sed fabulis poetarum. Nolo dicere illa mystica quam ista theatrica esse turpiora: hoc dico, quod negantes convincit historia, eosdem illos ludos, in quibus regnant figmenta poetarum, non per imperitum obsequium facris deorum suorum intulisse Romanos, sed ipsos deos, ut sibi sollemniter ederentur, & honori suo consecrarentur, acerbè imperando, & quodam modo extorquendo fecisse. Quod in primo libro brevi commemoratione perstrinxi. Nam ingravescente pestilentia, ludi scenici auctoritate Pontificum Romæ primitus instituti sunt. Quis igitur in agenda vita non ea sibi potius secunda arbitretur, quæ acritantur ludis auctoritate divina institutis, quam ea quæ scriptantur legibus humano consilio promulgatis? Adulterum Jovem si poeta fallaciter prodiderunt; dii utriusque casti, quia tantum nefas per humanos ludos confictum est, non quia neglectum, irasci ac vindicare debuerunt. Et hæc sunt scenicorum tolerabiliora ludorum, comædiæ scilicet & tragædiæ, hoc est, fabulæ poetarum agenda in spectaculis, multa rerum turpitudine, sed nullâ saltem, sicut alia multa, verborum obscœnitæ compositæ: quas etiam inter studia, quæ honesta ac liberalia vocantur, pueri legere & discere coguntur à senibus.

CAPUT IX.

Quid Romani veteres de cohibenda poetica licentia senserint, quam Græci deorum secuti iudicium, liberam esse voluerunt.

Quid autem hinc senserint Romani veteres, Cicero testatur in libris, quos de republica scripsit, ubi Scipio disputans ait: Numquam comædiæ, nisi consuetudo vitæ pateretur, probate sua theatris flagitia potuissent. Et Græci quidem antiquiores vitiosæ suæ opinionis quamdam convenientiam servaverunt, apud quos fuit etiam lege concessum, ut quod vellet comædia, de quo vellet, nominatim diceret. Itaque, sicut in eisdem libris loquitur Africanus, quem illi non adtingit, vel potius quem non vexavit, cui pepercity? Esto, populares homines improbos, in republica scditiosos, Cleonem, Cleophonem, Hyperbolum læsit. Patiamur, inquit, et si ejusmodi cives à cen-

a Sic MSS. At edidi, editione. b Lov. agenda. Melius editi alii & MSS. agenda. c Lov. dii hi utique qua casti, quibus tantum nefas &c. Refragantur edidi alii & MSS. d Non exstant hi Ciceronis libri, quorum fragmenta quædam præter Augustinum, referunt Seneca, Nonius, Agellius, Lactantius &c. e Fuit ille Scipio Æmilianus, scilicet P. Æmilii qui Perseum Macedonia regem vicisti filius, sed à Scipione Africano majore filio adoptatus, Numantia atque Carthaginiæ everlor, qui & Africanus minor appellatus. f De Cleone, Cleophonte & Hyperbolo Plutarchus in Nicia. Vide præterea Thucydidem lib. 4. belli Pelop. Ciceronem in Bruto &c. g Pericles, qui tam multos annos Athenis in administranda republica principatum tenuit, notus est ex Plutarcho historia ejus scriptore, itemque ex Thucydide lib. 2. Cicerone in lib. 3. de Oratore, in Bruto, & in Oratore perfecto. h Plautus à Scipione, qui cum numquam viderat, hic noster appellatur, quia Latinus fuit: nam de Græcis poetis comicis erat loquutus antea. i Nævius Plauto ferè aequalis, obiisse traditur Uticæ in Africa, quò pulsus fuerat factione nobilium, Metelli præcipuè ac Scipionis Tom. VII.

fore melius est quam à poeta notari: sed Periclem, cum jam suæ civitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari verbis, & eos agi in scena non plus decuit, quam si Plautus, inquit, noster voluisset, aut Nævius Plautio & Cneo Scipioni, aut Cæcilius Marco Cætoni maledicere. Deinde paulò post: Nostræ, inquit, contra duodecim Tabulæ cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque fancientam putaverunt, si quis occentavisset, five carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitium, ve alteri. Præclare. Judiciis enim magistratum, disceptionibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus, nec probum audire, nisi ea lege ut respondere liceat, & iudicio defendere. Hæc ex Ciceronis quarto de republica libro ad verbum excerpanda arbitratus sum, nonnullis, propter faciliorem intellectum, vel prætermisissis, vel paululùm commutatis. Multum enim ad rem pertinent, quam melior explicare, si potero. Dicit deinde alia, & sic concludit hunc locum, ut ostendat veteribus displicuisse Romanis, vel laudari quemquam in scena vitium hominum, vel vituperari. Sed, ut dixi, hoc Græci quamquam inverecundiùs, tamen convenientius licere voluerunt, cum viderent diis suis accepta & grata esse opprobria, non tantum hominum, verum & ipsorum deorum in scenicis fabulis; five à poetis essent illa conficta, five flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in theatris, atque ab eorum cultoribus utinam solo risu, ac non etiam imitatione digna viderentur. Nimis enim superbum fuit, famæ parcere principum civitatis & civium, ubi suæ famæ parci numina noluerunt.

CAPUT X.

Qua nocendi arte demones velint vel falsa de se crimina, vel vera narvari.

Nam quod affertur pro defensione, non illa vera in deos dici, sed falsa atque conficta: id ipsum est scelestius, si pietatem consulas religionis: si autem malitiam demonum cogites, quid astutius ad decipiendum atque callidius? Cum enim probum jacitur in principem patriæ bonum atque utilem, nonne tanto est indignius, quanto à veritate remotius, & à vita illius alienius? Quæ igitur supplicia sufficiunt, cum Deo fit ista tam nefaria, tam insignis injuria? Sed maligni spiritus, quos isti deos putant, etiam flagitia quæ non admiserunt, de se dici volunt, dum tamen humanas mentes his opinionibus velut retibus induant, & ad prædestinatum supplicium secum trahant: five

Africani, quos suis verbis perstrinxerat. De ipso Agellius lib. 3. c. 3. & lib. 8. c. 14. k Vind. Er. & veteres libri, Cneo. Porrò Publius & Cneo Scipio fratres fuerunt, & si Servio credimus, gemini, de quibus illud Æneid. 6. interpretatur, Duo fulmina belli Scipiadas. Eosdem Cicero in Orat. pro Cornel. Balbo, duo fulmina imperii appellat; & 1. para-doxo, duo propugnacula belli. l Cæcilius Staius poeta comicus natione Gallus, Ennii contubernalis fuit. Ejus meminisse Cicero ad Attic. lib. 7. Velleius lib. 1. Agellius lib. 3. c. 16. & lib. 4. c. 20. & lib. 17. c. 11. Nonnullis in libris hæc & infra c. 32. scribitur Callius: sed malè, ut constat ex Horat. ep. 2. m Cætoni videlicet seniori, qui ex familia Porcia primus gessit honores in republica, & cum Eunto ac Cæcilio vixit. n Editi, ait noster. Sed verius MSS. occentavisset: nam hoc verbum habent etiam quæ supersunt duodecim Tabularum fragmenta. Ejus interpretatio ad oram Cöibentis exemplaris perveculi hæc adscripta est: Occentare est infame carmen nominatâ personâ edere: Occentare, contrarium carnicum cantare. Eodem ferè modo Festus exponit, de convicio factò clavè &c. cum quodam canere. o Editi, ac magistratum. Absit ac à MSS. p Vind. Am. & Er. induant.

homines ista commiserint, quos deos haberi gaudent qui humanis erroribus gaudent, pro quibus se etiam colendos mille nocendi fallendique artibus interponunt; sive etiam non ullorum hominum illa crimina vera sint, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiunt fallacissimi spiritus, ut ad scelestam ac turpia perpetranda, velut ab ipso cælo traduci in terras satis idonea videatur auctoritas. Cùm igitur Græci talium numinum servos se esse sentirent, inter tot & tantorum theatra opprobria parcendum sibi à poetis nullo modo putaverunt, vel diis suis etiam sic consimilari appetentes, vel metuentes ne honestiorem famam ipsi requirendo, & eis se hoc modo præferendo, illos ad iracundiam provocarent.

CAPUT XI.

De scenicis apud Græcos in reipublica administrationem receptis, eo quòd placatores deorum injustè ab hominibus spernentur.

AD hanc convenientiam pertinet, quòd etiam scenicos actores earumdem fabularum non parvo civitatis honore dignos existimarunt. Si quidem, quod in eo quoque de republica libro commemoratur, & Æschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cùm adolecens tragœdias actitavisset, rempublicam capeffivit; & Aristodemum tragicum item actorem maximis de rebus pacis ac belli legatum ad Philippum Atheniensis sæpe miserunt. Non enim consentaneum putabatur, cùm eandem artes eosdemque scenicis ludos etiam diis suis acceptos viderent, illos per quos agerentur, infamium loco ac numero deputare. * Hæc Græci turpiter quidem, sed sanè diis suis omnino congruenter, qui nec vitam civium lacerandam linguis poetarum & histrionum subtrahere ausi sunt, à quibus cernebant deorum vitam eisdem ipsis diis volentibus & libentibus carpi; & ipsos homines, per quos ista in theatris agebantur quæ numinibus, quibus subditi erant, grata esse cognoverant, non solum minime expetendos in civitate, verum etiam maximè honorandos putarunt. Quid enim causæ reperire possent, cur sacerdotes honorarent, quia per eos victimas diis acceptabiles offerrebant, & scenicos probrosos haberent, per quos illam voluptatem sive honorem diis exhiberi peccentibus, & nisi fieret, irascentibus, eorum admonitione didicerant? Cùm præsertim Labeo, quem hujuscemodi rerum peritissimum prædicant, numina bona à numinibus malis ista etiam cultus diversitate distinguat, ut malos deos propitiari cadibus & tristibus supplicationibus asserat, bonos autem obsequiis lætis atque jocundis: qualia sunt, ut ipse ait, ludi, convivia, * lectisternia. Quod totum quale sit, postea, si Deus juverit, diligentius disseremus. Nunc ad rem præsentem quod adinet, sive omnibus omnia tamquam bonis permixtè tribuantur, (neque enim esse decet deos malos, cùm potius isti quia immundi sunt spiritus, omnes sint mali) sive certa discretione, sicut Labeo visum est, illis illa, istis ista distribuuntur obse-

* al. C. A. P. UT XI.

* Infrà lib. 9. c. 17.

c Spiritus immundi, demones mali.

a De Æschine id compertum etiam ex Plutarcho de 10. Rhetoribus, ubi Aristodemi quoque meminit in Æschine. Vid. Demosthen. orat. de Corona. Agell. lib. 11. c. 9.
b Labrones existere tres, juris civilis scientiæ clari: sed unus omnium doctissimus Anulifius Labeo, qui cum Cæsare Augusto vixit, non juris modò, sed totius antiquitatis peritissimus, de quo hinc Augustinus. De eodem Suetonius in Augusto c. 54. Agellius lib. 7. c. 12. & lib. 13. c. 10. & 12.
c In MSS. qui.

quia: competentissimè Græci utrosque honore dignos ducunt, & sacerdotes, per quos victimæ ministrantur, & scenicos, per quos ludi exhibentur: ne vel omnibus diis suis, si & ludi omnibus grati sunt, vel, quod est indignius, his quos bonos putant, si ludi ab eis solis amantur, facere convincantur injuriam.

CAPUT XII.

Quòd Romani auferendo libertatem poetis in homines, quam dederunt in deos, meliùs de se, quam de diis suis senserint.

AT Romani, sicut in illa de republica disputatione Scipio gloriatur, probris & injuriis poetarum subjectam vitam famamque habere noluerunt, capite etiam plectendum fancientes, tale carmen condere si quis auderet. Quod erga se quidem satis honestè constituerunt, sed erga deos suos superbè & irreligiosè: quos cùm scirent non solum patienter, verum etiam libenter poetarum probris maledictisque lacerari, se potius quam illos hujuscemodi injuriis indignos esse duxerunt, seque ab eis etiam lege munierunt, illorum autem ista etiam sacris sollempnitatibus miscuerunt. Itane tandem Scipio laudas hanc poetis Romanis negatam esse licentiam, ut cuiquam opprobrium infligerent Romanorum, cùm videas eos nulli deorum pepercisse vestrorum? Itane pluris tibi habenda vita est existimatio curiæ vestræ quam Capitolii, immo Romæ unius quam cæli totius, ut linguam maledicam in cives tuos exercere poetæ etiam lege prohiberentur, & in deos tuos securi tanta convicia, nullo senatore, nullo censore, nullo principe, nullo pontifice prohibente jaculantur? Indignum videlicet fuit, ut Plautus, aut Nævius Publio & Cneo Scipioni, aut Cæcilius M. Cætoni malediceret, & dignum fuit, ut Terentius vester flagitio Jovis optimi maximi adolescentium nequitiam concitaret?

CAPUT XIII.

Debuisse intelligere Romanos, quòd dii eorum, qui se turpibus ludis coli expetebant, indigni essent honore divino.

SED responderet mihi fortasse, si viveret: Quomodo nos ista impunita esse nollemus, quæ ipsi dii sacra esse voluerunt, cùm ludos scenicis, ubi talia celebrantur, dictitantur, aditantur, & Romanis moribus invexerunt, & suis honoribus dicari exhiberi que jussissent? Cur ergo non hinc magis ipsi intellecti sunt non esse dii veri, nec omnino digni, quibus divinos honores deferret illa respublica? Quos enim coli minime dederet, minimeque oporteret, si ludos expeterent agendos conviviis Romanorum, quomodo quæso colendi putati sunt, quomodo non detestandi spiritus intellecti, qui cupiditate fallendi inter suos honores sua celebrari crimina poposcerunt? Itemque Romani, quamvis jam superstitione noxia premerentur, ut illos deos colerent, quos videbant sibi voluisse scenicas turpitudines consecrari, suæ tamen dignitatis memores ac pudoris, actores talium fabularum nequaquam honoraverunt more

d MSS. alii, honore ducunt; alii, honori ducunt: omiſſa voce dignos.
e Vind. Am. Er. & propè omnes MSS. capite etiam fancientes: absque verbo, plectendum: pro quo Lov. puniri.
f Curia, locus in quo senatus habebatur, pro senatoribus ponitur; Capitolium, quod templum Jovis erat, pro ipsis diis.
g Aliquot MSS. exorere.
h Terentius vester, ait, qui nimirum, genere quidem Afer, sed familliarissimus Scipioni fuit, sicut & Lælio, à quibus ferunt adjutum esse in scribendis fabulis.

Græcorum, sed sicut apud Ciceronem idem Scipio loquitur, Cùm artem ludicram scenamque totam probro ducerent, genus id hominum non modò honore civium reliquorum carere, sed etiam tribu moveri notatione censoria voluerunt. Præclara sanè, & Romanis laudibus annumeranda prudentia: sed vellem se ipsa sequeretur, se imitaretur. Ecce enim rectè quisquis civium Romanorum esse scenicus elegisset, non solum ei nullus ad honorem dabatur locus, verum etiam censoris notâ tribum tenere propriam minime sinebatur. O animi civitatis laudis avidum, germaneque Romanum! Sed respondeatur mihi, qua consentanea ratione homines scenici ab omni honore repelluntur, & ludi scenici deorum honoribus admiscuntur? Illas theatricas artes diu virtus Romana non noverat: quæ si ad oblectamentum voluptatis humanæ quærerentur, vitio morum irreperent humanorum. Dii eas sibi exhiberi petiverunt: quomodo ergo abjicitur scenicus, per quem colitur Deus? & theatricæ illius turpitudinis qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? In hac controversia Græci Romanique concertant. Græci putant rectè se honorare homines scenicos, quia colunt ludorum scenicos flagitatorum deos: Romani verò hominibus scenicis nec plebeiam tribum, quanto minus senatoriam curiam dehonestari sinunt? In hac disceptatione hujuscemodi ratiocinatio summam quæstionis absolvit. Proponunt Græci: Si dii tales colendi sunt, profectò etiam tales homines honorandi. Assumunt Romani: Sed nullo modo tales homines honorandi sunt. Concludunt Christiani: Nullo modo igitur dii tales colendi sunt.

CAPUT XIV.

Meliorum fuisse Platonem, qui poetis locum in bene morata urbe non dederit, quam hos deos, qui se ludis scenicis voluerint honorari.

DEINDE quarimus, ipsi poetæ talium fabularum compositores, qui duodecim Tabularum lege prohibentur famam lædere civium, tam probrosa in deos convicia jaculantes, cur non ut scenici habeantur inhonesti. Quæ ratione rectum est, ut poetarum figmentorum & ignominiosorum deorum infamentur actores, honorentur auctores? An fortè Græco Platoni potius palma danda est? qui cùm ratione formaret, qualis esse civitas debebat, tamquam adversarios veritatis, poetas censuit urbe pellendos. Ille verò & deorum injurias indignè tulit, & fucari corumpique figmentis animos civium noluit. Confer nunc Platonis humanitatem à civibus decipiendis poetas urbe pellentem, cum deorum divinitate honori suo ludos scenicis expetente. Ille, ne talia vel scriberentur, etsi non persuasit disputando, tamen suavitè levitati lascivieque Græcorum; isti, ut talia etiam agerentur, jubendo extorserunt gravitati & modestiæ Romanorum. Nec tantum hæc agi voluerunt, sed sibi dicari, sibi sacrari, sibi sollempniter exhiberi. Cui tandem honestius di-

a Vind. Am. Er. & MSS. in probro ducerent.
b Tribu moveri, quæ pœna erat hominum plebei seu tertii ordinis, idem fuisse atque ex una tribu nobilitate transferri in ignobiliorum, intelligitur ex Livio lib. 45. Confer Ternall. de Spectac. c. 22.
c Germanicæ, id est, & verè, laudis aviditate, Romanum: quia Romana gens fuit laudis avidissima.
d Quadringentos ferè per annos illas theatricas artes non noverat.
e Sic magno consensu MSS. At editi, adversarios civitatis.
f Ordines deorum ex Varrone & aliis habentur tres. Quosdam

vinos honores decerneret civitas, utrum Platonem hæc turpia & nefanda prohibenti, an demonibus hac hominum deceptione gaudentibus, quibus ille vera persuadere non potuit?

2. Hunc Platonem Labeo inter semideos commemorandum putavit, sicut Herculem, sicut Romulum. Semideos autem heroibus anteponit: sed utrosque inter numina collocat. Verumtamen istum quem appellat semideum, non heroibus tantum, sed etiam diis ipsis præferendum esse non dubito. Propinquant autem Romanorum leges disputationibus Platonis, quando ille cuncta poetica figmenta condemnat, isti autem poetis adiungunt saltem in homines maledicendi licentiam: ille poetas ab urbis ipsius habitatione, isti saltem actores poetarum fabularum remouent à societate civitatis; & si contra deos ludorum scenicos expetitores aliquid auderent, fortè undique remouerent. Nequaquam igitur leges ad instituentes bonos aut corrigendos malos mores, à diis suis possent accipere, seu sperare Romani, quos legibus suis vincunt atque convincunt. Illi enim honori suo deposcunt ludos scenicos, isti ab honoribus omnibus repellunt homines scenicos: illi celebrari sibi jubent figmentis poetis opprobria deorum, isti ab opprobriis hominum deterrent impudentiam poetarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorum libidini restitit, & ab indole Romanorum quid perficiendum esset, ostendit, qui poetas ipsos vel pro arbitrio mentientes, vel hominibus miseris quasi deorum facta pessima imitanda vivere noluit. Nos quidem Platonem nec deum, nec semideum perhibemus, nec ulli sancto Angelo summi Dei, nec veridico Propheta, nec Apostolo alicui, nec cuiuslibet Christi Martyri, nec cuiquam Christiano homini comparamus; cujus nostræ sententiæ ratio, Deo prosperante, suo loco explicabitur. Sed eum tamen, quando quidem ipsi volunt fuisse semideum, præferendum esse censemus, si non Romulo & Herculi, (quamvis istum nec fratrem occidisse, nec aliquod perpetrasse flagitium quisquam historicorum vel poetarum dixit, aut finxit: certè, vel Priapo, vel alicui Cynocephalo, postremò vel Febri, quæ Romani numina partim peregrina receperunt, partim sua propria sacraverunt. Quomodo igitur tanta animi & morum mala, bonis præceptis & legibus vel imminetia prohiberent, vel insita extirpanda curarent dii tales, qui etiam feminanda & augenda flagitia curaverunt, talia vel sua vel quasi sua facta per theatricas celebritates populis innotescere cupientes, ut tamquam auctoritate divina, sua sponte nequissima libido accenderetur humana: frustra hoc exclamante Cicerone, qui cùm de poetis ageret, Ad quos cùm accessit, inquit, clamor & approbatio populi, quasi magni cuiusdam & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos invehunt metus? quas inflammant cupiditates?

f Platonem Labeo inter semideos numerat.

g Similia in tert. Insc.

deos summos nominabant: medioximos alios, qui & semidei ex altero parente immortalis progeniti, ut Romulus, Hercules, &c. Alii tertii ordinis & ex utroque mortali parente nati, dicebantur heroes.
h Scilicet nec fratrem occidisse, sicut de Romulo; nec aliquod perpetrasse flagitium, sicut de Hercule, vel historici dixerunt, vel poetæ finxerunt.
i Hinc ad Ægyptum Lucanus lib. 8.
k Nos in templa tuam Romana accepimus Iſtm, Semitanusque deos, & sifera moventia lustrum.
C iij

CAPUT XV.

Quod Romani quosdam sibi deos, non ratione, sed adulatione instituerint.

Quae autem illic eligendorum deorum etiam ipsorum fallorum ratio, ac non potius adlatio est? quando istum Platonem, quem semideum volunt, tantis disputationibus laborantem ne animi malis, quae praecipue cavenda sunt, mores corrumpentur humani, nullam sacram adicula dignum putarunt, & Romulum suum diis multis praetulerunt, quamvis & ipsum semideum potius quam deum velut secretior eorum doctrina commendat. Nam etiam flaminem illi instituerunt, quod sacerdotii genus adeo in Romanis sacris testante apice excellit, ut tres solos flamines haberent tribus numinibus institutos, Dialem Jovi, Martialem Marti, Quirinalem Romulo. Nam benevolentiam civium velut receptus in caelum, Quirinus est postea nominatus. Ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratribus Jovis, & ipsi Saturno patri eorum isto Romulushonore praeratus est, ut pro magno sacerdotium, quod Jovi tribuerunt, hoc etiam huic tribuerent, & Marti tamquam patri ejus, forsitan propter ipsum.

CAPUT XVI.

Quod si diis ulla esset cura iustitiae, ab eis Romani accipere deberint praecipua vivendi potius, quam leges ab aliis hominibus mutuari.

Si autem a diis suis Romani vivendi leges accipere potuissent, non aliquot annos post Romam conditam ab Atheniensibus mutuaerunt leges Solonis: quas tamen non ut acceperunt tenuerunt, sed meliores & emendatiores facere conati sunt. Quamvis Lycurgus Lacedaemoniis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse confixerit: quod prudenter Romani credere noluerunt, propterea non inde acceperunt. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regnum, quasdam leges, quae quidem regendae civitati nequaquam sufficerent, condidisse fertur, qui eis multa etiam sacra constituit: non tamen perhibetur easdem leges a numinibus accepisse. Mala igitur animi, mala vitae, mala morum, quae ita magna sunt, ut his doctissimi eorum viri etiam instantibus urbibus respublicas perire confirmant, dii eorum, ne suis cultoribus acciderent, minime curarunt; immo vero ut auferrentur, sicut supra disputatum est, omni modo curaverunt.

CAPUT XVII.

De rapto Sabinarum, aliisque iniquitatibus, quae in civitate Romanae etiam laudatis vigere temporibus.

An forte populo Romano propterea leges non sunt a numinibus constitutae, quia, sicut Sallustius ait, Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat? Ex hoc jure ac bono credo raptas esse Sabinas. Quid enim iustius & melius, quam filias alienas fraude spectaculi indu-

Flamines.

* Cic. Orat. 3. in Caecil. Livius lib. 1.

Leges Romanae ab Atheniensibus acceptae.

* Plautus in Persa.

* Sall. de conjur. Caecil.

a Quirinus ex Sabinorum idiomate appellatus est, ex quo etiam Romani didi sunt Quiritas. Vid. Ovidium 2. Fast. Livium lib. 1. b Annos fere trecentos ab Urbe condita, teste Livio lib. 3. c Verbum tenuerunt abest à MSS. d Editi, illud ergo potius ubi fuerat, ubi Mars &c. Castigatur locus ex MSS. e Iurei pretes huius operis pronomen Hoc ad bellum autem memoratum referunt, quod inito cum Sabinis jam propè vicinibus caedere se iciter confectum prodit Livius lib. 1. Nos tamen referendum arbitramur ad Romanorum, quos subinde laudat Augustinus, mores & aequitatem, quod apud ipsos Romuli dei sui facinus in rapiendis feminis imitari nulla unquam lege ioverit. f Circenses ludos Neptuno equestri primus Romae celebravit Romulus, ut feminas quas à vicinis populis non poterat ad conjugum impetrare, potissimum Sabinas virgines spectaculi caussa evocatas

atas, non a parentibus accipi, sed vi, ut quisque poterat, auferri? Nam si inique facerent Sabini negare postulat, quanto fuit iniquius rapere non datas? Iustius autem bellum cum ea gente geri potuit, quae filias suas ad matrimonium conregionalibus & consinalibus suis negasset petitas, quam cum ea quae repetebat ablatas. Illud ergo potius fieret: ibi Mars filium suum pugnantem juvaret, ut conjugiorum negatorum armis ulcisceretur injuriam, & eo modo ad feminas quas voluerat, perveniret. Aliquo enim fortasse jure belli, injuste negatas, iuste victor auferret: nullo autem jure pacis non datas rapuit, & injustum bellum cum earum parentibus iuste succensentibus gessit. Hoc sane utilius felicitusque successit, quod etsi ad memoriam fraudis illius Circensium spectaculum mansit, facinoris tamen in illa civitate & imperio non placuit exemplum; faciliusque Romani in hoc erraverunt, ut post illam iniquitatem Deum sibi Romulum consecrarent, quam ut in feminis rapiendis factum ejus imitandum lege ulla vel more permitterent. Ex hoc jure ac bono post expulsum cum liberis suis regem Tarquinium, cujus filius Lucretiam stupro violenter oppresserat, Junius Brutus consul Lucium Tarquinium Collatinum maritum ejusdem Lucretiae collegam suum, bonum atque innocentem virum, propter nomen & propinquitatem Tarquiniorum coegit magistratu se abdicare, nec vivere in civitate permisit. Quod scelus favente vel patiente populo fecit, a quo populo consultiatorem idem Collatinum, sicut etiam ipse Brutus, acceperat. Ex hoc jure ac bono Marcus Camillus illius temporis vir egregius, qui Veientes gravissimos hostes populi Romani post decennale bellum, quo Romanus exercitus totiens male pugnando graviter afflictus est, jam ipsam Romam de salute dubitante atque trepidante, facillime superavit, eorumque urbem opulentissimam cepit, invidiam obtrectatorum virtutis suae & insolentiam tribunorum plebis reus factus, tam ingratam sensit quam liberaverat civitatem, ut de sua damnatione certissimus in exilium sponte discederet, & decem millibus aëris absens etiam damnaretur: mox iterum a Gallis vindex patriae futurus ingratae. Multa commemorare jam piget foeda & injusta, quibus agitabatur illa civitas, cum potentes plebem sibi subdere conarentur, plebsque illis subdi recusat, & utriusque partis defensores magis studiis agerent amore vincendi, quam aequum & bonum quidquam cogitarent.

CAPUT XVIII.

Quae de moribus Romanorum, aut metu compressis, aut securitate resolutis, Sallustii prodant historia.

I. Istaque habeo modum, & ipsum Sallustium testem potius adhibebo, qui cum in laude Romanorum dixisset, unde nobis iste sermo

raperet. Didici sunt à prisca Consualia, ex nomine, ut ferunt, Consualia dei, Neptuni scilicet equestris, à quo opem Romulus consiliumque in conjugiorum difficultate quaesierat. De his Livius lib. 1. g Expulsa regia potestate primi consules isti duo sunt creati, L. Junius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. Hunc à collega suo coactum esse ob nomen & genus regium magistratu se abdicare, & accepto patrimonio suo Lavinium Romam relicta migrare, scribit Livius lib. 1. h Hic parens patriae alterque Urbis conditor ac Romulus appellatus est. Veios Etruriae urbem cepit. Post falsè accusatus, vitandae invidia gratia, Ardeam exsulatum vivit, duobus annis ante Romam à Gallis captam. Quindecim millibus aëris gravis multatum Camillum absentem dicit Livius lib. 5. Plutarchus quindecim millibus assium. Attamen hic loci MSS. omnes habent decem millibus. i Editi, severitat: malè & dissonantibus MSS.

Circensium spectaculum.

h

* Insulae cap. 18.

ortus est, Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat, praedicans illud tempus, quo expulsus regibus incredibiliter civitas brevi aetatis spatio plurimum crevit: idem tamen in primo historiae suae libro atque ipso ejus exordio fatetur, etiam tunc cum ad consules a regibus esset transfata respublica, post parvum interval- lum, injurias validiorum, & ob eas discessionem plebis à patribus, aliaque in urbe disensiones fuisse. Nam cum optimis moribus & maximam concordiam populum Romanum inter secundum & postremum bellum Carthaginense commemorasset egisse, causamque huius boni, non amorem iustitiae, sed stante Carthagine metum pacis infidae dixisset; unde & Nascia ille ad reprimendam nequitiam, servandosque istos mores optimos, ut metu vitia cohiberentur, Carthaginem nolebat everti: continuò subjecit idem Sallustius, & ait, At discordia, & avaritia, atque ambitio, & cetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Ut intelligere etiam ante & oriri solere, & augeri. Unde subnectens cur hoc dixerit, Nam injuria, inquit, validiorum, & ob eas discessio plebis à patribus, aliaque disensiones domi fuisse jam inde à principio, neque amplius quam regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellum grave cum Etruria positum est, aequo & modesto jure agitatum. Vides quemadmodum illo etiam brevi tempore, ut regibus exactis, id est, ejectis, aliquantum aequo & modesto jure ageretur, metum dixit fuisse causam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinus regno atque Urbe pulsus, Etruscis sociatus contra Romanos gerebat. Adtendete itaque quid deinde contexit: Dein, inquit, servili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere, & ceteris expertibus soli in imperio agere. Quibus factis & maxime fenore oppressa plebs cum assiduis bellis tributum simul & militiam toleraret, armata montem Sacrum atque Aventinum insedit: tumque tribunos plebis & alia sibi jura paravit. Discordiarum & certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. Cernis ex quo tempore, id est, parvo intervallo post reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait, Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.

2. Porro si illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atque optima fuisse praedicatur Romana respublica; quid jam de conseqenti aetate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum paulatim mutata, ut ejusdem historici verbis utar, ex pulcherrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta est, post Carthaginis videlicet, ut commemoravit, excidium? Quae tempora ipse Sallustius, quemadmodum breviter recolat & descri-

* Non ex-istat hac Sallustii histori.

b

c

d

e

f

g

bat, in ejus historia legi potest, quantis malis morum, quae secundis rebus exorta sunt, usque ad bellam civilia demonstrat esse pervertum. Ex quo tempore, ut ait, majorum mores non paulatim ut antea, sed torrentis modo praecipitati, adeo juvenis luxu atque avaritia corrupta, ut merito dicatur genitos esse qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati. Dicit deinde plura Sallustius de Sylla vitis ceteraque sceditate reipublicae: & alii scriptores in haec consentiunt, quamvis eloquio multum impari.

3. Cernis tamen, ut opinor, & quisquis adverteat, facillime perspiciat colluvie morum pessimorum quod illa civitas prolapsa fuerit, ante nostrum superni Regis adventum. Haec enim gesta sunt non solum ante quam Christus in carne praesens docere coepisset, verum etiam ante quam de virgine natus esset. Cum igitur tot & tanta mala temporum illorum vel tolerabiliora superius, vel post eversam Carthaginem intoleranda & horrenda diis suis imputare non audeant, opiniones humanis mentibus, unde talia vitia silvescerent, malignam astitit inferentibus, cur mala praesentia Christo imputant, qui doctrinam saluberrimam & falsos ac fallaces deos coli vetat, & istas hominum noxias flagitiosasque cupiditates divina auctoritate detestans atque condemnans, his malis tabelcenti ac labenti mundo ubique familiam suam sensim subtrahit, qua condant aeternam, & non plausu vanitatis, sed judicio veritatis gloriosissimam Civitatem?

CAPUT XIX.

De corruptione Romanae reipublice prius quam cultum deorum Christus auferret.

Ecce Romana respublica (quod non ego pri- mus dico, sed auctores eorum unde haec mercede didicimus, tanto ante dixerunt ante Christi adventum) paulatim mutata, ex pulcherrima atque optima, pessima atque flagitiosissima facta est. Ecce ante Christi adventum, post deletam Carthaginem, majorum mores, non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati, adeo juvenis luxu atque avaritia corrupta est. Legant nobis contra luxum & avaritiam praecipua deorum suorum populo Romano data. Cui utinam tantum casta & modesta reticerent, ac non etiam ab illo probrofa & ignominiosa deposcerent, quibus per falsam divinitatem perniciosam concilia- rent auctoritatem. Legant nostra, & per Prophetas, & per sanctum Evangelium, & per apostolicos Actus, & per Epistolas, tam multa contra avaritiam atque luxuriam, ubique populis ad hoc congregatis, quam excellenter, quam divinè, non tamquam ex philosophorum concertationibus strepere, sed tamquam ex oraculis & Dei nubibus intonare. Et tamen luxu atque avaritia favissique ac turpibus moribus ante adventum Christi

civis caedi fuit veritum. e Anno 16. post reges exactos facta est secessio illa plebis in montem Sacrum trans Anienem amnem: ibique primum tribuni creati, qui plebi essent veluti tutores. Altera quadam secessione primum in montem Aventinum, qui est pars Urbis, deinde vero, quod major solitudo & exinde terror esset Urbi, in Sacrum montem itum esse ferunt. Vide Cicero. orat. pro Cornelio. Liv. lib. 1. &c. f Bella inter Patres & Gracchos, inter Marium & Syllam, inter Caesarem & Pompeium. g Qui nimirum luxu effunderent, quaeumque rapere aliis possent. h Am. Et. & Lov. colluviem. Erratum, quod emendat Vind. & MSS.

Corruptio morum ante adventum Christi.

Christus aeterna Civitatis conditor.

republicam pessimam ac flagitiosissimam factam, non imputant diis suis: afflictionem vero ejus, quamcumque isto tempore superbia deliciaeque eorum perpessa fuerint, religioni increpitant Christianae. Cujus praecepta de justis probisque moribus, si simul audirent atque curarent reges terrae & omnes populi, principes & omnes judices terrae, juvenes & virgines, seniores cum junioribus, aetas omnis capax & uterque sexus, & quos Baptista Johannes alloquitur, exactores ipsi atque milites, & terras vitæ præsentis ornaret sua felicitate respública, & vitæ æternæ culmen beatissime regnaturæ conscenderet. Sed quia iste audit, ille contemnit, pluresque vitiiis malè blandientibus quam utili virtutum asperitati sunt amiores, tollerare Christi famuli jubentur, sive sint reges, sive principes, sive judices, sive milites, sive provinciales, sive divites, sive pauperes, sive liberi, sive servi utriuslibet sexûs, pessimam etiam, si ita necesse est, flagitiosissimamque rempublicam; & in illa Angelorum quadam sanctissima atque augustissima curia cælestique republica, ubi Dei voluntas lex est, clarissimum sibi locum etiam istâ tolerantiam comparare.

CAPUT XX.

Quali velint felicitate gaudere, & quibus moribus vivere, qui tempora Christianæ religionis incusant.

VERUM tales cultores & dilectores deorum istorum, quorum etiam imitatores in sceleribus & flagitiis se esse letantur, nullo modo curant pessimam ac flagitiosissimam non esse rempublicam. Tantum stetit, inquit, tantum floreat copiis referta, victoriis gloriosa, vel quod est felicitus, pace securus sit. Et quid ad nos? immo id ad nos magis pertinet, si divitiis quisque semper augeat, quæ quotidianis effusionibus suppetant, per quas sibi etiam infirmiores subdat quisque potentior. Obsequantur divitibus pauperes causâ fatuitatis, atque ut eorum patrociniis quietâ inertiam perfruantur, divites pauperibus ad clientelas & ad ministerium sui fastidii abutantur. Populi plaudant non consultoribus utilitatum suarum, sed largitoribus voluptatum. Non jubeantur dura, non prohibeantur impura. Reges non curent quam bonis, sed quam subditis regnent. Provinciarum regibus non tamquam rectoribus morum, sed tamquam rerum dominatoribus & deliciarum suarum provisoribus serviant: eosque non sinceriter honorent, sed nequiter ac serviliter timeant. Quid alienæ viti potius, quam quid suæ vitæ quisque noceat, legibus advertatur. Nullus ducatur ad judices, nisi qui alienæ rei, domui, salutis, vel cuiquam invito fuerit importunus, aut noxius: ceterum de suis, vel cum suis, vel cum quibusque volentibus faciat quisque quod libet. Abundent publica scorta, vel propter omnes quibus frui placuerit, vel propter eos maximè, qui privata habere non possunt. Exstruantur amplissima atque ornatissima domus, opipara convivia frequententur, ubi cuique libuerit & potuerit, die noctuque ludatur, bibatur, vomatur, diffluatur. Saltationes undique concrepent, theatra inhonestæ lætitiæ vocibus, atque omni genere siue crudelissima siue turpissima vo-

Psal. 148. 11.

Lucæ 3. 13.

In cælesti repub. Dei voluntas lex est.

Depravationis publicæ descriptio.

ⁱ Alludit ad duas illas vias & virtutis vias, quas Hesiodus finxit, ut apud Xenophontem lib. 2. memorat. Unde Cicero 3. Offic. Sardanapalus rex fuit Assyriorum ultimus, cujus epitaphium adfert Cicero in 5. Tusc. ⁱ Tiberium Gracchum intelligit, à Scipione Nasica, ejus qui optimus vir à Senatu judicatus erat nepote, quod Agrariam legem

luptatis exastuent. Ille sit publicus inimicus, cui hæc felicitas displicet: quisquis eam mutare vel auferre tentaverit, eum libera multitudo avertat ab auribus, evertat à sedibus, auferat à viventibus. Illi habeantur dii veri, qui hanc adipiscendam populis procuraverint, adeptamque servaverint. Colantur ut voluerint, ludos exposcant quales voluerint, quos cum suis vel de suis possint habere cultoribus: tantum efficiant ut tali felicitati nihil ab hoste, nihil à peste, nihil ab ulla clade timeatur. Quis hanc rempublicam sanus, non dicam Romano imperio, sed domui Sardanapali comparaverit: qui quondam rex ita fuit voluptatibus deditus, ut in sepulcro suo scribi fecerit, ea sola se habere mortuum, quæ libido ejus etiam cum viveret, hauriendo consumserat. Quem regem isti si haberent sibi in talibus indulgentem, nec in eis cuiquam ulla severitate adversantem, huic libentius quam Romani veteres Romulo templum & flamen consecrarent.

CAPUT XXI.

Quæ sententia fuerit Ciceronis de Romana republica.

SED si contemnitur qui Romanam rempublicam pessimam ac flagitiosissimam dixit, nec curant isti quanta morum pessimorum ac flagitiosorum labe ac dedecore impleatur, sed tantummodo ut consistat & maneat; audiant eam, non, ut Sallustius narrat, pessimam ac flagitiosissimam factam, sed, sicut Cicero disputat, jam tunc prorsus perisse, & nullam omnino remansisse rempublicam. Inducit enim Scipionem, eum ipsum qui Carthaginem exstinxerat, de republica disputantem, quando præsentiebatur ea corruptione, quam describit Sallustius, jam jamque peritura. Eo quippe tempore disputatur, quo jam unus Gracchorum occisus fuit, à quo scribit seditiones graves cepisse Sallustius. Nam mortis ejus sit in eisdem libris commemoratio. Cum autem Scipio in secundi libri fine dixisset, ut in fidebus ac tibiis atque cantu ipso ac vocibus contentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum aut discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, isque contentus ex dissimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens, sic ex summis & infimis & mediis interjectis ordinibus, ut sonis, moderata ratione civitatem consensu dissimillimorum concinere, & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, eam esse in civitate concordiam, artificissimum atque optimum omni in republica vinculum incolumitatis, eamque sine justitia nullo pacto esse posse: ac deinde cum aliquanto latius & uberius differuisset, quantum prodesset justitia civitati, quantumque obesset, si abfuisset, suscepit deinde Pilus, unus eorum qui disputationi aderant, & poposcit ut hæc ipsa quæstio diligentius tractaretur, ac de justitia plura dicerentur, propter illud, quod jam vulgò ferebatur, rempublicam regi sine injuria non posse. Hanc proinde quæstionem discutendam & enodandam esse, assensus est Scipio, responditque nihil esse, quod adhuc de republica putaret dictum, & quo possent longius progredi,

tulisset, & tributatum sibi continuari vellet, occisum: Scipione Africano minore, de quo hic loquitur, bello interim ad Numantiam genere.

ⁱ Vind. Am. Er. & aliquot MSS. moderatam ratione. Ceteri ferè MSS. moderatiorie.

ⁱ Plures libri hic vel infra loco regi, habent geri.

nisi

nisi esset confirmatum, non modò falsum esse illud, sine injuria non posse; sed hoc verissimum esse, sine summa justitia rempublicam regi non posse. Cujus quæstionis explicatio, cum in diem consequentem dilata esset, in tertio libro magna conficiatione res acta est. Suscepit enim Pilus ipse disputationem eorum qui sentirent sine injuria regi non posse rempublicam, purgans se præcipue, ne hoc ipse sentire crederetur. Egitque sedulo pro injustitia contra justitiam, ut hanc esse utilem republicæ, illam verò inutilem, veri similibus rationibus & exemplis velut conaretur ostendere. Tum Lælius rogantibus omnibus, justitiam defendere aggressus est, asseruitque quantum potuit, nihil tam inimicum quam injustitiam civitati, nec omnino nisi magnâ justitiâ geri aut stare posse rempublicam.

2. Qua quæstione, quantum satis visum est, pertractata, Scipio ad intermissa revertitur, recolique suam atque commendat brevem reipublicæ definitionem, qua dixerat eam esse rem populi. Populum autem, non omnem cœtum multitudinis, sed cœtum juris consensu & utilitatis communione sociatum esse determinat. Docet deinde quanta sit in disputando definitionis utilitas: atque ex illis suis definitionibus colligit tunc esse rempublicam, id est rem populi, cum bene ac justè geritur, siue ab uno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab universo populo. Cum verò injustus est rex, quem tyrannum, more Græco, appellavit; aut injusti optimates, quorum consensum dicit esse factionem; aut injustus ipse populus, cui nomen usitatum non reperit, nisi ut etiam ipsum tyrannum vocaret; non jam vitiosam, sicut pridie fuerat disputatum, sed, sicut ratio ex illis definitionibus connexa docuisset, omnino nullam esse rempublicam: quoniam non esset res populi, cum tyrannus eam factione capefferet; nec ipse populus jam populus esset, si esset injustus, quoniam non esset multitudo juris consensu & utilitatis communione sociata, sicut populus fuerat definitus.

3. Quando ergo rempublica Romana talis erat, qualem illam describit Sallustius, non jam pessima ac flagitiosissima, sicut ipse ait, sed omnino nulla erat, secundum istam rationem quam disputatio de republica inter magnos ejus tum principes habita patefecit. Sicut etiam ipse Tullius, non Scipionis, nec cujusquam alterius, sed suo sermone loquens, in principio quinti Libri, commemorato prius Ennii poetæ versu, quo dixerat, Moribus antiquis res stat Romana virisque. Quem quidem ille versum, inquit, vel brevitate vel veritate tamquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videretur. Nam neque viri, nisi ita morata civitas fuisset, neque mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, aut tam diu tenere potuissent tantam & tam justè latèque imperantem rempublicam. Itaque ante nostram memoriam, & mos ipse patrius præstantes viros adhiebant, & veterem morem ac majorum instituta retinebant excellentes viri. Nostra verò ætas cum rempublicam sicut picuram accepisset egregiam, sed evanescentem

ⁱ MSS. conficiatione.

ⁱ Hujus concertationis meminit Cicero in Lælio.

ⁱ Quos in ea disputatione loquentes Cicero inducit, Scipionem Africanum minorem, C. Lælium & L. Furium Pilum.

ⁱ Hic Vind. Am. Er. addunt, restatur. Lov. demonstravit. Quo loco in MSS. suppleendum reliquitur verbum patefecit.

ⁱ Plures MSS. sed jam: vel, sed et jam.

Tom. VII.

A vetustate, non modò eam coloribus iisdem quibus fuerat, renovare neglexit, sed ne id quidem curavit, ut formam saltem ejus & extrema tamquam lineamenta servaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam, quos ita oblivione obsoletos videmus, ut non modò non colantur, sed etiam ignorentur? Nam de viris quid dicam? Mores enim ipsi interierunt virorum penuriâ, cujus tanti mali non modò redanda ratio nobis, sed etiam tamquam reis capitis quodam modo dicenda causâ est. Nostris enim vitiis, non casu aliquo, rempublicam verbo retinemus, re ipsa verò jam pridem amissimus.

4. Hæc Cicero fatebatur, longè quidem post mortem Africani, quem in suis libris fecit de Republica disputare, adhuc tamen ante adventum Christi: quæ si diffamata & prævalente religione Christiana sentirentur atque dicerentur, quis non istorum ea Christianis imputanda esse censeret? Quamobrem cur non curarunt dii eorum, ne tunc periret atque amitteretur illa respública, quam Cicero longè ante quàm Christus in carne venisset, tam lugubriter deplorat amissam? Viderint laudatores ejus, etiam illis antiquis viris & moribus qualis fuerit, utrum in ea vigeret vera justitia, an fortè nec tunc fuerit viva moribus, sed picta coloribus. Quod & ipse Cicero nesciens, cum eam præferret, expressit. Sed aliâ, si Deus voluerit, hoc videbimus. Enitar enim suo loco, ut ostendam secundum definitiones ipsius Ciceronis, quibus quid sit respública, & quid sit populus, loquente Scipione, breviter posuit, adstantibus etiam multis, siue ipsius, siue eorum quos loqui fecit in eadem disputatione sententiis, numquam illam fuisse rempublicam, quia numquam in ea fuit vera justitia. Secundum probabiliores autem definitiones, pro suo modo quodam respública fuit: & melius ab antiquioribus Romanis, quam à posterioribus administrata est. Vera autem justitia non est, nisi in ea respública, cujus conditor rectorque Christus est: si & ipsam rempublicam placet dicere, quoniam eam rem populi esse, negare non possumus. Si autem hoc nomen, quod alibi aliterque vulgatum est, ab usu nostræ locutionis est fortè remotius; in ea certè Civitate est vera justitia, de qua Scriptura sancta dicit, *Gloriosa dicta sunt de te Civitas Dei.*

CAPUT XXII.

Quòd diis Romanorum nulla umquam cura fuerit, ne malis moribus respública deperiret.

SED quod pertinet ad præsentem quæstionem, quamlibet laudabilem dicant istam fuisse vel esse rempublicam, secundum eorum auctores doctissimos jam longè ante Christi adventum pessima ac flagitiosissima facta erat: immo verò nulla erat, atque omnino perierat perditissimis moribus. Ut ergo non periret, dii custodes ejus populo cultori suo dare præcipue vitæ ac morum præcepta debuerunt, à quo tot templis, tot sacerdotibus & sacrificiorum generibus, tam multiplicibus variisque sacris, tot festis sollempnitatibus, tot tantorumque ludorum celebratibus co-

ⁱ Annis post Africani mortem, quæ ad Urbis conditæ annum 624. refertur, circiter septuaginta.

ⁱ Anno scilicet sexagesimo ante Christum. Nam à Cicero confulatu, quo anno ipse libros de republica edidit, ad 42. annum imperii Augusti, quo natus est Christus, intercesserunt anni sexaginta.

ⁱ Sic priorior MSS. At Vind. & Er. quondam. Lov. quondam.

D

lebantur: ubi nihil demones nisi negotium suum egerunt, non curantes quemadmodum illi viverent, immo curantes ut etiam perditè viverent, dum tamen honori suo illa omnia metu subditi ministrarent. Aut si dederunt, proferatur, ostendatur, legatur, quas deorum leges illi civitati datas contemserint. Gracchi, ut seditionibus cuncta turbarent; quas Marius, & Cinna, & Carbo, ut in bella etiam progredierentur civilia, causis iniquissimis suscepta, & crudeliter gesta, crudelisque finita; quas denique Sylla ipse, cuius vitam, mores, facta, describente Sallustio aliisque historiæ scriptoribus, quis non exhorreat? Quis illam rempublicam non tunc perisse fateatur?

2. An fortè propter huiusmodi civium mores Virgilianam illam sententiam, sicut solent, pro defensione suorum deorum opponere audebunt,

Ævid. 2.

Discessere omnes adytis arisque relictis Dii, quibus imperium hoc steterat? ---

Primum si ita est, non habent cur querantur de religione Christiana, quod hac offensi eos dii sui deseruerint: quoniam quidem majores eorum jam pridem moribus suis ab Urbis altaribus tam multos ac minutos deos, tamquam muscas abegerunt. Sed tamen hæc numinum turba ubi erat, cum longè ante quam mores corrumperentur antiqui, à Gallis Roma capta & incensa est? An præsentis fortè dormiebant? Tunc enim tota Urbe in hostium potestate redacta, solus collis Capitolinus remanserat; qui etiam ipse caperetur, nisi saltem anseres diis dormientibus vigilarent. Unde penè in superstitionem Ægyptiorum bestias avesque colentium Roma deciderat, cum anseri sollempnia celebrabant. Verùm de his adventitiis, & corporis potius quam animi malis, quæ vel ab hostibus vel alia clade accidit, nondum interim disputo: nunc ago de labe morum, quibus primum paulatim decoloratis, deinde torrentis modo præcipitatis, tanta, quamvis integris rebus incensibusque, facta est ruina reipublicæ, ut magni auctores eorum eam tunc amissam non dubitent dicere. Rectè autem abcesserant, ut amitteretur, omnes adytis arisque relictis dii, si eorum de bona vita atque iustitia civitas præcepta contemserat. Nunc verò quales, quæso, dii fuerunt, si noluerunt cum populo cultore suo vivere, quem malè viventem non docuerant bene vivere?

CAPUT XXIII.

Varietas rerum temporalium, non ex favore aut impugnatione demonum, sed ex veri Dei pendere iudicio.

1. Quid quod etiam videntur eorum aduifse cupiditatis implendis, & ostenduntur non præfuisse refrenandis? Qui enim Marium novum hominem & ignobilem, cruentissimum auctorem bellorum civilium atque gestorem, ut se prius consul fieret adjuverunt, atque ut in septimo suo consulatu moreretur senex, nec in manus

^a Tiberius Gracchus & Caius eius frater. V. suprà pag. 27. Not. d.
^b Marius municipes Arpinas fuit, qui Romæ septies consul est creatus, ac Jugurtham, Cymbros & Teutonos vicit. Ad extremum autem moro cum Sylla bello civili, victus ipse est, & in Africam fugit.
^c Victo Mario cum ad bellum Mithridaticum Sylla proficisceretur Cornelium Cinnam & Cn. Octavium Coff. in Urbe reliquit. Cinna studio rerum novarum à collega dissenit, pulsusque est ab eo ex Urbe: quam injuriam ut vindicaret Cinna, revocato ex Africa Mario bellum Urbis intulit, in camque tandem ingressus eadibus omnia complevit.
^d Carbones; ut Cicero lib. 9. epist. ad Patrum 21. scribit, multi fuerunt ex Papyria gente. Hic de quo Augustinus, Cneus Papyrius Carbo Marianas partes sequutus, & à Sylla victus fugit in Siciliam, ibique Lilybæi à Pompeio interfectus est.
^e Quæ, ut Cicero lib. 3. de finibus dicit, *trium pessimarum vitio.*

** Liv. lib. 5. Plutar- ch. in Ca- millo.*

f

magnipendamus terrenam felicitatem, quæ, sicut Mario, malis etiam plerumque conceditur; nec eam rursus quasi malam arbitremur, cum eam multo etiam pios & bonos unius Dei veri cultores, invitis demonibus præpolluisse videamus; nec eosdem immundissimos spiritus vel propter hæc ipsa bona malave terrena propitiandos aut timendos existimemus. Quia sicut ipsi mali homines in terra, sic etiam illi non omnia quæ volunt facere possunt, nisi quantum illius ordinatione sinuntur; cuius plenè iudicia nemo comprehendit, justè nemo reprehendit.

CAPUT XXIV.

De Syllanis actibus, quorum se demones ostentaverunt adjuvatores.

1. SYLLA certè ipse, cuius tempora talia fuerunt, ut superiora, quorum vindex esse videbatur, illorum comparatione quærentur, cum primum ad Urbem contra Marium castra movisset, adeo leta exta immolanti fuisse scribit Livius, ut custodiri se Postumius haruspex voluerit capitis supplicium subiturus, nisi ea quæ in animo Sylla haberet, diis juvantibus implevisset. Ecce non discesserant adytis arisque relictis dii, quando de rerum eventu prædicebant, nihilque de ipsius Syllæ correctione curabant. Promittebant præfagiendo felicitatem magnam, nec malam cupiditatem minando frangebant. Deinde cum esset in Asia bellum Mithridaticum gerens, per Lucium Titium ei mandatum est à Jove, quod esset Mithridatem superaturus: & factum est. Ac postea molienti redire in Urbem, & suas amicorumque injurias civili sanguine ulcisci, iterum mandatum est ab eodem Jove per militem quemdam legionis sextæ, prius se de Mithridate prænuntiasse victoriam, & tunc promittere daturum se potestatem, qua recuperaret ab inimicis rempublicam non sine multo sanguine. Tunc percontatus Sylla, quæ forma militi visa fuerit, cum ille indicasset, eam recordatus est quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica victoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic responderi potest, quare dii curaverint velut felicia ista nuntiare, & nullus eorum curaverit Syllam monendo corrigere, mala tanta facturum scelestis armis civilibus, qualia non fœderant, sed auferrent omnino rempublicam? Nempe intelliguntur demones, sicut sæpe dixi, notumque nobis est in litteris sacris, resque ipsæ satis indicant, negotium suum agere, ut pro diis habeantur & colantur, & ea illis exhibeantur, quibus ii qui exhibent sociati, unam pessimam causam cum eis habeant in iudicio Dei.

Corona aurea in vitulino jecore ostensa.

2. Deinde cum venisset Tarentum Sylla, atque ibi sacrificasset, vidit in capite vitulini jecoris similitudinem coronæ aureæ. Tunc Postumius haruspex ille respondit, præclaram ei significare victoriam, iussitque ut extis illis solus vesceretur. Postea parvo intervallo servus cuiusdam Lucii Pontii vaticinando clamavit: A Bellona nuntius venio, victoria tua est, Sylla. Deinde adjecit, arsurum esse Capitolium. Hoc cum dixisset, contigit ut egressus à castris, postera die concitator reversus est, & Capitolium arsisse clamavit. Arserat autem re vera Capitolium. Quod quidem dæ-

^a Vind. Am. & MSS. *præfagando.*
^b Lov. *subortus injurias.* Abest *subortas* à Vind. Am. Er & plerisque MSS.
^c Vind. Am. Er. & MSS. *excusantur.*
Tom. VII.

moni & prævidere facile fuit, & celerrimè nuntiare. Illud sanè intende, quod ad causam maximè pertinet, sub qualibus diis esse cupiant, qui blasphemant Salvatorem voluntates fidelium à dominatu demonum liberantem. Clamavit homo vaticinando, Victoria tua est, Sylla; atque ut id divino spiritu clamare crederetur, nuntiavit etiam aliquid & propè futurum & mox factum, unde longè aberat per quem ille spiritus loquebatur: non tamen clamavit, Ab sceleribus parce Sylla; quæ illic victor tam horrenda commisit, cui corona aurea ipsius victoriæ illustrissimum signum in vitulino jecore apparuit. Qualia signa si dii justis dare solerent, ac non demones impii, profectò illis extis nefaria potius atque ipsi Syllæ graviter noxia mala futura monstrarent. Neque enim ejus dignitati tantum profuit illa victoria, quantum nocuit cupiditati; qua factum est, ut immoderatis inhians, & secundis rebus elatus ac præcipitatus, magis ipse periret in moribus, quam inimicos in corporibus perderet. Hæc illi dii verè tristia verèque lugenda, non extis, non auguriis, non cuiusquam somnio vel vaticinio prænuntiabant. Magis enim timebant ne corrigeretur, quam ne vinceretur. Immo satis agebant, ut victor civium gloriosus, victus atque captivus nefandis vitiis, & per hæc ipsas etiam demonibus multo obstrictis subderetur.

CAPUT XXV.

Quantum maligni spiritus ad flagitia incitent homines, cum in committendis sceleribus quasi divinam exempli sui inserponunt auctoritatem.

1. ILLINC verò quis non intelligat, quis non videat, nisi qui tales deos imitari magis elegit, quam divinam gratiam ab eorum societate separari, quantum moliantur maligni isti spiritus exemplo suo, velut divinam auctoritatem præbere sceleribus, quod etiam in quadam Campaniæ lata planitie, ubi non multo post civiles acies nefario proelio conflixerunt, ipsi inter se prius pugnare visi sunt? Namque ibi auditi sunt primum ingentes fragores: moxque multi se vidisse nuntiarunt per aliquot dies duas acies proelari. Quæ pugna ubi destitit, vestigia quoque velut hominum & equorum, quanta de illa conflictatione exprimi poterant, invenerunt. Si ergo veraciter inter se numina pugnaverunt, jam bella civilia excusentur humana; consideretur tamen quæ sit talium deorum vel malitia, vel miseria: si autem se pugnassem finxerunt, quid aliud egerunt, nisi ut sibi Romani bellando civiliter, tamquam deorum exemplo nullum nefas admittere viderentur? Jam enim coeperant bella civilia, & aliquot nefandorum proeliorum strages execranda præcesserat. Jam multos moverat, quod miles quidam dum occiso spolia detraheret, fratrem nudato cadavere agnovit, ac detestatus bella civilia, se ipsum ibi perimens fraterno corpori adjunxit. Ut ergo tanti hujus mali minimè tæderet, sed armorum scelestorum magis magisque ardor increfceret, noxii demones, quos illi deos putantes colendos & venerandos arbitrabantur, inter se pugnantes hominibus apparere voluerunt, ne imitari tales pugnas civica trepidaret affectio, sed po-

Dæmones invicem pugnant.

** Iulius Obsequens lib. de prodigiis.*

** Liv. lib. 79.*

^d Editi, *aliqua.* At MSS. *aliquot.* Refer ad proliorum.
^e Editi, *max hi demones.* Plerique autem & melioris notæ MSS. *noxii demones.* Huic lectiōni congruit illud sequenti capite, n. 2. *spirituum noxiorum.*

tius humanum scelus divino excusaretur exemplo. Hac astutiâ maligni spiritus etiam ludos, unde multa jam dixi, scenicos sibi dicari sacrarique iusserunt: ubi deorum tanta flagitia theatricis canticis atque fabularum actionibus celebrata, & quisquis eos talia fecisse crederet, & quisquis non crederet, sed tamen illos libentissimè sibi talia velle exhiberi cerneret, securus imitaretur. Ne quis itaque existimaret in deos convicia potius, quam eis dignum aliquid scriptitasse, ubicumque illos inter se pugnasse poetæ commemorarunt, ipsi ad decipiendos homines poetarum carmina firmaverunt, pugnas videlicet suas non solum per scenicos in theatro, verum etiam per se ipsos in campo humanis oculis exhibentes.

Deorum exemplo bella exarsisse.

2. Hæc dicere compulsi sumus, quoniam pessimis moribus civium Romanam rempublicam jam antea perditam fuisse, nullamque remansisse ante adventum Domini Jesu Christi, auctores eorum dicere & scribere minimè dubitarunt. Quam perditionem diis suis non imputant, qui mala transitoria, quibus boni seu vivant, seu moriantur, perire non possunt, Christo nostro imputant: cum Christus noster tanta frequenter pro moribus optimis præcepta contra perditos mores, dii verò ipsorum nullis talibus præceptis egerint aliquid cum suo cultore populo, pro illa republica, ne periret; immo eosdem mores velut suis exemplis auctoritate noxia corrumpendo, egerunt potius ut periret. Quam non ideo tunc perisse quisquam, ut arbitror, jam dicere audebit, quia discessere omnes adytis atque relictis dii, velut amici virtutibus, cum vitiis hominum offenderentur, quia tot signis extorum, auguriorum, vaticiniorum, quibus se tamquam præciosos futurorum adjutoresque præcliorum jactare & commendare gestiebant, convincuntur fuisse præsentis: qui si verè abscessissent, mitius Romani in bella civilia suis cupiditatibus quam illorum investigationibus exarsissent.

CAPUT XXVI.

De secretis demonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cum palam in sacris eorum omnis nequitia disceretur.

Uæ cum ita sint, cum palam aperteque turpitudines crudelitatis mixtæ, opprobria numinum & crimina, sive prodita, sive conficta, ipsis exposcentibus, & nisi fieret irascentibus, etiam certis & stans sollempnitatibus consecrata illis & dedicata claruerint, atque ad omnium oculos, ut imitanda proponerentur, spectanda processerint; quid est, quod iidem ipsi demones, qui se hujuscemodi voluptatibus immundos spiritus esse confitentur, qui suis flagitiis & facinoribus, sive indicatis, sive simulatis, eorumque sibi celebratio ne petita ab impudentibus, extorta à pudentibus, auctores se vitæ scelestæ immundæque testantur, perhibentur tamen in adytis suis secretisque penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus, quibusdam velut electis sacratis suis? Quod si ita

a Absit velle à MSS.

b Heraldus ad Arnobii librum 5. pro glossate habet hæc verba, quibusdam velut electis. Sed insunt MSS. omnibus, faciuntque apprimè ad propositum Augustini, in ipsis fortè etiam alludentis ad Manicheorum electos, quibus illius scæte doctrina secretior servabatur. Nam quod subsequitur, sacratis suis, non ipsos mores, ut Heraldus putavit, spectat, quasi adjectivum; sed homines significat diis religione addictos, ut passim hoc in opere.

c Sacratæ Cælestis, id est, cultores Cælestis deæ virginis, cujus erat apud Aftros & Carthaginienses quam maxima celebritas: de hac jam supra cap. 4. Frustra igitur operis hujus interpretes, qui hic nomen Cælestis accipere hæcenus pro communi & adjectivo, observationes

est, hoc ipso callidior advertenda est & convincenda malitia spirituum noxiorum. Tanta enim vis est probitatis & castitatis, ut omnis vel penè omnis ejus laude moveatur humana natura, nec usque adeo sit turpitudine vitiosa, ut totum amittat sensum honestatis. Proinde malignitas demonum, nisi alicubi se, quemadmodum scriptum in nostris litteris novimus, transfiguret in angelos lucis, non implet negotium deceptionis. Foris itaque populis celeberrimo strepitu impietas impura circumsonat, & intus paucis castitas simulata vix sonat: præbentur propatula pudendis, & secreta laudandis: decus latet, & dedecus patet: quod malum geritur, omnes convocat spectatores; quod bonum dicitur, vix aliquos invenit auditores; tamquam honesta erubescenda sint, & inhonesta glorianda. Sed ubi hoc, nisi in demonum templis, ubi, nisi in fallaciæ diversoriis? Illud enim fit, ut honestiores, qui pauci sunt, capiantur: hoc autem, ne plures, qui sunt turpissimi, corrigantur.

2. Cor. 14.

2. Ubi & quando sacrati Cælestis audiebant castitatis præcepta, nescimus: ante ipsum tamen delubrum, ubi simulacrum illud locatum conspiciamus, universi undique confluentes, & ubi quisque poterat stantes, ludos qui agebantur intentissimi spectabamus, intuentes alternante conspectu, hinc meretriciam pompam, illinc virginem deam, illam suppliciter adorari, ante illam turpia celebrari: non ibi pudibundos mimos, nullam verecundiorum scenicam vidimus; cuncta obscenitatis implebantur officia. Sciebatur virginali numini quid placeret, & exhibebatur quod de templo domum matrona doctior reportaret. Nonnullæ pudentiores avertent faciem ab impuris motibus scenicorum, & artem flagitii furtiva intentione discebant. Homines namque verecundabantur, ne auderent impudicos gestus ore libero cernere: sed multo minus audebant sacra ejus, quam venerabantur, casto corde damnare. Hoc tamen palam discendum præbebat in templo, ad quod perpetrandum saltem secretum quærebatur in domo: mirante nimirum (si ullus ibi erat) pudore mortalium, quod humana flagitia non liberè homines committerent, quæ apud deos etiam religiosè discerent, iratos habituri, nisi etiam exhibere curarent. Quis enim alius spiritus occulto instinctu nequissimas agitant mentes, & instat faciendis adulteriis, & pascitur factis, nisi qui etiam sacris talibus oblectatur, constituens in templis simulacra demonum, amans in ludis simulacra vitiorum; susurrans in occulto verba justitiæ ad decipiendos etiam paucos bonos, frequentans in aperto invitamenta nequitiae ad possidendos innumerabiles malos?

CAPUT XXVII.

Quanta eversione publicæ discipline Romani diis suis placandis sacraverint obscena ludorum.

Vir gravis & philosophaster Tullius ædilis futurus, clamabat in auribus civitatis, inter

in subsequencia verba conscripserunt de Floræ deæ ludis, de ipsis ac Vestæ aliorumque deorum festis. Nam Cælestem Aftorum deam haud dubiè respicit id torum.

d Hæc in excusis additur, videre erubescens: quod absit à MSS. e Editi, Mirum nimirum si ullus ibi erat pudor mortalium, quo humana &c. Emendantur à MSS.

f Editi, philosophus Tertullius. Consentiunt MSS. plerique, posteriori tamen vocabulo in quibusdam bipartito, ut legatur, philosophus ter Tullius. Verior lectio videtur veteris libri Corbeiensis, philosophaster Tullius: quam conjecturâ assecutus erat Lud. Vives: ut videlicet Augustinus eo verbo notet inanem Tullii philosophiam, quæ tam stultis & sacrilegis erroribus non eum liberavit.

Demonem agitare mentes iniquas occulto instinctu.

Ab. 6. in cetera sui magistratûs officia sibi Floram matrem ludorum celebritate placandam: qui ludi tanto devotius, quanto turpius celebrari solent. Dicit alio loco jam consul in extremis periculis civitatis, & ludos per decem dies factos, neque rem ullam quæ ad placandos deos pertineret præternissam: quasi non satius erat tales deos irritare temperantiâ, quam placare luxuriâ; & eos honestate etiam ad inimicitias provocare, quam tanta deformitate lenire. Neque enim gravius fuerant quamlibet crudelissima immanitate nocituri homines, propter quos placabantur, quam nocebant ipsi, cum vitiositate scedissima placarentur. Quando quidem ut averteretur quod metuebatur ab hoste in corporibus, eo modo dii conciliabantur, quo virtus debellaretur in mentibus; qui non opponerentur defensores oppugnantibus incenium, nisi prius fierent expugnatores morum bonorum. Hanc talium numinum placationem petulantissimam, impurissimam, impudentissimam, nequissimam, immundissimam, cujus actores laudanda Romanæ virtutis indoles honore privavit, tribu movit, agnovit turpes, fecit infames: hanc, inquam, pudendam veræque religioni averfandam & detestandam talium numinum placationem, has fabulas in deos illecebrosas atque criminosas, hæc ignominiosa deorum facta vel sceleratè turpiterque commissa, vel sceleratius turpiusque conficta, oculis & auribus publicis civitas tota discebat: hæc commissa numinibus placere cernebat: & ideo non solum illis exhibenda, sed sibi quoque imitanda credebatur: non illud nescio quid velut bonum & honestum, quod tam paucis & tam occultè dicebatur, (si tamen dicebatur,) ut magis ne innotesceret, quam ne non fieret, timeretur.

CAPUT XXVIII.

De Christianæ religionis salubritate.

Ab istarum immundissimarum potestatum tartareo jugo & societate pœnali erui per Christi nomen homines, & in lucem saluberrimæ pietatis ab illa perniciosissimæ impietatis nocte transferri, queruntur, & murmurant iniqui & ingrati, & illo nefario spiritu altius obstriciti, quæ possenti, quia populi confluent ad ecclesias casta celebritate, honesta utriusque sexûs discretionem: ubi audiant quam bene hic ad tempus vivere debeant, ut post hanc vitam beatè semperque vivere mereantur: ubi sanctâ Scripturâ justitiæque doctrinâ de superiore loco in conspectu omnium personante, & qui faciunt, audiant ad præmium; & qui non faciunt, audiant ad judicium. Quod etiam veniunt quidam talium præceptorum irrisores, omnis eorum petulantia aut repentinâ immutatione deponitur, aut timore vel pudore comprimitur. Nil enim eis turpe ac flagitiosum spectandum imitandumque proponitur, ubi veri Dei aut præcepta insinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia postulantur.

CAPUT XXIX.

De abjiciendo cultu deorum cohortatio ad Romanos.

Hæc potius concupisce, o indoles Romana laudabilis, o progenies Regulorum, Scæ-

a Sic in MSS. At in excusis hoc loco conficta; & altero loco post impietate, positum erat commissi. b Editi, oppressi: dissentientibus MSS. c Sic Er. & MSS. At Vind. Am. & Lov. disperserunt. d Ad Romuleum asylum alludiz, de quo infra lib. 5. c. 17.

volarum, Scipionum, Fabriciorum: hæc potius concupisce, hæc ab illa turpissima vanitate & fallacissima demonum malignitate discerne. Si quid in te laudabile naturaliter eminet, non nisi verè pietate purgatur atque perficitur; impietate autem disperditur, & punitur. Nunc jam elige quid sequaris, ut non in te, sed in Deo vero sine illo errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis adfuit, sed occulto judicio divinæ providentiæ vera religio quam eligeres defuit. Expergiscere, dies est; sicut experrecta es in quibusdam; de quorum virtute perfecta, & pro fide vera etiam passionibus gloriamur, qui usquequaque adversus potestates inimicissimas confligentes, easque fortiter moriendo vincentes, sanguine nobis hanc patriam peperere suo. Ad quam patriam te invitamus & exhortamur, ut ejus adjiciaris numero civium, cujus quodam modo asylum est vera remissio peccatorum. Non audias degeneres tuos Christo Christianisve detrahentes, & accusantes velut tempora mala, cum quarant tempora quibus non sit quieta vita, sed potius secura nequitia. Hæc tibi nunquam nec pro terrena patria placuerunt. Nunc jam cælestem arripe, pro qua minimum laborabis, & in ea veraciter semperque regnabis. Illic enim tibi non Vestalis focus, non lapis Capitolinus, sed Deus unus & verus nec metas rerum, nec tempora ponet, imperium sine fine dabit.

Viri-Romanorum nobilissimi.

c

d

e

f

Enid. 14

2. Noli deos falsos fallacesque requirere; abjice potius atque contemne, in veram emicans libertatem. Non sunt dii, maligni sunt spiritus, quibus æterna tua felicitas pœna est. Non iam Juno Trojanis, à quibus carnalem originem ducis, arces videtur invidisse Romanas, quam isti demones, quos adhuc deos putas, omni generi hominum sedes invident sempiternas. Et tu ipsa non parva ex parte de talibus judicasti, quando ludis eos placasti, & per quos homines eosdem ludos fecisti, infames esse voluisti. Patere asseri libertatem tuam adversus immundos spiritus, qui tuis cervicibus imposuerant sacrandam sibi & celebrandam ignominiam suam. Actores criminum divinorum removisti ab honoribus tuis: supplica Deo vero, ut à te removeat illos deos, qui delectantur criminibus suis, seu veris, quod ignominiosissimum est; seu falsis, quod malitiosissimum est. Bene, quod tua sponte histrionibus & scenicis societatem civitatis patere noluisse; evigila plenius: nullo modo his artibus placatur divina majestas, quibus humana dignitas inquinatur. Quo igitur pateto deos, qui talibus delectantur obsequiis, haberi putas in numero sanctarum caelestium potestatum, cum homines per quos eadem aguntur obsequia, non putasti habendos in numero qualiumcumque civium Romanorum? Incomparabiliter superna est civitas clarior, ubi victoria, veritas; ubi dignitas, sanctitas; ubi pax, felicitas; ubi vita, æternitas. Multo minus habet in sua societate tales deos, si tu in tua tales homines habere erubuisi. Proinde si ad beatam pervenire desideras Civitatem, devota demonum societatem. Indignè ab honestis coluntur, qui per turpes placantur. Sic isti à tua pietate removeantur pur-

Demonum pœna est hominum felicitas. Enid. 14.

g

e Ignis perpetuus Vestæ dicatus, qui si casu exstingueretur, maximorum malorum imminuentium prælagium esse, scribit Liv. l. 5. & l. 28. f Jovis simulacrum in Capitolio lapideum. Hinc nata illa Romanis sanctissima juratio, Per Jovam lapidem. g Sic MSS. Editi autem, à tua societate.

gatione Christiana, quomodo illi à tua dignitate remoti sunt notatione cenforiâ. De bonis autem carnalibus, quibus solis mali perfrui volunt, & de malis carnalibus, quæ sola perpeti nolunt, quòd neque in his habeant, quam putantur habere isti demones, potestatem, quamquam si haberent, deberemus potiùs etiam ista contemne-

re, quam propter ista illos colere, & eos colendo ad illa quæ nobis invident, pervenire non posse: tamen nec in istis eos hoc valere quod hi putant, qui propter hæc eos coli oportere contendunt, deinceps videbimus, ut hic sit hujus voluminis modus.

LIBER TERTIUS.

Ut in superiori libro de malis morum & animi, sic in presenti de corporis externarumque rerum incommodis ostendit Augustinus, Romanos à condita Urbe his assidue vexatos fuisse, atque ad avertenda id genus mala deos falsos, cum ante Christi adventum liberè colerentur, nihil prestitisse.

CAPUT I.

De adversariis quas soli mali metuant, & quas semper passus est mundus, cum deos coleret.

AM fatis dictum arbitror de morum malis & animorum, quæ præcipuè cavenda sunt, nihil deos falsos populo cultori suo, quo minus eorum malorum aggere premeretur, subvenire curasse, sed potiùs, ut maximè premeretur, egisse. Nunc de illis malis video dicendum, quæ sola isti perpeti nolunt, qualia sunt fames, morbus, bellum, exspoliatio, captivitas, trucidatio: & si qua similia jam in primo libro commemoravimus. Hæc enim sola mali deputant mala, quæ non faciunt malos; nec erubescunt inter bona quæ laudant, ipsi mali esse qui laudant; magisque stomachantur, si villam malam habeant, quam si vitam: quasi hoc sit hominis maximum bonum, habere bona omnia, præter se ipsum. Sed neque talia mala, quæ isti sola formidant, dii eorum, quando ab eis liberè colebantur, ne illis acciderent, obstituerunt. Cum enim variis per diversa loca temporibus ante adventum Redemptoris nostri innumerabilibus nonnullisque etiam incredibilibus eladibus genus contereretur humanum, quos alios quam istos deos mundus colebat, excepto uno populo Hebræo, & quibusdam extra ipsum populum, ubicumque gratiâ divinâ digni occultissimo atque justissimo Dei judicio fuerunt: Verùm ne nimum longum faciam, tacebo aliarum usquegentium mala gravissima: quod ad Romam pertinet Romanumque imperium tantum loquar, id est, ad ipsam propriè civitatem, & quæcumque illi terrarum, vel societate conjunctæ, vel conditione subiectæ sunt, quæ sint perpessæ ante adventum Christi, cum jam ad ejus quasi corpus reipublicæ pertinerent.

CAPUT II.

An dii, qui à Romanis, & à Grecis similiter colebantur, causas habuerint, quibus Ilium paterentur excindi.

PRIMUM ipsa Troja vel Ilium, unde origo est populi Romani, (neque enim prætereun-

* Absit loca à MSS.
b Hoc ipsum Augustinus in epist. ad Deogratias 102. n. 15. docet.
c Quam suam sententiam exponens lib. de Prædest. SS. c. 10. ait, Si dissentiant & queratur unde quisque sit dignus, non desunt qui dicant, voluntate humana: nos autem dicimus, gratiâ vel prædestinatione divina.
d Hinc Virgil. 1. Georg. Laomedontæa luvius perjuris Troja.
e Vox condita absit à Vind. Am. Er. & MSS.

dum, aut dissimulandum est, quod & in primo libro adtigi,) eosdem habens deos & colens, cur à Grecis victum, captum atque deletum est? Priamo, inquit, sunt reddita Laomedontea paterna perjuria. Ergo verum est, quòd Apollo atque Neptunus eidem Laomedonti mercenariis operibus servierunt. Illis quippe promississe mercedem falsumque jurasse perhibetur. Miror, Apollinem nominatum divinatorem in tanto officio laborasse nescientem quòd Laomedon fuerat promissa negaturus. Quamquam nec ipsum Neptunum patrum ejus, fratrem Jovis, regem maris, decuit ignarum esse futurorum. Nam hunc Homerus de stirpe Aeneæ, à cujus posteris condita Roma est, cum ante illam urbem conditam idem poeta fuisse dicatur, inducit magnum aliquid divinam: quem etiam nube rapuit, ut dicit, ne ab Achille occideretur, cuperet cum vertere ab imo (quod apud Virgilium constititur) structa suis manibus perjuræ mœnia Trojæ. Nescientes igitur tanti dii, Neptunus & Apollo, Laomedontem sibi negaturum esse mercedem, structores mœnium Trojanorum gratis, & ingratis fuerunt, Videant ne gravius sit tales deos credere, quam diis talibus pejerare. Hoc enim nec ipse Homerus facile credidit, qui Neptunum quidem contra Trojanos, Apollinem autem pro Trojanis pugnantem facit, cum illo perjurio ambos fabula narret offensos. Si igitur fabulis credunt, erubescant talia colere numina: si fabulis non credunt, non obtendant Trojana perjuria, aut mirentur deos perjuriam punisse Trojana, amasse Romana. Unde enim conjuratio Catilinæ in tanta tamque corrupta civitate habuit eorum grandem copiam, quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat? Quid enim aliud totiens senatores corrupti in judiciis, totiens populus in suffragiis vel in quibusque causis, quæ apud eum concionibus agebantur, nisi etiam pejerando peccabant? Namque corruptissimis moribus ad hoc mos jurandi servabatur antiquus, non ut ab sceleribus metu religionis prohiberentur, sed ut perjuriam quoque sceleribus ceteris adderentur.

* Nec de tempore Urbis conditæ, nec de Homeri ætate satis inter scriptores convenit. Hunc elapsis post bellum Trojanum annis plus minus 160. & ante Christum an. circiter 1000. Salomone in Judæa regnante vixisse probabilior opinio est. Quamcumque verò aliam opinionem sequi placeat, Homerus Romæ erit antiquior: quod & Cicero testatur in 1. Tuscul. & Agellius lib. 17. c. 21.
f Nempe judices jurati judicabant, & populus in mittendis suffragiis iurejurando adstringebatur, ut ne pretio vel gratiâ adductus quidquam antiquius haberet salute reipublicæ.

CAPUT III.

Non potuisse offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipsos traditur frequentatum.

NULLA itaque causa est, quare dii, quibus, ut dicunt, steterat illud imperium, cum à Grecis prævalentibus probentur victi, Trojanis pejerantibus fingantur irati. Nec adulterio Paridis, ut rursus à quibusdam defenduntur, ut Trojam desererent, succensuerunt. Auctores enim doctoresque peccatorum esse adsolent, non ultores. Urbem Romam, inquit Sallustius, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Trojani, qui Aenea duce profugi incertis sedibus vagabantur. Si ergo adulterium Paridis vindicandum numina censuerunt, aut magis in Romanis, aut certe etiam in Romanis puniendum fuit, quia Aeneas mater hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitium oderant, qui in sua socia Venere non oderant (ut alia omittam) quod cum Anchise commiserat, ex quo Aeneas pepererat? An quia illud factum est indignante Menelao, illud autem concedente Vulcano? Dii enim, credo, non zelant conjuges suas, usque adeo ut eas etiam cum hominibus dignentur habere communes. Irridere fabulas fortassis existimor, nec graviter agere tanti ponderis causam. Non ergo credamus, si placet, Aeneam esse Veneris filium: ecce concedo, sinec Romulum Martis. Si autem illud, cur non & illud: An deos fas est hominibus feminis, matres autem homines deabus misceri nefas? Dura, vel potiùs non credenda conditio, quod ex jure Veneris in concubitu Marti licuit, hoc in jure suo ipsi Veneri non licere. At utrumque firmatum est auctoritate Romana. Neque enim minus credidit recentior Cæsar aviam Venerem, quam patrem antiquior Romulus Martem.

CAPUT IV.

De sententia Varronis, qua utile esse dixit, ut se homines diis genitos mentiantur.

DIXERIT aliquis: Itane tu ista credis? Ego verò ista non credo. Nam & vir doctissimus eorum Varro falsa hæc esse, quamvis non audacter, neque fidenter, penè tamen fatetur. Sed utile esse civitatibus dicit, ut se viri fortes, etiam si falsum sit, diis genitos esse credant: ut eo modo animus humanus velut divinæ stirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas præsumat audacius, agat vehementius, & ob hoc impleat ipsa securitate felicitus. Quæ Varronis sententia expressa, ut potui, meis verbis, cernis quam latum locum aperiat falsitati; ut ibi intelligamus plura jam sacra & quasi religiosa potuisse confingi, ubi putata sunt civibus etiam de ipsis diis prodesse mendacia.

CAPUT V.

Non probari, quòd dii adulterium Paridis punierint, quòd in Romuli matre non ulsi sunt.

SED utrùm potuerit Venus ex concubitu Anchise Aeneam parere, vel Mars ex concubitu filie Numitoris Romulum gignere, in medio relictur. Nam penè talis quæstio etiam de Scri-

pturis nostris oboritur, qua quæritur utrùm præ-
* Editi, aut magis in Trojanis. Emendantur à MSS.
b Hic Romulo annis ferè 700. posterior, erat genitis Iulie, quæ in Iulium Aeneas filium genus referebat, & per Iulum in Venerem. Ipsi Cæsaris ea de re verba leguntur apud Suetonium.
c Er. & Lov. Nullo igitur. Absit igitur ab editis aliis & MSS.
d Vind. Am. & plerique MSS. loco Sylvia, habent Iliis. Utrum-

A varicatores angeli cum filiabus hominum concubuerint; unde natis gigantibus, id est, nimum grandibus ac fortibus viris, tunc terra completa est. Proinde ad utrumque interim modò nostra disputatio referatur. Si enim vera sunt, quæ apud illos de matre Aeneæ & de patre Romuli lætatur, quomodo possunt diis adulteria displicere hominum, quæ in se ipsis concorditer ferunt? Si autem falsa sunt, nec sic quidem possunt irasci veris adulteris humanis, qui etiam falsis delectantur suis. Huc accedit, quoniam si illud de Marte non creditur ut hoc quoque de Venere non credatur, nullo divini concubitûs obtentu matris Romuli causa defenditur. Fuit autem sacerdos Sylvia Vestalis, & ideo dii magis in Romanos sacrilegum illud flagitium, quam in Trojanos Paridis adulterium, vindicare debuerunt. Nam & ipsi Romani antiqui in stupro detectas Vestæ sacerdotess, vivas etiam defodiebant; adulteras autem feminas, quamvis aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant: usque adeo gravius quæ putabant adyta divina, quam humana cubilia vindicabant.

CAPUT VI.

De parricidio Romuli, quòd dii non vindicarunt.

ALIUD adjicio, quia si eò usque peccata hominum illis numinibus displicerent, ut offensi Paridis facto desertam Trojam ferro ignibusque donarent; magis eos contra Romanos moveret Romuli frater occisus, quam contra Trojanos Græcus maritus illius; magis irritaret parricidium nascentis, quam regnantis adulterium civitatis. Nec ad causam, quam nunc agimus, interest, utrùm hoc fieri Romulus jufferit, aut Romulus fecerit, quod multi impudentiâ negant, multi pudore dubitant, multi dolore dissimulant. Nec nos itaque in ea re diligentius requirenda per multorum scriptorum perpensa testimonia demoremur: Romuli fratrem palam constat occisum, non ab hostibus, non ab alienis. Si autem perpetravit aut imperavit hoc Romulus; magis ipse fuit Romanorum, quam Paris Trojanorum caput: cur igitur Trojanis iram deorum provocavit ille alienæ conjugis raptor, & eorum deorum tutelam Romanis invitavit iste sui fratris extinctor? Si autem illud scelus à facto imperioque Romuli alienum est; quoniam debuit utique vindicari, tota hoc illa civitas fecit, quod tota contempsit; & non jam fratrem, sed patrem, quod pejus est, occidit. Uterque enim fuit conditor, ubi alter scelere ablatum non permissus est esse regnator. Non est, ut arbitror, quod dicatur quid mali Troja meruerit, ut eam dii desererent, quòd posset extinguere; & quid boni Roma, ut eam dii inhabitarent, quòd posset augeri: nisi quòd victi inde fugerunt, & se ad istos quos pariter deciperent, contulerunt. Immo verò & illic manserunt, ad eos more suo decipiendos, qui rursus easdem terras habitarent; & hinc easdem artes fallaciæ suæ magis etiam exercendo, majoribus honoribus gloriati sunt.

que nomen habuit filia Numitoris, Romi & Romuli mater, quæ & Rheæ dicebatur.
e Paris quippe non rex, sed regis Trojanorum Priami filius.
f Trojanorum nempe dii Lavinium per Aeneam, inde Albam per Aeneam translati, ac postremò Romam per Romulum adsciti sunt.
g Sic Am. Er. & MSS. At Vind. & Lov. consensit.

* Adulterium cum Helena Menelai uxore.
De Catil. conjur.
* Venus.
* Vulcanus Veneris maritus.
* Romulus Martis ex Iliis Sylvia Vestalis filius.
* Remus. * Menelaus Helene à Paris de raptæ maritus.
* Livius lib. 8. & lib. 22.

CAPUT VII.

De everfione Ilii, quod dux Marii Fimbria excidit.

* De hoc Livius l. 82. c. 1. 83. Appian. in Mithridatico.

* Cicer. Orat. pro Calio. Sallustius in Catilin.

Dæmones ad decipiendum vigilantissimi.

* Livii liber 83. in quo de Ilii excidio, non existat. * Virgil. Æneid. 2.

CERTUM enim civilibus jam bellis scatentibus, quid miserum commiserat Ilium, ut * a Fimbria, Marianarum partium homine pessimo, everteretur, multo ferocius atque crudelius, quam olim a Græcis? Nam tunc & multi inde fugerunt, & multi captivati saltem in servitute vixerunt. Porro autem Fimbria prius edictum proposuit, ne cui parceretur, atque urbem totam cunctosque in ea homines incendio concremavit. Hoc meruit Ilium, non a Græcis quos sua irritaverat iniquitate, sed a Romanis quos sua calamitate propagaverat: diis illis communibus ad hæc repellenda nihil juvantibus, seu, quod verum est, nihil valentibus. Numquid & tunc abcessere omnes adytis arisque relictis dii, quibus illud oppidum steterat, post antiquos Græcorum ignes ruinasque reparatum? Si autem abcesserant, causam requiro: & oppidanorum quidem quanto invenio meliorem, tanto deteriorem deorum. Illi enim contra Fimbriam portas cluserant, ut Syllæ fervarent integram civitatem: hinc eos iratus incendit, vel potius penitus exstinguit. Adhuc autem * meliorum partium civilium Syllæ dux fuit, adhuc armis rempublicam recuperare moliebatur: horum bonorum initiorum nondum malos eventus habuit. Quid ergo melius civis illius urbis facere potuerunt: quid honestius? quid fidelius? quid Romanam parentelam dignius, quam D meliori causæ Romanorum civitatem servare, & contra parricidam Romanam reipublicam portas claudere? At hoc eis in quantum exitum verterit, adstant defensores deorum. Deseruerint dii adulteros, Iliumque flammis Græcorum reliquerint, ut ex ejus cineribus Roma castior nasceretur: cur & postea deseruerunt eandem civitatem Romanam nobilem filiam, sed justioribus ejus partibus fidem constantissimam piissimamque servantem, eamque delendam reliquerunt, non Græcorum viris fortibus, sed viro spurcissimo Romano? Aut si displicebat diis causam partium Syllæ, cui servantes urbem miseris portas cluserant, cur eidem Syllæ tanta bona promittebant, & prænuntiabant? An & hinc agnoscuntur adulatorum felicitum potius quam infelicitum defensorum? Non ergo Ilium etiam tunc, ab eis cum desereretur, eversum est. Nam dæmones ad decipiendum semper vigilantissimi, quod potuerunt, fecerunt. Everfis quippe & incensis omnibus cum oppido simulacris, solum Minervæ sub tanta ruina templi illius, ut scribit * Livius, integrum stetit perhibetur. Non ut diceretur, * Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est, ad eorum laudem: sed ne diceretur, Excessere omnes adytis arisque relictis dii, ad eorum defensionem. Illud enim posse permitti sunt, non unde probarentur potentes, sed unde præsentem convincerentur.

CAPUT VIII.

An deluerit diis Iliacis Roma committi.

DIS itaque Iliacis post Trojæ ipsius documentum qua tandem prudentiam Roma custodienda commissa est? Dixerit quispiam, jam eos

* Jani portæ cur in bello aperte, in pace clausæ essent, dicit Macrobius l. Saturn. * Vind. Am. Er. & ferè omnes MSS. laudabilis.

A Romæ habitare solitos, quando expugnante Fimbria cecidit Ilium. Unde ergo stetit Minervæ simulacrum? Deinde, si apud Romam erant, quando Fimbria delevit Ilium; fortasse apud Ilium erant, quando a Gallis ipsa Roma capta & incensa est: sed ut sunt auditu acutissimi, motuque celerrimi, ad vocem anseris citò redierunt, ut saltem Capitolinum collem, qui remanserat, tuerentur: ceterum ad alia defendenda serius sunt redire commo-

CAPUT IX.

An illam pacem, quæ sub Numæ regno fuit, deos præstitisse credendum sit.

HI etiam Numam Pompiliū successorem Romali adjuvisse creduntur, ut toto regni sui tempore pacem haberet, & * Jani portas, quæ bellis patere adsolent, clauderet: eo merito scilicet, quia Romanis multa sacra constituit. Illi verò homini pro tanto otio gratulandum fuit, si modò id rebus salubribus scisset impendere, & perniciosissima curiositate neglecta, Deum verum vera pietate perquirere. Nunc autem non ei dii contulerunt illud otium: sed eum minùs fortasse decepissent, si otiosum minimè reperissent. Quanto enim minùs eum occupatum invenerunt, tanto magis ipsi occupaverunt. Nam quid ille molitus sit, & quibus artibus deos tales sibi, vel illi civitati consociare potuerit, Varro prodit: quod si Domino placuerit, suo diligentius differetur loco: modò autem quia de beneficiis eorum quæstio est, magnum beneficium est pax; sed Dei veri beneficium est, plerumque etiam si contulerit sol, sicut pluvia vitæque alia subsidia, super ingratos & nequam. Sed si hoc tam magnum bonum dii illi Romæ vel Pompilio contulerunt, cur imperio Romano per ipsa tempora ^b laudabiliora id nunquam postea præstiterunt? An utiliora erant sacra, cum instituerentur, quam cum instituta celebrarentur? Atqui tunc nondum erant, sed ut essent addebantur: postea verò jam erant, quæ ut prodesse custodiebantur. Quid ergo est, quòd illi quadraginta tres, vel, ^c ut alii volunt, triginta-novem anni in tam longa pace transacti sunt regnante Numa, & postea sacris institutis, diisque ipsis, quicquidem sacris fuerant invitati, jam præsidibus atque tutoribus, vix post tam multos annos ab Urbe condita usque ad Augustum * unus pro magno miraculo commemoratur annus post primum bellum Punicum, quo belli portas Romani claudere potuerunt?

CAPUT X.

An oprandum fuerit, quòd tanta bellorum rabie Romanorum angeretur imperium, cum eo studio quo sub Numæ auctum est, & quietum esse potuisset & tutum.

AN respondent, quòd nisi assiduis sibi que continuò succedentibus bellis Romanum imperium tam longè lateque non posset augeri, & tam grandi gloriâ diffamari? Idonea verò causa: ut magnum esset imperium, cur esse deberet inquietum? Nonne in corporibus hominum satius est modicam staturam cum sanitate habere, quam ad molem aliquam giganteam perpetuis afflictionibus pervenire: nec cum perveneris, requiesce-

* Numam 43. annos Livius, Plutarchus &c. Eutropius verò, Eutrobius, Cassiodorus annos tantum 41. regnasse tradunt.

re;

Sallust. in Catilin. Regum primorū studia.

Æneid. 8.

In Catil. a

re; sed quanto grandioribus membris, tanto majoribus agitari malis? Quid autem mali esset, ac non potius plurimum boni, si ea tempora perdurarent, quæ perstrinxit Sallustius? ubi ait, Igitur initio reges (nam in terris nomen imperii id primum fuit) diversi; pars ingenium, alii corpus exercabant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur, sua cuique satis placebant. An ut tam multum augetur imperium, debuit fieri quod Virgilius detestatur, dicens,

Deterior donec paulatim ac decolor ætas, Et belli rabies, & amor successit habendi?

Sed planè pro tantis bellis susceptis & gestis, iusta defensio Romanorum est, quòd irruentibus sibi importunè inimicis resistere cogebat, non aviditas adipiscendæ laudis humanæ, sed necessitas tuendæ salutis & libertatis. Ita sit planè. Nam postquam res eorum, sicut scribit ipse Sallustius, ^a legibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satique pollens videbatur, sicuti plerique mortaliū habentur, invidia ex opulentia orta est. Igitur reges populique finitimi bello tentare, pauci ex amicis auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi longè à periculis aberant. At Romani domi militiæque intenti festinare, parere, alius alium horari, hostibus obviam ire; libertatem, patriam, parentisque armis tegere. Post ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant, magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant. Decenter his artibus Roma crevit. Sed regnante Numa, ut tam longa pax esset, utrum irruerant improbi belloque tentabat, an nihil eorum fiebat, ut posset pax illa persistere? Si enim bellis etiam tum Roma lacebatur, nec armis arma obvia ferebantur; quibus modis agebatur, ut nullâ pugnâ superati, nullo Martio impetu terri sedarentur inimici; his modis semper ageretur, & semper Roma clausis Jani portis pacata regnaret. Quòd si in potestate non fuit, non ergo Roma pacem habuit quamdiu dii eorum, sed quamdiu homines finitimi circumquaque voluerunt, qui eam nullo bello provocaverunt: nisi fortè dii tales etiam id homini vendere audebant, quod alius homo voluit sive noluit. Interest quidem jam vitio proprio, malas mentes quatenus sinantur isti dæmones vel terrere vel excitare: sed si semper hoc possent, nec aliud fecretiore ac superiore potestate contra eorum conatum sæpe aliter ageretur, semper in potestate haberent ^b paces bellicasque victorias, quæ semper ferè per humanorum animorum motus accidunt: quas tamen plerumque contra eorum fieri voluntatem, non solum fabulæ multa mentientes, & vix veri aliquid vel indicantes, vel significantes, sed etiam ipsa Romana confitetur historia.

CAPUT XI.

De simulacro Cumani Apollinis, cujus fetus creditur esse cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare.

NEQUE enim aliunde Apollo ille Cumanus, cum adversus Achæos regemque Aristonicum bellaretur, ^c quadriduo flevisse nuntia-

^a Apud Sallustium loco legibus, est civibus. ^b Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. pacem. ^c Per quadriduum lacrynavisse scribit Julius Obsequens in frag. lib. de prodigiis, Livius verò lib. 43. per triduum & tres noctes. ^d Editi, Persida. MSS. Persis, pro quo Lud. Vives putat legendum Persæ, Philippi filii Macedonum regis, quem L. Æmilius Paulus bello Macedonico secundo vicit. Plutarch. in Æmilio Paulo. ^e Lov. Cyma. Ceteri libri, Cymana.

Tom. VII.

atus est: quo prodigio haruspices territi, cum id simulacrum in mare putavissent esse projiciendum, Cumani senes intercesserunt, atque retulerunt tale prodigium & Antiochi & ^d Persis bello in eodem apparuisse figmento: & quia Romanis feliciter provenisset, ex senatusconsulto eidem Apollini suo dona esse missa testati sunt. Tunc velut peritiores acciti haruspices responderunt; simulacri Apollinis fletum ideo prosperum esse Romanis, quoniam ^e Cumana colonia Græca esset, suisque terris unde accitus esset, id est, ipsi Græciæ luctum & cladem Apollinem significasse plorantem. Deinde mox regem Aristonicum victum & captum esse, nuntiatum est, quem vinci utique Apollo nolebat & dolebat, & hoc sui lapidis etiam lacrymis indicabat. Unde non usquequaque incongruè, quamvis fabulosis, tamen veritati similibus, mores dæmonum describuntur carminibus poetarum. Nam Camillam Diana doluit apud ^f Virgiliū, & Pallantem moriturum Hercules flevit. Hinc fortassis & Numa Pompilius pace abundans, sed quo donante nesciens, nec requirens, cum cogitaret otiosus, quibusnam diis tuendam Romanam salutem regnumque committeret, nec verum illum atque omnipotentem summum Deum curare opinaretur ista terrena, atque recoleret Trojanos deos, quos Æneas advexerat, neque Trojanum, neque Lavinienſem ab ipso Ænea conditum regnum diu conservare potuisse, alios providendos existimavit, quos illis prioribus, (sive qui cum Romulo jam Romam transferant, sive quandoque Albâ eversâ fuerant transitori,) vel tamquam fugitivis custodes adhiberet, vel tamquam invalidis adjuutores.

CAPUT XII.

Quantos sibi deos Romani præter constitutionem Numæ adjecerint, quorum eos numerositas nihil juverit.

NEC his sacris tamen Roma dignata est esse contenta, quæ tam multa illic Pompilius constituerat: nam ipsius summum templum nondum habebat ^g Jovis. Rex quippe Tarquinius ibi Capitolium fabricavit. Æsculapius autem ab Epidaurō ^f ambivit Romam, ut peritissimus medicus in urbe nobilissima artem gloriosius exerceret. Mater etiam deum nescio unde a ^g Pessinunte. Indignum enim erat, ut cum ejus filius jam colli Capitolino præsideret, adhuc ipsa in loco ignobili latitaret. Quæ tamen si omnium deorum mater est, non solum secuta est Romam quosdam filios suos, verum & alios præcessit etiam secuturos. Miror sanè, si ipsa peperit Cynocephalum, qui longè postea venit ex Ægypto. Utrum etiam dea Febris ex illa nata sit, viderit Æsculapius pronepos ejus. Sed undecumque nata sit, non (opinor) audebunt eam ignobilem dicere dii peregrinideam civem Romanam. Sub hoc tot deorum præsidio, quos numerare quis potest? indigenas & alienigenas, cælestes, terrestres, infernos, marinos, fontanos, ^h fluviales; & ut Varro dicit, certos atque incertos, in omnibusque generibus deorum, sicut in animalibus, mares & feminas? Sub hoc ergo tot deorum præsidio constituta Roma,

^f Editi, ab Epidaurō abivit. At veteres libri, ab Epidaurō ambivit. Æsculapium ex Epidaurō Achæis oppido in Urbem advectum memorat Livius lib. 10. ^g Vind. Am. & Er. nescio unde nata Pessinunte montem insedit. Ubi Lud. Vives loco Pessinunte, legendum existimat Palatinum: quia in Palatio, ait, locata est deum mater. Sed verior lectio Lov. & MSS. nescio unde à Pessinunte. Confer Notam c pag. 27. in lib. 1. c. 3. ^h In multis MSS. fluviales.

E

non tam magnis & horrendis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligique debuit. Nimis enim multos deos grandi fumo suo, tamquam signo dato ad tuitionem congregaverat; quibus templa, altaria, sacrificia, sacerdotum instituendo atque praeibendo, summum verum Deum, cui uni haec rite gesta debentur, offenderet. Et felicior quidem cum paucioribus vixit: sed quanto major facta est, sicut navis naufragas, tanto plures adhibendos putavit: credo, desperans pauciores illos, sub quibus in comparatione peioris vitae melius vixerat, non sufficere ad opitulandum granditati suae. Primum enim sub ipsis regibus, excepto Numa Pompilio, de quo jam supra locutus sum, quantum malum discordiosi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coegit occidi:

CAPUT XIII.

Quo jure, quo federe Romani obtinuerint prima conjugia.

QUOMODO nec Juno, quae cum Jove suo jam fovebat Romanos rerum dominos, gentemque togatam, nec Venus ipsa Aeneidas suos potuit adjuvare, ut bono & aequo more conjugia mererentur, cladesque tanta irruit hujus inopiae, ut ea dolo raperent, moxque compellerentur pugnare cum foceris; ut miserae feminae nondum ex injuria maritis conciliatae, jam parentum sanguine dotarentur? At enim vicerunt in hac conflictione Romani vicinos suos: Quantis & quam multis utrimque vulneribus & funeribus tam propinquorum & confinium istae victoriae consisterunt? Propter unum Caesarem focerum & unum generum ejus Pompeium, jam mortua Caesaris filia uxore Pompeii, quanto & quam justo doloris instinctu Lucanus exclamat,

Bella per Emathios plus quam civilia campos, Jusque datum sceleris canimus.

Vicerunt ergo Romani, ut strage focerorum manibus cruentis ab eorum filiabus amplexus miserabiles extorquerent; nec illae auderent flere patres occisos, ne offenderent victores maritos; quae adhuc illis pugnantibus, pro quibus facerent vota nesciebant. Talibus nuptiis populum Romanum non Venus, sed Bellona dotavit: aut fortassis Alecto illa infernalis furia, jam eis favente Junone, plus in illos habuit licentiae, quam cum ejus precibus contra Aeneam fuerat excitata.

Andromache feliciter captivata est, quam illa conjugia Romana nupsit: licet serviles, tamen post ejus amplexus nullum Trojanorum Pyrrhus occidit. Romani autem foceros interficiebant in praелиis, quorum jam filias amplexabantur in thalamis. Illa victori subdita, dolere tantum suorum mortem potuit, non timere: illae sociatae bellantibus parentum suorum mortes procedentibus viris timebant, redeuntibus dolebant, nec timorem habentes liberum, nec dolorem. Nam propter interitum civium, propinquorum, fratrum, parentum, aut pie cruciabantur, aut crudeliter laetabantur victoriis maritorum. Huc accedebat, quod, ut sunt alterna bellorum, aliquae parentum ferro amiserunt viros,

a Fumo, inaniter sacrificiorum aut superbiae vanitatem significat.
b Omnes prope MSS. donavit.
c Vind. Am. Er. & MSS. inferna furia.
d Andromache Hectoris uxor à Pyrrho post everfam Trojam in Graeciam ducta eique nupta.
e Pristinam, non de Sabinis victorias, sed de Ceninenibus aliisque reportatas intelligit, de quibus Livius lib. 1.

aliquae utrorumque ferro & parentes & viros. Neque enim & apud Romanos parva fuerunt illa discrimina. Siquidem ad obsidionem quoque perventum est civitatis, clausisque portis se tuebantur. Quibus dolo apertis, admissisque hostibus intra moenia, in ipso foro scelerata & nimis atrox inter generos focerosque pugna commissa est. Et raptiores illi etiam superabantur; & crebro fugientes intra domos suas, gravius caedebant pristinas, quamvis & ipsas pudendas lugendasque victorias. Hic tamen Romulus de suorum jam virtute desperans, Jovem rogavit ut starent; atque ille hac occasione nomen Statoris invenit. Nec finis esset tanti mali, nisi raptae illae laceratis crinibus emicarent, & provolutae parentibus, iram eorum justissimam, non armis videlicet, sed supplici pietate sedarent. Deinde Titum Tatium regem Sabinorum, socium regni Romulus ferre compulsus est, germani confortis impatiens: sed quando & istum diu toleraret, qui fratrem geminum non pertulit? Unde & ipso intersecto, ut major deus esset, regnum solus obtinuit. Quae sunt ista jura nuptiarum, quae irritamenta bellorum, quae foedera germanitatis, affinitatis, societatis, divinitatis? Quae postremo sub tot diis tutoribus vita civitatis? Vides quanta hinc dici & quam multa possent, nisi quae supersunt nostra curaret intentio, & sermo in alia festinaret.

CAPUT XIV.

De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominandi libidine adeptae.

QUID deinde post Numam sub aliis regibus? Quanto malo, non solum suo, sed etiam Romanorum, in bellum Albani provocati sunt? quia videlicet pax Numae tam longa viluerat. Quam crebrae strages Romani Albanique exercituum fuerunt, & utriusque communitio civitatis? Alba namque illa, quam filius Aeneae creavit Ancanius, Romae mater propior ipsa quam Troja, à Tullo Hostilio rege provocata confixit: confixit autem & afflicta est, & afflixit, donec multorum tæderet pari defectione certaminum. Tunc eventum belli de Ter-geminis hinc atque inde fratribus placuit experiri: à Romanis tres Horatii, ab Albanis autem tres Curiatii processerunt: à Curiatis tribus Horatii duo, ab uno autem Horatio tres Curiatii superati & extincti sunt. Ita Roma exstitit vidua, ea clade etiam in certamine extremo, ut de sex vivis unus rediret domum. Cui damnum in utrisque? Cui luctus nisi Aeneae stirpi, nisi Ascanii posteris, nisi proli Veneris, nisi nepotibus Jovis? Nam & hoc plus quam civile bellum fuit, quando filia civitas cum civitate matre pugnavit. Accessit aliud huic Ter-geminorum pugnae ultimae atrox atque horrendum malum. Nam ut erant ambo populi prius amici, (vicini quippe atque cognati,) uni Curiatorum desponsata fuerat Horatiorum soror: haec postea quam sponsi spolia in victore fratre conspexit, ab eodem fratre, quoniam flevit, occisa est. Humanior hujus unius feminae, quam universi populi Romani, mihi fuisse videtur affe-

f Tatum non Romulus, sed Laurentes interfecerunt: eam rem verò minus aegre quam dignum erat tulisse Romulum ferunt. Liv. lib. 1.
g Probrae noxae MSS. nepotibus Jovis. An forte referendum ad civitates filiam & matrem, de quibus continuo?
h Plures MSS. sponsi.

ctus. Illa quem virum jam fide media retinebat, aut forte etiam ipsum fratrem dolens qui eum occiderat cui sororem promiserat, puto quod non culpabiliter fleverit. Unde enim apud Virgilium pius Aeneas laudabiliter dolet hostem etiam sua peremptum manu? Unde Marcellus Syracusanam civitatem, recolens ejus paulò ante culmen & gloriam sub manus suas subito concidisse, communem cogitans conditionem flendo miseratus est? Quae ab humano impetremus affectu, ut femina sponsum suum à fratre suo peremptum sine crimine fleverit, si viri hostes à se victos etiam cum laude fleverunt. Ergo sponso à fratre illatam mortem quando femina illa flebat, tunc se contra matrem civitatem tanta strage bellasse, & tanta hinc & inde cognati cruoris effusione vicisse Roma gaudebat.

2. Quid mihi obtenditur nomen laudis, nomenque victoriae? Remotis obstaculis insanæ opinionis facinora nuda cernantur, nuda pensentur, nuda judicentur. Causa dicatur Alba, sicut Trojae adulterium dicebatur. Nulla talis, nulla similis invenitur: tantum ut desideres moveret Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis agmina. Illo itaque vitio tantum scelus perpetratum est socialis belli atque cognati. Quod vitium Sallustius magnum transeunter adtingit. Cum enim laudans breviter antiquiora commemorasset tempora, quando vita hominum sine cupiditate agitabatur, & sua cuique satis placebant: Postea verò, inquit, quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii atque Athenienses, coepere urbes atque nationes subigere, libidinem dominandi causam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare: & cetera quae ipse instituerat dicere. Mihi huc usque satis sit ejus verba possuisse. Libido ista dominandi magnis malis agitatur & conterit humanum genus. Hac libidine Roma tunc victa Albam se vicisse triumphabat, & sui sceleris laudem gloriam nominabat. Quoniam laudatur, inquit Scriptura nostra, peccator in desiderii anime suo, & qui iniqua gerit, benedicitur. Fallacia igitur tegmina, & deceptoriae dealbationes auferantur à rebus, ut sincero inspiciantur examine. Nemo mihi dicat, Magnus ille atque ille, quia cum illo & illo pugnavit, & vicit. Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet praemia laudis & illa crudelitas. Sed puto esse satius cujuslibet inertiae poenas luere, quam illorum armorum gloriam quaerere. Et tamen si in arenam procederent pugnanturi inter se gladiatores, quorum alter filius, alter pater esset, tale spectaculum quis ferret? quis non auferret? Quomodo ergo gloriosum alterius matris, alterius filiae civitatis, inter se armorum potuit esse certamen? An ideo diversum fuit, quod arena illa non fuit, & latioris campi non duorum gladiatorum, sed in duobus populis multorum funeribus implebantur; nec amphitheatro cingebantur illa certamina, sed universo orbe, & tunc vivis, & posteris, quò usque ista fama porrigitur, impium spectaculum praebatur?

3. Vix tamen patiebantur studii sui dii illi praesides imperii Romani, & talium certaminum tamquam theatri spectatores, donec Horatiorum soror propter Curiatios tres peremptos, etiam ipsa tertia ex altera parte fraterno ferro duobus fra-

tribus adderetur, neminùs haberet mortium etiam Roma quae vicerat. Deinde ad fructum victoriae Alba subversa est: ubi post Ilium quod Graeci everterunt, & post Lavinium ubi Aeneas regnum peregrinum atque fugitivum constituerat, tertio loco habitaverant numina illa Trojana. Sed more suo etiam inde jam fortasse migraverant, ideo deleta est. Discesserant videlicet omnes adytis arisque relictis dii, quibus imperium illud steterat. Discesserant sane ecce jam tertio, ut eis quarta Roma providentissimè crederetur. Displicuerat enim & Alba, ubi Amulius expulso fratre, & Roma placuerat, ubi Romulus occiso fratre regnaverat. Sed ante quam Alba dirueretur, transfusus est, inquiunt, populus ejus in Romam, ut ex utraque una civitas fieret. Esto, ita factum sit: urbs tamen illa Ascanii regnum & tertium domicilium Trojanorum deorum, ab urbe filia mater everfa est. Ut autem belli reliquiae à duobus populis unum facerent miserabile coagulum, multus ante fusus utriusque sanguis fuit. Quid jam singillatim dicam sub ceteris regibus totiens eadem bella renovata, quae victoriis finita videbantur, & tantis stragibus iterum iterumque confecta, iterum iterumque post foedus & pacem inter generos & foceros & eorum stirpem posterisque repetita? Non parvum indicium calamitatis hujus fuit, quòd portas belli nullus clausit illorum. Nullus ergo illorum sub tot diis praesidibus in pace regnavit.

CAPUT XV.

Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit.

IPSORUM autem regum qui exitus fuerunt? De Romulo viderit adulatio fabulosa, qua perhibetur receptus in caelum. Viderint quidam scriptores eorum, qui eum propter ferocitatem à senatu discerptum esse dixerunt, subornatumque nescio quem Julium Proculum, qui eum sibi apparuisse diceret, eumque per se populo mandasse Romano, ut inter numina coleretur, et eoque modo populum, qui contra senatum intumescere coeperat, repressum atque sedatum. Acciderat enim & solis defectio, quam certa ratio sui cursus effectam imperita nesciens multum merito Romuli tribuebat. Quasi verò si luctus ille solis fuisset, non magis ideo credi deberet occisus, ipsumque scelus averse etiam diurni luminis indicatum: sicut re vera factum est, cum Dominus crucifixus est crudelitate atque impie-

tate Judaeorum. Quam solis obscuracionem non ex canonico siderum cursu accidisse, satis ostendit, quòd tunc erat pascha Judaeorum; nam plena luna sollempniter agitur: regularis autem solis defectio non nisi lunae sine contingit. Satis & Cicero illam inter deos Romuli receptionem putatam magis significat esse, quam factam, quando & laudans eum in libris de republica, Scipionisque sermone: Tantum est, inquit, consecutus, ut cum subito sole obscurato non comparuisset, deorum in numero collocatus putaretur: quam opinionem nemo umquam mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria. Quod autem dicit, eum subito non comparuisse, profecto ibi intelligitur aut violentiam tempestatis, aut caedis facinorisque secretum. Nam & alii scriptores eo-

In plerisque MSS. antiquiorum.
Sic magno consensu MSS. At editi, ubi rex Latinus Aeneam regem peregrinum atque fugitivum constituerat.

Orat. 3. in Catil. Romulus inter deos humano consilio relatus.

* De hoc et sequentibus Liv. l. 1. Dionysius l. 3.

Dii scelerum spectatores & fautores.

Tarquinius expulso.

rum defectioni solis addunt etiam subitam tempestatem, quae profecto aut occasionem sceleri praebuit, aut Romulum ipsa consumpsit. De Tullio quippe etiam Hostilio, qui tertius a Romulo rex fuit, qui & ipse fulmine absumtus est, dicitur in eisdem libris idem Cicero, propterea & istum non creditum inter deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatum, id est persuasum, Romani vulgare noluerunt, id est vile facere, si hoc & alteri facile tribueretur. Dicit etiam aperte in Invektivis: Illum qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiam famaque sustulimus: ut non verum factum, sed propter merita virtutis eius benevolentiam jactatum diffamatumque monstraret. In Hortensio vero Dialogo cum de solis canonicis defectionibus loqueretur: Ut eandem, inquit, tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obscuracione solis est factus. Certum hic minime timuit hominis interitum dicere, quia disputator magis quam laudator fuit.

2. Ceteri autem reges populi Romani, excepto Numa Pompilio & Anco Martio, qui morbo interierunt, quam horrendos exitus habuerunt? Tullus, ut dixi, Hostilius victor & everfor Albam, cum tota domo sua fulmine concrematus est. Priscus Tarquinius per sui decessoris filios interemit. Servius Tullius generi sui Tarquinii Superbi, qui ei successit in regnum, nefario scelere occisus est. Nec discessere adytis arisque relictis dii, tanto in optimum illius populi regem parricidio perpetrato, quos dicunt, ut hoc miseram Trojam facerent, eamque Graecis diruendam exuerantque relinquerent, adulterio Paridis fuisse commotos. Sed insuper interfecto a se focero Tarquinius ipse successit. Hunc illi dii nefarium parricidam foci interfecione regnantem, insuper multis bellis victoribusque gloriantem, & de manubiis Capitolium fabricantem, non abscedentes, sed praesentes manentemque viderunt, & regem suum Jovem in illo altissimo templo, hoc est, in opere parricidae, sibi praesidere atque regnare perpessi sunt. Neque enim adhuc innocens Capitolium struxit, & postea malis meritis Urbe pulsus est: sed ad ipsum regnum, in quo Capitolium fabricaret, immanissimi sceleris perperatione pervenit. Quod vero eum Romani regno postea depulerunt, ac secluserunt moenibus civitatis, non ipsius de Lucretiae stupro, sed filii peccatum fuit, illo non solum nesciente, sed etiam absente commissum. Ardeam civitatem tunc oppugnabat, & pro populo Romano bellum gerebat: nescimus quid faceret, si ad ejus noticiam flagitium filii deferretur. Et tamen inexplorato ejus judicio & inexperto, ei populus ademittit imperium, & recepto exercitu a quo deserti iussus est, clausis deinde portis non sivit intrare redeuntem. At ille post bella gravissima, quibus eosdem Romanos concitatis finitimis adtrivit, postea quam desertus ab eis quorum fidebat auxilio, regnum recipere non valuit, in oppido Tusculo Romae vicino quatuordecim, ut fertur, annos privatam vitam quietus habuit, & cum uxore consenuit, optabi-

a Editi, de bellorum manubiis. Absit bellorum a MSS. nec opus erat addere, quando manubiis nihil aliud intelligitur quam praeda bello parata, vel ex praeda vendicione collecta pecunia. Vide Agellium lib. 13. c. 23. Florus de eodem Tarquinio lib. 1. c. 7. De manubiis captivum urbium templum erexit.

liore fortassis exitu, quam focer ejus generi sui facinore, nec ignorante filia, sicut perhibetur, exstinctus. Nec tamen istum Tarquinium Romanum crudelem aut sceleratum, sed superbum appellaverunt, fortassis regios ejus fastus alia superbia non ferentes. Nam scelus occisi ab eo foci optimi regis sui usque adeo contemserunt, ut eum regem suum facerent: ubi miror si non scelere graviore mercedem tantam tanto sceleri reddiderunt. Nec discessere adytis arisque relictis dii. Nisi forte quispiam sic defendat istos deos, ut dicat eos ideo mansisse Romam, quod possent Romanos magis punire suppliciis, quam beneficis adjuvare, seducendo eos vanis victoriis & bellis gravissimis conterentes. Haec fuit Romanorum vita sub regibus laudabili tempore illius reipublicae usque ad expulsionem Tarquinii Superbi per ducentos ferme & quadraginta & tres annos, cum illae omnes victoriae tam multo sanguine & tantis emtae calamitatibus, vix illud imperium intra viginti ab Urbe miliaria dilataverint: quantum spatium absit ut saltem alicujus Getulae civitatis nunc territorio comparetur.

CAPUT XVI.

De primis apud Romanos consulibus, quorum alter alterum patriam pepulit, moxque Romae post atrocissima parricidia a vulnerato hoste vulneratus interit.

Hic tempore adiciamus etiam tempus illud, quod usque dicit Sallustius aequo & modesto jure agitatum, dum metus a Tarquinio & grave bellum cum Etruria positum est. Quamdiu enim Etrusci Tarquinio redire in regnum conanti opitulati sunt, gravi bello Roma concussa est. Ideo dicit aequo & modesto jure gestam rempublicam metu premente, non persuadente iusticia. In quo brevissimo tempore quam funestus ille annus fuit, quo primi consules creati sunt, expulsa regia potestate? Annum quippe suum non compleverunt. Nam Junius Brutus exonoratum ejecit Urbe collegam Lucium Tarquinium Collatinum; deinde mox ipse in bello cecidit mutuis cum hoste vulneribus, occisus a se ipso primitiis filiis suis & uxoris suae fratribus, quod eos pro restituendo Tarquinio conjurasse cognoverat. Quod factum Virgilius postea quam laudabiliter commemoravit, continuo clementer exhorruit. Cum enim dixisset,

---Natosque pater nova bella moventes Ad poenam pulcra pro libertate vocabit mox deinde exclamavit, & ait,

Infelix, utcumque ferent ea facta minores. Quomodolibet, inquit, ea facta posterius ferant, id est, praferant & extollant, qui filios occidit, infelix est. Et tamquam ad consolandum infelicem, subjunxit,

Vincit amor patriae, laudumque immensa cupido.

Nonne in hoc Bruto, qui & filios occidit, & a se percusso hosti filio Tarquinii mutuo percussus supervivere non potuit, eique potius ipse Tarquinus supervixit, Collatini collegae videtur innocentia vindicata, qui bonus civis hoc Tarquinio pulso passus est, quod tyrannus ipse Tarquinius Nam & idem Brutus consanguineus Tarquinii

b Tarquinus re vera Tusculi egit aliquot annos apud generum Octavium Manilium: sed obiit Cumis apud Aristodemum tyrannum, teste Livio lib. 1. c. Genula, id est, in Getulia, quae Africae pars est, sic. d Cum Arunte regis Tarquinii superbi filio. Liv. lib. 1.

* Livio l. 1. Valer. l. 9. c. 11.

* Supra l. 2. c. 13.

* Liv. l. 1. Valer. l. 1. c. 2.

Enid. 6.

Bruti erga Collatinum injuria.

Funeribus & tartareus primus libertatis auctor.

Histor. lib. 1.

* al. CAPUT XVII.

d

fuisse perhibetur. Sed Collatinum videlicet similitudo nominis pressit, quia etiam Tarquinius vocabatur. Mutare ergo nomen, non patriam cogere: postremo in ejus nomine hoc vocabulum minus esset, L. Collatinus tantummodo vocaretur. Sed ideo non amisit quod sine ullo detrimento posset amittere, ut & honore primus consul & civitate bonus civis carere juberetur. Etiamne ista est gloria Junii Bruti detestanda iniquitas & nihil utilis reipublicae? Etiamne ad hanc perpetrandam, vicit amor patriae laudumque immensa cupiditas? Jam expulso utique Tarquinio tyranno, consul cum Bruto creatus est maritus Lucretiae L. Tarquinius Collatinus. Quam iuste populus mores in cive, non nomen adtendit? Quam iniuste Brutus collegam primae ac novae illius potestatis, quem posset, si hoc offendebar, nomine tantum privare, & patriam privavit & honore? Haec mala facta sunt, haec adversa acciderunt, quando in illa republica aequo & modesto jure agitatum est. Lucretius quoque, qui in locum Bruti fuerat subrogatus, morbo, ante quam idem annus terminaretur, absumtus est. Ita P. Valerius, qui successerat Collatino, & M. Horatius, qui profunctorum Lucretio suffectus fuerat, annum illum funere atque tartareum, qui consules quinque habuit, compleverunt: quo anno consulatus ipsius novum honorem ac potestatem auspiciata est Romana respublica.

CAPUT XVII.

Post initia consularis imperii, quibus malis vexata fuerit Romana respublica, diis non opitulantibus quos colebat.

Tunc jam diminuto paululum metu, non quia bella conquieverant, sed quia non tam gravi pondere urgebant, finito scilicet tempore quo aequo & modesto jure agitatum est, secuta sunt quae idem Sallustius breviter explicat: Dein servili imperii patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere, & ceteris expertibus soli in imperio agere. Quibus saevitiis, & maxime fenore oppressa plebs, cum assiduis bellis tributum & militiam simul tolleraret, armata montem Sacrum atque Aventinum insedit: tumque tribunos plebis & alia sibi jura paravit. Discordiarum & certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. Quod itaque ego tantas moras vel scribens patiar, vel lecturis afferam? Quam misera fuerit illa respublica tam longa aetate per tot annos usque ad secundum bellum Punicum, bellis forinsecis inquietare non desistitibus & intus discordiis seditionibusque civilibus, a Sallustio breviter intimatum est. Proinde victoriae illae non solida beatorum gaudia fuerunt, sed inania solatia miserorum, & ad alia atque alia sterilia mala subeunda illecebrosa incitamenta minimè quietorum. Nec nobis, quia haec dicimus, boni Romani prudentesque succenseant: quamquam de hac re nec petendi sunt, nec monendi, quando eos minimè succensuros esse certissimum est. Neque enim gravius vel graviora dicimus auctoribus eorum, & stilo & otio multum impares: quibus tamen edifi-

a Vind. Am. & Et. si in ejus nomine. Apud Lov. autem non isthic, sed infra, post minus esset, additur si: quae particula neutro loco est in MSS. nec minus integra, immo firmior absque illa procedit oratio. b Quibusdam probe nota MSS. absit, tyranno. c MSS. quam impio Brutus. Fortè leg. tam impio.

cendis & ipsi elaboraverunt, & filios suos elaborare compellunt. Qui autem succensent, quando me ferrent, si ego dicerem, quod Sallustius ait? Plurimae turbae, seditiones, & ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant; bonique & mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus & injurius validior, quia praesentia defendebat, pro bono dicebatur. Porro si illi scriptores historiae ad honestam libertatem pertinere arbitrati sunt, mala civitatis propriae non tacere, quam multis locis magno praconio laudare compulsi sunt, cum aliam veriore quo cives aeterni legendi sunt non haberent; quid nos facere convenit, quorum spes quanto in Deo melior & certior, tanto major debet esse libertas, cum mala praesentia Christo nostro imputant, ut infirmiores imperitioresque mentes alienentur ab ea civitate, in qua sola jugiter feliciterque vivendum est? Nec in deos eorum horribiliora nos dicimus, quam eorum identidem auctores quos legunt & praedicant: quando quidem & ex ipsis quae diceremus accepimus, & nullo modo dicere, vel talia, vel cuncta sufficimus.

2. Ubi erant ergo illi dii, qui propter exiguam fallacemque hujus mundi felicitatem colendi existimantur, cum Romani, quibus se colendos mendacissimam astutiam venditabant, tantis calamitatibus vexarentur? Ubi erant, quando Valerius consul ab exulibus & servis incensum Capitolium cum defenderet, occisus est? Facilliusque ipse prodesse potuit aedi Jovis, quam illi turba tot numinum cum suo maximo atque optimo rege, cujus templum liberaverat, subvenire. Ubi erant, quando densissimis fatigata civitas seditionum malis, cum legatos Athenas missos ad leges mutuandas paululum quieta opperiretur, gravi fame pestilentiamque vastata est? Ubi erant, quando rursus populus, cum fame laboraret, praefectum annonae primum creavit; atque illa fame invalescente, Spurius Melius, qui esurienti multitudini frumenta largitus est, regni affectati crimen incurrit, & ejusdem praefecti instantiam per dictatorem L. Quintium aetate decrepitem, a Quinto Servilio magistro equitum cum maximo & periculosissimo tumultu civitatis occisus est? Ubi erant, quando pestilentiam maximam exorta diis inutilibus sine remedio populus diu multumque fatigatus nova Lechisternia, quod numquam antea fecerat, exhibenda arbitratus est? Lecti autem sternebantur in honorem deorum, unde hoc sacrum vel potius sacrilegium nomen accepit. Ubi erant, quando per decem continuos annos male pugnando crebras & magnas clades apud Veios exercitus Romanus acceperat, nisi per Furium Camillum tandem subveniretur, quem postea civitas ingrata damnavit? Ubi erant, quando Galli Romam ceperunt, spoliaverunt, incenderunt, caedibus impleverunt? Ubi erant, cum illa insignis pestilentia tam ingentem stragem dedit, qua & ille Furius Camillus exstinctus est, qui rempublicam ingra-

d Sic MSS. Editi vero, terribilia. e Lud. Vives scribendum putat, incensum, ab incendio: non enim Capitolium incenderant servi. Nos legendum credimus, infissum, id est occupatum, ab infideo, quo verbo utitur Livius rem eam narrans lib. 3. f Editi, Amilius. At MSS. Melius: sic & Livius lib. 4.

Histor. lib.

Enumeratio Romanorum calamitatum.

Liv. lib.

Liv. lib.

Liv. lib.

Lechisternia in honorem deorum.

Liv. lib.

Liv. lib.

Liv. lib.

populi Romani amicissimam subvenirent, fidei con-
 servatione pereuntem perire non sinerent. Ipsi uti-
 que medii praeferunt, cum Romana reipublica
 interjecto foedere copulata est. Custodiens itaque
 fideliter quod ipsis praesidibus placito junxerat,
 fide vinxerat, juratione constrinxerat, a perfido
 obfessa, oppressa, consumpta est. Si ipsi dii * tem-
 pestate atque fulminibus Annibalem postea Ro-
 manis proximum mœnibus terruerunt, longèque
 miserunt; tunc primum tale aliquid facerent.
 Audeo quippe dicere, honestiùs illos pro amicis
 Romanorum, ideo periclitantibus ne Romanis
 frangerent fidem, & nullam opem tunc habenti-
 bus, quam pro ipsis Romanis, qui pro se pugna-
 bant, atque adversus Annibalem opulenti erant,
 potuisse tempestate favire. Si ergo tutores essent
 Romanae felicitatis & gloriae, tam grave ab ea
 crimen Saguntinae calamitatis averterent: nunc
 verò quam stultè creditur diis illis defensoribus
 Romam victore Annibale non perisse, qui Sagun-
 tinae urbi non potuerunt, ne pro ejus periret ami-
 citia, subvenire? Si Saguntinorum Christianus
 populus esset, & hujusmodi aliquid pro fide Evan-
 gelica pateretur, quamquam se ipse nec ferro,
 nec ignibus corrupisset; sed tamen si pro fide
 Evangelica excidium pateretur, ea spe pateretur
 quain Christum crediderat, non mercede brevissi-
 mi temporis, sed aeternitatis interminae. Pro
 istis autem diis, qui propterea coli perhibentur,
 qui propterea colendi requiruntur, ut harum la-
 bentium atque transeuntium rerum felicitas tuta
 fit, quid nobis defensores & excusatores eorum
 de Saguntinis pereuntibus respondebunt, nisi quod
 de illo Regulo extincto? Hoc quippe interest,
 quòd ille unus homo, haec tota civitas, utrius-
 que tamen interitus causa conservatio fidei fuit.
 Propter hanc enim ad hostes & redire ille voluit,
 & noluit ista transire. Conservata ergo provocat
 deorum iram fides? an possunt & diis propitiis,
 perire non solum quique homines, verum etiam
 integræ civitates? Utrum volunt, eligant. Si enim
 fidei servatae irascuntur illi dii, quarant perfidos
 à quibus colantur. Si autem etiam illis propitiis
 multis gravibusque cruciatibus afflicti, interire
 homines civitatesque possunt, nullo fructu felici-
 tatis hujus coluntur. Desinant igitur succensere,
 qui sacris deorum suorum perditis se infelices esse
 factos putant. Possent enim illis non solum ma-
 nentibus, verum etiam faventibus, non sicut mo-
 dò de miseria murmurare, sed sicut tunc Regulus
 & Saguntini excruciatii horribiliter etiam peni-
 tus interire.

CAPUT XXI.

Quam ingrata fuerit Romana civitas Scipioni liberatori
 suo, & in quibus moribus egerit, quando eam
 Sallustius optimam fuisse describit.

PORRO inter secundum & postremum bel-
 lum Carthagenense, quando Sallustius opti-
 mis moribus & maximam concordiam dixit egisse Ro-
 manos, (multa enim praetereo, suscepti operis
 modum cogitans,) eodem ergo ipso tempore mo-
 rum optimorum maximae concordiae, Scipio
 * ille Romae Italiaeque liberator, ejusdemque bel-
 li Punici secundi tam horrendi, tam exitiosi, tam

* Scipio Africanus major.

^a In solis editis post intermina, additum est postretur.
^b Vind. Er. & MSS. Gneum. Ipsum Livius lib. 39. Cneum Man-
 lium Volsionem vocat, & de Gallis qui Asiam (scilicet minorem)
 incolebant, (qui Gallograeci & Galatae dicti sunt,) triumphasse me-
 morat.

A periculosi praeclarus mirabilisque confector, victor
 Annibalis domitorque Carthagenis, cujus ab ado-
 lescentia vita describitur * diis dedita templisque
 nutrita, inimicorum * accusationibus cessit, carens
 que patriam, quam sua virtute salvam & liberam
 reddidit, in oppido * Linternensi egit reliquam
 complevitque vitam, post insignem suum trium-
 phum nullo illius urbis captus desiderio, ita ut
 justissime perhibeatur, ne saltem mortuo in ingra-
 ta patria funus fieret. Deinde tunc primum per
 Cneum Manlium proconsulem de Gallograe-
 cis triumphantem, * Asiatica luxuria Romam omni-
 bus peior irrepserat. Tunc enim primum lecti aera-
 ti, & pretiosa stragula visa perhibentur: tunc in-
 ducta in convivia psalteria, & alia licentiosa ne-
 quitia. Sed nunc de his malis quae intolerabiliter
 homines patiuntur, non de his quae libenter fa-
 ciunt, dicere institui. Unde illud magis quod de
 Scipione commemoravi, quod cedens inimicis
 extra patriam, quam liberavit, mortuus est, ad
 praesentem pertinet disputationem, quod ei Ro-
 mana numina, à quorum templis avertit Anniba-
 lem, non reddiderunt vicem, quae propter istam
 tantummodo coluntur felicitatem. Sed quia Sal-
 lustius eo tempore ibi dixit mores optimos fuisse,
 propterea hoc de Asiatica luxuria commemoran-
 dum putavi, ut intelligatur etiam illud à Sallustio
 in comparatione aliorum temporum dictum, qui-
 bus temporibus pejores utique in gravissimis dis-
 cordiis mores fuerunt. Nam tunc, id est, inter
 secundum & postremum bellum Carthagenense,
 lata est etiam illa lex Voconia, ne quis heredem
 feminam faceret, nec unicam filiam. Qua lege
 quid iniquius dici aut cogitari possit, ignoro. Ve-
 rum tamen toto illo intervallo duorum bellorum
 Punicorum tolerabilior infelicitas fuit. Bellis tan-
 tummodo foris conterebatur exercitus, sed victo-
 riis consolabatur: domi autem nullae, sicut alias,
 discordiae saeviebant. Sed ultimo bello Punico
 uno impetu alterius Scipionis, qui ob hoc etiam
 ipse * Africani cognomen invenit, aemula imperii * Africa-
 nus minor.
 Romani ab stirpe deleta est: ac deinde tantis ma-
 lorum aggeribus oppressa Romana reipublica,
 ut prosperitate ac securitate rerum, unde nimium
 corruptis moribus mala illa congesta sunt, plus
 nocuisse monstraretur tam citò eversa, quam prius
 nocuerat tam diu adversa Carthago. Hoc toto
 tempore usque ad Caesarem Augustum, qui vide-
 tur non adhuc vel ipsorum opinione gloriosam,
 sed contentiosam & exitiosam & plane jam ener-
 vem ac languidam libertatem omni modo extor-
 sisse Romanis, & ad regale arbitrium cuncta re-
 vocasse, & quasi morbida vetustate collapsam
 veluti instaurasse ac renovasse rempublicam; to-
 to ergo isto tempore, omitto ex aliis atque aliis
 causis etiam atque etiam bellicas clades, &
 Numantinum foedus horrendam ignominiam macu-
 losum: volaverant enim pulli de cavea, & Man-
 cino consuli, ut aiunt, augurium malum fecerant;
 quasi per tot annos, quibus illa exigua civitas
 Romanum circumfessa exercitum afflixerat, ipsi-
 que Romanae reipublicae terrori esse jam coepe-
 rat, alii contra eam malo augurio processerint,

^c Numantia urbs fuit Hispaniae Tarraconensis gesto cum Roma-
 nis bello nobilitata, & à Scipione Africano tandem deleta. De illo
 cum Numantinis facto per C. Hostilium Mancinum foedere, de-
 que insauro pullorum volatu de cavea Livius lib. 55.
^d MSS. pro. asportant.

CAPUT XXII.

De Mithridatis edicto, quo omnes cives Romanos, qui
 intra Asiam invenirentur, justit occidi.

SED haec, inquam, omitto, quamvis illud ne-
 quaquam tacuerim, quod Mithridates rex
 Asiae ubique in Asia peregrinantes cives Roma-
 nos, atque innumerabili copia suis negotiis inten-
 tus * uno die occidi justit: & factum est. Quam il-
 la miserabilis rerum facies erat, subito quemque
 ubicumque fuisset inventus, in agro, in via, in
 oppido, in domo, in vico, in foro, in templo,
 in lecto, in convivio, inopinatè atque impiè fui-
 se trucidatum? Quis gemitus morientium, quae
 lacrymae spectantium, fortasse etiam ferientium
 fuerunt? Quam dura necessitas hospitiun, non
 solum videndi nefarias illas caedes domi suae, ve-
 rum etiam perpetrandi; ab illa blanda comitate
 humanitatis repente mutatus vultibus ad hostile
 negotium in pace peragendum, mutuis dicam
 omnino vulneribus, cum percussus in corpore, &
 percussor in animo feriretur? Num & isti omnes
 auguria contemserant? Num deos & domesticos
 & publicos, cum de sedibus suis ad illam irremea-
 bilem peregrinationem profecti sunt, quos consu-
 lerent, non habebant? Hoc si ita est, non habent
 cur isti in hac causa de nostris temporibus con-
 querantur. Olim Romani haec vana contemnant.
 Si autem consuluerunt, respondeatur quid ista
 profuerunt, quando per humanas dumtaxat leges,
 nemine prohibente, licuerunt.

CAPUT XXIII.

De interioribus malis, quibus Romana reipublica ex-
 agitata est, procedente prodigio, quod in rabie om-
 nium animalium, quae hominibus serviunt, fuit.

SED jam illa mala breviter, quantum possu-
 mus, commemoremus, quae quanto interio-
 ra, tanto miseriora exstiterunt: discordiae civiles,
 vel potius inciviles; nec jam seditiones, sed etiam
 ipsa bella urbana, ubi tantus sanguis effusus est,
 ubi partium studia, non concionum dissensio-
 nibus variisque vocibus in alterutrum, sed plane
 jam ferro armisque saeviebant: bella socialia,
 bella servilia, bella civilia quantum Romanum
 cruorem fuderunt, quantum Italiae vastationem
 desertionemque fecerunt? Namque antea quam
 se adversus Romam sociale Latium commove-
 ret, cuncta animalia humanis usibus subdita, ca-
 nes, equi, asini, boves, & quaeque alia pecora sub
 hominum dominio fuerunt, subito efferata &
 domesticae lenitatis oblita, relictis rectis libera
 vagabantur, & omnem non solum aliorum, ve-
 rum etiam dominorum averfabantur accessum,
 non sine exitio vel periculo audentis, si quis de
 proximo urgeret. ^b Quanti mali signum fuit, si
 hoc signum fuit, quod tantum malum fuit, si etiam
 signum non fuit? Hoc si nostris temporibus acci-
 disse, rabidiores istos quam illi sua animalia pa-
 teremur.

CAPUT XXIV.

De discordia civili, quam Gracchiae seditiones
 excitaverunt.

INITIUM autem civilium ^c bellorum fuit, se-
 ditiones Gracchorum agrariis legibus excita-
 ta. Volebant enim agros populo dividere, quos
 nobilitas perperam possidebat. Sed tam vetustam

^a Editi, contentionum. MSS. verò, concionum.
^b Ita omnes MSS. At editi, Quod quanti mali signum fuit? Quod
 si hoc signum fuit, quod tantum malum fuit, quantum malum fuit illud,
 cuius hoc signum fuit?

A iniquitatem audere convellere, periculosissimum,
 immo verò; ut ipsa res docuit, perniciosissimum
 fuit. Quae funera facta sunt, cum prior * Gracchus
 occisus est? quae etiam, cum alius frater ejus non
 longo interposito tempore? Neque enim legibus
 & ordine potestatum; sed turbis armorumque
 conflictibus nobiles ignobilesque necabantur. Post
 * Gracchi alterius interfectionem; Lucius Opimius
 consul, qui adversus eum intra Urbem arma com-
 moverat, eoque cum sociis oppresso & extincto
 ingentem civium stragem fecerat, cum quaestio-
 nem haberet jam judiciaria inquisitione ceteros
 persequens, tria millia hominum occidisse per-
 hibetur. Ex quo intelligi potest, quantam multitu-
 tudinem ^d mortium habere potuerit turbidus con-
 flictus armorum, quando tantam habuit judicio-
 rum velut examinata cognitio. Percussor Gracchi
 ipsius caput quantum grave erat, tanto auri pon-
 dere consuli vendidit. Haec enim * pactio caedem
 praecesserat. In qua etiam occisus est cum liberis
 Marcus Fulvius consularis.

CAPUT XXV.

De aede Concordiae ex senatus-consulto in loco seditionum
 & caedum condita.

ELEGANTI sane senatus-consulto: eo ipso
 loco, ubi funereus tumultus ille commissus
 est, ubi tot cives ordinis cujusque ceciderunt, aedes
 Concordiae facta est, ut Gracchorum poenae tes-
 tis concionantium oculos feriret, memoriamque
 compungeret. Sed hoc quid aliud fuit, quam ir-
 risio deorum, illi deae templum construere, quae
 si esset in civitate, non tantis dissensionibus di-
 lacerata corrueret? Nisi forte sceleris hujus rea
 Concordia, quia deseruerat animos civium, me-
 ruit in illa aede tamquam in carcere includi. Cur
 enim, si rebus gestis congruere voluerunt, non
 ibi potius aedem Discordiae fabricaverunt? An
 ulla ratio redditur, cur Concordia dea sit, & Dis-
 cordia dea non sit; ut secundum Labeonis distin-
 ctionem, bona sit ista, illa verò mala? Nec ipse
 aliud secutus videtur, quam quod advertit Ro-
 mae etiam Febri, sicut Saluti, templum constitu-
 tum. Eo igitur modo non tantum Concordiae,
 verum etiam Discordiae constitui debuit. Pericu-
 losè itaque Romani tam malam deam iratam vivere vo-
 luerunt, nec Trojanum excidium recoluerunt ori-
 ginem ab ejus offensione summissè. Ipsa quippe
 quia inter deos non fuerat invitata, trium * dea-
 rum litem aurei mali suppositione ^e commenta
 est: unde rixa numinum, & Venus victrix, &
 rapta Helena, & Troja deleta. Quapropter, si
 forte indignata quòd inter deos in Urbe nullum
 templum habere meruit, ideo jam turbabat tan-
 ris tumultibus civitatem, quanto atrocius potuit
 irritari, cum in loco illius caedis, hoc est, in loco
 sui operis adversariae suae constitutam aedem fa-
 deret? Haec vana ridentibus nobis illi docti sa-
 pientesque stomachantur, & tamen numinum
 bonorum malorumque cultores de hac quaestio-
 ne Concordiae Discordiaeque non exeunt, sive
 praetermiserint harum dearum cultum; eisque Fe-
 brem Bellonamque praetulerint, quibus antiqua
 fana fecerunt; sive & istas coluerint, cum sic eos
 discedente Concordia, Discordia saeviens usque
 ad civilia bella perduxerit.

^c MSS. habent, civilium malorum.
^d Nonnulli codices, mortuorum.
^e Sic MSS. Editi verò, commentaria est.

CAPUT XXVI. De diversis generibus belli, qua post conditam aedem Concordiae sunt secuta.

PRÆCLARUM verò a seditionibus obstaculum, aedem Concordiae restem cædis supplicique Gracchorum concionantibus opponendam putarunt. Quantum ex hoc profecerint, indicant secuta peiora. Laborarunt enim deinceps concionatores, non exemplum devitare Gracchorum, sed superare propositum, Lucius Saturninus tribunus plebis, & b Cajus Servilius prætor, & multo post Marcus Drusus, quorum omnium seditionibus cædes primò jam tunc gravissimæ, deinde c socialia bella exarserunt: quibus Italia vehementer afflicta, & ad vastitatem d mirabilem defertionemque perducta est. e Bellum deinde servile succcessit, & bella civilia: in quibus qua prælia commissa sunt, quid sanguinis fusum? ut omnes ferè Italæ gentes, quibus Romanum maximè præpollebat imperium, tamquam sæva f barbaries domarentur. Jam ex paucissimis, hoc est, minùs quàm septuaginta gladiatoribus quemadmodum bellum servile contractum sit, ad quantum numerum & quàm acrem ferocemque pervenèrit: quos ille numerus imperatores populi Romani superaverit: quas & quomodo civitates regionesque vastaverit, vix qui historiam conscripserunt, satis explicare potuerunt. Neque id solum fuit servile bellum, sed & Macedoniam provinciam prius servitia depopulata sunt, & deinde Siciliam oramque maritimam. Quanta etiam & quàm horrenda commiserint primò latrocinia, deinde valida bella piratarum, quis pro magnitudine rerum valeat eloqui?

CAPUT XXVII.

De bello civili Mariano atque Syllano.

CUM verò Marius civili sanguine jam cruentus, multis aduersarum sibi partium peremtis, victus Urbe profugisset, vix paululum respirante civitate, ut verbis Tullianis utar, superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriae crudelitatem postea Sylla, ne dici quidem opus est quanta diminutione civium & quanta calamitate reipublicæ. De hac enim vindicta, quæ perniciosa fuit, quàm si scelera quæ puniebantur, impunita relinquerentur, ait & Lucanus,

Excessit medicina modum, nimiumque secuta est.

Qua morbi duxere, manus, periere nocentes. Sed cum jam soli possent superesse nocentes, Tunc data libertas odiis, resolutaque legum Frenis ira ruit.

Illo bello Mariano atque Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderunt, in ipsa quoque Urbe cadaveribus vici, plateæ, fora, theatra, templa

a MSS. seditionis. b In MSS. Gaius Servilius prætor. Mox omnes libri, & multo post: ubi Lud. Vives opinatur legendum, & non multo post: quia septem annos tantum à Saturnino tribuno ad Marcum Livium Drusum reperit. De Drulo socialis belli auctore scripsit Livius lib. 71. De Saturnino autem ac Servilio Glaucia prætoribus l. 69. c Socialia bella, quæ in Romanos socii eorum & cognati susceperunt, Etrusci, Latini, Sabini &c. Florus l. 3. d Editi, miserabilem. At MSS. mirabilem. Eutropius de bello sociali & civili agens lib. 5. numerat consumptos ultra centum quinquaginta millia hominum, viros consulares viginti quatuor, prætorios septem, senatores ferè trecentos. Consentit Orof. l. 5. c. 22. sed multo plures extinctos tradit Velleius. e Bellum servile aliud sociali bello prius fuit, quod ab Euno Syro quodam seruo excitatum, & à Cleone seruo alio postea junctis co-

Socialia bella. Bellum servile.

Livius lib. 99.

Orof. 3. in Catilin.

lib. 2.

A completa sunt, ut difficile judicaretur quando victores plus funerum ediderint, utrum priùs ut vincerent, an postea quia vicerint: cum primùm victoriã Mariã, quando de exilio se ipse restituit, exceptis passim quaqua versum cædibus factis, caput Octavii consulis poneretur in rostris, Cæsar & Fimbria in domibus trucidarentur suis, duo Crassi pater & filius in conspectu mutuo mactarentur, Bebius & Numitorius unco tracti sparsis visceribus interirent, Catulus hausto veneno se manibus inimicorum subtraheret, Merula flamen Dialis præcisus venis Jovi etiam suo sanguine litaret. In ipsius autem Marii oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dexteram porrigere noluisse.

CAPUT XXVIII.

Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis.

SYLLANA verò victoria secuta, hujus videlicet vindex crudelitatis, post tantum sanguinem civium, quo fuso comparata fuerat, finito jam bello inimicitias viventibus, crudelius in pace grassata est. Jam etiam post Marii pristinas ac recentissimas cædes additæ fuerant aliæ graviores à Mario juvene, atque Carbone earumdem partium Marianarum: qui Syllã imminente, non solum victoriam, verum etiam ipsam desperantes salutem, cuncta suis alienisque cædibus impleverunt. Nam præter stragem latè per diversa diffusam, obfesso etiam fenatu, de ipsa curia, tamquam de carcere, producebantur ad gladium. Mutius Scævola pontifex, quoniam nihil apud Romanos templo Vestæ sanctius habebatur, aram ipsam amplexus, occisus est: ignemque illum, qui perpetuâ curâ virginum semper ardebat, suo penè sanguine exstinxit. Urbem deinde Sylla victor intravit, qui in villa publica, non jam bello, sed ipsa pace sevientem, septem millia h deditorum (unde utique inermia) non pugnando, sed jubendo prostraverat. In Urbe autem tota quem vellet Syllanus quisque feriebat: unde tot funera numerari omnino non poterant, donec Syllæ suggereretur, finendos esse aliquos vivere, ut essent quibus possent imperare qui vicerant. Tunc jam cohibita, quæ hæc atque hæc passim furibunda ferebatur licentia jugulandi, tabula illa cum magna gratulatione proposita est, quæ hominum ex utroque ordine splendido, equestri scilicet atque senatorio, occidendorum ac proscribendorum duo millia continebat. Constrictabat numerus, sed consolabatur modus; nec quia tot cadebant tantum erat majoris, quantum lætitiæ quia ceteri non timebant. Sed in quibusdam eorum, qui mori iussi erant, etiam ipsa licet crudelis ceterorum securitas, genera mortium exquisita congemit. Quendam enim sine ferro lanantium manus diripuerunt, immanius homines hominem vivum,

De hoc & sequenti vide Liv. l. 80. Appian. lib. 1. de bellis civ. Plutarch. in Marii & Sylla &c. s

De hoc & sequenti vide Liv. l. 80. Appian. lib. 1. de bellis civ. Plutarch. in Marii & Sylla &c. s

Livius lib. 99.

Velleius lib. 2.

piis roboratum scribit Livius l. 76. Aliud autem posterius contractum ex gladiatoribus, quos idem ipse l. 95. memorat quatuor & septuaginta Capuæ ex ludo Lentuli profugisse, ducesque Chrysum & Spartacum eorum exercitui præfuisse. Duces insuper iidem habuerunt Oenomium, ex Floro l. 3. De isto posteriore bello Augustinus hic & infra lib. 4. c. 5. f Lov. barbarie, Ceteri editi & MSS. barbaries. g Vind. Am. Er. & alioque MSS. trucidarentur à suis. h Vind. Er. & Lov. peccatum. At Am. & MSS. deditorum. Suffragatur Livius l. 88. nisi quod non septem, sed octo millia deditorum crudata ferret. Valerius l. 9. c. 2. Quatuor legiones, inquit, contrariæ partibus fidem suam secutas, in villa publica, quæ in campo Martio erat... obtulerunt iusti. i Bebius hunc appellat Florus l. 3. diversum intellige ab eo, qui inter Syllanarum partium scætores occisus legitur supra c. 27.

quàm bestia solent discerpere cadaver abjectum. Alius oculis effossis & particularim membris amputatis in tantis cruciatibus diu vivere, vel potius diu mori coactus est. Subhastatæ sunt etiam, tamquam villæ, quædam nobiles civitates. Una verò, velut unus reus duci juberetur, sic tota iussa est trucidari. Hæc facta sunt in pace post bellum, non ut acceleraretur obtinenda victoria, sed ne contemneretur obtenta. Pax cum bello de crudelitate certavit, & vicit. Illud enim proftravit armatos, ista nudatos. Bellum erat, ut qui feriebatur, si possent, feriret: pax autem, non ut qui evaserat, viveret, sed ut moriens non repugnaret.

CAPUT XXIX.

De comparatione Gothicae irruptionis cum eis cladibus, quas Romani vel à Gallis, vel à bellorum civilium auctoribus exceperunt.

QUAE rabies exterarum gentium, quæ savitia barbarorum huic de civibus victoriae civium comparari potest? Quid Roma funestius, retriarius, amariisque vidit, utrum olim Gallorum & paulò antè Gothorum irruptionem, an Marii & Syllæ aliorumque in eorum partibus virorum clarissimorum tamquam suorum luminum in sua membra ferocitatem? Galli quidem trucidaverunt fenatum, quicquid ejus in Urbe tota, præter arcem Capitolinam, quæ sola utcumque defensa est, reperire potuerunt; sed in illo colle constitutis auro vitam saltem vendiderunt, quam etsi ferro rapere non possent, possent tamen obsidione consumere: Gothi verò tam multis senatoribus peremerunt, ut magis mirum sit quòd aliquos peremerunt. At verò Sylla, vivo adhuc Mario, ipsum Capitolium, quod à Gallis tutum fuit, ad decernendas cædes victor infedit: & cum fugâ Marius esset elapsus, ferocior cruentiorque rediturus, iste in Capitolio per senatus etiam consultum tam multis vitâ rebusque privavit. Marianus autem partibus, Sylla absente, quid sanctum cui parcerent fuit, quando Mutio civi, senatori, pontifici, aram ipsam ubi erant, ut aiunt, fata Romanæ, miseris ambiens amplexibus non pepercunt: Syllana porro tabula illa postrema, ut omittamus alias innumerabiles mortes, plures jugulavit senatores, quàm Gothi vel spoliare poterunt.

CAPUT XXX.

De connexione bellorum, quæ adventum Christi plurima & gravissima præcesserunt.

UA igitur fronte, quo corde, qua impudentiâ, qua insipientiâ, vel potius amentia, illa diis suis non imputant, & hæc nostrò imputant Christo? Crudelia bella civilia omnibus bellis hostilibus, auctoribus etiam eorum fatentibus, amariora, quibus illa respublica nec afflicta, sed perditâ omnino judicata est, longè ante adventum Christi exorta sunt, & sceleratarum concantatione causarum à bello Mariano atque Syllano ad bella Sertorii & Catilinæ, quorum à Sylla fuerat ille proscriptus, ille nutritus: inde ad Lepidi & Catuli bellum, quorum alter gesta Syl-

Pacis cum bello de crudelitate certa-men.

Syllana tabula.

Liv. l. 90.

Fuit hic Marius prætor C. Marii propinquus. Valer. l. 9. c. 2. Flor. l. 3. Vind. Am. & alioque MSS. subhastata. Verius alii libri, subhastata, id est sub hasta venales propositæ. Loco huic lucem adfert Florus l. 3. Municipia, inquit, Italia splendidissima sub hasta venierunt, Spoleum, Interamnium, Praeneste, Fluventia. Nam Sulmoem... ut obsides iure belli & modo morte damnati duci juberent, sic damnatam civitatem iussit Sylla deleri. Non ergo de Praenestinis, ut Cozzo videtur.

lana rescindere, alter defendere cupiebat: inde ad Pompeii & Cæsaris, quorum Pompeius sectator Syllæ fuerat, ejusque potentiam vel æquaverat, vel jam etiam superaverat; Cæsar autem Pompeii potentiam non ferebat, sed quia non habebat, quam tamen illo victo interfectoque transcendit. Hinc ad alium Cæsarem, qui post Augustus appellatus est, pervenerunt, quo imperante natus est Christus. Nam & ipse Augustus cum multis gessit bella civilia: & in eis etiam multo clarissimi viri perierunt, inter quos & Cicero disertus ille artifex regendæ reipublicæ. Pompeii quippe victorem Caium Cæsarem, (qui victoriam civilem clementer exercuit, suisque adversarii vitam dignitatemque donavit,) tamquam regni appetitore quorundam nobilium conjuratio senatorum velut pro reipublicæ libertate in ipsa curia trucidavit. Hujus deinde potentiam, multum moribus dispar, vitiis omnibus inquinatus atque corruptus, affectare videbatur Antonius, cui vehementer pro eadem illa velut patriæ libertate Cicero resistebat. Tunc emerferat mirabilis indolis adolescens ille alius Cæsar filius Caii Cæsaris filius adoptivus: qui, ut dixi, postea appellatus est Augustus. Huic adolescenti Cæsari, ut ejus potentia contra Antonium nutrireretur, Cicero favebat, sperans eum depulsa & oppressa Antonii dominatione instauraturum reipublicæ libertatem, usque adeo cæcus atque improvidus futurorum, ut ille ipse juvenis, cujus dignitatem ac potestatem fovebat, & eundem Ciceronem occidendum Antonio quadam quasi concordia pactione permitteret, & ipsam libertatem reipublicæ, pro qua multum ille clamaverat, ditioni propriæ subjugaret.

CAPUT XXXI.

Quod impudenter presentia incommoda Christo impudent, qui deos colere non solum, cum tanta clades eo tempore quæ colebantur existierint.

DE OS suos accusent de tantis malis, qui nostro Christo ingrati sunt de tantis bonis. Certe quando illa mala fiebant, calebant aræ numinum, Sabæo thure fertisque recentibus halabant, clarebant sacerdotia, fana renidebant, sacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis; quando passim tantus civium sanguis à civibus, non modò in ceteris locis, verum inter ipsa quoque deorum altaria fundebatur. Non elegit templum, quò confugeret Tullius; quia frustra elegerat Mutius. Hi verò qui multo indignius insultant Christianis temporibus, aut ad loca Christo dicatissima confugerunt, aut illic eos ut viverent, etiam ipsi Barbari deduxerunt. Illud scio, & hoc mecum quisquis sine studio partium judicat, facillimè agnoscit, (ut omittam cetera quæ multa commemoravi, & alia multo plura quæ commemorare longum putavi,) si humanum genus ante bella Punica reciperet Christianam disciplinam, & consequeretur rerum tanta vastatio, quanta illis bellis Europam Africanque contrivit; nullus talium, quales nunc patimur, nisi Christianæ religioni illa mala tribuisset. Multo autem minius

Liv. lib. 109. 110. 111. &c.

Christus sub Augusto Cæsare natus.

Liv. lib. 120.

Liv. lib. 116.

Liv. lib. 90.

Christus impudent, qui deos colere non solum, cum tanta clades eo tempore quæ colebantur existierint.

Christus impudent, qui deos colere non solum, cum tanta clades eo tempore quæ colebantur existierint.

Livius l. 90.

Lepidus rescindere, Catulus defendere cupiebat. Livius l. 90.

eorum voces tolerarentur, quantum adtinet ad Romanos, si Christianæ religionis receptionem & diffamationem, vel irruptio illa Gallorum, vel Iberini fluminis igniumque illa depopulatio, vel quæ od cuncta mala præcedit, bella illa civilia sequerentur. Mala etiam alia, quæ usque adeo incredibilia acciderunt, ut inter prodigia numerarentur, si Christianis temporibus accidissent, quibus ea, nisi Christianis hominibus, tamquam crimina objicerent? Omitto quippe illa, quæ magis fuerunt mira quam noxia, * boves locutos, infantes nondum natos de uteris matrum quedam verba clamasse, volasse serpentes, feminas & gallinas & homines in masculinum sexum fuisse conversas: & cetera hujusmodi, quæ in eorum libris, non fabulosis, sed historicis, seu vera seu falsa sint, non inferunt hominibus perniciem, sed stuporem. Sed cum pluit terrâ, cum pluit cretâ, cum pluit lapidibus, non ut grandio appellari solet hoc nomine, sed omnino lapidibus; hæc profectò etiam graviter lædere poterunt. Legimus apud eos Æt-næis ignibus ab ipso montis vertice usque ad litus proximum decurrentibus ita feruisse mare, ut rupes exurerentur, & pices navium solverentur.

Prodigia.
* Liv. l. 24.
27-28. &c.

* Vind. Am. & Lov. *diruerent*. MSS. *veid dirueret*. Et. *diruerit*.
b *Masiffa*, tamen jam obierat, regnum dicitur, quod ipsi pro maximis meritis à populo Romano datum Micipsa filius ejus tum gubernabat.

Hoc utique non leviter noxium fuit, quamvis incredibiliter mirum. Eodem rursus æstu ignium tanta vi favillæ scripserunt oppletam esse Siciliam, ut Catinensis urbis recta obruta & oppressa * dirueret: qua calamitate permoti, misericorditer ejusdem anni tributum ei relaxavere Romani. * Locustæ in Africa multitudinem prodigii similem fuisse, cum jam esset populi Romani provincia, litteris mandaverunt: consumtis enim fructibus folisque lignorum, ingenti atque inæstimabili nube in mare dicunt esse dejectam: qua mortua redditaque littoribus, atque hinc aère corrupto, tantam ortam pestilentiam, ut in solo regno Masinissæ odingenta hominum millia perisse referantur, & multo amplius in terris littoribus proximis. Tunc Uticæ ex triginta millibus * juniorum, quæ ibi erant, decem remansisse confirmant. Talis itaque vanitas, qualem ferimus, eique respondere compellimur, quid horum non Christianæ religioni tribueret, si temporibus Christianis videret? Et tamen diis suis non ista tribuunt: quorum ideo cultum requirunt, ne ista vel minora patiantur, cum ea majora pertulerint à quibus antea colebantur.

Locustæ in Africa.
* Liv. lib. 90.

Pestilentia atroc.

* Vind. Am. & Et. *vitorum*. Triginta millia erant milium, apud Uticam ad præsidium totius Africa ordinata, teste Orofio, qui eodem Augustino consentiens vocat juniores. Mox infra vetus Corbeiensis codex & alii quidam MSS. habeat, *decem millia remansisse*.

* Scripsit an. 413.

LIBER QUARTUS.

In quo probatur amplitudinem Romani imperii ac diuturnitatem adscribendam esse, non fore disscie Paganorum, quibus singulis vix singule res et infima quæque committenda credebantur officia, sed uni vero Deo felicitatis auctori, cujus potestate ac judicio regna terrena constituuntur atque servantur.

CAPUT I.

De his quæ primo volumine disputata sunt.

DE Civitate Dei dicere exorsus, prius respondendum putavi ejus inimicis, qui terrena gaudia consecrantes, rebuque fugacibus inhiantes, quidquid in eis triste, misericordiâ potius admonentis Dei, quam punientis severitate patiuntur, religioni increpitant Christianæ, quæ una est salubris & vera religio. Et quoniam cum sit in eis etiam vulgus indoctum, velut doctorum auctoritate in odium nostrum gravius irritantur, existimantibus imperitis, ea quæ suis temporibus insolite acciderunt, per alia retrò tempora accidere non solere; eorumque opinionem, etiam iis qui eam falsam esse noverunt, ut adversum nos justa murmura habere videantur, suæ scientiæ dissimulatione firmantibus: de libris quos auctores eorum ad cognoscendam præteritorum temporum historiam memoriæ mandaverunt, longè aliter esse quam putant, demonstrandum fuit; & simul docendum, deos falsos quos vel palam colebant, vel occultè adhuc colunt, eos esse immundissimos spiritus & malignissimos ac fallacissimos demones; usque adeo ut aut veris, aut fictis etiam, suis tamen criminibus delectentur, quæ sibi celebrari per sua festa voluerunt; ut à perpetrandis damnabilibus factis humana revocari non possit infirmitas, dum ad hæc imitanda

D velut divina præbetur auctoritas. Hæc non ex nostra conjectura probavimus, sed partim ex recenti memoria, quia & ipsi vidimus talia ac talibus numinibus exhiberi, partim ex litteris eorum, qui non tamquam in contumeliam, sed tamquam in honorem deorum suorum ista conscripta posteris reliquerunt: ita ut vir doctissimus apud eos Varro & gravissimæ auctoritatis, cum rerum humanarum atque divinarum dispersitos faceret libros, alios humanis, alios divinis, pro sua cujusque rei dignitate distribuens, non saltem in rebus humanis, sed in rebus divinis poneret ludos scenicos: cum utique, si tantummodo boni & honesti homines in civitate essent, nec in rebus humanis ludi scenici esse debuissent. Quod profectò non auctoritate sua fecit, sed quoniam eos Romæ natus & educatus in divinis rebus invenit. Et quoniam in fine primi libri, quæ deinceps dicenda essent, breviter posuimus, & ex his quædam in duobus consequentibus diximus, expectationi legentium quæ restant reddenda cognoscimus.

CAPUT II.

De his quæ libro secundo & tertio continentur.

PRO MISERAMUS ergo quædam nos esse dicturos adversus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem nostram referunt, & commemoraturos quæcumque & quantacumque occurrere potuissent, vel satis esse viderentur, mala,

d Quarti hujus & quinti de Civitate Dei libri meminit Augustinus in epistola 169. ad Evodium sub hæc anni 413. scripta, eodemque ipso anno inchoatos & perfectos à se hos duos libros testatur n. 1. & 23.

quæ illa civitas pertulit, vel ad ejus imperium provincia pertinentes, ante quam eorum sacrificia prohibita fuissent: quæ omnia procul dubio nobis tribuerent, si jam vel illis claret nostra religio, vel ita eos à sacris * sacrilegis prohiberet. Hæc in secundo & tertio libro satis, quantum existimo, absolvimus: in secundo agentes de malis morum, quæ mala vel sola, vel maxima deputanda sunt; in tertio autem de his quæ stulti sola perpeti exhorrent, corporis videlicet externarumque rerum, quæ plerumque patiuntur & boni. Illa verò mala non dico patienter, sed libenter habent, quibus ipsi sunt mali. Et quæ pauca dixi de sola ipsa civitate atque ejus imperio: nec inde omnia usque ad Cæsarem Augustum. Quid si commemorare voluissem, & exaggerare illa mala, quæ non sibi invicem homines faciunt, sicut sunt vastationes everisionisque bellantium, sed ex ipsius mundi elementis terrenis accidunt rebus: quæ uno loco Apuleius breviter stringit in eo libro quem de Mundo scripsit, * terrena omnia dicens mutationes, conversiones atque interitus habere. Namque immodicis tremoribus terrarum, ut verbis ejus utar, disfluisset humum, & interceptas urbes cum populis, dicit: abruptis etiam imbribus prolatas totas esse regiones: illas etiam quæ prius fuerant continentes, hospitibus atque advenis fluctibus insularas, aliasque desidiæ maris pedestri accessu pervias factas: ventis ac procellis everfas esse civitates: incendia de nubibus emicasse, quibus Orientis regiones conflagrata perierunt; & in Occidentis plagis scaturigines quædam ac proluiones easdem strages dedisse. Sic ex Æt-næ verticibus quondam effusus crateribus, divino incendio per declivia, torrentis vice flammarum flumina cucurrisse. Si hæc atque hujusmodi, quæ habet historia, unde possem, colligere voluissem, quando finissem quæ illis temporibus evenerunt, ante quam Christi nomen * illa istorum vana & veræ salutis perniciosâ comprimeret? Promiseram me etiam demonstraturum, quos eorum mores, & quam ob causam Deus verus ad augendum imperium adjuvare dignatus est, in cujus potestate sunt regna omnia, quamque nihil eos adjuverint hi quos deos putant, & potius quantum decipiendò & fallendo nocuerint: unde nunc mihi video esse dicendum, & magis de incrementis imperii Romani. Nam de noxia fallaciâ demonum, quos velut deos colebant, quantum malorum invexerit moribus eorum, in secundo maxime libro non pauca jam dicta sunt. Per omnes autem absolutos tres libros, ubi opportunum visum est, commendavimus etiam in ipsis bellicis malis quantum solatiòrum Deus per Christi nomen, cui tantum honoris Barbari detulerunt præter bellorum morem, bonis malisque contulerit, quomodo; qui facit solem suum oriiri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.

* Hæc sententia in Apuleio reperitur: sequentia minime.

Manus. 3. 45.

CAPUT III.

An latitudo imperii, quæ non nisi bellis adquiritur, in bonis fove sapientiam habenda sit, sive felicitum.

JAM itaque videamus quale sit, quod tantam latitudinem ac diuturnitatem imperii Romani illis diis audent tribuere: quos etiam per turpium ludorum obsequia & per turpium hominum

ministeria se honestè coluisse contendunt. Quamquam prius vellem paululum inquirere, quæ sit ratio, quæ prudentia, cum hominum felicitatem non possis ostendere, semper in bellicis cladibus & in sanguine civili, vel hostili, tamen humano, cum tenebroso timore & truenta cupiditate versantium; ut vitrea læticia comparetur fragiliter splendida; cui timeatur horribilius ne repente frangatur, de imperii magnitudine ac latitudine velle gloriari. Hoc ut facilius judicetur, non vanescamus inani ventositate jactati; atque obtundamus intentionis aciem altisonis vocabulis rerum, cum audimus populos, regna, provincias: sed duos constituamus homines; (Nam singulus quisque homo, ut in sermone una littera; ita quasi elementum est civitatis & regni, quantalibet terrarum occupatione latissimi:) quorum duorum hominum, pauperem unum; vel potius mediocrem; alium prædivitem cogitemus: sed divitem timoribus anxium, mæroribus tabescentem; cupiditate flagrantem, numquam securum, semper inquietum; perpetuis inimicitiarum contentionibus anhelantem, augmentem sanè his miseris patrimonium suum in immensum modum, atque illis augmentis curas quoque amarissimas aggerantem; mediocrem verò illum re familiari parva atque succincta sibi sufficientem, carissimum suis; cum cognatis, vicinis, amicis dulcissima pace gaudentem; pietate religiosum, benignum mente, sanum corpore, vitâ parcum, moribus castum, conscientia securum. Nescio utrum quisquam ita desipiat, ut audeat dubitare quem præferat. Ut ergo in his duobus hominibus, ita in duobus familiis, ita in duobus populis, ita in duobus regnis regula sequitur æquitatis: quæ vigilanter adhibita, si nostra intentio corrigatur, facillimè videbimus ubi habitat vanitas, & ubi felicitas. Quapropter si verus Deus colatur, eique sacris veracibus & bonis moribus serviatur, utile est ut boni longè latèque diu regnent. Neque hoc tam ipsis, quam illis utile est, quibus regnant. Nam quantum ad ipsos pertinet, pietas & probitas eorum, quæ magna dona Dei sunt, sufficit eis ad veram felicitatem, quæ & ista vita bene agatur, & postea percipiatur æterna: In hac ergo terra regnum bonorum, non tam illis præstatur, quam rebus humanis. Malorum verò regnum magis regnantibus nocet, qui suos animos vastant scelerum majore licentiâ: his autem qui eis serviendo subduntur, non nocet nisi iniquitas propria. Nam justis quid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen. Proinde bonus etiam si serviat, liber est: malus autem etiam si regnet, servus est; nec unius hominis, sed quod est gravius, tot dominorum; quot victorum. De quibus vitis cum ageret Scriptura divina; *A quo enim quis, inquit, devictus est, huic & servus additus est.*

CAPUT IV.

Quam similia sint latrocinis regna absque justitia.

REMOTA itaque justitiâ, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quia & ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva regna? Manus d & ipsa hominum est, imperio principis regitur; pacto societatis adstringitur, placiti lege præda dividitur. Hoc malum si in tantum perditorum hominum

Collatio divitis cupidi, & pauperis tranquillissimi.

a Lov. *sacrilegis*. Dissentiunt ceteri libri.
b MSS. *ulla istorum vana*.
c Editi, *ut vitros latissia eorum comparetur*. At melioris notæ MSS. *ria*: &c.

accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes con- stituar, civitates occupet, populos subjuget, evidentius regni nomen assumit, quod ei jam in manifesto confert non adempta cupiditas, sed addita impunitas. Eleganter enim & veraciter Alexandro illi Magno quidam comprehensus pirata respondit. * Nam cum idem rex hominem interrogasset, quid ei videretur, ut mare haberet infestum: ille liberam contumaciam, Quod tibi, inquit, ut orbem terrarum: sed quia id ego exiguo navigio facio, latro vocor; quia tu magna classe, imperator.

* Refert Nonius Marc. ex Cic. 3. de republica.

* Liv. l. 9. Plutarch. in Crasso. Orofius l. 5. c. 24. Aug. supra l. 3. c. 26.

CA P U T V. De fugitivis gladiatoribus, quorum potentia similis fuerit regia dignitati.

PROINDE omitto quærare quales Romulus congregaverit, quoniam multum eis consultum est, ut ex illa vita dato consortio civitatis, pœnas debitas cogitare desisterent, quarum metus eos in majora facinora propellebat, ut deinceps pacatiores essent rebus humanis. Hoc dico, quod ipsum Romanum imperium, jam magnam multis gentibus subjugatis ceterisque terribile, acerbè sensit, graviter timuit, non parvo negotio devitandæ ingentis cladis oppreffit; quando paucissimi gladiatores in Campania de ludo fugientes, exercitum magnum compararunt, tres duces habuerunt, Italiam latissimè & crudelissimè vastaverunt. Dicant quis istos deus adjuverit, ut ex parvo & contemtibili latrocinio pervenirent ad regnum, tantis jam Romanis viribus arcibusque metuendum. An quia non diu fuerunt, ideo divinitus negabuntur adjuti? Quasi verò ipsa cujuslibet hominis vita diuturna est. Isto ergo pacto neminem dii adjuvant ad regnandum, quoniam singuli quique citò moriuntur: nec beneficium deputandum est, quod exiguo tempore in unoquoque homine, ac per hoc singulatim utique in omnibus vice vaporis evanescit. Quid enim interest eorum qui sub Romulo deos coluerunt, & olim sunt mortui, quòd post eorum mortem Romanum tantum crevit imperium? cum illi apud inferos causas suas agant: utrùm bonas, an malas, ad rem præsentem non pertinet. Hoc autem de omnibus intelligendum est, qui per ipsum imperium (quamvis decedentibus succedentibusque mortalibus in longa spatia protendatur) paucis diebus vitæ suæ cursim raptimque transferunt, actuum suorum sarcinas bajulantes. Sin verò etiam ipsa brevissimi temporis beneficia deorum adjutorio tribuenda sunt, non parum adjuti sunt illi gladiatores, qui servilis conditionis vincula ruperunt; fugerunt, evaserunt, exercitum magnum & fortissimum collegerunt, obedientes regum suorum consiliis & iussis, multum Romanæ celsitudini metuendi, & aliquot Romanis imperatoribus insuperabiles multa ceperunt: potiti sunt victoris plurimis, usi voluptatibus quibus voluerunt, quod suggestit libido, fecerunt: postremò donec vincerentur, quod difficillimè est factum, sublimes

a Editi, oppressum. At MSS. oppreffit: ut sensus sit, istud belli servilis monstrum fuisse à Romano imperio oppressum, non facili negotio. b Anno belli servilis tertio delati sunt à M. Licinio Crasso. c MSS. omittunt, arbitria principum pro legibus erant. d De imperio ab Assyriis ad Medos per Arbacem præfectum Medorum, qui Sardanapalum vicis, translato scripsit Justinus, Diodorus, Plutarchus, Eusebius &c. Id ipso anno quo apud Latinos Proca Amulii & Numitoris pater, avius autem Rheæ Sylvie matris Romuli regnare cepit, contigisse dicit Orofius. Porro imperium penes Medos fuit annis 350. usque ad regem Astiagem. Tum verò per Cyrum Cambyses filium ad Persas translatum est, stetitque penes Persas annis 230.

A regnanteseque vixerunt. Sed ad majora veniamus.

CA P U T VI. De cupiditate Nini regis, qui ut latius dominaretur, primus inulit bella finitimis.

IUSTINUS qui Græcam, vel potius peregrinam, Trogum Pompeium secutus, non Latine tantum, sicut ille, verum etiam breviter scripsit historiam, opus librorum suorum sic incipit: Principio rerum gentium nationumque imperium penes reges erat, quos ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provchebat. Populi nullis legibus tenebantur: arbitria principum pro legibus erant. Fines imperii tueri magis quam proferre mos erat: intra suam cuique patriam regna finiebantur. Primus omnium Ninus rex Assyriorum veterem & quasi avitum gentibus morem nova imperii cupiditate mutavit. Hic primus intulit bella finitimis, & rudes adhuc ad resistendum populos ad terminos usque Libyæ perdomuit. Et paulò post: Ninus, inquit, magnitudinem quæsita dominationis continua possessione firmavit. Domitis igitur proximis, cum accessione virium fortior ad alios transiret, & proxima quæque victoria instrumentum sequentis esset, totius Orientis populos subegit. Qualibet autem fide rerum, vel iste vel Trogus scripsit; nam quædam illos fuisse mentitos, aliæ fideliores litteræ ostendunt: constat tamen & inter alios scriptores, regnum Assyriorum à Nino rege fuisse longè latèque porrectum. Tam diu autem perseveravit, ut Romanum nondum sit ejus ætatis. Nam sicut scribunt qui chronicam historiam persecuti sunt, mille ducentos & quadraginta annos ab anno primo quo Ninus regnare cepit, permanit hoc regnum, donec transferretur ad Medos. Inferre autem bella finitimis, & inde in cetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate contere & subdere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?

CA P U T VII. An regna terrena inter profectus suos atque defectus deorum vel juvenentur vel deserantur auxilio.

SI nullo deorum adjutorio tam magnum hoc regnum & prolixum fuit, quare diis Romanis tribuitur Romanum regnum locis amplum temporibusque diuturnum? Quæcumque enim causa est illa, eadem est etiam ista. Si autem & illud deorum adjutorio tribuendum esse contendunt, quæro quorum? Non enim aliæ gentes, quas Ninus domuit & subegit, alios tunc colebant deos. Aut si proprios habuerunt Assyrii, quasi peritiores fabros imperii construendi atque servandi, numquidnam mortui sunt, quando & ipsi imperium perdiderunt, aut mercede non sibi reddita, vel alia promissa majore, ad Medos transire maluerunt, atque inde rursus ad Persas, Cyro invitante & aliquid commodius pollicente? Quæ gens non angustiis Orientis finibus, post Alexandri Macedonis regnum magnum locis, sed bre-

ulque ad Alexandrum Philippi filium. Hujus regnum brevissimum tempore dicit Augustinus, vel quia ille annos post eversum Persarum regnum paucos imperavit, vel quia Macedonicum seu Græcum imperium ab Alexandro conditum anno ante Christum 331. vix servatum successores ejus usque ad Seleucum & Antiochum fratres, id est, ad annum ante Christum ferè 246. quo tempore utrupto per Arsacem principatu regnum Parthorum exortum est. Hoc autem mansit usque ad annum post Christum circiter 226. Alexandri Severi Cælaris quo Artaxerxes Persa devictis Parthis Persarum instauravit imperium, quod etiam etate Augustini durabat.

Camillus in patriam ingratus beneficis.

vissimum tempore, in suo regno adhuc usque perdurat. Hoc si ita est, ad infideles dii sunt, qui suos deserunt, & ad hostes transeunt; quod nec homo fecit Camillus, quando victor & expugnator adversissimæ civitatis, Romam, cui vicerat, sensit ingratus, quam tamen postea oblitus injuriæ, memor patriæ, à Gallis iterum liberavit: aut non ita fortes sunt, ut deos esse fortes decet, qui possunt humanis vel consiliis vel viribus vinci. Aut si cum inter se belligerant, non dii ab hominibus, sed dii ab aliis diis fortè vincuntur, qui sunt quarumque proprii civitatum, habent ergo & ipsi inter se inimicitias, quas pro sua quique parte suscipiunt. Non itaque deos suos debuit colere civitas magis, quam alios à quibus adjuvarentur sui. Postremo quoquo modo se habeat deorum iste vel transitus, vel fuga, vel migratio, vel in pugna defectio, nondum illis temporibus atque in illis terrarum partibus Christi nomen fuerat prædicatum, quando illa regna per ingentes bellicas clades amissa atque translata sunt. Nam si post mille ducentos & quod excurrit annos, quando regnum Assyriis ablatum est, jam ibi Christiana religio aliud regnum prædicaret æternum, & deorum falsorum cultus sacrilegos inhiberet; quid aliud gentis illius vani homines dicerent, nisi regnum quod tam diu conservatum est, nullà aliâ causâ nisi suis religionibus desertis & illâ receptâ perire potuisse? In qua voce vanitatis quæ poterat esse, isti adtendant speculum suum; & similia conquiri, si ullus in eis pudor est, erubescant. Quamquam Romanum imperium afflictum est potius, quam mutatum; quod & alii ante Christi nomen temporibus ei contigit: & ab illa est afflictione recreatum; quod nec istis temporibus desperandum est. Quis enim de hac re novit voluntatem Dei?

CA P U T VIII. Quorum deorum præsidio putent Romani imperium suum auctum atque servatum, cum singularis vix singularium rerum evanitionem committendam esse crediderint.

DEINDE quæramus, si placet, ex tanta deorum turba, quam Romani colebant, quem potissimum, vel quos deos credant illud imperium dilataste atque servasse. Neque enim in hoc tam præclaro opere & tantæ plenissimo dignitatis audent aliquas partes deæ Cloacinae tribuere; aut Volupciæ, quæ à voluptate appellata est; aut Libentinae, cui nomen est à libidine; aut Vaticano, qui infantum vagitibus præfider; aut Cuninae, quæ cunas eorum administrat. Quando autem possunt uno loco libri hujus commemorari omnia nomina deorum, aut deorum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt, singulis rebus propria dispertientes officia numerum? Nec agrorum munus uni alicui deo committendum arbitrati sunt; sed rura deæ Rusinæ, juga montium deo Jugatino; collibus deam Colatinam, vallibus Vallioniam præfecerunt. Nec saltem potuerunt unam Segetiam talem invenire, cui semel segetes commendarent: sed sata frumenta &

a Lov. & probè notè MSS. Cloacina. Alii veteres libri cum Vind. Am. & Er. Cloacina. Laetantius l. 1. de falsa relig. c. 20. Cloacina simulacrum, inquit, in cloaca maxima reperitur Tatius (is est qui re-gnavit cum Romulo) consecravit, & quia cuius est effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit. Consecravit Cyprianus de Idololorum vanitate, & ipse August. infra c. 23. Fuit & Venus Cloacina dicta, à cluere, quod est purgare, de qua Plin. l. 35. c. 29. b Editiones Vind. Am. Er. & aliquor MSS. V agitano.

quàm diu sub terra essent, præpositam voluerunt habere deam Sejam; cum verò jam essent super terram & segetem facerent, deam Segetiam; frumentis verò collectis atque reconditis, ut tutò servarentur, deam Tutilinam præposuerunt. Cui non sufficere videretur illa Segetia, quam diu seges ab initiis herbis usque ad aristas aridas perveniret? Non tamen satis fuit hominibus deorum multitudinem amantibus, ut anima misera demoniorum turbæ prostitueretur, unius Dei veri castum designata complexum. Præfecerunt ergo Proserpinam frumentis germinantibus, geniculis nodisque culmorum deam Nodotum, involumentis folliculorum deam Volutinam; cum folliculi patescunt, ut spica exeat, deam Parelanam; cum segetes novis aristis æquantur, quia veteres æquare hostire dixerunt, deam Hostilinam; florentibus frumentis deam Floram, lactescentibus deam Lacturnum, maturescentibus deam Matutam; cum runcantur, id est, à terra auferuntur, deam Runcinam. Nec omnia commemoro, quia me piget quod illos non pudet. Hæc autem paucissima ideo dixi, ut intelligeretur nullo modo eos dicere audere ista nomina imperium constituisse, auxisse, conservasse Romanum, quæ ita suis quæque adhibebantur officiis, ut nihil universum uni alicui crederetur. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam gerere simul & segetibus & arboribus non licebat? Quando de armis Cunina cogitaret, cujus præpositura parvulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adjuvaret in bello, qui nec ad folliculum spicæ, sed tantum ad nodum geniculi pertinebat? Unum quisque domui suæ ponit ostiarium, & quia homo est, omnino sufficit: tres deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus simul & cardinem limenque servare.

CA P U T IX. An imperii Romani amplitudo & diuturnitas Iovi fuerit adscribenda, quem summum deum cultores ipsius opinantur.

MISSA igitur ista turbâ minorum deorum, vel aliquantum intermissa, officium majorum deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna facta est, ut tam diu tot gentibus imperaret. Nimirum ergo Jovis hoc opus est. Ipsum enim deorum omnium deorumque regem esse volunt: hoc ejus indicat sceptrum, hoc in alto colatum Capitolium. De isto deo, quamvis à Poëta, dictum convenientissimè prædicant, Jovis omnia plena. Hunc Varro credit etiam ab his coli, qui unum Deum solum sine simulacro colunt, sed alio nomine nuncupari. Quod si ita est, cur tam malè tractatus est Romæ, (sicut quidem & in ceteris gentibus,) ut ei ferret simulacrum? Quod ipsi etiam Varroni ita displicet, ut cum tantæ civitatis perversa consuetudine premeretur, nequaquam tamen dicere & scribere dubitaret, quòd hi qui populis instituerunt simulacra, & metum demiserunt, & errorem addiderunt?

c Sic MSS. At editi, Parelanam. d Vind Am. & Lov. deam Lacturniam. Sed veteribus libris, quos isthæc sequimur, faveat Servius in Georg. 1. Lacturnem deum, non deam, ex Varrone appellans. e Vind. Am. & Er. Maturam. At meliores MSS. cum Lov. Maturam, f Cardem habent libri omnes. Carnam mallet Lud. Vives. Eadem ipsa Carna & Crana vocatur ab Ovidio 6. Fast. g Quædam exemplaria, regem completorem volunt.

CAPUT X.

Quas opiniones secuti sint, qui diversos deos diversos mundi partibus praefecerunt.

Cur illi etiam Juno uxor adjungitur, quae dicitur soror & conjunx? Quia Jovem, inquit, in aethere accipimus, in aere Junonem; & haec duo elementa conjuncta sunt, alterum superius, alterum inferius. Non est ergo ille de quo dictum est, Jovis omnia plena; si aliquam partem implet & Juno. An uterque utrumque implet, & ambo isti conjuges & in duobus istis elementis, & in singulis simul sunt? Cur ergo aether datur Jovi, aër Junoni? Postremo ipsi duo fati essent: quid est quod mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipsi quoque sine conjugibus remanerent, additur Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina. Nam sicut inferiorem caeli partem, id est, aërem, inquit, Juno tenet; ita inferiorem maris Salacia, alia terrae inferiorem Proserpina. Quærunto quemadmodum faciunt fabulas, nec inveniunt. Si enim hæc ita essent, tria potius elementa mundi esse, non quatuor, eorum veteres proderent, ut singula deorum conjugia singulis dividerentur elementis. Nunc vero omni modo affirmaverunt, aliud esse aethere, aliud aërem. Aqua verò sive superior, sive inferior, utique aqua est: puta quia dissimilis, numquid in tantum ut aqua non sit? Et inferior terra, quid aliud potest esse quam terra, quantalibet diversitate distincta? Deinde ecce jam totus in his quatuor vel tribus elementis corporeus completus est mundus, Minerva ubi erit? quid tenebit? quid implebit? Simul enim cum his in Capitolio constituta est, cum ista filia non sit amborum. Aut si aetheris partem superiorem Minervam tenere dicunt, & hac occasione fingere poetas quod de Jovis capite nata sit, cur non ergo ipsa potius deorum regina deputatur, quod sit Jove superior? An quia indignum erat præponere patri filiam? Cur non de Jove ipso erga Saturnum justitia ista servata est? An quia victus est? Ergo pugnarunt? Absit, inquit: fabularum est ista garulitas. Ecce fabulis non credatur, & de diis sentiantur meliora: cur ergo non data est patri Jovis, etsi non sublimior, æqualis certe sedes honoris? Quia Saturnus, inquit, temporis longitudo est. Tempus igitur colunt, qui Saturnum colunt, & rex deorum Jupiter insinuat natus ex tempore. Quid enim indignum dicitur, cum Jupiter & Juno nati dicantur ex tempore, si caelum est ille & illa terra, cum facta sint utique caelum & terra? Nam hoc quoque in libris suis habent eorum docti atque philosophorum libris à Virgilio dictum est,

Georg. 1.

Tum pater omnipotens fecundis imbribus aether, Conjugis in lætæ gremium descendit, id est, in gremium telluris aut terræ. Quia & hic aliquas differentias volunt esse, atque in ipsa terra aliud Terram, aliud Tellurem, aliud Tellumonem putant. Et hos omnes deos habent suis nominibus appellatos, suis officiis distinctos, suis aris sacrisque veneratos. Eandem terram etiam matrem deorum vocant: ut jam poeta tolerabi-

Editi, Postremo si ipsi duo. Absit si à MSS. Terram ipsum elementum, Tellurem deam à vi passiva terræ inherente, quasi feminam, & Tellumonem deam à vi activa, quasi matrem appellabant. V. infra l. 7. c. 13. Vulcano Junonis ex Jove filio, Minervæ autem artium deæ cooperario, quia instrumentis artium, cudendis præfecto. V. Plato-

liora confingant, si secundum istorum, non poetico, sed sacrorum libros, non solum Juno soror & conjunx, sed etiam mater est Jovis. Eandem terram Cererem, eandem etiam Vestam volunt: cum tamen sapius Vestam non nisi ignem esse perhibeant, pertinentem ad focos, sine quibus civitas esse non potest; & ideo illi virgines solere servire, quod sicut ex virgine, ita nihil ex igne nascatur. Quam totam aboleri vanitatem & extinguere utique ab illo oportuit, qui est natus ex virgine. Quis enim ferat, quod cum tantum honoris & quasi castitatis igni tribuerint, aliquando Vestam non erubescunt etiam Venerem dicere, ut vanescat in ancillis ejus honorata virginitas? Si enim Vesta Venus est, quomodo ei rite virgines à Veneris operibus abstinendo servierunt? An Veneres duæ sunt, una virgo, altera mulier? An potius tres, una virginum, quæ etiam Vesta est, alia conjugatarum, alia meretricum? Cui etiam Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, ante quam jungerent eas viris. Quæ illarum est matrona Vulcani? Non utique virgo, quoniam habet maritum. Absit autem ut meretrix, ne filio Junonis & cooperario Minervæ facere videamur injuriam. Ergo hæc ad conjugatas intelligitur pertinere: sed eam nolumus imitari in eo quod fecit illa cum Marte. Rursus, inquit, ad fabulas redis. Quæ ista justitia est, nobis succensere, qui hæc in theatris libentissimè spectant crimina deorum suorum? Et quod esset incredibile, nisi contestatissimè probaretur, hæc ipsa theatra crimina deorum suorum in honorem instituta sunt eorumdem deorum.

CAPUT XI.

De multis diis, quos doctores Paganorum unum eundemque Jovem esse defendunt.

Quotquot libet igitur physicis rationibus & disputationibus asserant: modò sit Jupiter corporei hujus mundi animus, qui universam istam molem ex quatuor, vel quot eis placet, elementis constructam atque compactam implet & movet; modò inde suas partes sorori & fratribus cedat; modò sit aether, ut aërem Junonem subterfusam de super amplectatur, modò totum simul cum aëre sit ipse caelum, terram verò tamquam conjugem eandemque matrem (quia hoc in divinis turpe non est) fecundis imbribus & seminibus fetet; modò autem (ne sit necesse per cuncta discurre) deus unus de quo multi à poeta nobilissimo dictum putant,

Deum namque ire per omnes Terrasque, tractusque maris, caelumque profundum;

ipse in aethere sit Jupiter, ipse in aëre Juno, ipse in mari Neptunus, in inferioribus etiam maris ipse Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proserpina, in focis domesticis Vesta, in fabricarum fornace Vulcanus, in sideribus sol & luna & stellæ, in divinantibus Apollo, in merce Mercurius, in Jano initiator, in Termino terminator, Saturnus in tempore, Mars & Bellona in bellis, Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in silvis, Minerva in ingeniis: ipse

nem in Critia. Editi, instituta esse: differentibus MSS. MSS. pauci, Quolibet. Plerique, Quolibet. Observat Lud. Vives legi aliis in libris Janitor. In omnibus tamen quos inspicimus est initiator.

fit

fit postremo etiam in illa turba quasi plebeiorum A esse, & omnia vivere atque rationales animas habere, & ideo sine controversia deos esse, non vident quam multos non colant, quam multis ædes non construant, aras non statuunt, quas tamen paucissimis siderum statuendas esse putaverunt, & singillatim sacrificandum. Si igitur irascuntur, qui non singillatim coluntur, non metuunt paucis placatis, toto caelo irato vivere? Si autem stellas omnes ideo colunt, quia in Jove sunt quem colunt, isto compendio possent in illo omnibus supplicare. Sic enim nemo irasceret, cum in illo uno nemo contemneretur, potius quam cultis quibusdam justa irascendi causa illis, qui prætermissi essent, multo numerosioribus præberetur: præsertim cum eis de superna sede fulgentibus, turpi nuditate distentus præponeretur Priapus.

CAPUT XII.

De opinione eorum, qui Deum animam mundi, & mundum corpus Dei esse putaverunt.

Quid illud, nonne debet movere acutos homines, vel qualescumque homines? Non enim ad hoc ingenii opus est excellentiâ, ut deposito studio contentiois adtendant, si mundi animus Deus est, eique animo mundus ut corpus est, ut sit unum animal constans ex animo & corpore, atque iste Deus est sine quodam natura in se ipso continens omnia, ut ex ipsius anima, qua vivificatur tota ista moles, vitæ atque animæ cunctorum viventium pro cuiusque nascentis forte sumantur, nihil omnino remanere, quod non sit pars Dei. Quod si ita est, quis non videat quanta impietas & irreligiositas consequatur, ut quod calcaverit quisque, partem Dei calcet, & in omni animante occidendo, pars Dei trucidetur? Nolo omnia dicere quæ possunt occurrere cogitantibus, dici autem sine verecundia non possunt.

CAPUT XIII.

De his qui sola rationalia animalia partes esse unius Dei asserunt.

Si autem sola animalia rationalia, sicut sunt homines, partes Dei esse contendunt, non video quidem, si totus mundus est Deus, quomodo bestias ab ejus partibus separent? Sed oblectari quid opus est? De ipso rationali animante, id est homine, quid infelicius credi potest, quam Dei partem vapulare, cum puer vapulat? Jam verò partes Dei fieri lascivas, iniquas, impias, atque omnino damnabiles, quis ferre possit, nisi qui prorsus insanit? Postremo quid irascitur eis, à quibus non colitur, cum à suis partibus non colatur? Restat ergo ut dicant, omnes deos suas habere vitas, sibi quemque vivere, nullum eorum esse partem cuiusquam, sed omnes colendos, qui cognosci & coli possunt, quia tam multi sunt, ut omnes non possint. Quorum Jupiter, quia rex præsidet, ipsum credo ab eis putari regnum con-

MSS. plures, Dispater. Alii, Dispater, vel Dispater. Carmenes apud Agellium lib. 16. c. 16. duæ, Postverta & Prosa nominant. Vind. Am. & Er. Edulicia. Ita in MSS. hic & infra c. 16. In editis verò, Strenua. Vetus codex Faur. in interlineari spatio addit, post xv. annos. Glossema non ineptum. Præsertim enim vocabant togam purpurâ circumtextam, qua non magistratus tantum, sed etiam pueri utebantur usque ad pubertatem, quo tempore togam virilem inducebant. Editi, voluerit. Melius MSS. noluerunt: referendo ad eos qui adultis Barbaram colendam deam, non deum instituerunt. Sic MSS. Ac editi, Virginensis. Vind. Am. Er. & nonnulli MSS. Mutinus. Lov. cum aliquot Tom. VII.

etiam MSS. Mutinus. Plerique verò veteres libri, Mutinus: quibus consentit Amobius lib. 4. & Lactantius lib. 1. de falsa relig. c. 20. Postea Am. & Er. subjiciunt, vel Tutinus. Vind. vel Tutunus. MSS. pauci, vel Tutunus. Omnes propè alii, vel Tutunus. Hoc tamen Lovanienses Ludovici Vivis conjecturam secuti omiserunt. Amobius lib. 4. adver. gent. Et quia non supplices Mutino procumbimus atque Tutuno &c. Hæc editi addunt, omnibus supplicaretur. Absit à MSS. Sic omnes MSS. Editi autem, sinus quidam. Veteres libri, nascenti. Vind. Am. & Er. remanere potest. Lov. remanere possit. Absit posse à MSS.

G

stituisse, vel auxisse Romanum. Nam si hoc ipse A non fecit, quem alium deum opus tam magnum potuisse aggredi credant, cum omnes occupati sint officiis & operibus propriis, nec alter irruat in alterius? A rege igitur deorum regnum hominum potuit propagari & augeri.

CAPUT XIV.

Augmenta regnorum Iovi incongruenter adscribi: cum, si Victoria, ut volunt, dea est, ipsa huic negotio sola sufficeret.

Hic primum quaero, cur non etiam ipsum B regnum deus aliquis est? Cur enim non ita sit, si Victoria dea est? Aut quid ipso Jove in hac causa opus est, si Victoria faveat sitque propitia, & semper eat ad illos, quos vult esse victores? Hac dea favente & propitia, etiam Jove vacante vel aliud agente, quae gentes non subditae remanent; quae regna non cederent? An forte b displicet bonis, iniquissima improbitate pugnare, & finitimos quietos nullamque injuriam facientes ad dilatandum regnum bello spontaneo provocare? Planè si ita sentiunt, approbo & laudo.

CAPUT XV.

An congruat bonis latius velle regnare.

Videant ergo ne forte non pertineat ad viros bonos, gaudere de regni latitudine. Iniquitas enim eorum cum quibus iusta bella gesta sunt, regnum adjuvat ut cresceret: quod utique parvum esset, si quies & iustitia finitimorum contra se bellum geri nullam provocaret injuriam: ac felicioribus sic rebus humanis omnia regna parva essent concordi vicinitate latantia; & ita essent in mundo regna plurima gentium, ut sunt in urbe domus plurimae civium. Proinde belligerare & perdomitis gentibus dilatare regnum, malis videtur felicitas, bonis necessitas. Sed quia pejus esset, ut injuriosi justioribus dominarentur, ideo non incongrue dicitur etiam ista felicitas. Sed procul dubio felicitas major est, vicinum bonum habere concordem, quam vicinum malum subjugare bellantem. Mala vota sunt, optare habere quem oderis, vel quem timeas, ut possit esse quem vincas. Si ergo iusta gerendo bella, non impia, non iniqua, Romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, numquid tamquam aliqua dea colenda est eis etiam iniquitas aliena? Multum enim ad istam latitudinem imperii eam cooperatam videmus, quae faciebat injuriosos, ut essent cum quibus iusta bella gererentur, & augetur imperium. Cur autem & iniquitas dea non sit, vel externarum gentium, si Pavor & Pallor & Febris dii Romani esse meruerunt? His igitur duabus, id est, aliena iniquitate & dea Victoria, dum bellorum causas iniquitas excitat, Victoria eadem bella feliciter terminat, etiam feriato Jove crevit imperium. Quas enim hic partes Jupiter haberet, cum ea quae possent beneficia ejus putari, dii habentur, dii vocantur, dii coluntur, ipsi pro suis partibus invocantur? Haberet autem hic etiam ille aliquam partem, si regnum etiam ipse appellaretur, sicut appellatur illa Victoria. Aut si regnum munus est Jovis, cur non & victoria munus ejus habeatur? Quod profecto haberetur, si non * lapis in Capitolio, sed verus Rex regum & Dominus dominantium cognosceretur atque coleretur.

Imperii propagatio.

* Supra lib. 2. c. 29. Apoc. 19. 16.

a Lov. ne alter: dissentientibus editis aliis & MSS. b Vind. Am. Er. non displicet. Expuncta est negatio auctoritate MSS. c Quis Pomponius sit, ignoratur, an Atticus, an L. Pomp. Atticelatum scriptor, an. Gn. Pomp. orator, qui omnes vixerant cum Ci-

CAPUT XVI.

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos singulos, deputantes, eadem Quietis extra portas esse voluerunt.

Miror autem plurimum, quod cum deos singulos singulis rebus & penè singulis motibus adtribuerent, vocaverunt deam Agenoriam, quae ad agendum excitaret; deam Stimulam, quae ad agendum ultra modum stimulareret; deam Murciam, quae praeter modum non moveret, ac faceret hominem, ut ait Pomponius, murcidum, id est, nimis desidiosum & inactuolum; deam Streniam, quae faceret strenuum; his omnibus diis & deabus publica sacra facere susceperunt: Quietem verò appellantes, quae faceret quietum, cum eadem haberet extra portam Collinam, publice illam suscipere noluerunt. Utrum indicium fuit animi inquieti, an potius ita significatum est, qui illam turbam colere perseveraret, non plane deorum, sed demoniorum, cum quietem habere non posse: ad quam vocat verus Medicus, dicens, *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.*

CAPUT XVII.

An si Iovis summa potestas est, etiam Victoria dea debuerit estimari.

An forte dicunt, quod deam Victoriam Jupiter mittat, atque illa tamquam regi deorum obtemperans, ad quos jussit veniat, & in eorum parte consistat: Hoc verè dicitur, non de illo Jove, quem deorum regem pro sua opinione confingunt; sed de illo vero rege saeculorum, quod mittat non Victoriam, quae nulla substantia est, sed Angelum suum, & faciat vincere quem voluerit; cujus consilium occultum esse potest, iniquum non potest. Nam si victoria dea est, cur non deus est & triumphus, & victoriae jungitur vel maritus, vel frater, vel filius? Talia quippe isti de diis opinati sunt, qualia si poetae fingerent, atque à nobis exagitarentur, responderent isti, ridenda esse figmenta poetarum, non veris adtribuenda numinibus: & tamen se ipsi non ridebant, cum talia deliramenta non apud poetas legebant, sed in templis colebant. Jovem igitur de omnibus rogarent, ei uni tantummodo supplicarent. Non enim quod misisset Victoriam, si dea est & sub illo rege est, posset ei audere resistere, & suam potius facere voluntatem.

CAPUT XVIII.

Felicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione discernunt.

Quid quod & Felicitas dea est? Eadem accepit, aram meruit, sacra ei congrua perfoluta sunt. Ipsa ergo sola coleretur. Ubi enim ipsa esset, quid boni non esset? Sed quid sibi vult, quod & Fortuna dea putatur, & colitur? An aliud est felicitas, aliud fortuna? Quia fortuna potest esse & mala: felicitas autem si mala fuerit, felicitas non erit. Certè omnes deos utriusque sexus; (si & sexum habent,) non nisi bonos extimare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alii philosophi, hoc excellentes reipublicae populorumque rectores. Quomodo ergo dea fortuna aliquando bona est, aliquando mala? An forte quando mala est, dea non est, sed in malignum demonem,

terone: an qui post Ciceronem fuit Pomp. Mela, an Julius Pomp. Tragicus, cujus Quintilianus meminit, an Juris-consultus. L. v. v. 178.

* Sic MSS. At edici, qua ratione discernunt.

* 2. de Re public.

repente convertitur? Quot sunt ergo deae istae? A Profecto quotquot homines fortunari, hoc est, bonae fortunae. Nam cum sint & alii plurimi simul, hoc est, uno tempore, malae fortunae, numquid si ipsa esset, simul & mala esset & bona; his aliud, illis aliud? An illa quae dea est, semper bona est? Ipsa est ergo felicitas: cur adhibentur duo nomina? Sed hoc ferendum est: solet enim & una res duobus nominibus appellari. Quid diversae aedes, diversae arae, diversa sacra? Est causa, inquit: quia felicitas illa est, quam boni habent praedentibus meritis; fortuna verò quae dicitur bona, sine ullo examine meritorum sortuitu accidit hominibus & bonis & malis; unde etiam fortuna nominatur. Quomodo ergo bona est, quae sine ullo iudicio venit & ad bonos & ad malos? Ut quid autem colitur, quae ita caeca est, passim in quoslibet incurrens, ut suos cultores plerumque praetereat, & suis contemptoribus haereat? Aut si aliquid proficiunt cultores ejus, ut ab illa videantur, & amentur; jam merita sequitur, non sortuitu venit. Ubi est ergo definitio illa fortunae? Ubi est quod a sortuitis etiam nomen accepit? Nihil enim prodest eam colere, si fortuna est. Si autem suos cultores discernit, ut prosit, fortuna non est. An & ipsam, quod voluerit, Jupiter mittit? Colatur ergo ipse solus: non enim potest ei jubenti, & eam quod voluerit mittenti, fortuna resistere. Aut certe stant mali colant, qui nolunt habere merita, quibus possit dea Felicitas invitari.

CAPUT XIX.

De Fortuna muliebri.

Tantum sanè huic, velut numini tribuunt, quam Fortunam vocant, ut simulacrum ejus, quod à matronis dedicatum est, & appellata est Fortuna muliebris, etiam locutum esse memoriae commendaverint, atque dixisse non semel, sed iterum, quod eam ritè matronae dedicaverint. Quod quidem si verum sit, mirari nos non oportet. Non enim malignis demonibus etiam sic difficile est fallere, quorum artes atque versutias hinc potius isti advertere debuerunt, quod illa dea locuta est, quae sortuitu accidit, non quae meritis venit. Fuit enim Fortuna loquax, & multa Felicitas; & ad quid aliud, nisi ut homines rectè vivere non curarent, conciliata sibi Fortunam, quae illos sine illis bonis meritis faceret fortunatos? Et certè si Fortuna loquitur, non saltem muliebris, sed virilis potius loqueretur; ut non ipsa quae simulacrum dedicaverunt; putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxisse.

CAPUT XX.

De Virtute & Fide, quas pagani templis & sacris honoraverunt; praetermittentes alia bona, quae similiter colenda fuerunt, si rectè aliis divinitas tribuebatur.

Virtutem quoque deam fecerunt: quae quidem si dea esset, multis fuerat praeferrenda. Et nunc quia dea non est, sed donum Dei est, ipsa ab illo impetretur, à quo solo dari potest: & omnis falsorum deorum turba vanescet. Sed cur & Fides dea credita est, & accepit etiam ipsa templum & altare? Quam quisquis prudenter agnoscit; habitaculum illi se ipsum facit. Unde autem sciunt illi quid sit fides, cujus primum & maximum officium est, ut in verum credatur

* Editi, Quod unum non intelligentes Deum, virtute saltem &c. Tom. VII.

Deum? Sed cur non suffecerat virtus? Nonne ibi species distribuendam esse viderunt; prudentiam, justitiam, fortitudinem; temperantiam, Et quoniam istae singulae species suas habent; in partibus justitiae fides est: maximumque locum apud nos habet, quicumque scimus quid sit, quod iustus ex fide vivit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum; si fides dea est, quare aliis tam multis deabus injuriam fecerint, praetermittendo eas; quibus similiter aedes & aras dedicare potuerunt? Cur temperantia dea esse non meruit; cum ejus nomine nonnulli Romani principes non parvam gloriam compararint? Cur denique fortitudo dea non est, quae adfuit Mutio, cum dexteram porrexit in flammam; quae adfuit Curtio, cum se pro patria in abruptam terram praecipitem dedit; quae adfuit Decio patri, & Decio filio, cum pro exercitu se voverunt? Si tamen his omnibus vera inerat fortitudo, unde modò non agitur. Quare prudentia; quare sapientia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomine generali ipsius virtutis omnes coluntur? Sic ergo posset & unus Deus coli; cujus partes ceteri dii putantur. Sed in illa una virtute & fides est; & pudicitia; quae tamen extra in aedibus propriis altaria meruerunt.

CAPUT XXI.

Quod dona non intelligentes Dei, Virtute saltem & Felicitate debuerint esse contenti.

Haec enim veri Dei munera sunt; non ipsae sunt deae. Verumtamen ubi est virtus & felicitas, quid aliud quaeritur? Quid ei sufficit, cui virtus felicitasque non sufficit? Omnia quippe agenda complectitur virtus; omnia opranda felicitas. Si Jupiter; ut haec daret; ideo colebatur; quia si bonum aliquid est latitudo regni atque diuturnitas, ad eandem pertinet felicitatem; cur non intellectum est dona Dei esse, non deas? Si autem putatae sunt deae; saltem alia tanta deorum turba non quaereretur. Consideratis enim officiis deorum dearumque omnium, quae sicut voluerunt pro sua opinione finxerunt, inveniant, si possunt, aliquid quod ab aliquo deo praestari possit homini habenti virtutem, habenti felicitatem. Quid doctrinae, vel à Mercurio, vel à Minerva petendum esset, cum virtus omnia secum haberet? Ars quippe ipsa bene rectèque vivendi; virtus à veteribus definita est. Unde ab eo quod Graece ἀρετή dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxisse putaverunt. Sed si virtus non nisi ad ingeniosum possit venire, quid opus erat deo Catio patre, qui catos, id est acutos faceret, cum hoc posset conferre felicitas? Ingeniosum quippe nasci; felicitatis est. Unde, etiam si non potuit à nondum nato coli dea Felicitas, ut hoc ei conciliata donaret, conferret hoc parentibus ejus cultoribus suis, ut eis ingeniosi filii nascerentur. Quid opus erat parturientibus invocare Lucinam, cum si adesset felicitas, non solum bene parentem, sed etiam bonos? Quid necesse erat Opi deae commendare nascentes; deo Vaticano vagientes, dea Cuninae jacentes, deae Ruminae fugentes, deo Staetillino stantes; deae Adeonae adeutes, Abeonae abeutes; deae Menti, ut bonam haberent mentem; deo Volumio & deae Voluminae; ut bona

Virtutis species.

Habac. 2.

* Mutius, dicitur Scip. vola. Liv.

* Liv. l. 7.

* Liv. l. 8.

* Liv. l. 10.

De istis infra lib. 3. c. 18.

Virtus ars bene rectèque vivendi.

* Donatus in An. riam Terentii.

* Mercurius praerat eloquentiae, Minerva artibus & ingenio. G ij

vellent; diis nuptialibus, ut bene conjugarentur; diis agrestibus, ut fructus uberimos caperent, & maximè ipsi divæ Fructesæ; Marti & Bellonæ, ut bene belligerarent; deæ Victoriæ, ut vincerent; deo Honori, ut honorarentur; deæ Pecuniæ, ut pecuniosi essent; deo Æsculano & filio ejus Argentino, ut haberent æream argenteamque pecuniam? Nam ideo patrem Argentini Æsculanum posuerunt, quia prius ærea pecunia in usu esse cœpit, post argentea. Miror autem, quod Argentinus non genuit Aurinum, quia & aurea subsecuta est. Quem deum isti si haberent, sicut Saturno Jovem, ita & patri Argentino & avo Æsculano Aurinum præponerent. Quid ergo erat necesse propter hæc bona vel animi, vel corporis, vel externa, tantam deorum turbam colere & invocare; quos neque omnes commemoravi, nec ipsi potuerunt omnibus humanis bonis minutatim singillatimque digestis deos minutos & singulos providere; cum posset magno facillique compendio una dea Felicitas cuncta conferre; nec solum ad bona capiendâ quisquam alius, sed neque ad depellendâ mala quæreretur? Cur enim esset invocanda propter fessos diva Fessonia, propter hostes depellendos diva Pellonia, propter ægros medicus vel Apollo, vel Æsculapius, vel ambo simul quando esset grande periculum? Nec deus Spinicius, ut spinas ex agris eradicaret; nec dea Rubigo, ut non accederet, rogaretur: una Felicitate præsentem & tuente, vel nullâ mala exorirentur, vel facillimè pellerentur. Postremò quoniam de duabus istis deabus Virtute & Felicitate tractamus, si felicitas virtutis est præmium, non dea, sed Dei donum est. Si autem dea est, cur non dicatur & virtutem ipsam conferre; quando quidem etiam virtutem consequi felicitas magna est?

CAPUT XXII.

De scientia colendorum deorum, quam à se Varro gloriatur collatam esse Romanis.

Quid ergo est, quod pro ingenti beneficio Varro jactat præstare se civibus suis, quia non solum commemorat deos, quos coli oporteat à Romanis, verum etiam dicit quid ad quemque pertineat? Quomodo nihil prodest, inquit, hominis alicujus medici nomen formamque nosse, & quod sit medicus ignorare: ita dicit nihil prodesse scire, deum esse Æsculapium, si nescias eum valedudini optulari, atque ita ignores cur ei debeas supplicare. Hoc etiam affirmat alia similitudine, dicens, non modò bene vivere, sed vivere omnino neminem posse, si ignoret quisnam sit faber, quis pistor, quis tector, à quo quid utensile petere possit, quem adiutorem assumere, quem ducem, quem doctorem: eo modo nulli dubium esse asserens, ita esse utilem cognitionem deorum, si sciatur quam quisque deus vim & facultatem ac potestatem cujusque rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, scire quem cujusque causâ deum advocare atque invocare debeamus: ne faciamus, ut mimi solent, & optemus à Libero aquam, à Lymphis vinum. Magna sanè utilitas. Quis non huic gratias ageret, si verâ monstraret, & si unum verum Deum, à quo essent omnia bo-

a Vind. Am. & nonnulli MSS. diis conjugalibus.
 b Et. & aliquot MSS. deo Honorino.
 c Nonnulli MSS. hic & infra constant, Æsculano.
 d Veteres libri non pauci, Fessona.
 e Sic MSS. Editi autem, pistor.

na, hominibus colendum doceret?

CAPUT XXIII.

De Felicitate, quam Romani multorum veneratores deorum, diu non coluerunt honore divino, cum pro omnibus sola sufficeret.

SED unde nunc agitur, si libri & sacra eorum vera sunt, & Felicitas dea est, cur non ipsa una quæ coleretur constituta est, quæ posset universa conferre, & compendio facere felicem? Quis enim optat aliquid propter aliud quàm ut felix fiat? Cur denique tam serò huic tantæ deæ post tot Romanos principes Lucullus ædem constituit? Cur ipse Romulus felicem cupiens condere civitatem, non huic templum potissimum struxit? Nec propter aliquid diis ceteris supplicavit, quando nihil deesset, si hæc adesset. Nam & ipse nec prius rex, nec, ut putant, postea deus fieret, si hanc deam propitiâ non haberet. Ut quid ergo constituit Romanis deos, Janum, Jovem, Martem, Picum, Faunum, Tiberinum, Herculem, & si quos alios? Ut quid Titus Tarius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, Lucem, & quoscumque alios addidit, inter quos etiam deam Cloacinam, Felicitate neglecta? Ut quid Numa tot deos & tot deas sine ista? An eam fortè in tanta turba videre non potuit? Hostilius certè rex deos & ipse novos Pavorem atque Pallorem propitiandos non introduceret, si deam istam nosset aut coleret. Præsentem quippe Felicitate omnis pavor & pallor, non propitiatus abscederet, sed pulsus aufugeret.

2. Deinde quid est hoc, quod jam Romanum imperium longè latè que crecebat, & adhuc nemo Felicitatem colebat? An ideo grandius imperium, quàm felicius fuit? Nam quomodo ibi esset vera felicitas, ubi vera non erat pietas? Pietas enim est verax veri Dei cultus, non cultus falforum tot deorum, quot dæmoniorum. Sed & postea jam in deorum numerum Felicitate suscepta, magna bellorum civilium infelicitas subsecuta est. An fortè justè est indignata Felicitas, quod & tam serò, & non ad honorem, sed ad contumeliam potius invitata est, ut cum ea coleretur Priapus, & Cloacina, & Pavor, & Pallor, & Febris, & cetera non numina colendorum, sed crimina colentium?

3. Ad extremum, si cum turba indignissima tanta dea colenda visa est, cur non vel illustrius ceteris colebatur? Quis enim ferat, quod neque inter deos Consentes quos dicunt in consilium Jovis adhiberi, nec inter deos quos Selectos vocant, Felicitas constituta est? Templum aliquod ei fieret, quod & loci sublimitate & operis dignitate præmereret. Cur enim non aliquid melius, quàm ipsi Jovi? Nam quæ etiam Jovi regnum nisi Felicitas dedit? si tamen cum regnaret, felix fuit. Et potior est felicitas regno. Nemo enim dubitat, facillè inveniri hominem, qui timeat se fieri regem: nullus autem invenitur, qui se nolit esse felicem. Ipsi ergo dii, si per auguria vel quolibet modo eos posse consuli putant, de hac re consulerentur, utrum vellent Felicitati loco cedere: si fortè aliorum ædibus vel altaribus jam fuisset locus occupatus, ubi ædes major atque subli-

f Anno Urbis conditæ circiter 666. aut 680. Nam hos in anno consulatum referunt Licinii Luculli, à quo ædes Felicitati, quod bellum ipse adversus Mithridatem & Tigranem reges feliciter gessisset, constituta fuit.

CAPUT XXIV.

Qua ratione defendant pagani, quod inter deos colant ipsa dona divina.

LIBET autem eorum considerare rationes. Vique adeone, inquirunt; majores nostros insipientes fuisse credendum est, ut hæc nescirent munera divina esse, non deos? Sed quoniam sciebant nemini talia nisi aliquo deo largiente concedi, quorum deorum nomina non inveniebant, eorum rerum nominibus appellabant deos, quas ab eis sentiebant dari, aliqua vocabula inde flectentes, sicut à bello Bellonam nuncupaverunt; non bellum; sicut à cunis Cuninam, non cunam; sicut à segetibus Segetiam, non segetem; sicut à pomis Pomonam, non pomum; sicut à bubus Bonam, non bovem: aut certè nulla vocabuli declinatione, sicut res ipsæ nominantur, ut Pecunia dicta est dea, quæ dat pecuniam, non omnino pecunia dea ipsa putata est: ita Virtus, quæ dat virtutem; Honor, qui honorem; Concordia, quæ concordiam; Victoria, quæ dat victoriam. Ita, inquirunt, cum Felicitas dea dicitur, non ipsa quæ datur, sed numen illud adtenditur à quo felicitas datur.

CAPUT XXV.

De uno tantum colendo Deo, qui licet nomine ignoretur, tamen felicitatis dator esse sentitur.

ISTA nobis reddita ratione, multo facilius eis, quorum cor non nimis obduruit, persuadebimus fortasse quod volumus. Si enim jam humana infirmitas sensit, non nisi ab aliquo Deo dari posse felicitatem; & hoc senserunt homines qui tam multos colebant deos, in quibus & ipsum eorum regem Jovem, quia ejus nomen à quo daretur felicitas ignorabant, ideo ipsius rei nomine quam credebant ab illo dari, eum appellare voluerunt: satis ergo judicaverunt, nec ab ipso Jove dari posse felicitatem, quem jam colebant, sed utique ab illo quem nomine ipsius felicitatis colendum esse sentiebant. Confirmito prorsus à quodam Deo quem nesciebant, eos credidisse dari felicitatem: ipse ergo quæratur, ipse colatur, & sufficit. Repudietur strepitus innumerabilium dæmoniorum: illi non sufficiat hic Deus, cui non sufficit munus ejus. Illi, inquam; non sufficiat ad colendum Deus dator felicitatis, cui non sufficit ad accipiendum ipsa felicitas. Cui autem sufficit, (non enim habet homo quid amplius optare debeat,) serviat uni Deo datori felicitatis. Non est ipse quem nominant Jovem: Nam si eum datorem felicitatis agnoscerent, non utique alium, vel aliam à qua daretur felicitas, nomine ipsius felicitatis inquirerent; neque ipsum Jovem cum tantis injuriis colendum putarent. Iste alienarum dicitur adulterator uxorum; iste pueri pulcri impudicus amator & raptor.

CAPUT XXVI.

De ludis scenicis, quos sibi dii celebrari à suis cultoribus exegerunt.

SED fingebat hæc Homerus, ait Tullius, & humana ad deos transferebat: divina mallet ad nos. Merito displicuit virò gravi divinorum criminum poeta confictor. Cur ergo ludi scenici, ubi hæc dicuntur, cantantur, actantur, deorum honoribus exhibentur, inter res divina?

mior Felicitati construeretur, etiam ipse Jupiter cederet, ut ipsum verticem collis Capitolini Felicitas potius obtineret. Non enim quisquam resisteret Felicitati, nisi, quod fieri non potest, qui esse veller infelix. Nullo modo omnino si confuleretur, faceret Jupiter, quod ei fecerunt tres dii, Mars, Terminus, & Juventas, qui majori & regi suo nullo modo cedere loco voluerunt. Nam sicut habent eorum litteræ, cum rex Tarquinius Capitolium fabricare veller, eumque locum qui ei dignior aptiorque videbatur, ab diis aliis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numeri suoque principi voluntate cessuros, quia multi erant illic ubi Capitolium constitutum est, per augurium quæsit, utrum concedere locum vellent Jovi: atque ipsi inde cedere omnes voluerunt, præter illos quos commemoravi, Martem, Terminus, Juventatem: atque ideo Capitolium ita constructum est, ut etiam isti tres intus essent tam obscuris signis, ut hoc vix homines doctissimi scirent. Nullo modo igitur Felicitatem Jupiter ipse contemneret, sicut à Termino, Marte, Juventate contentus est. Sed ipsi etiam qui non cesserant Jovi, profecto cederent Felicitati, quæ illis regem fecerat Jovem. Aut si non cederent, non id contentum ejus facerent, sed quod in domo Felicitatis obscuri esse mallerent, quàm sine illa in locis propriis eminere.

4. Ita dea Felicitate in loco amplissimo & cellissimo constituta, discerent cives undè omnis boni voti petendum esset auxilium. Ac sic ipsa sua dente natura, aliorum deorum superflua multitudine derelicta, coleretur una Felicitas, uni supplicaretur, unius templum frequentaretur à civibus qui felices esse vellent, quorum esset nemo qui nollet: atque ita ipsa à se ipsa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo, nisi felicitatem velit accipere, vel quod ad felicitatem existimat pertinere? Proinde si felicitas habet in potestate cum quo homine sit, (habet autem, si dea est,) quæ tandem stultitia est, ab aliquo eam deo petere, quàm possis à se ipsa impetrare? Hanc ergo deam super deos ceteros honorare etiam loci dignitate debuerunt. Sicut enim apud ipsos legitur, Romani veteres nescio quem

* Plin. l. 2. c. 12. Ovid. Fast. 6.

Summanum, cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quàm Jovem, ad quem diurna fulmina pertinerent. Sed post quàm Jovi templum insigne ac sublime constructum est, propter ædis dignitatem sic ad eum multitudo confluit, ut vix inveniantur qui Summani nomen, quod audire jam non potest, se saltem legisse meminerit. Si autem felicitas dea non est, quoniam, quod verum est, amicus est Dei; ille Deus quæratur, qui eam dare possit, & deorum falforum multitudo noxia relinquatur, quàm stultorum hominum multitudo vana sectatur, dona Dei deos sibi faciens, & ipsum cujus ea dona sunt, obstinatione superbæ voluntatis offendens. Sic enim carere non potest infelicitate, qui tamquam deam felicitatem colit, & Deum datorem felicitatis relinquit: sicut carere non potest fame, qui panem pictum linguit, & ab homine qui verum habet, non petit.

a Terminum solum memorat Livius l. 1. Juventatem addit Florus l. 1. alique historici, non Martem.
 b Editi, & ideo. At MSS. non habent &.

c Sic MSS. Editi verò, indicant.
 d Nostri omnes MSS. adulter.

ad doctissimis conscribuntur? Hic exclamet Cicero, non contra figmenta poetarum, sed contra instituta majorum. An non exclamarent & illi, Quid nos fecimus? Ipsi dii ista suis honoribus exhibenda flagitaverunt, atrociter imperarunt, cladem nisi fieret praenuntiarent; quia neglectum est aliquid, severissimè vindicarunt; quia id quod neglectum fuerat factum est, placatos se esse monstrarunt. Inter eorum commemoratur virtutes. & miranda facta quod dicam. Tito Latino rustico Romano patri-familias dictum est in somnis, in senatum nuntiaret, ut ludi Romani instaurarentur, quod primo eorum die in quodam scelerato, qui populo spectante ad supplicium duci iustus est, numinibus videlicet ex ludis hilaritatem quaerentibus, triste displicuisset imperium. Cum ergo ille qui somnio communitus erat, postera die iusta facere non ausus esset; secunda nocte hoc idem rursus severius imperatum est: amittit filium, quia non fecit. Tertia nocte dictum est homini, quod major ei poena, si non faceret, immineret. Cum etiam sic non auderet, in morbum incidit acrem & horribilem. Tum vero ex amicorum sententia ad magistratus rem detulit, atque in lectica allatus est in senatum: expositoque somnio, recepta continuè valetudine, pedibus suis sanus abscessit. Tanto stupefactus miraculo senatus quadruplicatà pecunià ludos censuit instaurari. Quis non videat, qui sanum sapit, subditos homines malignis demonibus, à quorum dominatione non liberat nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, vi compulsos esse exhibere talibus diis, quae recto consilio poterant turpia iudicari? In illis certè ludis poetica numinum crimina frequentantur, qui ludi cogentibus numinibus iussu senatus instaurabantur. In illis ludis corruptorem pudicitiae Jovem turpissimi histriones cantabant, agebant, placebant. Si illud fingebatur, ille irascitur: si autem suis criminibus etiam fictis delectabatur, quando coleretur, nisi diabolo serviret? Itane iste Romanum conderet, dilataret, conservaret imperium, quovis Romano, cui displicebant talia, homine abjectior? Iste daret felicitatem, qui tam infeliciter colebatur, & nisi ita coleretur, infeliciter irascetur?

CAPUT XXVII.

De tribus generibus deorum, de quibus Scævola pontifex disputavit.

RELATUM est in litteras, doctissimum pontificem Scævolam disputasse tria genera tradita deorum: unum à poetis, alterum à philosophis, tertium à principibus civitatis. Primum genus nugatorium dicit esse, quod multa de diis fingantur indigna: secundum non congruere civitatibus, quod habeat aliqua supervacua, aliqua etiam quae oblit populis nosse. De supervacuis non magna causa est: solent enim & à jurisperitis dici, Superflua non nocent. Quae sunt autem illa quae prolata in multitudinem nocent? Haec, inquit, non esse deos Herculem, Æneulapium, Castorem, Pollucem: proditur enim à

Titi Latini somnium.

Rom. 7. 25.

Superflua non nocent.

a MSS. An exclamarent: omissio non.
 b Editi: Latino. Nonnulli MSS. Latinio. His consentiunt Livius l. 2. ac Valer. l. 1. c. 7. & cum de plebe hominem dicunt, quod fortè rusticum appellacione significare volebat Cicero, somnium hoc ipsum narrans in libro de divinatione primo.
 c Sic MSS. cum Vind. At Am. Er. & Lov. placabant.
 d Vetus liber Faur. factus.
 e Ipse ille est Scævola, qui in Cic. l. de Orat. laudatur jurisperi-

doctis, quod homines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud? Quod eorum qui sint dii non habeant civitates vera simulacra, quod verus Deus nec sexum habeat, nec aetatem, nec definita corporis membra. Haec pontifex nosse populos non vult: nam falsa esse non putat. Expedire igitur existimat, falli in religione civitates. Quod dicere etiam in libris rerum divinarum ipse Varro non dubitat. Praeclara religio, quod confugiat liberandus infirmus, & cum veritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire quod fallitur. Poeticum sanè deorum genus cur Scævola respuat, eisdem litteris non taceretur: quia sic videlicet deos deformant, ut nec bonis hominibus comparentur, cum alium faciunt furari, alium adulterare, sic item aliquid aliter, turpiter, atque ineptè dicere ac facere; tres inter se deas certasse de premio pulchritudinis, victas duas à Venere Trojam evertisse; Jovem ipsum converti in bovem aut cygnum, ut cum aliqua concubat; deam homini nubere, Saturnum liberos devorare: nihil denique posse fingi miraculorum atque vitiorum, quod non ibi reperitur, atque ab deorum natura longè absit. O Scævola pontifex maxime, ludos tolle, si potes: praecipe populis, ne tales honores diis immortalibus deferant, ubi crimina deorum libeat mirari, & quae fieri possunt placeat imitari. Si autem tibi responderit populus, Vos nobis importastis ista pontifices: deos ipsos droga, quibus instigantibus ista iussistis, ne talia sibi jubeant exhiberi. Quae si mala sunt, & propterea nullo modo de deorum maiestate credenda, major est deorum injuria; de quibus impunè finguntur. Sed non te audiunt, daemones sunt, prava docent, turpibus gaudent: non solum non deputant injuriam, si de illis ista fingantur, sed eam potius injuriam ferre non possunt, si per eorum sollemnia non agantur. Jam verò si adversus eos Jovem interpellas, maximè ob eam causam, quia ejus plurima crimina ludis scenicis aditantur; nonne etiam si Deum Jovem nuncupatis, à quo regitur totus atque administratur hic mundus, eo illi fit à vobis maxima injuria, quod cum istis colendum putatis, eorumque regem esse perhibetis?

CAPUT XXVIII.

An ad obtinendum dilatandumque regnum profuerit Romanis cultus deorum.

NULLO igitur modo dii tales, qui talibus placantur, vel potius accusantur honoribus, ut majus sit crimen quod eis falsis oblectantur, quam si de illis vera dicerentur, Romanum imperium augere & conservare potuissent. Hoc enim si possent, Græcis potius donum tam grande conferrent, qui eos in hujuscemodi rebus divinis, hoc est, ludis scenicis honorabilibus dignisque coluerunt, quando & à moribus poetarum, quibus deos dilacerari videbant, se non subtraxerunt, dando eis licentiã malè tractandi homines quos liberet, & ipsos scenicos non turpes judicaverunt; sed dignos etiam praeclearis honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt auream pecuniam habere Romani, quamvis deum Aurinum

torum eloquentissimus, & eloquentium jurisperitissimus.
 f Sic MSS. Editi autem, viri periti.
 g Editi, Quid aliud, quam quod eorum &c. Expungendum quodam nam abest ab omnibus MSS. & additum verba subsequentia, quae pontificis Scævoe sunt, cum proximè precedentibus malè connectit.
 h Aliquot MSS. esse non putant. Et quidam à secunda manu, esse compiant.

non colerent: sic & argenteam habere potuerunt, & aream, si nec Argentinum, nec ejus patrem colerent Æsculanum: & sic omnia quae retexere piget. Sic ergo & regnum invito quidem Deo vero nullo modo habere possent; diis verò istis falsis & multis ignoratis five contentis, atque illo uno cognito & fide sincera ac moribus culto, & melius hic regnum haberent, quantumcumque haberent, & post hæc acciperent sempiternum, five hic haberent, five non haberent.

CAPUT XXIX.

De falsitate auspicii, quo Romani regni fortitudo & stabilitas visa est indicari.

NAM illud quale est quod pulcherrimum auspiciis fuisse dixerunt, quod paulò antè commemoravi, Martem & Terminum & Juventatem nec Jovi regi deorum loco cedere voluisse? Sic enim, inquit, significatum est, Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret daturam; Romanos quoque terminos propter deum Terminum neminem commoturum; juventutem etiam Romanam propter deam Juventatem nemini esse cessuram. Videant ergo quomodo habeant istum regem deorum suorum & datorem regni sui, ut cum auspicia ista pro adversario ponerent, cui non cedere pulcrum esset. Quamquam hæc si vera sunt, non habent omnino quod timeant. Non enim confessori sunt, quod dii cesserint Christo, qui Jovi cedere noluerunt. Salvis quippe imperii finibus Christo cedere potuerunt, & de sedibus locorum & maxime de corde credentium. Sed ante quam Christus veniret in carne, ante quam denique ista scriberentur, quae de libris eorum proferimus; sed tamen postea quam factum est sub rege Tarquinio illud auspiciis, aliquoties Romanus exercitus susus est, hoc est, versus in fugam, falsumque ostendit auspiciis, quo Juventas illa non cesserat Jovi, & gens Martia, superantibus atque irrumpentibus Gallis, in ipsa Urbe contrita est; & termini imperii, deficientibus multis ad Annibalem civitatibus, in angustum fuerant coartati. Ita evacuata est pulchritudo auspiciorum, remansit contra Jovem contumacia, non deorum, sed daemoniorum. Aliud est enim non cessisse, aliud unde cesseras redisse. Quamquam & postea in Orientalibus partibus Hadriani voluntate mutati sunt termini imperii Romani. Ille namque tres provincias nobiles, Armeniam, Mesopotamiam, Assyriam, Persarum concessit imperio: ut deus ille Terminus, qui Romanos terminos secundum istos tuebatur, & per illum pulcherrimum auspiciis loco non cesserat Jovi, plus Hadrianum regem hominum, quam regem deorum timuisse videatur. Receptis quoque alio tempore provinciis memoratis, nostrâ penè memoriâ retrorsus terminus cessit, quando Julianus deorum illorum oraculis deditus, immoderato ausu naves jussit incendi quibus alimonia portabatur: qua exercitus destitutus, mox etiam ipso hostili vulnere extincto, in tantam est redactus inopiam, ut inde nullus evaderet, undique hostibus incurstantibus militem imperatoris morte turbatum, nisi placito pacis illic imperii fines constituerentur, ubi hodieque persistunt; non quidem tanto detrimento, quantum concesserat Ha-

Termini Rem. imperii immutati.

Julianus apostata.

drianus, sed media tamen compositione desixi. Vano igitur augurio deus Terminus non cessit Jovi, qui cessit Hadriani voluntati, cessit etiam Juliani temeritati, & Joviani necessitati. Videntur hæc intelligentiores gravioreque Romani, sed contra consuetudinem civitatis, quae daemonicis ritibus fuerat obligata, parum valebant: quia & ipsi etiam illa vana esse sentiebant, naturae tamen rerum sub unius veri Dei regimine atque imperio constitutae, religiosum cultum qui Deo debetur, exhibendum putabant: servientes, ut ait Apostolus, creatura potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Hujus Dei veri erat auxilium necessarium, à quo mitterentur sancti viri & veraciter pii, qui pro vera religione morerentur, ut falsa à viventibus tollerentur.

CAPUT XXX.

Qualia de diis gentium etiam cultores eorum se sentire fateantur.

CICERO augur irridet auguria; & reprehendit homines corvi & corniculæ vocibus vitæ consilia moderantes. Sed iste Academicus qui omnia esse contendit incerta, indignus est qui habeat ullam in his rebus auctoritatem. Disputat apud eum Q. Lucilius Balbus in secundo de deorum natura libro, & cum ipse superstitiones ex natura rerum velut physicas & philosophicas inferat; indignatur tamen institutioni simulacrorum & opinionibus fabulosis, ita loquens: Videtisne igitur, ut à physicis rebus bene atque utiliter inventis, ratio sit tracta ad commentitios & fictos deos? Quae res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones penè aniles. Et formae enim nobis deorum, & aetates, & vestitus ornatuque noti sunt: genera praeterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanae. Nam & perturbatis animis inducuntur: accepimus enim deorum cupiditates, aegritudines, iracundias. Nec verò (ut fabulae ferunt) dii bellis preliisque caruerunt. Nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent; sed etiam ut cum Titanis, aut cum Gigantibus sua propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur & creduntur stultissimè, & plena sunt vanitatis fuminaeque levitatis. Ecce interim quae consentitur qui defendunt deos gentium. Deinde cum hæc ad superstitionem pertinere dicat, ad religionem verò; quae ipse secundum Stoicos videtur docere: (Non enim philosophi solum, inquit, verum etiam majores nostri superstitionem à religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, inquit, & immolabant, ut sibi sui liberi superstitibus essent, & superstitiosi sunt appellati.) quis non intelligat eum conari, dum consuetudinem civitatis timeret, religionem laudare majorum, eamque à superstitione velle sejungere; sed quomodo id possit non invenire? Si enim à majoribus illi sunt appellati superstitiosi, qui totos dies precabantur & immolabant, numquid & illi qui instituerunt (quod iste reprehendit) deorum simulacra diversa aetate & veste distincta, deorum genera, conjugia, cognationes? Hæc utique cum tanquam superstitiosa culpantur, implicat ista culpa majores talium simulacrorum institutores atque cultores: impli-

* Successoris Juliani.

Rom. l. 25.

* De divinitat. l. 2.

Simulacrorum institutio & fabulosa opinio de diis improbatur Ciceroni.

* Illud.

Superstitiosi qui sunt veteribus distincti.

* Vide Lat. Enchir. l. 4. c. 28.

a Lov. incognito: refragantibus ceteris libris.
 b Sic MSS. Editi autem, post hoc.
 c Editi, ut ei. Melius MSS. ut omni.

d Am. & MSS. demonis.
 e Augurem se ipse profiteretur fuisse in 2. de legibus.
 f Sola editio Lov. Numquid non & illi &c.

cat & ipsum, qui quantolibet eloquio se in libertatem nitatur evolvere, necesse habebat ista venerari, nec quod in hac disputatione disertus insonat, mutire auderet in populi concione. Agamus itaque Christiani Domino Deo nostro gratias, non celo & terræ, sicut iste disputat, sed ei qui fecit cælum & terram, qui has superstitiones quas iste Balbus velut balbutiens vix reprehendit, per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem Martyrum pro veritate morientium & cum veritate ventium, non solum in cordibus religiosi, verum etiam in ædibus superstitionis libera suorum seruitute subvertit.

CAPUT XXXI.

De opinionibus Varronis, qui reprobata persuasione populari, licet ad notitiam veri Dei non pervenerit, unum tamen Deum colendum esse censuerit.

QUID ipse Varro, quem dolemus in rebus divinis ludos scenicos, quamvis non iudicio proprio, posuisse, cum ad deos colendos multis locis velut religiosus hortetur, nonne ita confitetur, non se illa iudicio suo sequi, quæ civitatem Romanam instituisse commemorat, ut si eam civitatem novam constitueret, ex naturæ potius formula deos nominaque eorum se fuisse dedicaturum non dubitet confiteri? Sed jam quoniam in veteri populo esset, acceptam ab antiquis nominum & cognominum historiam tenere, ut tradita est, debere se dicit, & ad eum finem illa scribere ac perferari, ut potius eos magis colere, ac quam despiciere vulgus velit. Quibus verbis homo acutissimus fati indicat, non se aperire omnia, quæ non sibi tantum contemtu essent, sed etiam ipsi vulgo despicienda viderentur, nisi tacerentur. Ego ista conijcere putari debui, nisi evidenter alio loco ipse diceret de religionibus loquens, multa esse vera, quæ non modo vulgo scire non sit utile, sed etiam tamen falsa sunt, aliter existimare populum expediat, & ideo Græcos teletas ac mysteria taciturnitate parietibusque clausisse. Hic certe totum consilium prodidit velut sapientium, per quos civitates & populi regerentur. Hac tamen fallaciâ miris modis maligni dæmones delectantur, qui & deceptores & deceptos pariter possident, à quorum dominatione non liberat nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

2. Dicit etiam idem auctor acutissimus atque doctissimus, quod hi soli ei videantur animadvertisse quid esset Deus, qui crediderunt eum esse animam motu ac ratione mundum gubernantem. Ac per hoc, etsi nondum tenebat quod veritas habet; Deus enim verus, non anima, sed animæ quoque est effector & conditor: tamen si contra præjudicia consuetudinis liber esse posset, unum Deum colendum fateretur atque suaderet, motu ac ratione mundum gubernantem: ut ea cum illo de hac re quæstio remaneret, quod eum diceret esse animam, non potius a & animæ creatorem. Dicit etiam antiquos Romanos plus b annos centum & septuaginta deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castius dii observarentur. Cui sententiæ suæ testem adhibet inter cetera etiam gentem Judæam: nec dubitat eum

Deus non anima, sed animæ creator.

a

b

a Er. & Lov. non potius anima. Ceteris in libris, & anima.

b Plutarchus in historia Numæ scribit ab ipso veterum Romanis, ne existimarent imaginem Dei, aut hominis speciem aut animalis habere formam; atque in prioribus 17 o. annis templa quidem erecta,

locum ita concludere, ut dicat, qui primi simulacra deorum populis posuerunt, eos civitatibus suis & metum demisisse, & errorem addidisse; prouderent existimans deos facile posse in simulacrorum stoliditate contemni. Quod verò non ait, errorem tradiderunt; sed, addiderunt; jam utique fuisse etiam sine simulacris intelligi vult errorem. Quapropter cum solos dicit animadvertisse quid esset Deus, qui eum crederet animam mundum gubernantem, castiusque existimat sine simulacris observari religionem, quis non videat quantum propinquaverit veritati? Si enim aliquid contra vetustatem tanti posset erroris, profecto & unum Deum, à quo mundum crederet gubernari, & sine simulacro colendum esse censeret, atque in tam proximo inventus facile fortasse de animæ mutabilitate commoneretur, ut naturam potius incommutabilem, quæ ipsam quoque animam condidisset, Deum verum esse sentiret. Hæc cum ita sint, quæcumque tales viri in suis litteris multorum deorum ludibria posuerunt, confiteri ea potius occulta Dei voluntate compulsi sunt, quam persuadere conati. Si qua igitur inde à nobis testimonia proferuntur, ad eos redarguendos proferuntur, qui nolunt advertere de quanta & quam maligna dæmonum potestate nos liberet singulare sacrificium tam sancti sanguinis fusi & donum Spiritus impertiti.

CAPUT XXXII.

Ob quam speciem utilitatis principes gentium apud subjectos sibi populos falsas religiones voluerunt permanere.

DICIT etiam de generationibus deorum magis ad poetas, quam ad physicos fuisse populos inclinatos; & ideo & sexum & generationes deorum majores suos, id est, veteres credidisse Romanos, & eorum constituisse conjugia. Quod utique non aliam ob causam factum videtur, nisi quia hominum velut prudentium & sapientium negotium fuit populum in religionibus fallere, & in eo ipso non solum colere, sed imitari etiam dæmones, quibus maxima est fallendi cupiditas. Sicut enim dæmones nisi eos quos fallendo decepterint, possidere non possunt; sic & homines principes, non sanè justis, sed dæmonum similes, ea quæ vana esse noverant religionis nomine populis tamquam vera suadebant, hoc modo eos civili societati velut a & artium alligantes, quo similiter subditos possiderent. Quis autem infirmus & indoctus evaderet simul fallaces, & principes civitatis, & dæmones?

CAPUT XXXIII.

Quod iudicio & potestate Dei veri omnium regum atque regnorum ordinata sint tempora.

DEUS igitur ille felicitatis auctor & dator, quia solus est verus Deus, ipse dat regna terrena & bonis & malis. Neque hoc temere & quasi fortuito, quia Deus est, non fortuna; sed pro rerum ordine ac temporum occulto nobis, notissimo sibi: cui tamen ordini temporum non subditus servit, sed eum ipse tamquam dominus regit, moderatorque disponit. Felicitatem verò non dat nisi bonis. Hanc enim possunt & non habere & habere servientes, possunt & non habere regnantes. Quæ tamen plena in ea vita erit,

simulacra verò corporum ab ipsis nulla dedicata. Confer Plin. l. 34. c. 4.

c Plerique MSS. aptim.

ubi

ubi nemo jam serviet. * Et ideo regna terrena & bonis ab illo dantur, & malis; ne ejus cultores adhuc in provectu animi parvuli hæc ab eo munera quasi magnum aliquid concupiscant. Et hoc est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa & dona terrena sunt: intelligentibus & tunc spiritualibus, quamvis nondum in manifestatione prædicantibus, & quæ illis temporalibus rebus significaretur aternitas, & in quibus Dei donis esset vera felicitas.

CAPUT XXXIV.

De regno Iudæorum, quod ab uno & vero Deo institutum atque servatum est, donec in vera religione manserunt.

ITAQUE ut cognoscerentur etiam illa terrena bona, quibus solis inhiant qui meliora cogitare non possunt, in ipsius unius Dei esse posita potestate, non in multorum falforum quos colendos Romani antea crediderunt, populum suum in Ægypto de paucissimis multiplicavit, & inde signis mirabilibus liberavit. Nec Lucinam mulieres illæ invocaverunt, quando earum partus, ut miris modis multiplicarentur, & gens illa incredibiliter cresceret, ab Ægyptiorum persequentiis & infantibus necare volentium manibus ipse liberavit, ipse servavit. Sine dea Rumi-na luxerunt; sine Cunina in cunis fuerunt; sine Educa & Potina escam potumque sumserunt: sine tot diis puerilibus educati sunt, sine diis conjugalibus conjugati, sine cultu Priapi conjugibus

Exod. 1. 15.

* Subsequenti sententiæ, quam nulli non habent veteres ac scripti libri, ist hæc est: Vind. Am. & Ec. præmittunt verba: Et ideo regna mundi hujus Deo bonis & malis communitè præstat, ne boni ea tamquam Dei magna munera concupiscant. Tumque subiungunt rursum integram illam sententiam: Et ideo regna terrena & bonis ab illo & c. Non de hac sententiâ, ut non nemo existimavit, sed de verbis ei præmissis est oblatio Vis & Latini, abesse illa à MSS. & è margine in textum irrepsisse.

LIBER QUINTUS.

* Scriptus an. 415.

Initio de tollenda fati opinione agit, ne demum existant qui Romani imperii vires & incrementa, quæ non posse diis falsis adscribi superiore libro monstravit; referre in fatum velint. Inde ad quæstionem de præscientia Dei delapsus, probat liberum nostræ voluntatis arbitrium per eam non auferri. Postea de moribus Romanorum antiquis dicit, & quo eorum merito, si vult Deo Dei iudicio factum sit, ut illis ad augendum imperium Deus ipse verus, quem non colebant, adjutor fuerit. Docet postremo quæ vera ducenda sit felicitas Christianorum imperatorum.

PRÆFATIO.

D

CAPUT PRIMUM.

Causam Romani imperii omniumque regnorum nec fortuitam esse, nec in stellarum positione consistere.

QUONIAM constat omnium rerum optandarum plenitudinem esse felicitatem, quæ non est dea, sed donum Dei; & ideo nullum deum colendum esse ab hominibus, nisi qui potest eos facere felices, unde si illa dea esset, sola colenda merito diceretur: jam consequenter videamus, quæ causâ Deus, qui potest & illa bona dare, quæ habere possunt etiam non boni, ac per hoc etiam non felices, Romanum imperium tam magnum tamque diuturnum esse voluerit. Quia enim hoc deorum falforum illa quam colebant multitudo non fecit, & multa jam diximus, & ubi visum fuerit opportunum esse, dicemus.

CAUSSA ergo magnitudinis imperii Romani nec b fortuita est, nec fatalis, secundum eorum sententiam sive opinionem, qui ea dicunt esse fortuita, quæ vel nullas causas habent, vel non ex aliquo rationabili ordine venientes, & ea fatalia, quæ præter Dei & hominum voluntatem cujusdam ordinis necessitate contingunt. Prorsus divinâ providentiâ regna constituuntur humana. Quæ si propterea quisquam fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem fati nomine appellat, sententiam teneat, linguam corrigat. Cur enim non hoc primum dicit, quod postea dicitur est,

Fortuita & fatalia que sint.

b Non deerant qui ad fortuitam sive fatalem causam hæc recurrentium putarent. Testis est Cicero in libro de divinatione secundo. L. qui- dam Tarantius Firmianus, familiaris, inquit, noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab iis Pæ- nilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus, Romanamque, cum esset in iugo luna, natam esse dicebat, nec ejus facta canere dubitabat. O vim maximam erroris! Etiamne urbis natalem diem ad orbem stellarum & luna pertinere? Fac in puero referre ex qua affectione cali primum spiritum dicitur: num hoc in latere, aut in cemento, ex quibus urbs effusa est, potius volere?

Tom. VII.

H

Faci nomi- ne quid- vulgo in- telligatur.

cum ab illo quisquam quaesierit quid dixerit factum? Nam id homines quando audiunt, usitata loquendi consuetudine non intelligunt nisi vim positionis siderum, qualis est quando quis nascitur, sive concipitur: quod aliqui alienant a Dei voluntate; aliqui ex illa etiam hoc pendere confirmant. Sed illi qui sine Dei voluntate decernere opinantur sidera quid agamus, vel quid bonorum habeamus malorumve patiamur, ab auribus omnium repellendi sunt; non solum eorum qui veram religionem tenent, sed qui deorum qualicumque, licet falsorum, volunt esse cultores. Hæc enim opinio quid aliud agit, nisi ut nullus omnino colatur aut rogetur Deus? Contra quos modò nobis disputatio non est instituta, sed contra eos qui pro defensione eorum quos deos putant, Christianæ religioni adversantur. Illi verò qui positionem stellarum quodam modo decernentium qualis quisque sit, & quid ei proveniat boni quidve mali accidat, ex Dei voluntate suspendunt, si eadem stellas putant habere hanc potestatem traditam sibi à summa illius potestate, ut volentes ista decernant; magnam cælo faciunt injuriam, in cuius velut clarissimo senatu ac splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decrevisset, genere humano decernente fuerat evertenda. Quale deinde iudicium de hominum factis Deo relinquatur, quibus cælestis necessitas adhibetur, cum Dominus ille sit & siderum & hominum? Aut si non dicunt stellas, accepta quidem potestate à summo Deo, arbitrio suo ista decernere, sed in talibus necessitatibus ingerendis illius omnino iussa complere: itane de ipso Deo sentiendum est, quod indignissimum visum est de stellarum voluntate sentire? Quòd si dicantur stellæ significare potius ista quam facere, ut quasi locutio quædam sit illa positio prædicens futura, non agens: (non enim mediocriter doctorum hominum fuit ista sententia,) non quidem ita solent loqui Mathematici, ut verbi gratia dicant, Mars ita positus homicidam significat, sed homicidam facit: verumtamen ut concedamus non eos ut debent loqui, & à philosophis accipere oportere sermonis regulam, ad ea prænuntianda quæ in siderum positione se reperire putant; qui sit, quòd nihil unquam dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in eventis, in professionibus, artibus, honoribus, ceterisque rebus ad humanam vitam pertinentibus, atque in ipsa morte sit plerumque tanta diversitas, ut similiores eis sint, quantum ad hæc adinet, multi extranei, quam ipsi inter se gemini; per exiguo temporis intervallo in nascendo separati, in conceptu autem per unum concubitu uno etiam momento seminati?

CAPUT II.

De geminorum simili dissimilique valetudine.

* Non invenitur in libris qui existant: Ciceronis & Hippocratis. * Cic. 2. Tusc. & 1. de Divinat. & 3. Offic.

CICERO dicit, Hippocratem nobilissimum medicum scriptum reliquisse, quosdam fratres, cum simul ægrotare cœpissent, & eorum morbus eodem tempore ingravesceret, eodem levaretur, geminos suspicatum. Quos Possidonius Stoicus multam astrologiæ deditus, eadem constitutione æstoram natos, eademque conceptos solebat asserere. Ita quod medicum pertinere credebatur ad simillimam temperiem valetudinis. Hæc philosophus astrologus ad vim constitutionis

* Ita Corbeienfis codex. Alii MSS. cum editis, accipiendum.

nemque siderum; quæ fuerat quo tempore concepti natiq; sunt. In hac causâ multo est acceptabilior & de proximo credibilior conjectura medicinalis: quoniam parentes ut erant corpore affecti, dum concumberent, ita primordia conceptorum affici potuerunt, ut consecutis ex materno corpore prioribus incrementis paris valetudinis nascerentur; deinde in una domo eisdem alimentis nutriti, ubi aërem & loci positionem & vim aquarum plurimum valere ad corpus vel bene vel male afficiendum, medicina testatur; eisdem etiam exercitationibus assueti tam similia corpora gererent, ut etiam ad ægotandum uno tempore eisdem causis similiter moverentur. Constitutionem verò cæli ac siderum; quæ fuit quando concepti sive nati sunt; velle trahere ad istam ægotandi parilitatem, cum tam multa diversissimi generis diversissimorum affectuum & eventorum eodem tempore in unius regionis terra eidem cælo subdita potuerint concipi & nasci, nescio cuius sit insolentia. Nos autem novimus geminos, non solum actus & peregrinationes habere diversas, verum etiam dispares ægitudines perpeti. De qua re facillimam, quantum mihi videtur, rationem redderet Hippocrates, diversis alimentis & exercitationibus, quæ non de corporis temperatione, sed de animi voluntate veniunt, dissimiles eis accidere potuisse valetudines. Porro autem Possidonius, vel quilibet fatalium siderum assertor, mirum si potest hic invenire quid dicat, si nolit imperitorum mentibus in eis quas nesciunt rebus illudere. Quod enim conantur efficere de intervallo exiguo temporis, quod inter se gemini dum nascerentur, habuerunt, propter cæli particulam, ubi ponitur horæ notatio, quem horoscopus vocant; aut non tantum valet, quanta invenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus; casibusque diversitas; aut plus etiam valet, quam est geminorum vel humilitas generis eadem, vel nobilitas, cuius maximam diversitatem non nisi in hora qua quisque nascitur, ponunt. Ac per hoc si tam celeriter alter post alterum nascitur, ut eadem pars horoscopi maneat, cuncta paria quæro, quæ in nullis possunt geminis inveniri: si autem sequentis tarditas horoscopus mutat, parentes diversos quæro, quos gemini habere non possunt.

CAPUT III.

De argumento quod ex rota figuli Nigidius mathematicus assumpsit in questione geminorum.

FERUSTRA itaque assertur nobile illud commentum de figuli rota, quod respondisse ferunt Nigidium hac questione turbatum, unde & Figulus appellatus est. Dum enim rotam figuli vi quanta potuit intorsisset, currente illa bis numero de atramento tamquam uno ejus loco summa celeritate percussit, deinde inventa sunt signa, quæ fixerat, desistente motu, non parvo intervallo in rota illius extremitate distantia. Sic inquit, in tanta cæli rapacitate, etiamsi alter post alterum tanta celeritate nascatur, quanta rotam bis ipse percussit, in cæli spatio plurimum est: hinc sunt, inquit, quæcumque dissimilima perhibentur in moribus, casibusque geminorum: Hoc signum fragilius est, quam vasa quæ illa rotatione finguntur. Nam si tam multum in cælo interest, quod constellationibus comprehendendi non

* Nigidii meminit Agell. l. 19. c. 14. Lucan. l. 1. &c.

Gen. 25. 24.

potest, ut alteri geminorum hereditas obveniat, alteri non obveniat; cur audent ceteris qui gemini non sunt, cum inspexerint eorum constellationes, talia pronuntiare, quæ ad illud secretum pertinent, quod nemo potest comprehendere, & momenti annotare nascentium? Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris, quia hæc ad productiora spatia temporum pertinent; momenta verò illa partium minutarum, quæ inter se gemini possunt habere nascentes, rebus minimis tribuuntur, de quibus Mathematici non solent consuli: (quis enim consulat quando fedeat, quando deambulet, quando vel quid prandeat?) Numquid ista dicimus, quando in moribus, operibus, casibusque geminorum plurima plurimumque diversa monstramus?

CAPUT IV.

De Esau & Jacob geminis, multum inter se morum & actionum qualitate disparibus.

* Et. CA. 2. ut v.

NATI sunt duo gemini antiquâ patrum memoria (ut de insignibus loquar) sic alter post alterum, ut posterior plantam prioris teneret. Tanta in eorum vita fuerunt moribusque diversa, tanta in actibus disparilitas, tanta in parentum amore dissimilitudo, ut etiam inimicos eos inter se faceret ipsa distantia. Numquid hoc dicitur, quia uno ambulante alius sedebat, & alio dormiente alius vigilabat, alio loquente alius tacebat; quæ pertinent ad illas minutias, quæ non possunt ab eis comprehendi, qui constitutionem siderum, quæ quisque nascitur, scribunt, unde Mathematici consulantur? Unus duxit mercenariam servitutem, alius non servivit: unus à matre diligebatur, alius non diligebatur: unus honorem, qui magnus apud eos habebatur, amisit, alter indeptus est. Quid de uxoribus, quid de filiis, quid de rebus, quanta diversitas? Si ergo hæc ad illas pertinent minutias temporum, quæ inter se habent gemini, & constellationibus non adscribuntur, quare aliorum constellationibus inspectis ista dicuntur? Si autem ideo dicuntur, quia non ad minuta incomprehensibilia, sed ad temporum spatia pertinent, quæ observari notarique possunt; quid hic agit rôta illa figuli, nisi ut homines luteum cor habentes in gyrum mittantur, ne Mathematicorum vaniloquia convincantur?

CAPUT V.

Quibus modis convincantur Mathematici vanam scientiam profiteri.

Hippocrates duos ægotantes geminos agnovit.

QUID iidem ipsi, quorum morbum, quòd eodem tempore gravior leviorque appareret, geminos suspicatus est, nomine satis istos redarguit, qui volunt sideribus dare, quod de corporum simili temperatione veniebat: Cur enim similiter eodemque tempore, non alter prior, alter posterior ægotabant, sicut nati fuerant, quia utique simul nati ambo non poterant? Aut si nihil momenti adulit, ut diversis temporibus ægotarent, quòd diversis temporibus nati sunt, quare tempus in nascendo diversum ad aliarum rerum diversitates valere contendunt? Cur potuerunt diversis temporibus peregrinari; diversis temporibus ducere uxores, diversis temporibus filios procreare, & multa alia, propterea quia diversis temporibus nati sunt, & non potuerunt eadem causâ diversis etiam temporibus ægotare? Si enim

dispar nascendi mora mutavit horoscopus, & disparilitatem intulit ceteris rebus; cur illud in ægitudinibus mansit, quod habebat in temporis æqualitate conceptus? Aut si fata valetudinis in conceptu sunt, aliarum verò rerum in ortu esse dicuntur, non deberent inspectis natalium constellationibus de valetudine aliquid dicere, quando eis inspicienda conceptionalis hora non datur. Si autem ideo prænuntiant ægitudines, non inspecto conceptionis horoscopo; quia indicant eas momenta nascentium; quomodo dicerent cuilibet eorum geminorum ex nativitatis hora, quando ægotaturus esset, cum & alter qui non habebat eandem horam nativitatis, necesse haberet pariter ægotare? Deinde quæro, si tanta distantia est temporis in nativitate geminorum, ut per hanc oporteat eis constellationes fieri diversas, propter diversum horoscopus, & ob hoc diversos omnes cardines; ubi tanta vis ponitur, ut hinc etiam diversa sint fata; unde hoc accidere potuit, cum eorum conceptus diversum tempus habere non possit? Aut si duorum uno momento temporis conceptorum potuerunt esse ad nascendum fata disparia, cur non & duorum uno momento temporis natorum possint esse ad vivendum atque moriendum fata disparia? Nam si unum momentum, quò ambo concepti sunt, non impedivit, ut alter prior, alter posterior nasceretur; cur, uno momento si duò nascuntur, impediatur aliquid, ut alter prior, alter posterior moriatur? Si conceptio momenti unius diversos casus in utero geminos habere permittit, cur nativitas momenti unius non etiam quolibet duos in terra diversos casus habere permittat, ac sic omnia hujus artis vel potius vanitatis commenta tollantur? Quid est hoc quòd uno tempore, uno momento, sub una eademque cæli positione concepti diversa habent fata; quæ illos perducant ad diversarum horarum nativitatem, & uno momento temporis sub una eademque cæli positione de duabus matribus duo pariter nati, diversa fata habere non possunt, quæ illos perducant ad diversam vivendi vel moriendi necessitatem? An concepti nondum habent fata, quæ nisi nascantur, habere non poterunt? Quid est ergo quod dicunt, si hora conceptionalis inveniat, multa ab istis dici posse divinis? Unde etiam illud à nonnullis prædicatur, quòd quidam sapiens horam elegit, qua cum uxore concumberet; unde filium mirabilem gigneret. Unde postremò & hoc est, quod de illis pariter ægotantibus geminis Possidonius magnus astrologus idemque philosophus respondebat, ideo fieri, quòd eodem tempore fuissent nati, eodemque concepti. Nam utique propter hoc addebat conceptionem, ne diceretur ei non ad liquidum eodem tempore potuisse nasci, quos constabat omnino eodem tempore fuisse conceptos; ut hoc quòd similiter simulque ægotabant, non daret de proximo pari corporis temperamento, sed eandem quoque valetudinis parilitatem sideris nexibus alligaret. Si igitur in conceptu tanta vis est ad æqualitatem factorum, non debuerunt nascendo eadem fata mutari. Aut si propterea mutantur fata geminorum, quia temporibus diversis nascuntur, cur non potius intelligamus jam fuisse mutata, ut diversis temporibus nascerentur? Itane non mutat fata nativitatis voluntas viventium, cum mutet fata

* De his a- sprobatis car- dibus & an- nulis lib. 2.

* Editi, divinitus. At MSS. alii; divinitus: alii, quod magis placet, divinis; id est Mathematicis divini ad artem proficentibus. Tom. VII. H ij

conceptionis ordo nascentium?

CAPUT VI.

De geminis dispari sexus.

QUAMQUAM & in ipsis geminorum conceptibus, ubi certè amborum eadem momenta sunt temporum, unde fit ut sub eadem constellatione fatali alter concipiatur masculus, altera femina? Novimus geminos diversi sexus, ambo adhuc vivunt, ambo ætate vigent adhuc, quorum cum sint inter se similes corporum species, quantum in diverso sexu potest, instituto tamen & proposito vitæ ita sunt dispares, ut præter actus quos necesse est à virilibus distare feminæ, quod ille in officio Comitum militat & à sua domo penè semper peregrinatur, illa de solo patrio & de rure proprio non recedit. Insuper, (quod est incredibile, si astralia fata credantur, non autem mirum, si voluntates hominum & Dei munera cogitentur:) ille conjugatus, illa virgo sacra est; ille numerosam prolem genuit, illa nec nupsit. At enim plurimum vis horoscopi valet? Hoc quam nihil sit, jam satis disserui. Sed quaecumque sit, in ortu valere dicunt: numquid & in conceptu? ubi & unum concubitus esse manifestum est; & tanta naturæ vis est, ut cum conceperit femina, deinde alterum concipere omnino non possit: unde necesse est, eadem esse in geminis momenta conceptus. An fortè, quia diverso horoscopo nati sunt, aut ille in masculum, dum nascerentur, aut illa in feminam commutata est? Cum igitur non usquequaque absurdè dici posset, ad solas corporum differentias afflatus quosdam valere sideres, sicut in solaribus accessibus & decessibus videmus etiam ipsius anni tempora variari, & lunaribus incrementis atque decrementis augeri, & minui quædam genera rerum, sicut echinos, & conchas, & mirabiles æstus oceani, non autem & animi voluntates positionibus siderum subditi: nunc isti cum etiam nostros actus inde religare conantur, admonent ut quæramus, unde ne in ipsis quidem corporibus eis possit ratio ista consistare. Quid enim tam ad corpus pertinens, quam corporis sexus? Et tamen sub eadem positione siderum diversi sexus gemini concipi potuerunt. Unde quid insipientius dici aut credi potest, quam siderum positionem, quæ ad horam conceptionis eadem ambobus fuit, facere non potuisse, ut cum quo habebat eandem constellationem, sexum diversum à fratre non haberet; & positionem siderum, quæ fuit ad horam nascentium, facere potuisse, ut ab eo tam multum virginali sanctitate distaret?

CAPUT VII.

De electione diei quo uxor ducitur, quove in agro aliquid plantatur aut seritur.

JAM illud quis ferat, quod in eligendis diebus nova quædam suis actibus fata moluntur? Non erat videlicet ille ita natus, ut haberet admirabilem filium, sed ita potius, ut contemptibilem gigneret: & ideo vir doctus elegit horam qua misceretur uxori. Fecit ergo fatum quod non habebat, & ex ipsius facto coepit esse fatale, quod in ejus nativitate non fuerat. O stultitiam singulari: Eligitur dies ut ducatur uxor: credo, propterea quia potest in diem non bonum, nisi eligatur,

a Fieri tamen posse ut superferet mulier, & factum esse nonnumquam ut concepto uno fetu alterum conceperit, docet Aristoteles lib. 7. de histor. animalium, Plinius lib. 7. c. 11. & Hippocrates lib.

A incurri, & infeliciter duci. Ubi est ergo quod nascenti jam sidera decreverunt? An potest homo quod ei jam constitutum est, diei electione mutare, & quod ipse in eligendo die constituerit, non poterit ab alia potestate mutari? Deinde si soli homines, non autem omnia quæ sub cælo sunt, constellationibus subjacent, cur alios eligunt dies accommodatos ponendis vitibus, vel arboribus, vel segetibus; alios dies pecoribus, vel domandis, vel admittendis maribus, quibus equarum vel boum ferentur armenta, & cetera hujusmodi? Si autem propterea valent ad has res dies electi, quia terrenis omnibus corporibus, sive animantibus, sive non animantibus, secundum diversitates temporalium momentorum, siderum positio dominatur; considerent quam innumerabilia sub uno temporis puncto vel nascentur, vel oriuntur, vel inchoentur, & tam diversos exitus habeant, ut istas observationes cuius pueri ridendas esse persuadeant. Quis enim est tam excors, ut audeat dicere, omnes arbores, omnes herbas, omnes bestias, serpentes, aves, pisces, vermiculos, momenta nascendi singillatim habere diversa? Solent tamen homines ad tentandam peritiam Mathematicorum afferre ad eos constellationes mutorum animalium, quorum ortus propter hanc explorationem domi suæ diligenter observant, eosque Mathematicos præferunt ceteris, qui constellationibus inspectis dicunt non esse hominem natum, sed pecus. Audent etiam dicere quale pecus, utrum aptum lanitio, an veltationi, an aratro, an custodiæ domus. Nam & ad canina fata tentantur, & cum magnis admirantium clamoribus ista respondent. Sic desipiunt homines, ut existiment, cum homo nascitur, ceteros rerum ortus ita inhiberi, ut cum illo sub eadem cæli plaga nec musca nascatur, Nam si hanc admiserint, procedit ratiocinatio, quæ gradatim accessibus modicis eos à muscis ad camelos elephantosque perducit. Nec illud volunt advertere, quod electo ad seminandum agrum die, tam multa grana in terram simul veniunt, simul germinant, exorta segete simul herbescunt, pubescunt, flavescent, & tamen inde spicas ceteris coævæ, atque, ut ita dixerim, congerminales, alias rubigo interimit, alias aves depopulantur, alias homines avellunt. Quomodo istis alias constellationes fuisse dicturi sunt, quas tam diversos exitus habere conspiciunt? An eos pænitebit his rebus dies eligere, easque ad cælestes negabunt pertinere decretum, & solos sideribus subdent homines, quibus solis in terra Deus dedit liberas voluntates? His omnibus consideratis, non immeritò creditur, cum Astrologi mirabiliter multa vera respondent, occulto instinctu fieri spirituum non bonorum, quorum cura est has fallas & noxias opiniones de astralibus fatis inferere humanis mentibus atque firmare, non horoscopi notati & inspecti aliqua arte, quæ nulla est.

CAPUT VIII.

De his qui non astrorum positionem, sed connexionem causarum ex Dei voluntate pendentes fati nomine appellant.

QUI verò non astrorum constitutionem, sicuti est cum quidque concipitur, vel nascitur, vel inchoatur, sed omnium connexionem

de superferatione. b Editi differentiis scriptis libris, fata. c MSS. non habent, sive non animantium.

ferimque caussarum, qua fit omne quod fit, fati nomine appellant; non multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum est: quando quidem ipsum caussarum ordinem & quamdam connexionem Dei summi tribuunt voluntati & potestati, qui optimè & veracissimè creditur & cuncta scire ante quàm fiant; & nihil inordinatum relinquere; à quo sunt omnes potestates, quamvis ab illo non sint omnium voluntates. Ipsam itaque præcipuè Dei summi voluntatem, cujus potestas insuperabiliter per cuncta porrigitur, eos appellare fatum sic probatur. Annai Seneca sunt, nisi fallor, hi versus:

Lib. epist. 11.

Duc summe pater, atque dominator poli, Quocumque placuit, nulla parendi mora est. Adsum impiger: fac nolle, comitabor gemens, Malusque patiar facere quod licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Nempe evidentissimè hoc ultimo versu ea fata appellavit, quam supra dixerat summi patris voluntatem: cui se paratum obedire dicit, ut volens ducatur, ne nolens trahatur; quoniam scilicet, Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Illi quoque versus Homerici, huic sententiæ suffragantur, quos Cicero in Latino vertit:

dist. 18.

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse Juppiter auctiferas lustravit lumine terras.

Nec in hac quæstione auctoritatem haberet poetica sententia: sed quoniam Stoicos dicit, vim fati asserentes, istos ex Homero versus solere usurpare, non de illius poetæ, sed de istorum philosophorum opinione tractatur, cum per istos versus, quos disputationi adhibent, quam de fato habent, quid sentiant esse fatum, apertissimè declaratur, quoniam Jovem appellant, quem summum deum putant, à quo connexionem dicunt pendere factorum.

CAPUT IX.

De præscientia Dei & libera hominis voluntate, contra Ciceronis definitionem.

Lib. de Divinat. 2.

HOS Cicero ita redarguere nititur, ut non existimet aliquid se adversus eos valere, nisi auferat divinationem. Quam sic conatur auferre, ut neget esse scientiam futurorum, eamque omnibus viribus nullam esse omnino contendat, vel in Deo, vel in homine, nullamque rerum prædictionem. Ita & Dei præscientiam negat, & omnem prophetiam luce clariorem conatur evertere vanis argumentationibus, & opponendo sibi quædam oracula, quæ facile possunt refelli: quæ tamen nec ipsa convincit. In his autem Mathematicorum conjecturis refutandis ejus regnat oratio, quia verè tales sunt, ut se ipsæ destruant & refellant. Multo sunt autem tolerabiliores qui vel sidera fata constituunt, quam iste qui tollit præscientiam futurorum, Nam & confiteri esse Deum & negare præscium futurorum, apertissima insania est. Quod & ipse cum videret, etiam illud tentavit asserere, quod scriptum est, Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus: sed non ex sua persona. Vidit enim quàm esset invidiosum & molestum: ideoque Cottam fecit disputantem de hac re adversum Stoicos in libris de deorum natura, & pro Lucilio Balbo, cui Stoicorum partes defendendas dedit, maluit ferre sententiam, quam pro Cottâ,

2. ad. 13. 1.

a Editi, qualis. At probè notè MSS. qualis. Et quidam, qualis. In altero versu Colbertinus codex, loco auctiferas, habet auctiferas. Neutra lectio responderet Græco sic nunc habenti: Τὸν γὰρ τὸς τῶν ἐπιθεμάτων ἀσθενῶν, Οὐκ ἔστι θεὸς ἀπὸ τῆς ἀδύνατος οὐσίας. Id est,

qui nullam naturam divinam esse contendit. In libris verò de divinatione ex se ipso apertissimè oppugnat præscientiam futurorum. Hoc autem totum facere videtur, ne fatum esse consentiat, & perdat liberam voluntatem. Putat enim, concessâ scientiâ futurorum, ita esse consequens fatum, ut negari omnino non possit. Sed quoquo modo se habeant tortuosissimæ concertationes & disputationes philosophorum, nos ut confitemur summum & verum Deum, ita voluntatem summamque potestatem ac præscientiam ejus confitemur. Nec timeamus ne ideo non voluntate faciamus, quod voluntate facimus, quia id nos facturos ille præcivit, cujus præscientia falli non potest. Quod Cicero timuit, ut oppugnaret præscientiam; & Stoici, ut non omnia necessitate fieri dicerent, quamvis omnia fato fieri contenderent.

2. Quid est ergo quod Cicero timuit in præscientia futurorum, ut eam labefactare disputatione detestabili niteretur? Videlicet quia si præcita sunt omnia futura, hoc ordine venient, quo ventura esse præcita sunt: & si hoc ordine venient, certus est ordo rerum præscienti Deo: & si certus est ordo rerum, certus est ordo caussarum, non enim aliquid fieri potest, quod non aliqua efficiens causa præcesserit: si autem certus est ordo caussarum, quo fit omne quod fit, fato, inquit, fiunt omnia quæ fiunt. Quod si ita est, nihil est in nostra potestate, nullumque est arbitrium voluntatis: quod si concedimus, inquit, omnis humana vita subvertitur; frustra leges dantur; frustra objurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibentur; neque ullâ justitiâ bonis præmia, & malis supplicia constituta sunt. Hæc ergo ne consequantur indigna & absurda & perniciosa rebus humanis, non vult esse præscientiam futurorum: atque in has angustias coartat animum religiosum, ut unum eligat è duobus, aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse præscientiam futurorum; quoniam utrumque arbitratur esse non posse, sed si alterum confirmabitur, alterum tolli; si elegerimus præscientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium; si elegerimus voluntatis arbitrium, tolli præscientiam futurorum. Ipse itaque ut vir magnus & doctus, & vitæ humanæ plurimum ac peritissimè consulens, ex his duobus elegit liberum voluntatis arbitrium: quod ut confirmaretur, negavit præscientiam futurorum: atque ita dum vult facere liberos, fecit sacrilegos. Religiosus autem animus utrumque eligit, utrumque confitetur, & fide pietatis utrumque confirmat. Quomodo, inquit? Nam si est præscientia futurorum, sequentur illa omnia, quæ connexa sunt, donec eò perveniatur, ut nihil sit in nostra voluntate. Porro si est aliquid in nostra voluntate, eisdem recuris gradibus eò pervenitur, ut non sit præscientia futurorum. Nam per illa omnia sic recuritur: Si est voluntatis arbitrium, non omnia fato fiunt: si non omnia fato fiunt, non est omnium certus ordo caussarum: si certus caussarum ordo non est, nec rerum certus est ordo præscienti Deo, quæ fieri non possunt, nisi præcedentibus & efficientibus causis: si rerum ordo præscienti Deo certus non est, non omnia sic veniunt, ut ea ventura præcivit: porro si non omnia sic veniunt;

Talis mens est terrestrium hominum, qualem in diem ducit hominum deorumque pater. b MSS. præscientiam.

ut ab illo ventura præsenta sunt, non est, inquit, A in Deo præsencia omnium futurorum.

3. Nos adversus istos sacrilegos ausus atque impios, & Deum dicimus omnia scire, ante quam fiant; & voluntate nos facere, quidquid à nobis non nisi volentibus fieri sentimus & novimus. Omnia verò fato fieri non dicimus, immo nulla fieri fato dicimus: quoniam fati nomen ubi solet à loquentibus poni, id est in constitutione siderum cum quisque conceptus aut natus est, (quoniam res ipsa inaniter asseritur,) nihil valere monstramus. Ordinem autem causarum, ubi voluntas Dei plurimum potest, neque negamus, neque facti vocabulo nuncupamus, nisi fortè ut fatum à fando dictum intelligamus, id est, à loquendo: non enim abnuere possumus esse scriptum in literis sanctis, *Semel locutus est Deus, duo hæc audi vi; quoniam potestas est Dei, & tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.* Quod enim dictum est, *Semel locutus est,* intelligitur immobiliter, hoc est, incommutabiliter est locutus, sicut novit incommutabiliter omnia quæ futura sunt, & quæ ipse facturum est. Hac itaque ratione possemus à fando fatum appellare, nisi hoc nomen jam in alia resoleret intelligi, quò corda hominum nolimus inclinari. Non est autem consequens, ut si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostræ voluntatis arbitrio. Et ipsæ quippe nostræ voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo ejusque præsciencia continetur; quoniam & humanæ voluntates humanorum operum causæ sunt. Atque ita qui omnes rerum causas præscivit, profectò in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse præscivit.

Fato nulla fieri.

Psal. 67. 12.

* Lib. de fato.

Causæ voluntariæ.

Spiritus vitæ.

a Vind. Am. & Er. contendit. b Hoc loco MSS. animalium.

ma potestas est, quæ creatorum spirituum voluntates bonas adjuvat, malas judicat, omnes ordinat; & quibusdam tribuit potestates, quibusdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator est, ita omnium potestatum dator, non voluntatum. Malæ quippe voluntates ab illo non sunt, quoniam contra naturam sunt, quæ ab illo est. Corpora igitur magis subjacent voluntatibus; quædam nostris, id est, omnium animantium mortalium, & magis hominum quam bestiarum; quædam verò angelorum: sed omnia maximè Dei voluntati subdita sunt; cui etiam voluntates omnes subjiciuntur, quia non habent potestatem nisi quam ille concedit. Causa itaque rerum quæ facit, nec fit, Deus est. Aliæ verò causæ & faciunt, & fiunt; sicut sunt omnes creati spiritus, maximè rationales. Corporales autem causæ, quæ magis fiunt, quam faciunt, non sunt inter causas efficientes annumerandæ; quoniam hoc fiunt, quod ex ipsis faciunt spirituum voluntates.

Voluntates male à Deo non fiunt.

Quomodo igitur ordo causarum, qui præscienti certus est Deo, id efficit ut nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostræ voluntates? Contendat ergo Cicero cum eis qui hunc causarum ordinem dicunt esse fatalem, vel potius ipsum fati nomine appellant; quod nos abhorremus, præcipuè propter vocabulum, quod non in re vera consuevit intelligi. Quòd verò negat ordinem omnium causarum esse certissimum & Dei præsciencia notissimum, plus eum quam Stoici detestamur. Aut enim Deum esse negat, quod quidem inducta alterius personæ in libris de deorum natura facere molitus est: aut si esse confitetur Deum, quem negat præscium futurorum, etiam sic dicit nihil aliud, quam quod ille dixit insipiens in corde suo, *Non est Deus.* Qui enim non est præscius omnium futurorum, non est utique Deus. Quapropter & voluntates nostræ tantum valent, quantum Deus eas valere voluit atque præscivit: & ideo quidquid valent, certissimè valent; & quod facturæ sunt, ipsæ omnino facturæ sunt: quia valituras atque facturas ille præscivit, cujus præsciencia falli non potest. Quapropter si mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret, magis dicerem fatum esse infirmioris, potentioris voluntatem qui eum habet in potestate, quam illo causarum ordine, quem non usitato, sed suo more Stoici fatum appellant, arbitrium nostræ voluntatis auferri.

Negat præscienciam Dei, Deum ipsum negat.

Psal. 13. 1.

CAPUT X.

An voluntatibus hominum aliqua dominetur necessitas.

UNDE nec illa necessitas formidanda est, quam formidando Stoici laboraverunt causas rerum ita distinguere, ut quasdam subtraherent necessitati, quasdam subderent: atque in his quas esse sub necessitate noluerunt; posuerunt etiam nostras voluntates, ne videlicet non essent liberæ, si subderentur necessitati. Si enim necessitas nostra illa dicenda est, quæ non est in nostra potestate, sed etiam si nolimus, efficit quod potest, sicut est necessitas mortis; manifestum est voluntates nostras, quibus rectè vel perperam vivitur, sub tali necessitate non esse. Multa enim facimus, quæ si nollemus, non utique faceremus. Quò primitus pertinet ipsum velle: nam si volu-

c Sic Vind. Er. & plures MSS. At Lov. qui. Nonnulli è MSS. qua. d Ita in MSS. In editis verò, potestatem.

CAPUT XI.

De universali providentia Dei; cujus legibus omnia continentur.

DEUS itaque summus & verus cum Verbo suo & Spiritu sancto, quæ tria unum sunt, Deus unus omnipotens; creator & factor omnis animæ atque omnis corporis; cujus sunt participatione felices, quicumque sunt veritate; non vanitate felices: qui fecit hominem rationale animal ex anima & corpore; qui eum peccantem nec impietatum esse permisit, nec sine misericordia dereliquit; qui bonis & malis essentiam etiam cum lapidibus, vitam feminalem etiam cum arboribus, vitam sensualem etiam cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis angelis dedit: à quo est omnis modus, omnis species, omnis ordo; à quo est mensura, numerus, pondus; à quo est quidquid naturaliter est, cuiuscumque generis est; cuiuslibet æstimationis est; à quo sunt semina formarum; formæ feminum; motus feminum atque formarum: qui dedit & carni originem, pulcritudinem, valetudinem; propagationis fecunditatem, membrorum dispositionem, salutem concordiam: qui & animæ irrationali dedit memoriam; sensum; appetitum; rationali autem insuper mentem; intelligentiam, voluntatem: qui non solum cælum & terram, nec solum angelum & hominem; sed nec exigui & contentibilis animantis viscera, nec avis pennulam, nec herbæ flosculum; nec arboris folium sine suarum partium convenientia; & quædam veluti pace dereliquit; nullo modo est credendum regna hominum eorumque dominationes & servitutes à suæ providentiæ legibus alienas esse voluisse.

CAPUT XII.

Quibus moribus antiqui Romani meruerint, ut Deus verus, quamvis non eum colerent, eorum auget imperium.

PROINDE videamus quos Romanorum mores, & quam ob causam Deus verus ad augendum imperium adjuvare dignatus est, in cuius potestate sunt etiam regna terrena. Quòd ut absolutius disserere possemus, ad hoc pertinentem & superiorem librum conscripimus, quòd in hac re potestas nulla sit eorum deorum, quos etiam rebus iugatoriis colendos putarunt; & præsentis voluminis partes superiores quas huc usque perduximus, de fati questione tollenda: ne quisquam cui jam persuasum esset non illorum deorum cultu Romanum imperium propagatum atque servatum, nescio cui fato potius id tribueret; quam Dei summi potentissimæ voluntati. Veteres igitur præmiquæ Romani, quantum eorum docet & commendat historia, quamvis ut aliæ gentes, excepta una populi Hebræorum; deos falsos colerent, & non Deo victimas, sed dæmoniis immolarent; tamen laudis avidi, pecuniæ liberales erant, gloriæ ingentem, divitias honestas volebant: hæc ardentissimè dilexerunt, propter hæc vivere voluerunt, pro hæc & mori non dubitaverunt. Ceteras cupiditates hujus unius ingenti cupiditate præserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam servire videbatur ingloriorum; dominari verò atque imperare gloriosum; prius omni studio liberam, deinde dominam esse concupierunt. Hinc est

Et Deum præscium futurorum, & liberam hominis esse voluntatem.

Non ideo peccat homo, quia Deus hoc futurum præscivit.

a Lov. Dei est. Verbo est earent libri ceteri. b Omnes prope MSS. ne liberæ voluntatis. c Plures MSS. vincetas. d Plures probæ notæ. MSS. Faur. Corp. &c. Nihilque enim ideo non peccat. Genral. nec peccat.

quod regalem dominationem non ferentes, annua imperia binosque imperatores sibi fecerunt, qui consules appellati sunt à consulendo, non reges aut domini à regnando atque dominando : cum & reges utique à regendo dicti melius videantur, ut regnum à regibus, reges autem, ut dictum est, à regendo; sed factus regius non disciplina putata est regentis, vel benevolentia consulentis, sed superbia dominantis. Expulso itaque rege Tarquinio, & consilibus institutis, secutum est quod idem auctor in Romanorum laudibus posuit, quod civitas, incredibile memoratu est, adepta libertate quantum brevi creverit, tanta cupido gloria inceserat. Ita ergo laudis aviditas & cupido gloria multa illa miranda fecit, laudabilia scilicet atque gloriosa secundum hominum existimationem.

Laudat idem Sallustius temporibus suis magnum & præclaros viros, Marcus Catonem & Caium Cæsarem, dicens quod diu illa respublica non habuit quemquam virtute magnum, sed suam memoriam fuisse illos duos ingenti virtute, diversis moribus. In laudibus autem Cæsaris posuit, quod sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. Ita siebat in votis virorum virtute magnorum, ut excitaret in bellum miseris gentes, & flagello agitaret Bellona sanguineo, ut esset ubi virtus eorum enitesceret. Hoc illa profecto laudis aviditas & gloria cupido faciebat. Amore itaque volebant esse virtutis, & quod eam referebant, qui boni erant, ad honorem scilicet: nam mali nec habebant eam, quamvis honorem habere cuperent, quem malis artibus conabantur adipisci, id est, dolis atque fallaciis.

Melius laudatus est Cato. De illo quippe ait, Quo minus petebat gloriam, eo magis sequebatur. Quando quidem gloria est, cujus illi cupiditate flagrabant, iudicium hominum bene de hominibus opinantium. Et ideo melior est virtus, quæ humano testimonio contenta non est, nisi conscientia suæ. Unde dicit Apostolus, *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientia nostra.* Et alio loco: *Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.* Gloriam ergo & honorem & imperium, quæ sibi exoptabant, & quod bonis artibus pervenire nitebantur boni, non debet sequi virtus, sed ipsa virtutem. Neque enim est vera virtus, nisi quæ ad eum finem tendit, ubi est bonum hominis, quo melius non est. Unde & honores quos petivit Cato, petere non debuit, sed eos civitas ob ejus virtutem non petenti dare.

Sed cum illa memoria duo Romani essent virtute magni, Cæsar & Cato, longè virtus Catonis veritati videtur propinquior fuisse, quam Cæsaris. Proinde qualis esset illo tempore civitas, & antea qualis fuisset, videamus in ipsa sententia Catonis: Nolite, inquit, existimare, majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus. Quippe sciocorum atque civium, præterea armorum & equorum major copia nobis quam illis est. Sed alia fuere quæ illos magnos

Excudent alii spirantia mollius æra:
Credo equidè, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauffas meliùs, calique meatus

* Editi, *substant.* Castigantur auctoritate veterum MSS.
* Lov. *pacisque.* Editi alii cum MSS. *pacique.*
* Nonnulli MSS. *labe:* libratorum sollempni vitio omisa littera extremâ, quia eadem est prima subsequenti vocabuli, in quo claritùs sonabat pronuntiant lectore. Paulò antè legendum fortissimè, quia

Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere subjectis, & debellare superbos.

Has artes illi tanto peritius exercebant, quanto minus se voluptatibus dabant, & enervationi animi & corporis in concupiscendis & augendis divitiis, & per illas moribus corrumpendis, rapiendo miseris civibus, largiendo scenicis turpibus. Unde qui tales jam morum labes superabant atque abundabant, quando scribebat ista Sallustius, canebaratque Virgilius, non illis artibus ad honores & gloriam, sed dolis atque fallaciis ambiebat. Unde idem dicit: Sed primò magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium proprius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, imperium bonus & ignavus æquè sibi exoptant: sed ille, inquit, verà viâ nititur, huic quia bonæ artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. Hæ sunt illæ bonæ artes, per virtutem scilicet, non per fallacem ambitionem ad honorem & gloriam & imperium pervenire, quæ tamen bonus & ignavus æquè sibi exoptant: sed ille, id est, bonus, verà viâ nititur. Via virtus est, qua nititur tamquam ad possessionis finem, id est, ad gloriam, honorem, imperium. Hoc institum habuissent Romanos, etiam deorum apud illos aedes indicant, quas conjunctissimas constituerunt Virtutis & Honoris, pro diis habentes quæ dantur à Deo. Unde intelligi potest quem finem volebant esse virtutis, & quod eam referebant, qui boni erant, ad honorem scilicet: nam mali nec habebant eam, quamvis honorem habere cuperent, quem malis artibus conabantur adipisci, id est, dolis atque fallaciis.

De illo quippe ait, Quo minus petebat gloriam, eo magis sequebatur. Quando quidem gloria est, cujus illi cupiditate flagrabant, iudicium hominum bene de hominibus opinantium. Et ideo melior est virtus, quæ humano testimonio contenta non est, nisi conscientia suæ. Unde dicit Apostolus, *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientia nostra.* Et alio loco: *Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.* Gloriam ergo & honorem & imperium, quæ sibi exoptabant, & quod bonis artibus pervenire nitebantur boni, non debet sequi virtus, sed ipsa virtutem. Neque enim est vera virtus, nisi quæ ad eum finem tendit, ubi est bonum hominis, quo melius non est. Unde & honores quos petivit Cato, petere non debuit, sed eos civitas ob ejus virtutem non petenti dare.

Sed cum illa memoria duo Romani essent virtute magni, Cæsar & Cato, longè virtus Catonis veritati videtur propinquior fuisse, quam Cæsaris. Proinde qualis esset illo tempore civitas, & antea qualis fuisset, videamus in ipsa sententia Catonis: Nolite, inquit, existimare, majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus. Quippe sciocorum atque civium, præterea armorum & equorum major copia nobis quam illis est. Sed alia fuere quæ illos magnos

Excudent alii spirantia mollius æra:
Credo equidè, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauffas meliùs, calique meatus

* Editi, *substant.* Castigantur auctoritate veterum MSS.
* Lov. *pacisque.* Editi alii cum MSS. *pacique.*
* Nonnulli MSS. *labe:* libratorum sollempni vitio omisa littera extremâ, quia eadem est prima subsequenti vocabuli, in quo claritùs sonabat pronuntiant lectore. Paulò antè legendum fortissimè, quia

Consules.
Reges.

Sallust.
ibid.

Ibidem.

a

Virg. A.
Eid. 8.

Ench. 1.

Enid. 6.

* Editi, *substant.* Castigantur auctoritate veterum MSS.
* Lov. *pacisque.* Editi alii cum MSS. *pacique.*
* Nonnulli MSS. *labe:* libratorum sollempni vitio omisa littera extremâ, quia eadem est prima subsequenti vocabuli, in quo claritùs sonabat pronuntiant lectore. Paulò antè legendum fortissimè, quia

Sallust. in
Cant.

Virtutis & Honoris aedes apud Romanos conjunctæ.

Ibidem.
Gloria humana.

2. Cor. 1.
Gal. 6. 4.

Virtus vera.

* Phitarch. in Catoe minore.

* Apud Sallust. in Cant.

tates: aut eandè labes morum hic ipsi appellantur homines vitiolè; quomodo à Plauto in Persa dicitur homo *labes* populi.

* Editi, *proprius virtutem.* Et sic in antiqui exemplaribus Sallustii.

* Apud Sallustium, *eo magis illam assequantur.*

fecerunt,

fecerunt, quæ nobis nulla sunt: domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delictò neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publicè egestatem, privatim opulentiam: laudamus divitias, sequimur inertiam: inter bonos & malos discrimen nullum; omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum: ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ servitis, eo fit ut impetus fiat in vacuum rempublicam.

Qui audit hæc Catonis verba sive Sallustii, putat quales laudantur Romani veteres, omnes eos tales tunc fuisse vel plures. Non ita est: alioquin vera non essent quæ ipse item scribit, ea quæ commemoravi in secundo libro * hujus Operis, ubi dicit, Injurias validiorum, & ob eas discessionem plebis à patribus, aliasque disensiones domi fuisse jam inde à principio, neque amplius æquo & modesto jure actum, quam expulsis regibus, quam diu metus à Tarquinio fuit, donec bellum grave, quod propter ipsum cum Ethuria susceptum fuerat, finiretur: postea verò servili imperio patres exercuisse plebem, regio more verberasse, agro pepulisse, & ceteris expertibus solos egisse in imperio; quarum discordiarum, dum illi dominari vellent, illi servire nolent, finem fuisse bellum Punicum secundum. Quia rursus gravis metus coepit urgere, atque ab illis perturbationibus alia majore curâ cohibere animos inquietos, & ad concordiam revocare civilem. Sed per quosdam paucos, qui pro suo modo boni erant, magna administrabantur, atque illis tolerantis ac temperatis malis, paucorum bonorum providentiâ res illa crescebat, sicut idem historicus dicit, multa sibi legenti & audienti, quæ populus Romanus domi militiæque, mari atque terrâ præclara facinora fecerit, se libuisse adtendere quæ res maxime tanta negotia sustinuisset; quoniam sciebat sæpenumero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse Romanos, cognoverat parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus; sibi quæ multum agitanti constare dixit, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse, eoque factum ut divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed post quàm luxu atque desidâ, inquit, civitas corrupta est, rursus respublica magnitudine sui imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, verà viâ, id est, virtute ipsa nitentium, etiam à Catone laudata est. Hinc erat domi industria, quam commemoravit Cato, ut ærarium esset opulentum, tenues res private. Unde corruptis moribus vitium è contrario posuit, publicè egestatem, privatim opulentiam.

Verumtamen qui libidines turpiores, fide pietatis impetrato Spiritu sancto, & amore intelligibilibus pulcritudinis non refrenant, melius saltem cupiditate humanæ laudis & gloriae, non quidem jam sancti, sed minus turpes sunt. Etiam Tullius hinc dissimulare non potuit, in istisdem libris quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloriam, & consequenter commemorat majores suos multa mira atque præclara gloria cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum & accendendum esse censebant, putantes hoc utile esse reipublicæ. Quamquam nec in ipsis philosophiæ libris Tullius ab hac peste dissimulet, ubi eam luce clariùs confiteatur. Cum enim de studiis talibus loqueretur, quæ utique sectanda sunt sine veri boni, non venositate laudis humanæ; hanc intulit universalem generalemque sententiam: Honos alit artes, omnesque accenduntur ad studia gloriae, jacentque ea semper quæ apud quosque improbantur.

CAPUT XIV.
De refecando amore laudis humane, quoniam iustorum gloria omnis in Deo sit.

Hic igitur cupiditati melius resistitur sine dubitatione, quam ceditur. Tanto enim quisque est Deo similior, quanto est ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita etsi non funditus eradicatur ex corde, quia etiam bene proficientes animos tentare non cessat; saltem cupiditas gloriae superetur dilectione justitiæ: ut si aliquid jacet, quæ apud quosque improbantur, si bona, si recta sunt, etiam ipse amor humanæ laudis erubescat, & cedat amorì veritatis. Tamen enim est hoc vitium inimicum piæ fidei, si major in corde sit cupiditas gloriae quàm Dei timor vel amor, ut Dominus diceret, *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem expectantes, & gloriam quæ à solo Deo est non querentes?* Item de quibusdam qui in eum crediderant, & verebantur palam confiteri, ait Evangelista, *Dilexerunt gloriam hominum magis quàm Dei.* Quod sancti Apostoli non fecerunt: qui cum in his locis prædicarent Christi nomen, ubi non solum improbabatur; sicut ille ait, Jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur, verum etiam summæ derestationis habebatur; tenentes quod audierant à bono magistro eodemque medico mentium, *Si quis me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre: qui in caelis est, & coram Angelis Dei; inter maledicta & opprobria, inter gravissimas persecutiones crudelesque poenas non sunt deteriti à prædicatione salutis humanæ tanto fremitu offensio-*

* Assyriorum scilicet, Medorum, Persarum &c. de quibus supra lib. 4. c. 7.

saluti suæ præponere non dubitaverunt, pro isto uno vitio, id est, amore laudis, pecuniæ cupiditatem & multa alia vitia comprimentes. * Nam sanius videt, qui & amorem laudis vitium esse cognoscit: quod nec poetam fugit Horatium, qui ait;

Laudis amore turbines, sunt certa piacula quæ te Ter purè lecto poterunt recreare libello.

Idemque in carmine Lyrico, ad reprimendam dominandi libidinem ita cecinit:

Latius regnes avidum domando Spiritum, quàm si Libyam remotis
* Gadibus jungas, & uterque Pænus Serviat uni.

Verumtamen qui libidines turpiores, fide pietatis impetrato Spiritu sancto, & amore intelligibilibus pulcritudinis non refrenant, melius saltem cupiditate humanæ laudis & gloriae, non quidem jam sancti, sed minus turpes sunt. Etiam Tullius hinc dissimulare non potuit, in istisdem libris quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloriam, & consequenter commemorat majores suos multa mira atque præclara gloria cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum & accendendum esse censebant, putantes hoc utile esse reipublicæ. Quamquam nec in ipsis philosophiæ libris Tullius ab hac peste dissimulet, ubi eam luce clariùs confiteatur. Cum enim de studiis talibus loqueretur, quæ utique sectanda sunt sine veri boni, non venositate laudis humanæ; hanc intulit universalem generalemque sententiam: Honos alit artes, omnesque accenduntur ad studia gloriae, jacentque ea semper quæ apud quosque improbantur.

CAPUT XIV.
De refecando amore laudis humane, quoniam iustorum gloria omnis in Deo sit.

Hic igitur cupiditati melius resistitur sine dubitatione, quam ceditur. Tanto enim quisque est Deo similior, quanto est ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita etsi non funditus eradicatur ex corde, quia etiam bene proficientes animos tentare non cessat; saltem cupiditas gloriae superetur dilectione justitiæ: ut si aliquid jacet, quæ apud quosque improbantur, si bona, si recta sunt, etiam ipse amor humanæ laudis erubescat, & cedat amorì veritatis. Tamen enim est hoc vitium inimicum piæ fidei, si major in corde sit cupiditas gloriae quàm Dei timor vel amor, ut Dominus diceret, *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem expectantes, & gloriam quæ à solo Deo est non querentes?* Item de quibusdam qui in eum crediderant, & verebantur palam confiteri, ait Evangelista, *Dilexerunt gloriam hominum magis quàm Dei.* Quod sancti Apostoli non fecerunt: qui cum in his locis prædicarent Christi nomen, ubi non solum improbabatur; sicut ille ait, Jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur, verum etiam summæ derestationis habebatur; tenentes quod audierant à bono magistro eodemque medico mentium, *Si quis me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre: qui in caelis est, & coram Angelis Dei; inter maledicta & opprobria, inter gravissimas persecutiones crudelesque poenas non sunt deteriti à præ-*

Idemque in carmine Lyrico, ad reprimendam dominandi libidinem ita cecinit:

Latius regnes avidum domando Spiritum, quàm si Libyam remotis
* Gadibus jungas, & uterque Pænus Serviat uni.

Verumtamen qui libidines turpiores, fide pietatis impetrato Spiritu sancto, & amore intelligibilibus pulcritudinis non refrenant, melius saltem cupiditate humanæ laudis & gloriae, non quidem jam sancti, sed minus turpes sunt. Etiam Tullius hinc dissimulare non potuit, in istisdem libris quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloriam, & consequenter commemorat majores suos multa mira atque præclara gloria cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum & accendendum esse censebant, putantes hoc utile esse reipublicæ. Quamquam nec in ipsis philosophiæ libris Tullius ab hac peste dissimulet, ubi eam luce clariùs confiteatur. Cum enim de studiis talibus loqueretur, quæ utique sectanda sunt sine veri boni, non venositate laudis humanæ; hanc intulit universalem generalemque sententiam: Honos alit artes, omnesque accenduntur ad studia gloriae, jacentque ea semper quæ apud quosque improbantur.

* Assyriorum scilicet, Medorum, Persarum &c. de quibus supra lib. 4. c. 7.

Lib. 1. Epi.
fol.

Lib. 1.
Carm.

* Gades, insula Hispaniæ.
* Libycus & Gaditanus, inter præte Porphyr.

Lib. 1. Tase.

Gloriæ cupiditas dilectione justitiæ sustentanda.

Johan. 5.
44.

Johan. 12.
43.

Matth. 10.
Luca 12. 9.

I

Tom. VII.

nis humanæ. Et quod eos divina facientes atque A dicentes divinæque viventes, debellatis quodam modo cordibus duris, atque introducta pace justitiæ, ingens in Ecclesiâ Christi gloria consecuta est; non in ea tanquam in suæ virtutis sine quieverunt: sed eam quoque ipsam ad Dei gloriam referentes, cujus gratiâ tales erant, isto quoque fomite eos quibus confulebant, ad amorem illius à quo & ipsi tales fierent, accendebant. Namque ne propter humanam gloriam boni essent, docuerat eos Magister illorum, dicens, *Cavete facere justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in caelis est.* Sed rursus ne hoc perversè intelligentes hominibus placere metaerent, minùsque prodesse latendo quod boni sunt, demonstrent quo sine innotescere deberent, *Luceant, inquit, opera vestra coram hominibus, ut videant bona facta vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est.* Non ergo ut videamini ab eis, id est, hac intentione ut eos ad vos converti velitis, quia non per vos aliquid estis; sed ut glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est, ad quem conversi fiant quod estis. Hos secuti sunt Martyres, qui Scævolas, & Curtios, & Decios, non sibi inferendo pœnas, sed illatas ferendo, & virtute vera, quoniam vera pietate, & innumerabili multitudinè superarunt. Sed cum illi essent in civitate terrena, quibus propositus erat omnium pro illa officiorum finis, incolumitas ejus, & regnum non in cælo, sed in terra, non in vita æterna, sed in decessione morientium & successionè morituro- rum; quid aliud amarent quàm gloriam, qua volebant etiam post mortem tamquam vivere in ore laudantium?

CAPUT XV.

De mercede temporali, quam Deus reddidit bonis moribus Romanorum.

QUIBUS ergo non erat Deus daturus vitam æternam cum sanctis Angelis suis in Civitate sua cælesti, ad cujus societatem pietas vera perducit, quæ non exhibet servitutem religionis, quam Græci vocant, nisi uni vero Deo; si neque hanc eis terrenam gloriam excellentissimi imperii concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, id est virtutibus, quibus ad tantam gloriam pervenire nitebantur. De talibus enim, qui propter hoc boni aliquid facere videntur, ut glorificentur ab hominibus, etiam Dominus ait, *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam.* Sic & isti privatas res suas pro re communi, hoc est republica, & pro ejus ærario contemserunt, avaritiæ resistebant, consuluerunt patriæ consilio libero; neque delicto secundum suas leges, neque libidini obnoxii: his omnibus artibus tamquam verâ viâ nisi sunt ad honores, imperium, gloriam: honorati sunt in omnibus ferè gentibus; imperii sui leges imposuerunt multis gentibus; hodieque litteris & historiâ gloriosi sunt penè in omnibus gentibus. Non est quod de summi & veri Dei justitia conquerantur: *perceperunt mercedem suam.*

CAPUT XVI.

De mercede sanctorum civium Civitatis æternæ, quibus utilis sunt Romanorum exempla virtutum.

MECES autem sanctorum longè alia est etiam hîc opprobria sustinentium pro Ci-

^a Editi, Hoc. At MSS. Hos, id est Apostolos, de quibus antea.
^b MSS. magno consensu, pro virtute.

vitate Dei, quæ mundi hujus dilectoribus odiosa est. Illa Civitas sempiterna est: ibi nullus oritur, quia nullus moritur. Ibi est vera & plena felicitas, non dea, sed donum Dei. Inde fidei pignus accepimus, quamdiu peregrinantes ejus pulcritudini suspiramus. Ibi non oritur sol super bonos & malos, sed sol justitiæ solos protegit bonos. Ibi non erit magna industria, ditare ærarium publicum privatis rebus angustis, ubi thesaurus communis est veritatis. Proinde non solum ut talis merces talibus hominibus redderetur, Romanum imperium ad humanam gloriam dilatatum est; verum etiam ut cives æternæ illius Civitatis, quàm diu hîc peregrinantur, diligenter & sobriè illa intueantur exempla, & videant quanta dilectio debeatur supernæ patriæ propter vitam æternam, si tantum à suis civibus terrena dilecta est propter hominum gloriam.

CAPUT XVII.

Quo fructu Romani bella gesserint, & quantum his quos vicere contulerint.

QUANTUM enim pertinet ad hanc vitam mortalium, quæ paucis diebus ducitur & finitur, quid interest sub cuius imperio vivat homo moriturus, si illi qui imperant, ad impia & iniqua non cogant? Aut verò aliquid nocuerunt Romani gentibus, quibus subjugatis imposuerunt leges suas, nisi quia id factum est ingenti strage bellorum? Quod si concorditer fieret, id ipsum fieret meliorem successu: sed nulla esset gloria triumphantium. Neque enim & Romani non vivebant sub legibus suis, quas ceteris imponebant. Hoc si fieret sine Marte & Bellona, ut nec victoria locum haberet, nemine vincente ubi nemo pugnaverit, nonne Romanis & ceteris gentibus una esset eademque conditio? Præsertim si mox fieret, quod postea gratissimè atque humanissimè factum est, ut omnes ad Romanum imperium pertinentes societatem acciperent civitatis & Romani cives essent; ac sic esset omnium, quod erat antè paucorum: tantum, quod plebs illa quæ suos agros non haberet, de publico viveret: qui passus ejus per bonos administratores reipublicæ gratiûs à concordibus præstaretur, quàm victis extorqueretur.

2. Nam quid interest ad incolumitatem, bonosque mores, ipsas cerè hominum dignitates, quod alii vicerunt, alii victi sunt, omnino non video, præter illum gloriæ humanæ inanissimum fastum, in quo perceperunt mercedem suam, qui ejus ingenti cupidine arserunt, & ardentia bella gesserunt. Numquid enim illorum agri tributa non solvunt? Numquid eis licet discere, quod aliis non licet? Numquid non multi senatores sunt in aliis terris, qui Romam ne facie quidem norunt? Tolle jactantiam, & omnes homines quid sunt nisi homines? Quod si perveritas sæculi admitteret, ut honoratior essent qui- que meliores: nec sic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullus est ponderis fumus. Sed utamur etiam in his rebus beneficio Domini Dei nostri: consideremus quanta contemserint, quæ pertulerint, quas cupiditates subegerint pro humana gloria, qui eam tamquam mercedem talium virtutum accipere meruerunt: & valeat nobis etiam hoc ad opprimendam superbiam; ut cum illa Civitas, in qua nobis regnare promiff-

^a Editi, & ipsas. Expungendum est, quod à MSS. abest: ut sensus sit, bonos mores esse ipsas hominum dignitates.

sum est, tantum ab hac distet, quantum distat cæ- lum à terra, à temporali lætitiâ vita æterna, ab inanibus laudibus solida gloria, à societate mortalium societas Angelorum, à lumine solis & lunæ lumen ejus qui fecit solem & lunam, nihil sibi magnum fecisse videantur tantæ patriæ cives, si pro illa adipiscenda fecerint boni operis aliquid, vel mala aliqua sustinerint; cum illi pro hac terrena jam adepta tanta fecerint, tanta perpeffi sint. Præsertim quia remissio peccatorum, quæ cives ad æternam colligit patriam, habet aliquid, ut talis per umbram quamdam simile fuit asylum illud Romuleum, quò multitudinem, qua illa civitas conderetur, quorumlibet delictorum congregavit impunitas.

CAPUT XVIII.

Quam alieni à jactantia esse debeant Christiani, si aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tantum Romani gesserint pro humana gloria & civitate terrena.

QUI ergo magnum est pro illa æterna cælestique patria, cuncta sæculi hujus quamlibet jocunda blandimenta contemnere, si pro hac temporali atque terrena filios Brutus potuit & occidere, quod illa facere neminem cogit? Sed cerè difficilium est filios interimere, quam quod pro ista faciendum est, ea quæ filii congreganda videbantur atque servanda, vel donare pauperibus, vel si exsultat tentatio quæ id pro fide atque justitia fieri compellat, amittere. Felices enim vel nos vel filios nostros, non divitiæ terrenæ faciunt, aut nobis viventibus amittendæ, aut nobis mortuis à quibus nescimus, vel fortè à quibus nolimus, possidendæ: sed Deus felices facit, qui est mentium vera opulentia. Bruto autem, quia filios occidit, infelicitatis perhibet testimonium etiam poëta laudator. Ait enim:

--- Natosque pater nova bella moventes

Ad pœnam pulcra pro libertate vocabit Infelix, utcumque ferent ea facta minores. Sed versu sequenti consolatus est infelicem: Vincit amor patriæ, laudumque immensa cupidus. Hæc sunt duo illa libertas & cupiditas laudis humanae, quæ ad facta compulserunt miranda Romanos. Si ergo pro libertate morituro- rum & cupiditate laudum, quæ à mortalibus expetuntur, occidit filii à patre potuerunt; quid magnum est, si pro vera libertate, quæ nos ab iniquitatis & mortis & diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanarum laudum, sed caritate liberandorum hominum, non à Tarquinio rege, sed à dæmonibus & dæmonum principe, non filii occiduntur, sed Christi pauperes inter filios computantur?

2. Si alius etiam Romanus princeps cognomine Torquatus, filium, non quia contra patriam, sed etiam pro patria, tamen quia contra imperium suum, id est, contra quod imperaverat pater imperator; ab hoste provocatus juvenili ardore pugnaverat, licet vicisset, occidit; ne plus mali esset in exemplo imperii contenti, quàm boni in gloria hostis occisi: ut quid se jactent, qui pro immortali patriæ legibus omnia, quæ multo minùs quàm filii diliguntur, bona terrena contem- nunt? Si Furius Camillus etiam ingrattam patriam,

Asylum Romuleum.

Opulentia mentium Deum.

Æneid. 6.

Torquatus supra lib. 1. c. 23.

Camillus

^a Gallicani omnes MSS. compulsi.
^b Sola editio Lov. gloriosissus.
^c Aliquot MSS. vanitate.
^d In MSS. aubiatione.
^e Gervasius codex, perceptione.

à cujus cervicibus æcridorum hostium Vejen- tum jugum depulerat, damnatusque ab æmulis fuerat, à Gallis iterum liberavit, quia non habebat potiorē ubi possit vivere gloriosus; cui extollatur velut grande aliquid fecerit, qui fortè in Ecclesiâ ab inimicis carnalibus gravissimam exhonorationis passus injuriam; non se ad ejus hostes hæreticos transtulit, aut aliquam contra illam ipse hæresim condidit; sed eam potius quantum valuit ab hæreticorum perniciosissima pravitae defendit; cum alia non sit, non ubi vivatur in hominum gloria, sed ubi vita acquiratur æterna? Si Mutius, ut cum Porfenna rege pax fieret, qui gravissimo bello Romanos premebat, quia Porfennam ipsum occidere non potuit; & pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem aram ante oculos ejus dexteram extendit, dicens multos tales, qualem illum videret, in ejus exitum conjurasse; cujus ille fortitudinem & conjunctionem talium perhorrescens; sine ulla dila- tione se ab illo bello facta pace compeffuit: quis regno cælorum imputaturus est merita sua, si pro illo non unam manum, neque hoc sibi ultrò faciens, sed persequente aliquo patiens, totum flammis corpus impenderit? Si Curtius armatus quo concito in abruptum hiatum terræ se præcipitem dedit, deorum suorum oraculis serviens, quoniam jusserant ut illuc id quod Romani haberent optimum mitteretur, nec aliud intelligere potuerunt, quàm viris armisque se excellere, unde videlicet oportebat ut deorum jussis in illum interitum vir præcipitaretur armatus: quid se magnum pro æterna patria fecisse dicturus est; qui aliquem fidei suæ passus inimicum, non se ultrò in talem mortem mittens, sed ab illo missus obierit; quando quidem à Domino suo eodemque rege patriæ suæ certius oraculum acceperat, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere? Si se occidendos certis verbis quodam modo consecrantes Decii devoverunt; ut illis cadentibus & iram deorum sanguine suo placantibus Romanus liberaretur exercitus; nullo modo superbient sancti Martyres tamquam dignum aliquid pro illius patriæ participatione fecerint, ubi æterna est & vera felicitas, si usque ad sui sanguinis effusionem, non solum suos fratres pro quibus fundebatur, verum & ipsos inimicos à quibus fundebatur, sicut eis præceptum est; diligentes, caritatis fide & fidei caritate certarunt? Si Marcus Pulvillus dedicans ædem Jovis, Junonis, Minervæ, falsò sibi ab invidis morte filii nuntiata, ut illo nuntio perturbatus abscederet; atque ita dedicationis gloriam collega ejus consequeretur, ita contempsit, ut eum etiam projici insepultum juberet; & sic in ejus corde orbitatis dolorem gloriæ cupiditas vicerat: quid magnum se pro Evangelii sancti prædicatione; qua cives supernæ patriæ de diversis liberantur & colliguntur erroribus, fecisse dicturus est, cui Dominus de sepultura patris sui sollicito ait, *Sequere me, & sine mortuò sepelire mortuos suos?* Si M. Regulus, ne crudelissimos hostes jurando falleret; ad eos ab ipsa Roma reversus est, quoniam sicut Romanis eum tenere volentibus respondiſſe fertur, postea quam

Supra lib. 2. c. 17. & lib. 4. c. 7.

Mutius qui Scævola dicitur à clade dextræ manus. Liv. 2. Plutarch. in Publicola.

Curtius. Liv. 1. 7. Valer. 1. 4. c. 5.

Math. 18. 28.

Decii. Liv. 1. 8. c. 20.

Marcus Pulvillus. Liv. 1. 2. Valer. 1. 5. c. 10. Plutarch. in Publicola.

Math. 8. 22. M. Regulus. Supra lib. 1. c. 15. c. 24.

^f Pro quibus fundebatur; non quidem ad redemtionem, ut falsus est Christi sanguis, sed ad exemplum fortitudinis. De fortitudine fidelium, inquit Leo epist. aliàs 83. nunc 97. exempla nata sunt patientia, non deo justitia. LEONARD. COQUARDUS.

^g Sic Plutarchus. At Livius cadaver effertur iussisse scribit.

Afris servierat, dignitatem illic honesti civis habere non posset; eumque Carthaginenses, quoniam contra eos in Romano senatu egerat, gravissimis suppliciis necaverunt: qui cruciatus non sunt pro fide illius patriæ contemnendi, ad cuius beatitudinem fides ipsa perducit? Aut quid retribuetur Domino pro omnibus quæ retribuit, si pro fide quæ illi debetur talia fuerit homo passus, qualia pro fide quam perniciosissimis inimicis debebat passus est Regulus? Quomodo autem se audebit extollere de voluntaria paupertate Christianus, B ut in hujus vitæ peregrinatione expeditior ambulet viam, quæ perducit ad patriam, ubi veræ divitiæ ipse Deus est, cum audiatur vel legatur? L. Valerium, qui in suo defunctus est consulo, usque adeo fuisse pauperem, ut nummis à populo collatis ejus sepultura curaretur? audiatur vel legatur? Q. Cincinnatum, cum quatuor jugera possideret, & ea suis manibus coleret, ab aratro esse adductum, ut dictator fieret, major utique honore quam consul; victisque hostibus ingentem gloriam consecutum in eadem paupertate mansisse? Aut quid se magnum fecisse prædicabit, quod nullo præmio mundi hujus fuerit ab aternæ illius patriæ societate seductus, cum Fabritium didicerit tantis muneribus Pyrrhi regis Epirotarum, promissa etiam quarta parte regni, à Romana civitate non potuisse divelli, ibique in sua paupertate privatum manere maluisse? Nam illud quod rempublicam, id est, rem populi, rem patriæ, rem communem cum haberent opulentissimam atque ditissimam, sic ipsi in suis domibus pauperes erant, b ut quidam eorum qui jam bis consul fuisset, ex illo senatu pauperum hominum pelleretur notatione censoria, quod decem pondo argenti in vasibus habere compertus est; c ita idem ipsi pauperes erant, quorum triumphis publicum ditabatur ærarium: nonne omnes Christiani, qui excellentiore proposito divitias suas communes faciunt, secundum id quod scriptum est in Actis Apostolorum, ut distribuatur unicuique, sicut cuique opus est; & nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia, intelligunt se nullà ob hoc ventilari oportere jactantia, id faciendo pro obtinenda societate Angelorum, cum penè tale aliquid illi fecerint pro conservanda gloria Romanorum?

3. Hæc & alia, si qua hujusmodi reperiuntur in litteris eorum, quando sic innotescerent, quando tantam famam prædicarentur, nisi Romanum imperium longè latèque porrectum, magnificis successibus augetetur: Proinde per illud imperium tam latum tamque diuturnum, virorumque tantorum virtutibus præclarum atque gloriosum, & illorum intentioni merces quam quærebant est reddita, & nobis proposita necessaria admonitionis exemplum: ut si virtutes, quarum istæ utcumque sunt similes, quas isti pro civitatis terrenæ gloria tenuerunt, pro Dei gloriosissima Civitate non tenuerimus, pudore pungamur; si tenuerimus, superbià non extollamur. Quoniam, sicut dicit Apostolus, indignæ sunt passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Ad humanam verò gloriam præsentis temporis satis digna vita aestimabatur illorum. Unde etiam Judæi qui Christum occiderunt, revelante Testamento no-

Psal. 115. 12.

Pauperas voluntaria.

** Liv. l. 3. Valer. l. 4. c. 4.*

Act. 2. 45. c. 4. 32.

Rom 8. 18.

a Erratum est in prænomine: dicebatur enim, non L. sed P. Valerius Publicola. Er non in suo quarto consulatu obiit, sed anno post, Verginio & Cassio Coss. sexto anno post expulsos reges. Livius l. 2. Dionysius l. 5.

vo, quod in Vetere velatum fuit, ut non pro terrenis & temporalibus beneficiis, quæ divina providentia permixtè bonis malisque concedit, sed pro aternæ vitæ muneribusque perpetuis & ipsius supernæ Civitatis societate colatur Deus unus & verus, rectissimè istorum gloria donati sunt; ut hi qui qualibuscumque virtutibus terrenam gloriam quæsierunt & adquisierunt, vincerent eos qui magnis vitiis datorem veræ gloriæ & Civitatis aternæ occiderunt atque respuerunt.

CAPUT XIX. Quo inter se differant cupiditas gloriæ, & cupiditas dominationis.

INTEREST sanè inter cupiditatem humanæ gloriæ, & cupiditatem dominationis. Nam licet proclive sit, ut qui humanam gloriam nimium delectatur, etiam dominari ardentè affectet; tamen qui veram licet humanarum laudum gloriam concupiscunt, dant operam bene judicantibus non displicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene judicant, quamvis ea multi non habeant: per ea bona morum nituntur ad gloriam & imperium vel dominationem de quibus ait Sallustius, Sed ille veram viam nititur. Quisquis autem sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene judicantibus displicere, dominari atque imperare desiderat, etiam per apertissima scelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiscit, aut veram viam nititur, aut certe dolis atque fallaciis contendit, volens bonus videri esse, quod non est. Et ideo virtutes habenti magna virtus est contemnere gloriam; quia contemptus ejus in conspectu Dei est, iudicio autem non aperitur humano. Quidquid enim fecerit ad oculos hominum, quo gloriæ contemtor appareat, ad majorem laudem, hoc est, ad majorem gloriam facere si credatur, non est unde se suspicantium sensibus aliter esse quam suspicantur, ostendat. Sed qui contemnit judicicia laudantium, contemnit etiam suspicantium temeritatem: quorum tamen, si verè bonus est, non contemnit salutem; quoniam tantæ justitiæ est qui de Spiritu Dei virtutes habet, ut etiam ipsos diligat inimicos; & ita diligit, ut suos ocores vel detractores velit correctos habere confortes, non in terrena patria, sed superna: in laudatoribus autem suis quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit quod amant; nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes: ideoque instat ardentè, ut potius ille laudetur, à quo habet honorem quidquid in eo jure laudatur. Qui autem contemtor gloriæ, dominationis est avidus, bestias superat, sive crudelitatis vitiis, sive luxuriæ. Tales quidam Romani fuerunt. Non enim curam existimationis amissam dominationis cupiditate caruerunt: multos tales fuisse, prodit historia. Sed hujus vitii summam, & quasi arcem quamdam Nero Cæsar primus obtinuit; cuius fuit tanta luxuries, ut nihil ab eo putaretur virile metuendum; tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, si nesciretur. Etiam talibus tamen dominandi potestas non datur nisi summi Dei providentiâ, quando res humanas judicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re vox divina est, loquente Dei sapientiâ: *Per me reges regnant,*

Sallust. in Catil.

Gloria contemptus.

Impiissimè tyranni providentiâ Dei evehamur. Prov. 8. 15.

b Cornelium Ruffinum intelligit, de quo Valer. l. 2. c. 9. Agell. l. 4. c. 8. Liv. l. 14. *c* Lov. si ita. Abest si à ceteris libris. *d* Sic Vind. Am. Er. & plerique MSS. At Lov. ut *insurrexerunt.*

Et tyranni per me tenent terram. Sed ne tyranni non pessimi atque improbi reges, sed vetere nomine fortes dicti existimentur, unde ait Virgilius, Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni: apertissimè alio loco de Deo dictum est, *Qui regnare facit hominem hypocritam propter perversitatem populi.* Quamobrem, quamvis, ut potui, satis exposuerim qua causâ Deus unus verus & justus Romanos secundum quamdam formam terrenæ civitatis bonos adjuverit ad tanti imperii gloriam consequendam: potest tamen & alia causa esse latentior, propter diversa merita generis humani, Deo magis nota quam nobis; dum illud constat inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu veram posse habere virtutem; nec eam veram esse, quando gloriæ servit humanæ. Eos tamen qui civis non sint Civitatis aternæ, quæ in sacris litteris nostris dicitur Civitas Dei, utiliores esse terrenæ Civitati, quando habent virtutem vel ipsam, quam si nec ipsam. Illi autem qui vera pietate præditi bene vivunt, si habent scientiam regendi populos, nihil est felicius rebus humanis, quam si Deo miserante habeant potestatem. Tales autem homines virtutes suas, quantumcumque in hac vita possunt habere, non tribuunt nisi gratiæ Dei, quod eas volentibus, credentibus, petentibus dederit; simulque intelligunt, quantum sibi desit ad perfectionem justitiæ, qualis est in illorum sanctorum Angelorum societate, cui se nituntur aptare. Quantumlibet autem laudetur atque prædicetur virtus, quæ sine vera pietate servit hominum gloriæ, nequam sanctorum exiguis initiis comparanda est, quorum spes posita est in gratia & misericordia veri Dei.

Æneid. 7. 108. 34. 30.

** V. infra l. 19. c. 25. Virtus nulla vera sine vera pietate.*

Psal. 45. & 47. &c.

CAPUT XX. Tam turpiter servire virtutes humanæ gloriæ, quam corporis voluptati.

SOLENT Philosophi, qui finem boni humani in ipsa virtute constituunt, ad ingerendum pudorem quibusdam philosophis, qui virtutes quidem probant, sed eas voluptatis corporalis sine metiuntur, & illam per se ipsam putant appetendam, istas propter ipsam, tabulam quamdam verbis pingere, ubi voluptas in sella regali quasi delicata quædam regina considat; eique virtutes famulæ subjiciantur, observantes ejus nutum, ut faciant quod illa imperaverit: quæ prudentiæ jubeat, ut vigilantè inquirat, quomodo voluptas regnet; & salva sit; justitiæ jubeat, ut præstet beneficia quæ potest ad comparandas amicitias corporalibus commodis necessarias; nulli faciat injuriam, ne offensis legibus voluptas vivere securam non possit; fortitudini jubeat, ut si dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam suam, id est, voluptatem fortiter in animi cogitatione, ut per pristinam delicarum suarum recordationem mitiget præsentis doloris aculeos; temperantiæ jubeat, ut tantum capiat alimentorum, & si qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valeat. Gaudium turbet, & voluptas, quam etiam in corporis sanitate Epicurei maximam ponunt, graviter offendatur. Ita virtutes cum tota suæ gloriæ dignitate tamquam imperiosa cuidam & inhonestæ mulierculæ servit voluptati. Nihil hac pi-

** V. Cicer. 2. de finibus.*

a Aliquot probè notè MSS. cum tota sua gloria dignitatis. *b* Binis conjungit, alterum bonum, alterum malum: crudelitas

eturâ dicunt esse ignominiosus & deformius; & quod minùs ferre bonorum possit aspectus: & verum dicunt. Sed non existimò satis debiti decoris esse picturam, si etiam talis fingatur, ubi virtutes humanæ gloriæ serviant. Licet enim ista gloria delicata mulier non sit, inflata tamen est, & multum inanitatis habet. Unde non ei dignè servit soliditas quædam firmitasque virtutum, ut nihil provideat prudentia, nihil distribuat justitia, nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur; nisi unde placeatur hominibus & ventosæ gloriæ serviat. Nec illi se ab ista fœditate defendierint, qui cum aliena spernant judicium velut gloriæ contemtores, sibi sapientes videntur & sibi placent. Nam eorum virtus, si tamen ulla est, alio modo quodam humanæ subditur laudi: Neque enim ipse qui sibi placet, homo non est. Qui autem vera pietate in Deum, quem diligit, credit & sperat, plus intendit in ea in quibus sibi displicet, quam in ea, si qua in illo sunt; quæ non tam ipsi quam veritati placent: neque id tribuit, unde jam potest placere, nisi ejus misericordiæ, cui metuit displicere; de his sanatis gratias agens, de illis sanandis preces fundens.

CAPUT XXI. Romanum regnum à Deo vero esse dispositum, à quo est omnis potestas, & cuius providentiâ reguntur universa.

QUAM cum ita sint, non tribuamus dandi regni atque imperii potestatem, nisi Deo videro, qui dat felicitatem in regno calorum solis piis, regnum verò terrenum & piis & impiis, sicut ei placet, cui nihil injustè placet. Quamvis enim aliquid dixerimus, quod apertum nobis esse voluit, tamen multum est ad nos, & valde superat vires nostras, hominum occulta discutere, & liquido examine merita dijudicare regnorum. Ille igitur unus verus Deus, qui nec iudicio, nec adjutorio deserit genus humanum, quando voluit, & quantum voluit Romanis regnum dedit: qui dedit Assyriis, vel etiam Persis, à quibus solos duos deos coli, unum bonum, alterum malum continent litteræ istorum: ut taceam de populo Hebræo, de quo jam dixi, quantum satis visum est, qui præter unum Deum non coluit & quando regnavit. Qui ergo Persis dedit segetes sine cultu deæ Segetiæ, qui alia dona terrarum sine cultu tot deorum, quos isti rebus singulis singulos, vel etiam rebus singulis plures præposuerunt; ipse etiam regnum dedit sine cultu eorum, per quorum cultum se isti regnasse crediderunt. Sic etiam hominibus, qui Mario, ipse Caio Cæsari; qui Augusto, ipse & Neroni; qui Vespasiani, vel patri vel filio, suavisimè imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo: & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino Christiano, ipse apostata Juliano: cujus egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega & detestanda curiositas, cuius vanis deditis oraculis erat; quando fretus securitate victoriæ, naves quibus victus necessarius portabatur, incendit; deinde fervidè instans immoediciis auctibus, & mox merito temeritatis occisus; in locis hostilibus egenum reliquit exercitum, ut aliter inde non posset evadi, nisi contra illud auspiciis dei Termini, de quo superiore libro diximus, Romani imperii termini moverentur. Cessit enim

Marius, clementissimus C. Cæsar; optimus princeps Augustus, pessimus Nero.

Terminus deus necessitati, qui non cesserat Jovi. A
Hac planè Deus unus & verus regit & gubernat,
ut placet : & si occultis causis, numquid iniustus ?
CAPUT XXII.

Tempora exitusque bellorum ex Dei pendere iudicio.
Sic etiam tempora ipsa bellorum, sicut in
Ejus arbitrio est iustoque iudicio & misericordiâ,
vel adterere, vel consolari genus humanum,
ut alia citius, alia tardiùs finiantur. Bellum
a Piratarum à Pompeio, bellum b Punicum tertium
à Scipione incredibili celeritate & temporis brevitate
confecta sunt. Bellum quoque fugitivorum gladiatorum,
quamvis multis Romanis * ducibus & duobus consulibus
victis, Italiâque horribiliter contritâ atque vastatâ,
tertio tamen anno post multa consumpta c consumptum est.
Pientes, * Marfi & Peligni, gentes non exterâ, sed
Italica, post diuturnam & devotissimam sub Romano
iugo servitutem, in libertatem caput erigere tentaverunt,
jam multis nationibus Romano imperio subjugatis,
deleataque Carthagine : in quo bello Italico Romanis
sâpissime victis, ubi & duo consules perierunt,
& alii nobilissimi fenatores : non diuturno tamen
tempore tractum est hoc malum, nam quintus ei
annus finem dedit. Sed bellum Punicum secundum
cum maximis detrimentis & calamitate reipublicâ
per annos d decem & octo Romanas vires extenuavit,
& penè consumpsit : duobus e præliis ferme septuaginta
Romanorum millia ceciderunt. Bellum Punicum primum
per f viginti & tres annos peractum est : bellum
Mithridaticum * quadraginta annis. Ac ne quisquam
arbitretur rudimenta Romanorum fuisse fortiora
ad bella citius peragenda, superioribus temporibus
multùm in omni virtute laudatis, bellum Samniticum
annis tractum est fermè g quinquaginta : in quo
bello ita Romani victi sunt, ut sub jugum etiam
mitterentur. Sed quia non diligebant gloriam propter
iustitiam, sed iustitiam propter gloriam diligere videbantur,
pacem factam fecidisse ruperunt. Hac ideo commemoro,
quoniam multi præteritarum rerum ignari, quidam
etiam dissimulatores suæ scientiæ, si temporibus
Christianis aliquod bellum paulò diutiùs trahi vident,
ilico in nostram religionem protervissimè insiliunt,
exclamantes, quòd si ipsa non esset, & veterè ritu
numina colerentur, jam Romana illa virtute, quæ
adjuvante Marte & Bellonâ tanta celeriter bella
confecit, id quoque celerimè finiretur. Recolant igitur
qui legerunt quàm diuturnâ bella, quàm variis h eventis,
quàm luctuosis claudibus à veteribus sint gesta Romanis,
sicut solet orbis terrarum velut procellosissimum pelagus
varia talium malorum tempestate jactari : & quod nolunt
aliquando fateantur, nec insanus adversus Deum
linguis se interimant, & decipiant imperitos.

* Liv. lib. 95. & 96.
* Liv. lib. 72. 73. & 74. 75. & 76.
* Florus l. 3.
* Vide Livium lib. 9.

Quadragesimo die postquam Brundisio solvit Pompeius, terminatum est. Florus l. 3. Cicero pro lege Manilia.
Intra quinquatum annum quàm erat captum, consummatum omnino est. At Livius l. 49. At Florus l. 2. quadriennio piratarum scribit.
Sic Vind. Am. & MSS. At Er & Lov. consummatum est.
Suffragatur Livius lib. 30. & Florus lib. 2. At Polybius lib. 3. & Orofius lib. 4. c. 20. notant hujus belli annos tantùm septemdecim.
Altero prælio ad Thyrfanum lacum, altero ad Cannas commisso. Livius l. 22. Florus l. 1.
Augustino consentit Orofius At Polybius l. 1. per viginti & quatuor annos peractum scribit : quia videlicet annos ipse ab occasione movendi belli numerat, alii verò ab ejus susceptione.
Eutropius & Orofius annos quadraginta novem in hoc bello numerant. Florus quinquaginta : nec plures sunt, si ad Fabium Gurgi-

CAPUT XXIII.

De bello in quo Rhadagaisus rex Gothorum demonum cultor, uno die cum ingentibus copiis suis victus est.

Quod tamen nostrâ memoriâ recentissimo tempore Deus mirabiliter & misericorditer fecit, non cum gratiarum actione commemorant : sed quantum in ipsis est, omnium, si fieri potest, hominum oblivione sepelire conantur : quod à nobis si tacebitur, similiter erimus ingrati. Cùm Rhadagaisus rex Gothorum agmine ingenti & immani jam in Urbis vicinia constitutus, Romanis cervicibus immineret, uno die tanta celeritate sic victus est, ut ne uno quidem non dicam extincto, sed i vulnerato Romanorum, multo amplius quàm * centum millium prosterneretur ejus exercitus, atque ipse l cum filiis mox captus pœnâ debitâ necaretur. Nam si ille tam impius, cum tantis & tam impiis copiis Romam fuisset ingressus, cui pepercisset ? Quibus honorem locis Martyrum detulisset ? In qua persona Deum timeret ? Cujus non sanguinem fufum, cuius pudicitiam vellet intactam ? Quas autem isti pro diis suis voces haberent, quanta infultatione jactarent, quòd ille ideo vicisset, ideo tanta potuisset, quia quotidianis sacrificiis placabat atque invitabat deos, quod Romanos facere Christiana religio non sinebat ? Nam propinquante jam illo his locis, ubi nutu summæ majestatis oppressus est, cùm ejus fama ubique crebresceret, nobis apud Carthaginem dicebatur, hoc credere, spargere, jactare Paganos, quòd ille diis amicis protegentibus & optulantibus, quibus immolare quotidie ferebatur, vinci omnino non posset ab eis qui talia diis Romanis sacra non facerent, nec fieri à quoquam permetterent. Et non agunt miserè gratias tantæ misericordiæ Dei, qui cùm statuisset irruptione barbarica m graviora pati dignos mores hominum castigare, indignationem suam tanta mansuetudine temperavit, ut illum primò faceret mirabiliter vinci, ne ad infirmorum animos evertendos gloria daretur demonibus, quibus eum supplicare constabat ; deinde n ab his Barbaris Romam caperetur, qui contra omnem consuetudinem bellorum antè gestorum ad loca sancta confugientes Christianæ religionis reverentiâ tuerentur, ipsique demonibus atque impiorum sacrificiorum ritibus, de quibus ille præsumerat, sic adversarentur o pro nomine Christiano, ut longè atrocius bellum cum eis quàm cum hominibus gerere viderentur : ita verus Dominus gubernatorque rerum & Romanos cum misericordiâ flagellavit, & tam incredibiliter victis supplicatoribus demonum, nec salutis rerum præsentium necessaria esse sacrificia illa monstravit, ut ab his qui non pervicaciter contendunt, sed prudenter attendunt, nec propter præsentis necessitates religio vera deferatur, & magis æternæ vitæ fidelissima expectatione teneatur.

tem consulem finitur. Attamen Appianus octoginta computat, ipsique Samnites in Livii libro 23. dicunt se per centum propè annos cum populo Romano bellum gessisse.
Sic MSS. At edici, eventibus.
Er & Lov. sed nec. Absit nec ab aliis libris.
Plus quàm ducenta millia Gothorum fuisse ferunt Paulus Æmilius lib. 1. hist. Francorum, Orofius lib. 7. c. 37. & alii. Hac Rhadagaisi clades sub Honorio conigit, anno Christi 406. Vide Augustini Sermonem 105. cap. 10.
Ex Romanis & Gallicanis MSS. plures probæ notæ non habent, cum filiis.
Sic plures MSS. Alii quidam, graviora dignos, omisso pati. Ac edici, graviores dignos.
Edici, Deinde tùm. Absit tùm à MSS.
MSS. omittunt, pro.

CAPUT XXIV.

Quæ sit Christianorum imperatorum, & quàm vera felicitas.

Neque enim nos Christianos quosdam imperatores ideo felices dicimus, quia vel diutiùs imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hostes reipublicæ domuerunt, vel inimicos civis adversus se insurgentes & cavere & opprimere potuerunt. Hac & alia vitæ hujus ærumnosæ, vel munera, vel solatia, quidam etiam cultores demonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum Dei, quò pertinent isti : & hoc ipse misericordiâ factum est, ne ab illo ista, qui in eum crederent, velut summa bona desiderarent. Sed felices eos dicimus, si justè imperant, si inter linguas sublimerè honorantium & obsequia nimis humiliter salutantium non extolluntur, sed se homines esse meminerunt ; si suam potestatem ad Dei cultum maximè dilatandum, majestati ejus famulam faciunt ; si Deum timent, diligunt, colunt ; si plus amant illud regnum, ubi non timent habere consortes ; si tardiùs vindicant, faciliè ignoscunt ; si eamdem vindictam pro necessitate regendæ tuendæque reipublicæ, non pro saturandis inimicitarum odiis * exerunt ; si eamdem veniam non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent ; si quod asperè coguntur plerumque decernere, misericordiâ lenitate & beneficiorum largitate compensant ; si luxuria tanto eis est castigatior, quanto posset esse liberior ; si malunt cupiditatibus pravis, quàm quibuslibet gentibus imperare : & si hæc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter caritatem felicitatis æternæ ; si pro suis peccatis, humilitatis & miserationis & orationis sacrificium Deo suo vero immolare non negligunt. Tales Christianos imperatores dicimus esse felices interim spe, postea re ipsa futuros, cùm id quod expectamus advenerit.

CAPUT XXV.

De prosperitatibus, quas Constantino imperatori Christiano Deus contulit.

Nam bonus Deus, ne homines qui eum crederent propter æternam vitam colendum, has sublimitates & regna terrena existimarent posse neminem consequi, nisi demonibus supplicet, quòd hi spiritus in talibus multùm valent, Constantinum imperatorem non supplicantem demonibus, sed ipsum verum Deum colentem, tantis terrenis implevit muneribus, quanta optare nullus auferet : cui etiam condere civitatem * Romano imperio sociam, velut ipsius Romæ filiam, sed sine aliquo demonum templo simulacroque concessit. Diu b imperavit, universum orbem Romanum unus Augustus tenuit & defendit : in administrandis & gerendis bellis victoriosissimus fuit ; in tyrannicis opprimendis per omnia prosperatus est, grandævus ægritudine & senectute defunctus est, filios d imperantes reliquit. Sed rursus ne imperator quisquam ideo Christianus esset, ut felicitate

* Constantinopolim.

Aliquot MSS. exercent.
Annos 31. imperasse prodit Orofius lib. 7. c. 26.
Maxentio inimicum & Licinio.
Constantium, Constantinum & Constantem.
Pauciores MSS. cum editis, Iovinianum. Hunc mensibus septem imperasse, Julianum autem octo supra unum annum mensibus, tradunt historia scriptores.
Cæsum videlicet ab Andragathio Maximi tyranni præfecto.
Qui, ut scribit Florus lib. 4. in Pelusiaci litore, imperio viliissimi regis, id est Ptolemæi pupilli, consiliis spontaneum, & ne quid malis

atem Constantini mereretur, cùm propter vitam æternam quisque debeat esse Christianus, c Jo-vianum multo citius quàm Julianum abstulit, Gratianum ferro f tyrannico permisit interim, longè quidem mitius, quàm magnum Pompeium, colentem h velut Romanos deos. Nam ille vindicari à Catone non potuit, quem civilis belli quodam modo heredem reliquerat : iste autem, quamvis piæ animæ solatia talia non requirant, à i Theodosio vindicatus est, quem regni participem fecerat, cùm parvulum haberet k fratrem, avidior fidæ societatis, quàm nimia potestatis.

CAPUT XXVI.

De fide & pietate Theodosii Augusti.

Unde & ille non solum vivo servavit quam debebat fidem, verùm etiam post ejus mortem pulsus ab ejus interfectore Maximo Valentinianum ejus parvulum fratrem in sui partes imperii tamquam Christianus excepit pupillum, paterno custodivit affectu, quem destitutum omnibus opibus nullo negotio posset auferre, si latius regnandi cupiditate magis quàm beneficiendi caritate flagraret : unde potius eum servata ejus imperatoria dignitate susceptum, ipsa humanitate & gratiâ consolatus est. Deinde cùm Maximus terribilem faceret ille successus, hinc angustias curarum suarum non est lapsus ad curiositates sacrilegas atque illicitas, sed ad Johannem in Ægypti eremo constitutum, quem Dei servum prophetandi spiritu præditum famâ crebescente didicerat, misit ; atque ab eo nuntium victoriæ certissimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor Valentinianum puerum imperii sui partibus, unde fugatus fuerat, cum misericordissima veneratione restituit : eoque sive per insidias, sive quo alio pacto vel casu proximè extincto, alium tyrannum Eugenium, qui in illius imperatoris locum non legitimè fuerat subrogatus, accepto rursus prophetico responso, fide certus oppressit, contra cujus robustissimum exercitum magis orando, quàm feriendo pugnavit. Milites nobis qui aderant, retulerunt, extorta sibi esse de manibus quæcumque jacularantur, cùm à Theodosii partibus in adversarios vehemens ventus iret, & non solum quæcumque in eos jaciebantur concitatissimè raperet, verùm etiam ipsorum tela in eorum corpora retorqueret. Unde & poeta Claudianus, quamvis à Christi nomine alienus, in ejus tamen laudibus dixit,

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris Æolus armatas hyemes, cui militat æther, Et conjurati veniunt ad classica venti ! Victor autem, sicut crediderat & prædixerat, Jo-vis simulacra, quæ adversus eum fuerant nescio quibus ritibus velut consecrata, & in Alpibus constituta, deposuit : eorumque fulmina, quòd aurea fuissent, jocantibus (quod illa lætitia permittebat) Curforibus, & se ab eis fulminari velle dicentibus, hilariter benignèque donavit. Inimicorum suorum filios, quos non ipse i jussus, sed belli

Johannes eremita prophetandi spiritu præditus.

Ventus à Theodosio contra hostes pugnas Dei virtute.

In panegy. de 5. Honorii consularum.

desit, septimè desertoris sui gladio truncatus, sub oculis uxoris sue liberorumque meruit. Vide Liv. l. 112.
Edici, colentem videlicet. At omnes MSS. velut.
Qui Theodosius Maximum Aquileiæ agentem cepit & interemit.
Valentinianum scilicet juniorem, Valentiniani senioris ex Juliana filium. In excubiis legebatur, haberes & fratrem, avidior fidæ societatis &c. sed particula & non est in melioris notæ MSS. quorum etiam auctoritate emendamus, fida.
Plerique MSS. jussu : & quidam omittunt sed. Fortè legendum, non ipse, sed belli : & delendum, jussus.

abstulerat impetus, etiam nondum Christianos ad ecclesiam confugientes, Christianos hac occasione fieri voluit, & Christiana caritate dilexit, nec privavit rebus, & auxit honoribus. In neminem post victoriam privatas inimicitias valere permisit. Bella civilia, non sicut Cinna & Marius & Sylla & alii tales nec finita finire voluerunt, sed magis doluit exorta quam cuiquam nocere voluit terminata. Inter hæc omnia ex ipso initio imperii sui non quievit iustissimis & misericordissimis legibus adversus impios laboranti Ecclesie subvenire; quam Valens hæreticus favens Arianis vehementer afflixerat: cujus Ecclesie se membrum esse magis quam in terris regnare gaudebat. Simulacra gentilium ubique evertenda præcepit, satis intelligens nec terrena munera in dæmoniorum, sed in Dei veri esse posita potestate. Quid autem fuit ejus religiosa humilitate mirabilis, quando in Thessalonicensium gravissimum scelus, cui jam episcopis intercedentibus promiserat indulgentiam, tumultu quorundam, qui ei cohærebant, vindicare compulsus est, & ecclesiasticâ coercitus disciplinâ, sic egit pœnitentiam, ut imperatoriam celsitudinem pro illo populus orans magis fletet videndo prostratam, quam peccando timeret iratam? Hæc ille secum, & si qua similia, quæ commemorare longum est, bona opera tulit, ex isto temporali vapore cujuslibet culminis & sublimitatis humanæ; quorum operum merces est æterna felicitas, cujus dator est Deus solis veraciter piis. Cetera vero vitæ hujus fastigia vel subsidia, sicut ipsum mundum, lucem, auras, terras, aquas, fructus, ipsiusque hominis animam, corpus, sensus, mentem, vitam, bonis malisque largitur: in quibus est etiam quælibet imperii magnitudo, quam pro temporum gubernatione dispensat.

Theodosii religiosa humilitas.

2. Proinde jam etiam illis respondendum esse video, qui manifestissimis documentis, quibus

a Sic MSS. At edici, sed auxit.
 b Nonnulli MSS. solus.
 c Hic apud Am. Er. & Lov. factum est caput xxviii. & titulus iste additus: *Contra invidios invidio Augustini, qui scripserunt contra*

editis jam libris. Sed id tentatum sine auctoritate MSS. & refragante antiquiore editione Vinod.
 d Edici, possit. Verius MSS. possunt: eos intellige qui consuluntur amica disputatione.

LIBER SEXTUS.

Hactenus contra eos qui propter hanc temporalem vitam colendos deos putant: nunc autem adversus eos qui cultum ipsis credunt propter vitam æternam exhibendum: quos Augustinus libris quinque sequentibus confutaturus, ostendit hæc in primis opinionem de diis quam abjectam habuerit ipsemet Varro theologiae gentilis scriptor commendatissimus. Affert theologia istius generis secundum eundem tria, fabulosum, naturale & civile: ac mox de fabuloso & de civili demonstrat, nihil hæc genera ad futura vitæ felicitatem conferre.

PRÆFATIO.

QUINQUE superioribus libris satis mihi adversus eos videor disputasse, qui multos deos & falsos, quos esse inutilia simulacra, vel immundos spiritus & perniciofa dæmonia, vel certè creaturas, non creatorem veritas Christiana convincit, propter vitæ hujus mortalium rerumque terrenarum utilitatem, eo ritu ac servitute, quæ Græcè *λαογεία* dicitur, & uni vero Deo debetur, venerandos & colendos putant. Et nimis quidem stultitiæ vel pertinaciæ, nec istos quinque, nec ullos

Latria uni debetur Deo.

alios quantumque numeri libris satis esse posse, quis nesciat? quando ea putatur gloria vanitatis, nullis cedere viribus veritatis, in perniciem utique ejus, cui vitium tam immane dominatur. Nam & contra omnem curantis industriam, non malo medici, sed ægroti insanabilis, morbus invictus est. Hi verò qui ea quæ legunt, vel sine ulla, vel non cum magna ac nimia veteris erroris obstinatione, intellecta & considerata perpenderit, facilius nos isto numero terminatorum quinque voluminum plus quam questionis ipsius necessitas postulabat satis fecisse, quam minus disseruisse judicabunt; totamque

totamque invidiam, quam Christianæ religioni ac mutatione rerum imperiti facere conantur, non solum dissimulantibus, sed contra suam conscientiam faventibus etiam doctis, quos impietas vana possedit, omnino esse inanem rectæ cogitationis atque rationis, plenamque levissimæ temeritatis & perniciosissimæ animositatis, dubitare non poterunt.

CAPUT I.

De his qui dicunt deos à se, non propter præsentem vitam coli, sed propter æternam.

NUNC ergo quoniam deinceps, ut promissus ordo expetit, etiam hi refellendi & docendi sunt; qui non propter istam vitam, sed propter illam quæ post mortem futura est, deos gentium, quos Christiana religio destruit, colendos esse contendunt, placet à veridico oraculo sancti Psalmi sumere exordium disputationis meæ: *Beatus cuius est Dominus Deus spes ipsius, & non respexit in vanitates & insanias mendaces.* Verumtamen in omnibus vanitatibus insanique mendacibus longè tolerabilius philosophi audiendi sunt, quibus displicuerunt istæ opiniones erroreque populorum: qui populi constituerunt simulacra numinibus, multaque de eis quos deos immortales vocant, falsa atque indigna sive finxerunt, sive ficta crediderunt, & credita eorum cultui sacrorumque ritibus miscuerunt. Cum his hominibus, qui etsi non liberè prædicando, saltem utcumque in disputationibus mussitandis, talia se improbare testati sunt, non usque adeo inconvenienter quaestio ista tractatur: utrum non unum Deum qui fecit omnem spiritalem corporalemque creaturam, propter vitam quæ post mortem futura est coli oporteat; sed multos deos, quos ab illo uno factos & sublimiter collocatos quidam eorumdem philosophorum ceteris excellentiores nobilioreque senserunt.

Phil. 39. 5.

Vanitas veritate loquacior.

Simili quidam de Cinna in 5. Tuf.

Plato in Timæo.

2. Ceterum quis ferat dici atque contendere, deos illos, quorum in quarto libro quosdam commemoravi, quibus rerum exiguarum singulis singula distribuunt officia, vitam æternam cuiquam præstare? An verò illi peritissimi & acutissimi viri, qui se pro magno beneficio conscripta docuisse se gloriantur, ut sciretur quare cuique deo supplicandum esset, quid à quoque esset petendum, ne absurditate turpissima, qualis joculariter in mimo fieri solet, peteretur à Libero aqua, à Lymphis vinum; auctores erunt cuiquam hominum diis immortalibus supplicanti, ut cum à Lymphis peterit vinum, eique responderint, Nos aquam habemus, hoc à Libero pete; possit rectè dicere, Si vinum non habetis, saltem date mihi vitam æternam? Quid hac absurditate monstruosius? Nonne illæ cachinnantes (solent enim esse ad risum faciles) si non affectent fallere ut dæmones, supplici respondebunt, O homo putasne in potestate nos habere vitam, quas audis non habere vel vitam? Impudentissimæ igitur stultitiæ est, vitam æternam à talibus diis petere vel sperare, qui vitæ hujus ærumnosissimæ atque brevissimæ, & si qua ad eam pertinent administrandam atque ful-

Varro super lib. 4. cap. 22.

Vita æterna à diis frustra petitur.

ciendam, ita singulas particulas tueri afferuntur, ut si id quod sub alterius tutela ac potestate est, peccatur ab altero, tam sit inconveniens & absurdum, ut mimicæ scurrilitati videatur esse simillimum. Quod cum fit à scientibus mimis, dignè ridentur in theatro; cum verò à nescientibus stultis, dignius irridentur in mundo. Cui ergo deo vel deæ, propter quid supplicaretur, quantum ad illos deos adinet quos instituerunt civitates, à doctis sollertè inventum memoriæque mandatum est; quid à Libero, verbi gratiâ, quid à Lymphis, quid à Vulcano, ac sic à ceteris, quos partim commemoravi in quarto libro, partim prætereundos putavi. Porrò si à Cerere vinum, à Libero panem, à Vulcano aquam, à Lymphis ignem petere erroris est; quanto majoris deliramenti esse intelligi debet, si cuiquam istorum pro vita supplicetur æterna?

3. Quamobrem, si cum de regno terræno quaeremus, quosnam illud deos vel deas hominibus credendum esset posse conferre, discussis omnibus longè alienum à veritate monstratum est, à quoquam istorum multorum numinum atque falforum saltem regna terrena existimare constitui: nonne insanissimæ impietatis est, si æterna vitæ, quæ terrenis omnibus regnis sine ulla dubitatione vel comparatione præferenda est, ab istorum quorundam dari cuiquam posse credatur? Neque enim propterea dii tales vel terrenum regnum dare non posse visi sunt, quia illi magni & excelsi sunt, hoc quiddam parvum & abjectum, quod non dignarentur in tanta sublimitate curare. Sed quantumlibet consideratione fragilitatis humanæ caducos apices terreni regni merito quisque contemnat, illi dii tales apparuerunt, ut indignissimi viderentur, quibus danda atque servanda deberent vel ista committi. Ac per hoc, si (ut superiora proximis duobus libris pertractata docuerunt) nullus Deus ex illa turba, vel quasi plebeiorum, vel quasi procerum deorum, idoneus est regna mortalia mortalibus dare, quanto minus potest immortales ex mortalibus facere?

4. Huc accedit, quia si jam cum illis agimus qui non propter istam, sed propter vitam quæ post mortem futura est, existimant colendos deos; jam nec propter illa saltem quæ deorum talium potestati tamquam dispartita & propria, non ratione veritatis, sed vanitatis opinione tribuuntur, omnino colendi sunt; sicut credunt hi qui cultum eorum vitæ hujus mortalium utilitatibus necessarium esse contendunt: contra quos jam quinque præcedentibus voluminibus satis, quantum porui, disputavi. Quæ cum ita sint, si eorum qui colerent deam Juventatem, ætas ipsa floreret insigniùs, contemtores autem ejus, vel intra annos occumbèrent juventutis, vel in ea tamquam senili torpore frigerent: si malas cultorum suorum speciosius & festiviùs Fortuna barbata vestiret; à quibus autem sperneretur, glabros aut male barbatos videremus: etiam sic rectissimè dicere, huc usque istas deas singulas posse, suis officiis quodam modo limitatas; ac per hoc nec à Juventate oportere peti vitam æternam, quæ

c Sic MSS. Edici verò, quantumlibet.

d Sic MSS. At edici, corpore.

e Edici, posse suis officiis quodam modo limitari. Legendum cum MSS. limitatas: & verbum posse accipiendum ibi, pro eo quod est vim habere.

non daret barbam; nec à Fortuna barbata boni aliquid post hanc vitam esse sperandum, cuius in hac vita potestas nulla esset, ut eandem saltem ætatem, quæ barbâ induitur, ipsa præstaret. Nunc verò cum earum cultus nec propter ista ipsa, quæ putant eis subdita, sit necessarius, quia & multi colentes Juventatem deam minime in illa ætate vignerunt, & multi non eam colentes gaudent robore juventutis; itemque multi Fortunæ barbatae supplices ad nullam vel deformem barbam pervenire potuerunt, & si qui eam pro barba impetranda venerantur, à barbatis ejus contentoribus irridentur: itane desipit cor humanum, ut quorum deorum cultum propter ista ipsa temporalia & citò prætereuntia munera, quibus singulis singuli præesse perhibentur, inanem ludibriosumque cognoscit, propter vitam æternam credat esse fructuosum? Hanc dare illos posse, nec hi dicere ausi sunt, qui eis, ut ab insipientibus populis colerentur, ista opera temporalia, quoniam nimis multos putaverunt, ne quisquam eorum sederet otiosus, minutatim divisâ tribuerunt.

CAPUT I.

Quid Varronem de diis gentium sensisse credendum sit, quorum talia & genera & sacra detexit, ut reverentius cum eis ageret, si de illis omnino reticeret.

Quis Marco Varrone curiosius ista quaerit? quis invenit doctius? quis consideravit adtentius? quis distinxit acutius? quis diligentius pleniusque conscripsit? Qui tamen minus est suavis eloquio, doctrinâ tamen atque sententiis ita refertus est, ut in omni eruditione, quam nos sæcularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, quantum studiosum verborum Cicero delectat. Denique & ipse Tullius huic tale testimonium perhibet, ut in libris Academicis dicat eam, quæ ibi versatur, disputationem, se habuisse cum Marco Varrone, homine, inquit, omnium facile acutissimo, & sine ulla dubitatione doctissimo. Non ait, eloquentissimo vel facundissimo; quoniam re vera in hac facultate multum impar est: sed omnium, inquit, facile acutissimo. Et in eis libris, id est, Academicis, ubi cuncta dubitanda esse contendit, addidit, sine ulla dubitatione doctissimo. Profecto de hac re sic erat certus, ut auferret dubitationem, quam solet in omnibus adhibere, tamquam de hoc uno etiam pro Academicorum dubitatione disputaturus, se Academicum fuisse oblitus. In primo autem libro cum ejusdem Varronis litteraria opera prædicaret, Nos, inquit, in nostra urbe peregrinantes errantesque, tamquam hospites, tui liberi quasi donum reduxerunt, ut possemus aliquando qui & ubi essemus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum juram, tu sacerdotum, tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiæ, & quod de illo etiam Terentianus elegantissimo versiculo breviter ait; Vir doctissimus undecunquæ Varro: qui tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, quam multa

* Desideratur in libris qui supersunt de quaest. Acad.

Cicero lib. 1. de quaest. Acad.

a Apud Ciceronem, tu bellicam disciplinam.
b Editi, sedium. At MSS. plerique & apud Cic. sedem.
c Duum viri sacrorum à Tarquinio Superbo instituti fuerant, ut scribit Dionysius l. 4. qui sacris libris legendis carminibusque Si-

vix quemquam legere potuisse credamus: iste, inquam, vir tantus ingenio, tantusque doctrinâ, si rerum velut divinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio utrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, detestanda conscriberet. Cum verò deos eosdem ita coluerit, colendosque censuerit, ut in eo ipso opere litterarum suarum dicat se timere ne pereant, non incurfu hostili, sed civium negligentia, de qua illos velut ruina liberari à se dicit, & in memoria bonorum per hujusmodi libros recondi atque servari utiliore curâ, quam Metellus de incendio sacra Vestalia, & Aneas de Trojano excidio penates liberasse prædicantur; & tamen ea legenda sæculis prodit, quæ à sapientibus & insipientibus merito abjicienda, & veritati religionis inimicissima judicentur: quid existimare debemus, nisi hominem acerrimum ac peritissimum, non tamen sancto Spiritu liberum, oppressum fuisse suæ civitatis consuetudine ac legibus; & tamen ea quibus movebatur sub specie commendandæ religionis tacere noluisse?

CAPUT III.

Quæ sit partitio Varronis librorum suorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum divinarumque composuit.

Quadraginta & unum libros scripsit antiquitatum: hos in res humanas divinasque divisit, rebus humanis viginti-quinque, divinis sexdecim tribuit: istam secutus in ea partitione rationem, ut rerum humanarum libros senos quatuor partibus daret. Intendit enim qui agant, ubi agant, quando agant, quid agant. In sex itaque primis de hominibus scripsit, in secundis sex de locis, sex tertios de temporibus, sex quartos eisdemque postremos de rebus absolvit. Quater autem seni, viginti & quatuor sunt. Sed unum singularem, qui communiter prius de omnibus loqueretur, in capite posuit. In divinis idem rebus eadem ab illo divisionis forma servata est, quantum adtinet ad ea quæ diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis & temporibus sacra. Hæc quatuor quæ dixi, libris complexus est ternis: nam tres priores de hominibus scripsit, sequentes de locis, tertios de temporibus quatuor de sacris; etiam hæc qui exhibeant, ubi exhibeant, quando exhibeant, quid exhibeant, subtilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeant, de ipsis quoque diis tres conscripsit extremos, ut quinquies terni quindecim fierent. Sunt autem omnes, ut diximus, sexdecim: quia & istorum exordio unum singularem, qui prius de omnibus loqueretur, apposuit: quo absoluto, consequenter ex illa quinque-partita distributione tres præcedentes, qui ad homines pertinent, ita subdivisit, ut primus sit de pontificibus, secundus de auguribus, tertius de quindecim viris sacrorum. Secundos tres ad loca pertinentes; ita ut in uno eorum de sacellis, altero de sacris ædibus diceret, tertio de locis religiosis. Tres porro qui istos sequuntur, & ad tempora pertinent, id est, ad dies festos; ita ut unum eorum faceret de feriis, alterum de ludis Circentibus, de

byllæ & fatis Romani populi interpretandis præessent. Cum plebs deinde ex suis creati instaret, aucto numero facti sunt decem. His demum additi quinque, qui numerus postea mansit.

scenicis tertium. Quartorum trium ad sacra pertinentium, uni dedit consecrationes, alteri sacra privata, ultimo publica. Hanc velut pompam obsequiorum in tribus, qui restant, dii ipsi sequuntur extremi, quibus iste universus cultus impensus est: in primo dii certi, in secundo incerti, in tertio cunctorum novissimo dii præcipui atque selecti.

CAPUT IV.

Quod ex disputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humanæ quam divinæ reperiantur.

In hac tota serie pulcherrimæ ac subtilissimæ distributionis & distinctionis vitam æternam frustra quaeri & sperari impudentissimè vel optari, ex his quæ jam diximus, & quæ deinceps dicenda sunt, cuius hominum, qui corde obstinato sibi non fuerit inimicus, facillimè apparet. Vel hominum enim sunt ista instituta, vel demonum; non quales vocant illi demones bonos, sed, ut loquar apertius, immundorum spirituum & sine controversia malignorum, qui noxias opiniones, quibus anima humana magis magisque vanescat, & incommutabili æternæque veritati coaptari atque inhærere non possit; invidentiâ mirabili & occultè inferunt cogitationibus impiorum, & apertè aliquando ingerunt sensibus, & qua possunt fallaci adtestatione confirmant. Iste ipse Varro, propterea se prius de rebus humanis, de divinis autem postea scripsisse testatur, quod prius existiterint civitates, deinde ab eis hæc instituta sint. Vera autem religio non à terrena aliqua civitate instituta est: sed planè caelestem ipsa instituit Civitatem. Eam verò inspirat & docet verus Deus, dator vitæ æternæ, veris cultoribus suis.

* Al. CAPUT IV.

Varronis igitur consentis ideo se prius de rebus humanis scripsisse, postea de divinis, quia divinæ istæ ab hominibus institutæ sunt, hæc ratio est: Sicut prior est, inquit, pictor quam tabula picta, prior faber quam ædificium; ita priores sunt civitates, quam ea quæ à civitatibus sunt instituta. Dicit autem se prius scripturum fuisse de diis, postea de hominibus, si de omni natura deorum scriberet. Quasi hæc de aliqua scribat, & non de omni; aut verò etiam aliqua, licet non omnis, deorum natura non prior debeat esse, quam hominum? Quid quod in illis tribus novissimis libris, deos certos & incertos & selectos diligenter explicans, nullam deorum naturam prætermittere videtur? Quid est ergo quod ait, Si de omni natura deorum & hominum scriberemus, prius divina absolvissimus, quam humana adtigissimus? Aut enim de omni natura deorum scribit, aut de aliqua; aut omnino de nulla. Si de omni, præponenda est utique rebus humanis: si de aliqua; cur non etiam ipsa res præcedat humanas? An indigna est præferri etiam universæ naturæ hominum pars aliqua deorum? Quod si multum est; ut aliqua pars divina præponatur universis rebus humanis, saltem digna est vel Romanis. Rerum quippe humanarum libros, non quantum ad orbem terrarum, sed quantum ad solam Romam pertinet, scripsit. Quos tamen rerum divinarum libris se dixit scribendi ordine meritò prætulisse; sicut pictorem tabulæ pictæ, sicut fabrum ædificio; apertissimè confitens, quod etiam istæ res divinæ, sicut pictura, sicut structura, ab hominibus institutæ sint. Restat ut de nulla deorum natura scripsisse intelligatur; neque hoc apertè dicere voluisse, sed in-

telligentibus reliquisse. Ubi enim dicitur, non omnis, usitatè quidem intelligitur aliqua: sed potest intelligi & nulla; quoniam quæ nulla est, nec omnis, nec aliqua est. Nam ut ipse dicit, si omnis esset natura deorum de qua scriberet, scribendi ordine rebus humanis præponenda esset: ut autem & ipso tacente veritas clamat, præponenda esset certè rebus Romanis, etiam si non omnis, sed saltem aliqua esset: rectè autem postponitur; ergo nulla est. Non itaque rebus divinis anteferre voluit res humanas, sed rebus veris noluit anteferre res falsas. In his enim quæ scripsit de rebus humanis, secutus est historiam rerum gestarum: quæ autem de his, quas divinas vocat, quid nisi opiniones rerum vanarum? Hoc est nimirum, quod voluit subtili significatione monstrare; non solum scribens de his posterius quam de illis, sed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quam si tacuisset, aliter hoc factum ejus ab aliis fortasse defenderetur. In ea verò ipsa ratione quam reddidit, nec aliis quidquam reliquit pro arbitrio suspicari, & satis probavit homines se præposuisse institutis hominum, non naturam hominum naturæ deorum. Ita se libros rerum divinarum, non de veritate quæ pertinet ad naturam, sed de falsitate quæ pertinet ad errorem, scripsisse confessus est. Quod apertius alibi posuit, sicut in quarto libro commemoravi, ex naturæ formula se scripturum fuisse; si novam ipse conderet civitatem; quia verò jam veterem invenerat, non se potuisse nisi ejus consuetudinem sequi.

CAPUT V.

De tribus generibus theologiæ secundam Varronem, scilicet uno fabuloso, altero naturali, tertioque civili.

Deinde illud quale est, quod tria genera theologiæ dicit esse, id est, rationis quæ de diis explicatur, eorumque unum mythicon appellari, alterum physicon, tertium civile? Latine si usus admitteret, genus quod primum posuit, fabulare appellaremus; sed fabulosum dicamus: à fabulis enim mythicon dictum est; quoniam mythos Græcè fabula dicitur. Secundum autem ut naturale dicatur, jam & consuetudo locutionis admittit. Tertium etiam ipse Latine enuntiavit, quod civile appellatur. Deinde ait: Mythicon appellant, quo maxime utuntur poetæ; physicon; quo philosophi; civile, quo populi. Primum, inquit, quod dixi, in eo sunt multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim est, ut deus alius ex capite, alius ex femore sit; alius ex guttis sanguinis natus: in hoc, ut dii furati sint, ut adulteraverint, ut servierint homini; denique in hoc omnia diis adtribuuntur, quæ non modò in hominem, sed etiam quæ in contemptissimum hominem cadere possunt. Hic certè ubi potuit, ubi ausus est, ubi impunitum putavit, quanta mendacissimis fabulis naturæ deorum fieret injuria, sine caligine ullius ambiguitatis expressit. Loquebatur enim, non de naturali theologia, non de civili, sed de fabulosa, quam liberè se putavit esse culpandam.

* Cap. 31.

Theologia fabulosa.

Theologia physica.

Videamus quid de altera dicat. Secundum genus est; inquit, quod demonstravi, de quo multos libros philosophi reliquerunt: in quibus est, dii qui sint, ubi, quod genus, quale, à quonam tempore, an à sempiterno fuerint, an ex igne sint, ut credit Heraclitus; an ex numeris, ut Pythagoras; an ex atomis, ut ait Epicurus. Sic alia, quæ

facilius intra parietes in schola, quam extra in foro ferre possunt aures. Nihil in hoc genere culpavit, quod physicon vocant, & ad philosophos pertinet: tantum quod eorum inter se controversias commemoravit, per quos facta est dissidentium multitudo sectarum. Removit tamen hoc genus a foro, id est, a populis: scholis verò & parietibus claudit. Illud autem primum mendacissimum atque turpissimum à civitatibus non removit. O religiosas aures populares, atque in his etiam Romanas! Quod de diis immortalibus philosophi disputant, ferre non possunt: quod verò poëta canunt, & histriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium facta sunt, quia non modò in hominem, sed etiam in contemptissimum hominem cadere possunt, non solum ferunt, sed etiam libenter audiunt. Neque id tantum, sed diis quoque ipsis hæc placere, & per hæc eos placandos esse decernunt.

3. Dixerit aliquis, Hæc duo genera, mythicon & physicon, id est, fabulosum atque naturale, discernamus ab hoc civili, de quo nunc agitur; unde illa & ipse discrevit: jamque ipsum civile videamus, qualiter explicet. Video quidem, cur debeat discerni fabulosum: quia falsum, quia turpe, quia indignum est. Naturale autem à civili velle discernere, quid est aliud, quam etiam ipsum civile fateri esse mendosum? Si enim illud naturale est, quid habet reprehensionis, ut excludatur? Si autem hoc: quod civile dicitur, naturale non est, quid habet meriti, ut admittatur? Hæc nempe illa causa est, quare prius scripserit de rebus humanis, posteriùs de divinis; quoniam in divinis rebus non naturam, sed hominum instituta secutus est. Intueamur sanè & civilem theologiam. Tertium genus est, inquit, quod in urbibus civis, maximè sacerdotes, nosse atque administrare debent. In quo est, quos deos publicè colere, quæ sacra & sacrificia facere quemque par sit. Adhuc quod sequitur attendamus. Prima, inquit, theologiam maximè accommodata est ad theatrum, secunda ad mundum, tertia ad urbem. Quis non videat, cui palmam dederit? Uti que secundam quam supra dixit esse philosophorum. Hanc enim pertinere testatur ad mundum, quo isti nihil esse excellentius opinantur in rebus. Duas verò illas theologias, primam & tertiam, theatri scilicet atque urbis, distinxit, an junxit? Videmus enim non continuè quod est urbis, pertinere posse & ad mundum, quamvis urbes esse videamus in mundo: fieri enim potest, ut in urbe secundum falsas opiniones, ea colantur & ea credantur, quorum in mundo vel extra mundum natura sit nusquam: theatrum verò ubi est, nisi in urbe? Quis theatrum instituit, nisi civitas? Propter quid instituit, nisi propter ludos scenicos? Ubi sunt ludi scenici, nisi in rebus divinis, de quibus hi libri tantà solertia conscribuntur?

CAPUT VI.

De theologiam mythica, id est, fabulosa, & de civili, contra Varronem.

1. Marce Varro, cum sis homo omnium acutissimus, & sine ulla dubitatione doctissimus, sed tamen homo, non Deus, nec Spiritu Dei ad videnda & annuntianda divina in ve-

^a Lov. ac *sejunctis*. Verius Er. & melioris notæ MSS. *an junxit?* Nempe quas distributione ipsa distinxit theologias, primam & tertiam, fabulosam & civilem, eandem junxisse Varro videtur, alteram

ritatem libertatemque subvectus, cernis quidem quam sint res divinæ ab humanis nugis atque mendaciis dirimendæ: sed vitiosissimas populorum opiniones & consuetudines in superstitionibus publicis vereris offendere, quas à deorum natura abhorreere vel talium quales in hujus mundi elementis humani animi suspicatur infirmitas, & sentis ipse, cum eas usquequaque consideras, & omnis vestra litteratura circumsonat. Quid hæc agit humanum quamvis excellentissimum ingenium? Quid tibi humana licet multiplex ingenis doctrina in his angustiis suffragatur? Naturales deos colere cupis, civiles cogaris. Invenisti alios fabulosos, in quos liberiùs quod sentis evomas, unde & istos civiles velis nolisse perfundas. Dicis quippe fabulosos accommodatos esse ad theatrum, naturales ad mundum, civiles ad urbem: cum mundus opus sit divinum, urbes verò & theatra opera sint hominum; nec alii dii rideantur in theatris, quam qui adorantur in templis; nec aliis ludos exhibeatis, quam quibus vicimas immolatis. Quanto liberiùs subtiliùsque ista divideres, dicens alios esse deos naturales, alios ab hominibus institutos; sed de institutis aliud habere litteras poëtarum, aliud sacerdotum, utrasque tamen ita esse inter se amicas consortio falsitatis, ut gratæ sint utraque dæmonibus, quibus inimica est doctrina veritatis?

2. Sequèstratâ igitur paululum theologiam, quam naturalem vocant, de qua postea differendum est, placetne tandem vitam æternam peti aut sperari à diis poëticis, theatricis, ludicris, scenicis? Absit: immo avertat Deus verus tam immanem sacrilegamque dementia. Quid, ab eis diis, quibus hæc placent, & quos hæc placent, cum eorum illic crimina frequententur, vita æterna poscenda est? Nemo, ut arbitror, usque ad tantum præcipitum furiosissimâ impietatis insanit. Nec fabulosâ igitur, nec civili theologiam sempiternam quam adipiscitur vitam. Illa enim de diis turpia fingendo feminat, hæc favendo merit. Illa mendacia spargit, hæc colligit. Illa res divinas falsis criminibus infestatur, hæc eorum criminum ludos in divinis rebus amplectitur. Illa de diis nefanda signenta hominum carminibus personat, hæc ea deorum ipsorum festivitatis confecerat. Facinora & flagitia numinum illa cantat, hæc amat. Illa prodit, aut fingit: hæc autem aut adtestatur veris, aut oblectatur & falsis. Ambæ turpes, ambæque damnabiles: sed illa quæ theatrica est, publicam turpitudinem proficitur; ista quæ urbana est, illius turpitudinem ornatur. Hincine vita æterna sperabitur, unde ista brevis temporalisque polluitur? An verò vitam polluit consortium nefariorum hominum; si se inferant affectionibus & assensionibus nostris, & vitam non polluit societas dæmonum, qui coluntur criminibus suis? Si veris, quam mali? si falsis, quam malè?

3. Hæc cum dicimus, videri fortasse cuipiam nimis harum rerum ignaro potest ea sola de diis talibus majestati indigna divinæ, & ridicula, detestabilia celebrari, quæ poëticis cantantur carminibus, & ludis scenicis actantur; sacra verò illa, quæ non histriones, sed sacerdotes agunt, ab omni esse dedecore purgata & aliena. Hoc si ita

ad urbem, alteram ad theatrum, quod ipsius urbis est, pertinere docens.

^b Sic MSS. At edici, *Numquid ab eis diis.*

Doctrina veritatis dæmonibus inimica.

Civilis theologiam vitiosa perinde ac poëtica.

esset, numquam theatricas turpitudines in eorum honorem quisquam celebrandas esse censeret, numquam eas ipsi dii præciperent sibi exhiberi. Sed ideo nihil pudet ad obsequium deorum talia gerere in theatris, quia similia geruntur in templis. Denique cum memoratus auctor civilem theologiam à fabulosa & naturali, tertiam quamdam sui generis distinguere conaretur, eam magis ex utraque temperatam, quam ab utraque separatam intelligi voluit. Ait enim, ea quæ scribunt poëta minus esse, quam ut populi sequi debeant; quæ autem philosophi, plus quam ut vulgum scrutari expediat. Quæ sic abhorrent, inquit, ut tamen ex utroque genere ad civiles rationes assumta sint non pauca. Quare quæ sunt communia cum poëtis, plus quam ut civilibus scribemus: è quibus major societas debet esse nobis cum philosophis, quam cum poëtis. Non ergo nulla cum poëtis. Et tamen alio loco dicit de generationibus deorum magis ad poetas quam ad physicos fuisse populos inclinatos. Hic enim dixit quid fieri debeat, ibi quid fiat. Physicos dixit utilitatis causâ scripsisse, poetas delectationis. Ac per hoc ea quæ à poëtis conscripta populi sequi non debent, crimina sunt deorum: quæ tamen delectant & populos & deos. Delectationis enim causâ, sicut dicit, scribunt poëta, non utilitatis: ea tamen scribunt quæ dii expectant, populi exhibeant.

CAPUT VII.

De fabulosa & civili theologiam similitudine atque concordia.

1. REVOCATUR igitur ad theologiam civilem vindicatio theologiam fabulosa, theatrica, scenica, indignitatis & turpitudinis plena: & hæc tota quæ meritò culpanda & respuenda judicatur, pars hujus est quæ colenda & observanda censetur, non sanè pars incongrua, sicut ostendit institui, & quæ ab universo corpore aliena importunè illi connexa atque suspensa sit, sed omnino consona, & tamquam ejusdem corporis membrum convenientissimè copulata. Quid enim aliud ostendunt illa simulacra, formæ, atates, sexus, habitus deorum? Numquid barbatum Jovem, imberbem Mercurium poëtae habent, pontifices non habent? Numquid Priapò mimi, non etiam sacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter stat adorandus in locis sacris, quam procedit ridendus in theatris? Num Saturnus senex, Apollo ephebus, ita personæ sunt histrionum, ut non sint statuæ delubrorum? Cur Forculus qui foribus præest, & Limentinus qui limini, dii sunt masculi, atque inter hos Cardea femina est, quæ cardinem servat? Nonne ista in rerum divinarum libris reperiuntur, quæ graves poëta suis carminibus indigna duxerunt? Numquid Diana theatrica portat arma, & urbana simpliciter virgo est? Numquid scenicus Apollo citharista est, & ab hac arte Delphicus vacat? Sed hæc honestiora sunt in comparatione turpiorum. Quid de ipso Jove senserunt, qui ejus nutricem in Capitolio posuerunt? Nonne adtestati sunt Euhemero, qui omnes tales deos non fabulosa garrulitate, sed historica diligentia homines fuisse mortalesque conscripsit? Epulones etiam deos parasitos Jovis, ad ejus mensam qui constituerunt, quid aliud quam mimica sacra esse

^a Vind. Am. Er. & MSS. *cum propriis.*

^b Editi, *Laurentinam*. At potiores MSS. *Laurentinam*. Hæc La-

voluerunt? Nam parasitos Jovis ad ejus convivium adhibitos si minus dixisset, risum utique quæsisse videretur. Varro dixit, non cum irrideret deos, sed cum commendaret, hoc dixit: divinarum, non humanarum rerum libri, hoc eum scripsisse testantur; nec ubi ludos scenicos exponeret, sed ubi Capitolina jura pandebat. Denique à talibus vincitur, & faretur, sicut formâ humanâ deos fecerunt, ita eos delectari humanis voluptatibus credidisse.

2. Non enim & maligni spiritus suo negotio defuerunt, ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. Unde etiam illud est, quod Hercules ædituus otiosus atque feriatus lustris tesseris secum, utraque manu alternante, in una constituens Herculem, in altera se ipsum; sub ea conditione, ut si ipse vicisset, de stipe templi sibi cœnam pararet, amicamque conduceret; si autem victoria Herculis fieret, hoc idem de pecunia sua voluptati Herculis exhiberet: deinde cum à se ipso tamquam ab Hercule victus esset, debitam cœnam & nobilissimam meretricem Larentinam deo Herculi dedit. At illa cum dormivisset in templo, vidit in somnis Herculem sibi esse commixtum, sibi que dixisse, quod inde discedens cui primum juveni obviam fieret, apud illum esset inventura mercedem, quam sibi credere deberet ab Hercule persolutam. Ac sic abeunti cum primus juvenis ditissimus Tarutius occurrisset, eamque dilectam secum diutius habuisset, illa herede relicta defunctus est. Quæ amplissimam adeptam pecuniam, ne divinæ mercedi videretur ingrata, quod acceptissimum putavit esse numinibus, populum Romanum etiam ipsa scripsit heredem; atque illa non comparante, inventum est testamentum: quibus meritis eam ferunt etiam honores meruisse divinos.

3. Hæc si poëtae fingerent, si mimi agerent, ad fabulosam theologiam dicerentur procul dubio pertinere, & à civili theologiam dignitate separanda judicarentur. Cum verò hæc dedecora, non poëtarum, sed populorum; non mimorum, sed sacrorum; non theatrorum, sed templorum; id est, non fabulosa, sed civilis theologiam, à tanto auctore produntur; non frustra histriones ludicris artibus fingunt deorum, quæ tanta est, turpitudinem, sed planè frustra sacerdotes velut sacris ritibus conantur fingere deorum, quæ nulla est, honestatem. Sacra sunt Junonis, & hæc in ejus dilecta insula Samo celebrantur, ubi nuptum data est Jovi. Sacra sunt Cereris, ubi à Plutone raptâ Proserpina quaeritur. Sacra sunt Veneris, ubi amatus ejus Adonis aprino dente extinctus juvenis forniosissimus plangitur. Sacra sunt Martis deum, ubi Arys pulcher adolescens ab ea dilectus & muliebri zelo absconditus, etiam hominum absconditur, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur. Hæc cum deformiora sunt omni scenica feciditate, quid est quod fabulosa de diis signenta poëtarum ad theatrum videlicet pertinentia velut fecerere nituntur à civili theologiam, quam pertinere ad urbem volunt, quasi ab honestis & dignis indigna & turpia? Itaque potius est unde gratiæ debeantur histrionibus, qui oculis hominum pepercerunt, nec omnia spectaculis nudaverunt, quæ sacrarum ædium parietibus occul-

Lufus æditui cum Hercule.

quanto l. r. c. 20. Flora est, cuius festa Floralia.

^c Vox relicta abest à MSS.

tur. Quid de sacris eorum boni sentiendum est, a quæ tenebris operiuntur, cum tam sint detestabilia, quæ proferuntur in lucem? Et certè quid in occulto agant per abscessos & molles, ipsi viderint. Eisdem tamen homines infeliciter ac turpiter enervatos atque corruptos minimè occultare poterunt. Persuadeant cui possunt, se aliquid sanctum per tales agere homines; quos inter sua * sancta numerari atque versari negare non possunt. Nescimus quid agant, sed scimus per quales agant. Novimus enim quæ agantur in scena, quò numquam, vel in choro meretricum, abscessus aut mollis intravit: & tamen etiam ipsa turpes & infames agunt; neque enim ab honestis agi debuerunt. Quæ sunt ergo illa sacra, quibus agendis tales elegit sanctitas, quales nec thymelica in se admittit obscenitas?

CAPUT VIII.

De interpretationibus naturalium rationum, quas doctores pagani pro diis suis conantur ostendere.

AT enim habent ista physiologica quasdam, sicut aiunt, id est, naturalium rationum interpretationes. Quasi verò nos in hac disputatione physiologiam quæramus, & non theologiam, id est, rationem, non naturæ, sed Dei. Quamvis enim qui verus Deus est, non opinione, sed naturâ sit Deus: non tamen omnis natura deus est, quia & hominis, & pecoris, & arboris, & lapidis utique natura est, quorum nihil est Deus. Si autem interpretationis hujus, quando agitur de sacris Matris deam, caput est certè quòd Mater deam terra est, quid ultra quærimus, quid cetera perscrutatur? Quid evidentius suffragatur eis qui dicunt, omnes istos deos homines fuisse? Sic enim sunt terrigenæ, sicut eis mater est terra. In vera autem theologia opus Dei est terra, non mater. Verumtamen quoquo modo sacra ejus interpretentur, & referant ad rerum naturam, viros muliebria pati, non est secundum naturam, sed contra naturam. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus habet inter illa sacra professionem, quod in vitiosis hominum moribus vix habet inter tormenta confessionem. Deinde si ista sacra quæ scenicis turpitudinibus convincuntur esse foediora, hinc excusantur atque purgantur, quòd habent interpretationes suas, quibus ostendantur rerum significare naturam, cur non etiam poetica similiter excusentur atque purgentur? Multi enim & ipsa ad eundem modum interpretati sunt: usque adeo ut quod ab eis immanissimum & infandissimum dicitur, Saturnum suos filios devorasse, ita nonnulli interpretentur, quòd longinquitas temporis, quæ Saturni nomine significatur, quidquid gignit ipsa consumat: vel sicut idem opinatur Varro, quòd pertineat Saturnus ad femina, quæ in terram, de qua oriuntur, iterum recidunt. Itemque alii alio modo, & similiter cetera.

2. Et tamen theologia fabulosa dicitur, & cum omnibus hujuscemodi interpretationibus suis reprehenditur, abjicitur, improbat: nec solum à naturali, quæ philosophorum est, verum etiam à ista civili, de qua agimus, quæ ad urbes populosque pertinere asseritur, eo quòd de diis indigna confinxerit, meritò repudianda discernitur: eo nimirum consilio, ut quoniam acutissimi ho-

* Aliquot MSS. sua sacra. Paulò pòst ediri, quæ nunquam vel in choro meretricum, quò nemo abscessus &c. Emendatur à MSS. b Sic MSS. Editi verò, Molles enim & ipsi.

mines atque doctissimi, à quibus ista conscripta sunt, ambas improbandas intelligebant, & illam scilicet fabulosam & istam civilem, illam verò audebant improbare, hanc non audebant; illam culpandam proposuerunt, hanc ejus similem comparandam exposuerunt; non ut hæc præ illa tenenda eligeretur, sed ut cum illa respuenda intelligeretur, atque ita sine periculo eorum qui civilem theologiam reprehendere metuebant, utraque contenta, ea quam naturalem vocant, apud meliores animos inveniret locum. Nam & civilis & fabulosa ambæ fabulosæ sunt ambæque civiles: ambas inveniet fabulosas, qui vanitates & obscenitates ambarum prudenter inspexerit; ambas civiles qui scenicos ludos pertinentes ad fabulofamindeorum civilium festivitatis & in urbium divinis rebus adverterit. Quomodo igitur vitæ æternæ dandæ potestas cuiquam deorum istorum tribuitur, quos sua simulacra & sacra convincunt, sed fabulosas apertissimè reprobatis esse simillimos formis, ætatibus, sexu, habitu, conjugii, generationibus, ritibus, in quibus omnibus aut homines fuisse intelliguntur, & pro uniuscujusque vita vel morte sacra eis & sollemnia constituta, hunc errorem insinuantibus firmantibusque dæmonibus, aut certè ex qualibet occasione immundissimi spiritus fallendis humanis mentibus irrepisise?

CAPUT IX.

De officiis singulorum deorum.

QUID ipsa numinum officia tam viliter mutantimque concisa, propter quos eis dicuntur pro uniuscujusque proprio munere supplicari oportere, unde non quidem omnia, sed multa jam diximus, nonne scurrilitati mimicæ, quàm divinæ consonant dignitati: Si duas quisquam nutrices adhiberet infanti, quarum una nihil nisi escam, altera nihil nisi potum daret, sicut isti ad hoc duas adhibuerunt deas, Educam & Potinam; nempe desipere, & aliquid mimo simile in sua domo agere videretur. Liberum à liberamento appellatum volunt, quòd mares in coeundo per ejus beneficium emissis feminibus liberentur: hoc idem in feminis agere Liberam, quam etiam Venerem putant, quòd & ipsas perhibeant femina emittere; & ob hoc Libero eandem virilem corporis partem in templo poni, femineam Liberæ. Ad hæc addunt mulieres adtributas Libero, & vinum propter libidinem concitandam. Sic Bacchanalia summa celebrantur insanâ. Ubi Varro ipse confitetur à Bacchantibus talia fieri non potuisse, nisi mente commota. Hæc tamen postea displicuerunt * fenatuvi saniori, & ea jussit auferri. Saltem hîc tandem forsitan senserunt quid immundi spiritus, dum pro diis habentur, in hominum possint mentibus. Hæc certè non fierent in theatris. Ludunt quippe ibi, non furunt: quamvis deos habere, qui etiam ludis talibus delectentur, simile sit furoris.

2. Quale autem illud est, quod cum religiosum à superstitioso ea distinctione discernat, ut à superstitioso dicat timeri deos, à religioso autem tantum vereri ut parentes, non ut hostes timeri; atque omnes ita bonos dicat, ut facilis sit eos nocentibus parcere, quàm lædere quemquam innocentem; tamen mulieri fetæ post partum tres deos custodes commemorat adhiberi, ne Silvanus deus

c Ediri, magis quàm. At MSS. carent particula magis: quæ quidem aliis similibus locis omittitur sæpe ab Augustino. d Sic Vind. Am. & MSS. At Et. Lov. ipsam.

Deorum discordia.

per noctem ingrediatur & vexet; eorumque custodum significandorum causâ tres homines noctu circumire limina domûs, & primò limen securi ferire, postea pilo, tertio deverrere scopis, ut his datis culturæ signis, deus Silvanus prohibeatur intrare; quòd neque arbores cæduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo, neque fruges coacervantur sine scopis; ab his autem tribus rebus tres nuncupatos deos, Intercidonam à securis intercisione, Pilumnus à pilo, Deverram à scopis, quibus diis custodibus contra vim dei Silvani fetæ conservaretur? Ita contra dei nocentis favitiam non valeret custodia bonorum, nisi plures essent adversus unum, eique aspero, horrento, inculto, utpote silvestri, signis cultura tamquam contrariis repugnarent. Itane ista est innocentia deorum, ista concordia? Hæccine sunt numina salubria urbium, magis ridenda quàm ludibria theatrorum?

3. Cum mas & femina conjunguntur, adhibetur deus Jugatinus: sit hoc ferendum. Sed domum est ducenda quæ nubit: adhibetur & deus Domiducus. Ut in domo sit, adhibetur deus Domitius. Ut maneat cum viro, additur dea Mantarna. Quid ultra quaritur? Parcatur humanæ verecundiæ: peragat cetera concupiscentia carnis & sanguinis procurato secreto pudoris. Quid impletur cubiculum turbâ numinum, quando & paranymphe inde discunt? Et ad hoc impletur, non ut eorum præsentia cogitata major sit cura pudicitia, sed ut femina sexu infirmæ, novitate pavida, illis cooperantibus sine ulla difficultate virginitas auferatur: adest enim dea Virginienfis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Pertunda, & Venus, & Priapus. Quid est hoc? Si omnino laborantem in illo opere virum ab diis adjuvari oportebat, non sufficeret aliquis unus, aut aliqua una? Numquid Venus sola parum esset, quæ ob hoc etiam dicitur nuncupata, quòd sine ejus virginitate non desinat? Si ulla est frons in hominibus, quæ non est in numinibus, nonne credunt conjugati tot deos utriusque sexus esse præsentis, & huic operi instantes, ita pudore afficiuntur, ut & ille minus moveatur, & illa plus reluctetur? Et certè si adest Virginienfis dea, ut virgini zona solvatur; si adest deus Subigus, ut viro subigatur; si adest dea Prema, ut subacta, ne se commoveat, comprimatur; dea Pertunda ibi quid facit? Erubescat, eat foras: agat aliquid & maritus. Valde inhonestum est, ut quod vocatur illa, impleat quisquam nisi ille. Sed fortè ideo toleratur, quia dea dicitur esse, non deus. Nam si masculus crederetur, & Pertundus vocaretur, magis contra eum pro uxoris pudicitia posceret maritus auxilium, quàm fetæ contra Silvanum. Sed quid hoc dicam, cum ibi sit & Priapus nimis masculus, super * cujus immanissimum & turpissimum fascinum sedere nova nupta jubeatur, more honestissimo & religiosissimo matronarum?

4. Eant adhuc, & civilem theologiam à theologia fabulosa, urbes à theatris, templa à scenis, sacra pontificum à carminibus poetarum, velut res honestas à turpibus, veraces à fallacibus, graves à levibus, serias à ludicris, appetendas à ref-

puendis, qua possunt quasi contentur subtilitate discernere. Intelligimus quid agant: illam theatricam & fabulosam theologiam ab ista civili pendere noverunt, & ei de carminibus poetarum tamquam de speculo resultare, & ideo ista exposita, quam damnare non audent, illam ejus imaginem liberius arguunt & reprehendunt, ut qui agnoscunt quid velint, & hanc ipsam faciem cuius illa imago est, detestentur; quam tamen dii ipsi tamquam in eodem speculo se intuentes ita diligunt, ut qui qualesque sint in utraque melius videantur. Unde etiam cultores suos terribilibus imperiis compulerunt, ut immunditiam theologiam fabulosam sibi dicarent, in suis sollemnitatibus ponerent, in rebus divinis haberent; atque ita se ipsos immundissimos spiritus manifestius esse docuerunt, & hujus urbanæ theologiam velut electam & probatam illam theatricam, abjectam atque reprobatam, membrum partemque fecerunt; ut cum sit universa turpis & fallax, atque in se contineat commenticios deos, una pars ejus sit in litteris sacerdotum, altera in carminibus poetarum. Utrum habeat & alias partes, alia quaestio est: nunc propter divisionem Varronis, & urbanam & theatricam theologiam ad unam civilem pertinere satis, ut opinor, ostendi. Unde, quia sunt ambæ similes turpitudinis, absurditatis, indignitatis, falsitatis, absit à viris religiosis, ut sive ab hac, sive ab illa vita speretur æterna.

5. Denique & ipse Varro commemorare & enumerare deos coepit à conceptione hominis, quorum numerum exorsus est à Jano, eamque seriem perduxit usque ad decrepiti hominis mortem, & deos ad ipsum hominem pertinentes clausit ad Næmiam deam, quæ in funeribus senu cantatur: deinde coepit deos alios ostendere, qui pertinerent, non ad ipsum hominem, sed ad ea quæ sunt hominis, sicuti est victus, vestitus, & quæcumque alia quæ huic vitæ sunt necessaria, ostendens in omnibus quod sit cuiusque munus, & propter quid cuique debeat supplicari: in qua universa diligenter nullos demonstravit vel nominavit deos, à quibus vita æterna poscenda sit, propter quam unam proprie nos Christiani sumus. Quis ergo usque adeo tardus sit, ut non intelligat istum hominem civilem theologiam tam diligenter exponendo & aperiendo, eamque illi fabulosam, indignam atque improbam, se similem demonstrando, atque ipsam fabulosam partem esse hujus satis evidenter docendo, non nisi illi naturali, quam dicit ad philosophos pertinere, in animis hominum moliri locum, ea subtilitate, ut fabulosam reprehendat, civilem verò reprehendere quidem non audeat, sed prodendo reprehensibilem ostendat, atque ita utraque iudicio rectè intelligentium reprobata, sola naturalis remaneat eligenda: De qua suo loco in adiutorio Dei veri, diligentius differendum est.

CAPUT X.

De libertate Senecæ, qui vehementius civilem theologiam reprehendit, quàm Varro fabulosam.

LIBERTAS sanè quæ huic defuit, ne istam urbanam theologiam theatricam simillimam, apertè sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indicibus invenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non

a Sola editio Lov. quàm ludibria poetarum & theatrorum. b Sic Am. & MSS. At Vind. Et. & Lov. Pertunda: & infra Pertundus, loco Pertundus. Videbis Arnobium lib. 4. adversus gentes.

c Lov. & aliquot MSS. majus. d In sola editione Lov. nimis. e Plures MSS. à veris religiosi.

quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Adfuit enim scribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius atque vehementius reprehendit ipse civilem istam & urbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, violabiles in materia vilissima atque immobili dedicant, habitus illis hominum ferarumque & piscium, quidam verò mixto sexu diversis corporibus induunt: numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquantò post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicit aliquis, Credam ego calum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid ergo tandem, inquit, veriora tibi videntur? T. Tati, aut Romuli, aut Tulli Hostilii fœmnia? Cloacinam Tatus dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pavorem atque Pallorem teterrimos hominum affectus, quorum alter mentis terræ motus est, alter corporis, nec morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis verò ritibus crudeliter turpibus quam liberè scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos fecat. Ubi iratos deos timent, qui sic propitios merentur? Dii autem nullo debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, ut sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæviunt teterrimi & in fabulas traditæ crudelitatis. Tyranni laceraverunt aliquorum membra, neminem sua lacerare jusserunt. In regni libidinis voluptatem castrati sunt quidam: sed nemo sibi, ne vir esset, jubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicat. Si cui intueri vacet, quæ faciunt, quæque patiuntur, inveniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia fanis, ut nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium insanientium turba est.

2. Jam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credit nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem inventum magno esse gaudio derisisset, cum perditio ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille atque læticia ab eis qui nihil perdidissent nihilque invenerunt, veraciter exprimitur. Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor adtribuit officii. Alius numina deo subicit, alius horas Jovi nuntiat, alius licet est, alius unctor qui vano motu brachiorum imitatur unguentem. Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos disponant, longè à templo, non tantum à simulacro stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant: sunt quæ ad vadimoniam sua deos advocent: sunt qui libellos of-

Simulacra deorum à Seneca reprehensa.

ferant, & illos causam suam doceant. Doctus archimimus senex jam decrepitu, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus desidet. Et paulò post: Hi tamen, inquit, etiam si supervacuum usum, non turpem nec infamem deo promittunt. Sedent quædam in Capitolio, quæ se à Jove amari putant: nec Junonis quidem, si credere potes velis, iracundissimæ respectu terrentur.

3. Hanc libertatem Varro non habuit: tantummodo poetice theologiam reprehendere ausus est, civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum adtendamus, deteriora sunt templa ubi hæc aguntur, quam theatra ubi finguntur. Unde in his sacris civilis theologię has partes potius elegit Seneca sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia sapiens servabit tamquam legibus iustæ, non tamquam diis grata. Et paulò post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum jungimus, & nepiæ quidem, fratrum ac fororum? Bellonam Marti collocamus, Vulcano Venerem, Neptuno Salaciam. Quosdam tamen cælibes relinquimus, quasi conditio defecerit; præsertim cum quadam viduæ sint, ut Populonia, vel Fulgora, & diva Rumina: quibus non miror petitorum defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo longa supersticio congestit, sic, inquit, adorabimus, ut meminerimus cultum ejus magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos in civili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertinet. Sed iste quem philosophia quasi liberum fecerat, tamen quia illustri populi Romani senator erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat: quia videlicet magnum aliquid eum philosophia docuerat, ne supersticiosus esset in mundo, sed propter leges civium moresque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in teatro, sed imitaretur in templo: eo damnabilius, quo illa quæ mendaciter agebat, sic ageret, ut eum populus veraciter agere existimaret; scenicus autem ludendo potius delectaret, quam fallendo deciperet.

CAPUT XI.
Quid de Judæis Seneca senserit.

Hic inter alias civilis theologię superstitiones reprehendit etiam sacramenta Judæorum, & maximè sabbata; inutiliter eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies, septimam ferè partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. Christianos tamen jam tunc Judæis inimicissimos, in neutram partem commorare ausus est, ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem. De illis sanè Judæis cum loqueretur, ait: Cum interim ulque eò sceleratissimæ gentis consuetudo convuluit, ut per omnes jam terras recepta sit: victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid divinitus ageretur ignorans, subjecit planè sententiam, qua significaret quid de illorum sacramentorum

Sabbata Judæorum reprehensa.

Christianos nec vituperat, nec laudat Seneca.

a Hic ipse liber à Terrull. citatur in Apolog. c. 12. sed jam non existat.
b Sic MSS. Editi verò, in violabilemque deos in materia.
c Editi, traditii. Sed melius MSS. tradita.

d Vind. Am. & MSS. expectarent.
e Probæ notæ MSS. Divinoma.
f Sic aliquot MSS. At editi, philosophi quasi liberum fecerunt.

cramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen causas ritus sui noverunt; major pars populi facit, quod cur faciat ignorat. Sed de sacramentis Judæorum, vel cur, vel quatenus instituta sint auctoritate divina, ac postmodum à populo Dei, cui vitæ æternæ mysterium revelatum est, tempore quo oportuit eadem auctoritate sublata sint, & aliàs diximus, maximè cum adversus Manichæos ageremus, & in hoc Opere loco opportuniore dicendum est.

CAPUT XII.
Quod gentium deorum vanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos vitam nemini posse præstare, qui nec ipsam adjuventi temporalem.

Nunc propter tres theologias, quas Græci dicunt mythicam, physicam, politicam, Latine autem dici possunt, fabulosa, naturalis, civilis; quod neque de fabulosa, quam & ipsi multorum falsorumque deorum cultores liberrimè reprehenderunt, neque de civili, cujus illa pars esse convincitur, ejusque & ista simillima vel etiam deterior invenitur, speranda est æterna vita; si cui factis non sunt quæ in hoc volumine dicta sunt, adjungat etiam illa quæ in superioribus libris, & maximè quarto de felicitatis datore Deo plurima disputata sunt. Nam cui nisi unius felicitati propter æternam vitam consecrandi homines essent, si dea felicitas esset? Quia verò non dea, sed munus est Dei, cui Deo nisi datori felicitatis consecrandi sumus, qui æternam vitam, ubi vera est & plena

Divinitas cur quaerenda.

LIBER SEPTIMUS.

De diis selectis civilis theologię, Jano, Jove, Saturno, & veteris, quod nec eorum cultu perveniat ad æternam vitæ felicitatem.

P R Æ F A T I O.

Diligentiùs me prævas & veteres opiniones veritati pietatis inimicas, quas tenebrosis animis altiùs & tenacius diuturnus humani generis error infixit, evellere atque extirpare conantem; & illius gratiæ, qui hoc ut verus Deus potest, pro meo modulo in ejus adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atque meliora, quibus ad hanc rem superiores libri satis superque sufficiunt, patienter & æquamiter ferre debebunt; & propter alios non putare superfluum, quod jam sibi sentiunt non necessarium. Multum magna res agitur, cum vera & verè sancta divinitas, quamvis ab ea nobis etiam huic quam nunc gerimus, fragilitati necessaria subsidia præbeantur, non tamen propter mortalis vitæ transitorium vaporem, sed propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, quaerenda & colenda prædicatur.

CAPUT I.
An, cum in theologia civili deitatem non esse constituerit, in selectis diis eam inveniri posse credendum sit.

Hanc divinitatem, vel, ut sic dixerim, deitatem; nam & hoc verbo uti jam nostros non piget, ut de Græco expressiùs transferant id quod illi θεότητα appellant: hanc ergo divinitatem

Divinitas cur quaerenda.

a Vind & Et. non tantum.
Tom. VII.

felicitas, pia caritate diligimus? Non autem datorem esse felicitatis quemquam istorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur, & nisi ita colantur, multo turpiùs irascuntur, atque ob hoc se spiritus immundissimos constituentur, puto ex his quæ dicta sunt, neminem dubitare oportere. Porro qui non dat felicitatem, vitam quomodo possit dare æternam? Eam quippe vitam æternam dicimus, ubi est sine fine felicitas. Nam si anima in pœnis vivit æternis, quibus & ipsi spiritus cruciantur immundi, mors est illa potius æterna, quam vita. Nulla quippe major & pejor est mors, quam ubi non moritur mors. Sed quod animæ natura, per id quod immortalis creata est, sine qualicumque vita esse non potest, summa mors ejus est alienatio à vita Dei in æternitate supplicii. Vitam igitur æternam, id est, sine ullo sine felicitate, solus ille dat, qui dat veram felicitatem. Quam quoniam illi, quos colit theologia ista civilis, dare non posse convicti sunt; non solum propter ista temporalia atque terrena, quod superioribus quinque libris ostendimus, sed multo magis propter vitam æternam, quæ post mortem futura est, quod isto uno etiam illis cooperantibus egimus, colendi non sunt. Sed quoniam veteris consuetudinis vis nimis in alto radices habet, si cui de ista civili theologia respuenda atque vitanda parum videor disputasse, in aliud volumen, quod huic opulante Deo, conjungendum est, animum intendant.

Dem sive deitatem non esse in eâ theologia, quam civilem vocant, quæ à Marco Varrone sexdecim voluminibus explicata est, id est, non perveniri ad æternam vitæ felicitatem talium deorum cultu, quales à civitatibus qualiterque colendi instituti sunt, cui nondum persuasit sextus liber, quem proximè absolvimus, cum istum forsitan legerit, quid de hac quæstione expedienda ulterius desideret, non habebit. Fieri enim potest, ut saltem deos selectos atque præcipuos, quos Varro volumine complexus est ultimo, de quibus parum diximus, quibus quam colendos propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, opinetur. Qua in re non dico quod facilius ait Tertullianus fortasse quam verius: * Si dii feliguntur ut bulbi, utique ceteri reprobi judicantur. Non hoc dico: video enim etiam ex selectis feligi aliquos ad aliquid majus atque præstantius: sicut in militia, cum tyrones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod majus armorum. Et cum eliguntur in Ecclesia, qui fiant præpositi, non utique ceteri reprobantur, cum omnes boni fideles electi meritò nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, non reprobatis ceteris qui structuræ partibus aliis deputantur. Eliguntur uvæ ad vescendum, nec reprobantur aliæ, quas relinquimus ad bibendum. Non opus est multa percurrere, cum res in aperto sit. Quamobrem non ex hoc, quod dii ex multis

* Simile quidpiam in Apolog. c. 13.

quidam selecti sunt, vel is qui scripsit, vel eorum A cultores, vel dii ipsi vituperandi sunt: sed adver-

CAPUT I.

Qui sint dii selecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti.

HOs certè deos selectos Varro unius libri contextione commendat, Janum, Jovem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Junonem, Lunam, Dianam, Minervam, Venerem, Vestam: in quibus omnibus ferme viginti, duodecim mares, octo sunt feminæ. Hæc numina utrum propter majores in mundo administrationes selecta dicuntur, an quod populis magis innotuerunt, majorque est eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera majora ab his administrantur in mundo, non eos invenire debuimus inter illam quasi plebeiam numinum multitudinem minutis opusculis deputatam. Nam ipse primùm Janus, cum puerperium concipitur, unde cuncta opera illa sumunt exordium, minutatim minutis distributa numinibus, aditum aperit recipiendo femini. Ibi est & Saturnus propter ipsum semen. Ibi Liber, qui marem effuso semine liberat. Ibi Libera, quam & Venerem volunt, quæ hoc idem beneficium conferat feminæ, ut etiam ipsa emissio semine liberetur. Omnes hi ex illis sunt, qui selecti appellantur. Sed ibi est & dea Mena, quæ menstruis fluoribus præest, quamvis Jovis filia, tamen ignobilis. Et hanc provinciam fluorum menstruorum in libro selectorum deorum ipsi Junoni idem auctor assignat, quæ in diis selectis etiam regina est: & hinc tamquam Juno Lucina cum eadem Mena privigna sua eidem cruori præfider. Ibi sunt & duo, nescio qui obscurissimi, Vitumnus & Sentinus; quorum alter vitam, alter sensus puerperio largiuntur. Et mirum multo plus præstant, cum sint ignobilissimi, quam tot illi proceres & selecti. Nam profectò sine vita & sensu, quid est illud totum, quod muliebri utero geritur, nisi nescio quid abjectissimum limo ac pulveri comparandum?

CAPUT II.

Quam nulla sit ratio, quæ de selectione quorundam deorum possit ostendi, cum multis inferioribus excellentior administratio deputetur.

QUE igitur causa tot selectos deos ad hæc opera minima compulit, ubi à Vitumno & Sentino, quos fama obscura recondit, in hujus munificentie partitione superentur? Confert enim selectus Janus aditum & quasi januam femini; confert selectus Saturnus semen ipsum; confert selectus Liber ejusdem feminis emissionem viris; confert hoc idem Libera, quæ Ceres seu Venus est, feminis; confert selecta Juno, & hæc non sola, sed cum Mena filia Jovis, fluores menstruos ad ejus quod conceptum est incrementum: & confert Vitumnus obscurus & ignobilis vitam; confert Sentinus obscurus & ignobilis sensum: quæ duo tanto illis rebus præstantiora sunt, quanto & ipsa intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim quæ ratio cinantur & intelligunt, profectò potiora sunt his, quæ sine intellectu atque ratione, ut pecora, vivunt & sentiunt: ita & illa quæ vitæ sen-

* Hunc Libenim Cicero 2. de natura deor. docet alium esse à Libero Baccho Jovis & Semelis filio.

suque sunt prædita, his quæ nec vivunt, nec sentiunt, meritò præferuntur. Inter selectos itaque deos Vitumnus vivificator & Sentinus sensificator magis haberi debuerunt, quam Janus feminis admissor & Saturnus feminis dator vel fator & Liber & Libera femininum commotores vel emissores; quæ semina indignum est cogitare, nisi ad vitam sensumque pervenerint. Quæ munera selecta non dantur à diis selectis, sed à quibusdam incognitis & præistorum dignitate neglectis. Quod si respondentur, omnium initiorum potestatem habere Janum, & ideo illi etiam quod aperitur conceptui non immeritò adtribui; & omnium femininum Saturnum, & ideo femininationem quoque hominis non posse ab ejus operatione seungi; omnium femininum emittendorum Liberum & Liberam, & ideo his etiam præesse, quæ ad substituendos homines pertinent; omnium purgandorum & parientorum Junonem, & ideo eam non deesse purgationibus femininarum & partibus hominum: querant quid respondeant de Vitumno & Sentino, utrum & ipsos velint habere omnium quæ vivunt & sentiunt potestatem. Quod si concedunt, attendant quam eos sublimius locaturi sint. Nam feminibus nasci, in terra & ex terra est; vivere autem atque sentire etiam deos fidere opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc sola adtributa, quæ in carne vivescunt & sensibus administrantur; cur non deus ille, qui facit omnia vivere atque sentire, etiam carni vitam præbet & sensum, universali opere hoc munus etiam partibus tribuens? Et quid opus est Vitumno atque Sentino? Quod si ab illo qui vitæ & sensibus universali præfider, his quasi famulis ista carnalia velut extrema & ima commissa sunt; itane sunt illi selecti destituti familiâ, ut non invenirent quibus etiam ipsi ista committerent, sed cum tota sua nobilitate, qua visi sunt eligendi, opus facere cum ignobilibus cogere? Juno selecta & regina Jovisque soror & conjunx, hæc tamen Iterduca est pueris, & opus facit cum deabus ignobilissimis Abeona & Adeona. Ibi posuerunt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter selectos ista non ponitur, quasi quidquam majus præstari homini possit. Ponitur autem Juno, quia Iterduca est & Domiduca, quasi quidquam proferat iter carperet & domum duci, si mens non est bona: cujus muneris deam selectores isti inter selecta numina minimè posuerunt. Quæ profectò & Minervæ fuerat præferenda, cui per ista minuta opera puerorum memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multo esse melius habere bonam mentem, quam memoriam quantumlibet ingentem? Nemo enim malus est, qui bonam habet mentem: quidam verò pessimi memoriâ sunt mirabili, tanto peiores quanto minus possunt quod malè cogitant oblivisci. Et tamen Minerva est inter selectos deos; Mentem autem deam turbam vilis operuit. Quid de Virtute dicam? quid de Felicitate? de quibus in quarto libro plura jam diximus: quas cum deas haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, ubi dederunt Marti & Orco, uni effectori mortium, alteri receptori.

2. Cum igitur in his minutis operibus, quæ minutatim diis pluribus distributa sunt, etiam ipsos

* Editi, providentiam. Emendantur ex MSS. * Vind. Am. & Et. quod operis conceptum.

selectos videamus, tamquam senatum cum plebe A pariter operari; & inveniamus à quibusdam diis, qui nequaquam eligendi putati sunt, multo majora atque meliora administrari, quam ab illis qui selecti vocantur; restat arbitrari non propter præstantiores in mundo administrationes, sed quia provenit eis ut populis magis innotescerent, selectos eos & præcipuos nuncupatos. Unde dicit etiam ipse Varro, quod diis quibusdam patribus & deabus matribus, sicut hominibus, ignobilitas accidisset. Si ergo Felicitas ideo fortasse inter selectos deos esse non debuit, quod ad istam nobilitatem non merito, sed fortuito pervenerunt; saltem inter illos, vel potius præ illis Fortuna poneretur, quam dicunt deam non rationabili dispositione, sed ut temere acciderit, sua cuique dona conferre. Hæc in diis selectis tenere apicem debuit, in quibus maximè quid posset ostendit: quando eos videmus non præcipua virtute, non rationabili felicitate, sed temeraria, sicut eorum cultores de illa sentiunt, Fortunæ potestate selectos. Nam & vir disertissimus Sallustius etiam ipsos deos fortassis addidit, cum diceret: Sed profectò Fortuna in omni re dominatur; ea res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat obscuratque. Non enim possunt invenire causam cur celebrata sit Venus, & obscurata sit Virtus; cum ab istis ambarum consecrata sint numina, nec comparanda sint merita. Aut si hoc nobilitari meruit, quod plures appetunt; plures enim Venerem quam Virtutem; cur celebrata est dea Minerva, & obscurata est dea Pecunia? cum in genere humano plures avaritia quam peritia; & in eis ipsis qui sunt artificiosi, rarè invenias hominem, qui non habeat artem suam pecuniaria mercede venalem; plurisque pendatur semper propter quod aliquid fit, quam id quod propter aliud fit. Si ergo insipientis judicio multitudinis facta est deorum ista selectio, cur dea Pecunia Minervæ prælata non est, cum propter pecuniam sint artifices multi? Si autem paucorum sapientium est ista distinctio, cur non prælata est Veneri Virtus, cum eam longè ratio præferat? Saltem certè, ut dixi, ipsa Fortuna, quæ sicut putant qui ei plurimum tribuunt, in omni re dominatur, & res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat obscuratque; si tantum & in deos valuit, ut temerario judicio suo quos vellet celebraret, obscuraretque quos vellet, præcipuum locum haberet in selectis, quæ in ipsos quoque deos tam præcipua est potestatis. An ut illic esse non posset, nihil aliud etiam ipsa Fortuna, nisi adversam putanda est habuisse fortunam? Sibi ergo adversata est, quæ alios nobiles faciens nobilitata non est.

CAPUT IV.

Melius actum cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis, quam cum selectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur.

GRATULARETUR autem diis istis selectis quisquam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret fortunatos, si non eos magis ad injurias quam ad honores selectos videret. Nam illam infamam turbam ipsa ignobilitas texit, ne obrueretur opprobriis. Ridemus quidem, cum eos videmus figmentis humanarum opinionum partitis

In bello Cætilin.

* Substantiæ apponunt.

Avaritia plures alliciat quam peritia.

inter se operibus distributos, tamquam b minuscularios vechigalium conductores, vel tamquam opifices in vico argentario, ubi unum vasculum ut perfectum exeat, per multos artifices transit, cum ab uno perfecto perfici posset. Sed aliter non putatum est operantium multitudini consulendum, nisi ut singulas artis partes citò ac facile discerent singuli, ne omnes in arte una tardè ac difficile cogerentur esse perfecti. Verumtamen vix quisquam reperitur deorum non selectorum, qui aliquo crimine famam traxit infamem; vix autem selectorum quisquam, qui non in se notam contumeliæ insignis acceperit. Illi ad istorum humilia opera descenderunt, isti in illorum sublimia crimina non venerunt. De Jano quidem non mihi facile quidquam occurrit, quod ad probrum pertineat. Et fortasse talis fuerit, innocentius vixerit & à facinoribus flagitiisque remotius. Saturnum fugientem benignus excepit: cum hospite partitus est regnum, ut etiam * civitates singulas conderent, iste Janiculum, ille Saturniam. Sed isti in cultu deorum omnis dedecoris appetitores, cujus vitam minus turpem invenerunt, eum simulacri monstrosa deformitate turparunt, nunc eum bifrontem, nunc etiam quadrifrontem, tamquam geminum, facientes. An fortè voluerunt, ut, quoniam plurimi dii selecti erubescenda perpetrando amiserant frontem, quanto iste innocentior esset, tanto frontosior appareret?

CAPUT V.

De paganorum secretiore doctrina physiciisque rationibus.

SED ipsorum potius interpretationes physicas audiamus, quibus turpitudinem miserimi erroris, velut altioris doctrinæ specie colorare conantur. Primùm eas interpretationes sic Varro commendat, ut dicat antiquos simulacra deorum & insignia, ornatusque finxisse; quæ cum oculis animadvertissent hi qui adissent doctrinæ mysteria, possent animam mundi ac partes ejus, id est, deos veros animo videre: quorum qui simulacra specie hominis fecerunt, hoc videri secutos, quod mortalium animus qui est in corpore humano, similis est immortalis animi: tamquam si vasa ponerentur causâ notandorum deorum, & in Liberi æde cenophorum sisteretur, quod significaret vinum, per id quod continet id quod continetur: ita per simulacrum quod formam haberet humanam, significari animam rationalem, quod eo velut vase natura ista solet contineri, cujus naturæ deum volunt esse, vel deos. Hæc sunt mysteria doctrinæ, quæ iste vir doctissimus penetraverat, unde in lucem ista proferret. Sed o homo acutissime, num in istis doctrinæ mysteriis illam prudentiam perdidisti, qua tibi sobriè visum est, quod hi qui primi populis simulacra constituerunt, & metum demserunt civibus suis, & errorem addiderunt, castiusque deos sine simulacris veteres observasse Romanos? Hi enim tibi fuerunt auctores, ut hæc contra posteriores Romanos dicere audeas. Nam si & illi antiquissimi simulacra coluissent, fortassis totum istum sensum de simulacris non constituendis, interim verum, timoris silentio premeres, & in hujusmodi pernicioso vanis-

* Alii veteres libri, hic & infra cap. 11. minuscularios. * Editi, interim veri timoris &c. Corrigitur ex MSS.

que figmentis mysteria ista doctrina loquaciùs & A elatius prædicaret. Anima tamen tua tam docta & ingeniosa, (ubi te multum dolemus,) per hæc mysteria doctrinæ ad Deum ^a suum, id est, à quo facta est, non cum quo facta est; nec cujus portio, sed cujus conditio est; nec qui est omnium anima, sed qui fecit omnem animam, quo solo illustrante fit anima beata, si ejus gratia non sit ingrata, nullo modo potuit pervenire. Verum ista mysteria doctrinæ qualia sint, quantique pendenda, quæ sequantur ostendent. Fatetur interim vir iste doctissimus, animam mundi ac partes ejus esse veros deos: unde intelligitur totam ejus theologiam, eam ipsam scilicet naturalem, cui plurimum tribuit, usque ad animæ rationalis naturam se extendere potuisse. De naturali enim paucissima præloquitur in hoc libro: in quo videbimus utrum per interpretationes physiologicas ad hanc naturalem possit referre civilem, quam de diis selectis ultimam scripsit. Quod si potuerit, tota naturalis erit: & quid opus erat ab ea civilem tantâ curâ distinctionis abjungere? Si autem recto discrimine separata est; quando nec ista vera est quæ illi naturalis placet; pervenit enim usque ad animam, non usque ad verum Deum qui fecit & animam: quanto est abjectior & falsior ista civilis, quæ maximè circa corporum est occupata naturam; sicut ipse interpretationes ejus, ex quibus quædam b necessarîo commemorat me oportet, tantâ ab ipsis exquisita & enucleata diligentia demonstrabunt?

CAPUT VI.

De opinione Varronis, qua arbitratus est Deum animam esse mundi, qui tamen in partibus suis habeat animas multas, quarum divina natura sit.

DICT ergo idem Varro adhuc de naturali theologia præloquens, deum se arbitrari esse animam mundi, quem Græci vocant *κόσμος*, & hunc ipsum mundum esse deum: sed sicut hominem sapientem, cum sit ex corpore & animo, tamen ab animo dici sapientem; ita mundum deum dici ab animo, cum sit ex animo & corpore. Hic videtur quoquo modo consisteri unum Deum; sed ut plures etiam introducat, adjungit mundum dividi in duas partes, cælum & terram, & cælum bifariam, in æthera & aëra; terram verò in aquam & humum: è quibus summum esse æthera, secundum aëra, tertiam aquam, infimam terram: quas omnes partes quatuor animarum esse plenas, in æthere & aëre immortalium, in aqua & terra mortalium; ab summo autem circumcui cæli ad circumlunam æthereas animas esse astra ac stellas, eos cælestes deos non modò intelligi esse, sed etiam videri; inter lunæ verò gyrum & nimborum ac ventorum cacumina aëreas esse animas, sed eas animo, non oculis videri, & vocari heroas, & lares, & genios. Hæc est videlicet breviter in ista prælocutione proposita theologia naturalis, quæ non huic tantum, sed multis philosophis placuit: de qua tunc diligentius differendum est, cum de civili, quantum ad deos selectos adtinet, opitulante Deo vero, quod restat implevero.

^a Sic Vind. Am. & MSS. At. Er. & Lov. ad Deum summum.
^b Vind. Am. Er. & MSS. necessaria.
^c Plures & optimæ notæ MSS. cum Vind. Am. & Er. Februm. Non malè fortassis, tamen apud Varronem l. 5. de Latina ling. legatur: Februm Sabinis purgamentum, & in Sacris nostris verbum.

^d Sic omnes MSS. quorum unus tamen loco prospiciens, habet prospicientis. At editi, necesse est ut memoria respiciens prospiciens & c.

CAPUT VII.

An rationabile fuerit, Ianum & Terminum in duo nomina separari.

JANUS igitur, à quo sumit exordium, quæro quisnam sit? Respondetur, Mundus est. Brevis hæc planè est atque aperta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere, fines verò ad alterum, quem Terminum vocant? Nam propter initia & fines duobus istis diis duos mentes * perhibent dedicatos, præter illos decem ^a quibus usque ad Decembrem caput est Martius, B Januarius Jano, Februarii Termino. Ideo Terminalia * eodem mense Februario celebrari dicunt, ^a cum sit sacrum purgatorium, quod vocant ^a Februum; unde mensis nomen accepit. Numquid ^a ergo ad mundum, qui Janus est, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, ut alter illis deus præferretur? Nonne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mundo terminari fatentur? Quæ est ista vanitas, in opere illi dare potestatem dimidiam, in simulacro faciem duplam? Nonne istum bifrontem multo elegantius interpretarentur, si eundem & Janum & Terminum dicerent; atque initis unam faciem, sinibus alteram darent? Quoniam qui operatur, utrumque debet intendere. In omni enim motu actionis suæ qui non respicit initium, non prospicit finem. Unde necesse est ^d à memoria respiciente prospiciens connectatur intentio. Nam cui exciderit quod cœperit, quomodo finiat non inveniet. Quòd

si vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent, extra mundum perfici, & ideo Jano, id est, mundo, solam initiorum tribuerent potestatem; profectò ei præponerent Terminum, eumque à diis selectis non alienarent. Quamquam etiam nunc cum in istis duobus diis initia rerum temporalium finesque tractantur, Termino dari debuit plus honoris. Major enim latititia est, cum res quæque perficitur: sollicitudinis autem plena sunt cœpta, donec perducantur ad finem, quem qui aliquid incipit, maximè appetit, intendit, exspectat, exoptat; nec de re inchoata, nisi terminetur, exsultat.

CAPUT VIII.

Ob quam causam cultores Iani bifrontem imaginem ipsius finxerint, quam tamen etiam quadrifrontem videri voluit.

SED jam bifrontis simulacri interpretatio profertur. Duas eum facies antè & retrò habere dicunt, quòd hiatus noster; cum os aperimus, mundo similis videatur: unde & palatum Græci ^a *ὄργανόν* appellant: & nonnulli, inquit, poëtæ Latini cælum ^a vocaverunt palatum: à quo hiatus oris, & foras esse aditum ad dentes versus, & introrsus ad fauces. Ecce quò ductus est mundus propter palati nostri vocabulum, vel Græcum, vel poëticum. Quid autem hoc ad animam, quid ad vitam æternam? Propter solas salivas colatur hic deus, quibus partim glutientibus, partim exspuendis, sub cælo palati utraque panditur janua. Quid est porò absurdius, quàm in ipso mundo non invenire duas januas ex adverso sitas, per quas vel admittat ad se aliquid intrò, vel emitat à se foras; & de nostro ore & gutture, quorum similitudinem mundus non habet, velle mundi simulacrum com-

^a Editi post Iani bifrontis, addunt, quia Iannus est quadrifrons legitur, nunquam tamen quadrijanus invenitur: quod à MSS. abest.

^b Iovis & Iupiter perinde in recto dicebatur; sed usul demum obti-

ponere in Jano, propter solum palatum, cujus similitudinem Janus non habet? Cum verò eum faciunt quadrifrontem & Janum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc interpretantur, quasi aliquid spectet mundus foras, sicut per omnes facies Janus. Deinde si Janus est mundus, & mundus quatuor partibus constat, falsum est simulacrum Jani bifrontis: ^a aut si propterea verum est, quia etiam nomine Orientis & Occidentis totus solet mundus intelligi, numquid cum duas partes alias nominamus Septemtrionis & Austri, sicut illum quadrifrontem dicunt geminum Janum, ita quisquam geminum dicturus est mundum? Non habent omnino unde quatuor januas, quæ intrantibus & exeuntibus pateant, interpretentur ad mundi similitudinem; sicut de bifronte quod dicerent saltem in ore hominis invenerunt, nisi Neptunus fortè subveniat & porrigat piscem, cui præter hiatum oris & gutturi etiam dextrâ & sinistrâ fauces patent. Et tamen hanc vanitatem per tot januas nulla effugit anima, nisi quæ audit veritatem dicentem, *Ego sum janua.*

CAPUT IX.

De Iovis potestate, atque ejusdem cum Iano comparatione.

I. JOVEM autem, qui etiam ^b Jupiter dicitur, quem velint intelligi, exponant. Deus est, inquit, habens potestatem caussarum, quibus aliquid fit in mundo. Hoc quàm magnum sit, nobilissimum Virgillii versus ille testatur: Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Sed cur ei præponitur Janus, hoc nobis vir ille acutissimus doctissimusque respondeat. Quoniam penes Janum, inquit, sunt prima, penes Jovem summa. Meritò ergo rex omnium Jupiter habetur. Prima enim vincuntur à summis: quia licet prima præcedant tempore, summa superant dignitate. Sed rectè hoc diceretur, si factorum prima discernentur & summa: sicut initium facti est proficisci, summum pervenire; initium facti inceptio discendi, summum perceptio doctrinæ: ac sic in omnibus prima sunt initia, summique sunt fines. Sed jam hoc negotium inter Janum Terminumque discussum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est. Causa autem quæ dantur Jovi, efficiantia sunt, non effecta: neque ullo modo fieri potest, ut vel tempore præveniantur à factis initiisve factorum. Semper enim prior est res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter si ad Janum pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Jovi tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non factum est.

CAPUT XI.

De cognominibus Iovis, quae non ad multos deos, sed ad unum eundemque referuntur.

Dixerunt eum Victorem, Invictum, Optululum, Impulforem, Statorem, Centum-pedam, Supinalem, Tigillum, Alimum, Ruminum, & alia quae persequi longum est. Haec autem cognomina imposuerunt uni deo propter causas potestatesque diversas, non tamen propter tot res etiam tot deos eum esse coegerunt: quod omnia vinceret, quod a nemine vinceretur, quod opem indigentibus ferret, quod haberet impellendi, statuendi, stabiliendi, resupinandi potestatem, quod tamquam tigillus mundum contineret ac sustineret, quod aleret omnia, quod rumam, id est, mammam aleret animalia. In his, ut advertimus, quaedam magna sunt, quaedam exigua; & tamen unus utraque facere perhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerum atque primordia, propter quas res unum mundum duos deos esse voluerunt, Jovem atque Janum, quam continere mundum & mammam dare animalibus: nec tamen propter haec duo opera tam longe inter se vi & dignitate diversa, duo dii esse compulsi sunt; sed unus Jupiter, propter illud Tigillum, propter illud Ruminum appellatus est. Nolo dicere, quod animalibus mammam praebere fugentibus magis Junonem potuit decere, quam Jovem: praesertim cum esset etiam diva Rumina, quae in hoc opus adjuvatorum illi famulatumve praebere. Cogito enim posse responderi, & ipsam Junonem nihil aliud esse quam Jovem, secundum illos Valerii Sorani versus, ubi dictum est:

Juppiter omnipotens regum rerumque deumque Progenitor genitrixque deum.

Quare ergo dictus est & Ruminus, cum diligentius fortasse quaerentibus ipse invenitur esse etiam illa diva Rumina? Si enim maiestate deorum recte videbatur indignum, ut in una spica alter ad curam geniculi, altera ad folliculi pertineret; quanto est indignius unam rem infimam, id est, ut mammis alantur animalia, duorum deorum potestate curari, quorum sit unus Jupiter rex ipse cunctorum; & hoc agat non saltem cum conjuges sua, sed cum ignobili nescio qua Rumina, nisi quia ipse est etiam ipsa Rumina; Ruminus fortasse pro fugentibus maribus, Rumina pro feminis? Dicerem quippe noluisse illos Jovi femininum nomen imponere, nisi & in illis versibus Progenitor genitrixque diceretur; & inter alia eius cognomina legerem, quod etiam Pecunia vocaretur, quam deam inter illos minuscularios invenimus, & in quarto libro commemoravimus. Sed cum & mares & feminae habeant pecuniam, cur non & Pecunia & Pecunius appellatus sit, sicut Rumina & Ruminus, ipsi viderint.

CAPUT XII.

Quod Iupiter etiam Pecunia nuncupetur.

Quam vero eleganter rationem hujus nominis reddiderunt? Et Pecunia, inquit, vocatur, quod eius sunt omnia. O magnam rationem divini nominis! Immo vero ille cuius sunt omnia, vilissimè & contumeliosissimè Pecunia nuncupatur. Ad omnia enim quae caelo & terrâ continentur, quid est pecunia in omnibus omnino

a Am. & Er. Alinum. b Sola editio Lov. quem continere dicunt mundum. c Editi hoc etiam loco alter. At MSS. altera, scilicet Voluna.

A rebus, quae ab hominibus nomine pecuniae possidentur? Sed nimirum hoc avaritia Jovi nomen impo- sivit, ut quisquis amat pecuniam, non quemlibet deum, sed ipsum regem omnium sibi amare videatur. Longè autem aliud esset, si divitiae vocaretur. Aliud namque sunt divitiae, aliud pecunia. Nam dicimus divites, sapientes, justos, bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parva est; magis enim sunt virtutibus divites, per quas eis etiam in ipsis corporalium rerum necessitatibus sat est quod adest: pauperes vero avaros, semper inhiantes & egentes; quamlibet enim magnas pecunias habere possunt, sed in earum quantacumque abundantia non egere non possunt. Et Deum ipsum verum rectè dicimus divitem, non tamen pecuniam, sed omnipotentiam. Dicuntur itaque & divites pecuniosi; sed interius egeni, si cupidi. Item dicuntur pauperes pecuniam carentes; sed interius divites, si sapientes. Qualis ergo ista theologia debet esse sapienti, ubi rex deorum eius rei nomen accepit, quam nemo sapiens concupivit? Quanto enim facilius, si aliquid hac doctrinam quod ad vitam pertineret aeternam salubriter didicerit, deus mundi rector non ab eis pecunia, sed sapientia vocaretur, cujus amor purgat a fordibus avaritiae, hoc est, ab amore pecuniae?

CAPUT XIII.

Quid deum exponitur quid Saturnus quidve sit Genius, uterque unus Iupiter esse doceatur.

Sed quid de hoc Jove plura, ad quem fortasse ceteri referendi sunt, ut inanis remaneat deorum opinio plurimorum, cum hic ipse sit omnes, sive quando partes ejus vel potestates existimantur, sive cum vis animae, quam putant per cuncta diffusam, ex partibus molis hujus, in quas visibilis mundus iste confurgit, & multiplici administratione naturae, quasi plurium deorum nomina accepit? Quid est enim & Saturnus? Unus, inquit, de principibus deus, penes quem rationum omnium dominatus est. Nonne expositio versuum illorum Valerii Sorani sic se habet, Jovem esse mundum, & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere? Ipse est igitur penes quem rationum omnium dominatus est. Quid est Genius? Deus, inquit, qui praepositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt, quam mundum, cui dictum est, Jupiter progenitor genitrixque? Et cum alio loco Genium dicit esse uniuscujusque animum rationalem, & ideo esse singulos singulorum, talem autem mundi animum deum esse; ad hoc idem utique revocat, ut tamquam universalis genius ipse mundi animus esse credatur. Hic est igitur quem appellant Jovem. Nam si omnis genius deus, & omnis viri animus genius, sequitur ut sit omnis viri animus deus: quod si & ipsos abhorrebat aburditas ipsa compellit, restat ut eum singulariter & excellenter dicant deum genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Jovem.

CAPUT XIV.

De Mercurii & Martis officiis.

Mercurium vero & Martem quomodo referrent ad aliquas partes mundi & opera Dei, quae sunt in elementis, non invenerunt; & ideo eos saltem operibus hominum praeposue-

Vide supra lib. 4. c. 8. d Hic in editis additur, ipse Ruminus: quod abest à MSS. e Plures MSS ipsi sunt omnes.

runt, fermocinandi & belligerandi administratos. Quorum Mercurius si fermonis etiam deorum potestatem gerit, ipsi quoque regi deorum dominatur, si secundum ejus arbitrium Jupiter loquitur, aut loquendi ab illo accepit facultatem: quod utique absurdum est. Si autem illi humani tantum fermonis potestas tributa perhibetur, non est credibile ad lactandos mammam, non solum pueros, sed etiam pecora, unde Ruminus cognominatus est, Jovem descendere voluisse, & curam nostri fermonis, quo pecoribus antecellimus, ad se pertinere noluisse: ac per hoc idem ipse est Jovis atque Mercurius. Quod si sermo ipse dicitur esse Mercurius, sicut ea quae de illo interpretantur, ostendunt: (nam ideo Mercurius, quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius; ideo etiam Graecè, quod sermo vel interpretatio, quae utique ad sermonem pertinet, epumvria dicitur; ideo & mercionis praesesse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius; alas ejus in capite & pedibus significare volucrum ferri per aera sermonem; nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enuntiantur;) si ergo Mercurius ipse sermo est, etiam ipsis confidentibus, deus non est. Sed cum sibi deos faciunt eos, qui nec daemones sunt, immundis supplicando spiritibus, possidentur ab eis qui non dii, sed daemones sunt. Item quia nec Marti aliquod elementum vel partem mundi invenire potuerunt, ubi ageret opera qualiacumque naturae, deum bellum esse dixerunt, quod opus est hominum, & optabile eis non est. Si ergo pacem perpetuam Felicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si autem ipsum bellum est Mars, sicut sermo Mercurius, utinam quam manifestum est quod non sit deus, tam non sit & bellum quod vel falso vocetur deus.

CAPUT XV.

De stellis quibusdam, quas pagani deorum suorum nominibus nuncuparunt.

Inter fortè illae stellae sunt hi dii, quas eorum appellaverunt nominibus. Nam stellam quamdam vocant Mercurium, quamdam itidem Martem. Sed ibi est & illa quam vocant Jovem; & tamen eis mundus est Jovis: ibi quam vocant Saturnum; & tamen ei praeterea dant non parvam substantiam, omnium videlicet feminum: ibi est & illa omnium clarissima, quae ab eis appellatur Venus; & tamen eandem Venerem esse etiam Lunam volunt: quamvis de illo fulgentissimo sidere apud eos tamquam de malo aureo Juno Venusque contendant. Luciferum enim quidam Veneris, quidam dicunt esse Junonis: sed, ut solet, Venus vincit. Nam multo plures eam stellam Veneri tribuunt; ita ut vix eorum quisquam reperiatur, qui aliud opinetur. Quis autem non rideat, cum regem omnium Jovem dicant, quod stella ejus ab stella Veneris tantam vincitur claritate? Tanto enim esse debuit ceteris illa fulgentior, quanto est ipse potentior. Respondent ideo sic videri, quia illa quae putatur obscurior, superior est atque a terris longe remotior. Si ergo superiorem locum major dignitas meruit, quare Saturnus ibi est Jove superior? An vanitas fabulae, quae regem Jovem facit,

Luciferum sidus.

d

a Sic MSS. At editi, ministros. b Particula nec ab Er. & Lov. omissa hinc fuit: restituitur ex Vind. Am. & MSS. c Sic MSS. Editi vero, praeter eam. d Sola editio Lov. pro quod, habet cum. e Non valuit Saturnus in regno suo, qui videlicet à Creta pulsus

non potuit usque ad sidera pervenire; & quod non valuit Saturnus in regno suo, neque in Capitolio, saltem est permittus obtinere in caelo? Quare autem Janus non accepit aliquam stellam? Si propterea quia mundus est, & omnes in illo sunt: & Jovis mundus est, & habet tamen. An iste causam suam composuit ut potuit, & pro una stella quam non habet inter sidera, tot facies accepit in terra? Deinde si propter solas stellas Mercurium & Martem partes mundi putant, ut eos deos habere possint, quia utique sermo & bellum non sunt partes mundi, sed actus hominum; cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpionum ceterisque hujusmodi quae caelestia signa numerant, & stellis non singulis, sed singula pluribus constant, superiusque istis in summo caelo perhibent collocata, ubi constantior motus inerrabilem meatum sideribus praebet, nullas aras, nulla sacra, nulla templa fecerunt; nec deos, non dico inter hos selectos, sed ne inter illos quidem quasi plebeios habuerunt?

CAPUT XVI.

De Apolline & Diana ceterisque selectis diis, quos partes mundi esse voluerunt.

Apollinem quamvis divinatorem & medicum velint, tamen ut in aliqua parte mundi statuerent, ipsum etiam solem esse dixerunt; Dianamque germanam ejus similiter lunam & viarum praesidem. Unde & virginem volunt, quod via nihil pariat: & ideo ambos sagittas habere, quod ipsa duo sidera de caelo radios terras usque pertendant. Vulcanum volunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem, hoc est Orcum, terrenam & infimam partem mundi. Liberum & Cererem praeposunt feminibus, vel illum masculinis, illam femininis, vel illum liquori, illam vero ariditati feminum. Et hoc utique totum refertur ad mundum, id est, ad Jovem, qui propterea dictus est Progenitor genitrixque, quod omnia semina ex se emitteret, & in se reciperet. Quando quidem etiam Matrem magnam eandem Cererem volunt, quam nihil aliud dicunt esse quam terram, eamque perhibent & Junonem. Et ideo ei secundas causas tribuunt rerum: cum tamen Jovi sit dictum, Progenitor genitrixque deum; quia secundum eos totus mundus ipse est Jovis. Minervam etiam, quia eam humanis artibus praeposuerunt, nec invenerunt vel stellam ubi eam ponerent, eandem vel summum aethera vel etiam lunam esse dixerunt. Vestam quoque ipsam propterea deorum maximam putaverunt, quod ipsa sit terra; quamvis ignem mundi leviolem qui pertinet ad usus hominum faciles, non violentiorem qualis Vulcani est, ei deputandum esse crediderunt. Ac per hoc omnes istos selectos deos hunc esse mundum volunt, in quibusdam universum, in quibusdam partes ejus: universum sicut Jovem; partes ejus, ut Genium, ut Matrem magnam, ut Solem & Lunam, vel potius Apollinem & Dianam. Et aliquando unum deum res plures, aliquando unam rem deos plures faciunt. Nam unus deus res plures sunt, sicut ipse Jupiter: & mundus enim totus Jupiter, & solum caelum Jupi-

a filio Jove dicitur: neque in Capitolio, quia cum incoluisset collestem Capitolinum, ubi Saturnia condita erat, postea collis ille sacer fuit Jovi. b Lov. ista: differentibus editis aliis & MSS. c In sola editione Lov. quia nihil pariat: omisso verbo, via. d MSS. ut solem vel Lunam; ut positus &c.

a Jovi tot cognomina cur imposta.

b

c

d

cap. 22 & 24.

Divites qui.

Pauperes qui.

Deus quomodo divites.

* callu. in Caut.

* Saturnus à fatio- ne.

* Genius à generan- do.

* Apud Arnob. l. 3. quasi me- dicitur.

b

c

d

ter, & sola stella Jupiter habetur & dicitur. Item que Juno secundarum caussarum domina, & Juno aër, & Juno terra, & si Venerem^a vinceret, Juno stella. Similiter Minerva summus aether, & Minerva itidem luna, quam esse in aetheris infimo limite existimant. Unam verò rem deos plures ita faciunt. Et Janus est mundus, & Jupiter: sic & Juno est terra, & Mater magna, & Ceres.

CAPUT XVII.

Quòd etiam ipse Varro opiniones suas de diis pronuntiarit ambiguas.

ET sicut hæc, quæ exempli gratiâ commemoravi, ita cetera non explicant, sed potius implicant; sicut impetus errabundæ opinionis impulerit, ita huc atque illuc, hinc atque illinc, insiliunt & resiliunt: ut ipse Varro de omnibus dubitare, quàm aliquid affirmare maluerit. Nam trium extremorum primum cum de diis certis absolvisset librum, in altero de diis incertis dicere ingressus, ait: Cum in hoc libello dubias de diis opiniones posuero, reprehendi non debeo. Qui enim putabit judicari oportere & posse, cum audierit, faciet ipse. Ego citius perducere possum, ut in primo libro quæ dixi in dubitationem revocem, quàm in hoc quæ^b perscribam omnia ut ad aliquam dirigam summam. Ita non solum istum de diis incertis, sed etiam illum de certis fecit incertum. In tertio porrò isto de diis selectis, postea quàm prælocutus est quod ex naturali theologia præloquendum putavit, ingressurus hujus civilis theologiæ vanitates & insanias mendaces, ubi cum non solum non ducebat rerum veritas, sed etiam majorum premebat auctoritas: De diis, inquit, populi Romani publicis, quibus ædes dedicaverunt, eosque pluribus signis ornatos notaverunt, in hoc libro scribam, sed ut Xenophanes Colophonius scribit, quid putem, non quid contendam, ponam. Hominis enim est hæc opinari, Dei scire. Rerum igitur non comprehensarum, nec firmissimè creditarum, sed opinatarum & dubitandarum sermonem trepidus pollicetur, diciturus ea quæ ab hominibus instituta sunt. Neque enim, sicut sciebat esse mundum, esse cælum & terram, cælum sideribus fulgidum, terram seminibus fertilem, atque hujusmodi cetera, sicut hanc totam molem atque naturam vi quadam invisibili ac præpotenti regi atque administrari certa animi stabilitate credebat; ita poterat affirmare de Jano, quòd mundus ipse esset, aut de Saturno invenire, quomodo & Jovis pater esset & regnanti subditus factus esset, & cetera talia.

CAPUT XVIII.

Quæ credibilior causa sit, quæ error paganitatis inoleverit.

DE quibus credibilior redditur ratio, cum perhibentur homines fuisse, & unicuique eorum ab his qui eos adulando deos esse voluerunt, ex^c ejus ingenio, moribus, actibus, casibus, sacra & sollempnia constituta, atque hæc paulatim per animas hominum dæmonibus similes & ludicrarum rerum avidas irrependo, longè latè^d que^d vulgata, ornantibus ea mendaciis poetarum, & ad ea fallacibus spiritibus seducentibus. Facilius enim fieri potuit, ut juvenis impius vel ab im-

Varro de omnibus dubitare quàm aliquid affirmare maluit.

* Alludit ad Psal. 39. 5.

^a Vincere, puta in contentione de Lucifero sidere, quod, uti capite superiore observat, quidam dicunt esse Junonis.
^b MSS. præscribam omnia, ut aliquam dirigam summam: omisso ad.
^c Er. & Lov. ex eorum. At MSS. ex ejus: quod refertur ad un-

pio patre interfici metuens & avidus regni patrem pelleret regno, quàm id quod iste interpretatur, ideo Saturnum patrem à Jove filio superatum, quod antè est causa quæ pertinet ad Jovem, quàm semen quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita esset, numquam Saturnus prior fuisset, nec pater Jovis esset. Semper enim semen causa præcedit, nec umquam generatur ex semine. Sed cum conantur vanissimas fabulas sive hominum res gestas velut naturalibus interpretationibus honorare, etiam homines acutissimi tantas patiuntur angustias, ut eorum quoque vanitatem dolere cogamur.

CAPUT XIX.

De interpretationibus, quibus colendi Saturni ratio concinnatur.

SATURNUM, inquit, dixerunt, quæ nata ex eo essent, solum devorare, quòd eò semina, unde nascerentur, redirent. Et quòd illi pro Jove gleba objecta est devoranda, significat, inquit, manibus humanis obrui ceptas ferendo fruges, ante quàm utilitas arandi esset inventa. Saturnus ergo dici debuit ipsa terra, non semina: ipsa enim quodam modo devorat quæ genuerit, cum ex ea nata semina in eam rursus recipienda redierint. Et quòd pro Jove accepisse dicitur glebam, quid hoc ad id valet, quòd manibus hominum semen glebâ coopertum est? Numquid ideo non est, ut cetera, devoratum, quod glebâ coopertum est? Ita enim hoc dictum est, quasi qui glebam opposuit, semen abstulerit, sicut Saturno perhibent oblatâ glebâ ablatum Jovem; ac non potius glebâ semen operiendo fecerit illud diligentius devorari. Deinde isto modo semen est Jupiter, non feminis causa, quod paulò antè dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cum res stultas interpretantur, non inveniunt quid sapienter dicatur? Falcem habet, inquit, propter agriculturam. Certè illo regnante nondum erat agricultura, & ideo priora ejus tempora perhibentur, sicut idem ipse fabellas interpretatur, quia primi homines ex his vivebant seminibus, quæ terra sponte gignebat. An falcem scepro perditio accepit, ut qui primis temporibus rex fuerat otiosus, filio regnante fieret operarius laboriosus? Deinde ideo dicitur à quibusdam pueros ei solitos immolari, sicut à Pœnis, & à quibusdam etiam majores, sicut à Gallis, quia omnium seminum optimum est genus humanum. De hac crudelissima vanitate quid opus est plura dicere? Hoc potius advertamus atque teneamus, has interpretationes non referri ad verum Deum, vivam, incorpoream, incommutabilemque naturam, à quo vita in æternum beata poscenda est; sed earum esse fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus atque mortalibus. Quòd Cælum, inquit, patrem Saturnus castrasse in fabulis dicitur, hoc significat penes Saturnum, non penes Cælum, semen esse divinum. Hoc propterea, quantum intelligi datur, quia nihil in cælo de seminibus nascitur. Sed ecce, Saturnus si Cæli est filius, Jovis est filius. Cælum enim esse Jovem, innumerabiliter & diligenter affirmant. Ita ista quæ à veritate non veniunt, plerumque & nullo impellente se ipsa subvertunt. *Kesvor* appellatum dicit, quòd

Humanas hostias sacrificandi ritus.

A veritate que non veniunt, se ipsa plerumque evertunt.

^a cuique.
^d Editi, vulgari. Emendantur à MSS.
^e In editis, Saturni causam rationantur: corruptè.
^f Lov. immutabiliter: dissentientibus editis aliis & MSS.

CAPUT XXII.

De Neptuno, & Salacia, ac Venilia.

Græco vocabulo significat temporis spatium: sine quo semen, inquit, non potest esse fecundum. Hæc & alia de Saturno multa dicuntur, & ad semen omnia referuntur. Sed saltem Saturnus feminibus cum tanta ista potestate sufficeret: quid ad hæc dii alii requiruntur, maximè Liber & Libera, id est, Ceres? De quibus rursus, quod ad semen adtinet, tanta dicit, quasi de Saturno nihil dixerit.

CAPUT XX.

De sacris Cereris Eleusina.

IN Cereris autem sacris prædicantur illa^a Eleusina, quæ apud Athenienses nobilissima fuerunt. De quibus iste nihil interpretatur, nisi quod adtinet ad frumentum, quod Ceres invenit, & ad Proserpinam, quam rapiente Orco perdidit. Et hanc ipsam dicit significare fecunditatem feminum: quæ cum deisset quodam tempore, eademque sterilitate terra mæreret, exortam esse opinionem, quòd filiam Cereris, id est, ipsam fecunditatem, quæ à proserpendo Proserpina dicta esset, Orcus abstulerat, & apud inferos detinuerat: quæ res cum fuisset luctu publico celebrata, quia rursus eadem fecunditas rediit, Proserpinâ reddita exortam esse lætitiâ, & ex hoc sollempnia constituta. Dicit deinde multa in mysteriis ejus tradi, quæ nisi ad frugum inventionem non pertineant.

CAPUT XXI.

De turpitudine sacrorum, quæ Libero celebrantur.

JAM verò Liberi sacra, quem liquidis seminibus, ac per hoc non solum liquoribus fructuum, quorum quodam modo primatum vinum tener, verum etiam feminibus animalium præferunt, ad quantum turpitudinem pervenerint, piget quidem dicere, propter sermonis longitudinem; sed propter superbam istorum hebetudinem non piget. Inter cetera quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor, in Italia compitis quædam dicit sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, ut in ejus honorem pudenda virilia colerentur, non saltem aliquantulum verecundiore secreto, sed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies festos cum honore magno postillis impositum, prius rure in compitis, & usque in urbem postea vectabatur. In oppido autem^b Lavinio uni Libero totus mensis tribuebatur, cujus diebus omnes verbis flagitiosissimis uterentur, donec illud membrum per forum transectum esset, atque in loco suo quiesceret. Cui membro inhonesto matrem-familiâ honestissimam palàm coronam necesse erat imponere. Sic videlicet Liber deus placandus fuerat^c proventibus seminum: sic ab agris fascinatio repellenda, ut matrona facere cogeret in publico, quod nec meretrix, si matronæ spectarent, permitti debuit in theatro. Propter hæc Saturnus solus creditus non est sufficere posse feminibus, ut occasiones multiplicandorum deorum immunda anima reperiret, & ab uno vero Deo merito immunditiæ destituta, ac per multos falsos aviditate majoris immunditiæ prostituta, ista sacrilegia sacra nominaret, seseque spurcorum dæmonum turbis conviolandam pollucendamque præberet.

Proserpina à proserpendo.

^a Sic Er. & MSS. At Vind. Am. & Lov. Eleusina.
^b Aliquot MSS. Lavinio. Sed longè plures probæ notæ, Lanuvio. An fortè pro, Lanuvio. Nam agro Lanuvino legere est in Horat. Tom. V II.

JAM utique habebat Salaciam Neptunus uxorem, quam inferiorem aquam maris esse dixerunt; ut quid illi adjuncta est & Venilia, nisi ut sine ulla causa necessariorum sacrorum, sola libidine animæ prostituta, multiplicaretur invitatio dæmoniorum? Sed proferatur interpretatio præclaræ theologiæ, quæ nos ab ista reprehensione reddita ratione compeecat. Venilia, inquit, unda est, quæ ad littus venit: Salacia, quæ in salum redit. Cur ergo deæ fiunt duæ, cum sit una unda quæ venit & redit? Nempe ipsa est exæstians in multa numina libido vesana. Quamvis enim aqua non geminetur quæ it, & redit; hujus tamen occasione vanitatis, duobus dæmonis invitatis, amplius anima commaculatur, quæ^{*} it, & non redit. Quæ^{*} te Varro, vel vos qui tam doctorum hominum talia scripta legistis, & aliquid magnum vos didicisse jactatis, interpretamini hoc, nolo dicere secundum illam æternam incommutabilemque naturam, qui solus est Deus; sed saltem secundum animam mundi, & partes ejus, quos deos veros esse existimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, deum vobis fecisse Neptunum, utcumque tolerabilioris est erroris. Itaque unda ad littus veniens & in salum rediens, duæ sunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? Quis vestrum ita desipiat, ut hoc sapiat? Cur ergo vobis duas deas fecerunt, nisi quia provisum est à sapientibus majoribus vestris, non ut dii plures vos regerent, sed ut ea quæ istis vanitatibus & falsitatibus gaudent, plura vos dæmonia possiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationem inferiorem maris partem, qua viro erat subdita, perdidit? Namque illam modò, cum refluxentem fluctum esse perhibetis, in superficie posuistis. An quia Veniliam pellicem accepit, irata suum maritum de supernis maris excludit?

CAPUT XXIII.

De Terra, quam Varro deam esse confirmat, eo quòd ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis sui infimam partem permeat, eique vim divinam impertiat.

NEMPE una est terra, quam quidem plenam videmus animalibus suis: verumtamen ipsam magnum corpus in elementis mundique infimam partem cur eam volunt deam? An quia fecunda est? Cur ergo non magis homines dii sunt, qui eam fecundiorum faciunt excolendo, sed cum arant, non cum adorant? Sed pars animæ mundi, inquit, quæ per illam permeat, deam facit. Quasi non evidentior sit in hominibus anima, quæ utrùm sit, nulla sit quæstio, & tamen homines dii non habentur: & quod est graviter dolendum, his qui dii non sunt, & quibus ipsi meliores sunt, colendis & adorandis mirabili & miserabili errore subduntur. Et certè idem Varro in eodem de diis selectis libro, tres esse affirmat animæ gradus in omni universaque natura: unum, qui omnes partes corporis quæ vivunt, transit, & non habet sensum, sed tantum ad vivendum valetudinem: hanc vim in nostro corpore permanere dicit in ossa, ungues, capillos; sicut in mundo arbores sine sensu aluntur & crescunt, & modo quo-

Venilia. Salacia.

* Alludit ad Psal. 77. 44.

Anima e gradus juxta Varro-nem.

^a Sic Er. & MSS. At Vind. Am. & Lov. Eleusina.
^b Aliquot MSS. Lavinio. Sed longè plures probæ notæ, Lanuvio. An fortè pro, Lanuvio. Nam agro Lanuvino legere est in Horat. Tom. V II.
^c Vind. Am. Er. & quidam MSS. pro eventibus seminum.

dam suo vivunt. Secundum gradum animæ, in quo sensus est: hanc vim pervenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ esse summum, qui vocatur animus, in quo intelligentia præminet: hoc præter hominem omnes carere mortales: a hanc partem animæ mundi dicitur deum, in nobis autem genium b vocari. Esse autem in mundo lapides ac terram, quam videmus, quò non permanat sensus, ut ossa, ut ungues Dei. Solem verò, lunam, stellas, quæ sentimus, quibusque ipse sentit, sensus esse ejus. Æthera porro animum ejus: ex cuius vi, quæ pervenit in astra, ipsam quoque facere deos; & per ea quod in terram permeat, deam Tellurem; quod autem inde permeat in mare atque oceanum, deum esse Neptunum.

2. Redeat ergo ab hac quam theologiam naturalem putat, quò velut requiescendi causâ ab his ambagibus atque amfractibus fatigatus egressus est. Redeat, inquam, redeat ad civilem: hinc eum adhuc teneo, tantisper de hac ago. Nondum dico, si terra & lapides nostris sunt ossibus & unguibus similes, similiter eos intelligentiam non habere, sicut sensu carent; aut si idcirco habere dicuntur ossa & ungues nostri intelligentiam, quia in homine sunt qui habet intelligentiam, tam stultum esse qui hos deos in mundo dicit, quam stultus est qui in nobis ossa & ungues homines dicit. Sed hæc cum philosophis fortassis agenda sunt: nunc autem istum adhuc politicum volo. Fieri enim potest, ut licet in illam naturalis theologiae veluti libertatem caput erigere paululum voluisse videatur, adhuc tamen hunc librum versans, & se in illo versari cogitans, eum etiam inde respexerit; & hoc propterea dixerit, ne majores ejus, sive alia civitates, Tellurem atque Neptunum coluisse inaniter credantur. Sed hoc dico, pars animi mundani quæ per terram permeat, sicut una est terra, cur non etiam unam fecit deam, quam dicit esse Tellurem? Quòd si ita fecit, ubi erit Orcus frater Jovis atque Neptuni, quem Ditem patrem vocant? ubi ejus conjux Proserpina, quæ secundum aliam in eisdem libris positam opinionem, non terræ fecunditas, sed pars inferior perhibetur? Quòd si dicunt, animi mundani partem, cum permeat terræ partem superiorem, Ditem patrem facere deum; cum verò inferiorem, Proserpinam deam; Tellus illa quid erit? Ita enim totum quod ipsa erat, in duas istas partes deosque divisum est, ut ipsa tertia quæ sit, aut ubi sit, inveniri non possit: nisi quis dicat simul istos deos Orcum atque Proserpinam, unam deam esse Tellurem; & non esse jam tres, sed aut unam, aut duos: & tamen tres dicuntur, tres habentur, tres coluntur aris suis, delubris suis, sacris, simulacris, sacerdotibus suis, & per hæc etiam fallacibus prostitutam animam constituantibus dæmonibus suis. Adhuc respondeatur, quam partem terræ permeat pars mundani animi, ut deum faciat Tellumonem? Non, inquit, sed una eademque terra habet geminam vim, & masculinam, quòd semina producat; & femininam, quòd recipiat, atque enutriat: inde à vi feminina didicim esse Tellurem, à masculina Tel-

Animus. a b

a Hic editi addunt, in qua quoniam hominis Deo videntur esse similes: quod abest à MSS.
 b In antè editis post genium vocari, ita legebatur: Sic ergo in anima mundi tres gradus insinuat, unam partem ejus lapides esse dicit ac ligna, & hanc terram quam videmus, quò non permanat sensus: aliam verò quam sensum vocat ejus, ut æthera: tertiam porò, quam animam ejus nuncupat, quæ scilicet pervenit in astra; eam quoque affert facere deos, & per eam, quando in terram permeat, deam Tellurem;

lumonem. Cur ergo pontifices, ut ipse indicat, additis quoque aliis duobus, quatuor diis faciunt rem divinam, Telluri, Tellumoni, Altori, Rufori: De Tellure & Tellumone jam dictum est: Altori quare? Quòd ex terra, inquit, aluntur omnia quæ nata sunt. Rufori quare? Quòd rursus, inquit, cuncta eodem revolvuntur.

CAPUT XXIV.

De Telluris cognominibus eorumque significationibus, quæ etiam si erant multarum rerum indices, non debuerunt multarum deorum firmare opiniones.

DEBUI ergo una terra propter istam quadriginam vim quatuor habere cognomina, non quatuor facere deos: sicut tot cognominibus unus Jupiter; & tot cognominibus una Juno; in quibus omnibus vis multiplex esse dicitur ad unum deum vel unam deam pertinens, non multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciens. Sed profectò sicut aliquando etiam ipsas vilissimas feminas earum, quas libidine quæsierunt, rædet pænitentque turbarum: sic animam vilem factam & immundis spiritibus prostitutam deos sibi multiplicare, quibus contaminanda prosterneretur, sicut plurimum libuit, sic aliquando & piguit. Nam & ipse Varro quasi de ipsa turba verecundatus, unam deam vult esse Tellurem. Eandem, inquit, dicunt Matrem magnam, quòd tympanum habeat, significari esse orbem terræ: quòd turres in capite, oppida: quòd sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, ipsam non moveri. Quòd Gallos huic deæ ut servirent fecerunt, significat qui semine indigeant, terram sequi oportere; in ea quippe omnia reperiri. Quòd se apud eam jactant, præcipitur, inquit, qui terram colunt, ne sedeant; semper enim esse quod agant. Cymbalorum sonitus, feramentorum jactandorum ac manuum & ejus rei crepitus in colendo agro quid sit, significant, ideo are, quòd eam antiqui colebant are, ante quam ferrum esset inventum. Leonem, inquit, adjungunt solum ac mansuetum, ut ostendant esse nullum genus terræ tam remotum ac vehementer ferum, quod non subigi colique conveniat. Deinde adjungit & dicit, Tellurem matrem & nominibus pluribus & cognominibus quòd nominarunt, deos existimatos esse complures. Tellurem, inquit, putant esse Opem, quòd opere fiat melior; Matrem, quòd plurima pariat; magnam, quòd cibum pariat; Proserpinam, quòd ex ea proserpant fruges; Vestam, quòd vestiatur herbis. Sic alias deas, inquit, non absurdè ad hanc revocant. Si ergo una dea est, quæ quidem consultâ veritate nec ipsa est, interim quid itur in multas? Unius sint ista multa nomina, non tam deæ multæ quàm nomina. Sed errantium majorum auctoritas deprimit, & eundem Varronem post hanc sententiam trepidare compellit. Adjungit enim & dicit, Cum quibus opinio majorum de his deabus, quòd plures eas putarunt esse, non pugnat. Quomodo non pugnat, cum valde aliud sit, unam deam nomina habere multa, aliud esse deas multas? Sed potest, inquit, fieri ut eadem res

quod autem inde & c. Lectio alia, quam nos prætulimus, omnium est aut melioris notæ MSS.
 c Hic editi addunt, id est civilem. Glossema quod abest à MSS.
 d Plerique & potiores MSS. Vind. & Am. quater-geminam vim.
 e Vind. feramentorum ritus jactandorum. Am. & Er. feramentorum ritus jactandorum. Sex MSS. feramentorum jactandorum. Paulò post plerique MSS. qui sit, significant. Locus perplexus & vitiosus.

& una sit, & in ea quædam res sint plures. Concedo in uno homine esse res plures, numquid ideo & homines plures? Sic in una dea esse res plures, numquid ideo & deas plures? Verum sicut volunt, dividant, consent, multiplicent, replicent, implicant.

2. Hæc sunt Telluris & Matris magnæ præclara mysteria, unde omnia referuntur ad mortalia femina & ad exercendam agriculturam. Itane ad hæc relata & hunc finem habentia tympanum, turres, Galli, jactatio insana membrorum, crepitus cymbalorum, confictio leonum; vitam cuiquam pollicentur æternam? Itane propterea Galli abscessi huic Magnæ deæ serviunt, ut significant qui semine indigeant; terram sequi oportere; quasi non eos ipsa potius servitus semine faciat indigere: Utrum enim sequendo hanc deam, cum indigeant, semen acquirunt; an potius sequendo hanc deam, cum habeant, semen amittunt? Hoc interpretari est, an detestari? Nec attenditur, quantum maligni dæmones prævaluerint, qui nec aliqua magna his sacris polliceri ausi sunt, & tam crudelia exigere potuerunt. Si dea terra non esset, manus ei homines operando inferrent, ut semina consequerentur per illam; non etiam sibi sæviendo, ut semina perderent propter illam. Si dea non esset, ita fecunda fieret manibus alienis, ut non cogeret hominem sterilem fieri manibus suis. Jam quòd in Liberi sacris honesta matrona pudenda virilia coronabat, spectante multitudine; ubi rubens & sudans, si est ulla frons in hominibus, adstabat forsitan & maritus: & quòd in celebratione nuptiarum, super Priapi scapum nova nupta sedere jubebatur: longè contentibiliora atque leviora sunt præ ista turpitudine crudelissima vel crudelitate turpissima, ubi dæmoniacis artibus sic uterque sexus illuditur, ut neuter suo vulnere perimatur. Ibi fasciatio timetur agrorum, hinc membrorum amputatio non timetur. Ibi sic dehonestatur novæ nuptæ verecundia, ut non solum fecunditas, sed nec virginitas adimatur: hinc ita amputatur virilitas, ut nec convertatur in feminam, nec vir relinquatur.

CAPUT XXV.

Quam interpretationem de abscessione Atys Græcorum sapientium doctrina repererit.

ET Atys ille non est commemoratus, nec ejus ab isto interpretatio requisita est, in cuius dilectionis memoriam * Gallus abscedit. Sed docti Græci atque sapientes nequaquam rationem tam sanctam præclaramque tacuerunt. Propter vernalem quippe faciem terræ, quæ ceteris temporibus est pulchrior, Porphyrius philosophus nobilis * Atyn flores significare perhibuit; & ideo abscessum, quia flos decidit ante fructum. Non ergo ipsum hominem, vel quasi hominem, qui vocatus est Atys, sed virilia ejus flori comparaverunt. Ipsa quippe illo vivente deciderunt: immo verò non deciderunt, neque decerpta, sed planè discepta sunt: nec illo flore amisso quisquam postea fructus, sed potius sterilitas consequuta est. Quid ergo ipse reliquus, & quidquid remansit abscesso, quid eo significari dicitur? quòd refertur? quæ in-

* Vind. Am. & Er. atque confusibiliora. Minus aptè.
 * Plures MSS. ritibus. Et quidam, ritibus.
 * In veteribus libris plerique cum duplici & scribitur, Atys. De hujus historia sive fabula Servius in Æneid. 9. Arnobius lib. 5. & c. Editi, huic adversatus est. Emendantur à MSS.
 * Gallis Matris deum licebat stipem à populo poscere lege à Metello lata, cuius Ovidius 4. fast. meminit. Cicero 2. de legibus: Præter Ideæ Matris, ait, famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogitet. Additque, stipem justissimum, nisi eam quam ad paucos dies propriam Ideæ Tom, VII.

interpretatio inde profertur? An hæc frustra molendo nihilque inveniendò persuadent illud potius esse credendum, quod de homine castrato fama jactavit, litterisque mandatam est? Meritò hinc averfatus est Varro noster, neque hoc dicere voluit: non enim hominem doctissimum latuit.

CAPUT XXVI.

De turpitudine sacrorum Matris magnæ.

ITEMQUE de mollibus eidem Matri magnæ contra omnem virorum mulierumque verecundiam consecratis, qui usque in hesternum diem madidis capillis, facie dealbata, fluentibus membris, incesu femineo per plateas vicisque Carthaginis, etiam à populis unde turpiter viverent exigebant, nihil Varro dicere voluit, nec uspiam me legisse commemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Vicit Matris magnæ omnes deos filios, non numinis magnitudo, sed criminis. Huic monstro nec Jani monstrositas comparatur. Ille in simulacris habebat solam deformitatem, ista in sacris deformem crudelitatem: ille membra in lapidibus addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Jovis ipsius & tanta stupra non vincunt: ille inter femineas corruptelas uno Ganymede cælum infamavit; ista tot mollibus professis & publicis & inquinavit terram, & cælo fecit injuriam. Saturnum fortasse possemus huic in isto genere turpissimæ crudelitatis sive conferre, sive præferre, qui patrem castrasse perhibetur: sed in Saturni sacris homines alienis manibus potius occidi, quàm suis abscedi potuerunt. Devoravit ille filios, ut poetæ ferunt, & phyci ex hoc interpretantur quod volunt; ut autem historia prodit, necavit: sed quòd ei Pœni suos filios sacrificaverunt, non recepere Romani. At verò ista magna deorum Mater etiam Romanis templis castratos intulit, atque istam sævitiam moremque servavit; credita vires adjuvare Romanorum, excruciendo virilia virorum. Quid sunt ad hoc malum Mercurii furta, Veneris lascivia, stupra ac turpitudines ceterorum, quæ proferremus de libris, nisi quotidie cantarentur & saltarentur in theatris: Sed hæc quid sunt ad tantum malum, cuius magnitudo magnæ Matri tantummodo competeat? Præsertim quòd illa dicuntur à poetis esse conficta: quasi poetæ id etiam finxerint, quòd ea sint diis grata & accepta. Ut ergo canerentur vel scriberentur, audacia sit vel petulantia poetarum: ut verò divinis rebus & honoribus eisdem imperantibus & extorquentibus numinibus adderentur, quid est nisi crimen deorum; immo verò confessio dæmoniorum, & deceptio miserorum: Verum illud quòd de abscessorum consecratione Mater deorum coli meruit, non poetæ confinxerunt, sed horrere magis quàm canere maluerunt. Hisne diis selectis quisquam consecrandus est, ut post mortem vivat beatè, quibus consecratus ante mortem honestè non potest vivere, tam fecidis superstitionibus subditus & immundis dæmonibus obligatus? Sed hæc omnia, inquit, referuntur ad mundum. Videat ne potius ad immundum. Quid autem non potest referri ad

Matris excepimus: implet enim superstitiose animos & exhaeris domos. Vide Tertullianum in Apologet. c. 13.
 * Editi Vind. Am. & Er. carent hac sententiâ, Quid autem non potest & c. eoque loco habent: Cui enim hic mundus est deus, nec animo religiosus existit; nec honestus vivit ille, nec mundus. Nos autem animam & c. Lectio hæc, tamen Ludovico Vivi visa sit melior, venit profectò ex glossemate non bono ad illud quod præcedit, Videat ne potius ad immundum: ubi nihil subintelligere oportebat aliud nisi spirituum, id est, dæmonem.

mundum, quod esse demonstratur in mundo: Nos autem animum quærimus, qui vera religione confisus, non tamquam deum suum adoret mundum, sed tamquam opus Dei propter Deum laudet mundum; & mundanis fordibus expiatus, mundus perveniat ad Deum, qui condidit mundum.

CAPUT XXVII.

De figmentis physiologorum, qui nec veram divinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda est vera divinitas.

I. STOS verò deos selectos videmus quidem clariùs innotuisse quàm ceteros, non tamen ut eorum illustrarentur merita, sed ne occultarentur opprobria: unde magis eos homines fuisse credibile est; sicut non solum poetica litteræ, verum etiam historica tradiderunt. Nam quod Virgilius ait,

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo, Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademtis;

& quæ ad hanc rem pertinentia consequuntur, totam de hoc Euhemerus pandit historiam, quam Ennius in Latinum vertit eloquium: unde quia plurima posuerunt, qui contra hujusmodi errores ante nos vel Græco sermone vel Latino scriperunt, non in eo mihi placuit immorari.

2. * Ipsas physiologias cum considero, quibus docti & acuti homines has res humanas conantur vertere in res divinas, nihil video nisi ad temporalia terrenaque opera naturamque corpoream, vel etiam si invisibilem, tamen mutabilem potuisse revocari: quod nullo modo est verus Deus. Hoc autem si saltem religiositati congruis significatio-

nibus ageretur, esset quidem dolendum, non his verum Deum annuntiari, atque prædicari; tamen aliquomodo ferendum tam fœda & turpia non fieri, nec juberi: at nunc cum pro Deo vero, quo solo anima se inhabitante fit felix, nefas sit colere aut corpus aut animam; quanto magis nefarium est ista sic colere, ut nec salutem, nec decus humanum corpus aut anima colentis obtineat: Quamobrem si templo, sacerdotibus, sacrificio, quod vero Deo debetur, colatur aliquod elementum mundi, vel creatus aliquis spiritus, etiam si non immundus & malus; non ideo malum est, quia illa mala sunt quibus colitur; sed quia illa sunt talia, quibus solus ille colendus sit, cui talis cultus servitusque debetur. Si autem stoliditate vel monstrositate simulacrorum, sacrificiis homicidiorum, coronatione virilium pudendorum, mercede stuprorum, sectione membrorum, abscissione genitalium, consecratione mollium, festis impurorum obscenorumque ludorum, unum verum Deum, id est, omnis animæ corporisque creatorem colere se quisque contendat; non ideo peccat, quia non est colendus quem colit, sed quia colendum, non ut colendus est, colit. Qui verò & rebus talibus, id est, turpibus & scelestis, & non Deum verum, id est, animæ corporisque factorem, sed creaturam quamvis non vitiosam colit, sive illa sit anima, sive corpus, sive anima simul & corpus, bis peccat in Deum, quod & pro ipso colit, quod non est ipse; & talibus rebus colit, qualibus nec ipse colendus est, nec non ipse. Sed hi quoniam modo, id est, quam turpiter nefarièque coluerint, in promptu est. Quid autem vel quos coluerint, esset

Æn. 8.

* Al. CAP. XXVII.

a Vind. Am. & aliquot MSS. Homerus. Sed verius ceteri libri, Euhemerus. Hic enim scripsit sacram historiam. V. supra lib. 6. c. 7. b Ita in MSS. At in editis prava hic fuit interpunctio atque addita particula copulativa sic, ac referre conatur & non potest? Fluunt &c. c Plures MSS. Dicit pater. Alii, Dissipater.

obscurum, nisi eorum testaretur historia, ea ipsa quæ fœda & turpia continentur numinibus terribiliter exigentibus reddita. Unde remotis constat ambagibus, nefarios demones atque immundissimos spiritus, hac omni civili theologia in visendis stolidis imaginibus, & per eas possidendis etiam stultis cordibus, invitatos.

CAPUT XXVIII.

Quod doctrina Varonis de theologia in nulla sibi parte concordet.

QUID igitur valet, quod vir doctissimus & acutissimus Varro velut subtili disputatione hos omnes deos in cælum & in terram redigere ac referre conatur? Non potest: fluunt de manibus, reflunt, labuntur & decidunt. Dicturus enim de feminis, hoc est, deabus: Quoniam, inquit, ut in primo libro dixi de locis, duo sunt principia deorum animadversa de cælo & terra, à quo dii partim dicuntur cælestes, partim terrestres: ut in superioribus initium fecimus à cælo, cum diximus de Jano, quem alii cælum, alii dixerunt esse mundum; sic de feminis initium scribendi facimus à Tellure. Sentio quantam molestiam tale ac tantum patiatur ingenium. Ducitur enim quadam ratione veri simili, cælum esse quod faciat, terram quæ patiatur; & ideo illi masculinam vim tribuit, huic femininam; & non adterdit eum potius esse qui hæc facit, qui utrumque fecit. Hinc etiam Samothracum nobilia mysteria in superiore libro sic interpretatur, eaque se quæ nec suis nota sunt scribendo expositurum eisque missurum quasi religiosissimè pollicetur. Dicit enim se ibi multis indiciis collegisse in simulacris aliud significare cælum, aliud terram, aliud exempla rerum, quas Plato appellat ideas: cælum Jovem, terram Junonem, ideas Minervam vult intelligi: cælum à quo fiat aliquid, terram de qua fiat, exemplum secundum quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam vim habere dicit, ut secundum eas non cælum aliquid fecerit, sed etiam cælum factum sit. Hoc dico, istum in hoc libro selectorum deorum rationem illam trium deorum, quibus quasi cuncta complexus est, perdidisse. Cælo enim tribuit masculos deos, feminas terræ: inter quas posuit Minervam, quam supra ipsum cælum ante posuerat. Deinde masculus deus Neptunus in mari est, quod ad terram potius quàm ad cælum pertinet. Dis pater postremò, qui Græcè πατήρ dicitur, etiam ipse masculus frater amborum terrenus deus esse perhibetur; superiorem terram tenens, in inferiore habens Proserpinam conjugem. Quomodo ergo deos ad cælum, deas ad terram referre conatur? Quid solidum, quid constans, quid sobrium, quid definitum habet hæc disputatio? Illa autem est Tellus initium deorum, Mater scilicet magna, apud quam mollium & abscisorum seseque secantium atque jactantium insana perstrepat turpido. Quid est ergo quod dicitur caput deorum Janus, caput deorum Tellus? Nec ibi facit unum caput error, nec hic sanum furor. Cur hæc frustra referre nituntur ad mundum? Quod etsi possent, pro Deo vero mundum nemo pius colit: & tamen eos nec hoc posse, veritas aperta convincit. Re-

caelo, cum diximus de Jano, quem alii cælum, alii dixerunt esse mundum; sic de feminis initium scribendi facimus à Tellure. Sentio quantam molestiam tale ac tantum patiatur ingenium. Ducitur enim quadam ratione veri simili, cælum esse quod faciat, terram quæ patiatur; & ideo illi masculinam vim tribuit, huic femininam; & non adterdit eum potius esse qui hæc facit, qui utrumque fecit. Hinc etiam Samothracum nobilia mysteria in superiore libro sic interpretatur, eaque se quæ nec suis nota sunt scribendo expositurum eisque missurum quasi religiosissimè pollicetur. Dicit enim se ibi multis indiciis collegisse in simulacris aliud significare cælum, aliud terram, aliud exempla rerum, quas Plato appellat ideas: cælum Jovem, terram Junonem, ideas Minervam vult intelligi: cælum à quo fiat aliquid, terram de qua fiat, exemplum secundum quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam vim habere dicit, ut secundum eas non cælum aliquid fecerit, sed etiam cælum factum sit. Hoc dico, istum in hoc libro selectorum deorum rationem illam trium deorum, quibus quasi cuncta complexus est, perdidisse. Cælo enim tribuit masculos deos, feminas terræ: inter quas posuit Minervam, quam supra ipsum cælum ante posuerat. Deinde masculus deus Neptunus in mari est, quod ad terram potius quàm ad cælum pertinet. Dis pater postremò, qui Græcè πατήρ dicitur, etiam ipse masculus frater amborum terrenus deus esse perhibetur; superiorem terram tenens, in inferiore habens Proserpinam conjugem. Quomodo ergo deos ad cælum, deas ad terram referre conatur? Quid solidum, quid constans, quid sobrium, quid definitum habet hæc disputatio? Illa autem est Tellus initium deorum, Mater scilicet magna, apud quam mollium & abscisorum seseque secantium atque jactantium insana perstrepat turpido. Quid est ergo quod dicitur caput deorum Janus, caput deorum Tellus? Nec ibi facit unum caput error, nec hic sanum furor. Cur hæc frustra referre nituntur ad mundum? Quod etsi possent, pro Deo vero mundum nemo pius colit: & tamen eos nec hoc posse, veritas aperta convincit. Re-

* In Timæo Parmenide.

d Editi Vind. & Am. Quomodo ergo deos in cælo, deos in terra esse perhibent, qui rursus deos ad terram, deas ad cælum referre conantur? e Error scilicet in Jano bicapite, furor autem in sacerdotibus insaniæ Matris magnæ. f Sic MS & c. At ed. quasi possit pro vero Deo mundum vel opus pro factore colit.

ferant hæc potius ad homines mortuos, & ad demones pessimos, & nulla quæstio remanebit.

CAPUT XXIX.

Quod omnia quæ physiologi ad mundum parteque ipsius retulerunt, ad unum verum Deum referre debuerint.

NAMQUE omnia quæ ab eis existorum deorum theologia velut physicis rationibus referuntur ad mundum, quàm sine ullo scrupulo sacrilegæ opinionis Deo potius vero, qui fecit mundum, omnis animæ & omnis corporis conditori tribuantur, advertamus hoc modo: Nos Deum colimus, non cælum & terram, quibus duabus partibus mundus hic constat: nec animam vel animas per viventia quæcumque diffusas; sed Deum qui fecit cælum & terram & omnia quæ in eis sunt: qui fecit omnem animam, sive quocumque modo viventem & sensus & rationis expertem, sive etiam sentientem, sive etiam intelligentem.

CAPUT XXX.

Qua pietate discernatur à creaturis Creator, ne pro uno tot dii colantur, quot sunt opera unius auctoris.

ET jam ut incipiam illa unius & veri Dei opera percurrere, propter quæ isti sibi dum quasi honestè conantur sacramenta turpissima & scelestissima interpretari, deos multos falsosque fecerunt: illum Deum colimus, qui naturis à se creatis & subsistendi & movendi initia sine seque constituit, qui rerum causas habet, novit, atque disponit; qui vim feminum condidit; qui rationalem animam, quæ dicitur animus, quibus voluit viventium indidit; qui sermonis facultatem usumque donavit; qui munus futura dicendi, quibus placuit spiritibus impertivit, & per quos placet ipse futura prædicat; & per quos placet malas valetudines pellit; qui bellorum quoque ipsorum; cum sic emendandum & castigandum est genus humanum, exordiis, progressibus, finibusque moderatur; qui hujus mundi ignem vehementissimum & violentissimum pro immensa naturæ temperamento creavit & regit; qui universarum aquarum creator & gubernator est; qui solem fecit corporaliolum clarissimum luminum, eique vim congruam & motum dedit; qui ipsis etiam inferis dominationem suam potestatemque non subtrahit; qui semina & alimenta mortalium, sive arida sive liquida naturis competentibus adtributa substituit; qui terram fundat atque fecundat; qui fructus ejus animalibus hominibusque largitur; qui causas non solum principales, sed etiam subsequentes novit, atque ordinat; qui lunæ statuit motum suum, qui vias cælestes atque terrestres locorum mutationibus præbet; qui humanis ingeniis, quæ creavit, etiam scientias artium variarum ad adjuvandum vitam naturamque concessit; qui conjunctionem maris & feminæ ad adiutorium propagandæ prolis instituit; qui hominum cœtibus, quem focis & luminibus adhiberent, ad facillimos usus munus terreni ignis indulgit. Ista sunt certè, quæ diis selectis, per nescio quas physicas interpretationes vir acutissimus atque doctissimus Varro, si ve quæ aliunde accepit, sive quæ ipse concecit, distribuere laboravit. Hæc autem facit atque agit unus verus Deus, sed sicut Deus, id est,

* Al. CAP. XXX.

a Vind. Am. & probæ notæ MSS. modum suum. b Editi, sed sicut item Deus, ubique totus &c. Corriguntur à MSS. c Editi, non absente. At omnes MSS. non indigente. d Plerique MSS. exferere.

ubique totus, nullis inclusus locis; nullis vinculis alligatus, in nullas partes sectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cælum & terram præsentem potentiam, non indigente naturâ. Sic itaque administrat omnia quæ creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat. Quamvis enim nihil esse possint sine ipso, non sunt quod ipse. Agit autem multa etiam per Angelos: sed non nisi ex se ipso beatificat Angelos. Ita quamvis propter aliquas causas hominibus Angelos mittat: non tamen ex Angelis homines, sed ex se ipso, sicut Angelos, beatificat. Ab hoc uno & vero Deo vitam speramus æternam.

CAPUT XXXI.

Quibus propriè beneficiis Dei, excepta generali largitate, sectatores veritatis utantur.

HABEMUS enim ab illo, præter hujusmodi beneficia, quæ ex hac, de qua nonnulla diximus, administratione naturæ bonis masculisque largitur, magnam & bonorum proprium magnæ dilectionis indicium. Quamquam enim, quod sumus, quod vivimus, quod cælum terramque conspiciamus, quod habemus mentem atque rationem, qua eum ipsum, qui hæc omnia condidit, inquiramus, nequaquam valeamus actioni sufficere gratiarum: tamen quod nos oneratos obrutosque peccatis, & à contemplatione suæ lucis averfos, ac tenebrarum, id est, iniquitatis dilectione cæcatos, non omnino deseruit, misitque nobis Verbum suum, qui est ejus unicus Filius, quo pro nobis assumpta carne nato atque passo, quanti Deus hominem penderet nosceremus, atque illo sacrificio singulari à peccatis omnibus mundaremur, ejusque Spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa, omnibus difficultatibus superatis in æternam requiem & contemplationis ejus ineffabilem dulcedinem veniremus, quæ corda, quot linguæ ad agendas ei gratias satis esse contenderint?

CAPUT XXXII.

Quod sacramentum redemptionis Christi nullis retrò temporibus defuerit, semperque sit diversis significationibus prædicatum.

HOC mysterium vitæ æternæ jam inde ab exordio generis humani per quædam signa & sacramenta temporibus congrua, quibus oportuit, per Angelos prædicatum est. Deinde populus Hebræus in unam quandam rempublicam, quæ hoc sacramentum ageret, congregatus est; ubi per quosdam scientes, per quosdam nescientes, id quod ex adventu Christi usque nunc & deinceps agitur, prænantur esse venturum: sparsa etiam post eadem gente per gentes propter testimonium Scripturarum, quibus æterna salus in Christo futura prædicta est. Omnes enim non solum prophetiæ, quæ in verbis sunt; nec tantum præcepta vitæ, quæ mores pietatemque conformant, atque illis litteris continentur; verum etiam sacra, sacerdotia, tabernaculum, sive templum, altaria, sacrificia, ceremoniæ, dies festi, & quidquid aliud ad eam servitutem pertinet, quæ Deo debetur, & Græcè propriè λατρεία dicitur, ea significaverunt & prænantur, quæ propter æternam vitam fidelium in Christo & impleta credimus, & impleri cernimus, & implenda confidimus,

e Sic MSS. At editi, nihil esse possit sine ipso, non tamen sunt illa quod ipse. f Aliquot MSS. confirmant.

CAPUT XXXIII.

Quod per solam Christianam religionem manifestari potuerit fallacia spirituum malignorum, de hominum errore gaudentium.

Genium dii.

PER hanc ergo religionem unam & veram potuit aperiri, deos gentium esse immundissimos daemones, sub defunctorum occasionibus animarum vel creaturarum specie mundanarum deos se putari cupientes, & quasi divinis honoribus eisdemque scelestis ac turpibus rebus superba impunitate letantes, atque ad verum Deum conversionem humanis animis invidentes. Ex quorum immanissimo & impiissimo dominatu homo liberatur, cum credit in eum qui praebuit ad exurgendum tantae humilitatis exemplum, quantam illi superbia ceciderunt. Hinc sunt, non solum illi, de quibus multa jam diximus, & alii atque alii similes ceterarum gentium atque terrarum, sed etiam hi, de quibus nunc agimus, tamquam in senatum deorum selecti, sed plane selecti nobilitate criminum, non dignitate virtutum. Quorum sacra Varro dum quasi ad naturales rationes referre conatur, quaerens honestare res turpes, quomodo his quadret & consonet, non potest invenire: quoniam non sunt ipsae illorum sacrorum causae quas putat, vel potius vult putari. Nam si non solum ipsae, verum etiam quaelibet aliae hujus generis essent, quamvis nihil ad Deum verum vitamque aeternam, quae in religione quaerenda est, pertinerent; tamen qualicumque de rerum natura reddita ratione, aliquantulum mitigarent offensionem, quam non intellecta in sacris aliqua velut turpitudine aut absurditas fecerat: sicut in quibusdam theatrorum fabulis vel delubrorum mysteriis facere conatus est: ubi non theatra delubrorum similitudine absolvit, sed theatrorum potius similitudine delubra damnavit: tamen utcumque conatus est, ut sensum horribilibus rebus offensum velut naturalium causarum ratione reddita deliniret.

CAPUT XXXIV.

De libris Numae Pompilii, quos senatus, ne sacrorum causas, quales in eis habebantur, innotescerent, iussit incendi.

SED contra invenimus, sicut ipse vir doctissimus prodidit, de Numae Pompilii libris reditas sacrorum causas nullo modo potuisse tolerari, nec dignas habitas, quae non solum lectae innotescerent religionis, sed saltem scriptae reconderentur in tenebris. Jam enim dicam, quod in tertio hujus Operis libro * me suo loco dicturum esse promiseram. Nam, sicut apud eundem Varro legimus in libro de cultu deorum, * Terentius quidam cum haberet ad Janiculum fundum, & bubulcus ejus juxta sepulcrum Numae Pompilii trajiciens aratrum, eruisset ex terra libros ejus, ubi sacrorum institutorum scriptae erant causae, in Urbem pertulit ad praetorem. At ille cum insperasset principia, rem tantam detulit ad senatum. Ubi cum primores quasdam causas legisset, cur quidque in sacris fuerit institutum, Numae mortuo senatus assensus est, eosque libros tamquam religiosi Patres conscripti, praeter ut combureret, censuerunt. Credat quisque quod putat: immo vero dicat quod dicendum suggererit vesana contentio, quilibet tantae impietatis defensor egregius. Me admonere sufficiat, sacrorum causas a

* Cap. 9.

b Liv. l. 40. P. 1. Plin. l. 13. c. 13. Laet. l. 1. c. 22.

* MSS. ratio reddita. b Quidam MSS. araret.

A rege Pompilio Romanorum sacrorum institutore conscriptas, nec populo, nec senatui, nec saltem ipsis sacerdotibus innotescere debuisse, ipsumque Numam Pompilium curiositate illicita ad ea demonum pervenisse secreta, quae ipse quidem scriberet, ut haberet unde legendo commoneretur: sed ea tamen, cum rex esset, qui minimè quemquam metueret, nec docere aliquem, nec delendo vel quoquo modo consumendo perdere audebat; ita quod scire neminem voluit, ne homines nefaria doceret, violare autem timuit, ne daemones iratos haberet; obruit, ubi tutum putavit, sepulcro suo propinquare aratrum posse non credens. Senatus autem cum religiones formidaret damnare majorum, & ideo Numae assentiri cogebatur, illos tamen libros tam perniciosos esse judicavit, ut nec obrui rursus juberet, ne humana curiositas multo vehementius rem jam proditam quaereret, sed flammis aboleri nefanda monumenta: ut quia jam necesse esse existimabant sacra illa facere, tolerabilius erraretur causis eorum ignoratis, quam cognitis civitas turbaretur.

CAPUT XXXV.

De hydromantia, per quam Numae visis quibusdam daemonum imaginibus, iudificabatur.

NAM & ipse Numa, ad quem nullus Dei propheta, nullus sanctus Angelus mittebatur, hydromantiam facere compulsus est, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes daemonum, a quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet. Quod genus divinationis idem Varro à Persis dicit allatum, quo & ipsum Numam, & postea Pythagoram philosophum usum fuisse commemorat: ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibet sciscitari; & νεκρομαντία Graecè dicit vocari: quae sive hydromantia, sive necromantia dicatur, id ipsum est, ubi videntur mortui divinare. Quibus haec artibus fiant, ipsi viderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante nostri Salvatoris adventum in ipsis civitatibus gentium legibus solere prohiberi, & poenam severissimam vindicari. Nolo, inquam, hoc dicere: fortassis enim talia tunc licebant. His tamen artibus didicit sacra illa Pompilium, quorum sacrorum facta prodidit, causas obruit; ita timuit & ipse quod didicit: quarum causarum proditos libros senatus incendit. Quid mihi ergo Varro illorum sacrorum alias nescio quas causas velut phisicas interpretatur; quales, si libri illi habuissent, non utique arsisset; aut & istos Varronis ad Caesarem pontificem scriptos atque editos Patres conscripti similiter incendiissent? Quod ergo aquam egresserit, id est, exportaverit Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo nympham Aegeriam conjugem dicitur habuisse, quemadmodum in suprascripto libro Varronis exponitur. Ita enim solent res gestae adspersione mendaciorum in fabulas verti. In illa igitur hydromantia curiosissimus ille rex Romanus & sacra didicit, quae in libris suis pontifices haberent; & eorum causas, quas praeter se neminem scire voluit. Itaque eas seorsum scriptas secum quodam modo mori fecit, quando ita subtrahendas hominum notitiae sepeliendasque curavit. Aut ergo daemonum illis tam fordida & noxia cupiditates erant conscriptae, ut ex his tota illa theologia civilis etiam apud tales

Pompilius Romanorum sacrorum institutor.

Hydromantia.

Necromantia.

c Am. Er. & aliquot MSS. suscitari: moxque nonnulli codices, & νεκρομαντία.

homines execrabilis appareret, qui tam multa in ipsis sacris erubescenda susceperant; aut illi omnes nihil aliud quam homines mortui prodebantur, quos tam a prolixo temporis vetustate ferè omnes populi gentium deos immortales esse crediderant: cum & talibus sacris iidem illi daemones oblectarentur, qui se colendos pro ipsis mortuis, quos deos putari fecerant quibusdam fallacium miraculorum adestationibus, supponebant. Sed occulta Dei veri providentia factum est, ut & Pompilio amico suo illis conciliati artibus, quibus hydromantia fieri potuit, cuncta illa confiteri permitterentur; & tamen ut moriturus incenderet ea potius, quam obrueret, admonere non permetteretur: qui ne innotescerent, nec aratro, quo sunt eruta, obsistere potuerunt, nec stilo Varronis, quo

Dei providentia occulta.

a Am. & MSS. tam prolixa.

ea quae de hac re gesta sunt, in nostram memoriam pervenerunt. Non enim possunt, quod non sinuntur efficere: sinuntur autem alto Dei summi justoque iudicio pro meritis eorum, quos ab eis vel affligi tantum, vel etiam subijci ac decipi justum est. Quam verò perniciosae vel à cultu verè divinitatis alienae illae litterae judicatae sint, hinc intelligi potest, quod eas maluit senatus incendere, quas Pompilius occultavit, quam timere quod timuit, qui hoc audere non potuit. Qui ergo vitam nec modò habere vult piam, talibus sacris quaerat aeternam. Qui autem cum malignis daemonibus non vult habere societatem, non superstitionem, qua coluntur, noxiam pertimescat; sed veram religionem, qua produntur & vincuntur, agnoscat.

b Sic omnes MSS. At editi, Qui ergo nescit in futuro vitam, nec modò habere vult piam, talibus sacris mortem quaerat aeternam.

LIBER OCTAVUS.

Venit ad tertium genus theologiae, quae dicitur naturalis, deque diis eò pertinentibus quaestionem, an istorum videlicet deorum cultus proficit ad consequendam vitam beatam, quae post mortem futura est, discutendam suscipit cum Platonicis, qui ceterorum philosophorum sunt facile principes & ad fidei Christianae veritatem propius accedentes. Atque hanc primum refellit Apuleium & quicumque alii cultum demonibus tamquam internuntiis & interpretibus inter deos & homines impendi volunt; ostendens ipsos daemones, quos vitis obnoxios esse, & quae prohi prudentesque homines aversantur & damnant, id est, sacrilega poetarum figmenta, ludibria theatra, magicarum artium maleficia & scelera importasse, usque omnino favere & delectari compertum est, nulla posse ratione diis bonis homines conciliare.

CAPUT PRIMUM.

De quaestione naturalis Theologiae cum philosophis excellentioris scientiae discutenda.

NUNC intentiore nobis opus est animo multò quam erat in superiore solutione quaestionum & explicatione librorum. De theologia quippe, quam naturalem vocant, non cum quibuslibet hominibus, (non enim fabulosa est, vel civilis, hoc est, vel theatra, vel urbana, quarum altera jaecat deorum crimina, altera indicat deorum desideria criminosa, ac per hoc malignorum potius daemonum quam deorum,) sed cum philosophis est habenda collatio: quorum ipsum nomen si Latine interpretemur, * amorem sapientiae profiteatur. Porrò si sapientia Deus est, per quem facta sunt omnia, sicut divina auctoritas veritasque monstravit, verus philosophus est amator Dei. Sed quia res ipsa, cujus hoc nomen est, non est in omnibus qui hoc nomine gloriantur; (neque enim continuo verè sapientiae sunt amatores, quicumque appellantur philosophi;) profectò ex omnibus quorum sententias è litteris nosse potuimus, eligendi sunt cum quibus non indigne quaestio ista tractetur. Neque enim hoc opere omnes omnium philosophorum vanas opiniones refutare suscepi, sed eas tantum quae ad theologiam pertinent, quo verbo Graeco significari intelligimus de divinitate rationem sive sermonem: nec eas omnium, sed eorum tantum, qui cum & esse divinitatem & humana curare consentiant, non tamen sufficere unius incommutabilis Dei cultum ad vitam adi-

* v. Cic. 2. Offic. Sap. 7. 25. Hebr. 1. 3. Laetant. l. 3.

picandam etiam post mortem, beatam, sed multos, ab illo sanè uno conditos atque institutos, ob eam causam colendos putant. Hi jam etiam Varronis opinionem veritatis propinquitatè transcendunt. Si quidem ille totam theologiam naturalem usque ad mundum istum vel ejus animam extendere potuit: isti verò supra omnem animae naturam constituentur Deum, qui non solum mundum istum visibilem, qui saepe caeli & terrae nomine nuncupatur, sed omnem etiam omnino animam fecerit; & qui rationalem & intellectualem, cujus generis anima humana est, participatione sui luminis incommutabilis & incorporei beatam facit. Hos philosophos Platonicos appellatos, à Platone doctore vocabulo derivato, nullus qui haec vel tenuiter audivit, ignorat. De hoc igitur Platone, quae necessaria praesenti quaestioni existimo, breviter adtingam, prius illos commemorans, qui eum in eodem genere litterarum tempore praecesserunt.

CAPUT II.

De duobus philosophorum generibus, id est, Italico & Ionico, eorumque auctoribus.

QUANTUM enim adinet ad litteras Graecarum, quae lingua inter ceteras Gentium clarior habetur, duo philosophorum genera traduntur, unum Italicum, ex ea parte Italiae, quae quondam magna Graecia nuncupata est; alterum Ionicum, in eis terris, ubi & nunc Graecia nominatur. Italicum genus auctorem habuit Pythagoram Samium, à quo etiam ferunt ipsum philosophiae nomen exortum. Nam cum antea Sapien-

* v. lib. 7. q. in Judicis q. 37. Tom. 3. p. 1.

Italicum genus philosophorum.

* Citero in s. T. s. f.

tes appellarentur, qui modo quodam laudabilis A vitæ alii præstare videbantur; iste interrogatus, quid profiteretur, Philosophum se esse respondit, id est, studiosum vel amatorem sapientiæ: quoniam sapientem profiteri, arrogantissimum videbatur. Ionici verò generis princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem qui appellati sunt Sapientes. Sed illi sex vitæ genere distinguebantur, & quibusdam præceptis ad bene vivendum accommodatis: iste autem Thales, ut successores etiam propagaret, rerum naturam scrutatus suasque disputationes litteris mandans emittit; maximèque admirabilis existit, quod astrologiæ numeris comprehensis defectus solis & lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putavit rerum esse principium, & hinc omnia elementa mundi ipsumque mundum, & quæ in eo gignantur, existere. Nihil autem huic operi, quod mundo considerato tam admirabile aspiciamus, ex divina mente præposuit. Huic successit Anaximander ejus auditor, mutavitque de rerum natura opinionem. Non enim ex una re, sicut Thales ex humore, sed ex suis propriis principiis quasque res nasci putavit. Quæ rerum principia singularum esse credidit infinita, & innumerabiles mundos gignere, & quæcumque in eis oriuntur, eosque mundos modò dissolvi, modò iterum gigni existimavit, quanta quisque ætate sua manere poterit; nec ipse aliquid divinæ menti in his rerum operibus tribuens. Ille Anaximemem discipulum & successorem reliquit: qui omnes rerum causas infinito aëri dedit: nec deos negavit, aut tacuit: non tamen ab ipsis aërem factum, sed ipsos ex aëre ortos credidit. Anaxagoras verò ejus auditor, harum rerum omnium, quas videmus, effectorem divinum animum sensit; & dixit ex infinita materia, quæ constaret similibus inter se particulis, rerum omnium genera pro modulis & speciebus propriis singula fieri, sed animo faciente divino. Diogenes quoque Anaximenis alter auditor, aërem quidem dixit rerum esse materiam, de qua omnia fierent; sed eum esse compotem divinæ rationis, sine qua nihil ex eo fieri posset. Anaxagoræ successit auditor ejus Archelaus: etiam ipse de particulis inter se similibus, quibus singula quæque fierent, ita omnia constare putavit, ut inesse etiam mentem diceret, quæ corpora aeterna, id est, illas particulas conjungendo & dissipando ageret omnia. Socrates hujus discipulus fuisse perhibetur, magister Platonis propter quem breviter cuncta ista recolui.

CAPUT III. De Socratica disciplina.

SOCRATES ergo primus universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur, cum ante illum omnes magis physicis, id est, naturalibus rebus perscrutandis operam maximam impenderent. Non mihi autem videtur posse ad liquidum colligi, utrum Socrates, ut hoc faceret, tædiorum obsecrarum & incertarum ad aliquid apertum & certum reperiendum animum intenderit, quod

a Hic Romulo regnante fuisse dicitur infra lib. 18. c. 24. Equales ipsius sex alii Sapientes sunt Chilo Lacedæmonius, Pittacus Mitylenæus, Bias Priæneus, Cleobulus Lindius, Periander Corinthius, & Solon Atheniensis.
b Vind. Am. Er. dissimilibus. Sic rursus infra loco similibus.
c Omnes prope MSS rerum omnium quibus suis & propriis singula fieri. Cypriacensis codex, rerum omnium quibus suis & propriis singula fieri.

Ionicum genus philosoph.

Cicero de divin.

b

c

d

e

esset beatæ vitæ necessarium; propter quam unam omnium philosophorum invigilasse ac laborasse videtur industria: an verò, sicut de illo quidam benevolentius suspicantur, nolebat immundos terrenis cupiditatibus animos se extendere in divina conari. Quando quidem ab eis causas rerum videbat inquiri, quas primas atque summas non nisi in unius ac summi Dei voluntate esse credebatur: unde non eas putabat nisi mundata mente posse comprehendere; & ideo purganda bonis moribus vitæ censebat instandum, vel deprimentibus libidines exoneratus animus naturali vigore in æterna se adtolleret, naturamque incorporei & incommutabilis luminis, ubi causæ omnium factorum naturarum stabiliter vivunt, intelligentiæ puritate conspiceret. Constat eum tamen imperitorum stultitiam scire se aliquid opinantium, etiam in ipsis moribus quæstionibus, quò totum animum intendisse videbatur, vel confessâ ignorantia suâ, vel dissimulatâ scientiâ, lepore mirabili differendi & acutissima urbanitate agitalle atque versasse. Unde & concitatis inimicitias calumniosa criminatione damnatus, morte multatus est. Sed eum postea illa ipsa, quæ publicè damnaverat, Atheniensium civitas publicè luxit, in duos accusatores ejus usque adeo populæ indignatione conversa, ut unus eorum oppressus vi multitudinis interiret, exilio autem voluntario atque perpetuo penam similem alter evaderet. Tam præclarâ igitur vitæ mortisque famâ Socrates reliquit plurimos suæ philosophiæ sectatores, quorum certatim studium fuit in quæstionum moralium disceptatione versari, ubi agitur de summo bono, quo fieri homo beatus potest. Quod in Socratis disputationibus, dum omnia movere, asserit, destruit, quoniam non evidentè apparuit; quod cuique placuit, inde sumserunt, & ubi cuique visum est, constituerunt finem boni. Finis autem boni appellatur, quò quisque cum pervenerit, beatus est. Sic autem diversas inter se Socratici de isto fine sententias habuerunt, ut (quod vix credibile est, unius magistri potuisse facere sectatores) quidam summum bonum esse dicebant voluptatem, sicut Aristippus; quidam virtutem, sicut Antisthenes. Sic alii atque alii aliud atque aliud opinati sunt: quos commemorare longum est.

CAPUT IV.

De præcipuo inter Socratis discipulos Platone, qui omnem philosophiam triplici partitione distinxit.

Sed inter discipulos Socratis, non quidem immeritò, excellentissimâ gloriâ claruit, qui omnino ceteros obscuraret Plato. Qui cum esset Atheniensis, honesto apud suos loco natus, & ingenio mirabili longè suos discipulos anteiret, parum tamen putans perficiendæ philosophiæ sufficere se ipsum ac Socraticam disciplinam, quàm longè latèque potuit peregrinatus est, quaqua verum eum alicujus nobilitate scientiæ percipiendæ fama rapiebat. Itaque & in Ægypto didicit quæcumque illic magna habebantur atque docerantur, & inde in eas Italiæ partes veniens ubi

d Diogenes ille, non Cynicus, sed Apolloniatus, de quo Cicero in t. de nat. deor.
e Vind. Am. & Er. non æterna habent, sed dissimilia.
f Unus & alter MSS. & conari.
g Editi, veri ac summi. Abest veri à MSS.
h Melitum & Anytam intelligit, quorum ille multatus morte, Anytus verò exfulatè coactus est Plato in Apol. & Laert. in Socrate.
i MSS. quæ.

Summum bonum.

Finis boni.

Socraticorum de eo diversæ sententiæ.

Vide Cic. de finib.

Pytha-

Pythagoræorum fama celebrabatur, quidquid Italica philosophiæ tunc florebat, auditis eminentioribus in ea doctoribus facillimè comprehendit. Et quia magistrum Socratem singulariter diligebat, eum loquentem ferè in omnibus sermonibus suis faciens, etiam illa quæ vel ab aliis didicerat, vel ipse quantâ potuerat intelligentiâ videbat, cum illius lepore & moralibus disputationibus temperavit. Itaque cum studium sapientiæ in actione & contemplatione versetur, unde una pars ejus activa, altera contemplativa dici potest, quarum activa ad agendam vitam, id est, ad mores instituendos pertinet, contemplativa autem ad conspiciendas naturæ causas & sincerissimam veritatem: Socrates in activa excelluisse memoratur; Pythagoras verò magis contemplativæ, quibus potuit intelligentiæ viribus, instituisse. Proinde Plato utrumque jungendo philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit: unam moralem, quæ maximè in actione versatur, alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est, tertiam rationalem, qua verum determinatur à falso. Quæ licet utriusque, id est, actioni & contemplationi sit necessaria, maximè tamen contemplatio perfectionem sibi vindicat veritatis. Ideo hæc tripartitio non est contraria illi distinctioni, qua intelligitur omne studium sapientiæ in actione & contemplatione consistere. Quid autem in his vel de his singulis partibus Plato senserit, id est, ubi finem omnium actionum, ubi causam omnium naturarum, ubi lumen omnium rationum esse cognoverit vel crediderit, differendo explicare & longum esse arbitror, & temere esse affirmandum non arbitror. Cum enim magistri sui Socratis, quem facit in suis voluminibus disputantem, notissimum morem dissimulandæ scientiæ vel opinionis suæ servare affectat, quia & illi ipse mos placuit, factum est ut etiam ipsius Platonis de rebus magnis sententiæ non facillimè perspicere possint. Ex his tamen quæ apud eum leguntur, sive quæ ab aliis dicta esse narravit atque conscripsit, quæ sibi placita viderentur, quædam commemorari, & huic operi inferi oportet à nobis, vel ubi suffragatur religioni veræ, quam fides nostra suscipit ac defendit, vel ubi ei videtur esse contrarius, quantum ad istam de uno Deo & pluribus pertinet quæstionem, propter vitam, quæ post mortem futura est, veraciter beatam. Fortassis enim qui Platonem ceteris philosophis gentium longè rectèque prælatum acutiùs atque veraciùs intellexisse atque secuti esse famâ celebriore laudantur, aliquid tale de Deo sentiunt, ut in illo inveniatur & causâ subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo vivendi. Quorum trium, unum ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem partem intelligitur pertinere. Si enim homo ita creatus est, ut per id quod in eo præcellit, attingat illud quod cuncta præcellit, id est, unum verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus usus expedit: ipse quaeratur, ubi nobis securâ sunt omnia; ipse cernatur, ubi nobis

Sapientiæ studium in actione & contemplatione versatur.

a

b

c

d

e

a Sic veteres libri. At impressi, pertinet quæstionem, quam propter vitam, que post mortem futura est, veraciter beatam, colendum esse ethologica religionis asserit disciplina. Fortassis enim &c.
b Loco securâ, quidam MSS. habent disertâ. Colbertinus, inserta. Alii plerique, certâ: quod verbum altero nihilo minus loco repetunt post, ipse cernatur. Nullibi verò invenimus lectionem, quam veterum librorum esse dicit Ludov. Vives, scilicet, ipse quaeratur, ubi nobis certa sunt omnia; ipse cernatur, ubi nobis vera sunt omnia &c.

Tom. VII.

Certa sunt omnia; ipse diligatur, ubi nobis recta sunt omnia.

CAPUT V.

Quòd de theologia cum Platonis potissimum disceptandum sit, quorum opinioni omnium philosophorum proponenda sint dogmata.

Si ergo Plato Dei hujus imitorem, cognitorum, amatorem dixit esse sapientem, cujus participatione sit beatus, quid opus est excuterè ceteros? Nulli nobis, quàm isti, propiùs accesserunt. Cedat eis igitur non solum theologia illa fabulosa deorum criminibus oblectans animos impiorum; nec solum etiam illa civilis, ubi impuri dæmones terrestribus gaudiis deditos populos deorum nomine seducetes, humanos errores tamquam suos divinos honores habere voluerunt, & ad spectandos suorum criminum ludos cultores suos tamquam ad suum cultum studiis immundissimis excitantes, & sibi delectabiliores ludos de ipsis spectatoribus exhibentes: ubi si qua vel honesta geruntur in templis, conjunctâ sibi theatrorum obscenitate turpantur; & quæcumque turpia geruntur in theatris, comparatâ sibi templorum fecunditate laudantur. Et ea quæ Varro ex his sacris, quasi ad cælum & terram rerumque mortalium minima & actus interpretatus est; quia nec ipsa illis ritibus significantur, quæ ipse insinuare conatur, & ideo veritas conantem non sequitur: & si ipsa essent, tamen animæ rationali ea quæ infra illam naturali ordine constituta sunt, pro deo suo colenda non essent; nec sibi præferre debuit, tamquam deos, eas res, quibus ipsam prætulit versus Deus. Et ea quæ Numa Pompilius re vera ad sacra ejusmodi pertinentia secum sepeliendo curavit abscondi, & aratro eruta senatus jussit incendi. In eo genere sunt etiam illa, ut aliquid de Numa mitius suscipimur, quæ Alexander Macédo scribit ad matrem, sibi à magno antistite sacrorum Ægyptiorum quodam Leone patefacta: ubi non Picus & Faunus & Æneas & Romulus, vel etiam Hercules & Esculapius & Liber Semele natus, & Tyndaridæ fratres, & si quos alios ex mortalibus pro diis habent, sed ipsi etiam majorum gentium dii, quos Cicero in Tusculanis tacitis nominibus videtur attingere, Jupiter, Juno, Saturnus, Vulcanus, Vesta, & alii plurimi, quos Varro conatur ad mundi partes sive elementa transferre, homines fuisse produntur. Timens enim & ille quasi revelata mysteria, petens admonet Alexandrum; ut cum ea matri conscripta insinuaverit, flammis jubeat concremari. Non solum ergo ista, quæ duæ theologiæ, fabulosa continet & civilis, Platonicis philosophis cedant, qui verum Deum, & rerum auctorem, & veritatis illustratorem, & beatitudinis largitorem esse dixerunt: sed alii quoque philosophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati sunt, cedant his tantis & tanti Dei cognitoribus viris, ut Thales in humore, Anaximenes in aëre, Stoici in igne, Epicurus in atomis, hoc est, minutissimis corpusculis, quæ nec dividi nec sentiri queunt, & quicumque alii, quorum enumerationi immorari non

c Editi, habere voluerunt; ubi ad spectandos suorum criminum ludos, cultores suos tamquam sua vanitatis administratores habuerunt: ubi per eos ad suum cultum studiis immundissimis alios excitantes &c. Castigan- tur ex veteribus libris.
d Vind. Am. & Er. majores. Melius Loy. & MSS. majorem. Nihil ita Cicero in citato loco i. Tus.
e Vind. Am. & Er. veris.

N

Ignis Stoicis Deus.

est necesse, siue simplicia, siue conjuncta corpora, siue vita carentia, siue viventia, sed tamen corpora, causam principiumque rerum esse dixerunt. Nam quidam eorum a rebus non vivis res vivas fieri posse crediderunt, sicut Epicurei. Quidam vero a vivente quidem & viventia & non viventia, sed tamen a corpore corpora. Nam Stoici ignem, id est, corpus unum ex his quatuor elementis, quibus visibilis mundus hic constat, & viventem, & sapientem, & ipsius mundi fabricatorem atque omnium, quae in eo sunt, eumque omnino ignem deum esse putaverunt. Hi & ceteri similes eorum id solum cogitare potuerunt, quod cum eis corda eorum obstricta carnis sensibus fabulata sunt. In se quippe habebant quod non videbant, & apud se imaginabantur quod foris viderant, etiam quando non videbant, sed tantummodo cogitabant. Hoc autem in conspectu talis cogitationis jam non est corpus, sed similitudo corporis. Illud autem unde videtur in animo haec similitudo corporis, nec corpus est, nec similitudo corporis; & unde videtur, atque utrum pulchra an deformis sit judicatur, profecto est melius quam ipsa quae judicatur. Haec mens hominis & rationalis animae natura est, quae utique corpus non est; si jam illa corporis similitudo, cum in animo cogitantis adspicitur atque judicatur, nec ipsa corpus est. Non est ergo nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis: quibus quatuor corporibus, quae dicuntur quatuor elementa, mundum corporeum videmus esse compactum. Porro si noster animus corpus non est, quomodo Deus creator animi corpus est? Cedant ergo & isti, ut dictum est Platonicis: cedant & illi, quos quidem puduit dicere Deum corpus esse, verum tamen ejusdem naturae, cujus ille est, animos nostros esse putaverunt. Ita non eos movit tanta mutabilitas animae, quam Dei naturae tribuere nefas est. Sed dicunt, Corpore mutatur animae natura, nam per se ipsam incommutabilis est. Poterant isti dicere, Corpore aliquo vulneratur caro, nam per se ipsam invulnerabilis est. Prorsus quod mutari non potest, nulla re potest: ac per hoc quod corpore mutari potest, aliqua re potest, & ideo incommutabile recte dici non potest.

CAPUT VI.

De Platonicorum sensu in ea parte philosophiae, quae physica nominatur.

VIDERUNT ergo isti philosophi, quos ceteris non immerito famam atque gloriam praefatos videmus, nullum corpus esse Deum: & ideo cuncta corpora transcendunt quærentes Deum. Viderunt quidquid mutabile est, non esse summum Deum: & ideo omnem animam mutabilemque omnes spiritus transcendunt, quærentes summum Deum. Deinde viderunt omnem speciem in re quacumque mutabili, qua est quidquid illud est, quoquo modo & qualicumque natura est, non esse posse nisi ab illo qui verè est, quia incommutabiliter est. Ac per hoc siue universi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatumque motum, & elementa disposita à caelo usque ad terram, & quaecumque corpora in eis sunt; siue omnem vitam, vel quae nutrit & continet, qualis est in arboribus, vel quae & hoc habet & sentit, qualis est in pecoribus, vel quae & haec habet & intelligit,

a Sic MSS. At editi, majus & minus.

b MSS. plures loco visibilia, habent invisibilia. Quidam vero

qualis est in hominibus; vel quae nutritorio subsidio non indiget, sed tantum continet, sentit, intelligit, qualis est in angelis, nisi ab illo esse non posse qui simpliciter est: quia non aliud illi est esse, aliud vivere, quasi possit esse non vivens, nec aliud illi est vivere, aliud intelligere, quasi possit vivere non intelligens, nec aliud illi est intelligere, aliud beatum esse, quasi possit intelligere & non beatus esse; sed quod est illi vivere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Propter hanc incommutabilitatem & simplicitatem intellexerunt eum & omnia ista fecisse, & ipsum à nullo fieri potuisse. Consideraverunt enim quidquid est, vel corpus esse, vel vitam, meliusque aliquid vitam esse, quam corpus; speciemque corporis esse sensibilem, intelligibilem vitam. Proinde intelligibilem speciem sensibili prætulērunt. Sensibilia dicimus, quae visu tactuque corporis sentiri queunt; intelligibilia, quae conspectu mentis intelligi possunt. Nulla est enim pulchritudo corporalis, siue in statu corporis, sicut est figura, siue in motu, sicut est cantilena, de qua non animus judicat. Quod profecto non posset, nisi melior in illo esset haec species, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio vel loci vel temporis. Sed ibi quae nisi mutabilis esset, non alius alio melius de specie sensibili judicaret: melius ingeniosior quam tardior, melius peritior quam imperitior, melius exercitior quam minus exercitatus, & idem ipse unus cum proficit, melius utique postea quam prius. Quod autem recipit magis & minus, sine dubitatione mutabile est. Unde ingeniosi & docti & in his exercitati homines facile collegerunt, non esse in eis rebus primam speciem, ubi mutabilis esse convincitur. Cum igitur in eorum conspectu & corpus & animus magis minusque speciosa essent, & si omni specie carere possent, omnino nulla essent, viderunt esse aliquid ubi prima esset & incommutabilis, & ideo nec comparabilis: atque ibi esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, & ex quo facta cuncta essent. Ita quod notum est Dei, ipse manifestavit eis, cum ab eis invisibilia ejus, per ea quae facta sunt intellecta conspecta sunt; sempiterna quoque virtus ejus & divinitas: à quo etiam visibilia & temporalia cuncta creata sunt. Haec de illa parte quam physicam, id est, naturalem nuncupant, dicta sint.

CAPUT VII.

Quanto excellentiores ceteris in logica, id est, rationali philosophia, Platonici sint habendi.

QUOD autem adinet ad doctrinam, ubi altera pars versatur, quae ab eis logica, id est, rationalis vocatur; absit ut his comparandi videantur, qui posuerunt iudicium veritatis in sensibus corporis, eorumque infidis & fallacibus regulis omnia quae discuntur metienda esse censuerunt, ut Epicurei, & quicumque alii tales, ut etiam ipsi Stoici, qui cum vehementer amaverint solertiam disputandi, quam dialecticam nominant, à corporis sensibus eam ducendam putarunt; hinc asseverantes animum concipere notiones, quas appellant εἰδησις, earum rerum scilicet quas definiendo explicant; hinc propagari atque connecti totam discendi docendique rationem. Ubi ego multum mirari soleo, cum pulcros dicant non esse

utrumque sic: à quo etiam invisibilia & visibilia cuncta creata sunt.

nisi sapientes, quibus sensibus corporis istam pulcritudinem viderint, qualibus oculis carnis formam sapientiae decusque conspexerint. Hi verò, quos merito ceteris anteposimus, discreverunt ea quae mente conspiciuntur, ab iis quae sensibus attinguntur; nec sensibus adimentes quod possunt, nec eis dantes ultra quam possunt. Lumen autem mentium esse dixerunt ad discenda omnia, eundem ipsum Deum à quo facta sunt omnia.

CAPUT VIII.

Quod etiam in morali philosophia Platonicis obtineant principatum.

RELICUA est pars moralis, quam Graeco vocabulo dicunt ἠθικῶν, ubi quaeritur de summo bono, quod referentes omnia quae agimus, & quod non propter aliud, sed propter se ipsum appetentes, idque adipiscentes, nihil quo beati sumus, ulterius requiramus. Ideo quippe & finis est dictus, quia propter hunc cetera volumus, ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc ergo beatissimum bonum, alii à corpore, alii ab animo, alii ab utroque in homine esse dixerunt. Videbant quippe ipsum hominem constare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro istorum duum, aut ab utroque bene sibi esse posse credebant, finali quodam bono, quo beati essent, quod cuncta quae agebant referrent, atque id quod referendum esset non ultra quaerent. Unde illi qui dicuntur addidisse tertium genus bonorum, quod appellatur extrinsecus, sicuti est honor, gloria, pecunia, & si quid hujusmodi, non sic addiderunt, ut finale esset, id est, propter se ipsum appetendum, sed propter aliud; bonumque esse hoc genus bonis, malum autem malis. Ita bonum hominis, qui vel ab animo, vel à corpore, vel ab utroque expetiverunt, nihil aliud quam ab homine expetendum esse putaverunt. Sed qui id appetiverunt à corpore, à parte hominis deteriore; qui verò ab animo, à parte meliore; qui autem ab utroque, à toto homine. Sive ergo à parte qualibet, siue à toto, non nisi ab homine. Nec istae differentiae, quoniam tres sunt, ideo tres, sed multas diffinitiones philosophorum sectasque fecerunt: quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono utriusque diversi diversa opinati sunt. Cedant igitur hi omnes illis philosophis, qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, sed fruentem Deo: non sicut corpore vel se ipso animus, aut sicut amico amicus, sed sicut luce oculus; si aliquid ab his ad illa similitudinis afferendum est, quod quale sit, si Deus ipse adjuverit, alio loco, quantum per nos fieri poterit, apparebit. Nunc satis sit commemorare, Platonem determinasse finem boni esse, secundum virtutem vivere, & ei soli evenire posse qui notitiam Dei habeat & imitationem, nec esse aliam ob causam beatum. Ideoque non dubitat hoc esse philosophari, amare Deum, cujus natura sit incorporalis. Unde utrius colligitur, tunc fore beatum studiosum sapientiae, (id enim est philosophus,) cum Deo frui cœperit. Quamvis enim non continuò beatus sit, qui eo fruitur quod amat; multi enim amando eam quae amanda non sunt, miseri sunt, & miseriores cum fruuntur: nemo tamen beatus est, qui eo quod

Dissentiones philosophorum de summo bono.

* At. C. A. ut IX.

amat non fruitur. Nam & ipsi qui res non amandas amant, non se beatos amando putant, sed fruendo. Quisquis ergo fruitur eo quod amat, verumque & summum bonum amat, quis eum beatum nisi miserimus negat? Ipsum autem verum ac summum bonum Plato dicit Deum, unde vult esse philosophum amatorem Dei, ut quoniam philosophia ad beatam vitam tendit, fruens Deo sit beatus qui Deum amaverit.

CAPUT IX.

De ea philosophia quae ad veritatem fidei Christianae propius accessit.

QUICUMQUE igitur philosophi de Deo summo & vero ista senserunt, quod & rerum creaturarum sit effector, & lumen cognoscendarum, & bonum agendarum; quod ab illo nobis sit & principium naturae, & veritas doctrinae, & felicitas vitae; siue Platonicis accommodatius nuncupentur, siue quodlibet aliud sectae suae nomen imponant; siue tantummodo Ionici generis, qui in eis praecipui fuerunt, ista senserint, sicut idem Plato, & qui eum bene intellexerunt; siue etiam Italici, propter Pythagoram & Pythagoræos, & si qui forte alii ejusdem sententiae identidem fuerunt; siue aliarum quoque gentium, qui sapientes vel philosophi habitus sunt, Atlantici, Libyci, Aegyptii, Indi, Persae, Chaldaei, Scythae, Galli, Hispani, aliique reperiuntur, qui hoc viderint ac docuerint, eos omnes ceteris anteposimus, eosque nobis propinquiores fatemur.

CAPUT X.

Quae sit inter philosophicas artes religiosi excellentia Christiani.

QUAMVIS enim homo Christianus literis tantum ecclesiasticis eruditus, Platonicorum fortè nomen ignorat; nec utrum duo genera philosophorum existerint in Graeca lingua Ionicorum & Italicorum sciat; non tamen ita surdus est in rebus humanis, ut nesciat philosophos vel studium sapientiae, vel ipsam sapientiam profiteri. Cavet eos tamen, qui secundum elementa hujus mundi philosophantur, non secundum Deum, à quo ipse factus est mundus. Admonetur enim præcepto Apostolico, fideliterque audit quod dictum est: Cavete ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem seductionem, secundum elementa mundi. Deinde ne omnes tales esse arbitretur, audit ab eodem Apostolo dici de quibusdam, Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ejus à constitutione mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus & divinitas. Et ubi Atheniensibus loquens, cum rem magnam de Deo dixisset, & quae à paucis possit intelligi, quod in illo vivimus, movemur & sumus; adiecit & ait, Sicut & vestri quidam dixerunt. Novit sane etiam ipsos, in quibus errant, cavere. Ubi enim dictum est, quod per ea quae facta sunt, Deus illis manifestavit intellectu conspicienda invisibilia sua; ibi etiam dictum est, non illos ipsum Deum rectè coluisse, quia & aliis rebus, quibus non oportebat, divinos honores illi uni tantum debitos detulerunt: Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insidum Coenae secuti minimè distinguimus ab Atlanticis, quos ille observat dictos Libyicos, quod, ut Laertius tradit, Libyicos fuisse. Atlas rex ille Mauritaniae, qui cursum solis, lunae ac siderum primus investigasse dicitur.

Platonicis philosophus amator Dei.

Col. 2. 8.

Rom. 1. 19.

Act. 17. 28.

Rom. 1. 21.

Ev.

piens cor eorum. Dicentes enim se sapientes esse, stulti facti sunt, & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Ubi & Romanos, & Græcos, & Ægyptios, qui de sapientiæ nomine gloriati sunt, fecit intelligi. Sed de hoc cum istis postmodum disputabimus. In quo autem nobis consentiunt de uno Deo hujus universitatis auctore, qui non solum super omnia corpora est incorporeus, verum etiam super omnes animas incorruptibilis, principium nostrum, lumen nostrum, bonum nostrum, in hoc eos ceteris anteponimus.

CAP. 2. Nec, si litteras eorum Christianus ignorans, verbis quæ non didicit in disputatione non utitur, ut vel naturalem Latinè, vel physicam Græcè appellet eam partem in qua de inquisitione naturæ tractatur, & rationalem sive logicam in qua quæritur quonam modo veritas percipi possit, & moralem vel ethicam in qua de moribus agitur bonorumque finibus appetendis malorumque vitandis, ideo nescit ab uno vero Deo atque optimo, & naturam nobis esse quæ facti ad ejus imaginem sumus, & doctrinam qua eum nosque noverimus, & gratiam qua illi coherendo beati sumus. Hæc itaque causa est cur istos ceteris præferamus, quia cum alii philosophi ingenia sua studiaque contriverint in requirendis rerum causis, & quinam esset modus discendi atque vivendi, isti Deo cognito repererunt ubi esset causa constitutionis & lux percipiendæ veritatis, & fons bibendæ felicitatis. Sive ergo isti Platonici, sive quicumque alii quarumlibet gentium philosophi de Deo ista sentiunt, nobiscum sentiunt. Sed ideo cum Platonici magis placuit hanc causam agere, quia eorum sunt litteræ notiores. Nam & Græci, quorum lingua in gentibus præminet, eas magna prædicatione celebrarunt, & Latini per motu earum vel excellentiâ, vel gloriâ, * ipsas libentius didicerunt, atque in nostrum eloquium transferendo nobilioresque fecerunt.

CAPUT XI.
Unde Plato eam intelligentiam potuerit acquirere, qua Christianæ scientiæ propinquavit.

MIRANTUR autem quidam nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt vel legunt Platonem de Deo ista sensisse, quæ multum congruere veritati nostræ religionis agnoscunt. Unde nonnulli putaverunt eum, quando perrexit in Ægyptum, Jeremiam audisse prophetam, vel Scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse: quorum quidem opinionem in quibusdam libris meis posui. Sed diligenter supputata temporum ratio, quæ chronicâ historiâ continetur, Platonem indicat à tempore quo prophetavit Jeremias, centum ferme annos postea natum fuisse: qui cum octoginta & unum vixisset, ab anno mortis ejus usque ad id tempus, quo Ptolemæus rex Ægypti Scripturas propheticas gentis Hebræorum de Judæa poposcit, & per septuagin-

* P. Confess. lib. 7. c. 20.

Platonem Jeremiam non audisse, nec legisse.

a Tres editiones, Vind. Am. Er. addunt, vel gratiâ.
b Libro scilicet de doctrina Christiana secundo, cap. 28. Vide Recta c. 2. 4.
c Eusebius in Chronico vaticinium Jeremiæ ad Olympiadem 37. & 38. referre: Platonis autem ortum ad Olympiadem 88. annum quartum. Est igitur ille elapsus à Jeremiæ vaticinio plus centum & septuaginta annis natus.
d Obiit Plato anno Olympiadis 109. primo. Ptolemæus autem Philadelphus sacras litteras ex Hebræo in Græcum vertendas curavit Olympiade 124.

ta viros Hebræos, qui etiam Græcam linguam noverant, interpretandas habendasque curavit, anni ferme 4 reperuntur. Quapropter in illa peregrinatione sua Plato nec Jeremiam videre potuit tanto antè defunctum, nec easdem Scripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam linguam translata, qua ille pollebat: nisi fortè quia fuit acerrimi studii, sicut Ægyptias, ita & istas per interpretem didicit, non ut scribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui

B regia potestate etiam timeri poterat, qui perhibetur, sed ut colloquendo quid continerent, quantum capere posset, addidiceret. Hoc ut existimetur, illa suadere videntur indicia, quod liber Geneleos sic incipit: *In principio fecit Deus caelum & terram. Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & Spiritus Dei superferebatur super aquam.* In Timæo autem Plato, quem librum de mundi constitutione conscripsit, Deum dicit in illo opere terram primò ignemque junxisse: manifestum est autem, quod igni tribuat calidum: f habet ergo hæc sententia quamdam illius similitudinem, qua dictum est, *In principio fecit Deus caelum & terram.* Deinde illa duo media, quibus interpositis sibimet hæc extrema copularentur, aquam dicit & aërem: unde putatur sic intellexisse quod scriptum est, *Spiritus Dei superferebatur super aquam.* Parum quippe ad tendens quo more soleat illa Scriptura appellare spiritum Dei, quoniam & aër spiritus dicitur, quatuor opinatus elementa loco illo commemorata videri potest. Deinde quod Plato dicit amatorem Dei esse philosophum, nihil sic in illis sacris litteris flagrat: & maximè illud, quod & me plurimum adducit, ut penè assentiar Platonem illorum librorum expertem non fuisse, quod cum ad sanctum Moysen ita verba Dei per Angelum perferantur, ut quærenti quod sit nomen ejus, qui eum pergere præcipiebat ad populum Hebræum ex Ægypto liberandum, respondeatur, *Ego sum qui sum, & dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos;* tamquam in ejus comparatione qui verè est quia incommutabilis est, ea quæ mutabilia facta sunt non sint: vehementer hoc Plato tenuit, & diligentissimè commendavit. Et nescio utrùm hoc uspiam reperiarit in libris eorum, qui ante Platonem fuerunt, nisi ubi dictum est, *Ego sum qui sum; & dices eis, Qui est, misit me ad vos.*

CAPUT XII.
Quod etiam Platonici, licet de uno vero Deo bene senserint, multis tamen diis sacra facienda censuerint.

SED undecumque ille ista didicerit, sive præcedentibus eum veterum libris, sive potiùs quomodo dicit Apostolus, *quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit: invisibilia enim ejus à constitutione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas:* nunc non immeritò me Platonicos philosophos elegisse cum quibus agam, quod in ista quæstione, quam modò suscepimus,

a Platonem ex sacris Hebræorum libris hausisse & transcripsisse quàm plura, affirmant Justinus martyr in orat. parænet. ad gentes, Origenes contra Celsum lib. 6. Clemens Alexand. lib. 1. Stromatum, & orat. exhortat. ad gentes, Eusebius lib. 11. de preparatione Evangel. Ambrosius serm. 18. in Psal. 118. At contra Lactantius lib. 4. de vera sapientia c. 2. ipsum dicit indagandæ veritatis amore peregrinantem ad Judæos non accessisse.
b Hic apud Lov. additur, terra verò ipsam terram: quod abest à ceteris editis & MSS.

Ex sacris libris sapientiarum Platonice fuisse inventa.

Gen. 1. 1.

f

Exodi 3. 14.

Rom. 1. 19.

agitur de naturali theologia, utrùm propter felicitatem, quæ post mortem futura est, uni Deo, an pluribus sacra facere oporteat, * fatis, ut existimo, exposui. * Ideo quippe hos potissimum elegi, quoniam de uno Deo qui fecit caelum & terram, quanto meliùs senserunt, tanto ceteris gloriosiores & illustriores habentur: in tantum aliis prælati iudicio posterorum, ut cum Aristoteles Platonis discipulus, vir excellentis ingenii, & eloquio Platoni quidem impar, sed multos faciliè superans, sectam Peripateticam condidisset, quòd deambulans disputare consueverat, plurimosque discipulos præclarâ famâ excellens, vivo adhuc præceptore in suam hæresim congregasset, post mortem verò Platonis^b Speusippus sororis ejus filius & Xenocrates dilectus ejus discipulus, in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, atque ob hoc & ipsi & eorum successores Academicam appellarentur; recentiores tamen philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerint se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos. Ex quibus sunt valde nobilitati Græci, Plotinus, Iamblicus, Porphyrius: in utraque autem lingua, id est, & Græca & Latina, Apuleius Afer existit Platonico nobilis. Sed hi omnes, & ceteri ejusmodi, & ipse Plato * diis plurimis esse sacra facienda putaverunt.

a al. CAP. PUT XII.

b

Platonici.

* In libris de republ. & de legibus.

* Lib. 10. de legibus, c. 2. de virtutibus.

* Porphyrius lib. 2. de abstinentia animalium.

* Suprà lib. 4. c. 26.

a In editis post verbum oporteat, inserta hæc fuerunt: Nam utrùm unus Deus, an plures creator hujus vitæ sint boni colendi. Sed his verbis caret veteres libri
b Plures & probe notæ MSS. Xeusippus.

dos putat, sed suæ sententiæ robur constantissimè retinens, omnes poetarum sacrilegas nugas, qui illi^d immunditiæ societate oblectantur, à populo bene instituto removere non dubitat. Hunc autem Platonem, quod jam in secundo libro * commemoravi, inter semideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala victimis cruentis atque hujusmodi supplicationibus placari existimat, bona verò ludis, & talibus quasi ad lætitiâ pertinentibus rebus. Quid est ergo quod semideus Plato non semideis, sed deis, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia judicat turpia, tam constanter audeat auferre? Qui sanè dii refellunt sententiam Labeonis: nam sè in Latino non lascivos tantum atque ludibundos, sed etiam sævos terribilesque monstrarunt. Exponant ergo ista nobis Platonici, qui omnes deos secundum auctoris sui sententiam bonos & honestos & virtutibus sapientium esse socios arbitrantur, aliterque de ullo deorum sentiri nefas habent. Exponimus, inquit. Adtentè igitur audiamus.

CAPUT XIV.

De opinione eorum, qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis celestibus, in dæmonibus aëriis, & in hominibus terrenis.

OMNIUM, inquit, animalium, in quibus est anima rationalis, tripartita divisio est, in deos, homines, dæmones. Dii excellissimum locum tenent, homines infimum, dæmones medium. Nam deorum * sedes in cælo est, hominum in terra, in aëre dæmonum. Sicut eis diversa dignitas est locorum, ita etiam naturarum. Proinde dii sunt hominibus dæmonibusque potiores: homines verò infra deos & dæmones constituti sunt, ut elementorum ordine, sic differentia meritorum. Dæmones igitur medi, quemadmodum diis quibus inferiùs habitant postponendi, ita hominibus, quibus superiùs, præferendi sunt. Habent enim cum diis communem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominibus passiones. Quapropter non est mirum, si inquit, si etiam ludorum obsecrationibus & poetarum figmentis delectantur, quando quidem humanis capiuntur affectibus, à quibus dii longè absunt & modis omnibus alieni sunt. Ex quo colligitur, Platonem poetica detestando & prohibendo figmenta, non deos, qui omnes boni & excelsi sunt, privasse ludorum scenicarum voluptate, sed dæmones.

2. Hæc si ita sunt, quæ licet apud alios quoque reperiantur, Apuleius tamen Platonice Madurensis, de hac re sola unum scripsit librum, cujus titulum esse voluit, de deo Socratis: ubi differit & exponit, ex quo genere numinum * Socrates habebat adjunctum & amicitia quadam conciliatum, à quo perhibetur solitus admoneri, ut desisteret ab agendo, quando id quod agere volebat, non prospere fuerat eventurum. Dicit enim apertissimè, & copiosissimè asserit, non illum Deum fuisse, sed dæmonem, diligentè disputatione pertractans istam Platonis de deorum sublimitate & hominum humilitate & dæmonum medietate sententiam. Hæc ergo si ita sunt, quonam modo ausus est Plato, etiam si non diis, quos ab omni humana contagione femovit, certè ipsis dæmoni-

* Cap. 14.

* Plato in Epinomide.

Dæmonum communitas cum diis & hominibus.

Socratis dæmon.

c Aliquot MSS. atque benignitate.
d Sic MSS. At editi, per immunditiâ societatem.
e Editi, ex quo genere numinum numen sibi Socrates. Abest numen sibi à MSS.

bus, poetas urbe pellendo, auferre theatricas vo-
luptates, nisi quia hoc pacto admonuit animum
humanum, quamvis adhuc in his moribundis
membris positum, pro splendore honestatis im-
pura demonum iussa contemnere, eorumque im-
munditiam detestari? Nam si Plato hac honestis-
simè arguit & prohibuit, profecto demones tur-
pissimè poposcerunt atque iusserunt. Aut ergo fal-
litur Apuleius, & non ex isto genere numinum
habuit amicum Socrates; aut contraria inter se
sentit Plato, modò demones honorando, modò
eorum delicias à civitate bene morata removendo;
aut non est Socrati amicitia demonis gratulanda,
de qua usque adeo & ipse Apuleius erubuit, ut de
deo Socratis prænotaret librum, quem secundum
suam disputationem, qua deos à demonibus tam
diligenter copiosèque discernit, non appellare de
deo, sed de demone Socratis debuit. Maluit au-
tem hoc in ipsa disputatione, quam in titulo libri
ponere. Ita enim per sanam doctrinam, quæ hu-
manis rebus illuxit, omnes vel penè omnes dæ-
monum nomen exhorrent, ut quisquis ante dispu-
tationem Apuleii, qua demonum dignitas com-
mendatur, titulum libri de demone Socratis lege-
ret, nequaquam illum hominem sanum fuisse sen-
tires. Quid autem etiam ipse Apuleius quod in
demonibus laudaret, invenit, præter subtilitatem
& firmitatem corporum, & habitationis altiore
locum? Nam de moribus eorum, cum de omnibus
generaliter loqueretur, non solum nihil boni di-
xit, sed etiam plurimum mali. Denique lecto illo
libro profus nemo miratur eos etiam scenicam
turpitudinem in rebus divinis habere voluisse, &
cum deos se putari velint, deorum criminibus
oblectari potuisse, & quidquid in eorum sacris ob-
scena sollemnitate seu turpi crudelitate vel ride-
tur, vel horretur, eorum affectibus convenire.

CAPUT XV.

*Quòd neque propter aëria corpora, neque propter supe-
riora habitacula demones hominibus antecellant.*

QUAMOBREM absit ut ista considerans
animus veraciter religiosus & vero Deo
subditus, ideo arbitretur demones se ipso esse me-
liores, quòd habeant corpora meliora. Alioquin
multas sibi & bestias prælaturus est, quæ nos &
acrimoniam sensuum, & motu facillimo atque ce-
lerimo, & valentiam virium, & annosissima firmitate
corporum vincunt. Quis hominum videndo æqua-
bitur aquilis & vulturibus? Quis odorando cani-
bus? Quis velocitate leporibus, cervis, avibus
omnibus? Quis multum valendo leonibus & ele-
phantis? Quis diu vivendo serpentibus, qui etiam
depositam tunicam senectutem deponere, atque in ju-
ventam redire perhibent? Sed sicut his omnibus
ratiocinando & intelligendo meliores sumus, ita
etiam demonibus bene atque honestè vivendo me-
liores esse debemus. Ob hoc enim & providentiam di-
vinam eis, quibus nos constat esse potiores, data sunt
quædam potiora corporum munera, ut illud quo
eis præponitur, etiam isto modo nobis commen-
daretur multo majore curam excolendum esse, quam
corpus; ipsamque excellentiam corporalem, quam
demones habere nossemus, præ bonitate vitæ,
qua illis anteponitur, contemnere disceremus,

* Corpora demonibus concecit Origenes lib. 2. Periarch. c. 8.
Tertullianus lib. de carne Christi, alique veterum plures: nec de-
negat hic Augustinus, qui eisdem animalia aëria & ætheria vocat
lib. 1. contra Academ. n. 20. epist. 9. n. 3. & lib. 3. de Genesi ad litt.
cap. 10. quoniam, uti postremo isto loco dicit, corporum aëriorum na-

habituri & nos immortalitatem corporum, non
quam suppliciorum æternitas torqueat, sed quam
puritas præcedat animum.

2. Jam verò de loci altitudine, quòd demones
in aëre, nos autem habitamus in terra, ita per-
moveri, ut hinc eos nobis esse præponendos exis-
timemus, omnino ridiculum est. Hoc enim pacto
nobis & omnia volatilia præponimus. At enim
volatilia cum volando fatigantur, vel rescien-
dum alimentis corpus habent, terram repetunt,
vel ad requiem, vel ad pastum, quod demones,
inquiunt, non faciunt. Numquid ergo placent eis,
ut volatilia nobis, demones, autem etiam volati-
libus antecellant? Quod si dementissimum est opi-
nari, nihil est quòd de habitatione superioris ele-
menti, dignos esse demones existimemus, quibus
nos religionis affectu subdere debeamus. Sicut
enim fieri potuit, ut aëria volucres terrestribus
nobis non solum non præferantur, verum etiam
subjiciantur propter rationalis animæ, quæ in no-
bis est, dignitatem; ita fieri potuit, ut demones,
quamvis magis aërii sint, terrestribus nobis, non
ideo meliores sint, quia est aër quam terra supe-
rior; sed ideo eis homines præferendi sint, quo-
niam spei piorum hominum nequaquam illorum
desperatio comparanda est. Nam & illa ratio Pla-
tonis, qua elementa quatuor proportionem conte-
xit atque ordinat, ita duobus extremis, igni mobi-
lissimo & terræ immobili media duo aërem & a-
quam interferens, ut quanto aër est aquis & aëre
ignis, tanto & aquæ superiores sint terris; satis nos
admonet animalium merita non pro gradibus ele-
mentorum aestimare. Et ipse quippe Apuleius cum
ceteris terrestre animal hominem dicit, qui tamen
longè præponitur animalibus aquatilibus, cum ip-
sas aquas terris præponat Plato: ut intelligamus,
non eundem ordinem tenendum, cum agitur de
meritis animarum, qui videtur esse ordo in gra-
dibus corporum; sed fieri posse, ut inferius corpus
anima melior inhabitet, deteriorque superius.

CAPUT XVI.

*Quid de moribus atque actionibus demonum Apuleius
Platonius senserit.*

DE moribus ergo demonum cum idem Pla-
tonicus loqueretur, dixit eos eisdem quibus
homines animi perturbationibus agitari, irritari
injuriam, obsequiis donisque placari, gaudere ho-
noribus, diversis sacrorum ritibus oblectari, & in
eis si quid neglectum fuerit, commoveri. Inter ce-
tera etiam dicit, ad eos pertinere divinationes au-
gurum, haruspicum, vatium, atque somniorum:
ab his quoque esse miracula magorum. Breviter
autem eos definiens ait, Demones esse genere ani-
malia, animo passiva, mente rationalia, corpore
aëria, tempore æterna: horum verò quinque, tria
priora illis esse, quæ nobis, quartum proprium,
quintum eos cum diis habere commune. Sed vi-
deo trium superiorum quæ nobiscum habent, duo
etiam cum diis habere. Animalia quippe esse di-
cit & deos, qui sua cuique elementa distribuens,
in terrestribus animalibus nos posuit cum ceteris
quæ in terra vivunt & sentiunt, in aquatilibus
pisces & alia natatilia, in aëriis demones, in æthe-
riis deos. Ac per hoc quòd demones genere sunt

tuam vigent.
b Sic Er. & aliquot MSS. Alii quidam cum Vind. & Am. omit-
tunt qui. Cujus loco nonnulli quæ; & postea pro elementa, habent
elementis: quam lætionem immeritò prætulimus Lovanienses.

animalia, non solum eis cum hominibus, verum
etiam cum diis pecoribusque commune est: quòd
mente rationalia, cum diis & hominibus; quòd
tempore æterna, cum diis solis; quòd animo passi-
va, cum hominibus solis; quòd corpore aëria, ipsi
sunt soli. Proinde quòd genere sunt animalia, non
est magnum; quia hoc sunt & pecora: quòd
mente rationalia, non est supra nos, quia fumus &
nos: quòd tempore æterna, quid boni est, si non
beata? Melior est enim temporalis felicitas, quam
miseræ æternitas. Quòd animo passiva, quomodo
supra nos est; quando & nos hoc fumus, nec ita
esset, nisi miseri essemus? Quòd corpore aëria,
quanti aestimandum est, cum omni corpori præfe-
ratur animæ qualicumque natura; & ideo religio-
nis cultus, qui debetur ex animo, nequaquam
debeatur ei rei quæ inferior est animo? Porro si
inter illa, quæ demonum esse dicit, annumeraret
virtutem, sapientiam, felicitatem, & hæc eos di-
ceret habere cum diis æterna atque communia,
profecto aliquid diceret exoptandum magnique
pendendum: nec sic eos tamen propter hæc tam-
quam Deum colere deberemus, sed potius ipsum
à quo hæc illos accepisse nossemus. Quanto minus
nunc honore divino aëria digna sunt animalia, ad
hoc rationalia ut misera esse possint, ad hoc passiva
ut misera sint, ad hoc æterna ut miseriam finire
non possint?

CAPUT XVII.

*An dignum sit eos spiritus ab homine coli, à quorum vi-
tiis cum oporteat liberari.*

QUAPROPTER, ut omittam cetera, &
hoc solum pertractem, quod nobiscum
demones dixit habere commune, id est, animi pas-
siones, si omnia quatuor elementa suis animalibus
plena sunt, immortalibus ignis & aër, morta-
libus aqua & terra; quæro cur animi demonum
passionum turbellis & tempestatibus agitentur?
Perturbatio enim est, quæ Græcè πάθος dicitur:
unde illa voluit vocare animo passiva; quia ver-
bum de verbo πάθος passio diceretur motus ani-
mi contra rationem. Cur ergo sunt ista in animis
demonum, quæ in pecoribus non sunt? Quoniam
si quid in pecore simile apparet, non est pertur-
batio; quia non est contra rationem, qua pecora
carent. In hominibus autem ut sint istæ per-
turbationes, facit hoc stultitia, vel miseria. Non-
dum enim sumus in illa perfectione sapientiæ beati-
tatis, quæ nobis ab hac mortalitate liberatis in fine
promittitur. Deos verò ideo dicunt istas pertur-
bationes non perpeti, quia non solum æterni, verum
etiam beati sunt. Eisdem quippe ani-
mas rationales etiam ipsos habere perhibent, sed
ab omni labe ac peste purissimas. Quamobrem
si propterea dii non perturbantur, quòd animalia
sunt beata, non misera; & propterea pecora non
perturbantur, quòd animalia sunt, quæ nec beata
possunt esse, nec misera: restat ut demones sicut
homines ideo perturbentur, quòd animalia sunt
non beata, sed misera.

2. * Qua igitur insipientiam, vel potius amentiam
per aliquam religionem demonibus subdimur, cum
per veram religionem ab ea vitiositate, qua illis
fumus similes, liberemur? Cum enim demones,
quod & iste Apuleius, quamvis eis plurimum par-

* al. CAP. XVII.
* In lib. de deo Socrate.

* Cicero in 4. Tusc. Est, ait, Zenonis hæc descriptio, ut perturbatio
sit, quod πάθος ille dicit, aversa à recta ratione contra naturam animi
commotio.

cat, & divinis honoribus dignos censeat, tamen
cogitur confiteri, iram instigetur; nobis vera reli-
gio præcipit, ne iram instigemur, sed ei potius re-
sistamus. Cum demones donis invitentur; nobis
vera religio præcipit, ne cuiquam donorum ac-
ceptione faveamus. Cum demones honoribus
mulceantur; nobis vera religio præcipit, ut talibus
nullo modo moveamur. Cum demones quorum-
dam hominum ofores, quorumdam amatores sint,
non prudenti tranquilloque judicio, sed animo,
ut appellat ipse, passivo; nobis vera religio præ-
cipit, ut inimicos nostros etiam diligamus. Postre-
mò omnem motum cordis & salum mentis, om-
nesque turbellas & tempestates animi, quibus dæ-
mones æstuaræ atque fluctuaræ asserit, nos vera
religio deponere jubet. Quæ igitur causa est, nisi
stultitia errorque miserabilis, ut ei te facias ve-
nerando humilem, cui te cupias vivendo dissimi-
lem; & religione colas, quem imitari nolis, cum
RELIGIONIS SUMMA SIT IMITARI quem
colis?

CAPUT XVIII.

*Qualis religio sit, in qua docetur, quòd homines, ut
commendentur diis bonis, demonibus uti
debeant advocatis.*

FRUSTRA igitur eis Apuleius, & quicumque
ita sentiunt, hunc detulit honorem, sic eos in
aëre medios inter ætherium cælum terramque
constituens, ut quoniam nullus deus miscetur ho-
mini, quod Platonem dixisse perhibent, isti ad
deos perferant preces hominum, & inde ad ho-
mines impetrata quæ postulant. Indignum enim pu-
taverunt qui ista crediderunt, misceri homines diis
& deos hominibus: dignum autem misceri dæmo-
nes & diis & hominibus, hinc petita qui allegent,
inde concessa qui apportent: ut videlicet homo
castus, & ab artium magicarum sceleribus alienus,
eos patronos adhibeat, per quos illum dii exau-
diant, qui hæc amant, quæ ille non amando sit di-
gnior quem facilius & libentius exaudire debeant.
Amant quippe illi scenicas turpitudines, quas non
amat pudicitia: amant in maleficiis magorum mil-
le nocendi artes, quas non amat innocentia. Ergo
& pudicitia & innocentia, si quid ab diis impet-
trare voluerit, non poterit suis meritis, nisi suis
intervenientibus inimicis. Non est quòd iste poë-
tica figmenta, & theatrica ludibria justificare co-
netur. Habemus contra ista magistrum eorum &
tantæ apud eos auctoritatis Platonem: si pudor
humanus ita de se malè meretur, ut non solum dili-
gat turpia, verum etiam divinitati existimet grata.

CAPUT XIX.

*De impietate artis magice, quæ patrociniò nititur
spirituum malignorum.*

PORRO adversus magicas artes, de quibus
quosdam nimis infelices & nimis impios
etiam gloriari libet, nonne ipsam publicam lu-
cem testem citabo? Cur enim tam graviter ista
plectuntur severitate legum, si opera sunt numi-
num colendorum? An fortè istas leges Christiani
instituerunt, quibus artes magicæ puniuntur? Se-
cundum quem alium sensum, nisi quòd hæc ma-
leficia generi humano perniciose esse non dubium
est, ait poëta clarissimus,
Testor cara deos, & te germana, tuumque

b Plures MSS. mirabilis.
c Sic MSS. At editi, gloriari libet in nomine demonum, ipsam
publicam lucem &c.

Matth. 5.
44.

Virgil. Æ-
neid. 4.

Elog. 8.

Apuleius de magicis artibus accusatus.

Dulce caput, magicas invitam accingier artes? Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit:

Atque fatas aliò vidi traducere menses;

eo quòd hac pestiferà sceleratàque doctrinà fructus alieni in alias terras transferri perhibentur. Nonne in duodecim Tabulis, id est, Romanorum antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptum, ei qui hoc fecerit supplicium constitutum? Postremò ipse Apuleius numquid apud iudices Christianos de magicis artibus accusatus est? Quas utique sibi objectas, si divinas & pias esse noverat, & divinarum potestatum operibus congruas, non solum eas confiteri debuit, sed etiam profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohiberentur, & damnanda putarentur, quæ haberi miranda & veneranda oporteret. Ita enim vel sententiam suam persuaderet iudicibus, vel si illi secundum iniquas leges saperent, eumque talia prædicantem atque laudantem morte multarent, digna animæ illius dæmones dona rependerent, pro quorum divinis operibus prædicandis humanam vitam sibi adimi non timeret. Sicut Martyres nostri, cum eis pro crimine objiceretur Christiana religio, qua noverant se fieri salvos & gloriosissimos in æternum, non eam negando temporales pœnas evadere delegerunt, sed potius confitendo, profitendo, prædicando, & pro hac omnia fideliter fortiterque tolerando, & cum pia securitate moriendo, leges quibus prohibebatur, erubescere compulerunt, mutarique fecerunt. Huius autem philosophi Platonici copiosissima & disertissima exstat oratio, qua crimen artium magicarum à se alienum esse defendit, seque aliter non vult innocentem videri, nisi ea negando quæ non possunt ab innocente committi. At omnia miracula magorum, quos rectè sentit esse damnandos, doctrinis fiunt & operibus dæmonum; quos viderit cur cenfeat honorandos, necessarios eos afferens perferendis ad deos nostris precibus, quorum debemus opera devitare, si ad Deum verum preces nostras volumus pervenire. Deinde quæro, quales preces hominum diis bonis per dæmones allegari putat, magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: si licitas, nolunt per tales. Si autem peccator pœnitens preces fundit, maxime si aliquid magicum admisit, itane tandem illis intercedentibus accipit veniam, quibus impellentibus aut faventibus se cecidisse plangit in culpam? An & ipsi dæmones ut possint pœnitentibus mereri indulgentiam, priores agunt, quòd eos deceperint, pœnitentiam? Hoc nemo unquam de dæmonibus dixit: quia si ita esset, nequaquam sibi auderent divinos honores expetere, qui pœnitendo desiderarent ad gratiam veniæ pervenire. Ibi enim est detestanda superbia, hæc humilitas miseranda.

CAPUT XX.

An credendum sit, quòd dii boni libentius dæmonibus quam hominibus misceantur.

AT enim urgens causa & artificiosa cogit dæmones medios inter deos & homines agere, ut ab hominibus offerant desiderata, & à diis referant impetrata: Quenam tandem causa est ista, & quanta necessitas? Quia nullus, inquit, Deus miscetur homini. Præclara igitur sanctitas Dei, qui non miscetur homini supplicanti, & miscetur

^a In duodecim Tabularum fragmentis est, *Qui fruges excaustasit. Qui malum carmen incantavit. neu alienam sequens pellexerit.* Has leges memorat Plinius in lib. 28. c. 2. Seneca l. 3. nat. quest. c. 7. Apuleius in Apologia &c.

dæmoni arroganti: non miscetur homini pœnitenti, & miscetur dæmoni decipienti: non miscetur homini confugiendi ad divinitatem, & miscetur dæmoni fingenti divinitatem: non miscetur homini petenti indulgentiam, & miscetur dæmoni suadenti nequitiam: non miscetur homini per philosophicos libros poetas de bene instituta civitate pellenti, & miscetur dæmoni à principibus & pontificibus civitatis per scenicos ludos poetarum ludibria requirenti: non miscetur homini deorum crimina fingere prohibenti, & miscetur dæmoni se falsis deorum criminibus oblectanti: non miscetur homini magorum scelera iustis legibus punienti, & miscetur dæmoni magicas artes docenti & implenti: non miscetur homini imitationem dæmonis fugienti, & miscetur dæmoni deceptionem hominis aucupanti.

CAPUT XXI.

An dæmonibus nuntiis & interpretibus dii utantur, saltem se ab eis aut ignorent, aut velint.

ED nimirum tantæ huius absurditatis & indignitatis est magna necessitas, quòd scilicet deos ætherios humana curantes quid terrestres homines agerent utique lateret, nisi dæmones aërii nuntiarent; quoniam æther longè à terra est altèque suspensus, aër verò ætheri terræque contiguus? O mirabilem sapientiam! Quid aliud de diis isti sentiunt, quos omnes optimos volunt, nisi eos & humana curare, ne cultu videantur indigni, & propter elementorum distantiam humana nescire, ut credantur dæmones necessarii, & ob hoc etiam ipsi putentur colendi, per quos diis possint, & quid in rebus humanis agatur addiscere, & ubi oportet hominibus subvenire? Hoc si ita est, diis istis bonis magis notus est dæmon per corpus vicinum, quam homo per animum bonum. O multum dolenda necessitas, an potius irridenda vel detestanda vanitas, ne sit vana divinitas! Si enim animo ab obstaculo corporis libero animum nostrum dii videre possunt, non ad hoc dæmonibus indigent nuntiis. Si autem animorum indicia corporalia, qualia sunt vultus, locutio, motus, per corpus suum ætherii dii sentiunt, & inde colligunt quid etiam dæmones nuntiant, possunt & mendaciis dæmonum decipi. Porrò si deorum divinitas à dæmonibus non potest falli, ab eadem divinitate quod agimus non potest ignorari.

2. * Vellem autem mihi isti dicerent, utrum diis dæmones nuntiaverint de criminibus deorum poetica Platoni displicere figmenta, & sibi ea placere celaverint, an utrumque occultaverint, deosque esse maluerint totius rei huius ignaros; an utrumque indicaverint, & religiosam erga deos Platonis prudentiam, & in deos injuriosam libidinem suam; an sententiam quidem Platonis, qua noluit deos per impiam licentiam poetarum falsis criminibus infamari, ignotam diis esse voluerint, suam verò nequitiam, qua ludos scenicos amant, quibus illa deorum dedecora celebrantur, prodere non erubuerint vel timuerint. Horum quatuor, quæ interrogando proposui, quodlibet eligant, & in quolibet eorum quantum mali de diis bonis opinentur, adtendant. Si enim primum elegerint, confessuri sunt non licuisse diis bonis habitare cum bono

^a De magia postulatus fuit Apuleius apud Claudium Africæ Praefectum minime Christianum.
^b Hæc apud Lov. additur, *ut & ipsi postea accipiant indulgentiam:* quod ab editis aliis & à MSS. abest.

Platone,

Platone, quando eorum injurias prohibebat, & habitasse cum dæmonibus malis, quando eorum injuriis exultabant; cum dii boni hominem bonum longè à se positum non nisi per malos dæmones nossent, quos vicinos nosse non possent. Si autem secundum elegerint, & utrumque occultatum à dæmonibus dixerint, ut dii omnino nescirent & Platonis religiosissimam legem & dæmonum sacrilegam delectationem, quid in rebus humanis per internuntios dæmones dii nosse utiliter possunt, quando illa nesciunt, quæ in honorem deorum bonorum religione bonorum hominum contra libidinem malorum dæmonum decernuntur? Si verò tertium elegerint, & non solum sententiam Platonis deorum injurias prohibentem, sed etiam dæmonum nequitiam deorum injuriis exultantem, per eosdem dæmones nuntios diis innotuisse responderint; hoc nuntiare est, an insultare? Et dii utrumque sic audiunt, sic utrumque cognoscunt, ut non solum malignos dæmones deorum dignitati & Platonis religioni contraria cupientes atque facientes à suo accessu non arceant, verum etiam per illos malos propinquos Platoni bono longinquo dona transmittant. Sic enim eos elementorum quasi catenata series collegavit, ut illis à quibus criminantur, conjungi possint; huic à quo defenduntur, non possint: utrumque scientes, sed aëris & terræ pondera transmutare non valentes. Jam quod reliquum est, si quartum elegerint, peius est ceteris. Quis enim ferat, si poetarum de diis immortalibus criminosa figmenta & theatrorum indigna ludibria, suamque in his omnibus ardentissimam cupiditatem & suavissimam voluptatem diis dæmones nuntiaverunt, & quòd Plato philosophica gravitate de optima republica hæc omnia censuit removenda, tacuerunt; ut jam dii boni per tales nuntios nosse cogantur mala pessimorum, nec aliena, sed eorumdem nuntiorum, atque his contraria non finantur nosse bona philosophorum, cum illa sint in injuriam, ista in honorem ipsorum deorum?

CAPUT XXII.

De abiciendo cultu dæmonum, contra Apuleium.

QUA igitur nihil istorum quatuor eligendum est, ne in quolibet eorum de diis tam male sentiat; restat, ut nullo modo credendum sit, quod Apuleius persuadere nititur, & quicumque alii philosophi sunt ejusdem sententiæ, ita esse medios dæmones inter deos & homines tamquam internuntios & interpretes, qui hinc ferant petitiones nostras, inde referant deorum supplicia: sed esse spiritus nocendi cupidissimos, à justitia penitus alienos, superbiâ tumidos, invidentiâ lividos, fallaciâ callidos: qui in hoc quidem aëre habitant, quia de cæli superioris sublimitate dejecti, merito irregressibilis transgressionis in hoc sibi congruo velut carcere prædamnati sunt; nec tamen quia supra terras & aquas aëri locus est, ideo & ipsi sunt meritis superiores hominibus, qui eos non terreno corpore, sed electo in auxilium Deo vero, pia mente facillimè superant. Sed multis planè participatione veræ religionis indignis,

^a Editi, *sibi vicinos.* Abest *sibi* à MSS. Fortè legendum, *quos, esse vicinos, nosse non possent.*

^b Sola editio Lov. *aëreus.*

^c Lov. *qua:* dissentientibus editis aliis & MSS.

^d Que huc adfert Augustinus, sunt ex dialogo Hermetis Asclepio, qui ab Apuleio Madaurensi in Latinum conversus prænotatur: sed Apuleii Latinitas ibi desideratur ab eruditis.

^e In dialogo Mercurii Asclepio, *conjuncti.*

Tom. VII.

tamquam captis subditisque dominantur: quorum maximæ parti mirabilibus & fallacibus signis sive factorum, sive prædictorum, deos se esse persuaserunt. Quibusdam verò vitia eorum aliquantò adtentius & diligentius intuentibus, non poterunt persuadere quòd dii sint; atque inter deos & homines internuntios ac beneficiorum imperatores se esse finxerunt. Si tamen non istum saltem honorem homines eis deferendum putarunt, qui illos nec deos esse credebant, quia malos videbant; deos autem omnes bonos volebant, nec audebant tamen omnino indignos dicere honore divino; maxime ne offenderent populos, à quibus eis cernebant inveterata superstitione per tot sacra & templa serviri.

CAPUT XXIII.

Quid Hermes Trismegistus de idololatria senserit, & unde scire potuerit superstitiones Ægyptias auferendas.

NAM diversa de illis Hermes Ægyptius, quem Trismegistum vocant, sensit & scripsit. Apuleius enim deos quidem illos negat: sed cum dicit ita inter homines deosque quadam medietate versari, ut hominibus apud ipsos deos necessarii videantur, cultum eorum à supernorum deorum religione non separat. Ille autem Ægyptius alios deos esse dicit à summo Deo factos, alios ab hominibus. Hoc quia audit, sicut à me positum est, putat dici de simulacris, quia opera sunt manuum hominum: at ille visibilia & contretabilia simulacra, velut corpora deorum esse asserit; inesse autem his quosdam spiritus invitatos, qui valeant aliquid, sive ad nocendum, sive ad desideria eorum nonnulla complenda, à quibus eis divini honores & cultus obsequia deferuntur. Hos ergo spiritus invisibiles per artem quamdam visibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut sint quasi animata corpora, illis spiritibus dicata & subdita simulacra, hoc esse dicit deos facere, eamque magnam & mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem. Hujus Ægyptii verba, sicut in nostram linguam interpretata sunt, ponam. Et quoniam de cognatione, inquit, & consortio hominum deorumque nobis indicitur sermo; potestatem hominis, ò Asclepi, vimque cognosce. Dominus, inquit, & Pater, vel quod est summum, Deus, ut effector est deorum cælestium, ita homo fictor est deorum qui in templis sunt humana proximitate contenti. Et paulò post: Ita humanitas, inquit, semper minor naturæ & originis suæ in illa divinitatis imitatione perverat; ut sicuti Pater ac Dominus, ut sui similes essent, deos fecit æternos, ita humanitas deos suos ex sui vultus similitudine figuraret. Hæc cum Asclepius, ad quem maxime loquebatur, ei respondisset atque dixisset, Statuas dicis; ò Trismegiste: Tum ille, Statuas, inquit, ò Asclepi, videsne quatenus tu ipse diffidas; statuas animatas sensu & spiritu plenas, tantaque facientes & talia somniis, multisque aliis rebus prædicentes; imbecillitates hominibus facientes, easque curantes,

^f In Asclepio, *semper vicina naturæ & originis sui.* Apud Lov. *semper minor humana natura &c.* Abest *humana* à ceteris editis & à MSS.
^g MSS. *videt;* abque particulâ *ne:* que in excusis est & in Asclepio.
^h Sic plures & melioris notæ MSS. At editi, *ea qua ferit vites omni ignotat, in multis & vitiis rebus prædicentes.* Asclepius verò, *easque forte vites omnes somniis, multisque aliis rebus prædicentes.* Sed nostrorum MSS. lectio favet illius Asclepii locus, *quodam sortibus & divinationibus prædicentes.*

O

tristitiam a letitiamque pro meritis, An ignoras, a
 o Asclepi, quod Ægyptus imago sit cæli, aut quod
 est verius, translatio aut descensio omnium quæ
 gubernantur atque exercentur in cælo; ac si di-
 cendum est, verius terra nostra mundi totius est
 templum? Et tamen quoniam præscire cuncta
 prudentem decet, istud vos ignorare fas non est:
 Futurum tempus est, quo appareat Ægyptios in-
 cassum pia mente b divinitatem sedula religione
 servasse, c & omnis eorum sancta veneratio in irri-
 tum casura frustrabitur.

2. Deinde multis verbis Hermes hunc locum
 exsequitur, in quo videtur hoc tempus prædice-
 re, quo Christiana religio, quanto est veracior
 atque sanctior, tanto vehementius & liberius cun-
 cta fallacia figmenta subvertit; ut gratia verissimi
 Salvatoris liberet hominem ab eis diis quos facit
 homo, & ei Deo subdat à quo factus est homo.
 Sed cum Hermes ista prædicat, velut amicus eis-
 dem Iudificationibus dæmonum loquitur, nec
 Christianum nomen evidenter exprimit; sed tam-
 quam ea tollerentur atque delerentur, quorum
 observatio cælestis similitudo custodiretur in
 Ægypto, ita hæc futura deplorans, luctuosa quodam
 modo prædicatione testatur. Erat enim de
 his, de quibus dicit Apostolus, quod cognoscentes
 Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias
 egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & ob-
 securatum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse
 sapientes, stulti facti sunt; & immutaverunt gloriam
 incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis
 hominis: & cetera, quæ commemorare longum
 est. Multa quippe talia dicit de uno vero Deo
 fabricatore mundi, qualia veritas habet. Et nescio
 quomodo illa obscuracione cordis ad ista delabi-
 tur, ut diis quos confitetur ab hominibus fieri,
 semper velit homines subdi, & hæc futuro tem-
 pore plangat auferri. Quasi quidquam sit infeli-
 cius homine, cui sua figmenta dominantur: cum
 sit facilius, d ut tamquam deos colendo quos fecit,
 nec ipse sit homo, quam ut per ejus cultum
 dii possint esse, quos fecit homo. Citius enim fit,
 ut homo in honore positus pecoribus non intel-
 ligens comparetur, quam ut operi Dei ad ejus
 imaginem facto, id est, ipsi homini opus hominis
 præferatur. Quapropter merito homo deficit ab
 illo qui eum fecit, cum sibi præficit ipse quod
 fecit.

3. Hæc vana, deceptorum, perniciofa, e sacrile-
 ga Hermes Ægyptius, quia tempus quo aufer-
 rentur venturum sciebat, dolebat: sed tam impu-
 denter dolebat, quam imprudenter sciebat. Non
 enim hæc ei revelaverat Spiritus sanctus, sicut
 Prophetis sanctis, qui hæc prævidentes cum exul-
 tatione dicebant, Si faciet homo deos, & ecce ipsi
 non sunt dii. Et alio loco: Erit in illo die, dicit Do-
 minus, exterminabo nomina simulacrorum à terra, &
 non jam erit eorum memoria. Proprie verò de Ægy-
 pto, quod ad hanc rem adinet, ita sanctus Isaias
 prophetat: Et movebuntur manufacta Ægypti à facie
 ejus, & cor eorum vincetur in eis: & cetera hujus-
 modi. Ex quo genere & illi erant, qui venturum
 quod sciebant, venisse gaudebant: qualis Simeon,

Rom. 1. 21.

Psal. 48. 13.

Ier. 16. 20.

Zach. 13. 2.

Ijai. 19. 1.

Luca 2. 28.

& 38.

a Vox letitiam in Asclepio desideratur.
 b Sic plerique MSS. quibus Asclepius consentit. At editi, divinitati
 sedulam religionem servasse. Fortè legendum, divinitatis sedulam religionem
 servasse.
 c Subsequentia verba, & omnis eorum sancta veneratio &c. Mercu-
 rii sunt in Asclepio, sed hic non habentur in MSS.
 d Editi, cum sit facilius, fieri deos colendo quos fecit, ne ipse sit ho-

qualis Anna, qui mox natum Jesum; qualis Elifa-
 beth, quæ etiam conceptum in Spiritu agnovit:
 qualis Petrus, revelante Patre dicens, Tu es Chri-
 stus Filius Dei vivi. Huic autem Ægyptio illi spi-
 ritus indicaverant futura tempora perditionis suæ,
 qui etiam præsentem in carne Domino trementes
 dixerunt, Quid venisti ante tempus perdere nos? sive
 quia subitum illis fuit, quod futurum quidem, sed
 tardiùs opinabantur; sive quia perditionem suam
 hanc ipsam dicebant, qua fiebat ut cogniti sper-
 nerentur. Et hoc erat ante tempus, id est, ante
 tempus iudicii, quo æterna damnatione punien-
 di sunt cum omnibus etiam hominibus, qui eo-
 rum societate detinentur: sicut religio loquitur,
 quæ nec fallit, nec fallitur: non sicut iste quasi
 omni vento doctrinæ hinc atque inde perflatus,
 & falsis vera permiscens, dolet quasi perituram
 religionem, quam postea confitetur errorem.

CAPITULUM XXIV.

Quomodo Hermes patenter parentum suorum sit con-
 fessus errorem, quem tamen doluerit destruendum.

1. POST multa enim ad hoc ipsum redit, ut
 iterum dicat de diis quos homines fece-
 runt, ita loquens: Sed jam de talibus sint satis di-
 cta talia. Iterum, inquit, ad hominem rationem.
 que redeamus, ex quo divino dono homo animal
 dictum est rationale. Minus enim miranda, etsi
 miranda sunt, quæ de homine dicta sunt. Omnium
 enim mirabilium vincit admirationem, quod ho-
 mo divinam potuit invenire naturam, eamque effi-
 cere. Quoniam ergo proavi nostri multum erra-
 bant circa deorum rationem increduli, & non
 animadvertentes ad cultum religionemque divi-
 nam, invenerunt artem qua efficerent deos. Cui
 inventæ adjunxerunt virtutem de mundi natura
 convenientem; eamque miscentes, h quoniam
 animas facere non poterant, evocantes animas
 dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imagi-
 nibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola
 & bene faciendi, & malè, vires habere potuis-
 sent. Nescio utrùm sic confiterentur ipsi dæmo-
 nes adjurati, quomodo iste confessus est. Quoniam,
 inquit, proavi nostri multum errabant circa deo-
 rum rationem increduli, & non animadvertentes
 ad cultum religionemque divinam, invenerunt ar-
 tem qua efficerent deos. Numquidnam saltem
 mediocriter eos dixit errasse, ut hanc artem in-
 venirent faciendi deos; aut contentus fuit dicere,
 Errabant, nisi adderet & diceret, Multum erra-
 bant? Iste ergo multus error & incredulitas non
 animadvertentium ad cultum religionemque divi-
 nam, invenit artem qua efficeret deos. Et ta-
 men quod multus error & incredulitas & à cultu
 ac religione divina aversio animi invenit, ut homo
 arte faceret deos, hoc dolet vir sapiens tamquam
 religionem divinam venturo certo tempore aufer-
 ri. Vide si non & vi divina majorum suorum erro-
 rem præteritum prodere, & vi diabolica penam
 dæmonum futuram dolere compellitur. Si enim
 proavi eorum multum errando circa deorum rationem
 incredulitate & aversione animi à cultu
 ac religione divina invenerunt artem, qua deos
 efficerent; quid mirum, si hæc ars detestanda

mo. Emendantur ad veteres libros.
 e Aliquot MSS. sacrilegia.
 f Editi, vincientur. At MSS. vincuntur. Isaias in Græco habet:
 vincuntur.
 g MSS. non habent, patenter.
 h In Mercurii Asclepio, & quoniam.
 i Sic Er. & MSS. At Lov. & invidiâ diabolicâ.

quidquid fecit averfa à religione divina, aufertur A
 religione divina, cum veritas emendat errorem,
 fides redarguit incredulitatem, conversio corrigit
 aversionem?

2. Si enim tacitis causis dixisset, proavos suos in-
 venisse artem qua deos facerent; nostrum fuit uti-
 que, si quid rectum piisque sciremus, adtendere
 & videre nequaquam illos ad hanc artem
 perventuros fuisse, qua homo deos facit, si à ver-
 itate non aberrarent, si ea quæ Deo digna sunt
 crederent, si animum adverterent ad cultum reli-
 gionemque divinam. Et tamen si causas artis hu-
 jus nos diceremus multum errorem hominum &
 incredulitatem & animi errantis atque infidelis à
 divina religione aversionem, utcumque ferenda
 esset impudentia resistentium veritati: cum verò
 idem ipse, qui potestatem hujus artis super omnia
 cetera miratur in homine, qua illi deos facere con-
 cessum est; & dolet venturum esse tempus, quo
 hæc omnia deorum figmenta ab hominibus insti-
 tuta, etiam legibus jubeantur auferri; confitetur C
 tamen atque exprimit causas, quare ad ista per-
 ventum sit, dicens proavos suos multo errore &
 incredulitate, & animum non advertendo ad cul-
 tum religionemque divinam invenisse hanc artem
 qua facerent deos: nos quid oportet dicere, vel
 potius quid agere, nisi quantas possumus gratias
 Domino Deo nostro, qui hæc contrariis causis
 quam instituta sunt, abstulit? Nam quod instituit
 multitudo erroris, abstulit via veritatis; quod
 instituit incredulitas, abstulit fides; quod instituit
 à cultu a divina religionis aversio, abstulit ad
 unum verum Deum sanctumque conversio: nec
 in sola Ægypto, quam solam in isto plangit dæ-
 monum spiritus, sed in omni terra quæ cantat
 Domino canticum novum; sicut verè sacræ & verè
 propheticæ litteræ prænuntiarunt, ubi scriptum
 est, Cantate Domino canticum novum, cantate Do-
 mino omnis terra. Titulus quippe Psalmi hujus est,
 Quando domus edificabitur post captivitatem. Edi-
 ficatur enim domus Domino Civitas Dei, quæ
 est sancta Ecclesia, in omni terra, post eam cap-
 tivitatem, qua illos homines, de quibus creden-
 tibus in Deum tamquam lapidibus vivis domus
 ædificatur, captos dæmonia possidebant. Neque
 enim quia homo deos faciebat, ideo non ab eis
 possidebatur ipse qui fecerat, quando in eorum
 societatem colendo traducebatur: societatem dico,
 non idolorum stolidorum, sed versutorum
 dæmoniorum. Nam quid sunt idola, nisi quod
 eadem Scriptura dicit; Oculos habent, & non vi-
 dent: & quidquid tale de materiis licet affabre
 effigiatis, tamen vitæ sensuque carentibus, dicen-
 dum fuit? Sed immundi spiritus eisdem simulacris
 arte illa nefaria colligati, cultorum suorum ani-
 mas in suam societatem redigendo miserabiliter
 captivaverant. Unde dicit Apostolus: Scimus quia
 nihil est idolum; sed quæ immolant gentes, dæmonibus
 immolant, & non Deo; nolo vos socios fieri dæmonio-
 rum. Post hanc ergo captivitatem; qua homines
 à malignis dæmonibus tenebantur, Dei domus
 ædificatur in omni terra: unde titulum ille Psal-
 mus accepit, ubi dicitur, Cantate Domino canti-
 cum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate
 Domino: & benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem

Psal. 95. 1.

Psal. 113. 5.

1. Cor. 8. 4.

Psal. 95. 1.

&c.

a Hic sola editio Lov. divino.
 b Editi, & propter suos pessimos ac turpissimos mores, ipsi etiam homi-
 nes quamvis &c. Castigantur à MSS.
 Tom. VII.

ex die salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam
 ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam ma-
 gnus Dominus, & laudabilis nimis, terribilis est super
 omnes deos. Quia omnes dii gentium dæmonia, Domi-
 nus autem celos fecit.

3. Qui ergo doluit venturum fuisse tempus, quo
 auferretur cultus idolorum, & in eos qui colerent
 dominatio dæmoniorum, malo spiritu instigatus
 semper volebat istam captivitatem manere, qua
 transacta Psalmus canit ædificari domum in omni
 terra. Prænuntiabat illa Hermes dolendo: præ-
 nuntiabat hæc Propheta gaudente. Et quia Spi-
 ritus victor est, qui hæc per sanctos Prophetas
 canebat: etiam Hermes ipse ea quæ volebat &
 dolebat auferri, non à prudentibus & fidelibus &
 religiosis, sed ab errantibus & incredulis & à cul-
 tu divinæ religionis aversis esse instituta, miris
 modis coactus est confiteri. Qui quamvis eos ap-
 pellet deos, tamen cum dicit à talibus hominibus
 factos, quales esse utique non debemus, velit,
 nolit, ostendit colendos non esse ab eis qui tales
 non sunt, quales fuerunt à quibus facti sunt; hoc
 est, à prudentibus, fidelibus, religiosis: simul etiam
 demonstrans, ipsos homines, qui eos fecerunt, si-
 bimet importasse, ut eos haberent deos qui dii
 non erant. Verum est quippe illud propheticum:
 Si faciet homo deos, & ecce ipsi non sunt dii. Deos
 ergo tales, talium deos, arte factos à talibus, cum
 appellasset Hermes; id est, idolis dæmones, per
 artem nescio quam, cupiditatum suarum vincu-
 lis illigatos, cum appellaret factos ab hominibus
 deos, non tamen eis dedit, quod Platonicus Apu-
 leius, (unde satis jam diximus, & quam sit incon-
 veniens absurdumque monstravimus,) ut ipsi essent
 interpretes & intercessores inter deos quos fecit
 Deus, & homines quos idem fecit Deus; hinc af-
 ferentes vota, inde munera referentes. Nimis
 enim stultum est credere, deos quos fecerunt ho-
 mines, plus valere apud deos quos fecit Deus,
 quam valent ipsi homines quos idem ipse fecit
 Deus. Dæmon quippe simulacro arte impia colli-
 gatus ab homine, factus est Deus; sed tali homini,
 non omni homini. Qualis est ergo iste deus, quem
 non faceret homo nisi errans & incredulus & aver-
 sus à vero Deo? Porrò si dæmones qui coluntur in
 templis, per artem nescio quam imaginibus inditi,
 hoc est visibilibus simulacris, ab eis hominibus qui
 hac arte fecerunt deos, cum aberrarent aversique
 essent à cultu & religione divina, non sunt inter-
 nuntii nec interpretes inter homines & deos,
 & propter suos pessimos ac turpissimos mores, &
 quod homines, quamvis errantes & increduli &
 aversi à cultu ac religione divina, tamen eis sine
 dubio meliores sunt, quos deos ipsi arte fecerunt:
 restat, ut quod possunt, tamquam dæmones pos-
 sint, vel quasi beneficia præstando magis nocen-
 tes, quia magis decipientes; vel apertè malefa-
 ciendo. Nec tamen quodlibet horum, nisi quan-
 do & quantum permittuntur altâ & secretâ Dei
 providentiâ: non autem tamquam medii inter ho-
 mines & deos per amicitiam deorum multum apud
 homines valeant. Hi enim diis bonis, quos sanctos
 Angelos nos vocamus rationalesque creatu-
 ras, sanctæ cælestis habitationis, sive sedes, sive
 dominationes, sive principatus, sive potestates,

c In MSS. non est, & quantum.
 d Probæ notæ MSS. cælestes habitationes: minus rectè, nisi fortè
 velis pro sancta, legere aique.
 O ij

amici esse omnino non possunt; à quibus tam longè absunt animi affectione, quàm longè absunt à virtutibus vitia, & à bonitate malitia.

CAPUT XXV.

De his quæ sanctis Angelis & hominibus possunt esse communia.

NUILLO modo igitur quasi per dæmonum medietatem ambiendum est ad benevolentiam seu beneficentiam deorum, vel potiùs bonorum Angelorum; sed per bonæ voluntatis similitudinem, qua cum illis sumus, & cum illis vivimus, & cum illis Deum quem colunt colimus, est eos carnalibus oculis videre non possumus: in quantum autem dissimilitudine voluntatis & fragilitate infirmitatis miseri sumus, in tantum ab eis longè sumus vitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, sed si immunditiâ cordis terrena sapimus, non eis jungimur. Cùm verò sanamur, ut quales ipsi sunt, simus, fide interim illis propinquamus, si ab illo nos fieri beatos, à quo & ipsi facti sunt, etiam ipsi faventibus credimus.

CAPUT XXVI.

Quòd omnis religio paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.

SANE advertendum est quomodo iste Ægyptius, cùm doleret tempus esse venturum, quo illa auferrentur ex Ægypto, quæ fateatur à multum errantibus & incredulis, & à cultu divinæ religionis averfis esse instituta, ait inter cetera: Tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulcrorum erit mortuorumque plenissima. Quasi verò si illa non auferrentur, non essent homines morituri, aut alibi essent mortui ponendi quàm in terra. Et utique quanto plus volveretur temporis & dierum, tanto major esset numerus sepulcrorum, propter majorem numerum mortuorum. Sed hoc videtur dolere, quòd Memoriarum Martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent: ut videlicet qui hæc legunt animo à nobis averso atque perverso, putent à paganis deos cultos fuisse in templis, à nobis autem coli mortuos in sepulcris. Tanta enim homines impii cæcitate in montes quodam modo offendunt, resque oculos suos ferientes nolunt videre, ut non adtendant in omnibus litteris paganorum aut non inveniri, aut vix inveniri deos, qui non homines fuerint, mortuifque divini honores delati sint. Omitto quod Varro dicit, omnes ab eis mortuos existimari Manes deos, & probat per ea sacra, quæ omnibus ferè mortuis exhibentur, ubi & ludos commemorat funebres, tamquam hoc sit maximum divinitatis indicium, quòd non soleant ludi nisi numinibus celebrari.

2. Hermes ipse de quo nunc agitur, in ipso eodem libro ubi quasi futura prænantando deplorens ait, Tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulcrorum erit mortuorumque plenissima; deos Ægypti, homines mortuos esse testatur. Cùm enim dixisset proavos suos multum errantes circa deorum rationem, incre-

Martyrum Memoriarum

Antèdicit sic habent: qui non homines fuerint, omnibus tamen honores studians exhibere divinis, quasi nihil unquam humanitatis habuerint. Et paulò pòst, existimari inanes deos. Emendantur ad veteres libros.

Sic MSS. Apud Er. autem & Lov. in cognominis sui patria. Servatur illic sensus: sed minimè in Æsclepio, qui habet, sibi cognomen patrium: omniâ pariculâ in.

adulos & non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenisse artem qua efficerent deos; cui inventæ, inquit, adjunxerunt virtutem de mundi natura convenientem, eamque evocantes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola & beneficiendi & malè vires habere potuissent: deinde sequitur tamquam hoc exemplis probaturus, & dicit, Avus enim tuus, ò Æsclepi, medicinæ primus inventor, cui templum consecratum est in monte Libyæ circa litus Crocodilorum, in quo ejus jacet mundanus homo, id est, corpus: reliquus enim, vel potiùs totus, si est homo totus in sensu vitæ, melior remeavit in cælum, omnia etiam nunc hominibus adjumenta præstans infirmis numine nunc suo, quæ antè solebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit mortuum coli pro deo in eo loco ubi habebat sepulcrum: falsus ac fallens, quòd remeavit in cælum. Adjungens deinde aliud: Hermes, inquit, cujus avitum mihi nomen est, nonne in sibi cognomine patria consistens, omnes mortales undique venientes adjuvat atque conservat? Hic enim Hermes major, id est, Mercurius, quem dicit avum suum fuisse, in Hermopoli, hoc est, in sui nominis civitate esse perhibetur. Ecce duos deos dicit homines fuisse, Æsculapium & Mercurium. Sed de Æsculapio & Græci & Latini hoc idem sentiunt: Mercurium autem multi non putant fuisse mortalem, quem tamen iste avum suum fuisse testatur. At enim alius est ille, alius iste, quamvis eodem nomine nuncupentur? Non multum pugno, alius ille sit, alius iste: verum & iste, sicut Æsculapius, ex homine deus, secundum testimonium tanti apud suos viri hujus Trismegisti nepotis sui.

3. Adhuc addit, & dicit: In verò uxorem Æsclepi quàm multa bona præstare propitiâ, quantis obesse scimus iratam? Deinde ut ostenderet ex hoc genere esse deos, quos illa arte homines faciunt, unde dat intelligi dæmones se opinari ex hominum mortuorum animis existisse, quos per artem quam invenerunt homines multum errantes, increduli & irreligiosi, ait inditos simulacris, quia hi qui tales deos faciebant, animas facere non utique poterant: cùm de Iside dixisset, quod commemoravi, quantis obesse scimus iratam, secutus adjunxit, Terrenis etenim diis atque mundanis facile est irasci, ut potè qui sint ab hominibus ex utraque natura facti atque compositi. Ex utraque natura dicit, ex anima & corpore: ut pro anima sit dæmon, pro corpore simulacrum. Unde contigit, inquit, ab Ægyptiis hæc sancta anima nuncupari, colique per singulas civitates eorum animas, quorum sunt consecratee viventes, ita ut eorum legibus incolantur, & eorum nominibus nuncupentur. Ubi est illa velut querela lucuosa, quòd terra Ægypti sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulcrorum futura esset mortuorumque plenissima? Nempe spiritus fallax, cujus instinctu Hermes ista dicebat, per-

Vox uxorem abest à MSS. nec non ab Æsclepio, in quo sic legitur: Iste verò & Osiris quàm multa bona præstare propitiâ, tantum obesse scimus irata.

Mercurii Æsclepius pro ex utraque natura, habet extraneam naturam: corruptissimè.

Sic Am. & MSS. cum Æsclepio. At Lov. qui ea conservare videntes. Sic etiam Er. mutato solùm ea in ene.

Evocare dæmonum anime, imaginibusque & mysteriis indite.

Æsculapio Pius homo idem & deus.

Mercurii sepultura.

eum ipsum coactus est confiteri jam tunc illam terram sepulcrorum & mortuorum, quos pro diis colebant, fuisse plenissimam. Sed dolor dæmonum per eum loquebatur, qui suas futuras pœnas apud sanctorum Martyrum Memorias imminere mærebant. In multis enim talibus locis torquentur & confitentur, & de possessis hominum corporibus ejiciuntur.

CAPUT XXVII.

De modo honoris, quem Christiani Martyribus impendant.

NEC tamen nos eisdem Martyribus templa, sacerdotia, sacra & sacrificia constituimus: quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sanè Memorias eorum tamquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt, ut innotesceret vera religio, falsis fictisque convitiis: quod etiam si qui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audivit aliquando fidelium stantem sacerdotem ad altare etiam super sanctum corpus Martyris ad Dei honorem cultumque constructum, dicere in precibus, Offero tibi sacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane; cùm apud eorum Memorias offeratur Deo, qui eos & homines & Martyres fecit, & sanctis suis Angelis cælesti honore sociavit; ut ea celebritate & Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex illorum memoriarum renovatione adhortemur? Quæcumque igitur adhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tamquam deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt, quod quidem à Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo; tamen quicumque id faciunt, quas cùm apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari sibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini Martyrum. Non autem esse ista sacrificia Martyrum

Altare super corpus Martyris.

Epule ad Memorias Martyrum deitate. V. lib. 6. Confess. c.

Merita Martyrum.

Sic MSS. Editi verò sanctificari ibi.

Editi, quod Deo illic. At MSS. loco Deo, habent etiam.

novit, qui novit unum, quod etiam illic offertur sacrificium Christianorum.

2. Nos itaque Martyres nostros nec divinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, sicut colunt illi deos suos: nec sacrificia illis offerimus, nec eorum probra in eorum sacra convertimus. Nam de Iside uxore Osiris Ægyptia dea, & de parentibus eorum, qui omnes reges fuisse scribuntur, quibus parentibus suis illa cùm sacrificaret, invenit hordei segetem, atque inde spicas marito regi & ejus consiliario Mercurio demonstravit; unde eandem & Cererem volunt, quæ & quantam mala, non à poetis, sed mysticis eorum litteris memoriæ mandata sunt, sicut Leone sacerdote prodente ad Olympiadem matrem scribit Alexander, legant qui volunt vel possunt, & recolant qui legerunt; & videant quibus hominibus mortuis, vel de quibus eorum factis tamquam diis sacra fuerint instituta. Absit ut eos, quamvis deos habeant, sanctis Martyribus nostris, quos tamen deos non habemus, ulla ex parte audeant comparare. Sic enim non constituimus sacerdotes, nec offerimus sacrificia Martyribus nostris; quia incongruum, indebitum, illicitum est, atque uni Deo tantummodo debitum: ut nec criminibus suis; nec ludis eos turpissimis oblectemus, ubi vel flagitia isti celebrant deorum suorum, si cùm homines essent, talia commiserunt; vel confecta delectamenta dæmonum noxiorum, si homines non fuerunt. Ex isto genere dæmonum Socrates non haberet deum, si haberet Deum: sed fortasse homini ab illa arte faciendi deos alieno & innocenti, illi importaverint talem deum, qui eadem arte excellere voluerunt. Quid ergo plura? Non esse spiritus istos colendos propter vitam beatam, quæ post mortem futura est, nullus vel mediocriter prudens ambigit. Sed fortasse dicturi sunt, deos quidem esse omnes bonos, dæmones autem alios malos, alios bonos: & eos per quos ad vitam in æternum beatam perveniamus colendos esse censent, quos bonos opinantur. Quod quale sit, jam in volumine sequenti videndum est.

LIBER NONUS.

Postquam dixit in superiore libro de abjiciendo demonum cultu, quippe qui spiritus malos se ipsi prodant tam multis argumentis: in isto jam libro iis occurrit Augustinus, qui demonum differentiam afferunt aliorum malorum, aliorum bonorum: qua ipse explosâ differentiâ probat nulli omnino demoni, sed uni Christo munus mediatoris hominum ad beatitudinem posse competere.

CAPUT I.

Ad quem articulum disputatio præmissa pervenerit, & quid discutendum sit de residua questione.

ET bonos & malos esse quidam opinati sunt: quidam verò de diis meliora sentientes, tantum eis honoris laudisque tribuerunt, ut nullum deorum malum credere auderent. Sed illi qui deos quosdam bonos, quosdam malos esse dixerunt, dæmones quoque appellaverunt nomine deorum: quamquam & deos, sed rarè, nomine dæmonum; ita ut ipsum Jovem, quem volunt esse regem ac principem ceterorum, * ab Homero fateantur dæmonem nun-

cupatum. Hi autem qui omnes deos non nisi bonos esse asserunt, & longè præstantiores eis hominibus qui boni perhibentur, merito moventur dæmonum factis, quæ negare non possunt, eaque nullo modo à diis, quos omnes bonos volunt, committi posse existimantes, differentiam inter deos & dæmones adhibere coguntur; ut quidquid eis merito displicet in operibus vel affectibus pravis, quibus vim suam manifestant occulti spiritus, id credant esse dæmonum, non deorum. Sed quia eosdem dæmones inter homines & deos ita medios constitutos putant, tamquam nullus deus homini misceatur, ut hinc perferant desiderata, inde re-

in libello quodam cessaverunt oracula.

* Plutarcho.

ferant impetrata; atque hoc Platonici præcipui A
philosophorum ac nobilissimi sentiunt, cum qui-
bus velut cum excellentioribus placuit istam exa-
minare quæstionem, utrùm cultus plurimorum
deorum proficit ad consequendam vitam beatam
quæ post mortem futura est: libro superiore quæ-
sivimus, quo pacto dæmones qui talibus gaudent,
qualia boni & prudentes homines avertantur &
damnant, id est, sacrilega, flagitiosa, facinorosa,
non de quolibet homine, sed de ipsis diis figmen-
ta poetarum, & magicarum artium sceleratam B
puniendamque violentiam, possint quasi propin-
quiores & amiciores diis bonis conciliare homi-
nes bonos; & hoc nulla ratione posse, comper-
tum est.

CAPUT II.

An inter dæmones, quibus dii superiores sunt, sit aliqua
pars bonorum, quorum præsidio ad veram beatitudi-
nem possit humana anima pervenire.

P R O I N D E hic liber, sicut in illius sine pro-
missimus, disputationem continere debet de
differentia, (si quam voluit esse) non deorum
inter se, quos omnes bonos dicunt; nec de diffe-
rentia deorum & dæmonum, quorum illos ab ho-
minibus longè latèque sejungunt, istos inter deos
& homines collocant; sed de differentia ipsorum
dæmonum, quod ad præsentem pertinet quæstio-
nem. * Apud plerisque enim usitarum est dici,
alios bonos, alios malos dæmones: quæ sive sit
etiam Platoniorum, sive quorumlibet sententia,
nequaquam ejus est negligenda discussio, ne quis-
quam velut dæmones bonos sequendos sibi esse
arbitretur, per quos tamquam medios, diis quos
omnes bonos credit, dum conciliari affectat &
studer, ut quasi cum eis possit esse post mortem,
irretitus malignorum spirituum deceptusque falla-
ciâ, longè aberrat à vero Deo, cum quo solo, &
in quo solo, & de quo solo anima humana, id est,
rationalis & intellectualis beata est.

CAPUT III.

Quæ dæmonibus Apuleius adscribat; quibus cum ratio-
nem non subtrahat, nihil virtutis assignat.

Q U Æ igitur est differentia dæmonum bono-
rum & malorum? Quando quidem Platoni-
cus Apuleius de his universaliter differens, & tam
multa loquens de æriis eorum corporibus, de vir-
tutibus tacuit animorum, quibus essent præditi,
si boni essent. Tacuit ergo beatitudinis causam:
indicium verò miseriæ tacere non potuit, con-
fitemens eorum mentem, qua rationales esse perhi-
bit, non saltem imbutam munitamque virtute
passionibus animi irrationabilibus nequaquam ce-
dere, sed ipsam quoque, sicut stultarum men-
tium mos est, procellosis quodam modo pertur-
bationibus agitari. Verba namque ejus de hac re
ista sunt; Ex hoc ferme dæmonum numero, in-
quit, poetæ solent, haud quaquam procul à veri-
tate, olores & amatores quorundam hominum
deos fingere; hos prosperare & evehere, illos con-
trà adversari & affligere. Igitur & misereri, & in-
dignari, & angere, & lætari, omnemque humani
animi faciem pati, simili motu cordis & salo men-
tis, per omnes cogitationum ætus fluctuare. Quæ
omnes turbellæ tempestatibusque procul à deorum
cælestium tranquillitate exulant. Num est in his
verbis ulla dubitatio, quod non animorum ali-
quas inferiores partes, sed ipsas dæmonum mentes,

* Sic Viad. & MSS. At Am. Er. & Lov. A. Gellius.

* al. p. A.
put II.

Apul. in
lib. de deo
sacratu.

Dæmones
fluant
perturba-
tionibus
mentium.

quibus rationalia sunt animalia, velut procello-
sum salum dixit passionum tempestate turbari; ut
ne hominibus quidem sapientibus comparandi sint,
qui hujusmodi perturbationibus animorum, à qui-
bus humana non est immunis infirmitas, etiam cum
eas hujus vitæ conditione patiuntur, mente imper-
turbata resistunt, non eis cedentes ad aliquid ap-
probandum vel perpetrandum, quod exorbitet ab
itinere sapientiæ & lege justitiæ: sed stultis mor-
talibus & injustis, non corporibus, sed mensibus
similes, (ut non dicam deteriores, eo quo vetu-
stiores & debitâ poenâ insanabiles,) ipsius quoque
mentis, ut iste appellavit, salo fluctuant; nec in
veritate atque virtute, qua turbulentis & pravis
affectionibus repugnantur, ex ulla animi parte con-
sistunt.

CAPUT IV.

De perturbationibus quæ animo accidunt, quæ sit Pe-
ripateticorum Stoicorumque sententia.

I. D U Æ sunt sententiæ philosophorum de his
animi motibus, quos Græci παθή, nostri
autem quidam, sicut Cicero, perturbationes, qui-
dam affectiones vel affectus, quidam verò, sicut
iste de Græco expressius, passiones vocant. Has
ergo perturbationes, sive affectiones, sive passiones
quidam philosophi dicunt etiam in sapientem ca-
dere, sed moderatas rationique subjunctas, ut eis
leges quodam modo, quibus ad necessarium redi-
gantur modum, dominatio mentis imponat. Hoc
qui sentiunt, Platonici sunt sive Aristotelici, cum
Aristoteles discipulus Platonis fuerit, qui sectam
Peripateticam condidit. Aliis autem, sicut Stoi-
cis, cadere ulla omnino hujuscemodi passiones in
sapientem non placet. Hos autem, id est Stoicos,
Cicero in libris de finibus bonorum & malorum,
verbis magis quam rebus adversus Platonicos seu
Peripateticos certare convincit: quando quidem
Stoici nolunt bona appellare, sed commoda cor-
poris & externa; eo quod nullum bonum volunt
esse hominis præter virtutem, tamquam artem
bene vivendi, quæ non nisi in animo est. Hæc
autem isti simpliciter & ex communi loquendi
consuetudine appellant bona; sed in comparatio-
ne virtutis, qua rectè vivitur, parva & exigua.
Ex quo fit, ut ab utriusque quodlibet vencentur,
seu bona seu commoda, pari tamen æstimatione
pensentur, nec in hac quæstione Stoici delecten-
tur, nisi novitate verborum. Videtur ergo mihi
etiam in hoc, ubi quaeritur, utrùm accidant sa-
pienti passiones animi, an ab eis sit prorsus alienus,
de verbis eos potius quam de rebus facere con-
troversiam. Nam & ipsos nihil hinc aliud quam
Platonicos & Peripateticos sentire existimo, quan-
tum ad vim rerum adinet, non ad vocabulorum
sonum.

2. Ut enim alia omittam, quibus id ostendam,
ne longum faciam, aliquid unum quod sit eviden-
tissimum dicam. In libris quibus titulus est No-
ctium Atticarum, scribit * Agellius, vir elegan-
tissimi eloqui, & multæ ac facundæ scientiæ, se
navigasse aliquando cum quodam philosopho no-
bili Stoico. Is philosophus, sicut latius & uberius,
quod ego breviter attingam, narrat * Agellius,
cum illud navigium horribili cælo & mari pericu-
losissimè jaçaretur, vi timoris expalluit. Id ani-
madversum est ab eis qui aderant, quamvis in mor-
tis vicinia, curiosissimè adrentis, utrumne philoso-

* Lib. 17.
Stoico
philoso-
phus in
periculo
palluit.

phus animo turbaretur. Deinde tempestate trans-
acta, mox ut securitas præbuit colloquendi vel
etiam garrandi locum, quidam ex his, quos navis
illa portabat, dives luxuriosus Asiaticus philoso-
phum compellat, illudens quod extimuisset atque
palluisset, cum ipse mansisset intrepidus in eo
quod impendebat exitio. At ille Aristippi Socra-
tici responsum retulit, qui cum in re simili eadem
verba ab homine simili audisset, respondit illum
pro anima nequissimi nebulonis merito non fuisse
sollicitum, se autem pro Aristippi anima timere
debuisse. Hac illo divite responsione depulso, pos-
tæa quæsit Agellius à philosopho non exagitan-
di animo, sed discendi, quænam illa ratio esset
pavoris sui. Qui ut doceret hominem sciendi stu-
dio naviter accensum, protulit statim de farsinula
sua Stoici Epicteti librum, in quo ea scripta
essent, quæ congruerent decretis Zenonis & Chry-
sippi, quos fuisse Stoicorum principes novimus. In
eo libro se legisse dicit Agellius, hoc Stoicis pla-
cuisse, quod animi visa, quas appellant phantasia,
nec in potestate est utrùm & quando incidant
animo, cum * veniunt ex terribilibus & formida-
bilibus rebus, necesse esse etiam sapientis animum
moveant; ita ut paulisper vel pavecat metu, vel
tristitiâ contrahatur, tamquam his passionibus præ-
venientibus mentis & rationis officium: nec ideo
tamen in mente fieri opinionem mali, nec appro-
bari ista eisque consentiri. Hoc enim esse volunt
in potestate, idque interesse censent inter animum
sapientis & stulti, quod stulti animus eisdem pas-
sionibus cedit, atque accommodat mentis assen-
sum; sapientis autem, quamvis eas necessitate pa-
tiatur, retinet tamen de his quæ appetere vel fu-
gere rationabiliter debet, veram & stabilem in-
concussa mente sententiam. Hæc ut potui, non
quidem commodiùs Agellio, sed certè brevius, &
ut puto, planius exposui, quæ ille se in Epicteti
libro legisse commemorat, eum ex decretis Stoi-
corum dixisse atque sensitse.

3. Quæ si ita sunt, aut nihil, aut penè nihil di-
stat inter Stoicorum aliorumque philosophorum
opinionem de passionibus & perturbationibus ani-
morum: utriusque enim mentem rationemque sa-
pientis ab earum dominatione defendunt. Et ideo
fortasse dicunt eas in sapientem non cadere Stoi-
ci, quia nequaquam ejus sapientiam, qua utique
sapientis est, ullo errore obnubilant, aut labe sub-
vertunt. Accidunt autem animo sapientis, salva
serenitate sapientiæ, propter illa quæ commoda
vel incommoda appellant, quamvis ea nolint di-
cere bona vel mala. Nam profecto si nihili pen-
deret eas res ille philosophus, quæ amissurum se
naufragio sentiebat; sicuti est vita ista salusque
corporis, non ita illud periculum perhorresceret, ut
palloris etiam testimonio proderetur. Verumtamen
& illam poterat permotionem pati, & fixam tene-
re mentem sententiam; vitam illam salutemque cor-
poris, quorum amissionem minabatur tempesta-
tis immanitas, non esse bona quæ illos quibus
inesse facerent bonos, sicut facit justitia. Quod
autem aiunt ea nec bona appellanda esse, sed
commoda: verborum certamini, non rerum exa-
mini deputandum est. Quid enim interest, utrùm
aptius bona vocentur, an commoda; dum tamen
ne his privetur, non minus Stoicus, quam Peri-

A pateticus pavecat & palleat; ea non æqualiter
appellando, sed æqualiter æstimando? Ambo fa-
nè, si bonorum istorum seu commodorum pericu-
lis ad flagitium vel facinus urgeantur, ut aliter ea
retinere non possint, malle se dicunt hæc amitte-
re quibus natura corporis salva & incolumis ha-
betur, quam illa committere quibus justitia vio-
latur. Ita mens, ubi fixa est ista sententia, nullas
perturbationes, etiam si accidant inferioribus ani-
mi partibus; in se contra rationem prævalere per-
mittit: quin immo eis ipsa dominatur, eisque non
consentendo, sed potius resistendo regnum virtutis
exercet. Talem describit etiam Virgilius Æneam,
ubi ait: Mens immota manet, lacrymæ volvantur
inanes.

CAPUT V.

Quod passiones, quæ Christianos animos afficiunt, non
in vitium trahant, sed virtutem exercent.

N O N est nunc necesse copiosè ac diligenter
ostendere, quid de istis passionibus doceat
Scriptura divina, qua Christiana eruditio conti-
netur. Deo quippe illam ipsam mentem subjicit
regendam & juvandam, mentique passiones ita
moderandas atque frenandas, ut in usus justitiæ
convertantur. Denique in disciplina nostra non
tam quaeritur utrùm pius animus irascatur, sed
quare irascatur, nec utrùm sit tristis, sed unde sit
tristis; nec utrùm timeat, sed quid timeat. Irasci
enim peccanti, ut corrigatur; contristari pro afflic-
to, ut liberetur; timere periclitanti, ne pereat;
nescio utrùm quisquam sana consideratione re-
prehendat. Nam & misericordiam Stoicorum est
solere culpæ: sed quanto honestius ille Stoicus
misericordiâ perturbaretur hominis liberandi,
quam timore naufragii. Longè melius & huma-
nius, & piorum sensibus accommodatius * Cicero
in Cæsaris laude locutus est, ubi ait: Nulla de vir-
tutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior mise-
ricordiâ est. Quid est autem misericordia, nisi aliè
na miseriæ quædam in nostro corde compassio,
qua utique si possumus, subvenire compellimur?
Servit autem motus iste rationi, quando ita præ-
betur misericordia, ut justitia conservetur; sive
cum indigenti tribuitur, sive cum ignoscitur pa-
nitenti. Hanc Cicero locutor egregius non dubi-
tavit appellare virtutem, quam Stoicos inter vi-
tia numerare non pudet: qui tamen; ut docuit
liber Epicteti nobilissimi Stoici, ex decretis Ze-
nonis & Chrysippi, qui hujus sectæ primas * habue-
runt, hujusmodi passiones in animum sapientis ad-
mittunt, quem vitis omnibus liberum volunt. Un-
de sit consequens, ut hæc ipsa non putent vitia,
quando sapienti sic accidunt, ut contra virtutem
mentis rationemque nihil possint, & una sit ea-
demque sententia Peripateticorum, vel etiam Pla-
toniorum; & ipsorum Stoicorum: sed, ut ait
* Tullius, verbi controversia jam diu torqueat ho-
mines Græculos contentionis cupidiores, quam
veritatis. Sed adhuc merito quaeri potest, utrùm
ad vitæ presentis pertineat infirmitatem, etiam
in quibusque bonis officiis hujuscemodi perpeti
affectus: sancti verò Angeli & sine ira puniant,
quos accipiunt aeterna Dei lege puniendos, &
miseris sine miseriæ compassione subveniant, &
periclitantibus eis quos diligunt, sine timore opi-
ulentur; & tamen istarum nomina passionum con-

Æneid. 3.

* Orat. pro
Ligario.

Misericor-
dia quid

* Supple,
partes.

* In 1. de
Oratore.

Angelis
cur tribu-
antur affe-
ctus, cum
peragunt
officia.

* Sic plerique MSS. At editi, cum veniant.

† In MSS. nonnullis, utrùm cum ad vitæ &c. Paulè pōt in sola

editione Lov. Sancti verò Angeli cum ch sine ira puniant.

fuetudine locutionis humanae etiam in eos usur-

CAPUT VI.

Quibus passionibus demones, consiente Apuleio, ex-

Qua interim de sanctis Angelis quaestione dilata, videamus quemadmodum dicant Platonici medios demones inter deos & homines constitutos istis passionum astibus fluctuare.

Mens demonum passionum vitii subiecta.

CAPUT VII.

Quod Platonici signentis poetarum infamatos asserant deos de contrariis studiorum certamine, cum ha-

Quod si quisquam dicit, non ex omnium, sed ex malorum demonum numero esse, quos poetae quorundam hominum osores & amatores deos non procul a veritate confingunt: hos enim dixit Apuleius, falso mentis per omnes cogitationum astus fluctuare: quomodo istud intelligere poterimus, quando cum hoc diceret, non quorundam, id est in aliorum, sed omnium demonum medietatem propter aëria corpora, inter deos & homines describebat? Hoc enim ait fingere poetae, quod ex istorum demonum numero deos faciunt, & eis deorum nomina imponunt, & quibus voluerint hominibus ex his amicos inimicosque distri-

* Apuleius lib. de deo Socratis.

* Editi, non paterentur: male ac refraganibus MSS. b Sic probè nota MSS. At editio Lov. omittit morum: cuius vocis loco Vind. & Am. habent deorum. Denique pro bonorum, Er. habet horum.

A Achilli intervenit. Quod ergo Minerva illa fuerit, poeticum vult esse figmentum; eò quod Minervam deam putat, eamque inter deos, quos omnes bonos beatosque credit, in alta aëtheria sede collocat, procul a conversatione mortalium. Quod autem aliquis demon fuerit Græcis favens Trojanisque contrarius, sicut alius adversus Græcos Trojanorum opitulator, quem Veneris seu Martis nomine idem poeta commemorat, quos deos iste talia non agentes in caelestibus habitationibus ponit; & hi demones pro eis quos amabant, contra eos quos oderant, inter se decertaverint, hoc non procul a veritate poetae dixisse confessus est. De his quippe ista dixerunt, quos hominibus simili motu cordis & falso mentis per omnes cogitationum astus fluctuare testatur, ut possent amores & odia, non pro iustitia, sed sicut populus similis eorum in Venatoribus & Aurigis, secundum suarum studia partium, pro aliis adversus alios exercere. Id enim videtur philosophus curasse Platonicus, ne cum hæc a poetis canerentur, non a demonibus mediis, sed ab ipsis diis, quorum nomina poeta fingendo ponunt, fieri crederentur.

CAPUT VIII.

De diis caelestibus & demonibus aëriis hominibusque terrenis Apuleii Platonici definitio.

Quid illa ipsa definitio demonum, parumne intuenda est, (ubi certè omnes determinando complexus est,) quod ait demones esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aëria, tempore aeterna? In quibus quinque commemoratis, nihil dixit omnino, quod demones cum bonis saltem hominibus id viderentur habere commune, quod non esset in malis. Nam ipsos homines cum aliquantò latiùs describendo complecteretur, suo loco de illis dicens tanquam de infimis atque terrenis, cum priùs dixisset de caelestibus diis; ut commendatis duabus partibus ex summo & infimo ultimis, tertio loco de mediis demonibus loqueretur: Igitur homines, inquit, ratione cluentes, oratione pol-

* 17. Enar. in Psal. 39. n. 8. & 9. & in Psal. 33. n. 10.

Apuleius lib. de deo Socratis.

* d. Hominis definitio.

Animans.

Sallust. in Catil.

moravit; quo boni discernuntur a malis. Quamvis & eorum malitiæ liberius exprimentæ pepercit, non tam ne ipsos, quam ne cultores eorum apud quos loquebatur, offenderet: significavit tamen prudentibus, quid de illis sentire deberent; quando quidem deos, quos omnes bonos beatosque credi voluit, ab eorum passionibus, atque, ut ait ipse, turbellis omni modo separavit, sola illos corporum aeternitate conjungens; animo autem non diis, sed hominibus similes demones, a pertissimè inculcans: & hoc non sapientiæ bono; & homines possunt esse participes; sed perturbatione passionum, quæ stultis malisque dominatur, a sapientibus verò & bonis ita regitur, ut malint eam non habere, quam vincere. Nam si non corporum, sed animorum aeternitatem cum diis habere demones vellet intelligi, non utique homines ab hujus rei consortio separaret: quia & hominibus aeternos esse animos, procul dubio sicut Platonius sentit. Ideo cum hoc genus animantium describeret, immortalibus animis, moribusque membris dixit esse homines. Ac per hoc si propterea communem cum diis aeternitatem non habent homines, quia corpore sunt mortales: propterea ergo demones habent, quia corpore sunt immortales.

CAPUT IX.

An amicitia caelestium deorum per intercessionem demonum possit homini provideri.

Quales igitur mediatores sunt inter homines & deos, per quos ad deorum amicitias homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod est in animante melius, id est animans; hoc autem habent cum diis melius, quod est in animante deterius, id est corpus? Cum enim animans, id est, animal ex anima constet & corpore, quorum duorum anima est utique corpore melior; etsi vitiosa & infirma, melior certè corpore etiam sanissimo atque firmissimo; quoniam ejus natura excellentior nec labe vitiorum postponitur corpori, sicut aurum etiam sordidum argento seu plumbo, licet purissimo, carius aestimatur: isti mediatores deorum & hominum, per quos interpositos divinis humana junguntur, cum diis habent corpus aeternum, vitiosum autem cum hominibus animum; quasi religio qua volunt diis homines per demones jungi, in corpore sit, non in animo constituta. Quænam tandem istos mediatores falsos atque fallaces quasi capite deorum nequitia vel pcena suspendit, ut inferiorem animalis partem, id est, corpus cum superioribus, superiorem verò, id est, animum cum inferioribus habeant, & cum diis caelestibus in parte serviente juncti, cum hominibus autem terrestribus in parte dominante sint miseri? Corpus quippe servum est, sicut etiam Sallustius ait, Animi imperio, corporis servitio magis utimur. Adjunxit autem ille, Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est: quoniam de hominibus loquebatur, quibus, sicut belluis, mortale corpus est. Isti autem, quos inter nos & deos mediatores nobis philosophi providerunt, possunt quidem dicere de animo & corpore, Alterum nobis cum diis, alterum cum hominibus commune est: sed, sicut dixi, tamquam in perversum ligati atque suspensi, servum corpus cum diis beatis, dominum animum cum homini-

a Plures probè nota MSS. prodiderunt. b Verbum habentes non est in MSS. c Vind. Am. & Er. damnandum.

bus miseris habentes, parte inferiore exaltati, superiore dejecti. Unde etiam si quisquam propter hoc eos putaverit aeternitatem habere cum diis, quia nulla morte, sicut animalium terrestrium, animi eorum solvantur a corpore: nec sic existimandum est eorum corpus tamquam honoratorum aeternum vehiculum, sed aeternum vinculum damnatorum.

CAPUT X.

Quod secundum Plotinum sententiam, minas miseri sint homines in corpore mortali, quam demones in aeterno.

Plotinus certè nostræ memoriæ vicinis temporibus, Platonem ceteris excellentiùs intellexisse laudatur. Is cum de humanis animis ageret, Pater, inquit, misericors mortalia illis vincula faciebat. Ita hoc ipsum quod mortales sunt homines corpore, ad misericordiam Dei patris pertinere arbitratus est, ne semper hujus vitæ miseriâ tenerentur. Hac misericordiâ indigna judicata est iniquitas demonum, quæ in animi passivi miseria, non mortale, sicut homines, sed aeternum corpus accepit. Essent quippe feliciores homines, si mortale cum eis haberent corpus; & cum diis beatum animum. Essent autem pares hominibus, si cum animo misero corpus saltem mortale cum eis habere meruissent: si tamen acquirerent aliquid pietatis, ut ab ærumnis vel in morte requiescerent. Nunc verò non solum feliciores hominibus non sunt animo misero, sed etiam miseres sunt perpetuo corporis vinculo. Non enim aliqua pietatis & sapientiæ disciplinâ proficientes, intelligi voluit ex demonibus fieri deos, cum aper-

Demonum miseria ob corporis immortalitatem.

CAPUT XI.

De opinione Platoniorum, qua putant animas hominum demones esse post corpora.

Dicit quidem & animas hominum demones esse, & ex hominibus fieri Lares, si boni meriti sunt; Lemures, si mali, seu Larvas: Manes autem deos dici, si incertum est bonorum eos, seu malorum esse meritum. In qua opinione, quantam voraginem aperit scèctandis perditis moribus, quis non videat, si vel paululum attendat? Quando quidem quamlibet nequam fuerint homines, vel Larvas se fieri dum opinantur, vel dum Manes deos, tanto pejores fiunt, quanto sunt nocendi cupidiores: ut etiam quibusdam sacrificiis tamquam divinis honoribus post mortem se invitari opinentur, ut noceant. Larvas quippe dicit esse noxios demones ex hominibus factos. Sed hinc alia quaestio est. Inde autem perhibet appellari Græcè beatos *Edaistovras*, quod boni sint animi, hoc est, boni demones; animos quoque hominum demones esse confirmans.

Eudæmonius.

CAPUT XII.

De tenuis contrariis, quibus secundum Platonios, demonum & hominum natura distinguitur.

Ed nunc de his agimus, quos in natura propria descripsit inter deos & homines genere animalia, mente rationalia, animo passiva, corpore aëria, tempore aeterna. Nempe cum priùs deos in sublimi caelo, homines autem in terra infima distinctos locis, & naturæ dignitate secerneret, ita conclusit: Habebis, inquit, interim bina animalia; deos ab hominibus plurimum differentes, loci sublimitate, vitæ perpetuitate, naturæ perfectione,

Apul. de deo Socratis.

d Sic Am. & MSS. At Vind. Er. & Lov. vicinis. Porro Plotinus philosophus sub initium imperii Aureliani, hoc est, anno Christi circiter 270. mortuus est, ut ex Porphyrio in ejus vita intelligitur.

nullo inter se propinquo communicatu, cum & habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dispescat; & vivacitas illic æterna & indefecta sit, hæc caduca & subciviva; & ingenia illa ad beatitudinem sublimate, hæc ad miserias infirmata. Hæc terna video commemorata contraria de duabus naturæ partibus ultimis, id est, summis atque infimis. Nam tria quæ proposuit de diis laudabilia, eadem repetivit, aliis quidem verbis, ut eis alia tria adversa ex hominibus redderet. Tria deorum hæc sunt: loci sublimitas, vitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc aliis verbis ita repetivit, ut eis tria contraria humanæ conditionis opponeret: cum & habitacula, inquit, summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dispescat: quia dixerat loci sublimitatem. Et vivacitas illic, inquit, æterna & indefecta sit, hæc caduca & subciviva: quia dixerat vitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem sublimate, hæc ad miserias infirmata: quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo posita sunt deorum, id est, locus sublimis, æternitas, beatitudo: & his contraria tria hominum, id est, locus infimus, mortalitas, miseria.

CAPUT XIII.

Quomodo demones, si nec cum diis beati, nec cum hominibus sunt miseri, inter utramque partem sine utriusque communionem sunt medii.

INTER hæc terna deorum & hominum, quoniam demones medios posuit, de loco nulla est controversia. Inter sublimem quippe & infimum, medius locus aptissime habetur & dicitur. Cetera bina restant, quibus cura adtentior adhibenda est, quemadmodum vel aliena esse à demonibus ostendatur, vel sic eis distribuantur, ut medietas videtur exposcere. Sed ab eis aliena esse non possunt. Non enim sicut dicimus locum medium nec esse summum, nec infimum, ita demones cum sint animalia rationalia, nec beatos esse, nec miseros, sicuti sunt arbuta vel pecora, quæ sunt sensus vel rationis expertia, rectè possumus dicere. Quorum ergo ratio mentibus inest, aut miseros esse aut beatos necesse est. Item non possumus rectè dicere, nec mortales esse demones, nec æternos. Omnia namque viventia aut in æternum vivunt, aut finiunt morte quod vivunt. Jam verò iste tempore æternos demones dixit. Quid igitur restat, nisi ut hi medii de duobus summis unum habeant, & de duobus infimis alterum? Nam si utraque de imis habebunt, aut utraque de summis, medii non erunt, sed in alterutram partem vel resiliunt, vel recumbunt. Quia ergo his binis, sicut demonstratum est, carere utrisque non possunt, acceptis ex utraque parte singulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis habere non possunt æternitatem, quæ ibi non est, unum hoc de summis habent: & ideo non est alterum ad complendam medietatem suam, quod de infimis habeant, nisi miseriam.

* al. CAP. XIII.

2. * Est itaque secundum Platonicos, sublimitium deorum vel beata æternitas, vel æterna beatitudo: hominum verò infimorum vel miseria mortalis, vel mortalitas misera: demonum autem medianum vel misera æternitas, vel æterna miseria. Nam & quinque illis, quæ in definitione demonum posuit, non eos medios, sicut promittebat, ostendit; quoniam tria dixit eos habere non

* Apud Apuleium, tanta intercapedine fastigii dispescant.

biscum, quod genere animalia, quod mente rationalia, quod animo passiva sunt; cum diis autem unum, quod tempore æterna; & unum proprium, quod corpore aëria. Quomodo ergo medii, quando unum habent cum summis, tria cum infimis? Quis non videat relicta medietate, quantum inclinentur & deprimantur ad infima? Sed planè ibi etiam medii possunt ita inveniri, ut unum habeant proprium, quod est corpus aërium, sicut & illi de summis atque infimis singula propria, dii corpus ætherium, hominesque terrenum, duo verò communia sint omnibus, quod genere sunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipse cum de diis & hominibus loqueretur, Habetis, inquit, bina animalia. Et non solent isti deos nisi rationales mente perhibere. Duo sunt residua, quod sunt animo passiva, & tempore æterna: quorum habent unum cum infimis, cum summis alterum, ut proportionali ratione librata medietas neque sustollatur in summa, neque in infima deprimatur. Ipsa est autem illa demonum misera æternitas, vel æterna miseria. Qui enim ait, animo passiva, etiam misera dixisset, nisi eorum cultoribus erubuisse. Porro quia providentiâ summi Dei, sicut etiam ipsi fatentur, non fortuita temeritate regitur mundus, numquam esset istorum æterna miseria, nisi esset magna malitia.

3. Si igitur beati rectè dicuntur eudæmones, non sunt eudæmones demones quos inter homines & deos isti in medio locaverunt. Quis ergo est locus bonorum demonum, qui supra homines, infra deos, istis præbeant adiutorium, illis ministerium? Si enim boni æternique sunt, profectò & beati sunt. Æterna autem beatitudo medios eos esse non finit, quia multum diis comparat, multumque ab hominibus separat. Unde frustra isti conabuntur ostendere, quomodo demones boni, si & immortales sunt & beati, rectè medii constituantur inter deos immortales ac beatos & homines mortales ac miseros. Cum enim utrumque habeant cum diis; & beatitudinem scilicet & immortalitatem, nihil autem horum cum hominibus & miseriis & mortalibus, quomodo non potius remoti sunt ab hominibus diisque conjuncti, quam inter utrosque medii constituti? Tunc enim medii essent, si haberent & ipsi duo quædam sua, non cum binis alterutrorum, sed cum singulis utrorumque communia: sicut homo medium quiddam est, sed inter pecora & angelos, ut quia pecus est animal irrationale atque mortale, angelus autem rationale & immortale, medius homo esset, inferior angelis, superior pecoribus, habens cum pecoribus mortalitatem, rationem cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo cum quærimus medium inter beatos immortales miserosque mortales, hoc invenire debemus, quod aut mortale sit beatum, aut immortale sit miserum.

CAPUT XIV.

An homines cum sint mortales, possint vera beatitudine esse felices.

UTRUM autem & beatus & mortalis homo esse possit, magna est inter homines quæstio. Quidam enim conditionem suam humiliter inspererunt, negaveruntque hominem capacem esse posse beatitudinis, quamdiu mortaliter vivit. Quidam verò extulerunt se, & ausi sunt dicere, sapientia compotes, beatos esse posse mortales. Quod

† Editi, pro eorum cultoribus. Abest pro à MSS.

si ita est, cur non ipsi potius medii constituuntur inter mortales miseros & immortales beatos, beatitudinem habentes cum immortalibus beatis, mortalitatem cum mortalibus miseris? Profectò enim si beati sunt, invident nemini; (nam quid miserius invidentiâ?) & ideo mortalibus miseris, quantum possunt, ad consequendam beatitudinem consulunt; ut & etiam immortales valeant esse post mortem, & Angelis immortalibus beatisque conjungi.

CAPUT XV.

De Mediatore Dei & hominum, homine Christo Iesu.

SI autem, quod multo credibilius & probabilius disputatur, omnes homines, quamdiu mortales sunt, etiam miseri sint necesse est, quærendus est medius, qui non solum homo, verum etiam Deus sit; ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem hujus medii beata mortalitas interveniendo perducatur. Quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta: non autem permansit in ipsa carne mortalis, quam resuscitavit a mortuis: quoniam ipse fructus est mediationis ejus, ut nec ipsi, propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua vel carnis morte remaneret. Proinde mediatorem inter nos & Deum, & mortalitatem habere oportuit transeuntem, & beatitudinem permanentem: ut per id quod transit, congrueret morituris; & ad id quod permanet, transferret ex mortuis. Boni igitur Angeli inter miseros mortales & beatos immortales medii esse non possunt, quia ipsi quoque & beati & immortales sunt: possunt autem medii esse angeli mali; quia immortales sunt cum illis; miseri cum istis. His contrarius est Mediator bonus, qui adversus eorum immortalitatem & miseriam, & mortalitas esse ad tempus voluit, & beatus in æternitate persistere potuit: ac sic eos & immortales superbos, & miseros noxios, ne immortalitatis jactantia seducerent ad miseriam, & suæ mortis humilitate & suæ beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per suam fidem mundans, ab illorum immundissima dominatione liberavit.

2. Homo itaque mortalis & miser longè sejunctus ab immortalibus & beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati & beatitudini copuletur? Quod possit delectare in demonum immortalitate, miserum est: quod possit offendere in Christi mortalitate, jam non est. Ibi ergo cavenda est miseria sempiterna: hæc mors timenda non est, quæ esse non potuit sempiterna, & beatitudo amanda est sempiterna. Ad hoc quippe se interponit medius immortalis & miser, ut ad immortalitatem beatam transire non sinat, quoniam persistit quod impedit, id est, ipsa miseria: ad hoc autem se interposuit mortalis & beatus, ut mortalitate transacta, & ex mortuis faceret immortales; quod in se resurgendo monstravit, & ex miseris beatos, unde numquam ipse discessit. Alius est ergo medius malus, qui separat amicos; alius bonus, qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medii separatores, quia multitudo quæ beata est, unius Dei participatione fit beata; cujus participationis privatione misera multitudo malorum angelorum, quæ se opponit potius ad

* Sic MSS. Editi verò, consulunt. Tom. VII.

impedimentum, quam interponit ad beatitudinis adiutorium, etiam ipsa multitudine obstrepat quodam modo, ne possit ad illud unum beatificum bonum perveniri, ad quod ut perduceremur, non multis, sed uno mediatore opus erat; & hoc ipso eo, cujus participatione sumus beati; hoc est, Verbo Dei non factò, per quod facta sunt omnia. Nec tamen ob hoc mediator est, quia Verbum: maxime quippe immortale & maxime beatum Verbum longè est à mortalibus miseris; sed mediator per quod homo: eo ipso ostendens utique ad illud non solum beatum, verum etiam beatificum bonum non oportere quæri alios mediatores, per quos arbitremur nobis perventionis gradus esse molientes; quia beatus & beatificus Deus factus particeps humanitatis nostræ compendium præbuit participandæ divinitatis suæ. Neque enim nos à mortalitate & miseria liberans ad Angelos immortales beatosque ita perducit, ut eorum participatione etiam nos immortales & beati sumus; sed ad illam Trinitatem, cujus & Angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma servi, ut mediator esset, infra Angelos esse voluit, in forma Dei super Angelos mansit: idem in inferioribus via vitæ, qui in superioribus vita.

CAPUT XVI.

An rationabiliter Platonicus definierint deos cælestes dedinantes terrena contagia, hominibus non miseri, quibus ad amicitiam deorum demones suffragentur.

NON enim verum est, quod idem Platonius ait dixisse Platone, Nullus deus miscetur homini. Et hoc præcipuum eorum sublimitatis ait esse specimen, quod nulla adtractatione hominum contaminantur. Ergo demones contaminari fatetur: & ideo eos à quibus contaminantur, mundare non possunt, omnesque immundi pariter fiunt, & demones contrafectione hominum; & homines cultu demonum. Aut si & contrafectioni miserique hominibus, nec tamen contaminari demones possunt, diis profectò meliores sunt: quia illi si miscerentur, contaminarentur. Nam hoc deorum dicitur esse præcipuum, ut eos sublimiter separatos humana contrafectione contaminare non possit. Deum quidem summum omnium creatorem, quem nos verum Deum dicimus, sic à Platone prædicari asseverat, quod ipse sit solus qui non possit penuriam sermonis humani quavis oratione vel modicè comprehendere; vix autem sapientibus viris, cum se vigore animi, quantum lieuit, à corpore removerint, intellectum hujus Dei, & id quoque interdum velut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicare. Si ergo supra omnia verè summus Deus intelligibili quadam præsentia, etsi interdum, etsi tamquam rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicans, adest tamen sapientium mentibus, cum se quantum licuit, à corpore removerint, nec ab eis contaminari potest; quid est quod isti dii propterea constituuntur longè in sublimi loco; ne contrafectione contaminentur humana? Quasi verò aliud corpora illa aetheria quam videre sufficiat, quorum luce terra, quantum sufficit, illustratur. Porro si non contaminantur sidera, cum videntur, quos deos omnes visibiles dicit: nec demones hominum contaminantur ad aspectu, quamvis de proximo videantur.

Apuleius lib. de deo Sacram.

ibidem.

Deus sapientium mentibus præsens nõ contaminatur.

An forte vocibus humanis contaminarentur, qui A acie non contaminantur oculorum; & ideo daemones medios habent, per quos eis voces hominum nuntiantur, a quibus longe absunt, ut incontaminatissimi perseverent? Quid jam de ceteris sensibus dicam? Non enim olfaciendo contaminari vel dii possent, si adessent, vel cum adsunt daemones, possunt vivorum corporum vaporibus humanorum, si tantis sacrificiorum cadaverinis non contaminantur nidoribus. In gustandi autem sensum nulla necessitate reficienda mortalitatis urgentur, ut fame adacti cibos ab hominibus quaerant. Tactus vero in potestate est. Nam licet ab eo potissimum sensu contrectatio dicta videatur, haec tamen, si vellet, miscerentur hominibus, ut viderent & viderentur, audirent & audirentur. Tangendi autem quae necessitas? Nam neque homines id concupiscere audent, cum deorum vel daemonum bonorum conspectu vel colloquio fruere. Et si in tantum curiositas progrediretur, ut vellet, quomodo pacto quisquam possit invitum tangere Deum, vel daemone, qui nisi captum non potest passerem?

2. Videndo igitur visibusque se praebendo & loquendo & audiendo, dii corporaliter misceri hominibus possent. Hoc autem modo daemones si miscerentur, ut dixi, & non contaminantur, dii autem contaminarentur, si miscerentur; incontaminabiles dicuntur daemones, & contaminabiles deos. Si autem contaminantur & daemones, quid conferunt hominibus ad vitam post mortem beatam, quos contaminati mundare non possunt, ut eos mundos diis incontaminatis possint adungere, inter quos & illos medii constituti sunt? Aut si hoc eis beneficii non conferunt, quid prodest hominibus daemonum amica mediatio? An ut post mortem non ad deos homines per daemones transeant, sed simul vivant utrique contaminati, ac per hoc neutri beati? Nisi forte quis dicat more spongiarum vel hujuscemodi rerum mundare daemones amicos suos, ut tanto ipsi sordidiores fiant, quanto fiunt homines eis velut tergentibus mundiores. Quod si ita est, contaminatioribus dii miscerentur daemones, qui ne contaminarentur, hominum propinquitatem contrectationemque vitarent. An forte dii possunt ab hominibus contaminatos mundare daemones, nec ab eis contaminari, & eo modo non possent & homines? Quis talia sentiat, nisi quem fallacissimi daemones deciperunt? Quid, quod si videri & videre contaminant, videntur ab hominibus dii, quos visibiles dicit, clarissima mundi lumina & cetera fidera, tutioresque sunt daemones ab ista hominum contaminatione, qui non possunt videri, nisi velint? Aut si non videri, sed videre contaminant, negent ab istis clarissimis mundi luminibus, quos deos opinantur, videri homines, cum radios suos terras usque pertendant. Qui tamen eorum radii per quaeque immunda diffusa non contaminantur: & dii contaminantur, si hominibus miscerentur, etiam si esset necessarius in subveniando contactus. Nam radii solis & lunae terra contingitur, nec istam contaminat lucem.

CAPUT XVII.

Ad consequendam vitam beatam, quae in participatione est summi boni, non tali mediatore indigere hominem qualis est daemon, sed tali qualis unus est Christus.

MIROREM autem plurimum tam doctos homines, qui cuncta corporea & sensibilia, praeter incorporalibus & intelligibilibus, postponenda judicaverunt, cum agitur de beata vita, corporalium contrectationum facere mentionem. Ubi est illud Plotini, ubi ait, Fugiendum est igitur ad a) carissimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia? Quae igitur classis, inquit, aut fuga? Similem deo fieri. Si ergo deo quanto similior, tanto fit quique propinquior, nulla est ab illo alia longinquitas quam ejus dissimilitudo. Incorporali vero illi aeterno & incommutabili tanto est anima hominis dissimilior, quanto rerum temporalium mutabiliumque cupidior. * Hoc ut fanetur, quoniam immortali puritati, quae in summo est, ea quae in imo sunt mortalia & immunda convenire non possunt, opus est quidem mediatore, non tamen tali qui corpus quidem habeat immortalis propinquum summis, animum autem morbidum similem infimis, quo morbo nobis invidet potius ne sanemur, quam adjuvet ut sanemur: sed tali qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus, immortali spiritus justitia, per quam non locorum distantiam, sed similitudinis excellentiam mansit in summis, mundandis liberandisque nobis verè divinum praebet adiutorium. Qui profecto incontaminabilis Deus absit ut contaminationem timeret ex homine quo indutus est, aut ex hominibus inter quos in homine conversatus est. Non enim parva sunt haec interim duo, quae salubriter sua incarnatione monstravit, nec carne posse contaminari veram divinitatem, nec ideo putandos daemones nobis esse meliores, quia non habent carnem. Hic est, sicut eum praedicat sancta Scriptura, Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus, de cujus & divinitate qua Patri est semper aequalis, & humanitate qua nobis factus est similis, non hic locus est ut competenter pro nostra facultate dicamus.

CAPUT XVIII.

Quod fallacia daemonum, dum sua intercessione viam spondet ad Deum, hoc admittitur, ut homines a via veritatis avertat.

FALSI autem illi fallacesque mediatore daemones, qui cum per spiritus immunditiam miseri ac maligni multis effectibus clareant, per corporalium tamen locorum intervalla & per aëriorum corporum levitatem a provectu animorum nos advocare atque avertere moliantur, non viam praebent ad Deum, sed, ne via teneatur, impediunt. Quando quidem & in ipsa via corporali, quae falsissima est & plenissima erroris, qua non iter agit justitia, quoniam non per corporalem altitudinem, sed per spiritalem, hoc est, incorporalem similitudinem ad Deum debemus ascendere, in ipsa tamen corporali via, quam daemonum amici per elementorum gradus ordinant, inter aetherios deos & terrenos homines aëriis daemonebus mediis constitutis, hoc deos opinantur habere praecipuum, ut propter hoc intervallum locorum

* Ex editis duo Er. & Lov. omittunt pra.
 b Editi, clarissimam. At MSS. carissimam: juxta Graecum Plotini Ennead. 7. lib. 6.

c Nonnulli MSS. sed non melioris notae, homo conversatus est.
 d Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. nec in carne.
 e Lov. & non viam. Particula & abest ab aliis libris.

CAPUT XXI.

Ad quem modum Dominus voluerit demonibus innoscere.

IPSUM autem daemones etiam hoc ita sciunt, ut eidem Domino infirmitate carnis induto dixerint, Quid nobis & tibi, Iesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos. Clarum est in his verbis, quod in eis & tanta scientia erat, & caritas non erat. Poenam quippe suam formidabant ab illo, non in illo justitiam diligebant. Tantum vero eis innotuit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. Sed, innotuit, non sicut Angelis sanctis, qui ejussecundum id quod Dei Verbum est, participata aeternitate perfruuntur; sed sicut eis terrenis innotescendum fuit, ex quorum tyrannica quodammodo potestate fuerat liberaturus praedestinos in suum regnum & gloriam semper veracem & veraciter sempiternam. Innotuit ergo daemones, non per id quod est vita aeterna, & lumen incommutabile quod illuminat cios, cui videndo per fidem, quae in illo est; corda mundantur; sed per quaedam temporalia suae virtutis effecta & occultissimae signa praesentiae, quae angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potius quam infirmitati hominum possent esse conspicua. Denique quando ea paululum supprimenda judicavit, & aliquanto altius latuit, dubitavit de illo daemonum princeps, eumque tentavit, an Christus esset explorans, quantum se tentari ipse permitit, ut hominem quem gerebat, ad nostrae imitationis temperaret exemplum. Post illam vero tentationem, cum Angeli, sicut scriptum est, ministrarent ei, boni utique & sancti, ac per hoc spiritibus immundis metuenti & tremendi, magis magisque innotescerebat daemones quantum esset, ut ei jubenti, quamvis in illo contentibilis videretur carnis infirmitas, resistere nullus auderet.

CAPUT XXII.

Quid intersit inter scientiam sanctorum Angelorum, & scientiam demonum.

HIS igitur Angelis bonis omnis corporali temporealiumque rerum scientia, qua instantur daemones, vilis est: non quod earum ignari sint, sed quod illis Dei, qua sanctificantur, caritas cara est, praeter cuius non tantum incorporali, verum etiam incommutabili & ineffabili pulcritudine, cujus sancto amore inardescunt, omnia quae infra sunt, & quod illud est non sunt, seque ipsos inter illa contemnunt, ut ex toto quod boni sunt, eo bono ex quo boni sunt, perfruuntur. Et ideo certius etiam temporalia & mutabilia ista noverunt; quia eorum principales causas in Verbo Dei conspiciunt, per quod factus est mundus: quibus causis quaedam probantur, quaedam reprobantur, cuncta ordinantur. Daemones autem non aeternas temporum causas & quodammodo cardinales in Dei Sapientia contemplantur, sed quorundam signorum nobis occultorum majore experientiam multo plura quam homines futura prospiciunt. Dispositiones quoque suas aliquando praenuntiant. Denique saepe isti, numquam illi omnino fallunt. Aliud est enim temporalibus temporalia & mutabilibus mutabilia conjectare, eiusque temporalem & mutabilem modum suae vo-

contrectatione non contaminantur humana. Ita daemones contaminari potius ab hominibus, quam homines mundari a daemonebus credunt, & deos ipsos contaminari potuisse, nisi loci altitudine murerentur. Quis tam infelix est, ut ista via mundari se existimet, ubi homines contaminantes, daemones contaminati, dii contaminabiles praedicantur; & non potius eligat viam, ubi contaminantes magis daemones evitentur, & ab incontaminabili Deo ad ineundam societatem incontaminatorum Angelorum homines a contaminatione mudentur?

CAPUT XIX.

Quod appellatio daemonum jam nec apud cultores eorum assumatur in significationem alicujus boni.

SED ne de verbis etiam nos certare videamur, quoniam nonnulli istorum, ut ita dixerim, daemonicorum, in quibus & Labeo est, eosdem perhibent ab aliis angelos dici, quos ipsi daemones nuncupant, jam mihi de bonis Angelis aliquid video differendum, quos isti esse non negant, sed eos bonos daemones vocare quam angelos malunt. Nos autem, sicut Scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim bonos, partim malos, numquam vero bonos daemones legimus: sed ubicumque illarum litterarum hoc nomen positum reperitur, sive daemones, sive daemonia dicantur, non nisi maligni significantur spiritus. Et hanc loquendi consuetudinem in tantum populi usquequaque secuti sunt, ut eorum etiam qui pagani appellantur, & deos multos ac daemones colendos esse contendunt, nullus ferè sit tam litteratus & doctus, qui audeat in laude vel sermo suo dicere, Daemone habes: sed cuilibet hoc dicere voluerit, non se aliter accipi, quam maledicere voluisse, dubitare non possit. Quae igitur nos causa compellit, ut post offensionem aurium tam multarum, ut jam penè sint omnium, quae hoc verbum non nisi in malam partem audire consueverunt, quod diximus cogamur exponere, cum possimus angelorum nomine adhibito, eandem offensionem quae nomine daemonum fieri poterat, evitare?

CAPUT XX.

De qualitate scientiae, qua daemones superbos facit.

QUAMQUAM etiam ipsa origo hujus nominis, si divinos intueamur libros, aliquid affert cognitione dignissimum. Daemones enim dicuntur, quoniam vocabulum Graecum est, ob scientiam nominati. Apostolus autem Spiritu sancto locutus ait, Scientia inflat, caritas vero aedificat. Quod rectè aliter non intelligitur, nisi scientiam tunc prodesse, cum caritas inest, sine hac autem inflare, id est, in superbiam inanissimam quasi ventositatis extollere. Est ergo in daemonebus scientia sine caritate, & ideo tam inflati, id est, tam superbi sunt, ut honores divinos & religionis servitutem, quam vero Deo debent fieri, sibi se faterentur exhiberi, & quantum possunt, & apud quos possunt, adhuc agunt. Contra superbiam porro daemonum, qua pro meritis possidebatur genus humanum, Dei humilitas quae in forma servi apparuit, quantam virtutem habeat, animarum hominum nesciunt immunditiam elationis inflatae, daemonebus similes superbia, non scientia.

Daemones in Scripturis in malam partem accipiuntur.

* Al. Cap. XVII.

1. Tim. 2. 5.

Daemones unde dicti. 1. Cor. 8. 2.

Daemones cur superbi.

* Sola editio Lov. & ab incommutabili Deo.
 b Plato in Cratylo daemones dictos tradit quasi delirios, id est peritos ac rerum scios. Vide Lactant. lib. 2.
 c Vind. & MSS. satis egerit. Sic aliis locis constanter, satis ago.

pro satago.
 d Vind. Am. Er. & plures MSS. qua in Christo apparuit. Nonnulli veteres libri, qui in Christo &c.
 e Aliquot MSS. motum.

Matth. 1. 24.
 Matth. 8. 29.

Matth. 4. 3.

Daemones in cognitione futurorum saepe falli.

luntatis & facultatis inferere, quod dæmonibus certa ratione permissum est: aliud autem in æternis atque incommutabilibus Dei legibus, quæ in ejus Sapientia vivunt, mutationes temporum prævidere, Deique voluntatem, quæ tam certissima quam potentissima est^a omnium, Spiritûs ejus participatione cognoscere; quod sanctis Angelis recta discretione donatum est. Itaque non solum æterni, verum etiam beati sunt. Bonum autem quo beati sunt, Deus illis est, à quo creati sunt. Illius quippe indeclinabiliter participatione & contemplatione perfruuntur.

CAPUT XXIII.

Nomen deorum falsò adscribi diis gentium, quod tamen & Angelis sanctis & hominibus justis ex divinarum Scripturarum auctoritate commune est.

Hones dicere, eisque annumerare, quos à summo Deo conditos deos scribit eorum auctor & magister Plato; dicant quod volunt: non enim cum eis de verborum controversia laborandum est. Si enim sic immortales, ut tamen à summo Deo factos, etsi non per se ipsos, sed ei à quo facti sunt adhærendo, beatos esse dicunt; hoc dicunt quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platonicorum esse sententiam, sive omnium, sive meliorum, in eorum litteris inveniri potest. Nam & de ipso nomine, quo hujusmodi immortalem beatamque creaturam deos appellant; ideo inter nos & ipsos penè nulla dissensio est, quia &

^{Psal. 49. 1.} in nostris sacris litteris legitur, *Deus deorum Dominus locutus est.* Et alibi, *Constitemini Deo deorum.* Et

^{Psal. 94. 3.} alibi, *Rex magnus super omnes deos.* Illud autem

^{Psal. 95. 4.} ubi scriptum est, *Terribilis est super omnes deos:* cur dictum sit, deinceps ostenditur. Sequitur enim,

^{Ibidem. 5.} *Quoniam omnes dii gentium dæmonia, Dominus autem celos fecit: Super omnes ergo deos dixit, sed gentium, id est, quos gentes pro diis habent, quæ sunt dæmonia: ideo terribilis, sub quo terrore Domino dicebant, Venisti perdere nos? Illud verò ubi dicitur, Deus deorum, non potest intelligi Deus dæmoniorum: & Rex magnus super omnes deos, absit ut dicatur Rex magnus super omnia dæmonia. Sed homines quoque in populo Dei, eadem Scriptura deos appellat. Ego, inquit, dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes. Potest itaque intelligi horum deorum Deus, qui dictus est Deus deorum: & super hos deos Rex magnus, qui dictus est Rex magnus super omnes deos.*

^{Marci 1. 2. 4.}

^{Psal. 81. 6.}

^{Homines cur dii dicitur clarior quam ipsi Angeli.}

2. Verumtamen cum à nobis quæritur, si homines dicti sunt dii, quòd in populo Dei sunt, quem per Angelos vel per homines alloquitur Deus, quanto magis immortales eo nomine digni sunt, qui ea fruuntur beatitudine, ad quam Deum colendo cupiunt homines pervenire? quid respondebimus, nisi non frustra in Scripturis sanctis ex-

^a Sic Er. & MSS. At Viad. Am. & Lov. quàm potentissima est, divini spiritûs &c.

pressiùs homines nuncupatos deos, quàm illos immortales & beatos, quibus nos æquales futuros in resurrectione promittitur, ne scilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis constituerem deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile est evitare. Et evidentiùs dici debuerunt homines dii in populo Dei, ut certi ac fidentes fierent, esse eum Deum suum, qui dictus est Deus deorum: quia etsi appellentur dii immortales illi & beati, qui in cælis sunt; non tamen dicti sunt dii deorum, id est, dii hominum in populo Dei constitutorum, quibus est dictum, *Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes.* Hinc est quod ait Apostolus, *Etsi sunt qui dicuntur dii, sive in celo, sive in terra; sicuti sunt dii multi, & domini multi: nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.*

3. Non multum ergo de nomine disceptandum est, cum res ipsa ita clareat, ut à scrupulo dubitationis aliena sit. Illud verò quòd nos ex eorum immortalium beatorum numero missos Angelos esse dicimus, qui Dei voluntatem hominibus annuntiarent, illis autem non placet, quia hoc ministerium non per illos quos deos appellant, id est, immortales & beatos, sed per dæmones fieri credunt, quos immortales tantum, non etiam beatos audent dicere; aut certè ita immortales ac beatos, ut tamen dæmones bonos, non deos sublimiter collocatos & ab humana contrectatione semotos, quamvis nominis controversia videatur, tamen ita detestabile est nomen dæmonum, ut hoc modis omnibus à sanctis Angelis nos remove debeamus. Nunc ergo ita liber iste claudatur, ut sciamus immortales ac beatos, quolibet vocentur, qui tamen facti & creati sunt, medios non esse ad immortalem beatitudinem perducendis mortalibus miseris; à quibus utraque differentiâ separantur. Qui autem medii sunt communem habendo immortalitatem cum superioribus, miseriam cum inferioribus, quoniam merito malitiæ sunt miseri, beatitudinem quam non habent, invidere nobis possunt potiùs quàm præbere. Unde nihil habent amici dæmonum quod nobis dignum afferant, cur eos tamquam adjuutores colere debeamus, quos potiùs ut deceptores evitare debemus. Quos autem bonos, & ideo non solum immortales, verum etiam beatos deorum nomine sacris & sacrificiis propter vitam beatam post mortem adipiscendam colendos putant, qualescumque illi sint, & quolibet vocabulo digni sint, non eos velle per tale religionis obsequium nisi unum Deum coli, à quo creati & cujus participatione beati sunt, adjuvante ipso, in sequenti libro diligentius differemus.

^b Particula autem desideratur in sola editione Lov.



LIBER DECIMUS.

In quo docet Augustinus divinum honorem, qui lætæ cultus dicitur & sacrificiis agitatur, nolle Angelos bonos exhiberi nisi uni Deo, cui & ipsi serviunt. De principio subinde ac via purgandæ ac liberandæ animæ disputat contra Porphyrium.

CAPUT I.

Veram beatitudinem sive angelis, sive hominibus, per unum Deum tribui, etiam Platonicos defuisse: sed utrum hi, quos ob hoc ipsum colendos putant, unum tantum Deo, an etiam sibi sacrificari velint, esse querendum.

Omnium certa sententia est, qui ratione quoquo modo uti possunt, beatos esse omnes homines velle. Qui autem sint, vel unde fiant, dum mortalium quærit infirmitas, multæ magnæque controversiæ concitatae sunt; in quibus philosophi sua studia & otia contriverunt, quas in medium adducere atque discutere, & longum est, & non necessarium. Si enim recolit qui hæc legit, quid in libro egerimus octavo in eligendis philosophis, cum quibus hæc de beata vita, quæ post mortem futura est, quæstio tractaretur, utrum ad eam uni Deo vero, qui etiam est deorum effector, an plurimis diis religione sacrisque serviendo, pervenire possimus; non etiam hæc eadem reperi expectat, præsertim cum possit relegendo, si forte oblitus est, * administrari memoriam. Elegimus enim Platonicos omnium philosophorum meritò nobilissimos: propterea, quia sicut sapere potuerunt, licet immortalium ac rationalem vel intellectualem hominis animam, nisi participato lumine illius Dei, à quo & ipsa & mundus factus est, beatam esse non posse: ita illud quod omnes homines appetunt, id est, vitam beatam, quemquam isti asculturum negant, qui non illi uni optimo, qui est incommutabilis Deus, puritate casti amoris adhæserit. Sed quia ipsi quoque sive cedentes vanitati errorique populorum, sive, ut ait Apostolus, *evanescentes in cogitationibus suis*, multos deos colendos ita putaverunt, vel putari voluerunt, ut quidam eorum etiam dæmonibus divinos honores sacrorum & sacrificiorum deferendos esse censerent, quibus jam non parva ex parte respondimus: nunc videndum ac differendum est, quantum Deus donat, immortales ac beati in cælestibus sedibus, dominationibus, principatibus, potestatibus constituti, quos isti deos, & ex quibus quosdam vel bonos dæmones, vel nobiscum angelos nominant, quomodo credendi sint velle à nobis religionem pietatemque servari, hoc est, ut apertius dicam, utrum etiam sibi, an tantum Deo suo, qui etiam noster est, placeat eis ut sacra faciamus & sacrificemus, vel aliqua nostra seu nos ipsos religionis ritibus consecremus.

2. Hic est enim divinitati, vel si expressius dicendum est, deitati debitus cultus, propter quem uno verbo significandum, quoniam mihi fatis ido-

neum non occurrit Latinum, Græco ubi necesse est in sinu quid velim dicere. *Λατρεία* quippe nostri, ubicumque sanctarum Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem. Sed ea servitus, quæ debetur hominibus, secundum quam præcipit Apostolus, * servos dominis suis subditos esse debere, alio nomine Græcè nuncupari solet: *λατρεία* verò secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper, aut tam frequenter ut penè semper, ea dicitur servitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si tantummodo cultus ipse dicitur, non soli Deo deberi videtur. Dicimur enim colere etiam homines, quos honorifica vel recordatione vel præsentia frequentamus. Nec solum ea quibus nos religiosa humilitate subijcimus, sed quædam etiam quæ subiecta sunt nobis, coli perhibentur. Nam ex hoc verbo & agricolæ & coloni & incolæ vocantur: & ipsos deos non ob aliud appellant cælicolas, nisi quòd cælum colant; non utique venerando, sed inhabitando; tamquam cæli quosdam colonos; non sicut appellantur coloni, qui conditionem debent generali solo propter agriculturam sub dominio possessorum; sed, sicut ait quidam Latini eloquii magnus * auctor, Urbis antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. Ab incolendo enim colonos vocavit, non ab agricultura. Hinc & civitates à majoribus civitatibus velut populorum examiniibus conditæ, coloniæ nuncupantur. Ac per hoc cultum quidem non deberi nisi Deo, propria quadam notione verbi hujus omnino verissimum est: sed quia & aliarum rerum dicitur cultus, ideo Latine uno verbo significari cultus Deo debitus non potest.

3. Nam & ipsa religio quamvis distinctius, non quemlibet, sed Dei cultum significare videatur; unde isto nomine interpretati sunt nostri eam quæ Græcè *θεωπεία* dicitur: tamen quia Latina loquendi consuetudine, non imperitorum, verum etiam doctissimorum, & cognationibus humanis atque affinitatibus & quibusque necessitudinibus dicitur exhibenda religio, non eo vocabulo vitatur ambiguum, cum de cultu deitatis vertitur quæstio, ut fidenter dicere valeamus, religionem non esse nisi Dei cultum; quoniam videtur hoc verbum à significanda observantia propinquitatis humanæ insolenter auferri. Pietas quoque proprie Dei cultus intelligi solet, quam Græci *εὐσεβεία* vocant. Hæc tamen & erga parentes officiosè haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiæ frequentatur: quod ideo arbitror evenisse, quia hæc fieri præcipue Deus mandat, eaque sibi vel pro sacrificiis, vel præ sacrifici-

* Plures MSS. *adjuvare.*
^b Particula *sicut* absit à MSS. & ab editis Viad. Am. Er.
^c In eo, quem citat, Apostoli loco Græcè est, *οὐ δουλοὶ, servi.* Id ipsum passim observat Augustinus. In Exodus q. 9. 4. *ἡμεῖς*, inquit,

debetur Deo tamquam Domino, λατρεία verò non nisi Deo tamquam Deo. Item in Genesis q. 61. & lib. 17. contra Faust. c. 9. & lib. 20. c. 21. & c.
^d Nonnulli MSS. *infallenter.*

CAPUT III.

De vero Dei cultu, à quo Platonici, quamvis creatorem universitatis intellexerint, deviantur colendo angelos sive bonos sive malos honore divino.

ciis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudi. A ne factum est, ut & Deus ipse dicitur pius: quem sanè Græci nullo suo sermonis usu θεὸς ὅσιος vocant; quamvis θεοσεβείας pro misericordia illorum etiam vulgus usurper. Unde in quibusdam Scripturarum locis, ut distinctio certior appareret, non θεοσεβείας, quod ex bono cultu, sed θεοσεβείας, quod ex Dei cultu compositum resonat, dicere maluerunt. Utrumlibet autem horum nos uno verbo enuntiare non possumus. Quæ itaque λατρεία Græcè nuncupatur, & Latine interpretatur servitus, sed ea qua colimus Deum: vel quæ σεβαστή Græcè, Latine autem religio dicitur, sed ea quæ nobis est erga Deum: vel quam illi θεοσεβείας, nos verò non uno verbo exprimere, sed Dei cultum possumus appellare; hanc ei tantum Deo deberi dicimus; qui verus est Deus; facitque suos cultores deos. Quicumque igitur sunt in cælestibus habitabunt immortales & beati, si nos non amant nec beatos esse nos volunt, colendi utique non sunt. Si autem amant & beatos volunt, profectò inde volunt, unde & ipsi sunt: an aliunde ipsi beati, aliunde nos?

CAPUT II.

De superna illuminatione quid Plotinus Platonicus senserit.

SEd non est nobis ullus cum his excellentioribus philosophis in hac quæstione conflictus. Viderunt enim, suisque litteris multis modis copiosissimè mandaverunt, hinc illos, unde & nos fieri beatos, objecto quodam lumine intelligibili, quod Deus est illis, & aliud est quàm illi, à quo illustrantur, ut clareant, atque ejus participatione perfecti beatiq̃ subsistant. Sæpè multumque Plotinus asserit sensum Platonicis explanamur, ne illam quidem, quam credunt esse universitatis animam, aliunde beatam esse quàm nostram: idque esse lumen quod ipsa non est, sed à quo creata est, & quo intelligibiliter illuminante intelligibiliter lucet. Dat etiam similitudinem ad illa incorporea de his cælestibus conspicuis amplisque corporibus, tamquam ille sit sol, & ipsa sit luna. Lunam quippe solis objectu illuminari putant. Dicit ergo ille magnus Platonicus, animam rationalem, (sive potius intellectualis dicenda sit, ex quo genere etiam immortalem beatorumque animas esse intelligit, b quos in cælestibus sedibus habitare non dubitat, c non habere supra se naturam, nisi Dei, qui fabricatus est mundum, d à quo & ipsa facta est: nec aliunde illis supernis præberi vitam beatam, & lumen intelligentiæ veritatis, quàm unde præbetur & nobis; consonans Evangelio, ubi legitur, Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Iohannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per eum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In qua differentia fati ostenditur, animam rationalem vel intellectualem, qualis erat in Johanne, sibi lumen esse non posse, sed alterius veri luminis participatione lucere. Hoc & ipse Johannes fatetur, ubi ei perhibens testimonium dicit; Nos omnes de plenitudine ejus accepimus.

a Vox conspicuis abest à plerisque MSS. b Et. & Lov. que. Alii libri, quos. c Aliquot MSS. servidam. Et nonnulli, servida. d Libi quidam, nomini.

Quæ cum ita sint, si Platonici, vel quicumque alii ista senserunt, cognoscentes Deum, sicut Deum glorificarent; & gratias agent, nec evanescerent in cogitationibus suis, nec populorum erroribus partim auctores fierent, partim resistere non auderent; profectò confiterentur, & illis immortalibus ac beatis, & nobis mortalibus ac miseris, ut immortales ac beati esse possimus, unam Deum deorum colendum, qui & noster est & illorum.

Huic nos servitum, quæ λατρεία Græcè dicitur, sive in quibusque sacramentis, sive in nobis ipsis debemus. Hujus enim templum simul omnes, & singuli temples sumus; quia & omnium concordiam, & singulos inhabitare dignatur: non in omnibus quàm in singulis major; quoniam nec mole distenditur, nec partitione minuitur. Cum ad illum sursum est, ejus est altare cor nostrum: ejus Unigenito eum sacerdote placamus: ei cruentias victimas cædimus, quando usque ad sanguinem pro ejus veritate certamus: ei suavissimum adolemus incensum, cum in ejus conspectu pio sanctoque amore flagramus: ei dona ejus in nobis, nosque ipsos vomemus, & reddimus: ei beneficiorum ejus sollempnitatibus festis & diebus statutis dicamus sacramusque memoriam, ne voluntate temporum ingrata subrepat oblitio: ei sacrificamus hostiam humilitatis & laudis in ara cordis igne fervidæ caritatis. Ad hunc videndum, sicut videri potest, eique coherendum, ab omni peccatorum & cupiditatum malarum labe mundamur, & ejus nomine consecramur. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes, vel potius religentes, amiseramus enim negligentes: hunc ergo religentes, unde & religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, ut perveniendo quiescamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonum enim nostrum, de cujus sine inter philosophos magna contentio est, nullum est aliud, quàm illi coherere: cujus unius anima intellectualis incorporea, si dici potest, amplexu, veris impletur secundaturque virtutibus. Hoc bonum diligere in toto corde, in tota anima, & in tota virtute præcipimur. Ad hoc bonum debemus, & à quibus diligimur duci, & quos diligimus ducere. Sic complentur duo illa præcepta, in quibus tota Lex pendet & Propheta: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua; & diliges proximum tuum tamquam te ipsum. Ut enim homo sese diligere nosset, constitutus est ei finis, quò referret omnia quæ ageret, ut beatus esset. Non enim qui se diligit, aliud esse vult quàm beatus. Hic autem finis est adherere Deo. Jam igitur scienti diligere se ipsum, cum mandatur de proximo diligendo sicut se ipsum, quid aliud mandat, nisi ut ei, quantum potest, commendat diligendum Deum? Hic est Dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tantum Deo debita servitus. Quæcumque igitur immortalis potestas quantalibet

e Cicero in 2. de nat. deor. religionem à relegendo dictam putat, Qui omnia, inquit, quæ ad cultum Dei pertinent, diligenter pertractaverunt, quasi relegerent, sunt dicuntur religiosi ex relegendo. At Lactantius in l. 4. c. 28. à relegendo religionem mavult esse nominatam.

virtute prædita, si nos diligit sicut se ipsam, ei a vult esse subditos, ut beati sumus, cui & ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia Deo privatur: si autem colit Deum, non vult se coli pro Deo. Illi enim potius divinæ sententiæ suffragatur, & dilectionis viribus favet, qua scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.

Exodi. 22. 20.

CAPUT IV.

Quod uni vero Deo sacrificium debeatur.

NAM, ut alia nunc taceam, quæ pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus, sacrificium certè nullus hominum est qui audeat dicere deberi, nisi Deo. Multa denique de cultu divino usurpata sunt, quæ honoribus deferrentur humanis, sive humilitate nimia, sive adulatione pestifera; ita tamen ut quibus ea deferrentur, hominibus haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi; si autem eis multum additur, & adorandi: quis verò sacrificandum censuit, nisi ei quem Deum aut scivit, aut putavit, aut finxit? Quàm porro antiquos sit in sacrificando Dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel fati indicant, quorum majoris Deus reprobavit sacrificium, minoris adspexit.

Sacrificandi ritus antiquitatis. Gen. 4.

CAPUT V.

De sacrificiis quæ Deus non requirit, sed ad significationem eorum observari voluit quæ requirit.

QUIs autem ita desipiat, ut existimet aliquibus usibus Dei esse necessaria, quæ in sacrificiis offeruntur? Quod cum multis locis divina Scriptura testetur, ne longum faciamus, breve illud de Paltmo commemorare suffecerit: Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges. Non solum igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atque terrena, sed ne ipsa quidem justitiâ hominis Deus egeret credendus est, totumque quòd rectè colitur Deus, homini prodesse, non Deo. Neque enim fonti se quisquam dixerit profuisse, si biberit; aut luci, si viderit. Nec quod ab antiquis patribus talia sacrificia facta sunt in victimis pecorum, quæ nunc Dei populus legit, non facit, aliud intelligendum est, nisi rebus illis eas res fuisse significatas, quæ aguntur in nobis, ad hoc autem ut in hæreamus Deo, & ad eundem finem proximo consulamus. Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est. Unde ille pænitens apud Prophetam, vel ipse Propheta quarens Deum peccatis suis habere propitium: Si voluisses, inquit, sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non spernet. Intueamur quemadmodum ubi Deum dixit nolle sacrificium, ibi Deum ostendit velle sacrificium. Non vult ergo sacrificium trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis. Illo igitur quod eum nolle dicit, hoc significatur quod eum velle subjecit. Sic itaque illa Deum nolle dixit, quomodo ab stultis ea velle creditur, velut suæ gratiâ voluptatis. Nam si ea

Psal. 52. 2.

Psal. 50. 18 & 19.

* Hæc verba.

a Omnes MSS. consuluissē. b MSS. alia sacrificia. c Vind. Am. & Er. populus legitimum non facit. d Lov. ad hoc tantum. Abest tantum à ceteris libris. e Plures MSS. eis sibi sacrificia. f Non pauci MSS. impietatis: omisso, pro & mea. g Apud Lov. additur, & justitiam: quod hie à ceteris libris & à Scriptura sacra abest. h Hæc citandi ratione significari dicit Lud. Vives, incertum esse auctorem epistolæ ad Hebræos quæ tamen intus Paulinas quartuordecim numerat inuentam Augustinus in libro de doctrina Christiana

sacrificia quæ vult, quorum hoc unum est, cor contritum & humiliatum dolore pænitendi, nolle eis sacrificiis significari, quæ velut sibi delectabilia desiderare pugatus est, non utique de his offerendis in Legè veterè præcepisset. Et ideo mutanda erant opportuno certoque jam tempore, ne ipsi Deo desiderabilia, vel certè in nobis acceptabilia, ac non potius quæ his significata sunt, crederentur. Hinc & alio loco Psalmi alterius: Si esuriero, inquit, non dicam tibi; meus est enim orabis terræ, & plenitudo ejus. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? tamquam diceret: Utique si mihi necessaria essent, non à te peterem, quæ habeo in potestate. Dein de subjungens quid illa significent: Immola, inquit, Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis, & eximam te, & glorificabis me. Item apud alium Prophetam: In quo, inquit, apprehendam Dominum, assumam Deum meum excelsum? Si apprehendam illum in locustis, in vitalis anniculis? Si acceptaverit Dominus in millibus arietum, aut in denis millibus hircorum pinguium? Si dederam primogenita mea pro impietate mea, fructum ventris mei pro peccato anime mee? Si annuntiatum est tibi, homo, bonum, aut quid Dominus exquirat à te, nisi facere judicium, & diligere misericordiam, & paratum esse ire cum Domino Deo tuo? Et in hujus Prophetæ verbis utrumque distinctum est, satisfique declaratum, illa sacrificia per se ipsa non requirere Deum, quibus significatur hæc sacrificia quæ requirit Deus. In epistola quæ inscribitur ad Hebræos: Bene facere, inquit, & communicatores esse nolite oblivisci: talibus enim sacrificiis placetur Deo. Ac per hoc ubi scriptum est, Misericordiam volo quam sacrificium; nihil aliud quam sacrificio sacrificium prælarum oportet intelligi: quoniam illud quod ab omnibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est: unde dictum est quod paulò antè commemoravi, Talibus enim sacrificiis placetur Deo. Quæcumque igitur in ministerio tabernaculi sive templi multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse præcepta, ad dilectionem Dei & proximi significantam referuntur. In his enim duobus præceptis, ut scriptum est, tota Lex pendet & Propheta.

Psal. 49. 12 & 13.

Ibid. 14 & 15.

Mich. 6. 6. & 7.

Hebr. 13. 16.

Osee 6. 6. k

Misericordia.

Matth. 22. 40.

CAPUT VI.

De vero perfectoque sacrificio.

P R O I N D E verum sacrificium est omne opus, quod agitur, ut sancta societate in hæreamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possimus. Unde & ipsa misericordia qua homini subvenitur, si propter Deum non fit, non est sacrificium. Etsi enim ab homine fit vel offertur, tamen sacrificium res divina est: ita ut hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellaverint. Unde ipse homo Dei nomine consecratus, & Deo votus, in quantum mundo moritur ut Deo vivat, sacrificium est. Nam

secundo c. 8. Et verò hie nonnulli probæ notæ MSS. Corbeiensis, Colbertinus & c. non habent inscribitur, sed scribitur. i Editi, placatur Deo. At MSS. placetur Deo: nec minus aptè respondent Græco, ἐσπεύεται εἰς θεόν, quod est, conciliatur Deo. k Editi, magis volo. Abest magis à MSS. l Vind. Am. Er. & MSS. significando. m Plerique MSS. quo agitur. n Editi, nomini. Castiganitur ex MSS. & ex alio simili loco supra cap. 3. o Sic MSS. At editi, Deo devotus.

Ecclesi. 30. 24. & hoc ad misericordiam pertinet, quam quisque in se ipsum facit. Propterea scriptum est: *Miserere anime tue placens Deo.* Corpus etiam nostrum cum per temperantiam castigamus, si hoc, quemadmodum debemus, propter Deum facimus, ut non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed arma iustitiae Deo, sacrificium est.

Rom. 6. 13. Ad quod exhortans Apostolus ait: *Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* Si ergo corpus, quo inferiore tamquam famulo, vel tamquam instrumento utitur anima, cum ejus bonus & rectus usus ad Deum refertur, sacrificium est; quanto magis anima ipsa cum se refert ad Deum, ut igne amoris ejus accensa, formam concupiscentiae secularis amittat, eique tamquam incommutabili formae subdita reformetur, hinc ei placens, quod ex ejus pulchritudine acceperit, fit sacrificium? Quod idem Apostolus consequenter adjungens:

1 Tim. 2. 2. *Et nolite, inquit, conformari huic saeculo: sed reformamini in novitate mentis vestrae, ad probandum a vos quae sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectum.* Cum igitur vera sacrificia opera sint misericordiae, sive in nos ipsos, sive in proximos, quae referuntur ad Deum; opera verò misericordiae non ob aliud fiunt, nisi ut à miseria liberemur, ac per hoc ut beati simus; quod non fit, nisi bono illo de quo dictum est, *Mihi autem adhaerere Deo, bonum est*: profectò efficitur, ut tota ipsa redempta Civitas, hoc est congregatio societasque sanctorum, universale sacrificium offeratur Deo per sacerdotem magnum, qui etiam se ipsum obtulit in passione pro nobis, ut tanti capitis corpus effemus, secundum formam servi. Hanc enim obtulit, in hac oblatum est; quia secundum hanc mediator est, in hac sacerdos, in hac sacrificium est.

Christiano- *rum sac-* *crificium.* Cum itaque nos hortatus esset Apostolus, ut exhibeamus corpora nostra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium nostrum, & non conformemur huic saeculo, sed reformemur in novitate mentis nostrae, ad probandum quae sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum, quod totum sacrificium ipsi nos sumus:

Rom. 12. 3. *Dico enim, inquit, per gratiam Dei, quae data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam; sicut unicuique Deus partitus est fidei mensuram. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent: ita multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem, alter alterius membra, habentes dona diversa secundum gratiam, quae data est vobis.* Hoc est sacrificium Christianorum: multi unum corpus in Christo. Quod etiam sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, ubi ei demonstratur, quod in ea re quam offert, ipsa offeratur.

CAPUT VII.

Quod sanctorum Angelorum ea sit in nos dilectio, ut nos non suos, sed unius veri Dei velint esse cultores.

MERITO illi in caelestibus sedibus constituti, immortales & beati, qui Creatoris sui participatione congaudent, cujus aeternitate firmi, cujus veritate certi, cujus munere sancti sunt;

a In editis deest: nos: quod huc revocamus ex MSS.
 b Sic MSS. At editi, in ea oblatione quam offert.
 c Aliquot MSS. sacrificari.
 d Hic & aliis locis probae notae MSS. Gloriosissima.

Ecclesia universale sacrificium per sacerdotem magnum.

Christiano- *rum sac-* *crificium.*

Sacramen- *tum alta-* *ris.*

quoniam nos mortales & miseros, ut immortales beatique sumus, misericorditer diligunt, nolunt nos sibi sacrificare, sed ei, cujus & ipsi nobiscum sacrificium se esse noverunt. Cum ipsis enim sumus una Civitas Dei, cui dicitur in Psalmo, *Gloriosa dicta sunt de te, Civitas Dei*: cujus pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa quippe superna Civitate, ubi Dei voluntas intelligibilis atque incommutabilis lex est, de illa superna quodam modo curia (geritur namque ibi cura de nobis) ad nos ministrata per Angelos sancta illa Scriptura descendit, ubi legitur: *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.* Huic Scripturae, huic legi, talibus praeceptis tanta sunt adestata miracula, ut satis appareat, cui nos sacrificare velint immortales ac beati, qui hoc nobis volunt esse quod sibi.

CAPUT VIII.

De miraculis, quae Deus ad corroborandam fidem populi, etiam per Angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est.

NAM nimis vetera si commemorem, longius quam fat est revolvere videbor, quae miracula facta sunt adtestantia promissis Dei, quibus ante annorum millia praedixit Abraham, quod in femine ejus omnes gentes benedictionem fuerant habiturae. Quis enim non miretur eidem Abraham filium peperisse conjugem sterilem, eo tempore, seductus, quo parere nec secunda jam posset, atque in ejusdem Abraham sacrificio flammam caelitus factam inter divisas victimas cucurrisse; eidemque Abraham praedictum ab Angelis caeleste incendium Sodomorum, quos Angelos hominibus similes hospitio susceperat, & per eos de prole ventura Dei promissa tenuerat; ipsoque imminente jam incendio, miram de Sodomis per eisdem Angelos liberationem Lot filii fratris ejus; cujus uxor in via retrò respiciens, atque in salem repentem conversa, magno admonuit sacramento, neminem in via liberationis suae praeterita desiderare debere? Illa verò quae & quanta sunt, quae jam per Moysen pro populo Dei de jugo servitutis eruen- do in Aegypto mirabiliter gesta sunt, ubi magi Pharaonis, hoc est, regis Aegypti, qui populum illum dominatione deprimebat, ad hoc facere quaedam mira permisi sunt, ut mirabilius vincerentur? Illi enim faciebant veneficiis & incantationibus magicis, quibus sunt mali angeli, hoc est, daemones dediti: Moyses autem tanto potentius, quanto iustius in nomine Domini, qui fecit caelum & terram, servientibus Angelis, eos facile superavit. Denique in tertia plaga deficientibus magis, decem plagae per Moysen magna mysteriorum dispositione completae sunt, quibus ad Dei populum dimittendum, Pharaonis & Aegyptiorum dura corda cesserunt. Moxque panituit, & cum abscedentes Hebraeos consequi conarentur, illis diviso mari per siccum transeuntibus, unda hinc atque hinc in sese redeunte cooperti & oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam, quae cum in deserto idem populus ductaretur, stupenda divinitate crebruerunt, aquas quae bibi non poterant, misso in eas, sicut Deus praeeperat, ligno, amaritudine caruisse, sitientisque satiate: manna esurientibus venisse de caelo, & cum esset

Abraham praedictum ab Angelis caeleste incendium Sodomorum, quos Angelos hominibus similes hospitio susceperat, & per eos de prole ventura Dei promissa tenuerat; ipsoque imminente jam incendio, miram de Sodomis per eisdem Angelos liberationem Lot filii fratris ejus; cujus uxor in via retrò respiciens, atque in salem repentem conversa, magno admonuit sacramento, neminem in via liberationis suae praeterita desiderare debere? Illa verò quae & quanta sunt, quae jam per Moysen pro populo Dei de jugo servitutis eruen- do in Aegypto mirabiliter gesta sunt, ubi magi Pharaonis, hoc est, regis Aegypti, qui populum illum dominatione deprimebat, ad hoc facere quaedam mira permisi sunt, ut mirabilius vincerentur? Illi enim faciebant veneficiis & incantationibus magicis, quibus sunt mali angeli, hoc est, daemones dediti: Moyses autem tanto potentius, quanto iustius in nomine Domini, qui fecit caelum & terram, servientibus Angelis, eos facile superavit. Denique in tertia plaga deficientibus magis, decem plagae per Moysen magna mysteriorum dispositione completae sunt, quibus ad Dei populum dimittendum, Pharaonis & Aegyptiorum dura corda cesserunt. Moxque panituit, & cum abscedentes Hebraeos consequi conarentur, illis diviso mari per siccum transeuntibus, unda hinc atque hinc in sese redeunte cooperti & oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam, quae cum in deserto idem populus ductaretur, stupenda divinitate crebruerunt, aquas quae bibi non poterant, misso in eas, sicut Deus praeeperat, ligno, amaritudine caruisse, sitientisque satiate: manna esurientibus venisse de caelo, & cum esset

a Sic melioris notae MSS. At editi, quo nec parere, nec esse fecunda jam posset.
 b In 2. Retract. 43. Augustinus. Non debuit, inquit, pro miraculo poni in Abraham sacrificio, flammam caelitus factam inter divisas victimas cucurrisse, quoniam hoc illi in visione monstratum est.

colligentibus constituta mensura, quidquid amplius quisque collegerat, exortis viribus putruisse, ante diem verò sabbati duplum collectum, quia sabbato colligere non licebat, nulla putredine violata: desiderantibus carne vesci, quae tanto populo nulla sufficere posse videbatur, volatilibus castra completa, & cupiditatis ardorem fastidio fatietatis extinctum: obvios hostes transiitumque prohibentes atque proeliantes, orante Moysè, manibusque ejus in figuram crucis extensis, nullo Hebraeorum cadente prostratos: seditiosos in populo Dei, ac sese ab ordinata divinitus societate dividentes, ad exemplum visibile invisibilis poenae, vivos terrae delibescere submersos: virgâ percussam petram tantae multitudini abundantia fluentia fudisse: serpentem morsus mortiferos, a poenam justissimam peccatorum, in ligno exaltato atque prospecto aeneo serpente sanatos, ut & populo subveniretur afflicto, & mors morte destructa, velut crucifixae mortis similitudine signaretur? Quem sanè serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea populus errans tamquam idolum colere cepisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens, cum magna pietatis laude contrivit.

CAPUT IX.

De illicitis artibus erga daemonum cultum, in quibus Porphyrius Platonius, quaedam probando, quaedam quasi improbando, versatur.

HOMINIA commemorare nimis longum est, sivebant ad commendandum unius Dei veri cultum, & multorum falsorumque prohibendum. Fiebant autem simplici fide atque fiducia pietatis, non incantationibus & carminibus nefariae curiositatis arte compositis, quam vel magiam, vel de testabiliore nomine goetiam, vel honorabiliore theurgiam vocant, qui quasi conantur ista discernere, & illicitis artibus deditos alios damnabiles, quos & maleficos vulgus appellat, hos enim ad goetiam pertinere dicunt; alios autem laudabiles videri volunt, quibus theurgiam deputant; cum sint utrique ritibus fallacibus daemum obstricti sub nominibus angelorum.

2. Nam & Porphyrius quamdam quasi purgationem animae per theurgiam, cunctanter tamen & pudibunda quodam modo disputatione promittit; reverentiam verò ad Deum hanc artem praestare cuiquam negat: ut videas eum inter vitium sacrilegae curiositatis & philosophiae professionem sententiis alternantibus fluctuare. Nunc enim hanc artem tamquam fallacem & in ipsa actione periculosa & legibus prohibitam, cavendam monet: nunc autem velut ejus laudatoribus cedens, utilem dicit esse mundandae parti animae, non quidem intellectuali, qua rerum intelligibili- lium percipitur veritas, nullas habentium similitudines corporum; sed spiritali, qua corpora- lium rerum capiuntur imagines. Hanc enim dicit per quasdam consecrationes theurgicas, quae a telas vocant, idoneam fieri atque aptam successioni spirituum & angelorum, & ad videndos

* Hic in MSS. incipit Caput IX.
 * V. infra 18.

a Editi, immisos ad pavam. Absent immisos ad à MSS.
 b Goetia genus magiae est quae fit per excitationem mortuorum, sic dicta à placenti circa sepulchra. Theurgia verò, quasi divina operatio, appellatur ea qua dii seu daemones certis sacrificiis & ceremoniis paganorum opinione bonis invocantur.
 c Per similem in lib. 12. de Genesi ad lit. e. 24. reperies distinctionem, scilicet visionis intellectualis, spiritalis & corporalis.
 Tom. VII.

A deos. Ex quibus tamen theurgicis teletis fatetur intellectuali animae nihil purgationis accedere, quod eam faciat idoneam ad videndum Deum suum, & perspicenda ea quae verè sunt. Ex quo intelligi potest, qualium deorum vel qualem visionem fieri dicat theurgicis consecrationibus, in qua non ea videntur quae verè sunt. Denique animam rationalem, sive quod magis amat dicere, intellectua- lem, in & superna posse dicit evadere, etiam si quod ejus spiritale est, nulla theurgica fuerit arte purgatum: porrò autem à theurgo spiritalem purgari haecenus, ut non ex hoc ad immortalitatem aeternitatemque perveniat. Quamquam itaque discernat à daemumibus angelos, aëria esse loca daemumum, aetheria vel empyrea differens angelorum, & admoneat utendum alicujus daemumum amicitia, quo subvectante vel paululum possit elevari à terra quisque post mortem, aliam verò viam esse perhibeat ad angelorum supernam consortia; cavendam tamen daemumum societatem expressa quodam modo confessione testatur, ubi dicit animam post mortem luendo poenas, cultum daemumum à quibus circumveniebatur horrefecere: ipsamque theurgiam, quam velut conciliatricem angelorum deorumque commendat, apud tales agere potestates negare non potuit, quae vel ipsae invideant purgationi animae, vel artibus serviant invidiorum, querelam de hac re Chaldaei nescio cuius expromens: Conqueritur, inquit, vir in Chaldaea bonus, purgandae animae magno in molimine frustratos sibi esse successus, cum vir ad eadem potens tactus invidia adjuratas sacris precibus potentias alligasset, ne postulata concederent. Ergo & ligavit ille, inquit, & iste non solvit. Quod indicio dixit apparere theurgiam esse tam boni conficiendi quam mali & apud deos & apud homines disciplinam; pari etiam deos, & ad illas perturbationes passionisque deduci, quas communiter daemumibus & hominibus Apuleius adtribuit; deos tamen ab eis aetheriae sedis altitudine separans, & Platonis asserens in illa discretionem sententiam.

CAPUT X.

De theurgia, quae falsam purgationem animis daemumum invocatione promittit.

ECCE nunc alius Platonius, quem doctorem ferunt; Porphyrius, per nescio quam theurgicam disciplinam etiam ipsos deos obstrictos passionibus & perturbationibus dicit: quoniam sacris precibus adjurari terrerique potuerunt, ne praestarent animae purgationem, & ita terreri ab eo qui imperabat malum, ut ab alio qui possederat bonum; per eandem artem theurgicam solvi illo timore non possent, & ad dandum beneficium liberari. Quis non videat haec omnia fallacium daemumum esse commenta, nisi eorum miserimus servus & à gratia veri liberatoris alienus? Nam si haec apud deos agerentur bonos, plus ibi utique valeret beneficis purgator animae, quam malevolus impeditor. Aut si diis iustus homo, pro quo agebatur, purgatione videbatur indignus, non utique ab invido territi, nec, sicut ipse dicit, per

a Teletas vocabant expiationes & sacrificia quaedam perfecta, quibus nihil deest.
 b Hic editi omittunt es: quod plerique habent MSS.
 c Sic omnes propè MSS. At editi hoc tantum loco, vera sunt; praeter Es. qui altero etiam infra loco habet vera, pro usque.
 d MSS. in sua posse: paucis exceptis, qui habent, insuper posse.
 e Sic MSS. At editi, magno molimine: abique particula in.
 QJ

metum valentioris numinis impediti; sed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum est autem, quòd benignus ille Chaldaus, qui theurgicis sacris animam purgare cupiebat, non invenit aliquem superiorem Deum, qui vel plus terreret atque ad beneficiendum coegeret terribis deos, vel ab eis terrentem compefceret, ut liberè beneficerent: si tamen theurgo bono sacra defuerunt, quibus ipsos deos, quos invocabat animæ purgatores, prius ab illa timoris peste purgaret. Quid enim causâ est, cur Deus potentior adhiberi possit à quo terreantur, nec possit à quo purgentur? An invenitur Deus qui exaudiat invidum, & timorem diis incutiat ne benefaciant; nec invenitur Deus qui exaudiat benevolum, & timorem diis auferat ut benefaciant? O theurgia præclara! ô animæ prædicanda purgatio! ubi plus imperat immunda invidentia, quàm impetrat pura beneficentia: immo verò malignorum spirituum cavenda & detestanda fallacia, & salutaris audienda doctrina. Quòd enim qui has sordidas purgationes sacrilegis ritibus operantur, quasdam mirabiliter pulcras, sicut iste commemorat, vel angelorum imagines vel deorum, tamquam purgato spiritu vident, (si tamen vel tale aliquid vident,) illud est quod Apostolus dicit: *Quoniam satanas transfiguratur se velut angelum lucis.* Ejus enim sunt illa phantasmata, qui miseris animas multorum fallorumque deorum fallacibus sacris cupiens irretire, & à vero veri Dei cultu, quo solo mundantur & sanantur, avertere, sicut de Proteo dictum est, *Formas se vertit in omnes: hostiliter insequens, fallaciter subveniens, utrobique nocens.*

2. Cor. II. 14. Diaboli phantasmata.

Virg. 4. Georg.

CAPUT XI.

De epistola Porphyrii ad Anebontem Ægyptium, in qua petit de diversitate dæmonum se doceri.

MELIUS sapiuit iste Porphyrius, cum ad Anebontem scripsit Ægyptium, ubi consulti simili & quærenti, & prodit artes sacrilegas & evertit. Et ibi quidem omnes dæmones reprobos, quos dicit ob imprudentiam trahere humidum vaporem, & ideo non in æthere, sed in aëre esse sub luna, atque in ipso lunæ globo: verumtamen non audeat omnes fallacias & malitias & ineptias, quibus merito movetur, omnibus dæmonibus dare. Quosdam namque benignos dæmones more appellat aliorum, cum omnes generaliter imprudentes esse fateatur. Miratur autem quòd non solum dii alliciantur victimis, sed etiam compellantur atque cogantur facere quod homines volunt: & si corpore & incorporalitate dii à dæmonibus distinguuntur, quomodo deos esse existimandum sit solem & lunam, & visibilia cetera in cælo, quæ corpora esse non dubitat; & si dii sunt, quomodo alii benefici, alii malefici esse dicantur; & quomodo incorporalibus, cum sint corporei, conjugantur. Quærit etiam veluti dubitans, utrùm in divinantibus & quædam mirafacientibus animæ sint potentiores, an aliqui spiritus extrinsecus veniant, per quos hæc valeant. Et potius venire extrinsecus conjicit, eo quòd lapidibus & herbis adhibitis, & alligent quosdam, & aperiant clausa ostia, vel aliquid ejusmodi mirabiliter operentur. Unde dicit alios opinari esse quoddam genus, cui exaudire sit proprium, na-

^a Sola editio Lov. quàm salutaris audienda doctrina. ^b Editio Lov. omittit in, nec non paulò post, & malitiam. Verumque habent ceteri libri.

turâ fallax, omniforme, multimodum, simulans deos & dæmones & animas defunctorum; & hoc esse quod efficiat hæc omnia quæ videntur bona esse vel prava; ceterum circa ea quæ verè bona sunt nihil opitulari, immo verò ista nec nosse, sed & malè conciliare, & insimulare atque impedire nonnumquam virtutis sedulos sectatores, & plenum esse temeritatis & fastus, gaudere nidoribus, adulationibus capi, & cetera quæ de hoc genere fallacium malignorumque spirituum, qui extrinsecus in animam veniunt, humanosque sensus sopitos vigilantesque deludunt, non tamquam sibi persuasa confirmat, sed tam tenuiter suspicatur aut dubitat, ut hæc alios afferat opinari. Difficile quippe fuit tanto philosopho cunctam diabolicam societatem vel nosse, vel fidenter arguere, quam quælibet anicula Christiana nec nosse cunctatur, & liberrimè detestatur. Nisi forte iste, & ipsum, ad quem scribit, Anebontem tamquam talium sacrorum præclarissimum antistitem, & alios talium operum tantquam divinatorum & ad deos colendos pertinentium admiratores verecundatur offendere.

2. Sequitur tamen, & ea velut inquirendo commemorat, quæ sobriè considerata tribui non possunt nisi malignis & fallacibus potestatibus. Quærit enim cur tamquam melioribus invocatis, quasi peioribus imperetur, ut injusta hominis præcepta exsequantur: cur adtrechtatum re Venerea non exaudiant imprecantem, cum ipsi ad incestos quosque concubitus quoslibet ducere non morerentur: cur animantibus suos antistites oportere abstinere denuntiant, ne vaporibus profectò corporeis polluantur, ipsi verò & aliis vaporibus illiciantur & nidoribus hostiarum, cumque à cadaveris contactu prohibeatur inspector, plerumque illa cadaveribus celebrentur: quid sit, quòd non dæmoni vel alicui animæ defuncti, sed ipsi soli & lunæ aut cuicumque cælestium, homo cuilibet vitio obnoxius intendit minas, eosque territat falsò, ut eis extorqueat veritatem. Nam & cælum se collidere comminatur, & cetera similia homini impossibilia, ut illi dii tamquam insipientissimi pueri falsis & ridiculis comminationibus territi, quod imperatur obtemperant. Dicit etiam scripsisse Chæremonem quemdam talium sacrorum vel potius sacrilegiorum peritum, ea quæ apud Ægyptios sunt celebrata rumoribus, vel de Iside, vel de Osiride marito ejus, maximam vim habere cogendi deos, ut faciant imperata, quando ille qui carminibus cogit, ea se prodere vel evertere comminatur, ubi se etiam Osiridis membra dissipaturum terribiliter dicit, si facere jussa neglexerint. Hæc atque hujusmodi vana & insana diis hominem minari, nec quibuslibet, sed ipsis cælestibus & siderea luce fulgentibus, nec sine effectu, sed violenta potestate cogentem, atque his terroribus ad faciendum quæ voluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: immo verò sub specie mirantis & causis rerum talium requirentis, dat intelligi illos hæc agere spiritus, quorum genus superius sub aliorum opinione descripsit, non, ut ipse posuit, naturâ, sed vitio fallaces, qui simulant deos & animas defunctorum, dæmones autem non, ut ait ipse, simulant, sed planè sunt.

^c MSS. loco potentiores, habent passiones. ^d MSS. nec evocantur esse.

Et quod ei videtur herbis & lapidibus & animantibus & sonis certis quibusdam ac vocibus, &figurationibus atque significationibus, quibusdam etiam observatis in cæli conversione motibus siderum, fabricari in terra ab hominibus potestates idoneas variis effectibus exsequendis, totum hoc ad eosdem ipsos dæmones pertinet ludificatores animarum sibiim subditarum, & voluptaria sibi ludibria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo re vera dubitans & inquirens ista Porphyrius, ea tamen commemorat, quibus convincantur & redarguantur, nec ad eas potestates quæ nobis ad beatam vitam capeffendam favent, sed ad deceptrices dæmones pertinere monstrantur; aut ut meliora de philosopho suspicemur, eo modo voluit hominem Ægyptium talibus erroribus deditum, & aliqua magna se scire opinantem, non superba quasi auctoritate doctoris offendere, nec apertè adversantis altercatione turbare, sed quasi quærentis & discere cupientis humilitate ad ea cogitanda convertere, & quàm sint contemnenda vel etiam devitanda monstrare. Denique propè ad epistolæ finem petit se ab eo doceri, quæ sit ad beatitudinem via ex Ægyptia sapientia. Ceterum illos quibus conversatio cum diis ad hoc esset, ut obveniendum fugitivum vel prædium comparandum, vel propter nuptias vel mercaturam vel quid hujusmodi, mentem divinam inquietarent, frustra eos videri dicit coluisse sapientiam. Illa etiam ipsa numina cum quibus conversarentur, etsi de ceteris rebus vera prædicarent, quoniam tamen de beatitudine nihil cautum nec satis idoneum monerent, nec deos illos esse, nec benignos dæmones, sed aut illum qui dicitur fallax, aut humanum omne commentum.

CAPUT XII.

De miraculis quæ per sanctorum Angelorum ministerium Deus verus operatur.

VERUM quia tanta & talia geruntur his artibus, ut universum modum humanæ facultatis excedant: quid restat, nisi ut ea quæ miracè tamquam divinitus prædici vel fieri videntur, nec tamen ad unius Dei cultum referuntur, cui simpliciter inhærere, fatentibus quoque Platonicis & per multa testantibus, solum beatificum bonum est, malignorum dæmonum ludibria & seductoria impedimenta, quæ verâ pietate cavenda sunt, prudenter intelligantur: Porro autem quæcumque miracula, sive per Angelos, sive quocumque modo ita divinitus fiunt, ut Dei unius, in quo solo beata vita est, cultum religionemque commendent, ea verè ab eis vel per eos, qui nos secundum veritatem pietatemque diligunt, fieri, ipso Deo in illis operante, credendum est. Neque enim audiendi sunt, qui Deum invisibilem visibilia miracula operari negant; cum ipse etiam secundum ipsos fecerit mundum, quem certè visibilem negare non possunt. Quidquid igitur mirabile fit in hoc mundo, profectò minus est quàm totus hic mundus, id est, cælum & terra & omnia quæ in eis sunt, quæ certè Deus fecit. Sicut autem ipse qui fecit, ita modus quo fecit occultus est & incomprehensibilis homini. Quamvis itaque miracula visibilium naturarum videndi assiduitate viluerint; tamen cum ea sapienter intuemur, inusitatissimis rarissimisque majora sunt. Nam & om-

* al. Cap. XII.

^a Sic MSS. At editio Lov. Sicut in omnibus sanctis ejus quæ temporaliter fiunt iusta.

ni miraculo quod fit per hominem, majus miraculum est homo. Quapropter Deus qui fecit visibilia cælum & terram, non dedignatur facere visibilia miracula in cælo vel in terra, quibus ad se invisibilem colendum excitet animam adhuc visibilibus deditam: ubi verò & quando faciat, incommutabile consilium penes ipsum est, in cuius dispositione jam tempora facta sunt quæcumque futura sunt. Nam temporalia movens, temporaliter non movetur; nec aliter novit faciendum quàm facta; nec aliter invocantes exaudiat, quàm invocatos vider. Nam & cum exaudiunt Angeli ejus, ipse in eis exaudit, tamquam in vero, nec manufacto templo suo, sicut in hominibus sanctis suis; eisque temporaliter fiunt iusta, æternâ ejus lege conspectâ.

CAPUT XIII.

De invisibili Deo, qui se visibilem sæpe præstiterit, non secundum quod est, sed secundum quod poterant ferre cernentes.

NEC movere debet, quòd cum sit invisibilis, sæpe visibiliter Patribus apparuisse memoratur. Sicut enim sonus quo auditur sententia in silentio intelligentiæ constituta, non est hoc quod ipsa: ita & species qua visus est Deus in natura invisibili constitutus, non erat quod ipse. Verumtamen ipse in eadem specie corporali videbatur, sicut illa sententia ipsa in sono vocis auditur: nec illi ignorabant, invisibilem Deum in specie corporali, quod ipse non erat, se videre. Nam & loquebatur cum loquente Moyse, & ei tamen dicebat, *Si invenigratiam ante te, ostende mihi temetipsum, scienter ut videam te.* Cum igitur oporteret Dei legem in edictis Angelorum terribiliter dari, non uni homini paucisve sapientibus, sed universæ genti & populo ingenti, coram eodem populo magna facta sunt in monte, ubi lex per unum dabatur, conspiciente multitudine metuenda ac tremenda quæ fiebant. Non enim populus Israël sic Moyse credidit, quemadmodum suo Lycurgo Lacedæmonii, quòd à Jove seu Apolline leges, quas condidit, accepisset. Cum enim lex dabatur populo, qua coli unus jubebatur Deus, in conspectu ipsius populi, quantum sufficere divina providentia judicabat, mirabilibus rerum signis ac motibus apparebat, ad eandem legem dandam Creatori servire creaturam.

CAPUT XIV.

De uno Deo colendo, non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia beneficia, quia universa in ipsius providentiæ potestate consistunt.

SICUT autem unius hominis, ita humani generis, quod ad Dei populum pertinet, recta eruditio per quosdam articulos temporum tamquam ætatum profecit accessibus, ut à temporalibus ad æterna capiendâ & à visibilibus ad invisibilia surgeretur; ita sanè ut etiam illo tempore quo visibilia promittebantur divinitus præmia, unus tamen colendus commendaretur Deus, ne mens humana vel pro ipsis terrenis vitæ transitorie beneficiis cuiquam nisi vero animæ Creatori ac Domino subderetur. Omnia quippe quæ præstare hominibus vel Angeli vel homines possunt, in unius esse Omnipotentis potestate quisquis diffidet, insanit. De providentia certè Plotinus Platonius disputat, eamque à summo Deo, cuius est intelli-

^b Lov. dandam docentem. Absit docentem ab editis aliis & à notis MSS.

gibilis atque ineffabilis pulcritudo, usque ad hanc terrena & ima pertingere, floscolorum atque foliorum pulcritudine comprobatur: quæ omnia quasi abjecta & velocissimè pereuntia decentissimos formarum suarum numeros habere non posse confirmat, nisi inde formentur, ubi forma intelligibilis & incommutabilis simul habens omnia perseverat. Hoc Dominus Jesus ibi ostendit, ubi ait: *Considerate lilia agri, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon in tanta gloria sua sic amictus est, sicut unum ex eis. Quod si fenum agri, quod hodie est & cras in cibum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?* Optimè igitur anima humana adhuc terrenis desideriis infirma, ea ipsa quæ temporaliter exoptat bona infima atque terrena vitæ huic transitorie necessaria, & præ illius vitæ sempiternis beneficiis contemnenda, non tamen nisi ab uno Deo expectare consuecit, ut ab illius cultu etiam in istorum desiderio non recedat, ad quem contentu eorum & ab eis aversione perveniat.

CAPUT XV.

De ministerio sanctorum Angelorum, quo providentia Dei serviant.

Sic itaque divinæ providentiæ placuit ordinare temporum cursum, ut quemadmodum dixi, & in Actibus Apostolorum legitur, lex in edictis Angelorum daretur de unius veri Dei cultu, in quibus & persona ipsius Dei, non quidem per suam substantiam, quæ semper corruptibilibus oculis invisibilis permanet, sed certis indiciis per subjectam Creatori creaturam visibiliter appareret, & syllabatim per transitorias temporum formulas humanæ linguæ vocibus loqueretur, qui in sua natura non corporaliter, sed spiritualiter, non sensibilibus, sed intelligibilibus; non temporaliter, sed, ut ita dicam, æternaliter, nec incipit loqui, nec desinit: quod apud illum sincerius audiunt, non corporis aure, sed mentis, ministri ejus & nuntii, qui ejus veritate incommutabili perferruntur immortaliter beati, & quod faciendum modis ineffabilibus audiunt, & usque in ista visibilia atque sensibilia perducendum, incunctanter atque indifficulis efficiunt. Hæc autem lex distributione temporum data est, quæ prius haberet, ut dictum est, promissa terrena, quibus tamen significarentur æterna, quæ visibilibus sacramentis celebrarent multi, intelligerent pauci. Unius tamen Dei cultus apertissima illic & vobum & rerum omnium contentatione præcipitur, non unius de turba, sed qui fecit cælum & terram, & omnem animam, & omnem spiritum qui non est quod ipse. Ille enim fecit, hæc facta sunt: atque ut sint & bene se habeant, ejus indigent à quo facta sunt.

CAPUT XVI.

An de promerenda beata vita his angelis sit credendum, qui se coli exigunt honore divino; an vero illis qui non sibi, sed uni Deo sancta præcipiunt religione serviri.

Quibus igitur angelis de beata & sempiterna vita credendum esse censemus? Utrum eis qui se religionis ritibus coli volunt, sibi sacra & sacrificia flagitantes à mortalibus exhiberi; an eis qui hunc omnem cultum uni Deo creatori om-

a Ita MSS. Editi vero hic addunt, *quomodo crescunt*: & infra pro *in tanta*, habent *in omni*.
b Nonnulli codices, *periturgi*. Quidam, *periturgi*. Alii, *periturgi*.
c Aliquot MSS. *illius*.
d Vind. Am. & MSS. *dæmoniis*.

nium debere dicunt, eique reddendum veritate præcipiunt, cujus & ipsi contemplatione beati sunt, & nos futuros esse promittunt: Illa namque visio Dei tantæ pulcritudinis visio est, & tanto amore dignissima, ut sine hac quibuslibet aliis bonis præditum atque abundantem, non dubitet Plotinus infelicissimum dicere. Cum ergo ad hunc unum quidam angeli, quidam verò ad se ipsos latrati colendos signis mirabilibus excitent; & hoc ita ut illi istos coli prohibeant, isti autem illum prohibere non audeant, quibus potius sit credendum, respondeant Platonici, respondeant quicumque philosophi, respondeant theurgi, vel potius peririurgi: hoc enim sunt illæ omnes artes vocabulo digniores. Postremò respondeant homines, si ullus naturæ suæ sensus, quo rationales creati sunt, ex aliqua parte vivit in eis: respondeant, inquam, eisque sacrificandum sit diis vel angelis qui sibi sacrificari jubent, an illi uni, cui jubent hi qui & sibi & istis prohibent? Si nec illi nec isti ulla miracula facerent, sed tantum præcipere, alii quidem ut sibi sacrificaretur, alii verò id vetarent, sed uni tantum iuberent Deo; satis deberet pietas ipsa discernere quid horum de fastu superbiæ, quid de vera religione descenderet. Plus etiam dicam: si tantum hi mirabilibus factis humanas permoverent mentes, qui sacrificia sibi expetunt, illi autem qui hoc prohibent, & uni tantum Deo sacrificari jubent, nequaquam ista visibilia miracula facere dignarentur; profectò non sensu corporis, sed ratione mentis præponenda eorum esset auctoritas: cum verò Deus id egerit ad commendanda eloquia veritatis suæ, ut per istos immortales nuntios, non sui factum, sed majestatem illius prædicantes, faceret majora, certiora, clariora miracula, ne infirmis piis illi qui sacrificia sibi expetunt, falsam religionem facilius persuaderent, eo quòd sensibus eorum quadam stupenda monstrarent; quem tandem ita desperare libeat, ut non vera eligat quæ sceleretur, ubi & ampliora invenit quæ miretur?

2. Illa quippe miracula deorum gentilium, quæ commendat historia, non ea dico quæ intervallis temporum occultis ipsius mundi caussis, verumtamen sub divina providentia constitutis & ordinatis monstròsa contingunt; quales sunt inustitati partus animalium, & cælo terraque rerum insolita facies, sive tantum terrenis, sive etiam nocens, quæ procurari atque mitigari dæmoniis ritibus fallacissimè eorum astutiâ perhibentur: sed ea dico, quæ vi ac potestate eorum fieri satis evidenter apparet, ut est quòd effigies deorum Penatium quas de Troja Æneas fugiens advexit, de loco in locum migrasse referuntur; quòd cotem Tarquinius novaculâ secuit; quòd Epidaurius serpens Æsculapio naviganti Romam comes adhaesit; quòd navim qua simulacrum matris Phrygiæ vehebatur, tantis hominum boumque conatibus immobilis reddita, una muliercula zonâ alligatam ad suæ pudicitie testimonium movit & traxit; quòd virgo Vestalis, de cujus corruptione quæstio vertebatur, aqua impleto cribro de Tiberi, neque perfluente, absfuit controversiam. Hæc ergo atque alia hujusmodi nequaquam illis

e Tarquinius jussu secuit Aelius Navius, uti testantur Cicero l. 1. de divin. & 2. de nat. deor. ac Livius l. 1. alioque.
f Sic Vind. Am. Er. & MSS. At Lov. *alligata*. Fuit mulier illa Claudia Quintia, ex Cic. de harusp. responsis, Ovid. 4. fast. Liv. l. 39. & c.
g Hæc Tuccia vocatur à Valerio in lib. 8. c. 1.

quæ in populo Dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda sunt: quanto minùs ea quæ illorum quoque populorum, qui tales deos coluerunt, legibus judicata sunt prohibenda atque plebenda, magica scilicet vel theurgica? quorum pleraque specie tenus mortalium sensus imaginariâ ludificatione decipiunt, quale est unam deponere, donec suppositas, ut ait Lucanus, propior despumer in herbas: quædam verò etiam nonnullis piorum factis videantur opere coæquare, finis ipse quo discernuntur, incomparabiliter hæc nostra ostendit excellere. Illis enim multi tantò minùs sacrificiis colendi sunt, quanto magis hæc expetunt: his verò unus commendatur Deus, qui se nullis talibus indigere, & Scripturarum suarum testificatione, & eorumdem postea sacrificiorum remotione demonstrat. Si ergo angeli sibi expetunt sacrificium, præponendi eis sunt illi qui non sibi, sed Deo creatori omnium, cui serviunt. Hinc enim ostendunt quàm sincero amore nos diligunt, quando per sacrificium non sibi, sed ei nos subdere volunt, cujus & ipsi contemplatione beati sunt, & ad eum nos pervenire, à quo ipsi non recesserunt. Si autem angeli qui non uni, sed plurimis sacrificia fieri volunt, non sibi, sed eis diis volunt, quorum deorum angeli sunt; etiam sic eis præponendi sunt illi qui unius Dei deorum angeli sunt, cui sacrificari sic jubent, ut alicui alteri vetent; cum eorum nullus huic vetet, cui uni isti sacrificari jubent. Porro si, quòd magis indicat eorum superba fallacia, nec boni, nec bonorum deorum angeli sunt, sed daemones mali, qui non unum solum ac summum Deum, sed se ipsos sacrificiis coli volunt, quòd majus quàm unius Dei contra eos eligendum est præsidium, cui serviunt Angeli boni, qui non sibi, sed illi jubent ut sacrificio serviamus, cujus nos ipsi sacrificium esse debemus.

CAPUT XVII.

De arca Testamenti miraculisque signorum, quæ ad commendandam Legem ac promissionis auctoritatem divinitus facta sunt.

PROINDE lex Dei, quæ in edictis data est Angelorum, in qua unus Deus deorum religionis sacrorum iustus est coli, alii verò quilibet prohibiti, in Arca erat posita, quæ Arca testimonii nuncupata est. Quo nomine satis significatur, non Deum, qui per illa omnia colebatur, circumcludi solere, sed contineri loco, cum responsa ejus & quædam humanis sensibus darentur signa ex illius Arca loco, sed voluntatis ejus hinc testimonia perhiberi. Quòd etiam ipsa lex erat in tabulis conscripta lapideis, & in Arca, ut dixi, posita; quam tempore peregrinationis in eremo, cum Tabernaculo quòd similiter appellatum est Tabernaculum testimonii, cum debita sacerdotes veneratione portabant: signumque erat, quòd per diem nubes apparebat, quæ sicut ignis nocte fulgebatur: quæ nubes cum moveretur, castra movebantur; & ubi staret, castra ponebantur. Reddita sunt autem illi legi magni miraculi testimonia, præter ista quæ dixi, & præter voces quæ ex illius Arca loco edebantur. Nam cum terram promissionis intrantibus eadem Arca transfiret Jordanem, fluvius ex parte superiore subsistens, & ex inferiore decurrens, & ipsi & populo sicum præbuit transeundi locum. Deinde civitatis, quæ prima hostilis occurrit, more gentium deos plurimos co-

Lucanus lib. 6.

Lucanus lib. 6.

Exodi 13.

Exodi 40.

Exodi 16.

a Aliquot MSS. *magis*.

lens, septies eadem Arcâ circumactâ, muri repente ceciderunt, nulla manu oppugnati, nullo ariete percussi. Post hæc etiam cum jam in terra promissionis essent, & eadem Arca propter eorum peccata fuisset ab hostibus capta, hi qui eam ceperant, in templo Dei sui, quem præ ceteris colebant, honorificè collocarunt, abeuntesque clauserunt, apertoque postredie, simulacrum cui supplicabant, invenerunt collapsum deformiterque contrafactum. Deinde ipsi prodigiis acti, deformiùsque puniti, Arcam divini testimonii populo, undè ceperant, reddiderunt. Ipsa autem reddidio qualis fuit? Imposuerunt eam plaustro, eique juvenecas, à quibus vitulos fugentes abstraxerant, subjunxerunt, & eas quòd vellent ire siverunt, etiam hinc vim divinam explorare cupientes. At illæ sine homine duce atque rectore, ad Hebræos viam pertinaciter gradientes, nec revocatæ mugitibus esurientium filiorum, magnum sacramentum suis cultoribus reportarunt. Hæc atque hujusmodi Deo parva sunt, sed magna terrendis salubriter erudiendisque mortalibus. Si enim philosophi, præcipuèque Platonici, rectius ceteris sapuisse laudantur, sicut paulò antè commemoravi, quòd divinam providentiam hæc quoque rerum infima atque terrena administrare docuerunt, numerosarum testimonio pulcritudinum, quæ non solum in corporibus animalium; verum in herbis etiam sænoque gignuntur; quanto evidentius hæc adtestantur divinitati, quæ ad horam prædicationis ejus sunt, ubi ea religio commendatur quæ omnibus caelestibus, terrestribus, infernis sacrificari vetat, uni Deo tantum jubens, qui solus diligens & dilectus beatos facit, eorumque sacrificiorum tempora imperata præsentens, eaque per meliorem sacerdotem in melius mutanda prædicens, non ista se appetere, sed per hæc alia potiora significare testatur, non ut ipse his honoribus sublimetur, sed ut nos ad eum colendum, eique coherendum igne amoris ejus accensum, quòd nobis, non illi bonum est, excitemur.

CAPUT XVIII.

Contra eos qui de miraculis, quibus Dei populus eruditus est, negant ecclesiasticis libris esse credendum.

AN dicet aliquis ista falsa esse miracula, nec fuisse facta, sed mendaciter scripta? Quisquis hoc dicit, si de his rebus negat omnino ullis litteris esse credendum, potest etiam dicere nec deos ullos curare mortalia. Non enim se aliter colendos esse persuaserunt, nisi mirabilium operum effectibus, quorum & historia gentium testis est, quarum dii se ostentare mirabiles, potius quàm utiles ostendere potuerunt. Unde hoc opere nostro, cujus hunc jam decimum librum habemus in manibus, non eos suscepimus refellendos, qui vel ullam esse vim divinam negant, vel humana non curare contendunt; sed eos qui nostro Deo conditori sanctæ & gloriosissimæ Civitatis deos suos præferunt, nescientes eum ipsum esse etiam mundi hujus visibilis & mutabilis invisibilem & incommutabilem conditorem, & vitæ beatæ non de his quæ condidit, sed de se ipso verissimum largitorem. Ejus enim Propheta veracissimus ait, *Mihi ipsi autem adhaerere Deo, bonum est*. De fine namque boni inter philosophos quæritur, ad quòd adipiscendum omnia officia referenda sunt. Nec dixit iste, Mihi autem divitiis abundare, bonum est; aut

10f. 8. 20.

1. Reg. 5. 2.

1. Reg. 6. 7.

Dæmones se coli per miracula volunt.

Mibi ipsi autem adhaerere Deo, bonum est.

insigniri purpurâ & scepro, vel diademate excel-
lere; aut, quod nonnulli etiam philosophorum dice-
cere non erubuerunt, Mihi voluptas corporis bo-
num est; aut quod melius velut meliores dicere visi
sunt, Mihi virtus animi mei bonum est: sed, *Mihi*,
inquit, *adherere Deo, bonum est.* Hoc eum docue-
rat, cui uni tantummodo sacrificandum sancti
quoque Angeli ejus ^a miraculorum etiam conte-
statione monuerunt. Unde & ipse sacrificium ejus
factus erat, cujus igne intelligibili correptus arde-
bat, & in ejus ineffabilem incorporeumque com-
plexum sancto desiderio ferebatur. Porro autem si
multorum deorum cultores, (qualescumque deos
suos esse arbitrentur,) ab eis facta esse miracula,
vel civilium rerum historiae, vel libris magicis, si-
ve, quod honestius putant, theurgicis credunt,
quid causae est, cur illis litteris nolint credere,
ista facta esse, quibus tanto major debetur fides,
quanto super omnes est magis, cui uni soli sacri-
ficandum esse præcipiunt?

CAPUT XIX.
Quae ratio sit visibilis sacrificii, quod uni vero & invi-
sibili Deo offerri docet vera religio.

QUI autem putant hæc visibilia sacrificia diis
aliis congruere, illi verò tamquam invisi-
bili invisibilia, & majori majora, meliorique me-
liora, qualia sunt puræ mentis & bonæ voluntatis
officia; profectò nesciunt, hæc ita esse signa illo-
rum, sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quo-
circa sicut orantes atque laudantes ad eum diri-
gimus significantes voces, cui res ipsas in corde
quas significamus offerimus: ita sacrificantes non
alteri visibile sacrificium offerendum esse nove-
rimus, quam illi cujus in cordibus nostris invisi-
bile sacrificium nos ipsi esse debemus. Tunc nobis
favent, nobisque congaudent, atque ad hoc ipsum
nos pro suis viribus adjuvant Angeli qui que vir-
tutesque superiores & ipsa bonitate ac pietate po-
tentiores. Si autem illis hæc exhibere voluerimus,
non libenter accipiunt, & cum ad homines ita
mittuntur, ut eorum præsentia sentiat, aperta
simè verant. Sunt exempla in litteris sanctis. Pu-
taverunt quidam deferendum Angelis honorem,
vel adorando, vel sacrificando, qui debetur Deo,
& eorum sunt admonitione prohibiti, iustique hoc
ei deferre, cui uni fas esse noverunt. Imitati sunt
Angelos sanctos etiam sancti homines Dei. Nam
Paulus & Barnabas in Lycaonia facto quodam
miraculo sanitate putati sunt dii, eisque Lycaonii
immolare victimas voluerunt, quod à se humili pie-
tate removens, eis in quem crederent annuntia-
verunt Deum. Nec ob aliud fallaces illi superbè sibi
hoc exigunt, nisi quia vero Deo deberi sciunt.
Non enim re vera, ut ait Porphyrius, & nonnulli
putant, cadaverinis nidoribus, sed divinis ho-
noribus gaudent. Copiam verò nidorum magnam
habent undique, & si amplius vellent, ipsi sibi
poterant exhibere. Qui ergo divinitatem sibi ar-
rogant spiritus, non cujuslibet corporis fumo, sed
supplicantis animo delectantur, cui decepto subje-
ctoque dominentur, intercludentes iter ad Deum
verum, ne sit homo illius sacrificium, dum sacri-
ficatur cuiquam præter illum.

Angeli non-
nullos ho-
mines re-
spiciunt.
*Apoc. 19.
& 22.*

Act. 14.

^a Sic MSS. At editi, *Angeli legalium sacrificiorum contestatione mo-
nuerunt.*
^b Editiones tres Vind. Am. Et. esse voluit *Ecclesia sacrificium*; cum
ipsum corpus ipse sit caput. Et *ipsum caput ipsa sit corpus*, tam ipsa
per ipsum, quam ipse per ipsam factus offerri. *Huius veri sacrificii* &c.

CAPUT XX.
De summo veroque sacrificio, quod ipse Dei & hominum
Mediator effectus est.

UNDE verus ille Mediator, in quantum for-
mam servi accipiens mediator effectus est
Dei & hominum homo Christus Jesus, cum in
forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo
& unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium
maluit esse quam fumere, ne vel hac occasione
quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse
creaturæ. Per hoc & sacerdos est, ipse offerens,
ipse & oblatio. Cujus rei sacramentum quotidia-
num esse voluit Ecclesiæ sacrificium: ^b quæ cum
ipsum capitis corpus sit, se ipsam per ipsum dicit
offerre. Huius veri sacrificii multiplicia varia-
que signa erant sacrificia prisca sanctorum, cum
hoc unum per multa figuraretur, tamquam verbis
multis res una diceretur, ut sine fastidio multum
commendaretur. Huic summo veroque sacrificio
cuncta sacrificia falsa cesserunt.

CAPUT XXI.
*De modo potestatis dæmonibus date ad glorificandos san-
ctos per tolerantiam passionum, qui aërios spiritus*
*non placando ipsos, sed in Deo permanendo vice-
runt.*

MODERATIS autem prænitissimisque tem-
poribus, etiam potestas permixta dæmo-
nibus, ut hominibus quos possident excitationis, ini-
micities adversus Dei Civitatem tyrannicè exer-
ceant, sibi que sacrificia non solum ab offeren-
tibus fumant, & à volentibus expetant, verum
etiam ab invitis persequendo violenter extor-
queant, non solum perniciose non est, sed etiam
utilis invenitur Ecclesiæ, ut Martyrum numerus
impleatur: quos Civitas Dei tanto clariore &
honoratior civitas habet, quanto fortius adversus
impietatis peccatum etiam usque ad sanguinem
certant. Hos multo elegantius, si ecclesiastica lo-
quendi consuetudo pateretur, nostros heroas vo-
caremus. Hoc enim nomen à Junone dicitur tra-
ctum, quod Græcè Juno ^c appellatur; & ideo
nescio quis filius ejus secundum Græcorum fabu-
las, Heros fuerit nuncupatus; hoc videlicet veluti
mysticum significante fabulâ, quod aër Junoni de-
putetur, ubi voluit cum dæmonibus heroas habi-
tare, quo nomine appellat alicujus meriti animas
defunctorum. Sed à contrario Martyres nostri
heroes nuncupantur, si, ut dixi, usus ecclesiasti-
ci sermonis admittitur, non quod eis esset cum
dæmonibus in aëre societas, sed quod eosdem
dæmones, id est, aërias vincerent potestates; & in
eis ipsam, quidquid putatur significare, Junonem,
quæ non usquequaque inconvenienter à poetis in-
ducitur inimica virtutibus, & cælum petentibus
viris fortibus invida. Sed rursus ei succumbit in-
feliciter ceditque Virgilius, ut cum apud eum il-
la dicat, Vincor ab Æneâ, ipsum Æneam admo-
neat Helenus quasi consilio religioso, & dicat,
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis.
Ex qua opinione Porphyrius, quamvis non ex sua
sententia, sed ex aliorum, bonum dicit Deum
vel genium non venire in hominem, nisi malus
fuerit antè placatus: tamquam fortiora sint apud

*Ecclesia
quotidia-
num sacri-
ficium.*

** Apoc.
11.*

Heros

*Martyres
dæmonum
vicerunt.*

Enid. 7.

Enid. 1.

^c Editi, qui pervertunt jam passionem. Emendantur à MSS.
^d Editi, adversus impietatem potestatum. Alia, quæ omnium est
MSS. lectio, videtur præferenda: nam perspicue alludit Augusti-
nus ad illud Hebr. 12. 4. *Nondum enim usque ad sanguinem resististi
adversus peccatum repugnantem.*

eos numina mala quam bona, quando quidem
mala impediunt adjutoria bonorum, nisi eis pla-
cata dent locum, malisque nolentibus bona pro-
desse non possunt, nocere autem mala possunt,
non sibi valentibus resistere bonis. Non est ista
verax veraciterque sanctæ religionis via: non sic
Junonem, hoc est, aërias potestates priorum vir-
tutibus invidentis nostri Martyres vincunt. Non
omnino, si dici usitate posset, heroes nostri suppli-
cibus donis, sed virtutibus divinis Heram superant.
Commodius quippe Scipio Africanus est co-
gnominatus, quod virtute Africam vicerit, quam
si hostes donis placasset, ut parcerent.

CAPUT XXII.
*Unde sit sanctis adversus dæmones potestas, & unde
cordis vera purgatio.*

VERA pietate homines Dei aëriam potesta-
tem inimicam contrariamque pietati exor-
tizando ejiciunt, non placando; omnesque ten-
tationes evitatis ejus vincunt orando, non ip-
sam, sed suum Deum adversus ipsam. Non enim
aliquem vincit, aut subjugat, nisi societate pec-
cati. In ejus ergo nomine vincitur, qui hominem
assumit, egitque sine peccato, ut in ipso sacer-
dote ac sacrificio fieret remissio peccatorum, id
est, per Mediatorem Dei & hominum hominem
Christum Jesum, per quem facta peccatorum pur-
gatione reconciliamur Deo. Non enim nisi pec-
catis homines separantur à Deo, quorum in hac
vita non fit nostra virtute, sed divina miseratione
purgatio; per indulgentiam illius, non per no-
stram potentiam. Quia & ipsa quantalacumque
virtus, quæ dicitur nostra, illius est nobis bonita-
te concessa. Multum autem nobis in hac carne
tribueremus, nisi usque ad ejus depositionem sub-
venia viveremus. Propterea ergo nobis per Media-
torem præstita est gratia, ut polluti carne pecca-
ti carnis peccati similitudine mundaremur. Hac
Dei gratiâ, qua in nos ostendit magnam miseri-
cordiam suam, & in hac vita per fidem regimur,
& post hanc vitam per ipsam speciem incommu-
tabilis veritatis ad perfectionem plenissimam per-
ducemur.

CAPUT XXIII.
*De principiis, in quibus Platonicæ purgationem anime
esse profitentur.*

DICIT etiam Porphyrius divinis oraculis fu-
isse responsum, non nos purgari lunæ teletis
atque solis: ut hinc ostenderetur nullorum deo-
rum teletis hominem posse purgari. Cujus enim
teletæ purgant, si lunæ solisque non purgant, quos
inter cælestes deos præcipuos habent? Denique
eodem dicit oraculo expressum, principia posse
purgare; ne fortè cum dictum esset non purgare
teletas solis & lunæ, alicujus alterius Dei de turba
valere ad purgandum teletæ crederentur. Quæ au-
tem dicat esse principia tamquam Platonicus, no-
vimus. Dicit enim Deum Patrem & Deum Filium,
quem Græcè appellat paternum intellectum, vel
paternam mentem: de Spiritu autem sancto, aut
nihil, aut non aperte aliquid dicit: quamvis quem
alium dicat horum medium, non intelligo. Si enim
tertium, sicut Plotinus, ubi de tribus principali-
bus substantiis disputat, animæ naturam etiam
iste vellet intelligi, non utriusque diceret horum me-
dium, id est, Patris & Filii medium. Postponit

*Peccatis
solis sepa-
rantur à
Deo.*

*Porphyrii
de Trini-
tate senten-
tia.*

^a Sic MSS. At editi, *omnes tentationes adversitatesque ejus.*
^b Editi, *solum.* Verius MSS. *solum.*

quippe Plotinus animæ naturam paterno intel-
lectu: iste autem cum dicit medium, non post po-
nit, sed interponit. Et nimirum hoc dixit ut potuit,
sive ut voluit, quod nos Spiritum sanctum, nec Pa-
tris tantum, nec Filii tantum, sed utriusque Spi-
ritum dicimus. Liberis enim verbis loquuntur phi-
losophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis
offensionem religiosarum aurium pertimescunt.
Nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne
verborum licentia etiam de rebus quæ his signifi-
cantur, impiangnigant opinionem.

CAPUT XXIV.
*De uno veroque principio, quod solum naturam hu-
manam purgat & renovat.*

NO s itaque ita non dicimus duo vel tria prin-
cipia, cum de Deo loquimur, sicut nec duos
deos vel tres nobis licitum est dicere: quamvis de
unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio,
vel de Spiritu sancto, etiam singulum quemque
Deum esse fateamur, nec dicamus tamen quod
heretici Sabelliani, eundem esse Patrem, qui est
& Filius, & eundem Spiritum sanctum, qui est &
Pater & Filius, sed Patrem esse Filii Patrem, & Fi-
lium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum san-
ctum nec Patrem esse nec Filium. Verum itaque
dictum est, non purgari hominem nisi principio,
quamvis pluraliter sint apud eos dicta principia.
Sed subditus Porphyrius invidis potestatibus,
de quibus & erubescerebat, & eas liberè redar-
guere formidabat, noluit intelligere Domi-
num Christum esse principium, cujus incarnatio-
ne purgamur. Eum quippe in ipsa carne contem-
sit, quam propter sacrificium nostræ purgationis
assumit; magnum scilicet sacramentum eâ super-
biâ non intelligens, quam sua ille humilitate de-
jecit verus benignusque Mediator, in ea se often-
dens mortalitate mortalibus, quam maligni falla-
cesque mediatores non habendo se superbius ex-
tulerunt, miserisque hominibus adjutorium dece-
ptorium velut immortales mortalibus promiserunt.
Bonus itaque verusque Mediator ostendit pecca-
tum esse malum, non carnis substantiam vel natu-
ram; quæ cum anima hominis & suscipi sine pec-
cato potuit, & haberi, & morte deponi, & in me-
lius resurrectione mutari: nec ipsam mortem, quam-
vis esset poena peccati, quam tamen pro nobis sine
peccato ipse persolvit, peccando esse vitandam;
sed potius, si facultas datur, pro justitia perferen-
dam. Ideo enim solvere potuit moriendo peccata,
quia & mortuus est, & non pro suo peccato.
Hunc ille Platonicus non cognovit esse principium,
nam cognosceret purgatorium. Neque enim caro
principium est, aut anima humana; sed Verbum
per quod facta sunt omnia. Non ergo caro per
se ipsam mundat, sed per Verbum à quo suscepta
est, cum *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.*
Nam de carne sua manducanda mysticè lo-
quens, cum hi qui non intellexerunt offensi rece-
derent, dicentes, *Durus est hic sermo, quis eum po-
tuit audire?* respondit manentibus ceteris, *Spiritus
est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam.*
Principium ergo suscepta animâ & carne & ani-
mam credentium mundat & carnem. Ideo quæ-
rentibus Judæis quis esset, respondit se esse princi-
pium. Quod utique carnales, infirmi, peccatis
obnoxii, & ignorantia tenebris obvoluti nequa-

*De Trini-
tatis myste-
rio ad cer-
tam regu-
lam lo-
quendum.*

*Sabelliani
heretici.*

** al. CAP.
XXIV.*

*Superbia
mysterium
incarnatio-
nis non
percipit.*

^a In MSS. & non pro peccato: ubi supplendum reliquebatur, *suo.*

quam percipere possemus, nisi ab eo mundaremur A atque sanaremur, per hoc quod eramus & non eramus. Eramus enim homines, sed iusti non eramus. In illius autem incarnatione natura humana erat, sed iusta, non peccatrix erat. Hæc est mediatio, qua manus lapsis jacentibusque porrecta est: hoc est semen dispositum per Angelos, in quorum edictis & lex dabatur, qua & unus Deus coli jubebatur, & hic Mediator venturus promittebatur.

CAPUT XXV.

Omnem sanctos & sub legis tempore, & sub prioribus sacculis, in sacramento & fide Christi iustificatos fuisse.

HUJUS sacramenti fide etiam iusti antiqui mundari pie vivendo potuerunt, non solum ante quam lex longè se faciant à te, peribunt: perdidisti omnem qui fornicatur abs te; hoc est, qui multorum deorum vult esse prostibulum. Unde sequitur illud, propter quod & cetera de eodem Psalmo dicenda visa sunt: *Mihi autem adhaerere Deo, bonum est*: non longè ire, non per plurima fornicari. Adhaerere autem Deo tunc perfectum erit, cum totum quod liberandum est, fuerit liberatum. Nunc verò fit illud quod sequitur: *Ponere in Deo spem meam. Spes enim que videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat?* ait Apostolus. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* In hac autem spe nunc constituti agamus quod sequitur, & simus nos quoque pro modulo nostro angeli Dei, id est, nuntii ejus, annuntiantes ejus voluntatem, & gloriam gratiamque laudantes. Unde cum dixisset, *Ponere in Deo spem meam: ut annuntiem*, inquit, *omnes laudes tuas in portis filie Sion.* Hæc est gloriosissima Civitas Dei, hæc unum Deum novit & colit: hanc Angeli sancti annuntiaverunt, qui nos ad ejus societatem invitaverunt, civesque suos in illa esse voluerunt; quibus non placet ut eos colamus tamquam nostros deos, sed cum eis & illorum & nostrum Deum; nec eis sacrificemus, sed cum ipsis sacrificium Deo simus. Nullo itaque dubitante, qui hæc deposita maligna obstinatione considerat, omnes immortales beati, qui nobis non invident, (neque enim si inviderent, essent beati,) sed potius nos diligunt, ut & nos cum ipsis beati simus; plus nobis favent, plus adjuvant, quando unum Deum cum illis colimus, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, quam si eos ipsos per sacrificia coleremus.

CAPUT XXVI.

De inconstantia Porphyrii, inter confessionem veri Dei & cultum demonum fluctuantis.

NESCIO quomodo (quantum mihi videtur) amicis suis theurgis erubescere Porphyrius. Nam ista utcumque sapiebat, sed contra multorum deorum cultum non liberè defendebat. Et angelos quippe alios esse dixit, qui deorsum descendentes hominibus theurgicis divina pronuntiant; alios autem qui in terris ea que Patris sunt, & altitudinem ejus profunditatemque declarent. Numigitur hos angelos, quorum ministerium est declarare voluntatem Patris, credendum est velle nos subdi, nisi ei cujus nobis annuntiant voluntatem? Unde optime admonet etiam ipse Platonius, imitandos eos potius quam invocandos. Non itaque debemus metuere, ne

Gal. 3. 19.

Psal. 72. 28.

Somnium felicitas impiorum.

Psal. 72. 20.

Ibidem 23.

Ibidem 24.

Et.

a Er. & Lov. viderentur. Alii libri, videretur, scilicet lex.
b Lov. dexteram meam: differentibus ceteris libris.
c Editi, pro amicis. Absc. pro à MSS.

d Editi, sed contra multorum deorum cultum Deum verum non liberè defendebat. Istud Deum verum glossema est, quod non habent MSS. Ergo defendebat referendum ad ista que utcumque sapiebat Porphyrius.

immortales & beatos uni Deo subditos non eis sacrificando offendamus. Quod enim non nisi uni vero Deo deberi sciunt, cui & ipsi adhærendo beati sunt, procul dubio neque per ullam significantem figuram, neque per ipsam rem que sacramentis significatur, sibi exhiberi volunt. Dæmonum est hæc arrogantia superbiorum atque miseriorum, à quibus longè diversa est pietas subditorum Deo, nec aliunde quam illi cohærendo beatorum. Ad quod bonum percipiendum etiam nobis sincera benignitate oportet ut faveant, neque sibi arrogent quò eis subjiciamur, sed eum annuntiant, sub quo eis in pace sociemur. Quid adhuc trepidas, philosophæ, adversus potestates & veris virtutibus & veri Dei numeribus invidas habere liberam vocem? Jam distinxisti angelos qui Patris annuntiant voluntatem, ab eis angelis qui ad theurgos homines, nescio qua deducti sunt, descendunt. Quid adhuc eos honoras, ut dicas pronuntiare divina? Quæ tandem divina pronuntiant, qui non voluntatem Patris nuntiant? Nempe illi sunt, quos sacris precibus invidus alligavit, ne præstarent animæ purgationem; nec à bono, ut dicis, purgare cupiente ab illis vinculis solvi & suæ potestati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hæc maligna esse dæmonia, vel te fingis fortasse nescire, dum non vis theurgos offendere, à quibus curiositate deceptus, ista perniciofa & insana pro magno beneficio didicisti? Audes istam invidam, non potentiam, sed pestilentiam, & non dicam dominam, sed quod tu fateris, ancillam potius invidorum, isto aère transceso levare in cælum, & inter deos vestros etiam sidereos collocare, vel ipsa quoque sidera his opprobriis infamare?

CAPUT XXVII.

De impietate Porphyrii, qua etiam Apuleii transcedit errorem.

QUANTO humanius & tolerabilius confessaneus tuus Platonius Apuleius erravit, qui tantummodo dæmones à luna & infra ordinatos agitari morbis passionum mentisque turbellis, honorans quidem eos, sed volens nolensque confessus est; deos tamen cæli superiores ad ætheria spatia pertinentes, sive visibiles, quos conspicuos lucere cernebat, solem ac lunam & cetera ibidem lumina, sive invisibiles quos putabat, ab omni labore istarum perturbationum quanta potuit disputatione discrevit? Tu autem didicisti hoc non à Platone, sed à Chaldæis magistris, ut in ætherias vel empyreas mundi sublimitates & firmamenta cælestia extolleris vitia humana, ut possent dii vestri theurgis pronuntiare divina: quibus divinis te tamen per intellectualem vitam facis altiorem, ut tibi videlicet tamquam philosopho theurgicæ artis purgationes nequaquam necessaria videantur; sed aliis eas tamen importas, ut hanc veluti mercedem reddas magistris tuis, quòd eos qui philosophari non possunt, ad ista seductis, que tibi tamquam superiorum capaci esse inutilia confiteris, ut videlicet quicumque à philosophiæ virtute remoti sunt, quæ ardua nimis atque paucorum est, te auctore theurgos homines, à quibus non quidem in anima intellectualem, verum salutem in anima spiritali purgentur, inquirant; & quoniam istorum quos philosophari piget, incomparabiliter major est multitudo, plures ad secre-

tos & illicitos magistros tuos, quam ad scholas Platonicas venire cogantur. Hoc enim tibi immundissimi dæmones, deos ætherios se esse fingentes, quorum prædicator & angelus factus es, promiserunt; quòd in anima spiritali theurgica arte purgati, ad Patrem quidem non redeunt, sed super aërias plagas inter deos ætherios habitabunt. Non audit ista hominum multitudo, propter quos à dæmonum dominatu liberandos Christus advenit. In illo enim habent misericordissimam purgationem, & mentis, & spiritus, & corporis sui. Propterea quippe totum hominem sine peccato ille suscepit, ut totum quo constat homo, à peccatorum peste sanaret. Quem tu quoque utinam cognovisses, eique te potius, quam vel tuæ virtuti, quæ humana, fragilis & infirma est, vel perniciosissimæ curiositati sanandum tutius commisisses. Non enim te decepisset, quem vestra, ut tu ipse scribis, oracula sanctum immortalemque confessus sunt. De quo etiam poeta nobilissimus, poetice quidem, quia in alterius adumbrata persona, veraciter tamen, si ad ipsum referas, dixit,

Te duce, si qua manent scelere vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ea quippe dixit, quæ etiam multum proficientium in virtute justitiæ possunt, propter hujus vitæ infirmitatem, etsi non scelera, scelorum tamen manere vestigia, quæ non nisi ab illo Salvatore sanantur, de quo iste versus expressus est. Nam hoc utique non à se ipso se dixisse Virgilius in Eclogæ ipsius quarto ferme versu indicat, ubi ait:

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas,
Unde hoc à Cumæa Sibylla dictum esse incunctanter apparet. Theurgi verò illi, vel potius dæmones, deorum species figuratque fingentes, inquinant potius quam purgant humanum spiritum falsitate phantasmatum & deceptorum vanarum ludoificatione formarum. Quomodo enim purgent hominis spiritum, qui immundum habent proprium? Alioquin nullo modo carminibus invidi hominis ligarentur, ipsumque inane beneficium quod præstaturi videbantur, aut metu premerent, aut simili invidentiâ denegarent. Sufficit quòd purgatione theurgica, neque intellectualem animam, hoc est, mentem nostram, dicis posse purgari, & ipsam spiritalem, id est, nostram animæ partem mente inferiorem, quam tali arte purgari posse asseris, immortalem tamen æternamque non posse hac arte fieri confiteris. Christus autem vitam promittit æternam: unde ad eum mundus, vobis quidem stomachantibus, mirantibus tamen stupentibusque concurrat. Quid prodest quia negare non potuisti errare homines theurgicâ disciplinâ, & quam plurimos fallere per cæcam insipientemque sententiam, atque esse certissimum errorem, agendo & supplicando ad principes angelosque decurrere, & rursum quasi ne operam perdidisse videaris ista discendo, mittis homines ad theurgos, ut per eos anima spiritalis purgetur illorum, qui non secundum intellectualem animam vivunt?

CAPUT XXVIII.

Quibus persuasionibus Porphyrius obcæcatus non potuerit veram sapientiam, quod est Christus, agnoscere.

MITTIS ergo homines in errorem certissimum. Neque hoc tantum malum te pu-

Christus totum hominem suscepit.

V. infra lib. 19. c. 23.

* Virgil. Eclog. 4.

Theurgos non posse humanum spiritum purgare.

a Editi, cupientes. Emendantur ex MSS.
b Editi, perturbationem alienos. Absc. alienos à MSS.

c Editi addunt, tuis.
d Sic MSS. At editi, dicendo.

det, cum virtutis & sapientiae profitearis amato- rem. Quam si verè ac fideliter amasses, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam cognovisses, nec ab ejus saluberrima humilitate tumore inflatus vanae scientiae refluisses. Confiteris tamen etiam spiritalem animam sine theurgicis artibus & sine teletis, quibus frustra discendis elaborasti, posse continentiae virtute purgari. Aliquando etiam dicis, quod teleta non post mortem elevant animam; ut jam nec eidem ipsi, quam spiritalem vocas, aliquid post hujus vitae finem prodesse videantur: & tamen veras hac multis modis & repetis, ad nihil aliud, quantum existimo, nisi ut talium quoque rerum quasi peritus appareas, & placeas illicitarum artium curiosus, vel ad eas facias ipse curiosos. Sed bene, quod metuendam dicis hanc artem vel legum periculis, vel ipsius actionis. Atque utinam hoc saltem abs te miseri audiant, & inde, ne illic absorbeantur, abscedant, aut eò penitus non accedant. Ignorantiam certè & propter eam multa vitia per nullas teletas purgari dicis, sed per solum *παρρησίαν* vobis, id est, paternam mentem sive intellectum, qui paternae est voluntatis conscius. Hunc autem Christum esse non credis: contemnis enim eum propter corpus ex femina acceptum & propter crucis opprobrium, excelsam videlicet sapientiam sprete atque abjectis infimis idoneus de superioribus carpere. At ille implet, quod Prophetae sancti de illo veraciter praedixerunt: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo.* Non enim suam in eis perdit & reprobatur, quam ipse donavit; sed quam sibi arrogat, qui non habent ipsius. Unde commemorato isto prophetico testimonio, sequitur & dicit Apostolus: *Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquistator hujus saeculi? Nonne stultum fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quoniam in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Quoniam quidem Iudei signa petunt, & Graeci sapientiam quaerunt: nos autem praedicamus, inquit, Christum crucifixum; Iudeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsi vero vocatis Iudeis & Graecis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam: quoniam stultum Dei sapientius est hominibus, & infirmum Dei fortius est hominibus. Hoc quasi stultum & infirmum tamquam sua virtute sapientes fortesque contemnunt. Sed haec est gratia, quae sanat infirmos, non superbe jactantes falsam beatitudinem suam, sed humiliter potius veram miseriam confitentes.*

1. Cor. 1. 19.
1. In. 1. 14.

1. Cor. 1. 20. &c.

CAPUT XXIX.

De incarnatione Domini nostri Iesu Christi, quam confiteri Platoniorum erubescis impietas.

PRAEDICAS Patrem & ejus Filium, quem & horum medium, quem putamus te dicere Spiritum sanctum, & more vestro appellas tres deos. Ubi, etsi verbis indiscriminatis utimini, videtis tamen qualitercumque, & quasi per quaedam tenuis imaginationis umbracula, quod nitendum sit: sed incarnationem incommutabilis Filii Dei, qua salvamur, ut ad illa quae credimus, vel ex quantalacumque parte intelligimus, venire possimus, non

* Porphyrius enim prius fuit Christianus, postea vero fidei desertor & adversarius.
* Vel legum periculis; quia leges civiles poenas magiae arti constituerunt: vel ipsius actionis; nam periculosa res est, nisi rite exerceatur. Irritantur enim demones & magna inferunt mala imperitiae excaecanti, quod multis exemplis ostendunt: quippe amant per-

A vultis agnoscere. Itaque videtis utcumque, etsi de longinquo, etsi acie caligante, patriam in qua manendum est, sed viam qua eundem est non tenetis. Confiteris tamen gratiam, quando quidem ad Deum per virtutem intelligentiae pervenire, paucis dicis esse concessum. Non enim dicis, paucis placuit, vel pauci voluerunt: sed cum dicis esse concessum, procul dubio Dei gratiam, non hominis sufficientiam confiteris. Uteris etiam hoc verbo apertius, ubi Platonis sententiam sequens, nec ipse dubitas, in hac vita hominem nullo modo ad perfectionem sapientiae pervenire, secundum intellectum tamen viventibus omne quod deest, providentiae Dei & gratiae, post hanc vitam posse compleri. O si cognovisses Dei gratiam per Jesum Christum Dominum nostrum, ipsamque ejus incarnationem, qua hominis animam corpus suscepit, summum esse exemplum gratiae videre potuisses. Sed quid faciam? Scio me frustra loqui mortuo: sed quantum ad te actinet; quantum autem ad eos, qui te magni pendunt, & te vel qualicumque amore sapientiae, vel curiositate artium, quas non debuisti discere, diligunt, quos potius in tua compellatione alloquor, fortasse non frustra. Gratia Dei non potuit gratius commendari, quam ut ipse unicus Dei Filius in se incommutabiliter manens indueret hominem, & spem dilectionis suae daret hominibus, homine medio, quo ad illum ab hominibus veniretur, qui tam longe erat immortalis a mortalibus, incommutabilis a commutabilibus, justus ab impiis, beatus a miseris. Et quia naturaliter indidit nobis, ut beati immortalesque esse cupiamus, manens beatus, suscipiensque mortalem, ut nobis tribueret quod amamus, perpetuando docuit contemnere quod timeamus.

2. Sed huic veritati ut possitis adquiescere, humilitate opus erat, quae cervici vestrae difficillime persuaderi potest. Quid enim incredibile dicitur, praesertim vobis qui talia sapitis, quibus ad hoc credendum vos ipsos admonere debeatis; quid, inquam, vobis incredibile dicitur, cum Deus dicitur assumptum humanam animam & corpus? Vos certè tantum tributis animae intellectuali, quae anima utique humana est, ut eam consubstantialem paternae illi menti, quem Dei Filium confitemini, fieri posse dicatis? Quid ergo incredibile est, si aliqua una intellectualis anima modo quodam ineffabili & singulari pro multorum salute suscepta est? Corpus vero animae cohaerere, ut homo totus & plenus sit, naturam nostram ipsam teste cognoscimus. Quod nisi usitatissimum esset, hoc profecto esset incredibile: facilius quippe in fidem recipiendum est, etsi humanum divino, etsi mutabilem incommutabili, tamen spiritum spiritui, aut ut verbis utar quae in usu habetis, incorporeum incorporeo, quam corpus incorporeo cohaerere. An forte vos offendit inusitatus corporis partus ex virgine? Neque hoc debet offendere, immo potius ad pietatem suscipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus est. An vero quod ipsum corpus morte depositum, & in melius resurrectione mutatum, jam incorruptibile, neque

secundam imperatorem, à qua difficilis sit ad pietatem recurrere, ideo terroribus ad eam homines impellunt. L. U. D. V. I. V. E. S.
c Vind. Am. Et. & plures MSS. indueretur hominem. Et eundem lib. post homine medio, habent quae ad illud.
d Sic MSS. Editi vero, *atque immortalis*.

* In Phaedone & E. pinamid.

Gratie summi exemplum in incarnatione Verbi.

CAPUT XXX.

Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutaverit, & dissentiendo correxerit.

SI post Platonem aliquid emendare existimatur indignum, cur ipse Porphyrius nonnulla & non parva emendavit? Nam Platonem; animas hominum post mortem revolvi usque ad corpora bestiarum, scripsisse certissimum est. Hanc sententiam Porphyrii doctor tenuit & Plotinus; Porphyrio tamen jure displicuit. In hominum sanè, non sua quae dimiserant, sed alia nova corpora redire humanas animas arbitratus est. Puduic scilicet illud credere, ne mater fortasse filium in mulam revoluta veccaret: & non puduit hoc credere, ubi revoluta mater in puellam filio forsitan nuberet. Quanto creditur honestius quod sancti & veraces Angeli docuerunt, quod Prophetae Dei Spiritu aeti locuti sunt, quod ipse quem venturum Salvatorem praemissi nuntii praedixerunt, quod missi Apostoli quibus orbem terrarum Evangelio replerunt? Quanto, inquam, honestius creditur; reverti semel animas ad corpora propria; quam reverti totiens ad diversa? Verumtamen, ut dixi, ex magna parte in hac opinione correctus est Porphyrius, ut saltem in solos homines humanas animas praecipitari posse sentiret; beluinos autem carceres evertere minimè dubitaret. Dicit etiam Deum ad hoc animam mundo dedisse, ut materiae cognoscens mala, ad Patrem recurreret, nec aliquando jam talium polluta contagione teneretur. Ubi etsi aliquid inconvenienter sapit, magis enim data est corpori; ut bona faceret; non enim mala disceret, si non faceret: in eo tamen aliorum Platoniorum opinionem, & non in re parva emendavit; quod mundatam ab omnibus materialiter animam & cum Patre constitutam; numquam jam mala mundi hujus passuram esse confessus est. Qua sententia profecto abstulit, quod esse Platonium maxime perhibetur, ut mortuos ex vivis, ita vivos ex mortuis semper fieri: falsumque esse ostendit, quod Platonice videtur dixisse Virgilius, in campos Elysiis purgatas animas missas, (quo nomine tamquam per fabulam videntur significari gaudia beatorum,) ad fluvium Letheum evocari, hoc est, ad oblivionem praeterritorum: Scilicet immemores supera ut convexa revisant, Rursus & incipiant in corpora velle reverti. Merito displicuit hoc Porphyrio: quoniam re vera credere stultum est, ex illa vita, quae beatissima esse non poterit nisi de sua fuerit aeternitate certissima, desiderare animas corporum corruptibilium labem, & inde ad ista remeare, tamquam hoc agat summam purgatio; ut inquinatio requiratur. Si enim quod profecto mundantur, hoc efficit, ut omnium obliviscantur malorum; malorum autem oblivio facit corporum desiderium; ubi rursus implicantur malis; profecto erit infelicitatis causa, summa felicitas; & stultitiae causa, perfectio sapientiae; & immunditiae causa, summa mundatio. Nec veritate ibi beata erit anima, quam diucumque erit, ubi oportet fallatur, ut beata sit;

* In Timaeo.

Johann. 1. 1.

* In Phaedone, in Timaeo, & lib. 10. de republica.
* Plato in Phaedone.
* V. Plat. in lib. 10. de republica.
* Ansid. 8.

* Sola editio Lov. quae resurrectionis sua. Christus demonstravit exemplo.
b Anò editi, Plato doctor tenuit. Postea Vind. Am. Er. sic prosequuntur: & Platonis discipulo Porphyrio tamen jure displicuit. Lov. autem, & Plotinus discipulo Porphyrio tamen &c. Locum restituendū libi veteres hic maxime inter se consentientes. Plotinus certè Platonis opinionem de reditu animarum in quavis corpora secutus est in Ennead. 3.

lib. 4. c. 2. Ipse vero Porphyrius scribit se decimo Gallicani imperatoris anno Romam à Graecia venisse, cum Plotinus annum sexagesimum nonum ageret, audissetque illum quinque annos.
c Sic MSS. At editi, ne revolunt.
d Nonnulli codices, ad istam.
e Sic MSS. At editi, mundationem.

Non enim beata erit, nisi secura. Ut autem secura sit, falsò putabit semper se beatam fore; quoniam aliquando erit & misera. Cui ergo gaudendi causa falsitas erit, quomodo de veritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamque animam ob hoc reverti dixit ad Patrem, ne aliquando jam malorum polluta contagione teneatur. Falsò igitur à quibusdam Platoniciis est creditus quasi necessarius orbis ille, ab eisdem abundi & ad eadem revertendi. Quod etiam si verum esset, quid hoc scire prodesset, nisi forte inde se nobis audent præferre Platonici, quia id nos in hac vita jam nesciremus, quod ipsi in alia meliore vita purgatissimi & sapientissimi fuerant nescituri, & falsum credendo beati futuri. Quod si absurdissimum & stultissimum est dicere, Porphyrii professò est præferenda sententia, his qui animarum circulos alternante semper beatitate & miseria suspicati sunt. Quod si ita est, ecce Platonici in melius à Platone dissentit: ecce vidit, quod ille non vidit, nec post talem ac tantum magistrum refugit correctionem, sed homini præposuit veritatem.

CAPUT XXXI.

Contra argumentum Platoniorum, quo animam humanam Deo asserunt esse coeternam.

In Timaeo

CUR ergo non potius divinitati credimus de his rebus, quas humano ingenio pervestigare non possumus, quæ animam quoque ipsam non Deo coeternam, sed creatam dicit esse, quæ non erat? Ut enim hoc Platonici nollent credere, hanc utique causam idoneam sibi videbantur afferre, quia nisi quod semper antea fuisset, sempiternum deinceps esse non posset. Quamquam & de mundo & de his quos in mundo deos à Deo factos scribit Plato, apertissimè dicat eos esse cœpisse, & habere initium, finem tamen non habituros, sed per Conditoris potentissimam voluntatem in æternum permanuros esse perhibeat. Verum id quomodo intelligant, invenerunt, non esse hoc videlicet temporis, sed substitutionis initium. Sicut enim, inquiunt, si pes ex æternitate semper fuisset in pulvere, semper ei subesset vestigium; quod tamen vestigium à calcante factum esse nemo dubitaret, nec alterum altero prius esset, quamvis alterum ab altero factum esset: sic, inquiunt, & mundus atque in illo dii creati, & semper fuerunt semper existente qui fecit, & tamen facti sunt. Numquid ergo si anima semper fuit, etiam miseria ejus semper fuisse dicenda est? Porro si aliquid in illa, quod ex æterno non fuit, esse cœpit ex tempore, cur non fieri potuerit, ut ipsa esset ex tempore, quæ antea non fuisset? Deinde beatitudo quoque ejus post experimentum malorum firmiter & sine fine mansura, sicut iste constitetur, procul dubio cœpit ex tempore, & tamen semper erit, cum antea non fuerit. Illa igitur omnis argumentatio dissoluta est, qua putatur nihil esse posse sine fine temporis, nisi quod initium non habet temporis. Inventa est enim animæ beatitudo, quæ cum initium temporis habuerit, finem temporis non habebit. Quapropter divinæ auctoritati humana cedit infirmitas, eisque beatis & immortalibus de vera religione credamus, qui sibi honorem non expetunt, quem Deo suo, qui etiam noster est, deberi sciunt, nec jubent, ut sacrificium faciamus,

* Quidam haud melioris notæ libri, in forma quam suscepit, sententiæ quam &c.
 b Vind. Am. Et. nondum receptam in unam quamdam sententiæ. Sic etiam plerique MSS. qui mox tamen ab editis illis in verbo qua dif-

nisi ei tantummodo, cujus & nos cum illis, ut sæpe dixi & sæpe dicendum est, sacrificium esse debemus, per eum sacerdotem offerendi, qui in homine quem suscepit, secundo quem & sacerdos esse voluit, etiam usque ad mortem sacrificium pro nobis dignatus est fieri.

CAPUT XXXII.

De universali via animæ liberandæ, quam Porphyrius malè querendo non reperit, & quam sola gratia Christiana reseravit.

HÆC est religio, quæ universalem continet viam animæ liberandæ; quoniam nulla nisi hac liberari potest. Hæc est enim quodam modo regalis via, quæ una ducit ad regnum, non temporali fastigio nutandum, sed æternitatis firmitate securum. Cùm autem dicit Porphyrius in primo juxta finem de regressu animæ libro, nondum receptam unam quamdam sectam, quæ universalem contineat viam animæ liberandæ, vel à philosophia verissima aliqua, vel ab Indorum moribus ac disciplina, aut inductione Chaldæorum, aut alia qualibet via, nondumque in suam notitiam eandem viam historiali cognitione perlatam; procul dubio constititur esse aliquam, sed nondum in suam venisse notitiam. Ita ei non sufficiebat quidquid de anima liberanda studiosissimè didicerat, sibi que, vel potius aliis nosse ac tenere videbatur. Sentiebat enim adhuc sibi deesse aliquam præstantissimam auctoritatem, quam de tanta sequi oporteret. Cùm autem dicit, vel à philosophia verissima aliqua nondum in suam notitiam pervenisse sectam, quæ universalem contineat viam animæ liberandæ, satis, quantum arbitror, ostendit, vel eam philosophiam, in qua ipse philosophatus est, non esse verissimam, vel eam non contineri viam. Et quomodo jam potest esse verissima, qua non continetur hæc via? Nam quæ alia via est universalis animæ liberandæ, nisi qua universæ animæ liberantur, ac per hoc sine illa nulla anima liberatur? Cùm autem addit & dicit, vel ab Indorum moribus & disciplina, vel ab inductione Chaldæorum, vel alia qualibet via; manifestissima voce testatur, neque illis quæ ab Indis, neque illis quæ à Chaldæis didicerat, hanc universalem viam animæ liberandæ contineri; & utique se à Chaldæis oracula divina fuisse, quorum assiduam commemorationem facit, tacere non potuit. Quam vult ergo intelligi animæ liberandæ universalem viam nondum receptam, vel ex aliqua verissima philosophia, vel ex earum gentium doctrinis, quæ magnæ velut in divinis rebus habebantur, quia plus apud eas curiositas valuit quorumque angelorum cognoscendorum & colendorum, nondumque in suam notitiam historiali cognitione perlatam? Quænam ista est universalis via, nisi quæ non suæ cuique genti propria, sed universis gentibus quæ communis esset, divinitus impertita est? Quam certè iste homo non mediocri ingenio præditus esse non dubitat. Providentiam quippe divinam sine ista universali via liberandæ animæ genus humanum relinquere potuisse non credit. Neque enim ait non esse, sed hoc tantum bonum tantumque adjutorium nondum receptum, nondum in suam notitiam esse perlatum: nec mirum. Tunc enim Porphyrius

Via regalis.

erat in rebus humanis, quando ista liberandæ animæ universalis via, quæ non est alia quam religio Christiana, oppugnari permittebatur ab idololatriæ demonumque cultoribus regibusque terrenis, propter asserendum & consecrandum Martyrum numerum, hoc est, testium veritatis, per quos ostenderetur, omnia corporalia mala pro fide pietatis & commendatione veritatis esse toleranda. Videbat ergo ista Porphyrius, & per hujusmodi persecutiones citò istam viam perituram, & propterea non esse ipsam liberandæ animæ universalem viam, non intelligens hoc quod cum movebat, & quod in ejus electione perperit metuebatur, ad ejus confirmationem robustioremque commendationem potius pertinere.

2. Hæc est igitur animæ liberandæ universalis via, id est, universis gentibus divina miseratione concessa; cujus professò notitia ad quoscumque jam venit, & ad quoscumque ventura est, nec debuit, nec debebit ei dici, Quare modò? & Quare serò? quoniam mittentis consilium non est humano ingenio penetrabile. Quod sensit etiam iste, cùm dixit, nondum receptum hoc donum Dei, & nondum in suam notitiam fuisse perlatum. Nec enim propterea verum non esse judicavit, quia nondum in suam fidem receptum fuerat, vel in notitiam nondum pervenerat. Hæc est, inquam, liberandorum creditium universalis via, de qua fidelis Abraham divinum accepit oraculum: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Qui fuit quidem gente Chaldæus, sed ut talia promissa perciperet, & ex illo propagaretur semen dispositum per Angelos in manu Mediatoris, in quo esset ista liberandæ animæ universalis via, hoc est omnibus gentibus data, jussus est discedere de terra sua & de cognatione sua & de domo patris sui. Tunc ipse primitus à Chaldæorum superstitionibus liberatus, unum verum Deum sequendo coluit, cui hæc promittenti fideliter credidit. Hæc est universalis via, de qua in sancta prophetia dictum est: *Deus miseratur nostri, & benedicat nos; illuminet vultum suum super nos, & miseratur nostri: ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum.* Unde tanto post ex Abraham semine carne suscepta, de se ipso ait ipse Salvator, *Ego sum via, & veritas, & vita.* Hæc est universalis via, de qua tanto antè tempore prophetatum est: *Erit in novissimis diebus manifestus mons domus Domini, paratus in cacumine montium, & extolletur super colles; & venient ad eum universæ gentes, & ingredientur nationes multæ, & dicent, Venite adscendamus in montem Domini & in domum Dei Jacob, & amuntiam nobis viam suam, & ingrediemur in ea. Ex Sion enim prodiet lex, & verbum Domini ab Ierusalem.* Via ergo ista non est unius gentis, sed universarum gentium. Et lex verbumque Domini non in Sion & Jerusalem remansit, sed inde processit, ut se per universa diffunderet. Unde ipse Mediator post resurrectionem suam discipulis trepidantibus ait, *Oportebat impleri que scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Palmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quia oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & predicari in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab*

Gen. 22. 18.

Gal. 3. 19.

Gen. 12. 1.

Isai. 66. 2. & 3.

Iohan. 14. 6.

Isai. 2. 2. & 3.

Luce 24. 44. & c.

Ierusalem. Hæc est igitur universalis animæ liberandæ via, quam sancti Angeli sanctique Prophetæ prius in paucis hominibus ubi potuerunt Dei gratiam reperientibus, & maxime in Hebræa gente, cujus erat ipsa quodam modo sacra respublica, in prophetationem & prænuntiationem Civitatis Dei ex omnibus gentibus congregandæ, & tabernaculo & templo & sacerdotio & sacrificiis significaverunt, & eloquiis quibusdam manifestis, plerisque mysticis, prædixerunt, præfens autem in carne ipse Mediator, & beati ejus Apostoli jam Testamenti novi gratiam revelantes apertius indicaverunt, quæ aliquanto occultius superioribus sunt significata temporibus, pro ætatum generis humani distributione, sicut eam Deo sapienti placuit ordinare, mirabilium operum divinatorum, quorum superius pauca jam posui, contestantibus signis. Non enim apparuerunt tantummodo visiones angelicæ, & cælestium ministrorum sola verba sonuerunt: verum etiam hominibus Dei verbo simplicis pietatis agentibus spiritus immundi de hominum corporibus ac sensibus pulsati sunt, vitia corporis languoresque sanati; fera animalia terrarum & aquarum, volatilia cæli, ligna, elementa, sidera, divina jussa fecerunt, inferna cesserunt, mortui revixerunt: exceptis ipsius Salvatoris propriis singularibusque miraculis, maxime nativitatis & resurrectionis, in quorum uno maternæ virginitatis tantummodo sacramentum, in altero autem etiam eorum qui in fine resurrecturi sunt, demonstravit exemplum. Hæc via totum hominem mundat, & immortalitati mortalem ex omnibus quibus constat partibus præparat. Ut enim non alia purgatio ei parti quæreretur, quam vocat intellectualem Porphyrius, alia ei quam vocat spiritualem, aliaque ipsi corpori, propterea totum suscepit veracissimus potentissimusque mundator atque salvator. Præter hanc viam, quæ partim cùm hæc futura prænuntiantur, partim cùm facta nuntiantur, numquam generi defuit humano, nemo liberatus est, nemo liberatur, nemo liberabitur.

3. Quòd autem Porphyrius universalem viam animæ liberandæ nondum in suam notitiam historiali cognitione dicit esse perlatam: quid hac historia vel illustrius inveniri potest, quæ universum orbem tanto apice auctoritatis obtinuit, vel fidelius, in qua ita narrantur præterita, ut futura etiam prædicantur, quorum multa videmus impleta, ex quibus ea quæ restant sine dubio speremus implenda? Non enim potest Porphyrius, vel quicumque Platonici, etiam in hac via quasi terrenarum rerum & ad istam vitam mortalem pertinentium, divinationem prædictionemque contemnere: quod meritò in aliis vaticinationibus & quorumlibet modorum vel artium divinationibus faciunt. Negant enim hæc vel magnorum hominum, vel magni esse pendenda: & rectè. Nam vel inferiorum sunt præfensione causarum, sicut arte medicinæ quibusdam antecedentibus signis plurima eventura valetudini prævidentur, vel immundi dæmones sua disposita facta prænuntiant, quorum jus & in mentibus atque cupiditatibus iniquorum ad quæque congruentia facta ducendis quo-

vindicant in materia infirma fragilitatis humana. Corrigitur auctoritate MSS. qui sic habent: quorum (intellige factorum suorum) jus & in mentibus atque cupiditatibus iniquorum ad quæque congruentia (id est cupiditatibus iidem pravis consentanea) facta ducuntur quodam modo sibi vindicant, & in materia infirma &c.

a In veteribus libris omittitur, domus Domini.
 b Veteres libri, vaticinationibus.
 c Sic MSS. At editi, ventura.
 d Editi, & in quorumvis mentibus atque cupiditatibus iniquorum, congrua facta dicitur vel dicitur facta componant, ut sibi jus quodam modo

dam modo sibi vindicant, & in materia infima fragilitatis humanæ. Non talia sancti homines in ista universali animarum liberandarum via gradientes, tamquam magna prophetare curarunt: quamvis & ista eos non fugerint, & ab eis sæpe prædicta sint, ad eorum fidem faciendam, quæ mortalium sensibus non poterant intimari, nec ad experimentum celeri facilitate perducere. Sed alia erant verè magna atque divina, quæ quantum dabatur, cognita Dei voluntate, futura nuntiabant. Christus quippe in carne venturus, & quæ in illo tam clara perfectæ sunt atque in ejus nomine impleta, penitentia hominum & ad Deum conversio voluntatum, remissio peccatorum, gratia justitiæ, fides piorum & per universum orbem in veram divinitatem multitudo credentium, culturæ simulacrorum dæmonumque subversio & à tentationibus exercitatio, proficientium purgatio & liberatio ab omni malo, judicii dies, resurrectio mortuorum, societatis impiorum æterna damnatio, regnumque æternum gloriosissimæ Civitatis Dei conspectu ejus immortaliter perfruendis, in hujus viæ Scripturis prædicta atque promissa sunt: quorum tam multa impleta conspiciamus, ut recta

^a Sic MSS. Editi verò, in *Sanctuario Scripturarum esse locatam, qua prædicatur &c.*

A pietate futura esse cetera confidamus. Hujus viæ rectitudinem usque ad Deum videndum eique in æternum coherendum, in ^a sanctarum Scripturarum, qua prædicatur atque asseritur, veritate, quicumque non credunt, & ob hoc nec intelligunt, oppugnare possunt, sed expugnare non possunt.

4. Quapropter in decem libris istis, etsi minùs quam nonnullorum de nobis expectabat intentio, tamen quorundam studio, quantum verus Deus & Dominus adjuvare dignatus est, satisfecimus, refutando contradictiones impiorum, qui Conditori sanctæ Civitatis, de qua disputare institimus, deos suos præferunt. Quorum decem librorum quinque superiores adversus eos conscripti sunt, qui propter bona vitæ hujus deos colendos putant, quinque autem posteriores adversus eos qui cultum deorum propter vitam, quæ post mortem futura est, servandum existimant. Deinceps itaque, ut in primo libro polliciti sumus, de duarum Civitatum, quas in hoc sæculo perplexas diximus invicemque permixtas, exortu & procurfu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum divinitus adjuvabor, expediám.

In decem libris prioribus quid tractatum sit.

LIBER UNDECIMUS.*

Incipit Operis hujus pars altera^b, quæ est de duarum Civitatum, terrene & cælestis, exortu, & procurfu, ac debitis finibus. Hoc primum libro Civitatum earumdem exordia quomodo in angelorum bonorum & malorum discretionem præcesserint, demonstrat Augustinus, eaque occasione agit de constitutione mundi quæ sacris litteris in principio libri Geneseos describitur.

CAPUT PRIMUM.

De ea parte Operis, quæ duarum Civitatum, id est, cælestis ac terrene, initia & fines incipiunt demonstrari.

CIVITATEM Dei dicimus, cujus ea Scriptura testis est, quæ non fortuitis motibus animorum, sed planè summæ dispositione providentiæ super omnes omnium gentium litteras, omnia sibi genera ingeniorum humanorum divina excellens auctoritate subjecit. Ibi quippe scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, Civitas Dei.* Et in alio Psalmo legitur: *Magnus Dominus, & laudabilis valde in Civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, dilatans exultationes universæ terre.* Et paulò post in eodem Psalmo: *Sicut audivimus, ita & vidimus, in Civitate Domini virtutum, in Civitate Dei nostri, Deus fundavit eam in æternum.* Item in alio: *Fluminis imperus lætificat Civitatem Dei, sanctificavit tabernaculum suum Altissimus, Deus in medio ejus non commovebitur.* His atque hujusmodi testimoniis, quæ omnia commemorare nimis longum est, didicimus esse quamdam Civitatem Dei, cujus cives esse concupiscimus illo amore, quem nobis illius Conditor inspiravit. Huic Conditori sanctæ Civitatis, cives terrenæ Civitatis deos suos præferunt, ignorantes eum esse Deum deorum, non deorum falsorum,

Deus deorum quomodo.

^b Pars altera Operis hujus, ait Augustinus in 2. Retract. 43. duodecim libris continetur. Horum primi quatuor continent exortum duarum Civitatum, quarum est una Dei, altera hujus mundi; secundi quatuor exortum earum sive procurfum: tertii verò, qui & postremi, debitis finibus. Undecimo huic libro dabat operam Augustinus, quando ipsius rogatu Paulus Orosius suos historiarum libros scribere aggressus

D hoc est, impiorum & superbiorum, qui ejus incommutabili omnibusque communi luce privati, & ob hoc ad quamdam egenam potestatem redacti, suas quodam modo privatas potentias consecantur, honoresque divinos à deceptis subditis querunt; sed deorum piorum atque sanctorum, qui potius se ipsos uni subdere quam multos sibi, potiusque Deum colere quam pro Deo coli delectantur. Sed hujus sanctæ Civitatis inimicis, decem superioribus libris, quantum potuimus, Domino & Rege nostro adjuvante respondimus. Nunc verò quid à me jam expectetur agnoscens, meique non immerito debiti, de duarum Civitatum, terrenæ scilicet & cælestis, quas in hoc interim sæculo perplexas quodam modo diximus invicemque permixtas, exortu & excursu & debitis finibus, quantum valero, disputare, ejus ipsius Domini & Regis nostri ubique opitulatione fretus aggrediar: primumque dicam quemadmodum exordia duarum istarum Civitatum in angelorum diversitate præcesserint.

CAPUT II.

De cognoscendo Deo, ad cujus notitiam nemo hominum pervenit, nisi per Mediatorem Dei & hominum hominem Jesum Christum.

MAGNUM est & admodum rarum universam creaturam corpoream & incorpoream

est, anno videlicet Christi 416. ant. 417. Ipsum enim Orosius in præfatione laudat perscrutando ad verius paganus undecimo libro insistentem: quorum, ait, jam decem orientes: reliquis mox ut de specula ecclesiastica claritatis eluci sunt, toto orbe fulserunt.
^c MSS. plerique, *concupiscimus*. Et quidam, *concupiscimus*.

consideratam

Deus quomodo cum homine loquatur.

consideratam compertamque mutabilem intentione mentis excedere, atque ad incommutabilem Dei substantiam pervenire, & illic discere ex ipso, quòd cunctam naturam quæ non est quod ipse, non fecit nisi ipse. Sic enim Deus cum homine non per aliquam creaturam loquitur corporealem, corporalibus instrepens auribus, ut inter sonantem & audientem aëria spatia verberentur; neque per ejusmodi spiritalem quæ corporum similitudinibus figuratur, sicut in somniis vel quo alio tali modo; nam & sic velut corporis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur & velut interposito corporalium locorum intervallo; multum enim similia sunt talia visa corporibus: sed loquitur ipsa veritate, si quis sit idoneus ad audiendum mente, non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine ceteris quibus homo constat est melius, & quo ipse Deus solus est melior. Cum enim homo rectissime intelligatur, vel si hoc non potest, saltem credatur factus ad imaginem Dei; profectò ea sui parte est propinquior superiori Deo, qua superat inferiores* suas, quas etiam cum peccatoribus communes habet. Sed quia ipsa mens, cui ratio & intelligentia naturaliter inest, vitiiis quibusdam tenebrosis & veteribus invalida est, non solum ad inhærendum fruendo, verum etiam ad* perferendum incommutabile lumen, donec de die in diem renovata atque sanata fiat tantæ felicitatis capax, fide primum fuerat imbuenda atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Deus Dei Filius homine assumpto, non Deo consumto, eandem constituit atque fundavit fidem, ut^b ad hominis Deum iter esset homini per hominem Deum. Hic est enim mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. Per hoc enim mediator, per quod homo, per hoc & via. Quoniam si inter eum qui tendit & illud quòd tendit, via media est, spes est perveniendi: si autem desit, aut ignoretur quæ eundum sit, quid prodest nosse quò eundum sit? Sola est autem adversus omnes errores via munitissima, ut idem ipse sit Deus & homo, quòd itur Deus, quæ itur homo.

CAPUT III.

De auctoritate canonice Scripturæ, divino Spiritu conditæ.

Hic prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse judicavit, locutus, etiam Scripturam condidit, quæ canonica nominatur, eminentissimæ auctoritatis, cui fidem habemus de his rebus quas ignorare non expedit, nec per nosmetipsos nosse idonei sumus. Nam si ea sciri possunt testibus nobis, quæ remota non sunt à sensibus nostris, sive interioribus sive etiam exterioribus, unde & præsentia nuncupantur, quòd ita ea dicimus esse præsentibus, sicut præ oculis quæ præstò sunt oculis: profectò ea quæ remota sunt à sensibus nostris, quoniam nostro testimonio scire non possumus, de his alios testes requirimus, eisque credimus à quorum sensibus remota esse vel fuisse non credimus. Sicut ergo de visibilibus, quæ non vidimus, eis credimus qui viderunt, atque ita de ceteris quæ ad suum quemque sensum corporis pertinent: ita de his quæ animo ac mente sentiuntur, (quia

* suppl. partes.

a

Homine assumto non consumtus Deus.

Canonica Scriptura.

Fides invisibile.

& ipse rectissime dicitur sensus, unde & sententia vocabulum accepit,) hoc est, de invisibilibus quæ à nostro sensu^a interiore remota sunt, eis nos oportet credere, quæ hæc in illo incorporeo lumine disposita didicerunt, vel manentia contuentur.

CAPUT IV.

De conditione mundi, quòd nec intemporalis sit, nec novo Dei ordinata consilio, quasi postea voluerit, quòd antea noluerit.

VISIBILIUM omnium maximus est mundus, invisibilium omnium maximus est Deus. Sed mundum esse conspiciamus, Deum esse credimus. Quòd autem Deus mundum fecerit, nulli tutius credimus, quam ipsi Deo. Ubi eum audivimus? Nusquam interim nos melius quam in Scripturis sanctis, ubi dixit propheta ejus, *In principio fecit Deus cælum & terram.* Numquidnam ibi fuit iste propheta, quando fecit Deus cælum & terram? Non: sed ibi fuit Sipientia Dei, per quam facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit, eis que opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque Angeli Dei, qui semper vident faciem Patris, voluntatemque ejus quibus oportet annuntiant. Ex his unus erat iste propheta, qui dixit & scripsit, *In principio fecit Deus cælum & terram.* Qui tam idoneus testis est per quem Deo credendum sit, ut eodem Spiritu Dei, quo hæc sibi revelata cognovit, etiam ipsam fidem nostram futuram tanto antè prædixerit.

2. Sed quid placuit Deo æterno tunc facere cælum & terram, quæ antea non fecisset? Qui hoc dicunt, si mundum æternum^a sine ullo initio, & ideo nec à Deo factum videri volunt, nimis aversi sunt à veritate, & letali morbo impietatis infaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate & mobilitate & visibilibus omnium pulcherrima specie quodam modo tacitus & factum se esse, & non nisi à Deo ineffabiliter atque invisibiliter magno & ineffabiliter atque invisibiliter pulcro fieri se potuisse proclamat. Qui autem à Deo quidem factum fatentur, non tamen eum volunt temporis habere, sed suæ creationis initium, ut modo quodam vix intelligibili semper sit factus, dicunt quidem aliquid, unde sibi Deum videntur velut à fortuita temeritate defendere, ne subito illi venisse credatur in mentem, quod numquam antè venisset, facere mundum, & accidisse illi voluntatem novam, cum in nullo sit omnino mutabilis: sed non video quomodo eis possit in ceteris rebus ratio ista subsistere, maximeque in anima, quam si Deo coæternam esse contenderint, unde illi acciderit nova miseria, quæ numquam antea per æternum, nullo modo poterunt explicare. Si enim alternasse semper ejus miseriam & beatitudinem dixerint, necesse est dicant etiam semper^c alternaturam; unde illa eos sequetur absurditas, ut etiam cum beata dicitur, in hoc utique non sit beata, si futuram suam miseriam & turpitudinem prævidet; si autem non prævidet, nec se turpem ac miseram fore, sed beatam semper existimat, falsa opinione sit beata: quo dici stultius nihil potest. Si autem semper quidem per sæcula retrò infinita cum beatitudine alternasse animæ miseriam pu-

^a Lov. *exteriore*, dissentientibus editis aliis & MSS.

^d Hic sola editio Lov. addit, *existimantem*.

^e Er. *semper alternare naturam*. Aliquot MSS. *semper alternasse naturam*. Et quidam, *semper alternatam naturam*.

^a Vind. Er. & unus è MSS. *ad perfruendum merendo incommutabile lumen*. Am. *ad perferendum merendo*. &c. Tres MSS. *ad perfruendum incommutabile lumen*.

^b Vox hominis omissa est à Vind. & Lov.

tant, sed nunc jam de cetero cum fuerit liberata, ad miseriam non esse redituram, nihil minus convincuntur numquam eam fuisse verè beatam, sed deinceps esse incipere novà quadam nec fallaci beatitudine; ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid novi, & hoc magnum atque præclarum, quod numquam retrò per æternitatem accidisset. Cujus novitatis causam si Deum negabunt in æterno habuisse consilio, simul eum negabunt beatitudinis ejus auctorem; quod nefandæ impietatis est: si autem dicent etiam ipsum novo consilio excogitasse, ut de cetero sit anima in æternum beata, quomodo eum alienum ab ea, quæ illis quoque displicet, mutabilitate monstrabunt? Porro si ex tempore creatam, sed nullo ulterius tempore perituram, tamquam a numerum, habere initium, sed non habere finem sententur, & ideo semel expertam miseriam, si ab eis fuerit liberata, numquam miseriam postea futuram, non utique dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate consilii Dei. Sic ergo credant & mundum ex tempore fieri potuisse, nec tamen ideo Deum in eo faciendum aeternum consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT V.

Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatiis ante mundum, quam nec de infinitis locorum.

DEINDE videndum est istis, qui Deum conditorem mundi esse consentiunt, & tamen querunt de mundi tempore quid respondeamus, quid ipsi respondeant de mundi loco. Ita enim queritur cur potius tunc & non antea factus sit, quemadmodum queri potest cur hinc potius ubi est & non alibi. Nam si infinita spatia temporis ante mundum cogitant, in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse, similiter cogitent extra mundum infinita spatia locorum, in quibus si quisquam dicat non potuisse vacare omnipotentem, nonne consequens erit, ut innumerabiles mundos cum Epicuro somnare cogantur; eà tantum differentiâ, quòd eos ille fortuitis motibus atomorum gigni asserit & resolvi, isti autem opere Dei factos dicturi sunt, si eum per interminabilem immensitatem locorum extra mundum circumquaque patentium vacare noluerint, nec eisdem mundos, quòd etiam de isto sentiunt, ullâ causâ posse dissolvi? Cum his enim agimus qui & Deum incorporeum, & omnium naturarum quæ non sunt quod ipse, creatorem nobiscum sentiunt, alios autem nimis indignum est ad istam disputationem religionis admittere: d maxime quòd apud eos qui multis diis sacrorum obsequium deferendum putant, isti philosophos ceteros nobilitate atque auctoritate vicerunt, non ob aliud, nisi quia longo quidem intervallo, verumtamen reliquis propinquiores sunt veritati. An fortè substantiam Dei, quam nec includunt, nec determinant, nec distendant loco, sed eam, sicut de Deo sentire dignum est, fatentur incorporeâ præsentia ubique totam, à tantis locorum extra mundum spatiis absentem esse dicturi sunt, & uno tantum, atque in comparatione illius infinitatis tam exiguo

a Edici, tamquam verum. Verius MSS. tamquam numerum. Numerus enim habet quidem initium ab unitate, sed finem per se in quo sistat non habet: quippe quantumcumque addito numero, major semper adjici potest.
b Nonnulli MSS. cogitant.
c Sic MSS. At edici, cogatur.
d In editione Lov. omisium est, maxime quòd apud eos: & verba sic male sunt colligata: Alios autem nimis indignum est ad istam disputationem.

A loco, in quo mundus est, occupatam? Non opinor eos in hæc vaniloquia progressuros. Cum igitur unum mundum ingenti quidem mole corpora, finitum tamen & loco suo determinatum, & operante Deo factum esse dicant: quod respondent de infinitis extra mundum locis, cur in eis ab opere Deus cesset, hoc sibi respondeant, de infinitis ante mundum temporibus, cur in eis ab opere Deus cessaverit. Et sicut non est consequens, ut fortuito potius quam ratione divina Deus, non alio, sed isto in quo est loco, mundum constituerit, cum pariter infinitis ubique patentibus nullo excellentiore merito posset hic eligi, quamvis eandem divinam rationem, qua id factum est, nulla possit humana comprehendere: ita non est consequens, ut Deo aliquid existimemus accidisse fortuito, quòd illo potius quam anteriore tempore condidit mundum, cum æqualiter anteriora tempora per infinitum retrò spatium præterissent, nec fuisset aliqua differentia unde tempus temporis eligendo præponderetur. Quòd si dicunt inanes esse hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit præter mundum: respondetur eis, isto modo inaniter homines cogitare præterita tempora vacationis Dei, cum nullum tempus sit ante mundum.

CAPUT VI.

Creationis mundi & temporum unum esse principium, nec aliud alio præveniri.

SI enim rectè discernuntur æternitas & tempus, quòd tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est, in æternitate autem nulla mutatio est; quis non videat quòd tempora non fuissent, nisi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motione mutaret; cujus motionis & mutationis cum aliud atque aliud, quæ simul esse non possunt, cadit atque succedit, in brevioribus vel productioribus morarum intervallis tempus sequeretur? Cum igitur Deus, in cujus æternitate nulla est omnino mutatio, creator sit temporum & ordinator, quomodo dicatur post temporum spatia mundum creasse, non video; nisi dicatur ante mundum jam aliquam fuisse creaturam, cujus motibus tempora currerent. Porro si litteræ sacræ maximeque veteres ita dicunt, in principio fecisse Deum cælum & terram, ut nihil antea fecisse intelligatur, quia hoc potius in principio fecisse diceretur, si quid fecisset ante cetera cuncta quæ fecit; procul dubio non est mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim sit in tempore, & post aliquod sit, & ante aliquod tempus; post id quod præteritum est, ante id quod futurum est: nullum autem posset esse præteritum; quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus est mundus, si in ejus conditione factus est mutabilis motus, sicut videtur se habere etiam ordo ille primorum sex vel septem dierum, in quibus manè & vespera nominantur, donec omnia quæ his diebus Deus fecit, sexto perficiantur die, septimoque in magno mysterio Dei vacatio commendetur. Qui dies cujusmodi sint, aut perdiffi-

nem religionis admittere, qui multis diis sacrorum obsequium deferendum putant. Isti philosophi ceteros &c. quasi ipsi cum quibus agere de religione non indignum videtur (haud dubiè Platonicè) non cum aliis etiam putarint diis multis deferendum sacrorum obsequium.
e Vind. Am. Er. post comprehendere, addunt natura. Lov. mens. Superflud: nam in veteribus libris subaudiendum relinquuntur, & sic.
f Sic Vind. Am. Er. & plures MSS. At Lov. mobili mobilitate.

cile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere.

CAPUT VII.

De qualitate primorum dierum, qui ante quàm sol fieret, vesperam & manè traduntur habuisse.

VIDEMUS quippe istos dies notos non habere vesperam nisi de solis occasu, nec manè nisi de solis exortu: illorum autem priores tres dies sine sole peracti sunt, qui quarto die factus refertur. Et primitus quidem lux verbo Dei facta, atque inter ipsam & tenebras Deus separasse narratur, & eandem lucem vocasse diem, tenebras autem noctem: sed qualis illa sit lux, & quo alterante motu, qualemque vesperam & manè fecerit, remotum est à sensibus nostris, nec ita ut est, intelligi à nobis potest; quod tamen sine ulla hæsitacione credendum est. Aut enim aliqua lux corporea est, sive in superioribus mundi partibus longè à conspectibus nostris, sive unde sol postmodum accensus est: aut lucis nomine significata est sancta Civitas, in sanctis Angelis & spiritibus beatis, de qua dicit Apostolus, *Quæ sursum est Ierusalem, mater nostra æterna in cælis*. Aut quippe & alio loco, *Omnes enim vos filii lucis estis; & filii diei; non sumus noctis neque tenebrarum*.^a Si tamen & vesperam diei hujus & manè aliquatenus congruenter intelligere valeamus. Quoniam scientia creaturæ in comparatione scientiæ Creatoris quodam modo vesperascit: itemque lucefcit & manè fit, cum & ipsa refertur ad laudem dilectionemque Creatoris, nec in noctem vergitur, ubi non Creator creaturæ dilectione relinquatur. Denique Scriptura cum illorum dies dinumeraret ex ordine, nusquam interposuit vocabulum noctis. Non enim ait alicubi, Facta est nox: sed, *Facta est vespera, & factum est manè dies unus*. Ita dies secundus, & ceteri. Cognitio quippe creaturæ in se ipsa decolorator est, ut ita dicam, quàm cum in Dei Sapientia cognoscitur, velut in artè qua facta est. Ideo vespera congruentius quam nox dici potest: quæ tamen, ut dixi, cum ad laudandum & amandum refertur Creatorem, recurrit in manè. Et hoc eum facit in cognitione sui ipsius, dies unus est: cum in cognitione firmamenti, quod inter aquas inferiores & superiores cælum appellatum est, dies secundus: cum in cognitione terræ ac maris omniumque gignentium, quæ radicibus continuata sunt terræ, dies tertius: cum in cognitione luminarium majoris & minoris omniumque siderum, dies quartus: cum in cognitione omnium ex aquis animalium naratium atque volatilium, dies quintus: cum in cognitione omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis, dies sextus.

CAPUT VIII.

Quæ qualisve intelligenda sit Dei requies, qua post opera sex dierum requievit in septimo.

CUM verò in die septimo requiescit Deus ab omnibus operibus suis, & sanctificat eum, nequaquam est accipiendum pueriliter, tamquam Deus laboraverit operando, qui dixit, & facta sunt, verbo intelligibili & sempiterno, non sonabili & temporalis. Sed requies Dei requiem significat eorum qui requiescunt in Deo, sicut læticia domus, læticiam significat eorum qui lætantur in domo, etiam si non eos domus ipsa, sed alia res aliqua lætos facit. Quanto magis, si eadem domus pulcritudine sua faciat lætos habitatores, ut non

a Sic MSS. At edici, Et tamen & vespera diei hujus & manè aliquatenus: quoniam scientia creaturæ &c.
Tom. VII.

A solum eo loquendi modo læta dicatur, quo significamus per id quòd continet id quòd continetur, sicut, Theatra Plaudunt, prata mugiunt, cum in illis homines plaudant, in his boves mugiant: sed etiam illo quo significatur per efficientem id quòd efficitur, sicut læta epistola dicitur, significans eorum læticiam, quos legentes efficit lætos. Conventissimè itaque eum Deum requievissè prophetica narrat auctoritas, significatur requies eorum qui in illo requiescunt, & quos facit ipse requiescere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur, & propter quos utique conscripta est, promittente prophetiâ, quòd etiam ipsi post bona opera quæ in eis & per eos operatur Deus, si ad illum prius in ista vita per fidem quodam modo accesserint, in illo habebunt requiem sempiternam. Hoc enim & sabbati vacatione ex præcepto legis in veteri Dei populo figuratum est, unde suo loco diligentius arbitror differendum.

CAPUT IX.

De angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit.

NUNC, quoniam de sanctæ Civitatis exortu dicere institui, & prius quòd ad sanctos Angelos adinet dicendum putavi, quæ hujus Civitatis & magna pars est, & eo beator, quòd numquam peregrinata, quæ hinc divina testimonia suppetant, quantum satis videbitur, Deo largiente, explicare curabo. Ubi de mundi constitutione sacræ litteræ loquuntur, non evidentè dicitur utrum vel quo ordine creati sint angeli: sed si prætermisissè non sunt, vel cæli nomine, ubi dictum est, *In principio fecit Deus cælum & terram*, vel potius lucis hujus, de qua loquor, significati sunt. Non autem prætermisissè esse hinc existimo, quòd scripturam est requievissè Deum in septimo die ab omnibus operibus suis quæ fecit, cum liber ipse ita sit exortus, *In principio fecit Deus cælum & terram*: ut ante cælum & terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo à cælo & terra cœperit, atque ipsa terra quam primitus fecit, sicut Scriptura consequenter eloquitur, invisibilis & incomposita, nondumque luce facta, utique tenebræ fuerint super abyssum, id est, super quamdam terræ & aquæ indistinctam confusionem, ubi enim lux non est, tenebræ sint necesse est; deinde omnia creando disposita sint, quæ per sex dies consummata narrantur, quomodo angeli prætermitterentur, tamquam non essent in operibus Dei, à quibus in die septimo requievit? Opus autem Dei esse angelos, hinc quidem etsi non prætermisissè, non tamen evidentè expressum est: sed alibi hoc sancta Scriptura clarissimâ voce testatur. Nam & in hymno trium in camino viroreum cum prædictum esset, *Benedicite omnia opera Domini Domino*: in executione eorumdem operum, etiam angeli nominati sunt. Et in Psalmo canitur: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Laudate eum cæli colorum, & aqua quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Quoniam ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit, & creata sunt*. Etiam hinc apertissimè à Deo factos esse angelos divinitus dictum est, cum eis inter cetera cælestia commemoratis, inferitur ad omnia, *Ipse dixit, & facta sunt*.

b Sic MSS. At edici, Et tamen & vespera diei hujus & manè aliquatenus: quoniam scientia creaturæ &c.
S ij

Quis porrò audebit opinari, post omnia ista quæ sex diebus enumerata sunt, angelos factos. Sed & si quisquam ita desipit, redarguit istam vanitatem illa Scriptura paris auctoritatis, ubi Deus dicit, *Quando facta sunt sidera, laudaverunt me voce magna omnes angeli mei.* Jam ergo erant angeli, quando facta sunt sidera. Facta sunt autem quarto die. Numquidnam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In promptu est enim, quid illo die factum sit. Ab aquis utique terra discreta est, & distinctas sui generis species duo ista elementa sumferunt; & produxit terra quicquid ei radicibus inhæret. Numquidnam secundo? Ne hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum est inter aquas superiores & inferiores, cælumque appellatum est, in quo firmamento facta sunt sidera quarto die. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera Dei pertinent angeli, ipsi sunt lux illa quæ diei nomen accepit, cuius unitas ut commendaretur, non est dictus dies primus, sed dies unus. Nec alius est dies secundus, aut tertius, aut ceteri: sed idem ipse unus ad implendum senarium vel septenarium numerum repetitus est, propter senariam vel septenariam cognitionem; senariam scilicet operum quæ fecit Deus, & septenariam quietis Dei. Cum enim dixit Deus, *Fiat lux, & facta est lux*; si rectè in hac luce creatio intelligitur angelorum, profectò facti sunt participes lucis æternæ, quod est ipsa incommutabilis Sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quem dicimus unigenitum Dei Filium, ut ea luce illuminati, qua creati, fierent lux, & vocarentur dies participatione incommutabilis lucis & diei, quod est Verbum Dei, per quod & ipsi & omnia facta sunt. *Lumen* quippe *verum*, quod illuminat omnem hominem in hanc mundum venientem, hoc illuminat & omnem angelum mundum, ut sit lux non in se ipso, sed in Deo: à quo si averterit angelus, sit immundus; sicut sunt omnes qui vocantur immundi spiritus, nec jam lux in Domino, sed in se ipsis tenebræ, privati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura est; sed amissio boni, mali nomen accepit.

De simplici & incommutabili Trinitate, Patris & Filii & Spiritus sancti, unius Dei: cui non est aliud qualitas, aliud substantia.

EST itaque bonum solum simplex, & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia, & ob hoc mutabilia. Creata sanè, inquam, id est, facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est, & hoc est quod illud de quo genitum est; quæ duo Patrem & Filium dicimus; & utrumque hoc cum Spiritu sancto unus est Deus: qui Spiritus Patris & Filii, Spiritus sanctus propria quadam notione huius nominis in sacris litteris nuncupatur. Alius est autem quam Pater & Filius, quia nec Pater est, nec Filius: sed alius dixi, non aliud; quia & hoc pariter simplex pariterque bonum est incommutabile & coæternum. Et hæc Trinitas unus est Deus: nec ideo non simplex, quia Trinitas. Neque enim propter hoc naturam istam boni simplicem dici-

mus, quia Pater in ea solus, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus; aut verò sola est ista hominis Trinitas sine substantia personarum, sicut Sabelliani hæretici putaverunt: sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est, excepto quòd relative quæque persona ad alteram dicitur. Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius; & Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo ergo ad se ipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet: sicut ad se ipsum dicitur vivens, habendo utique vitam, & eadem vita ipse est.

Propter hoc itaque natura dicitur simplex, cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere, vel aliud sit habens, aliud quod habet; sicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aër lucem sive fervorem, aut anima sapientiam. Nihil enim horum est id quod habet: nam neque vas liquor est, nec corpus color, nec aër lux sive fervor, neque anima sapientia est. Hinc est quòd etiam privari possunt rebus quas habent, & in alios habitus vel qualitates verti atque mutari, ut & vas evacuetur humore, quò plenum est; & corpus decoloretur, & aër tenebrescat sive frigescat, & anima desipiat. Sed etsi sit corpus incorruptibile, quale sanctis in resurrectione promittitur, habet quidem ipsius incorruptionis inamissibilem qualitatem, sed manente substantia corporali non hoc est, quod ipsa incorruptio. Nam illa etiam per singulas partes corporis tota est, nec alibi major, alibi minor; neque enim ulla pars est incorruptior quam altera: corpus verò ipsum majus est in toto quam in parte; & cum alia pars est in eo amplior, alia minor, non ea quæ amplior est incorruptior quam ea quæ minor. Aliud est itaque corpus, quod non ubique sui totum est: alia incorruptio, quæ ubique ejus tota est; quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam ceteris æqualis æqualiter incorrupta est. Neque enim, verbi gratia, quia digitus minor est quam tota manus, ideo incorruptibilior manus quam digitus. Ita cum sint inæquales manus & digitus, æqualis est tamen incorruptibilitas manûs & digiti. Ac per hoc quamvis à corpore incorruptibili inseparabilis incorruptibilitas sit; aliud est tamen substantia, qua corpus dicitur, aliud qualitas ejus, qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo etiam sic non hoc est quod habet. Anima quoque ipsa, etiamsi semper sit sapiens, sicut erit cum liberabitur in æternum; participatione tamen incommutabilis sapientiæ sapiens erit, quæ non est quod ipsa. Neque enim si aër infusa luce numquam deseratur, ideo non aliud est ipse, aliud lux qua illuminatur. Neque hoc ita dixerim, quasi aër sit anima: quod putaverunt quidam, qui non potuerunt incorpoream cogitare naturam. Sed habent hæc ad illa etiam in magna disparilitate quamdam similitudinem, ut non inconvenienter dicatur, sic illuminari animam incorpoream luce incorporea simplicis sapientiæ Dei, sicut illuminatur aëris corpus luce corporea; & sicut aër tenebrescit ista luce desertus, (nam nihil sunt aliud quæ dicuntur locorum quorumcumque corporali tenebræ, quam aër carens luce) ita tene-

a Sola editio Lov. post communia omnia ista. Et paulò post, pari auctoritate: differentibus ceteris libris.
b Editi, qua est. At MSS. in hoc & similibus locis, quæ est.
c Am. Et. & nonnulli MSS. sine substantia.
d Hic Vind. Am. & Et. addunt, Pater qui genuit simplex est, & Filius qui genitus est, pariter simplex est, & hoc est quod illud de quo ge-

nitus est. Sed hæc absunt à Lov. & à MSS. MSS. vivens.
f Sic omnes MSS. At editi, sicut erit cum à presenti miseria liberabitur in æternum; quia licet tunc sapiens sit in æternum, participatio tamen &c.

breferre animam sapientiæ luce privatam.
 3. Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter verèque divina sunt, quòd non aliud est in eis qualitas, aliud substantia, nec aliorum participatio, vel divina, vel sapientia, vel beata sunt. Ceterum dictus est in Scripturis sanctis Spiritus sapientiæ multiplex, eo quòd multa in se habeat: sed quæ habet, hæc & est, & ea omnia unus est. Neque enim multæ, sed una sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilibus & mutabilibus, quæ per ipsam factæ sunt. Quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice rectè dici potest: porrò si sciens fecit omnia, ea utique fecit quæ noverat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, sed tamen verum, quòd iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.

CAPUT XI.

An ejus beatitudinis, quam sancti Angeli ab initio sui semper habuerunt, etiam illos spiritus qui in veritate non steterunt, participes fuisse credendum sit.

QUÆ cum ita sint, nullo quidem modo secundum aliquod temporis spatium prius erant illi spiritus tenebræ, quos angelos dicimus: sed simul, ut facti sunt, lux facti sunt: non tamen ita tantum creati, ut quoquo modo essent, & quoquo modo viverent; sed etiam illuminati, ut sapienter beatèque viverent. Ab hac illuminatione averti quidam angeli, non obtinuerunt excellentiam sapientiæ beatæque vitæ, quæ procul dubio non nisi æterna est æternitatisque suæ certa atque securæ: sed & rationalem vitam licet insipientem sic habent, ut eam non possint amittere, nec si velint. Quatenus autem antè quàm peccassent, illius sapientiæ fuerint participes, definire quis potest? In ejus tamen participatione æquales fuisse istos illis, qui propterea verè plenèque beati sunt, quoniam nequaquam de suæ beatitudinis æternitate falluntur, quomodo dicturi sumus? quando quidem si æquales in ea fuissent, etiam isti in ejus æternitate mansissent pariter beati, quia pariter certi. Neque enim sicut vita quamdiucumque fuerit, ita æterna vita veraciter dici poterit, si finem habitura sit. Si quidem vita tantummodo vivendo, æterna verò finem non habendo nominata est. Quapropter quamvis non quiddam æternum, continuo beatum sit; (dicitur enim etiam pœnalis ignis æternus:) tamen si verè perfectèque beata vita non nisi æterna est, non erat talis istorum, quandoque desitura, & propterea non æterna, sive id scirent, sive nescientes aliud putarent: quia scientes timor, nescientes error beatos esse utique non sinebat. Si autem hoc ita nesciebant, ut falsis incertive non fiderent, sed utrum sempiternum, an quandoque finem habiturum esset bonum suum, in neutram partem firma assensione ferrentur, ipsa de tanta felicitate cunctatio eam beatæ vitæ plenitudinem, quam in sanctis Angelis esse credimus, non habebat. Neque enim beatæ vitæ vocabulum ita contrahimus ad quædam significationis angustias, ut solum Deum dicamus beatum: qui tamen ita verè beatus est, ut major beatitudo esse non

** Diogenes ex Aristot. lib. 1. de anima c. 2. Anaximenes & Anaximenes ex Tertul. libro de anima c. 9.*

A possit: in cuius comparatione, quòd Angeli beati sunt, sua quadam summa beatitudine, quanta esse in Angelis potest, quid aut quantum est?

CAPUT XII.

De comparatione beatitudinis iustorum, necdum tenentium promissionis divinæ premium, & primarum in paradiso hominum ante peccatum.

NEc ipsos tantum, quod adinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat? beatos fuisse ante peccatum, quamvis de sua beatitudine quàm diuturna vel utrum æterna esset incertos; (esset autem æterna, nisi peccassent:) cum hodie non impudenter beatos vocemus, quos videmus justè ac piè cum spe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine vastante conscientiam, faciè impetrantes peccatis huius infirmitatis divinam misericordiam. Qui licet de suæ perseverantiæ præmio certi sint, de ipsa tamen perseverantia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominum se in actione profectuque justitiæ perseveraturum usque in finem sciat, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus, qui de hac re justo latentique iudicio non omnes instruit, sed neminem fallit. Quantum itaque pertinet ad delectationem præsentis boni, beator erat primus homo in paradiso, quàm quilibet justus in hac infirmitate mortali: quantum autem ad spem futuri, beator quilibet in quibuslibet cruciatibus corporis, cui non opinione, sed certa veritate manifestum est, sine fine se habiturum omni molestiâ carentem societatem Angelorum in participatione summi Dei, quàm erat ille homo sui casus incertus in magna illa felicitate paradisi.

CAPUT XIII.

An ita unius felicitatis omnes Angeli sint creati, ut neque lapsuros se possent nosse qui lapsi sunt, & post ruinam labentium perseverantiæ suæ præscientiam acceperint qui steterunt.

QUOCIRCA cuius jam non difficulter occurrit utroque conjuncto effici beatitudinem, quam recto proposito intellectualis natura desiderat; hoc est, ut & bono incommutabili, quod Deus est, sine ulla molestia perfruatur, & in eo se in æternum esse mansuram, nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur. Hanc habere Angelos lucis pia fide credimus: hanc nec ante quàm caderent, habuisse angelos peccatores, qui sua pravitate illa luce privati sunt, consequenti ratione colligimus; habuisse tamen aliquam, etsi non præsciam beatitudinem, si vitam egerunt ante peccatum, profectò credendi sunt. Aut si durum videtur, quando facti sunt angeli, alios credere ita factos ut non acciperent præscientiam vel perseverantiæ vel casus sui, alios autem ita ut veritate certissima æternitatem suæ beatitudinis nosset; sed æqualis felicitatis omnes ab initio creati sunt, & ita fuerunt, donec isti qui nunc mali sunt, ab illo bonitatis lumine sua voluntate cecidissent: procul dubio multo est durius nunc putare Angelos sanctos æternæ suæ beatitudinis incertos, & ipsos de semetipsis ignorare, quod nos de illis per Scripturas sanctas nosse potuimus. Quis enim catholicus Christianus ignorat, nullum

breferre animam sapientiæ luce privatam.
 3. Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter verèque divina sunt, quòd non aliud est in eis qualitas, aliud substantia, nec aliorum participatio, vel divina, vel sapientia, vel beata sunt. Ceterum dictus est in Scripturis sanctis Spiritus sapientiæ multiplex, eo quòd multa in se habeat: sed quæ habet, hæc & est, & ea omnia unus est. Neque enim multæ, sed una sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilibus & mutabilibus, quæ per ipsam factæ sunt. Quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice rectè dici potest: porrò si sciens fecit omnia, ea utique fecit quæ noverat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, sed tamen verum, quòd iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.

** Plures MSS. infiniti quidam eique finiti thesauri. Alii verò, infinita quadam eique finiti thesauri.
 b* Editiones tres, Vind. Am. & Et. Nec ipsos enim huic tanta beatitudinis comparatos, quod adinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Emendandi sunt ad Lov. & MSS.

A possit: in cuius comparatione, quòd Angeli beati sunt, sua quadam summa beatitudine, quanta esse in Angelis potest, quid aut quantum est?

CAPUT XII.

De comparatione beatitudinis iustorum, necdum tenentium promissionis divinæ premium, & primarum in paradiso hominum ante peccatum.

NEc ipsos tantum, quod adinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat? beatos fuisse ante peccatum, quamvis de sua beatitudine quàm diuturna vel utrum æterna esset incertos; (esset autem æterna, nisi peccassent:) cum hodie non impudenter beatos vocemus, quos videmus justè ac piè cum spe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine vastante conscientiam, faciè impetrantes peccatis huius infirmitatis divinam misericordiam. Qui licet de suæ perseverantiæ præmio certi sint, de ipsa tamen perseverantia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominum se in actione profectuque justitiæ perseveraturum usque in finem sciat, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus, qui de hac re justo latentique iudicio non omnes instruit, sed neminem fallit. Quantum itaque pertinet ad delectationem præsentis boni, beator erat primus homo in paradiso, quàm quilibet justus in hac infirmitate mortali: quantum autem ad spem futuri, beator quilibet in quibuslibet cruciatibus corporis, cui non opinione, sed certa veritate manifestum est, sine fine se habiturum omni molestiâ carentem societatem Angelorum in participatione summi Dei, quàm erat ille homo sui casus incertus in magna illa felicitate paradisi.

CAPUT XIII.

An ita unius felicitatis omnes Angeli sint creati, ut neque lapsuros se possent nosse qui lapsi sunt, & post ruinam labentium perseverantiæ suæ præscientiam acceperint qui steterunt.

QUOCIRCA cuius jam non difficulter occurrit utroque conjuncto effici beatitudinem, quam recto proposito intellectualis natura desiderat; hoc est, ut & bono incommutabili, quod Deus est, sine ulla molestia perfruatur, & in eo se in æternum esse mansuram, nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur. Hanc habere Angelos lucis pia fide credimus: hanc nec ante quàm caderent, habuisse angelos peccatores, qui sua pravitate illa luce privati sunt, consequenti ratione colligimus; habuisse tamen aliquam, etsi non præsciam beatitudinem, si vitam egerunt ante peccatum, profectò credendi sunt. Aut si durum videtur, quando facti sunt angeli, alios credere ita factos ut non acciperent præscientiam vel perseverantiæ vel casus sui, alios autem ita ut veritate certissima æternitatem suæ beatitudinis nosset; sed æqualis felicitatis omnes ab initio creati sunt, & ita fuerunt, donec isti qui nunc mali sunt, ab illo bonitatis lumine sua voluntate cecidissent: procul dubio multo est durius nunc putare Angelos sanctos æternæ suæ beatitudinis incertos, & ipsos de semetipsis ignorare, quod nos de illis per Scripturas sanctas nosse potuimus. Quis enim catholicus Christianus ignorat, nullum

** Confer lib. 11. de Gene. ad lit. d. cap. 16. usque ad 27.*

novum diabolum ex bonis Angelis ulterius futu-
rum; sicut nec istum in societatem bonorum An-
gelorum ulterius rediturum? Veritas quippe in
Evangelio sanctis fidelibusque promittit, quod
erunt aequales Angelis Dei: quibus etiam promit-
tuntur, quod ibunt in vitam aeternam. Porro autem
si nos certi sumus, numquam nos ex illa immor-
tali felicitate casuros, illi vero si certi non sunt:
jam potiores, non aequales eis erimus. Sed quia
nequaquam veritas fallit, & aequales eis erimus,
profecto etiam ipsi certi sunt suae felicitatis aeternae.
Cujus illi alii quia certi non fuerunt, non enim
erat eorum aeterna felicitas cujus certi essent,
quae finem fuerat habitura: restat ut aut impares
fuerint, aut si pares fuerunt, post istorum ruinam
illis certa scientia suae sempiternae felicitatis ac-
cesserit. Nisi forte quis dicat, id quod Dominus
ait de diabolo in Evangelio, *Ille homicida erat ab
initio*, & in veritate non stetit; sic esse accipien-
dum, ut non solum homicida fuerit ab initio, id
est, initio humani generis, ex quo utique homo fa-
ctus est, quem decipiendo posset occidere: verum
etiam ab initio suae conditionis in veritate non
steterit; & ideo numquam beatus cum sanctis An-
gelis fuerit, suo recusans esse subditus Creatori, &
sua per superbiam vel privata potestate laeta-
tus, ac per hoc falsus & fallax, quia nec umquam
potestatem Omnipotentis evadit, & qui per piam
subjectionem noluit tenere quod verum est, affectat
per superbiam elationem simulare quod non est:
ut sic intelligatur etiam quod beatus Johannes
apostolus ait, *Ab initio diabolus peccat*; hoc est, ex
quo creatus est, justitiam recusavit, quam nisi pia
Deoque subdita voluntas habere non possit. Huic
sententiae quisquis acquiescit, non cum illis hære-
ticis sapit, id est, Manichæis; & si quæ aliæ pestes
ita sentiunt, quod suam quamdam propriam tam-
quam ex adverso quodam principio diabolus ha-
beat naturam mali: qui tanta vanitate desipiunt,
ut cum verba ista Evangelica in auctoritate no-
biscum habeant, non attendant non dixisse Do-
minum, A veritate alienus fuit, sed, *In veritate
non stetit*: ubi à veritate lapsus intelligi voluit: in
qua utique si steterit, ejus particeps factus, bea-
tus cum sanctis Angelis permaneret.

CAPUT XIV.

Quo genere locutionis dictum sit de diabolo, quod in veritate non steterit, quia veritas non est in eo.

SUBIECIT autem indicium, quasi quæsisse-
mus unde ostendatur quod in veritate non ste-
terit, atque ait, *Quia non est veritas in eo*. Effet
autem in eo, si in illa steterit. Locutione autem
dictum est minus usitata. Sic enim videtur sonare,
In veritate non stetit, quia non est veritas in eo, tam-
quam ea sit causa, ut in veritate non steterit,
quod in eo veritas non sit: cum potius ea sit
causa, ut in eo veritas non sit, quod in veritate
non steterit. Ista locutio est & in Psalmo: *Ego clama-
vi, quoniam exaudisti me Deus*: cum dicendum fuisse
videatur, *Exaudisti me Deus*, quoniam clama-
vi. Sed cum dixisset, *Ego clamaui*; tamquam ab
eo quaereretur, unde se clamasse monstraret, ab
effectu exauditionis Dei clamoris sui ostendit af-
fectum; tamquam diceret, Hinc ostendo clamasse
me, quoniam exaudisti me.

a Sic Vind. Am. & MSS. At Et. & Lov. sanctis fidelibus, omisso que.
b Vind. Am. Er. & aliquot MSS. & superbia sua. Et infra editi, & su-
perbia sua. MSS. habent, latentes.
c Nonnulli codices, per superbiam elationem.

1. Math. 22.
18.
25.
46.

Johan. 8.
44.

1. Johan. 3.
8.

CAPUT XV.
Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est, Ab initio diabolus peccat.

ILUD etiam quod ait de diabolo Johannes,
Ab initio diabolus peccat, non intelligunt, si
naturale est, nullo modo esse peccatum. Sed quid
respondetur prophetis testimoniis, sive quod
Isaias ait, sub figurata persona principis Babylo-
niae diabolum notans, *Quomodo cecidit Lucifer, qui
mane oriebatur*: sive quod Ezechiel, *In deliciis pa-
radisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es*? Ubi
intelligitur fuisse aliquando sine peccato. Nam
expressius ei paulo post dicitur: *Ambulasti in die-
bus tuis sine vitio*. Quae si aliter convenientius in-
telligi nequeunt, oportet etiam illud quod dictum
est, *In veritate non stetit*, sic accipiamus, quod in
veritate fuerit, sed non permanferit. Et illud, quod
Ab initio diabolus peccat, non ab initio ex quo crea-
tus est peccare putandus est; sed ab initio pec-
cati, quod ab ipso superbia coeperit esse pecca-
tum. Nec illud quod scriptum est in libro Job,
cum de diabolo sermo esset, *Hoc est initium sig-
menti Domini, quod fecit ad illudendum ab Angelis
suis*; cui consonare videtur & Psalmus, ubi legi-
tur, *Draco hic quem finxisti ad illudendum ei*; sic
intelligendum est, ut existimemus talem ab ini-
tuo creatum, cui ab Angelis illuderetur, sed
in hac poena post peccatum ordinatum. Ini-
tium ergo ejus figmentum est Domini: non
enim est ulla natura, etiam in extremis infi-
misque bestiolis, quam non ille constituit, à quo
est omnis modus, omnis species, omnis ordo, sine
quibus nihil rerum inveniri vel cogitari potest:
quanto magis angelica creatura, quae omnia ce-
tera quae Deus condidit, naturae dignitate pra-
cedit?

CAPUT XVI.

De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet usus utilitatis, aliter ordo rationis.

IN his enim quae quoquo modo sunt, & non
sunt quod Deus est à quo facta sunt, praepo-
nuntur viventia non viventibus; sicut ea quae ha-
bent vim gignendi vel etiam appetendi, his quae
istis motu carent. Et in his quae vivunt, praepo-
nuntur sentientia non sentientibus, sicut arboribus
animalia. Et in his quae sentiunt, praeponuntur
intelligentia non intelligentibus, sicut homines
pecoribus. Et in his quae intelligunt, praeponuntur
immortalia mortalibus, sicut angeli hominibus.
Sed ista praeponuntur naturae ordine: est autem
alius atque alius pro suo cujusque usu aestimationis
modus, quo fit ut quaedam sensu carentia quibus-
dam sentientibus praeponomus, in tantum ut si
potestas esset, ea prorsus de natura rerum auferre
vellemus, sive quem in ea locum habeant igno-
rantes, sive etiam si sciamus, nostris ea commodis
postponentes. Quis enim non domi suae panem
habere quam mures, nummos quam pulices malit?
Sed quid mirum, cum ipsorum etiam hominum
aestimatione, quorum certè natura tantae est di-
gnitatis, plerumque carius comparatur equus
quam servus, gemma quam famula: Ita libertate
judicandi plurimum distat ratio considerantis à
necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cum
ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat,

d Probat nota MSS. non intelligunt, si natura talis est. Et nonnulli,
si naturalis est. At Vind. Am. & Er. locum glossatae autem sic re-
ferunt: non intelligunt qui in deo volunt asserta peccati naturam, cum
naturalis nullum sit omnino peccatum.

necessitas autem quid propter quid expetat, cogi-
tet; & ista quid verum luci mentis appareat, vo-
luptas verò quid jocundum corporis sensibus blan-
diatur, exquirat. Sed tantum valet in naturis ra-
tionalibus quoddam veluti pondus voluntatis &
amoris, ut cum ordine naturae angeli hominibus,
tamen lege justitiae boni homines malis angelis pra-
ferantur.

CAPUT XVII.

Vitium malitiae non naturam esse, sed contra naturam, cui ad peccandum non conditor causa est, sed voluntas.

PROPTER naturam igitur, non propter ma-
litiam diaboli, dictum rectè intelligimus, *Hoc
est initium segmenti Domini*: quia sine dubio ubi esset
vitium malitiae, natura non vitata praecessit. Vitium
autem ita contra naturam est, ut non possit nisi
nocere naturae. Non itaque est vitium recede-
re à Deo, nisi naturae, cujus id vitium est, potius
competeret esse cum Deo. Quapropter etiam vo-
luntas mala grande testimonium est naturae bonae.
Sed Deus sicut naturarum bonarum optimus crea-
tor est, ita malarum voluntatum justissimus ordi-
nator; ut cum male illae utuntur naturis bonis,
ipse bene utatur etiam voluntatibus malis. Itaque
fecit ut diabolus institutione illius bonus, volonta-
te sua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur
ab Angelis ejus, id est, ut profint tentationes ejus
sanctis, quibus eas obesse desiderat. Et quoniam
Deus cum eum conderet, futuræ malignitatis ejus
non erat utique ignarus, & praevidebat quae bona
de malis ejus esset ipse facturus: propterea Psal-
mus ait, *Draco hic, quem finxisti ad illudendum ei*, ut
in eo ipso quod eum finxit, licet per suam boni-
tatem bonum, jam per suam praescientiam pra-
parasse intelligatur quomodo illo uteretur &
malo.

CAPUT XVIII.

De pulcritudine universitatis, quae per ordinationem Dei etiam ex contrariorum sit oppositione lucelescit.

NEQVE enim Deus ullum, non dico ange-
lorum, sed vel hominum crearet, quem
malum futurum esse praescisset, nisi pariter nosset
quibus eos bonorum usibus commodaret, atque
ita ordinem saeculorum tamquam pulcherrimum
carmen ex quibusdam quasi antithetis honestaret.
Antitheta enim quae appellantur, in ornamentis
elocutionis sunt decentissima, quae Latine ap-
pellantur opposita, vel quod expressius dicitur,
contraposta. Non est apud nos hujus vocabuli
consuetudo, cum tamen eisdem ornamentis locu-
tionis etiam sermo Latinus utatur, immo linguae
omnium gentium. His antithetis & Paulus apo-
stolus in secunda ad Corinthios epistola, illum lo-
cum suaviter explicat, ubi dicit: *Per arma justitiae
à dextris & à sinistris; per gloriam & ignobilitatem,
per infamiam & bonam famam; ut seductores, &
veraces; ut qui ignoramur, & cognoscimur; quasi mo-
rientes, & ecce vivimus; ut coerciti, & non mortifica-
ti; ut tristes, semper autem gaudentes; sicut egeni, mul-
tos autem ditantes; tamquam nihil habentes, & omnia
possidentes*. Sicut ergo ista contraria contrariis op-
posita sermonis pulcritudinem reddunt: ita qua-
dam, non verborum, sed rerum eloquentia con-
trariorum oppositione saeculi pulcritudo compo-
nitur. Apertissimè hoc positum est in libro Ec-

Contraria ad decorem universi pertinere.

a Plures non deterioris nota MSS. quae Latine ut appellantur opposita.
b Plures MSS. hoc & altero loco, in principio. Sed excusis suffi-

clesiastico, hoc modo: *Contra malum bonum est, & Eccli 33. 15.
contra mortem vita: sic contra pium peccator. Et sic
intuere in omnia opera Altissimi, bina & bina, unum
contra unum.*

CAPUT XIX.

Quid sentiendum videatur de eo quod scriptum est, Divisit Deus inter lucem & tenebras.

QUAMVIS itaque divini sermonis obscuritas
etiam ad hoc sit utilis, quod plures senten-
tias veritatis parit, & in lucem notitiae producit,
dum alius eum sic, alius sic intelligit; ita tamen ut
quod in obscuro loco intelligitur, vel adtestatio-
ne rerum manifestarum, vel aliis locis minimè du-
biis asseratur; sive cum multa tractantur, ad id
quoque perveniatur, quod sensit ille qui scripsit,
sive id quidem lateat, sed ex occasione tractandae
profundae obscuritatis alia quaedam vera dicantur:
non mihi videtur ab operibus Dei absurda
sententia, si cum lux illa prima facta est, ange-
li creati intelliguntur, & inter sanctos Angelos &
immundis fuisse diceretur, ubi dictum est, *Et di-
visti Deus inter lucem & tenebras; & vocavit Deus
lucem diem, & tenebras vocavit noctem*. Solus quip-
pe ille ista discernere potuit, qui potuit etiam
prius quam caderent praescire casuros, & lumine
privatos veritatis in tenebroso superbia remansu-
ros. Nam inter istum nobis notissimum diem & no-
ctem, id est, inter hanc lucem & has tenebras,
vulgatissima sensibus nostris luminaria caeli ut divi-
derent, imperavit: *Fiant, inquit, luminaria in fir-
mamento caeli, ut luceant super terram, & dividant
inter diem & noctem*. Et paulo post, *Et fecit, inquit,
Deus duo luminaria magna, luminare majus in prin-
cipia diei, & luminare minus in principia noctis, &
stellas: & posuit illa Deus in firmamento caeli, la-
cere super terram, & praesse diei & nocti, & divi-
dere inter lucem & tenebras*. Inter illam verò lucem,
quae sancta societas Angelorum est illustratione
veritatis intelligibiliter fulgens, & ei contrarias
tenebras, id est, malorum angelorum averforum
à luce justitiae terribilissimas mentes, ipse dividere po-
tuit, cui etiam futurum, non naturae, sed volun-
tatis malum, occultum aut incertum esse non po-
tuit.

CAPUT XX.

De eo quod post discretionem lucis atque tenebrarum dictum est, Et vidit Deus lucem, quia bona est.

DENIQUE nec illud est praetereundum si-
lentio, quod ubi dixit Deus, *Fiat lux*, &
facta est lux; continuo subjunctum est, *Et vidit
Deus lucem quia bona est*: non postea quam sepa-
ravit inter lucem & tenebras, & vocavit lucem
diem, & tenebras noctem, ne simul cum luce
etiam talibus tenebris testimonium placiti sui per-
hibuisse videretur. Nam ubi tenebrae inculpabi-
les sunt, inter quas & lucem istam his oculis con-
spicuum luminaria caeli dividunt, non antè, sed
post inferitur, *Et vidit Deus quia bonum est*. Et
*posuit illa, inquit, in firmamento caeli, lucere su-
per terram, & praesse diei & nocti, & separare
inter lucem & tenebras. Et vidit Deus quia bonum
est*. Utrumque enim placuit, quia utrumque sine
peccato est. Ubi autem dixit Deus, *Fiat lux, &
facta est lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est*: &
postmodum inferitur, *Et separavit Deus inter lucem
& tenebras; vocavitque Deus lucem diem, & tene-*

gatur Graeca interpretatio lxx vis ægæis.
c Sic MSS. At editi, illis. Apud lxx est, ægæis.

Job. 40. 14.

Psal. 103. 16.

Gen. 1. 4.

Gen. 1. 5.

ibidem 14.

b

c

Gen. 1. 3.

Et vidit ibidem 4.

ibidem 12.

ibidem 17.

ibidem 18.

bras vocavit noctem : non hoc loco additum est , A Et vidit Deus quia bonum est ; ne utrumque appella-

CAPUT XXI.

De aeterna & incommutabili scientia Dei ac voluntate, qua semper illi universa quae fecit, sic placuerunt facienda, quemadmodum facta.

QUID est enim aliud intelligendum in eo quod per omnia dicitur, Vidit Deus quia bonum est : nisi operis approbatio secundum artem facti, quae Sapientia Dei est ? Deus autem usque adeo non cum factum est, tunc didicit bonum, ut nihil eorum fieret, si ei fuisset incognitum. Dum ergo videt quia bonum est, quod nisi vidisset ante quam fieret, non utique fieret; docet bonum esse, non discit. Et Plato quidem plus ausus est dicere, elatum esse scilicet Deum gaudio, mundi universitate perfecta. Ubi & ipse non usque adeo desipiebat, ut putaret Deum sui operis novitate factum beatorem: sed sic offendere voluit, artificii suo placuisse jam factum, quod placuerat in arte faciendum: non quod ullo modo Dei scientia varietur, ut aliud in ea faciant quae nondum sunt, aliud quae jam sunt, aliud quae fuerunt. Non enim more nostro ille vel quod futurum est prospicit, vel quod praesens est adipiscit, vel quod praeteritum est respicit; sed alio modo quodam a nostrarum cogitationum consuetudine longe a

quid fecerit, quare fecerit: Deus dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est. Si ergo quaerimus, quis fecerit, Deus est. Si per quid fecerit, Dixit, Fiat, & facta est. Si quare fecerit, quia bona est. Nec auctor est excellentior Deo, nec ars efficacior Dei Verbo, nec causa melior quam ut bonum crearetur a Deo bono. Hanc etiam Plato* causam condendi mundi justissimam dicit, ut a bono Deo bona opera fierent: sive ista legerit, sive ab his qui legerant forte cognoverit; sive acerrimo ingenio invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspexerit, sive ab his qui ista conspexerant & ipse didicerit.

CAPUT XXII.

De his quibus in universitate rerum a bono Creatore bene conditarum quaedam displicent, & putant nonnullam esse naturam malam.

HANC tamen causam, id est, ad bona creanda bonitatem Dei, hanc, inquam, causam tam justam atque idoneam, quae diligenter considerata & pie cogitata omnes controversias quaerentium mundi originem terminat, quidam haeretici non viderunt: quia egenam carnis fragilemque mortalitatem, jam de justo supplicio venientem, dum ei non conveniunt, plurima offendunt; sicut ignis, aut frigus, aut fera bestia, aut quid hujusmodi. Nec adtendunt, quam vel in suis locis naturisque vigeant, pulcroque ordine disponantur; quantumque universitati rerum pro suis portionibus decoris tamquam in communem rempublicam conferant, vel nobis ipsis, si eis congruenter atque scienter utamur, commoditatis adtribuunt; ita ut venena ipsa quae per inconvenientiam perniciofa sunt, convenienter adhibita in salubria medicamenta vertantur: quamque a contrario etiam haec quibus delectantur, sicut cibus & potus & ista lux, immoderato & inopportuno usu noxia sentiantur. Unde nos admonet divina providentia, non res insipienter vituperare, sed utilitatem rerum diligenter inquirere; & ubi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ita credere occultam, sicut erant quaedam, quae vix potuimus invenire: quia & ipsa utilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio est, aut elationis adtritio; cum omnino natura nulla sit malum, nomenque hoc non sit nisi privationis boni: sed a terrenis usque ad caelestia, & a visibilibus usque ad invisibilia sunt aliis alia bona meliora, ad hoc inaequalia, ut essent omnia. Deus autem ita est artifex magnus in magnis, ut minor non sit in parvis: quae parva non sua granditate, nam nulla est, sed artificis sapientiam metienda sunt: sicut in specie visibilis hominis, si unum radatur supercilium, quam propemodum nihil corpori, & quam multum detrahitur pulcritudini; quoniam non mole constat, sed parilitate ac dimensione membrorum. Nec sane multum mirandum est, quod hi qui non nullam malam putant esse naturam suo quodam contrario exortam propagatamque principio, nolunt accipere istam causam creationis rerum, ut bonus Deus conderet bona; credentes eum potius ad haec mundana molimina rebellantis adversum se mali extrema necessitate perductum, suamque naturam bonam malo coercendo superandoque

Gen. 1.

Incobi 1. 17.

* Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. fiant. Er & Lov. lateque. Ceteri libri, aliique. Nonnulli MSS. positivius.

d Sic probe nota MSS. At editi, importuno. Plures MSS. maximus. f Vind. Am. & aliquot MSS. visibili.

miscuisse,

Manichei.

miscuisse, quam turpissime pollutam & crudelissime captivam & oppressam labore magno vix munit ac liberet, non totam tamen; sed quod ejus non potuerit ab illa iniquatione purgari, tegmen ac vinculum futurum hostis victi & inclusi. Sic autem Manichei non desperant, vel potius insanirent, si Dei naturam, sicuti est, incommutabilem, atque omnino incorruptibilem crederent, cui nocere nulla res possit: animam vero quae voluntate mutari in deterius & peccato corrumpi potuit, atque ita incommutabilis veritatis luce privari, non Dei partem, nec ejus naturae quae Dei est, sed ab illo conditam longè imparem Conditori Christiana sanitate sentirent.

CAPUT XXIII.

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.

SED multo est mirandum amplius, quod etiam quidam, qui unum nobiscum credunt omnium rerum esse principium, ullamque naturam, quae non est quod Deus est, nisi ab illo conditore esse non posse; noluerunt tamen istam causam fabricandi mundi tam bonam ac simplicem bene ac simpliciter credere, ut Deus bonus conderet bona, & essent post Deum quae non essent quod est Deus, bona tamen quae non faceret nisi bonus Deus. Sed animas dicunt, non quidem partes Dei, sed factas a Deo, peccasse a Conditore recedendo, & diversis progressibus pro diversitate peccatorum, a caelis usque ad terras, diversa corpora quasi vincula meruisse: & hunc esse mundum, eamque causam mundi fuisse faciendi, non ut conderentur bona, sed ut mala cohiberentur. Hinc Origenes jure culpatur. In libris enim quos appellat *de principiis*, id est, de principiis, hoc sensit, hoc scripsit. Ubi plus quam dici potest, miror hominem in ecclesiasticis litteris tam doctum & exercitatum, non adtendisse, primum quam hoc esset contrarium Scripturae hujus tantae auctoritatis intentioni, quae per omnia opera Dei subjungens, *Et vidit Deus, quia bonum est*; completique omnibus inferens, *Et vidit Deus omnia, quae fecit*, ecce bona valde: nullam aliam causam faciendi mundi intelligi voluit, nisi ut bona fierent a bono Deo. Ubi si nemo peccasset, tantummodo naturis bonis esset mundus ornatus & plenus: & quia peccatum est, non ideo cuncta sunt impleta peccatis, cum honorum longè major numerus in caelestibus suae naturae ordinem servet. Nec mala voluntas, quia naturae ordinem servare noluit, ideo justi Dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam sicut pictura cum colore nigro, loco suo posita, ita universitas rerum, si quis possit intueri, etiam cum peccatoribus pulcra est, quamvis per se ipsos consideratos sua deformitas turpet.

Gen. 1.

2. Deinde videre debuit Origenes, & quicumque ita sapiunt, si haec opinio vera esset, mundum ideo factum, ut animae pro meritis peccatorum suorum tamquam ergastula quibus poenalter includerentur, corpora acciperent, superiora & leviora quae minus, inferiora vero & graviora quae amplius peccaverunt; daemones quibus deterius nihil est, terrena corpora quibus inferius & gravius nihil est, potius quam homines etiam malos habere debuissent. Nunc vero ut intelligeremus ani-

marum merita non qualitibus corporum esse pensanda, aerium pessimum daemon, homo esse & nunc licet malus, longè minoris mitiorisque malitiae, & certè ante peccatum tamen luteunt corpus accepit. Quid autem stultius dici potest, quam per istum solem, ut in uno mundo unus esset, non decori pulcritudinis, vel etiam salutis rerum corporalium consuluisse artificem Deum, sed hoc potius evenisse, quia una anima sic peccaverat, ut tali corpore mereretur includi? Ac per hoc si contigisset, ut non una, sed duae, immo non duae, sed decem, vel centum, similiter aequaliterque peccassent, centum soles haberet hic mundus. Quod ut non fieret, non opificis provisione mirabili ad rerum corporalium salutem decoremque consultum est, sed contigit potius tanta unius animae progressionem peccantis, ut sola corpus tale mereretur. Non planè animarum, de quibus nesciunt quid loquantur, sed eorum ipsorum qui talia sapiunt, multum longè a veritate & merito est coercenda progressio. Haec ergo tria quae superius commendavi, cum in unaquaque creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, ut respondeatur Deus, per Verbum, quia bona est, utrum altitudine mysticè nobis ipsa Trinitas intimetur, hoc est, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus; an aliquid occurrat, quod in hoc loco Scripturarum id accipiendum esse prohibear, multi sermonis est quaestio, nec omnia uno volumine ut explicemus urgendum est.

CAPUT XXIV.

De Trinitate divina, quae per omnia opera sua significationis suae sparsit indicia.

CREDIMUS, & tenemus, & fideliter praedicamus, quod Pater genuerit Verbum; hoc est, Sapientiam, per quam facta sunt omnia, unigenitum Filium, unum unum, aeternus coaeternum, summè bonus aequaliter bonum; & quod Spiritus sanctus simul & Patris & Filii sit Spiritus, & ipse consubstantialis & coaeternus ambobus: atque hoc totum & Trinitas sit propter proprietatem personarum, & unus Deus propter inseparabilem divinitatem, sicut unus omnipotens propter inseparabilem omnipotentiam: ita tamen ut etiam cum de singulis quaeritur, unusquisque eorum & Deus & omnipotens esse respondeatur; cum vero de omnibus simul, non tres dii vel tres omnipotentes, sed unus Deus omnipotens; tanta ibi est in tribus inseparabilis unitas, quae sic se voluit praedicari. Utrum autem boni Patris & boni Filii Spiritus sanctus, quia communis ambobus est, rectè bonitas dici possit amborum, non audeo temerariam praecipitare sententiam, verum tamen amborum eum dicere sanctitatem facilius ausus fuero, non amborum quasi qualitatem, sed ipsum quoque substantiam, & tertiam in Trinitate personam. Ad hoc enim me probabilitas ducit, quod cum sit & Pater spiritus & Filius spiritus, & Pater sanctus & Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tamquam sanctitas substantialis & consubstantialis amborum. Sed si nihil aliud est bonitas divina quam sanctitas, profecto & illa diligentia rationis est, non praesumptionis audacia, ut in operibus Dei secreto quodam loquendi modo, quo nostra exerceat in-

Spiritus sanctus reuera in Trinitate persona.

Nonnulli MSS. quae Deus est. MSS. etiam bonos. Sic etiam Vind. & Am. Sed hi duo editi post etiam bonos, addunt potius etiam quam malos.

Tom. VII.

Particula per abest à MSS. & ab editis Vind. Am. & Er. Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. quia bonus est. Sic MSS. Editi vero, ipsam.

T

Gen. 1. tentio, eadem nobis insinuata intelligitur Trinitas, unamquamque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur Verbi, qui dixit, *Fiat*. Quod autem illo dicente factum est, procul dubio per Verbum factum est. In eo verò quod dicitur, *Vidit Deus quia bonum est*; satis significatur, Deum nulla necessitate, nullà suà cuiusquam utilitatis indigentia, sed sola bonitate fecisse quod factum est, id est, quia bonum est: quod ideo postea quam factum est, dicitur, ut res quæ facta est, congruere bonitati propter quam facta est, indicetur. Quæ bonitas si Spiritus sanctus rectè intelligitur, univèrsa nobis Trinitas in suis operibus intimatur. Inde est Civitatis sanctæ, quæ in sanctis Angelis sursum est, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam si quæratunde sit, Deus eam condidit: si unde sit sapiens, à Deo illuminatur: si unde sit felix, Deo fruatur: subsistens modificatur, contemplanis illustratur, inhærens jocundatur, est, videt, amat, in æternitate Dei videt, in veritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet.

CAPUT XXV.

De tripartita totius Philosophiæ disciplina.

Quantum intelligi datur, hinc philosophi sapientiæ disciplinam tripartitam esse voluerunt; immo tripartitam esse animadvertere potuerunt: (neque enim ipsi instituerunt ut ita esset, sed ita esse potius invenerunt:) cujus una pars appellaretur physica, altera logica, tertia ethica. Quorum nomina Latina jam multorum litteris frequentata sunt, ut naturalis, rationalis, moralisque vocarentur: quas etiam in octavo libro *breve* perstrinximus. Non quòd sit consequens, ut isti in his tribus aliquid secundum Deum de Trinitate cogitaverint. Quamvis Plato primus istam distributionem reperisset & commendasse dicatur, cui neque naturarum omnium auctor nisi Deus visus est, neque intelligentiæ dator, neque amoris, quo bene beatæque vivitur, inspirator. Sed certè cum & de natura rerum, & de ratione *indaganda* veritatis, & de boni fine ad quem cuncta quæ agimus referre debemus, diversi diversa sentiant: in his tamen tribus magnis & generalibus quæstionibus omnis eorum versatur intentio. Ita cum in unaquaque earum quid quisque sedetur, multiplex sit discrepantia opinionum, esse tamen aliquam naturæ causam, scientiæ formam, vitæ summam, nemo cunctatur. Tria etiam sunt quæ in unoquoque homine artifice spectantur, ut aliquid efficiat, natura, doctrina, usus: natura ingenio, doctrina scientiâ, usus fructu dijudicandus est. Nec ignoro quòd propriè fructus fruētis, usus utilis sit; atque hoc interesse videatur, quòd ea re frui dicimus, quæ nos non ad aliud referenda per se ipsam delectat, uti verò ea re, quam propter aliud quærimus. Unde temporaliibus magis utendum est, quam fruendum, ut frui mereamur æternis. Non sicut perversi, qui frui volunt nummo, uti autem Deo; quoniam non nummum propter Deum impendunt, sed Deum propter nummum colunt. Verumtamen eo loquendi modo, quem plus obtinuit consuetudo, & fructibus utimur, & usibus fruimur. Nam & fructus jam propriè dicuntur agrorum, quibus utique om-

* Cap. 4. 69.

Homines artifices parces.

* 7. lib. 1. de doctrina Christ. c. 3. & 4.

a Probx notæ MSS. inveniendæ.
 b Plures MSS. nisi per se ipam.
 c Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. modo.

A nes temporaliter utimur. Hoc itaque *more* usum dixerim in his tribus quæ in homine spectanda commonui, quæ sunt natura, doctrina, usus. Ex his propter obtinendam beatam vitam, tripartita, ut dixi, à philosophis inventa est disciplina, naturalis propter naturam, rationalis propter doctrinam, moralis propter usum. Si ergo natura nostra esset à nobis, profectò & nostram nos genuissemus sapientiam, nec eam doctrinã, id est, aliunde discendo, percipere curaremus; & nossemus amor à nobis profectus, & ad nos relatus, ad beatè vivendum sufficeret, nec bono alio quo fruere-mur ullo indigeret: nunc verò quia natura nostra, ut esset, Deum habet auctorem; procul dubio ut vera sapiamus, ipsum debemus habere doctorem, ipsum etiam ut beati sumus, suavitatis intimæ largitorem.

CAPUT XXVII.

De imagine summe Trinitatis, quæ secundum quendam modum in natura etiam necdum beatificati hominis invenitur.

ET nos quidem in nobis, tametsi non æqualem, immo valde longèque distantem, neque coæternam, & quo brevius totum dicitur, non ejusdem substantiæ, cujus est Deus, tamen qua Deo nihil sit in rebus ab eo factis naturã propinquius, imaginem Dei, hoc est summæ illius Trinitatis, agnoscimus, adhuc reformatione perficiendam, ut sit etiam similitudine proxima. Nam & fumus, & nos esse novimus, & id esse ac nosse diligimus. In his autem tribus quæ dixi, nulla non falsitas veri similis turbat. Non enim ea, sicut illa quæ foris sunt, ullo sensu corporis tangimus, velut colores videndo, sonos audiendo, odores olfaciando, saporès gustando, dura & mollia contrectando sentimus, quorum sensibilibus etiam imagines eis simillimas, nec jam corporeas, cogitatione versamus, memoriã tenemus, & per ipsas in istorum desideria concitatur: sed sine ulla phantasiarum vel phantasmatum imaginatione ludicatoria, mihi esse me, idque nosse & amare certissimum est. Nulla in his veris Academicorum argumenta formido, dicentium, Quid si falleris? Si enim fallor, sum. Nam qui non est, utique nec falli potest: ac per hoc sum, si fallor. Quia ergo sum si fallor, quomodo esse me fallor, quando certum est me esse, si fallor? Quia igitur essem qui fallerer, etiam si fallerer; procul dubio in eo quod me novi esse, non fallor. Consequens est autem, ut etiam in eo quod me novi nosse, non fallor. Sicut enim novi me esse, ita novi etiam hoc ipsum, nosse me. Eaque duo cum amo, eumdem quoque amorem quiddam tertium, nec imparis æstimationis, eis quas novi rebus adjungo. Neque enim fallor amare me, cum in his quæ amo non fallar: quamquam etsi illa falsa essent, falsa me amare verum esset. Nam quo pacto rectè reprehenderet & rectè prohiberet ab amore fallorum, si me illa amare falsum esset? Cum verò & illa vera atque certa sint, quis dubitet quòd eorum, cum amantur, & ipse amor verus & certus est? Tam porrò nemo est qui esse se nolit, quam nemo est qui non beatus esse velit. Quomodo enim potest beatus esse, si nihil sit?

a Sola editio Lov. dicitur.
 c Sic MSS. editi verò, & nostrum esse.

CAPUT XXVII.

De essentia & scientia, & utriusque amore.

ITA verò vi quadam naturali ipsum esse jucundum est, ut non ob aliud & hi qui miseri sunt nolint interire, & cum se miseros esse sentiant, non se ipsos de rebus, sed miseriam suam potius auferrè velint. Illis etiam qui & sibi miserrimi apparent, & planè sunt, & non solum à sapientibus quoniam stulti, verum & ab his qui se beatos putant, miseri judicantur, quia pauperes atque mendici sunt, si quis immortalitatem daret, que nec ipsa miseria moreretur, proposito sibi quòd si in eadem miseria semper esse nolent, nulli & nusquam essent futuri, sed omni modo perituri, profectò exultarent latentiã, & sic semper eligerent esse, quam omnino non esse. Hujus rei testis est notissimus sensus illorum. Unde enim mori metuunt, & malunt in illa ærumna vivere, quam eam morte finire, nisi quia satis apparet quam refugiat natura non esse? Atque ideo cum se noverint esse morituros, pro magno beneficio sibi hanc impendit misericordiam desiderant, ut aliquanto productius in eadem miseria vivant, tardiusque moriantur. Procul dubio ergo indicant immortalitatem, saltem talem quæ non habeat finem mendicitatis, quanta gratulatione susciperent. Quid, animalia omnia etiam irrationalia, quibus datum non est ista cogitare, ab immensis draconibus usque ad exiguos vermiculos, nonne se esse velle, atque ob hoc interitum fugere omnibus quibus possunt motibus indicant? Quid, arbuta omnesque fructifera, quibus nullus est sensus ad vitandam manifesta motione perniciem, nonne ut in auras tutum culminis germen emittant, & altius terræ radices affigunt, quo alimentum trahant, atque ita situm quodam modo esse conservent? Ipsa postremò corpora, quibus non solum sensus, sed nec ulla saltem seminalis est vita, ita tamen vel possunt in superna, vel in ima descendunt, vel librantur in mediis, ut essentiam suam, ubi secundum naturam possunt esse, custodiant.

2. Jam verò nosse quantum ametur, quamque falli nolit humana natura, vel hinc intelligi potest, quòd lamentari quisque sana mente mavult, quam lætari in amentia. Quæ vis magnã atque mirabilis mortalibus, præter homini, animalantibus nulla est; licet eorum quibusdam ad istam lucem contuendam multo quam nobis sit acrior sensus oculorum: sed lucem illam incorpoream contingere nequeunt, qua mens nostra quodam modo irradiatur, ut de his omnibus rectè judicare possimus. Nam in quantum eam capimus, in tantum id possumus. Verumtamen inest sensibus irrationalium animalantium, etsi scientia nullo modo, at certè quædam scientiæ similitudo. Cetera autem rerum corporalium, non quia sentiunt, sed quia sentiuntur, sensibilia nuncupata sunt. Quorum in arbutis hoc simile est sensibus, quòd aluntur & gignunt. Verumtamen & hæc & omnia corporalia latent in natura causas habent, sed formas suas, quibus mundi hujus visibilibus structura formosa est, sciendas sensibus præbent, ut pro eo quòd nosse non possunt, quasi innotescere velle videantur. Sed nos ea sensu corporis ita capimus, ut de his non sensu corporis judicemus. Ha-

a Sic Vind. Am. & nonnulli MSS. Alii veteres libri habent, aliud terra radices affigunt. At Er. & Lov. aliud terra radices affigunt.
 b Er. & Lov. pater homines: dissentientibus editis aliis & MSS.
 c Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. gignuntur.
 d Editi, & ad illum: dissentientibus veteribus libris.

A bemus enim alium interioris hominis sensum isto longè præstantiorem, quo justa & injusta sentimus, justa per intelligibilem speciem, injusta per ejus privationem. Ad hujus sensus officium non acies pupillæ, non foramen auriculæ, non spiramenta narium, non gustus faucium, non ullus corporeus tactus accedit. Ibi me & esse & hoc nosse certus sum, & hæc amo atque amare me similiter certus sum.

CAPUT XXVIII.

An etiam ipsum amorem, quo esse & scire diligimus, diligere debeamus, quo magis divine Trinitatis imagini propinquamus.

SED de duobus illis, essentia scilicet & notitia, quantum amentur in nobis, & quemadmodum etiam in ceteris rebus quæ infra sunt, eorum repériatur, etsi differens, quædam tamen similitudo, quantum suscepti hujus Operis ratio visã est postulare, satis diximus: de amore autem quo amantur, utrum & ipse amor ametur, non dictum est. Amatur autem: & hinc probamus, quòd in hominibus qui rectius amantur, ipse magis amatur. Neque enim vir bonus meritò dicitur qui scit quod bonum est, sed qui diligit. Cur ergo & in nobis ipsis non & ipsum amorem nos amare sentimus, quo amamus quiddam boni amamus? Est enim & amor, quo amatur & quòd amandum non est: & istum amorem odit in se, qui illum diligit, quò id amatur quod amandum est. Possunt enim ambo esse in uno homine, & hoc bonum est homini, ut illo proficiente quo bene vivimus, iste deficiat quò malè vivimus, donec ad perfectum sanetur, & in bonum commutetur omne quod vivimus. Si enim pecora essemus, carnalem vitam & quod secundum sensum ejus est amaremus, idque esset sufficiens bonum nostrum, & secundum hoc cum esset nobis bene, nihil aliud quæreremus. Itém si arbores essemus, nihil quidem sentiente motu amare possemus, veruntamen id quasi appetere videremur, quo feracius essemus uberiusque fructuosæ.

Si essemus lapides, aut fluctus, aut vehtus, aut flamma, vel quid ejusmodi, sine ullo quidem sensu atque vita, non tamen nobis deesset quasi quiddam nostrorum locorum atque ordinis appetitus. Nam velut amores corporum momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate, sive sursum levitate nitantur. Itænim corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocunque fertur. Quoniam igitur homines sumus, ad nostri Creatoris imaginem creati, cujus est vera æternitas, æterna veritas, æterna & vera caritas; estque ipsa æterna & vera & cara Trinitas, neque confusa, neque separata, in iis quidem rebus quæ infra nos sunt, quoniam & ipsa nec aliquo modo essent, nec aliqua specie continerentur, nec aliquem ordinem vel appeterent, vel tenerent, nisi ab illo facta essent qui summè est, qui summè sapiens est, qui summè bonus est, tamquam per omnia quæ fecit mirabili stabilitate currentes, quasi quædam ejus alibi magis, alibi minùs impressa vestigia colligamus; in nobis autem ipsis ejus imaginem contuentes, tamquam minor ille Evangelicus filius ad nosmetipsos reversi surgamus, ut ad illum redeamus, à quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem, ibi nosse nostrum non

a Ita MSS. Editi verò, & hoc amo.
 b Sola editio Lov. quod hominibus qua rectius amantur.
 c Sic MSS. At editi, estque ipse.
 d Editi, & ad illum: dissentientibus veteribus libris.

habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit A
 offensionem. Nunc autem ista tria nostra quam-
 vis certa teneamus, nec aliis ea credamus testi-
 bus, sed nos ipsi praesentia sentiamus, atque in-
 teriore veracissimo cernamus adspectu, tamen
 quam diu futura, vel utrum numquam defutura,
 & quod si bene, quod autem si male agantur,
 perventura sint, quoniam per nos ipsos nosse non
 possumus, alios hinc testes vel quaerimus, vel
 habemus; de quorum fide cur nulla debeat esse
 dubitatio, non est iste, sed posterior erit diligen-
 tius differendi locus. In hoc autem libro de Ci-
 vitate Dei, quae non peregrinatur in hujus vitae
 mortalitate, sed immortalis semper in caelis est,
 id est, de Angelis sanctis Deo cohaerentibus, qui
 nec fuerunt umquam, nec futuri sunt desertores,
 inter quos & illos qui aeternam lucem deferentes,
 tenebrae facti sunt, Deum primitus divisisse jam
 diximus, illo adjuvante quod coepimus, ut possu-
 mus explicemus.

CAPUT XXIX.

*De sanctorum Angelorum scientia, qua Trinitatem in
 ipsa ejus deitate noverunt, & qua operum causas
 prius in operantis arte, quam in ipsis operibus arti-
 ficis intuentur.*

ILLI quippe Angeli sancti non per verba son-
 nantia Deum discunt; sed per ipsam praesenti-
 am immutabilis veritatis, hoc est, Verbum ejus
 unigenitum: & ipsum Verbum & Patrem & eor-
 um Spiritum-sanctum, eamque esse inseparabi-
 lem Trinitatem, singulasque in ea personas esse
 unam substantiam; & tamen omnes non tres deos
 esse, sed unum Deum, ita noverunt, ut eis magis
 ista, quam nos ipsi nobis cogniti sumus. Ipsam
 quoque creaturam melius ibi, hoc est, in sapientia
 Dei, tamquam in arte qua facta est, quam in
 ea ipsa sciunt: ac per hoc & se ipsos ibi melius
 quam in se ipsis, verumtamen & in se ipsis. Facti
 sunt enim, & aliud sunt quam ille qui fecit. Ibi
 ergo tamquam in cognitione diurna, in se ipsis
 autem tamquam in vespertina, sicut supra jam
 diximus. Multum enim differt utrum in ea ratione
 cognoscatur aliquid secundum quam factum est,
 an in se ipso. Sicut aliter scitur reconditio linea-
 rum seu veritas figurarum, cum intellecta con-
 spicitur, aliter cum in pulvere scribitur; & aliter
 justitia in veritate incommutabili, aliter in ani-
 ma justii. Sic deinde cetera, sicut firmamentum
 inter aquas superiores & inferiores, quod caelum
 vocatum est; sicut deorsum aquarum congeries
 terraeque nudatio, & herbarum institutio atque
 lignorum; sicut solis & lunae stellarumque con-
 ditionis; sicut ex aquis animalium, volucrum scilicet
 atque piscium belluarumque natantium; sicut
 quorumcumque in terra gradientium atque repen-
 tium, & ipsius hominis, qui cunctis in terra rebus
 excelleret. Omnia haec aliter in Verbo Dei co-
 gnoscuntur ab Angelis, ubi habent causas ratio-
 nesque suas, id est, secundum quas facta sunt, in-
 commutabiliter permanentes, aliter in se ipsis;
 illic clariore, hic obscuriore cognitione, velut
 artis atque operum: quae tamen opera cum ad ip-
 sium Creatoris laudem venerationemque referun-
 tur, tamquam mane luceat in mentibus contem-
 plantium.

^a MSS. in hac clariore, hic obscuriore.

CAPUT XXX.

*De senarii numeri perfectione, qui primus partium sua-
 rum quantitate completur.*

HAEC autem propter senarii numeri perfe-
 ctionem, eodem die sexies repetito, sex die-
 bus perfecta narratur: non quia Deo necessaria
 fuerit mora temporum, quasi qui non potuerit
 creare omnia simul, quae deinceps congruis mo-
 tibus peragerent tempora; sed quia per senarium
 numerum est operum significata perfectio. Nu-
 merus quippe senarius primus completur suis par-
 tibus, id est, sexta sui parte, & tertia, & dimidia,
 quae sunt unum, & duo, & tria: quae in summam
 ducta, sex fiunt. Partes autem in hac considera-
 tione numerorum illae intelligendae sunt, quae quo-
 tae sint dici potest: sicut dimidia, tertia, quarta,
 & deinceps ab aliquo numero denominatae. Ne-
 que enim, exempli gratia, quia in novenario nu-
 mero quatuor pars aliqua ejus est, ideo dici potest
 quatuor ejus sit: unum autem potest, nam nona ejus
 est; & tria potest, nam tertia ejus est. Conjuncta
 vero istae duae partes ejus, nona scilicet atque ter-
 tia, id est, unum & tria, longe sunt a tota summa
 ejus, quod est novem. Itemque in denario qua-
 ternarius est aliqua pars ejus; sed quatuor sit dici
 non potest: unum autem potest, nam decima pars
 ejus est. Habet & quintam, quod sunt duo: ha-
 bet & dimidiam, quod sunt quinque. Sed haec tres
 partes ejus, decima & quinta & dimidia, id est,
 unum & duo & quinque, simul ducta non com-
 plet decem: sunt enim octo. Duodenarii vero
 partes numeri in summam ducta, transeunt eum:
 habet enim duodecimam, quod est unum; habet
 sextam quae sunt duo; habet quartam, quae
 sunt tria; habet tertiam, quae sunt quatuor: habet
 & dimidiam, quae sunt sex: unum autem & duo
 & tria & quatuor & sex, non duodecim, sed am-
 plius, id est, sexdecim fiunt. Hoc breviter com-
 memorandum putavi ad commendandam senarii
 numeri perfectionem, qui primus, ut dixi, parti-
 bus suis in summam redactis ipse perficitur: in
 quo perfecit Deus opera sua. Unde ratio nu-
 meri contemnenda non est, quae in multis san-
 ctarum Scripturarum locis, quam magni aestiman-
 da sit, elucet diligenter intuentibus. Nec frustra
 in laudibus Dei dictum est, *Omnia in mensura & saepe
 numero & pondere disposuisti.*

CAPUT XXXI.

De die septimo, in quo plenitudo & requies commendatur.

IN septimo autem die, id est, eodem die septies
 repetito, qui numerus etiam ipse alia ratione
 perfectus est, Dei requies commendatur, in qua
 primum sanctificatio sonat. Ita Deus noluit istum
 diem in ullis suis operibus sanctificare, sed in re-
 quiete sua, quae non habet vespertinam: neque ulla
 enim creatura est, ut etiam ipsa aliter in Dei Ver-
 bo, aliter in se cognita, faciat aliam velut diur-
 nam, aliam velut vespertinam notitiam. De sep-
 tenarii porro numeri perfectione dici quidem plu-
 ra possunt: sed & liber iste jam prolixus est; &
 vereor ne occasione comperta, scientiolam nos-
 tram leviter magis quam utiliter jactare velle
 videamur. Habenda est itaque ratio moderationis
 atque gravitatis, ne forte cum de numero multum
 loquimur, mensuram & pondus negligere iudice-
 mur. Hoc itaque satis sit admonere, quod totus
 impar primus numerus ternarius est, totus pat-
^b ipsa scilicet requies Dei, quae non est aliqua creatura.

Prov. 24. 16.

Psal. 118. 164.

Psal. 33. 2.

Johan. 16. 31.

1. Cor. 13. 9.

a

Gen. 1. 3.

Gen. 1. 1.

Johan. 8. 12.

Psal. 103. 24.

Gen. 1. 1.

ibidem.

b

^a MSS. omittunt particulam ad: & ex his nonnulli habent, sociati & congregationi.
^b Editi, cali sedibus. Absent cali à MSS.

A ambigat. Ad quorum societatem pertinere par-
 vulos suos Dominus docens, non solum illud ait,
Erunt aequales Angelis Dei: verum ipsi quoque An-
 geli qua contemplatione fruuntur, ostendit, ubi
 ait, *Videte, ne contemnat is unum ex pusillis istis: dico enim vobis, quia Angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est.*

CAPUT XXXIII.

*De duabus angelorum societatibus diversis atque distribu-
 ribus, quae non incongrue intelliguntur lucis &
 tenebrarum nominibus nuncupatae.*

PECCASSE autem quosdam angelos, & in
 hujus mundi ima detrusos, qui eis velut car-
 cer est, usque ad futuram in die iudicii ultimam
 damnationem, apostolus Petrus apertissime ostendit,
 dicens, quod Deus angelis peccantibus non
 pepercerit, sed carceribus caliginis inferi retru-
 dens tradiderit in iudicio puniendos reservari. In-
 ter hos ergo, & illos, Deum vel praesentiam vel
 opere divisisse quis dubitet? illosque lucem me-
 ritò appellari, quis contradicat? Quando quidem
 nos adhuc in fide viventes, & eorum aequalitatem
 adhuc sperantes, utique nondum tenentes, jam
 lux dicti ab Apostolo sumus: *Fuistis enim,* inquit,
aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Istos
 vero desertores, tenebras apertissime nuncupari,
 profecto advertunt, qui peiores esse hominibus in-
 fidelibus sive intelligunt, sive credunt. Quapropter
 etsi alia lux in isto hujus libri loco intelligenda
 est, ubi legimus, *Dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux;*
 & alia tenebrae significatae sunt in eo quod
 scriptum est, *Divisit Deus inter lucem & tenebras:*
 nos tamen has duas angelicas societates, unam
 fruentem Deo, alteram tumentem typho: unam
 cui dicitur, *Adorate eum omnes angeli ejus;* aliam
 cujus princeps dicit, *Haec omnia tibi dabo, si pro-*
stratus adoraveris me: unam Dei sancto amore fla-
 grantem, alteram propriae celestium immundu-
 do amore fumantem: & quoniam, sicut scriptum
 est, *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam;*
 illam in caelis caelorum habitantem, istam
 inde dejectam in hoc infimo aërio caelo tumultua-
 tem: illam luminosa pietate tranquillam, istam
 tenebrosis cupiditatibus turbulentam: illam Dei
 nutu clementer subvenientem, iustè ulcipientem;
 istam suo factu subdendi & nocendi libidine exas-
 tuantem: illam, ut quantum vult consulat, Dei
 bonitati ministrantem, istam, ne quantum vult
 noceat, Dei potestate frenatam: illam huic illu-
 dentem, ut nolens prostrat persecutionibus suis; hanc
 illi invidentem, cum peregrinos colligit suos: nos
 ergo has duas societates angelicas inter se dispa-
 res atque contrarias, unam & naturam bonam, &
 voluntate rectam; aliam vero naturam bonam, sed
 voluntate perverfam, aliis manifestationibus divi-
 narum Scripturarum testimoniis declaratas, quod
 etiam in hoc libro, cui nomen est Genesim, lucis
 tenebrarumque vocabulis significatas existimavi-
 mus, etiam si aliud sensit hoc loco forte qui scripsit,
 non est inutiliter obscuritas hujus pertractata sen-
 tentiae: quia etsi voluntatem auctoris libri hujus in-
 dagare nequivimus, à regula tamen fidei, quae per
 alias ejusdem auctoritatis sacras litteras satis fide-
 libus nota est, non aberravimus. Etsi enim corpora-
 lia haec commemorata sunt opera Dei, habent

^c Vind. Am. & plures MSS. typho.
^d Sic MSS. At editi, bonitatis.

1. Thess. 5.

procul dubio nonnullam similitudinem spiritalium, secundum quam dicit Apostolus: Omnes enim vos filii lucis estis & filii diei; non sumus noctis, neque tenebrarum. Si autem hoc sensit etiam ille qui scripsit, ad perfectiorem disputationis finem nostra pervenit intentio: ut homo Dei tam eximie divinæque sapientiae, inamo per eum Spiritus Dei in commemorandis operibus Dei, quae omnia sexto die dicit esse perfecta, nullo modo angelos praetermississe credatur: sive In principio, quia primo fecit; sive quod convenientius intelligitur, In principio, quia in Verbo unigenito fecit, scriptum sit, In principio fecit Deus caelum & terram: quibus nominibus universalis est significata creatura, vel spiritalis & corporalis, quod est credibilius, vel magis duae mundi partes, quibus omnia quae creata sunt continentur, ut primitus eam totam proponeret, ac deinde partes ejus secundum mysticum dierum numerum exsequeretur.

Gen. 1. 1.

CAPUT XXXIV.

De eo quod quidam putant, in conditione firmamenti aquarum discretarum nomine angelos significatos, & quod quidam aquas existimant non creatas.

Gen. 1. 6.

QUAMQUAM nonnulli putaverint aquarum nomine significatos quodam modo populos angelorum; & hoc esse quod dictum est, Fiat firmamentum inter aquam & aquam: ut supra firmamentum angeli intelligantur, infra vero vel aquae istae visibiles, vel malorum angelorum multitudo, vel omnium hominum gentes. Quod si ita est, non illic apparet ubi facti sunt angeli, sed ubi discreti. Quamvis & aquas, quod perverissimae atque impiae vanitatis est, negent quidam factas a Deo, quoniam nusquam scriptum est, Dixit Deus, Fiant aquae. Quod possunt

* V. lib. de haeresibus c. 76.

* Hoc putasse ipse Augustinus videtur lib. 13. Confess. c. 15. Sed hanc sententiam improbat in lib. 1. Retract. c. 6. Eadem opinio fuit Origenis, reprehensa ab Epiphano in epistola ad Johannem Hierosolymitanum & ab Hieronymo ad Pammachium adversus errores

A simili vanitate etiam de terra dicere: nusquam enim legitur, Dixit Deus, Fiat terra. Sed, inquit, scriptum est, In principio fecit Deus caelum & terram. Illic ergo & aqua intelligenda est: uno enim nomine utrumque comprehensum est. Nam ipse est mare, sicut in Psalmo legitur, & ipse fecit illud, & aridam terram manus ejus finxerunt. Sed hi qui in nomine aquarum quae super caelos sunt, angelos intelligi volunt, ponderibus elementorum moventur, & ideo non putant aquarum fluidam gravemque naturam in superioribus mundi locis potuisse constitui: qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere possent, non ei pituitam, quod Graece φλέγμα dicitur, & tamquam in elementis corporis nostri aquarum vicem obtinet, in capite ponerent. Ibi enim sedes est phlegmatis, secundum Dei opus utique aptissime: secundum istorum autem conjecturam tam absurde, ut si hoc nesciremus, & in hoc libro similiter scriptum esset, quod Deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc gravem, in superiore omnibus ceteris humani corporis parte posuerit, isti trutinatores elementorum nequaquam crederent, et si auctoritati ejusdem Scripturae subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniam si diligenter singula scrutemur atque tractemus, quae in illo divino libro de constitutione mundi scripta sunt, & multa dicenda, & a proposito institutum Operis longè digrediendum est; jamque de duabus istis diversis inter se atque contrariis societatibus angelorum, in quibus sunt quaedam exordia duarum etiam in rebus humanis Civitatum, de quibus deinceps dicere institui, quantum satis esse visum est, disputavimus, hunc quoque librum aliquando claudamus.

Gen. 1. 1.

Psal. 94. 5.

Johannis Hierosolymitani. b Vind. Er. & Lov. omittunt terram. Habent potiores MSS. juxta Graec. LXX. Habet etiam editio Am. sed cum additamento sic: & aridam, id est terram manus ejus finxerunt.

LIBER DUODECIMUS.

In quo prius quidem de angelis inquit Augustinus, unde nimirum aliis bona voluntas, aliis mala, & quae causa beatitudinis bonorum, quae causa miseriae malorum angelorum fuerit. Postea vero de hominis institutione agit, docetque eum non ab aeterno, sed in tempore esse conditum, nec alio auctore quam Deo.

CAPUT I.

De una bonorum malorumque angelorum natura. ANTEQUAM de institutione hominis dicam, ubi duarum Civitatum, quantum ad rationalium & mortalium genus adtinet, apparebit exortus, sicut superiore libro apparuisse in angelis jam videtur, prius mihi quaedam de ipsis angelis video esse dicenda, quibus demonstratur quantum a nobis potest, quam non inconueniens neque incongrua dicatur esse hominibus angelisque societates: ut non quatuor, duae scilicet angelorum totidemque hominum, sed duae potius Civitates, hoc est, societates, merito esse dicantur; una in bonis, altera in malis, non solum angelis, verum etiam hominibus constituta.

f Editi, mortaliumque. Absc. que a MSS.

2. Angelorum bonorum & malorum inter se contrarios appetitus non naturis principiisque diversis, cum Deus omnium substantiarum bonus auctor & conditor utrosque creaverit, sed voluntatibus & cupiditatibus existisse, dubitare fas non est; dum alii constanter in communi omnibus bono, quod ipse illis Deus est, atque in ejus aeternitate, veritate, caritate persistunt; alii sua potestate potius delectati, velut bonum suum sibi ipsi essent, a superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluerunt; & habentes elationis fastum pro excelsissima aeternitate, vanitatis astutiam pro certissima veritate, studia partium pro individua caritate, superbi, fallaces, invidiosi facti sunt. Beatitudinis igitur illorum causa est, adherere Deo. Quocirca istorum miseriae causa

CAPUT I I.

Nullam essentiam Deo esse contrariam, quia ab eo qui summè est & semper est, hoc a totum videtur diversum esse quod non est.

HAEC dicta sint, ne quisquam, cum de angelis apostaticis loquimur, existimet eos aliam velut ex alio principio habere potuisse naturam, nec eorum naturam auctorem Deum. Cujus erroris impietate tanto quisque carebit expeditius & facilius, quanto perspicacius intelligere poterit, quod per Angelum dixit Deus, quando Moysen mittebat ad filios Israël: Ego sum, qui sum. Cum enim Deus summa essentia sit, hoc est, summè sit, & ideo immutabilis sit; rebus quas ex nihilo creavit, esse dedit, sed non summè esse, sicut ipse est; & aliis dedit esse amplius, aliis minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinavit. Sicut enim ab eo quod est sapere, vocatur sapientia; sic ab eo quod est esse, vocatur essentia: novo quidem nomine, quo usi veteres non sunt Latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, ne deesse etiam linguae nostrae, quod Graeci appellant οὐσία. Hoc enim verbum è verbo expressum est, ut diceretur essentia. Ac per hoc ei naturae, quae summè est, qua faciente sunt quaecumque sunt, contraria natura non est, nisi quae non est. Ei quippe quod est, non esse contrarium est. Et propterea Deo, id est, summae essentiae, & auctori omnium qualiumcumque essentiarum essentia nulla contraria est.

CAPUT III.

De inimicis Dei, non per naturam, sed per contrariam voluntatem, quae cum ipsis nocet, bonae utique naturae nocet: quia vitium si non nocet, non est.

DIcUNTUR autem in Scripturis inimici Dei, qui non naturam, sed vitii adversantur ejus imperio: nihil ei valentes nocere, sed sibi. Inimici enim sunt resistendi voluntate, non potestate laedendi. Deus namque immutabilis est, & omni modo incorruptibilis. Idcirco vitium quo resistunt Deo, qui ejus appellantur inimici, non est Deo, sed ipsis malum. Neque hoc ob aliud; nisi quia corrumpit in eis naturam bonum. Natura igitur non est contraria Deo, sed vitium. Quia quod malum est, contrarium est bono. Quis autem negat Deum summè bonum? Vitium ergo contrarium est Deo, tamquam malum bono. Porro autem bonum est & natura quam vitiat; unde & huic bono utique contrarium est: sed Deo tantummodo tamquam bono malum; naturam vero quam vitiat, non tantum malum, sed etiam noxium. Nulla quippe mala Deo noxia, sed mutabilibus corruptibilibusque naturis, bonis tamen ipsorum quoque testimonio vitiorum. Si enim bonae non essent, eis vitia nocere non possent. Nam quid eis nocendo faciunt, nisi adimunt integritatem, pulcritudinem, salutem, virtutem, & quidquid boni naturae per vitium detrahi sive minui consuevit? Quod si omnino desit, nihil boni adimendo non nocet, ac per hoc nec vitium est. Nam esse vitium, & non nocere, non potest. Unde colligitur, quamvis non possit vitium nocere incommutabili bono, non tamen posse nocere nisi bono: quia non inest, nisi ubi nocet. Hec etiam isto modo dici potest, vitium esse nec in summo posse bono, nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt, sola mala nusquam: quoniam naturam etiam illam quae ex mala volun-

Dens immutabile bonum.

Essentia.

Inimici Dei.

b

Adherere Deo.



* Quidam MSS. hoc in toto.

11 Nonnulli MSS. sed vitium, quia malum est, contrarium est bono.

tatis vitio vitiate sunt, in quantum vitiosa sunt, mala sunt; in quantum autem natura sunt, bonae sunt. Et cum in poenis est natura vitiosa, excepto eo quod natura est, etiam hoc ibi bonum est, quod impunita non est. Hoc enim est justum, & omne justum procul dubio bonum. Non enim quisquam de vitiis naturalibus, sed de voluntariis poenas luit. Nam etiam quod vitium consuetudinae nimiove progressu roboratum velut naturaliter inolevit, à voluntate sumit exordium. De vitiis quippe nunc loquimur ejus naturae, cui mens inest capax intelligibilis lucis, qua discernitur justum ab injusto.

CAPUT IV.

De natura irrationalium, aut vitia carentium, que in suo genere atque ordine ab universitatis decore non discrepat.

CETERUM vitia pecorum & arborum, aliarumque rerum mutabilium atque mortalium, vel intellectu, vel sensu, vel vitia omnino carentium, quibuseorum dissolubilis natura corrumpitur, damnabilia putare, ridiculum est: cum istae creaturae eum modum nutu Creatoris acceperint, ut cedendo ac succedendo peragant infimam pulcritudinem temporum in genere suo istius mundi partibus congruentem. Neque enim caelestibus fuerant terrena coaeranda, aut ideo universitati deesse ista debuerunt, quoniam sunt illa meliora. Cum ergo in his locis, ubi talia esse competebar, alia aliis deficientibus oriuntur, & succumbunt minora majoribus, atque in qualitates superantium superata vertuntur, rerum est ordo transeuntium. Cujus ordinis decus propterea nos non delectat, quoniam parti ejus pro conditione nostrae mortalitatis intexti, universum, cui particulae quae nos offendunt, satis aptè decenterque conveniunt, sentire non possumus. Unde nobis, in quibus eam contemplari minus idonei sumus, rectissime credenda praecipitur providentia Conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere vanitate humanae temeritatis audeamus. Quamquam & vitia rerum terrenarum non voluntaria, neque poenalia, naturas ipsas, quarum nulla omnino est, cuius non sit auctor & conditor Deus, si prudenter attendamus, eadem ratione commendant: quia & in eis hoc nobis per vitium tolli displicet, quod in natura placet: nisi quia hominibus etiam ipsae naturae plerumque displicent, cum eis sunt noxiae, non eas considerantibus, sed utilitatem suam, sicut illa animalia, quorum abundantia Aegyptiorum superbia vapulavit. Sed isto modo possunt & solem vituperare, quoniam quidam peccantes, vel debita non reddentes, poni à iudicibus jubentur ad solem. Non itaque ex commodo vel incommodo nostro, sed per se ipsam considerata natura dat artifici suo gloriam. Sic est & natura ignis aeterni sine ulla dubitatione laudabilis, quamvis damnatis impiis futura poenalis. Quid enim est igne flammante, vigente, lucente pulchrius? quid calefaciente, curante, coquente utilius? quamvis eo nihil sit urente molestius. Idem igitur ipse alter appositus perniciosus, qui convenienter adhibitus commodissimus invenitur. Nam ejus in universo mundo utilitates verbis explicare quis sufficit? Nec audiendi sunt, qui laudant in igne lucem, ardorem autem vituperant: videlicet non ex sui

Exodi 8.

a Plures & probe nota MSS. initio.
b Vind. Am. & Er. paralleliter appositum.

natura, sed ex suo commodo vel incommodo. Videre enim volunt, ardere nolunt. Sed parum attendunt eam ipsam lucem, quae certè & illis placet, oculis infirmis per inconvenientiam nocere, & in illo ardore, qui eis displicet, nonnulla animalia per convenientiam salubriter vivere.

CAPUT V.

Quod in omni naturae specie ac modo laudabilis sit Creator.

NATURA igitur omnes, quoniam sunt, & ideo habent modum suum, speciem suam, & quamdam secum pacem suam, profectò bonae sunt. Et cum ibi sunt, ubi esse per naturae ordinem debent, quantum acceperunt, suum esse custodiunt. Et quae semper esse non acceperunt, pro usu motuque rerum, quibus Creatoris lege subduntur, in melius deteriusve mutantur, in eum divinà providentiā tendentes exitum, quem ratio gubernandae universitatis includit: ita ut nec tanta corruptio, quanta usque ad interitum naturas mutabiles mortalesque perducit, sic faciat non esse quod erat, ut non inde fiat consequenter quod esse debeat. Quae cum ita sint, Deus qui summè est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia, quae non summè est; (quia neque illi aequalis esse deberet, quae de nihilo facta esset, neque ullo modo esse posset, si ab illo facta non esset;) neculorum vitiorum offensio vituperandus, & omnium naturarum consideratione laudandus est.

CAPUT VI.

Quae causa sit beatitudinis Angelorum bonorum, & quae causa sit miseriae angelorum malorum.

PROINDE causa beatitudinis Angelorum bonorum ea verissima reperitur, quod ei adherent qui summè est. Cum verò causa miseriae malorum angelorum quaeritur, ea meritò occurrit, quod ab illo qui summè est averfi, ad se ipsos conversi sunt, qui non summè sunt: & hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? In initium Eccles. 10. quippe omnis peccati, superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam: & qui magis essent, si ei qui summè est adhererent, se illi praefendo, id quod minus est praetulerunt. Hic primus defectus & prima inopia primumque vitium ejus naturae, quae ita creata est, ut nec summè esset, & tamen ad beatitudinem habendam, eo qui summè est frui posset, à quo averfa, non quidem nulla, sed tamen minus esset, atque ob hoc misera fieret. Hujus porrò malae voluntatis causa efficiens si quaeratur, nihil invenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malam, cum ipsa faciat opus malum? Ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali, malae autem voluntatis efficiens est nihil. Quoniam si res aliqua est, aut habet, aut non habet aliquam voluntatem: si habet, aut bonam profectò habet, aut malam: si bonam, quis ita despiat, ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam? Erit enim, si ita est, bona voluntas causa peccati: quo absurdus putari nihil potest. Si autem res ista quae putatur facere voluntatem malam, ipsa quoque habet voluntatem malam, etiam eam quae fecerit res, consequenter interrogo: atque ut sit aliquis inquirendi modus, causam primae malae voluntatis inquiri. Non est enim prima voluntas mala, quam fecit voluntas mala: sed illa prima est, quam nulla fecit. Nam si praecessit à qua fieret,

c Vind. Am. & Lov. quam nulla fecit (vel facit) voluntas etiam mala. Gassianus ex MSS.

* 7. inf. lib. 21. c. 4.

illa

illa prior est, quae alteram fecit. Si responderetur quod eam nulla res fecerit, & ideo semper fuerit; quaerò utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit, omnino non fuit: si autem in aliqua, vitiabat eam & corrumpibat; eratque illi noxia, ac per hoc bono privabat. Et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat; sed in bona, mutabili tamen, cui vitium hoc posset nocere. Si enim non nocuit, non utique vitium fuit: ac per hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est. Porrò si nocuit, bonum auferendo vel minuendo utique nocuit. Non igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re, in qua bonum naturale praecesserat, quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eam fecerit, quaero. Restat ut dicatur, quod ea res fecerit malam voluntatem, in qua nulla voluntas fuit. Haec utrum superior sit, requiro; an inferior, an aequalis. Sed si superior, utique melior: quomodo ergo nullius, ac non potius bonae voluntatis? Hoc idem profectò & aequalis. Duo quippe quamdiu sunt pariter voluntatis bonae, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur ut inferior res, cui nulla voluntas est, fecerit angelicam naturam, quae prima peccavit, voluntatem malam. Sed etiam res ipsa quaecumque est inferior usque ad infimam terram, quoniam natura & essentia est, procul dubio bona est, habens modum & speciem suam in genere atque ordine suo. Quomodo ergo res bona efficiens est voluntatis malae? Quomodo, inquam, bonum est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora convertit, efficitur mala: non quia malum est, quod se convertit; sed quia perversa est ipsa conversio. Idcirco non res inferior voluntatem malam fecit, sed rem inferiorem pravè atque inordinatè ipsa quae facta est, appetivit. Si enim aliqui duo aequaliter affecti animo & corpore videant unius corporis pulcritudinem, qua visà unus eorum ad illicitè perfruemum moveatur, alter in voluntate pudica stabilis perseveret, quid putas esse causam, ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala? Quae illam res fecit, in quo facta est? Neque enim pulcritudo illa corporis, nam eam non fecit in ambobus: quando quidem amborum non dispariliter occurrit ad spectibus. An cor intuentis in causa est? cur non & illius? An verò animus? cur non utriusque? Ambos enim & animo & corpore aequaliter affectos fuisse praediximus. An dicendum est, alterum eorum occulta maligni spiritus suggestionem tentatum, quasi non eidem suggestioni & qualicumque suasioni propria voluntate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quam malè suadenti adhibuit voluntatem, quae in eo res fecerit, quaerimus. Nam ut hoc quoque impedimentum ab ista quaestione tollatur, si eadem tentatione ambo tententur, & unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat, perseveret, quid aliud apparet, nisi unum voluisse, alterum noluisse à castitate deficere? Unde, nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis & animi affectio? Amborum oculis pariter visà est eadem pulcritudo, ambobus pariter inflitit occulta tentatio: propriam igitur in uno eorum voluntatem malam quae res fecerit

scire volentibus, si bene intueantur, nihil occurrat. Si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam nisi natura bona, cuius auctor Deus, qui est incommutabile bonum? Qui ergo dicit eum qui consensit tentanti atque suadenti, cui non consensit alius, ad illicitè utendum pulcro corpore, quod videndum ambobus pariter adfuit, cum ante illam visionem ac tentationem similes ambo animo & corpore fuerint, ipsum sibi fecisse voluntatem malam; quia utique bonus ante voluntatem malam fuerit; quaerit cur eam fecerit, utrum, quia natura est, an quia ex nihilo facta est? & inveniet voluntatem malam non ex eo esse incipere quod natura est, sed ex eo quod de nihilo natura facta est. Nam si natura causa est voluntatis malae, quid aliud cogitur dicere, nisi à bono fieri malum, & bonum esse causam mali? si quidem à natura bona fit voluntas mala. Quod unde fieri potest, ut natura bona, quamvis mutabilis, ante quam habeat voluntatem malam, faciat aliquid mali, hoc est, ipsam voluntatem malam?

CAPUT VII.

Causam efficientem malae voluntatis non esse quaerendam.

NEMO igitur quaerat efficientem causam malae voluntatis: non enim est efficiens, sed deficiens, quia nec illa effectio est, sed defectio. Deficere namque ab eo quod summè est, ad id quod minus est, hoc est incipere habere voluntatem malam. Causas porrò defectionum istarum, cum efficientes non sunt, ut dixi, sed deficientes, velle invenire, tale est ac si quisquam velit videre tenebras, vel audire silentium: quod tamen utrumque nobis notum est, neque illud nisi per oculos, neque hoc nisi per aures; non sanè in specie, sed in speciei privatione. Nemo ergo ex me scire quaerit, quod me nescire scio, nisi forte ut nescire discat, quod sciri non posse sciendum est. Ea quippe quae non in specie, sed in ejus privatione sciuntur, si dici aut intelligi potest, quodam modo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur. Cum enim acies etiam oculi corporalis currit per species corporales, nusquam tenebras videt, nisi ubi cœperit non videre. Ita etiam non ad aliquem alium sensum, sed ad solas aures pertinet sentire silentium: quod tamen nullo modo nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo, conspiciunt, sed ubi deficiunt, nesciendo condiscunt. Delicta enim quis intelligit?

Psal. 87. 13.

CAPUT VIII.

De amore perverso, quo voluntas ab incommutabili bono ad commutabile bonum deficit.

HO c scio, naturam Dei numquam, nusquam, nulla ex parte posse deficere, & ea posse deficere, quae ex nihilo facta sunt. Quae tamen quanto magis sunt, & bona faciunt, (tunc enim aliquid faciunt,) causas habent efficientes: in quantum autem deficiunt, & ex hoc malae faciunt, (quid enim tunc faciunt nisi vana?) causas habent deficientes. Itemque scio in quo fit mala voluntas, id in eo fieri, quod si noller, non fieret: & ideo non necessarios, sed voluntarios defectus iusta poena consequitur. Deficitur enim non ad mala, sed malè, id est, non ad malas naturas,

Naturam Dei non posse deficere.

* al. CAP. VII.

a Sic MSS. At dixi, Hoc idem profectò, & aequalis si fuerit, dicit potest.
b Omnes MSS. quia facta est.
Tom. VII.

c Vind. Am. Er. tunc enim aliquid faciunt, cum causam habent & a Lov. tunc enim cum aliquid faciunt, causas habent & c. Expungenda particula cum, quae à MSS. abest.

V

Amor re- rum inor- dinatus, non res ip- sa in vicio est.

sed ideo malè, quia contra ordinem naturarum ab eo quod summè est, ad id quod minus est. Neque enim auri vitium est avaritia, sed hominis perversè amantis aurum, iustitiâ derelictâ, quæ incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria est vitium pulcrorum suaviumque corporum, sed animæ perversè amantis corporeas voluptates, neglectâ temperantiâ, qua rebus spiritualiter pulcioribus & incorruptibiliter suavioribus coaptantur. Nec jactantia vitium est laudis humanæ, sed animæ perversè amantis laudari ab hominibus, spreto testimonio conscientiæ. Nec superbia vitium est dantis potestatem, vel ipsius etiam potestatis, sed animæ perversè amantis potestatem suam, potentioris justiore contenta. Ac per hoc qui perversè amat cujuslibet naturæ bonum, etiam si adipiscatur, ipse fit in bono malus, & miser meliorem privatus.

CAPUT IX.

An sancti Angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeant bonæ voluntatis auctorem per Spiritum sanctum in eis caritate diffusa.

1. CUM ergo malæ voluntatis efficiens naturalis, vel, si dici potest, essentialis nulla sit causa; ab ipsa quippe incipit spirituum mutabilium malum, quo minuitur atque depravatur naturæ bonum, nec talem voluntatem facit nisi defectio, qua deseritur Deus, cujus defectionis etiam causa utique deficit: si dixerimus nullam esse efficientem causam etiam voluntatis bonæ, cavendum est, ne voluntas bona bonorum Angelorum, non facta, sed Deo coætterna esse credatur. Cum ergo ipsi facti sint, quomodo illa non esse facta diceretur? Porro quia facta est, utrum cum ipsis facta est, an sine illa fuerunt prius? Sed si cum ipsis, non dubium quod ab illo facta sit, à quo & ipsi, simulque ut facti sunt, ei à quo facti sunt, amore cum quo facti sunt, adhererunt. Eoque sunt isti ab illorum societate discreti, quod hi in eadem voluntate bona manserunt, illi ab ea deficiendo mutati sunt, mala scilicet voluntate, hoc ipso quod à bona defecerunt: à qua non defecissent, si utique noluisent. Si autem boni Angeli fuerunt prius sine bona voluntate, eamque in se ipsis Deo non operante fecerunt, ergo meliores à se ipsis, quam ab illo facti sunt. Absit. Quid enim erant sine bona voluntate, nisi mali? Aut si propterea non mali, quia nec mala voluntas eis inerat, (neque enim ab ea, quam nondum ceperant habere, defecerant,) certè nondum tales, nondum tam boni, quam esse cum voluntate bona ceperunt. Aut si non potuerunt se ipsos facere meliores, quam eos ille fecerat, quo nemo melius quidquam facit, profectò & bonam voluntatem, qua meliores essent, nisi operante adjutorio Creatoris habere non possent. Et cum id egit eorum voluntas bona, ut non ad se ipsos, qui minus erant, sed ad illum qui summè est, converterentur, eique adherentes magis essent, ejusque participatione sapienter beatèque viverent; quid aliud ostenditur, nisi voluntatem quamlibet bonam inopem fuisse in solo desiderio remansuram, nisi ille qui bonam naturam ex nihilo sui capacem fecerat, ex se ipso faceret implendo meliorem, prius faciens excitando avidiorem?

2. Nam & hoc discutendum est, si boni An-

a Vind. Am. & Lov. Cum enim. At Er. & MSS. Cum ergo. b Sic MSS. Editi rectè, quod à bono defecerunt; à quo non defecissent, si utique voluissent.

Angeli ipsi in se fecerunt voluntatem bonam, utrum aliquà eam, an nullâ voluntate fecerunt. Si nullâ; utique nec fecerunt. Si aliquâ, utrum malâ, an bonâ. Si malâ, quomodo esse potuit mala voluntas bonæ voluntatis effectrix? Si bonâ, jam ergo habebant. Et istam quis fecerat, nisi ille qui eos cum bona voluntate, id est, cum amore casto, quo illi adhererent, creavit, simulque eis & condens naturam, & largiens gratiam? Unde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, numquam sanctos Angelos fuisse, credendum est. Isti autem, qui cum boni creati essent, tamen mali sunt, mala propria voluntate, quam bona natura non fecit, nisi eum à bono sponte defecit, ut mali causa non sit bonum, sed defectus à bono, aut minorem acceperunt amoris divini gratiam, quam illi qui in eadem perseverant, aut si utrique boni æqualiter creati sunt, istis mala voluntate cadentibus, illi amplius adjuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, unde se nunquam casuros certissimi fierent, pervenerunt: sicut jam etiam in libro, quem sequitur iste, tractavimus. Constat enim est igitur cum debita laude Creatoris, non ad solos sanctos homines pertinere, verum etiam de sanctis Angelis posse dici, quod caritas Dei diffusa sit in eis per Spiritum sanctum, qui datus est eis; nec tantum hominum, sed primitus præcipue Angelorum bonum esse, quod scriptum est, *Mihi autem adherere Deo, bonum est*. Hoc bonum quibus commune est, habent & cum illo cui adherent & inter se societatem sanctam, & sunt una Civitas Dei, eademque vivum sacrificium ejus vivumque templum ejus. Cujus pars quæ conjungenda immortalibus Angelis ex mortalibus hominibus congregatur, & nunc mortaliter peregrinat in terris, vel in eis qui morte obierunt, secretis animarum receptaculis sedibusque requiescit, eodem Deo creante, quemadmodum exorta sit, sicut de angelis dictum est, jam video esse dicendum. Ex uno quippe homine, quem primum Deus condidit, genus humanum sumit exordium, secundum sanctæ Scripturæ fidem, quæ mirabilem auctoritatem non immeritò habet in orbe terrarum, atque in omnibus gentibus, quas sibi esse credituras inter cetera vera quæ dixit, vera divinitate prædixit.

CAPUT X.

De falsitate ejus historiae, quæ multa millia annorum præteritis temporibus adscribat.

1. MITTAMUS igitur conjecturas hominum nescientium quid loquantur de natura vel institutione generis humani. Alii namque, sicut de ipso mundo crediderunt, semper fuisse homines opinantur. Unde ait & Apuleius, cum hoc animantium genus describeret: Singulatim mortales, cunctim tamen universo genere perpetui. Et cum illis dictum fuerit, si semper humanum genus fuit, quonam modo verum eorum loquatur historia, narrans qui fuerint quarumque rerum inventores, qui primi liberalium disciplinarum aliarumque artium institutores, vel à quibus primùm illa vel illa regio partique terrarum illa atque illa insula incolæ ceperit. Respondent diluviis & conflagrationibus per certa intervalla temporum, non quidem omnia, sed plurima.

a Editi, in eis. Absit in à MSS. b Apud Er. & Lov. omisum est vera. c Libri quidam, cuncti: ut supra lib. 9. c. 8. At Apul. cunctim.

terrarum ita vastari, ut redigantur homines ad exiguam paucitatem, ex quorum progenie rursus multitudo pristina reparatur; ac sic identidem reparari & institui quasi prima, cum restituantur potius quæ fuerant illis nimis vastationibus interrupta & extincta, ceterum hominem nisi ex homine existere omnino non posse. Dicunt autem quod putant, non quod sciunt.

2. Fallunt eos etiam quædam mendacissimæ litteræ, quas perhibent in historia temporum multæ annorum millia continere: cum ex litteris sacris institutione hominis nondum completa annorum sex millia computemus. Ude, ne multa disputem quemadmodum illarum litterarum, in quibus longè plura annorum millia referuntur, vanitas refellatur, & nulla in illis rei hujus idonea reperitur auctoritas, illa epistola Alexandri Magni ad Olympiadem matrem suam, quam scripsit narrationem cujusdam Ægyptii sacerdotis insinuans, quam protulit ex litteris quæ sacræ apud illos haberentur, continentem regna, quæ Græca quoque novit historia: in quibus regnum Assyriorum in eadem epistola Alexandri quinque millia excedit annorum; in Græca verò historia mille ferme & trecentos habet ab ipsius Beli principatu, quem regem & ille Ægyptius in eisdem regni ponit exordio. Persarum autem & Macedonum imperium usque ad ipsum Alexandrum, cui loquebatur, plus quam octo & annorum millium ille constituit: cum apud Græcos Macedonium usque ad mortem Alexandri quadringenti octoginta quinque reperiantur, Persarum verò, donec ipsius Alexandri victoriâ finiretur, ducenti & triginta tres computentur. Longè itaque hi numeri annorum illis Ægyptiis sunt minores, nec eis etiam si ter tantum computarentur, æquarentur. Perhibentur enim Ægyptii quondam tam breves annos habuisse, ut quaternis mensibus finirentur. Unde annus plenior & verior, qualis nunc & nobis & illis est, tres eorum annos complectebatur antiquos. Sed ne sic quidem, ut dixi, Græca Ægyptiæ numero temporum concordat historia. Et ideo Græcæ potius fides habenda est: quia veritatem non excedit annorum, qui litteris nostris, quæ verè sacræ sunt, continentur. Porro si hæc epistola Alexandri, quæ maxime innotuit, multum abhorret in spatiis temporum à probabili fide rerum, quanto minus credendum est illis litteris, quas plenas fabulosis vel antiquitatibus proferre voluerint contra auctoritatem notissimorum divinorumque librorum, quæ totum orbem sibi crediturum esse prædixit, & cui totus orbis, sicut ab ea prædictum est, credidit, quæ vera se narrasse præterita, ex his quæ futura prænuñciavit, cum tanta veritate implentur, ostendit.

CAPUT XI.

De his qui hunc quidem mundum non sempiternum putant, sed aut innumerabiles, aut eundem unum certâ conclusione sæculorum semper nasci & resolvi opinantur.

ALII verò qui mundum istum non existimant sempiternum, sive non eum solum, sed innumerabiles opinentur, sive solum quidem esse, sed certis sæculorum intervallis innumerabiliter oriri & occidere, necesse est fateantur ho-

a Sic MSS. At editi, continet etiam regna. b Vind. Am. Er. & plures MSS. voluerunt. c Vind. Am. & MSS. quod aliquid hominum perennat mundo transcurat in mundo. d Colbertinus MS. æternitatis interminis. e Sic MSS. At editi, Hæc.

minum genus prius sine hominibus gignentibus existitisse. Neque enim ut alluvionibus incendisque terrarum, quas illi non putant toto prorsus orbe contingere, & ideo paucos homines ex quibus multitudo pristina reparatur, semper remanere contendunt, ita & hi possunt putare, quod aliqui hominum pereunte mundo relinquuntur in mundo: sed sicut ipsum mundum ex materia sua renasci existimant, ita in illo ex elementis ejus genus humanum, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium, sicut aliorum animalium.

CAPUT XII.

Quid respondendum sit his, qui primam conditionem hominis tardam esse causantur.

QUOD autem respondimus, cum de mundi origine quæstio verteretur, eis qui nolunt credere non eum semper fuisse, sed esse ceepisse, sicut etiam Plato apertissimè confitetur, quamvis à nonnullis contra quam loquitur, sensisse credatur: hoc etiam de prima hominis conditione responderim, propter eos qui similiter moventur, cur homo per innumerabilia atque infinita retrò tempora creatus non sit, tamque serò sit conditus, ut minus quam sex millia sint annorum, ex quo esse ceepisse in sacris litteris invenitur. Si enim brevitatis eos offendit temporis, quod tam pauci eis videntur anni, ex quo institutus homo in nostris auctoritatibus legitur, considerent nihil esse diuturnum, in quo est aliquid extremum, & omnia sæculorum spatia definita, si æternitati interminatæ comparentur, non exigua existimanda esse, sed nulla. Ac per hoc, si non quinque vel sex, verum etiam sexaginta millia, sive sexcenta, aut sexcenties millies dicerentur annorum, aut itidem per totidem toties multiplicaretur hæc summa, ubi jam nullum numeri nomen haberemus, ex quo Deus hominem fecit, similiter quæri posset, cur antè non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione cessatio retrorsus æterna sine initio tanta est, ut si ei conferatur quamlibet magna & ineffabilis numerositas temporum, quæ tamen sine conclusa certi spatii terminetur; nec saltem tanta videri debeat, quanta si humoris brevissimam guttam univérso mari, etiam quantum Oceanus circumfluit, comparemus: quoniam istorum duorum unum quidem perexiguum est, alterum incomparabiliter magnum, sed utrumque finitum; illud verò temporis spatium, quod ab initio aliquo progreditur & aliquo termino coërcetur, magnitudine quantacumque tendatur, comparatum illi quod initium non habet, nescio utrum pro minimo, an potius pro nullo deputandum est. Hinc enim si à fine vel brevissima singillatim momenta detrahantur, decrescente numero, licet tam ingenti, ut vocabulum non inveniat retrorsum redeundo, tamquam si hominis dies ab illo in quo nunc vivit, usque ad illum in quo natus est, detrahatur, quandoque ad initium illa detractio perduceretur. Si autem detrahantur retrorsus in spatio, quod à nullo ceepit exordium, non dico singillatim minuta momenta, vel horarum aut dierum aut mensium aut annorum etiam quantitates, sed tam magna spatia, quanta illa summa comprehendit an-

a Sic MSS. At editi, continet etiam regna. b Vind. Am. Er. & plures MSS. voluerunt. c Vind. Am. & MSS. quod aliquid hominum perennat mundo transcurat in mundo. d Colbertinus MS. æternitatis interminis. e Sic MSS. At editi, Hæc.

norum, quæ jam dici à quibuslibet computatoribus non potest, quæ tamen momentorum minutatim detractioe consumitur; & detrahantur hæc tanta spatia, non semel atque iterum sepiusque, sed semper: quid sit, quid agitur, quando numquam ad initium, quod omnino nullum est, pervenitur? Quapropter quod nos modò quaerimus post quinque millia & quod excurrat annorum, possent & posterius etiam post annorum sexcenties millies eadem curiositate requirere, si in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo & occumbendo, & imperitia perseveraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerunt ante nos ipsis recentibus hominis creati temporibus istam movere quaestionem. Ipse denique primus homo, vel postridie, vel eodem die postea quam factus est, potuit inquirere, cur non antè sit factus. Et quodcumque antea factus esset, non vires tunc alias & alias nunc, vel etiam postea, ista de initio rerum temporalium controversia reperiret.

CAPUT XIII.

De revolutione seculorum, quibus certo sine conclusis, univèrse semper in eandem ordinem eandemque speciem reditura quidam philosophi crediderunt.

HANC autem se philosophi mundi hujus non aliter putaverunt posse vel debere dissolvere, nisi ut circumitus temporum inducerent, quibus eadem semper fuisse renovata atque repetita in rerum natura, atque ita deinceps fore sine cessatione asseverarent volumina venientium prætereuntiumque seculorum: sive in mundo permanente isti circumitus fierent, sive certis intervallis oriens & occidens mundus eadem semper quasi nova, quæ transacta & quæ ventura sunt, exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalem animam, etiam cum sapientiam percepserit, liberare non possunt, euntem sine cessatione ad falsam beatitudinem, & ad veram miseriam sine cessatione redeuntem. Quomodo enim vera beatitudo est, de cujus numquam æternitate confiditur, dum anima venturam miseriam aut imperitissimè in veritate nescit, aut infelicissimè in beatitudine pertimescit? Aut si ad miseriam numquam ulterius reditura, ex his ad beatitudinem pergat, sit ergo aliquid novi in tempore, quod finem non habet temporis. Cur non ergo & mundus? Cur non & homo factus in mundo; ut illi nescio qui falsi circumitus à falsis sapientibus fallacibusque comperti, in doctrina sana tramite recti itineris evitentur.

2. Nam quidam & illud quod legitur in libro Salomonis, qui vocatur Ecclesiastes: *Quid est quod fuit? Ipsum quod erit. Et quid est quod factum est? Ipsum quod fiet: & non est omne recens sub sole.* *Quis loquatur, & dicat, Ecce hoc novum est? Iam fuit in seculis quæ fuerunt ante nos: propter hos circumitus in eadem redeuntes & in eadem cuncta revocantes, dictum intelligi volunt, quod ille aut de his rebus dixit, de quibus superius loquebatur, hoc est, de generationibus aliis euntibus, aliis venientibus, de solis amfractibus, de torrentium lapsibus; aut certè de omnium rerum generibus, quæ oriuntur, atque occidunt. Fuerunt enim homines ante nos, sunt & nobiscum, & erunt post nos; ita quæque animantia, vel arbuta. Monstra quoque ipsa, quæ inauditata nascuntur, quamvis inter*

* Origenes lib. 3. regi. cap. 5.

a Edici, amplius excurrit. Abest amplius à MSS. b Edici, nec ququam loquitur & dicit. Corriguntur ad MSS. c Wind. Am. & plerique MSS. Academica. d Edici, investigare. Concinnius MSS. vestigare: quo præcedens

se diversa sint, & quædam eorum semel facta narrentur, tamen secundum id quod generaliter miracula & monstra sunt, utique & fuerunt, & erunt, nec recens & novum est, ut monstrum sub sole nascatur. Quamvis hæc verba quidam sic intellexerint, tamquam in prædestinatione Dei jam facta fuisse omnia, sapiens ille voluisset intelligi, & ideo nihil recens esse sub sole. Absit autem à recta fide, ut his Salomonis verbis illos circumitus significatos esse credamus, quibus illi putant sic eadem temporum temporaliumque rerum volumina repeti, ut, verbi gratiâ, sicut isto sæculo Plato philosophus in urbe Atheniensi, & in ea schola quæ Academia dicta est, discipulos docuit, ita perinnumerabilia retrò sæcula, multum prolixis quidem intervallis, sed tamen certis, & idem Plato & eadem civitas & eadem schola iidemque discipuli repetiti, & per innumerabilia deinde sæcula repetendi sint: absit, inquam, ut nos ista credamus. Semel enim Christus mortuus est pro peccatis nostris: resurgens autem à mortuis jam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur: & nos post resurrectionem semper cum Domino Ærimus, cui modò dicimus, quod facer admonet Psalms: 16. *Tu Domine servabis nos, & custodies nos à generatione hac in æternum.* Satis autem istis existimo convenire quod sequitur, *In circumitu impij ambulat:* non quia per circulos quos opinantur, eorum vita est recursura, sed quia modò talis est erroris eorum via, id est, falsa doctrina.

CAPUT XIV.

De temporali conditione generis humani, quam Deus nec novo consilio confirmavit, nec mutabili voluntate.

QUID autem mirum est, si in his circumitibus errantes, nec aditum, nec exitum inveniant? Quia genus humanum atque ista nostra mortalitas, nec quo initio cæpta sit sciunt, nec quo sine claudatur, quando quidem altitudinem Dei penetrare non possunt: quia cum ipse sit æternus & sine initio, ab aliquo tamen initio exorsus est tempora, & hominem quem numquam antè fecerat, fecit in tempore, non tamen novo & repentino, sed immutabili æternoque consilio. Quis hanc valeat altitudinem investigabilem vestigare, & inscrutabilem perscrutari, secundum quam Deus hominem temporalem, ante quem nemo unquam hominum fuit, non mutabili voluntate in tempore condidit, & genus humanum ex uno multiplicavit? Quando quidem Psalms ipse cum præmississet, atque dixisset, *Tu Domine servabis nos, & custodies nos à generatione hac in æternum;* ac deinde percussisset eos, in quorum stultitia impiaque doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ servatur æternitas, continuo subjiciens, *In circumitu impij ambulat:* tamquam ei diceretur, Quid ergo tu credis, sentis, intelligis? Numquidnam existimandum est subito Deo placuisse hominem facere, quem numquam antea infinita retrò æternitate fecisset, cui nihil novi accidere potest, in quo mutabile aliquid non est? continuo respondit ad ipsum Deum loquens, *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.* Sentiant, inquit, homines quod putant, & quod eis placet opinentur & disputent: *Secundum altitudinem tuam,*

dictio investigabilem posita intelligatur pro non vestigabilem. c Locus veterum codicum ope liberatus à glossemate, quod in ante. editis passus erat hunc in modum: Et ne nos hac audientes aliqua foris turbaret ambiguitas, continuo respondit &c.

quam nullus potest nosse hominum, multiplicasti filios hominum. Valde quippe altum est, & semper Deum fuisse, & hominem quem numquam fecerat, ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT XV.

An ut Deus semper, etiam dominus fuisse semper intelligatur, credendum sit creaturam quoque numquam defuisse cui dominaretur: & quomodo dicatur semper creaturam, quod dici non potest coæternum.

EGO quidem sicut Dominum Deum aliando * dominum non fuisse dicere non audeo, ita hominem numquam antea fuisse, & ex quodam tempore primum hominem creatum esse dubitare non debeo. Sed cum cogito cujus rei dominus semper fuerit, si semper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimesco: quia & me ipsum intueor, & scriptum esse recolo, *Quis hominum potest scire consilium Dei, aut quis poterit cogitare quid velit Dominus? Cogitationes enim mortalium timida, & incerta adinventiones nostræ.* Corruptibile enim corpus aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ex his igitur quæ in hac terrena habitatione multa cogito, (ideo utique multa, quia unum quod ex illis vel præter illa, quod fortè non cogito, verum est, invenire non possum;) si dixerò, semper fuisse creaturam, cujus dominus esset, qui semper est dominus, nec dominus unquam non fuit; sed nunc illam, nunc aliam, per alia atque alia temporum spatia, ne aliquam Creatori coæternam esse dicamus, quod fides ratioque sana condemnat: cavendum est, ne sit absurdum, & à luce veritatis alienum, mortalem quidem per vices temporum semper fuisse creaturam decedentem aliam, aliam succedentem; immortalem verò non esse cœpisse, nisi cum ad nostrum sæculum ventum est, quando & angeli creati sunt, si eos rectè lux illa primum facta significat, aut illud potius cælum de quo dictum est, *In principio fecit Deus cælum & terram:* cum tamen non fuerint, ante quam fierent, ne immortales si semper fuisse dicantur, Deo coæterni esse creandatur. Si autem dixerò, non in tempore creatos angelos, sed ante omnia tempora & ipsos fuisse, quorum Deus dominus esset, qui numquam nisi dominus fuit: quaeretur à me etiam, si ante omnia tempora facti sunt, utrum semper potuerint esse qui facti sunt. Hic respondendum fortè videatur, Quomodo non semper, cum id quod est omni tempore, non inconvenienter semper esse dicatur: Usque adeo autem isti omni tempore fuerunt, ut etiam ante omnia tempora facti sint: si tamen à cælo cœpta sunt tempora, & illi jam erant ante cælum. At si tempus non à cælo, verum & ante cælum fuit, non quidem in horis, & diebus, & mensibus, & annis; (nam istæ dimensiones temporalium spatiorum, quæ usitate ac propriè dicuntur tempora, manifestum est quòd à motu fiderunt cœperint; unde & Deus, cum hæc institueret, dixit, *Et sint in signa, & in tempora, & in dies, & in annos:*) sed in aliquo mutabili motu, cujus aliud prius, aliud posterius præterierit, eo quòd simul esse non possunt: si ergo ante cælum in angelicis motibus tale aliquid fuit, & ideo tempus jam fuit,

* v. lib. 5. de Trinitate n. 16.

647. 9. 23. 66.

Gen. 1. 1.

Tempora.

Gen. 1. 14.

a Lov. & pauciores MSS. altum est scrutari. b Hic Wind. Am. & Er. addunt, *dominus me.* Additamento carcer editio Lov. sed pravâ nihilo minus subsequentiū verborum interpunctione sensum corruptit. c Aliquot MSS. non cum cælo.

atque angeli ex quo facti sunt, temporaliter movebantur; etiam sic omni tempore fuerunt, quando quidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat, non semper fuit, quod omni tempore fuit? 2. Sed si hoc respondero, dicetur mihi; Quomodo ergo non sunt coæterni Creatori, si semper ille, semper illi fuerunt? Quomodo etiam creati dicendi sunt, si semper fuisse intelliguntur? Ad hoc quid respondebitur? An dicendum est, & semper eos fuisse, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti sunt, aut cum quibus tempora facta sunt, & tamen creatos? Neque enim & ipsa tempora creata esse negabimus, quamvis omni tempore tempus fuisse nemo ambigat. Nam si non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, quando nullum erat tempus? Quis hoc stultissimus dixerit? Possimus enim rectè dicere: Erat tempus, quando non erat Roma; erat tempus, quando non erat Jerusalem; erat tempus, quando non erat Abraham; erat tempus, quando non erat homo; & si quid hujusmodi: postremò si non cum initio temporis, sed post aliquod tempus factus est mundus; possumus dicere, Erat tempus, quando non erat mundus. At verò, Erat tempus, quando nullum erat tempus, tam inconvenienter dicimus, ac si quisquam dicat, Erat homo, quando nullus erat homo; aut, erat iste mundus, quando iste non erat mundus. Si enim de alio atque alio intelligatur, potest dici aliquo modo, hoc est, Erat alius homo, quando non erat iste homo. Sic ergo, Erat aliud tempus, quando non erat hoc tempus, rectè possumus dicere: at verò, Erat tempus, quando nullum erat tempus, quis vel insipientissimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cum ideo semper fuisse dicatur, quia omni tempore tempus fuit: ita non est consequens, ut si semper fuerunt angeli, ideo non sint creati, ut propterea semper fuisse dicantur, quia omni tempore fuerunt, & propterea omni tempore fuerunt, quia nullo modo sine his ipsa tempora esse potuerunt. Ubi enim nulla creatura est, cujus mutabilibus motibus tempora peragantur, tempora omnino esse non possunt. Ac per hoc & si semper fuerunt, creati sunt; nec si semper fuerunt, ideo Creatori coæterni sunt. Ille enim semper fuit æternitate immutabili: isti autem facti sunt; sed ideo semper fuisse dicantur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt: tempus autem quoniam mutabilitate transcurrit, æternitati immutabilis non potest esse coæternum. Ac per hoc etiam si immortalitas angelorum non transit in tempore, nec præterita est quasi jam non sit, nec futura quasi nondum sit, tamen eorum motus quibus tempora peraguntur, ex futuro in præteritum transeunt: & ideo Creatori, in cujus motu dicendum non est vel fuisse quod jam non sit, vel futurum esse quod nondum sit, coæterni esse non possunt.

3. Quapropter si Deus semper dominus fuit, semper habuit creaturam suo dominatui servantem, verum tamen non de ipso genitam, sed ab ipso de nihilo factam; nec ei coæternam: erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore sine illa, non eam spatio transcurrente, sed manente perpetuo.

a Sic MSS. At edici, aliud antè tempore præterierit, aliud postè tempore transcurreret. b Hic Wind. Am. & Er. addunt, *dominus me.* Additamento carcer editio Lov. sed pravâ nihilo minus subsequentiū verborum interpunctione sensum corruptit. c Aliquot MSS. non cum cælo.

uitate præcedens. Sed hoc si respondero eis qui requirunt, quomodo semper creator, semper dominus fuit, si creatura serviens non semper fuit, aut quomodo creata est, & non potius creatori coæterna est, si semper fuit: vereor ne facilius iudicet affirmare quod nescio, quàm docere quod scio. Redeo igitur ad id quod creator noster scire nos voluit: illa verò quæ vel sapientioribus in hac vita scire permisit, vel omnino perfectis in alia vita scienda servavit, ultra vires meas esse confiteor. Sed ideo putavi sine affirmatione tractanda, ut qui hæc legunt, videant à quibus quæstionum periculis debeant temperare, nec ad omnia se idoneos arbitrentur; potiusque intelligant quàm sit Apostolo obtemperandum præcipienti salubriter, ubi ait, *Dico autem per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quàm oportet sapere; sed sapere ad temperantiam, sicut unicuique Deus parvitas est mensuram fidei*. Si enim pro viribus suis alatur infans, fiet ut crescendo plus capiat: si autem vires suæ capacitatis excedat, deficiet ante quàm crescat.

CAPUT XVI.

Quomodo intelligenda sit promissa homini à Deo vita æterna ante tempora æterna.

Quæ sæcula præterierint ante quàm genus institueretur humanum, me fateor ignorare: non tamen dubito nihil omnino creaturæ Creatori esse coæternum. Dicit etiam Apostolus tempora æterna, nec ea futura, sed, quod magis est mirandum, præterita. Sic enim ait: *In spem vitæ æternæ, quam promissit non mendax Deus ante tempora æternæ; manifestavit autem temporibus suis Verbum suum*. Ecce dixit retrò quòd fuerint tempora æterna, quæ tamen non fuerint Deo coæterna. Si quidem ille ante tempora æterna non solum erat, verum etiam promissit vitam æternam, quam manifestavit temporibus suis, id est congruis, quid aliud quàm Verbum suum? Hoc est enim vita æterna. Quomodo autem promissit, cùm hominibus utique promiserit, qui nondum erant ante tempora æterna; nisi quia in ipsius æternitate, atque in ipso ejus Verbo eidem coæterno, jam prædestinatione fixum erat, quòd suo tempore futurum erat?

CAPUT XVII.

Quid de incommutabili consilio aut voluntate Dei fides sana defendat, contra ratiocinationes eorum qui opera Dei ex æternitate repetita per eosdem semper volunt sæculorum redire circumitus.

ILLUD quoque non dubito, ante quàm prius homo creatus esset, numquam quemquam hominem fuisse: nec eundem ipsum, nescio quibus circumitibus, nescio quoties reolutum, nec alium aliquem naturâ similem. Neque ab hac fide me philosophorum argumenta deterrent, quorum acutissimum illud putatur, quòd dicunt, nulla infinita ullâ scientiâ posse comprehendi: ac per hoc Deus, inquit, rerum quas facit, omnium finitarum omnes finitas apud se rationes habet. Bo-

Rom. 12. 3.

Tim. 1. 2. 3.

Argumenta quibus creatio naturarum in tempore oppugnatur.

a Vind. Am. Er. & MSS. per gratiam Dei.
 b Græcè est, *ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου*, quod Vulgata editione vertitur, *ante tempora sæcularia*: cû vero quærunt interpretatur Hieronymus, *ante tempora æterna*: quia scilicet Græcum *κόσμος*, sæculum & æternum Latine reddi potest, uti observat Augustinus lib. contra Priscillianistas c. 5. Unde Rom. 16. 25. pro Græco, *regnis diuini*; in ipsa Vulgata est, *temporibus æternis*. Hieronymus locum epist. ad Titum enatrans, *Ante hæc igitur mundi tempora*, inquit, *æternitatem quamdam sæculorū fuisse credendam est*. . . . *Sex millia in eadem nostri orbis implentur anni: quas prius æternitates? quantam temporū? quantam sæculorum originem fuisse arbitrandum est? Ante hæc inique omnia tempora . . . promissit*

nitatis autem ejus numquam vacua fuisse credenda est, ne sit temporalis ejus operatio, cujus retrò fuerit æterna cessatio, quasi præterierit eum prioris sine initio vacationis, ac propterea sit operis aggressus initium. Et ideo necesse est, inquit, eadem semper repeti, eademque semper repetenda transcurrere, vel manente mundo mutabiliter, qui licet numquam non fuerit & sine initio temporis tamen factus est, vel ejus quoque ortu & occasu semper illis circumitibus repetito, semperque repetendo: ne videlicet, si aliquando primum Dei opera cœpta dicantur, priorem suam sine initio vacationem tamquam inertem ac desidiofam, & ideo sibi displicentem damnassem quodam modo, atque ob hoc mutasse credatur. Si autem semper quidem temporalia, sed alia atque alia perhibetur operatus, ac sic aliquando etiam ad hominem faciendum, quem numquam antea fecerat, pervenisse: non scientiâ, qua putant non posse quæcumque infinita comprehendi, sed quasi ad horam, sicut veniebat in mentem, fortuitâ quadam instantiâ videatur fecisse quæ fecit. Porro si illi circumitus admittantur, inquit, quibus vel manente mundo, vel ipso quoque revolvibiles ortus suos & occasus eisdem circumitibus inferente, eadem temporalia repetuntur, nec ignavum otium, præfertim tam longæ sine initio diuturnitatis, Deo tribuitur, nec improvida temeritas operum suorum. Quoniam si non eadem repetantur, non possunt infinita diversitate variata ullâ ejus scientiâ vel præscientiâ comprehendi.

2. Has argumentationes quibus impii nostram simplicem pietatem, ut cum illis in circumitu ambulamus, de via recta conantur avertere, si ratio refutare non possit, fides irridere deberet. Huc accedit, quòd in adjutorio Domini Dei nostri hos volubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errant, ut in circumitu falso ambulare, quam vero & recto itinere malint, quòd mentem divinam omnino immutabilem cujuslibet infinitatis capacem, & innumera omnia sine cogitationis alternatione numerantem, de sua humana, mutabili, angustaque metiuntur. Et sic illis quod ait Apostolus: *Comparantes enim semetipsos sibi metipsos, non intelligent*. Nam quia illis quicquid novi faciendum venit in mentem, novo consilio faciunt, (mutabiles quippe mentes gerunt;) profectò non Deum, quem cogitare non possunt; sed semetipsos pro illo cogitantes, non illum, sed se ipsos, nec illi, sed sibi comparant. Nobis autem fas non est credere, aliter Deum affici cùm vacat, aliter cùm operatur: quia nec affici dicendus est, tamquam in ejus natura fiat aliquid, quod non antè fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est: omne quod aliquid patitur. Non itaque in ejus vacatione cogitetur ignavia, desidia, inertia; sicut nec in ejus opere labor, conatus, industria. Novit quiescere agere, & agens quiescere. Potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere

Deus Pater sapientia sua Verbum suum; & ipsum sapientiam suam, & vitam eorum qui creaturi erant mundo esse venturam. Brevior & facillior est Augustini interpretatio lib. cont. Priscill. cap. 6. Apostolum scilicet æternâ dixisse tempora, *quæ ante se non habens ullam temporis*. Contra lib. 1. de Genes. cont. Manich. & lib. 83. q. 72.
 c. Aliter Vulgata: Sed Augustinus hic & in Psal. 34. & contra Faust. lib. 22. c. 27. sequitur Græcam lectionem, *ὁ ἀρχαίους αἰώνων τὸν κόσμον, ὃς ἔστίν ὁ θεός*. Editi Am. Er. & Lov. habent, *semetipsos non intelligent*. At Vind. & MSS. eösentientes Græco, voce *semetipsos* caute.

consilium; nec prænitendo quia prius cessaverat, coepit facere quod non fecerat. Sed & si prius cessavit, & posterius operatus est; (quod nescio quemadmodum ab homine possit intelligi) hoc procul dubio quod dicitur, prius & posterius, in rebus prius non existentibus & posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera subsequens mutavit aut abstulit voluntatem, sed una eademque sempiterna & immutabili voluntate res quas condidit, & ut prius non essent egit, quàm diu non fuerunt, & ut posterius essent, quando esse cœperunt: hinc eis qui talia videre possunt, mirabiliter fortassis ostendens, quàm non eis indigerit, sed eas gratuita bonitate condiderit, cùm sine illis ex æternitate initio carente in non minore beatitate permansit.

CAPUT XVIII.

Contra eos qui dicunt, ea quæ infinita sunt nec Deum posse scientiâ comprehendere.

Numeri infiniti.

ILLUD autem aliud quod dicunt, nec Dei scientiâ quæ infinita sunt posse comprehendi: restat eis ut dicere audeant, atque huic fe voraginis profundæ impietatis immergant, quòd non omnes numeros Deus noverit. Eos quippe infinitos esse, certissimum est: quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse, non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus & quamlibet ingentem multitudinem continens in ipsa ratione atque scientia numerorum, non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita verò suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo & disparés inter se atque diversi sunt; & singuli quique finiti sunt, & omnes infiniti sunt. Itane numeros propter infinitatem nescit omnes Deus, & usque ad quandam summam numerorum scientia Dei pervenit, ceteros ignorat? Quis hoc etiam dementissimus dixerit: Nec audebunt isti contemhere numeros, & eos dicere ad Dei scientiam non pertinere, apud quos Plato Deum magna auctoritate commendat mundum numeris fabricantem; & apud nos Deo dictum legitur, *Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti*. De quo dicit & Propheta, *Qui profert numerosè sæculum*. Et Salvador in Evangelio, *Capilli*, inquit, *vestri omnino enumerati sunt*. Abist itaque ut dubitemus, quòd ei notus sit omnis numerus, cujus intelligentiæ, sicut in Psalmis canitur, *non est numerus*. Infinitas itaque numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei, cujus intelligentiæ non est numerus. Quapropter si quicquid scientiâ comprehenditur, scientis comprehensione finitur, profectò & omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia scientiæ ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiæ Dei, quæ comprehenditur, esse non potest infinita; qui tandem nos sumus homunculique, qui ejus scientiæ limites figere præsumamus, dicentes, quòd nisi eisdem circumitibus temporum eadem temporalia repetantur, non potest Deus cuncta quæ fecit vel præscire ut faciat, vel scire cùm fecerit: cujus sapientia simpliciter multiplex & uniformiter multipliciformis, tam incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit, ut quæ-

cumque nova & dissimilia consequentia præcedentibus si semper facere vellet, inordinata & improvisa habere non posset; nec ea prævideret ex proximo tempore, sed æternâ præscientiâ contineret.

CAPUT XIX.

De sæculis sæculorum.

QUOD utrūmita faciat, & continuata sibi connexionione copulentur, quæ appellantur sæcula sæculorum, alia tamen atque alia, ordinatâ dissimilitudine procurrentia, eis dumtaxat qui ex miseria liberantur in sua beata immortalitate sine fine manentibus; an ita dicantur sæcula sæculorum, ut intelligantur sæcula in sapientia Dei inconcusâ stabilitate manentia, istorum quæ cum tempore transeunt tamquam efficientia sæculorum, definire non audeo. Fortassis enim possit dici sæculum, quæ sunt sæcula; ut nihil aliud perhibeat sæculum sæculi, quàm sæcula sæculorum: sicut nihil aliud dicitur cælum cæli, quàm cæli cælorum. Nam cælum Deus vocavit firmamentum super quod sunt aquæ; & tamen Psalmus, *Etsi aqua, inquit, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini*. Quid ergo istorum duorum sit; an præter hæc duo aliquid aliud de sæculis sæculorum possit intelligi, profundissima quæstio est: neque hoc quod nunc agimus impedit, si indiscussa interim differatur; sive aliquid in ea definire valeamus, sive nos faciat cautiore diligentiore ipsa tractatio, ne in tanta obscuritate rerum affirmare aliquid temere audeamus. Nunc enim contra opinionem disputamus, qua illi circumitus afferuntur, quibus semper eadem per intervalla temporum necesse esse repeti existimantur. Quilibet autem illarum sententiarum de sæculis sæculorum vera sit; ad hoc circumitus nihil pertinet: quoniam sive sæcula sæculorum sint, non eadem repetita, sed alterum ex altero connexionione ordinatissima procurrentia, liberatorum beatitudine sine ullo recurso miseriarum certissima permanente, sive sæcula sæculorum æterna sint temporalium tamquam dominantia subditorum; circumitus illi eadem revolventes locum non habent; quos maxime refellit æternâ vita sanctorum.

CAPUT XX.

De impietate eorum qui afferunt, animas summæ veræ que beatitudinis participes iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miseras laboresque redituras.

UORUM enim aures piorum ferant, post emensam tot tantisque calamitatibus vitam, (si tamen ista vita dicenda est, quæ potius mors est, ita gravis, ut mors quæ ab hac liberat, mortis hujus amore timeatur,) post tam magna mala tanquæ multa & horrenda, tandem aliquando per veram religionem atque sapientiam expiata atque finita, ita pervenire ad conspectum Dei, atque ita fieri beatum contemplatione incorporæ lucis per participationem immutabilis immortalitatis ejus, cujus adipiscendam amore flagramus; ut eam quandoque necesse sit deseri; & eos qui deserunt, ab illa æternitate, veritate, felicitate dejectos, tartaræ mortalitati, turpi stultitiæ, miseris execrabilibus implicari, ubi Deus amittatur, ubi odio veritas habeatur; ubi per immundas ne-

* Hieronymus in epist. ad Galatas.

Gen. 1. 8.

Etsi Psal. 148.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

f. Q.

quiritas beatitudo quærat; & hoc itidem atque A itidem sine ullo fine priorum & posteriorum certis intervallis & dimensionibus sæculorum factum & futurum; & hoc propterea, ut possint Deo, circumitibus definitis euntibus semper atque redeuntibus per nostras falsas beatitudines & veras miserias, alternatim quidem, sed revolutione incessabili sempiternas, nota esse opera sua; quoniam neque à faciendo quiescere, neque sciendo possit ea quæ infinita sunt, indagare: quis hæc audiat? quis credat? quis ferat? Quæ si vera essent, non solum tacerentur prudentius, verum etiam (ut quomodo valeo dicam quod volo) doctius nescirentur. Nam si hæc illic sit memoria non habebimus, & ideo beati erimus, cur hinc per eorum scientiam gravatur amplius nostra miseria? Si autem ibi ea necessariò scituri sumus, hæc saltem nesciamus, ut hinc felicior sit expectatio, quam illic adeptio summi boni: quando hinc æterna vita consequenda expectatur; ibi autem beata, sed non æterna, quandoque amittenda cognoscitur.

2. Si autem dicunt, neminem posse ad illam beatitudinem pervenire, nisi hos circumitus, ubi beatitudo & miseria vicissim alternant, in hujus vitæ eruditione cognoverit: quomodo ergo fatentur, quanto plus quisque amaverit Deum, tanto eum facilius ad beatitudinem perventurum, qui ea docent quibus amor ipse torpescat? Nam quis non remissus & tepidus amet eum, quem se cogitat necessariò deseriturum, & contra ejus veritatem sapientiamque sensurum, & hoc cum ad ejus plenam pro sua capacitate notitiam beatitudinis perfectione pervenerit; quando nec hominem amicum possit quisque amare fideliter, cui se futurum noverit inimicum? Sed absit ut vera sint, quæ nobis minantur veram miseriam numquam finendam, sed interpositionibus falsæ beatitudinis sæpe ac sine fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falsius atque fallacius, ubi nos futuros miseros, aut in tanta veritatis luce nesciamus, aut in summa felicitatis arce timeamus? Si enim venturam calamitatem ignoraturi sumus, peritior est hinc nostra miseria, ubi venturam beatitudinem novimus. Si autem nos illic clades imminens non latebit, beatius tempora transigit anima misera quibus transactis ad beatitudinem sublevetur, quam beata quibus transactis in miseriam revolvatur. Atque ita spes nostræ infelicitatis est felix & felicitatis infelix. Unde fit, ut quia hinc mala presentia patimur, ibi metuimus imminentiæ, verius semper miseri quam beati aliquando esse possimus.

3. Sed quoniam hæc falsa sunt clamante pietate, convincente veritate, (illa enim nobis veraciter promittitur vera felicitas, cujus erit semper retinenda, & nullâ infelicitate rumpenda certa securitas;) viam rectam sequentes, * quæ nobis est Christus, eo duce ac salvatore à vano & inepto impiorum circumitu iter fidei mentemque avertamus. Si enim de istis circumitibus & sine cessatione alternantibus itionibus & reditionibus animarum Porphyrius Platonicus fuorum opinionem sequi noluit, sive ipsius rei vanitate permotus, sive

* MSS. quod. b Nonnulli MSS. quod si nunquam factum est. c Sic Vind. Am. & MSS. At Lov. si ista non sit futura. d Sic MSS. editi vero, ordine. e Vind. Am. Et. siue elata sit anima, sive lapsa sit. Lov. siue data sit anima, sive à se sit. Melius MSS. siue data sit anima, sive lapsa sit.

jam tempora Christiana reveritus; & quod in libro decimo commemoravi, dicere maluit, animam propter cognoscenda mala traditam mundo, ut ab eis liberata atque purgata, cum ad Patrem redierit, nihil ulterius tale patiat: quanto magis nos istam inimicam Christianæ fidei falsitatem detestari ac devitare debemus? His autem circumitibus evacuatis atque frustratis, nulla necessitas nos compellit, ideo putare non habere initium temporis ex quo esse coeperit genus humanum, quia per nescio quos circumitus nihil fit in rebus novi, quod non & antea certis intervallis temporum fuerit, & postea sit futurum. Si enim liberatur anima non reditura ad miserias, sicut nunquam antea liberata est, fit in illa aliquid quod antea nunquam factum est, & hoc quidem valde magnum, id est, quæ nunquam desinat æterna felicitas. Si autem in natura immortalis tanta novitas, nullo repetita, nullo repetenda circumitu, cur in rebus mortalibus fieri non posse contenditur? Si dicunt non fieri in anima beatitudinis novitatem, quoniam ad eam revertitur in qua semper fuit, ipsa certè liberatio nova fit, cum de miseria liberatur in qua nunquam fuit, & ipsa miseriæ novitas in ea facta est quæ nunquam fuit. Hæc autem novitas si non in rerum, quæ divinâ providentiâ gubernantur, ordinem venit, sed casu potius evenit, ubi sunt illi determinati dimensive circumitus, in quibus nulla nova fiunt, sed repetuntur eadem quæ fuerunt? Si autem & hæc novitas ab ordinatione providentiæ non excluditur, sive data sit anima, sive lapsa sit, possunt fieri nova, quæ neque antea facta sint, nec tamen à rerum ordine aliena sint. Et si potuit anima facere per imprudentiam sibi novam miseriam, quæ non esset improvisa divinæ providentiæ, ut hanc quoque in rerum ordine includeret, & ab hac eam non improvidè liberaret; qua tandem temeritate humanæ vanitatis audemus negare divinitatem facere posse res, non sibi, sed mundo novas, quas neque antea fecerit, nec umquam habuerit improvisas? Si autem dicunt liberatas quidem animas ad miseriam non reversuras, sed cum hoc fit, in rebus nihil novi fieri, quoniam semper alia atque alia liberata sunt, & liberantur, & liberabuntur: hoc certè concedant, si ita est, novas animas fieri, quibus sit & nova miseria & nova liberatio. Nam si antiquas eas dicunt esse, & retrorsum sempiternas, ex quibus quotidie novi fiant homines, de quorum corporibus, si sapienter vixerint, ita liberentur, ut nunquam ad miserias revolvantur, consequenter dicturi sunt infinitas. Quantumlibet namque finitus numerus fuisset animarum, infinitis retrò sæculis sufficere non valerent, ut ex illo semper fierent homines, quorum essent animæ ab ista semper mortalitate liberandæ, nunquam ad eam deinceps reditura. Nec ullo modo explicabunt, quomodo in rebus, quas, ut Deo notæ esse possint, finitas volunt, infinitus sit numerus animarum.

4. Quapropter quoniam circumitus illi jam explorati sunt, quibus ad easdem miserias necessariò putabatur anima reditura, quid restat convenientius

fit. Propter duas nimirum opiniones, aliorum quidem docentium animas corporibus à Deo datas & missas, aliorum autem existimantium eas sumpere culpâ delapsas esse de celis in corpora ad luendas pœnas. f Sic MSS. At editi, quæ Deo notæ esse, eò quod sint infinitæ, non volunt.

tius pietati, quàm credere non esse impossibile A Deo, & ea quæ nunquam fecerit nova facere, & ineffabili præscientiâ voluntatem mutabilem non habere? Porro autem utrum animarum liberatarum nec ulterius ad miserias rediturarum numerus possit semper augeri, ipsi viderint, qui de rerum infinitate cohibenda tam subtiliter disputant: nos verò rationationem nostram ex utroque latere terminamus. Si enim potest, quid causæ est ut negetur creati potuisse quod nunquam antea creatum esset, si liberatarum animarum numerus, qui nunquam antea fuit, non solum factus est semel, sed nunquam fieri desinet? Si autem oportet ut certus sit liberatarum aliquis numerus animarum, quæ ad miseriam nunquam redeant, neque iste numerus ulterius augeatur; etiam ipse sine dubio quicumque erit, antè utique nunquam fuit: qui profectò crescere, & ad suam quantitatis terminum pervenire sine aliquo non possit initio, quod initium eo modo antea nunquam fuit. Hoc ergo ut esset, creatus est homo, ante quem nullus fuit.

CAPUT XXI.

De conditione unius primi hominis, atque in eo generis humani.

Hæc igitur quæstione difficillima propter A æternitatem Dei nova creantis sine novitate aliqua voluntatis, quantum potuimus, explicata, non est arduum videre multo fuisse melius quod factum est, ut ex uno homine quem primum condidit, multiplicaret genus humanum, quàm si id inchoasset à pluribus. Nam cum animantes alias solitarias, & quodam modo solivagas, id est, quæ solitudinem magis appetant, sicuti sunt aquilæ, milvi, leones, lupi, & quæcumque ita sunt, alias congreges instituerit, quæ congregatæ atque in gregibus malint vivere, ut sunt colombi, sturni, cervi, damulæ, & cetera hujusmodi: utrumque tamen genus non ex singulis propagavit, sed plura simul jussit existere. Hominem verò, cujus naturam quodammodo medium inter angelos bestiasque condebat, ut si Creatori suo tamquam vero Domino subditus præceptum ejus piâ obedientiâ custodiret, in consortium transfret angelicum, sine morte media beatam immortalitatem absque ullo termino consecutus; si autem Dominum Deum suum libera voluntate superbè atque inobedienter usus offenderet, morti addictus bestialiter viveret; libidinis servus æternoque post mortem supplicio destinatus; unum ac singulum creavit, non utique solum sine humana societate deferendum, sed ut eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis unitas vinculumque concordie, si non tantum inter se naturæ similitudine, verum etiam cognitionis affectu homines necerentur; quando nec ipsam quidem feminam copulandam viro, sicut ipsum creare illi placuit, sed ex ipso, ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum.

CAPUT XXII.

Quod præcivir Deus hominem, quem primum condidit, peccatumque simulque prævidit quantum piorum populum ex ejus genere in angelicum consortium suâ esset gratiâ translaturus.

Nec ignorabat Deus hominem peccatum, & morti jam obnoxium morituros propaga-

Plures MSS. præcepta. Am. & plerique MSS. plurimum. Tom. VII.

turum, eoque progressuros peccandi immanitate mortales, ut tutius atque pacatius inter se rationalis voluntatis expertes bestiarum sui generis viverent, quarum ex aquis & terris plurimum pullulavit exordium, quàm homines, quorum genus ex uno est ad commendandam concordiam propagatum. Neque enim umquam inter se leones, aut inter se dracones, qualia homines bella gesserunt. Sed prævidebat etiam gratiâ suâ populum piorum in adoptionem vocandum, remissisque peccatis justificatum Spiritu sancto sanctis Angelis in æterna pace sociandum, novissima inimica morte destructa: cui populo esset hujus rei consideratio profutura, quòd ex uno homine Deus ad commendandum hominibus, quàm ei grata sit etiam in pluribus unitas, genus instituit humanum.

CAPUT XXIII.

De natura humane anime create ad imaginem Dei.

FECIT ergo Deus hominem ad imaginem A suam. Talem quippe illi animam creavit, quæ per rationem atque intelligentiam omnibus esset præstantior animalibus terrestribus & natatilibus & volatilibus, quæ mentem hujusmodi non haberent. Et cum virum terreno formasset ex pulvere, eique animam qualem dixi, sive quam jam fecerat sufflando indidisset, sive potius sufflando fecisset, eumque flatum quem sufflando fecit, (nam quid est aliud sufflare, quàm flatum facere?) animam hominis esse voluisset, etiam conjugem illi in adiutorium generandi ex ejus latere ossè detracto fecit, ut Deus. Neque enim hæc carnali consuetudine cogitanda sunt, ut videre solemus opifices ex materia quacumque terrena corporalibus membris, quod artis industria potuerint, fabricantes. Manus Dei potentia Dei est, qui etiam visibilia invisibiliter operatur. Sed hæc fabulosa potius quàm vera esse arbitrantur, qui virtutem ac sapientiam Dei, quæ novit & potest etiam sine feminibus ipsa certè facere femina, ex his usitatiss & quotidianis metuuntur operibus; ea verò quæ primitus instituta sunt, quoniam non noverunt, infideliter cogitant: Quasi non hæc ipsa quæ noverunt de humanis conceptibus atque partibus, si inexpertis narrarentur, incredibiliora viderentur: quamvis & ea ipsa plerique magis naturæ corporalibus causis, quàm operibus divinæ mentis assignent.

CAPUT XXIV.

An ullius vel minime creature possint dici angeli creatores.

Sed cum his nullum nobis est in his libris negotium, qui divinam mentem facere vel curare ista non credunt. Illi autem qui Platoni suo credunt, non ab illo summo Deo qui fabricatus est mundum, sed ab aliis minoribus, quos quidem ipse creaverit, permisso sive jussu ejus animalia facta esse cuncta mortalia, in quibus homin præcipuum diisque ipsis cognatum teneret locum, si superstitione careant, quæ quæruunt unde justè videantur sacra & sacrificia facere quasi conditoribus suis, facile carebunt etiam hujus opinionis errore. Neque enim fas est ullius naturæ quamlibet minimæ mortalisque creatorem nisi Deum credere ac dicere, & ante quàm possit intelligi. Angeli autem, quos illi deos libentius appellant, res

Inflatio in faciem.

Plato in Timæo.

Angeli nullius creatore.

Am. ipsa certa facere. Plures MSS. ipsa quoque facere.

etiamfi adhibent vel iussi vel permiffi operationem suam rebus quæ gignuntur in mundo, tamen tam non eos dicimus creatores animalium, quam nec agricolas frugum atque arborum.

CAPUT XXV.

Omnem naturam & omnem speciem uniuersæ creaturæ non nisi opere Dei formari.

NUM enim alia fit species quæ adhibetur extrinsecus cuiusque materiæ corporali, sicut operantur homines figuli & fabri atque id genus opifices, qui etiam pingunt & effingunt formas similes corporibus animalium; alia verò quæ intrinsecus efficientes causas habet de secreto & occulto naturæ viventis atque intelligentis arbitrio, quæ non solum naturales corporum species, verum etiam ipsas animantium animas, dum non fit, facit: supradicta illa species artificibus quibusque tribuatur; hæc autem altera non nisi uni artifici creatori & conditori Deo, qui mundum ipsum & angelos sine ullo mundo & sine ullis angelis fecit. Quæ enim vi diuina, & ut ita dicam, effectiua, quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem, cum mundus fieret, rotunditas cæli & rotunditas solis; eadem vi diuina & effectiua, quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem rotunditatis oculi & rotunditatis pomi, & ceteræ figuræ naturales quas videmus in rebus quibusque nascentibus non extrinsecus adhiberi, sed intimâ Creatoris potentiâ, qui dixit, Cælum & terram ego impleo: & cuius sapientia est quæ adtingit à fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter. Proinde facti primitus angeli cuiusmodi ministerium præbuerint Creatori cetera facienti nescio, nec tribuere illis audeo quod fortè non possunt, nec debeo derogare quod possunt. Creationem tamen conditionemque omnium naturarum, qua fit ut omnino naturæ sint, eis quoque fauentibus illi Deo tribuo, cui se etiam ipsi debere quod sunt cum gratiarum actione noverunt. Non solum igitur agricolas non dicimus fructuum quorumque creatores, cum legamus, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus: sed ne ipsam quidem terram, quamvis mater omnium secunda videatur, quæ germinibus erumpentia promouet, & fixa radicibus continet, cum icidem legamus, Deus illi dat corpus quomodo voluerit, & unicuique seminum proprium corpus. Ita nec feminam sui puerperii creatricem appellare debemus, sed potius illum qui cuidam suo famulo dixit, Prius quam te formarem in utero, noui te. Et quamvis anima sic vel sic affecta prægnantis valeat aliquibus velut induere qualitatis fetum, sicut de virgine variatis fecit Jacob, ut pecora colore varia gignerentur; naturam tamen illam quæ gignitur, tam ipsa non fecit, quam nec ipsa se fecit. Quælibet igitur corporales vel feminales causæ gignentis rebus adhibeantur, siue operationibus angelorum aut hominum, aut quorumque animalium, siue marium feminarumque mixtionibus, quælibet etiam desideria motusque animæ matris valeant aliquid lineamentorum aut colorum adspargere teneris mollibusque conceptibus, ipsas omnino naturas, quæ sic vel sic in suo genere afficiantur, non facit nisi summus Deus: cuius occulta potentia cuncta penetrans incontaminabili præsentia fa-

Jerem. 23. 24. Sap. 8. 1.

1. Cor. 3. 7.

1. Cor. 15. 38.

Jerem. 1. 5.

Gen. 30. 37.

a Particula tamen abest à Vind. Am. Er. & MSS. b Sic MSS. Editi autem ferebant, Omnium naturam & omnium speciem.

cit esse quidquid aliquo modo est, in quantumcumque est; quia nisi faciente illo, non tale vel tale esset, sed prorsus esse non posset. Quapropter si in illa specie quam forinsecus corporalibus opifices rebus imponunt, urbem Romam & urbem Alexandriam non fabros & architectos, sed reges, quorum voluntate, consilio, imperio fabricatæ sunt, illam Romulum, illam Alexandrum habuisse dicimus conditores: quanto potius non nisi Deum debemus conditorem dicere naturarum, qui neque ex ea materia facit aliquid quam ipse non fecerit, nec operarios habet nisi quos ipse creaverit; & si potentiam suam, ut ita dicam, fabricatoriam rebus subtrahat, ita non erunt, sicut ante quam fierent, non fuerunt? Sed ante dico, æternitate, non tempore. Quis enim alius creator est temporum, nisi qui fecit ea, quorum motibus currebant tempora?

CAPUT XXVI.

De Platoniorum opinione, qua putaverunt angelos quidem à Deo conditos, sed ipsos esse humanorum corporum conditores.

ITA sanè Plato * minores & à summo Deo factos deos effectores esse voluit animalium ceterorum, ut immortalem partem ab ipso sumerent, ipsi verò mortalem adtexerent. Proinde animalium nostrarum eos creatores esse noluit, sed corporum. Unde quoniam Porphyrius propter animæ purgationem dicit omne corpus fugiendum, simulque cum suo Platone aliisque Platonice sentit eos, qui immoderatè ac inhonestè vixerint, propter luendas pœnas ad corpora redire mortalia, Plato quidem etiam ad bestiarum, Porphyrius tantummodo ad hominum; sequitur eos, ut dicant deos istos, quos à nobis volunt quasi parentes & conditores nostros coli, nihil esse aliud quam fabros compedum carcerumque nostrorum, nec institutores, sed inclusores alligatoresque nostrorum ergastulis ærumnosis & gravissimis vinculis. Aut ergo desinant Platonici pœnas animalium ex istis corporibus comminari; aut eos nobis deos colendos non prædicent, quorum in nobis operationem ut, quantum possumus, fugiamus & evadamus, hortantur; cum tamen fit utrumque falsissimum. Nam neque ita luunt pœnas animæ; cum ad istam vitam denuo revolvuntur; & omnino viventium siue in cælo, siue in terra, nullus est conditor, nisi à quo facta sunt cælum & terra. Nam si nulla causa est vivendi in hoc corpore, nisi propter pendenda supplicia; quomodo dicit idem Plato aliter mundum fieri non potuisse pulcherrimum atque optimum, nisi omnium animalium, id est, immortalium & mortalium generibus impleretur? Si autem nostra institutio, qua vel mortales conditi sumus, divinum munus est; quomodo pœna est ad ista corpora, id est, ad divina beneficia remeare? Et si Deus, quod assidue Plato commemorat, sicut universi mundi, ita omnium animalium species æternâ intelligentiâ continebat, quomodo non ipse cuncta condebat? An aliquorum esse artifex nollet, quorum efficiendorum artem ineffabilis ejus & ineffabiliter laudabilis mens haberet?

* In Tit. ma.

CAPUT XXVII.

In primo homine exortam fuisse omnem plenitudinem generis humani, in qua prævidit Deus quæ pars honoranda esset præmio, quæ damnanda supplicio.

MERITO igitur vera religio mundi uniuersi eum, animalium quoque uniuersorum, hoc est, & animalium & corporum conditorem agnoscit & prædicat. In quibus terrenis præcipuus ab illo ad ejus imaginem homo propter eam causam, quam dixi, & si qua fortè alia major latet, factus est unus, sed non relictus est solus. Nihil enim est quàm hoc genus tam discordiosum vitio, tam sociale naturâ. Neque commodius contra vitium discordiæ vel cavendum ne existeret, vel sanandum cum exstitisset, natura loqueretur humana, quàm recordationem illius parentis, quem propterea Deus creare voluit unum, de quo multitudo propagaretur, ut hac admonitione etiam in multis concors unitas servaretur. Quòd verò femina illi ex ejus latere facta est, etiam hinc satis significatum est quàm cara mariti & uxoris debeat esse conjunctio. Hæc opera Dei propterea sunt utique

Gen. 2. 22.

A inuitata, quia prima. Qui autem ista non credunt, nulla facta prodigia debent credere: neque enim & ipsa, si usitato naturæ curriculo gignerentur, prodigia dicerentur. Quid autem sub tanta gubernatione divinæ providentiæ, quamvis ejus causa lateat, frustra gignitur? Ait quidam Psalmus sacer: Venite, & videre opera Domini, quæ posuit prodigia super terram. Cur ergo ex latere viri femina facta sit, & hoc primum quodam modo prodigium quid præfiguraverit, alio loco, quantum me Deus adjuverit, dicam.

2. Nunc quoniam liber iste claudendus est, in hoc primo homine, qui primitus factus est, nondum quidem secundum evidentiam, jam tamen secundum Dei præscientiam exortas fuisse existimemus in genere humano societates tamquam Civitates duas. Ex illo enim futuri erant homines, alii malis angelis in supplicio, alii bonis in præmio sociandi, quamvis occulto Dei iudicio, sed tamen iusto. Cum enim scriptum sit, Uniuersa via Domini, misericordia & veritas: nec iniusta ejus gratia, nec crudelis potest esse iustitia.

LIBER DECIMUS TERTIUS,

In quo docetur, mortem in hominibus esse pœnalem, ortamque ex Adami peccato.

CAPUT I.

De lapsu primi hominis, per quem est contracta mortalitas.

EXPEDITIS de nostri sæculi exortu & de initio generis humani difficillimis questionibus, nunc jam de lapsu primi hominis, immo primorum hominum, & de origine ac propagine mortis humanæ disputationem à nobis institutam rerum ordo deposcit. Non enim eo modo quo angelos, condiderat Deus homines; ut etiam si peccassent, mori omnino non possent: sed ita ut perfunctos obedientiæ munere sine interventu mortis angelica immortalitas & beata æternitas sequeretur; inobedientes autem mors plecteret damnatione iustissima: quod etiam in libro superiore jam diximus.

CAPUT II.

De ea morte, quæ animæ semper utcumque victuræ accidere potest, & ea cui corpus obnoxium est.

SED de ipso genere mortis video mihi paulò diligentius differendum. Quamvis enim humana anima veraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quamdam etiam ipsa mortem suam. Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulocumque non desinit vivere atque sentire: corpus autem ideo mortale, quoniam deserit omni vitâ potest, nec per se ipsum aliquatenus vivit. Mors igitur animæ fit, cum eam deserit Deus: sicut corporis, cum id deserit anima. Ergo utriusque rei, id est, totius hominis mors est, cum anima à Deo deserta deserit corpus. Ita enim nec ex Deo vivit ipsa, nec corpus ex ipsa. Huiusmodi autem totius hominis mortem illa sequitur, quam secundam mortem divinorum eloquiorum appellat auctoritas. Hanc Salvator significavit, ubi ait, Eum timeate, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam. Quod cum ante non fiat, quam cum anima corpori sic fuerit copulata, ut nulla

Mors anime à Deo deserta. Apr. 21. 2. Math. 10. 28.

Diremione separentur; mirum videri potest quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua non ab anima deseritur, sed animatum sentienque cruciatur. Nam in illa pœna ultima ac sempiterna, de qua diligentius suo loco differendum est, rectè mors animæ dicitur, quia non vivit ex Deo: mors autem corporis quoniam modo, cum vivat ex anima? Non enim aliter potest ipsa corporalia, quæ post resurrectionem futura sunt, sentire tormenta. An quia vita qualiscumque aliquod bonum est, dolor autem malum, ideo nec vivere corpus dicendum est, in quo anima non vivendi causa est, sed dolendi? Vivit itaque anima ex Deo, cum vivit bene; non enim potest bene vivere, nisi Deo operante in se quod bonum est: vivit autem corpus ex anima, cum anima vivit in corpore; seu vivat ipsa, seu non vivat ex Deo. Impiorum namque in corporibus vita, non animalium, sed corporum vita est: quam possunt eis animæ etiam mortuæ, hoc est à Deo deserte, quantulacumque propriâ vitâ, ex qua & immortales sunt, non desistente, conferre. Verum in damnatione novissima quamvis homo sentire non desinat, tamen quia sensus ipse nec voluptate suavis, nec quiete salubris, sed dolore pœnalis est, non immeritò mors est potius appellata quàm vita. Ideo autem secundam, quia post illam primam est, qua fit coherentium diremto naturarum, siue Dei & animæ, siue animæ & corporis. De prima igitur corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala. Secunda verò sine dubio sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona.

CAPUT III.

Utrum mors, quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertransit, etiam sanctis pœna peccati sit.

NON autem dissimulanda nascitur quæstio, utrum re vera mors, qua separentur anima

Mors ex peccato.

& corpus, bonis sit bona. Quia si ita est, quomodo poterit obtineri, quod etiam ipsa sit poena peccati? Hanc enim primi homines, nisi peccavissent, perpetrati utique non fuissent. Quo igitur pacto bona esse possit bonis, quae accidere non posset nisi malis? Sed rursus si non nisi malis posset accidere, non deberet bonis bona esse, sed nulla. Cur enim esset ulla poena, in quibus non essent ulla punienda? Quapropter fatendum est, primos quidem homines ita fuisse institutos, ut si non peccassent, nullum mortis experirentur genus: sed eisdem primos peccatores ita fuisse morte multatos, ut etiam quidquid de eorum stirpe esset exortum, eidem poenae teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quam quod ipsi fuerant, nasceretur. Pro magnitudine quippe culpae illius naturam damnatio mutavit in pejus, ut quod poenaliter praecessit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter sequeretur in nascentibus ceteris. Neque enim ita homo ex homine, sicut homo ex pulvere. Pulvis namque homini faciendo materies fuit: homo autem homini gignendo parens. Proinde quod est terra, non hoc est caro; quamvis ex terra facta sit caro. Quod est autem parens homo, hoc est & proles homo. In primo igitur homine per feminam in progeniem transitorium universonum genus humanum fuit, quando illa conjugum copula divinam sententiam suae damnationis excepit: & quod homo factus est, non cum crearetur, sed cum peccaret & puniretur, hoc genuit, quantum quidem adinet ad peccati & mortis originem. Non enim ad infantilem hebetudinem & infirmitatem animi & corporis, quam videmus in parvulis, peccato vel poena ille redactus est: quae Deus voluit esse tamquam primordia catulorum, quorum parentes in bestialium vitam mortemque dejecerat: sicut scriptum est, *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est pecoribus non intelligentibus, & similis factus est illis.* Nisi quod infantes infirmiores etiam cernimus in usu motuque membrorum & sensu appetendi atque vitandi, quam sunt aliorum tenerrimi fetus animalium: tamquam se tanto adtollat excellentius supra cetera animalia vis humana, quanto magis impetum suum, velut sagitta, cum arcus extenditur, retrorsum reducta distulerit. Non ergo ad ista infantilia rudimenta praesumptione illicita & damnatione iusta prolapsus vel impulsus est primus homo: sed haec in eo natura humana vitiata atque mutata est, ut repugnantem pateretur in membris inobedientiam concupiscendi, & obstringeretur necessitate moriendi; atque ita id quod vitio poenaeque factus est, id est, obnoxios peccato mortique generaret. A quo peccati vinculo, si per Mediatoris gratiam solvantur infantes, hanc solam mortem perpeti possunt, quae animam se jungit a corpore: in secundam vero illam sine fine poenam liberati a peccati obligatione non transeunt.

CAPUT IV.

Cur ab his qui per gratiam regenerationis absoluti sunt a peccato, non auferatur mors, id est, poena peccati. S I quem vero movet, cur vel ipsam patiantur, si & ipsa poena peccati est, quorum per gratiam reatus aboletur; jam ista quaestio in alio nostro Opere, quod scripsimus de baptismo parvulorum, tractata ac soluta est: ubi dictum est, ad

Mors quaerè a baptismo relicta.

^a Nonnulli MSS. tenetur.
^b Sola editio Lov. primitus.

A hoc relinquere animae experimentum separationis a corpore, quamvis ablato jam criminis nexu, quoniam si regenerationis sacramentum continuo sequeretur immortalitas corporis, ipsa fides enervaretur, quae tunc est fides, quando expectatur in spe, quod in re nondum videtur. Fidei autem robore atque certamine, in maioribus dumtaxat aetatibus, etiam mortis fuerat superandus timor, quod in sanctis Martyribus maxime eminent: cuius profecto certaminis nulla esset victoria, nulla gloria; quia nec ipsum omnino posset esse certamen, si post lavacrum regenerationis jam sancti non posset mortem perpeti corporalem. Cum parvulis autem baptizandis quis non ad Christi gratiam propterea potius curreret, ne a corpore solveretur? Atque ita non invisibili praemio probaretur fides, sed jam nec fides esset; confestim sui operis quaerendo & fumendo mercedem. Nunc vero maiore & mirabiliore gratia Salvatoris in usus justitiae peccati poena conversa est. Tunc enim dictum est homini, Moriēris, si peccaveris: nunc dicitur Martyri, *Morere, ne pecces.* Tunc dictum est, Si mandatum transgressi fueritis, morte moriemini: nunc dicitur, Si mortem recusaveritis, mandatum transgrediemini. Quod tunc timendum fuerat, ut non peccaretur; nunc suscipiendum est, ne peccetur. Sic per ineffabilem Dei misericordiam & ipsa poena vitiorum transit in arma virtutis, & fit iusti meritum etiam supplicium peccatoris. Tunc enim mors est admissa peccando, nunc impletur iustitia moriendo. Verum hoc in sanctis Martyribus, quibus alterutrum a persecutore proponitur, ut aut deserant fidem, aut sufferant mortem. Iusti enim malunt credendo perpeti, quod sunt primi iniqui non credendo perpetrari. Nisi enim peccassent illi, non morerentur: peccabant autem isti, nisi moriantur. Mortui sunt ergo illi, quia peccaverunt: non peccant isti, quia moriuntur. Factum est per illorum culpam, ut veniretur in poenam: fit per istorum poenam, ne veniatur in culpam: non quia mors bonum aliquod facta est, quae antea malum fuit; sed tantam Deus fidei praestitit gratiam, ut mors, quam vitae constare esse contrariam, instrumentum fieret, per quod transfiretur ad vitam.

CAPUT V.

Quid sicut iniqui male utuntur lege quae bona est, ita & iusti bene utuntur morte quae mala est.

APOSTOLUS cum vellet ostendere, quantum peccatum, gratia non subveniente, ad nocendum valeret, etiam ipsam legem qua prohibetur peccatum, non dubitavit dicere virtutem esse peccati. *Aculeus, inquit, mortis est peccatum, virtus autem peccati lex.* Verissime omnino. Auger enim prohibitio desiderium operis illiciti, quando iustitia non sic diligitur, ut peccandi cupiditas ejus delectatione vincatur. Ut autem diligatur & delectet vera iustitia, non nisi divina subvenit gratia. Sed ne propterea lex putaretur malum, quoniam virtus est dicta peccati; ideo ipse alio loco versans huiusmodi quaestionem, inquit, *Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.* Quod ergo bonum est, inquit, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator aut peccatum per mandatum. Supra modum

^c Editi, peccans peccatum. At MSS. peccator aut peccatum. In Graeco est, *ἀμαρτωλὸς δὲ ἀμαρτίαν διὰ τοῦ νόμου.*

dixit, quia etiam praevicatio additur, cum peccandi aucta libidine etiam lex ipsa contemnitur. Cur hoc commemorandum putavimus? Quia scilicet sicut lex non est malum, quando auget peccantium concupiscentiam; ita nec mors bonum est, quando auget patientium gloriam: cum vel illa pro iniquitate deseritur, & efficit praevicatos; vel ista pro veritate suscipitur, & efficit Martyres. Ac per hoc lex quidem bona est, quia prohibitio est peccati; mors autem mala, quia stipendium est peccati: sed quemadmodum iusti male utuntur non tantum malis, sed etiam bonis; ita iusti bene non tantum bonis, sed etiam malis. Hinc fit, ut & mali male lege utantur, quamvis sit lex bonum; & boni bene moriantur, quamvis sit mors malum.

CAPUT VI.

De generalis mortis malo, quo animae & corporis societas separatur.

QUA PROPTER quod adinet ad corporis mortem, id est, separationem animae a corpore, cum eam patiuntur qui morientes appellantur, nulli bona est. Habet enim asperum sensum & contra naturam vis ipsa quae utrumque divellitur, quod fuerat in vivente conjunctum atque confertum, quamdiu moratur, donec omnis adimatur sensus, qui ex ipso inerat animae carnisque complexu. Quam totam molestiam nonnumquam unus icus corporis vel animae raptus intercipit, nec eam sentiri praevemente celeritate permittit. Quid quid tamen illud est in morientibus, quod cum gravi sensu adimit sensum, pie fideliterque tolerando auget meritum patientiae, non auferit vocabulum poenae. Ita cum ex hominis primi perpetuata propagine procul dubio sit mors poena nascentis; tamen si pro pietate iustitiaeque pendatur, fit gloria renascentis: & cum sit mors peccati retributio, aliquando impetrat ut nihil retribuatur peccato.

CAPUT VII.

De morte, quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt.

Martyrii non baptizati loco baptizati.

Iohan. 3. 5.

Math. 10. 32.

Math. 16. 25.

Psal. 115. 15.

NAM quicumque etiam non percepto regenerationis lavacro pro Christi confessione moriuntur; tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptizati. Qui enim dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non intrabit in regnum caelorum:* aliam sententiam istos fecit exceptos, ubi non minus generaliter dixit, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui in caelis est.* Et alio loco: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* Hinc est quod scriptum est: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Quid enim pretiosius quam mors, per quam fit ut & delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neque enim tanti sunt meriti, qui cum mortem deferre non possent, baptizati sunt, delectisque omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt, quanti sunt hi qui mortem, cum possent, ideo non distulerunt, quia maluerunt Christum confitendo finire vitam, quam eum negando ad ejus baptismum pervenire. Quod utique si fecissent, etiam hoc eis in illo lavacro dimitteretur, quod timore mortis negaverant Christum; in quo lavacro & illis facinus tam immane dimissum est,

^a MSS. iniustitia male utitur &c. pauloque post, *ita iustitia bene &c.*

qui occiderant Christum. Sed quando sine abundantia gratiae Spiritus illius, qui ubi vult spirat, tantum Christum amare possent, ut eum in tanto vitae discrimine tanta sub spe veniae negare non possent? Mors igitur pretiosa sanctorum, quibus cum tanta gratia est praemissa & praerogata mors Christi, ut ad eum acquirendum suam non cunctarentur impendere, in eos usus redactum esse monstravit, quod ad poenam peccantis antea fuerat constitutum, ut inde iustitiae fructus uberius nasceretur. Mors ergo non ideo bonum videri debet, quia in tantam utilitatem non vi sua, sed divina opitulatione conversa est; ut quae tunc metuenda proposita est, ne peccatum committeretur, nunc suscipienda proponatur, ut peccatum non committatur, commissumque deleatur, magnaeque victoriae debita iustitiae palma reddatur.

CAPUT VIII.

Quid in sanctis prima mortis pro veritate susceptio, secunda sit mortis absolutio.

SI enim diligentius consideremus, etiam cum quisque pro veritate fideliter & laudabiliter moritur, mors cavetur. Ideo quippe aliquid ejus suscipitur, ne tota contingat, & secunda insuper, quae numquam finiatur, accedat. Suscipitur enim animae a corpore separatio, ne Deo ab anima separato etiam ipsa separetur a corpore, ac sic totius hominis prima morte completa secunda excipiat sempiterna. Quocirca mors quidem, ut dixi, cum eam morientes patiuntur, cumque in eis ut moriantur facit, nemini bona est, sed laudabiliter toleratur pro tenendo vel adipiscendo bono. Cum vero in ea sunt, qui jam mortui nuncupantur, non absurdè dicitur & malis mala, & bonis bona. In requie enim sunt animae piorum a corpore separatae; impiorum autem poenas luunt: donec istarum ad aeternam vitam, illarum vero ad aeternam mortem, quae secunda dicitur, corpora reviviscant.

CAPUT IX.

Tempus mortis, quo vitae sensus auferatur, in morientibus, an in mortuis esse dicendum sit.

SED id tempus, quo animae a corpore separatae aut in bonis sunt, aut in malis, utrum post mortem potius, an in morte dicendum est? Si enim post mortem est, jam non ipsa mors, quae transacta atque praeterita est, sed post eam vita praesens animae bona, seu mala est. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat, hoc est, quando eam patiebantur, cum morerentur: quoniam gravis & molestus eis inerat sensus; quo malo bene utuntur boni. Peracta autem mors quoniam modo vel bona, vel mala est; quae jam non est? Porro si adhuc diligentius adtendamus, nec illa mors esse apparebit, cujus gravem ac molestum in morientibus diximus sensum. Quam diu enim sentiunt, adhuc utique vivunt: & si adhuc vivunt, ante mortem quam in morte potius esse dicendi sunt; quia illa cum venerit, auferat omnem corporis sensum, qui ea propinquante molestus est. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos qui nondum mortui sunt, sed imminente morte iam extrema & mortifera afflictione jactantur, explicare difficile est: etiam si rectè isti appellantur morientes; quia cum mors quae jam impendet, advenerit, non morientes, sed mortui nuncupantur. Nullus est ergo moriens, nisi vivens; quoniam cum in

Iohan. 3. 8.

Mors malis mala, bonis bona.

Moriens quis dicitur.

^b Sic Et. & MSS. At Vind. & Am. in abundantia. Lov. nisi abundantia.

tanta est extremitate vitæ, in quanta sunt quos A agere animam dicimus, profecto qui nondum animam caruit, adhuc vivit. Idem ipse igitur simul & moriens est & vivens: sed morti accedens, vitæ^a decedens; adhuc tamen in vita, quia inest anima corpori; nondum autem in morte, quia nondum abscissit à corpore. Sed si cum abscisserit, nec tunc in morte, sed post mortem potius erit; quando sit in morte quis dixerit? Nam neque ullus moriens erit, si moriens & vivens simul esse nullus potest. Quam diu quippe anima in corpore est, non possumus negare viventem. Aut si moriens potius dicendus est, in cuius jam corpore agitur ut moriatur, nec simul quisquam potest esse vivens & moriens; quando sit vivens nescio.

CAPUT X.

De vita mortalium, quæ mors potius quam vitæ dicenda est.

EX quo enim quisque in isto corpore morituro esse cœperit, numquam in eo non agitur ut mors veniat. Hoc enim agit ejus mutabilitas toto tempore vitæ hujus, (si tamen vitæ dicenda est,) ut veniatur in mortem. Nemo quippe est qui non ei post annum sit, quam ante annum fuit, & cras quam hodie, & hodie quam heri, & paulo post quam nunc, & nunc quam paulo ante propinquior. Quoniam quidquid temporis vivitur, de spatio vivendi demitur; & quotidie fit minus minusque quod restat: ut omnino nihil sit aliud tempus vitæ hujus, quam cursus ad mortem, in quo nemo vel paululum stare, vel aliquanto tardius ire permittitur: sed omnes urgentur pari motu, nec diverso impelluntur accessu. Neque enim cui vitæ brevior fuit, celerius diem duxit, quam ille cui longior: sed cum æqualiter & æqualia momenta raperentur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quod non impari velocitate ambo currebant. Aliud est autem amplius vitæ peregisse, aliud tardius ambulasse. Qui ergo usque ad mortem productiora spatia temporis agit, non lentius pergit, sed plus itineris conficit. Porro si ex illo quisque incipit mori, hoc est, esse in morte, ex quo in illo agi cœperit ipsa mors, id est, vitæ detractio; quia cum detrahendo finita fuerit, post mortem jam erit, non in morte: profecto ex quo esse incipit in hoc corpore, in morte est. Quid enim aliud diebus, horis, momentisque singulis agitur, donec ea^b consumpta mors quæ agebatur, impleatur; & incipiat jam tempus esse post mortem, quod cum vitæ detraheretur, erat in morte? Numquam igitur in vita homo est, ex quo est in corpore isto moriente potius quam vivente, si & in vita & in morte simul non potest esse. An potius & in vita & in morte simul est; in vita scilicet in qua vivit, donec tota detrahat; in morte autem, qua jam moritur, cum vitæ detrahitur? Si enim non est in vita, quid est quod detrahitur, donec ejus fiat perfecta consumptio? Si autem non est in morte, quid est vitæ ipsa detractio? Non enim frustra cum vitæ fuerit corpori tota detracta, post mortem jam dicitur, nisi quia mors erat, cum detraheretur. Nam si eâ detractâ non est homo in morte, sed post mortem; quando, nisi cum detrahitur, erit in morte?

Tempus vitæ cursus ad mortem.

^a MSS. vitæ cedens.
^b Vind. Am. Er. & nonnulli MSS. consummata.
^c Sic Vind. Am. Er. & plerique MSS. At Lov. quomodo.

CAPUT XI.

An quisquam simul & vivens esse possit, & mortuus.

1. S I autem absurdum est, ut hominem antequam ad mortem perveniat, jam esse dicamus in morte; (cui enim propinquat peragendo vitæ suæ tempora, si jam in illa est?) maxime quia nimis est insolens, ut simul & vivens esse dicatur & moriens, cum vigilans & dormiens simul esse non possit, quærendum est quando erit moriens. Etenim ante quam mors veniat, non est moriens, sed vivens: cum verò mors venerit, mortuus erit, non moriens. Illud ergo est adhuc ante mortem, hoc jam post mortem. Quando ergo in morte? (tunc enim est moriens,) ut quemadmodum tria sunt cum dicimus, ante mortem, in morte, post mortem; ita tria singulis singula, vivens, moriens, mortuusque reddantur. Quando itaque sit moriens, id est, in morte, ubi neque sit vivens, quod est ante mortem, neque mortuus, quod est post mortem, sed moriens, id est, in morte, difficillime definitur. Quam diu quippe est anima in corpore, maxime si etiam sensus adsit, procul dubio vivit homo, qui constat ex anima & corpore; ac per hoc adhuc ante mortem, non in morte esse dicendus est: cum verò anima abscisserit, omnemque abstulerit corporis sensum, jam post mortem mortuusque perhibetur. Perit igitur inter utrumque, quo moriens, vel in morte sit: quoniam si adhuc vivit, ante mortem est; si vivere destitit, jam post mortem est. Numquam ergo moriens, id est, in morte esse comprehenditur. Ita etiam in transcurso temporum quæritur præsens, nec invenitur: quia sine ullo spatio est, per quod transitur ex futuro in præteritum. Nonne ergo videndum est, ne ista ratione mors corporis nulla esse dicatur? Si enim est, quando est, quæ in nullo, & in qua ullus esse non potest? Quando quidem si vivitur, adhuc non est; quia hoc ante mortem, non in morte: si autem vivere jam cessatum est, jam non est; quia & hoc post mortem est, non in morte? Sed rursus si nulla mors est ante vel post, quid est quod dicitur ante mortem, sive post mortem? Nam & hoc inaniter dicitur, si mors nulla est. Atque utinam in paradiso bene vivendo egissemus ut re vera nulla esset mors. Nunc autem non solum est, verum etiam tam molesta est, ut nec ulla explicari locutione possit, nec ulla ratione vitari.

2. Loquamur ergo secundum consuetudinem^d, non enim aliter debemus: & dicamus ante mortem, prius quam mors accadat, sicut scriptum est, Ante mortem ne laudes hominem quemquam. Dicamus etiam cum acciderit, Post mortem illius vel illius factum est illud vel illud. Dicamus & de presenti tempore ut possumus, velut cum ita loquimur, Moriens ille testatus est, & illis atque illis illud atque illud moriens dereliquit: quamvis hoc nisi vivens omnino facere non posset, & potius hoc ante mortem fecerit, non in morte. Loquamur etiam sicut loquitur Scriptura divina, quæ mortuos quoque non post mortem, sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc enim est illud: Quisquam non est in morte, qui memor sit tui. Donec enim reviviscant, rectè dicuntur esse in morte: sicut in somno esse quisque, donec evigilet, dicitur: quam

^d Lov. consuetudinem scripturarum. Absit scripturarum ab aliis libris.

vis in somno positos dicamus dormientes, nec tamen eo modo possumus dicere eos qui jam sunt mortui, morientes. Non enim adhuc moriuntur, qui quantum adtinet ad corporis mortem, de qua nunc differimus, jam sunt à corporibus separati. Sed hoc est, quod dixi explicari aliqua locutione non posse, quomodo modo vel morientes dicantur vivere, vel jam mortui etiam post mortem adhuc esse dicantur in morte. Quomodo enim post mortem, si adhuc in morte? Præsertim cum eos nec morientes dicamus, sicuti eos qui in somno sunt dicimus dormientes; & qui in languore, languentes; & qui in dolore, utique dolentes; & qui in vita, viventes: at verò mortui prius quam resurgant, esse dicantur in morte, nec tamen possunt appellari morientes. Unde non importunè, neque incongruè arbitror accidisse, etsi non humanâ industria, iudicio fortasse divino, ut hoc verbum quod est, moritur, in Latina lingua nec Grammatici declinare potuerint, eâ regulâ qua cetera talia declinantur. Namque ab eo quod est oritur, sit verbum præteriti temporis, ortus est: & si qua similia sunt, per temporis præteriti participia declinantur. Ab eo vero quod est moritur, si quæramus præteriti temporis verbum, responderi adsolet, mortuus est, u litterâ geminatâ. Sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus, arduus, conspicuus, & si qua similia, quæ non sunt præteriti temporis, sed quoniam nomina sunt, sine tempore declinantur. Illud autem, quasi ut declinetur, quod declinari non potest, pro participio præteriti temporis d ponitur nomen. Convenienter itaque factum est, ut quemadmodum id quod significat, non potest agendo, ita ipsum verbum declinari loquendo non possit. Agi tamen potest in adiutorio gratiæ Redemptoris nostri, ut saltem secundam mortem declinare possumus. Illa enim est gravior, & omnium malorum pessima, quæ non sit separatione animæ & corporis, sed in æternam pœnam potius utriusque complexu. Ibi è contrario non erunt homines ante mortem atque post mortem, sed semper in morte: ac per hoc numquam viventes, numquam mortui, sed sine fine morientes. Numquam enim erit homini pejus in morte, quam ubi erit mors ipsa sine morte.

CAPUT XII.

Quam mortem primis hominibus Deus, si mandatum ejus transgredierentur, fuerit comminatus.

C UM ergo requiritur, quam mortem Deus primis hominibus fuerit comminatus, si ab eo mandatum transgredierentur acceptum, nec obedientiam custodirent; utrum animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ appellatur secunda: respondendum est, Omnes. Prima enim ex duabus constat: secunda ex omnibus tota. Sicut enim universa terra ex multis terris, & universa Ecclesia ex multis constat Ecclesiis; sic universa mors ex omnibus. Quoniam prima constat ex duabus, una animæ, altera corporis: ut sit prima totius hominis mors, cum anima sine Deo & sine corpore ad tempus pœnas huius; secunda verò, ubi anima sine Deo cum corpore pœnas æternas huius. Quando ergo dixit Deus primo illi homini, quem in paradiso constituerat, de cibo vetito, Quicumque die ederitis ex eo, morte moriemini: non tantum primæ mortis partem priorem, ubi anima pri-

Secunda mors.

Gen. 2. 17.

^a Sic MSS. Editi verò, non tamen.
^b Plerique MSS. ponunt. Non incongruentem itaque &c.

vatur Deo; nec tantum posteriorem, ubi corpus privatur animâ; nec solum ipsam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore separata punitur: sed quidquid mortis est usque ad novissimam, quæ secunda dicitur, qua est nulla posterior, comminatio illa complexa est.

CAPUT XIII.

Prævaricatio primorum hominum, quam primam senserit pœnam.

N AM postea quam præcepti facta transgressio est, confestim gratiâ deserente divinâ, de corporum suorum nuditate confusi sunt. Unde etiam foliis ficulneis, quæ fortè à perturbatis prima comperta sunt, pudenda texerunt: quæ prius eadem membra erant, sed pudenda non erant. Senferunt ergo novum motum inobedientis carnis suæ, tamquam reciprocam pœnam inobedientiæ suæ. Jam quippe anima libertate in perversum propriâ delectata, & Deo dedignata servire, pristino corporis servitio destituebatur: & quia superiorem Dominum suo arbitrio deseruerat, inferiorem famulum ad suum arbitrium non tenebat: nec omnino modo habebat subditam carnem, sicut semper habere potuisset, si Deo subdita ipsa mansisset. Tunc ergo cœpit caro concupiscere adversus spiritum: cum qua controversia nati sumus, trahentes originem mortis, & in membris nostris vitiaque natura contentionem ejus sive victoriam de prima prævaricatione gestantes.

CAPUT XIV.

Qualis homo sit factus à Deo, & in quam sortem devenerit suæ voluntatis arbitrio.

DE us enim creavit hominem rectum, naturarum auctor, non utique vitiorum: sed sponte depravatus iustæque damnatus, depravatos damnatosque generavit. Omnes enim fuimus in illo uno, quando omnes fuimus ille unus, qui per feminam lapsus est in peccatum, quæ de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis singularim creata & distributa forma, in qua singuli viveremus; sed jam natura erat seminalis, ex qua propagaremur: qua scilicet propter peccatum vitata, & vinculo mortis obstricta, iustæque damnata, non alterius conditionis homo ex homine nasceretur. Ac per hoc à liberi arbitrii malo usu series hujus calamitatis exorta est, quæ humanum genus origine depravata, velut radice corrupta, usque ad secundæ mortis exitium, quæ non habet finem, solis eis exceptis qui per gratiam Dei liberantur, miseriarum connexionem perducit.

CAPUT XV.

Quod Adam peccans prius reliquerit Deum, quam relinqueretur à Deo: & primam fuisse animæ mortem à Deo recessisse.

QUAMOBREM etiam si in eo quod dictum est, Morie moriemini, quoniam non est dictum; Mortibus, eam solum intelligamus, quæ fit cum anima deseritur suâ vitâ, quod illi Deus est: (Non enim deserta est ut desereret, sed ut deserere tur, deseruit. Ad malum quippe ejus prior est voluntas ejus: ad bonum verò ejus prior est voluntas Creatoris ejus, sive ut eam faceret, quæ nulla erat: sive ut reficiat, quæ lapsa perierat;) etiam si ergo hanc intelligamus Deum denuntiasse mortem, in eo quod ait, Quæ die ederitis ex illo, morie moriemini: tamquam diceret, Quæ die me deserueritis per ing-

^c Nonnulli codices, mortem.
^d MSS. quin lapsa perierat.

bedientiam, deseram vos per iustitiam : profectò in ea morte etiam cetera denuntiata sunt, quæ procul dubio fuerant securæ. Nam in eo quod inobediens motus in carne animæ inobediens exortus est, propter quem pudenda tenderent, sensa est mors una in qua deseruit animam Deus. Ea signifiata est verbis ejus, quando timore dementi sese abscondenti homini dixit, *Adam ubi es ? non utique ignorando quærens, sed increpando admonens, ut adtenderet ubi esset, in quo non esset Deus. Cùm verò corpus anima ipsa deseruit tate corruptum & senectute confectum, venit in experimentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens homini dixerat, Terra es, & in terram ibis : ut ex his duabus mors illa prima, quæ totius est hominis, compleretur, quam secunda in ultimo sequitur, nisi homo per gratiam liberetur. Neque enim corpus quod de terra est, rediret in terram, nisi sua morte, quæ illi accidit, cùm deseritur suâ vitâ, id est, animâ. Unde constat inter Christianos veraciter catholicam tenentes fidem, etiam ipsam nobis corporis mortem, non lege naturæ, qua nullam mortem homini Deus fecit, sed merito inflictam esse peccati : quoniam peccatum vindicans Deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus, Terra es, & in terram ibis.*

CAPUT XVI.

De philosophis, qui animæ separationem à corpore non putant esse penalem, cùm Plato inducat summum deum diis miris promittentem, quod nunquam sint corporibus exuendi.

SED philosophi, contra quorum calumnias defendimus Civitatem Dei, hoc est, ejus Ecclesiam, sapienter sibi videntur irridere quod dicimus, animæ à corpore separationem inter peccatas ejus esse deputandam: quia videlicet ejus perfectam beatitudinem tunc illi existimant, cùm omni profus corpore exuta ad Deum simplex & sola & quodam modo nuda redierit. Ubi si nihil, quo ista refelleretur opinio, in eorum litteris invenirem, operosius mihi disputandum esset, quo demonstrarem non corpus esse animæ, sed corruptibile corpus onerosum. Unde illud est quod de Scripturis nostris in superiori libro commemoravimus, *Corpus enim corruptibile aggravat animam.* Addendo utique corruptibile, non qualicumque corpore, sed quale factum est ex peccato consequente vindictâ, animam perhibuit aggravari. Quod etiam si non addidisset, nihil aliud intelligere deberemus. Sed cùm apertissimè Plato deos à summo Deo factos habere immortalia corpora prædicet, eisque ipsum Deum, à quo facti sunt, inducat pro magno beneficio pollicentem, quod in æternum cum suis corporibus permaneant, nec ab eis ulla morte solvantur: quid est quod isti ad exagrandam Christianam fidem flagunt se nescire, quod sciunt, aut etiam sibi repugnantes adversum se ipsos malunt dicere, dum nobis non desinant contradicere? Nempe Platonis hæc verba sunt, sicut ea Cicero in Latinum vertit, quibus inducit summum Deum deos quos fecit alloquentem ac dicentem: Vos qui deorum satum orti estis, attendite quorum operum ego parens effectorque

a Probie nota MSS. hominis.
b Libello scilicet qui de universitate inscribitur, & pars est Timæi Platonis.
c Editi, *indissolubilia nutu meo.* At MSS. ut apud Ciceronem, *me invito.* Fortè pio, *me non invito.* Nam in Platonis Timæo est, *καὶ πρὸς τὸν θεόν.*

Sum. Hæc sunt indissolubilia me invito: quamquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est, ratione vinculum dissolvere velle. Sed quoniam estis orti, immortales vos quidem esse & indissolubiles non potestis: nequam tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora quam consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa quibus estis, tum cùm gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæque colligatione mortales, & tamen immortales Dei à quo facti sunt voluntate atque consilio. Si ergo animæ poena est, in quacumque corpore colligari, quid est quod eos alloquens Deus tamquam sollicitos, ne fortè moriantur, id est, dissolvantur à corpore, de sua facit immortalitate securos; non propter eorum naturam, quæ sit compacta, non simplex, sed propter suam invictissimam voluntatem, qua potens est facere, ut nec orta occidant, nec connexa solvantur, sed incorruptibiliter perseverent?

2. Et hoc quidem utrum Plato verum de sideribus dicat, alia quaestio est. Neque enim ei continuo concedendum est, globos istos luminum sive orbiculos luce corpora super terras, seu die, seu nocte fulgentes, suis quibusdam propriis animis vivere, eisque intellectualibus & beatis, quod etiam de ipso universo mundo, tamquam uno animali maximo, quo cuncta cetera continerentur animalia, instantem affirmat. Sed hæc, ut dixi, alia quaestio est, quam nunc discutiendam non suscipimus. Hoc tantum contra istos commemorandum putavi, qui se Platonicos vocari vel esse gloriantur, cujus superbiâ nominis erubescunt esse Christiani, ne commune illis cum vulgo vocabulum, vilem faciat palliariorum, tanto magis inflatam, quanto magis exiguam paucitatem: & quærentes quid in doctrina Christiana reprehendant, exagitant æternitatem corporum, tamquam hæc sint inter se contraria, ut & beatitudinem quæramus animæ, & eam semper esse velimus in corpore, vel ærumnoso vinculo colligatam: cùm eorum auctor & magister Plato, donum à Deo summo diis ab illo factis dicat esse concessum, ne aliquando moriantur, id est, à corporibus, quibus eos connexuit, separentur.

CAPUT XVII.

Contra eos qui asserunt, terrena corpora incorruptibilia fieri & æterna non posse.

CONTENDUNT etiam isti, terrestria corpora sempiterna esse non posse, cùm ipsam universam terram Dei sui, non quidem summi, sed tamen magni, id est, totius hujus mundi membrum in medio positum & sempiternum esse non dubitent. Cùm ergo Deus ille summus fecerit eis alterum, quem putant Deum, id est, istum mundum, ceteris diis qui infra eum sunt præferendum, eundemque esse existiment animantem, animam scilicet, sicut asserunt, rationales vel intellectuali in tam magna mole corporis ejus inclusa; ipsiusque corporis tamquam membra locis suis posita atque digesta, quatuor constituerit elementa, quorum juncturam, ne umquam deus eorum tam magnus

d Editi, *bonum est.* Melius MSS. *boni est.* juxta Ciceronem & Platonis Græcum, *καθάρ.*
e Sic MSS. Editi autem, *Nec unquam.*
f Palliariorum nomine Philosophos intelligit. Hinc apud Agellium lib. 9. c. 2. de quodam qui corporis cultu amictuque philosophum mentiebatur: *Vides barbam & pallium, Philosophum nonnumquam video.*

moriatur, insolubilem ac sempiternam velint: quid causæ est, ut in corpore majoris animantis tamquam medium membrum æterna sit terra, & aliorum animantium terrestrium corpora, si Deus sicut illud velit, æterna esse non possint? Sed terræ, inquiunt, terra reddenda est, unde animalium terrestria sumta sunt corpora: ex quo fit, inquiunt, ut ea sit necesse dissolvi & emori; & eo modo terræ stabili ac sempiternæ, unde fuerant sumta, restitui. Si quis hoc etiam de igne similiter assermet, & dicat reddenda esse universo igni corpora, quæ inde sumta sunt, ut caelestia fierent animalia; nonne immortalitas, quam talibus diis, velut Deo summo loquente, promisit Plato, tamquam violentiâ disputationis hujus intercidet? An ibi propterea non fit, quia Deus non vult, cujus voluntatem, ut ait Plato, nulla vis vincit? Quid ergo prohibet, ut hoc etiam de terrestribus corporibus Deus possit efficere, quando quidem ut nec ea quæ orta sunt, occidant, nec ea quæ sunt juncta solvantur, nec ea quæ sunt ex elementis sumta reddantur, atque ut animæ in corporibus constitutæ nec umquam ea deserant, & cum eis immortalitate ac sempiterna beatitudine perfruantur, posse Deum facere constiterit Plato? Cur ergo non possit, ut nec terrestria moriantur? An Deus non est potens quod usque Christiani credunt, sed quod usque Platonici volunt? Nimirum quippe consilium Dei & potestatem potuerunt philosophi, nec potuerunt nosse prophetarum: cùm potius è contrario Dei prophetas ad enuntiationem ejus, quantum dignatus est, voluntatem, Spiritus ejus docuerit; philosophos autem in eâ cognoscendâ conjectura humana deceperit.

2. Verum non usque adeo decipi debuerunt, non solum ignorantia, sed magis etiam perverbia, ut & sibi apertissimè refragentur, magnis disputationum viribus asserentes, animæ, ut beata esse possit, non terrenum tantum, sed omne corpus esse fugiendum; & deos rursus dicentes habere beatissimas animas, & tamen æternis corporibus illigatas, caelestes quidem igneis, Jovis autem ipsius animam, quem mundum istum volunt, omnibus omnino corporeis elementis, quibus hæc tota moles à terra in caelum surgit, inclusam. Hanc enim animam Plato ab intimo terræ medio, quod geometræ centrum vocant, per omnes partes ejus usque ad caeli summam & extrema diffundi & extendi per numeros musicos opinatur, ut sit iste mundus animal maximum, beatissimum, sempiternum, cujus anima & perfectam sapientiæ felicitatem teneret, & corpus proprium non relinqueret; cuiusque corpus & in æternum ex illa viveret, & eam quamvis non simplex, sed tot corporibus tantisque compactum, hebetare atque tardare non posset. Cùm igitur suspicionibus suis ista permittant, cur nolunt credere, divina voluntate atque potentia immortalia corpora fieri posse terrena, in quibus anima nulla ab eis morte separata, nullis eorum oneribus aggravata, sempiternæ ac feliciter vivat, quod deos suos posse asserunt in corporibus igneis, Jovemque ipsum regem eorum in omnibus corporeis elementis? Nam si animæ, ut beata sit, corpus est omne fugiendum, fugiant dii eorum de globis siderum, fugiat Jupiter de caelo & terra: aut si non possunt, miseri judicentur. Sed

Philosophi conjecturâ humanâ decipi.

neutrū istī volūnt, quī neque à corporibus separationem audent dare diis suis, ne illos mortales colere videantur, nec beatitudinis privationem, ne infelices eos esse fateantur. Non ergo ad beatitudinem consequendam omnia fugienda sunt corpora; sed corruptibilia, molesta; gravia, moribunda; non qualia fecit primishominibus bonitas Dei, sed qualia esse compulit poena peccati.

CAPUT XVIII.

De terrenis corporibus, quæ philosophi affirmant in caelestibus esse non posse; quia quod terrenum est, naturali pondere vocetur ad terram.

SED necesse est, inquiunt, ut terrena corpora naturale pondus vel in terra teneant, vel cogant ad terram: & ideo in caelo esse non possint. Primi quidem illi homines in terra erant nemorosa atque fructuosa, quæ paradisi nomen obtinuit: sed quia & ad hoc respondendum est, vel propter Christi corpus cum quo ascendit in caelum, vel propter sanctorum qualia in resurrectione futura sunt, intueantur paulò adtentius pondera ipsa terrena. Si enim ars humana efficit, ut ex metallis, quæ in aquis posita continuo submerguntur, quibusdam modis vasa fabricata etiam natant, quāto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis Dei, cujus omnipotentissima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata posse dissolvi, cùm multo mirabilius in corporea corporeis, quā quæcumque corporea quibuscumque corporibus copulentur, potest molibus præstare terrenis, ut nullo in ima pondere deprimentur; ipsisque animis perfectissimè beatis, ut quamvis terrena, tamen incorruptibilia jam corpora ubi volunt ponant; & quod volunt agant, situ motūque facillimo? An verò si hoc angeli faciunt, & quælibet animalia terrestria rapiant unde libet, constituantque ubi libet, aut eos sine labore non posse, aut onera sentire credendum est? Cur ergo sanctorum perfectos & beatos divino munere spiritus sine ulla difficultate posse ferre quod voluerint, & sistere ubi voluerint sua corpora non credamus? Nam cùm terrenorum corporum, sicut onera in gestando sentire consuevimus, quāto major est quantitas, tanto major sit & gravitas, ita ut plura pondo quā pauciora plus premant; membra tamen suæ carnis levia portat anima cùm in sanitate robusta sunt, quā in languore cùm macra sunt. Et cùm aliis gestantibus onerosior sit sanus & validus, quā exilis & morbidus; ipse tamen ad suum corpus movendum atque portandum agilior est, cùm in bona valetudine plus habet molis, quā cùm in peste vel fame minimum roboris. Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus, quamvis adhuc corruptibilibus atque mortalibus, non quantitatis pondus, sed temperationis modus. Et quis verbis explicet, quantum distet inter præsentem, quam dicimus mortalitatem, & immortalitatem futuram? Non itaque nostram fidem redarguant philosophi de ponderibus corporum. Nolo enim quaerere, cur non credant terrenum posse esse corpus in caelo, cùm terra universa libretur in nihilo. Fortassis enim de ipso medio mundi loco, eo quod in eum coeant quæque graviora, etiam argumentatio veri similis habeatur. Illud dico, si dii minores, quibus inter animalia terrestria cetera etiam hominem fa-

a Nonnulli codices, *vindicta.*
b Sic MSS. Editi autem, *verum etiam.*
c Abest sine labore à MSS.
d Sola editio Lov. *levius portat;*

* In Titimao.

ciendum commisit Plato, potuerunt, sicut * dicit, ab igne removere urendi qualitatem, lucendi reliquere quæ per oculos emicaret: itane Deo summo concedere dubitabimus, cujus ille voluntati potestatiq; ne moriantur concessit quæ orta sunt, & tam diversa, tam dissimilia, id est, corporea & incorporea sibi met connexa, nulla possint dissolutione seungi, ut de carne hominis, cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumque detineat, detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide resurrectionis mortuorum, & de corporibus eorum immortalibus diligentius, si Deus voluerit, in fine hujus Operis differendum est.

CAPUT XIX.

Contra eorum dogmata, qui primos homines, si non peccassent, immortales futuros fuisse non credunt.

NUNC de corporibus primorum hominum quod instituumus explicemus: quoniam nec mors ista, quæ bona perhibetur bonis, nec tantum paucis intelligentibus sive credentibus, sed omnibus nota est, qua fit animæ à corpore separatio, qua certè corpus animantis, quod evidenter vivebat, evidenter emoritur, eis potuisset accidere, nisi peccati meritum sequeretur. Licet enim iustorum ac piorum animæ defunctorum, quod in requie vivant, dubitare fas non sit, usque adeo tamen eis melius esset cum suis corporibus bene valentibus vivere, ut etiam illi qui omni modo esse sine corpore beatissimum existimant, hanc opinionem suam sententiâ repugnante convincant. Neque enim quisquam audebit illorum sapientes homines, sive morituros, sive jam mortuos, id est, aut carentes corporibus, aut corpora relictuos, diis immortalibus anteponeere, quibus Deus summus apud Platonem munus ingens, indissolubilem scilicet vitam, id est, æternam cum suis corporibus consortium pollicetur. Optimè autem cum hominibus agi arbitratr idem Plato, si tamen hanc vitam pie justè que peregerint, ut à suis corporibus separati, in ipsorum deorum, qui sua corpora numquam deserunt, recipiantur sinum:

Æmilia. 6.

Scilicet immemores supra ut convexa revifant, Rursus & incipiant in corpora velle reverti. Quod Virgilius ex Platónico dogmate dixisse laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in suis corporibus semper esse posse existimat, sed mortis necessitate dissolvi, nec sine corporibus durare perpetuò, sed alternantibus vicibus indesinenter vivos ex mortuis, & ex vivis mortuos fieri putat, ut à ceteris hominibus hoc videantur differre sapientes, quod post mortem ferantur ad sidera, ut aliquanto diutius in astro sibi congruo quisque requiescat, atque inde rursus miseriæ pristinæ oblivitus & cupiditate habendi corporis victus redeat ad labores ærumpasque mortalium; illi verò qui stultam duxerint vitam, ad corpora suis meritis debita, sive hominum, sive bestiarum, de proximo revolvantur. In hac itaque durissima conditione constituit etiam bonas atque sapientes animas, quibus non talia corpora distributa sunt, cum quibus semper atque immortaliter viverent, ut neque in corporibus permanere, neque sine his possint in æterna puritate durare. De quo Platónico dogmate jam in libris superioribus diximus Christiano

tempore erubuisse Porphyrium, & non solum ab humanis animis removisse corpora bestiarum, verum etiam sapientium animas ita voluisse de corporeis nexibus liberari, ut corpus omne fugientes beatæ apud Patrem sine fine teneantur. Itaque ne à Christo vinci videretur vitam sanctis pollicente perpetuam, etiam ipse purgatas animas sine ullo ad miserias pristinas reditu in æterna felicitate constituit: & ut Christo adversaretur, resurrectionem incorruptibilem corporum negans, non solum sine terrenis, sed sine ullis omnino corporibus eas asseruit in sempiternum esse victuras. Nec tamen ista qualicumque opinione præcepit saltem ne diis corporatis religionis obsequio subderentur. Quid ita, nisi quia eas quamvis nulli corpori sociatas, non credit illis esse meliores? Quapropter, si non audebunt isti, sicut eos ausuros esse non arbitror, diis beatissimis, & tamen in æternis corporibus constitutis, humanas animas anteponeere, cur eis videtur absurdum, quod fides Christiana prædicat, & primos homines ita fuisse conditos, ut si non peccassent, nulla morte à suis corporibus solverentur, sed pro meritis obedientiæ custodiæ immortalitate donati, cum eis viverent in æternum; & talia sanctos in resurrectione habituros ea ipsa, in quibus hæc laboraverunt, corpora, ut nec eorum carni aliquid corruptionis vel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infelicitatis possit accidere?

CAPUT XX.

Quod caro sanctorum, quæ nunc requiescit in spe, in meliorem reparanda sit qualitatem, quam fuit primorum hominum ante peccatum.

PROINDE nunc sanctorum animæ defunctorum ideo non habent gravem mortem, qua separatæ sunt à corporibus suis, quia caro eorum requiescit in spe, qualibet sine ullo jam sensu conrumelias accepisse videatur. Non enim, sicut Platoni visum est, corpora oblivione desiderant: sed potius, quia meminerunt quid sibi ab eo sit promissum, qui neminem fallit, qui eis etiam de resurrectionem corporum, in quibus multa dura perpessi sunt, nihil in eis ulterius tale sensuri, desiderabiliter & patienter expectant. Si enim carnem suam non oderant, quando eam suæ menti infirmitate resistente, spiritali jure coërcebant, quanto magis eam diligunt etiam ipsam spiritalem futuram? Sicut enim spiritus carni serviens non incongruè carnalis, ita caro spiritui serviens rectè appellabitur spiritalis, non quia in spiritum convertetur, sicut nonnulli putant ex eo quod scriptum est, *Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale*: sed quia spiritui summa & mirabilis obtemperandi facilitate subdetur, usque ad immortalitatis indissolubilibi securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non solum enim non erit tale, quale nunc est in quavis optima valetudine, sed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines utebantur, nondum spiritalia, sed adhuc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerent, ut necessitate perducerentur ad

Homini primi corporis.

corporum oblivione.

d Aliquot MSS. resistent.

c In libris nonnullis, faciente.

a Lov. sua: dissentientibus ceteris libris.

b Sola editio Lov. isti.

c Sic Vind. Am. & meliores MSS. At Er. corpora oblivione. Lov.

mortem, (qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradiso cum arbore vetita simul erat, mirabili Dei gratiâ præstatur:) tamen & alios sumebant cibos præter unam arborem, quæ fuerat interdicta, non quia ipsa erat malum, sed propter commendandum puræ & simplicis obedientiæ bonum, quæ magna virtus est rationalis creaturæ sub Creatore Domino constitutæ. Nam ubi nullum malum tangebatur, profectò si prohibitum tangeretur, solâ inobedientiâ peccabatur. Alebantur ergo aliis quæ sumebant, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo ac sitiendo sentirent: deligno autem vitæ propterea gustabatur, ne mors eis undecumque subreperet, vel senectute confecta decursis temporum spatiis interirent: tamquam cetera essent alimento, illud sacramento; ut sic fuisse accipiatur lignum vitæ in paradiso corporali, sicut in spiritali, hoc est, intelligibili paradiso, Sapientia Dei, de qua scriptum est, *Lignum vitæ est amplectentibus eam.*

Præ. 1. 18.

CAPUT XXI.

De paradiso, in quo primi homines fuerant, quod restet possit significatione ejus spiritale aliquid intelligi, salva veritate narrationis historice de corporali loco.

NONDE nonnulli totum ipsum paradysum, ubi primi homines parentes generis humani sanctæ Scripturæ veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt, arboreque illas & ligna fructifera in virtutes vitæ moresque convertunt: tamquam visibilia & corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significandorum causâ eo modo dicta vel scripta sint. Quasi propterea non potuerit esse paradysus corporalis, quia potest etiam spiritalis intelligi: tamquam ideo non fuerint duæ mulieres, Agar & Sara, & ex illis duo filii Abrahæ, unus de ancilla, alius de libera, quia duo Testamenta in eis figurata dicit Apostolus: aut ideo de nulla petra percussione aqua defluxerit, quia potest illic figurata significatione etiam Christus intelligi, eodem Apostolo dicente, *Petra autem erat Christus.*

Gal. 4. 22.

Exodi 17. 6.

Nam. 20.

1. Cor. 10.

4.

Nemo itaque prohibet intelligere paradysum vitam beatorum; quatuor ejus flumina, quatuor virtutes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atque justitiam; & ligna ejus, omnes utiles disciplinas; & lignorum fructus, mores piorum; & lignum vitæ, ipsam bonorum omnium sapientiam; & lignum scientiæ boni & mali, transgressi mandati experimentum. Pœnam enim peccatoribus bene utique, quoniam justè, constituit Deus, sed non bono suo experitur homo. Possunt hæc etiam in Ecclesia intelligi, ut ea melius accipiamus tamquam prophetica indicia præcedentia futurorum: paradysum scilicet ipsam Ecclesiam, sicut de illa legitur in Canticis canticorum: *quatuor autem paradisi flumina, quatuor Evangelia; ligna fructifera, sanctos; fructus autem eorum, opera eorum; lignum vitæ, sanctum sanctorum, utique Christum; lignum scientiæ boni & mali, proprium voluntatis arbitrium. Nec se ipso quippe homo divina voluntate contemta nisi perniciosè uti potest: atque ita discit, quid intersit, utrum inhæreat communi omnibus bono, an proprio dilectetur. Se quippe amans donatur sibi, ut inde timoribus, maceribusque completus cantet in Psalmo, si tamen mala sua sentit, *Ad me ipsum turbata est anima mea: correctusque jam dicat, Fortitudinem**

Psal. 41. 7.

Psal. 58.

10.

a MSS. quidam, Agebatur.

b Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. confecti.

meam ad te custodiam. Hæc, & si qua alia commodiùs dici possunt de intelligendo spiritaliter paradiso, nemine prohibente dicantur: dum tamen & illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

CAPUT XXII.

De corporibus sanctorum post resurrectionem, quæ sic spiritalia erunt, ut non in spiritum caro veritatur.

CORPORA ergo iustorum quæ in resurrectione futura sunt, neque ullo ligno indigent, quo fiat ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur; neque ullis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualicumque molestia devitetur: quoniam certo & omni modo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non nisi velint, possibilitate, non necessitate vescantur. Quod Angeli quoque visibiles & tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant & poterant, ut hominibus congruerent sui ministerii quadam humanitate, fecerunt. Neque enim in phantasmate Angekòs edisse credendum est, quando eos homines hospitio susceperunt: quamvis utrum Angeli essent ignorantibus, consimili nobis indigentia vesci viderentur. Unde est quod ait Angelus in libro Tobia: *Videbatis me manducare, sed visu vestro videbatis; id est, necessitate reficiendi corporis, sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis.* Sed si fortè de Angelis aliud credibilis disputari potest: certè fides Christiana de ipso Salvatore non dubitat, quod etiam post resurrectionem, jam quidem in spiritali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumsit. Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus auferetur. Unde & spiritalia erunt, non quia corpora esse desissent, sed quia spiritu vivificante subsistent.

Gen. 18.

Luca 23.

CAPUT XXIII.

Quid intelligendum sit de corpore animali & de corpore spiritali: aut qui moriuntur in Adam, qui verò vivificantur in Christo.

NAM sicut corpora ista, quæ habent animam viventem, nondum spiritum vivificantem, animalia dicuntur corpora; nec tamen animæ sunt, sed corpora: ita illa spiritalia vocantur corpora, absit tamen ut spiritus ea credam futura, sed corpora carnis habitura substantiam, sed nullam tarditatem corruptionemque carnalem spiritu vivificante passura. Tunc jam non terrenus, sed cælestis homo erit; non quia corpus quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia dono cælesti jam tale erit, ut etiam cælo incolendo non amisâ naturâ, sed mutatâ qualitate conveniat. Primus autem homo de terra terrenus, in animam viventem factus est, non in spiritum vivificantem, quod ei per obedientiæ meritum servabatur. Ideo corpusejus, quod cibo ac potu egebatur, ne fame afficeretur ac siti, & non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed ligno vitæ à mortis necessitate prohibebatur, atque inventutis flore tenebatur, non spiritale, sed animale fuisse, non dubium est: nequaquam tamen mortiturum, nisi in Dei prædicentis minantisque sententiam delinquendo corruisset. Et alimentis quidem etiam extra paradysum non negatis, à ligno tamen vitæ prohibitus, traditus esset temporari vetustatique finiendus, in ea dumtaxat vita,

1. Cor. 15.

47.

c Sic optime notæ MSS. Editi autem, tardius esset tempore vntusque finiendus.

quam in corpore licet animali, donec spiritale obedientiae merito fieret, posset in paradiso nisi peccasset, habere perpetuam. Quapropter etiam si mortem istam manifestam, qua sit animae a corpore separatio, intelligamus simul significatam in eo quod Deus dixerat, Quia die ederitis ex illo, morte moriemini: non ideo debet absurdum videri, quia non eo prorsus die a corpore sunt soluti, quo cibum interdictum mortiferumque sumserunt. Eo quippe die mutata in deterius vitataque natura, atque a ligno vitae separatione iustissima, mortis in eis etiam corporalis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait, Corpus quidem mortuum est propter peccatum; sed ait, Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vitatus est propter iustitiam. Deinde subiungit, Si autem spiritus eius qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem spiritum eius in vobis. Tunc ergo erit corpus in spiritu vivificantem, quod nunc est in animam viventem; & tamen mortuum dicit Apostolus, quia jam moriendi necessitate constrictum est. Tunc autem ita erat in animam viventem, quamvis non in spiritu vivificantem, ut tamen mortuum dici recte non posset; quia nisi perpetratio peccati necessitatem moriendi habere non posset. Cum vero Deus & dicendo, Adam ubi es? mortem significaverit animae, quae facta est illo deficiente; & dicendo, Terra es, & in terram ibis, mortem significaverit corporis, quae illi sit anima dicente: propterea de morte secunda nihil dixisse credendus est, quia occultam esse voluit propter dispensationem Testamenti novi, ubi secunda mors apertissime declaratur; ut prius ista mors prima, quae communis est omnibus, proderetur ex illo venisse peccato, quod in uno commune factum est omnibus: mors vero secunda non utique communis est omnibus, propter eos qui secundum propositum vocati sunt, quos ante praescivit, ut praedestinavit, sicut ait Apostolus, conformes imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, quos a secunda morte per Mediatorem Dei gratia liberavit.

2. In corpore ergo animali primum hominem factum, sic Apostolus loquitur. Volens enim ab spiritali quod in resurrectione futurum est, hoc quod nunc est animale discernere: Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virginitate; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Deinde ut hoc probaret, Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale. Et ut quid esset corpus animale ostenderet, Sic, inquit, scriptum est: Factus est primus homo in animam viventem. Isto igitur modo voluit ostendere quid sit corpus animale, quamvis Scriptura non dixerit de primo homine, qui est appellatus Adam, quando illi anima flatu Dei creata est, Et factus est homo in corpore animali; sed, Factus est homo in animam viventem. In eo ergo quod scriptum est, Factus est primus homo in animam viventem, voluit Apostolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem quatenusmodum intelligendum esset, ostendit

Ita MSS. At editi, decedente. Editi, vocati sunt sancti: & infra, conformes fieri. At MSS. non habent sancti, neque fieri: quae verba etiam abunt a Graeco textu

addendo, Novissimus autem Adam in spiritum vivificantem: procul dubio Christum significans, qui iam ex mortuis ita resurrexit, ut mori omnino deinceps non possit. Denique sequitur & dicit, Sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Ubi multo apertius declaravit, se animale corpus insinuasse in eo quod scriptum est, factum esse primum hominem in animam viventem: spiritale autem in eo quod ait, Novissimus Adam in spiritum vivificantem. Prius est enim animale corpus, quale habuit primus Adam, quamvis non moriturum, nisi peccasset; quale nunc habemus & nos, hactenus eius mutata vitataque natura, quatenus in illo, postea quam peccavit, effectum est, unde haberet iam moriendi necessitatem; quale pro nobis etiam Christus primitus habere dignatus est, non quidem necessitate, sed potestate: postea vero spiritale, quale jam praecessit in Christo tamquam in capite nostro, secundum quod est autem in membris eius ultima resurrectione mortuorum. 3. Adjungit deinde Apostolus duorum istorum hominum evidentissimam differentiam, dicens, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis caelestis, tales & caelestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus & imaginem eius qui de caelo est. Hoc Apostolus ita posuit, ut nunc quidem in nobis secundum sacramentum regenerationis fiat; sicut alibi dicit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis: re autem ipsa tunc perficeretur, cum & in nobis quod est animale nascendo, spiritale factum fuerit resurgendo. Ut enim eius itidem verbis utar: Spe salvati facti sumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione praerivationis & mortis, quam nobis intulit generatio: sed induimus imaginem caelestis hominis gratia indulgentiae vitaeque perpetuae, quod nobis praestat regenerationis, non nisi per Mediatorem Dei & hominum hominem Jesum Christum: quem caelestem hominem vult intelligi, quia de caelo venit, ut terrenae mortalitatis corpore vestiretur, quod caelestis immortalitate vestiret. Caelestes vero ideo appellat & alios, quia fiunt per gratiam membra eius, ut cum illis sit unus Christus, velut caput & corpus. Hoc in eadem epistola evidenter ita ponit: Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificentur. Jam utique in corpore spiritali, quod erit in spiritum vivificantem. Non quia omnes qui in Adam moriuntur, membra erunt Christi, ex illis enim multo plures secunda in aeternum morte plecentur: sed ideo dictum est, omnes atque omnes, quia sicut nemo corpore animali nisi in Adam moritur, ita nemo corpore spiritali nisi in Christo vivificatur. Proinde nequaquam putandum est, nos in resurrectione tale corpus habituros, quale habuit homo primus ante peccatum. Neque illud quod dictum est, Qualis terrenus, tales & terreni; secundum illud intelligendum est, quod factum est admittance peccati. Non enim existimandum est, eum prius quam peccasset, spiritale corpus habuisse, & peccati merito in animale mutatum. Ut enim hoc putetur, parum attenduntur tanti verba doctoris, qui ait, Si est corpus animale, est & spiritale: sicut scriptum

In quadam editione, quando illis. Apostoli.

est, Primus homo Adam factus est in animam viventem. Numquid hoc post peccatum factum est, cum sit ista hominis prima conditio, de qua beatissimus Apostolus ad corpus animale monstrandum, hoc testimonium Legis assumit? CAPUT XXIV. Qualiter accipienda sit vel illa insufflatio, in qua primus homo factus est in animam viventem; vel illa quam Dominus fecit, dicens, Accipite Spiritum sanctum. UNDE & illud parum considerate quibusdam visum est, in eo quod legitur, Inspiravit Deus in faciem eius spiritum vitae, & factus est homo in animam viventem; non tunc animam primam homini datam, sed eam quae jam inerat, Spiritu sancto vivificatam. Movet enim eos, quod Dominus Jesus postea quam resurrexit a mortuis, insufflavit, dicens discipulis suis, Accipite Spiritum sanctum. Unde tale aliquid existimatum factum, quale tunc factum est: quasi & hic secutus Evangelista dixerit, Et facti sunt in animam viventem. Quod quidem si dictum esset, hoc intelligeremus, quod animarum quaedam vita sit Spiritus Dei, sine quo animae rationales mortuae deputandae sunt, quamvis earum praesentia vivere corpora videantur. Sed non ita factum, quando est conditus homo, satis ipsa libri verba testantur, quae ita se habent: Et formavit Deus hominem pulverem de terra. Quod quidam planius interpretandum putantes dixerunt, Et finxit Deus hominem de limo terrae. Quoniam superius dictum fuerat, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae: ut ex hoc limus intelligendus videretur, humore scilicet terraeque concretus. Ubi enim hoc dictum est, continuò sequitur, Et formavit Deus hominem pulverem de terra: sicut Graeci codices habent, unde in Latinam linguam Scriptura ista conversa est. Sive autem formavit, sive finxit, quis dicere voluerit, quod Graecè dicitur κατασκευάζω, ad rem nihil interest: magis tamen proprie dicitur, finxit. Sed ambiguitas vitiosa est devitanda eis, qui formavit dicere maluerunt, eo quod in Latina lingua illud magis obtinuit consuetudo, ut hi dicantur fingere, qui aliquid mendacio simulante componunt. Hunc igitur formatum hominem de terrae pulvere, sive limo, (erat enim pulvis humectus;) hunc, inquam, ut expressius dicam, sicut Scriptura locuta est, pulverem de terra, animale corpus factum esse docet Apostolus, cum animam accepit. Et factus est iste homo in animam viventem: id est, formatus iste pulvis factus est in animam viventem. Jam, inquiunt, habebat animam, alioquin non appellaretur homo: quoniam homo non est corpus solum, vel anima sola, sed qui ex anima constat & corpore. Hoc quidem verum est, quod non totus homo, sed pars melior hominis anima est; nec totus homo corpus, sed inferior hominis pars est: sed cum est utrumque junctum simul, habet hominis nomen; quod tamen & singula non amittunt, etiam cum de singulis loquimur. Quis enim dicere prohibetur quotidiani quadam lege sermonis, Homo ille defunctus est, & nunc in requie est vel in poenis; cum de anima sola possit

Ita visum est Origeni l. 1. περὶ ἀρχαῶν c. 3. Tertulliano l. de baptismo c. 5. Cypriano epist. ad Jubianum. Cyrillo l. 9. in Johan. c. 47. Basilio in Psal. 48. Ambrosio l. de Paradiso. Philastrio & aliis. Ostendit olim usas Ecclesiarum interpretatione Latina ex Graeco

hoc dici: & Illo aut illo loco homo ille sepultus est; cum hoc nisi de solo corpore non possit intelligi? An dicturi sunt, sic loqui Scripturam non solere divinam? Immo verò illa ita nobis in hoc adtestatur, ut etiam cum duo ista conjuncta sunt & vivit homo, tamen etiam singula hominis vocabulo appellet, animam scilicet interiorem hominem, corpus verò exterioriorem hominem vocans, tamquam duo sint homines, cum simul utrumque sit homo unus. Sed intelligendum est, secundum quid dicatur homo ad imaginem Dei, & homo terra atque iturus in terram. Illud enim secundum animam rationalem dicitur, qualem Deus insufflando, vel si commodius dicitur, inspirando indidit homini, id est, hominis corpori: hoc autem secundum corpus, qualem hominem Deus finxit ex pulvere, cui data est anima, ut fieret corpus animale, id est, homo in animam viventem. Quapropter in eo quod Dominus fecit, quando insufflavit dicens, Accipite Spiritum sanctum: non tantum sit Patris, verum etiam Unigeniti ipsius Spiritus. Idem ipse quippe Spiritus est & Patris & Filii, cum quo est Trinitas Pater & Filius & Spiritus sanctus, non creatura, sed Creator. Neque enim flatus ille corporeus de carnis ore procedens substantia erat Spiritus sancti atque natura, sed potius significatio, qua intelligeremus, ut dixi, Spiritum sanctum Patri esse Filioque communem: quia non sunt eis singulis singuli, sed unus amborum est. Semper autem iste Spiritus in Scripturis sanctis Graeco vocabulo πνεύμα dicitur, sicut eum & hoc loco Dominus appellavit, quando eum corporalis sui oris flatu significans, discipulis suis dedit: & locis omnibus divinatorum eloquiorum non mihi aliter unquam nuncupatus occurrit. Hic verò, ubi legitur, Et finxit Deus hominem pulverem de terra, & insufflavit, sive inspiravit in faciem eius spiritum vitae; non ait Graecus πνεύμα, quod solet dici Spiritus sanctus, sed πλάσσειν: quod nomen in creatura quam in Creatore frequentius legitur: unde nonnulli etiam Latini propter differentiam, hoc vocabulum non spiritum, sed flatum appellare maluerunt. Hoc enim est in Graeco etiam illo loco apud Isaiam, ubi Deus dicit, Omnem flatum ego feci, omnem animam sine dubitatione significans. Quod itaque Graecè πνοή dicitur, nostri aliquando flatum, aliquando spiritum, aliquando inspirationem, vel adspirationem, quando etiam Dei dicitur, interpretati sunt: πνεύμα, verò numquam nisi spiritum; sive hominis, de quo ait Apostolus, Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sive peccatoris; sicut in Salomonis libro scriptum est, Quis scit si spiritus hominis ascendat sursum in caelum, & spiritus pecoris descendat deorsum in terram? Sive istum corporeum, qui etiam ventus dicitur: nam ejus hoc nomen est, ubi in Psalmo canitur, Ignis, gran- do, nix, glacies, spiritus tempestatis. Sive jam non creatum, sed Creatorem, sicut est de quo dicit Dominus in Evangelio, Accipite Spiritum sanctum: eum corporei sui oris significans flatu. Et ubi ait, Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti: ubi ipsa Trinitas excellentissimè

Ita visum est Origeni l. 1. περὶ ἀρχαῶν c. 3. Tertulliano l. de baptismo c. 5. Cypriano epist. ad Jubianum. Cyrillo l. 9. in Johan. c. 47. Basilio in Psal. 48. Ambrosio l. de Paradiso. Philastrio & aliis. Ostendit olim usas Ecclesiarum interpretatione Latina ex Graeco

Johan. 4. 24.

& evidentissimè commendata est. Et ubi legitur, *A Deus spiritus est.* Et aliis plurimis sacrarum litterarum locis. In his quippe omnibus testimoniis Scripturarum, quantum ad Græcos adinet, non *volens* videmus scriptum esse, sed *medusa*: quantum autem ad Latinos, non flatum, sed spiritum. Quapropter in eo quod scriptum est, *Inspiravit*; vel si magis propriè dicendum est, *Influxit in faciem ejus spiritum vite*; si Græcus non *volens*, sicut ibi legitur, sed *medusa* posuisset, nec sic esset consequens, ut Creatorem Spiritum, qui propriè dicitur in Trinitate Spiritus sanctus, intelligere cogere: quando quidem *medusa*, ut dictum est, non solum de Creatore, sed etiam de creatura dici solere manifestum est.

Gen. 2. 7.

4. Sed cum dixisset, inquit, *spiritum*, non adderet *vite*, nisi *illic* Spiritum sanctum vellet intelligi. Et cum dixisset, *Factus est homo in animam*, non adderet, *viventem*, nisi animam vitam significaret, quæ illi divinitus impertitur dono Spiritus Dei. Cum enim vivat anima, inquit, proprio suæ vitæ modo, quid opus erat addere *viventem*, nisi ut ea vita intelligeretur, quæ illi per Spiritum sanctum datur? Hoc quid est aliud, nisi diligenter pro humana suspitione contendere, & Scripturas sanctas negligenter adtendere? Quid enim magnum erat non ire longius, sed in eodem libro ipso paulò superius legere, *Producat terra animam viventem*; quando animalia terreftria cuncta creata sunt? Deinde aliquantis interpositis, in eodem tamen ipso libro, quid magnum esse dicitur vertere quod scriptum est, *Et omnia que habent spiritum vite*, & *omnis qui erat super aridam, mortuus est*; cum insinuaret omnia quæ vivebant in terra perire diluvio? Si ergo & animam viventem, & spiritum vitæ etiam in pecoribus invenimus, sicut loqui divina Scriptura consuevit: & cum hoc quoque loco ubi legitur, *Omnia que habent spiritum vite*, non Græcus *medusa*, sed *volens* dixerit: cur non dicimus, quid opus erat ut adderet, *viventem*, cum anima nisi vivat esse non possit: aut quid opus erat ut adderet, *vite*, cum dixisset *spiritum*? Sed intelligimus *spiritum vite*, & *animam viventem* Scripturam suo more dixisse, cum animalia, id est, corpora animata vellet intelligi, quibus inesset per animam perspicuus iste etiam corporis sensus. In hominis autem conditione obliviscimur, quemadmodum loqui Scriptura consuevit, cum suo profusus more locuta sit: quo insinuaret hominem etiam rationali animâ acceptâ, quam non sicut aliarum carnium aquis & terra producentibus, sed Deo flante creatam voluit intelligi; sic tamen factum, ut in corpore animali, quod sit animâ in eo vivente, sicut illa animalia viveret, de quibus dixit, *Producat terra animam viventem*: & quæ itidem dicit habuisse in se spiritum vitæ; ubi etiam in Græco non dixit *medusa*, sed *volens*: non utique Spiritum sanctum, sed eorum animam tali exprimens nomine.

Gen. 1. 24.

5. Sed enim Dei status, inquit, Dei ore exisse intelligitur, quem si animam crederimus, consequens erit, ut ejusdem fateamur esse substantiæ, paremque illius Sapientiæ, quæ dicit, *Ego ex ore Altissimi prodivi*. Non quidem dixit Sapientia ore Dei efflatam se fuisse, sed ex ejus ore prodisse. Sicut autem nos possumus, non de nostrâ natura qua homines sumus, sed de isto aëre circumfuso, quem

Gen. 7. 22.

6. Nulla itaque causa est, cur apertissimè loquenti resistamus Apostolo, ubi ab spiritali corpore corpus animale discernens, id est, ab illo in quo futuri sumus, hoc in quo nunc sumus, ait, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*: sicut scriptum est, *Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo celestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis celestis, tales & celestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus & imaginem ejus qui de celo est*. De quibus omnibus apostolicis verbis superius locuti sumus. Corpus igitur animale, in quo primum hominem Adam factum esse dicit Apostolus, sic erat factum, non ut mori omnino non posset, sed ut non moreretur, nisi homo peccasset. Nam illud quod spiritu vivificante spiritale erit & immortale, mori omnino non poterit. Sicut anima creata est immortalis, quæ licet peccato mortua perhibeatur carens quadam vitâ suâ, hoc est, Dei Spiritu, quo etiam sapienter & beatè vivere poterat: tamen propria quadam, licet miserâ, vitâ suâ non desinit vivere; quia immortalis est creata. Sicut etiam desertores angeli, licet secundum modum quemdam mortui sint peccando, quia fontem vitæ deseruerunt, qui Deus est, quem potando, sapienter beatèque poterant vivere: tamen non sic mori potuerunt, ut omnino desisterent vivere atque sentire; quoniam immortales creati sunt: atque ita in secundam mortem post ultimum præcipitabuntur iudicium, ut nec illic vitâ careant: quando quidem etiam sensu, cum in doloribus futuri sunt, non carebunt. Sed homines ad Dei gratiam pertinentes cives sanctorum Angelorum in beata vita manentium, ita spiritalibus corporibus induentur, ut neque peccent amplius, neque moriantur: ea tamen immortalitate vestiti, quæ, sicut Angelorum, nec peccato possit auferri; naturâ quidem manente carnis, sed nulla omnino carnali corruptibilitate vel tarditate remanente.

Psalm. 24. 5.

7. Sequitur autem quaestio necessariò pertractanda, & Domino Deo veritatis adjuvante solvenda. Si libido membrorum inobedientium ex peccato inobedientiæ in illis primis hominibus, cum illos divina gratia deseruisset, exorta est; unde in suam nuditatem oculos aperuerunt, id est, eam curiosius adverterunt, & quia impudens motus voluntatis arbitrio resistebat, pudenda texerunt: quomodo essent filios propagaturi, si ut crea-

* Vind. Am. Et. & MSS. illum.

ti fuerant, sine prævaricatione mansissent. Sed quia A sermonis angustias coartanda, in eum qui sequitur, & liber iste claudendus est, nec tanta quaestio in commodiore disputatione differatur.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

* Scriptura ante annum 420.

Rursum de primi hominis peccato, ex quo vitæ carnalis & vitiorum affectuum causam proflixisse docet Augustinus: sed præsertim libidinis erubescenda malum pœnam inobedientiæ recipere esse ostendit, & quomodo, si non peccasset homo, filios fuisset absque libidine propagaturus, inquit.

CAPUT I.

Per inobedientiam primi hominis in secunde mortis perpetuitatem ruituros omnes fuisse, nisi multos Dei gratia liberaret.

DI X I M U S jam in superioribus libris ad humanum genus, non solum naturæ similitudine sociandum, verum etiam quadam cognationis necessitudine in unitatem concordem pacis vinculo colligandum, ex homine uno Deum voluisset homines institueri: neque hoc genus fuisse in singulis quibusque morturum, nisi duo primi, quorum creatus est unus ex nullo, altera ex illo, id inobedientiâ meruissent: à quibus admissum est tam grande peccatum, ut in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in posteros obligatione peccati & mortis necessitate transmissâ. Mortis autem regnum in homines usque adeo dominatum est, ut omnes in secundam quoque mortem, cujus nullus est finis, pœna debita præcipites ageret, nisi inde quosdam indebita Deigratia liberaret. Ac per hoc factum est, ut cum tot tantæque gentes per terrarum orbem diversis ritibus moribusque viventes, multiplici linguarum, armorum, vestium sint varietate distinctæ; non tamen amplius quam duo quædam genera humana societatis existerent, quas Civitates duas secundum Scripturas nostras merito appellare possumus. Una quippe est hominum secundum carnem, altera secundum spiritum vivere in sui cuiusque generis pace volentium; & cum id quod expetunt asequuntur, in sui cuiusque generis pace viventium.

CAPUT II.

De vitæ carnali, quæ non ex corporis tantum, sed etiam ex animi sit intelligenda vitium.

P R U S ergo videndum est, quid sit secundum carnem, quid secundum spiritum vivere. Quisquis enim hoc quod diximus prima fronte inspicit, vel non recolens, vel minus advertens quemadmodum Scripturæ sanctæ loquantur, potest putare philosophos quidem Epicureos secundum carnem vivere, quia summum bonum hominis in corporis voluptate posuerunt; & si qui alii sunt, qui quoque modo corporis bonum, summum bonum esse hominis opinati sunt; & omne eorum vulgus, qui non aliquo dogmate, vel eo modo philosophantur, sed proclives ad libidinem, nisi ex voluptatibus, quas corpore sensibus capiunt, gaudere nesciunt: Stoicos autem, qui summum bonum hominis in animo ponunt, secundum spiritum vivere, quia & hominis animus quid est, nisi spi-

ritus? Sed sicut loquitur Scriptura divina, secundum carnem vivere utrique monstrantur. Carnem quippe appellat, non solum corpus terreni atque mortalis animantis, veluti cum dicit, *Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem hominis, alia autem caro pecoris, alia volucrum, alia piscium*: sed aliis multis modis significatione hujus nominis utitur, inter quos varios locutionis modos, sæpe etiam ipsum hominem, id est, naturam hominis carnem nuncupat, modo locutionis à parte totum, quæle est: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro*. Quid enim voluit intelligi, nisi omnis homo? Quod ad Galatas: *Scientes quia non justificabitur homo ex operibus legis*. Secundum hoc intelligitur, *Et Verbum caro factum est*: id est, homo. Quod non rectè accipientes quidam, putaverunt Christo humanam animam defuisse. Sicut enim à toto pars accipitur, ubi Maria Magdalena verba in Evangelio leguntur dicentis, *Absulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum*; cum de sola Christi carne loqueretur, quam sepultam de monumento putabat ablatam: ita & à parte totum, carne nominata intelligitur homo; sicuti ea sunt quæ supra commemoravimus.

2. Cum igitur multis modis, quos perscrutari & colligere longum est, divina Scriptura nuncupet carnem: quid sit secundum carnem vivere, (quod profectò malum est, cum ipsa carnis natura non sit malum,) ut indagare possimus, inspicimus diligenter illum locum epistolæ Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, ubi ait, *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt adulteria, fornicationes, immundities, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitie, contentiones, amulationes, animositates, diffensiones, hæreses, invidie, ebrietates, comestationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut & prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*. Iste totus epistolæ Apostolicæ locus, quantum ad rem præsentem satis esse videbitur, consideratus, poterit hanc dissolvere quaestionem, quid sit secundum carnem vivere. In operibus namque carnis, quæ manifesta esse dixit, etque commemorata damnavit, noti illa tantum invenimus, quæ ad voluptatem pertinent carnis, sicuti sunt fornicationes, immundities, luxuriæ, ebrietates, comestationes, verum etiam illa quibus animi vitia demonstrantur à voluptate carnis aliena. Quis enim servitutem quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, amulationes, animositates, diffensiones, hæreses, invidias, non potius intelligat animi vitia esse quam

Mors ex peccato propagata.

Angeli desertores.

In secundam mortem post ultimum iudicium præcipitabuntur.

1. Cor. 15. 39.

Caro præ homine.

Rom. 3. 20.

Gal. 3. 12.

Gal. 2. 16.

Johan. 1. 14.

* Apollinarianus.

10. Joan. 2. 8.

17.

Secundum carnem vivere quid.

Gal. 5. 19.

* Citatur hic liber in primo contra adversarium leg. & proph. libro cap. 14. scripto circiter annum 420.

Er. & Lov. à parte totum significans. Absit significans ab editis aliis & MSS. ut sensus sit, modo locutionis qua appellatur, à parte

totum.

Lo. In lege non justificabitur omnis homo. Editi alii & MSS. In lege nemo justificatur, vel justificabitur. Locus est epistolæ non ad Romanos, sed ad Galatas cap. 3.

Etiam animi vitia carni adscribuntur.

carnis? Quando quidem fieri potest, ut propter idololatram vel hæresis alicujus errorem à voluptatibus carnis temperetur: & tamen etiam tunc homo, quamvis carnis libidines continere atque cohibere videatur, secundum carnem vivere hac Apostolica auctoritate convincitur; & in eo quod abstinere à voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur. Quis inimicitias non in animo habeat? aut quis ita loquatur, ut inimico suo, vel quem putat inimicum, dicat, Malam carnem, ac non potius, Malum animum habes adversum me? Postremo sicut carnalitates, ut ita dicam, si quis audisset, non dubitasset carni tribuere; ita nemo dubitat animositates ad animum pertinere: cur ergo hæc omnia & his similia, Doctor gentium in fide & veritate opera carnis appellat, nisi quia eo locutionis modo, quo totum significatur à parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi?

CAPUT III.

Peccati causam ex anima, non ex carne prodidisse, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed penam.

Quod si quisquam dicit, carnem causam esse in malis moribus quorumcumque vitiorum, eo quod anime carnis affecta sic vivit: profecto non universam hominis naturam diligenter advertit. Nam corpus quidem corruptibile aggravat animam. Unde etiam idem Apostolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo ante dixerat, Est exterior homo noster corrumpitur: Scimus, inquit, quia si terrena nostra domus habitacionis dissolvatur, edificacionem habemus ex Deo, domum non manufactam æternam in celis. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum quod de celo est superinducimus: si tamen & induiti, non nudi inveniamur. Etenim qui sumus in hac habitacione, ingemiscimus gravati: eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeat mortalitas à vita. Et aggravamur ergo corruptibili corpore, & ipsius aggravacionis causam, non naturam substantiamque corporis, sed ejus corruptionem scientes, nolumus corpore exspoliari, sed ejus immortalitate vestiri. Et tunc enim erit, sed quia corruptibile non erit, non gravabit. Aggravat ergo nunc animam corpus corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Verumtamen qui omnia anime mala ex corpore putant accidisse, in errore sunt.

Quamvis enim Virgilius Platoniam videatur luculentis verbis explicare sententiam, dicens, Igneus est ollis vigor, & cælestis origo seminibus, quantum non noxia corpora tardant, Terrenique hebetant artus moribundaque membra: omnesque illas notissimas quatuor animi perturbaciones, cupiditatem, timorem, lætitiã, tristitiã, quasi origines omnium peccatorum atque vitiorum volens intelligi ex corpore accidere, subjungat & dicat, Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, nec auras Suspiciunt, clausæ tenebris & carcere exco: tamen aliter se habet fides nostra. Nam corruptio corporis, quæ aggravat animam, non peccati pri-

Edici, hujus habitacionis. Absc. hujus à MSS. & à Græco textu Apostoli. Sic MSS. juxta Græc. At edici, si tamen induit: omisso &

mi est causa, sed pœna; nec caro corruptibilis animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis licet existant quædam incitamenta vitiorum, & ipsa desideria vitiosa: non tamen omnia vitia iniqua tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolus, qui non habet carnem. Etsi enim diabolus fornicator vel ebriosus, vel si quid hujusmodi mali est quod ad carnem pertinet voluptates; non potest dici, cum sit etiam talium peccatorum suavor & instigator occultus: est tamen maximè superbus atque invidus. Quæ illius vitiositas sic obtinuit, ut propter hanc esset in carceribus caliginosi hujus aëris æterno supplicio destinatus. Hæc autem vitia quæ tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apostolus, quam certum est diabolus non habere. Dicit enim, inimicitias, contentiones, æmulationes, animositates, invidias, opera esse carnis: quorum omnium malorum caput atque origo superbia est, quæ sine carne regnat in diabolo. Quis autem illo esse inimicior sanctis? Quis adversus eos contentiosior, animosior, & magis æmulus atque invidus invenitur? Et hæc omnia cum habeat sine carne, quomodo sunt ista opera carnis, nisi quia opera sunt hominis, quem, sicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus, sed vivendo secundum se ipsum, hoc est, secundum hominem, factus est homo similis diabolo: quia & ille secundum se ipsum vivere voluit, quando in veritate non steterit, ut non de Dei, sed de suo mendacium loqueretur, qui non solum mendax, verum etiam mendacii pater est. Primus est quippe mentitus, & à quo peccatum, ab illo cepit esse mendacium.

CAPUT IV.

Quid sit secundum hominem, quidve secundum Deum vivere.

Cum ergo vivit homo secundum hominem, non secundum Deum, similis est diabolo. Quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum vivendum fuit, ut staret in veritate, & veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Nam & de homine alio loco idem Apostolus ait, Si autem veritas Dei in meo mendacio abundavit. Meum dixit mendacium, veritatem Dei. Cum itaque vivit homo secundum veritatem, non vivit secundum se ipsum, sed secundum Deum. Deus est enim qui dixit, Ego sum veritas. Cum vero vivit secundum se ipsum, hoc est, secundum hominem, non secundum Deum, profecto secundum mendacium vivit: non quia homo ipse mendacium est, cum sit ejus auctor & creator Deus, qui non est utique auctor creatorque mendacii, sed quia homo ita factus est reclus, ut non secundum se ipsum, sed secundum eum à quo factus est, viveret; id est, illius potius, quam suam faceret voluntatem: non autem ita vivere, quemadmodum est factus ut viveret, hoc est, mendacium. Beatus quippe vult esse, etiam non sic vivendo ut possit esse. Quid est ista voluntate mendacius? Unde non frustra dici potest, omne peccatum esse mendacium. Non enim sit peccatum, nisi ea voluntate, qua volumus ut bene sit nobis, vel nolumus ut male sit nobis. Ergo mendacium est, quod cum fiat ut bene

Edici, quamvis sumus. Verius MSS. qui sumus. MSS. Nostrum.

fit nobis, hinc potius male est nobis, vel cum fiat ut melius sit nobis, hinc potius pejus est nobis. Unde hoc, nisi quia de Deo potest bene esse homini, quem delinquendo deserit; non de se ipso, secundum quem vivendo delinquit?

Quod itaque diximus, hinc exstitisse Civitates duas diversas inter se atque contrarias, quod alii secundum carnem, alii secundum spiritum viverent; potest etiam isto modo dici quod alii secundum hominem, alii secundum Deum vivant. Apertissimè quippe Paulus ad Corinthios dicit: Cum enim inter vos sint æmulatio & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Quod ergo est ambulare secundum hominem, hoc est esse carnalem; quod à carne, id est, à parte hominis, intelligitur homo. Eisdem ipsos quippe dixit superius animales, quos postea carnales, ita loquens: Quis enim scit, inquit, hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic & quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei. Nos autem, inquit, non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in sapientie humane doctis verbis, sed doctis spiritu, spiritalibus spiritalia comparantes. Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei: substituta est enim illi. Talibus igitur, id est, animalibus, paulo post dicit, Et ego, fratres, non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Et illud ex hoc eodem loquendi modo intelligitur, id est, à parte totum. Et ab anima namque, & à carne, quæ sunt partes hominis, potest totum significari, quod est homo: atque ita non est aliud animalis homo, aliud carnalis; sed idem ipsum est utrumque, id est, secundum hominem vivens homo. Sicut non aliud quam homines significantur, sive ubi legitur, Ex operibus legis non justificabitur omnis caro: sive quod scriptum est, Septuaginta-quinque anime descenderunt cum Iacob in Ægyptum. Et ibi enim per omnem carnem omnis homo, & ibi per septuaginta-quinque animas septuaginta-quinque homines intelliguntur. Et quod dictum est, Non in sapientie humane doctis verbis; potuit dici, Non in sapientie carnalis: sicut quod dictum est, Secundum hominem ambulatis; potuit dici, Secundum carnem. Magis autem hoc apparuit in his quæ subjunxit: Cum enim quis dicat, Ego sum Pauli; alius autem, Ego Apollo: nonne homines estis? Quod dicebat, Animales estis, & Carnales estis: expressius dixit, Homines estis: quod est, Secundum hominem vivitis, non secundum Deum, secundum quem si viveretis, dii essetis.

CAPUT V.

Quod de corporis animeque natura tolerabilior quidem Platoniorum quam Manicheorum sit opinio; sed & ipsi reprobandur, quoniam vitiorum causas nature carnis adscribunt.

Non igitur opus est in peccatis vitiosque nostris ad Creatoris injuriam carnis accusare naturam, quæ in genere atque ordine suo bona est: sed deserto Creatore bono, vivere secundum creatorem bonum, non est bonum; sive quisque secundum carnem, sive secundum animam, sive secundum totum hominem, qui constat ex anima &

Edici & MSS. sed doctis spiritibus: excepto Colbertino veteri codice, qui habet, sed doctis spiritibus: juxta Græc. δὸν δὸν δὸν. pro quo vulgata, sed in doctrina. Sequitur editionem lxx. interpretum. Nam vulgata nostra Gen. 46. non plures quam septuaginta animas recenset. Tamen li-

carne, (unde & nomine solius anime, & nomine solius carnis significari potest,) eligat vivere. Nam qui velut summum bonum laudat animæ naturam, & tamquam malum naturam carnis accusat, profecto & animam carnaliter appetit, & carnem carnaliter fugit: quoniam id vanitate sentit humana, non veritate divina. Non quidem Platonici, sicut Manichæi desipiunt, ut tamquam mali naturam terrena corpora detestentur; cum omnia elementa, quibus iste mundus visibilis contrectabilisque compactus est, qualitatesque eorum Deo artificiali tribuant. Verumtamen ex terrenis artibus moribundisque membris sic affici animas opinantur, ut hinc eis sint morbi cupiditatum & timorum & lætitiæ sive tristitiæ: quibus quatuor vel perturbationibus, ut Cicero appellat, vel passionibus, ut plerique verbum è verbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum vitiositas continetur. Quod si ita est, quid est quod Æneas apud Virgilium, cum audisset à patre apud inferos, animas rursus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur, exclamans:

O pater, an ne aliquas ad cælum hinc ire putandum est

Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti Corpora? Quæ lucis miseris tam dira cupido? Numquidnam hæc tam dira cupido ex terrenis artibus moribundisque membris adhuc inest animarum illi prædicatissimæ puritati? Nonne ab hujusmodi corporeis, ut dicit, pestibus omnibus eas asserit esse purgatas, cum rursus incipiunt in corpora velle reverti? Unde colligitur, etiam si ita se haberet, quod est omnino vanissimum, vicissim alternans incessabiliter euntium atque redeuntium animarum mundatio & inquinatio, non potuisse veraciter dici, omnes culpabiles atque vitiosos motus animarum eis ex terrenis corporibus inolescere. Si quidem secundum ipsos, illa ut locutor nobilis ait, dira cupido usque adeo non est ex corpore, ut ab omni corporea peste purgata, & extra omne corpus animam constitutam, ipsam compellat esse in corpore. Unde etiam, illis factentibus, non ex carne tantum afficitur anima, ut cupiat, metuat, lætetur, & ægrefcat; verum etiam ex se ipsa his potest motibus agitari.

CAPUT VI.

De qualitate voluntatis humane, sub cuius judicio affertiones animi aut pravæ habentur, aut rectæ.

Interest autem qualis sit voluntas hominis: quia si perversa est, perversos habebit hos motus; si autem recta est, non solum inculpabiles, verum etiam laudabiles erunt. Voluntas est quippe in omnibus: immo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas & lætitiã, nisi voluntas in eorum consensionem quæ volumus? Et quid est metus atque tristitiã, nisi voluntas in dissensionem ab his quæ nolumus? Sed cum consentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas; cum autem consentimus fruendo his quæ volumus, lætitiã vocatur. Itemque cum dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est; cum autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis voluntas tristitiã est. Et omnino pro varietate rerum quæ appetuntur atque fugiuntur,

ber Actuum Apost. cap. 7. v. 14. habet animas septuaginta quinque. Vide infra lib. 16. c. 40. Nonnulli codices, parte. Sic MSS. At edici, & tristetur. MSS. consensione: & infra, in dissensione.

Oodium li-
cium.

* Psal. 138.

22.

Johan. 21.

15.

* Vide Ori-
gen. hom. 1.
in Gen.

Psal. 10.

7. Johan. 2.

25.

2. Tim. 3.

ficut allicitur vel offenditur voluntas hominis, ita in hos vel illos affectus mutatur & vertitur. Quapropter homo qui secundum Deum, non secundum hominem vivit, oportet ut sit amator boni: unde fit consequens ut malum oderit. Et quoniam nemo natura, sed quisquis malus est, vitio malus est: * perfectum odium debet malis, qui secundum Deum vivit, ut nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitium propter hominem; sed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odifese, remanebit.

CAPUT VII.

Amorem & dilectionem indifferentem & in bono & in malo apud sacras litteras inveniri.

NAM cuius propositum est amare Deum, & non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam se ipsum; procul dubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonae, quae usitatus in Scripturis sacris caritas appellatur: sed amor quoque secundum eandem sacras litteras dicitur. Nam & amatorem boni dicit Apostolus esse debere, quem regendo populo praecipit eligendum. Et ipse Dominus Petrum apostolum interrogans, cum dixisset, *Diligis me plus his?* Ille respondit, *Domine, tu scis quia amo te.* Et iterum Dominus quaesivit, non utrum amaret, sed utrum diligeret eum Petrus: at ille respondit iterum, *Domine, tu scis quia amo te.* Tertia vero interrogatione & ipse Dominus non ait, *Diligis me*, sed, *Amas me?* ubi secutus ait Evangelista, *Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me?* Cum Dominus non tertio, sed semel dixerit, *Amas me?* bis autem dixerit, *Diligis me?* Unde intelligimus, quod etiam cum dicebat Dominus, *Diligis me?* nihil aliud dicebat, quam, *Amas me?* Petrus autem non mutavit hujus unius rei verbum, sed etiam tertio, *Domine, inquit, tu omnia scis, tu scis quia amo te.*

2. Hoc propterea commemorandum putavi, quia nonnulli * arbitrantur aliud esse dilectionem sive caritatem, aliud amorem. Dicunt enim dilectionem accipiendam esse in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipsos auctores saecularium litterarum locutos esse, certissimum est. Sed viderint philosophi utrum vel qua ratione ista discernant. Amorem tamen eos in bonis rebus & erga ipsum Deum magni pendere, libri eorum satis loquuntur. Sed Scripturas religionis nostrae, quarum auctoritatem ceteris quibusque litteris anteponimus, non aliud dicere amorem, aliud dilectionem vel caritatem, insinuandum fuit. Nam & amorem in bono dici, jam ostendimus. Sed ne quis existimet amorem quidem & in bono & in malo, dilectionem autem non nisi in bono esse dicendam, illud attendat quod in Psalmo scriptum est: *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam.* Et illud apostoli Johannis: *Si quis dilexerit mundum, non est dilectio Patris in eo.* Ecce uno loco dilectio & in bono & in malo. Amorem autem in malo, (quia in bono jam ostendimus,) ne quisquam flagitet, legat quod scriptum est: *Erant enim homines se ipsos amantes, amatores pecuniae.* Recta itaque voluntas est bonus amor, & voluntas perversa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas est; id autem habens eoque fruens, laetitia est: fugiens quod ei adversatur, timor est; idque si acciderit sentiens, tristitia est. Proinde mala sunt ista, si

malus est amor; bona, si bonus. Quod dicimus, de Scripturis probemus. Concupiscit Apostolus dissolvi, & esse cum Christo. Et, *Concupivit anima mea desiderare iudicia tua:* vel si accommodatius dicitur, *Desideravit anima mea concupiscere iudicia tua.* Et, *Concupiscentia sapientiae perducit ad regnum.* Hoc tamen loquendi obtinuit consuetudo, ut si cupiditas vel concupiscentia dicatur, nec addatur cuius rei sit, non nisi in malo possit intelligi. Laetitia in bono est: *Laetamini in Domino, & exultate in Domino.* Et, *Dedisti letitiam in cor meum.* Et, *Adimplebis me letitia cum vulu tuo.* Timor in bono est apud Apostolum, ubi ait, *Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini.* Et, *Noli alium sapere, sed time.* Et, *Timeo autem, ne sicut serpens evam seduxit astutia sua, sic & vestrae mentes corrumpantur a castitate, quae est in Christo.* De tristitia vero, quam Cicero * magis aegritudinem appellat, dolorem autem Virgilius, ubi ait, *Dolent gaudentque,* (sed ideo malui tristitiam dicere, quia aegritudo vel dolor usitatus in corporibus dicitur), scrupulosior quaestio est, utrum inveniri possit in bono.

CAPUT VIII.

De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoici esse voluerunt, excluso dolore sive tristitia, quam virtus animi sentire non debeat.

QUAS enim Graeci appellant *Αταξιας*, Latine autem Cicero * constantias nominavit, Stoici tres esse voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro laetitia gaudium, pro metu cautionem: pro aegritudine vero vel dolore, quam nos vitandae ambiguitatis gratia, tristitiam maluimus dicere, negaverunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquit, appetit bonum, quod facit sapiens. Gaudium de bono adeptum est, quod ubique adipiscitur sapiens. Cautio devitat malum, quod debet sapiens devitare. Tristitia porro quia de malo est, quod jam accidit; nullum autem malum existimant posse accidere sapienti: nihil in ejus animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, ut velle, gaudere, cavere negent, nisi sapientem: stultum autem non nisi cupere, laetari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias, has autem quatuor perturbationes secundum Ciceronem, secundum plurimos autem passiones. Graece autem illae tres, sicut dixi, appellantur *Αταξιας*; istae autem quatuor *πάθη*. Haec locutio utrum Scripturis sanctis congruat, cum quaererem quantum potui diligenter, illud

inveni quod ait Propheta: *Non est gaudere impiis, dicit Dominus:* tamquam impii laetari possint potius quam gaudere de malis; quia gaudium proprie bonorum & piorum est. Item illud in Evangelio, *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, haec & vos facite illis:* ita dictum videtur, tamquam nemo possit aliquid male vel turpiter velle, sed cupere. Denique propter consuetudinem locutionis nonnulli interpretes addiderunt bona, & ita interpretati sunt: *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines bona.* Cavendum enim putaverunt, ne quisquam inhonesta velit sibi fieri ab hominibus, ut de turpioribus taceam, certe luxuriosa convivia, in quibus se, si & ipse illis faciat similia, hoc praecipuum existimet impleturum. Sed in Graeco Evangelio, unde in Latinum translatum est, non legitur, *bona*: sed, *Quaecumque vultis ut*

faciant vobis homines, haec & vos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit, *vultis*, jam voluit intelligi *bona*. Non enim ait, cupidus.

2. Non tamen semper his proprietatibus locutio nostra frenanda est, sed interdum his utendum est: & cum legimus eos quorum auctoritati resultare fas non est, ibi sunt intelligendae, ubi rectus sensus alium exitum non potest invenire: sicut ista sunt quae exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Evangelio commemoravimus. Quis enim nescit impios exultare laetitia? Et tamen *Non est gaudere impiis, dicit Dominus.* Unde, nisi quia gaudent aliud est, quando proprie signateque hoc verbum ponitur? Item quis negaverit non recte praecipii hominibus, ut quaecumque sibi ab aliis fieri cupiunt, haec eis & ipsi faciant, ne se invicem turpitudine illicitae voluptatis oblectent? Et tamen saluberrimum verissimumque praecipuum est, *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, eadem & vos facite illis.* Et hoc unde, nisi quia hoc loco modo quodam proprio voluntas posita est, quae in malo accipi non potest? Locutio vero usitata, quam frequentat maxime consuetudo sermonis, non utique diceretur, *Noli velle mentiri omne mendacium:* nisi esset & voluntas mala, a cuius pravitate illa distinguitur, quam praedicaverunt Angeli dicentes, *Pax in terra hominibus bonae voluntatis.* Nam ex abundantia additum est, *bonae*, si esse non potest nisi bona. Quid autem magnum in caritatis laudibus dixisset Apostolus, quod non gaudeat super iniquitate, nisi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud auctores saecularium litterarum, talis istorum verborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator amplissimus, *Cupio, Patres conscripti, me esse clementem.* Quia id verbum in bono posuit, quis tam perversè doctus existat, qui non eum *Cupio*, sed *Volo* potius dicere debuisse contendat? Porro apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine, Nihil volo aliud, inquit, nisi Philumenam. Quam voluntatem fuisse libidinem, responsio quae ibi servi ejus senioris inducitur, satis indicat. Ait namque domino suo, *Quanto satius est, te id dare operam, quo istum amorem ex animo amoveas tuo, quam id loqui quo magis libido frustra accendatur tua.* Gaudium vero eos & in malo posuisse, ille ipse Virgilianus testis est versus, ubi has quatuor perturbationes summa brevitate complexus est: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Dixit etiam idem auctor, *Mala mentis gaudia.*

3. Proinde volunt, cavent, gaudent & boni & mali; atque ut eadem aliis verbis enuntiemus, cupiunt, timent, laetantur & boni & mali: sed illi bene, isti male, sicut hominibus seu recta seu perversa voluntas est. Ipsa quoque tristitia, pro qua Stoici nihil in animo sapientis inveniri posse putaverunt, reperitur in bono, & maxime apud nostros. Nam laudat Apostolus Corinthios, quod contristati fuerint secundum Deum. Sed fortasse quis dixerit, illis Apostolum fuisse congratulatum, quod contristati fuerint penitendo: qualis tristitia, nisi eorum qui peccaverint, esse non potest. Ita enim dicit: *Video quoddam epistola illa, esse ad horam contristavit vos, nunc gaudeo, non quia contristati estis,*

Eccli. 7. 14.

Luc. 2. 14.

1. Cor. 13. 6.

Orat. 1. in
Caesario.

In Andria.
Act. 2. 10.

a

b

Enid. 6.

Enid. 4.

b

Tristitia
secundum
Deum.
1. Cor. 7.
8. &c.

sed quia contristati estis ad penitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem impendendam operatur. Ecce enim id ipsum secundum Deum contristari, quantum perficit in vobis industriam. Ac per hoc possunt Stoici pro suis partibus respondere, ad hoc videri utilem esse tristitiam, ut peccasse peniteat; in animo autem sapientis ideo esse non posse, quia nec peccatum in eum cadit, cuius penitentia contristeretur, nec ullum aliud malum, quod perpetiendum & sentiendo sit tristis. Nam & Alcibiadem ferunt, (si me de nomine hominis memoria non fallit,) cum sibi beatus videretur, Socrate disputante, & ei quam miser esset, quoniam stultus esset, demonstrante, flevisse. Huic ergo stultitia fuit causa etiam hujus utilis optandaeque tristitiae, quae homo esse se doler, quod esse non debet. Stoici autem non stultum, sed sapientem aiunt tristem esse non posse.

CAPUT IX.

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iustorum.

VERUM his philosophis, quod ad istam quaestionem de animi perturbationibus attinget, jam respondimus in nono hujus Operis libro, ostendentes eos non tam de rebus, quam de verbis cupidiores esse contentionis, quam veritatis. Apud nos autem juxta Scripturas sacras sanamque doctrinam, civis sanctae Civitatis Dei in hujus vitae peregrinatione secundum Deum viventes, metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent. Metuunt poenam aeternam, cupiunt vitam aeternam: dolent in re, quia ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt adoptionem expectantes redemptionem corporis sui; gaudent in spe, quia fiet sermo, qui scriptus est, *Absorpta est mors in victoriam.* Item metuunt peccare, cupiunt perseverare: dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Ut enim metuunt peccare, audiunt, *Quoniam abundantia iniquitatis, refrigescet caritas multorum.* Ut cupiant perseverare, audiunt quod scriptum est, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Ut dolent in peccatis, audiunt, *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.* Ut gaudent in operibus bonis, audiunt, *Hilarem datorem diligit Deus.* Item sicuti se infirmitas eorum firmitasque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Ut enim metuunt tentari, audiunt, *Si quis preoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis; intendens te ipsum, ne & tu tenteris.* Ut autem cupiant tentari, audiunt quemdam virum fortem Civitatis Dei dicentem, *Proba me Domine, & tenta me; ure renes meos & cor meum.* Ut dolent in tentationibus, vident Petrum stentem: ut gaudeant in tentationibus, audiunt Jacobum dicentem, *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.*

2. Non solum autem propter se ipsos his momentis affectibus, verum etiam propter eos, quos liberari cupiunt, & ne pereant metuunt, & dolent si pereunt, & gaudent si liberantur. Illum

initio dicit

c Vind. & Am omittunt, *impendendam*. Sed habent ceteri libri, eamque vocem, quae Graeco respondet *ἀποκρίσεις*, praeteritice non loquitur Augustinus, ut videtur est in Sermonem 254. n.

quippe optimum & fortissimum, virum, qui in A suis infirmitatibus gloriatur, ut eum potissimum commemoremus, qui in Ecclesiam Christi ex Gentibus venimus, Doctorem Gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus suis coapostolis laboravit, & pluribus epistolis populos Dei, non eos tantum qui praesentes ab illo videbantur, verum etiam illos qui futuri praevidebantur, instruxit; illum, inquam, a virum, athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est & angelis & hominibus, legitime magnum agonem certantem, & palmam supernae vocationis in anteriora sectantem, oculis fidei libentissime b spectant, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, foris habentem pugnas, intus timores, cupientem dissolvi, & esse cum Christo, desiderantem videre Romanos, ut aliquem fructum habeat & in illis, sicut & in ceteris gentibus; aemulantes Corinthios, & ipsa aemulatione metuentem, ne seducantur eorum mentes a castitate quae in Christo est; magnam tristitiam & continuum dolorem cordis de Israelitis habentem, quod ignorantes Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiae Dei non essent subjecti; nec solum dolorem, verum etiam luctum suum denuntiantem quibusdam qui ante peccaverunt, & non egerunt poenitentiam super immunditia & fornicationibus suis.

3. Hi motus, hi affectus de amore boni & de sancta caritate venientes, si vitia vocanda sunt, sinamus ut ea quae verè vitia sunt, virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem sequantur istae affectiones, quando ubi oportet adhibentur, quis eas tunc morbos seu vitiosas passiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipse Dominus in forma servi agere vitam dignatus humanam, sed nullam habens omnino peccatum, adhibuit eas ubi adhibendas esse judicavit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus & verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Cum ergo ejus in Evangelio ista referuntur, quod super duritiam cordis Judaeorum cum ira contristatus sit; quod dixerit, *Gaudete propter vos, ut credatis*; quod Lazarum suscitatus etiam lacrymas fuderit; quod concupiverit cum discipulis suis manducare pascha, quod propinquante passione tristis fuerit anima ejus, non falso utique referuntur. Verum ille hos motus certae dispensationis gratia, ita cum voluit suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo.

4. Proinde, quod fatendum est, etiam cum rectas & secundum Deum habemus has affectiones, hujus vitae sunt, non illius quam futuram speramus, & saepe illis etiam inviti cedimus. Itaque aliquando, quamvis non culpabili cupiditate, sed laudabili caritate moveamur; etiam dum nolumus, flemus. Habemus ergo eas ex humanae conditionis infirmitate; non autem ita Dominus Jesus, cujus d & infirmitas fuit ex potestate. Sed dum vitae hujus infirmitatem gerimus, si eas omnino nullas habeamus, tunc potius non rectè vivimus. Vitiuperabat enim & detestabatur Apostolus quosdam, quos etiam esse dixit sine affectione. Cul-

a Vind. Am. Er. & plerique MSS. *verum athletam Christi*.
 b Plures MSS. *expectantem*. Et quidam, *spectantem*.
 c Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. *vera*.
 d Particula & abest à MSS. plerisque.
 e Plures MSS. *animi*.

pavit etiam illos sacer Pfalmus, de quibus ait, *Sustinui qui simul contristaretur, & non fuit*. Nam omnino non dolere, dum fumus in hoc loco miseriae, profecto sicut * quidam etiam apud saeculi hujus litteratos sensit & dixit, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Quocirca illa quae *ἀπάθεια* Græcè dicitur, quae si Latine posset, impassibilitas diceretur, si ita intelligenda est, (in animo quippe, non in corpore accipitur,) ut sine his affectionibus vivatur, quae contra rationem accidunt, mentemque perturbant, bona planè & maxime optanda est; sed nec ipsa hujus est vitae. Non enim qualiumcumque hominum vox est, sed maxime piorum multumque justorum atque sanctorum, *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est*. Tunc itaque *ἀπάθεια* ista erit, quando peccatum in homine nullum erit. Nunc verò satis bene vivitur, si sine crimine: sine peccato autem qui se vivere existimat, non id agit, ut peccatum non habeat, sed ut veniam non accipiat. Porro si *ἀπάθεια* illa dicenda est, cum * animum contingere omnino non potest ullus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis judicet esse pejorem? Potest ergo non absurdè dici perfectam beatitudinem sine stimulo timoris & sine ulla tristitia futuram: non ibi autem futurum amorem gaudiumque quis dixerit, nisi omni modo à veritate seclusus? Si autem *ἀπάθεια* illa est, ubi nec metus ullus exterreret, nec f angit dolor, aversa est in hac vita, si rectè, hoc est, secundum Deum vivere volumus: in illa verò beata, quae sempiterna promittitur, e planè speranda est.

5. Timor namque ille de quo dicit apostolus Johannes, *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem, quia timor poenam habet; qui autem timet, non est perfectus in caritate*: non est ejus generis timor, cujus ille quo timebat apostolus Paulus, ne Corinthii serpentina seducerentur astutià; hunc enim timorem habet caritas, immo non habet nisi caritas: sed illius est generis timor, qui non est in caritate, de quo ipse apostolus Paulus ait, *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore*. Timor verò ille *caustus permanens in saeculum saeculi*, si erit & in futuro saeculo, (nam quo alio modo potest intelligi permanere in saeculum saeculi?) non est timor exterrrens à malo, quod accidere potest; sed tenens in bono, quod amitti non potest. Ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto, si dici potest, mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare, & non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate caritatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor esse poterit in illa certissima securitate perpetuorum felicitumque gaudiorum; sic dictum est, *Timor Domini caustus permanens in saeculum saeculi*, quemadmodum dictum est, *Patientia pauperum non peribit in aeternum*. Ne-

f MSS. nonnulli, *tingit*.
 g Vind. Am. & Er. *timor planè sperandus est*. Lov. *timor planè sperandus est*. At MSS. carent verbo *timor*, & habent *sperandus est*, scilicet *amorem*.

permanere, quia id permanebit, quò timor ipse perduravit.

6. Quae cum ita sint, quoniam recta vita ducenda est, qua perveniendum sit ad beatam, omnes affectus istos vita recta rectos habet, perversa perversos. Beata verò eademque aeterna amorem habebit & gaudium non solum rectum, verum etiam certum: timorem autem ac dolorem nullum. Unde jam apparet utcumque, quales esse debeant in hac peregrinatione cives Civitatis Dei, viventes secundum spiritum, non secundum carnem, hoc est, secundum Deum, non secundum hominem: & quales in illa quò tendunt, immortalitate futuri sint. Civitas porro, id est, societas impiorum non secundum Deum, sed secundum hominem viventium, & in ipso cultu fallax, contentumque verè divinitatis, doctrinas hominum dæmonumve sectantium, his affectibus pravis tamquam morbis & perturbationibus quatitur. Et si quos cives habet, qui moderari talibus motibus, & eos quasi temperare videantur, sic impietate superbi & elati sunt, ut hoc ipso in eis sint majores tumores, quo minores dolores. Et si nonnulli tanto immaniore, quanto rariore vanitate hoc in se ipsis adamaverint, ut nullo profusus erigantur & excitentur, nullo fleantur atque inclinentur affectu, humanitatem totam potius amittunt, quam veram assquantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid, ideo rectum; aut quia stupidum est, ideo sanum.

CAPUT X.

An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationibus, prius quam deliquerint, affectos fuisse credendum sit.

Sed utrum primus homo vel primi homines, (duorum erat quippe conjugium,) habebant istos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore spiritali non habebimus omnino purgato finitoque peccato, non immeritò quaeritur. Si enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id est, paradiso? Quis tandem absolutè dici beatus potest, qui timore afficitur, vel dolore? Quid autem timere aut dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala valetudo; nec aberat quidquam, quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat quod carnem animumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se conjugum fida & sincera societate viventium, & ex hoc amore grande gaudium, non desistente quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla peccati, qua manente nullum omnino aliunde malum, quod contristaret, irruerat. An fortè cupiebant prohibitum lignum ad vescendum contingere, sed mori metuebant; ac per hoc & cupiditas, & metus jam tunc illos homines etiam in illo perturbabat loco? Absit ut hoc existimemus fuisse, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque enim nullum peccatum est, ea quae lex Dei prohibet concupiscere, atque ab his abstinere timore poenae, non amore justitiae. Absit, inquam, ut ante omne peccatum, jam ibi fuerit tale peccatum, ut hoc de ligno admitterent, quod de muliere Dominus ait, *Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam*

Hominum primorum status.

Math. 5. 28.

a Aliquot MSS. *Atque ita*.
 b Apud Lov. omisium est, *eam*.

machatus est eam in corde suo. Quam igitur felices erant primi homines, & nullis agitantur perturbationibus animum, & nullis corporum laedebantur incommodis: tam felix universa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros trajecerunt, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quae damnationem reciperet: atque * ista permanente felicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum est, *Crescite, & multiplicamini*, praedestinatorum sanctorum numerus compleretur, alia major daretur, quae beatissimis Angelis data est: ubi jam esset certa securitas peccatorum neminem, neminemque moriturum: & talis esset vita sanctorum, post nullum laboris, doloris, mortis experimentum, qualis erit post haec omnia in incorruptione corporum reddita resurrectione mortuorum.

CAPUT XI.

De lapsu primi hominis, in quo bene condita natura est, nec potest nisi à suo Auctore reparari.

Sed quia Deus cuncta praescivit, & ideo hominem quoque peccatum ignorare non potuit; secundum id quod praescivit atque disposuit Civitatem sanctam, b eam debemus asserere, non secundum illud quod in nostram cognitionem pervenire non potuit, quia in Dei dispositione non fuit. Nec enim homo peccato suo divinum potuit perturbare consilium, quasi Deum quod statuerat mutare compulerit: cum Deus praesciendo utrumque praevenerit, id est, & homo, quem bonum ipse creavit, quam malus esset futurus, & quid boni etiam sic de illo esset ipse facturus. Deus enim etsi dicitur statuta mutare, (unde tropica locutione in Scripturis sanctis etiam poenituisse legitur Deum,) juxta id dicitur, quod homo speraverat, vel naturalium causarum ordo gestabat; non juxta id quod se Omnipotens facturus esse praesciverat. Fecit itaque Deus, sicut scriptum est, hominem rectum: ac per hoc voluntatis bonae. Non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est Dei: cum ea quippe ab illo factus est homo. Mala verò voluntas prima, quoniam omnia mala opera praecessit in homine, defectus potius fuit quidam ab opere Dei ad sua opera, quam opus ullum. Et ideo mala opera, quia secundum se, non secundum Deum: ut eorum operum tamquam fructuum malorum voluntas ipsa esset velut arbor mala, aut ipse homo in quantum mala voluntatis. Porro mala voluntas, quamvis non sit secundum naturam, sed contra naturam, quia vitium est: tamen ejus naturae est, cujus est vitium, quod nisi in natura non potest esse: sed in ea quam creavit ex nihilo, non quam genuit Creator de semetipso, sicut genuit Verbum, per quod facta sunt omnia. Quia etsi de terrae pulvere Deus finxit hominem, eadem terra omnisque terrena materies omnino de nihilo est, animamque de nihilo factam dedit corpori, cum factus est homo. Usque adeo autem mala vincuntur à bonis, ut quamvis sinantur esse ad demonstrandum quam possit & ipsis bene uti justitia providentissima Creatoris; bona tamen sine malis esse possint, sicut Deus ipse verus & summus, sicut omnis super istum caliginosum aërem caelestis invisibilis c visibilisque creatura; mala verò sine bonis

* Sola editio Lov. *invisibilisque*: omissa voce, *visibilis*.

esse non possint, quoniam naturæ in quibus sunt, in quantum naturæ sunt, utique bonæ sunt. Detrahitur porrò malum, non aliquâ naturâ quæ accesserat, vel ullâ ejus parte sublatâ, sed eâ quæ viatiata ac depravata fuerat, sanatâ atque correctâ. ARBITRIUM igitur VOLUNTATIS tunc est verè liberum, cum vitii peccati que non servit. Tale datum est à Deo: quod amissum proprio vitio, nisi à quo dari potuit, reddi non potest. Unde Veritas dicit, *Si vos Filii liberaverit, tunc verè liberi eritis.* Id ipsum est autem, ac si diceret, Si vos Filii salvos fecerit, tunc verè salvi eritis. Inde quippe liberator, unde salvator.

2. Vivebat itaque homo secundum Deum in paradiso, & corporali & spiritali. Neque enim erat paradisi corporalis propter corporis bona, & propter mentis non erat spiritalis; aut verò erat spiritalis quo per interiores, & non erat corporalis quo per exteriores sensus homo frueretur. Erat planè utrumque propter utrumque. Postea verò quàm superbus ille angelus, ac per hoc indignus, per eandem superbiam à Deo ad semetipsum conversus, quodam quasi tyrannico fastu gaudere subditis, quàm esse subditus eligens, de spiritali paradiso cecidit, (de cujus lapsu sociorumque ejus, qui ex angelis Dei angeli ejus effecti sunt, in libris undecimo & duodecimo hujus Operis satis, quantum potui, disputavi,) malefuadâ versutiâ in hominis sensus serpere affectans, cui utique stanti, quoniam ipse ceciderat, invadebat, colubrum in paradiso corporali, ubi cum duobus illis hominibus masculo & femina animalia etiam terrestria cetera subdita & innoxia versabantur, animal scilicet lubricum & tortuosus amfractibus mobile, operi suo congruum, per quem loqueretur, elegit, eoque per angelicam præsentiam præstantioremque naturam spiritali nequitia sibi subiecto, & tamquam instrumento abutens, fallacia fermocinatus est femina: à parte scilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, ut gradatim perveniret ad totum, non existimans virum facile credulum, nec errando posse decipi, sed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus, nec Salomonem credibile est errore putasse idolis esse serviendum, sed blanditiis femineis ad illa sacrilegia fuisse compulsus: ita credendum est, illum virum suæ feminae, uni unum, hominem homini, conjugem conjugi, ad Dei legem transgrediendam, non tamquam verum loquenti credidisse seductum, sed sociali necessitudine paruisse. Non enim frustra dixit Apostolus, *Sed & Adam non est seductus, mulier autem seducta est: nisi quia illa quod ei serpens locutus est, tamquam verum esset, accepit, ille autem ab unico noluit consortio dirimi, nec in communione peccati, nec ideo minus reus, sed sciens prudenter peccavit.* Unde & Apostolus non ait, Non peccavit: sed, *Non est seductus.* Nam utique ipsum ostendit, ubi dicit, *Per unum hominem intravit peccatum in mundum:* & paulò post apertius, *In similitudine,* inquit, *prævaricationis Adæ.* Eos autem seductos intelligi voluit, qui id quod faciunt, non putant esse peccatum: ille autem scivit. Alioquin quomodo verum erit, *Adam non est seductus?* Sed

Johan. 8. 36.

Exodi 32. 4.

3. Reg. 11. 4.

1. Tim. 2. 14.

Rom. 5. 12.

ibidem 14.

a Vind. Am. E. & nonnulli MSS. malefuada. Ceteri ferè MSS. malefuadanda. Melius Lov. malefuada: ut apud Virgil. Aeneid. 6. malefuada famet.
b Plures MSS. fallaciam.

inexpertus divinæ severitatis in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum. Ac per hoc in eo quidem quo mulier seducta est, non est ille seductus, sed eum fefellerit, quomodo fuerat iudicandum quod erat dicturus, *Mulier quam dedisti Gen. 3. 12. mecum, ipsa mihi dedit, & manducavi.* Quid ergo pluribus? Etsi credendo non sunt ambo decepti, peccando tamen ambo sunt capti, & diaboli laqueis implicati.

CAPUT XII.

De qualitate primi peccati per hominem admisi.

SI quem verò movet, cur aliis peccatis sic natura non mutetur humana, quemadmodum illa duorum primorum prævaricatione mutata est, ut tantæ corruptioni, quantum videmus atque sentimus, & per hanc subjaceret morti, ac tot & tantis tamque inter se contrariis perturbaretur & fluctuaret affectibus, qualis in paradiso ante peccatum, licet in corpore esset animal, utique non fuit: si quis hoc movetur, ut dixi, non ideo debet existimare leve ac parvum illud fuisse commissum, quia in esca factum est, non quidem mala, nec noxia, nisi quia prohibita. Neque enim quidquam mali Deus in illo tantæ felicitatis loco crearet atque plantaret. Sed obedientia commendata est in præcepto, quæ virtus in creatura rationali mater quodam modo est omnium custosque virtutum: quando quidem ita facta est, ut ei subdita esse sit utile; perniciosum autem suam, non ejus à quo creata est, facere voluntatem. Hoc itaque de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia subiacebat, tam leve præceptum ad observandum, tam breve ad memoriâ retinendum, ubi præsertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de pœna transgressionis postea subsecutum est, tanto majore injustitiâ violatum est, quanto faciliore posset observantiâ custodiri.

CAPUT XIII.

Quòd in prævaricatione Adæ ad opus malum voluntas præcessit mala.

IN occulto autem mali esse cœperunt, ut in aperta inobedientiam laborarent. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi præcessisset mala voluntas. Porrò malæ voluntatis initium quod potuit esse nisi superbia? *Initium enim omnis peccati superbia est.* Quid est autem superbia, nisi perveræ celsitudinis appetitus? Perverfa enim celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhaerere principio, sibi quodam modo fieri atque esse principium. Hoc fit, cum sibi nimis placet. Sibi verò ita placet, cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit quàm ipse sibi. Spontaneus est autem iste defectus: quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, à quo illustrabatur ut videret, & accendebatur ut amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum averteretur, & ex hoc tenebreferet & frigeret, ut vel illa verum crederet dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris præponeret voluntatem, putaretque se venialiter transgressorem esse præcepti, si vitæ suæ sociam non desereret etiam in societate peccati. Non malum ergo opus factum est, id est, illa transgressio, ut cibo prohibito vesceretur.

Obedientia meret virtutum.

Superbia. Esai. 10. 35.

Opus malum non nisi à malis fit.

c Er. & MSS. si sciens.
d Editi, ipsum peccasse ostendit. Abest peccasse à MSS.
e Sic MSS. juxta Græc. LXX. At editi, quam dedisti mihi sociam.
f Am. Er. & Lov. & mori. Abest & à MSS.

Matth. 7. 18.

2. Petri 2. 10. Sibi placentes.

Humilitas.

Psal. 72. 18.

Gen. 3. 5.

c

d

e

Prov. 16. 18.

cerentur, nisi ab eis qui jam mali erant. Neque enim fieret ille fructus malus, nisi ab arbore mala. Ut autem esset arbor mala, contra naturam factum est: quia nisi vitio voluntatis, quod contra naturam est, non utique fieret. Sed vitio depravari, nisi ex nihilo facta, natura non posset. Ac per hoc ut natura sit, ex eo habet quòd à Deo facta est; ut autem ab eo quod est deficiat, ex hoc quòd de nihilo facta est. Nec sic defecit homo, ut omnino nihil esset: sed ut inclinatus ad se ipsum inhaerebat. Relicto itaque Deo, esse in semetipso, hoc est, sibi placere, non jam nihil esse est, sed nihilo propinquare. Unde superbi secundum Scripturas sanctas alio nomine appellantur, sibi placentes. Bonum est enim sursum habere cor: non tamen ad se ipsum, quod est superbia; sed ad Dominum, quod est obedientiæ, quæ nisi humilium non potest esse. Est igitur aliquid humilitatis miro modo quod sursum faciat cor, & est aliquid elationis quod deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, ut elatio sit deorsum, & humilitas sursum. Sed pia humilitas facit subditum superiori; nihil est autem superius Deo: & ideo exaltat humilitas, quæ facit subditum Deo. Elatio autem quæ in vitio est, eo ipso quo respuit subjectionem, & cadit ab illo, quo non est quidquam superius, & ex hoc erit inferius, & fit quod scriptum est: *Dejecisti eos, cum extollerentur.* Non enim ait, cum elati fuissent, ut prius extollerentur, & postea deicerentur: sed cum extollerentur, tunc dejecti sunt. Ipsum quippe extolli, jam dejecti est. Quapropter quod nunc in Civitate Dei, & Civitati Dei in hoc sæculo peregrinanti maximè commendatur humilitas, & in ejus Rege, qui est Christus, maximè prædicatur; contrariumque huic virtuti elationis vitium, in ejus adversario, qui est diabolus, maximè dominari, sacris litteris edocetur: profectò ista est magna differentia, qua Civitas, unde loquimur, utraque discernitur; una scilicet societas piorum hominum, altera impiorum, singula quæque cum angelis ad se pertinentibus, in quibus præcessit hæc amor Dei, hæc amor sui.

2. Manifesto ergo apertoque peccato, ubi factum est quod Deus fieri prohibuerat, diabolus hominem non cepisset, nisi jam ille sibi ipsi placere cœpisset. Hinc enim & delectavit quod dictum est, *Eritis sicut dii.* Quod melius esse possent summo veroque principio cohærendo per obedientiam, non suum sibi existendo principium per superbiam. Dii enim creati, non sua veritate, sed Dei veri participatione sunt dii. Plus autem appetendo, minus est: qui dum sibi sufficere diligit, ab illo qui ei verè sufficit, deficit. Illud itaque malum, quo cum sibi homo placet, tamquam sit & ipse lumen, avertitur ab eo lumine, quod ei si placeat & ipse sit lumen: illud, inquam, malum præcessit in abdito, ut sequeretur hoc malum quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est: *Ante ruinam exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur.* Illa profus ruina quæ fit in oc-

culto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam ibi sit defectus, quod est relictus excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imaginatione justitiæ. Et audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubritas enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quàm sibi placuit, quando præsumsit. Hoc dicit & facer Psalmus: *Imple facies eorum ignominia, & quaerent nomen tuum, Domine:* id est, ut tu eis placcas quaerentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt quaerendo suum.

CAPUT XIV.

De superbia transgressionis, quæ ipsa fuit transgressioe deterior.

SED est peior damnabiliorque superbia, quæ etiam in peccatis manifestis suffugium excusationis inquiritur: sicut illi primi homines, quorum & illa dixit, *Serpens seduxit me, & manducavi:* & illa dixit, *Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit à ligno, & edii.* Nusquam hæc sonat petitio veniæ, nusquam imploratio medicinæ. Nam licet isti non sicut Cain, quod commiserunt, negent; adhuc tamen superbia in alium quærit referre, quod perperam fecit: superbia mulieris in serpentem, superbia viri in mulierem. Sed accusatio potius quàm excusatio vera est, ubi mandati divini est aperta transgressio. Neque enim hoc propterea non fecerunt, quia id mulier serpente suadente, vir muliere impertiente commisit; quasi quidquam Deo, cui vel crederetur, vel cederetur, anteponendum fuerit.

CAPUT XV.

De justitia retributionis, quam primi homines pro sua inobedientia receperunt.

QUIA ergo contentus est Deus jubens, qui creaverat, qui ad suam imaginem fecerat, qui ceteris animalibus præposuerat, qui in paradiso constituerat, qui rerum omnium copiam salutisque præstiterat, qui præceptis nec pluribus nec grandibus nec difficilibus oneraverat, sed uno brevissimo atque levissimo ad obedientiam salubritatem adminiculaverat, quo eam creaturam, cui libera servitus expediret, se esse Dominum commonebat: justa damnatio subsecuta est, talisque damnatio, ut homo qui custodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne spiritalis, fieret etiam mente carnalis; & qui suam superbiam sibi placuerat, Dei justitiâ sibi donaretur; nec sic ut in sua esset omnimodis potestate, sed à se ipse quoque dissentiens, sub illo qui peccando consensit, pro libertate quam concupivit, duram miseramque ageret servitutem; mortuus spiritu volens, & corpore moriturus invitus: desertor æternæ vitæ, etiam æternâ, nisi gratia liberaret, morte damnatus. Quisquis hujusmodi damnationem vel nimiam, vel injustam putat, metiri profectò nescit, quanta fuerit iniquitas in peccando, ubi tanta erat non

a Sic melioris notæ MSS. At Vind. Am. Er. ab eo quod facta est. Lov. ab eo à quo facta est.
b Plerique MSS. omittunt, quo: postque subjectionem, Vind. prosequitur, cadit ab illo, omisâ particulâ &.
c Sic Vind. & MSS. At Am. Er. & Lov. virtute.
d Editi, homo appendo. Abest homo à MSS.
e Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. delegit.

f Editi, Et ideo. Abest ideo à MSS.
g Editi, qui hominem creaverat, qui ad suam imaginem eum fecerat. At MSS. non habent hominem, nec eum.
h Sic MSS. At editi, & quia.
i Vind. Am. Er. ne sicut affectabat, in sua esset &c. Lov. nec sicut affectabat &c. Abest affectabat à MSS. qui habent, nec sic (intelligo sibi donaretur) ut in sua esset &c.

Abrahæ obedientia. Gen. 22. 2.

Philip. 2. 8.

Inobedientia pœna.

Psal. 143. 4.

Voluntas.

Dolor carnis & animæ.

Libido vox generalis ad omnem cupiditatem. Cetero in 4. T. 1. 6.

peccandi facilitas. Sicut enim Abrahæ non immerito magna obedientia prædicatur, quia ut occideret filium, res difficilissima est imperata: ita in paradiso tanto major inobedientia fuit, quanto id quod præceptum est, nullius difficultatis fuit. Et sicut obedientia secundi hominis eo prædicabilior, quo factus est obediens usque ad mortem: ita inobedientia primi hominis eo detestabilior, quo factus est inobediens usque ad mortem. Ubi enim magna est inobedientia pœna proposita, & res à Creatore facilis imperata, quisnam satis explicet, quantum malum sit, non obedire in re facili, & tantæ potestatis imperio, & tanto terrenti supplicio?

2. Denique ut brevis dicatur, in illius peccati pœna quid inobedientia nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum inobedientia ejus ipsius, ut quoniam noluit quod potuit, quod non potest velit? In paradiso enim etiam si non omnia poterat ante peccatum, quidquid tamen non poterat, non volebat, & ideo poterat omnia quæ volebat. Nunc verò sicut in ejus stirpe cognoscimus, & divina Scriptura testatur, homo vanitati similis factus est. Quis enim enumerat, quam multa quæ non potest velit, dum sibi ipse, id est, voluntati ejus, ipse animus ejus, eoque inferior caro ejus non obtemperat? Ipso namque invito, & animus plerumque turbatur, & caro dolet, & veterascit, & moritur, & quidquid aliud patimur, quod non pateremur invitati, si voluntati nostræ nostra natura omni modo atque ex omnibus partibus obediret. At enim aliquid caro patitur, quo servire non sinitur? Quid interest unde, dum tamen per justitiam dominantis Dei, cui subditi servire volumus, caro nostra nobis, quæ subdita fuerat, non serviendo molesta sit, quamvis nos Deo non serviendo, molesti nobis potuerimus esse, non illi? Neque enim sic ille nostro, ut nos servitio corporis indigemus: & ideo nostra est quod recipimus, non illius pœna quod fecimus. Dolores porrò qui dicuntur carnis, animæ sunt in carne, & ex carne. Quid enim caro per se ipsam sine anima vel dolet, vel concupiscit? Sed quod concupiscere caro dicitur vel dolere, aut ipse homo est, sicut discernimus, aut aliquid animæ, quod carnis afficit passio, vel aspera, ut faciat dolorem, vel lenis, ut voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offensus est animæ ex carne, & quædam ab ejus passione diffensus: sicut animæ dolor, quæ tristitia nuncupatur, diffensus est ab his rebus quæ nobis nolentibus acciderunt. Sed tristitiam plerumque præcedit metus, qui & ipse in anima est, non in carne. Dolorem autem carnis non præcedit ullus quasi metus carnis, qui ante dolorem in carne sentitur. Voluptatem verò præcedit appetitus quidam, qui sentitur in carne quasi cupiditas ejus, sicut fames & sitis, & ea quæ in genitalibus usitatis libido nominatur, cum hoc sit generale vocabulum omnis cupiditatis. Nam & ipsam iram nihil aliud esse, quam ulciscendi libidinem; veteres definiunt: quamvis nonnumquam homo, ubi vindictæ nullus est sensus, etiam rebus inanimis irascatur, ut malè scribentem stilum collidat, vel calamum frangat iratus. Verum & ista licet irrationabilior, tamen quædam ulciscendi libido est, & nescio quæ,

1 Invenit dictum Terentii Andr. Act. 2. Scen. 1. Quoniam non potest fieri quod velit, id vult quod possit.
2 Aliquot MSS. pro justitia dominantis Dei.

ut ita dixerim, quasi umbra retributionis, ut qui malè faciunt, mala patiantur. Est igitur libido ulciscendi, quæ ira dicitur: est libido habendi pecuniam, quæ avaritia: est libido quomodocumque vincendi, quæ pervicacia: est libido gloriantur, quæ jactantia nuncupatur. Sunt multæ varietates libidines, quarum nonnullæ habent etiam vocabula propria, quædam verò non habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam civilia bella testantur?

CAPUT XVI.

De libidinis malo, cujus nomen cum multis vitiis congruat, propriè tamen motibus obscenitatis corporis adscribitur.

CUM igitur sint multarum libidines rerum, tamen cum libido dicitur, neque cujus rei libido sit additur, non ferè ad solet animo occurrere nisi illa, qua obscenitatis corporis partes excitantur. Hæc autem sibi non solum totum corpus, nec solum extrinsecus, verum etiam intrinsecus vindicat, totumque commovet hominem animi simul affectu cum carnis appetitu conjuncto atque permixto, ut ea voluptas sequatur, qua major in corporis voluptatibus nulla est: ita ut momento ipso temporis, quo ad ejus pervenitur extremum, pendè omnis acies & quasi vigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus sapientia sanctorum que gaudiorum, conjugalem agens vitam, sed, sicut Apostolus monuit, sciens vas suum possidere in 1. Thes. 4. & sanctificatione & honore, non in morbo desiderii, sicut 4. & 5. & gentes quæ ignorunt Deum, non mallet, si posset, sine hac libidine filios procreare; ut etiam in hoc serendæ proles officio, sic ejus menti ea quæ ad hoc opus creata sunt, quemadmodum cetera suis quæque operibus distributa membra servirent, nutu voluntatis acta, non æstu libidinis incitata? Sed neque ipsi amatores hujus voluptatis, sive ad concubitus conjugales, sive ad immunditias flagitiorum, cum voluerint commoventur: sed aliquando motus ille importunus est nullo poscente, aliquando autem destituit inhiantem, & cum in animo concupiscentia ferreat, friget in corpore: atque ita mirum in modum non solum generandi voluntati, verum etiam lasciviendi libidinis libido non servit, & cum tota plerumque menti cohibenti adversetur, nonnumquam & adversus se ipsam dividitur, commotoque animo in commoventi corpore se ipsa non sequitur.

CAPUT XVII.

De nuditate primorum hominum, quam post peccatum turpem pudendamque viderunt.

MERITO hujus libidinis maximè pudet, merito & ipsa membra, quæ suo quodam, ut ita dixerim, jure, non omni modo ad arbitrium nostrum movet, aut non movet, pudenda dicuntur, quòd ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est: Nudi erant, & non confundebantur: non quòd eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat; quia nondum libido membra illa præter arbitrium commovebat, nondum ad hominis inobedientiam redarguendam suâ inobedientiâ caro quodam modo testimonium perhibebat. Neque enim cæci creati erant, ut imperitum vulgus opinatur: quando quidem & ille

1 Nonnulli codices, & male.
2 Vind. Am. & plures MSS. moventur, aut non moventur. Et movent, aut non movent.

Gen. 3. 6.

Ibidem 7.

Lignum scientiæ boni & mali quid significet.

* Apud 1. xx. me. Cœsarum. Campestris.

Pudenda etiam à barbaris regi.

vidit animalia, quibus nomina imposuit, & de illa legitur, Vidit mulier quia bonum lignum in escam, & quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo oculi eorum, sed ad hoc non erant aperti, hoc est, non ad tenti, ut cognoscerent quid eis indumento gratiæ præstaretur, quando membra eorum voluntati repugnare nesciebant. Qua gratiâ remota, ut pœnâ reciprocâ inobedientia plecteretur, existit in motu corporis quædam impudens novitas, unde esset indecens nuditas; & fecit adtentos, reddiditque confusos. Hinc est quòd postea quam mandatum Dei aperta transgressione violantur, scriptum est de illis, Et aperti sunt oculi amborum, & cognoverunt quia nudi erant, & consueverunt folia figi, & fecerunt sibi campestris. Aperti sunt, inquit, oculi amborum, non ad videndum, nam & antea videbant, sed ad discernendum inter bonum quod amiserant, & malum quòd ceciderant. Unde & ipsum lignum, eo quòd istam faceret dignoscantiam, si ad vescendum contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, ut appellaretur lignum sciendi boni & mali. Expertâ enim morbi molestiâ, evidentiore fit etiam jocunditas sanitatis. Cognoverunt ergo quia nudi erant: nudati scilicet eâ gratiâ, qua fiebat ut nuditas corporis nullâ eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognoverunt, quod felicitas ignorarent, si Deo credentes & obedientes non committerent, quod eos cogeret experiri infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confusi inobedientiâ carnis suæ, tamquam teste pœnâ inobedientiæ suæ, consueverunt folia figi, & fecerunt sibi campestris, id est, succinditoria genitalium. Nam quidam interpretes succinditoria posuerunt. Porrò autem campestris Latinum quidem verbum est, sed ex eo dictum, quòd juvenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant: unde qui ita succincti sunt, campestratos vulgus appellat. Quod itaque adversus damnatam culpâ inobedientiæ voluntatem libido inobedienter movebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa stirpe procreatae sunt, usque adeo tenent infimum pudenda velare, ut quidam barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, sed cum earum tegumentis lavent. Per opacas quoque Indiæ solitudines, cum quidam nudi philosophentur, unde Gymnosophistæ nominantur, adhibent tamen genitalibus tegmina, quibus per cetera membrorum carent.

CAPUT XVIII.

De pudore concubitus, non solum vulgari, sed etiam conjugali.

OPUS verò ipsum quod libidine tali peragitur, non solum in quibusque stupris, ubi latebræ ad subterfugienda humana judicia requiruntur, verum etiam in usu scortorum, quam terrena Civitas licitam turpitudinem fecit, quamvis id agatur, quod ejus Civitatis nulla lex vindicat, devitat tamen publicum etiam permittit atque impunita libido conspectum, & verecundiâ naturali habent provisum lupanaria ipsa secretum, faciliusque potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quam impudentia removere latibula

1 Sic probe notæ MSS. At editi, culpam.
2 Hieronymus in epitaphio Fabiolæ ad Oceanum, Alia sunt, inquit, leges Cæsarum, alia Christi; aliud Papinianus, aliud Paulus nosse præcipit. Apud illos viris impudicitia frena laxantur, & solo supra atque adulterio condemnato passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur: quasi culpam dignius faciat, non voluntas.
3 Sic probè notæ MSS. At editi, culpam.
4 Hieronymus in epitaphio Fabiolæ ad Oceanum, Alia sunt, inquit, leges Cæsarum, alia Christi; aliud Papinianus, aliud Paulus nosse præcipit. Apud illos viris impudicitia frena laxantur, & solo supra atque adulterio condemnato passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur: quasi culpam dignius faciat, non voluntas.
5 Sic probè notæ MSS. At editi, culpam.

la illius sceditatis. Sed hanc etiam ipsi turpe turpitudinem vocant: cujus licet sint amatores, ostentatores esse non audent. Quid concubitus conjugalis, qui secundum matrimonialium præscripta Tabularum procreandorum sit causâ liberorum, nonne & ipse quamquam sit licitus & honestus, remotum ab arbitris cubile requirit? Nonne omnes famulos, atque ipsos etiam paranymphos, & quoscumque ingredi qualibet necessitudo permiserat, antè mittit foras, quam vel blandiri conjunx conjugii incipiat? Et quoniam, sicut ait quidam Romani maximus auctor eloquii, omnia rectè facta in luce se collocari volunt, id est, appetunt sciri: hoc rectè factum sic appetit sciri, ut tamen erubescat videri. Quis enim nescit, ut filii procreentur, quid inter se conjuges agant? quando quidem ut id agatur, tanta celebritate ducuntur uxores: & tamen cum agitur unde filii nascantur, nec ipsi filii, si qui inde jam nati sunt, testes fieri permittuntur. Sic enim hoc rectè factum ad sui notitiam lucem appetit animorum, ut tamen refugiat oculorum. Unde hoc, nisi quia sic geritur quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat comitetur ex pœna?

CAPUT XIX.

Quòd partes iræ atque libidinis tam vitiosè moventur, ut eas necesse sit frenis sapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum natura sanitate non fuerunt.

HINC est quòd & illi philosophi, qui veritati propius accesserunt, iram atque libidinem vitiosas animi partes esse confessi sunt, eo quòd turbidè atque inordinatè moventur, ad ea etiam quæ sapientia perpetrari non vetat, ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. Quam partem animi tertiam, velut in arce quadam ad istas regendas perhibent collocatam; ut illa imperante, istis servientibus, possit in homine justitia ex omni animi parte servari. Hæc igitur partes, quas & in homine sapiente ac temperante fatentur esse vitiosas, ut eas ab his rebus ad quas injustè moventur, mens compescendo & cohibendo refrenet ac revocet, atque ad ea permittat, quæ sapientiæ lege concessa sunt; sicut iram ad exercendam justam coercitionem, sicut libidinem ad propagandæ proles officium: hæc inquam partes in paradiso ante peccatum vitiosæ non erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid movebantur, unde necesse esset eas rationis tamquam frenis regentibus abstinere. Nam quòd nunc ita moventur, & ab eis qui temperanter & justè & piè vivunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamen cohibendo & refrenando modificantur, non est utique sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Quòd autem iræ opera aliarumque affectionum in quibusque dictis atque factis non sic abscondit verecundia, ut opera libidinis quæ sunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in ceteris membra corporis non ipsa affectiones, sed cum eis confenserit, voluntas movet, quæ in usu eorum omnino dominatur? Nam quisquis verbum emittit iratus, vel etiam quemquam percutit, non posset hoc facere, nisi lingua & manus jubente quodam modo voluntate moverentur.

1 Ciceronem hoc titulo exprimit Lucanus lib. 7. eoque utitur itidem Augustinus in lib. 4. de Doctrina Christi. c. 17.
2 Vind. Am. Er. & nostri MSS. perpetrari vetat: omnia negante particula.
3 Lov. ratione.
4 MSS. & refrenando.

quæ membra, etiam cum ira nulla est, moventur eadem voluntate. At verò genitales corporis partes ita libido suo juri quodam modo mancipavit, ut moveri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa vel ultrò vel excitata surrexerit. Hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo devitat: magisque fert homo spectantium multitudinem, quando injustè irascitur homini, quàm vel unius adspèctum & quando justè miscetur uxori.

CAPUT XX.

De vanissima turpitudine Cynicorum.

Hoc illi canini philosophi, hoc est Cynici, non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc est, immundam impudentemque sententiam: ut scilicet quoniam justum est quod sit in uxore, palàm non pudeat id agere, nec in vico aut platea qualibet concugalem concubitum devitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem hujus erroris. Nam etsi perhibent hoc aliquando gloriabundum fecisse Diogenem, ita putantem sectam suam nobiliorem futuram, si in hominum memoria insignior ejus impudentia figeretur: postea tamen à Cynicis fieri cessatum est; plusque valuit pudor, ut erubescerent homines hominibus, quàm error, ut homines canibus esse similes affectarent. Unde & illum vel illos, qui hoc fecisse referuntur, potius arbitrator concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur, quàm humano premente conspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim philosophi non erubescerent videri se velle concumbere, ubi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos Cynicos: hi enim sunt, qui non solum amittuntur pallio, verùm etiam clavam ferunt: nemo tamen eorum audeat hoc facere: quod si aliqui ausi essent; ut non dicam idibus lapidantium, certe conspuentium salivis obruerentur. Pudet igitur hujus libidinis humanam sine ulla dubitatione naturam, & meritò pudet. In ejus quippe inobedientia, quæ genitalia corporis membra solis suis moribus subdidit, & potestati voluntatis eripuit, satis ostenditur, quid sit hominis illi primæ inobedientiæ retributum: quod in ea maximè parte oportuit apparere, quæ generatur ipsa natura, quæ illo primo, & magno in deterius est mutata peccato: à cujus nexu nullus eruitur, nisi id quod, cum omnes in uno essent, in communem perniciem perpetratum est; & Dei justitiâ vindicatum; Dei gratiâ in singulis expietur.

CAPUT XXI.

De benedictione multiplicandæ fecunditatis humane ante peccatum, quàm prævaricatio non adimeret, & qui libidinis morbus accesserit.

Asperitatemque, ut credamus illos conjuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerant, impleturos fuisse quod in sua benedictione Deus dixit, Crescite, & multiplicamini, & implete terram. Post peccatum quippe orta est hæc libido: post peccatum eam naturam non impudens, amissa potestate, cui corpus ex omni parte serviebat, sensit; adtendit, erubuit; operuit. Illa verò benedictio

Gen. 1. 28. Libido post peccatum orta.

a Sola editio: Lov. regereur. Paulò post plerique MSS. præcise conspèctum. b Sic Vind: Am. & MSS. At. Er. & Lov. illis. c Manichei scilicet qui veteris Testamenti scripturas rejiciebant. d Sic MSS. juxta Græc. 1. xx. At editi, Multiplicabit in anima quæ virtutem.

nuptiarum, ut conjugati crescerent, & multiplicarentur, & implerent terram, quamvis & in delinquentibus manserit, tamen ante quàm delinquerent, data est, ut cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam connubii, non ad pœnam pertinere peccati. Sed nunc homines, profectò illius quæ in paradiso fuit felicitatis ignari, nisi per hoc quod experti sunt, id est, per libidinem, de qua videmus ipsam etiam honestatem erubescere nuptiarum, non potuisse gigni filios opinantur: alii Scripturas divinas, ubi legitur post peccatum puduisse nuditatis, & pudenda esse contexta, prorsus non accipientes, sed infideliter irridentes; alii verò quamvis eas accipiant & honorant, illud tamen quod dictum est, Crescite, & multiplicamini, non secundum carnalem fecunditatem volunt intelligi, quia & secundum animam legitur tale aliquid dictum, Multiplicabit in anima tua virtute tua: ut id quod in Genesi sequitur, Et implete terram, & dominamini eam, terram intelligant carnem, quam præsentia suâ implet anima, eoque maximè dominatur, cum in virtute multiplicatur. Carnales autem fetus sine libidine, quæ post peccatum exorta, inspecta, confusa, velata est, nec tunc nasci potuisse, sicut neque nunc possunt, nec in paradiso futuros fuisse, sed foris, sicut & factum est. Nam postea quàm inde dimissi sunt, ad gignendos filios coierunt, eosque genuerunt.

CAPUT XXII.

De copula conjugali à Deo primitus instituta, atque benedicta.

Nos autem nullo modo dubitamus secundum benedictionem Dei crescere & multiplicari & implere terram, donum esse nuptiarum, quas Deus ante peccatum hominis ab initio constituit, creando masculum & feminam: qui sexus evidens utique in carne est. Huic quippe operi Dei etiam benedictio ipsa subjuncta est. Nam cum Scriptura dixisset, Masculum, & feminam fecit eos: continuo subdidit, Et benedixit eos Deus, dicens, Crescite, & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eam, &c. Quæ omnia quamquam non inconvènienter possunt etiam ad intellectum spiritalium referri, masculum tamen & feminam, non sicut simile aliquid etiam in homine uno intelligi potest, quia videlicet in eo aliud est quod regit, aliud quod regitur: sed sicut evidentissimè apparet in diversis sexibus corporibus, masculum & feminam ita creatos, ut prolem generando crescerent, & multiplicarentur, & implerent terram, & magna absurditatis est reluctari. Neque enim de spiritu qui imperat, & carne quæ obtemperat; aut de animo rationali qui regit, & irrationali cupiditate quæ regitur; aut de virtute contemplativa quæ excellit, & de activa quæ subditur, aut de intellectu mentis, & sensu corporis: sed aperte de vinculo conjugali, quo invicem sibi uterque sexus obstringitur, Dominus interrogatus utrum liceret quacumque ex causa dimittere uxorem, quoniam propter duritiam cordis Israelitarum Moyses dari libellam repudii permisit, respondit atque ait, Non legitis, quia qui fecit ab initio masculum & feminam fecit eos, & dixit, Propter hoc dimittet homo patrem

a Post & implerent terram, in editis additum est Cui sententia tam evidenti: quod abest à MSS. b Vind. Am. & Er. qui fecit hominem. Vox hominem abest à Lov. & à MSS. necnon à Græco Evangelii textu, immo & à Latino in Corbeicensibus Bibliis versionis Vulgaræ.

matrem, & adhaerebit uxori suæ, & erunt duo in carne una? Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Certum est igitur, masculum & feminam ita primitus institutos, ut nunc homines duos diversi sexus videremus & novimus: unum autem dici, vel propter conjunctionem, vel propter originem feminæ, quæ de masculo latere creata est. Nam & Apostolus per hoc primum quod Deo instituitur præcessit exemplum, singulos quosque admonet, ut viri uxores suas diligant.

Ephes. 5. 25. Coloss. 3. 19.

CAPUT XXIII.

An etiam in paradiso generandum fuisset, si nemo peccasset, vel utrum contra actum libidinis pugnaturâ illic fuisset traditio castitatis.

Quisquis autem dicit non fuisse coituros, nec generaturos, nisi peccasset, quid dicit, nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? Si enim non peccando soli remanerent, quia, sicut putant, nisi peccasset, generare non possent, profectò ut non soli duo justi homines possent esse, sed multi, necessarium peccatum fuit. Quod si credere absurdum est, illud potius est credendum, quod sanctorum numerus quantum complendæ illi sufficit beatissimæ Civitati, tantus existeret, etsi nemo peccasset, quantum nunc per Dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quò usque filii hujus sæculi generant & generantur.

Luce 20. 34.

Et ideo illæ nuptiæ dignæ felicitate paradisi, si peccatum non fuisset, & diligendam prolem gignerent, & pudendam libidinem non haberent. Sed quomodo id fieri posset, nunc non est quod demonstraretur exemplo. Nec ideo tamen incredibile debet videri, etiam illud unum sine ista libidine voluntati potuisse servire, cui tot membra nunc servant. An verò manus & pedes movemus, cum volumus, ad ea quæ his membris agenda sunt, sine ullo renisù, tanta facilitate, quanta & in nobis & in aliis videmus, maximè in artificibus quorumque operum corporalium, ubi ad exercendam infirmiore tardioreque naturam agilior accessit industria; & non credimus ad opus generationis filiorum, si libido non fuisset, quæ peccato inobedientiæ retributa est, obedienter hominibus ad voluntatis nutum similiter ut cetera potuisse illa membra servire? Nonne Cicero in libris de Republica, cum de imperiorum differentia disputaret, & hujus rei similitudinem ex natura hominis assumeret, ut filiis dixit imperari corporis membris propter obediendi facilitatem; vitiosas verò animi partes ut servos asperiore imperio coercerent? Et utique ordine naturali animus anteponitur corpori, & tamen ipse animus imperat corpori facilius quàm sibi. Veruntamen hæc libido, de qua nunc differimus, eo magis erubescenda existit, quòd animus in ea, nec sibi efficaciter imperat, ut omnino non libeat; nec omni modo corpori, ut pudenda membra voluntas potius quàm libido commoveat: quod si ita esset, pudenda non essent. Nunc verò pudet animum resisti sibi à corpore, quod ei naturam inferiore subjectum est. In aliis quippe affectionibus cum sibi resistit, ideo minùs pudet, quia cum à se ipso vincitur, ipse se vincit, etsi inordinatè atque vitiosè, quia ex his partibus, quæ rationi subijci debent; tamen à partibus

Animi in corpore imperium.

a Editi, nulla natura. Abest nulla à MSS. b Omnes MSS. membra ut cetera, ita sibi serviant.

fuis, ac per hoc, ut dictum est, à se ipso vincitur. Nam cum ordinatè se animus vincit, ut irrationales motus ejus menti rationique subdantur, (si tamen & illa Deo subdita est,) laudis atque virtutis est. Minùs tamen pudet, cum sibi animus ex vitiosis suis partibus non obtemperat, quàm cum ei corpus, quod alterum ab illo est, atque infra illum est, & cujus sine illo natura non vivit, volenti jubentique non cedit.

Sed cum alia membra retinentur voluntatis imperio, sine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt, implere non possunt; pudicitia custoditur, non amittitur, sed non permittitur delectatione peccati. Hunc renisum, hanc repugnantiam, hanc voluntatis & libidinis rixam, vel certè ad voluntatis sufficientiam, libidinis indigentiam, procul dubio nisi culpabilis inobedientia penali inobedientiâ plecteretur, in paradiso nuptiæ non haberent, sed voluntati membra illa, ut cetera cuncta, servirent. Ita genitale arum vas in hoc opus creatum seminaret, ut nunc terram manus. Et quod modò de hac re nobis volentibus diligentius disputare, verecundia resistit, & compellit veniam honore præfato à pudicis auribus poscere, cur id fieret nulla causa esset: sed in omnia quæ de hujusmodi membris sensum cogitantis adtingerent, sine ullo timore obscœnitatis liber sermo ferretur: nec ipsa verba essent, quæ vocarentur obscœna; sed quidquid inde diceretur, tam honestum esset, quàm de aliis cum loquimur corporis partibus. Quisquis ergo ad has litteras impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam; facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis; in quibus mihi facillimè pudicus & religiosus lector vel auditor ignoscit, donec infidelitatem refellam, non de fide rerum inexpectarum, sed de sensu expectarum argumentantem. Legit enim hæc sine offensione, qui non exhorret Apostolum horrenda feminarum flagitia reprehendentem, quæ immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam: præcipue quia nos non damnabilem obscœnitatem nunc, sicut ille, commemoramus atque reprehendimus, sed in explicandis, quantum possumus, humanæ generationis effectibus, verba tamen, sicut ille, obscœna vitamus.

CAPUT XXIV.

Quòd insontes homines & merito obedientiæ in paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent usuri ad generationem prolis, sicut ceteris ad arbitrium voluntatis.

SEMINARET igitur prolem vir, susciperet femina genitalibus membris, quando id opus esset, & quantum opus esset, voluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea sola membra movemus ad nutum, quæ compactis articulata sunt ossibus, sicut pedes & manus & digitos: verùm etiam illa quæ mollibus remissa sunt nervis, cum volumus, movemus agitando, & porrigendo producimus, & torquendo flectimus, & constringendo duramus, sicut ea sunt quæ in ore ac facie, quantum potest, voluntas movet. Pulmones denique ipsi omnium, nisi medullarum, molliissimi viscerum, & ob hoc antro pectoris communiti, ad spiritum ducendum ac remittendum vocemque emittendam seu modificandam, sicut fol-

c In sola editione Lov. affertur.

CAPUT XXV.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

les. fabricorum vel organorum, flantis, respirantis, A loquentis, clamantis, cantantis, serviunt voluntati. Omitto quod animalibus quibusdam naturaliter inditum est, ut tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocumque loco ejus senserint abigendum, ibi tantum moveant, ubi sentiunt, nec solum insidentes muscas, verum etiam haerentes

2. Nam & hominum quorundam naturas novimus multum ceteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nonnulla ut volunt de corpore facientium, quae alii nullo modo possunt, & audita vix credunt. Sunt enim qui & aures moveant vel singulas, vel ambas simul. Sunt qui totam caesariem capite im-

Refertur.

parœcia Calamensis ecclesiae, qui quando ei placebat, (rogabatur autem ut hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coram scire cupiebant,) ad imitatas quasi lamentantis cujuslibet hominis voces, ita se auferebat a sensibus, & jacebat simillimus mortuo, ut non solum vellicantes atque pungentes minime sentiret, sed aliquando etiam igne uretetur admoto, sine ullo doloris sensu, nisi postmodum ex vulnere: non autem obnitendo, sed non sentiendo non movere corpus, eo probabatur, quod tamquam in defuncto nullus inveniebatur anhelitus: hominum tamen voces, si clariùs loquerentur, tamquam de longinquo se audire postea referebat. Cum itaque corpus etiam nunc quibusdam licet in carne corruptibili hanc ærumnosam ducentibus vitam, ita in plerisque motionibus & affectionibus extra usitatum naturae modum mirabiliter ferviat, quid causae est, ut non credamus ante inobedientiae peccatum corruptionisque supplicium, ad propagandam prolem sine ulla libidine servire voluntati humanae humana membra potuisse? Donatus est itaque homo sibi, quia deseruit Deum placendo sibi: & non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi. Hinc evidenter miseria, qua homo non vivit ut vult. Nam si ut vellet viveret, beatum se putaret: sed nec sic tamen esset, si turpiter viveret.

a Vind. Am. & Et. avilas. b Sic MSS. Editi vero, pudore. c Calama, de qua hic loquitur, non Phœniciae oppidum est, ut creditur Ludovicus Vives, sed Africae, inter Hipponem & Cirtam situm, de quo frequentissimè Augustinus.

QUAMQUAM si diligentius attendamus, nisi beatus, non vivit ut vult: & nullus beatus, nisi justus. Sed etiam ipse justus non vivit ut vult, nisi eò pervenerit, ubi mori, falli, offendi omnino non possit; eique sit certum, ita semper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plenè atque perfectè beata erit, nisi adepta quod expetit. Nunc verò quis hominum potest ut vult vivere, quando ipsum vivere non est in potestate? Vivere enim vult, mori cogitur. Quomodo ergo vivit ut vult, qui non vivit quamdiu vult? Quod si mori voluerit, quomodo potest ut vult vivere, qui non vult vivere? Et si ideo mori velit, non quò nolit vivere, sed ut post mortem meliùs vivat: nondum ergo ut vult vivit, sed cum ad id quod vult, moriendo pervenerit. Verum ecce vivat ut vult, quoniam sibi extorsit sibi que imperavit non velle quod non potest, atque hoc velle quod potest; sicut ait Terentius, Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possit: num ideo beatus est, quia pariter miser est? Beata quippe vita si non amatur, non habetur. Porro si amatur & habetur, ceteris omnibus rebus excellentiùs necesse est ametur: quoniam propter hanc amandum est quidquid aliud amatur. Porro si tantum amatur, quantum amari digna est, (non enim beatus est, à quo ipsa beata vita non amatur ut digna est,) fieri non potest, ut eam qui sic amat, non æternam velit. Tunc igitur beata erit, quando æterna erit.

CAPUT XXVI.

Quod felicitas in paradiso viventium sine erubescendo appetitu generandi officium credenda sit implere potuisse.

VIVEBAT itaque homo in paradiso sicut volebat, quamdiu hoc volebat quod Deus jussérat: vivebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: vivebat sine ulla egestate, ita semper vivere habens in potestate. Cibis aderat, ne esuriret; porus, ne sitiret; lignum vitae, ne illum senectia dissolveret. Nihil corruptionis in corpore vel ex corpore ulla molestias ullis ejus sensibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus idem tuebatur extrinsecus. Summa in carne sanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus æstus aut frigus; ita in ejus habitatore nulla ex cupiditate vel timore accedebat bonae voluntatis offensio. Nihil omnino triste, nihil erat inanimiter lætum: gaudium & verum perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat caritas de corde puro & conscientia bona & fide non ficta: atque inter se conjugum fida & honesto amore societas, concors mentis corporisque vigilia, & mandati sine labore custodia. Non lassitudo fatigabat otiosum, non somnus premebat invitum. In tanta facilitate rerum & felicitate hominum, absit ut suspicemur non potuisse prolem ferri sine libidinis morbo: sed eo voluntatis nutu moverentur illa membra quo cetera, & sine ardoris illecebroso stimulo cum tranquillitate animi & corporis nulla corruptione integritatis infunderetur in gremio maritus uxoris. Neque enim quia experientia proba-

a Nonnulli MSS. quia. Et quidam, quo. b MSS. in animo tota tranquillitas. c MSS. accidebat. d Nonnulli codices, gaudium vero.

ri non potest, ideo credendum non est; quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, sed spontanea potestas, sicut opus esset, adhiberet; ita tunc potuisset utero conjugis salva integritate feminei genitalis virile semen immitti, sicut nunc potest eadem integritate salva ex utero virginis fluxus menstrui cruoris emitti. Eadem quippe via posset illud injici, qua hoc potest ejici. Ut enim ad pariendum non doloris gemitus, sed maturitatis impulsus feminea viscera relaxaret: sic ad fe-tandum & concipiendum non libidinis appetitus, sed voluntarius usus naturam utramque conjungeret. De rebus loquimur nunc pudendis: & ideo quamvis ante quam earum puderet, quales esse potuissent, concipiamus ut possumus; tamen necesse est, ut nostra disputatio magis frenetur eâ, quæ nos revocat verecundia, quam eloquentiâ, quæ nobis parum suppetit, adjuvetur. Nam cum id quod dico, nec ipsi experti fuerint, qui experiri potuerunt, (quoniam præoccupante peccato exilium de paradiso antè meruerunt, quam sibi in opere serendae propagnis tranquillo arbitrio convenirent,) quomodo nunc cum ista commemorantur, sensibus occurrit humanis, nisi experientia libidinis turbidæ, non conjectura placidæ voluntatis? Hinc est quod impedit loquentem pudor, etsi non deficiat ratio cogitantem. Verum tamen omnipotenti Deo, summo ac summè bono creatori omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adiutori & remuneratori, malarum autem relictori & damnatori, utrarumque ordinatori, non defuit utique consilium, quo certum numerum civium in sua sapientia prædestinatum etiam ex damnato genere humano suæ Civitatis imple-ret: non eos jam meritis, quando quidem universa massa tamquam in vitiata radice damnata est, sed gratiâ discernens; & liberatis non solum de ipsis, verum etiam de non liberatis, quid eis largiatur, ostendens. Non enim debita, sed gratuita bonitate tunc se quisque agnoscit erutum malis, cum ab eorum hominum consortio sit immunis, cum quibus illi justa esset pœna communis. Cur ergo non crearet Deus, quos peccaturos esse præcivit, quando quidem in eis & ex eis, & quid eorum culpa mereretur, & quid suâ gratiâ donaretur, posset ostendere, nec sub illo creatore ac dis-postore perversa inordinatio delinquentium re-ctum perverteret ordinem rerum?

CAPUT XXVII.

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum perversitas non perturbat providentiam Dei.

PROINDE peccatores, & angeli, & homines nihil agunt, quo impediuntur magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Quoniam qui providenter atque omnipotenter sua cuique distribuit, non solum bonis, verum etiam malis bene uti novit. Ac per hoc propter meritum primæ malæ voluntatis ita damnato atque obdu-rato angelo malo, ut jam bonam voluntatem ulterius non haberet, bene utens Deus, cur non per-mitteret, ut ab illo primus homo, qui reclusus, hoc est, bonæ voluntatis creatus fuerat, tentaretur? Quando quidem sic erat institutus, ut si de adiutorio Dei fideret bonus homo, malum angelum vinceret: si autem creatorem atque adiutorem

a In libro de Genesi ad lit. duodecimo c. 15. Opus de Civitate Dei his verbis pollicebatur: Hi duo amores, ait, quorum alius sanctus est, aliter immundus; aliter socialis, aliter privatus. ... distinguuntur consuetas in genere humano Civitates duas &c. De quibus aliis Civitatibus laicus fortasse alio loco, si Dominus voluerit, differemus.

Deum superbè sibi placendo desereret, vincere-tur: meritum bonum habens in adjuta divinitus voluntate recta, malum verò in deserente Deum voluntate perversa. Quia & ipsum fidere de adiutorio Dei, non quidem posset sine adiutorio Dei: nec tamen ideo ab his divinæ gratiæ beneficiis sibi pla-cendo recedere non habebat in potestate? Nam sicut in hac carne vivere sine adjumentis alimen-torum in potestate non est, non autem in ea vivere in potestate est; quod faciunt qui se ipsos necant: ita bene vivere sine adiutorio Dei, etiam in pa-radiso, non erat in potestate; erat autem in po-testate malè vivere, sed beatitudine non perman-surâ, & pœnâ justissimâ securâ. Cum igitur hu-jus futuri casus humani Deus non esset ignarus, cur eum non sineret invidi angeli malignitate ten-tari? nullo modo quidem quod vinceretur incer-tus, sed nihilo minus præcius quod ab ejus semine adjuto suâ gratiâ idem ipse diabolus fuerat san-ctorum gloriâ majore vincendus. Ita factum est, ut nec Deum aliquid futurorum lateret, nec præ-scendo quemquam peccare compelleret, & quid interesset inter propriam cujusque præsumtionem & suam tuitionem, angelicæ & humanæ rationa-li creaturæ, consequenti experientiâ demonstra-ret. Quis enim audeat credere, aut dicere, ut nequè angelus, neque homo caderet, in Dei potestate non fuisse? Sed hoc eorum potestati maluit non auferre; atque ita & quantum mali eorum super-bia, & quantum boni sua gratia valeret, ostendere.

CAPUT XXVIII.

De qualitate duarum Civitatum, terrenæ atque cælestis.

FECERUNT itaque Civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contentum Dei, cælestem verò amor Dei usque ad contentum sui. Denique illa in se ipsa, hæc in Domino gloriatur. Illa enim quaerit ab hominibus gloriam: huic autem Deus conscientiae testis, ma-xima est gloria. Illa in gloria sua exaltat caput suum: hæc dicit Deo suo, Gloria mea, & exaltans caput meum. Illi in principibus ejus, vel in eis quas subjugat nationibus dominandi libido dominatur: in hac serviunt invicem in caritate, & præpositi consulendo, & subditi obtemperando. Illa in suis potentibus diligit virtutem suam: hæc dicit Deo suo, Diligam te, Domine, virtus mea. Ideoque illa sapientes ejus secundum hominem viventes, aut corporis aut animi sui bona, aut utriusque se-ctati sunt; aut qui potuerunt cognoscere Deum, non ut Deum honoraverunt, vel gratias egerunt, sed eva-nuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, id est, do-minante sibi superbiâ in sua sapientia sese extol-lentes, stulti facti sunt, & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibi-lis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpen-tium: ad hujuscemodi enim simulacra adoranda vel duces populorum, vel sectatores fuerunt: & colue-runt atque servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. In hac autem nulla est hominis sapientia, nisi pietas, quæ rectè colitur verus Deus, id expectans præmium in societate sanctorum, non solum hominum, verum etiam Angelorum, ut sit Deus omnia in omnibus.

a Cor. 15. 28.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Postquam egit quatuor proximè antecedentibus libris de Civitatibus duarum, terrena ac celestis exortu, libros totidem de earundem Civitatum procurfu subjungit Augustinus, idque argumētum ea ratione aggreditur, ut præcipua capita sacre historia eodem spectantia pertractet, primū scilicet quinto-decimo hoc libro quæ in Genesi leguntur à Caino & Abele usque ad diluuium.

CAPUT I.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diversos fines ab initio procurrentis.

DE felicitate paradisi, vel de ipso paradiso, & de vita ibi primorum hominum, eorumque peccato atque supplicio, multi multa senserunt, multa dixerunt, multa litteris mandaverunt. Nos quoque secundum Scripturas sanctas, vel quod in eis legimus, vel quod ex eis intelligere potuimus, earum congruentes auctoritati, de his rebus in superioribus libris diximus. Enuclatius autem si ista quarantur, multiplices atque multimodas pariunt disputationes, quæ pluribus intextendæ sunt voluminibus, quàm hoc opus tempusque deposcit. Quod non ita largum habemus, ut in omnibus quæ possunt requirere otiosi & scrupulosi, paratior ad interrogandum, quàm capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos jam fecisse magnis & difficillimis questionibus de initio vel mundi, vel animæ, vel ipsius generis humani: quod in duo genera distribuimus; unum eorum qui secundum hominem, alterum eorum qui secundum Deum vivunt. Quas etiam mylticè appellamus Civitates duas, hoc est, duas societates hominum: quarum est una quæ prædestinata est in æternum regnare cum Deo, altera æternum supplicium subire cum diabolo. Sed iste finis est earum, de quo post loquendum est. Nunc autem quoniam de exortu earum, sive in angelis, quorum numerus ignoratur à nobis, sive in duobus primis hominibus, satis dictum est, jam mihi videtur earum aggrediendus excursus, ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare cessabunt. Hoc enim universum tempus, sive sæculum, in quo cedunt morientes, succeduntque nascentes, istarum duarum Civitatum de quibus disputamus, excursus est.

Civitates duæ.

Gen. 4.

1. Cor. 15.

46.

b

c

d

a Lov. de initio vel de fine mundi. Abest de fine ab editis Vind. Am. Et. & melioribus MSS. debetque abesse, cum de fine Augustinus post loquendum esse mox dicat.

b Nonnulli codices, ex Adam nata.

c Sola editio Lov. in Christo.

d Aliquot MSS. juxta Vulgatam, non legisit? Alii cum editis, non audisit? In Græco est, & ἀκούων, non audisit?

A civis hujus sæculi, posterior autem isto peregrinus in sæculo, & pertinens ad Civitatem Dei, gratiâ prædestinatus, gratiâ electus, gratiâ peregrinus deorsum, gratiâ civis sursum. Nam quantum ad ipsum adtinet, ex eadem massa oritur, quæ originaliter est tota damnata: sed tamquam figulus Deus, (hanc enim similitudinem non imprudenter, sed prudenter introducit Apostolus,) ex eadem massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Prius autem factum est vas in contumeliam, post verò alterum in honorem: quia & in ipso uno, sicut jam dixi, homine, prius est reprobum, unde necesse est incipiamus, & ubi non est necesse ut remaneamus; posterius verò probum, quò proficientes veniamus, & quò pervenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat malus: sed quanto quisque citius mutatur in melius, hoc in se facit nominari quod apprehendit celerius, & posteriore cooperit vocabulum prius. Scriptum est itaque de Cain, quò condiderit civitatem: Abel autem tamquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum Civitas, quamvis hîc pariat cives, in quibus peregrinatur, donec regni ejus tempus adveniat, cum congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, ubi cum suo principe Rege sæculorum sine ullo temporis fine regnabunt.

CAPUT II.

De filiis carnis & filiis promissionis.

UMBRA sanè quædam Civitatis hujus & imago prophetica ei significandæ potiùs quàm præsentandæ servivit in terris, quo eam tempore demonstrari oportebat, & dicta est etiam ipsa Civitas sancta merito significantis imaginis, non expressæ, sicut futura est, veritatis. De hac imagine serviente, & de illa quam significat libera Civitate, sic Apostolus ad Galatas loquitur: *Dicitur mihi, inquit, sub lege volentes esse, legem non audistis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, perrepromissionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sina in servitutem generans, quòd est Agar. Sina enim est mons in Arabia, & qui conjunctus est huic quæ nunc est Jerusalem: servit enim cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrorum. Scriptum est enim, Latere sterilis, quæ non*

e Ita omnes editi, juxta Græc. dicitur: nec aliter MSS. si paucos exceperis, qui juxta Vulgatam habent, in monte Sina.

f Sic MSS. Editi verò, quæ est Agar.

g Lov. quæ conjuncta est: dissidentibus editis aliis & plerisque MSS.

h Sic Vind. & aliquot MSS. juxta Græc. imperpetuum vivit. At Ec. & Lov. mater nostræ.

*paris; erumpe & clama, quæ non parturis: quoniam multus filii deserta, magis quàm ejus quæ habet virum. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. Sed sicut tunc qui secundum carnem natus fuerat, persequatur eum qui secundum spiritum; ita & nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam & filium ejus: non enim heres eris filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ, quæ libertate Christus nos liberavit. Hæc forma intelligendi de Apostolica auctoritate descendens locum nobis aperit, quemadmodum Scripturas duorum Testamentorum veteris & novi accipere debeamus. Pars enim quædam terrenæ Civitatis imago celestis Civitatis effecta est, non se significando, sed alteram; & ideo ferviens. Non enim propter se ipsam, sed propter aliam significandam est instituta; & præcedente alia significatione & ipsa præfigurans præfigurata est. Namque Agar ancilla Saræ, ejusque filius, imago quædam hujus imaginis fuit. Et quoniam transiit erant umbræ luce veniente, ideo dixit libera Sara, quæ significabat liberam Civitatem, cui rursus alio modo significandæ etiam illa umbra serviebat: *Ejice ancillam, & filium ejus; non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac*, quòd ait Apostolus, *cum filio liberæ*. Invenimus ergo in terrena Civitate duas formas, unam suam præsentiam demonstrantem, alteram celesti Civitati significandæ suâ præsentiam servientem. Parit autem cives terrenæ Civitatis peccato vitata natura, celestis verò Civitatis cives parit à peccato naturam liberans gratia: unde illa vocantur vasa iræ, ista vasa misericordiae. Significatum est hoc etiam in duobus filiis Abraham, quòd unus de ancilla, quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Ismaël, alter autem de Sara libera secundum reprobationem natus Isaac. Uterque quidem de semine Abraham: sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam, istum verò dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus usus ostenditur, hîc divinum beneficium commendatur.*

CAPUT III.

De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fecundavit.

SARA quippe sterilis erat, & desperatione prolis, saltē de ancilla sua concupiscens habere, quòd de se ipsa non se posse cernebat, dedit eam fetandam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam sic debitum de marito, utens jure suo in utero alieno. Natus est ergo Ismaël, sicut nascuntur homines, permixtione sexus utriusque, usitata lege naturæ. Ideo dictum est secundum carnem: non quòd ista beneficia Dei non sint, aut non illa operetur Deus, cujus opifex sapientia attingit, sicut scriptum est, *à fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter*: sed ubi significandum fuerat Dei donum, quòd indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium, quemadmodum naturæ non debebatur excursibus. Negat enim natura jam filios tali commixtioni maris & feminæ, qualis esse poterat Abraham & Saræ in illa jam ætate, etiam mulieris accedente sterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas fecunditati, sed ætati fecunditas defuit. Quòd ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis non debebatur, significat quòd natura generis humani peccato vitata, ac per hoc jure damnata, nihil veræ felicitatis in posterum merebatur.

1m. 9. 12. 6. 13.

Gen. 16.

6. 13. 1.

A Rectè igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, cives Civitatis liberæ, socios pacis æternæ, ubi sit non amor propriæ ac privatae quodam modo voluntatis, sed communi eodemque immutabili bono gaudens, atque ex multis unum cor faciens, id est, perfectè concors obedientia caritatis.

CAPUT IV.

De terrenæ Civitatis vel concertatione, vel pace.

TERRENA porrò Civitas, quæ sempiterna non erit, (neque enim cum in extremo supplicio damnata fuerit, jam Civitas erit,) hîc habet bonum suum, cujus societate lætatur, qualis esse de talibus rebus læticia potest. Et quoniam non est tale bonum, ut nullas angustias faciat amatoribus suis, ideo Civitas ista adversus se ipsam plerumque dividitur litigando, bellando, atque pugnando, & aut mortiferas, aut certè mortales victorias requirendo. Nam ex quacumque sui parte adversus alteram sui partem bellando surrexerit, querit esse victrix gentium, cum sit captiva viriorum. Et si quidem cum vicerit, superbius extollitur, etiam mortifera; si verò conditionem cogitans casusque communes, magis quæ accidere possunt adversis angitur, quàm eis quæ provenerint secundis rebus inflatur, tantummodo mortalis est ista victoria. Neque enim semper dominari poterit permanendo, eis quos poruerit subjugare vincendo. Non autem rectè dicuntur ea bona non esse, quæ concupiscit hæc Civitas, quando est & ipsa in suo genere humano melior. Concupiscit enim terrenam quamdam pro rebus infinis pacem: ad eam namque desiderat pervenire bellando. Quoniam si vicerit, & qui resistit non fuerit, pax erit, quam non habebant partes invicem adversantes, & pro his rebus quas simul habere non poterant infelici egestate certantes. Hanc pacem requirunt laboriosa bella: hanc adipiscitur quæ putatur gloriosa victoria. Quando autem vincunt qui causâ justiore pugnabant, quis dubitet gratulandam esse victoriam, & provenisse optabilem pacem? Hæc bona sunt, & sine dubio Dei dona sunt. Sed si neglectis melioribus, quæ ad supernam pertinent Civitatem, ubi erit victoria in æterna & summa pace fecura, bona ista sic concupiscuntur, ut vel sola esse credantur, vel his quæ meliora creduntur, amplius diligantur; necesse est miseria consequatur, & quæ inerat augeatur.

CAPUT V.

De primo terrenæ Civitatis auctore fraticida, cujus impietati Rothamæ urbis conditor germani cede responderit.

PRIMUS itaque fuit terrenæ Civitatis conditor fraticida: nam suum fratrem civem Civitatis æternæ in hac terrâ peregrinantem invidentiâ victus occidit. Unde mirandum non est, quòd tanto post in ea civitate condenda, quæ fuerat hujus terrenæ Civitatis, de qua loquimur, caput futura, & tam multis gentibus regnatura, huic primo exemplo, & ut Græci appellant *δεικνύω* quædam sui generis imago respondit. Nam & illic, sicut ipsum facinus quidam poëta commemoravit illorum, * Fraterno primi maduerunt sanguine muri. Sic enim condita est Roma, quando occisum Remum à fratre Romulo Romanæ testatur historia: nisi quòd isti terrenæ Civitatis ambo cives erant. Ambo gloriam de Romanæ reipublicæ in-

* Cain, Gen. 4.

* Lucan. 1. Pharsal.

II b Editi, etiam sic mortifera. Abest sic à MSS.

a Vind. Am. & Ec. perfectè facta concors.

stitutione quærebant: sed ambo eam tantam, quantam, si unus esset, habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari, minus utique dominaretur, si ejus potestas vivo consorte minueretur. Ut ergo totam dominationem haberet unus, ablati sunt socii: & scelere crevit in pejus, quod innocentiam minus esset & melius. Hi autem fratres Cain & Abel non habebant ambo inter se similem rerum terrenarum cupiditatem, nec in hoc alter alteri invidit, quod ejus dominatus fieret angustior, qui alterum occidit, si ambo dominarentur: (Abel quippe non quærebat dominationem in ea civitate, quæ condebat à fratre:) sed invidentiâ illâ diabolicâ, qua invident bonis mali, nullâ aliâ causâ, nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorti possessio humanitatis; immo possessio bonitas, quam tanto latius, quanto concordius individua sociorum possidet caritas. Non habebit denique istam possessionem, qui eam noluerit habere communem; & tanto eam reperiet amplioiorem, quanto amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igitur quod inter Remum & Romulum exortum est, quemadmodum adversus se ipsam terrena Civitas dividatur, ostendit: quod habitabat inter Cain & Abel, inter duas ipsas Civitates, Dei & hominum, inimicitias demonstravit. Pugnant ergo inter se mali & mali. Item pugnant inter se boni & mali. Boni verò & boni, si perfecti sunt, inter se pugnare non possunt. Proficientes autem nondumque perfecti ita possunt, ut bonus quisque ex ea parte pugnet contra alterum, qua etiam contra semetipsum. Et in uno quippe homine caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem. Concupiscentia ergo spiritalis contra alterius potest pugnare carnalem, vel concupiscentia carnalis contra alterius spiritalem, sicut inter se pugnant boni & mali: vel certè ipsæ concupiscentiæ carnales inter se duorum bonorum, nondum utique perfectorum, sicut inter se pugnant mali & mali, donec eorum qui curantur ad ultimam viduoriam sanitas perducatur.

CAPUT VI.

De languoribus quos ex pena peccati etiam civitates Dei in hujus vitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus Deo medente sanantur.

Languor est quippe iste, id est, illa inobediencia, de qua in libro quarto decimo differuimus, primæ inobedienciæ supplicium; & ideo non natura, sed vitium: propter quod dicitur proficientibus bonis, & ex fide in hac peregrinatione viventibus: *Invicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Item alibi dicitur: *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Item alio loco: *Si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum, ne & tu tenteris.* Et alibi: *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Et in Evangelio: *Si peccaverit in te frater tuus, corripue eum inter te & ipsum solum.* Item de peccatis, in quibus multorum cavetur offensio, Apostolus dicit: *Peccantes*

Gen. 4.

1. Thess. 5.

Gal. 6. 1.

Gal. 5. 17.

Gal. 6. 2.

1. Thess. 5.

Gal. 6. 1.

Ephes. 4.

1. Tim. 5.

2. Tim. 5.

a Vind. Am. Er. nulla alia causa est. Verbum est perperam additum; nam auferendi casu posita sunt verba illa superiora, invidentiâ illâ diabolicâ, supple invidiâ.
b Sic omnes propè MSS. At Vind. Am. Er. immo possessio bonitatis tanto fit latior, quanto concordius eam individua sociorum possidet caritas. Lov. immo possessio bonitatis tanto latior, quanto concordius eam individua sociorum possidet caritas.

coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. Propter hoc & de venia invicem danda, multa præcipiuntur, & magnâ curâ, propter tenendam pacem, sine qua nemo poterit videre Deum: ubi ille terror est, quando jubetur servus decem millium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata, quoniam debitum denariorum centum conservo suo non relaxavit. Qua similitudine proposta, Dominus Jesus adjecit, atque ait, *Sic & vos, Math. 18. quisque fratri suo de cordibus vestris.* Hoc modo curantur cives Civitatis Dei in hac terra peregrinantes, & paci superne patrie suspirantes. Spiritus autem sanctus operatur intrinsecus, ut valeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiam si Deus ipse utens creaturâ sibi subditâ in aliqua specie humana sensus alloquentur humanos, sive istos corporis, sive illos, quos istis simillimos habemus in somnis, nec interiore gratiâ mentem regat atque agat, nihil prodest homini omnis prædicatio veritatis. Facit autem hoc Deus à vasis misericordiæ iræ vasa discernens, dispensatione qua ipse novit multum occultâ, sed tamen justâ. Ipse quippe adjuvante mirabilibus & latentibus modis, cum peccatum, quod habitabat in membris nostris, quæ potius jam pœna peccati est, sicut Apostolus præcipit, non regnat in nostro mortali corpore ad obediendum desideris ejus, nec ei membra nostra velut iniquitatis arma exhibemus, convertitur ad mentem non sibi ad mala, Deo regente, consentientem; & eam regentem tranquillius nunc habebit, postea fanitate perfecta atque immortalitate percepta homo sine ullo peccato in æterna pace regnabit.

CAPUT VII.

De causa & pernicia sceleris Cain, quem à facinore concepto nec Dei sermo revocavit.

Sed hoc ipsum, quod sicut potuimus exposuimus, cum Deus locutus esset ad Cain eo more, quo cum primis hominibus per creaturam subjectam velut eorum socius formâ congruâ loquebatur, quid ei profuit? Nonne conceptum scelus in necando fratre etiam post verbum divinæ admonitionis implevit? Nam cum sacrificia discrevisset amborum, in illius respiciens, hujus despiciens, quod non dubitandum est potuisse cognosci signo aliquo adtestante visibili, & hoc ideo fecisset Deus, quia mala erant opera hujus, fratris vero ejus bona; contristatus est Cain valde, & concidit facies ejus. Sic enim scriptum est, *Et dixit Dominus ad Cain, Quare tristis factus es, & quare concidit facies tua? Nonne si rectè offeras, rectè autem non divides, peccasti? Quiesce: ad te enim conversio ejus, & tu dominaberis illius.* In hac admonitione quam Deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum est, *Nonne si rectè offeras, rectè autem non divides, peccasti,* quia non elucet cur vel unde sit dictum, multos sensus peperit ejus obscuritas, cum divinarum Scripturarum quisque traditor secundum fidei regulam id conatur exponere. Rectè quippe offertur sacrificium, cum offertur Deo vero, cui uni tantummodo sacrificandum est. Non autem rectè dividitur, dum non discernuntur re-

individua &c.
c Abest solum à MSS.
d Sola editio Lov. in hac terrena.
e Vind. & Am. regens tranquillidum nunc habebit postea sanitate perferam. Paulò post loco regnabit, sola ferè editio Lov. habet regnantem.
f Vind. Am. Er. & aliquot MSS. eo modo.

de

adè vel loca, vel tempora, vel res ipsæ quæ offeruntur, vel qui offert, & cui offertur, vel hi quibus ad vescendum distribuitur quod oblatum est: ut divisionem hinc discretionem intelligamus; sive cum offertur, ubi non oportet, aut quod non ibi, sed alibi oportet; sive cum offertur, quando non oportet, aut quod non tunc, sed aliàs oportet; sive cum id offertur, quod nusquam & numquam penitus debuit, sive cum electiora sibi ejusdem generis rerum tenet homo, quam sunt ea quæ offert Deo; sive cum ejus rei quæ oblata est, fit particeps profanus, aut quilibet quem fas non est fieri. In quo autem horum Deo displicuerit Cain, facile non potest inveniri. Sed quoniam Johannes apostolus, cum de his fratribus loqueretur, *Non sicut Cain,* inquit, *qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum: Et cuius rei gratiâ occidit eum? Quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem illius iusta:* datur intelligi propterea Deum non respexisse in munus ejus, quia hoc ipso malè dividebat, dans Deo aliquid suum, sibi autem se ipsum. Quod omnes faciunt qui non Dei, sed suam sectantes voluntatem, id est, non rectè, sed perverso corde vivent, offerunt tamen Deo munus, quo putant eum redimi, ut eorum non opituletur fanandis pravis cupiditatibus, sed explendis. Et hoc est proprium terrenæ Civitatis, Deum vel deos colere, quibus adjuvantibus regnet in victoriis & pace terrena, non caritate consulendi, sed dominandi cupiditate. Boni quippe ad hoc utuntur mundo, ut fruatur Deo: mali autem contrâ, ut fruatur mundo, uti volunt Deo; qui tamen eum vel esse, vel res humanas curare jam credunt. Sunt enim multo deteriores, qui nec hoc quidem credunt. Cognito itaque Cain quod super ejus germani sacrificium, nec super suum respexerat Deus, utique fratrem bonum muratus imitari, non elatus debuit æmulari. Sed contristatus est, & concidit facies ejus. Hoc peccatum maxime arguit Deus, tristitiam de alterius bonitate, & hoc fratris. Hoc quippe arguendo interrogavit dicens, *Quare contristatus es, & quare concidit facies tua?* Quia enim fratri invidebat, Deus videbat, & hoc arguebat. Nam hominibus, quibus absconditum est cor alterius, esse posset ambiguum, & prorsus incertum, utrum illâ tristitiâ malignitatem suam, in qua se Deo displicuisse didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ Deo placuit, cum in sacrificium ejus adpexit. Sed rationem Deus reddens, cur ejus oblationem accipere noluerit, ut sibi ipse potius merito, quàm ei immerito frater displiceret, cum esset injustus non deinde dividendo, hoc est, non rectè vivendo, & indignus cujus approbaretur oblatio, quàm esset injustior, quod fratrem justum gratis edisset, ostendit.

2. Non tamen eum dimittens sine mandato sancto, justo & bono: *Quiesce,* inquit, *ad te enim conversio ejus, & tu dominaberis illius.* Numquid fratris? Absit. Cujus igitur, nisi peccati? Dixerat enim, *Peccasti:* tum deinde dividendo, *Quiesce, ad te enim conversio ejus, & tu dominaberis illius.* Potest quidem ita intelligi ad ipsum hominem conversionem esse debere peccati, ut nulli alii quàm sibi sciat tribuere debere quod peccat. Hæc est enim salubris penitentia medicina, & venia petitio non incongrua, ut ubi ait, *Ad te enim conversio ejus,* non subaudiatur, erit, sed, sit; præcipientis videlicet, non præ-

1. Ioban. 3.

2.

Rom. 6. 17.

Gen. 4. 7.

1. Tim. 5.

Sacrificiū Deo uni offerendū.

a Sic MSS. Editi verò, *adquiscentur,*
Tom. VII.

dicentis modo. Tunc enim dominabitur quisque peccato, si id sibi non defendendo præposuerit, sed penitendo subjecerit; alioquin & illi serviet dominantis, si patrocinium adhibuerit accidenti. Sed ut peccatum intelligatur concupiscentia ipsa carnalis, de qua dicit Apostolus, *Caro concupiscit adversus spiritum;* in cuius carnis fructibus & invidiam commemorat; qua utique Cain stimulabatur, & accendebatur in fratris exitium: bene subauditur, erit, id est, *Ad te enim conversio ejus erit, & tu dominaberis illius.* Cum enim commota fuerit pars ipsa carnalis, quam peccatum appellat Apostolus, ubi dicit, *Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum:* quam partem animi etiam philosophi dicunt esse vitiosam, non quæ mentem debeat trahere, sed cui mens debeat imperare, eamque ab illicitis operibus ratione cohibere: cum ergo commota fuerit ad aliquid perperam committendum, si quiescat & obtemperet dicenti Apostolo, *Nec exhibueritis membra vestra arma iniquitatis peccato;* ad mentem domita & victa convertitur, ut subditæ ratio dominetur. Hoc præcepit Deus huic, qui facibus invidiæ inflammabatur in fratrem, & quem debuerat imitari, cupiebat auferri. *Quiesce,* inquit, *Manus ab scelere contine; non regnet peccatum in tuo mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato.* *Ad te enim conversio ejus:* dum non adjuvatur relaxando, sed quiescendo frenatur. *Et tu dominaberis illius:* ut cum fornicus non permittitur operari, sub potestate mentis regentis & benevolentis assuescat etiam intrinsecus non moveri. Dicitur est tale aliquid in eodem divino libro & de muliere, quando post peccatum Deo interrogante atque judicante damnationis sententias acceperunt, in serpente diabolus, & in se ipsis illa & maritus. Cum enim dixisset ei, *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitum tuum, & in tristitiis paries filios:* deinde addidit, *Et ad virum tuum conversio tua, & ipse dominabitur tui.* Quod dictum est ad Cain de peccato, vel de vitiosa carnis concupiscentia, hoc isto loco de peccatrice femina: ubi intelligendum est virum ad regendam uxorem, animo carnem regenti similem esse oportere. Propter quod dicit Apostolus, *Qui diligit uxorem suam, se ipsum diligit: nemo enim unquam carnem suam odio habuit.* Sananda sunt enim hæc, sicut nostra: non sicut aliena, damnanda. Sed illud Dei præceptum Cain sicut prævaricator accepit. Invalescente quippe invidentiæ vitio, frater in insidiam occidit. Talis erat terrenæ conditor Civitatis. Quomodo autem significaverit etiam Judæos, à quibus Christus occisus est pastor ovium hominum, quem pastor ovium pecorum præfigurabat Abel, quia in allegoria prophetica res est, parco nunc dicere, & quædam hinc adversus Faustum Manichæum dixisse me recolo.

CAPUT VIII.

Quæ ratio fuerit, ut Cain inter principia generis humani conderet civitatem.

Nunc autem defendenda mihi videtur historia, ne sit Scriptura incredibilis, quæ dicit ædificatam ab uno homine civitatem eo tempore, quo non plus quàm viri quatuor, vel potius tres, postea quàm fratrem frater occidit, fuisse videtur in terra, id est, primus homo pater om-

II Aliquot MSS. fratri.

B b

Gal. 5. 17.

Rom. 6. 23.

Rom. 7. 17.

Gen. 7. 4.

Gen. 3. 15.

Ephes. 5.

2. Tim. 5.

Lib. 12.

cap. 9. 1.

Gen. 4. 12.

nium, & ipse Cain, & ejus filius Enoch, ex cuius nomine ipsa civitas nuncupata est. Sed hoc quos movet, parum considerant, non omnes homines, qui tunc esse potuerunt, scriptorem sacrae hujus historiae necesse habuisse nominare, sed eos solos, quos operis suscepti ratio postulabat. Praepositum quippe scriptoris illius fuit, per quem Spiritus sanctus id agebat, per successiones certarum generationum ex uno homine propagatarum pervenire ad Abraham, ac deinde ex ejus semine ad populum Dei: in quo distincto à ceteris gentibus praefigurerentur & praenuntiarentur omnia quae de Civitate, cujus aeternum erit regnum, & de Rege ejus eodemque conditore Christo in Spiritu praevidebantur esse ventura, ita ut nec de altera societate hominum taceretur, quam terrenam dicimus Civitatem, quantum ei commemorandae satis esset, ut Civitas Dei etiam suae adversariae comparatione clarescat. Cum igitur Scriptura divina, ubi & numerum annorum, quos illi homines vixerunt, commemorat, ita concludat, ut dicat de illo de quo loquebatur, *Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies illius, vel illius, quos vixit, anni tot, & mortuus est*: numquid quia eosdem filios & filias non nominat, ideo intelligere non debemus per tam multos annos, quibus tunc in saeculi hujus prima aetate vivebant, nasci potuisse plurimos homines, quorum coetibus condi possent etiam plurimae civitates? Sed pertinuit ad Deum, quo ista inspirante conscripta sunt, has duas societates suis diversis generationibus primitus digerere atque distinguere: ut seorsum hominum, hoc est, secundum hominem viventium, seorsum autem filiorum Dei, id est, hominum secundum Deum viventium generationes contexerentur usque ad diluvium, ubi ambarum societatum discretio concretioque narratur: discretio quidem, quod ambarum separatim generationes commemorantur, unius fratricidae Cain, alterius autem qui vocabatur Seth; natus quippe fuerat & ipse de Adam, pro illo quem frater occidit: concretio autem, quia bonis in deterius declinantibus, tales universi facti fuerant, ut diluvio delerentur, excepto uno justo, cui nomen erat Noë, & ejus conjuge, & tribus filiis, totidemque nuribus, qui homines octo ex illa omnium vastatione mortalium per arcam evadere meruerunt.

2. Quod igitur scriptum est, *Et cognovit Cain uxorem suam, & concipiens peperit Enoch; & erat aedificans civitatem in nomine filii sui Enoch*: non est quidem consequens, ut istum primum filium genuisse credatur. Neque enim hoc ex eo putandum est, quia dictus est cognovisse uxorem suam, quasi tunc se illi primitus concumbendo miscuisset. Nam & de ipso patre omnium Adam non tunc solum hoc dictum est, quando conceptus est Cain, quem primogenitum videtur habuisse: verum etiam postea eadem Scriptura, *Cognovit, inquit, Adam uxorem suam Evam, & concepit, & peperit filium, & nominavit nomen illius Seth*. Unde intelligitur ita solere illam Scripturam loqui, quamvis non semper cum in ea legitur factos hominum fuisse conceptus, non tamen solum cum primum sibi sexus uterque miscetur. Nec illud necessario est argumentum, ut primogenitum patri existimemus Enoch, quod ejus nomine civitas illa nuncupata est. Non enim ab re est, ut propter aliquam causam, cum

Gen. 5. 4.

Gen. 7.

Gen. 4. 17.

Ibidem. 25.

* MSS. conspiciuntur.

& alios haberet, diligeret eum pater ceteris amplius. Neque enim & Judas primogenitus fuit, à quo Judaea cognominata est, & Judaei. Sed etiam si conditori civitatis illius iste filius primus est natus, non ideo putandum est tunc à patre conditae civitati nomen ejus impositum, quando natus est; quia nec constitui tunc ab uno poterat civitas, quae nihil aliud est quam hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata: sed cum illius hominis familia tanta numerositate cresceret, ut haberet jam populi quantitatem, tunc potuit utique fieri, ut & constitueret, & nomen primogeniti sui constitutae imponeret civitati. Tam longa quippe vita illorum hominum fuit, ut illic memoratorum, quorum & anni taciti non sunt, qui minimum vixit ante diluvium, * ad septingentos quinquaginta tres perveniret. Nam plures nongentos annos etiam transierunt, quamvis nemo ad mille perveniret. Quis itaque dubitaverit per unius hominis aetatem tantum multiplicari potuisse genus humanum, ut esset unde a constitueretur non una, sed plurimae civitates? Quod ex hoc conjici facillime potest, quia ex uno Abraham non multo amplius quadringentis annis numerositas Hebraeae gentis tanta procreata est, ut in exitu ejusdem populi ex Aegypto sexcenta millia hominum fuisse referantur bellicae juventutis, ut omittamus gentem Idumaeorum non pertinentem ad populum Israël, quam genuit frater ejus Esau nepos Abraham, & alias * natas ex semine ipsius Abraham, non per Saram conjugem procreatas.

CAPUT IX.

De longa vita hominum, quae fuit ante diluvium, & de ampliore humanorum corporum forma.

QUAMOBREM nullus prudens rerum existimator dubitaverit, Cain, non solum aliquam, verum etiam magnam potuisse condere civitatem, quando in tam longum tempus protendebatur vita mortalium: nisi forte infidelium quispian ex ipsa numerositate annorum nobis ingerat quaestionem, qua vixisse tunc homines scriptum est in auctoribus nostris; & hoc neget esse credendum. Ita quippe non credunt etiam magnitudines corporum longe ampliores tunc fuisse quam nunc sunt. Unde & nobilissimus eorum poeta Virgilius, de ingenti lapide, quem in agrorum limite infixum, vir fortis illorum temporum pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorsit, & misit,

Vix illum (inquit) lecti bis sex cervice subirent,

Qualia nunc hominum producit corpora tellus: significans majora tunc corpora producere solere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mundi, ante illud nobile diffamatumque diluvium? Sed de corporum magnitudine plerumque incredulos nudata per vetustatem sive per vim fluminum varioque casu sepulcra convincunt, ubi apparuerunt, vel unde ceciderunt incredibilis magnitudinis ossa mortuorum. Vidi ipse non solus, sed aliquot mecum in Uticensi litore molarem hominis dentem tam ingentem, ut si in nostrorum dentium modulos minutatim concideretur, centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicujus fuisse crediderim. Nam praeter quod erant omnium multo majora, quam nostra tunc corpora, gigantes longe ceteris antebant. Sicut aliis deinde nostrisque temporibus rara quidem, sed numquam ferme defuerunt, quae

Civitas quid.

* Lamech. Gen. 5. 31. sec. LXX.

Eosd. 17. 37.

* suppl. genes.

Genid. 12.

¶ Vind. Am. Er. & plures MSS. in auctoritatibus nostris.

modum aliorum plurimum excederent. * Plinius Secundus doctissimus homo, quanto magis magisque praeterit saeculi excursus, minora corpora naturam ferre testatur. Quod etiam Homerum commemorat saepe carmine fuisse conquestum, non haec velut poetica figmenta deridens, sed in historicam fidem tamquam miraculorum naturalium scriptor assumens. Verum, ut dixi, antiquorum magnitudines corporum inventa plerumque ossa, quoniam diuturna sunt, etiam multo posterioribus saeculis produnt. Annorum autem numerositas cujusque hominis, * qui temporibus illis fuit, nullis nunc talibus documentis venire in experimentum potest. Nec tamen ideo fides sacrae huic historiae deroganda est, cujus tanto impudentius narrata non credimus, quanto impleri certius praenuntiata conspiciamus. Dicit tamen etiam idem * Plinius, esse adhuc gentem, ubi ducentos annos vivitur. Si ergo humanarum vitarum diuturnitates, quas experti non sumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur non habuisse credantur & tempora? An verò est credibile alicubi esse quod hic non est, & incredibile est aliquando fuisse quod nunc non est?

CAPUT X.

De differentia qua inter Hebraeos & nostros codices videntur annorum numeri differre.

QUOCIRCA etsi inter Hebraeos & nostros codices de ipso numero annorum nonnulla videtur esse distantia, quod ignoro qua ratione sit factum: non tamen tanta est, ut illos homines tam longaevis fuisse dissentiant. Nam ipse homo primus Adam, ante quam gigneret filium qui appellatus est Seth, ducentos triginta annos vixisse reperitur in codicibus nostris, in Hebraeis autem centum triginta perhibetur. Sed postea quam eum genuit, septingentos vixisse legitur in nostris, octingentos verò in illis. Atque ita in utriusque universitatis summa concordat. Ac deinde per consequentes generationes ante quam gignatur qui gigni commemoratur, minus vixisse apud Hebraeos pater ejus invenitur centum annos: sed postea quam est genitus idem ipse, centum minus quam in Hebraeis inveniuntur in nostris. Atque ita hinc & inde numeri universitas consonat. In sexta autem generatione nusquam utriusque codices discrepant. In septima verò, ubi ille qui natus est Enoch, non mortuus, sed quod Deo placuerit translatus esse narratur, eadem distantia est, quae in superioribus quinque de centum annis ante quam gigneret eum qui ibi commemoratus est filium: atque ita in summa similis consonantia. Vixit enim annos, ante quam transferretur, secundum utrosque codices, cccxlx. Octava generatio habet quidem nonnullam diversitatem, sed minorem, ac dissimilem ceteris. * Mathusalem quippe, quem genuit Enoch, ante quam gigneret eum qui in ipso ordine sequitur, secundum Hebraeos non centum minus, sed viginti amplius vixit annos: qui rursus in nostris postea quam eum genuit, reperitur additi, & in utriusque sibi summa universi numeri occurrit. In sola nona generatione, id est, in annis Lamech filii Mathusalem, patris autem Noë, summa universitatis discrepat, sed non plurimum. Viginti enim & quatuor annos plus

* Lib. 7.

Homer. Iliad. lib. 5. & lib. 12.

a

* In lib. 7. c. 48.

Gen. 5.

c Gen. 5.

vixisse in Hebraeis, quam in nostris codicibus invenitur. Nam ante quam gigneret filium, qui vocatus est Noë, sex minus habet in Hebraeis quam in nostris: postea verò quam eum genuit, triginta amplius in eisdem quam in nostris. Unde sex illis detractis, restant xxiv. ut dictum est.

CAPUT XI.

De annis Mathusalem, cujus aetas quatuordecim annis diluvium videtur excedere.

PER hanc autem discrepantiam Hebraeorum codicum atque nostrorum, exoritur illa famosissima * quaestio, ubi Mathusalem quatuordecim annos vixisse post diluvium computatur, cum Scriptura ex omnibus qui in terra tunc fuerant, solos octo homines in arca exitium commemorat evasisse diluvii, in quibus Mathusalem non fuit. Secundum codices enim nostros, Mathusalem prius quam gigneret illum, quem vocavit Lamech, vixit annos centum sexaginta septem: deinde ipse Lamech, ante quam ex illo natus esset Noë, vixit annos centum octoginta octo, qui simul fiunt trecenti quinquaginta quinque. His adduntur sexcenti Noë, quoto ejus anno diluvium factum est: qui fiunt nongenti quinquaginta quinque; ex quo Mathusalem natus est usque ad annum diluvii. Omnes autem anni vitae Mathusalem nongenti sexaginta novem computantur: quia cum vixisset annos centum sexaginta septem, & genuisset filium, qui est appellatus Lamech, post eum genitum vixit annos octingentos duos: qui omnes, ut diximus, nongenti sexaginta novem fiunt. Unde detractis nongentis quinquaginta quinque ab ortu Mathusalem usque ad diluvium, remanent quatuordecim, quibus vixisse creditur post diluvium. Propter quod eum nonnulli, etsi non in terra, ubi omnem carnem, quam vivere in aquis natura non sinit, constat fuisse deletam, cum patre suo qui translatus fuerat aliquantum fuisse, atque ibi donec diluvium praeteriret, vixisse arbitrantur; nolentes derogare fidem codicibus, quos in auctoritatem celebriorem suscepit Ecclesia, & credentes Judaeorum potius quam istos non habere quod verum est. Non enim admittunt, quod magis hic esse poterit error interpretum, quam in ea lingua esse falsum, unde in nostram per Graecam Scripturam ipsa translata est. Sed inquirunt, non esse credibile Septuaginta interpretes, qui uno simul tempore unoque sensu interpretati sunt, errare potuisse, aut ubi nihil eorum intererat, voluisse mentiri; Judaeos verò, dum nobis invident, quod Lex & Prophetae ad nos interpretando transferint, mutasse quaedam in codicibus suis, ut nostris minuere auctoritas. Hanc opinionem vel suspicionem accipiat quisque ut putaverit: certum est tamen, non vixisse Mathusalem post diluvium, sed eodem anno fuisse defunctum, si verum est quod de numero annorum in Hebraeis codicibus invenitur. De illis autem Septuaginta interpretibus quid mihi videatur, suo loco * diligentius inferendum est, cum ad ipsa tempora, quantum necessitas hujus Operis postulat, commemoranda, adjuvante Domino, venerimus. Praesenti enim sufficit quaestioni secundum utrosque codices tam longas habuisse vitas illius aevi homines, ut possit aetate unius, qui de duobus, quos solos terra tunc habuit, parentibus

* 7. Etia- ronym. de quaest. Hebraeis. 1. Petri 3. 20.

Gen. 7.

* Infra lib. 18. cap. 42. 43. & 44.

* Er. & MSS. quae. * In MSS. Mathusalem. Postea in sola editione Lov quippe cum genit Noach. Verius in ceteris libris, quem Tom. VII.

Hebraica scriptura erant versi. * In MSS. Mathusalem. Postea in sola editione Lov quippe cum genit Noach. Verius in ceteris libris, quem

primus est natus, ad constituendam etiam civitatem multiplicari genus humanum.

CAPUT XII.

De opinione eorum, qui primorum temporum homines tam longævos, quam scribitur, fuisse non credunt.

NEQUE enim ullo modo audiendi sunt, qui putant aliter annos illis temporibus computatos, id est, tantæ brevitatis, ut unus annus noster decem illos habuisse credatur. Quapropter, inquit, cum audierit quisque vel legerit, nongentos annos quemquam vixisse, debet intel- ligere nonaginta: decem quippe illi anni, unus est noster; & decem nostri, centum illi fuerunt. Ac per hoc, ut putant, viginti trium annorum fuit Adam, quando genuit Seth, & ipse Seth viginti

* Supple. annos.

* Cap. 8.

* habebat & sex menses, quando ex illo natus est Enos, quos appellat Scriptura ducentos & quinque annos. Quoniam sicut isti suspicantur, quorum exponimus opinionem, unum annum qualem nunc habemus, in decem partes illi dividebant, & easdem partes annos vocabant. Quarum partium habet una quadratum senarium, eo quod Deus sex diebus perfecit opera sua, ut in septimo requiesceret. De qua re in libro undecimo, sicut potui, disputavi. Sexies autem seni, qui numerus quadratum senarium facit, triginta-sex dies sunt: qui multiplicati decies, ad trecentos-sexaginta perveniunt, id est, duodecim menses lunares. Propter quinque dies enim reliquos, quibus solaris annus impletur, & diei quadrantem, propter quem quater ductum eo anno, quo bissextum vocant, unus dies adjicitur, addebantur à veteribus postea dies, ut occurreret numerus annorum, quos dies Romani intercalares vocabant. Proinde etiam Enos, quem genuit Seth, decem & novem agebat annos, quando ex illo natus est filius ejus Cainan, quos annos dicit Scriptura centum-nonaginta. Et deinceps per omnes generationes, in quibus hominum anni commemorantur ante dilu- vium, nullus ferè in nostris codicibus invenitur, qui cum esset centum annorum vel infra, vel etiam centum-viginti, aut non multo amplius, genuit filium; sed qui minima ætate genuerunt, centum- sexaginta, & quod excurrit, fuisse referuntur: quia nemo, inquit, decem annorum homo potest gignere filios, qui numerus centum appellabatur anni ab illis hominibus; sed in annis sexdecim est matura pubertas, & proli jam idonea procreandæ, quos centum & sexaginta annos illa tempora nuncupabant. Ut autem aliter annum tunc fuisse computatum non sit incredibile, adjiciunt quod apud plerosque scriptores historiae reperitur, Ægyptios habuisse annum quatuor mensium, Acarnanas sex mensium, Lavinios tredecim mensium. Plinius Secundus cum commemorasset, relatum fuisse in litteras, quemdam vixisse centum quinquaginta- duos annos, alium decem amplius, alios ducentorum annorum habuisse vitam, alios trecentorum, quosdam ad quingentos, alios ad sexcentos, nonnullos ad octingentos etiam pervenisse, hæc omnia propter incertiam temporum accidisse arbitra- rus est. Alii quippe, inquit, ætate unum deter- minabant annum, & alterum hyeme, alii quadri- pertitis temporibus, sicut Arcades, inquit, quo- rum anni trimestres fuere. Adjecit etiam, aliquan- do Ægyptios, quorum parvos annos quaternorum mensium fuisse supra diximus, lunæ sine limitaf-

* V. LXX. lib. 2. c. 12. Plinius lib. 7.

* Plures MSS. alios.

se annum. Itaque apud eos, inquit, & singula mil- lia annorum vixisse produntur.

2. His velut probabilibus argumentis quidam non destruentes fidem sacre hujus historiae, sed adstruere nitentes, ne sit incredibile quod tam multos annos vixisse referuntur antiqui, persua- serunt sibi, nec se suadere imprudenter existimant, tam exiguum spatium temporis tunc annum voca- tum, ut illi decem sint unus noster, & decem no- stri centum illorum. Hoc autem falsissimum esse documento evidentissimo ostenditur. Quod ante quam faciam, non mihi tacendum videtur, quæ credibilior possit esse suspicio. Poteramus certè hanc asseverationem ex Hebræis codicibus redar- guere atque convincere, ubi Adam non ducento- rum-triginta, sed centum-triginta annorum fuisse reperitur, quando tertium genuit filium: qui anni si tredecim nostri sunt, procul dubio primum ge- nuit, quando undecim vel non multo amplius an- norum fuit. Quis potest hac ætate generare usita- ta ista nobisque notissima lege natura? Sed hunc omittamus, qui fortasse etiam quando creatus est, potuit. Non enim eum tam parvum, quam infan- tes nostri sunt, factum fuisse, credibile est. Sed filius ejus non ducentorum quinque, sicut nos le- gimus, sed centum quinque fuit, quando genuit Enos: ac per hoc, secundum istos, nondum habebat undecim annos ætatis. Quid dicam de Cainan ejus filio, qui cum apud nos centum-septuaginta re- periat, apud Hebræos septuaginta legitur fuisse, quando genuit Malalehel? Quis generat homo septennis, si tunc anni septuaginta nuncupabantur, qui septem fuerunt?

CAPUT XIII.

An in diminutione annorum, Hebræorum magis quam Septuaginta interpretum sit sequenda auctoritas.

1. Sed cum hoc dixerim, continuo referetur illud Judæorum esse mendacium; de quo superius satis actum est: nam Septuaginta interpretes lau- dabiliter celebratos viros non potuisse mentiri. Ubi si quaeram, quid sit credibilis, Judæorum gen- tem, tam longè latèque diffusam, in hoc conscri- bendum mendacium uno consilio conspirare potuisse, & dum aliis invidiam auctoritatem, sibi ab- stulisse veritatem; an septuaginta homines, qui etiam ipsi Judæi erant, in uno loco positos, quo- niam rex Ægypti Ptolemæus eos ad hoc opus adsciverat, ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse, & communicato istud fecisse consilio: quis non videat quid proclivius faciliusque creda- tur? Sed absit ut prudens quisquam, vel Judæos cujuslibet perversitatis atque malitiæ tantum po- tuisse credat in codicibus tam multis & tam lon- gè latèque dispersis, vel Septuaginta illos memo- rables viros hoc de invidenda gentibus veritate unum communicasse consilium. Credibilis ergo quis dixerit, cum primum de bibliotheca Ptole- mæi describi ista cœperunt, tunc aliquid tale fieri potuisse in codice uno, scilicet primitus inde descripto, unde jam latius emanaret, ubi potuit quidem accidere etiam scriptoris error. Sed hoc in illa quaestione de vita Mathusalem non absur- dum est suspicari; & in illo alio, ubi superantibus xxiv. annis summa non convenit. In his autem in quibus continuatur ipsius mendositate similitudo, ita ut ante genitum filium, qui ordini inferitur, alibi supersint centum anni, alibi desint; post ge-

11 b MSS. sed.

nitum autem ubi deerant, supersint; ubi supere- rant, desint, ut summa conveniat; & hoc in pri- ma, secunda, tertia, quarta, quinta, septima ge- neratione invenitur: videtur habere quamdam, si dici potest, error ipse constantiam; nec casum re- dolet, sed industriam.

2. Itaque illa diversitas numerorum aliter se ha- bentium in codicibus Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, ubi non est ista de centum annis prius additis & postea detractis per tot generationes continuata parilitas, nec malitiæ Judæorum, nec diligentia vel prudentia Septuaginta interpretum, sed scriptoris tribuatur errori, qui de bibliotheca supradicti regis codicem describendum primus ac- cepit. Nam etiam nunc, ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile possit intelligi, vel quod appareat utiliter disci, & negligenter de- scribuntur, & negligentius emendantur. Quis enim existimet sibi esse discendum, quot millia homi- num tribus Israël singillatim habere potuerunt? quoniam prodesse aliquid non putatur: & quotus quisque hominum est, cui profunditas utilitatis hujus appareat? Hic verò ubi per tot contextas generationes centum anni alibi adsunt, alibi de- sunt; & post natum, qui commemorandus fuerat, filium, desunt ubi adfuerunt, adsunt ubi defuerunt, ut summa concordet: nimirum cum vellet persua- dere, qui hoc fecit, ideo numerosissimos annos vixisse antiquos, quod eos brevissimos nuncupa- bant; & hoc de maturitate pubertatis, qua ido- nea filii gignerentur, conaretur ostendere; atque ideo in illis centum annis decem nostros insinuan- dos putaret incredulis, ne homines tam diu vixis- se recipere in fidem nollent; addidit centum, ubi gignendis filiis habilem non invenit ætatem; eos- demque, post genitos filios, ut congrueret sum- ma, detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere idonearum generandarum proli convenientias ætatum, ut tamen generando non fraudaret univèrsas ætates viventium singulorum. Quod autem in sexta ge- neratione id non fecit, hoc ipsum est quod magis movet, illum ideo fecisse, cum res, quam dicimus, postulavit, quia non fecit, ubi non postulavit. In- venit namque in eadem generatione apud He- bræos vixisse Jareth, ante quam genuisset Enoch, centum-sexaginta-duos annos, qui secundum il- lam rationem brevium annorum fuit annis sex- decim, & aliquid minus quam menses duo; quæ jam ætas apta est ad gignendum: & ideo addere centum annos breves, ut nostri viginti-sex fierent, necesse non fuit; nec post natum Enoch eos de- trahere, quos non addiderat ante natum. Sic fa- ctum est ut hæc nulla esset inter codices utrosque varietas.

Gen. 5. 18.

3. Sed rursus movet, cur in octava generatione, ante quam de Mathusalem nasceretur Lamech, cum apud Hebræos legantur centum octoginta duo anni, viginti minus inveniuntur in codici- bus nostris, ubi potius addi centum solent; & post genitum Lamech complendam restituuntur ad summam, quæ in codicibus utrisque non discre- pat. Si enim centum-septuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & septem volebat intelligi; sicut nihil addere, ita nihil detrudere jam debebat: quia invenerat ætatem idoneam genera- tioni filiorum, propter quam in aliis centum illos

* Nonnulli MSS. omitunt, duo: pro quo legendum videtur, septem: sic enim apud Hebræos Gen. 5. 25. quo loco apud Septua-

annos, ubi eam non inveniebat, addebat. Hoc autem de viginti annis merito putaremus casu mendositate accidere potuisse, nisi eos sicut prius detraxerat, restituere postea curaret, ut summa conveniret integritas. An fortè astutius factum existimandum est, ut illa, qua centum anni prius solent adjici & postea detrahi, occultaretur indu- stria, cum & illic ubi necesse non fuerat, non quidem de centum annis, verumtamen de quan- tulocumque numero prius detracto, post reddito, tale aliquid fieret? Sed quomodolibet istud acci- piatur, sive credatur ita esse factum, sive non cre- datur; sive postremo ita, sive non ita sit: rectè fie- ri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum ali- quid in utrisque codicibus invenitur, quando qui- dem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguæ potius credatur, unde est in aliam per interpretes facta translatio. Nam in quibusdam etiam codicibus Græcis tribus, & uno Latino, & uno etiam Syro inter se consentien- tibus, inventus est Mathusalem sex annis ante dilu- vium fuisse defunctus.

CAPUT XIV.

De parilitate annorum, qui isdem quibus nunc spatium & in prioribus seculis cucurrerunt.

1. Nunc jam videamus quonam modo eviden- ter possit ostendi, non tam breves, ut illi de- cem unus esset noster, sed tantæ prolixitatis annos quantæ nunc habemus, (quos utique circumitus conficit solis,) in illorum hominum vita prolixissima computatos. Sexcentesimo-nempe anno vitæ Noë, scriptum est, factum esse diluvium. Cur ergo ibi legitur, Et aqua diluvii facta est super terram sexcen- tesimo anno in vita Noë, secundi mensis, septima & vicesima mensis; si annus ille minimus, quales de- cem faciunt unum nostrum, triginta-sex dies ha- bebat? Tantillus quippe annus, si antiquo more hoc nomen accepit, aut non habet menses, aut mensis ejus est triduum, ut habeat duodecim men- ses. Quomodo igitur hic dictum est, Sexcentesimo anno, secundi mensis, septima & vicesima die mensis, nisi quia tales quales nunc sunt, etiam tunc erant menses? Nam quo pacto aliter vicesimo & septimo die secundi mensis diceretur cœptum esse dilu- vium? Deinde postea in fine diluvii ita legitur: Et sedit arca in mense septimo, septima & vicesima die mensis, super montes Ararat. Aqua autem minue- batur usque ad undecimum mensem: in undecimo autem mense prima die mensis paruerunt capita montium. Si igitur tales menses erant, tales profecto & anni erant, quales nunc habemus. Menses quippe illi tridui, viginti & septem dies habere non pote- rant. Aut si pars tricesima tridui tunc appellaba- tur dies, ut omnia proportionem minuatur, ergo nec toto quadriduo nostro factum est illud tam grande diluvium, quod memoratur factum qua- draginta diebus & noctibus. Quis hanc absurdita- tem & vanitatem ferat? Proinde removeatur hic error, qui conjecturâ falsâ ita vult adstruere Scri- pturarum nostrarum fidem, ut alibi destruat.

Gen. 7. 10.

Gen. 8. 4.

Profusus tantus etiam tunc dies fuit, quantus & nunc est, quem viginti & quatuor horæ diurno curriculo nocturnoque determinant: tantus men- sis, quantus & nunc est, quem luna cœpta & fini- ta concludit: tantus annus, quantus & nunc est, quem duodecim menses lunares, additis propter

gina interpretes habetur, centum sexaginta septem anni. b Editi, vita. At MSS. in vita: juxta Græc. lxx

Bb iij

cursum solarem quinque diebus & quadrante, consummant: a quanti anni sexcentissimi vitæ Noë secundus erat mensis ejusque mensis viceſimus & septimus dies, quando cœpit esse diluvium; in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluvie memorantur, qui dies non binas ac paulò ampliùs horas habebant, sed vicenas & quaternas die noctuque transactas. Ac per hoc tam magnos annos vixerunt illi antiqui usque ampliùs quàm nongentos, quantos postea vixit Abraham centum septuaginta b quinque, & post eum filius ejus Isaac centum-octoginta, & filius ejus Jacob propè centum-quinquaginta, & quantos interposita aliquanta ætate Moyses centum viginti, & quantos etiam nunc vivunt homines septuaginta vel octoginta, vel non multo ampliùs, de quibus dictum est: *Et ampliùs eis labor & dolor.*

Gen. 25. 7.

b

Gen. 35. 28.

Gen. 47.

28.

Deut. 34. 7.

Psal. 99.

11.

2. Illa verò numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos invenitur & nostros, neque de hac antiquorum longævitate dissentit, & si quid habet ita diversum, ut verum esse utrumque non possit, rerum gestarum fides ab ea lingua repetenda est, ex qua interpretatum est quod habemus. Quæ facultas cum volentibus ubique gentium prælo sit; non tamen vacat, quòd Septuaginta interpretet, in plurimis quæ diversa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emendare ausus est nemo. Non enim est illa diversitas putata mendositas; nec ego ullo modo putandam existimo. Sed ubi non est scriptoris error, aliquid eos divino Spiritu, ubi sensus esset consentaneus veritati, & prædicans veritatem, non interpretantium c more, sed prophetantium libertate aliter dicere voluisse credendum est. Unde meritò, non solum Hebræis, verùm etiam ipsi, cum adhibet testimonia de Scripturis, uti Apostolica invenitur auctoritas. Sed hinc me opportuniore loco, si Deus adjuverit, promissi diligentius locuturum: nunc quod instat expediam. Non enim ambigendum est ab homine, qui ex primo homine primus est natus, quando tam diu vivebant, potuisse constitui civitatem, sanè terrenam, non illam quæ dicitur Civitas Dei: de qua ut scriberemus, laborem tanti hujus Operis in manus sumimus.

CAPUT XV.

An credibile sit, primi seculi viros usque ad eam ætatem, qua filios generasse referuntur, à concubitu continuisse.

DI CET ergo aliquis, Itane credendum est, hominem filios generaturum, nec habentem propositum continentiae, centum & ampliùs, vel secundum Hebræos non multo minùs, id est, octoginta, septuaginta, sexaginta annos à concumbendi opere vacavisse; aut si non vacaret, nihil proliis gignere potuisse? Hæc quæstio duobus modis solvitur. Aut enim tanto ferior fuit proportione pubertas, quanto vitæ totius major annositas: aut, quod magis video esse credibile, non hic primogeniti filii commemorati sunt, sed quos successionis ordo postcebat, ut perveniretur ad Noë, à quo rursus ad Abraham videmus esse perventum; ac deinde usque ad certum articulum temporis, quantum oportebat signari etiam generationibus commemoratis cursum gloriosissimæ Civitatis in hoc mundo peregrinantis, & supernam patriam requirentis. Quod enim negari non potest, prior

a Sic omnes MSS. At Editi, *Tantos anni*: mendosè.

b Plerique MSS. *centum septuaginta*: omisso *quinque*.

omnibus Cain ex conjunctione maris & feminae natus est. Neque enim illo nato dixisset Adam, quod dixisset legitur, *Adquisivi hominem per Deum*; nisi illis duobus ipse fuisset homo nascendo additus primus. Hunc secutus Abel, quem major frater occidit, d præfiguratione quadam peregrinantis Civitatis Dei, quòd ab impiis, & quodam modo terrigenis, id est terrenam originem diligentibus, & terrenæ Civitatis terrena felicitate gaudentibus, persecutiones iniquas passura fuerat, primus ostendit. Sed quot annorum erat Adam, cum eos genuit, non apparet. Exinde digeruntur generationes alia de Cain, alia de illo quem genuit Adam in ejus successionem, quem frater occidit, & appellavit nomen illius Seth, dicens, ut scriptum est, *Suscitavit enim mihi Deus semen aliud* (videm 25. *pro Abel, quem occidit Cain*). Cum itaque istæ duæ series generationum, una de Seth, altera de Cain, has duas de quibus agimus, distinctis ordinibus insinuent Civitates, unam cælestem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tamquam sola sint gaudiis inhiantem vel inhærentem; nullus de progenie Cain, cum dinumerata sit connumerato Adam usque ad octavam generationem, quot annorum fuisset expressus est, quando genuit eum qui commemoratur post eum. Noli enim Spiritus Dei in terrenæ Civitatis generationibus tempora notare ante diluvium, sed in cælestis maluit, tamquam essent memoriâ digniores. Porro autem Seth quando natus est, non quidem taciti sunt anni patris ejus, sed jam genuerat alios: & utrùm solos Cain & Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia soli nominati sunt propter ordines generationum, quas commemorari oportebat, ideo consequens videri debet solos fuisse tunc generatos ex Adam. Cum enim silentio cooperitis omnium nominibus ceterorum, legatur eum genuisse filios & filias, quota fuerit ista proles ejus, quis præsumat asserere, si culpam temeritatis evitat? Potuit quippe Adam divinitus admonitus dicere, postea quàm Seth natus est, *Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel*; quoniam talis erat futurus, qui impleteret illius sanctitatem, non quòd ipse prior post eum temporis ordine nasceretur. Deinde quod scriptum est, *Vixit autem Seth quinque & ducentos annos*, vel secundum Hebræos, *quinque & centum annos, & genuit Enos*: quis possit nisi inconsideratus asseverare, hunc ejus primogenitum fuisse? Ut admirantes meritò requiramus, quomodo per tot annos immunis fuerit à concubio sine ullo proposito continentiae, vel non genuerit conjugatus, quando quidem etiam de ipso legitur, *Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth duodecim & nongenti anni, & mortuus est*. Atque ita deinceps quorum anni commemorantur, nec filios filiasque genuisse reticentur. Ac per hoc non apparet omnino, utrùm qui nominatur genitus, ipse fuerit primogenitus: immo verò, quoniam credibile non est, patres illos ætate tam longa aut impubes fuisse, aut conjugibus caruisse vel fetibus; nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. Sed cum sacræ scriptor historiarum ad ortum vitamque Noë, cujus tempore diluvium factum est, per successiones generationum notatis temporibus intenderet pervenire, eas utique commemoravit, non quæ primæ suis parentibus fue-

rint, sed quæ in propagationis ordinem venerint.

2. Exempli gratiâ, quo id fiat apertius, aliquid interponam, unde nullus ambigat fieri potuisse quod dico. Evangelista Matthæus generationem Dominicæ carnis per seriem parentum volens commendare memoriæ, ordiens à patre Abraham, atque ad David primitus ut perveniret intendens, *Abraham*, inquit, *genuit Isaac*: cur non dixit *Ismael*, quem primitus genuit? *Isaac autem*, inquit, *genuit Jacob*: cur non dixit *Esaui*, qui ejus primogenitus fuit? Quia scilicet, per illos ad David pervenire non posset. Deinde sequitur: *Jacob autem genuit Judam, & fratres ejus*: numquid Judas primogenitus fuit? *Judas*, inquit, *genuit Phares & Zaram*: nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Judæ, sed ante illos jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad David, atque inde quò intenderat, perveniret. Ex quo intelligi potest, veteres quoque homines ante diluvium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos succedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne seræ pubertatis illorum obscura & non necessaria quæstio nos fatiget.

CAPUT XVI.
De jure conjugiorum, quod dissimile à subsequentibus matrimoniis habuerint prima concubia.

CUM igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, & conjugis ejus ex viri latere, marium seminarumque conjunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent; viri sorores suas conjuges acceperunt: quod profectò quanto est antiquius commellentate necessitate, tanto postea factum est damabilius religione prohibente. Habita est enim ratio rectissima caritatis, ut homines quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis neclerentur; nec unus in uno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos; ac sic ad sociale vitam diligentius b colligendam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe & fover duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium foverum, numerosius se caritas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebat & filiis & filiabus suis, quando fratres sororesque concubio jungebantur. Sic & Eva uxor ejus utriusque sexui filiorum fuit & foverum: quæ si duæ feminæ fuissent, mater altera, & foverum altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror, c quòd etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines: quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitatis augetur. Sed hoc unde fieret tunc non erat, quando nisi fratres & sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit quando potuit, ut existente copiâ inde ducerentur uxores, quæ non erant jam sorores; & non solum istud ut fieret, G

nulla necessitas esset, verùm etiam si fieret, nefas esset. Nam si & nepotes primorum hominum, qui jam consobrinis poterant accipere conjuges, fororibus matrimonio jungerentur; non jam duæ, sed tres in homine uno necessitudines fierent, quæ propter caritatem numerosiore propinquitate neclendam, disseminari per singulos singulæ debuerunt. Esset enim unus homo filiis suis fratri scilicet fororique conjugibus, & pater & fover & avunculus: ita & uxor ejus, iisdem communibus filiis & mater & amita & foverum: iisdemque inter se filii eorum, non solum essent fratres, atque conjuges, verùm etiam consobrini; quia & fratrum filii. Omnes autem istæ necessitudines, quæ uni homini tres homines connectebant, novem connecterent, si essent in singulis singulæ, ut unus homo haberet alteram fororem, alteram uxorem; alteram consobrinam, alteram patrem, alteram avunculum, alteram foverum, alteram matrem, alteram amitam, alteram foverum: atque ita se non in paucitate coartatum, sed latius atque numerosius propinquitatibus crebris vinculum sociale diffunderet.

2. Quod humano genere crescente & multiplicato, etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus, ut etiam si perverſis legibus permittantur fraterna conjugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorere licentiam; & eam sorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, sic avertetur, quasi numquam licere potuerit. Ad humanum enim sensum vel allicendum, vel offendendum mos valet plurimum. Qui cum in hac causa immoderationem concupiscentiæ coërceat, eum d designari atque corrumpi merito esse nefarium judicatur. Si enim iniquum est, aviditate possidendi transgredi limitem agrorum, quanto est iniquius libidine concumbendi subvertere limitem morum? Experti autem sumus in concubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quàm raro per mores fiebat, quòd fieri per leges licebat; quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana. Verum tamen factum etiam licitum, propter vicinitatem horrebatur illiciti, & quòd fiebat cum consobrina, penè cum sorore fieri videbatur: quia & ipsi inter se propter tam propinquam consanguinitatem fratres vocantur, & penè germani sunt. Fuit autem antiquis patribus religiosæ curæ, ne ipsa propinquitatis se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret & propinquitatis esse desisteret, eam nondum longè positam rursus matrimonii vinculo colligare, & quodam modo revocare fugientem. Unde jam pleno hominibus orbe terrarum, non quidem sorores ex patre vel matre, vel ex ambobus suis parentibus natas, sed tamen amabant de suo genere ducere uxores. Verùm quis dubitet honestius hoc tempore etiam f consobrinorum prohibita esse conjugia; non solum secundum ea quæ disputavimus, propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas necessitudi-

brofus lib. 8. capit. 66. eamque legem fortassis indicat hic postea Augustinus verbis illis: *Verùm quis dubitet honestius hoc tempore riam consobrinorum prohibita esse conjugia? Lex porrò ista Theodosii hanc athenus desiderat: si superest autem in eadem rem lex alia, que Constantio tribuitur, sancta Romæ Arbitratione & Lolliano Consilio, in eod. Theod. l. 2. de incest. nup. Dispensatum olim à Cæsariibus, ut legitima esset uxor consobrina, docet Cassiodorus Senator lib. 7. variat. c. 46.*

Abraham, inquit, genuit Isaac: cur non dixit Ismael, quem primitus genuit? Isaac autem, inquit, genuit Jacob: cur non dixit Esaui, qui ejus primogenitus fuit? Quia scilicet, per illos ad David pervenire non posset. Deinde sequitur: *Jacob autem genuit Judam, & fratres ejus*: numquid Judas primogenitus fuit? *Judas*, inquit, *genuit Phares & Zaram*: nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Judæ, sed ante illos jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad David, atque inde quò intenderat, perveniret. Ex quo intelligi potest, veteres quoque homines ante diluvium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos succedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne seræ pubertatis illorum obscura & non necessaria quæstio nos fatiget.

CAPUT XVI.

De jure conjugiorum, quod dissimile à subsequentibus matrimoniis habuerint prima concubia.

CUM igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, & conjugis ejus ex viri latere, marium seminarumque conjunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent; viri sorores suas conjuges acceperunt: quod profectò quanto est antiquius commellentate necessitate, tanto postea factum est damabilius religione prohibente. Habita est enim ratio rectissima caritatis, ut homines quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis neclerentur; nec unus in uno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos; ac sic ad sociale vitam diligentius b colligendam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe & fover duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium foverum, numerosius se caritas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebat & filiis & filiabus suis, quando fratres sororesque concubio jungebantur. Sic & Eva uxor ejus utriusque sexui filiorum fuit & foverum: quæ si duæ feminæ fuissent, mater altera, & foverum altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror, c quòd etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines: quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitatis augetur. Sed hoc unde fieret tunc non erat, quando nisi fratres & sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit quando potuit, ut existente copiâ inde ducerentur uxores, quæ non erant jam sorores; & non solum istud ut fieret, G

brofus lib. 8. capit. 66. eamque legem fortassis indicat hic postea Augustinus verbis illis: *Verùm quis dubitet honestius hoc tempore riam consobrinorum prohibita esse conjugia? Lex porrò ista Theodosii hanc athenus desiderat: si superest autem in eadem rem lex alia, que Constantio tribuitur, sancta Romæ Arbitratione & Lolliano Consilio, in eod. Theod. l. 2. de incest. nup. Dispensatum olim à Cæsariibus, ut legitima esset uxor consobrina, docet Cassiodorus Senator lib. 7. variat. c. 46.*

Abraham, inquit, genuit Isaac: cur non dixit Ismael, quem primitus genuit? Isaac autem, inquit, genuit Jacob: cur non dixit Esaui, qui ejus primogenitus fuit? Quia scilicet, per illos ad David pervenire non posset. Deinde sequitur: *Jacob autem genuit Judam, & fratres ejus*: numquid Judas primogenitus fuit? *Judas*, inquit, *genuit Phares & Zaram*: nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Judæ, sed ante illos jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad David, atque inde quò intenderat, perveniret. Ex quo intelligi potest, veteres quoque homines ante diluvium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos succedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne seræ pubertatis illorum obscura & non necessaria quæstio nos fatiget.

CAPUT XVI.
De jure conjugiorum, quod dissimile à subsequentibus matrimoniis habuerint prima concubia.

CUM igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, & conjugis ejus ex viri latere, marium seminarumque conjunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent; viri sorores suas conjuges acceperunt: quod profectò quanto est antiquius commellentate necessitate, tanto postea factum est damabilius religione prohibente. Habita est enim ratio rectissima caritatis, ut homines quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis neclerentur; nec unus in uno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos; ac sic ad sociale vitam diligentius b colligendam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe & fover duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium foverum, numerosius se caritas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebat & filiis & filiabus suis, quando fratres sororesque concubio jungebantur. Sic & Eva uxor ejus utriusque sexui filiorum fuit & foverum: quæ si duæ feminæ fuissent, mater altera, & foverum altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror, c quòd etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines: quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitatis augetur. Sed hoc unde fieret tunc non erat, quando nisi fratres & sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit quando potuit, ut existente copiâ inde ducerentur uxores, quæ non erant jam sorores; & non solum istud ut fieret, G

a Atn. & Lov. in una. Emendantur ad Vind. Er. & MSS.

b Sola editio Lov. *colligendam*.

c Plures MSS. *qua*.

d Editi, *designari*. Melius plures MSS. *designari*: id est convelli & distumpi. Sic in Terent. *Adelph. act. 1. sc. 2. pro. Modo quid designavit*: Eugraphus legit, *designavit*, dicitque *designare* propriè esse aliquid legibus signatum rumpere.

e Legem à Theodosio latam ne inter consobrinis & parentes interentur matrimonia, laudat Aurelius Victor in Theodof. & Am-

f brofus lib. 8. capit. 66. eamque legem fortassis indicat hic postea Augustinus verbis illis: *Verùm quis dubitet honestius hoc tempore riam consobrinorum prohibita esse conjugia? Lex porrò ista Theodosii hanc athenus desiderat: si superest autem in eadem rem lex alia, que Constantio tribuitur, sancta Romæ Arbitratione & Lolliano Consilio, in eod. Theod. l. 2. de incest. nup. Dispensatum olim à Cæsariibus, ut legitima esset uxor consobrina, docet Cassiodorus Senator lib. 7. variat. c. 46.*

g Sic MSS. At editi, *consobrinorum*.

nes una persona, cum duæ possint eas habere, & numerus propinquitatis augeri, sed etiam quia nescio quomodo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut qui debet causâ propinquitatis reverendum honorem, ab ea contineat, quamvis generatricem, tamen libidinem, de qua erubescere videmus & ipsam pudicitiam conjugalem.

3. Copulatio igitur maris & feminae, quantum adinet ad genus mortaliu; quoddam feminarium est Civitatis: sed terrena Civitas generatione tantummodo, caelestis autem etiam regeneratione opus habet, ut noxam generationis evadat. Utrum autem aliquod fuerit, vel si fuit, quale fuerit corporale atque visibile regenerationis signum ante diluvium, sicut Abraham circumcisio postea est imperata, sacra historia tacet. Sacrificasse tamen Deo etiam illos antiquissimos homines non tacet: quod & in duobus primis fratribus claruit, & Noë post diluvium, cum de arca fuisset egressus, hostias Deo legitur immolasse. De qua re in precedentibus libris jam diximus, non ob aliud demones arrogantes sibi divinitatem deosque se credi cupientes sibi expetere sacrificium, & gaudere huiusmodi honoribus, nisi quia verum sacrificium vero Deo deberi sciunt.

CAPITULUM XVII

De duobus ex uno genitore procreatis patribus atque principibus.

Cum ergo esset Adam utriusque generis pater, id est, & cuius series ad terrenam, & cuius series ad caelestem pertinet Civitatem, occiso Abel, atque in eius interfectione commendato mirabili sacramento, facti sunt duo patres singulorum generum, Cain & Seth: in quorum filiis, quos commemorari oportebat, duarum istarum Civitatum in genere mortalium evidentius indicia clarere coeperunt. Cain quippe genuit Enoch, in cuius nomine condidit civitatem, terrenam scilicet, non peregrinantem in hoc mundo, sed in eius temporali pace ac felicitate quiescentem. Cain autem interpretatur possessio: unde dictum est quando natus est, sive a patre, sive a matre eius, Adquisivi hominem per Deum. Enoch verò dedicatio: hic enim dedicatur terrena civitas, ubi conditur, quoniam hic habet eum, quem intendit & appetit finem. Porro ille Seth resurrectio interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo: non sicut Adam, (& ipsum enim nomen interpretatur homo,) sed commune perhibetur esse in illa lingua, id est, Hebræa, masculo & feminæ. Nam sic de illo scriptum est: Masculum & feminam fecit illos, & benedixit illos, & cognominavit nomen eorum Adam. Unde non ambigitur, sic appellatam fuisse feminam Evam proprio nomine, ut tamen Adam, quod interpretatur homo, nomen esset amborum. Enos autem sic interpretatur homo, ut hoc non posse feminam nuncupari periti linguæ illius asseverent, tamquam filius resurrectionis, ubi non nubent, neque uxores duceat. Non enim erit ibi generatio, cum illuc perduxerit regeneratio. Quare & hoc non incassum notandum arbitror, quod in eis generationibus quæ propagantur ex illo qui est appellatus Seth, cum genuisse filios filiasque dicantur,

Regeneratiois signum ante diluvium Gen. 17. 10.

Gen. 4. 3.

Gen. 8. 20.

Cain, possessio.

Gen. 4. 1. Enoch, dedicatio.

Seth, resurrectio. Enos, homo.

Gen. 1. 2.

Luc. 20. 35.

a Editi, uerum adun: dissentientibus MSS; b Sic MSS. A editi, dicantur. c Plexique MSS. potendunt.

Nulla ibi genita nominatim femina expressa est: in his autem quæ propagantur ex Cain, in ipso fine quod usque protenduntur, novissima femina genita nominatur. Sic enim legitur: *Mathusael genuit Lamech: & sumxit sibi Lamech duas uxores, nomen unius Ada, & nomen secundæ Sella: & peperit Ada Iobel: hic erat pater habitantium in tabernaculis pecnariorum. Et nomen fratris eius Tubal: hic fuit qui ostendit psalterium & citharam. Sella autem peperit & ipsa Thobel: & erat ararius & malleator aramenti & ferri. Soror autem Thobel Noëma.* Huc usque porrectæ sunt generationes ex Cain, quæ sunt omnes ab Adam octo, annumerato ipso Adam, septem scilicet usque ad Lamech, qui duarum maritus uxorum fuit: & octava est generatio in filiis eius, in quibus commemoratur & femina. Ubi eleganter significatum est, terrenam Civitatem usque in sui finem carnales habituram generationes, quæ marium & feminarumque conjunctione conveniunt. Unde & ipsæ, quod præter Evam nusquam reperitur ante diluvium, nominibus propriis exprimuntur uxores illius hominis, qui nominatur hic novissimus pater. Sicut autem Cain, quod interpretatur possessio, terrenæ conditor civitatis, & filius eius, in cuius nomine condita est Enoch, quod interpretatur dedicatio, indicat istam civitatem & initium & finem habere terrenum, ubi nihil speratur amplius, quam in hoc sæculo cerni potest: ita Seth, quod interpretatur resurrectio, cum sit generationum seorsum commemoratarum pater, quid de filio ejus sacra hæc historia dicat, intuentium est.

CAPITULUM XVIII

Quid significatum sit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Christum & corpus ejus, id est, Ecclesiam pertinere.

Et Seth, inquit, natus est filius, & nominavit nomen ejus Enos: hic speravit invocare nomen Domini Dei. Nempe clamat adrestatio veritatis. In spe igitur vivit homo filius resurrectionis: in spe vivit, quamdiu peregrinatur hæc Civitas Dei, quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus namque illis hominibus, Abel, quod interpretatur luctus, & ejus fratre Seth, quod interpretatur resurrectio, mors Christi & vita ejus ex mortuis figuratur. Ex qua fide gignitur hæc Civitas Dei, id est, homo, qui speravit invocare nomen Domini Dei. *Spe enim salvi facti sumus*, ait Apostolus. *Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus.* Nam quis vacare hoc existimet ab altitudine sacramenti? Numquid enim Abel non speravit invocare nomen Domini Dei, cuius sacrificium Scriptura tam acceptum Deo fuisse commemorat? Numquid ipse Seth non speravit invocare nomen Domini Dei, de quo dictum est, *Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel?* Cur ergo huic propriè tribuitur, quod piorum omnium intelligitur esse commune, nisi quia oportebat in eo qui de patre generationum in meliorem partem, hoc est, supernæ Civitatis separatarum, primus commemoratur exortus, præfigurari hominem, id est, hominum societatem, quæ non secundum hominem in re felicitatis terrenæ, sed secundum Deum vivit in spe felicitatis æternæ? Nec dictum est, Hic speravit in

Gen. 4. 18.

Gen. 4. 16.

Abel. Seth.

Rom. 8. 25.

Gen. 4. 25.

d Nonnulli MSS. Noëma. e Editi, quom quom. Absit quod a MSS.

Dominum

Dominum Deum: aut, Hic invocavit nomen Domini Dei: sed, *Hic speravit*, inquit, *invocare nomen Domini Dei.* Quid sibi hoc vult, *Speravit invocare*, nisi quia prophetia est, exorturum populum, qui secundum electionem gratiæ invocaret nomen Domini Dei? Hoc est, quod per alium prophetam dictum, Apostolus de hoc populo intelligit ad Dei gratiam pertinente: *Et erit, omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Hoc enim ipsum quod dicitur: *Et nominavit nomen ejus Enos, quod interpretatur homo*; ac deinde additur, *Hic speravit invocare nomen Domini Dei: lapis ostenditur, quod non in se ipso spem ponere debeat homo. Maledictus enim omnis* (sicut alibi legitur) *qui spem suam ponit in homine*: ac per hoc, nec in se, ut sit civis alterius Civitatis, quæ non secundum filium Cain dedicatur hoc tempore, id est, mortalibus hujus sæculi labente transcurfu, sed in illa immortalitate beatitudinis sempiternæ.

CAPITULUM XIX

De significatione quæ in Enoch translatione monstratur.

Nam & ista propago, cujus est pater Seth, in ea generatione habet dedicationis nomen, quæ septima est ab Adam, annumerato Adam. Septimus enim ab illo natus est Enoch, quod interpretatur dedicatio. Sed ipse est ille translatus, quoniam placuit Deo, & insigni numero in ordine generationum, quo sabbatum consecratum est, septimo scilicet ab Adam. Ab ipso autem patre istarum generationum, quæ discernuntur à propagine Cain, id est, à Seth sextus est: quoto die factus est homo, & consummavit Deus omnia opera sua. Sed hujus Enoch translatio nostræ dedicationis est præfigurata dilatio. Quæ quidem jam facta est in Christo capite nostro, qui sic resurrexit, ut non moriatur ulterius, sed etiam ipse translatus est: restat autem altera dedicatio universæ domus, cujus ipse Christus est fundamentum, quæ differtur in finem, quando erit omnium resurrectio, non moriturorum amplius. Sive autem domus Dei dicatur, sive templum Dei, sive Civitas Dei, id ipsum est, nec abhorret à Latini eloqui consuetudine. Nam & Virgilius imperiosissimam civitatem domum appellat Assaraci, Romanos volens intelligi, qui de Assaraco per Trojanos originem ducunt; & domum Aneæ eosdem ipsos, quia eo duce Trojani cum Italian venissent, ab eis condita est Roma. Imitatus namque est poeta ille sacras litteras, in quibus dicitur domus Jacob tam ingens populus Hebræorum.

CAPITULUM XX

De eo quod Cain successio in octo ab Adam generationes clauditur, & in posteris ab eodem patre Adam Noë decimus invenitur.

Incet aliquis, Si hoc intendebat scriptor hujus historiae in commemorandis generationibus ex Adam per filium ejus Seth, ut per illas perveniret ad Noë, sub quo factum est diluvium, à quo rursus contexeretur ordo nascentium, quo perveniret ad Abraham, à quo Mathæus Evangelista incipit generationes, quibus ad Christum pervenit æternum Regem Civitatis Dei, quid intendebat in generationibus ex Cain, & quod eas perducere volebat? Respondetur, Usque ad dilu-

a Ita MSS. Editi autem, sed habet etiam illa civis nonnullis istis similes ex imitatione quædam licet errantes. b Aliquot MSS. duo millia ducenti-quinquaginta. Eusebius, Hieronymus, Beda, aliique secundum Septuaginta interpretum codices computant duo millia-ducentos-quadragesima & duos annos.

Tom. VII

vium, quo totum illud genus terrenæ Civitatis absumptum est, sed reparatum ex filiis Noë. Neque enim deesse poterit hæc terrena Civitas societasque hominum secundum hominem viventium usque ad hujus sæculi finem: de quo Dominus ait, *Filii hujus sæculi generant, & generantur.* Civitatem verò Dei peregrinantem in hoc sæculo regeneratio perducit ad alterum sæculum, cujus filii nec generant, nec generantur. Hic ergo generari & generare Civitati utrique commune est: quamvis Dei Civitas habeat etiam hic multa civium millia, quæ ab opere generandi se abstinent: sed habet etiam illa ex imitatione quadam, licet errantium. Ad eam namque pertinent etiam, qui deviantes ab hujus fide diversas hæreses condiderunt: secundum hominem quippe vivunt, non secundum Deum. Et Indorum Gymnosophistæ, qui nudiperhibentur philosophari in solitudinibus Indiæ, cives ejus sunt, & à generando se cohibent. Non enim est hoc bonum, nisi cum sit secundum fidem summi boni, qui est Deus. Hoc tamen nemo fecisse ante diluvium reperitur: quando quidem etiam ipse Enoch septimus ab Adam, qui translatus refertur esse, non mortuus, genuit filios & filias ante quam transferretur; in quibus fuit Mathusalem, per quem generationum memorandarum ordo transcurrit.

2. Cur ergo tantæ paucitas successio- rum commemoratur in generationibus ex Cain, si eas usque ad diluvium perducere oportebat, nec erat diuturna ætas præveniens pubertatem, quæ centum vel amplius annos vacaret à fetibus? Nam si non intendebat auctor libri hujus aliquem, ad quem necessariò perduceret seriem generationum, sicut in illis quæ veniunt de semine Seth, intendebat pervenire ad Noë, à quo rursus ordo necessarius sequeretur, quid opus erat præmittere primogenitos filios, ut perveniret ad Lamech, in cuius filiis finitur illa contextio, octava generatione scilicet ex Adam, septima ex Cain, quasi esset inde aliquid deinceps connectendum, unde perveniret vel ad Israëliticum populum, in quo caelesti Civitati etiam terrena Jerusalem figuram prophetiam præbuit, vel ad Christum secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, supernæ Jerusalem fabricator atque regnator; cum tota progenies Cain diluvio sit deleta? Unde videri potest, in eodem ordine generationum primogenitos fuisse commemoratos. Cur ergo tam pauci sunt? Non enim usque ad diluvium tot esse potuerunt, non vacantibus usque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, si non erat tunc proportione longævitas illius etiam sera pubertas. Ut enim peræquæ triginta annorum fuerint, cum filios generare coeperunt, octies triceni, (quoniam octo sunt generationes cum Adam & cum eis quos genuit Lamech,) ducenti & quadragesima sunt anni: num itaque toto deinde tempore usque ad diluvium non generaverunt? Quatandem causâ, qui hæc scripsit, generationes commemorare noluit quæ sequuntur? Nam ex Adam usque ad diluvium computantur anni, secundum codices nostros, duo millia-ducenti- sexaginta- duo: secundum Hebræos autem, mille-sexcenti-quinquaginta-sex. Ut ergo istum numerum mino-

ronymus, Beda, aliique secundum Septuaginta interpretum codices computant duo millia-ducentos-quadragesima & duos annos.

Ce

rem credamus esse veriorum, de mille-sexcentis-quinquaginta-sex annis ducenti-quadragesima detrahantur: numquid credibile est per mille-quadragesimos, & quod excurrit, annos, qui restant usque ad diluuium, progeniem Cain a generationibus vacare potuisse?

3. Sed qui ex hoc movetur, meminerit, cum quaererem, quomodo credendum sit, antiquos illos homines per tam multos annos a gignendis filiis cessare potuisse, duobus modis istam solutam esse quaestionem; aut de sera pubertate, proportionem tam longae vitae; aut de filiis qui commemorantur in generationibus, quod non fuerint primogeniti, sed hi per quos ad eum, quem intendebat auctor libri, poterat pervenire, sicut ad Noë in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cain, si non occurrit qui deberet intendi, ad quem praetermissis primogenitis, per eos qui commemorati sunt, perveniri oportebat, sera pubertas intelligenda restabit, ut aliquanto post centum annos, puberes habilesque ad gignendum facti fuerint, ut ordo generationum per primogenitos curreret, & usque ad diluuium ad numerum annorum tantae quantitatis occurreret. Quamvis fieri possit, ut propter aliquam secretiorem causam, quae me latet, usque ad Lamech & ejus filios generationum perveniente contextu, commendaretur haec Civitas, quam dicimus esse terrenam; ac deinde cessaret scriptor libri commemorare ceteras, quae usque ad diluuium esse potuerunt. Potest & illa esse causa, cur non ordo generationum per primogenitos duceretur, ut necesse non sit in illis hominibus tam seram credere pubertatem, quod scilicet eadem civitas, quam Cain in nomine Enoch filii sui condidit, longè lateque regnare potuerit, & reges habere non simul plures, sed suis aetatibus singulos, quos genuissent sibi successuros quicumque regnassent. Horum regum primus esse potuit ipse Cain, secundus filius ejus Enoch, in cuius nomine, ubi regnaretur, condita est civitas: tertius Gaidad, quem genuit Enoch: quartus Mathaniel, quem genuit Gaidad: quintus Mathusaël, quem genuit Manihel: sextus Lamech, quem genuit Mathusaël, qui septimus est ab Adam per Cain. Non autem erat consequens, ut primogeniti in regnum regnantibus succederent patribus, sed quos regnandi meritum propter virtutem terrenae utiliter civitati, vel fors aliqua reperiret, vel ille potissimum succederet patri hereditario quodam jure regnandi, quem praeter ceteris filiis dilexisset. Potuit autem vivente adhuc Lamech atque regnante fieri diluuium, ut ipsum cum aliis omnibus hominibus, exceptis qui in arca fuerunt, quem perderet, inveniret. Neque enim mirandum est, si varia quantitate numerositatis annorum interposita, per tam longam aetatem ab Adam usque ad diluuium non aequalis numeri generationes habuit utraque progenies, sed per Cain septem, per Seth autem decem: septimus est enim, ut jam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noë: & ideo non unus filius Lamech, sicut in ceteris superioribus, sed plures commemorati sunt, quia incertum erat quis ei fuisset mortuo successurus, si regnandi tempus inter ipsum & diluuium remansisset.

4. Sed quoquo modo se habeat sive per primo-

genitos, sive per reges, ex Cain generationum ordo decurrens, illud mihi nullo pacto praeterendum silentio videtur, quod cum Lamech septimus ab Adam fuisset inventus, tot ejus annumerati sunt filii, donec undenarius numerus impleretur, quo significatur peccatum. Adduntur enim tres filii, & una filia. Uxores autem aliud possunt significare, non hoc quod nunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur: illa verò unde sint genitae, tacitum est. Quoniam ergo Lex denario numero praedicatur, unde est memorabilis ille Decalogus; profecto numerus undenarius, quoniam transgreditur denarium, transgressionem legis, ac per hoc peccatum significat. Hinc est quod in Tabernaculo testimonii, quod erat in itinere populi Dei velut templum ambulatorium, undecim vela cilicina fieri praeccepta sunt. In cilicio quippe recordatio est peccatorum, propter haec ad sinistram futuros: quod confidentes in cilicio prosternimur, tamquam dicentes quod in Psalmo scriptum est, *Et peccatum meum ante me est semper*. Progenies ergo ex Adam per Cain sceleratum undenario numero finitur, quo peccatum significatur: & ipse numerus feminam clauditur, a quo sexu initium factum est peccati, per quod omnes morimur. Commissum est autem, ut & voluptas carnis, quae spiritui resisteret, sequeretur. Nam & ipsa filia Lamech Noëma voluptas interpretatur. Per Seth autem ab Adam usque ad Noë denarius insinuatur legitimus numerus. Cui Noë tres adjiciuntur filii: unde uno lapso duo benedicuntur a patre, ut remoto reprobo & probatis filiis ad numerum additis etiam duodenarius numerus intimeretur, qui & in Patriarcharum & in Apostolorum numero insignis est, propter septennarii partes, alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, vel quater terni ipsum faciunt. His ita se habentibus, video considerandum & commemorandum, ista utraque progenies, quae distinctis generationibus duas insinuat Civitates, unam terrigenarum, alteram regeneratarum, quomodo postea sic commixta fuerit atque confusa, ut universum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluio.

CAPUT XXI.

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis ejus usque ad diluuium sit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanae principium sit reditum.

PRIMO autem intuemus, quemadmodum cum ex Cain generationes enumerarentur, commemorato ante ceteros posteros ejus, illo in cuius nomine condita est civitas, id est, Enoch, contexti sunt ceteri usque ad illum finem, de quo locutus sum, donec illud genus atque universa propago diluio deleteretur: cum verò filius Seth unus commemoratus fuisset Enos, nondum usque ad diluuium additis ceteris, articulus quidam interponitur & dicitur, *Hic liber nativitatis hominum, qua die fecit Deus Adam, ad imaginem Dei fecit illum. Masculum & feminam fecit illos, & benedixit illos, & cognominavit nomen eorum Adam, qua die fecit illos*. Quod mihi videtur ad hoc interpositum, ut hinc rursus inciperet ab ipso Adam dinumerari

tio temporum, quam noluit facere qui haec scripsit in Civitate terrena: tamquam eam Deus sic commemoraret, ut non computaret. Sed quare hinc reditur ad istam recapitulationem, postea quam commemoratus est filius Seth, homo qui speravit invocare nomen Domini Dei; nisi quia sic oportebat istas duas proponere civitates, unam per homicidam usque ad homicidam; nam & Lamech duabus uxoribus suis se perpetrasse homicidium confitetur: alteram per eum qui speravit invocare nomen Domini Dei? Hoc est quippe in hoc mundo peregrinantis Civitatis Dei totum atque summum in hac mortalitate negotium, quod per unum hominem, quem sanè occisi resurrectio genuit, commendandum fuit. Homo quippe ille unus totius supernae Civitatis est unitas: nondum quidem completa, sed praemisâ istâ propheticâ praefiguratione complenda. Filius ergo Cain, hoc est, filius possessionis, (cujus nisi terrenae?) habeat nomen in civitate terrena, quae in ejus nomine condita est. De his est enim de quibus cantatur in Psalmo, *Invocabunt nomina eorum in terris israhel*. Propter quod sequitur eos quod in alio Psalmo scriptum est, *Domine, in civitate tua imaginem israhel ad nihilum rediges*. Filius autem Seth, hoc est, filius resurrectionis, speret invocare nomen Domini Dei. Eam quippe societatem hominum praefigurat quae dicit, *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei speravi in misericordia Dei*. Vanas autem glorias famosi in terra nominis non requirant: *Beatus enim vir, cuius est nomen Domini spes ejus, & non respexit in vanitates, & in insanas mendaces*. Propositis itaque duabus Civitatibus, una in re hujus saeculi, altera in spe Dei, tamquam ex communi, quae aperta est in Adam, janua mortalitatis egressis, ut procurant & excurrant ad discretos proprios ac debitos fines, incipit dinumeratio temporum: in qua & aliae generationes adjiciuntur, facta recapitulatione ex Adam, ex cuius origine damnata, veluti massa una meritae damnationi tradita, fecit Deus alia in contumeliam vasa irae, alia in honorem vasa misericordiae; illis reddens quod debetur in poena, istis donans quod non debetur in gratia: ut ex ipsa etiam comparatione vasorum irae, superna Civitas discatur, quae peregrinatur in terris, non fidere libertate arbitrii sui, sed speret invocare nomen Domini Dei. Quoniam voluntas, in natura quae facta est bona a Deo bono, sed mutabilis ab immutabili, quia ex nihilo, & a bono potest declinare, ut faciat malum, quod fit libero arbitrio, & a malo, ut faciat bonum, quod non fit sine divino adjutorio.

CAPUT XXII.

De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum, unde & omnes, exceptis octo hominibus, diluio perire meruerunt. Hoc itaque libero voluntatis arbitrio genere humano progrediente atque crescente, facta est permixtio, & iniquitate participata quaedam utriusque confusio Civitatis. Quod malum a sexu femineo causam rursus invenit: non quidem illo modo quo ab initio; non enim cujusquam etiam tunc fallaciâ seducta illa femina persuaserunt peccatum viris: sed ab initio quae pravus moribus fuerant in terrena Civitate, id est, in terrigenarum societate, amatae sunt a filiis Dei, civibus scilicet

peregrinantis in hoc saeculo alterius Civitatis, propter pulcritudinem corporis. Quod bonum Dei quidem donum est: sed propterea id largitur etiam malis; ne magnum bonum videatur bonis. Deserto itaque magno bono & bonorum proprio, lapsus est factus ad bonum minimum; non bonis proprium, sed bonis malisque commune: ac sic filii Dei filiarum hominum amore sunt capti, atque ut eis conjugibus fruerentur, in mores societatis terrigenae defluerunt, deserta pietate quam in sancta societate servabant. Sic enim corporis pulcritudo, a Deo quidem factum, sed temporale, carnale, infimum bonum, male amatur postposito Deo, aeterno, interno, sempiterno bono: quemadmodum justitia deserta & aurum amatur ab avaris, nullo peccato auri, sed hominis. Ita se habet omnis creatura. Cum enim bona sit, & bene potest amari, & male: bene, scilicet ordine custodito; male, ordine perturbato. Quod in laude quadam Cerei breviter versibus dixi:

Haec tua sunt; bona sunt, quia tu bonus ista creasti. Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes

Ordine neglecto, pro te, quod conditur abs te. Creator autem si veraciter ametur, hoc est, si ipse, non aliud pro illo quod non est ipse, ametur, male amari non potest. Nam & amor ipse ordinatè amandus est, quo bene amatur quod amandum est; ut sit in nobis virtus qua vivitur bene. Unde mihi videtur, quod definitio brevis & vera virtutis, Ordo est amoris: propter quod in sancto Cantico canticorum cantat sponsa Christi, Civitas Dei; *Ordinate in me caritatem*. Hujus igitur caritatis, hoc est, dilectionis & amoris ordine perturbato, Deum filii Dei neglexerunt, & filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus satis Civitas utraque discernitur. Neque enim & illi non erant filii hominum per naturam: sed aliud nomen ceperant habere per gratiam. Nam in eadem Scriptura, ubi dicti sunt dilexisse filias hominum filii Dei, iidem dicti sunt etiam angeli Dei. Unde illos multi putant non homines fuisse, sed angelos.

CAPUT XXIII.

An credendum sit, angelos substantiae spiritualis amore speciosarum mulierum captos carumdem misisse conjugia, ex quibus gigantes sunt creati. QUAM quaestionem nos transeunter commemoratam in tertio hujus Operis libro reliquimus insolutam, Utrum possint angeli, cum spiritus sint, corporaliter coire cum feminis. Scriptum est enim, *Qui facit angelos suos spiritus*: id est, eos qui naturam spiritus sunt; facit esse angelos suos, injungendo eis officium nuntiandi. Qui enim Graecè dicitur ἀγγελοι, quod nomen Latinâ declinatione angelus perhibetur, Latinâ lingua nuntius interpretatur. Sed utrum eorum corpora consequenter adjunxerit; dicendo, *Et minifros suos ignem ardentem*: an quod caritate tamquam igne spiritali fervere debeant ministri ejus, ambiguum est. Apparuisse tamen hominibus angelos in talibus corporibus, ut non solum videri, verum etiam tangi possent; eadem verissima Scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confur-

* Sola editio Lov. ibi successuros: & paulò post, ubi regnaret, pro regnaretur.
b Aliquot MSS. Maniel. Et nonnulli, Maniel. Apud Septuaginta

ta verò, Maleleel.
c MSS. ut primogeniti regum.
d In sola editione Lov. deambulatores.

* Editi, falsus. At MSS. mendaces: sic passim Augustinus.
b Ita MSS. Editi autem, percurrant.

* Sic omnes ad unum libri MSS. At editi, in laude quidam Cerei: toris breviter versibus dixit.

mant, Silvanos, & Faunos, quos vulgò incubos vocant, improbos sæpe exstitisse mulieribus, & earum appetisse ac peregrisse concubitum; & quosdam dæmones, quos Dufios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam & tentare & efficere, plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentiæ videatur: non hinc aliquid audeo definire, utrùm aliqui spiritus elemento aërio corporati, (nam hoc elementum etiam cum agitur flabello, sensu corporis tactuque sentitur,) possint etiam hanc pari libidinem, ut quomodo possunt, sentientibus feminis misceantur. Dei tamen Angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim: nec de his dixisse Apostolum Petrum, *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniendos reservari: sed potius de illis qui primum apostatantes à Deo cum diabolo principe suo ceciderunt, qui primum hominem per invidiam serpentina fraude deiecit. Angelos autem fuisse etiam Dei homines nuncupatos, eadem Scriptura sancta locupletissima testis est. Nam & de Johanne scriptum est, Ecce misit angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam. Et Malachias propheta propriam quadam, id est, sibi propriam impertit gratiam, dictus est angelus.*

2. Verum hoc movet quosdam, quòd ex illis qui dicti sunt angeli Dei, & ex mulieribus quas amaverunt, non quasi homines generis nostri, sed gigantes legimus esse natos. Quasi verò corpora hominum modum nostrum longè excedentia, quòd etiam supra commemoravi, non etiam nostris temporibus nata sunt. Nonne ante paucos annos, cum Romanæ urbis, quod à Gothis factum est, appropinquaret excidium, Romæ fuit femina cum suo patre & sua matre, quæ corpore quodam modo giganteo longè ceteris præmineret? Ad quam visendam mirabilis fiebat usqueaque concursus. Et hoc erat maxime admirationi, quòd ambo parentes ejus nec saltem tam longi homines erant, quàm longissimos videre consuevimus. Potuerunt ergo gigantes nasci, & prius quàm filii Dei, qui & angeli Dei dicti sunt, filiabus hominum, hoc est, secundum hominem viventium miscerentur; filii scilicet Seth, filiabus Cain. Nam & canonica Scriptura sic loquitur, in quo libro hæc legimus, cujus verba ista sunt: *Et factum est, post quàm ceperunt homines fieri super terram, & filia nate sunt illis: videntes autem angeli Dei filias hominum, quia bonæ sunt, sumserunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. Et dixit Dominus Deus, Non permanebit spiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro sunt. Erunt autem dies eorum centum-viginti anni. Gigantes autem erant super terram in diebus illis: & post illud cum intrarent filii Dei ad filias hominum, & generabant sibi, illi erant gigantes, à seculo homines nominati. Hæc libri verba divini satis indicant, jam illis diebus fuisse gigantes super terram, quando filii Dei acceperunt uxores filias hominum, cum eas amarent bonas, id est, pulcras. Consuetudo quippe Scripturæ hujus est, etiam speciosos corpore, bonos vocare. Sed & post quàm hoc factum est, nati sunt gigantes. Sic enim ait: *Gigantes autem erant super terram in diebus illis: & post illud, cum intrarent filii Dei ad**

2. Petri 2.
4.
b
Marci 1. 1.
Malach. 2. 7.

Gen. 6. 1.
6c.

c

a Hæc apud Lov. additur *Panes*: quod ab editis aliis & MSS. abest.
b Sic MSS. Editi verò, *decepti*.
c Particula *autem*, quæ omissa in editis fuerat, habetur in MSS.

A *filias hominum*. Ergo & antè in illis diebus, & post illud. Quod autem ait, *Et generabant sibi*: satis ostendit, quòd prius, ante quàm sic caderent filii Dei, Deo generabant, non sibi, id est, non dominante libidine coeundi, sed serviente officio propagandi; non familiam fastus sui, sed cives Civitatis Dei: quibus annuntiarent tamquam angeli Dei, ut ponerent in Deo spem suam, similes illius qui natus est de Seth, filius resurrectionis, & speravit invocare nomen Domini Dei: in qua spe essent cum suis posteris coheredes æternorum bonorum, & sub Deo patre fratres filiorum.

3. Non autem illos ita fuisse angelos Dei, ut homines non essent, sicut quidam putant, sed homines procul dubio fuisse, Scriptura ipsa sine ulla ambiguitate declarat. Cum enim præmissum esset, quòd *videntes angeli Dei filias hominum, quia bonæ sunt, sumserunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant*, mox adjunctum est, *Et dixit Dominus Deus, Non permanebit spiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro sunt*. Spiritu quippe Dei fuerant facti angeli Dei & filii Dei: sed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, non gratiæ; dicuntur & caro, desertores spiritus & deserendo deserti. Et Septuaginta quidem interpretes & angelos Dei dixerunt istos, & filios Dei: quod quidem non omnes codices habent; nam quidam nisi filios Dei non habent. Aquila autem, quem interpretem Judæi ceteris anteponunt, non angelos Dei, nec filios Dei, sed filios deorum interpretatus est. Utrumque autem verum est. Nam & filii Dei erant, sub quo patre suorum patrum etiam fratres erant; & filii deorum, quoniam à diis geniti erant, cum quibus & ipsi dii erant, juxta illud Psalmi: *Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes*. Merito enim creduntur Septuaginta interpretes accepisse prophetiæ Spiritum, ut si quid ejus auctoritate mutarent, atque aliter quàm erat quod interpretabantur dicerent, neque hoc divinitus esse dictum dubitaretur. Quamvis hoc in Hebræo esse perhibeatur ambiguum, ut & filii Dei, & filii deorum, posset interpretari.

4. Omittamus igitur earum scripturarum fabulas, quæ apocryphæ nuncupantur, eo quòd earum occulta origo non claruit patribus, à quibus usque ad nos auctoritas verarum scripturarum certissima & notissima successione pervenit. In his autem apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est canonica auctoritas. Scripsisse quidem nonnulla divina Enoch illum septimum ab Adam, negare non possumus, cum hoc in Epistola canonica Judas apostolus dicat. Sed non frustra non sunt in eo canone scripturarum, qui servabatur in templo Hebræi populi succedentium diligentiam sacerdotum, nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei judicata sunt, nec utrùm hæc essent quæ ille scripsisset, poterat inveniri, non talibus proferentibus, qui ea per ferriem successionis reperirentur rite servasse. Unde illa quæ sub ejus nomine proferuntur, & continent istas de gigantibus fabulas, quòd non haberint homines patres, rectè à prudentibus judicantur non ipsas esse credenda; sicut multa sub nominibus & aliorum Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum ab hæreticis proferuntur,

Angeli filii Seth mysticè dicti.

Psalm. 81. 6.

Apocryphæ scripturæ.

Juda 1. 24.

d

& apud Lxx.
a Hic editi addunt, *Cur autem hoc*: quod ab omnibus MSS. abest.

qua omnia nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt. Igitur secundum Scripturas canonicas Hebræas atque Christianas, multos gigantes ante diluvium fuisse, non dubium est, & hos fuisse cives terrigenæ societatis hominum; Dei autem filios, qui secundum carnem de Seth propagati sunt, in hanc societatem desertam justitiæ declinasse. Nec mirandum est, quòd etiam de ipsis gigantes nasci potuerunt. Neque enim omnes gigantes, sed magis multi utique tunc fuerunt, quàm post diluvium temporibus ceteris. Quos propterea creare placuit Creatori, ut etiam hinc extenderetur non solum pulcritudines, verum etiam & magnitudines & fortitudines corporum non magnipendendas esse sapienti, qui spiritalibus atque immortalibus longè melioribus atque firmitioribus & bonorum propriis, non bonorum malorumque communibus beatificatur bonis. Quam rem alius Propheta commendans ait: *Ibi fuerunt gigantes illi nominati, qui ab initio fuerunt staturosi, scientes probium. Non hos elegit Dominus, nec viam scientiæ dedit illis: & interierunt, quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter inconsiderantiam.*

CAPUT XXIV.
Quomodo intelligendum sit, quod eis qui diluvio perendi erant, Dominus dixit, Erunt dies eorum centum-viginti anni.

Quod autem dixit Deus, *Erunt dies eorum centum-viginti anni*, non sic accipiendum est, quàm prænuntiatum sit, post hæc homines centum-viginti annos vivendo non transgredi, cum & post diluvium etiam quingentos excessisse inveniamus. Sed intelligendum est hoc Deum dixisse, cum circa finem quingentorum annorum esset Noë, id est, quadringentos octoginta vitæ annos ageret, quos more suo Scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerumque significans: sexcentesimo quippe anno vitæ Noë, secundum mensuram factum est diluvium: ac sic centumviginti anni prædicti sunt futuri vitæ hominum periturorum, quibus transactis diluvio delerentur. Nec frustra creditur sic factum esse diluvium, jam non inventis in terra qui non erant digni tali morte defungi, qua in impios vindicatum est: non quòd hic quidquam bonis quandoque mortuis tale genus mortis faciat aliquid quod eis possit obesse post mortem. Verumtamen nullus eorum diluvio mortuus est, quos de semine Seth propagatos sancta Scriptura commemorat. Sic autem divinitus diluvii causa narratur: *Videns, inquit, Dominus Deus, quia multiplicata sunt malitiae hominum super terram, & omnis quisque cogitat in corde suo diligeniter super maligna omnes dies: & cogitavit Deus, quia fecit hominem super terram, & recogitavit, & dixit Deus, Delebo hominem quem feci à facie terre ab homine usque ad pecus, & à reptilibus usque ad volatilia celi, quia corruptus sum, quoniam feci eos.*

CAPUT XXV.
De ira Dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.

Ira Dei, non perturbatio animi ejus est, sed iudicium quo irrogatur poena peccato. Cogitatio verò ejus & recogitatio, mutandarum rerum est immutabilis ratio. Neque enim sicut hominem,

Gen. 6. 3.

Gen. 6. 3.

Gen. 7. 11.

Gen. 6. 5.

Dei presentia certis & fixa.

a Editi, *et quod unusquisque*. At MSS. *et omnis quisque*: juxta Lxx. à *non* vis.
b MSS. *Deleam*.
c Lxx. in vulgatis, *et corruptus sum, quia cogitavi*. In aliis verò co-

ita Deum cujusquam facti sui pœnitet, cujus est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quàm certa præscientia. Sed si non utatur Scriptura talibus verbis, non se quòdam modo familiaris insinuabit omni generi hominum; quibus vult esse consultum, ut & perterreat superbientes, & excitet negligentes, & exerceat quærentes; & alacri intelligentes: quòd non faceret, si non se prius inclinaret, & quodam modo descenderet ad jacentes. Quòd autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliumque denuntiatur, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantium rationis expertibus, tamquam & ipsa peccaverint, minatur exitium.

CAPUT XXVI.
Quòd arca quam Noë jussus est facere, in omnibus Christianis Ecclesiisque significet.

Iam verò quòd Noë homini justò, & sicut de illo Scriptura veridica loquitur, in sua generatione perfècto, (non utique sicut perficiendi sunt cives Civitatis Dei in illa immortalitate, qua æquabuntur Angelis Dei, sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfècti,) imperat Deus, ut arcam faciat, in qua cum suis, id est, uxore, filiis, & nuribus, & cum animalibus, quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam ingressa sunt, liberaretur à diluvii vastitate; procul dabo figura est peregrinantis in hoc sæculo Civitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ, quæ fit salva per lignum, in quo pependit Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. Nam & mensura: ipsa longitudinis, altitudinis, latitudinisque epus, significat corpus humanum, in cujus veritate ad homines prænuntiatus est venturus, & venit. Homini quippe corporis longitudo à vertice usque ad vestigia pedum tantum habet, quàm latitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus; & decies tantum, quàm altitudo, cujus altitudinis mensura est in latere à dorso ad ventrem: velut si jacentem hominem metiaris supinum, seu prouum, sexies tantum longus est à capite ad pedes, quàm latus à dextra in sinistram, vel à sinistra in dextram; & decies, quàm altus à terra. Unde facta est arca trecentorum in longitudine cubitorum, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quòd ostium in latere accepit, profectò illud est vultus; quando latus crucifixi lancea perforatum est: hæc quippe ad illum venientes ingrediuntur; quia inde sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur. Et quòd de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat: quacumque enim verteris quadratum, stabit. Et cetera quæ in ejusdem arce constructione dicuntur, Ecclesiasticarum signa sunt rerum.

2. Sed ea nunc persequi longum est: & hoc jam fecimus in Opere, quod adversus Faustum Manichæum scripsimus, negantem in libris Hebræorum aliquid de Christo esse prophetatum. Et fieri quidem potest, ut & nobis quispiam, & aliis alio exponat hæc aptius: dum tamen ea quæ dicuntur, ad hanc de qua loquimur, Dei Civitatem, in hoc sæculo maligno: tamquam in diluvio peregrinantes omnia referantur; si ab ejus sensu qui ista conscripsit, non vult longè aberrare qui exponit. Exempli gratiâ, Velut si quispiam quod hæc scrip-

dicibus quos Origenes, Philo atque hic Augustinus sequitur, legendum est: *et quod unusquisque*.
d Plures MSS. *ipsum*.

Gen. 6. 16. tum est; *Inferiora bicamerata & tricamerata facies* A
 * *eam*; non quod ego in illo Opere dixi, velit in-
 telligi; quia ex omnibus gentibus Ecclesia con-
 gregatur, bicameratam dictam, propter duo ge-
 nera hominum, circumcisionem scilicet & præ-
 putium, quos Apostolus & alio modo dicit Judæos
 Rom. 3. 9. & Græcos; tricameratam verò, eo quod omnes
 gentes de tribus filiis Noë post diluvium reparatæ
 sunt: sed aliud dicat aliquid, quod à fidei regula
 non sit alienum. Nam quoniam non solas in in-
 ferioribus mansiones habere arcam voluit, verum
 etiam in superioribus, & hæc dixit bicamerata; &
 in superioribus superiorum, & hæc appellavit tri-
 camerata, ut ab imo sursum versus tertia confur-
 geret habitatio. Possunt hæc intelligi & illa tria
 1. Cor. 13. quæ commendat Apostolus, fides, spes, caritas.
 Possunt etiam multo convenientius tres illæ uber-
 tates Evangelicæ, tricena, sexagena, centena; ut
 Mat. 23. in infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidua-
 lis, atque hac superior virginalis: & si quid melius
 secundum fidem Civitatis hujus intelligi & dici
 potest. Hoc etiam de ceteris quæ hæc exponenda
 sunt, dixerim, quia etsi non viderentur modo,
 ad unam tamen catholicæ fidei concordiam
 revocanda sunt.

CAPUT XXVII.

*De arca atque diluvio, nec illis esse consentiendum, qui
 solam historiam recipiunt sine allegorica significatio-
 ne, nec illis qui solas figuras defendunt repudiata hi-
 storica veritate.*

NON tamen quisquam putare debet, aut D
 frustra hæc esse conscripta, aut tantum-
 modo rerum gestarum veritatem sine ullis allego-
 ricis significationibus hæc esse querendam; aut è
 contrario hæc omnino gesta non esse, sed solas esse
 verborum figuras; aut quidquid illud est, nequa-
 quam ad prophetiam Ecclesiæ pertinere. Quis
 enim nisi mente perverfus, inaniter scriptos esse
 contendat libros per annorum millia tantæ reli-
 gione & tam ordinatæ successione observantiâ cu-
 stoditos; aut solas res gestas illic intuendas, ubi
 certè, ut alia omittam, si numerositas animalium
 cogebar arcam tantam fieri magnitudinem, im-
 munda bina & munda septena intromitti animalia
 quid cogebar, cum æqualis numeri possent utra-
 que servari? Aut verò Deus, qui propter repa-
 randum genus servanda præcepit, eo modo illa
 quo instituerat, restituere non valebat?

2. Qui verò non esse gesta, sed solas rerum si-
 gnificandarum figuras esse contendunt, primùm
 opinantur tam magnum fieri non potuisse dilu-
 vium, ut altissimos montes quindecim cubitis aqua
 crescendo transcenderet; propter Olympi verti-
 cem montis, supra quem perhibentur nubes non
 posse concrefcere, quod tam sublimis quàm cælum
 sit, ut non ibi sit aer iste crassior, ubi ven-
 ti, nebulæ imbresque gignuntur: nec attendunt
 omnium elementorum crassissimam terram ibi esse
 potuisse. An fortè negant esse terram verticem
 montis? Cur igitur usque ad illa cæli spatia terris
 exaltari licuisse, & aquis exaltari non licuisse con-
 tendunt, cum isti mentores & pensores elemento-

a Editi, facies ea. At MSS. juxta Lxx. facies eam, & ex his qui-
 dam habent, bicameratam & tricameratam.
 b Sic MSS. At editi, consendere. Postea MSS. sic habent: quod
 tam sublimis jam calum sit.
 c In editis additur, triginta altitudinis. Et paulò post, ut superio-
 ribus quadrent inferiora, sic habetur, cubita fieri nongenta per longum,
 centum quinquaginta per latum, nongenta per altum. Corrigitur ad

rum, aquas terris perhibeant superiores atque le-
 viores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra
 gravior & inferior locum cæli tranquillioris inva-
 serit per volumina tot annorum, & aqua levior
 ac superior permiffa non sit hoc facere saltem ad
 tempus exiguum?

3. Dicunt etiam non potuisse capere arcam illius
 quantitatem animalium genera tam multa in utro-
 que sexu, bina de immundis, septena de mundis.
 Qui mihi videntur non computare nisi trecenta
 cubita longitudinis, & latitudinis quinquaginta,
 nec cogitare aliud tantum esse in superioribus,
 itemque aliud tantum in superioribus superiorum,
 ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta
 centum quinquaginta: Si autem cogitemus quod
 Origenes non ineleganter adstruxit, Moysen sci-
 licet hominem Dei eruditum, sicut scriptum est,
 omni sapientiâ Ægyptiorum, qui Geometricam dile-
 xerunt, geometrica cubita significare potuisse, ubi
 unum quantum sex nostra valere asseverant; quis
 non videat quantum rerum capere potuit illa ma-
 gnitudo? Nam illud quod disputant tantæ magni-
 tudinis arcam non potuisse compingi, ineptissimè
 calumniantur, cum sciant immensas urbes fuisse
 constructas, nec adtendunt centum annos quibus
 arca illa est fabricata: nisi fortè lapis lapidi adhæ-
 rere potest sola calce conjunctus, ut murus per
 tot millia circumagatur, & lignum ligno per sub-
 scudines, epiros, clavos & gluten bituminis non
 potest adhærere, ut fabricaretur arca, non curvis,
 sed rectis lineis longè latèque porrecta, quam nul-
 lus in mare mittat conatus hominum, sed levet un-
 da, cum venerit, naturali ordine ponderum, ma-
 gisque divina providentia, quàm humana pruden-
 tia natantem gubernet, ne incurrat ubicumque
 naufragium.

4. Quod autem scrupulosissimè quæri solet de
 minutissimis bestiolis, non solum quales sunt mu-
 res & stelliones, verum etiam quales locustæ,
 scarabei, muscæ denique & pulices, utrum non
 amplioris numeri in arca illa fuerint, quàm qui
 est definitus, cum hoc imperaret Deus: prius ad-
 monendi sunt quos hæc movent, sic accipiendum
 esse quod dictum est, *Quæ repunt super terram*; ut
 necesse non fuerit conservari in arca, quæ pos-
 sunt in aquis vivere, non solum mersa, sicut pis-
 ces; verum etiam supernatantia, sicut multæ ali-
 tes. Deinde cum dicitur, *Masculus & femina erunt*,
 profectò intelligitur ad reparandum genus dici:
 ac per hoc nec illa necesse fuerat ibi esse, quæ
 possunt sine concubitu de quibusque rebus vel re-
 rum corruptionibus nasci: vel si fuerunt, sicut in
 domibus esse consueverunt, sine ullo numero de-
 finito esse potuisse: aut si mysterium sacratissimum
 quod agebatur, & tantæ rei figura etiam in ver-
 itate facti aliter non posset impleri, nisi ut omnia
 ibi certo illo numero essent, quæ vivere in aquis
 naturâ prohibente non possent, non fuit ista cu-
 ra illius hominis, vel illorum hominum, sed divi-
 nentia & intrantia permittebat. Ad hoc enim
 valet quod dictum est, *Intrabunt ad te*: non sci-

codices MSS. in quibus ibi cubita altitudinis merito nulla memo-
 rantur: nam hæc ad propositam difficultatem solvendam non eo modo
 licet, quo longitudinis & latitudinis cubita, saltem Scripturæ fide
 multiplicare.
 d Vox Dei abest à pluribus MSS. non tamen ab omnibus.
 e MSS. etiam vultu: omisso in.

licet hominis actu, sed Dei nutu: ita sanè, ut non A
 illic fuisse credenda sint, quæ sexu carent. Præ-
 scriptum est enim, atque definitum, *Masculus &
 femina erunt*. Alia sunt quippe quæ de quibusque
 rebus sine concubitu ita nascuntur, ut postea con-
 cumbant & generent, sicut muscæ: alia verò in
 quibus nihil sit maris & feminæ, sicut apes. Ea
 porrò quæ sic habent sexum, ut non habeant fe-
 tum, sicut muli & mulæ, mirum si ibi fuerunt,
 ac non potius parentes eorum ibi fuisse suffecerit,
 equinum videlicet atque asininum genus: & si qua
 alia sunt, quæ commixtione diversi generis genus
 aliquod gignunt. Sed si & hoc ad mysterium per-
 tinebat, ibi erant. Habet enim & hoc genus mas-
 culum & feminam.

5. Solet etiam movere nonnullos, genera esca-
 rum quæ illic habere poterant animalia, quæ non
 nisi carne vesci putantur, utrum præter numerum
 ibi fuerint sine transgressione mandati, quæ alio-
 rum alendorum necessitas illic coegisset includi:
 an verò, quod potius est credendum, præter car-
 nes, aliqua alimenta esse potuerint, quæ omnibus
 convenirent. Novimus enim quàm multa anima-
 lia, quibus caro cibus est, frugibus pomisque ves-
 cantur, & maximè fico atque castaneis. Quid er-
 go mirum, si vir ille sapiens & justus, etiam divi-
 nitus admonitus, quid cuique congrueret, sine car-
 nibus aptam cuique generi alimoniam præparavit

a Sola editio Lov. facultate.

& recondidit? Quid est autem, quo vesci non co-
 geret fames? aut quid non suave ac salubre facere
 posset Deus, qui etiam; ut sine cibo viverent,
 divina facilitate donaret; nisi ut pascerentur
 etiam hoc implendæ figuræ tanti mysterii conve-
 niret? Non autem ad præfigurandam Ecclesiam
 pertinere tam multiplicia rerum signa gestarum,
 nisi fuerit contentiosus, nemo permittitur opinari.
 Jam enim gentes ita Ecclesiam repleverunt; mun-
 dique & immundi, donec certum veniatur ad fi-
 nem, ita ejus unitatis quadam compagine conti-
 nentur, ut ex hoc uno manifestissimo; etiam de
 ceteris, quæ obscurius aliquanto dicta sunt, & dif-
 ficilius agnosci queunt, dubitari fas non sit. Quæ
 cum ita sint, si nec inaniter ista conscripta
 esse putare quisquam vel durus audebit, nec nihil
 significare cum gesta sint, nec sola dicta esse si-
 gnificativa, non facta, nec aliena esse ab Ecclesia
 significanda probabiliter dici potest: sed magis cre-
 dendum est, & sapienter esse memoriæ litterisque
 mandata, & gesta esse, & significare aliquid, &
 ipsum aliquid ad præfigurandam Ecclesiam perti-
 nere. Jam usque ad hunc articulum perductus li-
 ber iste claudendus est, ut ambarum Civitatum
 cursus, terrenæ scilicet secundum hominem vi-
 ventis, & cælestis secundum Deum, post dilu-
 vium & deinceps in rebus consequentibus requi-
 ratur.

b In Corbeienf. MS. sic nec.

LIBER SEXTUS DECIMUS.

*In cujus priorè parte, à capite videlicet primo ad duodecimum, Civitatis utriusque cælestis ac terre-
 nae procurfus exhibetur secundum sacram historiam à Noe usque ad Abraham. Posteriorè au-
 tem parte de cælestis tantummodo Civitatis procurfu ab Abraham usque ad Israelitarum Reges
 disputatur.*

CAPUT I.

*An post diluvium à Noë usque ad Abraham aliquæ
 familie secundum Deum viventium reperiantur.*

POST diluvium procurrentis sanctæ vesti-
 gia Civitatis, utrum continuata sint, an in-
 tercurrentibus impietatis interrupta tem-
 poribus, ita ut nullus hominum veri unius
 Dei cultor existeret, ad liquidum Scripturis lo-
 quentibus invenire difficile est: propterea quòd
 in canonicis libris post Noë, qui cum conjugè ac
 tribus filiis totidemque nuribus suis meruit per ar-
 cam à vastatione diluvii liberari, non invenimus
 usque ad Abraham cujusquam pietatem evidenti
 divino eloquio prædicatam, nisi quòd Noë duos
 filios suos Sem & Japhet prophetica benedictione
 commendat, intuens & prævidens quod longè post
 fuerat futurum. Unde factum est etiam illud, ut
 filium suum medium, hoc est, primogenito mi-
 norem ultimoque majorem, qui peccaverat in pa-
 trem, non in ipso, sed in filio ejus suo nepote ma-
 lediceret his verbis: *Maledictus Chanaan puer, fa-
 mulus erit fratribus suis*. Chanaan porrò natus fue-
 rat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat,
 sed potius prodiderat nuditatem. Unde etiam
 quòd secutus adjungit benedictionem duorum ma-

Gen. 9. 25.

Dixi & minimi filiorum, dicens, *Benedictus Domi-
 nus Deus Sem, & erit Chanaan puer illius; latificet
 Deus Japhet, & habitet in domibus Sem*: sicut ipsa
 ejusdem Noë & vineæ plantatio, & ex ejus fru-
 ctu inebriatio, & dormientis nudatio; & quæ ibi
 cetera facta atque conscripta sunt, propheticiis
 sunt gravidata sensibus & velata tegminibus.

CAPUT II.

Quid in filiis Noë prophetice fuerit præfiguratum.

SED nunc rerum effectu jam in posteris con-
 secuto, quæ operata fuerant, satis aperta sunt:
 Quis enim hæc diligenter & intelligenter adver-
 tens, non agnoscat in Christo? Sem quippe, de
 cujus femine in carne natus est Christus, inter-
 pretatur nominatus. Quid autem nominatus Chri-
 sto, cujus nomen ubique jam fragrat, ita ut in Can-
 tico canticorum, etiam ipsa præcinentis propheta
 tiâ, unguento comparetur effuso: in cujus domi-
 bus; id est, ecclesiis habitat gentium latitudo;
 Nam Japhet latitudo interpretatur, Cham porrò,
 quòd interpretatur calidus; medius Noë filius,
 tantquam se ab utroque discernens & inter utrum-
 que remanens, nec in primitiis Israelitarum, nec
 in plenitudine Gentium, quid significat nisi hære-
 ticorum genus calidum, non spiritu sapientiæ; sed

e Vind. Am. Er. & plerique MSS. callidus: paulòque post hæc
 bent; genus callidum.

^a impatientiæ, quo solent hæreticorum fervere
^b præcordia, & pacem perturbare sanctorum? Sed hæc in usum cedunt proficientium, juxta illud Apostoli: *Oportet & hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis.* Unde etiam scriptum est, *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur.* Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum calida inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, & considerantur diligentius, & intelliguntur clariùs, & instantius prædicantur: & ab adversario mota quæstio, discendi existit occasio. Quamvis non solum qui sunt apertissime separati, verum etiam omnes qui Christiano vocabulo gloriantur, & perditè vivunt, non absurdè possunt videri medio Noë filio figurari: passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, & annuntiant profitendo, & malè agendo exhorant. De talibus ergo dictum est, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Idco Cham in filio suo maledictus est, tamquam in fructu suo, id est, in opere suo. Unde convenienter & ipse filius ejus Chanaan interpretatur motus eorum: quod aliud quid est, quam opus eorum? Sem verò & Japhet tamquam circumcisio & præputium, vel sicut alio modo eos appellat Apostolus, Judæi & Græci, sed vocati & justificati, cognita quoquo modo nuditate patris, qua significabatur passio Salvatoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, & intraverunt averfi, & operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quod reverendo texerunt. Quodam enim modo in passione Christi, & quod pro nobis factum est honoramus, & Judæorum facinus averfamur. Vestimentum significat sacramentum, dorsa memoriam præteritorum, quia passionem Christi eo scilicet jam tempore quo habitat Japhet in domibus Sem & malus frater in medio eorum, transactam celebrat Ecclesia, non adhuc prospicit futuram.

2. Sed malus frater in filio suo, hoc est, in opere suo, puer, id est, servus est fratrum bonorum, cum vel ad exercitationem patientiæ, vel ad profectum sapientiæ scienter utuntur malis boni. Sunt enim, teste Apostolo, qui Christum annuntiant non castè. *Sed sive occasione, inquit, sive veritate Christus annuntietur, in hoc gaudeo, sed & gaudebo.* Ipse quippe plantavit vineam, de qua dicit Propheta, *Vinea Domini Sabaoth domus Israël est:* & bibit de vino ejus: sive ille calix hîc intelligatur, de quo dicit, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* & *Pater, si fieri potest transcat à me calix iste:* quo suam sine dubio significat passionem: sive quia vinum fructus est vineæ, hoc potius illo sit significatum, quod ex ipsa vinea, hoc est, ex genere Israëlitarum, carnem pro nobis & sanguinem, ut pati posset, assumpsit: *Et inebriatus est, id est, passus est: Et nudatus est;* ibi namque nudata est, id est, apparuit ejus infirmitas, de qua dicit Apostolus, *Et si crucifixus est ex infirmitate.* Unde idem dicit, *Infirmum Dei fortius est hominibus, & stultum Dei sapientius est hominibus.* Quod verò cum dictum esset, *Et nudatus est;* addidit Scriptura, *in domo sua:* eleganter ostendit, quòd à suæ carnis gente & domesticis sanguinis sui, utique Judæis,

1. Cor. 11.
 19.
 2. Cor. 10. 4.
 apud 1. xx.
 Math. 7.
 20.
 Phil. 1. 17.
 1. Cor. 13. 4.
 1. Cor. 2. 25.
 Gen. 9. 21.

^a Vind. Am. & Er. sed spiritu versipellis astuta, qua solent &c.
^b MSS. fervere primordia.
^c Sententia hæc deest in Latinis Bibliis. In Græcis est Prov. 10.
^d Sic Er. Editi verò alii cum MSS. plerisque, callidus.
^e Plures è MSS. supra duo dorsa sua.

A fuerat crucem mortemque passurus. Hanc passionem Christi foris in sono tantum vocis reprobii annuntiant: non enim quod annuntiant, intelligunt. Probi autem in interiore homine habent tam grande mysterium, atque honorant intus in corde infirmum & stultum Dei, quod fortius & sapientius est hominibus. Hujus rei figura est, quòd Cham exiens hoc nuntiavit foris; Sem verò & Japhet, ut hoc velarent, id est, honorarent, ingressi sunt, hoc est, interius id egerunt.

3. Hæc Scripturæ secreta divina indagamus, ut possumus, alius alio magis minusve congruenter, verumtamen fideliter certum tenentes, non eas sine aliqua præfiguratione futurorum gesta atque conscripta, neque nisi ad Christum & ejus Ecclesiam, quæ Civitas Dei est, esse referenda: cuius ab initio generis humani non desuit prædicatio, quam per omnia videmus impleri. Benedictus igitur duobus filiis Noë, atque uno in medio eorum maledicto, deinceps usque ad Abraham de justorum aliquorum, qui piè Deum colerent, commemoratione siluit est per annos amplius quam mille. Nec eos desuisset crederim: sed si omnes commemorarentur, nimis longum fieret, & hæc esset magis historica diligentia, quam prophetica providentia. Illa itaque exsequitur litterarum sacrarum scriptor istarum, vel potius per eum Dei Spiritus, quibus non solum narrentur præterita, verum etiam prænuntientur futura, quæ tamen pertinent ad Civitatem Dei: quia & de hominibus qui non sunt cives ejus, quidquid hîc dicitur, ad hoc dicitur, ut illa ex comparatione contrariâ vel proficiat, vel emineat. Non sanè omnia quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt: sed propter illa quæ aliquid significant, etiam ea quæ nihil significant adtexuntur. Solo enim vomere terra profcinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam cetera aratri membra sunt necessaria: & soli nervi in citharis atque hujusmodi vasibus musicis aptantur ad cantum; sed ut aptari possint, insunt & cetera in compagibus organorum, quæ non percipiuntur à canentibus, sed ea quæ percussa resonant, his connectuntur. Ita in prophetica historia dicuntur & aliqua quæ nihil significant, sed quibus adhæreant quæ significant, & quodam modo religentur.

CAPUT III.
 De generationibus trium filiorum Noë.

I. GENERATIONES ergo filiorum Noë deinceps intuendæ, & quod de his dicendum videtur, adtexendum est huic Operi, quo Civitatis utriusque, terrenæ scilicet & cælestis, per tempora procurtus ostenditur. Cœpta sunt autem commemorari à minimo filio, qui vocatus est Japhet; cuius filii octo nominati sunt; nepotes autem septem de duobus filiis ejus, tres ex uno, quatuor ex altero: fiunt itaque omnes quindecim. Filii autem Cham, hoc est, medii filii Noë, quatuor, & nepotes quinque ex uno ejus filio, pronepotes duo ex nepote uno: sit eorum summa undecim. Quibus enumeratis, reditur tamquam ad caput, & dicitur: *Chus autem genuit Nebroth: hic cepit esse gigas super terram. Hic erat gigas venator contra Dominum.*

^f Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. silentium est.
^g Ita MSS. Editi verò, compaginibus.
^h MSS. Cœpta sunt enim.
ⁱ Sic in veteribus libris constanter scribitur, ut apud 1. xx. Nebroth. At in excelsis, Nemroth.

nam Deum. Propter hoc dicunt, Sicut Nebroth gigas venator contra Dominum. Et factum est initium regni ejus Babylon, Oreb, Archad, & Chalanne in terra Sennaar. De terra illa exiit Assur, & edificavit Niniven, & Roboath civitatem, & Chalach, & Dasem inter medium Ninives & Chalach: hæc civitas magna. Ille porrò Chus pater gigantis Nebroth primus nominatus est in filiis Cham, cujus quinque filii jam fuerant computati, & nepotes duo. Sed istum gigantem aut post nepotes suos natos genuit; aut, quod est credibilis, seorsum de illo propter ejus eminentiam Scriptura locuta est, quando quidem & regnum ejus commemoratum est, cujus initium erat illa nobilissima Babylon civitas, & quæ juxta memoratæ sunt, sive civitates, sive regiones. Quod verò dictum est, de terra illa, id est, de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nebroth, exiisse Assur, & edificasse Niniven, & alias quas contextu civitates, longè postea factum est, quod ex hac occasione pertrinxit, propter nobilitatem regni Assyriorum, quod mirabiliter dilatavit Ninus, Beli filius, conditor Ninivæ civitatis magnæ: cuius civitatis nomen ex illius nomine derivatum est, ut à Nino Ninive vocaretur. Assur autem, unde Assyrii, non fuit in filiis Cham medii filii Noë, sed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë maximus filius. Unde apparet de progenie Sem exortos fuisse qui postea regnum gigantis illius obtinerent, & inde procederent, atque alias conderent civitates, quarum prima est à Nino appellata Ninive. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui vocabatur Mefram, & commemorantur quos genuit; non tamquam singuli homines, sed nationes septem. Et de sexta, vel de sexto filio, gens commemoratur exiisse, quæ appellatur Philitim: unde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus est Cham; & quos genuit undecim nominantur. Deinde usque ad quos fines pervenerint, commemoratis quibusdam civitatibus, dicitur. Ac per hoc, filii nepotibusque computatis, de progenie Cham triginta unus geniti referuntur.

2. Restat commemorare filios Sem, maximi filii Noë: ad eum quippe gradatim generationum istarum pervenit à minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt commemorari filii Sem, habet quiddam obscuritatis, quod expositione illustrandum est: quia & multum ad rem pertinet, quam requirimus. Sic enim legitur: *Et Sem natus est etiam ipse patri omnium filiorum Heber, fratri Japhet majori.* Ordo verborum est: Et Sem natus est Heber, etiam ipse, id est, ipse Sem natus est Heber, qui Sem pater est omnium filiorum suorum. Sem ergo patriarcham intelligi voluit omnium qui de stirpe ejus exorti sunt, quos commemoraturus est, sive sint filii, sive nepotes, sive pronepotes, & deinceps indidem exorti. Non sanè istum Heber genuit Sem: sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainan, Cainan genuit Sala, Sala genuit Heber. Non utique frustra ipse primus est nominatus in progenie veniente de Sem; & prælati etiam filii, cum sit quintus nepos, nisi quia verum est quod traditur, ex illo Hebræos esse cognominatos, tamquam Hebræos: cum & alia possit esse opinio, ut ex

Gen. 10.
 21.
 * P. 1. Re-
 tra. 16.

^a Lov. terra. Editi verò alii & MSS. juxta Gen. 1. xx. terra.

Abraham tamquam Abrahami dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Hebræi appellati sunt; ac deinde, unâ detractâ litterâ, Hebræi: quam linguam Hebraicam solus Israël populus potuit obtinere, in quo Dei Civitas & in sanctis peregrinata est, & in omnibus sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius sex nominantur, deinde ex uno eorum nati sunt quatuor nepotes ejus: itemque alter filiorum Sem genuit ejus nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus est, atque inde abnepos, qui est Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum unum appellavit Phalech, quod interpretatur dividens. Deinde Scriptura subiungens, rationemque hujus nominis reddens, *Quia in diebus, inquit, ejus divisa est terra. Hoc ibidem 15:* autem quid sit, postea apparebit. Alius verò qui natus est ex Heber, genuit duodecim filios: ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem viginti septem. In summa igitur omnes progeniti de tribus filiis Noë, id est, quinquedecim de Japhet, & triginta unus de Cham, viginti septem de Sem, fiunt septuaginta tres. Deinde sequitur Scriptura dicens, *Hi filii Sem in tribus suis secundam linguas suas, in ibidem 15:* regionibus suis & in gentibus suis. Itemque de omnibus: *Hæc, inquit, tribus filiorum Noë secundam generationes eorum, & secundam gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insule gentium super terram post diluvium.* Unde colligitur septuaginta tres, vel potius (quod postea demonstrabitur) septuaginta duas gentes tunc fuisse, non homines. Nam & prius cum fuissent commemorati filii Japhet, ita conclusum est: *Ex his segregate sunt insule gentium ibidem 15:* in terra sua, unusquisque secundam linguam suam in tribus suis & in gentibus suis.

3. Jam verò in filiis Cham quodam loco apertius gentes commemoratæ sunt, sicut superius ostendi. *Mefram genuit eos qui dicuntur Lu- Gen. 10. 13:* diim: & eodem modo ceteræ usque ad septem gentes. Et enumeratis omnibus, postea concludens, *Hi filii Cham, inquit, in tribus suis, secundam linguas suas in regionibus suis, & in gentibus suis. Ibidem 20:* Propterea ergo multorum filii non sunt commemorati, quia gentibus aliis nascendo accesserunt, ipsi autem gentes facere nequiverunt. Nam qua aliâ causâ, cum filii Japhet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filii nati commemorantur, & cum filii Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum qui nati sunt adjiciuntur; & cum filii Sem nominentur sex, duorum tantum posteritas adtexitur? Numquid ceteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere: sed gentes propter quas commemorari digni essent, non utique fecerunt, quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur.

CAPUT IV.
 De diversitate linguarum, principioque Babylonis.

UM ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referantur, redit tamen narrator ad illud tempus, quando una lingua omnium fuit, & inde jam exponit quid acciderit, ut linguarum diversitas nasceretur. *Et erat, inquit, omnis terra labium unum, & vox una omnibus. Et factum est, cum moverent ipsi ab Oriente, inveniunt campum in terra Sennaar, & habitaverunt ibi. Et dixit homo proximo suo, Venite, faciamus lateres, & coquamus illos igni. Et facti sunt illi lateres in lapidem, & bitumen illis erat lutum: & dixerunt, Venite, & edificemus no-*

^b Lov. in lapides: dissidentibus ceteris libris & 1. xx.

^a bismetipsum civitatem, & turrem cuius caput ^a erit usque ad caelum, & faciamus ^b nobis nomen, ante quam dispergamur in faciem omnis terrae. Et descendit Dominus videre civitatem & turrem, quam edificaverunt filii hominum. Et dixit Dominus ^c Deus, Ecce genus unum, & labium unum omnium; & hoc inchoaverunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia quae conati fuerint facere: venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum, ut non audiant unusquisque vocem proximi sui. Et dispersit eos Dominus inde super faciem omnis terrae, & cessaverunt edificantes civitatem & turrem. Propter hoc appellatum est nomen illius Confusio; quia ibi confudit Dominus labia omnis terrae: & inde dispersit illos Dominus Deus super faciem omnis terrae. Ista civitas quae appellata est Confusio, ipsa est Babylon, cujus mirabilem constructionem Gentium etiam commendat historia. Babylon quippe interpretatur Confusio. Unde colligitur gigantem illum Nebroth fuisse illius conditorem, quod superius breviter fuerat intimatum, ubi cum de illo Scriptura loqueretur, ait initium regni ejus fuisse Babylonem, id est, quae civitatum ceterarum gereret principatum, ubi esset tamquam in metropoli habitaculum regni: quamvis perfecta non fuerit usque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas. Nam nimia disponebatur altitudo, quae dicta est usque in caelum, sive unius turris ejus, quam praecipuam moliebantur inter alias; sive omnium turrium, quae per numerum singularem ita significatae sunt, ut dicitur miles, & intelliguntur millia militum: ut rana, ut locustae, sic enim appellata est multitudo ranarum ac locustarum in plagis, quibus Aegyptii percussi sunt per Moysen. Quid autem factura fuerat humana & vana praesumptio? Cujuslibet & quantumlibet in caelum adversus Deum altitudinem molis extolleret, quando montes transcenderet univeros? quando spatium nebulosi aeris hujus evaderet? Quid denique noceret Deo, quantacumque vel spiritalis, vel corporalis elatio? Tutam veramque in caelum viam molitur humilitas, sursum levans cor ad Dominum, non contra Dominum: sicut dictus est gigas iste venator contra Dominum. Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo Graeco concepti sunt, ut non interpretarentur contra Dominum, sed ante Dominum. Venator quippe & ante & contra significat. Hoc enim verbum est in Psalmo: *Et ploremus ante Dominum, qui fecit nos.* Et hoc verbum est etiam in libro Job, ubi scriptum est, *In furorem erupisti contra Dominum.* Sic ergo intelligendus est gigas iste venator contra Dominum. Quid autem hic significatur hoc nomine, quod est venator, nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinator? Erigebat ergo cum suis populis turrem contra Dominum, qua est impia significata superbia. Merito autem malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus vero ipsum poenae quale fuit? Quoniam dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret Deo jubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est, cum quisque ab eo quem non intelligebat, abscederet, nec se nisi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: & per linguas divisae sunt gentes, dispersaeque per terras, sicut

Babylon confusio.

Gen. 10. 4.

Humilitas.

Gen. 10. 9.

Psal. 94. 6.

Job 15. 13. sic. l. xx.

^a Editi, est. At MSS. erit: juxta l. xx. & 41.
^b MSS. nostrum nomen.
^c Hic vox *Domi* in sola editione Lov. omittitur.

A Deo placuit, qui hoc modis occultis nobisque incomprehensibilibus fecit.

CAPUT V.

De descensione Domini ad confundendam linguam edificantium turrem.

QUOD enim scriptum est, *Et descendit Dominus videre civitatem & turrem, quam edificaverunt filii hominum;* hoc est, non filii Dei, sed illa societas secundum hominem vivens, quam terrenam dicimus Civitatem: non loco movetur Deus, qui semper ubique est totus, sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod praeter usitatum naturae cursum mirabiliter factum, praesentiam quodam modo ejus ostendat: nec videndo discit ad tempus, qui numquam potest aliquid ignorare; sed ad tempus videre & cognoscere dicitur, quod videri & cognosci facit. Non sic ergo videbatur illa civitas, quomodo eam Deus videri fecit, quando sibi quantum displiceret ostendit. Quamvis possit intelligi Deus ad illam civitatem descendisse, quia descenderunt Angeli ejus in quibus habitat, ut quod adjunctum est, *Et dixit Dominus Deus, Ecce genus unum, & labium unum omnium,* & cetera; ac deinde additum, *Venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum;* recapitulatio sit, demonstrans quemadmodum factum sit, quod dictum fuerat, *Descendit Dominus.* Si enim jam descenderat, quid sibi vult, *Venite, & descendentes confundamus,* (quod intelligitur Angelis dictum,) nisi quia per Angelos descendebar, qui in Angelis descendentibus erat: Et bene non ait, *Venite,* & descendentes confundite: sed, *confundamus ibi linguam eorum;* ostendens ita se operari per ministros suos, ut sint etiam ipsi cooperatores Dei: sicut Apostolus dicit, *Dei enim sumus cooperarii.*

CAPUT VI.

Qualis intelligenda sit esse locutio, qua Deus Angelis loquitur.

POTERAT & illud, quando factus est homo, de Angelis intelligi quod dictum est, *Faciamus hominem,* quia non dixit, *Faciam;* sed quia sequitur, *ad imaginem nostram;* nec fas est credere ad imaginem Angelorum hominem factum, aut eandem esse imaginem Angelorum & Dei; ideo recte illic intelligitur pluralitas Trinitatis. Quae tamen Trinitas, quia unus est Deus, etiam cum dixisset, *Faciamus:* *Et fecit,* inquit, *Deus hominem ad imaginem Dei:* non dixit, *Fecerunt dii,* aut, *ad imaginem deorum.* Poterat & hic eadem intelligi Trinitas, tamquam Pater dixerit ad Filium & Spiritum sanctum, *Venite, & descendentes confundamus ibi linguam eorum;* si aliquid esset, quod Angelos prohiberet intelligi: quibus potius convenit venire ad Deum motibus sanctis, hoc est, cogitationibus piis, quibus ab eis consultitur incommutabilis Veritas, tamquam lex aeterna in illa eorum curia superna. Neque enim sibi ipsi sunt veritas, sed creatricis participes Veritatis, ad illam moventur, tamquam ad fontem vitae, ut quod non habent ex seipsis, capiant ex ipsa. Et eorum stabilis est iste motus, quo veniunt, qui non recedunt. Nec sic loquitur Angelis Deus, quomodo nos invicem nobis, vel Deo, vel Angelis, vel ipsi Angelis nobis, sive per illos Deus nobis, sed ineffabili

^a Sola editio Lov. *Quod autem.*
^b Ita MSS. At editi, *Et ideo eorum stabilis &c.*
^c MSS. *quia non recedunt.*

CAPUT VIII.

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quaedam genera hominum monstrosa prodierint.

QUERITUR etiam, utrum ex filiis Noe, vel potius ex illo uno homine, unde etiam ipsi existerunt, propagata esse credendum sit quaedam monstrosa hominum genera, quae gentium narrat historia: sicut perhibentur quidam unum habere oculum in fronte media: quibusdam plantas versas esse post crura: quibusdam utriusque sexus esse naturam, & dextram mammam virilem, sinistram muliebrem, vicibusque alternis coeundo & gignere & parere: aliis ora non esse, eosque per nares tantummodo halitu vivere: alios statura esse cubitales, quos Pygmaeos a cubito Graeci vocant: alibi quinquennes concipere feminas, & octavum vitae annum non excedere: Item ferunt esse gentem, ubi singula crura in pedibus habent, nec popitem stectunt, & sunt mirabilis celeritatis, quos Sciopodas vocant, quod pedestrum in terra jacentes resupini umbram se pedum protegant: quosdam sine cervice oculos habentes in humeris: & cetera hominum, vel quasi hominum genera, quae in maritima platea Carthaginis musivo picta sunt, ex libris de promta velut curiosioris historiae. Quid dicam de Cynocephalis, quorum canina capita atque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur? Sed omnia genera hominum quae dicuntur esse, credere non est necesse. Verum quisquis usquam nascitur homo, id est animal rationale mortale, quamlibet nostris inusitatam sensibus gerat corporis formam, seu colorem, sive motum, sive sonum, sive qualibet vi, qualibet parte, qualibet qualitate naturae, ex illo uno protoplasto originem ducere, nullus fidelium dubitaverit. Apparet tamen quid in pluribus natura obtinuerit, & quid sit ipsa raritate mirabile.

Qualis autem ratio redditur de monstris apud nos hominum partibus, talis de monstris quibusdam gentibus reddi potest. Deus enim creator est omnium, qui ubi & quando creari quid oporteat vel oportuerit, ipse novit, sciens universalis pulcritudinem quarum partium vel similitudine vel diversitate contextat. Sed qui totum inspicere non potest, tamquam deformitate partis offenditur, quoniam cui congruat, & quod referatur, ignorat. Pluribus quam quinque digitis in manibus & pedibus nasci homines, novimus; & haec levior est quam illa distantia: sed tamen absit, ut quis ita desipiat, ut existimet in numero humanorum digitorum errasse Creatorem, quamvis nesciens cur hoc fecerit. Ita etiam major diversitas oriatur, scit ille quid egerit, cujus opera justè nemmo reprehendit. Apud Hipponem Diarrhyum est homo quasi lunatas habens plantas, & in eis binos tantummodo digitos, similes & manus. Si aliqua gens talis esset, illi curiosa atque mirabili adderetur historia. Num igitur istum propter hoc negabimus ex uno illo, qui primus creatus est, esse propagatum? Androgyni, quos etiam Hermaphroditos nuncupant, quamvis admodum rari sint, difficile est tamen ut temporibus desint, in quibus sic uterque sexus apparet, ut ex quo potius debeant accipere nomen, incertum sit: à meliore

fuo modo, nobis autem hoc indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio, ipsius sui facti est immutabilis ratio, quae non habet sonum strepitem atque transeuntem, sed vim sempiternè manentem, & temporaliter operantem. Hac loquitur Angelis sanctis, nobis autem aliter longè positis. Quando autem etiam nos aliquid talis locutionis interioribus auribus capimus, Angelis propinquamus. Non itaque mihi assidue reddenda est ratio in hoc Opere de locutionibus Dei. Aut enim Veritas incommutabilis per se ipsam ineffabiliter loquitur rationali creaturae mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, sive spiritalibus imaginibus nostro spiritui, sive corporalibus vocibus corporis sensui.

2. Illud sane quod dictum est, *Et nunc non deficient ex illis omnia, quae conati fuerint facere:* non dictum est confirmando, sed tamquam interrogando, sicut solet à comminantibus dici, quemadmodum ait quidam, Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur? Sic ergo accipiendum est, tamquam dixerit, Nonne omnia deficient ex illis, quae conati fuerint facere? Sed si ita dicitur, non exprimit comminantem. Verum propter tardiusculos addidimus particulam, id est, *ne, ut diceremus, Nonne:* quoniam vocem pronuntiantis scribere non possumus. Ex illis igitur tribus hominibus, Noe filius, septuaginta-tres, vel potius ut ratio declaratur est, septuaginta-duae gentes totidemque linguarum per terras esse coeperunt, quae crescendo & insulas impleverunt. Auctus est autem numerus gentium multo amplius quam linguarum. Nam & in Africa barbaras gentes in una lingua plurimas novimus; & homines quidem, multiplicato genere humano, ad insulas inhabitandas navigio transire potuisse, quis ambigat?

CAPUT VII.

An omne bestiarum genus etiam remotissima à terris insula ex eo numero acceperint, qui in arca diluvii inundatione servatus est.

SED quaestio de omni genere bestiarum est, quae sub cura hominum non sunt, nec sicuti ranae nascuntur ex terra, sed sola commixtione maris & feminae propagantur, sicut lupi atque huiusmodi cetera, quomodo post diluvium, quo ea quae in arca non erant, cuncta deleta sunt, etiam in insulis esse potuerint, si reparata non sunt nisi ex his, quorum genera in utroque sexu arca servavit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed proximas. Sunt autem quaedam tam longè posita à continentibus terris, ut ad eas nulla videatur natata potuisse bestiarum. Quod si homines eas captas secum advexerunt, & eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt, venandi studio fieri potuisse incredibile non est: quamvis iussu Dei sive permissu etiam opere Angelorum negandum non sit, potuisse transferri. Si verò è terra exorta sunt secundum originem primam, quando dixit Deus, *Producatur terra animam vivam:* multo claritè apparet, non tam reparandorum animalium causam, quam figurandarum variarum gentium propter Ecclesiae sacramentum in arca fuisse omnia genera, si in insulis, quod transire non possent, multa animalia terra produxit.

Gen. 1. 24.

^a MSS. vicibusque inter se coeundo.
^b Editi, suscepto & emisso halitu. Verba suscepto & emisso absunt à MSS.
^c Plerique MSS. *quam ulla distantia.*

^d Duo fuerunt Hippones in Africa, Hippo regis cognomine Bosphorus, & Hippo Diarrhytos, quae à nonnullis Biserta nunc dicitur. Non hujus, ut Ludovicus Vives putavit, sed alterius Hipponis, regii scilicet episcopus fuit Augustinus.

tamen, hoc est à masculino, ut appellarentur, loquendi consuetudo prævaluit. Nam nemo unquam Androgynæas aut Hermaphroditas nuncupavit. Ante annos aliquot, nostrâ certè memoriâ, in Oriente duplex homo natus est superioribus membris, inferioribus simplex. Nam duo erant capita, duo pectora, quatuor manus, venter autem unus, & pedes duo, sicut uni homini: & tam diu vixit, ut multos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare possit humanos fetus longè dissimiles his ex quibus eos natos esse certissimum est? Sicut ergo hæc ex illo uno negari non possunt originem ducere, ita quæcumque gentes in diversitatibus corporum ab usitato naturæ cursu, quem plures & propè omnes tenent, velut exorbitasse traduntur, si definitione illa includuntur, ut rationalia animalia sint atque mortalia, ab eodem ipso uno primo patre omnium stirpem trahere confitendum est: si tamen vera sunt quæ de illarum nationum varietate & tanta inter se atque nobiscum diversitate traduntur. Nam & simias, & cercopithecus, & sphingas, si nesciremus non homines esse, sed bestias, possent illi historici de sua curiositate gloriantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita vanitate mentiri. Sed si homines sunt, de quibus illa mira conscripta sunt, quid, si propterea Deus voluit etiam nonnullas gentes ita creare, ne in his monstris, quæ apud nos patet ex hominibus nasci, ejus sapientiam, qua naturam fingit humanam, velut artem ejuspiam minùs perfecti opificis, putaremus errasse? Non itaque nobis videri absurdum debet, ut quemadmodum in singulis quibusque gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quædam monstra sint gentium. Quapropter ut istam quæstionem pedetentim cautèque concludam, aut illa, quæ talia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt; aut si sunt, homines non sunt; aut ex Adam sunt, si homines sunt.

CAPUT IX.

An inferiorem partem terræ, quæ nostræ habitationi contraria est, Antipodas habere credendum sit.

Quod verò & Antipodas esse fabulantur, id est, homines à contraria parte terræ, ubi sol oritur, quando occidit nobis, adversa pedibus nostris calcare vestigia, nulla ratione credendum est. Neque hoc ulla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando conjectant, eo quòd intra convexa cæli terra suspensa sit, eundemque locum mundus habeat, & infimum, & medium: & ex hoc opinantur alteram terræ partem, quæ infra est, habitatione hominum carere non posse. Nec attendunt, etiam si figurâ conglobatâ & rotundâ mundus esse credatur, sive aliqua ratione monstretur; non tamen esse consequens, ut etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra: deinde etiam si nuda sit, neque hoc statim necesse esse, ut homines habeat. Quoniam nullo modo Scriptura ista mentitur, quæ

* Vind. Am. Androgynæ. Er. & aliquot MSS. Androgynæ.
 b MSS. oportet.
 c De Antipodum existentia pugnam inter litteratos & vulgus ingentem fuisse scribit Plinius l. 2 c. 67. Nec alia hand dubiè vulgo erat causa, cur Antipodas negaret, quàm quæ Lactantio fuit lib. 3. c. 24. ubi, ineptum dicit credere esse homines quorum vestigia sint superiora quàm capita, aut ibi quæ apud nos jacent, inversa pendere; fruges & arbores deorsum versus crescere &c. atque hujus erroris originem Philosophis fuisse, quòd existimarent rotundum esse mundum. Antipodas etiam Augustinus negandos putabat, non tamen propter al-

A narratis præteritis facit fidem, eo quòd ejus prædicta complentur: nimisque absurdum est, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajecta, navigare ac pervenire potuisse, ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur humanum. Quapropter inter illos tunc hominum populos, qui per septuaginta-duas gentes & totidem linguas colliguntur fuisse divisi, quæramus, si possumus invenire illam in terris peregrinantem Civitatem Dei, quæ usque ad diluvium arcamque perducta est, atque in filiis Noë per eorum benedictiones perseverasse monstratur, maximè in maximo, qui est appellatus Sem: quando quidem Japhet ita benedictus est, ut in ejusdem fratris sui domibus habitaret,

CAPUT X.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham Civitatis Dei ordo dirigitur.

TENENDA est igitur series generationum ab ipso Sem, ut ipsa ostendat post diluvium Civitatem Dei, sicut eam series generationum ab illo qui est appellatus Seth, ostendebat ante diluvium. Propter hoc ergo Scriptura divina cum terrenam Civitatem in Babylone, hoc est, in confusione monstrasset, ad patriarcham Sem recapitulando revertitur, & orditur inde generationes usque ad Abraham, commemorato etiam numero annorum quanto quisque ad hanc seriem pertinentem filium genuisset, quantoque vixisset. Ubi certè agnoscendum est quòd ante promiseram, ut appareat quare sit dictum de filiis Heber, Nomen unius Phalech, quia in diebus ejus divisa est terra. Quid enim aliud intelligendum est, terram esse divisam, nisi diversitate linguarum? Omnis igitur ceteris filiis Sem ad hanc rem non pertinentibus, illi connectuntur in ordine generationum, per quos possit ad Abraham perveniri: sicut illi connectebantur ante diluvium, per quos perveniretur ad Noë, generationibus quæ propagatæ sunt ex illo Adam filio, qui appellatus est Seth. Sic ergo incipit generatio-

num ista contextio: Et hæc generationes Sem. Sem filius centum annorum, cum genuit Arphaxat, secundo anno post diluvium. Et vixit Sem, postquam genuit Arphaxat, quingentos annos, & genuit filios & filias, & mortuus est. Sic exsequitur ceteros, dicens quoto quisque anno vitæ suæ filium genuerit, ad istum generationum ordinem pertinentem, qui pertendit ad Abraham; & quot annos postmodum vixerit, intimans eum filios filiasque genuisse: ut intelligamus unde potuerint populi accrescere, ne in paucis qui commemorantur hominibus occupati pueriliter hæsitemus, unde tanta spatia terrarum atque regnorum repleti potuerint de genere Sem, maximè propter Assyriorum regnum, unde Ninus ille Orientalium domitor usqueaque populorum ingenti prosperitate regnavit, & latissimum ac fundatissimum regnum, quod diuturno tempore duceretur, suis posteris propagavit.

2. Sed nos, ne diutiùs quam opus est immoremur, non quot annos quisque in ista generatio-

latis à Lactantio rationes; sed ne admittere cogere homines non ortos ex Adamo, quòd Scripturæ repugnat. Hinc Zacharias papa in epist. 10. ad Bonifacium data anno 748. perversam & iniquam appellat doctrinam Virgilii cuiusdam asserentis quòd alius mundus & alii homines sub terra sint.
 d Vind. Am. Er. diversitates. Aliquot MSS. diversitates.
 e Editi, Sem filius Noë centum erat annorum. At veteres libri juxta Græc. l. xx. omittunt Noë & erat. Confer libi Locutionum in Genes. n. 35.
 f Vind. Am. & quidam è MSS. dominatur.

CAPUT XI.

Quòd ea primitus lingua in usu hominum fuerit, quæ postea Hebræa ab Heber nomine nuncupata est, & in cuius familia remansit, cum diversitas esset facta linguarum.

QUAMOBREM sicut lingua una cum esset omnium, non ideo filii pestilentiae defuerunt; nam & ante diluvium una erat lingua, & tamen omnes præter unam Noë justi domum deleri diluvio meruerunt: ita quando merito elationis impietatis gentes linguarum diversitate puni- tæ atque divi- tæ sunt, & Civitas impiorum confusionis nomen accepit, hoc est, appellata est Babylon, non defuit domus Heber, ubi ea quæ antea fuit omnium lingua remaneret. Unde sicut supra memoravi, cum cœpissent enumerari filii Sem, qui singuli gentes singulas procreaverunt, primus est commemoratus Heber, cum sit abnepos ipse, hoc est, ab illo quintus inveniatur exortus. Quia ergo in ejus familia remansit hæc lingua, divisiva per alias linguas ceteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immeritò creditur fuisse communis, ideo deinceps Hebræa est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distinguere ab aliis linguis nomine proprio, sicut aliæ quoque vocatae sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud quàm humana lingua, vel humana locutio vocabatur, qua solâ universum genus humanum loquebatur.

2. Dixerit aliquis: Si in diebus Phalech filii Heber divisa est terra per linguas, id est, homines, qui tunc erant in terra; ex ejus nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnibus antè communis. Sed intelligendum est ipsum Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo, ut vocaretur Phalech, quod interpretatur divisio, quia tunc ei natus est, quando per linguas terra divisa est, id est, ipso tempore, ut hoc sit quòd dictum est: In diebus ejus divisa est terra. Nam nisi adhuc Heber viveret, quando linguarum facta est multitudo, non ex ejus nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illum potuit permanere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima illa communis: quoniam de pœna venit illa multiplicatio mutatioque linguarum: & utique præter hanc pœnam esse debuit populus Dei. Nec frustra lingua hæc est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum qui propagati per Jacob, & insigniùs atque eminentiùs in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in universam progeniem suam refudit; sed in eam tantum, cujus generationes perduntur ad Abraham. Quapropter etiam si non evidenter expressum est, fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur: non ad hoc valuit hæc obscuritas, ut quærentis fraudaretur, sed potius ut exerceret intentio. Cum enim legitur unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamvis ab illo quintus oriatur; & Hebræa vocatur lingua, quam Patriarcharum & Prophetarum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in litteris sacris custodivit auctoritas: profectò cum quæritur in divisione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ num serie vixerit, sed quoto anno vitæ suæ genuerit filium, hoc ordine memorandum tantummodo ponimus, ut & numerum annorum à tranfacto diluvio usque ad Abraham colligamus, & propter illa, in quibus nos cogit necessitas immorari, breviter alia cursimque tangamus. Secundo igitur anno post diluvium Sem, cum esset centum annorum, genuit Arphaxat; Arphaxat autem, cum esset centum-triginta-quinque annorum, genuit Cainan; qui cum esset centum-triginta, genuit Sala. Porro etiam ipse Sala totidem annorum erat, quando genuit Heber. Centum verò & triginta & quatuor agebat annos Heber, cum genuit Phalech, in cuius diebus divisa est terra. Ipse autem Phalech vixit centum-triginta, & genuit Ragau: & Ragau centum-triginta duos, & genuit Seruch: & Seruch centum-triginta, & genuit Nachor: & Nachor septuaginta-novem, & genuit Thara: Thara autem septuaginta, & genuit Abram: quem postea Deus mutato vocabulo nominavit Abraham. Fiunt itaque anni à diluvio usque ad Abraham mille-septuaginta & duo, secundum vulgata editionem, hoc est, interpretum Septuaginta. In Hebræis autem codicibus longè pauciores annos perhibent inveniri: de quibus rationem aut nullam, aut difficillimam reddunt.

Gen. 17. 5. Vulgata editio.

3. Cum ergo quærimus in illis septuaginta-dubus gentibus Civitatem Dei, non possumus affirmare illo tempore, quo erat illis labium unum, id est, loquelâ una, tunc jam genus humanum alienatum fuisse à cultu veri Dei, ita ut in istis generationibus pietas vera remaneret, quæ descendunt de semine Sem per Arphaxat, & tendunt ad Abraham: sed ab illa superbia ædificandæ turris usque in cælum, qua impia significatur elatio, apparuit Civitas, hoc est, societas impiorum. Utrum itaque antè non fuerit, an latuerit, an potius utraque permanerit, pia scilicet in duobus filiis Noë, qui benedicti sunt, eorumque posteris; impia verò in eo qui maledictus est, atque ejus progenie, ubi etiam exortus est gigas venator contra Dominum, non est dijudicatio facilis. Fortassis enim, quòd profectò est credibilis, & in filiis duorum illorum jam tunc ante quàm Babylonia cœpisset institui, fuerunt contentores Dei, & in filiis Cham cultores Dei: utrumque tamen hominum genus terris numquam defuisse credendum est. Si quidem & quando dictum est, Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum: in utroque Psalmo, ubi hæc verba sunt, & hoc legitur, Nomen cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant populum meum in cibo panis? Erat ergo etiam tunc populus Dei. Unde illud quòd dictum est, Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum: de filiis hominum dictum est, non de filiis Dei. Nam præmissum est, Deus de cælo prospexit super filios hominum, ut videret si est intelligens, aut requirens Deum: ac deinde illa subjuncta, quæ omnes filios hominum, id est, ad Civitatem pertinentes quæ vivit secundum hominem, non secundum Deum, reprobos esse demonstrant.

Psal. 13. 3. Psal. 52. 4.

* Sic MSS. Editi verò, Nec frustra linguam istam, hoc est, quam, &c.

* Vind. Am. Er. & plures MSS. præter illa.
 b Editi, terræ apparuit. Absent terræ à MSS.

fuit ante communis; quæ, sine ulla dubitatione, ubi remansit, non ibi fuit illa poena, quæ facta est mutatione linguarum; quid aliud occurrit, nisi quod in hujus gente remanserit, à cuius nomine nomen accepit; & hoc iustitiæ gentis hujus non parvum apparuisse vestigium, quod cum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non pervenit tale supplicium?

3. Sed adhuc illud movet, quomodo potuerunt singulas gentes facere Heber & filius ejus Phalech, si una lingua permanit ambobus. Et certè una est Hebræa gens ex Heber propagata usque ad Abraham, & per eum deinceps, donec magnus fieret populus Israël. Quomodo igitur omnes filii qui commemorati sunt trium filiorum Noë, fecerunt singulas gentes, si Heber & Phalech singulas non fecerunt? Nimirum illud est probabilius, quod gigas ille Nebroth fecerit etiam ipse gentem suam, sed propter excellentiam dominationis & corporis seorsum eminentius nominatus est, ut maneat numerus septuaginta-duarum gentium atque linguarum. Phalech autem propterea commemoratus est, non quod gentem fecerit, (nam eadem ipsa est ejus gens Hebræa, eademque lingua,) sed propter tempus insigne, quod in diebus ejus terra divisa est. Nec movere nos debet, quomodo potuerit gigas Nebroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita est, & confusio facta linguarum, atque ex hac divisio gentium. Non enim quia Heber sextus est à Noë, ille autem quartus, ideo non potuerunt ad id tempus convenire vivere.

Hoc enim contigit, cum plus viverent, ubi pauciores sunt generationes, minus ubi plures, aut ferius nati essent ubi pauciores, maturius ubi plures. Sanè intelligendum est, quando terra divisa est, non solum jam natos ceteros filios filiorum Noë, qui commemorantur patres gentium; sed etiam ejus ætatis fuisse, ut numerosas familias haberent, quæ dignæ fuissent nominibus gentium. Unde nequaquam putandum, quod eo fuerint ordine geniti, quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filii Jectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalech, quomodo potuerunt jam gentes facere, si post Phalech fratrem suum Jectan natus est, sicut post eum commemoratus est: quando quidem tempore quo natus est Phalech, divisa est terra. Proinde intelligendum est, priorem quidem nominatum, sed longè post fratrem suum Jectan fuisse natum, cujus Jectan duodecim filii tam grandes jam familias haberent, ut in linguas proprias dividi possent. Sic enim potuit prior commemorari, qui erat ætate posterior, quemadmodum prius commemorati sunt ex tribus filiis Noë procreati filii Japhet, qui erat minimus eorum; deinde filii Cham, qui erat medius, postremò filii Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autem gentium vocabula partim manserunt, ita ut hodieque appareat unde fuerint derivata; sicut ex Assur Assyrii, & ex Heber Hebræi: partim temporis vetustate mutata sunt, ita ut vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur Mes- raim, Egyptii perhibentur exorti, nulla hæc resonat origo vocabuli: sicut nec Æthiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus

A appellatus est. Et si omnia considerentur, plura mutata, quam manentia nomina apparent.

CAPUT XII.

De articulo temporis in Abraham, à quo sancta successionis novus ordo contextitur.

NUNC jam videamus procursum Civitatis Dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus est in patre Abraham, unde incipit esse notitia ejus evidentior, & ubi clariora leguntur promissa divina, quæ nunc in Christo videmus imple-

ri. Sicut ergo Scripturâ sanctâ indicante didicimus, in regione Chaldæorum natus est Abraham; quæ terra ad regnum pertinebat Assyriorum. Apud Chaldæos autem jam etiam tunc superstitiones impiæ prævalebant, quemadmodum per ceteras gentes. Una igitur Tharæ domus erat, de qua natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile est, in qua jam sola etiam Hebræa lingua remanserat, quamvis & ipsa, sicut jam manifestior Dei populus in Ægypto, ita in

Mesopotamia servisse dis alienis, Jesa Nave narrante referatur: ceteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias & in nationes alias defluentibus. Proinde sicut per aquarum dilavium una domus Noë remanserat ad reparandum genus humanum, sic in diluvio multarum superstitionum per-universum mundum una remanserat domus Tharæ, in qua custodita est plantatio Civitatis Dei. Denique sicut illic enumeratis supra generationibus usque ad Noë simul cum annorum numeris, & expositâ diluvii causâ, prius quam Deus inciperet de arca fabricanda loqui ad Noë, dicitur, Hæ autem generationes Noë: ita & hæc enumeratis generationibus ab illo, qui est appellatus Sem, filio Noë, usque ad Abraham, deinde insignis articulus similiter ponitur ut dicatur, Hæ sunt generationes Tharæ. Thara genuit Abram & Nachor & Aran: & Aran genuit Lot. Et mortuus est Aran coram Thara patre suo in terra in qua natus est, in regione Chaldæorum. Et sumserunt Abram & Nachor sibi uxores: nomen mulieris Abram Sara, & nomen mulieris Nachor Melcha, filia Aran. Iste Aran pater Melchæ fuit & pater Jescæ, quæ Jesca creditur ipsa esse etiam Sara uxor Abraham.

CAPUT XIII.

Que ratio fecisse videatur, ut in transmigratione Tharæ, qua Chaldæos deserens in Mesopotamiam transiit, nulla filii ejus Nachor facta sit mentio.

DEINDE narratur, quemadmodum Thara cum suis regionem reliquerit Chaldæorum, & venerit in Mesopotamiam, & habitaverit in Charra. Tacetur autem de uno ejus filio, qui vocabatur Nachor, tamquam eum non duxerit secum. Nam ita narratur: Et sumsit Thara Abram filium suum, & Lot filium Aran, filium filii sui, & Saram nurum suam uxorem Abram filii sui, & educavit illos de regione Chaldæorum in terram Chanaan: & venit in Charram, & habitavit ibi. Nusquam hæc nominatus est Nachor, & uxor ejus Melcha. Sed invenimus postea, cum servum suum mitteret Abraham ad accipiendam uxorem filio suo Isaac, ita scriptum: Et accepit puer decem camelos de camelis domini sui, & de omnibus bonis domini sui secum, & exurgens profectus est in Mesopotamiam in civitatem Nachor. Isto & aliis sacre hujus historiæ testimoniis ostenditur, etiam Nachor frater Abraham

MSS. ex hoc. Sola editio Lev. de quo.

Sic MSS. At editi, & ipse.

exisse de regione Chaldæorum, sedesque continuisse in Mesopotamia, ubi cum patre suo habitaverat Abraham. Cur ergo Scriptura eum non commemoravit, quando ex gente Chaldæa cum suis profectus est Thara, & habitavit in Mesopotamia, ubi non solum Abraham filius ejus, verum etiam Sara nurus & Lot nepos ejus commemorantur, quod eos duxerit secum? Cur putamus, nisi fortè quod à paterna & fraterna pietate desciverat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum, & postea inde, sive pœnitendo, sive persecutionem passus, quod suspectus haberetur, & ipse emigravit? In libro enim qui inscribitur Judith, cum quæreret Holofernes hostis Israëlitarum, quænam gens illa esset, utrùm adversus eam bellandum fuisset, sic ei respondit Achior dux Ammonitarum: Audiat dominus noster verbum de ore pueri sui, & referam tibi veritatem de populo, qui habitavit juxta te montanam hanc, & non exhibit mendacium de ore servi tui. Hæc enim progenies populi est Chaldæorum, & antea habitaverunt Mesopotamiam, quia noluerunt sequi deos patrum suorum, qui fuerunt in terra Chaldæorum gloriosi, sed declinaverunt de via parentum suorum, & adoraverunt Deum celi, quem cognoverunt, & projecerunt eos à facie deorum suorum, & fugerunt in Mesopotamiam, & habitaverunt ibi dies multos. Dixitque illis Deus eorum, ut exirent de habitatione sua, & irent in terram Chanaan, & illic habitaverunt: & cetera quæ narrat Achior Ammonites. Unde manifestum est, domum Tharæ persecutionem passam fuisse à Chaldæis pro vera pietate, qua unus & verus ab eis colebatur Deus.

CAPUT XIV.

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ suæ tempus implevit.

DE FUNCTO autem Thara in Mesopotamia, ubi vixisse perhibetur ducentos & quinque annos, jam incipiunt indicari factæ ad Abraham promissiones Dei, quod ita scriptum est: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus est in Charra. Non sic autem accipiendum est, quasi omnes hos dies ibi egerit; sed quia omnes dies vitæ suæ, qui fuerunt anni ducenti quinque, ibi compleverit: alioquin nec dicitur quod annos vixerit Thara, quoniam non legitur quoto anno vitæ suæ in Charram venerit: & absurdum est existimare in ista serie generationum, ubi diligenter commemoratur quot annos quisque vixerit, hujus solius numerum annorum vitæ non commendatum esse memoriæ. Quod enim quorundam, quos eadem Scriptura commemorat, tacetur anni, non sunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio decessione gignentium & genitorum successione contextitur. Ille autem ordo, qui dirigitur ab Adam usque ad Noë, & inde usque ad Abraham, sine numero annorum vitæ suæ neminem continet.

CAPUT XV.

De tempore promissionis Abraham, qua secundum præceptum Dei exiit de Charra.

QUOD verò, commemorata morte Tharæ patris Abraham, deinde legitur: Et dixit Dominus ad Abram, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, &c. non quia hoc sequitur in sermone libri, hoc etiam in rerum gestarum tempore sequi existimandum est. Erit quippe,

si ita est, insolubilis quæstio. Post hæc enim verba Dei, quæ ad Abraham facta sunt, Scriptura sic loquitur: Et exiit Abram, quemadmodum locutus est illi Dominus, & abiit cum eo Lot. Abram autem erat quinque & septuaginta annorum, cum exiit ex Charra. Quomodo potest hoc verum esse, si post mortem patris sui exiit de Charra? Cum enim esset Thara septuaginta annorum, sicut supra intimatum est, genuit Abraham: cui numero additis septuaginta-quinque annis, quos agebat Abraham, quando egressus est de Charra, sunt anni centum-quadragesinta-quinque. Tot igitur annorum erat Thara, quando exiit Abraham de illa Mesopotamiæ civitate: agebat enim annum ætatis suæ septuagesimum-quintum: ac per hoc pater ejus, qui eum septuagesimo anno suo genuerat, agebat, ut dictum est, centesimum-quadragesimum & quintum. Non ergo inde post mortem patris, id est, post ducentos-quinque annos, quibus pater ejus vixit, egressus est: sed annus de illo loco profectiois ejus, quoniam ipse septuagesimus-quintus erat, procul dubio patris ejus, qui eum septuagesimo suo anno genuerat, centesimus-quadragesimus-quinque fuisse colligitur. Ac per hoc intelligendum est more suo Scripturam redisse ad tempus, quod jam narratio illa transferat: sicut superius, cum filios filiorum Noë commemorasset, dixit illos fuisse in gentibus & linguis suis, & tamen postea quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur, Et erat, inquit, omnis terra labium unum, & vox una omnibus.

Quomodo ergo secundum suas gentes & secundum suas linguas erant, si una erat omnibus; nisi quia ad illud quod jam transferat recapitulando est reverfa narratio? Sic ergo & hæc cum dictum esset, Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus est Thara in Charra: deinde de Scriptura redeundo ad id quod ideo prætermiserat, ut prius de Thara id quod inchoatum fuerat compleretur, Et dixit, inquit, Dominus ad Abram, Exi de terra tua, &c. Post quæ Dei verba subjungitur, Et exiit Abram, quemadmodum locutus est illi Dominus, & abiit cum eo Lot: Abram autem erat quinque & septuaginta annorum, cum exiit ex Charra. Tunc itaque factum est, quando pater ejus centesimum-quadragesimum & quintum annum agebat ætatis: tunc enim fuit hujus septuagesimus-quinquies. Soluta est autem quæstio ista & aliter, ut septuaginta-quinque anni Abraham, quando egressus est de Charra, ex illo computarentur, ex quo de igne Chaldæorum liberatus, non ex quo natus est, tamquam tunc potius natus habendus sit.

2. Sed beatus Stephanus in Actibus Apostolorum cum ista narraret, Deus, inquit, gloriæ apparuit Abraham patri nostro, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Charra, & ait ad illum, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam tibi demonstrabo. Secundum hæc verba Stephani non post mortem patris ejus locutus est Deus Abraham, qui utique in Charra mortuus est, ubi cum illo & ipse filius habitavit; sed prius quam habitaret in eadem civitate, jam tamen cum esset in Mesopotamia. Jam ergo exierat à Chaldæis. Quod itaque adjungit Stephanus, Tunc Abraham egressus est de terra Chaldæorum, & habitavit in Charra, non demonstrat

Judith. 5.5. &c.

Gen. 11. 32.

Gen. 12. 1.

MSS. Ammonitarum: & infra Ammanites, loco Ammonites. Lov. montana hæc. At MSS. montanam hanc: juxta Græc. m. Lov. omnes dies. Absc. omnes à ceteris libris & à Græco l. x. x.

Solutio hæc ab Hieronymo profertur, ducta ex traditione Hebræorum, qui Abraham in ignem, quem adorare nollet, conjectum à Chaldæis, indeque divinitus liberatum narrat. Verbum demonstrat absct à MSS.

quid sit factum, postea quam locutus est illi Deus, A (neque enim post illa Dei verba egressus est de terra Chaldaeorum, cum dicat ei locutum Deum cum esset in Mesopotamia,) sed ad totum illud tempus pertinet quod ait *Tunc*, id est, ex quo egressus est a Chaldaeis, & habitavit in Charra. Item quod sequitur: *Et inde postquam mortuus est pater ejus, collocavit illum in terra hac, in qua vos nunc habitatis, & patres vestri*: non ait, Postquam mortuus est pater ejus, exiit de Charra: sed inde hic eum collocavit, postquam mortuus est pater ejus. Intelligendum est igitur locutum Deum fuisse ad Abraham, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Charra; sed eum in Charram pervenisse cum patre, retento apud se praecepto Dei, & inde exisse septuagesimo & quinto suo, patris autem sui centesimo - quadragesimo - quinto anno. Collocationem vero ejus in terra Chanaan, non profectio-nem de Charra, post mortem patris ejus factam esse dicit; quia jam mortuus erat pater ejus, quando emit terram, cujus ibi jam suae rei coepit esse possessor. Quod autem jam in Mesopotamia constituto, hoc est, jam egresso de terra Chaldaeorum, dicit Deus, *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui*, non ut corpus inde ejiceret, quod jam fecerat, sed ut animum avelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, si spe redeundi & desiderio tenebatur, quae spes & desiderium, Deo jubente acjuvante, & illo obediente, fuerat amputandum. Non sane incredibiliter existimatur, cum postea secutus esset Nachor patrem suum, tunc Abraham praeceptum Domini impluisse, ut cum Sara conjuge sua & Lot filio fratris sui exiret de Charra.

CAPUT XVI.

De ordine & qualitate promissionum Dei, quae ad Abraham factae sunt.

JAM considerandae sunt promissiones Dei factae ad Abraham. In his enim apertiora Dei nostri, hoc est, Dei veri oracula apparere coeperunt de populo priorum, quem prophetica praenuntiavit auctoritas. Harum prima ita legitur: *Et dixit Dominus ad Abram; Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram, quam tibi demonstravero; & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terrae.* Advertendum est igitur, duas res promissas Abraham: unam scilicet, quod terram Chanaan possessurum fuerat semen ejus, quod significatur, ubi dictum est, *Vade in terram, quam tibi demonstravero, & faciam te in gentem magnam*: aliam vero longe praestantior, non de carnali, sed de spiritali semine, per quod pater est, non unius gentis Israeliticae, sed omnium gentium quae fidei ejus vestigia consequuntur, quod promitti coepit his verbis, *Et benedicentur in te omnes tribus terrae.* Haec promissionem factam arbitratur Eusebius septuagesimo - quinto anno aetatis Abraham, tamquam mox ut facta est, de Charra exierit Abraham: quoniam Scripturae contradici non potest, ubi legitur, *Abram erat quinque & septuaginta annorum, cum exiit ex Charra.* Sed si eo anno facta est ista promissio, jam utique in Charra cum pa-

Ibidem.

Gen. 12. 1.

Gen. 12. 1. 11. 1.

Gen. 12. 4.

a Sic MSS. At Lov. Domini nostri Iesu Christi.
 b Nonnulli codices, imperium.
 c Lov. jam tempore Abraham.

tre suo demorabatur Abraham. Neque enim inde exire posset, nisi prius ibi habitasset. Numquidnam ergo contra dicitur Stephano dicenti: *Deus gloriae apparuit Abraham patri nostro, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Charra?* Sed intelligendum est, quod eodem anno facta sint omnia, & Dei promissio ante quam in Charra habitaret Abraham, & in Charra habitatio ejus, & inde profectio: non solum quia Eusebius in Chronicis ab anno hujus promissionis computat & ostendit post quadringentos & triginta annos exitum esse de Aegypto, quando lex data est; verum etiam quia id commemorat apostolus Paulus.

CAPUT XVII.

De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum unum, id est, Assyriorum, jam a Abraham genito sublimius eminebat.

PER idem tempus eminentia regna erant gentium, in quibus terrigenarum Civitas, hoc est, societas hominum secundum hominem viventium sub dominatu angelorum desertorum insignius excellebat, regna videlicet tria, Sicyoniorum, Aegyptiorum, Assyriorum. Sed Assyriorum multo erat potentius atque sublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius, excepta India, universae Asiae populos subjugaverat. Asiam nunc dico, non illam partem quae hujus majoris Asiae una provincia est, sed eam quae universa Asia nuncupatur, quam quidam in altera duarum, plerique autem in tertia totius orbis parte posuerunt, ut sint omnes, Asia, Europa, & Africa: quod non aequali divisione fecerunt. Namque ista quae Asia nuncupatur, a meridie per Orientem usque ad Septentrionem pervenit: Europa vero a Septentrione usque ad Occidentem, atque inde Africa ab Occidente usque ad Meridiem. Unde videntur orbem dimidium duae tenere, Europa & Africa, alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo illae duae partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano ingreditur, quidquid aquarum terras interluit, & hoc mare magnum nobis facit. Quapropter si in duas partes orbem dividas, Orientis & Occidentis, Asia erit in una, in altera vero Europa & Africa. Quamobrem trium regnorum, quae tunc praecellebant, scilicet Sicyoniorum non erat sub Assyriis, quia in Europa sunt: Aegyptiorum autem quomodo eis non subjacebat, a quibus tota Asia tenebatur, solis Indis, ut perhibetur, exceptis. In Assyria igitur praevaluerat dominatus impiae Civitatis: hujus caput erat illa Babylon, cujus terrigenae civitatis nomen aptissimum est, id est, confusio. Ibi jam Ninus regnabat post mortem patris sui Beli, qui primus illic regnaverat sexaginta - quinque annos. Filii vero ejus Ninus, qui defuncto patri successit in regnum, quinquaginta - duos regnavit annos, & habebat in regno quadraginta - tres, quando natus est Abraham, qui erat annus circiter millesimus - ducentessimus ante conditam Romam, veluti alteram in Occidente Babyloniam.

CAPUT XVIII.

De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei & semini ejus Chanaan terra promittitur.

GRESSUS ergo Abraham de Charra septuagesimo - quinto anno aetatis suae, centesimo

d Editi, Quamobrem unum: pauloque post, regnum scilicet Sicyoniorum. Verba unum & regnum non habent MSS.

autem

autem quadagesimo & quinto patris sui, cum Lot A filio fratris & Sara conjuge perrexit in terram Chanaan, & pervenit usque ad Sichem, ubi rursus accepit divinum oraculum, de quo ita scriptum est: *Et apparuit Dominus Abraham, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc.* Nihil hic de illo semine promissum est, in quo pater factus est omnium gentium: sed de illo solo, de quo pater est unius Israeliticae gentis; ab hoc enim semine terra illa possessa est.

CAPUT XIX.

De Sarae pudicitia in Aegypto per Deum custodita, quam Abraham non uxorem suam esse dixerat, sed sororem.

DEINDE aedificato ibi altari, & invocato Deo, Abraham profectus est inde, & habitavit in eremo, atque inde ire in Aegyptum famis necessitate compulsum est. Ubi uxorem suam dixit sororem, nihil mentitus. Erat enim & hoc, quia propinqua erat sanguine: sicut etiam Lot eadem propinquitate, cum fratris ejus esset filius, frater ejus est dictus. Itaque uxorem tacuit, non negavit, conjugis tuendam pudicitiam committens Deo, & humanas insidias cavens ut homo: quoniam si periculum quantum caveri poterat, non caveret, magis tentaret Deum, quam speraret in Deum. De qua re contra calumniantem Faustum Manichaeum * satis diximus. Denique factum est, quod de Domino praesumit Abraham. Nam Pharaon rex Aegypti, qui eam sibi uxorem acceperat, graviter afflicto marito reddidit. Ubi absit ut credamus, alieno concubitu fuisse pollutam: quia multo est credibilis, hoc Pharaonem facere afflictionibus magnis non fuisse permissum.

CAPUT XX.

De secessione Lot & Abraham, quae illis salva caritate complacuit.

REVERSO igitur Abraham ex Aegypto in locum unde venerat, tunc Lot fratris filius ab illo in terram Sodomorum, salva caritate, discessit. Divites quippe facti erant, pastoresque multos pecorum habere coeperant, quibus inter se rixantibus, eo modo familiarum suarum pugnam discordiam vitaverunt. Poterat quippe hinc, ut sunt humana, etiam inter ipsos aliqua rixa confurere. Proinde hoc malum praecaventis Abraham verba ista sunt ad Lot: *Non sit rixa inter me & te, & inter pastores meos & pastores tuos, quia homines nos fratres sumus: Nonne ecce tota terra ante te est? Discede a me: si tu in sinistram, ego in dextram; vel si tu in dextram, ego in sinistram.* Hinc fortassis effecta est inter homines pacifica consuetudo, ut quando terrenorum aliquid partiendum est, * major dividat, minor eligat.

CAPUT XXI.

De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abraham & semini ejus in perpetuum pollicetur.

CUM ergo digressi essent, separatimque habitarent Abraham & Lot necessitate sustentandae familiae, non coeedit discordiae, & Abraham in terra Chanaan, Lot autem esset in Sodomis, oraculo tertio Dominus dixit ad Abraham, *Respicens oculis tuis vide a loco in quo nunc tu es, ad Aquilonem, & Africum, & Orientem, & Mare; quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo, & semini tuo usque in saeculum, & faciam semen tuum tam-*

Gen. 13. 14.

* Sic MSS. At editi, ubi est expressa promissio.
 b Editi, de regibus. Absit de a MSS. & absesse debet: nam videtur Tom. VII.

quam arenam terre. Si potest aliquis dinumerare arenam terrae, & semen tuum dinumerabitur. Surgens perambulata terram in longitudinem ejus, & in latitudinem, quia tibi dabo eam. In hac promissione utrum sit etiam illa, qua pater factus est omnium gentium, non evidenter apparet. Potest enim videri ad hoc pertinere, *Et faciam semen tuum tamquam arenam terrae*: quod ea locutione dictum est, quam Graeci vocant hyperbolen; quae utique tropica est, non propria. Quo tamen modo, ut ceteris tropis uti solere Scripturam, nullus qui eam didicit, ambigit. Iste autem tropus, id est, modus locutionis sit, quando id quod dicitur, longe est amplius, quam quod eo dicto significatur. Quis enim non videat, quam sit incomparabiliter amplior arenae numerus, quam potest esse omnium hominum ab ipso Adam usque ad terminum saeculi? Quanto ergo magis quam semen Abraham, non solum quod pertinet ad Israeliticam gentem, verum etiam quod est, & futurum est, secundum imitationem fidei, toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod semen, in comparatione multitudinis impiorum, profectio in paucis est: quamvis & ipsi pauci faciant innumerabilem multitudinem suam, quae significata est secundum hyperbolen per arenam terrae. Sane ista multitudo quae promittitur Abraham, non Deo est innumerabilis, sed hominibus: Deo autem nec arena terrae. Proinde quia non tantum gens Israelitica, sed universum semen Abraham, ubi est * & promissio, non secundum carnem, sed secundum spiritum plurium filiorum, congruentius arenae multitudini comparatur; potest hic intelligi utriusque rei facta promissio. Sed ideo diximus, quod non evidenter appareat, quia & illius gentis unius multitudo, quae secundum carnem nata est ex Abraham per ejus nepotem Jacob, in tantum crevit, ut penes omnes partes orbis impleverit. Et ideo potuit & ipsa secundum hyperbolen arenae multitudini comparari, quia & haec sola innumera est homini. Terram certe illam solam significatam, quae appellata est Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum est, *Tibi dabo eam, & semini tuo usque in saeculum*: potest movere nonnullos, si usque in saeculum intelligant in aeternum. Si autem in saeculum hoc loco sic accipiant, quem admodum fideliter tenemus, initium futuri saeculi a fine praesentis ordiri, nihil eos movebit: quia etsi expulsi sunt Israelitae de Jerosolymis, manent tamen in aliis civitatibus terrae Chanaan, & usque in finem manebunt: & universa terra illa cum a Christianis inhabitatur, etiam ipsum semen est Abraham.

CAPUT XXII.

De superatis ab Abraham hostibus Sodomorum, quando & Lot de captivitate eripuit, & a Melchisedec sacerdote benedictus est.

HOC responso promissionis accepto migravit Abraham, & mansit in alio ejusdem terrae loco, id est, juxta quercum Mambrae, quae erat Chebron. Deinde ab hostibus qui Sodomis irruerant, cum quinque reges adversus quatuor bellum gererent, & victis Sodomitis etiam Lot captus esset, liberavit eum Abraham, adductis secum in praecium trecentis - decem & octo vernaculis suis: & victoriam fecit regibus Sodomorum, nihilque spoliis auferre voluit, cum rex cui

istoria in gratiam regum Sodomorum de hostibus eorum facta est.

Ee

Gen. 14. 18. Hebr. 7. 1. * V. supra pag. 241. Not. h.

Psal. 109. 4.

Gen. 15. 1. 6.

Ibidem 6.

Rom. 4. 3.

Gen. 15. 7.

Ibidem 9. 6.

vicerat obtulisset. Sed planè tunc benedictus est à Melchisedec, qui erat sacerdos Dei excelsi: de quo in epistola quæ inscribitur ad Hebræos, quam plures apostoli Pauli esse dicunt, * quidam verò negant, multa & magna conscripta sunt. Ibi quippe primùm apparuit sacrificium, quod nunc à Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturque illud quod longè post hoc factum per Prophetam dicitur ad Christum, qui fuerat adhuc venturus in carne, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Non scilicet secundum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus illuciscentibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur.

CAPUT XXIII.

De verbo Domini ad Abraham, quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens justificatus est adhuc in præputio constitutus.

ETIAM tunc factum est verbum Domini ad Abraham in visu. Qui cum ei protectionem mercedemque promitteret valde multam, ille de posteritate sollicitus, quemdam Eliezer vernaculum suum futurum sibi heredem dixit: continuoque illi promissus est heres, non ille vernaculus, sed qui de ipso Abraham fuerat exiturus: rursusque semen innumerabile, non sicut arena terræ, sed sicut stellæ cæli: ubi mihi magis videtur promissa posteritas cælesti felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cæli ad arenam terræ, nisi quis & istam comparationem in tantum esse similem dicat, in quantum etiam stellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri posse credendum est. Nam quantum quisque acutiùs intuetur, tanto plures videt. Unde & acerrimè cernentibus aliquas occultas esse meritò existimatur, exceptis eis sideribus quæ in alia parte orbis à nobis remotissima oriri & occidere perhibentur. Postremò quicumque universum stellarum numerum comprehendisse & conscripisse jactantur, sicut Aratus vel Eudoxus, vel si qui alii sunt, eos libri hujus contemnit auctoritas. Hic sanè illa sententia ponitur, cujus Apostolus meminit propter Dei gratiam commendandam: Creditur Abraham Deo, & deputatum est illi ad justitiam: ne circumcisio gloriaretur, gentesque incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti. Hoc enim quando factum est, ut credenti Abraham deputaretur fides ad justitiam, nondum fuerat circumcisus.

CAPUT XXIV.

De significatione sacrificii, quod Abraham offerre præceptus est, cum poposcisset ut de his quæ crediderat doceretur.

IN eodem visu cum loqueretur ei Deus, etiam hoc ait ad illum: Ego Deus qui te eduxi de regione Chalæeorum, ut dem tibi terram hanc, ut heres sis ejus. Ubi cum interrogasset Abraham secundum quid sciret, quod heres ejus erit, dixit illi Deus: Accipe mihi juvenecam trimam, & capram trimam, & arietem trimam, & turturem, & columbam. Accepit autem illi hæc omnia, & divisit illa media, & posuit ea contra faciem alterum alteri: aves autem non divisit. Et descenderunt, sicut scriptum est, aves supra corpora quæ divisa erant, & confedit illis Abram.

a Sic MSS. At editi, crederet. b Editi, illi. At MSS. illi: juxta Græc. lxx dicit. c Lxx in antiquis codicibus habent opusque, nutritus: attamen

A Circa solis autem occasum pavor irruit super Abram, & ecce timor tenebrosus magnus incidit ei: & dictum est ad Abram, Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in servitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis; gentem autem cui servierint, judicabo ego. Post hæc verò exhibuit huc cum supellectili multa. Tu autem ibis ad patres tuos cum pace & nutritus in senecta bona. Quarta verò generatione convertent se huc. Nondum enim impleta sunt peccata Amorrhæorum usque adhuc. Cum autem jam sol erat ad occasum, facta est flamma, & ecce fornax fumabunda, & lampades ignis, quæ pertransierunt per media divisa illa. In die illa disposuit Dominus Deus testamentum ad Abram, dicens, Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Egypti usque ad flumen magnum Euphratem, Ceneos, & Cenezeos, & Cedmonæos, & Chetæos, & Phereos, & Raphaim, & Amorrhæos, & Chananæos, & Evæos, & Gergesæos, & Jebusæos.

2. Hæc omnia in visu facta divinitus atque dicta sunt, de quibus singulis enucleatè disserere longum est, & intentionem Operis hujus excedit. Quod ergo satis est, nosse debemus: postea quam dictum est, credidisse Abraham Deo, & deputatum esse illi ad justitiam, non eum in fide defecisse, ut diceret, Dominator Domine, secundum quid sciam, quia heres ejus ero? Terræ quippe illius promissa erat hereditas. Non enim ait, Unde sciam, quasi adhuc non crederet: sed ait, Secundum quid sciam, ut ei rei quam crediderat, aliqua similitudo adhiberetur, qua ejus modus agnosceretur. Sicut non est virginis Mariæ diffidentia, quod ait, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quod enim futurum esse certa erat, modum quo fieret inquirebat. Et hoc cum quæssisset, audivit, Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Denique & hic similitudo data est de animalibus, juvenca, capra & ariete, & duabus volucris, turture & columba: ut secundum hæc futurum sciret, quod futurum esse jam non ambigeret. Sive ergo per juvenecam significata sit plebs posita sub jugo legis, per capram eadem plebs peccatrix futura, per arietem eadem plebs etiam regnatura; (quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum sint insignes articuli temporum ab Adam usque ad Noë, & inde usque ad Abraham, & inde usque ad David, qui reprobatum Saule prius in regno gentis Israëliticæ est Domini voluntate fundatus; in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham usque ad David, tamquam tertiam ætatem gerens ille populus adolevit:) sive aliquid aliud convenientius ista significant; nullo tamen modo dubitaverim, spirituales in ea præfiguratos additamento turturis & columbæ. Et ideo dictum est, Aves autem non divisit: quoniam carnales inter se dividuntur, spirituales autem nullo modo; sive à negotiosis conversationibus hominum se removeant, sicut turtur, sive inter illas degant, sicut columba: utraque tamen avis est simplex & innoxia; significans & in ipso Israëlítico populo, cui terra illa danda erat, futuros individuos filios promissionis & heredes regni in æterna felicitate mansuri. Aves autem descendentes super corpora quæ divisa erant, non boni aliquid, sed spiritus indicant aëris hujus, partem quemdam suum

in Complutensi, meque, sepulcrus. d Sic MSS. Editi verò, mansuros.

Math. 24. 21.

Gen. 15. 13.

Gen. 11. 32.

Gen. 15. 13.

Gal. 3. 17.

Gen. 15. 17.

de carnalium divisione quarentes. Quod autem illis confedit Abraham, significat etiam inter illas carnalium divisiones veros usque in finem perseveraturos fideles. Et circa solis occasum quod pavor irruit in Abraham, & timor tenebrosus magnus, significat circa hujus sæculi finem magnam perturbationem ac tribulationem futuram fidelium: de qua Dominus dixit in Evangelio, Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio.

3. Quod verò dictum est ad Abraham, Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in servitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis: de populo Israël, qui fuerat in Egypto serviturus, aperitissimè prophetatum est. Non quod in eadem servitute sub Egyptiis affligentibus quadringentos annos ille populus fuerat peracturus; sed in ipsis quadringentis annis prænuntiatum est hoc futurum. Quemadmodum enim scriptum est de Thara patre Abraham, Et fuerunt dies Thara in Charra quinque & ducenti anni; non quia ibi omnes acti sunt, sed quia ibi completi sunt: ita & hic propterea interpositum est, Et in servitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis annis; quoniam iste numerus in eadem afflictione completus est, non quia ibi universus peractus est. Quadringenti sanè dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quamvis aliquanto amplius sint; sive ex hoc tempore computeatur, quo ista promittebantur Abraham, sive ex quo natus est Isaac, propter semen Abraham, de quo ista prædicuntur. Computantur enim, sicut superius jam diximus, ab anno septuagesimo & quinto Abraham, quando ad eum facta est prima promissio, usque ad exitum Israël ex Egypto, quadringenti & triginta anni: quorum Apostolus ita meminit: Hoc autem dico, inquit, testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non infirmat ad evacuandam promissionem. Jam ergo isti quadringenti & triginta anni, quadringenti poterant nuncupari, quia non sunt multo amplius: quanto magis cum aliquot jam ex isto numero præterissent, quando illa in visu demonstrata & dicta sunt Abraham; vel quando Isaac natus est centenarius patri suo, à prima promissione post xxxv. annos, cum jam ex istis quadringentis triginta quadringenti & quinque remanerent, quos Deus quadringentos voluit nominare, & cetera quæ sequuntur in verbis prænuntiantis Dei, nullus dubitaverit ad Israëliticum populum pertinere.

4. Quod verò adjungitur, Cum autem jam sol erat ad occasum, flamma facta est, & ecce fornax fumabunda, & lampades ignis, quæ pertransierunt per media divisa illa: significat jam in fine sæculi per ignem judicandos esse carnales. Sicut enim afflictio Civitatis Dei, qualis antea nunquam fuit, quæ sub Antichristo futura speratur, significatur tenebrosus timore Abraham circa solis occasum; id est, propinquante jam fine sæculi: sic ad solis occasum, id est, ad ipsam jam finem, significatur isto igne dies iudicii dirimens carnales per ignem salvandos, & in igne damnandos. Deinde testamentum factum ad Abraham, terram Chanaan propriè manifestat, & nominat in ea undecim gentes à flumine Egypti usque ad flumen magnum Euphratem. Non ergo à flumine magno Egypti, hoc est,

a Vind. Am. & Er. post carnalium divisiones, addunt spirituales esse nonnullas. Id non habent MSS. sed plerique pro veros, fecerunt viros. b Vind. Am. & Er. finem sæculi. c Sic probè notè liber Corb. Alii MSS. cum editis, domina. Tom. VII.

Nilo; sed à parvo, quod dividit inter Egyptum & Palæstinam, ubi est civitas Rhinocorura.

CAPUT XXV.

De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abraham voluit esse concubinam.

JAM hinc tempora consequuntur filiorum Abraham, unius de Agar ancilla, alterius de Sara libera, de quibus in libro superiore jam diximus. Quod autem ad rem gestam, nullo modo est inurendum de hac concubina crimen Abraham. Usus est eâ quippe ad generandam prolem, non ad explendam libidinem; nec insultans, sed potiùs obediens conjugi, quæ suæ sterilitatis credidit esse solatium, si secundum ancillæ uterum, quoniam naturâ non poterat, voluntate faceret suum, & eo jure quo dicit Apostolus, Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier, uteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex se ipsa. Nulla est hinc cupido lascivæ, nulla nequitie turpitudine. Ab uxore causâ proli ancilla marito traditur, à marito causâ proli accipitur: ab utroque non culpæ luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Denique cum ancilla gravida, dominâ sterili, superbiret, & hoc Sara suspitione muliebri viro potiùs imputaret, etiam ibi demonstravit Abraham non se amatorem servum, sed liberum fuisse genitorem, & in Agar Saræ conjugii pudicitiam custodisse, nec voluptatem suam, sed voluntatem illius implevisse: accepisse, nec petivisse; accessisse, nec hæsisse, feminasse, nec amasse.

Ait enim, Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere eâ quomodo tibi placuerit. O virum virilitem utentem feminis, conjugè temperantèr, ancillâ obtemperantèr, nullâ intemperantèr!

CAPUT XXVI.

De testificatione Dei ad Abraham, quæ eidem seni de sterili Sara filium spondet, patremque eum gentium statuit, & promissi fidem sacramento circumcisionis obsequat.

POST hæc est natus Ismaël ex Agar, in quo putare posset impletum, quod ei promissum fuerat, cum sibi vernaculum suum adoptare voluisset, dicente Deo: Non erit heres tuus hic; sed qui exiet de te, ille erit heres tuus. Hoc ergo promissum ne in ancillæ filio putaret impletum, jam eum esset annorum nonaginta & novem, apparuit ei Dominus, & dixit illi, Ego sum Deus, place in conspectu meo, & esto sine querela, & ponam testamentum meum inter me & inter te, & implebo te valde. Et præcidit Abram in faciem suam. Et locutus est illi Deus, dicens, Et ego, ecce testamentum meum tecum; & eris pater multitudinis gentium: & non appellabitur adhuc nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te: & augebo te valde, & ponam te in gentes, & reges ex te exhibunt: & statuam testamentum meum inter me & inter te, & inter semen tuum post te in generationes eorum in testamentum æternum, ut sim tibi Deus, & semini tuo post te. Et dabo tibi & semini tuo post te terram, in qua incolat es, omnem terram Chanaan in possessionem æternam, & ero illis Deus. Et dixit Deus ad Abraham, Tu autem testamentum meum conservabis, & semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum quod conservabis inter me & vos, & inter semen tuum post te in generationes suas. Circumci-

a Sic MSS. juxta Lxx. At Vind. Am. Er. Ecce ego, & ecce testamentum. Lov. Et ecce ego, testamentum. b Vind. Am. & Er. augsam te valde. c MSS. constantèr habent, & augsam te valde. d Editi, testamentum meum. Abest meum à MSS. & lxx. E e ij

detur omne vestrum masculinum, & circumcidemini **A** carnem preputii vestri: & erit in signum testamenti inter me & vos. Et puer octo dierum circumcidetur, vestrum omne masculinum in progenies vestras. Vernaculus & emittis ab omni filio **B** alienigena, qui non est de semine tuo, circumcissione circumcidetur: vernaculus domus tue & emittis. Et erit testamentum meum in carne vestra in testamentum aeternum. Et **C** qui non fuerit circumcisus, masculus qui non circumcidetur carnem preputii sui octavo die, interibit anima illa de genere ejus; quia testamentum meum dissipavit. Et dixit **D** Deus ad Abraham, ^a Sara uxor tua, non appellabitur nomen ejus Sara, sed Sarra erit nomen ejus. Benedicam autem illam, & dabo tibi ex ea filium: & benedicam illum; & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt. Et prociat Abraham super faciem suam; & **E** risit, & dixit in animo suo, dicens, Si mihi centum annos habenti nascetur filius, & si Sarra annorum nonaginta pariet: Dixit autem Abraham ad Deum, Ismael hic vivat in conspectu tuo. Dixit autem Deus ad Abraham, Ita ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Isaac: & statim testamentum meum ad illum in testamentum aeternum, **F** esse illi Deus, & semini ejus post illum. De Ismael autem ecce ^e exaudivi te: ecce benedixi eum, & ^f ampliato illum, & multiplicabo illum valde. Duodecim gentes generabis: & dabo illum in gentem magnam. Testamentum autem meum statim ad Isaac, quem pariet tibi Sarra in tempore hoc ad annum sequentem.

2. Hic apertiora promissa sunt de vocatione gentium in Isaac, id est, in filio promissionis, quo significatur gratia, non natura: quia de sene & anu sterili promittitur filius. Quamvis enim & naturalem procreationis excursus Deus operetur: ubi tamen evidens opus Dei est, vitiatâ & cessante naturâ, ibi evidentiùs intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ideo nunc imperata est circumcisio, quando de Sarra promissus est filius. Et quod omnes, non solum filios, verum etiam servos vernaculos & emittios circumcidi jubet, ad omnes istam gratiam pertinere testatur. Quid enim aliud circumcisio significat, quam vetustate exurta naturam renovatam? Et quid aliud quam Christum octavus dies, qui hebdomadâ completâ, hoc est, post sabbatum, resurrexit: Parentum mutantur & nomina, omnia resonant novitatem, & in Testamento vetere obumbratur novum. Quid est enim quod dicitur Testamentum vetus, nisi occultatio novi? Et quid est aliud quod dicitur novum, nisi veteris revelatio? Risus Abraham, exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. Verba quoque ejus illa in animo suo, *Si mihi centum annos habenti nascetur filius, & si Sarra annorum nonaginta pariet: non sunt dubitantis, sed admirantis. Si quem verò movet quod dictum est, Et dabo tibi & semini tuo post te terram, in qua tu incolas, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam;* quomodo accipiatur impletum, sive adhuc expectetur implendum, cum possessio quaecumque terrena aeter-

Circumcisione regenerationis significatur.

^a Ita MSS. juxta Græc. l. xx. At editi, in carne.
^b In MSS. alieno. Apud l. xx. ἀλλογενή.
^c Editio Lov. Et masculus qui non fuerit circumcisus carne preputii sui &c. Causatur auctoritate MSS. qui nihil hic dissentiant à l. xx. At Vind. & Am. in eo non consentiunt, quod loco qui non circumcidetur, habent qui non circumcidet. Et si non circumcidetur carne.
^d Ita MSS. secundum l. xx. Editi autem, Sarai uxor tua, non appellabitur nomen ejus Sarai, (vel ultra Sarai,) sed Sara erit nomen ejus.
^e Lov. & ero. Et. & sim. Melius Vind. & Am. ut sim. Attamen MSS. habent, esse illi Deus, Græc. l. xx. εἰς τὸν θεόν σου.

na cuilibet genti esse non possit: sciat aeternum a nostris interpretari, quod Græci appellant αἰώνιος, quod à sæculo derivatum est: αἰών quippe Græcè sæculum nuncupatur. Sed non sunt aucti Latini hoc dicere sæculare, ne longè in aliud mitterent sensum. Sæcularia quippe dicuntur multa, quæ in hoc sæculo sic aguntur, ut brevi etiam tempore transeant: αἰώνιος autem quod dicitur, aut non habet finem, aut usque in hujus sæculi tenditur finem.

CAPUT XXVII.

De masculo, qui si octavo die non fuerit circumcisus, perit anima ejus, quia testamentum Dei dissipavit. **I**TEM potest movere, quomodo intelligi oporteat quod hic dictum est, *Masculus qui non circumcidetur carnem preputii sui octavo die, interibit anima illa de genere ejus, quia testamentum meum dissipavit:* cum hæc nulla culpa sit parvuli, cujus dixit animam perituram; nec ipse dissipaverit testamentum Dei, sed majores qui eum circumcidere non curarunt: nisi quia etiam parvuli, non secundum suæ vitæ proprietatem, sed secundum communem generis humani originem, omnes in illo uno testamentum Dei dissipaverunt, in quo omnes peccaverunt. Multa quippe appellantur testamenta Dei, exceptis illis duobus magnis, veteri & novo, quod licet cuique legendo cognoscere. Testamentum autem primum, quod factum est ad hominem primum, profectò illud est: *Qua die ederitis, morte moriemini.* Unde scriptum est in libro, qui Ecclesiasticus appellatur: *Omnis caro facta vestris veterascit. Testamentum enim à seculo, morte morieris.* Cum enim lex evidentior postea data sit, & dicat Apostolus, *Vbi autem non est lex, nec prævaricatio:* quo pacto quod legitur in Psalmo verum est, *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terra,* nisi quia omnes legis alicujus prævaricatae sunt rei, qui aliquo peccato tenentur obstricti? Quamobrem si etiam parvuli, quod vera fides habet, nascuntur non proprie, sed originaliter peccatores, unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur; profectò eo modo quo sunt peccatores, etiam prævaricatores legis illius, quæ in paradiso data est, agnoscuntur; ut verum sit utrumque, quod scriptum est, & *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terra;* & *Vbi lex non est, nec prævaricatio.* Ac per hoc, quia circumcisio signum regenerationis fuit, ¹ & non immeritò parvulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet: sic intelligenda sunt hæc divina verba, tamquam dictum sit, *Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de populo ejus, quia testamentum Dei dissipavit,* quando in Adam cum omnibus etiam ipse peccavit. Si enim dixisset, *Quia hoc testamentum meum dissipavit, non nisi de ista circumcissione intelligi cogeret:* nunc verò, quoniam non expressit cujusmodi testamentum parvulus dissipaverit, liberum est intelligere de

^f Editi, *audivi te.* At MSS. *exaudivi te:* quod responderet Græco ἠκούσας σου.
^g Sic MSS. At editi, *amplificabo.*
^h Editi, *Testamentum est à seculo, morte morieris, qui transgrediuntur præcepta Dei.* Locus veterum librorum ope liberatur à glossemate, & redintegratur. Sumtus est ex Ecclesiastici capite 14. v. 18. apud l. xx. In Vulgata verò jungitur versiculo 12. & exhibetur sic: *Testamentum hujus mundi, morte morietur.*
ⁱ Particula & desideratur in excelsis.

illo testamento dictum, cujus dissipatio pertinere possit ad parvulum. Si autem quisquam hoc non nisi de ista circumcissione dictum esse contendit, quod in ea testamentum Dei, quoniam non est circumcisus, dissipaverit parvulus; quærat locutionis aliqueum modum, quo non absurdè possit intelligi, ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Verum sic quoque animadvertendum est, nullâ in se negligentia suâ ^a injustè interire incircumcisi animam parvuli, nisi originalis obligatione peccati.

CAPUT XXVIII.

De commutatione nominum Abraham & Sarra, qui cum ob unius sterilitatem, ob utriusque autem senectutem generare non possent, munus fecunditatis indepti sunt. **F**ACTA igitur promissione tam magna tamque dilucida ad Abraham, cui evidentissimè dictum est, *Patrem multarum gentium posui te: & augeto te valde, & ponam te in gentes, & reges exhibunt ex te: & dabo tibi ex Sarra filium; & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt:* quam promissionem nunc in Christo cernimus reddi: ex illo deinceps illi conjuges non vocantur in Scripturis, sicut antea vocabantur, Abram & Sara; sed sicut nos eos ab initio vocavimus, quoniam sic jam vocantur ab omnibus, Abraham & Sarra. Cur autem mutatum sit nomen Abraham, reddita est ratio: *Quia patrem,* inquit, *multarum gentium posui te.* Hoc ergo significare intelligendum est Abraham: Abram verò, quod antè vocabatur, interpretatur Pater excelsus. De nomine autem mutato Sarra non est reddita ratio: sed, sicut aiunt, qui scriperunt interpretationes nominum Hebræorum, quæ his sacris litteris continentur, Sara interpretatur Princeps mea; Sarra autem Virtus. Unde scriptum est in Epistola ad Hebræos: *Fide & ipsa Sarra virtutem accepit ad emissionem seminis.* Ambo autem ^e seniores erant, sicut Scriptura testatur: sed illa etiam sterilis, & cruore menstruo jam destituta; propter quod jam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si femina ita sit provectioris ætatis, ut ei solita mulierum adhuc fluant, de juvene adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere: sicut Abraham post mortem Sarra de Cethura potuit, quia vividam ejus invenit ætatem. Hoc ergo est quod mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abraham jam fuisse corpus emortuum: quoniam non ex omni femina, cui esset adhuc aliquod parietate tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non jam senectus vivi, sed cadaver est mortui. Quamvis etiam sic solvi solet ista quæstio, quod de Cethura postea genuit Abraham, quia gignendi donum, quod à Domino accepit, etiam post obitum uxoris. Sed propterea mihi videtur illa, quam secuti sumus, hujus quæstionis solutio præferenda, quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri, de nulla

Gen. 17. 6. & c.

Rom. 5. 14.

Ibidem. 5.

Hebr. 11. 11. b c

Rom. 4. 19.

potest femina gignere, non tunc, quando adhuc tam diu vivebant, ut centum anni nondum facerent hominem decrepitate senectutis.

CAPUT XXIX.

De tribus viris vel Angelis, in quibus ad quercum Mambre apparuisse Abraham Dominus indicatur. **I**TEM Deus apparuit Abraham ad quercum Mambre in tribus viris, quos dubitandum non est Angelos fuisse: quamvis quidam existiment unum in eis fuisse Dominum Christum, afferentes eum etiam ante indumentum carnis fuisse visibilem. Est quidem divinæ potestatis, & invisibilis, incorporalis, incommutabilisque naturæ, sine ulla sui mutatione etiam mortalibus ad spectibus apparere, non per id quod est, sed per aliquid quod sibi subditum est. Quid autem illi subditum non est? Verumtamen si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse Christum, quia cum tres vidisset, ad Dominum singulariter est locutus: sic enim scriptum est, *Et ecce tres viri stabant super eum, & videns procurrit obviam illis ab ostio tabernaculi sui, & adoravit super terram, & dixit, Domine, si inveni gratiam ante te, &c.* cur non etiam illud advertunt, duos ex eis venisse, ut Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad unum loqueretur, Dominum appellans, & intercedens ne simul justum cum impio in Sodomis perderet? Illos autem duos sic suscepit Lot, ut etiam ipse in colloquio ^d cum illis suo singulariter Dominum appellaret. Nam cum eis pluraliter dixisset, *Ecce Domini declinate in domum pueri vestri, & cetera quæ ibi dicuntur: postea tamen ita legitur, Et tenuerunt Angeli manum ejus, & manum uxoris ejus, & manus duarum filiarum ejus, & in eo quod parceret Dominus ipsi. Et factum est, mox ut eduxerunt illum foras, & dixerunt, Salvam fac animam tuam, ne respueris retrò, nec steteris in tota regione: in monte salvum te fac, ne quando comprehendaris. Dixit autem Lot ad illos, Oro, Domine, quia invenit puer tuus misericordiam ante te, & quæ sequuntur.* Deinde post hæc verba singulariter illi respondit & Dominus, cum in duobus Angelis esset, dicens, *Ecce miratus sum faciem tuam, & cetera.* Unde multo est credibilis, quod & Abraham in tribus & Lot in duobus viris Dominum agnoscebant, cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur: neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt, ut tamquam mortalibus & humana refectioe indigentibus ministrarent: sed erat profectò aliquid, quo ita excellebant, licet tamquam homines, ut in eis esse Dominum, sicut esse adsolet in Prophetis, hi qui hospitalitatem illis exhibebant, dubitare non possent: atque ideo & ipsos aliquando pluraliter, & in eis Dominum aliquando singulariter appellabant. Angelos autem fuisse Scriptura testatur, non solum in hoc Genesis libro, ubi hæc gesta narrantur, verum etiam in epistola ad Hebræos, ubi cum hospitalitas laudaretur, *Per hanc, inquit, etiam quidam nescientes hospitio receperunt Angelos.* Per illos igitur tres viros, cum rursus filius Isaac de Sarra promitteretur Abraham, divinum datum est etiam tra-

Ibidem 2. & c.

Ibidem 19. 1.

Ibidem 16. & c.

Ibidem 27. f

Ibidem 13. 20

^a Vind. Am. Er. & nonnulli MSS. *juste.*
^b Navarrens MS. in conceptionem: dissentientibus ceteris libris.
^c Græcè est, *ἐς τὰς κλάδων.*
^d Sic MSS. Editi autem, *senes.*
^e Sola editio Lov. in colloquio suo cum illis duos singulariter Dominum appellaret.
^f Particula in deest in editis: sed habetur in omnibus MSS. juxta l. xx.
^g Editi, *miseratus sum.* Veteris MSS. *miratus sum:* nam Græcè apud l. xx. est, *ἐθαύμασα,* quod hic forte sonat, *revertis sum.*
^h Sic MSS. Editi verò, & ipsos aliquando pluraliter ut dominos, aliquando singulariter ut in eis dominum appellabant.

le responsum, ut diceretur, Abraham erit in gentem magnam & multam, & benedicentur in eo omnes gentes terre. Et hinc duo illa brevissimè plenissimè que promissa sunt, gens Israël secundum carnem, & omnes gentes secundum fidem.

CAPUT XXX.

De Lot à Sodomis liberato, atque eisdem celesti igne consumtis; & de Abimelech, cujus concupiscentia castitati Sarre nocere non potuit.

POST hanc promissionem liberato de Sodomis Lot, & veniente igneo imbre de celo, rota illa regio impiæ civitatis in cinerem versa est, ubi stupra in masculos in tantam consuetudinem convaluerant, quantam leges solent aliorum factorum præbere licentiam. Verum & hoc eorum supplicium specimen futuri iudicii divini fuit. Nam quò pertinet quòd prohibiti sunt qui liberabantur ab Angelis retrò respicere, nisi quia non est animo redeundum ad veterem vitam, qua per gratiam regeneratus exiit, si ultimum evadere iudicium cogitamus? Denique uxor Lot, ubi respexit, remansit; & in salem conversa hominibus fidelibus quoddam præstitit condimentum, quo sapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum. Inde rursus Abraham fecit in Geraris apud regem civitatis illius Abimelech, quod in Ægypto de conjugē fecerat, eique intacta similiter reddita est. Ubi sanè Abraham objurganti regi cur tacuisset uxorem, fororemque dixisset, aperiens quid timuerit, etiam hoc addidit: Etenim verè soror mea est de patre, sed non de matre: quia de patre suo foror erat Abraham, de quo propinqua ejus erat. Tantæ autem pulchritudinis fuit, ut etiam in illa ætate posset adamari.

CAPUT XXXI.

De Isaac secundam promissionem nato, cui nomen ex risu utriusque parentis est inditum.

POST hæc natus est Abraham, secundum promissionem Dei, de Sarra filius, eumque nominavit Isaac, quod interpretatur risus. Riserat enim & pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio: riserat & mater, quando per illos tres viros iterum promissus est, dubitans in gaudio, quamvis exprobrante Angelo quòd risus ille, etiam si gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Post ab eodem Angelo in fide etiam confirmata est. Ex hoc ergo puer nomen accepit. Nam quòd risus ille non ad irridendum opprobrium, sed ad celebrandum gaudium pertinebat, nato Isaac, & eo nomine vocato, Sarra monstravit; ait quippe, Risum mihi fecit Dominus, quicumque enim audierit, congaudebit mihi. Sed post aliquantulum tempus ancilla de domo ejicitur cum filio suo, & duo illa secundum Apostolum Testamenta significantur, vetus & novum: ubi Sarra illa supernæ Jerusalem, hoc est, Civitatis Dei, figuram gerit.

CAPUT XXXII.

De obedientia & fide Abraham, qua per oblationem immolandi filii probatus est, & de morte Sarre.

INTER hæc, quæ omnia commemorare nimis longum est, tentatur Abraham de immolando dilectissimo filio ipso Isaac, ut pia ejus obedientia probaretur, sæculis in notitiam proferenda, non Deo. Neque enim omnis est cul-

1. Lov. ut diceretur ad Abraham, Erit in gentem &c. Edici alii & MSS. consentiunt cum lxx. 2. Sic MSS. Edici autem, illius. 3. In edicis omittitur illum. Habetur tamen in MSS. & apud lxx. 4. Et. Lov. filii promissionis deputantur in semen: diligentibus

panda tentatio: quia & gratulanda est, quæ sit probatio. Et plerumque aliter animus humanus sibi ipsi innotescere non potest, nisi vires suas sibi, non verbo, sed experimento, tentatione quodam modo interrogante, respondeat: ubi si Dei munus agnoverit, tunc pius est, tunc solidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate jactantiæ. Numquam sanè crederet Abraham, quòd victimis Deus delectaretur humanis: quamvis, divino intonante præcepto, obediendum sit, non disputandum. Verum tamen Abraham confestim filium, cum fuisset immolatus, resurrecturum credidisse laudandus est. Dixerat namque illi Deus, cum de ancilla & filio ejus foras ejiciendis voluntatem conjugis nollet implere: In Isaac vocabitur tibi semen. Et certè ibi sequitur ac dicitur, Filium autem ancillæ hujus in magnam gentem faciam illum; quia semen tuum est. Quomodo ergo dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen, cum & Ismaëlem Deus semen ejus vocaverit? Exponens autem Apostolus, quid sit, In

Isaac vocabitur tibi semen: Id est, inquit, non qui filii carnis hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semine. Ac per hoc filii promissionis, ut sint semen Abraham, in Isaac vocantur, hoc est, in Christum vocante gratiâ congregantur. Hanc ergo promissionem pater pius fideliter tenens, quia per hunc oportebat impleri, quem Deus jubebat occidi, non hæsitavit quòd sibi reddi poterat immolatus, qui dari potuit non speratus. Sic intellectum est & in Epistola ad Hebræos, & sic expositum. Fide, inquit, præcessit Abraham, in Isaac tentatus; & unicum obtulit, qui promissiones suscepit, ad quem dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen: cogitans quia & ex mortuis excitare potest Deus. Proinde addidit, Pro hoc etiam eum & in similitudinem adduxit. Cujus similitudinem, nisi illius de quo dicit idem Apostolus, Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Propterea & Isaac, sicut Dominus crucem suam, ita sibi ligna ad victimæ locum, quibus fuerat immolatus, ipse portavit. Postremò quia Isaac occidi non oportebat, postea quam est pater ferire prohibitus, quis erat ille aries, quo immolato impletum est significatio sanguine sacrificium? Nempe quando eum vidit Abraham, cornibus in frutice tenebatur. Quis ergo illo figurabatur, nisi Jesus, ante quam immolaretur spinis Judaicis coronatus?

2. Sed divina per Angelum verba potius audiamus. Ait quippe Scriptura, Et extendit Abraham manum suam sumere macheram, ut occideret filium suum. Et vocavit illum Angelus Domini de celo, & dixit, Abraham. Ille autem dixit, Ecce ego. Et dixit, Non injicias manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc enim scivi quia times Deum tu, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunc scivi, dictum est, nunc sciri feci: neque enim hoc nondum sciebat Deus. Deinde ariete illo immolato pro Isaac filio suo, vocavit, ut legitur, Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: ut dicant hodie, In monte Dominus apparuit. Sicut dictum est, Nunc scivi, pro eo quod est, nunc sciri feci: ita hinc Dominus vidit, pro eo quod est, Dominus apparuit, hoc est, videri se fecit.

1. Lov. ut diceretur ad Abraham, Erit in gentem &c. Edici alii & MSS. consentiunt cum lxx. 2. Sic MSS. Edici autem, illius. 3. In edicis omittitur illum. Habetur tamen in MSS. & apud lxx. 4. Et. Lov. filii promissionis deputantur in semen: diligentibus editis aliis & MSS. 5. Sola editio Lov. in Christo. 6. Nonnulli MSS. obtulit Abraham Isaac. 7. Edici, Deus tuum. Melius MSS. juxta lxx. Deus tu.

Et vocavit Angelus Domini Abraham secundò de celo, dicens, Per memetipsum juravi, dicit Dominus, propter quod fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me, nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo semen tuum, sicut stellæ cæli, & tamquam arenam quæ est juxta labium maris. Et hereditate possidebit semen tuum civitates adversariorum; & benedicentur in semine tuo omnes gentes terre; quia obaudisti vocem meam. Hoc modo est illa de vocatione gentium in semine Abraham, post holocaustum, quo significatus est Christus, etiam juratione Dei firmata promissio. Sæpe enim promiserat, sed numquam juraverat. Quid autem est Dei veri veracisque juratio, nisi promissi confirmatio, & infidelium quædam incæptatio? 3. Post hæc Sarra mortua est, centesimo & vicesimo-septimo anno vitæ suæ, centesimo autem & tricesimo-septimo viri sui. Decem quippe annis eam præcedebat ætate: sicut ipse, quando sibi ex illa promissus est filius, ait, Si mihi annorum centum natusset filius, & si Sarra annorum nonaginta pariet? Tunc emit agrum Abraham, in quo sepelivit uxorem. Tunc ergo secundum narrationem Stephani, in terra illa est collocatus, quoniam cœpit ibi esse possessor, post mortem scilicet patris sui, qui colligitur ante biennium fuisse defunctus.

CAPUT XXXIII.

De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accepit uxorem.

DEINDE Rebecca neptem Nachor patris sui, cum annorum quadraginta esset Isaac, duxit uxorem, centesimo scilicet & quadagesimo anno vitæ patris sui, triennio post mortem matris suæ. Ut autem illam duceret, quando ab ejus patre in Mesopotamiam servus missus est, quid aliud demonstratum est, cum eidem servo dixit Abraham, Pone manum tuam sub femore meo, & adjurabo te per Dominum Deum cæli & Dominum terræ, ut non sumas filio meo Isaac uxorem de filiabus Chananæorum, nisi Dominum Deum cæli & Dominum terræ in carne, quæ ex illo femore trahebatur, fuisse venturum? Numquid hæc parva sunt prænuntiata indicia veritatis, quam compleri videmus in Christo?

CAPUT XXXIV.

Quid intelligendum sit in eo quòd Abraham post mortem Sarre accepit uxorem Cethuram.

QUI autem sibi vult, quòd Abraham post mortem Sarre Cethuram duxit uxorem? Ubi absit ut incontinentiam suspicemus, præsertim in illa jam ætate, & in illa fidei sanctitate. An adhuc procreandi filii quærebantur, cum jam Deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Isaac per stellas cæli & arenam terræ fide probatissima teneretur? Sed profectò si Agar & Ismaël, doctorum Apostolorum, significaverunt carnales veteris Testamenti, cur non etiam Cethura & filii ejus significant carnales, qui se ad Testamentum novum excitant pertinere? Ambæ quippe & uxores Abraham, & concubinæ sunt appellatæ: Sarra verò numquam dicta est concubina. Nam & quando data est Agar Abraham, ita scriptum est: Et apprehendit Sarra uxor Abram Agar Ægyptiam an-

1. Edici addunt, suorum: quod à MSS. & à lxx abest. 2. Sic MSS. At edici, quæ compleri videmus in Christo. 3. In edicis additur, sed uxor tantum. 4. Vox ipse deest in edicis, sed habetur in MSS. & apud lxx.

cillam suam, post decem annos quam habitaverat Abram in terra Chanaan, & dedit eam Abram viro suo, ipsi uxorem. De Cethura autem quam post obitum Sarre accepit, sic legitur: Adficiens autem Abraham sumit uxorem, cui nomen Cethura. Ecce ambæ dicuntur uxores: ambæ porrò concubinæ fuisse reperiuntur, postea dicente Scripturâ, Dedit autem Abraham omnem censum suum Isaac filio suo, & filiis concubinarum suarum dedit Abraham daviones, & dimisit eos ab Isaac filio suo adhuc se vivo, ad Orientem, in terram Orientis. Habent ergo nonnulla munera filii concubinarum, sed non perveniunt ad regnum promissum, nec hæretici, nec Judæi carnales: quia præter Isaac nullus est heres, & non qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semine, de quo dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen. Neque enim video, cur etiam Cethura post uxoris mortem ducta, nisi propter hoc mysterium, dicta sit concubina. Sed quisquis hæc non vult in istis significationibus accipere, non calumniatur Abraham. Quid si enim & hoc provisum est, contra hæreticos futuros secundarum adversarios nuptiarum, ut in ipso patre multarum gentium post obitum conjugis iterum conjugari demonstraretur non esse peccatum? Et mortuus est Abraham, cum esset annorum centum septuaginta [quinque]. Annorum ergo septuaginta [quinque] Isaac filium dereliquit, quem centenarius genuit.

CAPUT XXXV.

De geminis adhuc in utero Rebecca matris inclusis quid indicaverit divina responso.

JAM ex hoc, quemadmodum per posteros Abraham Civitatis Dei procurrant tempora, videamus. A primo igitur anno vitæ Isaac, usque ad sexagesimum quo ei nati sunt filii, illud memorabile est, quòd cum illi Deum roganti ut præteret uxor ejus, quæ sterilis erat, concessisset Dominus quod petebat, atque haberet illa conceptum, gestiebant gemini adhuc in utero ejus inclusi. Qua mortuâ cum angeretur, Dominum interrogavit, accepitque responsum: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo separabuntur, & populus populum superabit, & major serviet minori. Quod Paulus apostolus magnum vult intelligi gratiæ documentum: quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, sine illis bonis meritis eligitur minor, majorè reprobato: quando procul dubio, quantum adinet ad originale peccatum, ambo pares erant, quantum autem ad proprium, ullius eorum nullum erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius, instituti Operis ratio non finit, unde & in aliis jam multa diximus. Quod autem dictum est, Major serviet minori, nemo ferè nostrum aliter intellexit, quam majorem populum Judæorum minori populo Christiano servitutum. Et re vera quamvis in gente Idumæorum, quæ nata est de majore, cui duo nomina erant, (nam & Esau vocabatur, & Edom, unde Idumæi) hoc videri possit impletum, quia postea superanda fuerat à populo, qui ortus est ex minore, id est, Israëlítico; eique fuerat futura subjecta: tamen in aliquid majus intentam fuisse istam prophetiam, quæ dictum est, Populus populum superabit, & major serviet minori, convenientius creditur. Et quid

1. Edici addunt, suorum: quod à MSS. & à lxx abest. 2. Sic MSS. At edici, quæ compleri videmus in Christo. 3. In edicis additur, sed uxor tantum. 4. Vox ipse deest in edicis, sed habetur in MSS. & apud lxx. 5. Secundas nuptias Cataphryges nihil à fornicatione differre censebant, ut scribit Augustinus in lib. de hæresibus ad Quodvultdesum c. 26. 6. Hoc & proximo loco abest quinque à MSS.

est hoc, nisi quod in Judæis & Christianis evi- denter impletur?

CAPUT XXXVI.

De oraculo & benedictione, quam Isaac non aliter quam pater ipse, merito ejusdem dilectus, accepit.

Gen. 26. 7. &c.

ACCEPTIT etiam Isaac oraculum tale, quale aliquotiens pater ejus acceperat. De quo oraculo sic scriptum est: Facta est autem fames super terram, præter famem quæ prius facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Apparuit autem illi Dominus, & dixit, Noli descendere in Ægyptum: habita autem in terra quam tibi dixero, & incole in terra hac; & ero tecum, & benedicam te. Tibi enim & semini tuo dabo omnem terram hanc: & statuam juramentum meum, quod juravi Abraham patri tuo, & multiplicabo semen tuum tamquam stellas cæli, & dabo semini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudiit Abraham pater tuus vocem meam, & custodivit præcepta mea, & mandata mea, & justificationes meas, & legitima mea. Iste patriarcha nec uxorem habuit aliam, nec aliquam concubinam, sed posteritate duorum geminorum ex uno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sanè etiam ipse periculum de pulcritudine conjugis, cum habitaret inter alienos, fecitque quod pater, ut eam fororem diceret, taceret uxorem: erat enim ei propinqua paterno & materno sanguine: sed etiam ipsa ab alienigenis, cognito quod uxor ejus esset, mansit intacta. Nec ideo tamen istum patri ejus præferre debemus, quia iste nullam feminam præter unam conjugem noverat. Erant enim procul dubio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, in tantum ut propter illum dicat Deus, huic se facere bonâ quæ facit: Benedicentur, inquit, in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudiit Abraham pater tuus vocem meam, & custodivit præcepta mea, & mandata mea, & justificationes meas, & legitima mea. Et alio rursus oraculo, Ego sum, inquit, Deus Abraham patris tui: noli timere; tecum enim sum, & benedixi te, & multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum. Ut intelligamus quàm castè Abraham fecerit, quod hominibus impudicis & nequitæ suæ de Scripturis sanctis patrocinia requirerentibus videtur fecisse libidine. Deinde ut etiam hoc noverimus, non ex bonis singulis inter se homines comparare, sed in unoquoque confideremus univèrsa. Fieri enim potest, ut habeat aliquid in vita & moribus quispiam quo superat alium, idque sit longè præstabilius, quàm est illud unde ab alio superatur. Ac per hoc sano veroque judicio, cum continentia conjugio præferatur, melior est tamen homo fidelis conjugatus, quàm continens infidelis. Sed infidelis homo, non solum minus laudandus, verùm etiam maximè detestandus est. Constituamus ambos bonos, etiam sic profectò melior est conjugatus fidelissimus & obedientissimus Deo, quàm continens minoris fidei minorisque obedientiæ: si verò paria sint cetera, continentem conjugato præferre quis ambigat?

Abrahæ comparatio cum Isaac.

Fidelis conjugatus infidelis continens melior.

a Sic MSS. At editi, ac dilectione. b MSS. ab alieno c Sic magno consensu MSS. At editi, sed continens infidelis homo non solum minus laudandus est, quia se continet, dum non credit; ut

CAPUT XXXVII.

De his quæ in Esau & Jacob mysticè præfigurantur.

UO igitur Isaac filii Esau & Jacob pariter crescunt. Primatus majoris transfunditur in minorem ex pacto & placito inter illos, eo quod lenticulam, quem cibum minor paraverat, major immoderatiùs concupivit, eoque pretio primogenita sua fratri juratione interpositâ vendidit. Ubi discimus in vescendo non cibi genere, sed aviditate immoderata quemque culpandum. Senescit Isaac, ejusque oculis per senectam visus auferitur. Vult benedicere filium majorem, & pro illo nefciens benedicit minorem, pro fratre majore, qui erat pilosus, se paternis manibus supponentem, hædinis sibi pelliculis coaptatis velut aliena peccata portantem. Iste dolus Jacob, ne putaretur fraudulentus dolus, & non in eo magnæ rei mysterium quæreretur, superiùs prædixit Scriptura: Erat Esau homo sciens venari, & agrestis: Jacob autem homo simplex, habitans domum. Hoc nostri quidam interpretati sunt, sine dolo. Sive autem sine dolo, sive simplex, sive potiùs sine fitione dicitur, quod est Græcè ἀδαγος, quis est in ista percipienda benedictione dolus hominis sine dolo? Quis est dolus simplicis, quæ fictio non mentientis, nisi profundum mysterium veritatis? Ipsa autem benedictio qualis est? Ecce, inquit, odor filii mei tamquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus. Et det tibi Deus de rore cæli, & de ubertate terræ, & multitudinem frumenti & vini: & serviant tibi gentes, & adorent te principes, & filias dominus fratris tui, & adorabunt te filii patris tui. Qui maledixerit te, maledictus, & qui benedixerit te, benedictus. Benedictio igitur Jacob, prædicatio Christi est in omnibus gentibus. Hoc fit, hoc agitur: Lex & Prophetia est Isaac: etiam per os Judæorum Christus ab illa benedictione velut à nefciente, quia ipsa nefcitur. Odore nominis Christi, sicut ager, mundus impletur: ejus est benedictio de rore cæli, hoc est, de verborum pluvia divino; & de ubertate terræ, hoc est, de congregatione populorum: ejus est multitudo frumenti & vini, hoc est, multitudo quam colligit frumentum & vinum in sacramento corporis & sanguinis ejus. Ei serviunt gentes, ipsum adorant principes. Ipse est dominus fratris sui, quia populus ejus dominatur Judæis. Ipsum adorant filii patris ejus, hoc est, filii Abrahæ secundum fidem: quia & ipse filius est Abrahæ secundum carnem. Ipsum qui maledixerit, maledictus; & qui benedixerit, benedictus est. Christus, inquam, noster etiam ex ore Judæorum, quamvis errantium, sed tamen Legem Prophetasque cantantium benedicitur, id est, veraciter dicitur; & alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promissam repetente majore, expavescit Isaac, & alium pro alio se benedixisse cognoscens miratur, & quisnam ille sit, percunctatur: nec tamen se deceptum esse conqueritur; immo confestim revelato sibi intus in corde magno sacramento devitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis ergo, inquit, venatus est mihi venationem, & intulit mihi, & manducavi ab omnibus, ante quàm tu venires, & benedixi eum, & si benedictus? Quis

rum etiam multo magis vituperandus, quia non credit, cum se continet. Constituamus ergo ambos &c. d MSS. & fieri. e Er. & Lov. in Isaac. Absq. in à Vind. Am. & MSS.

Gen. 25. 31.

Gen. 27.

Benedictio Jacob. Gen. 27. &c.

d

e

non hinc maledictionem potiùs expectaret irati, si hæc non superna inspiratione, sed terreno more gererentur? O res gestas, sed propheticè gestas; in terra, sed cælitus; per homines, sed divinitus! Si excutiantur singula tantis secunda mysteriis, multa sunt implenda volumina: sed huic Operi modus moderatè imponendus nos in alia festinare compellit.

CAPUT XXXVIII.

De misso Jacob in Mesopotamiam ad accipiendam uxorem, & de visione quam in itinere somnavit, & de quatuor ipsius feminis, cum unam perisset uxorem.

Gen. 28. 1. &c.

MITTITUR Jacob à parentibus in Mesopotamiam, ut ibi ducat uxorem. Patris mittentis hæc verba sunt: Non accipies uxorem ex filiabus Chanaanarum: surgens fuge in Mesopotamiam in domum Bathuel, patris matris tue, &sume tibi inde uxorem de filiabus Laban, fratris matris tue. Deus autem meus benedicat te, &augeat te, & multiplicet te: & eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionem Abraham patris tui, tibi & semini tuo post te, ut heres fias terræ incolatus tui, quam dedit Deus Abraham. Hic jam intelligimus segregatum semen Jacob ab alio semine Isaac, quod factum est per Esau. Quando enim dictum est, In Isaac vocabitur tibi semen, pertinet utique semen ad Civitatem Dei; separatum est inde aliud semen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio, & quod futurum erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Isaac, an ad utrumque, an ad unum eorum illa benedictio pertineret, & si ad unum, quisnam esset illorum. Quod nunc declaratum est, cum propheticè à patre benedicitur Jacob, & dicitur ei, Et eris in congregationes gentium, & det tibi benedictionem Abraham patris tui.

Gen. 28. 10. &c.

2. Pergens itaque in Mesopotamiam Jacob; in somnis accepit oraculum, de quo sic scriptum est: Et exiit Jacob à puteo jurationis, & profectus est in Charram, & devenit in locum, & dormivit ibi: occiderat enim sol: & sumisit ex lapidibus loci, & posuit ad caput suum, & dormivit in loco illo, & somnavit. Et ecce scala stabilita super terram, cujus caput perungebat ad cælum: & Angeli Dei ascendebant & descendebant per illam; & Dominus incubebat super illam; & dixit, Ego sum Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac, noli timere: terram in qua tu dormis super eam, tibi dabo illam, & semini tuo: & erit semen tuum sicut arena terræ; & dilatabitur super mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in semine tuo. Et ecce ego sum tecum, custodiens te in omni via quacumque ibis; & reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia, quæ tecum locutus sum. Et surrexit Jacob de somno suo, & dixit, Quia Dominus est in loco hoc, ego autem nesciebam. Et timuit, & dixit, Quam terribilis est locus hic! non est hoc nisi domus Dei, & hæc porta est cæli. Et surrexit Jacob, & sumisit lapidem quem supposuit sibi ad caput, & statuit illum in titulum, & superfudit oleum in cacumen ejus: & vocavit Jacob nomen loci illius, Domus Dei. Hoc ad prophetiam pertinet: nec

a In Græcis Bibliis, mepete me, patris mei. b Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. Hinc. c Er. & Lov. per eam. Castigantur ex editis aliis & MSS. d Editi, non est hic. At MSS. non est hoc: juxta Græc.

more idololatriæ lapidem perfudit oleo Jacob, velut faciens illum Deum; neque enim adoravit eundem lapidem, vel ei sacrificavit: sed quoniam Christi nomen à chrismate est, id est, ab unctiōne, profectò figuratum est hic aliquid; quod ad magnum pertineat sacramentum. Scalam verò istam intelligitur ipse Salvator nobis in memoriam revocare in Evangelio, ubi cum dixisset de Nathanaële, Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est; quia Israël viderat istam visionem; ipse est enim Jacob: 47. eodem loco ait, Amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.

3. Perrexit ergo Jacob in Mesopotamiam, ut inde acciperet uxorem. Unde autem illi acciderit quatuor habere feminas, de quibus duodecim filios & unam filiam procreavit, cum earum nullam concupisceret illicitè, divina Scriptura indicat. Ad unam quippe accipiendam venerat; sed cum illi altera pro altera supposita fuisset, nec ipsam dimisit, quæ nefciens usus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuisse, & eo tempore, quando multiplicandæ posteritatis causâ plures uxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui uni jam futuri conjugii fidem fecerat. Quæ cum esset sterilis, ancillam suam, de qua filios ipsa fusciperet, marito dedit: quod etiam major soror ejus, quamvis peperisset, imitata, quoniam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Jacob legitur petiisse præter unam, nec usus plurimis nisi gignendæ prolis officio, conjugali jure servato, ut neque hoc faceret, nisi uxores ejus id fieri flagitassent, quæ corporis viri sui habebant legitimam potestatem. Genuit ergo duodecim filios & unam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingressus est in Ægyptum per filium suum Joseph, qui venditus ab invidentibus fratribus eò perductus fuit, atque ibidem sublimatus.

CAPUT XXXIX.

Quæ ratio fecerit, ut Jacob etiam Israël cognominaretur.

JACOB autem etiam Israël, sicut paulò antè dixi, vocabatur: quod nomen magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autem nomen illi ab Angelo impositum est, qui cum illo fuerat in itinere de Mesopotamia redeunte luctatus, typum Christi evidentissimè gerens. Nam quòd ei prævaluit Jacob, utique volenti, ut mysterium figuraret, significat passionem Christi, ubi visi sunt ei prævalere Judæi. Et tamen benedictionem ab eodem Angelo, quem superaverat; impetravit: ac sic hujus nominis impositio benedictio fuit. Interpretatur autem Israël, Videns Deum: quod erit in fine præmium omnium sanctorum. Tetigit porrò illi idem Angelus velut prævalenti latitudinem femoris, eumque isto modo claudum reddidit. Erat itaque unus atque idem Jacob & benedictus & claudus; benedictus in eis qui in Christum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo, generis est multitudo. Plures quippe sunt in ea stirpe, de quibus propheticè prædictum est: Et claudicaverunt à semittis suis;

a Apud Lov. supposuit sibi. In MSS. autem est, supposuit tibi. Apud l. x. x. test.

Jacob & benedictus & claudus.

psal. 17. 46.

CAPUT XL.

Quomodo Iacob cum septuaginta-quinque animabus Egyptum narretur ingressus; cum plerique ex eis qui commemorantur, tempore posteriore suis geniti.

Gen. 46. 27. sec. 2. xx. 2

INGRESSI itaque referuntur in Egyptum simul cum ipso Iacob septuaginta-quinque homines, annumerato ipso cum filiis suis. In quo numero duae tantum feminae commemorantur, una filia, neptis altera. Sed res diligenter considerata non indicat, quod tantus numerus fuerit in progenie Iacob die vel anno quo ingressus est Egyptum. Commemorati sunt quippe in eis etiam pronepotes Ioseph, qui nullo modo jam tunc esse potuerunt: quoniam tunc centum-triginta annorum erat Iacob, filius vero ejus Ioseph triginta-novem; quem cum accepisse tricesimo anno suo, vel amplius, constet uxorem, quomodo potuit per novem annos habere pronepotes de filiis, quos ex eadem uxore suscepit? Cum igitur nec filios haberent Ephraem & Manasse filii Ioseph, sed eos pueros infra quam novemnes Iacob Egyptum ingressus invenerit, quo pacto eorum non solum filii, sed etiam nepotes, in illis septuaginta-quinque numerantur, qui tunc Egyptum ingressi sunt cum Iacob? Nam commemoratur ibi Machir filius Manasse, nepos Ioseph, & ejusdem Machir filius, id est, Galaad, nepos Manasse, pronepos Ioseph: ibi est & quem genuit Ephraem, alter filius Ioseph, id est, Utalaam, nepos Ioseph, & filius ipsius Utalae Edem, nepos Ephraem, pronepos Ioseph: qui nullo modo esse potuerunt, quando Iacob in Egyptum venit, & filios Ioseph nepotes suos, avos istorum, minores quam novem annorum pueros invenit. Sed nimirum introitus Iacob in Egyptum, quando eum in septuaginta-quinque animabus Scriptura commemorat, non unus dies, vel unus annus, sed totum illud est tempus, quamdiu vixit Ioseph, per quem factum est ut intrarent. Nam de ipso Ioseph eadem Scriptura sic loquitur: Et habitavit Ioseph in Aegypto, ipse & fratres ejus, & omnis cohabitatio patris ejus: & vixit annos centum & decem, & vidit Ioseph filios Ephraem usque in tertiam generationem. Ipse est ille pronepos ejus ab Ephraem tertius. Generationem quippe tertiam dicit, filium, nepotem, pronepotem. Deinde loquitur: Et filii Machir, filii Manasse, nati sunt supra femora Ioseph. Et hic ille ipse est nepos Manasse, pronepos Ioseph. Sed pluraliter appellati sunt, sicut Scriptura consuevit; quae unam quoque filiam Iacob filias nuncupavit: sicut in Latinae linguae consuetudine liberi dicuntur pluraliter filii, etiam si non sint uno amplius. Cum ergo ipsius Ioseph praediceretur felicitas, quia videre potuit pronepotes, nullo modo putandi sunt jam fuisse tricesimo-nono anno proavi sui Ioseph, quando ad eum in Egyptum Iacob pater ejus advenit. Illud autem est, quod fallit minus ista diligenter intuentes, quoniam scriptum est, Haec autem nomina filiorum Israel, qui intraverunt in Aegyptum simul cum Iacob patre suo. Hoc enim dictum est, quia simul cum illo computantur septuaginta-quinque, non quia simul jam erant omnes, quando Egyptum ingressus est ipse: sed, ut dixi, totum tempus habetur ejus ingressus, quo vixit Ioseph,

Gen. 50.

Gen. 50. 22. 23.

Wisem.

Gen. 46. 8.

a Particula cum abest à MSS. b Nonnulli probe notè MSS. Utalaam, vel Utalaam. Apud xxx. verò dicitur. Mox post nepos Ioseph, in editis sic legitur, ibi est & Machir filius ipsius Utalae, id est, nepos Ephraem. Emendatur auctoritate veterum librorum, quibus insinuat editio 1. x. x. nisi quod hæc

A per quem videtur ingressus.

CAPUT XLII.

De benedictione, quam Iacob in Iudam filium suum promisit.

IGITUR propter populum Christianum, in quo Dei Civitas peregrinatur in terris, si carnem Christi in Abrahamae semine requiramus, remotis concubinarum filiis, occurrit Isaac: si in semine Isaac, remoto Esau, qui est etiam Edom, occurrit Iacob, qui est & Israel: si in semine Israel ipsius, remotis ceteris, occurrit Judas, quia de tribu Juda exortus est Christus. Ac per hoc cum in Aegypto moriturus Israel filios suos benediceret, quemadmodum Iudam propheticè benedixerit, audiamus: Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui. Manus tuae super dorsum inimicorum tuorum: te adorabunt filii patris tui. Catulus leonis Iuda: ex germinatione, fili mi, ascendisti: recumbens dormisti ut leo, & ut catulus leonis; quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de fortibus eius, donec veniant quae reposita sunt ei: & ipse exspectatio gentium; alligans ad vitem pullum suum, & cilicio pullum asinae suae. Lavabit in vino stalam suam, & in sanguine vineae amictum suum. Fulvi oculi ejus à vino, & dentes candidiores lacte. Expofui hæc adversus Manichæum Faustum disputans: & satis esse arbitror, quantum veritas prophetiae hujus elucet: ubi & mors Christi praedicta est verbo dormitionis, & non necessitas, sed potestas in morte, nomine leonis. Quam potestatem in Evangelio ipse praedicat dicens, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eam tollit à me: sed ego eam pono à me, & iterum sumo eam. Sic leo fremuit, sic quod dixit implevit. Ad eam namque pertinet potestatem, quod de resurrectione ejus adjunctum est, Quis suscitabit eum? hoc est, quia nullus hominum, nisi se ipse, qui etiam de corpore suo dixit, Solvite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Ipsum autem genus mortis, hoc est, sublimitas crucis in uno verbo intelligitur, quod ait, Ascendisti. Quod verò addidit, Recumbens dormisti, Evangelista exponit, ubi dicit, Et inclinato capite tradidit spiritum. Aut certe sepultura ejus agnoscitur, in qua recubuit dormiens; & unde illum nullus hominum, sicut Propheta aliquos, vel sicut ipse alios suscitavit, sed sicut à somno ipse surrexit. Stola porro ejus quam lavavit in vino, id est, mundat à peccatis in sanguine suo, cujus sanguinis sacramentum baptizati sciunt, unde & adjungit, Et in sanguine vineae amictum suum, quid est nisi Ecclesia? Et fulvi oculi ejus à vino: spirituales ejus inebriati poculo ejus, de quo canit Psalmus, Et calix tuus inebrians quam praeclarus est! Et dentes ejus candidiores lacte: quod potant apud Apostolum parvuli, verba scilicet nutritia, nondum idonei solido cibo. Ipse igitur est in quo reposita erant promissa Judae, quae donec venirent, nunquam principes, hoc est, reges Israel, ab illa stirpe defuerunt. Et ipse exspectatio gentium: quod clarius est videndo, quam sit exponendo.

pro Edem, habet Edom; & Satalea, pro Utalaam. c Editi, erit exspectatio. Abest erit à MSS. & à Graeco 1. x. x. d Graecè est, ut dicitur: quod Cyprianus lib. 1. adversus Judaeos veteri ad heliæm, id est, ad palmyritem.

CAPUT XLII.

De filiis Ioseph, quos Iacob prophetica manuum suarum transmutatione benedixit.

SICUT autem duo Isaac filii, Esau & Iacob, figuram praebuerunt duorum populorum in Judaeis & Christianis: (quamvis quod ad carnis propaginem pertinet, nec Judaei venerint ex semine Esau, sed Idumaei; nec Christianae gentes de Iacob, sed potius Judaei: ad hoc enim tantum figura valuit, quod dictum est, Major serviet minori:) ita factum est etiam in duobus filiis Ioseph: nam major gessit typum Judaeorum, Christianorum autem minor. Quos cum benediceret Iacob, manum dexteram ponens super minorem, quem habebat ad sinistram; sinistram super majorem, quem habebat ad dextram: grave visum est patri eorum, & admonuit patrem velut corrigens ejus errorem, & quisnam eorum esset major ostendens. At ille mutare manus noluit, sed dixit, Scio, fili scio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur: sed frater ejus junior major illo erit, & semen ejus erit in multitudinem gentium. Etiam hic duo illa promissa demonstrat. Nam ille in populum, iste in multitudinem gentium: quid evidentius quam his duabus promissionibus contineri populum Israelitarum orbemque terrarum in semine Abrahamae, illum secundum carnem, istum secundum fidem?

Gen. 25. 23.

Gen. 48. 19.

CAPUT XLIII.

De temporibus Moysi & Jesu Nave, ac Iudicam, atque exinde Regum: quorum quidem Saul primus est, sed David praecipuus & sacramento habetur & merito.

DEFUNCTO Iacob, defuncto etiam Ioseph, per reliquos centum-quadringentatuor annos, donec exiretur de terra Aegypti, in modum incredibilem illa gens crevit, etiam tantis ad trita persecutionibus, ut quodam tempore nativam suam necarentur, cum mirantes Aegyptios nimia populi illius incrementa terrent. Tunc Moyses subtrahitur furto trucidatoribus parvulorum, ad domum regiam, ingentia per eum Deo praeparante, pervenit, nutritusque & adoptatus à filia Pharaonis, (quod nomen in Aegypto omnium regum fuit,) in tantum pervenit virum, ut ipse illam gentem mirabiliter multiplicatam, ex durissimo & gravissimo, quod ibi ferebat, iugo servitutis extraheret, immo per eum Deus, qui hoc promiserat Abrahamae. Prius quippe exinde fugiens, quod cum Israelitam defenderet, Aegyptium occiderat, & territus fuerat; postea divinitus missus in potestate Spiritus Dei superavit resistentes Pharaonis magos. Tunc per eum Aegyptiis illatae sunt decem memorabiles plagae, cum dimittere populum Dei nollet, aqua in sanguinem versa, ranae & scyniphes, cynomyia, mors pecorum, ulcera, grando, locusta, tenebrae, mors primogenitorum. Ad extremum Israelitas, quos plagis tot tantisque perfracti tandem aliquando dimiserant, Aegyptii in mari rubro dum persequuntur exstincti sunt. Illis quippe abeuntibus divisum mare viam fecit: hos autem insequentem in se rediens unda submersit. Deinde per annos quadringenta, duce Moysi, Dei populus per desertum

Exodi 2. 5.

ibidem 15.

Exodi 8. 6.

a Editi, demonstrant. Emendatur ex MSS. b Sic MSS. Ac editi, Prius quippe exinde ad terram Madian fugisse refertur, quod, cum Israelitam defenderet, Aegyptium occiderat, & territus fugerat, vel fugerat. c MSS. in deserto. Tom. VII.

tum actus est, quando Tabernaculum testimonii nuncupatum est, ubi Deus sacrificiis futura praenuntiantibus colebatur: cum scilicet jam data lex fuisset in monte multum terribiliter; adtestabatur enim evidentissima mirabilibus signis vocibusque divinitas. Quod factum est mox ut exitum est de Aegypto, & in deserto populus esse coepit, quinquagesimo die post celebratum Pascha per ovis immolationem: qui usque adeo typus Christi est, praenuntians eum per victimam passionis de hoc mundo transiit ad Patrem, (Pascha quippe Hebraea lingua transitus interpretatur) ut jam cum revelaretur Testamentum novum, postea quam Pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de caelo Spiritus sanctus: qui dictus est in Evangelio digitus Dei, ut recordationem nostram in primi praefigurati facti memoriam revocaret: quia & legis illae tabulae digito Dei scriptae referuntur.

Exodi 23. 6.

Lucas 11. 20.

Exodi 31.

2. Defuncto Moysi, populum rexit Jesus Nave, & in terram promissionis introduxit, eamque populo divisit. Ab his duobus mirabilibus ducibus bella etiam prosperissime ac mirabiliter gesta sunt, Deo contestante non tam propter merita Hebraei populi, quam propter peccata eorum quae debellabantur gentium, illas eis provenisse victorias. Post istos duces, Judices fuerunt, jam in terra promissionis populo collocato ut inciperet interim reddi Abrahamae prima promissio de gente una, id est, Hebraea, & terra Chanaan; nondum de omnibus gentibus & toto orbe terrarum: quod Christi adventus in carne, & non veteris Legis observationes, sed Evangelii fides fuerat impletura. Cujus rei praefiguratio facta est, quod non Moyses, qui legem populo acceperat in monte Sina, sed Jesus, cui etiam nomen Deo praecipiente mutatum fuerat, ut Jesus vocaretur, populum in terram promissionis induxit. Temporibus autem Iudicum, sicut se habebant & peccata populi & misericordia Dei, alternaverunt prospera & adversa bellorum.

1. Reg. 10.

Matth. 2. 12. 6.

3. Inde ventum est ad Regum tempora: quorum primus regnavit Saul: quo reprobo & bellicae cladis prostrato, ejusque stirpe rejecta, ne inde reges orirentur, David successit in regnum, cujus maxime Christus dicitur esse filius. In quo articulus quidam factus est & exordium quodam modo juvenutis populi Dei: cujus generis quaedam velut adolescentia ducebatur ab ipso Abraham usque ad hunc David. Neque enim frustra Matthaeus Evangelista sic generationes commemoravit, ut hoc primum intervallum quatuordecim generationibus commendaret, ab Abraham scilicet usque ad David. Ab adolescentia quippe incipit homo posse generare: propterea generationum ex Abraham sumit exordium: qui etiam pater gentium constitutus est, quando mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo velut pueritia fuit hujus generis populi Dei, à Noë usque ad ipsum Abraham: & ideo prima lingua inventa est, id est, Hebraea. A pueritia namque homo incipit loqui post infantiam, quae hinc appellata est, quia fari non potest. Quam profecto aetatem primam demergit oblivio, sicut aetas prima generis humani,

d Sic MSS. Editi autem, qua. e Editi, generationum series: & paulò post, pater multarum gentium. Abest series à MSS. nec nobis quae infra addita fuerat vox multarum. f Plures MSS. & ideo lingua: omisso prima. Alii veteres libri, & ideo in lingua, vel & ideo hinc lingua. Ff ij

est deleta diluvio. Quotus enim quisque est, qui A suam recorderetur infantiam? Quamobrem in isto procurfu Civitatis Dei, sicut superior unam eamdemque primam, ita duas ætates secundam & tertiam liber iste contineat, in qua tertia propter vac-

LIBER DECIMUS-SEPTIMUS.

In quo agitur de Civitatis Dei procurfu temporibus Regum & Prophetarum à David usque ad Christum, & que sacris litteris mandata sunt vaticinationes eorumdem temporum de Christo & Ecclesia exponuntur.

CAPUT I. De temporibus Prophetarum.

PROMISSIONES Dei, quæ factæ sunt ad Abraham, cujus semini & gentem Israëliticam secundum carnem & omnes gentes deberi secundum fidem, Deo pollicente, didicimus, quemadmodum compleantur, per ordinem temporum procurrens Dei Civitas indicabit. Quoniam ergo superioris libri usque ad regnum David factus est finis, nunc ab eodem regno, quantum suscepto Operi sufficere videtur, cetera quæ sequuntur attingimus. Hoc itaque tempus, ex quo sanctus Samuël propheta cœpit, & deinceps donec populus Israël captivus in Babiloniam duceretur, atque inde secundum sancti Jeremiæ prophetiam post septuaginta annos reversus Israëlitis Dei domus instauraretur, totum tempus est Prophetarum. Quamvis enim & ipsum Noë patriarcham, in cujus diebus universa terra diluvio deleta est, & alios supra & infra usque ad hoc tempus, quo reges in Dei populo esse cœperunt, propter quædam per eos futura sive quoquo modo significata, sive prædicta, quæ pertinerent ad Civitatem Dei regnumque cælorum, non immeritò possumus appellare Prophetas; præsertim quia nonnullos eorum id expressius legimus nuncupatos, sicut Abraham, sicut Moysen: tamen dies Prophetarum præcipuè maximèque hi dicti sunt, ex quo cœpit propheta Samuel, qui & Saule prius, & eo reprobato ipsum David, Deo præcipiente, unxit in regem, de cuius ceteri stirpe succederent, quò usque illos succedere sic oporteret. Quæ igitur à Prophetis sunt prædicta de Christo, cum moriendo decedentibus & nascendo succedentibus suis membris Civitas Dei per ista curreret tempora, si omnia velim commemorare, in immensum pergatur. Primum quia ipsa Scriptura, quæ per ordinem Reges eorumque facta & eventa digerens, videtur tamquam historica diligentia rebus gestis occupata esse narrandis, si adjuvante Dei Spiritu considerata tractetur, vel magis, vel certè non minus prænantiantis futuris, quam præteritis enuntiandis, invenitur intenta. Et hoc perscrutando indagare ac describendo monstrare, quam sit operosum atque prolixum, & quam multis indiguum voluminibus, quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipsa quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita sunt multa de Christo re-

Jerem. 25. 11. Gen 20. 7. Dent. 34. 10. 1. Reg. 10. 1. 1. Reg. 16. 11.

a Editi dissentientibus MSS plerisque, indicavit: & infra loco attingimus, habent attingamus. b In sola editione Lov. facta: male. c Vind. Am. Et. indiget. Lov. dignum. At melioris notæ MSS.

gnoque cælorum, quæ Civitas Dei est, ut ad hoc aperiendum major sit disputatio necessaria, quam huius Operis modus flagitat. Proinde ita, si potuero, stilo moderabor meo, ut huic Operi in Dei voluntate peragendo, nec ea quæ supersint dicam, nec ea quæ satis sint prætermittam.

CAPUT II.

Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan, quam in possessionem etiam Israël carnalis accepit.

IN præcedente libro diximus, ab initio ad Abraham promissionum Dei duas res fuisse promissas, unam scilicet; quòd terram Chanaan possessurum fuerat semen ejus; quòd significatur, ubi dictum est, Vade in terram, quam tibi demon- stravero, & factam te in gentem magnam: aliam verò longè præstantiorem, non de carnali, sed de spiritali semine, per quòd pater est, non unius gentis Israëliticæ, sed omnium gentium, quæ fidei ejus vestigia consequuntur, quòd promitti cœpit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Et deinceps aliis multis admodum testimoniis hæc duo promissa esse monstravimus. Erat igitur jam in terra promissionis semen Abraham, id est, populus Israël secundum carnem: atque ibi non solum tenendo ac possidendo civitates adversariorum, verum etiam reges habendo, regnare jam cœperat, impletis de ipso populo promissionibus Dei jam magna ex parte; non solum quæ illis tribus patribus, Abraham, Isaac, & Jacob, & quæcumque aliæ temporibus eorum, verum etiam quæ per ipsum Moysen, per quem populus idem de servitute Ægyptia liberatus est, & per quem cuncta præterita revelata sunt temporibus ejus, cum populum per eremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per insignem ducem Jesum Nave, per quem populus ille in promissionis inductus est terram, expugnatique gentibus, eam duodecim tribubus, quibus Deus jussit, divisit, & mortuus est; neque post illum toto tempore Judicum impleta fuerat promissio Dei de terra Chanaan, à quodam flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, sed expectabatur implendum. Impletum est autem per David, & ejus filium Salomonem: cujus regnum tanto, quanto promissum fuerat, spatio dilatatum est. Universos quippe illos subdividerunt, tributariosque fecerunt. Sic igitur in terra promissionis secundum carnem, hoc est,

indignum. d Sic MSS. Editi verò, quòd à flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem populus ille dominaretur.

in terra Chanaan sub his regibus semen Abraham fuerat constitutum, ut nihil deinde superesset, quòd terrena illa Dei promissio compleretur, nisi ut in eadem terra, quantum ad prosperitatem adinet temporalem, per posteritatis successionem inconcusso statu usque ad mortalis sæculi huius terminum gens permaneret Hebræa, si Domini Dei sui legibus obediret. Sed quoniam Deus noverat, hoc eam non esse facturam, usus est ejus etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles suos, & admonendos qui postea futuri erant in omnibus gentibus, quòd eos admoneri oportebat, in quibus alteram promissionem, revelato novo Testamento, per incarnationem Christi fuerat impleturus.

CAPUT III.

De tripartitis significationibus Prophetarum, quæ nunc ad terrenam, nunc ad cælestem Jerusalem, nunc autem ad utramque referuntur.

QUOCIRCA sicut oracula illa divina ad Abraham, Isaac, & Jacob, & quæcumque alia signa, vel dicta prophetica, in sacris litteris præcedentibus facta sunt: ita etiam ceteræ ab isto Regum tempore prophetiæ partim pertinent ad gentem carnis Abraham, partim verò ad illud semen ejus, in quo benedicuntur omnes gentes coheredes Christi per Testamentum novum, ad possidendam vitam æternam regnumque cælorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in servitute generat, id est, terrenam Jerusalem, quæ servit cum filiis suis, partim verò ad liberam Civitatem Dei, id est, veram Jerusalem æternam in cælis, cujus filii homines secundum Deum viventes peregrinantur in terris: sed sunt in eis quedam, quæ ad utramque pertinere intelliguntur, ad ancillam propriè, ad liberam figuratè.

2. Reg. 12. 1. Jerem. 31. 31. c.

1. Tripartita itaque reperiuntur eloquia Prophetarum: si quidem aliqua sunt ad terrenam Jerusalem spectantia, aliqua ad cælestem, nonnulla ad utramque. Exemplis video probandum esse quòd dico. Missus est Nathan propheta, qui regem David argueret de peccato gravi, & ei, quæ consecuta sunt mala, futura prædiceret. Hæc atque hujusmodi sive publicè, id est, pro salute vel utilitate populi, sive privatim, cum pro suis quibusque rebus divina promereretur eloquia, quibus pro usu temporalis vitæ futuri aliquid nosceretur, ad terrenam Civitatem pertinuisse, quis ambigat? Ubi autem legitur: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israël & domui Iuda testamentum novum, non secundum testamentum, quòd disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus: Quia hoc est testamentum, quòd constituam domui Israël: post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & super corda eorum scribam eas, & videbo eos, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in plebem: Jerusalem sine dubio superna prophetatur, cujus Deus ipse præmium est, eumque habere atque ipsius esse summum illi est atque totum bonum. Ad utramque verò pertinet hoc ipsum, quòd Jerusalem dicitur Dei Civitas, & in ea prophetatur futura domus Dei, eaque prophetia videtur impleri, cum Salomon rex

a Editi, quas per eos admoneri. Castigantur ex MSS. b In MSS. habetur, dando leges meas. Apud Lxx. Jerem. 38. 33. dicitur dicit, dans dabo &c. c Verba, & videbo eos, in Bibliis desunt Latinis & Græcis.

ædificat illud nobilissimum templum. Hæc enim & in terrena Jerusalem secundum historiam contigerunt, & cælestis Jerusalem figuræ fuerunt. Quòd genus prophetiæ ex utroque veluti compactum atque commixtum in libris veteribus canonicis, quibus rerum gestarum narrationes continentur, valet plurimum, multumque exercuit & exercet ingenia scrutantium litteras sacras, ut quòd historicè prædictum completumque legitur in semine Abraham secundum carnem, etiam in semine Abraham secundum fidem quid implendum allegoricè significet inquiratur: in tantum ut quibusdam visum sit, nihil esse in eisdem libris vel prænantiantium & effectum, vel effectum, quamvis non prænantiantium, quòd non insinuet aliquid ad supernam Civitatem Dei ejusque filios in hac vita peregrinos figurata significatione referendum. Sed si hoc ita est, jam bipertita, non tripartita erunt eloquia Prophetarum, vel potius illarum Scripturarum omnium, quæ veteris Instrumenti appellatione censentur. Nihil enim erit illic, quòd ad Jerusalem terrenam tantum pertineat, si quidquid ibi de illa, vel propter illam, dicitur atque completur, significat aliquid, quòd etiam ad Jerusalem cælestem allegorica præfiguratione referatur: sed erunt sola duo genera, unum quòd ad Jerusalem liberam, alterum quòd ad utramque pertineat. Mihi autem sicut multum videntur errare, qui nullas res gestas in eo genere litterarum aliquid aliud præter id quòd eo modo gestæ sunt significare arbitrantur; ita multum audere, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis involuta esse contendunt. Ideo tripartita, non bipertita esse dixi. Hoc enim existimo, non tamen culpans eos, qui potuerint illic de quacumque re gesta sensum intelligentiæ spiritalis exculpere, servata primitus dumtaxat historiæ veritate. Ceterum quæ ita dicuntur, ut rebus humanitus seu divinitus gestis sive gerendis convenire non possint, quis fidelis dubitet non esse inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam spiritalem revocet, si possit, aut ab eo qui potest revocanda esse fateatur?

CAPUT IV.

De præfigurata commutatione Israëliti regni & sacerdotii, & de his quæ Anna mater Samuëlis, personam generis Ecclesie, prophetavit.

PROCURSUS igitur Civitatis Dei, ubi pervenit ad Regum tempora, quando David Saule reprobato ita regnum primum obtinuit, ut ejus deinde posterius in terrena Jerusalem diuturna successione regnarent, dedit figuram, a re gesta significans atque prænantians, quòd non est prætereundum silentio, de rerum mutatione futurarum, quòd adinet ad duo Testamenta, vetus & novum: ubi sacerdotium regnumque mutatum est per sacerdotem eundemque regem novum ac sempiternum, qui est Christus Jesus. Nam & Heili sacerdote reprobato substitutus in Dei ministerium Samuël, simul officio functus sacerdotis & judicis, & Saule abjecto rex David fundatus in regno, hoc quòd dico figuraverunt. Mater quoque ipsa Samuëlis Anna, quæ prius fuit sterilis, & posteriore fecunditate lætata est, prophetare aliud non videtur, cum gratulationem suam Domino

d Sic MSS. At editi, rei geste. Et infra ex his duo, Et. & Lov. pro de rerum mutatione, habent rerum mutationem. e Et. & Lov. substitutus est, Expungi debuit est, juxta Vind. Am. & MSS.

fundit exultans: quando eundem puerum natum & ablatum Deo reddit eadem pietate, qua voverat. Dicit enim: *Confirmatum est cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo. Dilatatum est super inimicos meos os meum: latata sum in salutari tuo. Quoniam non est sanctus, sicut Dominus; & non est iustus, sicut Deus noster: non est sanctus prater te. Nolite gloriari superbe, & nolite loqui excelsa, neque procedat magniloquium de ore vestro. Quoniam Deus scientiarum Dominus, & Deus preparans adinventiones suas. Arcum potentium fecit infirmum, & infirmi praeincti sunt virtute. Pleni panibus minorati sunt, & esurientes transferunt terram. Quia sterilis peperit septem, & multa in filiis infirmata est. Dominus mortificat & vivificat; deducit ad inferos, & reducit. Dominus pauperes facit, & ditat; humiliat, & exaltat. Suscitavit a terra pauperem, & de stercore erigit inopem: ut collocet eum cum potentibus populi, & sedem gloriae hereditatem dans eis: dans votum voverenti, & benedixit annos iusti: quoniam non in virtute potens est vir. Dominus infirmum faciet adversarium suum, Dominus sanctus. Non gloriatur prudens in prudentia sua, & non gloriatur potens in potentia sua, & non gloriatur dives in divitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere & scire Dominum, & facere iudicium & justitiam in medio terrae. Dominus ascendit in caelos, & tonuit: ipse iudicabit extrema terra, quia iustus est: & dat virtutem regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui.*

2. Itane verò verba haec unius putabuntur esse mulierculae, de nato sibi filio gratulantis? Tantumne mens hominum à luce veritatis averfa est, ut non sentiat supergredi modum feminæ huius dicta quæ fudit? Porro qui rebus ipsis, quæ iam ceperunt etiam in hac terrena peregrinatione compleri, convenienter movetur, nonne intendit, & adspicit, & agnoscit per hanc mulierem, cuius etiam nomen, id est, Anna, gratia ejus interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam Civitatem Dei, cuius rex est & conditor Christus, ipsam postremo Dei gratiam prophetico Spiritu sic locutam, à qua superbi alienantur, ut cadant, quia humiles implentur, ut surgant, quod maxime hymnus iste personavit? Nisi quisquam fortè dicturus est, nihil istam prophetasse mulierem, sed Deum tantummodo propter filium, quem precata impetravit, exultanti prædicatione laudasse. Quid ergo sibi vult quod ait: *Arcum potentium fecit infirmum, & infirmi praeincti sunt virtute: pleni panibus minorati sunt, & esurientes transferunt terram: quia sterilis peperit septem, & multa in filiis infirmata est?* Numquid septem ipsa pepererat, quamvis sterilis fuerit? Unicum habebat, quando ista dicebat: sed nec postea septem peperit, sive sex, quibus septimus esset ipse Samuel; sed tres mares, & duas feminas. Deinde in illo populo cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit, *Dat virtutem regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui*; unde dicebat, si non prophetabat?

3. Dicat ergo Ecclesia Christi, Civitas Regis magni, gratiâ plena, prole secunda, dicat quod tanto antè de se prophetarum per os hujus piæ ma-

a Editi, Nolite gloriari: omisso superbe, quod MSS. omnes adjungunt.
 b Sic MSS. At editi, pauperem facit. In Græco est πτωχῶν.
 c Ita Vind. Am. & MSS. juxta 1 xx. At Et. & Lov. populi sui.
 & paulò post, dans ei.

tris agnoscit: *Confirmatum est cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo. Verè confirmatum cor, & cornu verè exaltatum, quia non in se, sed in Domino Deo suo. Dilatatum est super inimicos meos os meum: quia & in angustiis pressurarum sermo Dei non est alligatus, nec in præconibus alligatis. Latata sum, inquit, in salutari tuo. Christus est iste Jesus, quem Simeon, sicut in Evangelio legitur, senex amplectens parvum, agnoscens magnum, Nunc dimittis, inquit, Domine, servum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Dicat itaque Ecclesia, Latata sum in salutari tuo. Quoniam non est sanctus, sicut Dominus; & non est iustus, sicut Deus noster: tamquam sanctus & sanctificans, iustus & justificans. Non est sanctus prater te? quia nemo fit nisi abs te. Denique sequitur: *Nolite gloriari superbe, & nolite loqui excelsa, neque exeat magniloquium de ore vestro. Quoniam Deus scientiarum Dominus. Ipse vos scit, & ubi nemo scit: quoniam qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, se ipsum seducit.* Hæc dicuntur adversariis Civitatis Dei ad Babyloniam pertinentibus, de sua virtute præsumptibus, in se, non in Domino gloriantibus; ex quibus sunt etiam carnales Israëlitarum, terrenæ Jerusalem civis terrigenæ, qui, ut dicit Apostolus, *Ignorantes Dei justitiam*, id est, quam dat homini Deus, qui solus est iustus & justificans; & suam volentes constituere, id est, velut à se sibi partam, non ab illo imperitam; *justitiæ Dei non sunt subjecti*, utique quia superbi, de suo putantes, non de Dei, posse placere se Deo, qui est Deus scientiarum, atque ideo & arbiter conscientiarum, ibi videns cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt, si hominum sunt, & ab illo non sunt. *Et preparans, inquit, adinventiones suas.* Quas adinventiones putamus, nisi ut superbi cadant, & humiles surgant? Has quippe adinventiones exsequitur, dicens, *Arcus potentium infirmatus est, & infirmi praeincti sunt virtute.* Infirmatus est arcus, id est, intentio eorum qui tam potentes sibi videntur, ut sine Dei dono atque adjutorio humanâ sufficientiâ divina possint implere mandata, & præcinguntur virtute, quorum interna vox est, *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.**

4. *Pleni panibus, inquit, minorati sunt, & esurientes transferunt terram.* Qui sunt intelligendi pleni panibus, nisi iidem ipsi quasi potentes, id est, Israëlitarum, quibus credita sunt eloquia Dei? Sed in eo populo ancillæ filii minorati sunt: quo verbo minus quidem Latino, bene tamen expressum est, quòd ex majoribus minores facti sunt: quia & in ipsis panibus, id est, divinis eloquiis, quæ Israëlitarum soli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena sapiunt. Gentes autem quibus illa non erat data, postea quàm per novum Testamentum ad eloquia illa venerunt, multum esuriendo terram transferunt, quia in eis non terrena, sed cælestia sapuerunt. Et hoc velut quæreretur causa cur factum sit, *Quia sterilis, inquit, peperit septem, & multa in filiis infirmata est.* Hic totum quod prophetabatur eluxit agnoscens numerum septenarium, quo est univèrsæ Ecclesiæ significata perfectio. Propter quod & Johannes apostolus ad

d Biblia sacra omittunt, quia iustus est. Habent Græca quadam exemplaria & Theodoretus, dixit de.
 e Sic veteres libri, exceptis nonnullis, qui habent, Ipse vos scit, & ubi nemo sit. At editi, Ipse & nemo scit quod ipse scit.

septem scribit Ecclesias, eo modo se ostendens ad plenitudinem scribere: & in Proverbiis Salomonis hoc antea præfigurans *Sapientia, edificavit sibi domum, & suffulxit columnas septem.* Sterilis enim erat in omnibus gentibus Dei Civitas, ante quàm iste fetus, quem cernimus, oriretur. Cernimus etiam, quæ multa in filiis erat, nunc infirmatam Jerusalem terrenam. Quoniam quicumque filii libera: in ea erant, virtus ejus erant: nunc verò ibi quoniam littera est, & spiritus non est, amissâ virtute infirmata est.

5. *Dominus mortificat, & vivificat:* mortificavit illam, quæ multa erat in filiis; & vivificavit hanc sterilem, quæ peperit septem. Quamvis commodius possit intelligi eisdem vivificare, quos mortificaverit. Id enim velut repetivit addendo, *Deducit ad inferos, & reducit.* Quibus enim dicit Apostolus, *Si mortui estis cum Christo, quæ sursum sunt quarite, ubi Christus est in dextera Dei sedens;* salubriter utique mortificantur à Domino: quibus adjungit, *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram;* ut ipsi sint illi, qui esurientes transferunt terram. *Mortui enim estis, inquit: ecce quomodo salubriter mortificat Deus. Deinde sequitur, Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo:* ecce quomodo eisdem ipsos vivificat Deus. Sed numquid eisdem deduxit ad inferos & reduxit? Hoc utrumque sine controversia fidelium in illo potius videmus impletum, capite scilicet nostro, cum quo vitam nostram in Deo Apostolus dixit absconditam. Nam cum proprio Filio non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, isto modo utique mortificavit eum. Et quia resuscitavit à mortuis, eundem rursus vivificavit. Et quia in prophetia vox ejus agnoscitur, *Non derelinques animam meam in inferno, eundem deduxit ad inferos & reduxit.* Hac ejus paupertate ditavit sumus. *Dominus enim pauperes facit, & ditat.* Nam quid hoc sit ut sciamus, quod sequitur audiamus: *Humiliat, & exaltat;* utique superbos humiliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi legitur, *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam:* hoc totus habet sermo huius, cuius nomen interpretatur gratia ejus.

6. Jam verò quod adjungitur, *Suscitavit a terra pauperem:* de nullo melius quàm de illo intelligo, qui propter nos factus est pauper, cum dives esset, ut ejus paupertate, sicut paulò antè dictum est, ditaremur. Ipsum enim de terra suscitavit tam citò, ut caro ejus non videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo, quod additum est, *Et de stercore erigit inopem.* Inops quippe idem qui pauper. Stercus verò unde erectus est, rectissime intelliguntur persecutores Judæi, in quorum numero cum se dixisset Apostolus Ecclesiam persecutum, *Quæ mihi, inquit, fuerunt lucra, hæc propter Christum damna esse duxi: nec solam detrimenta, verum etiam stercore existimavi esse, ut Christum lucrifacerem.* De terra ergo suscitatus est ille supra omnes divites pauper, & de illo stercore erectus est supra omnes opulentos ille inops: ut sedeat cum potentibus populi, quibus ait, *Sedebitis super duodecim sedes. Et sedem gloriae hereditatem dans eis.* Dixerant enim potentes illi, *Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te:* hoc votum potentissimè voverant.

a Editi dissentientibus MSS. libris, per quem eam factam secundam cernimus, oritur.
 b In sacris Bibliis, si confuseris.
 c Sola editio Lov. in propheta.

7. Sed unde hoc eis, nisi ab illo, de quo hic continuo dictum est, *Dans votum voverenti?* Alioquin ex illis essent potentibus, quorum infirmatus est arcus. *Dans, inquit, votum voverenti.* Non enim Domino quisquam quidquam rectum voveret, nisi qui ab illo acciperet quod voveret. Sequitur: *Et benedixit annos iusti:* ut cum illo scilicet sine fine vivat, cui dictum est, *Et anni tui non deficient.* Ibi enim stant anni, hic autem transeunt, immo pereunt: ante quàm enim veniant, non sunt; cum autem venerint, non erunt, quia cum suo fine veniunt. Horum autem duorum, id est, *Dans votum voverenti, & benedixit annos iusti;* unum est quod facimus, alterum quod sumimus. Sed hoc alterum Deo largitore non sumitur, nisi cum ipso adiutore primum illud efficitur: *quia non in virtute potens est vir. Dominus infirmum faciet adversarium ejus:* illum scilicet qui homini voverenti invidet, & resistit, ne valeat implere quod vovit. Potest ex ambiguo Græco intelligi & adversarium suum. Cum enim Dominus possidere nos ceperit, profectò adversarius qui nos fuerat ipse fit, & vincitur à nobis; sed non viribus nostris: *quia non in virtute potens est vir. Dominus ergo infirmum faciet adversarium suum, Dominus sanctus:* ut vincatur à sanctis, quos Dominus sanctus sanctorum effecit sanctos.

8. Ac per hoc, *Non gloriatur prudens in prudentia sua, & non gloriatur potens in potentia sua, & non gloriatur dives in divitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere & scire Dominum, & facere iudicium & justitiam in medio terræ.* Non parva ex parte intelligit & scit Dominum, qui intelligit & scit etiam hoc à Domino sibi dari, ut intelligat & sciat Dominum. *Quid enim habes, ait Apostolus, quod non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* id est, quasi à te ipso tibi sit, unde gloriaris. Facit autem iudicium & justitiam, qui rectè vivit. Rectè autem vivit, qui obtemperat præcipienti Deo: & finis præcepti, id est, ad quod refertur præceptum, *caritas est de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.* Porro ista caritas, sicut Johannes apostolus restatur, *ex Deo est.* Facere igitur iudicium & justitiam, ex Deo est. Sed quid est, *in medio terræ?* Neque enim non debent facere iudicium & justitiam qui habitant in extremis terræ? quis hoc dixerit? Cur ergo additum est, *in medio terræ?* Quod si non adderetur, & tantummodo diceretur, *facere iudicium & justitiam,* magis hoc præceptum ad utrosque homines pertineret; & mediterraneos & maritimos. Sed ne quisquam putaret post finem vitæ, quæ in hoc agitur corpore, superesse tempus iudicium justitiamque faciendi, quam dum esset in carne non fecit, & sic divinum evadi posse iudicium, *in medio terræ,* mihi videtur dictum, cum quisque vivit in corpore. In hac quippe vita suam terram quisque circumfert, quam moriente homine recipit terra communis; resurgenti utique redditura. Proinde *in medio terræ,* id est, cum anima nostra isto terreno clauditur corpore, faciendum est iudicium & justitia, quod nobis proficit in posterum, quando recipiet quisque secundum ea quæ per corpus gessit, *seve bonum, seve malum. Per corpus quippe ibi di-*

d Sic MSS. At editi, idem est quod pauper.
 e Editi, potentissimi: dissentientibus MSS.
 f In Græco nempe legimus, ἀπόδωκε δειρή.

xit Apostolus, per tempus quo vixit in corpore. A Neque enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet, neque id ullis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu corporis gessit, cum hoc per illud tempus gesserit, quo gessit & corpus. Isto modo congruenter intelligi potest etiam illud quod in Psalmo legitur: *Deus autem rex noster ante secula operatus est salutem in medio terrae*: ut Dominus Jesus accipiat Deus noster qui est ante secula, quia per ipsum facta sunt secula, operatus^a salutem nostram in medio terrae, cum Verbum caro factum est, & terreno habitavit in corpore.

9. Deinde postea quam prophetatum est in his verbis Annæ, quomodo gloriari debeat qui gloriatur, non in se utique, sed in Domino, propter retributionem quæ in die iudicii futura est, Dominus, inquit, *ascendit in celos*, & tonuit: ipse iudicabit extrema terræ, quia iustus est. Prorsus ordinem tenuit confessionis fidelium. Ascendit enim in cælum Dominus Christus, & inde venturus est ad vivos & mortuos iudicandos. Nam quis ascendit, sicut dicit Apostolus, nisi qui & descendit in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes celos, ut adimpleret omnia. Per nubes ergo suas tonuit, quas Spiritu sancto cum ascendisset implavit. De quibus ancillæ Jerusalem, hoc est, ingrata vineæ comminatus est apud Isaiam prophetam, ne pluant super eam imbrem. Sic autem dictum est, *Ipse iudicabit extrema terræ*: ac si diceretur, etiam extrema terræ. Non enim alias partes non iudicabit, qui omnes homines procul dubio iudicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ, extrema hominis: quoniam non iudicabuntur, quæ in melius vel in deterius medio tempore commutantur, sed in quibus extremis inventus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictum est: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Qui ergo perseveranter facit iudicium & iustitiam in medio terræ, non damnabitur, cum iudicabuntur extrema terræ. Et dat, inquit, *virtutem regibus nostris*: ut non eos iudicando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem sicut reges regant, & in illo mundum, qui propter eos fudit sanguinem, vincant. Et exaltabit cornu Christi sui. Quomodo Christus exaltabit cornu Christi sui? De quo enim supra dictum est, *Dominus ascendit in celos*, & intellectus est Dominus Christus; ipse, sicut hic dicitur, *exaltabit cornu Christi sui*. Quis ergo est Christus Christi sui? An cornu exaltabit uniuscujusque fidelis sui, sicut ista ipsa in principio huius hymni ait: *Exaltatum est cornu meum in Deo meo*? Omnes quippe unctos ejus chrismate, rectè Christos possumus dicere: quod tamen totum cum suo capite corpus unus est Christus. Hæc Anna prophetavit, Samuëlis mater, sancti viri, multumque laudati. In quo quidem tunc figurata est mutatio veteris sacerdotii, & nunc impleta, quando infirmata est quæ multa erat in filiis, ut novum haberet in Christo sacerdotium sterilis, quæ peperit septem.

Psal. 73. 12.
Toban. 1.
14.
* Symbolum fidei.
Ephes. 4. 9.
10.
Isai. 5. 6.
Matth. 10. 22.

CAPUT V.

De his quæ ad Heli sacerdotem homo Dei prophético locutus est Spiritu, significans sacerdotium, quod secundum Aaron institutum fuerat, auferendum.

1. **S**ED hoc evidentius ad ipsum Heli sacerdotem missus loquitur homo Dei, cujus quidem nomen taceretur, sed intelligitur officio ministerioque suo sine dubitatione Propheta. Sic enim scriptum est: *Et venit homo Dei ad Heli, & dixit*. Hæc dicit Dominus, Revelans revelatus sum ad domum patris tui, cum essent in terra Egypti servi in domo Pharaonis; & elegi domum patris tui ex omnibus sceptris Israël mihi sacerdotio fungi, ut ascenderent ad altare meum, & incenderent incensum, & portarent Ephod; & dedi domui patris tui omnia, quæ sunt ignis filiorum Israël in escam. Et ut quid respexisti in incensum meum, & in sacrificium meum impudenti oculo, & glorificasti filios tuos super me, benedicere primitias omnis sacrificii in Israël in conspectu meo? Propter hoc hæc dicit Dominus Deus Israël: Dixi, domus tua & domus patris tui transibunt coram me usque in æternum. Et nunc dicit Dominus, Nequaquam, sed glorificantes me glorificabo; & qui spernit me, spernetur. Ecce dies veniunt, & exterminabo semen tuum & semen domus patris tui, & non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab altari meo, ut deficiant oculi ejus, & defluat anima ejus; & omnis qui superaverit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, quod veniet super duos filios tuos hos, Ophni & Phinees, una die morientur ambo. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciatis; & edificabo ei domum fidelem, & transibit coram Christo meo omnibus diebus. Et erit qui superaverit in domo tua, veniet adorare ei obolo argenti, dicens, Iacta me in unam partem sacerdotii tui manducare panem.

2. Non est ut dicatur ista prophetia, ubi sacerdotii veteris tantâ manifestatione prænuntiata mutatio est, in Samuële fuisse completa. Quamquam enim non esset de alia tribu Samuël, quam quæ constituta fuerat à Domino, ut serviret altari; tamen non erat de filiis Aaron, cujus progenies fuerat deputata, unde fierent sacerdotes: ac per hoc in ea quoque re gesta, eadem mutatio, quæ per Christum Jesum futura fuerat, adumbrata est: & ad vetus Testamentum proprie, figuratè verò pertinebat ad novum, prophetia facti etiam ipsa, non verbi, id scilicet facti significans, quod verbo ad Heli sacerdotem dictum est per Prophetam. Nam fuerunt postea sacerdotes ex genere Aaron, sicut Sadoch & Abiathar regnante David, & alii deinceps, ante quam tempus veniret, quo ista quæ de sacerdotio mutando tantò antè prædicta sunt, effici per Christum oportebat. Quis autem nunc fideli oculo hæc intuens non videat esse completa? Quando quidem nullum tabernaculum, nullum templum, nullum altare, nullum sacrificium, & ideo nec ullus sacerdos remansit Judæis, quibus, ut de semine Aaron ordinaretur, in Dei fuerat lege mandatum. Quod & hæc commemoratum est illo dicente Propheta, *Hæc dicit Dominus Deus Israël, Dixi, domus tua & domus patris tui transibunt coram me usque in æternum. Et nunc dicit*

1. Reg. 1.
27. 2.
1. Reg. 15.
P. 1. Reti. cap. 43.
1. Reg. 15.

^a Editi, operatus est. Expunctus est, juxta MSS.
^b Apud Lov. omnium est Revelans: quod quidem reperitur in ce-

teris editis ac plerisque MSS. & in Gineco 1 x x.
^c MSS. primitias nominis sacrificii.

Dominus, Nequaquam, sed glorificantes me, glorificabo; & qui me spernit, spernetur. Quod enim nominat domum patris ejus, non eum de proximo patre dicere, sed de illo Aaron, qui primus sacerdos est institutus, de cujus progenie ceteri sequerentur, superiora demonstrant, ubi ait, *Revelatus sum ad domum patris tui, cum essent in terra Egypti servi in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus sceptris Israël, mihi sacerdotio fungi*. Quis^a patrum fuit hujus in illa Egyptia servitute, unde, cum liberati essent, electus est ad sacerdotium, nisi Aaron? De hujus ergo stirpe isto loco dixit futurum fuisse, ut non essent ulterius sacerdotes: quod jam videmus impletum. Vigilet fides, præstò sunt res, cernuntur, tenentur, & videre nolentium oculis ingeruntur. Ecce, inquit, dies veniunt, & exterminabo semen tuum, & semen domus patris tui, & non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab altari meo, ut deficiant oculi ejus, & defluat anima ejus. Ecce dies qui prænuntiati sunt, jam venerunt. Nullus sacerdos est secundum ordinem Aaron: & quicumque ex ejus genere est homo, cum videt sacrificium Christianorum toto orbe pollere, sibi autem honorem illum magnum esse subtractum, deficiunt oculi ejus, & defluit anima ejus tabe maroris.

3. Propriè autem ad hujus domum Heli, cui hæc dicebantur, quod sequitur pertinet: *Et omnis qui superaverit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, quod veniet super duos filios tuos hos, Ophni & Phinees: die uno morientur ambo*. Hoc ergo signum factum est mutandi sacerdotii de domo hujus, quo signo significatum est mutandum sacerdotium domus Aaron. Mors quippe filiorum hujus significavit mortem, non hominum, sed ipsius sacerdotii de filiis Aaron. Quod autem sequitur, ad illum jam pertinet sacerdotem, cujus figuram gessit huic^b succedendo Samuel. Proinde quæ sequuntur, de Christo Jesu novi Testamenti vero sacerdote dicuntur: *Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciatis; & edificabo ei domum fidelem*. Ipsa est æterna & superna Jerusalem. Et transibit, inquit, *coram Christo meo omnibus diebus*. Transibit dixit, conversabitur: sicut superius dixerat de domo Aaron, *Dixi, domus tua & domus patris tui transibunt coram me in æternum*. Quod autem ait, *coram Christo meo transibit*, de ipsa domo utique intelligendum est, non de illo sacerdote, qui est Christus ipse Mediator atque Salvator. Domus ergo ejus coram illo transibit. Potest & transibit intelligi de morte ad vitam, omnibus diebus, quibus peragitur usque in finem sæculi hujus ista mortalitas. Quod autem ait Deus, *Qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciatis*; non arbitremur habere animam Deum, cum sit conditor animæ: sed ita hoc de Deo tropicè, non propriè dicitur, sicut manus & pedes & alia corporis membra. Et, ne secundum hoc credatur homo in carnis hujus effigie factus ad imaginem Dei, adduntur & alæ, quas utique non habet homo; & dicitur Deo, *Sub umbra alarum tuarum protege me*: ut intelligant

* scilicet Heli.
Psal. 16. 8.

^a Sic omnes MSS. At editi, Quis pater fuit hujus.
^b Sola editio Lov. credit.
^c Vind. Am. Er. & plerique MSS. in eo.
^d Apud Lov. quia.
^e Apud Lov. additur, in Christo. Et iterum, Exhibebis, inquit, Tom. VII.

homines de illa ineffabili natura, non proprii, sed translatis rerum vocabulis ista dici.

4. Quod verò adjungitur, *Et erit, qui superaverit in domo tua, veniet adorare ei*: non propriè de domo dicitur hujus Heli, sed illius Aaron, de qua usque ad adventum Jesu Christi homines remanserunt, de quo genere etiam nunc usque non defunt. Nam de illa domo hujus Heli jam supra dictum erat, *Et omnis qui superaverit domus tuæ, decidet in gladio virorum*. Quomodo ergo hic verè dici potuit, *Et erit, qui superaverit in domo tua, veniet adorare ei*; si illud est verum, quod ultore gladio nemo inde supererit; nisi quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad stirpem, sed illius totius sacerdotii secundum ordinem Aaron? Ergo si de illis est prædestinatis reliquiis, de quibus alius Propheta dixit, *Reliquia salva fient*; unde & Apostolus, *Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt*; quia de talibus reliquiis bene intelligitur esse, de quo dictum est, *Qui superaverit in domo tua*: profectò credit in Christum, sicut temporibus Apostolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt; neque nunc defunt, qui, licet rarissimè, tamen credant, & impletur in eis quod hic iste homo Dei continuo secutus adjunxit, *Veniet adorare ei obolo argenti*: cui adorare, nisi illi summo sacerdoti, qui & Deus est? Neque enim in illo sacerdotio secundum ordinem Aaron, ad hoc veniebant homines ad templum vel altare Dei, ut sacerdotem adorarent. Quid est autem quod ait, *obolo argenti, nisi brevitate verbi fidei, de quo commemorat Apostolus dictum, Verbum consummans & brevians faciet Dominus super terram? Argentum autem pro eloquio ponti, Psalmus testis est, ubi canitur, Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum*.

5. Quid ergo dicit iste, qui venit adorare sacerdoti Dei & sacerdoti Deo? *Iacta me in unam partem sacerdotii tui, manducare panem*. Nolo in patrum meorum collocari honore, qui nullus est: iacta me in partem sacerdotii tui. Elegi enim abjectus esse in domo Dei: quaecumque & quantumcumque membrum esse cupio sacerdotii tui. Sacerdotium quippe hic ipsam plebem dicit, cuius plebis ille sacerdos est Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. Cui plebi dicit apostolus Petrus, *Plebs sancta, regale sacerdotium*. Quamvis nonnulli, sacrificii tui sint interpretati, non sacerdotii tui: quod nihilo minus eundem significat populum Christianum. Unde dicit apostolus Paulus, *Vnus panis, unum corpus multi sumus*. Quod ergo addidit, *manducare panem*, etiam ipsum sacrificii genus eleganter expressit, de quo dicit sacerdos ipse, *Panis quem ego dederò, caro mea est pro sæculi vita*. Ipsum est sacrificium, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec: qui legit, intelligat. Brevis itaque ista confessio & salubriter humilis, qua dicitur, *Iacta me in partem sacerdotii tui, manducare panem*, ipse est obolus argenti; quia & breve est, & eloquium Domini est habitantis in corde credentis. Quia enim dixerat superius dedisse se domui Aaron cibos de victimis veteris Testamen-

corpora vestra hostiam vivam. Ceteri libri omittunt, in Christo. Nonnulli tamen MSS. cum Vind. Am. & Er. subjiciunt locum ex Rom. 12. Et iterum, Exhibebis & c.
^f Sola editio Lov. & brevis est.

ti, ubi ait, Dedi domui patris tui omnia quae sunt...

CAPUT VI.

De Iudaico sacerdotio & regno, quae cum in aeternum dicantur...

1. CUM igitur haec tanta tunc altitudine praenuntiata sint...

2. Regnum quoque isto modo etiam Satilis ipsius, qui certe reprobatus atque rejectus est...

1. Reg. 2. 4. 6. Ibidem 7. 1. Reg. 13. 23. &c.

a Apud Lov. statura. b Sic MSS. At editi, quanta nunc manifestatione clarescunt. c Ita magno consensu veteres libri. At editi, Quare sibi ergo di-

num preparaverit regnaturum, & hoc postea noluerit servare peccanti, neque enim eum peccaturum esse nesciebat...

CAPUT VII.

De disruptione regni Israelitici, qua praefiguratur perpetua divisio Israelis spiritualis ab Israele carnali.

1. RURSUS peccavit Saül per inobedientiam, & rursus Samuël ait illi in verbo Domini, Quia sprevisi verbum Domini, sprevisi te...

2. Non autem habet Scriptura, quod in plerisque Latinis codicibus legitur, Disrupit Dominus regnum Israel de manu tua...

xix, pro eo ac si diceret, quem suum esse jam novit, sibi esse familiarem alius ostendet. Vnde in Latina &c.

mino nostro per novum Testamentum, non carnaliter, sed spiritaliter regnatura. De quo cum dicitur, Et dabit illud proximo tuo...

3. De qua re non dubito intelligendum esse quod sequitur, Et dividetur Israel in duo: in Israel scilicet inimicum Christo, & Israel adhaerentem Christo...

4. Prorsus insolubilem videmus per haec verba prolata divinitus fuisse sententiam de ista divisione populi Israel, & omnino perpetuam...

Psal. 109. 1. Iohann. 1. 47. Gal. 1. 24. Luca 19. 10. Ephes. 1. 4. Gen. 21. 10. 3. Reg. 11. Dens quomodo perhibere dicitur. Gal. 4. 24. 2. Cor. 3. 15. & 16.

corda eorum positum est: cum autem quisque inde tranferit ad Christum, auferetur velamen. Transfentium quippe intentio ipsa mutatur de vetere ad novum...

CAPUT VIII.

De promissionibus ad David in filio ejus, quae naturaliter in Salomone, sed plenissime inveniuntur in Christo.

1. JAM nunc video esse monstrandum quid ipsi David, qui Saüli successit in regnum, cujus mutatione finalis illa mutatio figurata est...

f Hic restituitur ex MSS. particula in, respondens Graeco in apud 1. x. x. g Sic MSS. Editi vero hic & cap. 12. & nuntiabit tibi Dominus, quoniam domum edificabis ipsi. Et erit cum repleti fuerint dies tui, h dormies cum patribus tuis, i Suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre tuo, & preparabo regnum ejus. Hic edificabit tibi domum nomini meo, & dirigam thronum, illius usque in aeternum. Ego ero illi in patrem, & ille erit tibi in filium. Et si venerit ini-

hoc non diceretur, *Vbi sunt miserationes tue antiquae, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* nisi eorum personam in se. Propheta transfiguraret, qui longè postea futuri erant, quibus hoc tempus esset antiquum, quando regi David ista promissa sunt. Poteest autem intelligi multas gentes, quando persequerentur Christianos, exprobrasse illis passionem Christi, quam Scriptura commutationem vocat; quoniam moriendo immortalis est factus. Poteest & commutatio Christi secundum hoc accipi exprobrata Israëlitis, quia cum eorum speraretur futurus, factus est gentium: & hoc eis nunc exprobrant multas gentes, quæ crederunt in eum per novum Testamentum, illis in vetustate remanentibus: ut ideo dicatur, *Memento Domine opprobrii servorum tuorum*; quia non eos obliviscente, sed potius miserante Domino, & ipsi post hoc opprobrium credituri sunt. Sed ille quem prius posui, convenientior sensus mihi videtur. Inimicis enim Christi, quibus exprobratur, quod eos ad gentes transiens reliquerit Christus, incongruè vox ista coaptatur, *Memento Domine opprobrii servorum tuorum*; non enim servi Dei nuncupandi sunt tales Judæi: sed eis verba ista competunt, qui cum graves humilitates persecutionum pro Christi nomine paterentur, recordari potuerunt excelsum regnum semini David fuisse promissum; & ejus desiderio dicere, non desperando, sed petendo, quærendo, pulsando, *Vbi sunt miserationes tue antiquae, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* *Memento Domine opprobrii servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium*: hoc est, in interioribus meis patienter pertuli. *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine; quod exprobraverunt, commutationem Christi tui*: non eam putantes commutationem, sed consumptionem. Quid est autem, *Memento Domine*, nisi ut miserearis, & pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celsitudinem, quam jurasti David in veritate tua? Si autem Judæis assignemus hæc verba, illi servi Dei talia dicere potuerunt, qui expugnatâ terrenâ Jerusalem, ante quam Jesus Christus humanitus nasceretur, in captivitatem ducti sunt, intelligentes commutationem Christi, quia scilicet non per eum terrena carnalisque felicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, sed cælestis ac spiritalis esset fideliter expectanda: quam tunc ignorans infidelitas gentium, cum Dei populum exultabat atque insultabat esse captivum, quid aliud quam Christi commutationem, sed scientibus nesciens, exprobrabat: Et ideo quod sequitur, ubi Psalmus iste concluditur, *Benedictio Domini in æternum, Fiat, fiat*: unum verbo populo Dei ad cælestem Jerusalem pertinenti, sive in illis qui latebant in Testamento veteri, ante quam revelaretur novum, sive in his qui jam Testamento novo revelato manifestè pertinere cernuntur ad Christum, satis congruit. Benedictio quippe Domini in semine David, non ad aliquod tempus, qualis diebus Salomonis apparuit, sed in æternum speranda est; in qua certissima spe dicitur, *Fiat, fiat*. Illius enim spei est confirmatio verbi hujus iteratio: Hoc ergo intelligens David ait in secundo Regnorum libro, unde ad istum Psalmum digressi sumus: *Et locutus es pro domo servi tui in longinquum*. Ideo autem post paululum ait, *Nunc incipe, & benedic domum servi tui*.

ibidem 13.
2. Reg. 7.
19.
ibidem 29.
MSS. prophetin.

A tui usque in æternum, & cetera: quia tunc geniturus erat filium, ex quo progenies ejus ducetur ad Christum, per quem futura erat domus ejus æterna, eademque domus Dei. Domus enim David, propter genus David; domus autem Dei eadem ipsa, propter templum Dei, de hominibus factum, non de lapidibus, ubi habitet in æternum populus cum Deo & in Deo suo, & Deus cum populo atque in populo suo, ita ut Deus sit implens populum suum, & populus plenus Deo suo, cum Deus erit omnia in omnibus, ipse in pace præmium, qui virtus in bello. Ideo cum in verbis Nathan dictum sit, *Et nuntiabit tibi Dominus, quoniam domum ædificabis ipse*: postea dictum est in verbis David, *Quoniam tu Dominus omnipotens Deus Israëlis, revelasti aurem servi tui, dicens, Domum ædificabo tibi*. Hanc enim domum & nos ædificamus bene vivendo, & Deus ut bene vivamus opitulando: *Quia nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laborabunt ædificantes eam*. Cujus domus cum venerit ultima dedicatio, tunc fiet illud, quod hinc per Nathan locutus est Deus, dicens, *Et ponam locum populo meo Israëli, & plantabo illum, & inhabitabit seorsum, & non sollicitus erit ultra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, sicut ab initio à diebus quibus constitui judices super populum meum Israëli*.

CAPUT XIII.
An promissæ pacis veritas illis temporibus possit adscribi, quæ sub Salomone fluxerunt.
Hoc tam magnum bonum quisquis in hoc sæculo & in hac terra sperat, insipienter sapit. An quispiam putabit in pace regni Salomonis id esse completum? Pacem quippe illam Scriptura in umbra futuri excellenti prædicatione commendat. Sed huic suspicioni vigilantem occursum est, cum postea quam dictum est, *Et non apponet filius iniquitatis humiliare eum*: continuo subjunctum est, *Sicut ab initio à diebus quibus constitui judices super populum meum Israëli*. Judices namque, prius quam Reges ibi esse cœpissent, super illum populum fuerant constituti, ex quo terram promissionis accepit. Et utique humiliabat eum filius iniquitatis, hoc est, hostis alienigena, per intervalla temporum, quibus leguntur paces alternasse cum bellis: & inveniuntur illic pacis tempora prolixiora quam Salomon habuit, qui quadraginta regnavit annos. Nam sub eo Judice qui appellatus est Aod, octoginta anni pacis fuerunt. Absit ergo, ut Salomonis tempora in hac promissione prædicta esse credantur: multo minus utique cujuslibet regis alterius. Non enim quisquam eorum in tanta, quanta ille pace regnavit: nec unquam omnino gens illa ita regnum tenuit, ut sollicita non fuerit ne hostibus subderetur: quia in tanta mutabilitate rerum humanarum, nulli aliquando populo concessa est tanta securitas, ut huic vitæ hostiles non formidaret incursum. Locus ergo iste, qui promittitur tam pacata ac securæ habitationis, æternus est, æternisque debetur in matre Jerusalem libera, ubi erit veraciter populus Israël: hoc enim nomen interpretatur Videns Deum: cujus præmii desiderio pia per fidem vita in hac ærumnosa peregrinatione ducenda est.

CAPUT XIV.
De studio David in dispositione Psalmorum.
PROCURRENTE igitur per tempora Civitate Dei, primò in umbra futuri, in terrena

* scilicet Israëli.
Ita MSS. Editi autem, sed consumptionem.

scilicet Jerusalem regnavit David. Erat autem David vir in canticis eruditus, qui harmoniam musicam non vulgaris voluptate, sed fideli voluntate dilexerit; eaque Deo suo, qui verus est Deus, mystica rei magnæ figuratione servierit. Diversorum enim sonorum rationabilis moderatusque concentus concordie varietate compactam bene ordinatæ civitatis insinuat unitatem. Denique omnis ferè prophetia ejus in Psalmis est, quos centum-quinquaginta liber continet, quem Psalmorum vocamus. In quibus nonnulli volunt, eos solos factos esse à David, qui ejus nomine inscripti sunt. Sunt item qui putant non ab eo factos, nisi qui prænotantur, *Ipsius David*: qui verò habent in titulis, *Ipsi David*, ab aliis factos, personæ ipsius fuisse coaptatos. Quæ opinio voce Evangelica Salvatoris ipsius refutatur, ubi ait, quod ipse David in Spiritu Christum dixerit esse Dominum suum: quoniam Psalmus centesimus-nonus sic incipit: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Et certè idem Psalmus non habet in titulo, *Ipsius David*; sed, *Ipsi David*, sicut plurimi. Mihi autem credibilius videntur existimare, qui omnes illos centum & quinquaginta Psalmos ejus operi tribuunt, eumque aliquos prænotasse etiam nominibus aliorum, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus, ceteros autem nullius hominis nomen in titulis habere voluisse: sicut ei varietatis hujus dispositionem, quamvis latebrosam, non tamen inanem Dominus inspiravit. Nec movere debet ad hoc non credendum, quod nonnullorum nomina Prophetarum, qui longè post David regis tempora fuerunt, quibusdam Psalmis in eo libro leguntur inscripta; & quæ ibi dicuntur, velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus Spiritus prophetanti regi David hæc etiam futurorum Prophetarum nomina revelare, ut aliquid, quod eorum personæ conveniret, propheticè cantaretur: sicut rex Josias exorturus & regnaturus post annos amplius quam trecentos, cui-dam Prophetæ, qui etiam facta ejus futura prædixit, cum suo nomine revelatus est.

Manh. 22.
43.
Psal. 109.
1.
Psal. 64.
11.
145.
6.
3. Reg. 13.

CAPUT XV.
An omnia quæ in Psalmis de Christo & Ecclesia prophetantur, ad contextum hujus Operis coaptanda sint.
Nunc jam expectari à me video, ut hoc loco libri hujus aperiã quid in Psalmis David de Domino Jesu Christo vel ejus Ecclesia prophetaverit. Ego autem ut hoc non ita faciam, sicut videtur ipsa expectatio postulare, (quamvis jam in uno fecerim,) copiã, quam inopiã magis impediã. Omnia enim ponere vitandæ prolixitatis causã prohibeo: vereor autem ne cum aliqua elegero, multis, qui ea noverunt, videar magis necessaria præterisse. Deinde quia testimonium quod profertur, de contextione totius Psalmi debet habere suffragium, * ut certè nihil sit quod ei refragetur, si non omnia suffragantur; ne more centonum ad rem quam volumus, tamquam verficulos, decerpere videamur, velut de grandi carmine, quod non de re illa, sed de alia longèque diversa reperitur esse conscriptum. Hoc autem ut in quocumque Psalmo possit ostendi, exponendus est totus: quod quanti operis sit, & alio-

* MSS. Aut cerè nihil sit.
b Sic MSS. At editi, de retrogrado carmine.
c Editi addunt, num: quod à MSS. & à xx. abest.

rum, & nostra volumina, in quibus hoc fecimus, satis indicant. Legat ergo illa, qui voluerit, & potuerit: inveniet quot & quanta rex David idemque propheta de Christo & ejus Ecclesia prophetaverit, de Rege scilicet & Civitate quam condidit.

CAPUT XVI.
De his quæ in quadragesimo-quarto Psalmo ad Christum & Ecclesiam pertinentia, aut aperte dicuntur, aut tropicè.

QUAMLIBET enim de quacumque re propriæ sint atque manifestæ prophetiæ locutiones, necesse est ut eis etiam tropicæ misceantur: quæ maximè propter tardiores ingerunt doctoribus laboriosum disputandi exponendique negotium. Quædam tamen Christum & Ecclesiam ipsa prima facie, mox ut dicuntur, ostendunt; etsi ex otio restant exponenda, quæ in eis minùs intelliguntur: quale illud est in eodem Psalmorum libro, *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribe, velociter scribentis. Speciosus formâ præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intende, prosperè procede, & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & justitiam; & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagitta tuæ acutæ a potentissima. Populi sub te cadent: in corde inimicorum regis. Sedes tua Deus in sæcula sæculorum, virga directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odio habuisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Myrrha, & gutta, & castia, à vestimentis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectaverunt te filia regum in honore tuo. Quis non hinc Christum, quem prædicamus, & in quem credimus, quamlibet sit tardus, agnoscat: cum audiat Deum, cujus sedes est in sæcula sæculorum; & unctum à Deo, utique sicut unguis Deus, non visibili, sed spiritali atque intelligibili chrismate. Quis enim tam rudis est in hac religione, vel tam surdus adversus ejus famam longè latèque diffusam, ut Christum à chrismate, hoc est, ab unctione appellatum esse non noverit? Agnito autem rege Christo, jam cetera quæ hinc tropicè dicta sunt, quomodo sit speciosus formâ præ filiis hominum, quadam tanto magis amanda atque miranda, quanto minùs corporea pulchritudine, quis gladius ejus, quæ sagittæ, & cetera isto modo non propriè, sed tropicè posita, jam subditus ei qui regnat, propter veritatem & mansuetudinem & justitiam, inquirat ex otio.*

2. Deinde adspiciat ejus Ecclesiam, tanto viro suo spiritali connubio & divino amore conjunctam: de qua dicitur in his quæ sequuntur, *Adstitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate. Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum, & domum patris tui. Quoniam concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus. Et adorabunt eum filia Tyri in muneribus: vulvum tuum deprecabuntur divites plebis. Omnis gloria ejus filia regis intrinsecus, in fimbriis aureis, circumamicta varietate. Afferentur regi virgines post eam, proxime ejus afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in ter-*

d Editi, potentissime: pauloque post, in corda. At MSS. hic & aliis inferius locis conveniunt cum ea versione, quam Augustinus sequitur in Enarrat. Psal. 44.

Psal. 44. 2.
Christus unde dicitur.

plum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constituit eos principes super omnem terram. Memores erant nominis tui, in omni generatione & generatione. Propterea populi confitebantur tibi in aeternum, & in seculum seculi. Non opinor quemquam ita desipere, ut hęc aliquam mulierculam prædicari credat, atque describi: conjugem videlicet illius, cui dictum est, *Sedes tua Deus in secula seculorum: virga directiois, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odio habuisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis:* Christum utique præ Christianis. Hi sunt enim participes ejus, ex quorum in omnibus gentibus unitate atque concordia fit ista regina: sicut in alio Psalmo de illa dicitur, *Civitas Regis magni.* Ipsa est Sion spiritualiter: quod nomen Latine interpretatum speculatio est. Speculatur enim futuri seculi magnum bonum: quoniam illuc dirigitur ejus intentio. Ipsa est & Jerusalem eodem modo spiritaliter, unde multa jam diximus. Ejus inimica est Civitas diaboli Babylon, quæ confusio interpretatur. Ex qua tamen Babylone, regina ista in omnibus gentibus regeneratione liberatur, & a pessimo rege ad optimum Regem, id est, a diabolo transit ad Christum. Propter quod ei dicitur, *Obliviscere populum tuum & domum patris tui.* Cujus Civitatis impiæ portio sunt & Israëlita sola carne, non fide: inimici etiam ipsi magni hujus Regis, ejusque reginæ. Ad ipsos enim veniens, & ab eis Christus occisus, magis aliorum factus est, quos non vidit in carne. Unde per cuiusdam Psalmi prophetiam dicit Rex ipse noster, *Erues me de contradictionibus populi, constituas me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servavit mihi: in obauditu auris obaudiit mihi.* Populus ergo iste gentium, quem non cognovit Christus præsentia corporali, in quem tamen Christum sibi annuntiatum credidit, ut merito de illo diceretur, *In obauditu auris obaudiit mihi:* quia fides ex auditu est: iste, inquam, populus additus veris & carne & fide Israëlitis Civitas est Dei, quæ ipsum quoque secundum carnem peperit Christum, quando in solis illis Israëlitis fuit. Inde quippe erat virgo Maria, in qua carnem Christus, ut homo esset, assumpsit. De qua Civitate Psalmus alius ait, *Mater Sion, dicit homo, & homo factus est in ea, & ipse fundavit eam Altissimus.* Quis est iste Altissimus, nisi Deus? Et per hoc Christus Deus, ante quam in illa Civitate per Mariam fieret homo, ipse in Patriarchis & Prophetis fundavit eam. Cum igitur huic reginæ Civitati Dei, tanto antè dictum sit per prophetiam, quod jam videmus impletum, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constituit eos principes super omnem terram:* ex filiis quippe ejus per omnem terram sunt præpositi & patres ejus, cum confiteantur ei populi concurrentes ad eam cum confessione laudis æternæ in seculum seculi: procul dubio quidquid hęc tropicis locutionibus subobscurè dictum est, quoquo modo intelligatur, debet his rebus manifestissimis convenire.

Psal. 47. 3.

Psal. 44. 11.

Psal. 17. 44.

Rom. 10. 17.

Psal. 86. 5.

Psal. 44. 17.

De his quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimo-nono, & de his quæ in Psalmo vigesimo-primo ad passionem ipsius spectant.

SICUT etiam in illo Psalmo, ubi sacerdos Christus, quemadmodum hęc rex, apertissime prædicatur: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Sedere Christus ad dexteram Dei Patris creditur, non videtur: ejus etiam inimicos poni sub pedibus ejus nondum apparet; id est, agitur, apparebit in fine; etiam hoc nunc creditur, post videbitur. Verùm quod sequitur, *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, & dominare in medio inimicorum tuorum,* ita clarum est, ut non solum infideliter & infeliciter, sed etiam impudenter negetur. Et ipsi quippe fatentur inimici, ex Sion missam fuisse legem Christi, quod Evangelium nos vocamus, & eam virgam virtutis ejus agnoscimus. Dominari verò eum in medio inimicorum suorum, iidem ipsi inter quos dominatur, dentibus frendendo & tabescendo, & nihil adversus eum valendo, testantur. Deinde quod paulò post dicit, *Juravit Dominus, & non penitebit eum:* quibus verbis immutabile futurum esse significat, quod adjungit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec;* ex eo quòd jam nusquam est sacerdotium & sacrificium secundum ordinem Aaron, & ubique offertur sub sacerdote Christo, quod protulit Melchisedec, quando benedixit Abraham, quis ambigere permittitur, de quo ista dicantur? Ad hæc itaque manifesta referuntur, quæ paulò obscurius in eodem Psalmo posita sunt, quando rectè intelliguntur: quod in nostris jam popularibus Sermonibus fecimus. Sic & in illo ubi humilitatem passionis suæ per prophetiam Christus eloquitur, dicens, *Foderunt manus meas & pedes, & dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipse verò confiterentur & confesserunt me.* Quibus utique verbis in cruce corpus significavit extentum, manibus pedibusque confixis & clavorum transverberatione confossis, eoque modo se spectaculum considerantibus & conspicientibus præbuisse. Addens etiam, *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Quæ prophetia quemadmodum impleta sit, Evangelicè narratur historiam. Tunc profectò & alia rectè intelliguntur, quæ ibi minùs apertè dicta sunt, cum congruunt his, quæ tantà manifestatione claruerunt: præsertim quia & illa quæ non transacta credimus, sed præsentia contuemur, sicut in eodem Psalmo leguntur tanto antè prædicta, ita nunc exhibita jam toto orbe cernuntur. Ibi enim paulò post dicitur, *Commemorabuntur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universa patria gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.*

De Psalmo tertio, & de quadragesimo, & de quinto-decimo, & de sexagesimo-septimo, in quibus mors & resurrectio Domini prophetantur.

DE resurrectione quoque ejus, nequaquam Psalmorum oracula tacuerunt. Nam quid est aliud quod in Psalmo tertio ex persona ejus

CAPUT XVII.

a MSS in capite.
b Sic MSS. At editi Vind. Am. Er. sunt præpositi principes, cum confitentur &c. Lov. sunt præpositi & patres ejus principes, cum confitentur &c. Paulò post loco eum confessione, nonnulli MSS. habent confessionem: alii cum Vind. Am. Er. confessione, omisso eum.

a Editi, id igitur. Verius MSS. id agitur.
b Editi omittunt &. Habent MSS. hęc & Enarrat. in Psal. 109.
c Sic MSS. Editi autem, que quomodo rectè intelligantur, in nostris jam popularibus sermonibus notum facimus.
d Editi, pedes meos. Absent meos à MSS.

canitur,

Psal. 3. 6. canitur, *Ego dormivi, & somnum cepi, & exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me?* An fortè quisquam ita desipit, ut credat velut aliquid magnum nobis indicare voluisse Prophetam, quòd dormierit, & exsurrexerit, nisi somnus iste mors esset, & evigilatio resurrectio, quam de Christo sic oportuit prophetari? Nam & in quadragesimo multò manifestius id ostenditur, ubi ex persona ejusdem Mediatoris, more solito, tamquam præterita narrantur, quæ futura prophetabantur; quoniam quæ ventura erant jam in prædestinatione & præscientia Dei velut facta erant, quia certà erant. **Psal. 40. 6.** *Inimici, inquit, mei dixerunt mala mihi: Quando morietur, & peribit nomen ejus? Et si ingrediebatur ut videret, vana locutum est cor ejus, congregavit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur simul in unum. Adversus me susurrabant omnes inimici mei, adversus me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum deposuerunt adversus me: Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Hic certè ita posita sunt verba hæc, ut nihil aliud dixisse intelligatur, quam si diceret, Numquid qui moritur, non adjiciet ut reviviscat? Superiora quippe demonstrant mortem ipsius cogitasse & disposuisse inimicos ejus, & hoc actum esse per eum qui ingrediebatur ut videret, & egrediebatur ut proderet. Cui autem hęc non occurrit ex discipulo ejus factus traditor Judas? Quia ergo facturi erant quod moliebantur, id est, occisuri erant eum, ostendens illos vanà malitià frustra occisuros resurrecturum, sic adjecit hunc versum, velut si diceret, Quid agitis vani? quod vestrum scelus erit, meus somnus erit. *Nam quid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Et tamen eos tam magnum nefas non impune facturos, consentientibus indicat versibus, dicens, *Et enim hominibus pacis meæ in quem speravi, qui edebat panes meos, ampliavit super me calcaneum: hoc est, conculcavit me. Tu autem, inquit, Domine, miserere mei, & resuscita me, & reddam illis.* Quis hoc jam neget, qui Judæos post passionem resurrectionemque Christi de sedibus suis bellica strage & excidio funditus eradicatos videt? Occisus enim ab eis resurrexit, & reddidit eis interim temporariam disciplinam, excepto quod non correctis servat, quando vivos & mortuos judicabit. Nam Dominus ipse Jesus istum ipsum traditorem suum per panem porrectum ostendens Apostolis, hunc etiam verum Psalmi hujus commemoravit, & in se dixit impletum: *Qui edebat panes meos, ampliavit super me calcaneum.* Quod autem ait, *In quem speravi:* non congruit capiti, sed corpori. Neque enim nesciebat eum ipse Salvator, de quo antè jam dixerat, *Unus ex vobis diabolus est.* Sed solet in se membris suorum transferre personam, & sibi tribuere quod esset illorum, quia caput & corpus unus est Christus: unde illud est in Evangelio, *Esurivi, & dedistis mihi manducare.* Quod exponens ait, *Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Se itaque dixit sperasse, quod tunc speraverant de Juda discipuli ejus, quando est connumeratus Apostolis. **Judei autem Christum, quem sperant, mortuum esse non sperant. Ideo quem Lex & Pro-**

ibid. 10. & 30.

Johan. 13. 26.

Johan. 6. 71.

Matth. 25. 35.

Judei Chri.

Pphetæ annuntiaverunt, nostrum esse non putant, sed nescio quem suum, quem sibi alienum à mortis passione confingunt. Ideo mirabili vanitate atque cæcitate verba quæ posuimus, non mortem & resurrectionem, sed somnum & evigilationem significasse contendunt. Sed clamat eis etiam Psalmus quintus-decimus: *Propter hoc jocundatum est cor meum, & exultavit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quis in ea spe diceret requievit carnem suam, ut non derelictà animà suà in inferno, sed citò ad eam redeunte revivisceret, ne corrumpere, sicut cadavera corrumpi solent, nisi qui die tertio resurrexit? Quod utique dicere non possunt de propheta & rege David. Clamat & sexagesimus-septimus Psalmus: *Deus noster Deus salvos facienti, & Domini exitus mortis.* Quid apertius diceretur? Deus enim salvos facienti Dominus est Jesus, quod interpretatur Salvator, sive Salutaris. Nam ratio nominis hujus hæc reddita est, quando prius quam ex virgine nasceretur dictum est, *Patriet filium, & vocabis nomen ejus Iesum. Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum.* In quorum peccatorum remissionem quoniam sanguis ejus effusus est, non utique oportuit eum de hac vita exitus alios habere quam mortis. Ideo cum dictum esset, *Deus noster Deus salvos facienti,* continuo subjunctum est, *Et Domini exitus mortis;* ut ostenderetur moriendo salvos esse facturus. Sed mirando dictum est, *Et Domini:* tamquam diceretur, *Talis est ista vita mortalium, ut nec ipse Dominus aliter ab illa exiret, nisi per mortem.*

CAPUT XIX.
De Psalmo sexagesimo-octavo, in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur.

SED ut Judæi tam manifestis hujus prophetiæ testimoniis, etiam rebus ad effectum tam clarum certumque perductis, omnino non cedant, profectò in eis illud impletur, quod in eo Psalmo qui hunc sequitur scriptum est. Cum enim & illic ex persona Christi, quæ ad ejus passionem pertinent, propheticè dicerentur, commemoratum est, quod in Evangelio patuit: *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potum mihi dederunt acetum.* Et velut post tale convivium epulae que sibi hujusmodi exhibitas mox intulit: *Fiat mensa eorum coram ipsis in masticulam, & in retributionem, & in scandalum: obscurantur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurva: & cetera,* quæ non optando sunt dicta, sed optandi specie prophetando prædicta. Quid ergo mirum, si hæc manifesta non vident, quorum oculi sunt obscurati, ne videant? Quid mirum, si cælestia non suspiciunt, qui ut in terrenis sunt proni, dorsum eorum semper incurvum est? His enim verbis translatis à corpore, vitia significantur animorum. Ista de Psalmis, hoc est, de prophetia regis David, satis dicta sunt, ut aliquis modus sit. Ignoscant autem qui hæc legunt, & cuncta illa noverunt, & de his quæ fortasse firmiora prætermisisse vel intelligunt, vel existimant, non querantur.

a Sic MSS. juxta LXX. At editi, & exsurrexi quoniam Dominum suscipiet me.
b Monet Ludovicus Vives vetus exemplar non habere, quia certa erant; viderique additum ab aliquo ceu scholium. Id verò habent libri omnes quos inspeximus.
c Verus liber Corinthenis, & laqueatur.
d In quibusdam MSS. loci duo citantur sic: Unus ex vobis me

trahat: & Unus ex vobis diabolus est. Prior est ex Johan. cap. 13. 27. posterior ex cap. 6. 71.
e In editis, & Domini, Domini exitus mortis. Non repetitur Dominus in MSS. nec apud LXX.
f Sic MSS. Editi verò, non credant.
g Vind. Am. & alii MSS. suscipiant.

CAPUT XX.

De regno ac merito David, & de filio ipsius Salomone, eaque prophetia que ad Christum pertinens invenitur, vel in eis libris qui scriptis ipsius copulantur, vel in eis quos ipsius esse non dubium est.

REGNAVIT ergo David in terrena Jerusalem, filius celestis Jerusalem, divino multum testimonio predicatus: quia & delicta ejus tanta pietate superata sunt, per saluberrimam penitentiam humilitatem, ut prorsus inter eos sit, de quibus ipse ait, Beati quorum remisse sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.

Post hunc regnavit eidem populo univerto Salomon ejus filius, qui, ut supra dictum est, patre suo vivente cepit regnare.

Hic a bonis initiis, malos exitus habuit. Quippe secunda res, quae sapientiam animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & tunc longè lateque laudata. Prophetasse etiam ipse reperitur in suis libris, qui tres recepti sunt in auctoritatem canonicam, Proverbia, Ecclesiastes, & Canticum canticorum. Alii verò duo, quorum unus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquii nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo: non autem esse ipsius, non dubitant doctiores: eos tamen in auctoritatem, maximè occidentalis, antiquitus recepit Ecclesia: quorum in uno, qui appellatur Sapientia Salomonis, passio Christi apertissimè prophatur. Impii quippe interfectores ejus commemorantur dicentes, Circumveniamus justum, quoniam insuavis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata disciplinae nostrae. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum, Gravis est nobis etiam ad videndam, quoniam dissimilis est aliis vita illius, & immutata via ejus. Tamquam magister estimati sumus, ab illo, & abstinet se à viis nostris quasi ab immunditiis: praesert novissima iustorum, & gloria: patrem Deum se habere. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus quae ventura sunt illi, & sciemus quae erunt novissima ejus. Si enim justus est filius Dei, suscipiet illuxem, & liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus illum, ut sciamus reverentiam illius, & probemus patientiam ipsius. Morte turpissima condemnemus illum: erit enim ei respectus ex sermonibus illius. Haec cogitaverunt, & erraverunt: excocavit enim illos malitia ipsorum. In Ecclesiastico autem fides gentium futura praedicatur isto modo: Miserere nostri dominator Deus omnium, & immitte timorem tuam super omnes gentes: excolle manam tuam super gentes alienas, & videant potentiam tuam. Sicut coram illis sanctificatus es in nobis, ita coram nobis magnificaris in illis, & agnoscent te secundum quod & nos agnovimus te, quia non est Deus praeter te, Domine. Hanc optandi & precandi specie prophetiam per Jesum Christum videmus impletam. Sed adversus contraditores non tanta firmitate proferruntur, quae scripta non sunt in canone Judaeorum.

v. lib. 2. de doctrina christi. l. 2. c. 12. Rev. 4. Spe. civ. Tom. 3. parte 1 pag. 733.

Sep. 2. 12. c.

Ecclesi. 36. 1. c.

In tribus verò illis, quos Salomonis esse constat, & Judaei canonicos habent, ut ostendatur ad Christum & Ecclesiam pertinere quod in eis ejusmodi reperitur, operosa disputatio necessaria est, quae nos ultrà quam oportet, si nunc adhibetur, extendit. Tamen quod in Proverbiis legitur, viros impios dicere: Abscondamus in terra vinum justum

A injus, ab sorbeamus verò eam tamquam infernus viventes, & auferamus ejus memoriam de terra, possessionem ejus pretiosam apprehendamus, non ita obscurum est, ut de Christo & possessione ejus Ecclesia sine laboriosa expositione non possit intelligi. Tale quippe aliquid etiam Dominus ipse Jesus per Evangelicam parabolam ostendit dixisse malos colonos: Hic est heres, venite, occidamus eum, & nostra erit hereditas. Itemque illud in eodem libro, quod jam antè pertrinximus, cum ageremus de sterili quae peperit septem, non nisi de Christo & Ecclesia mox ut fuerit pronuntiatum consuevit intelligi ab eis, qui Christum Sapientiam Dei esse noverunt. Sapientia aedificavit sibi domum, & suffulxit columnas septem, immolavit suas victimas, miscuit in craterem vinum suum, & paravit mensam suam. Misit servos suos convocans cum excellenti praedicatione ad craterem, dicens, Quis est insipiens? Divertat ad me. Et inopibus sensu dixit, Venite, manducate de meis panibus, & bibite vinum quod misui vobis. Hic certè agnoscimus Dei Sapientiam, hoc est, Verbum Patri coaeternum, in utero virginali domum sibi aedificasse corpus humanum, & huic, tamquam capiti membra, Ecclesiam subjunxisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino & panibus praeparasse, ubi apparet etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedec, insipientes & inopes sensu vocasse, quia, sicut dicit Apostolus, Infirma hujus mundi elegit, ut confunderet fortia. Quibus tamen infirmis quod sequitur dicit, Derelinquite insipientiam, ut vivatis; & quaerite prudentiam, ut habeatis vitam. Participem autem fieri mensae illius, ipsum est incipere habere vitam. Nam & in alio libro, qui vocatur Ecclesiastes, ubi ait, Non est bonum homini, nisi quod manducabit & bibet, quid credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensae hujus pertinet, quam sacerdos ipse Mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedec de corpore & sanguine suo? Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quae immolabantur in umbra futuri: propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo & nono ejusdem Mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium & oblationem nolui, corpus autem perfecisti mihi. Quia pro illis omnibus sacrificiis & oblationibus corpus ejus offertur, & participantibus ministratur. Nam istum Ecclesiastem in hac sententia manducandi & bibendi, quam saepe repetit, plurimumque commendat, non sapere carnalis epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait, Melius est ire in domum lactus, quam ire in domum portulacae. Et paulò post, Cor, inquit, sapientiam in domo lactus, & cor insipientium in domo epularum. Sed illud magis commemorandum existimo de hoc libro, quod pertinet ad Civitates duas, unam diaboli, alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum: Va tibi terra, inquit, cujus rex adolescens, & principes tui manè comedant. Beata tu, terra, cujus rex tuus filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedant, in fortitudine, & non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam, & superbiam, & temeritatem, & petulantiam, ceteraque vitia, quae huic aetati adsolent abundare: Christum autem filium ingenuorum, sanctorum scilicet Patriarcharum, pertinentium ad liberam Civitatem, ex quibus est in carne pro-

Prov. 1. 11. c.

Matth. 21. 33.

Prov. 9. 1. c.

1. Cor. 1. 17. c.

Prov. 9. 6. c.

Ecclesi. 8. 15. c.

Ecclesi. 7. 3. c.

Ecclesi. 10. 16. c. 17.

a Imitator Sallustium in bello Catilinario, cujus etiam haec ibidem verba sunt, Quippe secunda res sapientium animos fugiant.

CAPUT XXII.

De Hieroboam, qui impietate idololatriae subditum sibi populum profanavit, in quo tamen non desinit Deus, & Prophetas inspirare, & multos ab idololatriae crimine custodire.

VERUM rex Israël Hieroboam mente perversa non credens Deo, quem veracem promisso sibi regno datoque probaverat, timuit ne veniendo ad templum Dei, quod erat in Jerusalem, quò secundum divinam legem sacrificandi causâ univrsae illi genti veniendum fuit, seduceretur ab eo populus, & stirpi David tamquam regio semini redderet, & instituit idololatriam in regno suo, & populum Dei secum simulacrorum cultu obstrictum nefanda impietate decepit. Nec tamen omni modo cessavit Deus non solum illum regem, verum etiam successores ejus & impietatis imitatores, populumque ipsum, arguere per Prophetas. Nam ibi exstiterunt & magni illi insignesque Prophetae, qui etiam mirabilia multa fecerunt, Elias & Eliseus discipulus ejus. Etiam ibi dicenti Eliæ, Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffuderunt, & ego relictus sum solus, & quæ-

nitus. Principes illius Civitatis manè manducantes, id est, ante horam congruam, quia non expectant opportunam, quae vera est, in futuro saeculo felicitatem, festinanter beari hujus saeculi celeberritate cupientes. Principes autem Civitatis Christi tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait, in fortitudine, & non in confusione: quia non eos fallit spes, de qua dicit Apostolus, Spes autem non confundit. Dicit & Psalmus, Etenim qui te expectant, non confundentur. Jam verò Canticum canticorum spiritalis quaedam sanctorum est voluptas mentium, in conjugio illius Regis & Reginae Civitatis, quod est Christus & Ecclesia. Sed hæc voluptas allegoricis tegminibus involuta est, ut desideretur ardentius, nudeturque jocundius, & appareat sponfus, cui dicitur in eodem Cantico, Aequitas dilexit te; & sponsa quae ibi audit, Caritas in deliciis tuis. Tacita multa transimus, curâ hujus Operis terminandi.

Rom. 5. 5. c. Psal. 14. 3. c.

Cant. 1. 3. c. Cant. 7. 6. c.

De regibus post Salomonem sive in Iuda, sive in Israël.

CETERI post Salomonem reges Hebraeorum vix inveniuntur per aliqua aenigmata doctorum suorum rerumve gestarum, quod ad Christum & Ecclesiam pertineat, prophetasse, sive in Iuda, sive in Israël. Sic enim appellatae sunt illius populi partes, ex quo propter Salomonis offensam tempore filii ejus Roboam, qui patri successit in regnum, Deo vindicante divisus est. Proinde tribus decem, quas accepit Hieroboam servus Salomonis, rex eis in Samaria constitutus, propriè vocabantur Israël, quamvis hoc universi populi illius nomen esset. Duabus verò tribubus, Judæ scilicet & Benjamin, quae propter David, ne penitus regnum stirpis ejus fuisset eradicatum, remanserant subjacentes civitati Jerusalem, Judæ nomen fuit: quia ipsa erat tribus unde David. Benjamin verò tribus altera ad idem regnum, sicut dixi, pertinens, erat unde fuit Saül rex ante David. Sed simul istae duae tribus, ut dictum est, Iuda vocabantur, & hoc nomine discernebantur ab Israël, quod appellabantur propriè decem tribus habentes suum regem. Nam tribus Levi, quoniam sacerdotalis fuit, Dei, non regum servitio mancipata, tertia-decima numerabatur. Ioseph quippe unus ex duodecim filiis Israël, non unam, sicut ceteri singulas, sed duas tribus fecit, Ephraim & Manasse. Verumtamen etiam tribus Levi ad regnum Jerosolymitanum pertinebat magis, ubi erat Dei templum, cui serviebat. Diviso igitur populo, primus regnavit in Jerusalem Roboam rex Iuda filius Salomonis, & in Samaria Hieroboam rex Israël servus Salomonis. Et cum voluisset Roboam tamquam tyrannidem divisae illius partis bello persequi, prohibitus est populus pugnare cum fratribus suis, dicente Deo per Prophetam, se hoc fecisse. Unde apparuit nullum in ea re, vel regis Israël, vel populi fuisse peccatum, sed voluntatem Dei vindicantis impletam. Qua cognita, pars utraque inter se pacata conquievit: non enim religio, sed regni fuerat facta divisio.

De vario utriusque regni Hebraeorum statu, donecambo populi in captivitate diverso tempore ducerentur, revocato postea Iuda in regnum suum, quod novissimè in Romanorum transit potestatem.

ITEMQUE in regno Iuda pertinente ad Jerusalem, etiam succedentium regum temporibus non defuerunt Prophetae: sicut Deo placebat eos mittere, vel ad praenuntiandum quod opuserat, vel ad corripienda peccata, praecipendamque justitiam. Nam & illic, etsi longè minus quam in Israël, tamen exstiterunt reges, qui suis impietatibus Deum graviter offenderent, & moderatis flagellis cum populo simili plecterentur. Piorum sanè regum merita ibi non parva laudantur. In Israël autem reges alios magis, alios minus, omnes tamen reprobos legimus. Utraque igitur pars, sicut jubebat divina providentia, vel sinebat, variis & erigebatur prosperitatibus, & adversitatibus premebatur: & sic affligebatur, non solum externis, verum etiam inter se civilibus bellis, ut certis existentibus causis, misericordia Dei vel ira patesceret; donec ejus indignatione crescente, univrsagenus illa à Chaldaeis debellantibus, non solum subverteretur in sedibus suis, sed etiam ex maxima sui parte transferretur in terras Assyriorum, prius illa pars, quae vocabatur Israël in tribubus decem; postea verò etiam Iudas, eversa Jerusalem & templo illo nobilissimo: in quibus terris per annos septuaginta captivum egit otium. Post quos inde dimissa, templum quod eversum fuerat, instauravit: & quamvis plurimi ejus in alienigenarum degerent terris, non habuit tamen deinceps duas regni partes, & duos diversos in singulis partibus reges: sed in Jerusalem princeps eorum unus erat, atque ad Dei templum, quod ibi erat, omnes undique, ubicumque essent, & undecumque possent, per certa tempora veniebant. Sed nec tunc eis hostes ex aliis gentibus expugnatoresque defuerunt: nam etiam Romanorum jam tributarios eos Christus invenit.

Plures MSS. celeritate. Ita MSS. At editi, Taciit. Tom. VII.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

3. Reg. 19. 10. c.

In antè excusis, prophetae. Er. & Lov. simul. Melius Vind. Am. & MSS. simili. H h ij

CAPUT XXIV.

De Prophetis, qui vel apud Iudeos postremi fuerunt, vel quos circa tempus natiuitatis Christi Evangelica prodit historia.

TOTO autem illo tempore, ex quo redierunt de Babylonia, post Malachiam, Aggaeum & Zachariam, qui tunc prophetaverunt, & Esdram, non habuerunt Prophetas usque ad Salvatoris adventum, nisi alium Zachariam patrem Johannis, & Elisabet ejus uxorem, Christi natiuitate jam proximam; & eo jam nato, Simeonem senem, & Annam viduam jamque grandævam, & ipsum Johannem novissimum: qui juvenis, jam juvenem Christum, non quidem futurum prädixit, sed tamen incognitum prophetica cognitione monstravit: propter quod ipse Dominus ait, Lex & Prophetæ usque ad Johannem. Sed istorum quinque prophetatio ex Evangelio nobis nota est: ubi

* Sic MSS. Editi verò, prophetarunt.

LIBER OCTAVUS - DECIMUS.*

Dicit de terrenæ Civitatis à tempore Abrahami ad mundi finem procursum cum ipsa Civitate cælesti: & attingit oracula de Christo, tum Sibyllarum, tum maxime sacrorum Vatum, qui ab regni Romanorum exordio scripserunt.

CAPUT I.

De his quæ usque ad tempora Salvatoris decem & septem voluminibus disputata sunt.

DE Civitatibus duarum, quarum Dei una, sæculi hujus est altera, in qua nunc est, quantum ad hominum genus pertinet, etiam ista peregrina, exortu, & procursum, & debitis finibus, me scripturum esse promisi: cum prius inimicos Civitatis Dei, qui conditori ejus Christo deos suos præferunt, & livore sibi perniciosissimo atrociter invident Christianis, quantum me adjuvaret ejus gratia, refellissem, quod voluminibus decem prioribus feci. De hac verò mea, quam modò commemoravi, tripertita promissione, b decimum sequentibus quatuor libris ambarum est digestus exortus. Deinde procursum ab homine primo usque diluvium libro uno, qui est hujus Operis quintus-decimus: atque inde usque ad Abraham rursus ambæ, sicut in temporibus, ita & in nostris litteris cucurrerunt. Sed à patre Abraham usque ad Regum temporis Israëlitarum, ubi sextum-decimum volumen absolvimus, & inde usque ad ipsius in carne Salvatoris adventum, quò usque decimus-septimus liber tenditur, sola videtur in c meo stylo cucurrisse Dei Civitas: cum in hoc sæculo non sola cucurrerit, sed ambæ utique in genere humano, sicut ab initio simul, suo procursum tempora variaverint. Verum hoc ideo feci, ut prius ex quo apertiores Dei promissiones esse cœperunt, usque ad ejus ex virgine natiuitatem, in d quo fuerant, quæ primo promittebantur implenda, sine interpolatione à contrario alterius Civitatis, ista quæ Dei est procurrens, distinctius appareret; quamvis usque ad revelationem Testamenti novi, non in lumine, sed in umbra cucurrerit. Nunc ergo, quod intermisceram, video esse faciendum, ut ex Abraham temporibus quomodo etiam illa cucurrerit, quantum

b Apud Lov. in decimum: minus bene. c Am. & Lov. in media. Editi alii & MSS. in mo.

A & ipsa virgo mater Domini ante Johannem prophetasse invenitur. Sed hanc istorum prophetiam Judæi reprobi non accipiunt: acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Evangelio crediderunt. Tunc enim verè Israël divisus est in duo, divisione illa, quæ per Samuelem prophetam Saûli regi est immutabilis prænuntiata. Malachiam verò, Aggaeum, Zachariam, & Esdram, etiam Judæi reprobi in auctoritatem canonicam receptos novissimos habent. Sunt enim & scripta eorum, sicut aliorum, qui in magna multitudine a Prophetarum perpauca ea scripserunt, quæ auctoritatem canonis obtinerent. De quorum prædictis, quæ ad Christum Ecclesiasticamque ejus pertinent, nonnulla mihi in hoc Opere video esse ponenda: quod commodius fiet, adjuvante Domino, sequenti libro; ne hunc tam prolixum ulterius oneremus.

CAPUT II.

De terrenæ Civitatis regibus atque temporibus, quibus ab exortu Abrahamæ sanctorum tempora supputata conveniunt.

1. SOCIETAS igitur usquequaque mortalium diffusa per terras & in locorum quantilibet diversitatibus, unius tamen ejusdemque naturæ quadam communione devincta, utilitates & cupiditates suas quibusque sectantibus, dum id quod appetitur, aut nemini, aut non omnibus sufficit, quia non est id ipsum, adversum se ipsam plerumque dividitur, & pars partem, quæ prævalet, opprimat. Vidrici enim victa succumbit, dominationi scilicet, vel etiam libertati qualemcumque pacem præferens ac salutem: ita ut magnæ fuerint admirationi, qui perire quam servire maluerunt. Nam in omnibus ferè gentibus quodam modo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus malent, quibus contigit vinci, quam bellica omnifariam vastatione deleri. Hinc factum est, ut non sine Dei providentia, in cujus potestate est, ut quisque bello aut subjugetur, aut subjungat, quidam essent regnis præditi, quidam regnantibus subditi: sed inter plurima regna terrarum, in quæ terrenæ utilitatis, vel cupiditatis, est divisa societas, (quam Civitatem mundi hujus universali vocabulo nuncupamus,) duo regna cernimus longè ceteris provenisse clariora, Assyriorum primum, deinde Romanorum, ut temporibus, ita locis inter se ordinata atque distincta. Nam quo modo illud prius, hoc posterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente surrexit: denique in illius fine hujus initium confestim fuit. Regna cetera, ceterosque reges velut appendices istorum dixerim.

2. Ninus ergo jam secundus rex erat Assyriorum,

d *Sola editio Lov. in qua. e Sic plures MSS. Alii verò cum editis, omnisaria.

* Scripsit circiter an. 426. V. 117. 178. cap. 54.

CAPUT III.

Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sicyonios Abrahamæ cenenario Isaac de promissione sit natus, vel ipsi Isaac sexagenario Esau & Jacob gemini de Rebecca sunt editi.

HUJUS temporibus etiam Isaac ex promissione ne Dei natus est centenario patri filius Abrahamæ de Sara conjuge, quæ sterilis & anus jam spem prolis amiserat. Tunc & Assyriis quintus erat rex Aralius. Ipsi verò Isaac sexagenario nati sunt gemini, Esau & Jacob, quos ei Rebecca uxor peperit, avo eorum Abraham adhuc vivente, & centum-sexaginta ætatis annos agente: qui expletis centum-septuaginta quinque defunctus est: regnantibus apud Assyrios Xerxe illo antiquiore, qui etiam f Baleus vocabatur, & apud Sicyonios Thuriaco, quem quidam Thurimachum scribunt, septimis regibus. Regnum autem Argivorum simul cum Abrahamæ nepotibus ortum est, ubi primus regnavit Inachus. Sanè quòd prætereundum non fuit, etiam apud sepulcrum septimi sui regis Thuriaci sacrificare Sicyonios solere, Varro refert. Regnantibus porro octavis regibus, Aramatre Assyriorum, Leucippo Sicyoniorum, & primo Argivorum Inacho, Deus locutus est ad Isaac, atque ipsi quoque eadem quæ patri ejus duo illa promissit, semini scilicet ejus terram Chanaan, & in ejus femine benedictionem cunctarum gentium. Hæc ipsa promissa sunt etiam filio ejus, nepoti Abrahamæ, qui est appellatus primò Jacob, post Israël, cum jam Belocus rex nonus Assyriis, & Phoroneus Inachi filius secundus regnaret Argivis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia sub Phoroneo Argolico rege legum & iudiciorum quibusdam clarior facta est institutis. Phegous tamen frater hujus Phoronei junior, cum esset mortuus, ad ejus sepulcrum templum est constitutum, in quo coleretur ut Deus, & ei boves immolarentur. Credo honore tanto ideo dignum putarunt, quia in regni sui parte (pater quippe loca ambobus distribuerat, in quibus eo vivente regerent;) iste sacella constituerat ad colendos deos, & docuerat observari tempora per menses atque annos, quid eorum quatenus metirentur atque numerarent. Hæc in eo nova mirantes rudes adhuc homines, morte obita deum esse factum, sive opinati sunt, sive voluerunt. Nam & Jo filia Inachi fuisse perhibetur, quæ postea Isis appellata, ut magna dea culta est in Ægypto: quamvis alii scribant eam ex Æthiopia in Ægyptum venisse reginam; & quòd latè justèque imperaverit, eisquæ multa commoda & litteras instituerit, hunc hono-

qui patri suo Belo successerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldaeorum natus est Abraham. Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorum admodum parvum, à quo ille undecumque doctissimus Marcus Varro scribens de gente populi Romani, velut antiquo tempore, exorsus est. Ab his enim Sicyoniorum regibus ad Athenienses pervenit, à quibus ad Latinos, inde ad Romanos. Sed ante conditam Romam in comparatione regni Assyriorum perexigua ista memorantur. Quamvis Athenienses in Græcia plurimum claruisse fateatur etiam Sallustius Romanus historicus, plus tamen famam, quam re ipsa: Nam loquens de illis: Atheniensem, inquit, res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ magnificæque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quam famam feruntur. Sed quia provenire ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensem facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui fecere, virtus tanta habetur, quantum eam verbis potuerit extollere præclara ingenia. Accedit huic civitati non parva etiam ex litteris & philosophis gloria, quòd ibi potissimum talia studia viguerunt. Nam quantum adinet ad imperium, nullum majus primis temporibus, quam Assyriorum fuit, nec tam longè latèque diffusum. Quippe ubi Ninus rex, Beli filius, univèrsam Asiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem verò dimidia reperitur, usque ad Libyæ fines subegisse traditur. Solis quippe Indis in partibus Orientis non dominabatur: quos tamen eo defuncto Semiramis uxor ejus est aggressa bello. Ita factum est, ut quicumque in illis terris populi, sive reges erant, Assyriorum regno ditio nique parerent, & quidquid imperaretur efficerent. Abraham igitur in eo regno apud Chaldaeos Nini temporibus natus est. Sed quoniam res Græcæ multo sunt nobis quam Assyriæ notiores, & per Græcos ad Latinos, ac deinde ad Romanos, qui etiam ipsi Latini sunt, temporum seriem deduxerunt qui gentem populi Romani in originis ejus antiquitate rimati sunt; ob hoc debemus, ubi opus est, Assyrios memorare reges: ut appareat quemadmodum Babylonia, quasi prima Roma, cum peregrina in hoc mundo Dei Civitate procurrit. Res autem quas propter comparationem Civitatis utriusque, terrenæ scilicet & cælestis, huic Operi oportet inserere, magis ex Græcis & Latinis, ubi & ipsa Roma quasi secunda Babylonia est, debemus assumere.

* V. infra c. 22. Chron. 17. lib. 16. c. 17. Chron. lib. 1. c. 6.

* Euseb. in Chron.

a Jam dixit supra lib. 16. c. 17. natum Abrahamum anno regnantis Nini 43. secutus Chronicon Eusebii, quo alii improbatum ortum Abrahami ad Semiramidis annum 23. referunt. b Babyloniæ à Semiramide exstructam asserunt Diodorus; Justinus & c. Josephus verò, Eusebius, Marcellinus, alique instauratam solummodo ab ea dicunt, & amplissimo mœnium ambitu circumdam, qui inter miracula mundi numeratur, stadiaque quadringenta

& octoginta ferunt collegisse. c Editi, Ninium. At MSS. cum Eusebio, Niniam. d Editi, Telxion. MSS. verò, Telxion, vel Telsion. e Plures MSS. Arrius. Eusebii Chron. Analisus. f Apud Eusebium, Balaneus. g Aliquot MSS. Thurimachum. Eusebius verò Thurimachum nominat.

rem illi habitum esse divinum postea quam ibi mor- tua est, & tantum honorem, ut capitali crimine reus fieret, si quis eam fuisse hominem diceret.

CAPUT IV.

De temporibus Iacob & filii eius Ioseph.

REGNANTIBUS Assyriorum decimo rege Baleo, & Sicyoniorum nono Mesappo, qui etiam Cephisus a quibusdam traditur, (si tamen duorum nominum homo unus fuit, ac non potius alterum pro altero putaverunt fuisse hominem, qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen,) cum rex Argivorum tertius Apis esset, mortuus est Isaac annorum centum octoginta, & reliquit geminos suos annorum centum & viginti: quorum minor Jacob pertinens ad Civitatem Dei, de qua scribimus, majore utique reprobo, habebat duodecim filios; quorum illum, qui vocabatur Ioseph, mercatoribus in Aegyptum transeuntibus fratres, adhuc Isaac avo eorum vivente, vendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioseph, quando ex humilitate, quam pertulit, sublimatus est, cum triginta esset annorum: quoniam somnia regis divine interpretatus, prænuntiavit septem ubertatis annos futuros, quorum abundantiam prapollentem consequentes alii septem steriles fuerant consumturi; & ob hoc eum rex prapfecerat Aegyptio, de carcere liberatum, quod eum conjecerat integritas castitatis, quam fortiter servans male amanti dominae, & male credulo domino mentituram, veste etiam derelicta de manibus adtrahentis aufugiens, non consensit ad stuprum. Secundo autem anno septem annorum sterilius, Jacob in Aegyptum cum suis omnibus venit ad filium, agens annos centum & triginta, sicut interroganti regi ipse respondit: cum Ioseph ageret triginta & novem, ad triginta scilicet quos agebat, quando a rege honoratus est, additis septem ubertatis, & duobus famis.

CAPUT V.

De Api rege Argivorum, quem Aegyptii Serapim nominatum divino honore coluerunt.

HIS temporibus rex Argivorum Apis navibus transvectus in Aegyptum, cum ibi mortuus fuisset, factus est Serapis omnium maximus Aegyptiorum deus. Nominis autem huius, cur non Apis etiam post mortem, sed Serapis appellatus sit, facillimam rationem Varro reddidit. Quia enim arca in qua mortuus ponitur, quod omnes jam sapienter vocant, serapis dicitur Graece, & ibi eum venerari sepultum coeperant, prius quam templum ejus esset exstructum: velut Soros & Apis, Sorapis primò, deinde una littera, ut fieri adsolet, commutata, Serapis dictus est. Et constitutum est etiam de illo, ut quisquis eum hominem dixisset fuisse, capitalem penderet poenam. Et quoniam ferè in omnibus templis, ubi colebantur Isis & Serapis, erat etiam simulacrum, quod digito labiis impresso admonere videretur, ut silentium fieret, hoc significare idem Varro existimat, ut homines eos fuisse taceretur. Ille autem bos, quem mirabili vanitate decepta Aegyptus in ejus honore deliciis affluentibus alebat, quoniam eum sine sarcophago vivum venerabantur, Apis, non Se-

MSS. Messapo: & ex his nonnulli postea, qui etiam Cephisus &c. Serapis vocant, id est, carnivorum, qui Graece serapis, id est, loculus & urna dicitur. Sic omnes MSS. At editi, velut Sorosapis vel Sorapis primò. Vind. Am. & Er. Hermasco. Nonnulli MSS. Amytho. Alii cum Lov. Mamio: juxta Eusebium, qui tamen hunc non duodecimam,

rapis vocabatur. Quo bove mortuo, quoniam quarebatur & reperiebatur vitulus coloris ejusdem, hoc est, albis quibusdam maculis similiter insignitus; mirum quiddam & divinitus sibi procuratum esse credebant. Non enim magnum erat daemionibus ad eos decipiendos phantasia talis tauri, quam sola cerneret, ostentare vacca concipienti atque prapgnanti, unde libido matris adtraheret, quod in ejus fetu jam corporaliter appareret: sicut Jacob de virgibus variatis, ut oves & caprae variae nascerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus veris, hoc daemones figuris fictis facillime possunt animalibus concipientibus exhibere.

CAPUT VI.

Quo regnante apud Argivos, quorve apud Assyrios, Iacob in Aegypto sit mortuus.

APIS ergo rex, non Aegyptiorum, sed Argivorum, mortuus est in Aegypto. Huic filius Argus successit in regnum, ex cuius nomine & Argi, & ex hoc Argivi, appellati sunt. Superioribus autem regibus nondum vel locus vel gens habebat hoc nomen. Hoc ergo regnante apud Argivos, & apud Sicyonios Erato, apud Assyrios vero adhuc manente Baleo, mortuus est Jacob in Aegypto annorum centum - quadraginta - septem, cum moriturus filios suos & nepotes ex Ioseph benedixisset, Christumque apertissime prophetafset, dicens in benedictione Judae, Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus ejus, donec veniant quae reposita sunt ei: & ipse expectatio gentium. Regnante Argo suis coepit uti frugibus Graecia, & habere segetes in agricultura, delatis aliunde feminibus. Argus quoque post obitum Deus haberi coepit, templo & sacrificiis honoratus. Qui honor eo regnante ante illum delatus est homini privato & fulminato cuidam Homogyro, eo quod primus ad aratrum boves junxerit.

CAPUT VII.

Quorum regum tempore Ioseph in Aegypto defunctus sit.

REGNANTIBUS Assyriorum duodecimo Mamito, & undecimo Sicyoniorum Plemnæo, & Argis adhuc manente Argo, mortuus est Ioseph in Aegypto annorum centum & decem. Post cuius mortem populus Dei mirabiliter crescens mansit in Aegypto centum - quadraginta - quinque annos, tranquille prius, donec morerentur quibus Ioseph notus fuit: deinde quia invidetur incrementis ejus, erantque suspecta, quod usque inde liberaretur, persecutionibus (inter quas tamen divinitus fecundata multiplicatione crescebat,) & laboribus premebatur intolerabilis servitutem. In Assyria vero & Graecia per idem tempus regna eadem permanebant.

CAPUT VIII.

Quorum regum etate Moyses natus sit, & quorum deorum isdem temporibus sit orta religio.

CUM ergo regnaret Assyriis quartus decimus Saphrus, & Sicyoniis duodecimus Orthopopolis, & Criasus quintus Argivis, natus est in Aegypto Moyses, per quem populus Dei de servitute Aegyptia liberatus est, in qua eum ad desideran-

sed undecimum Assyriorum regem ponit: deinde duodecimum Mamitum, tertium decimum Iphereum, quartum decimum Mamytam, cuius loco Saphrum capite sequenti refert Augustinus. Plures MSS. Plemnæo. Eusebius, Plemnæum vocat. Editi post persecutionibus, addunt affligebatur innumeris: quod à MSS. abest.

dum sui Creatoris auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus fuisse à quibusdam creditur Prometheus; quem propterea ferunt de luto formasse homines, quia sapientia optimus doctor fuisse perhibetur: nec tamen ostenditur qui ejus temporibus fuerint sapientes. Frater ejus Atlas magnus fuisse astrologus dicitur: unde occasionem fabula invenit, ut eum caelum portare confingeret: quamvis mons ejus nomine nuncupetur, cujus altitudine potius caeli portatio in opinionem vulgi venisse videatur. Multa quoque alia ex illis in Graecia temporibus confingi fabulosa coeperunt: sed usque ad Cecropem regem Atheniensem, quo regnante eadem civitas etiam tale nomen accepit, & quo regnante Deus per Moysen eduxit ex Aegypto populum suum, relati sunt in deorum numerum aliquot mortui caeca & vana consuetudine ac superstitione Graecorum. In quibus Criasi regis conjux Melantomice, & Phorbas filius eorum, qui post patrem rex Argivorum sextus fuit, & septimi regis Triopae filius Jasus, & rex nonus Sthenelas, sive Stheneleus, sive Stheneleus, variè quippe in diversis auctoribus invenitur. His temporibus etiam Mercurius fuisse perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia: quod vulgatiore etiam litterae personant. Multarum autem artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum post mortem deum esse voluerunt, sive etiam crediderunt. Posterior fuisse Hercules dicitur, ad ea tamen tempora pertinens Argivorum: quamvis nonnulli eum Mercurio prapferant tempore; quos falli existimo. Sed quolibet tempore nati sunt, constat inter historicos graves, qui haec antiqua litteris mandaverunt, ambos homines fuisse, & quod mortalibus ad istam vitam commodius ducendam beneficia multa contulerint, honores ab eis meruisse divinos. Minerva vero longe his antiquior. Nam temporibus Ogygii ad lacum, qui Tritonis dicitur, virginali apparuisse fertur aetate, unde & Tritonia nuncupata est: multorum sane operum inventrix; & tanto proclivius dea credita, quanto minus origo ejus innotuit. Quod enim de capite Jovis nara canitur, poetis & fabulis, non historiae rebusque gestis est applicandum. Quamquam Ogygius ipse quando fuerit, cujus temporibus etiam diluvium magnum factum est, non illud maximum quod nulli homines evaserunt, nisi qui in arca esse potuerunt; quod gentium nec Graeca, nec Latina novit historia, sed tamen majus quam postea tempore Deucalionis fuit, inter scriptores historiae non convenit. Nam Varro inde exorsus est librum, cujus mentionem superius feci; & nihil sibi, ex quo perveniat ad res Romanas, proponit antiquius quam Ogygii diluvium, hoc est, Ogygii factum temporibus. Nostri autem qui Chronica scripserunt, prius Eusebius, post Hieronymus, qui utique praecedentes aliquos historicos in hac opinione secuti sunt, post annos amplius quam trecentos jam secundo Argivorum Phoroneo rege re-

Sic Eusebius in Chronico, ex aliorum & ipse opinione loquens: Secundo quorundam, ait, opinionem: via temporibus suis promissus, à quo homines factus esse commemorant: & re vera, cum enim sapiens esset, servitatem eorum & nimiam imperitiam ad humanitatem & scientiam transfigurabat. In veteribus libris constanter scriptum est, Atlas. Ita MSS. At Vind. Am. Er. Melantomice. Lov. Melantomice. MSS. Ogygi: & infra pro Ogygius, habent Ogygius: quidam tamen isto secundo loco, Ogygi. V. lib. 21. cap. 8. Non defuisse tamen inter gentes historicos, qui maximi istius & universalis diluvii atque arcae Noë meminerint, Beroium Babylonium

gnante Ogygii diluvium fuisse commemorant. Sed quolibet tempore fuerit, jam tamen Minerva tamquam dea colebatur, regnante Atheniensibus Cecrope, sub quo rege etiam ipsam vel instauratam ferunt, vel conditam civitatem.

CAPUT IX.

Quando Atheniensium civitas sit condita, & quam causam nominis ejus Varro perhibeat.

NAM ut Athenae vocarentur, quod certe nomen à Minerva est, quae Graece Athena dicitur, hanc causam Varro indicat. Cum apparuisset illic repente olivae arbor, & alio loco aqua erupisset, regem prodigia ista moverunt, & misit ad Apollinem Delphicum sciscitatum quid intelligendum esset, quidve faciendum. Ille respondit, quod olea Minervam significaret, unda Neptunum, & quod esset in civium potestate, ex cuius nomine potius duorum deorum, quorum signa illa essent, civitas vocaretur. Isto Cecrops oraculo accepto, cives omnes utriusque sexus (mos enim tunc in eisdem locis erat, ut etiam feminae publicis consultationibus interessent) ad ferendum suffragium convocavit. Consulta igitur multitudine mares pro Neptuno, feminae pro Minerva tulere sententias: & quia una plus est inventa feminarum, Minerva vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluminibus exestuans terras Atheniensium populatus est: quoniam spargere latius quilibet aquas difficile daemionibus non est. Cujus ut iracundia placaretur, triplici supplicio dicit idem auctor ab Atheniensibus affectas esse mulieres: ut nulla ulterius ferrent suffragia, ut nullus nascentium maternum nomen acciperet, ut ne quis eas Athenas vocaret. Ita illa civitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorumque philosophorum, qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius, ludificantibus daemionibus de lite deorum suorum, maris & feminae, & de victoria per feminas feminae Athenas nomen accepit: & à victo laesa ipsam victricis victoriam punire compulsa est, plus a quas Neptuni quam Minervae arma formidans. Nam in mulieribus quae sic punita sunt, & Minerva quae vicerat, victa est, nec adfuit suffragatricibus suis, ut suffragiorum deinceps perdita potestate, & alienatis filiis à nominibus matrum, Athenas saltem vocari liceret, & ejus dea mereri vocabulum, quam viri dei victricem fecerant ferendo suffragium. Quae & quanta hinc dici possent, nisi sermo ad alia prapferretur.

CAPUT X.

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluvio Deucalionis.

ATTAMEN Marcus Varro non vult fabulis adversus deos fidem adhibere figmentis, ne de majestatis eorum dignitate indignum aliquid sentiat. Et ideo, nec Areopagon, ubi cum Atheniensibus Paulus apostolus disputavit, ex quo loco Areopagite appellati sunt curiales urbis ejusdem, vult inde accepisse nomen, quod Mars, qui Graece Mars dicitur, cum homicidii crimine

scilicet & Mnaseum Damascenum & Hieronymum Aegyptium, scribit Iosephus lib. 1. antiq. c. 4. & ex ipso Eusebio lib. 9. de praeparat. Evang. c. 4. sed gentiliis illorum scripta ad barbaricas historias pertinent, non ad Graecas aut Latinas, de quibus Augustinus loquitur. MSS. mater aut nutrix. Sola editio Lov. femineo. Sic MSS. At editi, De quo satis apparet, quae & quanta hinc dici possent &c. In MSS. Et tamen. MSS. constanter, pro Areopagon, habent Arcon pagon, vel Arcon pagon.

reus fieret; iudicantibus duodecim diis in eo pago, sex sententia absolutus est; quia ubi paris numeri sententia fuissent, præponi absolutio damnationi solebat. Sed contra istam, quæ multo est amplius celebrata, opinionem, aliam quamdam de obscurarum notitia litterarum causam nominis huius conatur adstruere, ne Areopagon Athenienses de nomine Martis & pagi, quasi Martis pagum nominasse credantur; in injuriam videlicet numinum, à quibus litigia vel iudicia existimat aliena: non minus hoc, quod de Marte dicitur, falsum esse asseverans, quam illud quod de tribus deabus, Junone scilicet, & Minerva, & Venere, quæ pro malo aureo adipiscendo, apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellentia certasse narrantur, & ad placandos ludis deos, qui delectantur seu veris, seu falsis istis criminibus suis, inter theatricos plausus cantantur, atque saltantur. Hæc Varro non credit, ne deorum naturæ, seu moribus credat incongrua; & tamen, non fabulosam, sed historicam rationem de Athenarum vocabulo reddens, tantam Neptuni & Minervæ litem suis litteris inferit, de cuius nomine potius illa civitas vocaretur, ut cum prodigiorum ostentatione contenderent, inter eos iudicare nec Apollo consultus auderet, sed deorum iurgium finiendum, sicut memoratarum trium dearum ad Paridem Jupiter, ita & iste ad homines mitteret, ubi vinceret Minerva suffragiis, & in pœna suarum suffragatricium vinceretur, quæ in adversariis suis viris obtinere Athenas potuit, & amicas suas feminas Athenas habere non potuit. His temporibus, ut Varrò scribit, regnante Atheniensibus * Cranao successore Cecropis, ut autem nostri Eusebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente, diluvium fuit, quod appellatum est Deucalionis, eo quod ipse regnabat in earum terrarum partibus, ubi maxime factum est. Hoc autem diluvium * nequam ad Ægyptum atque ad ejus vicina pervenit.

CAPUT XI.

Quo tempore Moyses populum de Ægypto eduxerit: & de Iesu Nave, qui eidem successit, quorum regum ætate sit mortuus.

EDUXIT ergo Moyses ex Ægypto populum Dei, novissimo tempore Cecropis Atheniensium regis, cum apud Assyrios regnaret Ascatades, apud Sicyonios b Marathus, apud Argivos Triopas. Educto autem populo in monte Sina divinitus acceptam tradidit legem: quod vetus dicitur Testamentum, quia promissiones terrenas habet, & per Iesum Christum futurum fuerat Testamentum novum, quo regnum cælorum promitteretur. Hunc enim ordinem servari oportebat, sicut in unoquoque homine, qui in Deum proficit, id agitur, quod ait Apostolus, ut non sit prius quod spiritale est: sed quod animale, postea spiritale: quoniam sicut dicit, & verum est, Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, celestis. Rexit autem populum Moyses per annos quadraginta in deserto: & mortuus est annorum centum & viginti; cum Christum etiam ipse prophetasset per figuras

* Plato in Timæo.

1. Cor. 15. 46. & 47.

a Orosius l. 1. c. 9. scribit Deucalionis diluvium contigisse anno 800. ante Urbem conditam, regnante Athenis Amphictyone, qui tertius à Cecrope imperavit.
b In multis MSS. Marathus. Apud Euseb. Marathus.
c Sacra via, quæ à Varrone de ling. Lat. utrumque describitur, sic dicta est, quod ibi fœdus inter Romulum & Titum Tatium regem Sabinorum iustum fuerit. Acolivis erat hæc via, ideo Lupercorum sacrificiorum, sive eorum qui deo Panis sacra faciebant, aditæus per

observationum carnalium in tabernaculo, & sacrificiorum, & sacrificiis, aliisque mysticis plurimisque mandatis. Moyse successit Iesus Nave: & in terram promissionis introductum populum collocavit, ex auctoritate divina debellatis gentibus, à quibus eadem loca tenebantur. Qui cum populum rexisset post mortem Moyse viginti & septem annos, etiam ipse defunctus est: regnante apud Assyrios octavo-decimo Amynta, apud Sicyonios sexto-decimo Cōrace, apud Argivos decimo Danao, apud Athenienses quarto Erichthonio.

CAPUT XII.

De sacris falsorum deorum, quæ reges Græci illis temporibus instruxerunt, quæ ab exitu Israël ex Ægypto, usque ad obitum Iesu Nave diminuerantur.

PER hæc tempora, id est, ab exitu Israël ex Ægypto, usque ad mortem Iesu Nave, per quem populus idem terram repromissionis accepit, sacra sunt instituta diis falsis à regibus Græciæ, quæ memoriam diluvii, & ab eo liberationis hominum, vitæque tunc ærumnosæ modò ad alta, modò ad plana migrantium, sollempni celebritate revocarunt. Nam & Lupercorum per sacram viam adscensum atque descensum sic interpretantur, ut ab eis significari dicant homines, qui propter aqua inundationem summa montium petiverunt, & rursus eadem residente ad ima redierunt. His temporibus Dionysium, qui etiam Liber pater dictus est, & post mortem deus habitus, vitem ferunt ostendisse in Attica terra hospiti suo. Tunc Apollini Delphico instituti sunt ludi musici, ut placaretur ira ejus, qua putabant afflicta esse sterilitate Græciæ regiones, quia non defenderint templum ejus, quod rex Danaus, cum eadem terras bello invasisset, incendit. Hos autem ludos ut instituerent, oraculo sunt ejus admoniti. In Attica verò rex Erichthonius ei ludos primus instituit: nec ei tantum, sed etiam Minervæ, ubi præmium victoribus oleum ponebatur, quod ejus fructus inventricem Minervam, sicut vini Liberum tradunt. Per eos annos à rege Xantho Cretensium, & ejus apud alios aliud nomen invenimus, rapta perhibetur Europa, & inde geniti Rhadamanthus, Sarpedon, & Minos, quos magis ex eadem muliere filios Jovis esse vulgatum est. Sed talium deorum cultores illud quod de rege Cretensium diximus, historica veritati; hoc autem quod de Jove poëta cantant, theatra concrepant, populi celebrant, vanitati deputant fabularum, ut esset unde ludi fierent placandis numinibus etiam falsis eorum criminibus. His temporibus Hercules in Tyria clarus habebatur: sed nimirum alius, non ille, de quo supra locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc sanè Herculem, cujus ingentia duodecim facta numerant, inter quæ Antæi, Afri necem non commemorant, quod ea res ad alterum Herculem pertinet, in Oëta monte à se ipso incensum produit suis litteris, cum ea virtute, qua monstra subegerat, morbum tamen, quo languebat, sustinere non posset. Illo tempore vel rex,

eam dicitur & descensus.
d Asterius nominatur in Eusebii Chronico, qui ex Europa Rhadamanthum, Sarpedonem & Minoem genuisse dicitur.
e Lov. danti veritati. Abest dant ab editis aliis & MSS.
f Plerique MSS. in Syria. Sed si hic est Hercules, qui in Oëta combustus est, Hercules Argivus erit, & legendum erit in Tyrinthia, quæ est urbs in Peloponneso prope Argos, in qua educatus est Hercules. LUDOV. VIVENS.

vel potius tyrannus * Busris suis diis suos hospites immolabat, quem filium perhibent fuisse Neptuni, ex matre Libya, filia Epaphi. Verum non credatur hoc stuprum perpetrasse Neptunus, ne dii accusentur: sed poëta & theatris ista tribuantur, ut sit unde placentur. Erichthonii regis Atheniensium, cujus novissimis annis Iesus Nave mortuus reperitur, Vulcanus & Minerva parentes fuisse dicuntur. Sed quoniam Minervam virginem volunt, in amborum contentione Vulcanum commotum effudisse aiunt semen in terram, atque inde homini nato ob eam causam tale inditum nomen. Græcâ enim lingua *γῆς* contentio, & *γῆ* terra est; ex quibus duobus compositum vocabulum est Erichthonius. Verum, quod fatendum est, repellunt & à suis diis repellunt ista doctiores, qui hanc opinionem fabulosam hinc exortam ferunt, quia in templo Vulcani & Minervæ, quod ambo unum habebant Athenis, expositus inventus est puer dracone involutus, qui eum significavit magnum futurum, & propter commune templum, cum essent parentes ejus ignoti, Vulcani & Minervæ dictum esse filium: nominis tamen ejus originem fabula illa potius quam ista designat historia. Sed quid ad nos? Hoc in veracibus libris homines instruat religiosos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros: quos tamen illi religiosi tamquam deos colunt; & cum de illis hæc negant, ab omni eos crimine purgare non possunt, quoniam ludos eis poscentibus exhibent, ubi turpiter aguntur, quæ velut sapienter negantur, & his falsis ac turpibus dii placantur, ubi estis fabula cantat crimen numinum falsum, delectari tamen falso crimine, crimen est verum.

CAPUT XIII.

Qualium fabularum signentia exorta sint eo tempore, quo Hebræis Iudices præesse ceperunt.

POST mortem Iesu Nave, populus Dei Iudices habuit, quibus temporibus alternaverunt apud eos & humilitates laborum pro eorum peccatis, & prosperitates consolationum propter miserationem Dei. His temporibus fabulæ factæ sunt de Triptolemo, quod jubente Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit: de Minotauro, quod bestia fuerit inclusa Labyrintho; quod cum intrasset homines, inextricabili errore, inde exire non poterant: de Centauris, quod equorum hominumque fuerit natura conjuncta: de Cerbero, quod sit triceps inferorum canis: de Phryxo & Helle ejus sorore, quod vestri ariete volaverint: de Gorgone, quod fuerit crinita serpentibus, & adspicientes convertat in lapides: de Bellerophonte, quod equo pennis volante sit vectus, qui equus Pegasus dictus est: de Amphione, quod citharæ suavitate lapides mulserit & adtraxerit: de fabro Dædalo, & ejus filio Icaro, quod sibi coaptatis pennis volaverint: de Oedipo, quod monstrum quoddam, quæ sphinga dicebatur, humana facie & quadrupedem, soluta quæ ab illa proponi solebat velut insolubili quaestione, suo præcipitio perire compulerit: de Antæo, quem necavit Hercules, quod filius terræ fuerit, propter quod cadens in terram fortior so-

leret assurgere: & si qua forte alia prætermisi. Hæc fabulæ ad bellum usque Trojanum, ubi secundum librum Marcus Varro de populi Romani gente finivit, ex occasione historiarum, quæ res veraciter gestas continent, ita sunt ingenio hominum fictæ, ut non sint opprobriis numinum affixæ. Porro autem quicumque finxerunt à Jove ad stuprum raptum pulcherrimum puerum Ganymedem, quod nefas rex Tantalus fecit, & Jovi fabula tribuit, vel Danaës per imbrem aureum appetitæ concubitum, ubi intelligitur pudicitia mulieris auro fuisse corrupta, quæ illis temporibus vel facta vel ficta sunt, aut facta ab aliis & ficta de Jove, dici non potest quantum mali de hominum præsumptione cordibus, quod possent ista patienter ferre mendacia, quæ tamen etiam libenter amplexi sunt: qui utique quanto devotius Jovem colunt, tanto eos qui hæc de illo dicere ausi sunt, severius punire debuerunt. Nunc verò, non solum eis qui ista finxerunt, irati non sunt; sed & ut talia signenta etiam in theatris agerent, ipsos deos potius iratos habere timuerunt. His temporibus Latona peperit Apollinem, non illum cujus oracula solere consuli superius loquebamur, sed illum quem cum Hercule ferunt Admeti regis armenta pavisse: qui tamen sic est deus creditus, ut plurimè ac penè omnes unum eundemque Apollinem fuisse opinentur. Tunc & Liber pater bellavit in India, qui multas habuit in exercitu feminas, quæ Bacchæ appellatæ sunt, non tam virtute nobiles, quam furore. Aliqui sanè & victum scribunt istum Liberum & vinctum, nonnulli & occisum in pugna à Perseo, nec ubi fuerit sepultus tacent: & tamen ejus velut dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia sacra, vel potius sacrilegia sunt instituta: de quorum rabiosa turpitudine post tam multos annos sic senatus erubuit, ut in urbe Roma esse prohiberet. Per ea tempora Perseus & uxor ejus Andromeda postea quam sunt mortui, sic eos in cælum receptos esse crediderunt, ut imagines eorum stellis designare, eorumque appellare nominibus non erubescerent, non timerent.

CAPUT XIV.

De Theologis poëtis.

PER idem temporis intervallum existerunt Poëtæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de diis carmina faciebant: sed talibus diis, qui licet magni homines; tamen homines fuerunt, aut mundi hujus, quem verus Deus fecit, elementa sunt; aut in principatibus & potestatibus voluntate Creatoris & suis meritis ordinati: & si quid de uno vero Deo inter multa vana & falsa cecinerunt, colendo cum illo alios qui dii non sunt, eisque exhibendo famulatum qui uni tantum debetur Deo, non ei utique rite servierunt, nec à fabuloso deorum suorum dedecore etiam ipsi se abstinere potuerunt * Orpheus, Musæus, Linus. Verum isti Theologi deos coluerunt; non pro diis culti sunt: quamvis Orpheum nescio quomodo infernis sacris, vel potius sacrilegiis, præficere soleat Civitas impiorum. Uxor autem regis Athamantis, quæ vocabatur Ino, & ejus filius Melicertes præcipitio spontaneo in mari perierunt, &

deus creditus.
* In editis, & non suis meritis. Abest non à MSS.
† Post verbum potuerunt, editi addunt, Ex quorum numero fuisse perhibentur. Hoc non habent veteres libri.
‡ Aliquot MSS. Athamantis.

a Plures MSS. Busris suis diis suos potius hospites immolabat.
b Sic MSS. At editi, cum isti in ver. lib. hom. instruant religiosas.
c Editi, quadrupes. At MSS. quadrupedem.
d Sic MSS. Editi verò, sed nisi talia.
e Omnes MSS. qui cum Hercule servavit Admeto, qui tamen sic est

opinionem hominum in deos relati sunt: sicut alii homines eorum temporum, ^a Castor & Pollux. Illam sanè Melicertis matrem Leucotheam Græci, Matutam Latini vocaverunt: utriusque tamen putantes deam.

CAPUT XV.

De occasu regni Argivorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit.

PER ea tempora regnum finitum est Argivorum, translatum ad Mycenæ, unde fuit Agamemnon: & exortum est regnum Laurentum, ubi Saturni filius Picus regnum primus accepit, iudicante apud Hebræos feminâ Debborâ: sed per illam Dei Spiritus id agebat: nam etiam prophetisfa erat, cuius prophetia minis aperta est, quam ut possimus eam sine diuturna expositione de Christo demonstrare prolatam. Jam ergo regnabant Laurentes utique in Italia, ex quibus evidentiore ducitur origo Romana post Græcos: & tamen adhuc regnum Assyriorum permanebat, ubi erat rex vicessimus tertius Lampares, cum primus Laurentum Picus esse cœpisset. De huius Picis patre Saturno viderint quid sentiant talium deorum cultores, qui negant hominem fuisse: de quo & alii scripserunt, quod ante Picum filium suum in Italia ipse regnaverit; & Virgilius notioribus litteris dicit:

Enid. 8. Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit; his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaque ut perhibent illo sub rege fuere
Sæcula.

Sed hæc poetica opinentur esse figmenta, & Pici patrem Stercen potius fuisse asseverent, à quo peritissimo agricola inventum ferunt, ut fimo animalium agri fecundarentur, quod ab ejus nomine steracus est dictum: hunc quidam Stercutium vocatum ferunt. Qualibet autem ex causa eum Saturnum appellare voluerint, certè tamen hunc Stercen sive Stercutium merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoque similiter ejus filium in talium deorum numerum receperunt, quem præclarum augurem & belligeratorem fuisse asserunt. Picus Faunum genuit, Laurentum regem secundum: etiam iste deus illis vel est, vel fuit. Hos ante Trojanum bellum divinos honores mortuis hominibus detulerunt.

CAPUT XVI.

De Diomedæ post Trojæ excidium in deos relato, cuius socii traditi sunt in volucres esse conversi.

TROJÆ verò eversâ, excidio illo usquequaque cantato puerisque notissimo, quod & magnitudine sui & scriptorum excellentibus linguis insigniter diffamatum atque vulgatum est, gestumque regnante jam Latino Fauni filio, ex quo Latinorum regnum dici cœpit, Laurentumque cessavit: Græci victores, deletam Trojam derelinquentes, & ad propria remeantes, diversis & horrendis cladibus dilacerati atque contriti sunt: & tamen etiam ex eis deorum suorum numerum auxerunt. Nam & Diomedem fecerunt deum, quem poenâ divinitus irrogatâ perhibent ad suos non revertisse; ejusque socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso poeticoque mendacio,

^a Hic in editis additur, inter quos fuerunt: quod abest à MSS.

^b Vox rostrum non est in MSS.

^c Editi, ad pugilatum se se exercuisse.

A sed historica adtestatione confirmant: quibus nec deus, ut putant, factus, humanam revocare naturam, vel ipse potuit, vel certè à Jove suo rege tamquam calcicola novitius impetravit. Quin etiam templum ejus esse aiunt in insula Diomedæa, non longè à monte Gargano, qui est in Apulia; & hoc templum circumvolare, atque incolere has alites tam mirabili obsequio, ut^b rostrum aquâ impleant & adspargant: & eò si Græci venerint, vel Græcorum stirpe progeniti, non solum quietas esse, verum & insuper adulare; si autem alienigenas viderint, subvolare ad capita, tamque gravibus idibus, ut etiam perimant, vulnerare. Nam duris & grandibus rostris fatis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

CAPUT XVII.

De incredibilibus commutationibus hominum quid Varro crediderit.

HOC Varro ut adstruat, commemorat alia non minus incredibilia de maga illa famosissima Circe, quæ socios quoque Ulyssis mutavit in bestias, & de Arcadibus, qui sorte ducti transfatabant quoddam stagnum, atque ibi convertebantur in lupos, & cum similibus feris per illius regionis deserta vivebant. Si autem carne non vescerentur humana, rursus post novem annos eodem renato stagno reformabantur in homines. Denique etiam nominatim expressit quemdam Demænetum, cum gustasset de sacrificio, quod Arcades immolato puero, deo suo Lycæo facere solerent, in lupum fuisse mutatum, & anno decimo in figuram propriam restitutum, ^c pugilatum sese exercuisse, & Olympiaco vicisse certamine. Nec idem propter aliud arbitratur historicus in Arcadia tale nomen affectum Pani Lycæo & Jovi Lycæo, nisi propter hanc in lupos hominum mutationem; quod eam nisi vi divina fieri non putarent. Lupus enim Græcè *λύκος* dicitur, unde Lycæi nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos ex illorum mysteriorum velut semine dicit exortos.

CAPUT XVIII.

Quid credendum sit de transformationibus, quæ arte daemonum hominibus videntur accidere.

SED de ista tanta ludificatione daemonum, nos quid dicamus, qui hæc legent, fortassis expectent. ^d Et quid dicemus, nisi de medio Babylonis esse fugiendum? Quod præceptum propheticum ita spiritaliter intelligitur, ut de huius sæculi Civitate, quæ profectò & angelorum & hominum societas impiorum est, fidei passibus, quæ per dilectionem operatur, in Deum vivum proficiendo fugiamus. Quantò quippe in hæc ima potentiam daemonum majorem videmus, tantò tenaciùs Mediatori est inhærendum, per quem de imis ad summa conscendimus. Si enim dixerimus ea non esse credenda, non desunt etiam nunc, qui ejusmodi quædam, vel certissima audisse, vel etiam expertos se esse asseverent. Nam & nos cum esse in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium, ubi stabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caseo dare solere dicebant, quibus vellent seu possent viatoribus, unde in jumenta illico verterentur, & necessaria quæque portarent, postque perfundata opera iterum ad se

^d Post fortassis expectant, editi addunt, quid Christiani agere debeant, quando inter idola gentium miracula fieri asseruntur. Annotatio est à margine translata in textum; nam eâ textus caret in veteribus lib.

redirent: nec tamen in eis mentem fieri bestialem, sed rationalem humanamque servari, sicut Apuleius in libris quos Asini aurei titulo inscripsit, sibi ipsi accidisse, ut accepto veneno, humano animo permanente asinus fieret, aut indicavit, aut finxit.

2. Hæc vel falsa sunt, vel tam inusitata, ut merito non credantur. Firmissimè tamen credendum est, omnipotentem Deum omnia posse facere quæ voluerit, sive vindicando, sive præstando, nec daemones aliquid operari secundum naturæ suæ potentiam, (quia & ipsa angelica creatura est, licet proprio sit vitio maligna,) nisi quod ille permiserit, cujus judicia occulta sunt multa, injusta nulla. Nec sanè daemones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de quibus factis ista vertitur quæstio; sed specie tenus, quæ à vero Deo sunt creata, commutant, ut videantur esse quod non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem ulla ratione crediderim daemonum arte vel potestate in membra & lineamenta bestialia veraciter posse converti: sed phantasticum hominis, quod etiam cogitando sive somniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cum corpus non sit, corporum tamen similes mira celeritate formas capit, sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figurâ corporeâ posse perducitur: ita ut corpora ipsa hominum alicubi jaceant, vivencia quidem, sed multo gravius atque vehementius autem somno suis sensibus obsecatis, phantasticum autem illud veluti corporatum in alicujus animalis effigie appareat sensibus alienis, talisque etiam sibi homo esse videatur, sicut talis sibi videri posset in somnis, & portare onera: quæ onera si vera sunt corpora, portantur à daemonibus, ut illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim jumentorum falsa cernentibus. Nam quidam nomine Præstantius patri suo contigisse indicabat, ut venenum illud per caseum in domo sua sumeret, & jaceret in lecto suo quasi dormiens, qui tamen nullo modo poterat excitari. Post aliquot autem dies eum velut evigilasse dicebat, & quasi somnia narrasse quæ passus est, caballum se scilicet factum, annonam inter alia jumenta bajulasse militibus, quæ dicitur Retica, quoniam ad Retias deportatur. Quod ita, ut narravit, factum fuisse compertum est: quæ tamen ei sua somnia videbantur. Indicavit & alius se domi suæ per noctem, ante quam requiesceret, vidisse venientem ad se quemdam philosophum sibi notissimum, sibi que exposuisse nonnulla Platonica, quæ antea rogatus exponere noluisse. Et cum ab eodem philosopho quæsitum fuisset, cur in domo ejus fecerit, quod in domo sua perenti negaverat: Non feci, inquit, sed me fecisse somniavi. Ac per hoc alteri per imaginem phantasticam exhibitum est vigilianti, quod alter vidit in somnis.

3. Hæc ad nos non quibuscumque, qualibus credere putaremus indignum, sed eis referentibus pervenerunt, quos nobis non existimaremus fuisse mentitos. Proinde quod homines dicuntur, mandatumque est litteris, ab diis vel potius daemonibus ^b Arcadibus, in lupos solere converti, & quod ^c carminibus Circe socios mutavit Ulyssis, se-

^a Ex Virg. *Ælog. 8.*

^a Lov. ad retia. Melius editi alii & MSS. ad Retias, id est ad Retorum, seu ut alii scribunt, Rhetorum provincias.

^b Sic omnes MSS. At editi, Arcades.

^c Sic Vind. Am. & MSS. cum Eusebio. At Er. & Lov. Mnesitheo.

^d Vind. Am. & aliquot MSS. Antiane, vel Antiane.

cundum istum modum mihi videtur fieri potuisse, quem dixi: si tamen factum est. Diomedæas autem volucres, quando quidem genus earum per successione propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, sed subtractis credo fuisse suppositas, sicut cerva pro Iphigeniâ regis Agamemnonis filia. Neque enim daemonibus judicio Dei permittis hujusmodi præstigiâ difficiles esse potuerunt: sed quia illa virgo postea viva reperta est, suppositam pro illa cervam esse, facilè cognitum est. Socii verò Diomedis quia nusquam subitò comparuerunt, & postea nullo loco apparuerunt, perdentibus eos ultoribus angelis malis, in eas aves quæ pro illis sunt occultè ex aliis locis, ubi est hoc genus avium, ad ea loca perductæ, ac repente suppositæ, creduntur esse conversi. Quod autem Diomedis in templum aquam rostris afferunt & adspargunt, & quod blandiuntur Græcigenis, alienigenas persequuntur, mirandum non est fieri daemonum instinctu; quorum interest, persuadere deum factum esse Diomedem, ad decipiendos homines, ut falsos deos cum veri Dei injuria multos colant, & hominibus mortuis, qui nec cum viverent, verè vixerunt, templis, altaribus, sacrificiis, sacerdotibus (quæ omnia cum recta sunt, non nisi uni Deo vivo & vero debentur) inserviant.

CAPUT XIX.

Quod eo tempore Aneas in Italiam venerit, quod Labdon Index præsidebat Hebræis.

EO tempore post captam Trojam atque deletam, Aneas cum viginti navibus, quibus portabantur reliquiæ Trojanorum, in Italiam venit, regnante ibi Latino, & apud Athenienses ^e Menestheo, apud Sicyonios Polyphide, apud Assyrios ^f Tautane, apud Hebræos autem Judex Labdon fuit. Mortuo autem Latino regnavit Aneas tribus annis, eisdem in supradictis locis manentibus regibus, nisi quod Sicyoniorum jam ^e Pelasgus erat, & Hebræorum Judex Samson: qui cum mirabiliter fortis esset, putatus est Hercules. Sed Aneam, quoniam quando mortuus est, non comparuit, deum sibi fecerunt Latini. Sabini etiam regem suum primum ^f Sancum, sive ut aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos. Per idem tempus Codrus rex Atheniensium Peloponnesibus ejusdem hostibus civitatis se interficiendum ignotus objecit: & factum est. Hoc modo eum prædicant patriam liberasse. Responsum enim acceperant Peloponneses tum demum se superaturos, si eorum regem non occidissent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in suam necem per jurgium provocando. Unde ait Virgilius: Aut jurgia Codri. Et hunc Athenienses tamquam deum sacrificiorum honore coluerunt. Quarto Latinorum rege Silvio Aneæ filio, non de Creûsâ, de qua fuit Ascanius, qui tertius ibi regnavit, sed de Lavinia Latini filia, quem posthumum Aneas dicitur habuisse; Assyriorum autem vicesimo & nono Oneo, & Melanthe Atheniensium sexto-decimo, Judice autem Hebræorum Heli sacerdote, regnum Sicyoniorum consumtum est, quod per annos nongentos-quinquaginta & novem traditur fuisse porrectum.

^e Am. Pelagus. Regius MS. Pelasgi.

^f Vind. Am. Er. Xanthum, sive ut aliqui appellant Xanthium. Lov. priore loco, Sanguin, ubi MSS. plerique, sancum; & nonnulli, sancum. Sanctum vocat Ovid. Fast. 6. In Lactantii l. 1. c. 15. editione Lugd. Batav. an. 1660. leg. sancum. In alia Vives sanguin legebat.

CAPUT XX.

De successione ordinis regii apud Israelitas post Iudicum tempora.

MOx eisdem per loca memorata regnantibus, Israelitarum regnum, finito tempore Iudicum, a Saule rege sumit exordium: quo tempore fuit Samuël propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorum esse ceperunt, quos cognominabant Silvios: ab eo quippe qui filius Aeneae primus dictus est Silvius, ceteris subsecutis & propria nomina imponebantur, & hoc non defuit cognomentum; sicut longè postea Caesares cognominati sunt, qui successerunt Caesari Augusto. Reprobato autem Saule, ne quisquam ex eius stirpe regnaret, eoque defuncto, David successit in regnum post annos à Saule imperio x l. Tunc Athenienses habere deinde reges post Codri interitum destiterunt, & magistratus habere ceperunt administrandae reipublicae. Post David, qui etiam ipse quadraginta regnavit annos, filius ejus Salomon rex Israelitarum fuit, qui templum illud nobilissimum Dei Ierosolymitanum condidit. Cujus tempore apud Latinos condita est Alba, ex qua deinceps non Latinorum, sed Albanorum reges appellari, in eodem tamen Latio, ceperunt. Salomoni successit filius ejus Roboam, sub quo in duo regna populus ille divisus est, & singula partes suos singulos reges habere ceperunt.

CAPUT XXI.

De regibus Latii, quorum primus Aeneas, & duodecim Aventinus dii facti sunt.

LATIUM post Aeneam, quem deum fecerant, undecim reges habuit, quorum nullus deus factus est. Aventinus autem, qui duodecimo loco Aeneam sequitur, cum esset prostratus in bello, & sepultus in eo monte, qui etiam nunc ejus nomine nuncupatur, deorum talium, quales sibi faciebant, numero est additus. Alii sanè noluerunt eum in praelio scribere occisum, sed non comparuisse dixerunt: sed nec ex ejus vocabulo appellatum montem, sed ex adventu avium dictum Aventinum. Post hunc non est deus factus in Latio, nisi Romulus conditor Romae. Inter istum autem & illum reges reperiuntur duo: quorum primus est, ut Virgiliano eum versu loquar. Proximus ille Procas Trojanae gloria gentis. Cujus tempore quia jam quodam modo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Assyriorum finem tanquam diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe translatum est post annos ferme mille-trecentos-quinque, ut etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic parvo contentus imperio primus rex fuit, tempora computentur. Procas autem regnavit ante Amulium. Porrò Amulius fratris sui Numitoris filiam Rheam nomine, quae etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem, Vestalem virginem fecerat, quam voluit de Marte geminos concepisse, isto modo stuprum ejus honorantes, vel excusantes, & adhibentes argumentum, quod infantes expositos lupa nutritur. Hoc enim genus bestiae ad Martem existimant pertinere, ut videlicet ideo lupa credatur admovisse ubera parvulis, quia filios domini sui Martis agnovit: quamvis non defuit qui dicant, cum expositi vagientes jacèrent, à nescio qua primùm meretrice fuisse collectos, & primas ejus lussisse mamillas, meretrices autem lupas vo-

1. Reg. 2.

17. id. V. n. rom. de ling. Lat. lib. 4.

Encl. 6.

Meretrices lupae.

a Editi hic, in Iuda. At MSS. in Iuda: & sic ipsi editi in subiecto capite 22.

cabant, unde etiam nunc turpia loca earum lupanaria nuncupantur, & eos postea ad Faustulum pervenisse pastorem, atque ab ejus Acca uxore nutritos. Quamquam si ad arguendum hominem regem, qui eos in aquam projici crudeliter jusserrat, eis infantibus per quos tanta civitas condenda fuerat, de aqua divinitus liberatis, per lactantem feram Deus voluit subvenire, quid mirum est? Amulio successit in regnum Latiale frater ejus Numitor, avus Romuli, cujus Numitoris primo anno condita est Roma; ac per hoc cum suo deinceps, id est Romulo, nepote regnavit.

CAPUT XXII.

Quod eo tempore Roma sit condita, quo regnum Assyriorum interdidit, quo Ezechias regnabat in Iuda.

NE multis morer, condita est civitas Roma, velut altera Babylon, & velut prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit orbem debellare terrarum, & in unam societatem reipublicae legumque perductum longè latèque pacare. Erant enim jam populi validi & fortes, & armis gentes exercitatae, quae non facile cederent, & quas opus esset ingentibus periculis & vastatione utrimque non parva atque horrendo labore superari. Nam quando regnum Assyriorum totam penè Asiam subjugavit, licet bellando sit factum, non tamen multum asperis & difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad resistendum gentes erant, nec tam multae, vel tam magnae. Si quidem post illud maximum atque universale diluvium, cum in arca Noè octo soli homines evaserunt, anni non multo amplius quam mille transierant, quando Ninus Asiam totam, excepta India, subjugavit. Roma verò tot gentes & Orientis & Occidentis, quas imperio Romano subditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniam paulatim crescendo robustas eas & bellicosas, quaeversum dilatabatur, invenit. Tempore igitur quo Roma condita est, populus Israel habebat in terra promissionis annos septingentos-decem & octo. Ex quibus viginti-septem pertinent ad Jesum Nave, deinde ad tempus Iudicum trecenti-viginti-novem. Ex quo autem ibi Reges esse ceperant, anni erant trecenti-sexaginta-duo. Et rex tunc erat in Iuda, cujus nomen erat Achaz, vel, sicut alii computant, qui ei successit Ezechias, quem quidem constat optimum & piissimum regem Romuli regnasse temporibus. In ea verò Hebraici populi parte quae appellabatur Israel, regnare ceperat Osee.

CAPUT XXIII.

De Sibylla Erythraea, quae inter alias Sibyllas cognoscitur de Christo evidèntia multa cecinisse.

EODEM tempore nonnulli Sibyllam Erythraeam vaticinatam ferunt. Sibyllas autem Varro prodidit plures fuisse, non unam. Haec sanè Erythraea Sibylla quaedam de Christo manifesta conscripsit: quod etiam nos prius in Latina lingua versibus malè Latinis & non stantibus legimus, per nescio cujus interpretis imperitiam, sicut post cognovimus. Nam vir clarissimus Flaccianus, qui etiam praefatus fuit, homo facillimè faciundiae, multaque doctrinae, cum de Christo colloqueremur, Graecum nobis codicem protulit, carmina esse dicens Sibyllae Erythraeae, ubi ostendit quodam loco in captibus versuum ordi-

b Sola editio Lov. omittit, multo. c Sibyllas à Vatrone decem numeratas tradit Lactantius lib. 1. c. 6.

nem litterarum ita se habentem, ut haec in eo verba legerentur, Ιησους χριστος θεος υιός σωτηρ: quod est Latinè, Jesus Christus Dei Filius Salvator, si primas litteras jungas, erit Ιησους, id est piscis, in quo nomine mysticè intelligitur Christus, eò quod in hujus mortalitatis abyssò velut in aquarum profunditate vivus, hoc est, sine peccato esse potuerit.

2. Haec autem Sibylla sive Erythraea, sive ut quidam magis credunt, Cumaea, ita nihil habet in toto carmine suo, cujus exigua ista particula est, quod ad deorum fallorum sive factorum cultum pertineat; quinimmo ita etiam contra eos & contra cultores eorum loquitur, ut in eorum numero deputanda videatur, qui pertinent ad Civitatem Dei. Inferit etiam Lactantius Operi suo quaedam de Christo vaticinia Sibyllae, quamvis non exprimat ejus. Sed quae ipse singillatim posuit, ego arbitratus sum conjuncta esse ponenda, tamquam unum sit prolixum, quae ille plura commemoravit & breviter. In manus iniquas, inquit, infidelium postea veniet: dabunt autem Deo alapas manibus incestis, & impurato ore exspuent venenatos sputus: dabit verò ad verbera simpliciter sanctum dorsum. Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat; quod verbum, vel unde venit ut inferis loquatur, & coronam spineam coronetur. Ad cibum autem fel, & ad sitim acetum dederunt: inhospitalitatis hanc monstrabant mensam. Ipsa enim inspiens tuum Deum non intellexisti, ludentem mortalium mentibus, sed & spinis coronasti, & horridum fel miscuisti. Templi verò velum scindetur: & medio die nox erit tenebrosa nimis in tribus horis. Et morte morietur tribus diebus somno suscepto: & tunc ab inferis regressus ad lucem veniet primus, resurrectionis principio revocatis ostenso. Ista Lactantius carptim per intervalla disputationis suae, sicut ea poscere videbantur, quae probare intenderat, adhibuit testimonia Sibyllina, quae nos nihil interponentes, sed in unam seriem connexa ponentes, solis capitibus, si tamen scriptores deinceps ea servare non negligant, distinguenda curavimus. Nonnulli sanè Erythraeam Sibyllam, non Romuli, sed belli Trojani tempore fuisse scripserunt.

CAPUT XXIV.

Quod regnante Romulo septem Sapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quae Israel dicebantur, in captivitate à Chaldaeis ductae sunt, idemque Romulus mortuus divino honore donatus est.

EODEM Romulo regnante Thales Milesius fuisse perhibetur, unus è septem Sapientibus, qui post theologos Poetas, in quibus Orpheus maximè omnium nobilitatus est, Σοφοι appellati sunt, quod est Latinè Sapientes. Per idem tempus decem tribus, quae in divisione populi voca-

a Editi, Latinis exstantibus. Castigantur ex MSS.

b Sola editio Lov. signa.

c Editi, Solusur. At MSS. Volvetur: quod prima littera V. respondeat Graecae vocali O, sicut superius in quarto versu.

d Er. & Lov. Deidet. Melius Vind. Am. & MSS. Recidet: nam hujus versus primam litteram oportet eandem esse atque ultimam nominis Σοφης.

e Apud Er. & Lov. harrum trium. In editis aliis & MSS. verius, horum trium, versuum videlicet paulò ante dictorum, quinti & octavi-decimi & noni decimi.

f Lactantius libro 4. cap. 18. ista Graecè commemorat:

Εἰς ἀλλοίους χριστός ἐστίν ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἑνὸς ἀληθινοῦ, καὶ ἐκείνου μετὰ τὰ πνεύματα φερμενοῦσιν.

Ἐστὶν ὁ υἱὸς ἀληθῆς ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἑνὸς ἀληθινοῦ, καὶ ἐκείνου μετὰ τὰ πνεύματα φερμενοῦσιν.

Haec ibidem Lactantius paucis interjecit: Καὶ ἡλιαφίσεως σημεῖον, μὴ ἐστὶν ἄλλος, ἢ πῶς ἔλεθον, ἢ φθίμενον λαλοῦν.

καὶ ἄλλοιους φησὶ ἢ ἀλλοίους.

h Ibidem paulò post Lactantius:

Εἰς τὸν θεὸν ἡμεῖς καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἑσθλασ.

Ἔσθλασ ἡμεῖς καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἑσθλασ.

i Hos versus ibidem Lactantius alterius Sibyllae esse dicit:

Ἄνθρωπος οὗ ἄρραρ ἢ οὗ θεὸς ἐκείνουσ,

καὶ ἑσθλασ ἡμεῖς καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἑσθλασ.

k Lactantius ejusdem libri 4. cap. 19.

Ναὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἑνὸς ἀληθινοῦ, καὶ ἐκείνου μετὰ τὰ πνεύματα φερμενοῦσιν.

l Ibidem aliquantò post:

Καὶ θυσίαι ἡμεῖς καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἑσθλασ.

καὶ ἑσθλασ ἡμεῖς καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἑσθλασ.

m Vind. Am. & Er. post ad lucem, addunt latam. Lov. latam. Neutrū est in veteribus libris.

tæ sunt Israël, debellatæ à Chaldæis, & in eas terras captivæ ductæ sunt, remanentibus in Judæa terra duabus illis tribubus, quæ nomine Judæ vocabantur, sedemque regni habebant Jerusalem. Mortuum Romulum, cum & ipse non comparuisset, in deos, quod & vulgò notissimum est, retulere Romani; quod usque adeo fieri jam desierat, nec postea nisi adulando, non errando, factum est temporibus Cæsarum, ut Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quod non rudibus & indoctis temporibus, quando facilè homines fallentur, sed jam expolitis & eruditus meruerit honores; quamvis nondum afferbuerat ac pullaverat philosophorum subtilis & acuta loquacitas. Sed etiam si posteriora tempora deos homines mortuos non instituerunt, tamen ab antiquis institutos colere ut deos & habere non destiterunt: quin etiam simulacris, quæ veteres non habebant, auferunt vanæ atque impiæ superstitionis illecebram, id efficientibus immundis in eorum corde demonibus, per fallacia quoque oracula decipientibus, ut fabulosa etiam crimina deorum, quæ jam urbaniore sæculo non fingebantur, per ludos tamen in eorumdem fallorum numinum obsequium turpiter agerentur. Regnavit deinde Numa post Romulum, qui cum illam civitatem putaverit deorum profecto fallorum numerositate muniendam, in eandem turbam referri mortuos ipse non meruit, tamquam ita putatus sit cælum multitudinem numinum constipasse, ut locum ibi reperire non posset. Hoc regnante Romæ, & apud Hebræos initio regni Manassæ, à quo impio rege propheta Isaias perhibetur occisus, Samiam fuisse Sibyllam ferunt.

CAPUT XXV.

Qui philosophi emiserunt, regnante apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebræos Sedechia, cum Jerusalem capta est, templumque subversum.

REGNANTE verò apud Hebræos Sedechia, & apud Romanos Tarquinio Prisco, qui successerat Anco Martio, ductus est captivus in Babyloniam populus Judæorum, eversa Jerusalem & templo illo à Salomone constructo. Increpantes enim eos Propheta de iniquitatibus & impietatibus suis, hæc eis ventura prædixerant, maxime Jeremias, qui etiam numerum definiit annorum. Eo tempore Pittacus Mitylenæus, alius è septem Sapientibus, fuisse perhibetur. Et quinque ceteros, qui ut septem numerentur, Thaleti, quem supra commemoravimus, & huic Pittaco adduntur, eo tempore fuisse scribit Eusebius, quo captivus Dei populus in Babylonia tenebatur. Hi sunt autem, Solon Atheniensis, Chilo Lacedæmonius, Periander Corinthius, Cleobolus Lindius, Bias Prienæus. Omnes hi septem appellati Sapientes post Poetas theologos claruerunt, quia genere vitæ quodam laudabili præstabant hominibus ceteris, & morum nonnulla præcepta sententiarum brevitate complexi sunt. Nihil autem monumentorum, quod ad litteras adinet, posteris reliquerunt, nisi quod Solon quasdam leges Atheniensibus dedisse perhibetur: Thales verò physicus fuit, & suorum dogmatum libros reliquit. Eo captivitatis Judæicæ tempore, & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes physici claruerunt. Tunc & Pythagoras, ex quo coeperunt appellari philosophi.

a MSS. efferuerat. Sic infra cap. 51. n. 2. loco scribit persequitur, plures habent feruuit.

CAPUT XXVI.
Quod eo tempore, quo impletis septuaginta annis Iudeorum est resoluta captivitas, Romani quoque à dominatu sunt regio liberati.

PER idem tempus Cyrus rex Persarum, qui etiam Chaldæis & Assyriis imperabat, relaxata aliquanta captivitate Judæorum, quinquaginta millia hominum ex eis ad instaurandum templum regredi fecit. A quibus tantum prima cœpta fundamenta, & altare constructum est. Incurtantibus autem hostibus, nequaquam progredi ædificando valuerunt, dilatatumque opus est usque ad Darium. Per idem tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Judith: quem sanè in canone Scripturarum Judæi non recepisse dicuntur. Sub Dario ergo rege Persarum impletis septuaginta annis, quos Jeremias propheta prædixerat, reddita est Judæis soluta captivitate libertas, regnante Romanorum septimo rege Tarquinio. Quo expulso etiam ipsi à regum suorum dominatione liberi esse coeperunt. Usque ad hoc tempus Prophetas habuit populus Israël: qui cum multi fuerint, paucorum & apud Judæos & apud nos canonica scripta retinentur. De quibus meliqua positurum esse promisi in hoc libro, cum clauderem superiorem, quod jam video esse faciendum.

CAPUT XXVII.

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris, quique tunc de vocatione Gentium multa cecinerunt, quando Romanum regnum cepit, Assyriumque defecit.

TEMPORA igitur eorum ut possimus advertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Osee prophetæ, qui primus in duodecimo ponitur, ita scriptum est: Verbum Domini quod factum est ad Osee in diebus Ozie, & Joathan, & Achaz, & Ezechia regum Juda. Amos quoque diebus regis Ozie prophetasse se scribit: addit etiam Hieroboam regem Israël, qui per eosdem dies fuit. Nec non Isaias filius Amos, sive supradicti prophetæ, sive, quod magis perhibetur, alterius qui non propheta eodem nomine vocabatur, eosdem reges quatuor quos posuit Osee, in capite libri sui ponit, quorum diebus se prophetasse præloquitur. Michæas etiam eadem suæ prophetiæ commemorat tempora post dies Ozie. Nam tres qui sequuntur reges nominat, quos & Osee nominavit, Joathan, & Achaz, & Ezechiam. Hi sunt quos eodem tempore simul prophetasse eorum litteris invenitur. His adjungitur Jonas eodem Ozia rege regnante, & Johel cum jam regnaret Joathan, qui successit Ozie. Sed istorum Prophetarum duorum tempora in Chronicis, non in eorum libris potuimus invenire, quoniam de suis diebus tacent. Tenduntur autem hi dies à rege Latinorum Proca, sive superiore Aventino, usque ad regem Romulum jam Romanorum, vel etiam usque ad regni primordia successoris ejus Numæ Pompili. Ezechias quippe rex Juda eò usque regnavit, ac per hoc per ea tempora isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Assyrium, cepitque Romanum: ut scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore exstitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in ejus semine benedictio-

b MSS. Chilon; & infra Periandrus, loco Periander. c Aliquot MSS. scriptura.

nis omnium gentium, ita occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum, non solum loquentium, verum etiam scribentium in tantæ rei futuræ testimonium solverentur. Cum enim Propheta numquam ferè defuissent populo Israël, ex quo ibi reges esse coeperunt, in usum tantummodo eorum fuere, non gentium. Quando autem ea scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoque prodesset, tunc oportebat inciperet, quando condebatur hæc civitas, quæ gentibus imperaret.

CAPUT XXVIII.

De his quæ ad Evangelium Christi pertinent, quid Osee & Amos prophetaverint.

OSÉE igitur propheta, quanto profundius quidem loquitur, tanto operosius penetrat. Sed aliquid inde sumendum est, & hic ex nostra promissione ponendum. Et erit, inquit, in loco quo dictum est eis, Non populus meus vos, vocabuntur & ipsi filii Dei vivi. Hoc testimonium propheticum de vocatione populi gentium, qui prius non pertinebat ad Deum, etiam Apostoli intellexerunt. Et quia ipse quoque populus gentium spiritaliter est in filiis Abraham, ac per hoc rectè dicitur Israël, propterea sequitur, & dicit: Et congregabuntur filii Juda & filii Israël in idipsum, & ponent sibi imperium unum, & ascendent à terra. Hoc si adhuc velimus exponere, eloqui prophetici obtunderet sapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo illi parietes, unus ex Judæis, alter ex Gentibus; ille nomine filiorum Juda, iste nomine filiorum Israël, eidem uni principatui suo in idipsum innotentes, & ascendentes agnoscantur à terra. Infantes autem carnales Israëlitas, qui nunc nolunt credere in Christum, postea credituros, id est, filios eorum, (nam utique isti in suum locum moriendo transibunt,) idem Propheta testatur, dicens, Quoniam diebus multis sedebunt filii Israël sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. Quis non videat, nunc sic esse Judæos? Sed quid adjungat, audiamus. Et postea, inquit, revertentur filii Israël, & inquirent Dominum Deum suum, & David regem suum: & stupebunt in Domino, & in bonis ipsius, in novissimis diebus. Nihil est ista prophetiâ manifestius, cum David regis nomine significatus intelligatur Christus, qui factus est, sicut dicit Apostolus, ex semine David secundam carnem. Prænuntiavit iste Propheta etiam tertio die Christi resurrectionem futuram, sicut eam prophetica altitudine prænuntiari oportebat, ubi ait: Sanabit nos post biduum, in die tertio resurgemus. Secundum hoc enim nobis dicit Apostolus, Si resurrexistis cum Christo, qua sursum sunt querite. Amos quoque de rebus talibus sic prophetat: Præpara, inquit, te, ut invocet Deum tuum Israël, quia ecce ego firmans tonitruum, & creans spiritum, & annuntians in hominibus Christum suum. Et alio loco: In illa die, inquit, refuscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reedificabo quæ ceciderunt ejus, & destructa ejus refuscitabo, &

Os. 1. 20. Ibidem 11. Eph. 2. 2. Os. 3. 4. Ibidem 5. Rom. 1. 3. Os. 6. 3. Coloss. 3. 1. Amos 4. 12. & 13. Amos 9. 11. & 12.

reedificabo ea, sicut dies sæculi: ita ut exquirant me residui hominum, & omnes gentes in quibus invocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.

CAPUT XXIX.

Quæ ab Isaiâ de Christo & Ecclesia sint prædicta.

ISAIAS propheta non est in libro duodecim Prophetarum, qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breves, in eorum comparatione qui majores ideo vocantur, quia proluxa volumina condiderunt: ex quibus est hic Isaias, quem propter eadem prophetiæ tempora subjungo supradictis duobus. Isaias ergo inter illa quæ arguit iniqua, & justa præcepit, & peccatori populo mala futura prædixit, etiam de Christo & Ecclesia, hoc est, de Rege & ea quam condidit Civitate, multo plura quam ceteri prophetavit: ita ut à quibusdam Evangelistis, quam Propheeta potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, unum de multis hoc loco ponam. Ex persona quippe Dei Patris loquens, Ecce, inquit, intelliget puer meus, & exaltabitur, & glorificabitur valde. Quemadmodum stupebunt super te multi, ita gloria privabitur ab hominibus species tua & gloria tua ab hominibus: ita mirabuntur gentes multæ super eum, & continebunt reges os suum: quoniam quibus non est annuntiatum de illo, videbunt; & qui non audierunt, intelligunt. Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? Annuntiavimus coram illo, ut infans, ut radix in terra sitienti: non est species illi, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: sed species ejus sine honore, deficiens præ omnibus hominibus. Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem: quoniam aversa est facies ejus: in honoratus est, nec magni estimatus est. Hic peccata nostra portat, & pro nobis dolet: & nos existimavimus illum esse in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra. Eraditio pacis nostra in eo: livore ejus nos sanati sumus. Omnes ut oves erravimus, homo à via sua erravit: & Dominus tradidit illum pro peccatis nostris: & ipse propter quod afflictus est, non aperuit os suum. Ut ovis ad immolandum ductus est, & ut agnus ante eum qui se tondet, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita ejus. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et dabo malignos pro sepultura ejus, & divites pro morte ejus. Quoniam iniquitatem non fecit, nec dolum in ore suo: & Dominus vult purgare eum de plaga. Si dederitis pro peccato animam vestram, videbitis semen longævum: & Dominus vult auferre à dolore animam ejus, ostendere illi lucem, & formare intellectum, justificare justum bene servientem pluribus: & peccata eorum ipse portabit. Propterea ipse hereditabit plures, & fortium dividet spolia: propter quod tradita est ad mortem anima ejus: & inter iniquos estimatus est, & ipse peccata multorum portavit, & propter peccata eorum traditus est. Hæc de Christo.

2. Jam verò de Ecclesia, quod sequitur, audiamus. Latere sterilis, inquit, quæ non parit, erumpet

a In edicione Lov. omissum est, nostra. b Hic Vind. Am. Et. & MSS. omittunt suum. Et infra loco sonat, habent tonitruum. c Apud 1 x x. sic est: Si detis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. d Edici, portavit. At MSS. portabit, Græcè est, divites.

a Edici, incipere. Melius MSS. inciperet. b Vind. Am. & plures MSS. carnaliter Israëlitas. c Sic MSS. Edici verò, qui David... instellit, iuxta Christum. d Apud 1 x x. à filii hominum. e Edici, Annuntiavimus. At MSS. Annuntiavimus. Græcè in 1 x x. est, Annuntiavimus. f Apud 1 x x. pro filii hominum.

v. infra lib. 22. c. 6.

v. supra lib. 4. c. 31.

7. om. 15. 21.

* Hieron. epist. 117.

Isai. 52. 13. &c.

Isai. 53. 1. &c.

l. b.

i.

k.

Isai. 54. 1.

Et clama quæ non parturis: quoniam multi filii deserta magis, quam ejus quæ habet virum. Dilata locum tabernaculi tui, & aulearum tuarum: sige, noli parcere, prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforta, adhuc in dextram & sinistram partem extende. Et semen tuum hereditabit gentes; & civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam confusa es; neque verearis, quia exprobrata es: quoniam confusionem æternam oblivisceris, & opprobrii viduitatis tuæ non eris memor. Quoniam Dominus faciens te, Dominus Sabaoth nomen ejus: & qui eruit te, ipse Deus Israel universæ terre vocabitur, & cetera. Verum ista sint satis: & in eis sunt exponenda nonnulla; sed sufficere arbitror quæ ita sunt aperta, ut etiam inimici intelligere cogantur inviti.

CAPUT XXX.

Quæ Michæas, & Ionas, & Joel novo Testamento congruentia prophetaverint.

MICHÆAS propheta Christum in figura ponens cujusdam magni montis, hæc loquitur: *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini paratus super vertices montium; & exaltabitur super colles. Et festinabunt ad eum plebes, & gentes multæ ibunt, & dicent, Venite, ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Jacob, & ostendet nobis viam suam, & ibimus in semitis ejus: quia ex Sion procedet lex, & verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes usque in longinquum. Prædicans iste propheta & locum in quo natus est Christus, Et tu, inquit, Bethleem domus Ephrata, minima es, ut sis in millibus Juda: ex te mihi prodiet, ut sis in principem Israël: & egredietur ab initio, & ex diebus æternitatis. Propterea dabit eos usque ad tempus parturientis pariet, & residui fratres ejus converentur ad filios Israël. Et stabit, & videbit, & pascet gregem suum in virtute Domini, & in honore nominis Domini Dei sui erunt: quoniam nunc magnificabitur usque ad summum terræ.*

2. *Jonas autem propheta non tam sermone Christum, quam sua quadam passione prophetavit, profectò apertius, quam si ejus mortem & resurrectionem voce clamaret. Ut quid enim exceptus est ventre belluino, & die tertio redditus, nisi ut significaret Christum de profundo inferni die tertio rediturum?*

3. *Johel omnia quæ prophetat, multis verbis compellit exponi, ut quæ pertinent ad Christum & Ecclesiam dilucescant. Unum tamen, quod etiam Apostoli commemoraverunt, quando in congregatos credentes Spiritus sanctus, sicut à Christo promissus fuerat, de super venit, non prætermittam. Et erit, inquit, post hæc, & effundam de Spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri & filie vestre; & seniores vestri somnia somniant, & juvenes vestri visa videbunt: & quidem in servos meos & ancillas meas in illis diebus effundam de Spiritu meo.*

Mich. 4. 1. & c.
Mich. 5. 1. & c.
Iona 2. 1.
Ait. 1. 17.
Joel. 2. 28. & 29.

^a Editi, & palos tularum tuarum sige. Emendantur ex MSS. qui habent, & aulearum tuarum: omisso, palos, juxta l. x. x. ubi Græcè legitur, & nō aulārum. Quod quidem Latine vertitur, & aulearum tuorum. Sed auleam feminino etiam genere dici, notum est ex Curtio lib. 8. si locus tamen mendo vacet.
^b Sic MSS. secundum l. x. x. At editi, usque ad tempus quo parturientis pariet.
^c Hieronymus comment. in Abdiam, Hunc, inquit, esse aiunt Hebraei, qui sub rege Samaria Achab & impiissima Tezabel parvi ætatis prophetas in specibus, qui non curaverunt genu ante Baal & c. Fuit ergo etate Josaphat regis Juda, rege Latorum Tiberio. Naum autem prophetam Josephus lib. 9. scribit fuisse temporibus Johanan

CAPUT XXXI.

Quæ in Abdia, in Naum, & Ambacu de salute mundi in Christo prænantia reperiantur.

TRES Prophetae de minoribus, Abdias, Naum, & Ambacum, nec sua tempora dicunt ipsi, nec in Chronicis Eusebii & Hieronymi, quando prophetaverint, invenitur. Abdias enim positus est quidem ab eis cum Michæa, sed non eo loco, ubi notantur tempora, quando Michæam prophetasse, ex ejus litteris constat: quod errore negligenter describentium labores alienos existimo contigisse. Duos verò alios cominoratos in codicibus Chronicorum quos habuimus, non potuimus invenire: tamen quia canone continentur, nec ipsi oportet prætereantur à nobis. Abdias, quantum ad scripturam ejus adinet, omnino brevissimus Prophetarum, adversus Idumæam loquitur, gentem scilicet Esau, ex duobus geminis filiis Isaac, nepotibus Abraham, majoris illius reprobati. Porro si Idumæam modo locutionis, quo intelligitur à parte totum, accipiamus positam esse pro gentibus: de Christo agnoscere possumus, quod ait inter cetera, *In monte autem Sion erit salus, & erit sanctum.* Et paulò post in fine ipsius prophetiæ: *Et ascendent, inquit, resalvati ex monte Sion, ut defendant montem Esau, & erit Domino regnum.* Apparet quippe id esse completum, cum resalvati ex monte Sion, id est, ex Judæa credentes in Christum, qui præcipue agnoscuntur Apostoli, ascenderunt, ut defenderent montem Esau.

Quomodo defenderent, nisi per Evangelii prædicationem salvos faciendo eos qui crediderunt, ut eruerentur de potestate tenebrarum, & transferrentur in regnum Dei? Quod consequenter expressit addendo, *Et erit Domino regnum:* Mons enim Sion Judæam significat, ubi futura prædicta est salus, & sanctum, quod est Christus Jesus. Mons verò Esau Idumæa est, per quam significata est Ecclesia gentium, quam defenderunt, sicut exposui, resalvati ex monte Sion, ut esset Domino regnum. Hoc obsecrum erat, ante quam fieret: sed factum quis non fidelis agnoscat?

2. *Naum verò propheta, immo per illum Deus, Exterminabo, inquit, sculptrilia & conflabilia: ponam sepulturam tuam: quia veloces ecce super montes pedes evangelizantis, & annuntiantis pacem. Celebra Iuda dies festos tuos, redde vota tua: quia jam non adjicient ultra, ut transeant in vetustatem. Consonatum est, consumptum est, & ablatum est. Ascendit, qui insuflat in faciem tuam, eripiens te ex tribulatione. Quis ascenderit ab inferis, & insufflaverit in faciem Judæ, hoc est, Judæorum discipulorum Spiritum sanctum, recolat, qui meminit Evangelium. Ad novum enim Testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritaliter innovantur, ut in vetustatem transire non possint. Porro per Evangelium exterminata sculptrilia & conflabilia, id est, idola deorum falsorum, & oblivioni tamquam sepulturæ tradita jam videmus, & hanc etiam in hac re pro-*

regis Juda. Denique de propheta Abacuc dicitur Danielis 14. quod prandium suum ex Juda Babylonem vulerit ad Danièlem: & cum tempore captivitatis Babylonice vaticinium esse notat Hieronymus, atque in Babylonem dirigi ejus vaticinia.
^d In editis, Abacuc: At in MSS. Ambacum.
^e Editi, adversus Idumæam gentem loquitur, scilicet Esau, unius ex duobus & c. Castigantur ad veteres codices.
^f Sic MSS. juxta l. x. x. At editi, in monte.
^g Apud Lov. omittitur ablatum est: quod in editis aliis & MSS. habetur.
^h Editi, Spiritum recolat (vel recolat) sanctorum: prava vocum interponctio, & ex MSS. emendata.

phetiam

phetiam completam esse cognoscimus.

3. *Ambacum de quo alio, quam de Christi adventu, qui futurus fuerat, intelligitur dicere, Et respondit Dominus ad me, & dixit, Scribe visum apertè in buxo; ut assequatur qui legit ea: quia adhuc visio ad tempus, & orietur in fine, & non in vacuum: si tardaverit, sustine eum, quia veniens veniet, & non morabitur?*

CAPUT XXXII.

De prophetia quæ in Oratione Ambacu & Cantico continetur.

IN Oratione autem sua cum Cantico, cui nisi Domino Christo dicit, *Domine, audivi auditio-nem tuam, & timui; Domine, consideravi opera tua, & expavi?* Quid enim hoc est, nisi præcognitæ, novæ, ac repentinæ salutis hominum ineffabilis admiratio? *In medio duorum animalium cognoscis:* quid est, nisi aut in medio duorum Testamentorum, aut in medio duorum latronum, aut in medio Moyse & Eliæ cum eo in monte fermocinantium? *Dum appropinquant anni, cognoscis; in adventu temporis ostenditur:* nec exponendum est. *In eo dum conturbata fuerit anima mea, in ira misericordie memor eris:* quid est, nisi quod Judæos in se transfiguravit, quorum gentis fuit, qui cum magna irâ turbati crucifigerent Christum, ille misericordie memor dixit, *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt? Deus de Theman veniet, & sanctus de monte umbroso & condenso.* Quod hic dictum est, *de Theman veniet:* alii interpretati sunt ab Austro, vel ab Africo: per quod significatur meridies, id est, fervor caritatis & splendor veritatis. Montem verò umbrosam atque condensam, quamvis multis modis possit intelligi, libentius acceperim Scripturarum altitudinem divinarum, quibus prophetatus est Christus. Multa quippe ibi umbrosa atque condensa sunt, quæ mentem quærentis exerceat. Inde autem venit, cum ibi eum, qui intelligit, invenit. *Operuit celos virtus ejus, & laudis ejus plena est terra:* quid est, nisi quod etiam in Psalmo dicitur, *Exaltare super celos Deus, & super omnem terram gloria tua? Splendor ejus ut lumen erit:* quid est, nisi fama ejus credentes illuminabit? *Cornua in manibus ejus sunt:* quid est, nisi trophæum crucis? *Et posuit caritatem firmam fortitudinis suæ:* nec exponendum est. *Ante faciem ejus ibit verbum, & prodiet in campum post pedes ejus:* quid est, nisi quod & ante quam huc veniret, prænantius est, & postea quam hinc reversus est, annuntiatius est? *Stetit, & terra commota est:* quid est, nisi stetit ad subveniendum; & terra commota est ad credendum? *Respexit, & tabuerunt gentes:* hoc est, miseratus est, & fecit populos pœnitentes. *Contriti sunt montes violenti:* hoc est, vim facientibus miraculis, elatorum contrita est superbia. *Defluxerunt colles æternales:* hoc est, humiliati sunt ad tempus, ut erigerentur in æternum. *Ingressus æternos ejus pro laboribus vidi:* hoc est, non sine mercede æternitatis laborem caritatis adspexi. *Tabernacula Æthiopum expavescent, & tabernacula terræ Madian:* hoc est, gentes repente perterritæ nuntio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt in jurè Romano, erunt in populo Chri-

Abacuc 2. 2. & 3.
Abacuc 3. 2. & c.
Luca 23. 34.
Psal. 56. 6.
Psal. 115. 16.
Iohan. 19. 18.

stiano. *Numquid in fluminibus iratus es Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus?* Hoc ideo dictum est, quia non venit nunc ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. *Quia ascendes super equos tuos, & equitatio tua salus:* hoc est, Evangelistæ tui portabunt te, qui reguntur à te; & Evangelium tuum salus est eis, qui credunt in te. *Intendens intendes arcum tuum super sceptrum, dicit Dominus:* hoc est, comminaberis iudicium tuum etiam regibus terræ. *Fluminibus scindetur terra:* hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, quibus dictum est, *Scindite corda vestra, & non vestimenta:* Quid est, *Videbant te, & dolebunt populi,* nisi ut lugendo sint beati? Quid est, *Dispergens aquas incessu,* nisi ambulando in eis qui te ulquequaque annuntiant, hæc atque hæc dispergis fluentia doctrinæ? Quid est, *Abyssus dedit vocem suam?* An profunditas cordis humani quid ei videretur expressit? *Altitudo phantasia suæ:* tamquam versus superioris est expositio; altitudo enim est abyssus. Quod autem ait, *phantasia suæ,* subaudiendum est, *vocem dedit:* hoc est, quod diximus, quid ei videretur expressit. Phantasia quippe visio est, quam non tenuit, non operuit, sed confitendo eruclavit. *Elevatus est sol, & luna stetit in ordine suo:* hoc est, ascendit Christus in caelum, & ordinata est Ecclesia sub rege suo. *In lacem jacula tua ibunt:* hoc est, non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. *In splendorem coruscationis armorum tuorum:* subaudiendum est, *jacula tua ibunt:* Dixerat enim suis, *Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram:* id est, comminando humiliabis homines. *Et in furore dejicies gentes:* quia eos qui se exaltant, vindicando collides. *Existi in salutem populi tui, ut salvos faceres Christos tuos; misisti in capita iniquorum mortem:* nihil horum est exponendum. *Excitasti vincula usque ad collum.* Et bona hic possunt intelligi vincula sapientiæ, ut injiciantur pedes in compedes ejus, & collum in torquem ejus. *Præcidisti in stupore mentis:* subaudiamus, *vincula:* excitavit enim bona, præcidit mala, de quibus ei dicitur, *Disrupisti vincula mea:* & hoc in stupore mentis, id est, mirabiliter. *Capita potentium movebuntur in ea:* in ea scilicet admiratione. *Adaperient morsus suos, sicut edens pauper absconsè.* Potentes enim quidam Judæorum veniebant ad Dominum facta ejus & verba mirati, & esurientes panem doctrinæ manducabant absconsè propter metum Judæorum, sicut eos prodidit Evangelium. *Et immisisti in mare equos tuos turbantos aquas multas:* quæ nihil sunt aliud, quam populi multi. Non enim alii timore converterentur, alii furore persequerentur, nisi omnes turbarentur. *Observavi, & expavit venter meus à voce orationis labiorum meorum:* & introivit tremor in ossa mea; & subtus me turbata est habitudo mea. Intendit in ea quæ dicebar, & ipsâ suâ est oratione perterritus, quam prophetice fundebat, & in qua futura cernebat. Turbatas enim populis multis, vidit imminentes Ecclesiæ tribulationes, continuoque se membrum ejus agnovit, atque ait, *Requiescam in die tribulationis:* tamquam

^d Sic MSS. At editi, quia.
^e Editio Lov. Disperges aquas in incessu. Emendatur ex editis aliis & MSS. quibus suffragantur l. x. x.
^f MSS. ut salvos facias.
^g Editi, ut vivisciant. Apud MSS. ut injiciantur.
^h Reper. hic in ea, juxta MSS. quod ab Am. Er. & Lov. omiff. est.
K k

Tom. VII.

ad eos pertinet, qui sunt spe gaudentes, in tribulatione patientes. *Et ascendam*, inquit, in populum peregrinationis meae: recedens utique à populo maligno carnalis cognationis suae, non peregrinante in hac terra, neque supernam patriam requirente. *Quoniam ficus*, inquit, *non asseret fructus, & non erunt natiuitates in vineis: mentietur opus oliuae, & campi non facient escam. Defecerunt ab esca oves, & non supersunt in praesepibus boves.* Vidit eam gentem, quae Christum fuerat occisura, ubertatem copiarum spiritalium perdituram, quas per terrenam fecunditatem more prophetico figuravit. Et quia iram Dei talem propterea passa est illa gens, quia iste continuò, *Ego autem*, inquit, *in Domino exultabo, gaudebo in Deo salutari meo. Dominus Deus meus virtus mea, statuet pedes meos in consummationem: super excelsa imponent me, ut vincam in cantico ejus*, scilicet illo cantico, de quo similia quaedam dicuntur in Psalmo: *Statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos; & immisi in os meum canticum novum, hymnum Deo nostro.* Ipse ergo vincit in cantico Domini, qui placet in ejus laude; non sua: ut qui glorietur, in Domino gloriatur. Melius autem mihi videntur quidam codices habere, *Gaudebo in Deo Jesu meo*, quam hi qui volentes id Latine ponere, nomen ipsum non posuerunt, quod est nobis amicus & dulcius nominare.

CAPUT XXXIII.

De Christo & vocatione gentium qua Jeremias & Sophonia propheta Spiritu sunt praefati.

JEREMIAS propheta de majoribus est, sicut Isaias; non de minoribus, sicut ceteri, de quorum scriptis nonnulla jam posui. Prophetavit autem regnante Josia in Jerusalem, & apud Romanos Anco Martio, jam propinquante captivitate Judaeorum. Tenet autem prophetiam usque ad quintum mensem captivitatis: sicut in ejus litteris invenimus. Sophonia autem unus de minoribus adjungitur ei. Nam & ipse in diebus Josiae prophetauit ergo Jeremias, non solum Anci Martii, verum etiam Tarquinii Prisci temporibus, quem Romani habuerunt quintum regem. Ipse enim, quando est illa captivitas facta, regnare jam coeperat. Prophetans ergo de Christo Jeremias, Spiritus, inquit, oris nostri Dominus Christus captus est in peccatis nostris: sic brevier ostendens, & Dominum nostrum Christum, & passum esse pro nobis. Item alio loco: *Hic Deus meus*, inquit, *& non estimabitur alter ad eum: qui invenit omnem viam prudentiae, & dedit eam Jacob puero suo, & Israel dilecto suo: post haec in terra visus est, & cum hominibus conversatus est.* Hoc testimonium quidam non Jeremiae, sed scribae ejus adtribuunt, qui vocabatur Baruch: sed Jeremiae celebratius habetur. Rursus idem Propheta de ipso: *Ecce*, inquit, *dies veniant, ait Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter: hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* De vocatione etiam gentium, quae futura fuerat, & eam nunc impletam cernimus, sic locutus est: *Domine Deus meus & refugium meum in die malorum: ad te gentes*

a In MSS. juxta Græc. l. xx. At editi, in terris.
b Vind. Am. Et perique MSS. & progenies: omisso in.
c MSS. In illo die confusio: abluere negante particula.
d Nonnulli MSS. in Istraël. Græc. est rō Istraël.

venient ab extremo terra, & dicent, Verè mendacia coluerunt patres nostri simulacra, & non est in illis utilitas. Quia verò non erant eum agniture Judaei, à quibus eum & occidi oportebat, sic idem Propheta significat: *Grave cor per omnia, & homo est, & quis cognoscat eum?* Hujus est etiam illud quod in libro decimo-septimo posui de Testamento novo, cujus est mediator Christus. Ipse quippe Jeremias ait, *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Jacob Testamentum novum: & cetera quae ibi leguntur.*

Sophonia autem propheta, qui cum Jeremia prophetabat, hac praedicta de Christo interim ponam: *Exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae, in futurum: quia judicium meum, ut congregem gentes, & colligam regna.* Et iterum: *Horribilis, inquit, Dominus super eos, & exterminabit omnes deos terrae; & adorabit eum vir de loco suo, omnes insulae gentium.* Et paulò post: *Tunc*, inquit, *invertam in populos linguam, & in progenies ejus, ut omnes invocent nomen Domini, & serviant ei sub uno jugo; à sinibus fluminum Aethiopiae afferent mihi hostias. In illo die non confundentur ex omnibus adinventioibus tuis, quas impiè egisti in me: quia tunc auferam abs te pravitates injuriae tuae: & jam non adicies, ut magnificeris super montem sanctum meum: & subrelinquam in te populum mansuetum & humilem, & verebuntur à nomine Domini, qui reliqui fuerint Israel.* Haec sunt reliquiae, de quibus alibi prophetatur, quod Apostolus etiam commemorat: *Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquiae salvae fient.* Haec quippe in Christum illius gentis reliquiae crediderunt.

CAPUT XXXIV.

De prophetia Danielis & Ezechielis, quae in Christum Ecclesiamque concordat.

IN ipsa porrò Babyloniae captivitate prius prophetaverunt Daniel & Ezechiel, alii scilicet duo ex Prophetis majoribus. Quorum Daniel etiam tempus, quo venturus fuerat Christus passurus, numero definivit annorum: quòd longum est computando monstrare, & ab aliis factitatum est ante nos. De potestate verò ejus & gloria, sic locutus est: *Videbam*, inquit, *in visu noctis, ecce cum nubibus cali: ut filius hominis veniens erat, & usque ad vestigium dierum pervenit; & in conspectu ejus praelatus est; & ipsi datus est principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus & linguae ipsi servient. Potestas ejus, potestas perpetua, quae non transibit; & regnum ejus non corrumpetur.*

Ezechiel quoque more prophetico per David Christum significans, quia carnem de David femine assumpsit, propter quam formam servi, qua factus est homo, etiam servus Dei dicitur idem Dei Filius; sic eum prophetando praeannuntiat ex persona Dei Patris: *Et suscitabo*, inquit, *super pecora mea pastorem unum qui pascat ea, servum meum David: & ipse pascet ea, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus sum.* Et alio loco: *Et rex*, inquit, *erit omnibus imperans: & non erunt ultra duae gentes, nec dividuntur amplius in duo regna: neque polluentur ultra in idolis suis, & abominationibus suis, & in cunctis iniquitatibus suis. Et salvos eos faciam de universis sedibus suis, in quibus peccaverunt*

a In veteribus libris constanter scriptum, Ezechiel.
b MSS. aliquot, & Ecclesia. Ceteri ferè omnes, & Ecclesia.
c Lov. & filius. Verius MSS. ut filium.
d Plures MSS. quia.

runt, & mundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero illis Deus: & servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum.

CAPUT XXXV.

De trium Prophetarum vaticinio, id est, Aggaei, Zachariae, & Malachiae.

RESTANT tres minores Prophetae, qui prophetaverunt in fine captivitatis, Aggaeus, Zacharias, Malachias. Quorum Aggaeus Christum & Ecclesiam hac apertius brevitate prophetat: *Hac dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo caelum, & terram, & mare, & aridam, & movebo omnes gentes; & veniet desideratus cunctis gentibus.* Haec propheta partim jam completa cernitur, partim speratur in fine complenda. Movit enim caelum Angelorum & siderum testimonio, quando incarnatus est Christus. Movit terram ingenti miraculo, de ipso virginis partu. Movit mare & aridam, cum & in insulis & in orbe toto Christus annuntiatur. Ita moveri omnes gentes videmus ad fidem. Jam verò quod sequitur, *Et veniet desideratus cunctis gentibus*, de novissimo ejus expectatur adventu. Ut enim desideratus esset expectantibus, prius oportuit eum dilectum esse credentibus.

Zacharias de Christo & Ecclesia, *Exsulta*, inquit, *valde filia Sion, jubila filia Jerusalem: ecce Rex tuus venit tibi, justus, & salvator; ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinae: & potestas ejus à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad fines terrae.* Hoc quando factum sit, ut Dominus Christus in itinere jumentorum hujus generis uteretur, in Evangelio legitur: ubi & haec propheta commemoratur ex parte, quantum illi loco sufficere visum est. Alio loco ad ipsum Christum in Spiritu prophetiae loquens de remissione peccatorum per ejus sanguinem, *Tu quoque*, inquit, *in sanguine testamenti tui emisisti vitulos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Quid per hunc lacum velit intelligi, possunt diversa sentiri, etiam secundum rectam fidem. Mihi tamen videtur non eo significari melius, nisi humanae feriae siccam profunditatem quodam modo & sterilem, ubi non sunt fluentia justitiae, sed iniquitatis lutum. De hoc quippe etiam in Psalmo dicitur: *Et eduxit me de lacu miseriae, & de luto limi.*

Malachias prophetans Ecclesiam, quam per Christum cernimus propagatam, Judaeis apertissime dicit ex persona Dei: *Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificabitur & offeretur nomini meo oblatio munda: quia magnum nomen meum in gentibus, dicit Dominus.* Hoc sacrificium per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedec, cum in omni loco à solis ortu usque ad occasum Deo jam videamus offerri, sacrificium autem Judaeorum, quibus dictum est, *Non est mihi voluntas in vobis, nec accipiam de manibus vestris munus*, cessasse negare non possunt, quid adhuc expectant alium Christum, cum hoc quod prophetatum legunt & impletum vident, impleri non potuerit, nisi per ipsum? Dicit enim paulò post de ipso ex persona Dei: *Testamentum*

a Vind. Am. & MSS. super asinum.
b Lov. orbis terra. Abest orbis à ceteris libris.
c Sic plures MSS. juxta l. xx. At editi, ambulabit mecum, & multos convertet.
d Editi, in die. MSS. in diem: juxta Græc. l. xx.

*meum erat cum eo vita & pax: & dedi ei ut timere timeret me, & à facie nominis mei revereretur. Lex veritatis erat in ore ipsius, in pace dirigens ambulavit mecum, & multos convertit ab iniquitate: quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, & legem inquirent ex ore ejus; quoniam angelus Domini omnipotentis est. Nec mirandum est, quia omnipotentis Dei angelus dictus est Christus Jesus. Sicut enim servus propter formam servi, in qua venit ad homines; sic & angelus propter Evangelium, quod nuntiavit hominibus. Nam si Græca ista interpretemur, & Evangelium bona nuntiatio est, & angelus nuntius. De ipso quippe iterum dicit, *Ecce mitto angelum meum, & prospiciet viam ante faciem meam: & subitò veniet in templum suum Dominus quem vos queritis, & angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus omnipotens: & quis sustinebit diem introitus ejus? aut quis resistet in adpectu ejus?* Hoc loco & primum & secundum Christi praeannuntiavit adventum: primum scilicet, de quo ait, *Et subitò veniet in templum suum*; id est, in carnem suam, de qua dixit in Evangelio, *Solvite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud*: secundum verò, ubi ait, *Ecce venit, dicit Dominus omnipotens, & quis sustinebit diem introitus ejus, aut quis resistet in adpectu ejus?* Quod autem dicit, *Dominus quem vos queritis, & angelus testamenti quem vos vultis*: significavit utique etiam Judaeos secundum Scripturas quas legunt, Christum querere, & velle. Sed multi eorum, quem quaesierunt & voluerunt, venisse non agnoverunt, excæcati in cordibus suis præcedentibus meritis suis. Quod sanè hinc nominat testamentum, vel supra, ubi ait, *Testamentum meum erat cum eo*; vel hic, ubi eum dixit angelum testamenti: novum procul dubio Testamentum debemus accipere, ubi sempiterna; non vetus, ubi temporalia sunt promissa: quae pro magno habentes plurimi infirmi, & Deo vero talium rerum mercede servientes, quando vident eis impios abundare, turbantur. Propter quod idem Propheta, ut novi Testamenti beatitudinem æternam, quae non dabitur nisi bonis, distingueret à veteris terrena felicitate, quae plerumque datur & malis: *Ingrava stis*, inquit, *super me verba vestra, dicit Dominus, & dixistis, In quo deivaximus de te? Dixistis, Vanus est omnis, qui servit Deo; & quid plus, quia custodivimus observationes ejus, & quia ambulavimus supplicantes ante faciem Domini omnipotentis? Et nunc nos beatificamus alienos, & reatificamus omnes qui faciunt iniqua: & adversati sunt Deo, & salvi facti sunt. Haec oblocuti sunt, qui timebant Dominum, unusquisque ad proximum suum: & animadvertit Dominus, & audivit: & scripsit librum memoriae in conspectu suo, eis qui timebant Dominum, & reverentur nomen ejus. Isto libro significatum est Testamentum novum. Denique quod sequitur, audiamus: *Et erunt mihi, dicit Dominus omnipotens, in diem, qua ego facio, in acquisitionem; & eligam eos, sicut homo eligit filium suum servientem sibi: & convertentini, & videbitis inter justum & injustum, & inter servientem Deo, & non servientem. Quoniam ecce dies venit ardens sicut clibanus, & concremabit eos: & erunt omnes alienigenae, & omnes facientes iniquitatem***

stipula, & incendet illos dies qui adveniet, dicit A Dominus omnipotens: & non derelinquetur eorum ra- dix, neque sarmentum. Et orietur vobis rimentibus nomen meum, sol iustitiae: & sanitas in pennis ejas: & exibitis, & exultabitis sicut vituli ex vinculis resoluti; & concubabitis iniquos, & erunt cinis sub pedibus vestris in die, in quo ego facio, dicit Dominus omnipotens. Hic est qui dicitur dies iudicii: de quo suo loco, si Deus voluerit, loquemur uberius.

CAPUT XXXVI.

De Esdra & libris Machabæorum.

OST hos tres Prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis populi ex Babylonica servitute scripsit etiam Esdras, qui magis rerum gestarum scriptor est habitus, quam propheta: sicuti est & liber, qui appellatur Esther: cujus res gesta in laudem Dei non longè ab his temporibus invenitur: nisi fortè Esdras in eo Christum prophetasse intelligendus est, quòd inter juvenes quosdam orta quæstione, quid amplius valeret in rebus; cum reges unus dixisset, alter vinum, tertius mulieres, quæ plerumque regibus imperarent: idem tamen tertius veritatem super omnia demonstravit esse victricem. Consulto autem Evangelio, Christum cognoscimus esse veritatem. Ab hoc tempore apud Judæos restitutum templo: quorum supplicatio temporum non in Scripturis sanctis, quæ canonicæ appellantur, sed in aliis invenitur, in quibus sunt & Machabæorum libri, quos non Judæi, sed Ecclesia pro canonicis habet, propter quorundam Martyrum passiones vehementes atque mirabiles, qui ante quàm Christus venisset in carnem, usque ad mortem pro Dei lege certaverunt, & mala gravissima atque horribilia pertulerunt.

CAPUT XXXVII.

Quod prophetica auctoritas omni origine gentis philosophia invenitur antiquior.

TEMPORE igitur Prophetarum nostrorum, quorum jam scripta ad notitiam ferè omnium gentium pervenerunt, philosophi gentium nondum erant, qui hoc etiam nomine vocarentur, quod cœpit à Samio Pythagora, qui eo tempore, quo Judæorum est soluta captivitas, cœpit excellere atque cognosci. Multo ergo magis ceteri philosophi post Prophetas reperiuntur fuisse. Nam ipse Socrates Atheniensis, magister omnium qui tunc maximè claruerunt, tenens in ea parte, quæ moralis vel activa dicitur, principatum, post Esdras in Chronicis invenitur. Non multo post etiam Plato natus est, qui longè ceteros Socratis discipulos anteciret. Quibus si addamus etiam superiores, qui nondum philosophi vocabantur, septem scilicet Sapientes, ac deinde debet videri Thaleti successerunt, in perscrutanda natura rerum studium ejus imitati, Anaximandrum scilicet & Anaximenem & Anaxagoram, aliosque nonnul-

a MSS. in carne. b Omnes MSS post pervenerunt, sic proseguuntur, & multo magis post eos fuerunt philosophi gentium, qui hoc etiam nomine vocantur. c Pythagoras floruit Olympiade, juxta Diogenem Laërtium, sexagesimâ. Ipsum Eusebius in Chronico ad Olympiadem 61. refert, & lib 10. de preparat. Evangel. c. 3. scribit claruisse Olympiade 62. pontifice apud Hebræos Jesu filio Josedech, & principe Zorobabel, quo tempore prophetabant Aggæus, Zacharias & Malachias, regnabat autem apud Romanos Servius Sulpicius. Jamblicus circa Olympiadem 62. venisse in Italiam scribit: id Cicero 1. Tuscul. dicit imperante Tarquinio superbo contigisse, idemque 4. Tuscul. prodit

Esdra 33. 10. &c.

* V. lib. 1. de doctrina Christiana c. 8. & lib. 1. contra epistol. Gaudenii 6. 31.

los, ante quàm Pythagoras philosophum primus profiteretur, nec illi Prophetas nostros universos temporis antiquitate præcedunt: quando quidem Thales, post quem ceteri fuerunt, regnante Romulo eminuisse fertur, quando de fontibus Israël in eis litteris, quæ toto orbe manarent, prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poetæ, Orpheus, Linus, Musæus, & si quis alius apud Græcos fuit, his Prophetis Hebræis, quorum scripta in auctoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipsi verum theologum nostrum Moysen, qui unum verum Deum veraciter prædicavit, cujus nunc scripta in auctoritatis canone prima sunt, tempore prævenere: ac per hoc quantum ad Græcos adtinet, in qua lingua litteræ hujus sæculi maximè ferbuerunt, nihil habent unde sapientiam suam jactent, quo religione nostra, ubi vera sapientia est, si non superior, saltem videatur antiquior. Verùm, quod fatendum est, non quidem in Græcia, sed in barbaris gentibus, sicut in Ægypto, jam fuerat ante Moysen nonnulla doctrina, quæ illorum sapientia diceretur: alioquin non scriptum esset in libris sanctis, Moysen eruditum fuisse omni sapientiâ Ægyptiorum, tunc utique quando ibi natus est, & à filia Pharaonis adoptatus atque nutritus, etiam liberaliter educatus est. Sed nec sapientia Ægyptiorum sapientiam Prophetarum nostrorum tempore antecedere potuit, quando quidem & Abraham propheta fuit. Quid autem sapientiæ esse potuit in Ægypto, ante quàm eis Isis, quam mortuam tanquam deam magnam colendam putaverunt, litteras traderet? Isis porrò Inachi filia fuisse proditur, qui primus regnare cœpit Argivis, quando Abraham jam nepotes reperiuntur exorti.

CAPUT XXXVIII.

Quod quædam sanctorum scripta ecclesiasticis canonis propter nimiam non receperit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris infererentur.

JAM verò si longè antiquiora repetam, & ante illud grande diluvium noster erat utique Noë patriarcha, quem prophetam quoque non immeritò dixerim: si quidem ipsa arca quam fecit, & in qua cum suis evasit, prophetia nostrorum temporum fuit. Quid Enoch septimus ab Adam, nonne etiam in canonica epistola apostoli Judæ prophetasse prædicatur? Quorum scripta ut apud Judæos & apud nos in auctoritate non essent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris. Nam & proferuntur quædam quæ ipsorum esse dicantur ab eis qui pro suo sensu passim, quod volunt, credunt. Sed ea castitas canonis non recepit, non quòd eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas, sed quòd ista esse non credantur ipsorum. Nec mirum debet videri, quòd suspecta habentur, quæ sub tantæ antiquitatis nomine proferuntur, quando quidem in ipsa historia regum Juda & regum Israël, quæ res

fuisse cum in Italia iisdem temporibus quibus J. Brutus patriam liberavit. Pythagoras mortem obiit Olympiade 70. anno ejus, juxta Eusebii Chronicon, quarto vel quinto, id est, ante Christum circiter 498. cum vixisset annos 80. vel 90. ut auctor est Laërtius. d Socratem Diogenes Laërtius natum scribit anno quarto Olympiadis 77. qui in annum 468. ante Christum incurrit; mortuum verò esse anno primo Olympiadis 95. ætatis anno 70. e Plato, uti Laërtius ex Apollodoro scribit, natus est Olympiade 88. ejusque anno primo. Mortuus est anno primo Olympiadis 108. qui est annus ante Christum 348. sine ipse ætatis annum ageus 87. f Sola editio Lov. emicisse. g Sic MSS. Editi verò, Juda.

CAPUT XL.

De Ægyptiorum mendacissima vanitate, quæ antiquitati scientiæ suæ centum millia adscribit annorum.

gestas continet, de quibus eidem Scripturæ canonice credimus, commemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, & in libris aliis inveniri dicuntur, quos Prophetæ scripserunt, & alicubi eorum quoque Prophetarum nomina non tacentur; nec tamen inveniuntur in canone, quem recepit populus Dei. Cujus rei, fateor, causa me later; nisi quòd existimo, etiam ipsos, quibus ea quæ in auctoritate religionis esse deberent, sanctus utique Spiritus revelabat, alia sicut homines historicà diligentia, alia sicut Prophetas inspiratione divinâ scribere potuisse; atque hæc ita fuisse distincta, ut illa tanquam ipsis, ista verò tanquam Deo per ipsos loquenti, judicaretur esse tribuenda; ac sic illa pertinerent ad ubertatem cognitionis, hæc ad religionis auctoritatem: in qua auctoritate custoditur canon, præter quem si qua jam etiam sub nomine veterum Prophetarum scripta proferuntur, nec ad ipsam copiam scientiæ valent, quoniam utrum eorum sint, quorum esse dicuntur, incertum est; & ob hoc eis non habetur fides, maximè his in quibus etiam contra fidem librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea profus non esse apparet illorum.

CAPUT XXXIX.

De Hebræis litteris, quæ nunquam in suæ linguæ proprietate non fuerint.

NON itaque credendum est, quod nonnulli arbitrantur, Hebræam tantum linguam per illum qui vocabatur Heber, unde Hebræorum vocabulum est, fuisse servatam, atque inde pervenisse ad Abraham, Hebræas autem litteras à lege cœpisse, quæ data est per Moysen, sed potius per illam successionem patrum, memoratam linguam cum suis litteris custoditam. Denique Moyses in populo Dei constituit, qui docendis litteris præfessent, prius quàm divina legis ulla litteras nosset. Hos appellat Scriptura *קראינים תלמידי משה*, qui Latine dici possunt litterarum inductores vel introductores, eo quòd eas inducant, id est, introducant quodam modo in corda discipulorum, vel in eas potius ipsos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate sapientiæ suæ super Patriarchas & Prophetas nostros, quibus inerat divina sapientia, ullâ se vanitate jactaverit, quando nec Ægyptus invenitur, quæ solet falsò & inaniter de suarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicumque sapientiâ suâ Patriarcharum nostrorum tempore prævenisse sapientiam. Neque enim quisquam dicere audebit mirabilium disciplinarum eos peritissimos fuisse, ante quàm litteras nosset, id est, ante quàm Isis eò venisset, easque ibi docuisset. Ipsa porrò eorum memorabilis doctrina, quæ appellata est sapientia, quid erat, nisi maximè astronomia, & si quid aliud talium disciplinarum magis ad exercenda ingenia, quàm ad illuminandas verè sapientiâ mentes valere solet? Nam quod adtinet ad philosophiam, quæ se docere profitetur aliquid, unde fiant homines beati, circa tempora Mercurii, quem Trismegistum vocaverunt, in illis terris ejusmodi studia claruerunt: longè quidem ante sapientes vel philosophos Græciæ, sed tamen post Abraham, & Isaac, & Jacob, & Joseph; nimirum etiam post ipsum Moysen. Eo quippe tempore, quo Moyses natus est, fuisse reperitur Atlas ille magnus astrologus, Promethei frater, maternus avus Mercurii majoris, cujus nepos fuit Trismegistus iste Mercurius.

philosophie originis.

FRUSTRA itaque vanissima præsumptione garrunt quidam, dicentes, ex quo rationem siderum comprehendit Ægyptus, amplius quàm centum annorum millia numerari. In quibus enim libris istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia litteras magistra Ifide didicerunt? Non enim parvus auctor est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod à litterarum etiam divinarum veritate non dissonat. Cum enim ab ipso primo homine, qui est appellatus Adam, nondum sex millia annorum compleantur, quomodo non isti ridendi potius, quàm refellendi sunt, qui de spatio temporum tam diversa, & huic exploratæ veritati tam contraria prefatere conantur? Cui enim melius narranti præterita credimus, quàm qui etiam futura prædixit, quæ præsentia jam videmus? Nam & ipsa historicorum inter se dissonantia copiam nobis præbet, ut ei potius credere debeamus, qui divinæ, quam tenemus, non repugnat historiæ. Porrò autem civis impiæ Civitatis, diffusi usquequaque per terras, cum legunt doctissimos homines, quorum nullius contemnenda videatur auctoritas, inter se de rebus gestis ab ætatis nostræ memoria remotissimis discrepantes, cui potius credere debeant, non inveniunt. Nos verò in nostræ religionis historia, fulti auctoritate divina, quidquid ei resistit, non dubitamus esse falsissimum, quomodolibet sese habeant cetera in secularibus litteris; quæ seu vera seu falsa sint, nihil momenti afferunt, quo rectè beatèque vivamus.

CAPUT XL I.

De philosophicarum opinionum dissensionibus, & canonicarum apud Ecclesiam concordia Scripturarum.

UT autem jam cognitionem omitteremus historiæ, ipsi philosophi, à quibus ad ista progressi sumus, qui non videntur laborasse in studiis suis, nisi ut invenirent quomodo vivendum esset accommodatè ad beatitudinem capessendam, cur dissenserunt & à magistris discipuli, & inter se condiscipuli, nisi quia ut homines humanis sensibus & humanis ratiocinationibus ista quæstionem? Ubi quamvis esse potuerit & studium gloriandi, quo quisque alio sapientior & acutior videri cupit, nec sententiæ quodam modo addictus alienæ, sed sui dogmatis & opinionis inventor: tamen ut nonnullos vel etiam plurimos eorum fuisse concedam, quos à suis doctoribus vel discendi sociis amor veritatis abruperit, ut pro ea certarent, quam veritatem putarent, sive illa esset, sive non esset; quid agit, aut quòd vel quâ, ut ad beatitudinem perveniant, humana se porrigit infelicitas, si divina non ducit auctoritas? Denique auctores nostri, in quibus non frustra sacrarum litterarum figuræ & terminatur canon, absit ut inter se aliqua ratione dissentiant. Unde non immeritò, cum illa scriberent, eis Deum vel per eos locutum, non pauci in scholis atque gymnasiis litigiosis disputationibus garruli, sed in agris atque in urbibus cum doctis atque indoctis tot tantique populi crediderunt. Ipsi sanè pauci esse debuerunt, ne multitudo vilesceret, quod religione carum esse oporteret: nec tamen ita pauci, ut eorum non sit miranda consensus. Neque enim in multitudine

philosophorum, qui labore etiam litterario monumenta suorum dogmatum reliquerunt, facile quis invenerit, inter quos cuncta quae sensere conveniant: quod ostendere hoc Opere longum est.

2. Quis autem sectae cujuslibet auctor sic est in hac daemonicola Civitate approbatus, ut ceteri improbarentur, qui diversa & adversa senserunt? Nonne apud Athenas & Epicurei clarebant, asserentes res humanas ad deorum curam non pertinere, & Stoici, qui contraria sentientes, eas regi atque muniri diis adiutoribus atque tutoribus disputabant? Unde miror cur Anaxagoras reus factus sit, quia solem esse dixit lapidem ardentem, negans utique deum; cum in eadem civitate gloria floruerit Epicurus, vixeritque securus, non solum solem vel ullum siderum deum esse non credens, sed nec Jovem, nec ullum deorum omnino in mundo habitare contendens, ad quem preces hominum supplicationesque perveniant. Nonne ibi Aristippus in voluptate corporis summum bonum ponens, ibi Antisthenes virtute animi potius hominem fieri beatum asseverans, duo philosophi nobiles & ambo Socratici, in tam diversis atque inter se contrariis finibus vitae summam locantes, quorum etiam ille fugiendam, iste administrandam sapienti dicebat esse rempublicam, ad suam quisque sectam sectandam discipulos congregabat? Nempe palam in conspicua & notissima porticu, in gymnasio, in hortulis, in locis publicis ac privatis, ceteratim pro sua quisque opinione certabant: alii asserentes unum, alii innumerabiles mundos, ipsum autem unum alii ortum esse, alii vero initium non habere, alii interitum, alii semper futurum, alii mente divina, alii fortuito & casibus agi: alii immortales esse animas, alii mortales; & qui immortales, alii revolvi in bestias, alii nequaquam; qui vero mortales, alii mox interire post corpus, alii vivere etiam postea vel paululum, vel diutius, non tamen semper: alii in corpore constituentes finem boni, alii in animo, alii in utroque, alii extrinsecus posita etiam bona ad animum & corpus addentes: alii sensibus corporis semper, alii non semper, alii numquam, putantes esse credendum. Has & alias penes innumerabiles dissensiones philosophorum, quis unquam populus, quis senatus, quae potestas vel dignitas publica impiae Civitatis dijudicandas, & alias probandas ac recipiendas, alias improbandas repudiandasque curavit, ac non passim sine ullo iudicio confusaeque habuit in gremio suo tot controversias hominum dissidentium, non de agris & domibus, vel quacumque pecuniaria ratione, sed de his rebus, quibus aut miserè vivitur aut beatè? Ubi etsi aliqua vera dicebantur, eadem licenti dicebantur & falsa; prorsus ut non frustra talis Civitas mysticum vocabulum Babylonis acceperit. Babylon quippe interpretatur confusio, quod nos jam dixisse meminimus. Nec interest diaboli regis ejus, quam contrariis inter se rixentur erroribus, quos merito multae variaeque impietatis pariter possideret.

3. At verò gens illa, ille populus, illa Civitas, illa respublica, illi Israelitae, quibus credita sunt eloquia Dei, nullo modo pseudopphetas cum veris Prophetis pari licentià confuderunt: sed concordantes inter se atque in nullo dissidentes, sa-

^a In MSS. paritate licentiæ.
^b Omnes propè MSS. Ptolomæorum: & constanter Ptolomæi, lo-

crarum litterarum veraces ab eis agnoscebantur & tenebantur auctores. Ipsi eis erant philosophi, hoc est, amatores sapientiæ, ipsi sapientes, ipsi theologi, ipsi prophetae, ipsi doctores probitatis atque pietatis. Quicumque secundum illos sapuit & vixit, non secundum homines, sed secundum Deum, qui per eos locutus est, sapuit & vixit. Ibi si prohibitum est sacrilegium, Deus prohibuit. Si dictum est, *Honora patrem tuum & matrem tuam*, Deus iussit. Si dictum est, *Non machaberis, Non homicidium facies, Non furaberis*, & cetera hujusmodi, non haec ora humana, sed oracula divina fuderunt. Quid quid philosophi quidam inter falsa, quae opinati sunt, verum videre potuerunt, & laboriosis disputationibus persuadere moliti sunt, quod mundum istum fecerit Deus, eumque ipse providentissimus administret, de honestate virtutum, de amore patriæ, de fide amicitiae, de bonis operibus atque omnibus ad mores probos pertinentibus rebus, quamvis nescientes ad quem finem, & quoniam modo essent ista omnia referenda, prophetis, hoc est divinis vocibus, quamvis per homines, in illa Civitate populo commendata sunt, non argumentationum concertationibus inculcata, ut non hominis ingenium, sed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognosceret.

CAPUT XLII.

Qua dispensatione providentiæ Dei Scripturæ sacre veteris Testamenti ex Hebræo in Græcum eloquium translatae sint, ut universis gentibus innotescerent.

HAS sacras litteras etiam unus Ptolemæorum regum Aegypti nosse studuit & habere. Nam post Alexandri Macedonis, qui etiam Magnus cognominatus est, mirificentissimam minimeque diuturnam potentiam, qua universam Asiam, immo penè totum orbem, partim vi & armis, partim terrore subegerat, quando inter cetera Orientis etiam Judæam ingressus obtinuit, eo mortuo Comites ejus, cum regnum illud amplissimum non pacificè inter se possessuri divisissent, sed potius dissipassent, bellis omnia vastaturi, Ptolemæos reges habere cepit Aegyptus: quorum primus Lagi filius, multos ex Judæa captivos in Aegyptum transfudit. Huic autem succedens alius Ptolemæus, qui est appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat subjugatos, liberos redire permisit: insuper & dona regia in templum Dei misit, petivitque ab Eleazaro tunc pontifice, dari sibi Scripturas, quas profectò audierat famam prædicante divinas; & ideo concupiverat habere in bibliotheca, quam nobilissimam fecerat. Has ei cum idem pontifex misisset Hebræas, post etiam ille interpretes postulavit; & dati sunt septuaginta duo, de singulis duodecim tribubus seni homines, linguæ utriusque doctissimi, Hebrææ scilicet atque Græcæ. Quorum interpretatio ut Septuaginta vocetur, jam obtinuit consuetudo. Traditur sanè tam mirabilem ac stupendum planèque divinum in eorum verbis fuisse consensum, ut cum ad hoc opus separatim singuli sederint, (ita enim Georum fidem Ptolemæo placuit explorare, in nullo verbo, quod idem significaret & tantumdem valeret, vel in verborum ordine, alter ab altero discreparet: sed tamquam unus esset interpret, ita quod omnes interpretati sunt, unum erat: quoniam vera Spiritus erat unus in omnibus. Et ideò

^a Ptolemæus.
^b Edicti, Orientis regna, Absciti regna à MSS.

tam mirabile Dei munus acceperant, ut illarum Scripturarum, non tamquam humanarum, sed sicut erant, tamquam divinarum, etiam isto modo commendaretur auctoritas, credituris quandoque gentibus profutura, quod jam videmus effectum.

CAPUT XLIII.

De auctoritate Septuaginta Interpretum, quæ, salvo honore Hebræi stili, omnibus sit interpretibus præferenda.

NAM cum fuerint & alii interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra illa eloquia transfulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotus; sicut etiam illa est interpretatio, cujus auctor non apparet, & ob hoc sine nomine interpretis, Quinta editio nuncupatur: hanc tamen quæ Septuaginta est, tamquam sola esset, sic recepit Ecclesia, eaque utuntur Græci populi Christiani, quorum plerique utrum alia sit aliqua ignorent. Ex hac Septuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ Latinæ tenent. Quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus, homo doctissimus, & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem, Septuaginta verò interpretes in multis errasse contendunt: tamen Ecclesiæ Christi tot hominum auctoritati, ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicant præferendum: quia etsi non in eis unus apparuisset Spiritus, sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suæ Septuaginta docti more hominum contulissent, ut quod placuisset omnibus hoc maneret, nullus eis unus interpret debuit anteponi: cum verò tantum in eis signum divinitatis apparuit, profectò quisquis alius illarum Scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpret est verax, aut congruit illis Septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in Septuaginta viris, quando illa interpretati sunt: qui profectò auctoritate divina & aliud dicere potuit, tamquam Propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem Spiritus diceret; & hoc ipsum aliter, ut si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret; & aliquid præmittere, & aliquid addere, ut etiam hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitum, quam verbis debet interpret, sed divinam potius potestatem, quæ mentem prelebat & regebat interpretis. Nonnulli autem codices Græcos interpretationis Septuaginta ex Hebræis codicibus emendandos putarunt: nec tamen ausi sunt detrahere, quod Hebræi non habebant, & Septuaginta posuerunt; sed tantummodo addiderunt quæ in Hebræis inventa, apud Septuaginta non erant, eaque signis quibusdam in stellarum modum factis, ad capita eorumdem versuum notaverunt, quæ si-

^a Aquila, homo semi-Judæus & semi-Christianus, interpretationem suam edidit sub Hadriano, circa annum Christi 130. post LXX. editionem elapsis annis plus 400. Symmachus profelytus sitam sub Aurelio vel sub Severo scripsit, circa annum Christi 200. Theodotus, primò Marcionita & postea Judæus, suam ante Symmachum confecit, non longè à tempore Commodi, circiter annum Christi 180. Hunc post Symmachum Augustinus Epiphanius aliosque fe-

gna asteriscos vocant. Illa verò quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, similiter ad capita versuum jacentibus virgulis, sicut scribuntur uncia, signaverunt. Et multi codices has incertas habentes usquequaque diffusi sunt & Latini. Quæ autem non prætermissa vel addita, sed aliter dicta sunt, sive alium sensum faciant etiam ipsum non abhorrentem, sive alio modo eundem sensum explicare monstrantur, nisi utriusque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si igitur, ut oportet, nihil aliud intueamur in Scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei Spiritus, quidquid est in Hebræis codicibus, & non est apud interpretes Septuaginta, noluit ea per istos, sed per illos Prophetas Dei Spiritus dicere. Quidquid verò est apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus non est, per istos ea maluit, quam per illos, idem Spiritus dicere, sic ostendens utroque fuisse Prophetas. Isto enim modo alia per Isaiam, alia per Jeremiam, alia per alium atque alium Prophetam, vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, ut voluit. Quidquid porò apud utroque invenitur, per utroque dicere voluit unus atque idem Spiritus: sed ita, ut illi præcederent prophetando, isti sequerentur prophetice illos interpretando: quia sicut in illis vera, & concordantia dicentibus unus pacis Spiritus fuit, sic & in istis non secum conferentibus, & tamen tamquam uno ore cuncta interpretantibus, idem Spiritus unus apparuit.

CAPUT XLIV.

Quid intelligendum sit de Ninivitarum excidio, cujus denuntiatio in Hebræo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui brevitate concluditur.

SED ait aliquis, Quomodo sciam quid Jonas propheta dixerit Ninivitis, utrum, *Triduum, & Ninive everteretur*, an *Quadraginta dies*? Quis enim non videat non potuisse utrumque tunc dici à Propheta, qui missus fuerat terrere comminatione imminentis exitii civitatem? Cui si tertio die fuerat futurus interitus, non utique quadragesimo die: si autem quadragesimo, non utique tertio. Si ergo à me quaeritur, quid horum Jonas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, *Quadraginta dies, & Ninive everteretur*. Septuaginta quippe longè posterius interpretati aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, & in unum eundemque sensum, quamvis sub altera significatione, concurreret, admoneretque lectorem, utraque auctoritate non sprete, ab historia sese ad tollere ad ea requirenda, propter quæ significanda historia ipsa conscripta est. Gesta sunt quippe illa in Ninive civitate, sed aliquid etiam significaverunt, quod modum illius civitatis excedat: sicut gestum est, quod ipse Propheta in ventre ceti triduo fuit, & tamen alium significavit in profundo inferni triduo futurum, qui Dominus est omnium Prophetarum. Quapropter si per illam civitatem rectè accipitur Ecclesia gentium prophetice figurata, everisa scilicet per penitentiam, ut qualis fuerat jam non esset; hoc quoniam per Christum factum est in Ecclesia gentium, cujus illa Ninive fi-

cutus memoratob id forsitan quod in Hexaplis ab Origene posita esset juxta Aquilæ editionem prior Symmachi, & postior Theodotus editionem. Porò præter Quintam editionem inventam Hierichunte, cujus hic meminit Augustinus, celebratur & Sexta editio inventa Nicopoli, utraque Hexaplis iisdem Origenianis, ut ferunt, quinto & sexto loco inserta. Sed Sexta illa Augustino ignota fuisse videtur.
^b Lov. Græci & Latini. Edicti alii & MSS. non habent GRÆCI.

guram gerebat, sive per quadraginta dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus; per quadraginta scilicet, quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem, & ascendit in caelum; per triduum verò, quia die tertio resurrexit: tamquam lectorem nihil aliud quam historiae rerum gestarum inherere cupientem, de somno excitaverint Septuaginta interpretes, iidemque Prophetæ, ad perscrutandam altitudinem prophetiæ, & quodam modo dixerint: In quadraginta diebus ipsum quære, in quo & triduum potueris invenire; illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies. Propter quod utroque numero significari convenientissimè potuit, quorum unam per Jonam prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit. Longitudinem fugio, ut non hæc per multa demonstrem, in quibus ab Hebraica veritate putantur Septuaginta interpretes discrepare, & bene intellecti inveniuntur esse concordantes. Unde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens Apostolorum, quia & ipsi ex utrisque, id est, ex Hebræis & ex Septuaginta, testimonia prophetica posuerunt, utraque auctoritate utendum putavi, quoniam utraque una atque divina est. Sed jam quæ restant, ut possumus, exsequamur.

CAPUT XLV.

Quod post instaurationem templi Prophetas Judæi habere desierint, & exinde usque ad natiuitatem Christi continuis adversitatibus sint afflicti, ut probetur alterius templi ædificationem prophetis vocibus fuisse promissam.

POSTEA quam gens Judæa coepit non habere Prophetas, procul dubio deterior facta est, eo scilicet tempore, quo se sperabat instauratione templo post captiuitatem, quæ fuit in Babylonia, futuram esse meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, quod prænuntiatum est per Aggæum prophetam dicentem, *Magna erit gloria domus istius novissima, plus quam prima.* Quod de novo Testamento dictum esse, paulò superius demonstravit, ubi ait aperte Christum promittens, *Et movebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.* Quo loco Septuaginta interpretes alium sensum magis corpori quam capiti, hoc est, magis Ecclesiæ quam Christo convenientem prophetica auctoritate dixerunt: *Venient quæ electa sunt Domini de cunctis gentibus*, id est, homines, de quibus ipse Jesus in Evangelio, *Multi*, inquit, *vocati, pauci verò electi.* Talibus enim electis gentium, domus Dei ædificatur per Testamentum novum lapidibus vivis, longè gloriosior, quam templum illud fuit, quod à rege Salomone constructum est, & post captiuitatem instaurationem. Propter hoc ergo nec Prophetas ex illo tempore habuit illa gens, & multis cladibus afflictæ est ab alienigenis regibus, ipsisque Romanis, ne hanc Aggæi prophetiam in illa instauratione templi optineretur impletam.

2. Non multo enim post adveniente Alexandro subjugata est; quando etsi nulla facta est vastatio, quoniam non sunt ausi ei resistere, & ideo placatum facillimè subditi receperunt, non erat tamen gloria tanta domus illius, quanta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sanè Alexander immolavit in Dei templo, non ad ejus

Aggæi 1. 10.
Ibidem 8.
Matth. 22. 14.

* Josephus lib. xi. antiq. c. 8.

Alexander sacrificio non verè Deum coluit.

* Sic MSS. Editi v rò, poteris.

cultum vera pietate conversus, sed impia vanitate cum diis eum falsis colendum putans. Deinde Ptolemæus Lagi filius, quod supra memoravi, post Alexandri mortem captivos inde in Ægyptum transtulit, quos ejus successor Ptolemæus Philadelphus benevolentissimè inde dimisit: per quem factum est, quod paulò antè narravi, ut Septuaginta interpretum Scripturas haberemus. Deinde contriti sunt bellis, quæ in Machabæorum libris explicantur. Post hæc capti à rege Alexandria Ptolemæo, qui est appellatus Epiphanes; inde ab Antiocho rege Syriæ multis & gravissimis malis ad idola colenda compulsus, templumque ipsam repletum sacrilegis superstitionibus gentium, quod tamen dux eorum strenuissimus Judas, qui etiam Machabæus dictus est, Antiochi ducibus pulsus, ab omni illa idololatriæ contaminatione mundavit.

3. Non autem multo post Alcimus quidam per ambitionem, cum à genere sacerdotali esset alienus, quod nefas erat, pontifex factus est. Hinc jam post annos ferme quinquaginta, in quibus eis tamen pax non fuit, quamvis aliqua & prospere gesserint, primus apud eos Aristobolus assumpto diademate, & rex & pontifex factus est. Antea quippe, ex quo de Babyloniæ captivitate reversi sunt, templumque instaurationem est, non reges, sed duces vel principes habuerunt: quamvis & qui rex est, possit dici princeps à principatu imperandi, & dux eo quod sit ductor exercitus: sed non continuo quicumque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt, quod iste Aristobolus fuit. Cui successit Alexander, etiam ipse rex & pontifex, qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc uxor ejus Alexandra regina Judæorum fuit, ex cujus tempore & deinceps mala sunt eos secuta graviora. Filii quippe hujus Alexandræ Aristobolus & Hircanus inter se de imperio dimicantes, vires adversus Israëliticam gentem provocaverunt Romanas. Hircanus namque ab eis contra fratrem poposcit auxilium. Tunc jam Roma subjugaverat Africam, subjugaverat Græciam, lateque etiam aliis orbis partibus imperans tamquam se ipsam ferre non valens, suâ se quodam modo magnitudine fregerat. Pervenerat quippe ad seditiones domesticas graves, atque inde ad bella socialia, moxque civilia, tantumque se comminuerat atque adtriverat, ut ei mutandus reipublicæ status, quo regeretur regibus, immineret. Pompeius ergo populi Romani præclarissimus princeps, Judæam cum exercitu ingressus civitatem capit, templum reseravit, non devotione supplicis, sed jure victoris, & ad sancta sanctorum, quò nisi summum sacerdotem non licebat intrare, non ut venerator, sed ut profanator accedit: confirmatoque Hircani pontificatu, & subjugatæ genti imposito custode Antipatro, quos tunc procuratores vocabant, vindictam secum Aristobolum ducit. Ex illo Judæi etiam tributarii Romanorum esse coeperunt. Postea Cassius etiam templum expoliavit. Deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam regem habere meruerunt, quo regnante natus est Christus. Jam enim venerat plenitudo temporis significata prophetico Spiritu per os Patriarchæ Jacob, ubi ait, *Non desiet princeps ex Iudæa, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, & ipse expectatio gentium.* Non ergo

* Josephus lib. xi. antiq. c. 1. & 2.

* 1. M. 1. c. 6. & 7. & 8.

* 1. M. 1. c. 7. & 8.

* Josephus lib. 13. c. 19.

Alexandra.

* Josephus lib. 14. antiq. c. 1.

Pompeius profanator templi.

Gm. 49.

defuit

defuit Judæorum princeps ex Judæis, usque ad Augustum Herodem, quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo jam erat, ut veniret ille cui repositum erat, quod novo promissum est Testamento, ut ipse esset expectatio gentium. Fieri autem non possent, ut expectarent gentes eum venturum, sicut eum cernimus expectari, ut veniat ad faciendum judicium in claritate potentiae, nisi prius in eum crederent, cum veniat ad patientium judicium in humilitate patientiæ.

CAPUT XLVI.

De ortu Salvatoris nostri, secundum quod Verbum caro factum est; & de dispersione Judæorum per omnes gentes, sicut fuerat prophetatum.

REGNANTE ergo Herode in Judæa, apud Romanos autem jam mutato reipublicæ statu, imperante Cæsare Augusto, & per eum orbe pacato, natus est Christus secundum præcedentem prophetiam in Berhlem Judæ, homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo Patre. Sic enim Propheta prædixerat: *Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.* Qui ut in se commendaret Deum, miracula multa fecit; ex quibus quædam, quantum ad eum prædicandum satis esse visum est, scriptura Evangelica continet. Quorum primum est, quòd tam mirabiliter natus est: ultimum autem, quòd cum suo resuscitato à mortuis corpore ascendit in caelum. Judæi autem, qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt, quia oportebat eum mori & resurgere, vastati infelicius à Romanis, funditusque à suo regno, ubi jam eis alienigenæ dominabantur, eradicati dispersique per terras, (quando quidem ubique non desunt,) per Scripturas suas testimonio nobis sunt prophetias nos non finxisse de Christo, quas plurimi eorum considerantes, & ante passionem, & maxime post ejus resurrectionem crediderunt in eum, de quibus prædictum est: *Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquæ salvæ fient.* Ceteri verò excæcati sunt, de quibus prædictum est: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum illorum semper incurva.* Proinde cum Scripturis nostris non credunt, complentur in eis suæ, quas cæci legunt: nisi fortè quis dixerit illas prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum profertur, si quæ sunt, quæ non pertinent ad populum Judæorum. Nobis quidem illæ sufficiunt, quæ de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inviti perhibent eosdem codices habendo atque servando, per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quaquaversum Christi Ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis, quos etiam legunt, de hac re præmissa est, ubi scriptum est: *Deus meus, misericordia ejus præveniet me. Deus meus demonstravit mihi in inimicis meis, ne occideris eos, ne quando obliviscantur legem tuam: disperse eos in virtute tua.* Demonstravit ergo Deus Ecclesiæ in ejus inimicis Judæis gratiam misericordiæ suæ, quoniam, sicut dicit Apostolus, *delictum illorum, salus gentibus.* Et ideo non eos occidit, id est, non in eis

Mish. 5. 2.
Isai. 7. 14.
Matth. 23. 25.

Isai. 10. 21.
Isai. 68. 23. & 24.

Psal. 8. 12.

Rom. 11. 11.

a MSS. omittunt, coram ipsis.
b Editi, de inimicis. At MSS. in inimicis: juxta GIZC. LXX.
c Nonnulli MSS. ad Jerusalem Israël.

Tom. VII.

perdidit quod sunt Judæi, quamvis à Romanis fuerint devicti & oppressi, ne obli legem Dei, ad hoc, de quo agimus, testimonium nihil valerent. Ideo parum fuit, ut diceret, *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur legem tuam*: nisi etiam adderet, *Disperge eos*: quoniam si cum isto testimonio Scripturarum in sua tantummodo terra, non ubique essent, profectò Ecclesia quæ ubique est, eos prophetiarum, quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus habere non posset.

CAPUT XLVII.

An ante tempora Christiana aliqui fuerint extra Israëliticum genus, qui ad celestis Civitatis consortium pertinerent.

QUAPROPTER quisquis alienigena, id est, non ex Israël progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum litterarum receptus, legitur aliquid prophetasse de Christo, si in nostram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum à nobis commemorari potest: non quòd necessarius sit, etiam si desit, sed quia non incongruè creditur fuisse & in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium revelatum est, & qui hoc etiam prædicere impulsus sunt, sive participes ejusdem gratiæ fuerint, sive expertes, sed per malos angelos docti sunt, quos etiam præsentem Christum, quem Judæi non agnoscebant, scimus fuisse confessos. Nec ipsos Judæos existimo audere contendere, neminem pertinuisse ad Deum, præter Israëlitas, ex quo propago Israël esse coepit, reprobo ejus fratre majore. Populus enim re vera, qui propriè Dei populus diceretur, nullus alius fuit: homines autem quosdam non terrena, sed caelesti societate ad veros Israëlitas supernæ civis patriæ pertinentes etiam in aliis gentibus fuisse, negare non possunt: quia si negant, facillimè convincuntur de sancto & mirabili viro Job, qui nec indigena, nec profelytus, id est, advena populi Israël fuit, sed ex gente Idumæa genus ducens; ibi ortus, ibidem mortuus est: qui divino sic laudatur eloquio, ut quòd ad justitiam pietatemque adtinet, nullus ei homo suorum temporum coæquetur. Quæ tempora ejus quamvis non inveniamus in Chronicis, colligimus tamen ex libro ejus, quem pro sui merito Israëlita in auctoritatem canonicam receperunt, * tertia generatione posteriore fuisse quam Israël. Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritualem Jerusalem.

Quod nemini concessum fuisse credendum est, nisi cui divinitus revelatus est unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: qui venturus in carne sic antiquis sanctis prænuntiabatur, quem admodum nobis venisse nuntiatus est, ut una eademque per ipsum fides omnes in Dei Civitatem, Dei domum, Dei templum prædestinatos perducat ad Deum. Sed quæcumque aliorum prophetiæ de Dei per Christum Jesum gratia profertur, possunt putari à Christianis esse confictæ. Ideo nihil est firmitus ad convincendos quoslibet alienos, si de hac re contenderint, nostrosque faciendos, si rectè sapuerint, quam ut divina prædicta de Christo ea proferantur, quæ in Judæorum scripta sunt codicibus: quibus avul-

d Editi, nostrosque succedentes. Aptius, nisi fallimur, quod omnes MSS. habent, nostrosque faciendos.

LI

sis de sedibus propriis, & propter hoc testimonium toto orbe dispersis, Christi usquequaque crevit Ecclesia.

CAPUT XLVIII.

Prophetiam Aggae, qua dixit majorem futuram gloriam domus Dei, quam primam fuisset, non in reedificatione templi, sed in Ecclesia Christi esse completam.

Hæc domus Dei majoris est gloriæ, quam fuerat illa prima lignis & lapidibus, ceterisque pretiosis rebus metallisque constructa. Non itaque Aggae prophætia in templi illius instauratione completa est. Ex quo enim instaurationem completam est, numquam ostenditur habuisse tantam gloriam, quantum habuit tempore Salomonis: immo potius ostenditur primam cessatione prophetiæ fuisse domus illius gloriæ diminutam, deinde ipsius gentis cladibus tantis usque ad ultimum excidium, quod factum est à Romanis, sicut ea quæ supra sunt commemorata restantur. Hæc autem domus ad novum pertinens Testamentum, tanto utique majoris est gloriæ, quanto meliores sunt lapides vivi, quibus credentibus renovatisque construitur. Sed ideo per instaurationem templi illius significata est, quia ipsa renovatio illius ædificii significat eloquio prophetico alterum Testamentum, quod appellatur novum. Quod ergo Deus dixit per memoratam Prophetam, Et dabo pacem in loco isto: per significantem locum, ille qui eo significatur, intelligendus est: ut quia illo loco instaurato significata est Ecclesia, quæ fuerat ædificanda per Christum, nihil aliud accipiatur, quod dictum est, Dabo pacem in loco isto, nisi dabo pacem in loco, quem significat locus iste. Quoniam omnia significantia videntur quodam modo earum rerum, quas significant, sustinere personas: sicut dictum est ab Apostolo, Petra erat Christus; quoniam petra illa, de qua hoc dictum est, significabat utique Christum. Major est itaque gloria domus hujus novi Testamenti, quam domus prioris veteris Testamenti: & tunc apparebit major, cum dedicabitur. Tunc enim veniet desideratus cunctis gentibus, sicut legitur in Hebræo. Nam prius ejus adventus nondum erat desideratus omnibus gentibus. Non enim quem deberent desiderare, sciebant, in quem non crediderant. Tunc etiam secundum Septuaginta interpretes, (quia & ipse propheticus sensus est,) veniet quæ electa sunt Domini de cunctis gentibus. Tunc enim verè non venient nisi electa, de quibus dicit Apostolus, Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Ipse quippe architectus, qui dixit, Multi vocati, pauci autem electi, non de his qui vocati sic venerunt, ut de convivio projicerentur, sed de electis demonstraturus est ædificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nunc autem, quando & hi replent ecclesias, quos tamquam in area ventilatio separabit, non apparet tanta gloria domus hujus, quanta tunc apparebit, quando quisquis ibi erit, semper erit.

CAPUT XLIX.

De indifcreta multiplicatione Ecclesie, qua in hoc seculo multi reprobi miscentur electis.

In hoc ergo maligno seculo, in his diebus malis, ubi per humilitatem presentem futuram comparat Ecclesia celsitudinem, & timorum sti-

Aggai 2. 10.

1. Cor. 10. 4.

Aggai 2. 8.

Ephes. 1. 4.

Matth. 22. 14.

a Editi, non de his dixit. Abest dixit à MSS.

b Sic MSS. Editi autem, De incerta.

mulis, dolorum tormentis, laborum molestiis, tentationum periculis eruditur, sola spe gaudens, quando sanum gaudet, multi reprobi miscentur bonis; & utrique tamquam in lagenam Evangelii colliguntur; & in hoc mundo, tamquam in mari, utrique inclusi retibus indiscretè natant, donec perveniatur ad litus, ubi mali segregentur à bonis, & in bonis tamquam in templo suo, sit Deus omnia in omnibus. Proinde vocem nunc agnoscimus ejus impleri, qui loquebatur in Psalmo, atque dicebat, Annuntiavi, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum. Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcursoris sui Johannis, deinde per os proprium annuntiavit, & locutus est, dicens, Agite penitentiam, appropinquavit enim regnum celorum. Elegit discipulos, quos & Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos; ut quidquid magnum essent & facerent, ipse in eis esset & faceret. Habuit inter eos unum, quo malo utens bene, & suæ passionis dispositum impleret, & Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Seminato, quantum per ejus oportebat præsentiam corporalem, sancto Evangelio, passus est, mortuus est, resurrexit: passione ostendens quid sustinere pro veritate, resurrectione quid sperare in æternitate debeamus; excepta altitudine Sacramenti, qua sanguis ejus in remissionem peccatorum suffus est. Conversatus est in terra quadraginta dies cum discipulis suis, atque ipsis videntibus ascendit in cælum, & post dies decem misit promissum Spiritum-sanctum: cujus venientis in eos qui crediderant, tunc signum erat maximum & maximè necessarium, ut unusquisque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita significans unitatem catholicæ Ecclesiæ per omnes gentes futuram, ac sic linguis omnibus locuturam.

CAPUT L.

De prædicatione Evangelii, quæ per passiones prædicationum clarior & potentior facta est.

Deinde secundum illam prophetiam, Ex Ierusalem: & secundum ipsius Domini Christi prædicta, ubi post resurrectionem stupentibus eum discipulis suis aperuit sensum, ut intelligerent Scripturas, dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine ejus penitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem. Et ubi rursus eis de adventu ejus novissimo requirentibus respondit, atque ait, Non est vestrum scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus-sancti supervenientem in vos, & eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & usque in fines terræ. Primum se ab Ierusalem diffudit Ecclesia, & cum in Judæa atque Samaria plurimi credidissent, & in alias gentes itum est, eis annuntiantibus Evangelium, quos ipse, sicut luminaria, & aptaverat verbo, & accenderat Spiritu-sancto. Dixerat enim eis, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Qui ut frigidi timore non essent, igne caritatis ardebant. Denique per ipsos, non solum qui eum & ante passionem & post resurrectionem viderant & audierant, verum etiam post obitum eorum per posteros eorum, inter hor-

a Editi addunt, Patri sui: non autem veteres libri.

d In MSS. non est, vel momenta.

Matth. 13. 47.

1. Cor. 15. 28.

Psal. 39. 10.

Matth. 3. 2.

Matth. 4. 17.

Lucæ 6. 14.

Act. 1. 6. 2.

1. Tim. 2. 4.

Act. 1. 7. 8.

Matth. 10. 28.

rendas persecutiones & varios cruciatus ac funera Martyrum prædicatum est toto orbe Evangelium, contestante Deo signis, & ostentis, & variis virtutibus, & Spiritus-sancti muneribus: ut populi gentium credentes in eum, qui pro eorum redemptione crucifixus est, Christiano amore venerarentur sanguinem Martyrum, quem diabolico furore fuderunt; ipsique reges, quorum legibus vastabatur Ecclesia, ei nomini salubriter subderentur, quod de terra crudeliter auferre conati sunt; & falsos deos incipientem perfecti, quorum causâ cultores Dei veri fuerant antea persecuti.

CAPUT LI.

Quod etiam per hæreticorum dissensiones fides catholica roboretur.

Videns autem diabolus templa dæmonum deseri, & in nomen liberantis Mediatoris currere genus humanum, hæreticos movit, qui sub vocabulo Christiano doctrinæ resisterent Christianæ, quasi possent indifferenter sine ulla correctione haberi in Civitate Dei, sicut Civitas confusionis indifferenter habuit philosophos inter se diversa & adversa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque sapiunt, si correpti ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera & mortifera dogmata emendare nolunt, sed defendere persistunt; hæretici fiunt, & foras exeuntes habentur in exercitibus inimicis. Etiam sic quippe veris illis catholicis membris Christi malo suo profunt, dum Deus utitur & malis bene, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonum. Inimici enim omnes Ecclesiæ, quolibet errore cæcentur vel malitiâ depraventur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam; si tantummodo malè sentiendo adversantur, exercent ejus sapientiam; ut autem etiam inimici diligantur, exercent ejus benevolentiam, aut etiam benevolentiam, sive suadibili doctrinâ cum eis agatur, sive terribili disciplinâ. Ac per hoc diabolus princeps impiæ Civitatis, adversus peregrinantem in hoc mundo Civitatem Dei vasa propria commovendo, nihil ei nocere permittitur. Cui procul dubio & rebus prosperis consolatio, ut non frangatur adversis; & rebus adversis exercitatio, ut non corrumpatur prosperis, per divinam providentiam procuratur: atque ita temperatur utrumque ab alterutro, ut in Psalmo illam vocem non aliunde agnoscamus exortam: Secundam multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ jucundaverunt animam meam. Hinc est & illud Apostoli: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Nam & id, quod ait idem doctor, Quicumque volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur, nullis putandum est deesse posse temporibus. Quia & cum ab eis qui foris sunt non severentibus, videtur esse tranquillitas, & re vera est, plurimumque consolationis adfert, maximè infirmis; non tamen desunt, immo multi sunt intus, qui corda piè viventium suis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blasphematur Christianum & catholicum nomen: quod quanto est carius eis, qui

Rom. 8. 18.

1. Tim. 2. 4.

Psal. 39. 10.

Rom. 12. 12.

2. Tim. 3. 12.

1. Cor. 13. 12.

a Plures & probè notæ MSS. cooperatur. Alludit ad locum Apostoli Rom. 8. ubi Græcè est, εὐσπλαγίη: quod utrolibet modo verbi potest, referendo ad Deum, vel ad membra.

b Sic MSS. Editi autem, suscipiunt.

c Et. & aliquot MSS. & re vera utile est.

volunt piè vivere in Christo, tanto magis dolent, quod per malos intus positos fit, ut minus quam piorum mentes desiderant, diligatur. Ipsi quoque hæretici, cum cogitantur habere nomen & sacramenta Christiana, & Scripturas, & professionem, magnum dolorem faciunt in cordibus piorum: quia & multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæsitare coguntur, & multi maledici etiam in his inveniunt materiam blasphemandi Christianum nomen; quia & ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His atque hujusmodi pravis moribus & erroribus hominum persecutionem patiuntur qui volunt in Christo piè vivere, etiam nullo infestante neque vexante corpus illorum. Patiuntur quippe hanc persecutionem, non in corporibus, sed in cordibus. Unde illa vox est: Secundam multitudinem dolorum meorum in corde meo. Non enim ait, In corpore meo. Sed rursus quoniam cogitantur immutabilia divina promissa, & quod ait Apostolus, Novit Dominus qui sentit ejus, Quos enim præscivit, & prædestinavit conformes imaginis Filii sui; ex eis perire nullus potest: ideo sequitur in illo Psalmo, Consolationes tuæ jucundaverunt animam meam. Dolor autem ipse, qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores Christianorum malorum sive falsorum, prodest dolentibus; quoniam de caritate descendit, quæ eos perire nolunt, nec impedire aliorum salutem. Denique magnæ consolationes fiunt etiam de correctionibus eorum, quæ piorum animas tantajocunditate perfundunt, quantis doloribus de sua perditione cruciaverunt. Sic in hoc seculo, in his diebus malis, non solum à tempore corporalis præsentis Christi & Apostolorum ejus, sed ab ipso Abel, quem primum justum impius frater occidit, & deinceps usque in hujus sæculi finem, inter persecutiones mundi & consolationes Dei peregrinando procurrit Ecclesia.

CAPUT LII.

An credendum sit, quod quidam putant, implevis decem persecutionibus quæ fuerunt, nullam superesse, præter undecimam, quæ in ipso Antichristi tempore sit futura.

Proinde ne illud quidem temere puto esse dicendum, sive credendum, quod nonnullis visum est, vel videtur, non amplius Ecclesiam passuram persecutiones usque ad tempus Antichristi, quam quot jam passa est, id est, decem, ut undecima eademque novissima sit ab Antichristo. Primam quippe computant à Nerone quæ facta est, secundam à Domitiano, à Trajano tertiam, quartam ab Antonino, à Severo quintam, sextam à Maximino, à Decio septimam, octavam à Valeriano, ab Aureliano nonam, decimam à Diocletiano & Maximiano. Plagas enim Ægyptiorum, quoniam decem fuerunt, ante quam inde exire inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas, ut novissima Antichristi persecutio, similis videatur undecimæ plagæ, quæ Ægyptii, dum hostiliter sequerentur Hebræos, in mari rubro populo Dei per sicum transeunte perierunt. Sed ego illa re gesta in Ægypto, istas persecutiones prophetice significatas esse non arbitror: quamvis ab eis, qui hoc pu-

d Editi, cum Christianum cogitantur &c. Abest Christianum à MSS.

e Editi, conformes fieri. Verbum fieri non est in MSS. nec in Græco textu Apostoli.

f Vind. Am. & aliquot MSS. omittunt, quæ facta est.

g Sic putat Orosius in lib. 7. cap. 27.

tant, exquisitè & ingeniosè illa singula his singulis comparata videantur, non prophetico Spiritu, sed conjecturâ mentis humanæ, quæ aliquando ad verum pervenit, aliquando fallitur.

2. Quid enim, qui hoc sentiunt, dicturi sunt de persecutione, qua ipse Dominus crucifixus est? In quo eam numero posituri? Si autem hac exceptâ existimant computandum, tamquam illæ numerandæ sint, quæ ad corpus pertinent, non quæ ipsum caput est appetitum & occisum, quid agent de illa, quæ postea quàm Christus ascendit in cælum, Jerosolymis facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus est, ubi Jacobus frater Johannis gladio trucidatus, ubi apostolus Petrus ut occideretur inclusus & per Angelum liberatus, ubi fugati atque dispersi de Jerosolymis fratres, ubi Saulus, qui postea Paulus apostolus factus est, vastabat Ecclesiam, ubi ipse quoque jam fidem, quam persequebatur, evangelizans, qualia faciebat, est passus, sive per Judæam, sive per alias gentes, quacumque Christum ferventissimus prædicabat? Cur ergo eis à Nerone videtur ordiendum, cum ad Neronis tempora inter atrocissimas persecutiones, de quibus nimis longum est cuncta dicere, Ecclesia crescendo pervenerit? Quod si à regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere; rex fuit Herodes, qui etiam post adscensum Domini gravissimam fecit. Deinde quid respondent etiam de Juliano, quem non numerant in decem? An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit? Sub quo * Valentianus major, qui post eum tertius Imperator fuit, fidei Christianæ confessor exstitit, militiâque privatus est. Ut omittam quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi unius fidelissimi & constantissimi juvenis, qui multis, ut torquerentur, apprehensus, per totum diem primus est tortus, inter ungulas cruciatuque pialentis libertatem atque hilaritatem miratus horruisset, & in ceteris deformitibus erubescere timuisset. Postremò nostrâ memoriâ Valens supra dicti Valentiani frater Arianus, nonne magna

* Ammianus lib. 26. Theodoretus lib. 3. c. 15. Eusebius lib. 10. c. 92.

* Eusebius, Enirapibus, Orofius etc. Ipla Augusti. l. 2. contra litteras Petri. c. 92.

persecutione per Orientis partes catholicam vastavit Ecclesiam? Quale est autem, non considerare, Ecclesiam per totum mundum fructificantem atque crescentem posse in aliquibus gentibus persecutionem pati à regibus, & quando in aliis non patitur? Nisi fortè non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyrio coronati sunt: sicut à quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, & se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus? Quid modò in Perside? Nonne ita in Christianos turbavit persecutio, (si tamen jam quievit,) ut fugientes inde nonnulli usque ad Romana oppida pervenerint? Hæc atque hujusmodi mihi cogitant, non videretur esse definiendus numerus persecutionum, quibus exerceri oportet Ecclesiam. Sed rursus affirmare aliquas futuras à regibus, præter illam novissimam, de qua nullus ambigit Christi-

a Athanatici regis Gothorum notat persecutionem, de qua Hieronymus in Chronico, & Orofius lib. 7. c. 31. b Hæc persecutio commota est circa annum Christi 420. sub Indigende rege Persarum, ut scribit Theodoretus lib. 5. c. 38. vel potius sub Vararane ejus filio, ut Socrates lib. 7. c. 28. & Nicephorus lib. 14. c. 19. De eadem persecutione Cassiodorus lib. 19. histor. c. 30.

stianus, non minoris est temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus, neutram partem quæstionis hujus adstruentes, sive destruentes, sed tantummodo ab affirmandi quodlibet horum audaci præsumptione revocantes.

CAPUT LIII.

De tempore novissimæ persecutionis occulto.

1. ILLAM sanè novissimam persecutionem, quæ ab Antichristo futura est, præsentia suâ ipse exstinguet Jesus. Sic enim scriptum est, quod cum interficiet spiritu oris sui, & evacuabit illuminationem præsentie suæ. Hic quæri solet, Quando istud erit? Importunè omnino. Si enim hoc nobis nosse prodesset, à quo melius quàm ab ipso Deo magistro interrogantibus discipulis diceretur? Non enim siluerunt inde apud eum, sed à præsentibus fuerunt, dicentes, Domine, si hoc tempore præsentaberis, & quando regnum Israël? At ille: Non est vestrum scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate. Non utique illi de hora, vel die, vel anno, sed de tempore interrogaverant, quando istud accipere responsum. Frustra igitur annos, qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore Veritatis audiamus. Quos tamen alii quadringentos, alii quingentos, alii etiam mille ab adscensione Domini usque ad ejus ultimum adventum compleri posse dixerunt. Quemadmodum autem quisque eorum adstruat opinionem suam, longum est demonstrare, & non necessarium. Conjecturis quippe utuntur humanis, non ab eis certum aliquid de Scripturæ canonicæ auctoritate profertur. Omnium verò de hac re calculantium digitos resoluit, & quiescere jubet ille qui dicit Non est vestrum scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate.

2. Sed hæc quia Evangelica sententia est, mirum non est non eâ repressos fuisse deorum multorum falforumque cultores, quo minus fingerent demonum responso, quos tamquam deos colunt, definitum esse quanto tempore mansura esset religio Christiana. Cum enim viderent, nec tot tantisque persecutionibus eam potuisse consumi, sed his potius mira incrementa sumsisse, excogitaverunt nescio quos versus Græcos, tamquam consulenti cuidam, divino oraculo effusus, ubi Christum quidem ab hujus tamquam sacrilegii crimine faciunt innocentem, Petrum autem maleficiis fecisse subjungunt, ut coleretur Christi nomen per trecentos. sexaginta. quinque annos, deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem. O hominum corda doctorum! O ingenia litterata digna credere ista de Christo, quæ credere non vultis in Christum, quod ejus discipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit, sed ipso innocente tamen ejus maleficus fuerit, nomenque illius, quàm suum, colli maluerit magicis artibus suis, magnis laboribus & periculis suis, postremò etiam effusione sanguinis sui! Si Petrus maleficus fecit, ut Christum sic diligeret mundus; quid fecit innocens Christus, ut eum sic diligeret Petrus? Respondeant igitur ipsi sibi, & si pos-

e Editi, si hoc in tempore representabis regnum Israël? Sed Augustinus, ut alibi jam est observatum, legere solet, si hoc tempore præsentaberis, & quando regnum Israël? Et sic habet hoc loco liber optimæ notæ Colbertinus. d Sic alioquæ MSS. At editi, maleficia fecisse. e In sola editione Lov. litteratum, pro litterata. f Editi, ejus discipulus maleficus. Absit discipulus à MSS.

Figmentum impium & calumnia in Petrum cum maleficium.

sunt, intelligant illâ supernâ gratiâ factum esse, ut propter æternam vitam Christum diligeret mundus, quâ gratiâ factum est, ut & propter æternam vitam ab illo accipiendam, & usque ad temporariam mortem pro illo patiendam Christum diligeret Petrus. Deinde isti dii qui sunt, qui possunt ista prædicere, nec possunt avertere, ita succumbentes uni malefico, & uni scelerei magico, quo puer, ut dicunt, anniculus occisus, & dilaniatus, & ritu nefario sepultus est, ut scetam sibi adversariam tam prolixo tempore convalescere, tot tantarumque persecutionum horridas crudelitates, non resistendo, sed patiendo superare, & ad suorum simulacrorum, templorum, sacrorum, oraculorum eversionem pervenire permitterent? Quis postremò est deus, non noster utique, sed ipsorum, qui vel illeceus tanto scelere vel impulsus est ista præstare? Non enim alicui dæmoni, sed deo dicunt illi versus, hæc Petrum arte magica definisse. Talem deum habent, qui Christum non habent.

CAPUT LIV.

De subtilissimo mendacio Paganorum, quo Christianam religionem non ultra trecentos. sexaginta. quinque annos mansuram esse finxerunt.

HÆC atque hujusmodi multa colligerem, si nondum annus ipse transisset, quem divinitus facta promissit, & decepta vanitas credidit. Cum verò ex quo nominis Christi cultus per ejus in carne præsentiam & per Apostolos institutus est, ante aliquot annos anni trecenti. sexaginta. quinque completi sint, quid aliud quærimus, unde ista falsitas refellatur? Ut enim in Christi nativitate hujus rei non ponamus initium, quia infans & puer discipulos non habebat, tamen quando habere cœpit, procul dubio tunc innotuit per ejus corporalem præsentiam doctrina & religio Christiana, id est, postea quàm in fluvio Jordane ministerio Johannis est baptizatus. Propter hoc enim de illo propheta illa præcesserat, Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terre. Sed quoniam prius quàm passus esset, & resurrexisset à mortuis, nondum fides omnibus fuerat definita, in resurrectione quippe Christi definita est, (nam sic apostolus Paulus Atheniensibus loquitur, dicens, Iam nunc annuntiat hominibus, omnes ubique agere penitentiam, eo quod statuit diem, iudicare orbem in æquitate, in viro, in quo definitur fides omnibus, resuscitans illum à mortuis,) melius in hac quæstione solvenda inde initium sumimus: præsertim quia tunc datus est etiam Spiritus sanctus, sicut eum dari post resurrectionem Christi oportebat in ea civitate, ex qua debuit incipere lex secunda, hoc est, Testamentum novum. Prima enim

7. al. 71. 8.

Ab. 17. 30. c. 31.

a Lov. incaluit. dissentientibus editis aliis & MSS. b Tertullianus lib. contra Judæos c. 8. Tiberius, inquit, Casar imperium habuit annis 22. mensibus 7. diebus 20. hujus quinquagesimo. anno imperii passus est Christus, annos habens quasi triginta cum pariter. Et paulo post. Passio hujus exterrimè intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Casare, Coss. Rubellio Gemino & Fusio Gemine, mens. Martio, temporibus Pasche, die octavo & Kalendas Aprilium. Hunc secutus Laetantius lib. 4. c. 10. eundem Tiberii imperantis annum, eisdemque Consulibus assignat, nec in die variat, nisi liberiorum forsitan vitio, quo factum est ut codices alii ante diem. decimum, alii ante diem septimum habeant; alii verò melius, ante diem. VII. Kal. April. quod idem est atque Octavo. nona diem Kal. April. quemadmodum Tullianis exemplis plurimis ostendi potest. Christum, passum VIII. Kal. April. asserit rursus Augustinus lib. 83. q. 16. & lib. 4. de Trinit. c. 5. cumque eo Chrysofostomus in Sermon. de nativ. S. Johannis, bapt. Gregorius Turon. lib. 10. c. ultimo. Beda lib. de ratione temp. c. 47. & Eusebius autem in Chronico & Epiphanius Hæres. 51 passionem Domini ad annum Tiberii octavum decimum referunt. Hinc opinioni favet Evangelium: nam Luc. 3. baptismum datum

fuit ex monte Sina per Moysen, quod Testamentum vocatur vetus. De hac autem quæ per Christum danda erat, prædictum est, Ex Sion prodiet lex, & verbum Domini ex Jerusalem. Unde & ipse per omnes gentes dixit prædicari oportere in nomine suo penitentiam, sed tamen incipientibus ab Jerusalem. Ibi ergo exorsus est hujus nominis cultus, ut in Christum Jesum, qui crucifixus fuerat & resurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam insignibus initiis incanduit, ut aliquot hominum millia in Christi nomen mirabili alacritate conversa, venditis suis rebus ut egenis distribuerebantur, proposito sancto & ardentissima caritate ad paupertatem voluntariam pervenirent, atque inter frementes & sanguinem sitientes Judæos, se usque ad mortem pro veritate certare, non armatâ potentiâ, sed potentiore patientiâ præpararent. Hoc si nullis magicis artibus factum est, cur credere dubitant, eadem virtute divina per totum mundum id fieri potuisse qua hoc factum est? Si autem ut Jerosolymis sic ad cultum nominis Christi accenderetur tanta hominum multitudo, quæ illum in cruce, vel fixerat præsum, vel riserat fixum, jam maleficium illud fecerat Petrus, ex ipso anno quærendum est, quando trecenti. sexaginta. quinque completi sint. Mortuus est ergo Christus duobus Geminis Consulibus, octavo Kalendas Aprilis. Resurrexit tertia die, sicut Apostoli suis etiam sensibus probaverunt. Deinde post quadraginta dies ascendit in cælum: post decem dies, id est, quinquagesimo post suam resurrectionem die misit Spiritum sanctum. Tunc tria millia hominum Apostolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaque nominis illius cultus exorsus est, sicut nos credimus, & veritas habet, efficaciam Spiritus sancti, sicut autem finxit vanitas impia vel putavit, magicis artibus Petri. Paulo post etiam signo mirabili facta, quando ad verbum ipsius Petri quidam mendicis ab utero matris ita claudus, ut ab aliis portaretur, & ad portam templi, ubi stipem peteret, poneretur, in nomine Jesu Christi salvus exsilivit, quinque millia hominum crediderunt: ac deinde aliis atque aliis accessibus credentium crevit Ecclesia. Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipse sumis initium, scilicet quando missus est Spiritus sanctus, id est, per Idus Maias. Numeratis proinde Consulibus trecenti. sexaginta. quinque anni reperiuntur impleti per eandem Idus consularu Honorii & Eurychiani. Porrò sequenti anno, Consule Manlio Theodoro, quando jam secundum illud oraculum dæmonum aut figmentum hominum nulla esse debuit religio Christiana, quid per alias terrarum partes forsitan factum sit, non fuit necesse perquirere. Interim quod scimus,

Christo à Johanne & exordium predicationis ejus in XV. Tiberii annum referunt, & liquet tres ab inde annos solidos Christum, ante quàm parceretur, prædicasse regnum Dei. Sed Tiberii annos haud quaquam morte Romano computatos ab Eusebio & Epiphanio fuisse, contendit Dionysius Petavius de doctrina Temp. lib. 12. c. 12. Item à populari, inquit, civitatum suarum exordio Patres illi annos inchoabant, nimirum ab Autumno antecedente astatem illam, qua Augustus excessit, adeoque annum Tiberii decimum octavum putare incipiunt ab Autumno anni Juliani 75. Ipse itaque Petavius in rationario Temp. part. 1. lib. 5. scribit mortuum Christum Tiberio quintum & Seiano Coss. Martii 23. At Baronius, Ludovicus Vives, Leonardus Coqueus & c. Coss. Cn. Domitio Anobardo & Camillo Scriboniano Alia deusque est non minus probata viris eruditis opinio, passionem Christi ad annum referens Tiberii decimum. nonum, currentem cum Juliano 78. cumque eo cui Phlegon apud Eusebium defectionem solis assignat Olympiadis 202. anno 4. Coss. Severo Sulpitio Galba, & Lucio Cornelio Sulla, & ad diem Aprilis tertium. c Vind. Am. & plures MSS. Apofalsi sui.

in civitate notissima & eminentissima Carthagine Africa Gaudentius & Jovius comites Imperatoris Honorii, quarto decimo Kalendas Aprilis falsorum deorum templa everterunt, & simulacra frangerunt. Ex quo usque ad hoc tempus per triginta ferme annos quis non videat quantum creverit cultus nominis Christi, præsertim postea quam multi eorum Christiani facti sunt, qui tamquam vera illa divinatione revocabantur à fide, eamque completo eodem annorum numero inanem ridendamque viderunt: Nos ergo qui sumus vocamurque Christiani, non in Petrum credimus, sed in quem credidit Petrus: Petri de Christo ædificati sermonibus, non carminibus venenati; nec decepti maleficiis, sed beneficiis ejus adjuti. Ille Petri magister Christus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipse est & magister noster.

In Christum, non in Petrum, Christiani credunt.

* Leonardus Coquæus in hunc locum, *Ad annum, ait, usque Christi 429. Theodosii junioris 22. quo hæc scribas Augustinus.* Eodem ex loco Baronius ad an. 426. n. 17. putat scriptum hunc librum anno 429. quoniam à Manlii Theodori consulari, qui in annum 399. incidit, computatur hæc anni ferme triginta. Sed præfixa particula *ferme* non obscure significat Augustinus uti se retinendo numero, tamen plenus non sit, & desinit anni tres vel quatuor, quemadmodum intelligitur infra lib. 22. c. 8.

LIBER DECIMUS-NONUS.

In quo de finibus utriusque Civitatis, terrena ac celestis disputatur. Recensentur de bonorum & malorum finibus opiniones Philosophorum, qui beatitudinem in hac vita facere ipsi sibi frustra conati sunt: qui dum operosius refelluntur, ipsius Civitatis celestis, seu populi Christiani beatitudo & pax quanam sit, qualisque hæc haberi, vel in futurum sperari possit, demonstratur.

CAPUT I.

Quod in questione, quem de finibus bonorum & malorum philosophica disputatio ventilavit, ducentas octoginta & octo sectas esse posse, Varro perspexerit.

QUONIAM de Civitatis utriusque, terrenæ scilicet & celestis, debitis finibus deinceps mihi video disputandum; prius exponenda sunt, quantum Operis hujus terminandi ratio patitur, argumenta mortalium, quibus sibi ipsi beatitudinem facere in hujus vitæ infelicitate moliti sunt, ut ab eorum rebus vanis spes nostra quid differat, quam Deus nobis dedit, & res ipsa, hoc est, vera beatitudo quam dabit, non tantum auctoritate divina, sed adhibita etiam ratione, qualem propter infideles possumus adhibere, clarescat. De finibus enim bonorum & malorum multa & multipliciter inter se philosophi disputarunt: quam quaestionem maxima intentione versantes, invenire conati sunt quid efficiat hominem beatum. Illud enim est finis boni nostri, propter quod appetenda sunt cetera, ipsum autem propter se ipsum: & illud finis mali, propter quod vitanda sunt cetera, ipsum autem propter se ipsum. Finem ergo boni nunc dicimus, non quo consumatur, ut non sit, sed quo perficiatur, ut plenum sit; & finem mali, non quo esse desinat, sed quò usque nocendo perducatur. Fines itaque isti sunt, summum bonum, & summum malum. De quibus inveniendis, atque in hac vita summo bono adipiscendo, vitando autem summo malo, multum, sicut dixi, laboraverunt, qui studium sapientiæ in hujus sæculi vanitate professi sunt: nec tamen eos, quamvis diversis errantibus modis, naturæ limes in tantum ab itinere veritatis deviare permisit, ut non alii in animo, alii in cor-

2. Sed aliquando jam concludamus hunc librum, huc usque differentes, & quantum satis visum est demonstrantes, quoniam sit duarum Civitatum, celestis atque terrenæ, ab initio usque in finem permixtarum mortalium excursus. Quarum illa quæ terrena est, fecit sibi quos voluit, vel undecumque, vel etiam ex hominibus falsos deos, quibus sacrificando serviret; illa autem quæ celestis peregrinatur in terra, falsos deos non facit, sed à vero Deo ipsa fit, cujus verum sacrificium ipsa fit. Ambæ tamen temporalibus, vel bonis pariter utuntur, vel malis pariter affliguntur, diversa fide, diversa spe, diverso amore, donec ultimo judicio separentur, & percipiat unaquæque suum finem, cujus nullus est finis: de quibus ambarum finibus deinceps differendum est.

Core, alii in utroque fines bonorum ponerent & malorum. Ex qua tripertita velut generalium distributione sectarum, Marcus Varro in libro de philosophia tam multam dogmatum varietatem diligenter & subtiliter scrutatus advertit, ut ad ducentas octoginta octo sectas, non quæ jam essent, sed quæ esse possent, adhibens quasdam differentias, facillimè perveniret.

2. Quod ut breviter ostendam, inde oportet incipiam, quod ipse advertit, & posuit in libro memorato, quatuor esse quædam, quæ homines sine magistro, sine ullo doctrinæ adminiculo, sine industria vel arte vivendi, quæ virtus dicitur, & procul dubio discitur, velut naturaliter appetunt; aut voluptatem, qua delectabiliter movetur corporis sensus; aut quietem, qua fit ut nullam molestiam quisque corporis patiat; aut utramque, quam tamen uno nomine voluptatis Epicurus appellat; aut universaliter prima naturæ, in quibus & hæc sunt, & alia, vel in corpore, ut membrorum integritas, & salus atque incolumitas ejus; vel in animo, ut sunt ea quæ vel parva, vel magna in hominum reperiuntur ingenii. Hæc igitur quatuor, id est, voluptas, quietes, utrumque, prima naturæ, ita sunt in nobis, ut vel virtus, quam postea doctrina inserit, propter hæc appetenda sit, aut ista propter virtutem, aut utraque propter se ipsa: ac per hoc fiunt hinc duodecim sectæ: per hanc enim rationem singulæ triplicantur, quod cum in una demonstraverò, difficile non erit id in ceteris invenire. Cum ergo voluptas corporis animi virtuti aut subditur, aut præfertur, aut jungitur, tripertita variatur diversitate sectarum. Subditur autem virtuti, quando in usum virtutis assumitur. Pertinet quippe ad virtutis officium, & vivere patriæ, & propter patriam filios procreare: quorum

Quatuor ab homine naturaliter appetuntur.

neutrum fieri potest sine corporis voluptate. Nam sine illa nec cibus potusque sumitur, ut vivatur; nec concumbitur, ut generatio propagetur. Cum verò præfertur virtuti, ipsa appetitur propter se ipsam, virtus autem assumenda creditur propter illam, id est, ut nihil virtus agat, nisi ad consequendam vel conservandam corporis voluptatem: quæ vita deformis est quidem, quippe ubi virtus servit dominæ voluptati, quamvis nullo modo hæc dicenda sit virtus: sed tamen etiam ista horribilis turpitudine quosdam philosophos patronos & defensores suos habuit. Virtuti porro voluptas jungitur, quando neutra earum propter alteram, sed propter se ipsas ambæ appetuntur. Quapropter sicut voluptas vel subdita, vel prælata, vel juncta virtuti, tres sectas facit; ita quietes, ita utrumque, ita prima naturæ alias ternas inveniuntur efficere. Pro varietate quippe humanarum opinionum virtuti aliquando subduntur, aliquando præferuntur, aliquando junguntur, ac sic ad duodecim sectarum numerum pervenitur. Sed iste quoque numerus duplicatur adhibita unâ differentiâ, socialis videlicet vitæ: quoniam quisquis sectatur aliquam istarum duodecim sectarum, profectò aut propter se tantum id agit, aut etiam propter socium, cui debet hoc velle quod sibi. Quocirca duodecim sunt eorum, qui propter se tantum unamquamque tenendam putant; & alia duodecim eorum, qui non solum propter se sic vel sic philosophandum esse decernunt, sed etiam propter alios, quorum bonum appetunt sicut suum. Hæc autem sectæ viginti-quatuor iterum geminantur, addita differentiâ ex Academicis novis, & fiunt quadraginta octo. Illarum quippe viginti-quatuor unamquamque sectarum potest quisque sic tenere ac defendere ut certam, quemadmodum defenderunt Stoici, quod hominis bonum, quo beatus esset, in animi tantummodo virtute consisteret: potest alius ut incertam, sicut defenderunt Academici novi, quod eis etsi non certum, tamen veri simile videbatur. Viginti-quatuor ergo fiunt per eos, qui eas velut certas propter veritatem, & alia viginti-quatuor per eos, qui easdem quamvis incertas propter veri similitudinem sequendas putant. Rursus, quia unamquamque istarum quadraginta octo sectarum potest quisque sequi habitu ceterorum philosophorum, itemque potest alius habitu Cynicorum, ex hac etiam differentia duplicantur, & nonaginta sex fiunt. Deinde quia earum singulas quasque ita tueri homines possunt atque sectari, ut aut oriosam diligant vitam, sicut hi qui tantummodo studiis doctrinæ vacare voluerunt, atque valuerunt, aut negotiosam, sicut hi qui cum philosopharentur, tamen administratione reipublicæ regendisque rebus humanis occupatissimi fuerunt; aut ex utroque genere temperatam, sicut hi qui partim erudito otio, partim necessario negotio, alternantia vitæ suæ tempora tribuerunt: propter hæc differentias potest etiam triplicari numerus iste sectarum, & ad ducentas octoginta octo perducitur.

3. Hæc de Varronis libro, quantum potui, breviter ac dilucidè posui, sententias ejus meis explicans verbis. Quomodo autem refutatis ceteris unam eligat, quam vult esse Academicorum veterum, quos à Platone institutos usque ad Polemonem, qui ab illo quartus ejus scholam tenuit,

* Plures MSS. Academicum.

quæ Academia dicta est, habuisse certam dogmata vult videri; & ob hoc distinguit ab Academicis novis, quibus incerta sunt omnia, quod philosophiæ genus ab Archefila * cepit succedere Polemonis; eamque sectam, id est, veterum Academicorum, sicut dubitatione ita omni errore carere arbitretur, longum est per omnia demonstrare: nec tamen omni ex parte res omittenda est. Removet ergo prius illas omnes differentias, quæ numerum multiplicaverunt sectarum: quas ideo removendas putat, quia non in eis est finis boni. Neque enim existimat ullam philosophiæ sectam esse dicendam, quæ non eo differat à ceteris, quod diversos habeat fines bonorum & malorum. Quando quidem nulla est homini causa philosophandi, nisi ut beatus sit: quod autem beatum facit, ipse est finis boni: nulla est igitur causa philosophandi, nisi finis boni: quamobrem quæ nullum boni finem sectatur, nulla philosophiæ secta dicenda est. Cum ergo quaeritur de sociali vita, utrum sit tenenda sapienti, ut summum bonum, quo fit homo beatus, ita velit & curet amici sui, quemadmodum suum, an suæ tantummodo beatitudinis causa faciat quidquid facit; non de ipso summo bono quaestio est, sed de assumendo vel non assumendo socio ad hujus participationem boni, non propter se ipsum, sed propter eundem socium, ut ejus bono ita gaudeat, sicut gaudet suo. Item cum quaeritur de Academicis novis, quibus incerta sunt omnia, utrum ita sint res habendæ, in quibus philosophandum est, an sicut aliis philosophis placuit, certas eas habere debeamus, non quaeritur quid in boni fine sectandum sit, sed de ipsius boni veritate, quod sectandum videtur, utrum sit, nec ne, dubitandum: hoc est, ut id planius eloquar, utrum ita sectandum sit, ut qui sectatur, dicat esse verum; an ita, ut qui sectatur, dicat verum sibi videri, etiam si forte sit falsum; tamen uterque sectetur unum atque idem bonum. In illa etiam differentia quæ adhibetur ex habitu & consuetudine Cynicorum, non quaeritur quisnam sit finis boni, sed utrum in illo habitu & consuetudine sit vivendum ei, qui verum sectatur bonum, quodlibet ei verum videatur esse atque sectandum. Denique fuerunt, qui cum diversa sequerentur bona finalia, alii virtutem, alii voluptatem, eundem tamen habitum & consuetudinem tenebant, ex quibus Cynici appellabantur. Ita illud quidquid est, unde philosophi Cynici discernuntur à ceteris, ad eligendum ac tenendum bonum, quo beati fierent, utique nil valebat. Nam si aliquid ad hoc interesset, profectò idem habitus eundem finem sequi cogeret, & diversus habitus eundem sequi finem non sineret.

CAPUT II.

Quomodo, remotis omnibus differentiis, quæ non sectæ, sed quaestiones sunt, ad tripertitam summi boni definitionem Varro perveniat, quarum tamen una sit eligenda.

In tribus quoque illis vitæ generibus, uno scilicet non segniter, sed in contemplatione vel inquisitione veritatis otioso, altero in gerendis rebus humanis negotioso, tertio ex utroque genere temperato, cum quaeritur quid horum sit potius eligendum, non finis boni habet controversiam; sed quid horum trium difficultatem vel facilitatem afferat ad consequendum vel retinendum si-

b Sic MSS. Editi autem, ex quo.

* V. Cicero. l. 1. de leg. c. 1. in Acad. dem. c.

Philosophandi causa.

nem boni, id in ista quaestione versatur. Finis enim boni, cum ad eum quisque pervenerit, protinus beatum facit. In otio autem litterato, vel in negotio publico, vel quando utrumque vicibus agitur, non continuo quisque beatus est. Multi quippe in quolibet horum trium possunt vivere, & in appetendo boni sine quo fit homo beatus, errare. Alia est igitur quaestio de finibus bonorum & malorum, quae unamquamque philosophorum sectam facit: & aliae sunt quaestiones de sociali vita, de cunctatione Academicorum, de vestitu & victu Cynicorum, de tribus vitae generibus, otioso, actuoso, & ex utroque modificato; quarum nulla est, in qua de bonorum & malorum finibus disputatur. Proinde quoniam Marcus Varro has quatuor adhibens differentias, id est, ex vita sociali, ex Academicis novis, ex Cynicis, ex isto vitae genere tripertito ad sectas ducentas octoginta octo pervenit, & si quae aliae possunt similiter adjici, remotis eis omnibus, quoniam de sectando summo bono nullam inferunt quaestionem, & ideo sectae nec sunt, nec vocandae sunt, ad illas duodecim, in quibus quaeritur quid sit bonum hominis, quo affecto fit beatus, ut ex eis unam veram, ceteras falsas ostendat esse, revertitur. Nam remoto illo tripertito genere vitae, duae partes hujus numeri detrahuntur, & sectae novaginta sex remanent. Remota vero differentia ex Cynicis addita, ad dimidium rediguntur, & quadraginta octo fiunt. Auferamus etiam quod ex Academicis novis adhibitum est, rursus dimidia pars remanet, id est, viginti quatuor. De sociali quoque vita quod accesserat, similiter auferatur, duodecim sunt reliquae, quas ista differentia, ut viginti quatuor fierent, duplicaverat. De his ergo duodecim nihil dici potest, cur sectae non sint habendae. Nihil quippe aliud in eis quaeritur, quam fines bonorum & malorum. Inventis autem bonorum finibus, profecto e contrario sunt malorum. Haec autem ut fiant duodecim sectae, illa quatuor triplicantur, voluptas, quies, utrumque, & prima naturae, quae primigenia Varro vocat. Haec quippe quatuor dum singillatim virtuti aliquando subduntur, ut non propter se ipsa, sed propter officium virtutis appetenda videantur, aliquando praefertuntur, ut non propter se ipsa, sed propter haec adipiscenda vel conservanda necessaria virtus putetur, aliquando jungitur, ut propter se ipsa & virtus, & ista appetenda credantur; quaternarium numerum triplum reddunt, & ad duodecim sectas perveniunt. Ex illis autem quatuor rebus Varro tres tollit, voluptatem scilicet, & quietem, & utrumque: non quod eas improbet, sed quod primigenia illa naturae & voluptatem in se habeant, & quietem. Quid ergo opus est ex his duabus tria quaedam facere, duo scilicet, dum singillatim appetuntur voluptas aut quies, & tertium, cum ambae simul, quando quidem prima naturae, & ipsas, & praeter ipsas alia multa contineant? De tribus ergo sectis ei placet diligenter esse tractandum, quoniam sit potius eligenda. Non enim veram plus quam unam vera ratio esse permittit, sive in his tribus sit, sive alibi, quod potest videbimus. Interim de his tribus quomodo unam Varro eligat, quantum breviter aperteque possumus, disseramus. Ista nempe tres sectae ita fiunt, cum vel prima naturae propter virtutem, vel virtus pro-

* V. Cicero. lib. 2. de officiis.

a Hic in editis additur, *quarundam putas*: pro quo in MSS. reliquior subaudiendum, *dubitas*.

pter prima naturae, vel utraque, id est, & virtus & prima naturae propter se ipsa sunt expetenda.

CAPUT III.

De tribus sectis summum hominis bonum quaerentibus, quam eligendam Varro definiat, sequens veteris Academicae, Antiocho auctore, sententiam.

QUID ergo istorum trium sit verum atque sectandum, isto modo persuadere conatur. Primum, quia summum bonum in philosophia non arboris, non pecoris, non Dei, sed hominis quaeritur, quid sit ipse homo, quaerendum putat. Sentit quippe in ejus natura duo esse quaedam, corpus & animam: & horum quidem duorum melius esse animam, longaeque praestabilius omnino non dubitat; sed utrum anima sola sit homo, ut ita sit ei corpus tamquam equus equi. Eques enim non homo & equus, sed solus homo est: ideo tamen eques dicitur, quod aliquo modo se habeat ad equum. An corpus solum sit homo, aliquo modo se habens ad animam, sicut poculum ad potionem: non enim calix & potio, quam continet calix, simul dicitur poculum, sed calix solus; ideo tamen quod potioni continendae sit accommodatus. An vero nec anima sola, nec solum corpus, sed simul utrumque sit homo, cujus pars sit una, sive anima, sive corpus, ille autem totus ex utroque constat, ut homo sit: sicut duos equos junctos bigas vocamus, quorum sive dexter, sive sinister, pars est bigarum, unum vero eorum quoquo modo se habeat ad alterum, bigas non dicimus, sed ambos simul. Horum autem trium hoc eligit tertium, hominemque nec animam solam, nec solum corpus, sed animam simul & corpus esse arbitrat. Proinde summum bonum hominis, quo fit beatus, ex utriusque rei bonis constare dicit, & animae scilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturae propter se ipsa existimat expetenda, ipsamque virtutem quam doctrina inserit velut artem vivendi, quae in animae bonis est excellentissimum bonum. Quapropter eadem virtus, id est, ars agendae vitae, cum acceperit prima naturae, quae sine illa erant, sed tamen erant etiam quando eis doctrina adhuc deerat, omnia propter se ipsam appetit, simulque etiam se ipsam: omnibusque simul & se ipsa utitur, eo sine ut omnibus delectetur atque perfruatur, magis minusque, ut quaeque inter se majora atque minora sunt, tamen omnibus gaudens, & quaedam minora, si necessitas postulat, propter majora vel adipiscenda vel tenenda, contemnens. Omnium autem bonorum vel animi vel corporis, nihil sibi virtus omnino praeponeat. Haec enim bene utitur & se ipsa, & ceteris quae hominem faciunt beatum, bonis. Ubi vero ipsa non est, quamlibet multa sint bona, non bono ejus sunt, cujus sunt; ac per hoc jam nec ejus bona dicenda sunt, cui male utenti utilia esse non possunt. Haec ergo vita hominis, quae virtute & aliis animi & corporis bonis, sine quibus virtus esse non potest, fruitur, beata esse dicitur: si vero & aliis, sine quibus esse virtus potest, vel nullis, vel pluribus, beator: si autem prorsus omnibus, ut nullum omnino bonum desit, vel animi vel corporis, beatissima. Non enim hoc est vita, quod virtus; quoniam non omnis vita, sed sapiens vita virtus est: & tamen qualicumque vita sine ulla virtute potest esse; virtus vero sine ulla vita

Homo quid.

a

b

b Editi, non bona ejus sunt. Melius MSS. non bona.

non

non potest esse. Hoc & de memoria dixerim atque ratione, & si quid aliud tale est in homine. Sunt enim haec & ante doctrinam, sine his autem non potest esse ulla doctrina: ac per hoc nec virtus, quae utique discitur. Bene autem currere, pulcrum esse corpore, viribus ingentibus prevalere, & cetera hujusmodi talia sunt, ut & virtus sine his esse possit, & ipsa sine virtute: bona sunt tamen; & secundum istos etiam ipsa propter se ipsam diligit virtus, utiturque illis & fruitur, sicut virtutem decet.

2. Hanc vitam beatam etiam socialem perhibent esse, quae amicorum bona propter se ipsa diligit sicut sua, eisque propter ipsos hoc velit quod sibi; sive in domo sint, sicut conjunx & liberi & quicumque domestici; sive in loco, ubi domus ejus est, sicuti est urbs, ut sunt hi qui cives vocantur; sive in toto orbe, ut sunt gentes, quas ei societas humana conjungit; sive in ipso mundo, qui censetur nomine caeli & terrae, sicut esse dicunt deos, quos volunt amicos esse homini sapienti, quos nos familiariter Angelos dicimus. De bonorum autem & e contrario malorum finibus negant ullo modo esse dubitandum, & hanc inter se & novos Academicos affirmant esse distantiam, nec eorum interest quidquam, sive Cynico, sive alio quolibet habitu & victu in his finibus, quos veros putant, quisque philosophetur. Ex tribus porro illis vitae generibus, otioso, actuoso, & quod ex utroque compositum est, hoc tertium sibi placere asseverant. Haec sensisse atque docuisse Academicos veteres, Varro asserit, auctore Antiocho magistro Ciceronis & suo, quem sanè Cicero in pluribus fuisse Stoicum, quam veterem Academicum vult videri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipsis judicare debemus, quam pro magno de hominibus quid quisque senserit scire?

CAPUT IV.

De summo bono & summo malo quid Christiani sentiant contra philosophos, qui summum bonum in se sibi esse dixerunt.

SI ergo quaeratur a nobis, quid Civitas Dei de his singularis interrogata respondeat, ac primum de finibus bonorum malorumque quid sentiat, respondebit aeternam vitam esse summum bonum, aeternam vero mortem summum malum: propter illam proinde adipiscendam, istamque vitandam, recte nobis esse vivendum. Propter quod scriptum est: *Iustus ex fide vivit*. Quoniam neque bonum nostrum jam videmus, unde oportet ut credendo quaeramus, neque ipsum recte vivere nobis ex nobis est, nisi credentes adjuvet & orantes, qui & ipsam fidem dedit, qua nos ab illo adjuvandos esse credamus. Illi autem qui in ista vita fines bonorum & malorum esse putaverunt, sive in corpore, sive in animo, sive in utroque ponentes summum bonum; atque ut id explicatius eloquar, sive in voluptate, sive in virtute, sive in utraque; sive in quiete, sive in virtute, sive in utraque; sive in voluptate simul & quiete, sive in virtute, sive in utrisque; sive in primis naturae, & a se ipsis beati fieri mira vanitate voluerunt. Irrisit hos

Habac. 2. 4. Gal. 3. 11.

Mal. 93. 11.

1. Cor. 3. 20.

a Editi, & ipsa sine virtute bona sint: tamen & secundum istos etiam ipsa &c. Emendantur ex MSS.

Tom. VII.

2. Quis enim sufficit, quantovis eloquentiae flumine, vitae hujus miserias explicare? Quam lamentatus est Cicero in consolatione de morte filiae, sicut potuit: sed quantum est quod potuit? Ea quippe quae dicuntur prima naturae, quando, ubi, quomodo tam bene se habere in hac vita possunt, ut non sub incertis casibus fluctuent? Quis enim dolor contrarius voluptati, quae inquietudo contraria quieti, in corpus cadere sapientis non potest? Membrorum certè amputatio vel debilitas hominis expugnat incolumitatem, deformitas pulcritudinem, imbecillitas sanitatem, vires lassitudo, mobilitatem torpor, aut tarditas: ecquid horum est, quod nequeat in carnem sapientis irruere? Status quoque corporis atque motus, cum decentes atque congruentes sunt, inter naturae prima numerantur: sed quid si aliqua mala valetudo membra tremore concutiat? Quid si usque ad ponendas in terram manus dorsum spina curvetur, & hominem quodam modo quadrupedem faciat? Nonne omnem statuendi corporis & movendi speciem decusque pervertit? Quid ipsius animi primigenia quae appellantur bona, ubi duo prima ponunt propter comprehensionem perceptionemque veritatis, sensum & intellectum? Sed qualis quantumque remanet sensus, si, ut alia taceam, fiat homo surdus & caecus? Ratio verò & intelligentia quò recedet, ubi sopietur, si aliquo morbo efficiatur insanus? Phrenetici multa absurda cum dicunt, vel faciunt, plerumque à bono suo proposito & moribus aliena, immo suo bono proposito moribusque contraria, sive illa cogitemus, sive videamus, si dignè consideremus, lacrymas tenere vix possumus, aut fortè nec possumus. Quid dicam de his, qui demonum patiuntur incursum? Ubi habent absconditam vel obrutam intelligentiam suam, quando secundum suam voluntatem & animam eorum & corpore malignus utitur spiritus? Et quis confidit hoc malum in hac vita evenire non posse sapienti? Deinde perceptio veritatis in hac carne qualis aut quanta est, quando, sicut legimus in veraci libro Sapientiae, *Corpus corruptibile aggravat animam*, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem? Impetus porro vel actionis appetitus, si hoc modo rectè Latine appellatur, ea quam Graeci vocant *επιθυμια*, quia & ipsam primis naturae deputant bonis, nonne ipse est, quo geruntur etiam insanorum illi miserabiles motus, & facta quae horremus, quando pervertitur sensus ratioque sopitur?

3. Porro ipsa virtus, quae non est inter prima naturae, quoniam eis postea doctrinam introducente supervenit, cum sibi bonorum culmen vendicet humanorum, quid hinc agit nisi perpetua bella cum vitiiis, nec exterioribus, sed interioribus; nec alienis, sed planè nostris & propriis; maxime illa, quae Graecè *σωφροσυνή*, Latine temperantia nominatur, qua carnales frenantur libidines, ne in quaeque flagitia mentem consentientem trahant? Neque enim nullum est vitium, cum sicut dicit Apostolus, *Caro concupiscit adversus spiritum*: cui vitio contraria virtus est, cum sicut idem dicit, *Spiritus concupiscit adversus carnem*. Haec enim, inquit, *invicem adversantur, ut non ea quae vultis faciatis*. Quid autem facere volumus, cum perfici volumus finem summi boni, nisi ut caro adversus spiritum non concupiscat, nec sit in nobis hoc vitium, contra

Gal. 5. 17.

Mm

quod spiritus concupiscat? Quod in hac vita quamvis velimus, quoniam facere non valemus, id saltem in adiutorio Dei faciamus, ne carni concupiscenti adversus spiritum, spiritu succumbente cedamus, & ad perpetrandum peccatum nostra confessione pertrahamur. Absit ergo ut, quamdiu in hoc bello intestino sumus, jam nos beatitudinem, ad quam vincendo volumus pervenire, adeptos esse credamus. Et quis est usque adeo sapiens, ut contra libidines nullum habeat omnino confictum?

4. Quid illa virtus, quae prudentia dicitur? Nonne tota vigilantia sua bona discernit a malis, ut in illis appetendis istique vitandis nullus error obrepit? Ac per hoc & ipsa nos in malis, vel mala in nobis esse testatur. Ipsa enim docet nos, malum esse ad peccandum consentire, bonumque esse ad peccandum non consentire libidini. Illud tamen malum, cui nos non consentire docet prudentia, facit temperantia, nec prudentia, nec temperantia tollit huic vitae. Quid iustitia, cujus munus est sua cuique tribuere, (unde fit in ipso homine quidam iustus ordo naturae, ut anima subdat Deo & animae caro, ac per hoc Deo & anima & caro,) nonne demonstrat in eo se adhuc opere laborare potius, quam in huius operis jam sine requiescere? Tanto quippe minus anima subditur Deo, quanto minus Deum in ipsis suis cogitationibus concipit, & tanto minus animae subditur caro, quanto magis adversus spiritum concupiscit. Quamdiu ergo nobis inest haec infirmitas, haec pestis, hic languor, quomodo nos jam salvos, & si nondum salvos, quomodo jam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Jam verò illa virtus, cujus nomen est fortitudo, in quantacumque sapientia evidentissima testis est humanorum malorum, quae compellitur patientia tolerare. Quae mala Stoici philosophi miror qua fronte mala non esse contendunt, quibus fatentur, si tanta fuerint, ut ea sapiens vel non possit, vel non debeat sustinere, cogi eum mortem sibi inferre, atque ex hac vita emigrare. Tantus autem superbiae stupor est in his hominibus, hinc se habere finem boni & a se ipsis fieri beatos putantibus, ut sapiens eorum, hoc est, qualem mirabili vanitate describunt, etiam si excaceretur, obfuscescat, obmutescat, membris debilitetur, doloribus crucietur, & si quid aliud talium malorum dici aut cogitari potest, incidat in eum, quo sibi mortem cogatur inferre, hanc in his malis vitam constitutam, eos non pudeat beatam vocare. O vitam beatam, quae ut finiatur, mortis quaerit auxilium! Si beata est, maneat in ea: si verò propter ista mala fugitur ab ea, quomodo est beata? Aut quomodo ista non sunt mala, quae vincunt fortitudinis bonum, eandemque fortitudinem non solum sibi cedere, verum etiam delirare compellunt, ut eandem vitam & dicat beatam, & persuadeat esse fugiendam? Quis usque adeo caecus est, ut non videat, quòd si beata esset, fugienda non esset? Sed si propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fatentur, quid igitur causae est, cur non etiam miseram fracta superbiae cervice fateantur? Utrum, obsecro, Cato ille patientia, an potius impatientia se peremit? Non enim hoc fecisset,

* Apud Cicero, 3. de finibus & 1. Tuscul.

* Caro Utilitatis.

a MSS. eum non pudeat. b Omnes MSS. haec omittunt, si verò propter ista mala fugitur ab ea, quomodo est beata? Aut: postquam maneat in ea, proximè iungunt, Quomodo ista non sunt mala &c.

nisi victoriam Caesaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? Nempe cessit, nempe succubuit, nempe usque adeo superata est, ut vitam beatam dereliqueret, desereret, fugeret. An non erat jam beata? Misera ergo erat. Quomodo igitur mala non erant, quae vitam miseram fugiendamque faciebant?

5. Quapropter etiam ipsi, qui mala ista esse confessi sunt, sicut Peripatetici, sicut veteres Academici, quorum sectam Varro defendit, tolerabilius quidem loquuntur: sed eorum quoque mirus est error, quòd in his malis, etsi tam gravia sint, ut morte fugienda sint, ab ipso sibi illata, qui haec patitur, vitam beatam esse contendunt. Mala sunt, inquit, tormenta atque cruciatus corporis; & tanto sunt pejora, quanto potuerint esse majora, quibus ut careas, ex hac vita fugiendum est. Quam vitam, obsecro? Hac, inquit, quae tantis aggravatur malis. Certè ergo beata est in eisdem ipsis malis, propter quae dicis esse fugiendam? An ideo beatam dicis, quia licet tibi ab his malis morte discedere? Quid si ergo in eis aliquo iudicio divino teneris, nec permitteres mori, nec umquam sine illis esse sineris? Nempe tunc saltem miseram talem diceres vitam. Non igitur propterea misera non est, quia citò relinquitur: quando quidem si sempiterna sit, etiam abs te ipso misera iudicatur. Non itaque propterea, quoniam brevis est, nulla miseria debet videri, aut quod est absurdum, quia brevis miseria est, ideo etiam beatitudo appellari. Magna vis est in eis malis, quae cogunt hominem, secundum ipsos etiam sapientem, sibi meti auferre quod homo est: cum dicant, & verum dicant, hanc esse naturam primam quodam modo & maximam vocem, ut homo concilietur sibi, & propterea mortem naturaliter fugiat, ita sibi amicus, ut esse se animal, & in hac conjunctione corporis atque animae vivere velit, vehementerque appetat. Magna vis est in eis malis, quibus iste naturae vincitur sensus, quo mors omni modo omnibus viribus conatibusque vitatur; & ita vincitur, ut quae vitabatur, optetur, appetatur; & si non potuerit aliunde contingere, ab ipso homine sibi meti inferatur. Magna vis est in eis malis, quae fortitudinem faciunt homicidam: si tamen adhuc dicenda est fortitudo, quae ita his malis vincitur, ut hominem, quem sicut virtus regendum tuendumque suscepit, non modò non possit per patientiam custodire, sed ipsa insuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortem sapiens ferre patienter, sed quae accidit aliunde. Secundum istos autem si eam sibi ipse inferre compellitur, profectò fatendum est eis, non solum mala, sed intolerabilia etiam mala esse, quae hoc eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quae istorum tam magnorum tamque gravium malorum aut premitur oneribus, aut subjacet casibus, nullo modo beata diceretur, si homines qui hoc dicunt, sicut victi malis ingravescentibus, cum sibi ingerunt mortem, cedunt infelicitati, ita victi certis rationibus, cum quaerunt beatam vitam, dignarentur cedere veritati, & non sibi vitarent in ista mortalitate sine summi boni esse gaudendum, ubi virtutes ipsae, quibus hinc certè nihil melius atque utilius in homine reperitur, quanto majora sunt adiutoria contra vim periculorum, laborum, dolorum, tanto fideliora testimonia miseriarum. Si

* Cicero in 1. Offic. & 3. de finibus.

c Plures & probè notè MSS. sed aperta infirmitatis voce fugiendam fatentur: quid igitur causa est &c. d Sola editio Lov. morte sineris. e In MSS. veli vehementer atque appetat.

enim verè virtutes sunt, quae nisi in eis, quibus A stit, verum etiam opprimit, ante quam prospicere atque explorare potueris. Propter quod etiam divina vox illa, *Et inimici hominis, domestici eius*, cum magno dolore cordis auditur: quia etsi quique tam fortis sit, ut æquo animo perferat; vel tam vigilans, ut provido consilio caveat, quae adversus eum molitur amicitia simulata: eorum tamen hominum perfidorum malo, cum eos esse pessimos experitur, si ipse bonus est, graviter excrucietur necesse est; sive semper mali fuerint, & se bonos finxerint, sive in istam malitiam ex bonitate mutati sint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non est, quid civitas, quae quanto major est, tanto forum ejus litibus & civilibus & criminalibus plenius, etiam si quiescant, non solum turbulenta, verum sapiens & cruenta seditione, ac bella civilia, à quorum eventis sunt aliquando liberae civitates, à periculis numquam?

Rom. 8. 24. & 25.

CAPUT VI.

De errore humanorum iudiciorum, cum veritas latet.

QUID ipsa iudicia hominum de hominibus, quae civitatibus in quantalibet pace manentibus deesse non possunt, qualia putamus esse, quam misera, quam dolenda? Quando quidem hi iudicant, qui conscientias eorum, de quibus iudicant, cernere nequeunt. Unde saepe coguntur tormentis innocentium testium ad alienam causam pertinentem querere veritatem. Quid cum in sua causa quisque torquetur; & cum quaeritur utrum sit nocens, cruciatur, & innocens luit pro incerto scelere certissimas poenas, non quia illud commississe detegitur, sed quia non commississe nescitur? Ac per hoc ignorantia iudicis plerumque est calamitas innocentis. Et quod est intolerabilius, magisque plangendum, rigandumque, si fieri posset, fontibus lacrymarum; cum propterea iudex torqueat accusatum, ne occidat nesciens innocentem, sit per ignorantiam miseriam, ut & tortum & innocentem occidat, quem ne innocentem occideret torserat. Si enim secundum istorum sapientiam delegerit ex hac vita fugere, quam diutius illa sustinere tormenta, quod non commisit, commississe se dicit. Quo damnato & occiso, utrum nocentem an innocentem iudex occiderit, adhuc nescit, quem ne innocentem nesciens occideret torfit; ac per hoc innocentem, & ut sciret torfit, & dum nesciret occidit. In his tenebris vitae socialis, sedebit iudex ille sapiens, an non sedebit? Sedebit planè. Constringit enim eum, & ad hoc officium pertrahit humana societas, quam deesse nefas ducit. Hoc enim nefas esse non ducit, quòd testes innocentes in causis torquentur alienis: quòd hi qui arguuntur, vi doloris plerumque superati, & de se falsa confessi, etiam puniuntur innocentes, cum jam torti fuerint innocentes: quòd etsi non morte puniantur, in ipsis vel ex ipsis tormentis plerumque moriuntur: quòd aliquando & ipsi qui arguunt, humanae societati fortasse, ne crimina impunita sint, prodesse cupientes, & mentientibus testibus, reoque ipso contra tormenta durante immaniter, nec fatentes, probare quod obijciunt non valentes, quamvis vera objecerint, à iudice nesciente damnantur. Haec tot & tanta mala non deputat esse peccata: non enim haec facit sapiens

CAPUT V.

De sociali vita, quae cum maximè expetenda sit, multis offensionibus saepe subvertitur.

QUOD autem socialem vitam volunt esse sapientis, nos multo amplius approbamus. Nam unde ista Dei Civitas, de qua huius Operis ecce jam undevicesimum librum versamus in manibus, vel inchoaretur exortu, vel progrediretur excursu, vel apprehenderet debitos fines, si non esset socialis vita sanctorum? Sed in huius mortalitatis ærumna quot & quantis abundet malis societas humana, quis enumerare valeat? quis aestimare sufficiat? Audiant apud Comicos suos hominem cum sensu atque consensu omnium hominum dicere: *Duxi uxorem, quam ibi miseriam vidi? Nati filii, alia cura. Quid itidem illa, quae in amore vitia commemorat idem Terentius, Injuriae, suspiciones, inimicitiae, bellum, pax rursum: nonne res humanas ubique impleverunt? nonne & in amicorum honestis amoribus plerumque contingunt? Nonne his usquequaque plenae sunt res humanae, ubi injurias, suspiciones, inimicitias, bellum, mala certa sentimus; pacem verò incertum bonum, quoniam corda eorum, cum quibus eam tenere volumus, ignoramus; & si nosse hodie possemus, qualia cras futura essent utique nesciremus. Qui porro inter se amiciores solent esse, vel debent, quam qui una etiam continentur domo? Et tamen quis inde securus est, cum tanta saepe mala ex eorum occultis insidiis exstiterint; tanto amariora, quanto pax dulcior fuit, quae vera putata est, cum astutissimè fingeretur? Propter quod omnium pectora sic adtingit, ut cogat in gemitum quod ait Tullius: *Nullae sunt occultiores insidiae, quam haec quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palam est adversarius, facillè cavendo vitare possis: hoc verò occultum, inestimum ac domesticum malum non solum exsi-**

* Terent. Adulph. Act. 5. sc. 4. Eunuch. Act. 1. sc. 1.

Cicero in Verrem lib. 1.

a Hic apud Terentium additur, inducia. b Apud Cicero, non modò non existit.

c Sola editio Lov. Quid quòd aliquando &c.

judex nocendi voluntate, sed necessitate nescien-
 di; & tamen quia cogit humana societas, necessi-
 tate etiam judicandi. Hæc est ergo quam dicimus,
 miseria certè hominis, etsi non malitia sapientis.
 An verò necessitate nesciendi atque judicandi tor-
 quet infontes, punit infontes, & parum est illi
 quòd non est reus, si non sit insuper & beatus?
 Quanto consideratius & homine dignius, agnos-
 cit in ista necessitate miseriam, eamque in se odit;
 & si piè sapit, clamat ad Deum, *De necessitatibus
 meis erue me?*

Psal. 24.
17.

CAPUT VII.

*De diversitate linguarum, qua societas hominum diri-
 mitur, & de miseria bellorum, etiam quæ
 iusta dicuntur.*

POST civitatem vel urbem sequitur orbis
 terræ, in quo tertium gradum ponunt socie-
 tatis humanæ, incipientes à domo, atque inde ad
 urbem, deinde ad orbem progrediendo venien-
 tes: qui utique, sicut aquarum congeries, quanto
 major est, tanto periculis plenior. In quo primùm
 linguarum diversitas hominem alienat ab homine.
 Nam si duo sibi invicem fiant obviam, neque
 præterire, sed simul esse aliqua necessitate cogan-
 tur, quorum neuter norit linguam alterius, faci-
 liùs sibi animalia muta, etiam diversi generis, quàm
 illi, cum sint homines ambo, sociantur. Quando
 enim quæ sentiunt, inter se communicare non pos-
 sunt, propter solam linguæ diversitatem, nihil pro-
 dest ad consociandos homines tanta similitudo na-
 turæ: ita ut libentiùs homo sit cum cane suo, quàm
 cum homine alieno. At enim opera data est, ut im-
 periosa civitas non solum jugum, verùm etiam lin-
 guam suam domitis gentibus per pacem societatis
 imponeret, per quam non deesset, immo & abun-
 daret etiam interpretum copia. Verum est: sed hoc
 quàm multis & quàm grandibus bellis, quanta stra-
 ge hominum, quanta effusione humani sanguinis
 comparatum est? Quibus transactis, non est tamen
 eorumdem malorum finita miseria. Quamvis enim
 non defuerint, neque hostes desint, exteræ natio-
 nes, contra quas semper bella gesta sunt, & gerun-
 tur: tamen etiam ipsa imperii latitudo peperit pejo-
 ris generis bella, socialia scilicet & civilia; quibus
 miserabiliùs quatitur genus humanum, sive cum
 belligeratur, ut aliquando conquiescant; sive cum
 timetur, ne rursus exurgant. Quorum malorum
 multas & multiplices clades, duras & diras neces-
 sitates, si ut dignum est eloqui velim, quamquam ne-
 quaquam sicut res postulat possim; quis erit pro-
 lixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquit,
 iusta bella gesturus est. Quasi non, si se hominem
 meminit, multo magis dolebit iustorum necessita-
 tem sibi existisse bellorum: quia nisi iusta essent,
 ei gerenda non essent, ac per hoc sapienti nulla
 bella essent. Iniquitas enim partis adversæ iusta
 bella ingerit gerenda sapienti: quæ iniquitas uti-
 que homini est dolenda; quia hominum est, etsi
 nulla ex ea bellandi necessitas nasceretur. Hæc ita-
 que mala tam magna, tam horrenda, tam sæva,
 quisquis cum dolore considerat, miseriam fatea-
 tur. Quisquis autem vel patitur ea sine animi dolo-
 re, vel cogitat, multo utique miserius ideo se pu-
 tat beatum, quia & humanum perdidit sensum.

^a Vind. Am. & Er. *Quanto consideratius & homine dignius, & ho-
 minem agnoscit in ista necessitate, eamque miseriam in se odit, &c.*
^b Hic plerique MSS. omittunt, & in pluribus locis.
^c Vind. Am. Er. *amicitia socialis solatia.* Lov. *amicitia socialis so-
 latia.* At MSS. nec habent *socialis*, nec *socialis*.

CAPUT VIII.

*Quòd amicitia bonorum secunda esse non possit, dum à
 periculis, quæ in hac vita sunt, trepidari
 necesse sit.*

SI autem non contingat quædam ignorantia si-
 milis dementia, quæ tamen in hujus vitæ misera
 conditione sæpe contingit, ut credatur vel amicus
 esse qui inimicus est, vel inimicus qui amicus est;
 quid nos consolatur in hac humana societate erro-
 ribus ærumnisque plenissima, nisi fides non ficta, &
 mutua dilectio verorum & bonorum amicorum?
 Quos quanto plures & in locis pluribus habemus,
 tanto longius latiusque metuemus, ne quid eis con-
 tingat mali de tantis malorum aggeribus hujus sæ-
 culi. Non enim tantummodo solliciti sumus, ne
 fame, ne bellis, ne morbis, ne captivitatibus affli-
 gantur, ne in eadem servitute talia patiantur, qualia
 nec cogitare sufficimus: verùm etiam, ubi timor est
 multo amarior, ne in perfidiam, malitiam nequi-
 tiamque mutantur. Et quando ista contingunt,
 C (tanto utique plura, quanto illi sunt plures, & in
 pluribus locis,) & in nostram notitiam perferuntur,
 quibus cor nostrum flagris uratur, quis potest, nisi
 qui talia sentit, advertere? Mortuos quippe audire
 mallems: quamvis & hoc sine dolore non possi-
 mus audire. Quorum enim nos vita propter ami-
 citiæ solatia delectabat, unde fieri potest ut eorum
 mors nullam nobis ingerat mæstitudinem? Quam
 qui prohibet, prohibeat, si potest, amica collo-
 quia, interdicit amicalem^d vel interdicit affectum,
 D omnium humanarum necessitudinum vincula men-
 tis immitti stupore disrumpat; aut sic eis utendum
 censeat, ut nulla ex eis animum dulcedo perfundat.
 Quod si fieri nullo modo potest, etiam hoc
 quo pacto futurum est, ut ejus nobis amara mors
 non sit, cujus dulcis est vita? Hinc est enim & lu-
 ctus, quoddam non inhumani cordis quasi vulnus,
 aut ulcus, cui sanando adhibentur officiosæ conso-
 lationes. Non enim propterea non est quod sane-
 tur, quoniam quanto est animus melior, tanto in
 E eo citiùs faciliùsque sanatur. Cum igitur etiam de
 carissimorum mortibus, maximè quorum sunt hu-
 manæ societati officia necessaria, nunc mitiùs,
 nunc asperius affligatur vita mortalium; mortuos
 tamen eos, quos diligimus, quàm vel à fide, vel
 à bonis moribus lapsos, hoc est, in ipsa anima mor-
 tuos audire seu videre mallems: quàm ingenti ma-
 teriâ malorum plena est terra; propter quod scri-
 ptum est, *Numquid non tentatio est vita humana super*
 terram? Et propter quod ipse Dominus ait, *Vae mun-*
 do ab scandalis. Et iterum, *Quoniam abundavit, in-*
 quit, *iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Ex quo
 fit, ut bonis amicis mortuis gratulemur, & cum
 mors eorum nos contristet, ipsa nos certius conso-
 letur: quoniam malis caruerunt, quibus in hac vita
 etiam boni homines vel conteruntur, vel depravan-
 tur, vel in utroque periclitantur.

CAPUT IX.

*De amicitia sanctorum Angelorum, quæ homini in hoc
 mundo non potest esse manifesta, propter fallaciam dæ-
 monum, in quos inciderunt, qui multos sibi deos colen-
 dos putarunt.*

IN societate verò sanctorum Angelorum, quam
 philosophi illi, qui nobis deos amicos esse vo-
^a In editis, *interdicat amicalem societatem, vel interdicit affectum.*
 Abest *societatem* à MSS. & verbum *amicalem* ad *affectionem* refertur
 tamquam adjectivum ad substantivum.
^c Ita plerique & melioris notæ MSS. Edici verò, *lucius quidam*
 in humano corde.

2. Cor. 11.
14.

luerunt, quarto constituerunt loco, velut ad mun-
 dum venientes ab orbe terrarum, ut sic quodam
 modo complecterentur & cælum; nullo modo qui-
 dem metuimus, ne tales amici vel morte nos sua,
 vel depravatione contristent. Sed quia nobis non
 ea qua homines familiaritate miscentur, (quod
 etiam ipsum ad ærumnas hujus pertinet vitæ,) &
 aliquando satanas, sicut legimus, transfiguratur se
^a velut Angelum lucis, ad tentandos eos quos ita vel
 erudiri opus est, vel decipi justum est; magna Dei
 misericordia necessaria est, ne quisquam cum bo-
 nos Angelos amicos se habere putat, habeat ma-
 los demones amicos fictos, eosque tanto nocen-
 tiores, quanto astucioses ac fallaciores patiatur ini-
 micos. Et cui magna ista Dei misericordia neces-
 saria est, nisi magnæ humanæ miseriæ, quæ igno-
 rantia tantâ premitur, ut facilè istorum simula-
 tione fallatur? Et illos quidem philosophos in im-
 pia Civitate, qui deos sibi amicos esse dixerunt, in
 demones malignos incidisse certissimum est, qui-
 bus tota ipsa Civitas subditur, æternum cum eis
 habitura supplicium. Ex eorum quippe sacris, vel
 potiùs sacrilegiis, quibus eos colendos, & ex ludis
 immundissimis, ubi eorum crimina celebrantur,
 quibus eos placandos putaverunt, eisdem ipsis au-
 ctoribus & exactoribus talium tantorumque dede-
 corum, satis ab eis qui colantur apertum est.

CAPUT X.

*Quis fructus sanctis de superata hujus vite tentatione
 paratus sit.*

SE D neque sancti & fideles uniti veri Dei sum-
 mique cultores, ab eorum fallacis & multi-
 formi tentatione securi sunt. In hoc enim loco in-
 firmitatis & diebus malignis etiam ista sollicitudo
 non est inutilis, ut illa securitas, ubi pax plenissima
 atque certissima est, desiderio ferventiore quæra-
 tur. Ibi enim erunt naturæ munera, hoc est, quæ
 naturæ nostræ ab omnium naturarum Creatore
 donantur, non solum bona, verùm etiam sempi-
 terna; non solum in animo, qui sanatur per sapien-
 tiam, verùm etiam in corpore, quod resurrectione
 renovabitur. Ibi virtutes, non contra ulla vitia vel
 mala quæcumque certantes, sed habentes victo-
 riæ præmium æternam pacem, quam nullus ad-
 versarius inquietet. Ipsa est enim beatitudo finalis,
 ipse perfectionis finis, qui consummentem non ha-
 bet finem. Hic autem dicimus quidem beati, quan-
 do pacem habemus, quamtulacumque hic habe-
 ri potest in vita bona: sed hæc beatitudo illi, quam
 finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus
 miseria reperitur. Hanc ergo pacem, qualis hic
 potest esse, mortales homines in rebus mortalibus
 quando habemus, si rectè vivimus, bonis ejus re-
 ðe utitur virtus: quando verò eam non habemus,
 etiam malis, quæ homo patitur, bene utitur vir-
 tus. Sed TUNC EST VERA VIRTUS, quando
 & omnia bona quibus bene utitur, & quidquid in
 bono usu bonorum & malorum facit, & se ipsam
 ad eum finem refert, ubi nobis talis & tanta pax
 erit, qua melior & major esse non possit.

CAPUT XI.

*De beatitudine pacis æternæ, in qua sanctis finis est, id
 est, vera perfectio.*

QUAPROPTER possumus dicere, fines bo-
 norum nostrorum esse pacem, sicut æter-
 nam esse diximus vitam: præsertim quia ipsi Civi-

tati Dei, de qua nobis est ista operosissima dispu-
 tatio, in sancto dicitur Psalmo, *Lauda Jerusalem*
Dominum, collauda Deum tuum Sion. Quoniam con-
firmavit seras portarum tuarum, benedixit filios tuos
in te, qui posuit fines tuos pacem. Quando enim con-
 firmata fuerint seræ portarum ejus, jam in illam
 nullus intrabit, nec ab illa ullus exibat. Ac per hoc
 fines ejus eam debemus hic intelligere pacem,
 quam volumus demonstrare finalem. Nam & ip-
 sius Civitatis mysticum nomen, id est Jerusalem,
 quod & antè jam diximus, Visio pacis interpreta-
 tur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus
 mortalibus frequentatur, ubi utique non est vita
 æterna; propterea finem Civitatis hujus, ubi erit
 summum bonum ejus, æternam vitam maluimus
 commemorare quàm pacem. De quo sine Apo-
 stolo ait, *Nunc verò liberati à peccato, servi autem*
facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem,
finem verò vitam æternam. Sed rursus quia vita æter-
 na ab his qui familiaritatem non habent cum Scri-
 pturis sanctis, potest accipi etiam malorum vita;
 vel secundum quosdam etiam philosophos, propter
 animæ immortalitatem, vel etiam secundum fi-
 dem nostram, propter pœnas interminabiles im-
 piorum, qui utique in æternum cruciari non pote-
 runt, nisi etiam vixerint in æternum: profectò finis
 Civitatis hujus, in quo summum habebit bonum,
 vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace di-
 cendus est, ut faciliùs ab omnibus possit intelli-
 gi. Tantum est enim pacis bonum, ut etiam in rebus
 terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audi-
 ri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremò
 possit melius inveniri. De quo si aliquando diu-
 tiùs loqui voverimus, non erimus, quantum ar-
 bitror, onerosi legentibus, & propter finem Civi-
 tatis hujus de qua nobis sermo est, & propter ip-
 sam dulcedinem pacis quæ omnibus cara est.

CAPUT XII.

*Quòd etiam bellantium servitia omnesque hominum in-
 quietudines ad pacis finem cupiant pervenire, sine
 cujus appetitu nulla natura sit.*

QUOD enim mecum quisquis res humanas
 naturamque communem utcumque intue-
 tur agnoscit, sicut nemo est qui gaudere nolit, ita
 nemo est qui pacem habere nolit. Quando quidem
 & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quàm vincere
 volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando cu-
 piunt pervenire. Nam quid est aliud victoria, ni-
 si subiectio repugnantium? quod cum factum fue-
 rit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur &
 bella, ab his etiam qui virtutem bellicam student
 exercere imperando atque pugnando. Unde pacem
 constat belli esse optabilem finem. Omnis enim
 homo etiam belligerando pacem requirit: nemo
 autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem,
 in qua sunt, perturbari volunt, non pacem oderunt,
 sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non
 ergo ut sit pax nolunt, sed ut ea sit quam volunt.
 Denique etsi per seditionem se ab aliis separave-
 rint, cum eis ipsis conspiratis vel conjuratis suis
 nisi qualemcumque pacis speciem teneant, non
 efficiunt quod intendunt. Proinde latrones ipsi, ut
 vehementiùs & tutiùs infesti sint paci ceterorum,
 pacem volunt habere sociorum. Sed etsi unus sit
 tam præpollens viribus, & conscios ita cavens,
 ut nulli socio se committat, solusque insidians &

^a Edici, in *Angelum.* At MSS. *velut Angelum:* & sic passim August.
^b In MSS. *pariatur.*

^c Er. & Lov. *finem.* Ceteri libri, *finis.*
^d Sola editio Lov. *consocios.*

prævalens, quibus potuerit oppressis & extinctis A prædas agat, cum eis certè quos occidere non potest, & quos vult latere quod facit, qualemcumque umbram pacis tenet. In domo autem sua cum uxore & cum filiis, & si quos alios illic habet, studet profectò esse pacatus: eis quippe ad nutum obtemperantibus sine dubio delectatur. Nam si non fiat, indignatur, corripit, vindicat: & domus suæ pacem, si ita necesse sit, etiam sæviendo componit, quam sentit esse non posse, nisi cuidam principio, quod ipse in domo sua est, cetera in eadem domestica societate subiecta sint. Ideoque si offerretur ei servitus plurium, vel civitatis vel gentis, ita ut sic ei fervirent, quemadmodum sibi domi suæ servire volebat; non se jam latronem latebris conderet, sed regem conspicuum sublimeret, cum eadem in illo cupiditas & malitia permaneret. Pacem itaque cum suis omnes habere cupiunt, quos ad suum arbitrium volunt vivere. Nam & cum quibus bellum gerunt, suos facere, si possint, volunt, eisque subiectis leges suæ pacis imponere.

2. Sed faciamus aliquem, qualem canit poetica & fabulosa narratio; quem fortasse, propter ipsam infociabilem feritatem, semihominem quam hominem dicere maluerunt. Quamvis ergo hujus regnum diræ speluncæ fuerit solitudo, * tamque malitiâ singularis, ut ex hac ei nomen inventum sit; nam malus Græcè κακός dicitur, quod ille vocabatur: nulla conjunx ei blandum ferret referretque sermonem, nullis filiis vel alluderet parvulis, vel grandiuſculis imperaret, nullo amici colloquio frueretur, nec Vulcani patris, quo vel hinc tantum non parum felicior fuit, quia tale monstrum ipse non genuit: nihil cuiquam daret, sed à quo posset quidquid vellet, & quando posset, & quantum vellet auferret: tamen in ipsa sua spelunca solitaria, cujus, ut describitur, * semper recenti cæde tepebat humus, nihil aliud quam pacem volebat, in qua nemo illi molestus esset, nec ejus quietem vis ullius terrorve turbaret. Cum corpore suo denique pacem habere cupiebat: & quantum habebat, tantum illi bene erat. Quando quidem membris obtemperantibus imperabat: & ut suam mortalitatem adversum se ex indigentia rebellantem, ac seditionem famis ad dissociandam atque excludendam de corpore animam concitantem, quanta posset festinatione pacaret, rapiebat, necabat, vorabat; & quamvis immanis ac ferus, paci tamen suæ vitæ ac salutis immaniter & ferociter consulebat: ac per hoc si pacem, quam in sua spelunca atque in se ipso habere satis agebat, cum aliis etiam habere vellet, nec malus, nec monstrum, nec semihomo vocaretur. Aut si ejus corporis forma, & atrorum ignium vomitus ab eo deterrebat hominum societatem; fortè non nocendi cupiditate, sed vivendi necessitate sæviebat. Verum iste non fuerit, vel quod magis credendum est, talis non fuerit, qualis vanitate poetica describitur. Nisi enim nimis accusaretur Cacus, parum Hercules laudaretur. Talis ergo homo, sive semihomo, meliùs, ut dixi, creditur non fuisse: sicut multa figmenta poetarum. Ipsa enim sævissimæ feræ, unde ille partem habuit feritatis, (nam & semiferus dictus est,) genus proprium quadam

Cacus semihomo.

* Virgil. Æn. 1. 2.

Cacus ab Hercule occisus, Liv. 1. 2.

a Plures MSS. tamquam.
b Nonnulli MSS. qua vellet: omisso &. Alii, quem, vel quum, vel esset cum: paucis exceptis, qui cum editis habent, & quantum vellet.

pace custodiunt, coëundo, gignendo, pariendo, fetus fovendo atque nutriendo, cum sint pleræque infociabiles & solivagæ: non sicut ut oves, cervi, columbæ, sturni, apes; sed ut leones, vulpes, aquilæ, noctuæ. Quæ enim tigris non filiis suis mitis immurmurat, & pacata feritate blanditur? Quis milvus, quantumlibet solitarius rapinis circumvolet, non conjugium copulat, nidum congerit, ova confovet, pullos alit, & quasi cum sua matre-familias societatem domesticam quanta potest pace conservat? Quanto magis homo fertur quodam modo naturæ suæ legibus ad ineundam societatem pacemque cum hominibus, quantum in ipso est, omnibus obtinendam; cum etiam mali pro pace suorum belligerent, omnesque, si possint, suos facere velint, ut uni cuncti & cuncta deserviant; quo pacto, nisi in ejus pacem, vel amando, vel timendo consentiant? Sic enim superbia perversè imitatur Deum. Odit namque cum sociis æqualitatem sub illo: sed imponere vult sociis dominationem suam pro illo. Odit ergo justam pacem Dei, & amat iniquam pacem suam. Non amare tamen qualemcumque pacem nullo modo potest. Nullum quippe vitium ita contra naturam est, ut naturæ deleat etiam extrema vestigia.

3. Itaque pacem iniquorum in pacis comparatione justorum ille videt nec pacem esse dicendam, qui novit præponere recta pravus & ordinata perversis. Quod autem perversum est, hoc etiam necesse est ut in aliqua & ex aliqua & cum aliqua rerum parte pacatum sit, in quibus est, vel ex quibus constat; alioquin nihil esset omnino. Velut si quisquam capite deorsum pendeat, perversus est utique situs corporis & ordo remanet; quia id quod desuper esse natura postulat, subter est, & quod illa subter vult esse, desuper factum est; c conturbavit carnis pacem ista perversitas, & ideo est molesta: verumtamen anima corpori suo pacata est, & pro ejus salute satagit, & ideo est qui doleat; quæ si molestiis ejus exclusa discesserit, quam diu membrorum manet compago, non est sine quadam partium pace quod remanet, & ideo adhuc est qui pendeat. Et quod terrenum corpus in terram nititur, & vinculo quo suspensum est renititur, in suæ pacis ordinem tendit; & locum quo requiescat quodam modo ponderis voce poscit, jamque exanime ac sine ullo sensu, à pace tamen naturali sui ordinis non recedit, vel cum tenet eam, vel cum fertur ad eam. Si enim adhibeantur medicamenta, atque curatio, quæ formam cadaveris dissolvi dilabique non d sinat, adhuc pax quædam partes partibus jungit, totamque molem applicat terreno & convenienti, ac per hoc loco pacato. Si autem nulla adhibeatur cura condiendi, sed naturali cursui relinquatur, tamdiu quasi tumultuatur dissidentibus exhalationibus, & nostro inconvenientibus sensui: id enim est quod in putore sentitur, donec mundi conveniat elementis, & in eorum pacem particulatim paulatimque discedat. Nullo modo tamen inde aliquid legibus summi illius Creatoris Ordinatorisque subtrahitur, à quo pax universitatis administratur: quia etsi de cadavere majoris animantis animalia minuta nascantur, eadem lege Creatoris quæque corpuscula in salutis pace * suis animalis

* Sic MSS. Editi verò, conturbabit.

d Sola editio Lov. sinant.

e Vind. & Am. suis animalibus. Nonnulli MSS. sui animalis.

serviunt: etsi mortuorum carnes ab aliis animalibus devorentur, easdem leges per cuncta diffusas ad salutem generis cujusque mortalium, congrua congruis pacificantes, quaquaversum trahantur, & rebus quibuscumque jungantur, & in res quaslibet convertantur & commutentur, inveniunt.

CAPUT XIII.

De pace universali, quæ inter quaslibet perturbationes privari non potest lege naturæ, dum sub justo iudice ad id quisque pervenit ordinatione, quod meruit voluntate.

1. Pax itaque corporis, est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis actionisque consensus. Pax corporis & animæ, ordinata vita & salus animantis. Pax hominis mortalis & Dei, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis, ordinata imperandi atque obediendi concordia civium. Pax cælestis Civitatis, ordinatissima & concordissima societas fruendi Deo & invicem in Deo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. Ordo est parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio. Proinde miseri, quia in quantum miseri sunt, utique in pace non sunt, tranquillitate quidem ordinis carent, ubi perturbatio nulla est: verumtamen quia meritò justèque miseri sunt, in ea quoque ipsa sua miseria præter ordinem esse non possunt: non quidem conjuncti beatis, sed ab eis tamen ordinis lege sejuncti. Qui cum sine perturbatione b sunt, rebus in quibus sunt, quantumque congruentiâ coaptantur: ac per hoc est in eis ordinis nonnulla tranquillitas: inest ergo nonnulla pax. Verum ideo miseri sunt, quia etsi in aliqua securitate non dolent, non tamen ibi sunt, ubi securi esse ac dolere non debeant: miseres autem, si pax eis cum ipsa lege non est, qua naturalis ordo administratur. Cum autem dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta est: in illa verò adhuc pax est, in qua nec dolor urit, nec compago ipsa dissolvitur. Sicut ergo est quædam vita sine dolore, dolor autem sine aliqua vita esse non potest: sic est pax quædam sine ullo bello, bellum verò esse sine aliqua pace non potest; non secundum id quod bellum est, sed secundum id quod ab eis vel in eis geritur, quæ aliquæ naturæ sunt: quod nullo modo essent, si non qualicumque pace subsisterent.

2. Quapropter natura est, in qua nullum malum est, vel etiam in qua nullum potest esse malum: esse autem natura, in qua nullum bonum sit, non potest. Proinde nec ipsius diaboli natura, in quantum natura est, malum est: sed perversitas eam malam facit. Itaque in veritate non stetit, sed veritatis iudicium non evasit: * in ordinis tranquillitate non mansit, nec ideo tamen à potestate Ordinatoris effugit. Bonum Dei, quod illi est in natura, non eum subtrahit justitiæ Dei, qua ordinatur in pœna: nec ibi Deus bonum insequitur quod creavit, sed malum quod ille commisit. Neque enim totum auferit quod naturæ dedit, sed aliquid admittit, aliquid relinquit, ut sit qui doleat quod admittit. Et ipse dolor testimonium est boni adem-

Iohan. 8. 44.

a Editi, & Dei immortalis. Absent immortalis à MSS.

b Sic MSS. Editi verò, non sint.

c Editi, quis in ordinis &c. At MSS. non habent quis.

ti & boni relicti. Nisi enim bonum relictum esset, bonum amissum dolere non posset. Nam qui peccat, peior est, si lætatur in damno æquitatis. Qui verò cruciatur, si inde nihil acquirit boni, dolet damnum salutis. Et quoniam æquitas ac salus utrumque bonum est, bonique amissione dolendum est potius quam lætandum, (si tamen non sit compensatio melioris, melior est autem animi æquitas, quam corporis sanitas,) profectò convenientiùs injustus dolet in supplicio, quam lætatus est in delicto. Sicut ergo lætitia deserti boni in peccato testis est voluntatis malæ; ita dolor amissi boni in supplicio testis est naturæ bonæ. Qui enim dolet amissam naturæ suæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis id dolet, quibus sit, ut sibi amica natura sit. Hoc autem in extremo supplicio rectè fit, ut iniqui & impii naturalium bonorum damna in cruciatibus desinant, sentientes eorum ablatorem justissimum Deum, quem contemserunt benignissimum largitorem. Deus ergo naturarum omnium sapientissimus conditor & justissimus ordinator, qui terrenorum ornamentorum maximum instituit mortale genus humanum, dedit hominibus quædam bona vitæ congrua, id est, pacem temporalem pro modulo mortalis vitæ in ipsa salute & incolumitate ac societate sui generis, & quæque huic paci vel tuendæ vel recuperandæ necessaria sunt, sicut ea quæ aptè ac convenienter adjacent sensibus, lux e ista visibilis, auræ spirabiles, aquæ potabiles, & quidquid ad alendum, tegendum, curandum, ornandumque corpus congruit: eo pacto æquissimo, ut qui mortalis talibus bonis paci mortalium accommodatis rectè usus fuerit, accipiat ampliora atque meliora, ipsam scilicet immortalitatis pacem, eique convenientem gloriam & honorem in vita æterna ad fruendum Deo, & proximo in Deo: qui autem perperam, nec illa accipiat, & hæc amittat.

CAPUT XIV.

De ordine ac lege, sive cælesti, sive terrena, per quam societati humanæ etiam dominando consulitur, cui & consulendo servitur.

OMNIS igitur usus rerum temporalium refertur ad fructum terrenæ pacis in Civitate terrena: in cælesti autem Civitate refertur ad fructum pacis æternæ. Quapropter si irrationalia essemus animantia, nihil appeteremus præter ordinatam temperaturam partium corporis & requiem appetitionum: nihil ergo præter quietem carnis & copiam voluptatum, ut pax corporis prodesset paci animæ. Si enim desit pax corporis, impeditur etiam irrationalis pax animæ; quia requiem appetitionum consequi non potest. Utrumque autem simul ei paci prodest, quam inter se habent anima & corpus, id est, ordinatæ vitæ ac salutis. Sicut enim pacem corporis amare se ostendunt animantia, cum fugiunt dolorem; & pacem animæ, cum propter explendas indigentias appetitionum voluptatem sequuntur: ita mortem fugiendo satis indicant quantum diligant pacem, qua sibi conciliantur anima & corpus. Sed quia homini rationalis anima inest, totum hoc quod habet commune cum bestiis, subdit paci animæ rationalis, ut mente aliquid contempletur, & secundum hoc aliquid agat, ut sit ei ordinata cognitionis actio-

d Et. & MSS. quod admittit.

e MSS. Lux, vox, auræ spirabiles.

f Sola editio Lov. & pax.

nisque consensio, quam pacem rationalis animæ A
dixeramus. Ad hoc enim velle debet nec dolore
molestari, nec desiderio perturbari, nec morte
dissolvi, ut aliquid utile cognoscat, & secundum
eam cognitionem vitam moreque componat. Sed
ne ipso studio cognitionis propter humanæ mentis
infirmitatem in pestem alicujus erroris incurrat,
opus habet magisterio divino, cui certus obtem-
peret, & adjutorio, ut liber obtemperet. Et quo-
niam quamdiu est in isto mortali corpore, peregrinatur
a Domino; ambulat per fidem, non per spe-
ciem: ac per hoc omnem pacem vel corporis, vel
animæ, vel simul corporis & animæ, refert ad illam
pacem, quæ homini mortali est cum Deo immor-
tali; ut ei sit ordinata in fide sub æterna lege obe-
dientia. Jam verò quia duo præcipua præcepta,
hoc est, dilectionem Dei & dilectionem proximi
docet magister Deus; in quibus tria invenit homo
quæ diligit, Deum, se ipsum, & proximum; at-
que ille in se diligendo non errat qui diligit Deum:
consequens est, ut etiam proximo ad diligendum
Deum consulat, quem jubetur sicut se ipsum dili-
gere. Sic uxori, sic filiis, sic domesticis, sic cete-
ris quibus potuerit hominibus; & ad hoc sibi à
proximo, si forte indiget, consuli velit: ac per hoc
erit pacatus, quantum in ipso est, omni homini,
pace hominum, id est, ordinatâ concordia: cujus
hic ordo est, primum ut nulli noceat, deinde ut
etiam proficiat cui potuerit. Primitus ergo inest ei
suorum cura: ad eos quippe habet opportuniorem
facilioremque aditum consulendi, vel naturæ ordi-
ne, vel ipsius societatis humanæ. Unde Apostolus
dicit, *Quisquis autem suis, & maxime domesticis non
providet, fidem denegat, & est infideli deterior.* Hinc
itaque etiam pax domestica oritur, id est, ordina-
ta imperandi obediendique concordia cohabitanti-
um. Imperant enim qui consulunt: sicut vir uxori,
parentes filiis, domini servis. Obediunt autem
quibus consulitur: sicut mulieres maritis, filii pa-
rentibus, servi dominis. Sed in domo justii viventi-
tis ex fide, & adhuc ab illa cælesti Civitate pe-
regrinantis, etiam qui imperant, serviunt eis, qui-
bus videntur imperare. Neque enim dominandi
cupiditate imperant, sed officio consulendi; nec
principandi superbiâ, sed providendi misericordiâ.

CAPUT XV.

*De libertate naturali, & de servitute, cujus prima
caussa peccatum est, qua homo male voluntatis, etiam si
non est mancipium alterius hominis, servus est propriæ
libidinis.*

Hoc naturalis ordo præscribit, ita Deus ho-
minem condidit. Nam, *Dominetur*, inquit,
*pisces maris, & volatilia celi, & omnium repen-
tium que repant super terram.* Rationalem factum
ad imaginem suam noluit nisi irrationalibus do-
minari: non hominem homini, sed hominem peco-
ri. Inde primi justii, pastores pecorum, magis quam
reges hominum constituti sunt: ut etiam sic insi-
nuaret Deus, quid postulet ordo creaturarum,
quid exigat meritum peccatorum. Conditio quip-
pe servitutis jure intelligitur imposta peccatori.
Proinde nusquam Scripturarum legimus servum,
ante quam hoc vocabulo Noë justus peccatum
filii vindicaret. Nomen itaque istud culpa meruit,
non natura. Origo autem vocabuli servorum in
Latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui ju-
re belli possent occidi, à victoribus cum servaban-

2. Cor. 5.
6. & 7.

1. Tim. 5.3.

Gen. 1. 26.

Gen. 9. 25.

Servi unde
dicti.

a Vind. Am. & aliquos MSS. pro peccato à contrario. Et. & alii quidam MSS. pro peccato contrario.

tur, servi fiebant, à servando appellati; quod
etiam ipsum sine peccati merito non est. Nam &
cùm justum geritur bellum, pro peccato & à con-
trario dimicatur: & omnis victoria, cùm etiam ma-
lis provenit, divino judicio victos humiliat, vel
emendans peccata, vel puniens. Testis est homo
Dei Daniel, cùm in captivitate positus, peccata
sua & peccata populi sui confiteretur Deo, & hanc
esse causam illius captivitatis pio dolore testatur.
Prima ergo servitutis causa peccatum est; ut ho-
mo homini conditionis vinculo subderetur: quod
non fit nisi Deo judicante, apud quem non est ini-
quitas, & novit diversas pœnas meritis distribuere
delinquentium. Sicut autem supernus Dominus di-
cit, *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati:* ac
per hoc multi quidem religiosi dominis iniquis, non
tamen liberis serviunt: *A quo enim quis devictus est,
huic & servus addictus est.* Et utique felicitus servi-
tur homini, quam libidini; cùm sævissimo domi-
nato vastet corda mortalium, ut alias omitram,
libido ipsa dominandi. Hominibus autem illo pa-
cis ordine, quo aliis alii subiecti sunt, sicut pro-
dest humilitas servientibus, ita nocet superbia do-
minantibus. Nullus autem naturâ, in qua prius
Deus hominem condidit, servus est hominis, aut
peccati. Verùm & pœnalis servitus ea lege ordi-
natur, quæ naturalem ordinem conservari jubet,
perturbari vetat: quia si contra eam legem non es-
set factum, nihil esset pœnali servitute coercen-
dum. Ideoque Apostolus etiam servos monet sub-
ditos esse dominis suis, & ex animo eis cum bona
voluntate servire: ut scilicet si non possunt à do-
minis liberi fieri, suam servitutem ipsi quodam
modo liberam faciant; non timore subdolo, sed
fidei dilectione serviendo, donec transeat iniqui-
tas, & evacuetur omnis principatus, & potestas
humana, & sit Deus omnia in omnibus.

CAPUT XVI.

De æquo jure dominandi.

Quocirca etiam si habuerunt servos justii
patres nostri, sic quidem administrabant
domesticam pacem, ut secundum hæc temporalia
bona, filiorum sortem à servorum conditione di-
stingerent; ad Deum autem colendum, in quo
æterna bona speranda sunt, omnibus domus suæ
membris pari dilectione consulere. Quod natu-
ralis ordo ita præscribit, ut nomen patrum-fami-
liâs hinc exortum sit, & tam latè vulgatum, ut
iniquè etiam dominantes hoc se gaudeant appella-
ri. Qui autem veri patres-familias sunt, omnibus
in familia sua tamquam filiis ad colendum & pro-
merendum Deum consulunt; desiderantes atque
optantes venire ad cælestem domum, ubi neces-
sarium non sit officium imperandi mortalibus, quia
necessarium non erit officium consulendi jam in
illa immortalitate felicibus: quòd donec veniatur,
magis debent patres quòd dominantur, quam ser-
vi tolerare quòd serviunt. Si quis autem in domo
per inobedientiam domesticæ paci adversatur,
corripitur, seu verbo, seu verbere, seu quolibet
alio genere pœnæ justo atque licito, quantum so-
cietas humana concedit, pro ejus qui corripitur
utilitate, ut paci unde diffiluerat coaptetur. Sicut
enim non est beneficentiæ adjuvando efficere, ut
bonum quod majus est amittatur; ita non est in-
nocentiæ parcendo sinere, ut in malum gravius in-
cidatur. Pertinet ergo ad innocentis officium, non

Dan. 9. 5.

Johan. 8.

2. Petr. 2.

Ephes. 6. 5.

Patres-fa-
milias.

solum

solum nemini malum inferre, verùm etiam cohi-
bere à peccato, vel punire peccatum; ut aut ipse
qui peccatur, corrigatur experimento, aut alii
terreantur exemplo. Quia igitur hominis domus
initium sive particula debet esse civitatis, omne
autem initium ad aliquem sui generis finem, &
omnis pars ad universi, cujus pars est, integra-
tem refertur; satis apparet esse consequens, ut ad
pacem civicam pax domestica referatur, id est,
ut ordinata imperandi obediendique concordia
cohabitantium referatur ad ordinatam imperan-
di obediendique concordiam civium. Ita fit, ut
ex lege civitatis præcepta sumere patrem-fami-
liâs oporteat, quibus domum suam sic regat, ut
sit paci accommodata civitatis.

CAPUT XVII.

*Vnde cælestis Societas cum terrena Civitate pacem ha-
beat, & unde discordiam.*

Sed domus hominum qui non vivunt ex fide,
pacem terrenam ex hujus temporalis vitæ re-
bus commodisque seclatur. Domus autem homi-
num ex fide viventium, expectat ea quæ in futu-
rum æterna promissa sunt, terrenisque rebus ac
temporalibus tamquam peregrina utitur, non qui-
bus capiatur & avertatur quò tendit in Deum,
sed quibus sustentetur ad facilitius toleranda mini-
mèque augenda onera corporis corruptibilis, quod
aggravat animam. Idcirco rerum vitæ huic mor-
tali necessarium utrisque hominibus & utrique
domui communis est usus; sed finis utendi cuique
suus proprius, multumque diversus. Ita etiam ter-
rena Civitas, quæ non vivit ex fide, terrenam pa-
cem appetit; in eoque desigit imperandi obedi-
endique concordiam civium, ut sit eis de rebus ad
mortalem vitam pertinentibus humanarum quæ-
dam compositio voluntatum. Civitas autem cæ-
lestis, vel potius pars ejus, quæ in hac mortalita-
te peregrinatur, & vivit ex fide, etiam ista pace ne-
cessè est utatur, donec ipsa cui talis pax necessaria
est, mortalitas transeat. Ac per hoc dum apud
terrenam Civitatem, velut captivam vitam suæ
peregrinationis agit, jam promissione redemptionis
& dono spiritali tamquam pignore accepto, le-
gibus terrenæ Civitatis, quibus hæc administran-
tur, quæ sustentandæ mortali vitæ accommodata
sunt, obtemperare non dubitat: ut quoniam com-
munis est ipsa mortalitas, servetur in rebus ad eam
pertinentibus inter Civitatem utramque concor-
dia. Verùm quia terrena Civitas habuit quosdam
suos sapientes, quos divina improbat disciplina,
qui vel suspicati vel decepti à dæmonibus crede-
rent multos deos conciliandos esse rebus humanis,
ad quorum diversa quodam modo officia diversa
subdita pertinerent, ad alium corpus, ad alium
animus, inque ipso corpore ad alium caput, ad
alium cervix, & cetera singula ad singulos; simi-
liter in animo ad alium ingenium, ad alium do-
ctrina, ad alium ira, ad alium concupiscentia;
inque ipsis rebus vitæ adjacentibus, ad alium pec-
cus, ad alium triticum, ad alium vinum; ad alium
oleum, ad alium silvæ, ad alium nummi, ad alium
navigatio, ad alium bella atque victoriæ, ad alium
conjugia, ad alium partus ac fecunditas, & ad alios
alia cetera; cælestis autem Civitas unum Deum so-
lum colendum nosset, eique tantummodo servien-

sup. 9. 15.

b

c

c

a Plerique MSS. accommodata.
b Editi addunt, fidelibus & infidelibus. Sed his prætermisiss nemo
non facile intelligit, utrisque hominibus dictum esse pro & iis qui ex
fide, & iis qui non ex fide vivunt.

Tom. VII.

dum servitute illa, quæ Græcè *καθημερα* dicitur, &
non nisi Deo debetur, fidei pietate conferret: fa-
ctum est, ut religionis leges cum terrena Civitate
non possent habere communes, proque his ab ea
dissentire haberet necesse, atque oneri esse diver-
sa sentientibus, eorumque iras & odia & persecu-
tionum impetus sustinere, nisi cùm animos adver-
santium aliquando terrore suæ multitudinis, &
semper divino adjutorio propulsaret. Hæc ergo
cælestis Civitas dum peregrinatur in terra, ex om-
nibus gentibus cives evocat, atque in omnibus
linguis peregrinam colligit societatem; non curans
quidquid in moribus, legibus, institutisque diver-
sum est, quibus pax terrena vel conquiritur, vel
tenetur; nihil eorum rescindens, nec destruens,
immo etiam servans ac sequens: quod licet diver-
sum in diversis nationibus, ad unum tamen eum-
demque finem terrenæ pacis intenditur, si religio-
nem qua unus summus & verus Deus colendus do-
cetur, non impedit. Utitur ergo etiam cælestis Ci-
vitas in hac sua peregrinatione pace terrena, & de
rebus ad mortalem hominum naturam pertinenti-
bus, humanarum voluntatum compositionem,
quantum salva pietate ac religione conceditur,
tuetur atque appetit, eamque terrenam pacem
refert ad cælestem pacem: quæ verè ita pax est, ut
rationalis dumtaxat creaturæ sola pax habenda at-
que dicenda sit, ordinatissima scilicet & concordis-
sima societas fruendi Deo, & invicem in Deo,
quò cùm ventum fuerit, non erit vita mortalis, sed
planè certèque vitalis; nec corpus animale, quod
dum corrumpitur, aggravat animam, sed spirita-
le sine ulla indigentia ex omni parte subditum vo-
luntati. Hanc pacem, dum peregrinatur in fide,
habet; atque ex hac fide justè vivit, cùm ad illam
pacem adipiscendam refert quidquid bonarum
actionum gerit erga Deum & proximum, quònam
vita civitatis utique socialis est.

CAPUT XVIII.

*Quam diversa sit Academia novæ ambiguitas à con-
stantia fidei Christiana.*

Quod autem adinet ad illam differentiam,
quam de Academicis novis Varro adhibuit,
quibus incerta sunt omnia, omnino Civitas Dei
talem dubitationem tamquam dementiam detesta-
tur, habens de rebus, quas mente atque ratione
comprehendit, etiam si parvam propter corpus
corruptibile, quod aggravat animam, quoniam si-
cut dicit Apostolus, *Ex parte scimus*, tamen certis-
simam scientiam: creditque sensibus in rei cõjus-
que evidentiâ, quibus per corpus animus utitur;
quoniam miserabilius fallitur, qui numquam pu-
tat eis esse credendum. Credit etiam Scripturis
sanctis & veteribus & novis, quas Canonicas ap-
pellamus, unde fides ipsa concepta est, ex qua ju-
stus vivit; per quam sine dubitatione ambulamus,
quamdiu peregrinamur à Domino: qua salva at-
que certa, de quibusdam rebus, quas neque sensu,
neque ratione percepimus, neque nobis per Scri-
pturam canonicam claruerunt, nec per testes qui-
bus non credere absurdum est, in nostram noti-
tiam pervenerunt, sine justa reprehensione dubi-
tamus.

Pax vera
creaturæ
rationalis.

sup. 9. 15.

1. Cor. 13. 9.

Hubat. 2.

2. Cor. 5.

c Editi, ad alium animum: & infra constanter accusandi casu, cer-
nicem, doctrinam, iram, concupiscentiam, silvam &c. Calligantur ad
Regium MS.
d Lov. seu plena.

Na

CAPUT XIX.

De habitu & moribus populi Christiani.

Nihil sane ad istam pertinet Civitatem quo habitu vel more vivendi, si non est contra divina praecepta, istam fidem, qua pervenitur ad Deum, quisque sectetur: unde ipsos quoque philosophos, quando Christiani fiunt, non habitum vel consuetudinem victus, quae nihil impedit religionem, sed falsa dogmata mutare compellit. Unde illam, quam Varro adhibuit ex Cynicis differentiam, si nihil turpiter atque intemperanter agat, omnino non curat. Ex tribus vero illis vitis generibus, otioso, actioso, & ex utroque composito, quamvis salva fide quisque possit in quolibet eorum vitam ducere, & ad sempiterna praemia pervenire, interest tamen quid amore teneat veritatis, quid officio caritatis impendat. Nec sic quisque debet esse otiosus, ut in eodem otio utilitatem non cogiter proximi; nec sic actiosus, ut contemplationem non requirat Dei. In otio non iners vacatio delectare debet; sed aut inquisitio, aut inventio veritatis: ut in ea quisque proficiat, & quod invenerit teneat, & alteri non invidet. In actione vero non amandus est honor in hac vita, sive potentia; quoniam omnia vana sub sole: sed opus ipsum, quod per eundem honorem vel potentiam fit, si recte atque utiliter fit, id est, ut valeat ad eam salutem subditorum, quae secundum Deum est: unde jam superius disputavimus. Propter quod ait Apostolus, Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Exponere voluit quid sit episcopatus; quia nomen est operis, non honoris. Graecum est enim, atque inde ductum vocabulum, quod ille qui praeficitur, eis quibus praeficitur superintendit, curam eorum scilicet gerens: ἡγεμονία quippe, super; σκοπός vero, intentio est: ergo ἡγεμονεύειν, si velimus, Latine superintendere possumus dicere, ut intelligat non se esse episcopum, qui praesse dilexerit, non prodesse. Itaque a studio cognoscendae veritatis nemo prohibetur, quod ad laudabile pertinet otium: LOCUS vero SUPERIOR, sine quo regi populus non potest, etsi ita teneatur atque administraretur ut decet, tamen indecenter appetitur. Quamobrem OTIUM SANCTUM quaerit caritas veritatis: negotium justum suscipit necessitas caritatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendae atque intuendae vacandum est veritati: si autem imponitur, suscipienda est propter caritatis necessitatem: sed nec sic omni modo veritatis delectatio deferenda est, ne subtrahatur illa suavitas, & opprimat ista necessitas.

CAPUT XX.

Quod civis sanctorum in vita hujus tempore spe beati sint.

Quamobrem summum bonum Civitatis Dei cum sit aeterna pax atque perfecta, non per quam mortales transeant nascendo atque moriendo, sed in qua immortales maneat nihil adversi omnino patiendi; quis est qui illam vitam vel beatissimam neget, vel in ejus comparatione istam, quae hinc agitur, quantissimam animi & corporis externarumque rerum bonis plena sit, non miserissimam judicet? Quam tamen quicumque sic habet, ut ejus usum referat ad illius finem, quam diligit ardentissime, ac fidelissimè sperat, non ab-

* Sola editio Lov. agant. * Plures MSS. & quod invenerit, ne alteri invident.

A furdè dici etiam nunc beatus potest, spe illa potius, quam re ista. Res verò ista sine spe illa, beatitudo falsa & magna miseria est: non enim veris animi bonis utitur. Quoniam non est vera sapientia, quae intentionem suam in his quae prudenter discernit, gerit fortiter, cohibet temperanter, iustaeque distribuit, non in illum dirigit finem, ubi erit Deus omnia in omnibus, aeternitate certa & pace perfecta.

CAPUT XXI.

An secundum definitiones Scipionis, quae in dialogo Ciceronis sunt, unquam fuerit Romana respublica.

Quapropter nunc est locus, ut quam potero breviter ac dilucidè expediam, quod in secundo hujus Operis libro me demonstraturum esse promisi, secundum definitiones, quibus apud Ciceronem utitur Scipio in libris de republica, numquam rempublicam fuisse Romanam. Breviter enim rempublicam definit esse rem populi. Quae definitio si vera est, numquam fuit Romana respublica: quia numquam fuit res populi; quam definitionem voluit esse rempublicae. Populum enim esse definitur cœtum multitudinis, juris consensu & utilitatis communione sociatum. Quid autem dicat juris consensum, disputando explicat; per hoc ostendens geri sine iustitia non posse rempublicam: ubi ergo iustitia vera non est, nec jus potest esse. Quod enim iure fit, profectò iustè fit. Quod autem sit iniustè, nec iure fieri potest. Non enim jura dicenda sunt vel putanda iniqua hominum constituta: cum illud etiam ipsi jus esse dicant, quod de iustitiae fonte manaverit; falsumque esse, quod a quibusdam non rectè sentientibus dici solet, id esse jus, quod ei qui plus potest, utile est. Quocirca ubi non est vera iustitia, juris consensu sociatus cœtus hominum non potest esse; & ideo nec populus, juxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem: & si non populus, nec res populi; sed qualiscumque multitudinis, quae populi nomine digna non est. Ac per hoc, si respublica res populi est, & populus non est qui consensu non sociatus est juris, non est autem jus, ubi nulla iustitia est: procul dubio colligitur, ubi iustitia non est, non esse rempublicam. Iustitia porrò ea virtus est, quae sua cuique distribuit. Quae igitur iustitia est hominis, quae ipsum hominem Deo vero tollit, & immundis demonibus subdit? Hoccine est sua cuique distribuere? An qui fundum aufert ei a quo emtus est, & tradit ei qui nihil in eo habet juris, iniustus est; & qui se ipsum aufert dominanti Deo, a quo factus est, & malignis servit spiritibus, iustus est?

Disputatur certè acerrimè atque fortissimè in eisdem ipsis de republica libris adversus iniustitiam pro iustitia. Et quoniam cum prius ageretur pro iniustitiae partibus contra iustitiam, & diceretur nisi per iniustitiam rempublicam stare augerique non posse; hoc veluti validissimum positum erat, iniustum esse, ut homines hominibus dominantibus serviant; quam tamen iniustitiam nisi sequatur impenosa civitas, cujus est magna respublica, non eam posse provinciis imperare: responsum est a parte iustitiae, ideo iustum esse, quod talibus hominibus sit utilis servitus, & pro utilitate eorum fieri cum rectè sit, id est cum improbis aufertur injuriarum licentia, & domiti fit meliùs habebunt.

c Sic iustum definitur Traſymachus apud Platonem in primo de republica, quam definitionem Socrates refutat.

quia indomiti detentis se habuerunt: subditum. A posui. Ipse est Deus, quem Varrò doctissimus Romanorum Jovem putat, quamvis nesciens quid loquatur: quod tamen ideo commemorandum putavi, quoniam vir tantae scientiae nec nullum istum Deum potuit existimare, nec vilem. Hunc enim eum esse credidit, quem summum putavit Deum. Postremò ipse est Deus, quem doctissimus philosophorum, quamvis Christianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula, quos deos putat, Deum magnum Porphyrius confiteretur.

CAPUT XXIII.

Quae Porphyrius dicit oraculis deorum responsa esse de Christo.

Nam in libris quos ἐκ λόγων φιλοσοφίας appellat, in quibus exsequitur atque conscribit rerum ad philosophiam pertinentium velut divina responsa, ut ipsa verba ejus, quemadmodum ex lingua Graeca in Latinam interpretata sunt, ponam: Interroganti, inquit, quem Deum placando revocare possit uxorem suam a Christianismo, haec ait veribus Apollo. Deinde verba velut Apollinis ista sunt: Fortè magis poteris in aqua impressis litteris scribere, aut adinflans pennas leves per aëra ut avis volare, quam polluta revoces impia uxoris sensum. Pergat quomodo vult inanibus fallaciis perseverans, & lamentationibus fallacissimis mortuum Deum cantans, quem a iudicibus recta sententibus perditum, pessima in speciosis ferro juncta mors interfecit. Deinde post hos versus Apollinis, qui non stante metro Latine interpretati sunt, subjunxit atque ait: In his quidem tergiversationem irremediabilis sententiae eorum manifestavit, dicens, Quoniam Judaei suscipiunt Deum magis quam isti. Ecce ubi decolorans Christum, Judaeos praeposuit Christianis, confitens quòd Judaei suscipiant Deum. Sic enim exposuit versus Apollinis, ubi a iudicibus recta sententibus Christum dicit occisum, tamquam illis iustè iudicantibus, meritò sit ille punitus. Viderit quid de Christo vates mendax Apollinis dixerit, atque iste crediderit, aut fortasse vatem, quod non dixit, dixisse iste ipse confinxerit: quam verò sibi confter, vel ipsa oracula inter se faciat convenire, postea videbimus. Hic tamen Judaeos, tamquam Dei susceptores, rectè dicit iudicasse de Christo, quòd eum morte pessima excruciandum esse censuerint. Deus itaque Judaeorum, cui perhibet testimonium, audiendus fuit, dicens, Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino tantum. Sed ad manifestiora veniamus, & audiamus quam magnum Deum dicat esse Judaeorum. Item ad ea quae interrogavit Apollinem, quid melius, verbum sive ratio, an lex: Respondit, inquit, veribus, haec dicens. Ac deinde subjicit Apollinis versus, in quibus & isti sunt, ut quantum satis est inde decerpam: In Deum verò, inquit, generatorem, & in regem ante omnia, quem tremunt caelum, & terra, atque mare, & infernorum abditata, & ipsa numina perhorrescant: quorum lex est Pater, quem valde sancti honorant Hebraei. Tali oraculo dei sui Apollinis, Porphyrius tam-

Exodi 22. 20.

Gen. 22. 18.

CAPUT XXII.

An verus sit Deus, cui Christiani serviunt, cui soli debeant sacrificari.

Sed responderi potest: Quis iste Deus est, aut unde dignus probatur, cui deberent obtemperare Romani, ut nullum deorum praeter ipsum colerent sacrificiis? Magnae caecitatis est, adhuc quaerere quis iste sit Deus. Ipse est Deus, cujus Prophetae praedixerunt ista quae cernimus. Ipse est Deus, a quo responsum accepit Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quod in Christo fieri, qui secundum carnem de illo semine exortus est, iidem ipsi qui remanserunt hujus nominis inimici, velint nolintve, cognoscunt. Ipse est Deus, cujus divinus Spiritus per eos locutus est, quorum praedicta atque completa per Ecclesiam, quam videmus toto orbe diffusam, in libris superioribus

a Sola editio Lov. vitis ceteris. b In MSS. plerisque est, eglogion philosophus: pro quo perperam fuerat in excelsis emendatum, θεολογιον φιλοσοφίας. Citant hos libros passim Theodoretus ac Eusebius hocce titulo, περὶ τῆς ἐκ λόγων φιλοσοφίας, id est, de philosophia ex oraculis, uti rectè in Eusebii libro 4. praeparat. Evang. c. 6. non autem sicuti in eisdem libro 3. de demonstrat. Evang. c. 6. & aliquoties apud Theodoretum malè redditur, de philosophia selectorum. In scriptiois causam & operis argumentum aperit cum Augustinus hic perspicuè, tum luculentissimè Eusebius loco de praeparat. Evang. nunc laudato. c Corbientensis MS. Peragat.

d Regius vetus codex, perseverans lamentari mortuum Deum & cantans. Ceteri ferè MSS. perseverans & lamentari fallacis mortuum Deum cantans: excepto altero è Corbientibus, qui habet sic, Pergat quomodo vult inanibus fallacis mortuum Deum. Cantans quem &c. e Veteres libri carent verbo, tergiversationem: & plures habent, irremediabilem sententiam. Alii, irremediabile sententia, vel, irremediabile sententia. f Sola editio Lov. regem generatorem & regem ante omnia. Versus ille apud Lactantium lib. de ira Dei c. 23. sic habet Graecè: Ἐστὶ θεὸς βασιλεὺς ὁ γεννητὸς ἀπὸ πατρὸς.

magnum Deum dixit Hebræorum, ut eum & ipsa A numina perhorrescant. Cum ergo Deus iste dixerit, *Sacrificans diis eradicabitur*, miror quod ipse Porphyrius non perhorruerit, & sacrificans diis eradicari non formidaverit.

2. Dicit etiam bona philosophus iste de Christo, quasi oblitus illius, de qua paulò antè locuti sumus, contumeliæ suæ; aut quasi in somnis dii ejus maledixerint Christo, & evigilantes eum bonum esse cognoverint, dignèque laudaverint. Denique tamquam mirabile aliquid atque incredibile pro-

* Hac ex de Græcè apud Iul. l. 3. de de mon. E. v. ang. c. 6.

laturus, Præter opinionem, inquit, profectò quibusdam videatur esse quod dicturi sumus. Christum enim dii piissimum pronuntiaverunt & immortalem factum, & cum bona prædicatione ejus meminerunt: Christianos verò pollutos, inquit, & contaminatos, & errore implicatos esse dicunt, & multis talibus adversus eos blasphemias utuntur. Deinde subjicit velut deorum oracula blasphemantium Christianos. Et post hæc: De Christo autem, inquit, interrogantibus si est Deus, ait Hecate: Quoniam quidem immortalis anima post corpus ut incedit, nostri, à sapientia autem abscissa semper errat, viri pietate præstantissimi est illa anima, hanc colunt aliena à se veritate. Deinde post verba hujus quasi oraculi sua ipse contexens, Piissimum igitur virum, inquit, eum dixit, & ejus animam, sicut & aliorum piorum, post obitum immortalitate donatam, & hanc colere Christianos nos ignorant. Interrogantibus autem, inquit, Cur ergo damnatus est? Oraculo respondit dea, Corpus quidem debilitantibus tormentis semper obpositum est: anima autem piorum cælesti sedi insidet. Illa verò anima aliis animabus fataliter dedit, quibus fata non annuerunt deorum obtine. re dona, neque habere Jovis immortalis agnitionem, errore implicari. Propterea ergo diis exofii: quia quibus fato non fuit nosse Deum, nec dona à diis accipere, his fataliter dedit iste errore implicari. Ipse verò pius, & in cælum, sicut pii, concessit. Itaque hunc quidem non blasphemabis, mihi sereberis autem hominum dementia, ex eo in eis facile præceptisque periculum.

3. Quis ita stultus est, ut non intelligat aut ab homine callido, eoque Christianis inimicissimo hæc oracula fuisse conficta, aut consilio simili ab impuris dæmonibus ista fuisse responsa, ut scilicet quoniam laudant Christum, propterea credantur veraciter vituperare Christianos, atque ita, si possint, intercludant viam salutis æternæ, in qua sit quisque Christianus? Suæ quippe nocendi astutiæ milleformi sentiunt non esse contrarium, si credatur eis laudantibus Christum, dum tamen credatur etiam vituperantibus Christianos; ut eum qui utrumque crediderit, talem Christi faciant laudatorem, ne velit esse Christianus: ac sic quamvis ab illo laudatus, ab istorum tamen dæmonum dominatu eum non liberet Christus. Præsertim quia ita laudant Christum, ut quisquis in eum talem crediderit, qualis ab eis prædicatur, Christianus verus non sit, sed Photinianus hæreticus, qui tantummodo hominem, non etiam Deum nove-

v. Veteres libri, immortalitate dignam. Apud Eusebium lib. 3. de demonstrat. Evang. c. 6. Græcè est, *ἀθανάτων φύσιν*.
b Sic MSS. Editi autem, *errantes*.
c Editi, *loco terreno*. Absit *terreno* à MSS.
d Hic in editis additur *oracula*; quod absit à MSS.
e Sic omnes MSS. Editi verò, *non solum nullis odiis insequi, sed etiam reverteri delegerunt. Deum autem simulantes se colere.*

rit Christum: & ideo per eum salvus esse non possit, nec istorum mendaciloquorum dæmonum laqueos vitare vel solvere. Nos autem neque Apollinem vituperantem Christum, neque Hecaten possumus approbare laudantem. Ille quippe tamquam iniquum Christum vult credi, quem à iudicibus recta sententibus dicit occisum; ista hominem piissimum, sed hominem tantum. Una est tamen & illius & hujus intentio, ut nolint homines esse Christianos; quia nisi Christiani erunt, ab eorum erui potestate non poterunt. Iste verò philosophus, vel potius qui talibus adversus Christianos quasi oraculis credunt, prius faciant, si possunt, ut inter se de ipso Christo Hecate atque Apollo concordent, eumque aut ambo condemnent, aut ambo collaudent. Quod si facere potuissent, nihilo minus nos & vituperatores & laudatores Christi fallaces dæmones vitaremus. Cum verò eorum deus & dea inter se de Christo, ille vituperando, ista laudando dissentiant; profectò eis blasphemantibus Christianos non credunt homines, si rectè ipsi sentiant.

4. Sanè Christum laudans, vel Porphyrius, vel Hecate, cum dicat eum ipsum dedisse fataliter Christianis, ut implicarentur errore, causas tamen ejusdem, sicut putat, pandit erroris. Quas ante quam ex verbis ejus exponam, prius quaero, Si fataliter dedit Christus Christianis erroris implicationem, utrum volens, an nolens dederit. Si volens, quomodo justus? Si nolens, quomodo beatus?

Sed jam causas ipsius audiamus erroris. Sunt, inquit, spiritus terreni minimi loco quodam maiorum dæmonum potestate subiecti. Ab his sapienter Hebræorum, quorum unus iste etiam Jesus fuit, sicut audisti divina Apollinis, quæ superius dicta sunt; ab his ergo Hebræi dæmonibus pessimis & minoribus spiritibus vetabant religiosos, & ipsis vacare prohibebant: venerari autem magis cælestes deos, amplius autem venerari Deum Patrem. Hoc autem, inquit, & dii præcipiunt, & in superioribus ostendimus, quemadmodum animum advertente ad Deum moment, & illum colere ubique imperant. Verum indocti & impiæ naturæ, quibus verè fatum non concessit à diis dona obtinere, neque habere Jovis immortalis notionem, non audientes & deos & divinos viros, deos quidem omnes recusaverunt, prohibitos autem dæmones & hos non odisse, sed revereri. Deum autem simulantes colere, ea sola per quæ Deus adoratur, non agunt. Nam Deus quidem, ut pote omnium Pater, nullius indiget: sed nobis est bene, cum eum per justitiam & castitatem aliasque virtutes adoramus, ipsam vitam precem ad ipsum facientes, per imitationem & inquisitionem de ipso. Inquisitionem enim purgat, inquit: imitatio deificat affectionem ad ipsum operando. Bene quidem prædicavit Deum Patrem, & quibus sit colendus moribus dixit. Quibus præceptis prophetici libri pleni sunt Hebræorum, quando sanctorum vita sive vituperatur, sive laudatur. Sed in Christianis tantum errat, aut tantum calumniatur, quantum volunt dæmones, quos opinatur deos, quasi cuiquam diffi-

f Plures MSS. *sive imperatur*. Hanc lectionem probat Ludov. Vives, alteram improbat; nam *Propheta*, inquit, *sanctorum vitam non vituperant*. Loquitur Augustinus de sanctorum vita in terris, quæ non omnino vacavit culpæ: & indicare videtur præceptorum duogenera, de vitando malo, quod in eorum etiam qui verum Deum colebant, moribus vituperatur, & de faciendo bono, quod in iisdem laudatur.

cile sit recolere, quæ turpia, quæ dedecora erga A deorum obsequium in theatris agebantur & templis; & adtendere quæ legantur, dicantur, audiantur in ecclesiis, vel Deo vero quid offeratur, & hinc intelligere ubi ædificium, & ubi ruina sit morum. Quis autem huic dixit vel inspiravit, nisi diabolicus spiritus, tam vanum apertumque mendacium, quod dæmones ab Hebræis coli prohibitos reverentur potius, quam oderint Christiani? Sed Deus ille quem coluerunt sapientes Hebræorum, etiam cælestibus sanctis Angelis & Virtutibus Dei, quos beatissimos tamquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramus & amamus, sacrificari vetat, intonans in lege sua, quam dedit populo suo Hebræo, & valde minaciter dicens, *Sacrificans diis eradicabitur*. Et ne quisquam putaret dæmonibus pessimis, terrenisque spiritibus, quos iste dicit minimos vel minores, ne sacrificetur esse præceptum, quia & ipsi in Scripturis sanctis dicti sunt dii, non Hebræorum, sed gentium; quod evidenter in Psalmo Septuaginta interpretis posuerunt, dicentes, *Quoniam omnes dii gentium demonia*: ne quis ergo putaret istis quidem dæmonibus prohibito, cælestibus autem vel omnibus, vel aliquibus sacrificari esse permissum, mox addidit, *nisi Domino soli*, id est, nisi Domino tantum: ne forte in eo quod ait, *nisi Domino soli*, Dominum solem credat esse quispiam, cui sacrificandum putat: quod non ita esse intelligendum, in scripturis Græcis facillimè reperitur.

Exodi 22. 20.

Psal. 95. 5.

Exodi 22. 20.

Psal. 15. 2.

5. Deus igitur Hebræorum, cui tam magnum tantus etiam iste philosophus perhibet testimonium, legem dedit Hebræo populo suo, Hebræo sermone conscriptam, non obscuram & incognitam, sed omnibus jam gentibus diffamam, in qua lege scriptum est, *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino tantum*. Quid opus est in hac ejus lege, ejusque Prophetis de hac re multa perquirere? Immo non perquirere, non enim abstrusa vel rara sunt; sed aperta & crebra colligere, & in hac disputatione mea ponere: quibus luce clarius apparet, nulli omnino nisi tantum sibi Deum verum & summum voluisse sacrificari. Ecce hoc unum breviter, immo granditer, minaciter, sed veraciter dictum ab illo Deo, quem tam excellenter eorum doctissimi prædicant, audiatur, timeatur, impleatur, ne inobedientes eradicatio consequatur. *Sacrificans*, inquit, *diis eradicabitur, nisi Domino tantum*: non quod rei egeat alicujus, sed quia nobis expedit, ut res ejus simus. Hinc enim canitur in sacris litteris Hebræorum: *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam honorum meorum non eges*. Hujus autem præclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus, hoc est Civitas ejus, cujus rei mysterium celebramus oblationibus nostris, quæ fidelibus notæ sunt, sicut in libris præcedentibus disputavimus. Cessaturas enim victimas, quas in umbra futuri offerebant Judæi, & unum sacrificium gentes à solis ortu usque ad occasum, sicut jam fieri cernimus oblaturas, per Prophetas Hebræos oracula increpue divina: ex quibus quantum satis visum est, nonnulla protulimus, & huic jam operi adpersimus. Quapropter ubi non est ista justitia, ut secundum suam gratiam civitati obe-

a Lov. *putat*. Editi autem alii & MSS. *putat*. Addit Augustinus facillimè reperiri in scripturis Græcis quomodo locus ille sit intelligendus, quia in eis non ambigunt dictum est Exodi. 22. 20. *κόσμος σόβη*.

dienti Deus imperet unus & summus, ne cuiquam sacrificet, nisi tantum sibi; & per hoc in omnibus hominibus ad eandem civitatem pertinentibus atque obedientibus Deo, animus etiam corpori, atque ratio vitis, ordine legitimo fideliter imperet, ut quemadmodum justus unus, ita cæcus populique justorum vivat ex fide, quæ operatur per dilectionem, qua homo diligit Deum, sicut diligendus est Deus, & proximum sicut semetipsum: ubi ergo non est ista justitia, profectò non est cæcus hominum juris consensu & utilitatis communiōne sociatus. Quod si non est, utique populus non est, si vera est hæc populi definitio. Ergo nec respublica est: quia res populi non est, ubi ipse populus non est.

CAPUT XXIV.

Qua definitione constat populi & respublica nuncupationem rectè sibi non solum Romanos, sed etiam regna alia vindicare.

SI autem populus non isto, sed alio definiatur modo, velut si dicatur, Populus est cæcus multitudinis rationalis, rerum quas diligit concordia communiōne sociatus: profectò ut videatur qualis quisque populus sit, illa sunt intuenda quæ diligit. Quæcumque tamen diligit, si cæcus est multitudinis, non pecorum, sed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit communiōne concordia sociatus est, non absurdè populus nuncupatur, tanto utique melior, quanto in melioribus; tantoque deterior, quanto est in deterioribus concors. Secundum istam definitionem nostram Romanus populus, populus est; & res ejus sine dubitatione respublica. Quid autem primis temporibus suis, quidve sequentibus populus ille dilexerit, & quibus moribus ad cruentissimas conditiones, atque inde ad socialia atque civilia bella perveniens, ipsam concordiam, quæ salus quodam modo est populi, ruperit atque corruerit, testatur historia: de qua in præcedentibus libris multa posuimus. Nec ideo tamen vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscumque multitudinis rationalis cæcus, rerum quas diligit concordia communiōne sociatus. Quod autem de isto populo & de ista republica dixi, hoc de Atheniensium vel quorumcumque Græcorum, hoc de Ægyptiorum, hoc de illa priore Babylone Assyriorum, quando in rebus suis publicis imperia vel parva vel magna tenuerunt, & de alia quacumque aliarum gentium intelligar dixisse atque sensisse. Generaliter quippe Civitas impiorum, cui non imperat Deus obedienti sibi, ut sacrificium non offerat, nisi tantummodo sibi, & per hoc in illa & animus corpori, ratioque vitis rectè ac fideliter imperet, caret justitiæ veritate.

CAPUT XXV.

Quod non possint ibi verè esse virtutes, ubi non est vera religio.

QUAMLIBET enim videatur animus corpori, & ratio vitis laudabiliter imperare; si Deo animus & ratio ipsa non servit, sicut sibi serviendum esse ipse Deus præcepit, nullo modo corpori vitisque rectè imperat. Nam qualis corporis atque vitiorum potest esse mens domina, veri Dei nescia, nec ejus imperio subjugata, sed vi-

b Plures MSS. *tam excellentem*.
c Vind. Am. & MSS. *Hinc*.
d Vind. Am. & Er. *Hac est*.

* V. lib. 13.
de Trinit.
c. 20. & lib.
14 c. 1.

tiosissimis dæmonibus corrumpentibus prostituta? Proinde virtutes, quas sibi habere videtur, per quas imperat corpori & vitis ad quodlibet adipiscendum vel tenendum, nisi ad Deum retulerit, etiam ipsa vitia sunt potius quam virtutes. Nam licet à quibusdam tunc veræ & honestæ putentur esse virtutes, cum ad se ipsas referuntur, nec propter aliud expetuntur; etiam tunc inflatæ ac superbæ sunt: & ideo non virtutes, sed vitia iudicanda sunt. Sicut enim non est à carne, sed super carnem, quod carnem facit vivere: sic non est ab homine, sed super hominem, quod hominem facit beatè vivere; nec solum hominem, sed etiam quamlibet Potestatem Virtutemque cælestem.

CAPUT XXVI.

De pace populi alienati à Deo, qua utitur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus est mundo.

Psal. 143.
15.

Quæ beata vita hominis Deus est, de quo dicunt sacræ litteræ Hebræorum, *Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipse*. Miser igitur populus ab isto alienatus Deo. Diligit tamen ipse etiam quamdam pacem suam non improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia non eâ benevitur ante finem. Hanc autem ut interim habeat in hac vita, nostra etiam interest: quoniam quamdiu permixtæ sunt ambæ Civitates, utimur & nos pace Babylonis: ex qua ita per fidem Dei populus liberatur, ut apud hanc interim peregrinetur.

1. Tim. 2.
2.

Propter quod & Apostolus admonuit Ecclesiam, ut oraret pro regibus ejus atque sublimibus, ad id quod dicitur, *ut quietam & tranquillam vitam agamus cum omni pietate & caritate*. Et propheta Jeremias cum populo Dei veteri venturam prænuntiaret captivitatem, & divinitus imperaret ut obedierent in Babyloniam irent, Deo suo etiam istâ patientiâ fervientes, monuit & ipse ut oraretur pro illa, dicens, *quia in ejus est pace pax vestra*, utique interim temporalis, quæ bonis malique communis est.

CAPUT XXVII.

De pace servientium Deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporalis vita non potest apprehendi.

2. Cor. 5. 7.

Pax autem nostra propria, & hæc est cum Deo per fidem, & in æternum erit cum illo per spem. Sed hæc sive illa communis, sive nostra propria, talis est pax, ut solatium miseræ sit potius quam beatitudinis gaudium. Ipsa quoque nostra justitia, quamvis vera sit propter veri boni finem, ad quem refertur, tamen tanta est in hac vita, ut potius peccatorum remissione constet, quam perfectione virtutum. Testis est oratio totius Civitatis Dei, quæ peregrinatur in terris. Per omnia quippe membra sua clamat ad Deum, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. Nec pro eis est efficax hæc oratio, quorum fides sine operibus mortua est: sed pro eis quorum fides per dilectionem operatur. Quia enim Deo quidem subdita, in hac tamen conditione mortali, & corpore corruptibili quod aggravat animam, non perfectè vitis ratio imperat, ideo necessaria est justis talis oratio. Nam perfectò quamquam imperetur, nequaquam sine conflictu vitis imperatur. Et utique aliquid subreptit in hoc loco infirmitatis etiam bene confingenti, sive hostibus tali-

Matth. 6.
12.

Iacobi 2.
17. & 16.
Gal. 5. 6.

Sap. 9. 15.

a Sola editio Lov. & ideo non virtutes virtutes, sed vitia &c.
b MSS. nostræ.
c Regius MS. & castitate: juxta Vulgat. & juxta Græc. & verborum.

bus vidis subditisque dominant, unde si non facili operatione, certè labili locutione aut volatili cogitatione peccetur. Et ideo quamdiu vitis imperatur, plena pax non est: quia & illa quæ resistunt, periculoso debellantur pœlio; & illa quæ victa sunt, nondum securo triumphantur otio, sed adhuc sollicito premuntur imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in divinis eloquiis breviter dictum est, *Namquid non tentatio est vita humana super terram?* quis ita vivere se præsumat, ut dicere Deo, *Dimitte nobis debita nostra*, non necesse habeat, nisi homo elatus? Nec verò magnus, sed inflatus ac tumidus, cui per justitiam resistit, qui gratiam largitur humilibus. Propter quod scriptum est: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Hæc itaque in unoquoque justitia est, ut obedi-

1ob 7. 1.

ienti Deus homini, animus corpori, ratio autem vitis etiam repugnantibus imperet, vel subigendo, vel resistendo; atque ut ab ipso Deo petatur & meritorum gratia, & venia delictorum, ac de acceptis bonis gratiarum actio persolvatur. In illa verò pace finali, quò referenda, & cuius adipiscendæ causâ habenda est ista justitia, quoniam sanata immortalitate atque incorruptione natura vitia non habebit, nec unicuique nostrum vel ab alio vel à se ipso quidquam repugnabit, non opus erit ut ratio vitis, quæ nulla erunt, imperet: sed imperabit Deus homini, animus corpori; tantaque obediendi ibi erit suavitas & facilitas, quanta vivendi regnandique felicitas. Et hoc illi in omnibus atque in singulis æternum erit, æternumque esse certum erit: & ideo pax beatitudinis hujus, vel beatitudo pacis hujus, summum bonum erit.

Iacobi 4. 6.
1. Petr. 5. 5.
Justitia.

CAPUT XXVIII.

In quem finem venturus sit exitus impiorum.

Et quorum autem qui non pertinent ad istam Civitatem Dei, erit è contrario miseria sempiterna, quæ etiam secunda mors dicitur: quia nec anima ibi vivere dicenda est, quæ à vita Dei alienata erit; nec corpus, quod æternis doloribus subjacebit. Ac per hoc ideo durior ista secunda mors erit, quia finiri morte non poterit. Sed quoniam sicut miseria beatitudini, & mors vitæ, ita bellum paci videtur esse contrarium; merito quaritur, sicut pax in bonorum finibus prædicata est atque laudata, quod vel quale bellum in finibus malorum è contrario possit intelligi. Verum qui hoc querit, attendat quid in bello noxium perniciosumque sit, & videbit nihil aliud esse, quam inter se rerum adversitatem atque conflictum. Quod igitur bellum gravius & amarior cogitari potest, quam ubi voluntas sic adversa est passioni, & passio voluntati, ut nullius earum victoriæ tales inimicitie finiuntur; & ubi sic configit cum ipsa natura corporis vis doloris, ut neutrum alteri cedat? Hæc enim quando contingit iste conflictus, aut dolor vincit, & sensum mors admittit; aut natura vincit, & dolorem fanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, ut affligat; & natura perdurat, ut sentiat: quia utrumque ideo non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorum & malorum, illos expetendos, istos cavendos, quoniam per iudicium transibunt ad illos boni, ad istos mali; de hoc iudicio, quantum Deus donaverit, in consequenti volumine disputabo.

Apo. 2. 20.
& 21.

d Veteres libri, propter verum boni finem.
e Editi, omnibus hominibus. Absit hominibus à MSS.
f Lov. aut natura perdurans. Editi alii & MSS. carent verbo perdurans.

LIBER VIGESIMUS.

De iudicio novissimo, deque testimoniis cum novi, tum veteris Instrumenti, quibus denuntiatur futurum.

CAPUT I.

Quid quamvis omni tempore Deus iudicet, in hoc tamen libro de novissimo ejus iudicio sit propriè disputandum.

Die ultimi iudicii Dei, quod ipse donaverit, locuturi, eumque asserturi adversus impios & incredulos, tamquam in ædificii fundamento prius ponere testimonia divina debemus. Quibus qui nolunt credere, humanis ratiunculis falsis atque fallacibus contravenire conantur, ad hoc ut aut aliud significare contendant quod adhibetur testimonium de litteris sacris, aut omnino divinitus esse dictum negent. Nam nullum existimo esse mortaliū, qui cum ea, sicut dicta sunt, intellexerit, & à summo ac vero Deo per animas sanctas dicta esse crediderit, non eis cedat atque consentiat: sive id etiam ore fateatur, sive aliquo vicio fateri erubescat, aut metuat; vel etiam perveraciam simillimam infantiæ, id quod falsum esse novit aut credit, contra id quod verum esse novit aut credit, etiam contentiosissimè defendere molitur.

Gen. 3. 23.

1. Petr. 2. 4.

Matth. 8. 29.

Quod ergo in confessione ac professione tenet omnis Ecclesia Dei veri, Christum de cælo esse venturum ad vivos ac mortuos iudicandos, hunc divini iudicii ultimum diem dicimus, id est, novissimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum est: sed Scripturarum more sanctarum diem poni solere pro tempore, nemo qui illas litteras quamlibet negligentè legerit, nescit. Ideo autem cum diem iudicii Dei dicimus, addimus ultimum vel novissimum; quia & nunc iudicat, & ab humani generis initio iudicavit, dimittens de paradiso, & à ligno vitæ separans primos homines peccati magni perpetratores; immo etiam quando angelis peccantibus non perperit, quorum principes homines à se ipso subversus invidendo subvertit, procul dubio iudicavit. Nec sine illius alto iustoque iudicio, & in hoc aërio cælo, & in terris, & dæmonum & hominum miserissima vita est erroribus ærumnisque plenissima. Verum etsi nemo peccasset, non sine bono rectoque iudicio universam rationalem creaturam perleverantissimè sibi Domino suo coherentem in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non solum universaliter de genere dæmonum atque hominum, ut miseri sint propter primorum meritum peccatorum; sed etiam de singulorum operibus propriis, quæ gerunt arbitrio voluntatis. Nam & dæmones ne torqueantur, precantur: nec utique injustè vel parcite eis, vel pro sua quique improbitate torquentur. Et homines plerumque aperte, semper occultè, luunt pro suis factis divinitus pœnas, sive in hac vita, sive post mortem: quamvis nullus hominum agat rectè, nisi divino adjuvetur auxilio; nullus dæmonum aut hominum agat iniquè; nisi divino eodemque iustissimo iudicio

Sicut enim ait Apostolus, *Non est iniquitas apud Deum*. Et sicut ipse alibi dicit, *Inscutabilia sunt iudicia Dei, & investigabiles viæ ejus*. Non igitur in hoc libro de illis primis, nec de istis mediis Dei iudiciis, sed de ipso novissimo iudicio, quantum ipse tribuerit, disputabo, quando Christus de cælo venturus est vivos iudicaturus & mortuos. Iste quippe dies iudicii propriè jam vocatur, eo quod nullus ibi erit imperitæ querelæ locus, cur injustus ille sit felix, & cur justus ille infelix. Omnium namque tunc non nisi bonorum vera & plena felicitas, & omnium non nisi malorum digna & summa infelicitas apparebit.

CAPUT II.

De varietate verum humanarum, cui non potest dici deesse iudicium Dei, quamvis nequeat vestigari.

Nunc autem & mala æquo animo feremus, quæ patiuntur & boni; & bona non magnipendere, quæ adipiscuntur & mali. Ac per hoc etiam in his rebus, in quibus non apparet divina justitia, salutaris est divina doctrina. Nescimus enim quo iudicio Dei bonus ille sit pauper, malus ille sit dives: iste gaudeat, quem pro suis perditis moribus cruciari debuisse marioribus arbitramur, contristetur ille, quem vita laudabilis gaudere debuisse persuadet: exeat de iudicio non solum inultus, verum etiam damnatus innocens, aut iniquitate iudicis pressus, aut falsis obrutus testimoniiis; è contrario scelestus adversarius ejus non solum impunitus, verum etiam vindicatus insultet: impius optimè valeat, pius languore tabescat: latrocinentur sanctissimi juvenes; & qui nec verbo quemquam lædere potuerunt, diversa morborum atrocitate affligantur; infantes utiles rebus humanis immatura morte rapiantur; & qui videntur nec nasci debuisse, diutissimè insuper vivunt: plenus criminibus sublimetur honoribus, & hominem sine querela tenebræ ignobilitatis abscondant: & cetera hujusmodi, quæ quis colligit, quis enumerat? Quæ si haberent in ipsa velut absurditate constantiam, ut in hac vita, in qua homo, sicut facer Psalmus eloquitur, *vanitati similis factus est, & dies ejus velut umbra prætereunt*, non nisi mali adipiscerentur transitoria bona ista atque terrena, nec nisi boni talia paterentur mala, posset hoc referri ad iudicium justum Dei, vel etiam benignum, ut qui non erant assecuturi bona æterna, quæ faciunt beatos, temporalibus vel deciperentur pro malitia sua, vel pro Dei misericordia consolarentur bonis; & qui non erant passuri æterna tormenta, temporalibus vel pro suis quibuscumque & quantuliscumque peccatis affligerentur, vel propter implendas virtutes exercerentur malis. Nunc verò quando non solum in malo sunt boni, & in bono mali, quod videtur injustum, verum etiam plerumque & malis mala eveniunt, & bonis bona proveniunt: magis inscrutabilia sunt iudicia Dei,

Psal. 143.

Rom. 11. 33.

a Vind. Am. & plerique MSS. subversos: minus bene.

& investigabiles viæ illius. Quamvis ergo nesciamus quo iudicio Deus ista vel faciat, vel fieri sinat, apud quem summa virtus est & summa sapientia summaque iustitia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas: salubriter tamen discimus non magnipendere seu bona, seu mala, quæ videmus esse bonis malisque communia; & illa bona querere, quæ bonorum, atque illa mala maxime fugere, quæ propria sunt malorum. Cum verò ad illud Dei iudicium venerimus, cuius tempus jam propriè dies iudicii, & aliquando dies Domini nuncupatur; non solum quæcumque tunc iudicabuntur, verum etiam quæcumque ab initio iudicata, & quæcumque usque ad illud tempus adhuc iudicanda sunt, apparebunt esse iustissima. Ubi hoc quoque manifestabitur, quàm iusto iudicio Dei sensus mentesque mortalium lateant; cum tamen in hac re priorum fidem non lateat, iustum esse quod lateret.

CAPUT III.

Quid in libro Ecclesiastæ Salomon de his, quæ in hac vita & bonis & malis sunt communia, disputarit.

NEMPE Salomon sapientissimus rex Israël, qui regnavit in Jerusalem, librum qui vocatur Ecclesiastes, & à Judæis quoque habetur in sacrarum canone litterarum, sic exorsus est: Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quæ homini abundantia in omni labore suo, quo laborat sub sole? Et cum ex hac sententia connecteret cetera, commemorans ærumnas erroresque vitæ hujus, & vanescentes interea temporum lapsus, ubi nihil solidum, nihil stabile retinetur; in ea rerum vanitate sub sole, illud etiam deplorat quodam modo, quòd cum sit abundantia sapientiæ super insipientiam, sicut abundantia lucis super tenebras, sapientisque oculi sint in capite ipsius, & stultus in tenebris ambulat; unus tamen incurfus incurrat omnibus, utique in hac vita quæ sub sole agitur: significans videlicet ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia. Dicit etiam illud, quòd & boni patiantur mala, tamquam mali sint, & mali tamquam boni sint, adipiscantur bona, ita loquens: Est, inquit, vanitas, quæ facta est super terram; quia sunt iusti, super quos venit sicut factum impiorum; & sunt impij, super quos venit sicut factum iustorum. Dixi quoniam hoc quoque vanitas. In hac vanitate, cui quantum satis visum est, intinandæ, totum istum librum vir sapientissimus deputavit; non utique ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem: in hac ergo vanitate, numquid nisi iusto Dei rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, utrum resistat, an obtemperet veritati, & utrum sit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ hujus vel bona adquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia; sed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala, sine fine mansura. Denique iste sapiens hunc librum sic conclusit, ut diceret, Deum time, & mandata eius custodi, quia hoc est omnis homo: quia omne hoc opus Deus ad-

Eccle. 1. 2. & 3.

Eccle. 1. 17.

Eccle. 8. 14.

Eccle. 12. 13. & 14.

^a Editi, vanitatum. At MSS. constanter habent, vanitatum. Coufer lib. 1. Retract. c. 7. n. 3.
^b Sola editio Lov. propheta

ducet in iudicium in omni despecto, sive bonum, sive malum. Quid brevius, verius, salubrius dici potuit: Deum, inquit, time, & mandata eius custodi; quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est, hoc est, custos utique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis. Quia omne hoc opus, id est, quod ab homine fit in hac vita, sive bonum, sive malum, Deus adducet in iudicium, in omni despecto, id est, in omni etiam qui contemptibilis hinc videtur, & ideo nec videtur: quoniam Deus & ipsum videt, nec eum despicit, nec cum iudicat præterit.

CAPUT IV.

Quòd ad differendum de novissimo iudicio Dei, novum primam Testamenti, ac deinde veteris testimonia prolaturus sit.

HUJUS itaque ultimi iudicii Dei testimonia de Scripturis sanctis quæ ponere institui, prius eligenda sunt de libris Instrumenti novi, postea de veteris. Quamvis enim vetera priora sint tempore, nova tamen anteponenda sunt dignitate, quoniam illa vetera præconia sunt novorum. Nova igitur ponentur prius, quæ ut firmitus problemus, assumuntur & vetera. In veteribus habentur Lex & Prophetæ, in novis Evangelium & Apostolicæ litteræ. Ait autem Apostolus, Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata per Legem & Prophetas: iustitia autem Dei, per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt. Hæc iustitia Dei ad novum pertinet Testamentum, & testimonium habet à veteribus libris, hoc est, à Lege & Prophetis. Prius ergo ipsa causâ ponenda est, & postea testes introducendi. Hunc & ipse Iesus Christus ordinem servandum esse demonstrans, Scriba, inquit, eruditus in regno Dei, similis est viro patrifamilias, proferenti de thesauro suo nova & vetera. Non dixit, vetera & nova: quòd utique dixisset, nisi maluisset meritorum ordinem servare quàm temporum.

CAPUT V.

Quibus sententiis Domini Salvatoris divinum iudicium futurum in fine sæculi declararetur.

ERGO ipse Salvator cum obiurgaret civitates, in quibus virtutes magnas fecerat, neque crederant, & eis alienigenas anteponebat: Veruntamen, inquit, dico vobis, Tyro & Sidon post alteri civitati: Amen, inquit, dico vobis, quia terra Sodomorum remissus erit in die iudicii quàm tibi. Hinc evidentissimè prædicat diem iudicii esse venturum. Et alio loco: Viri Ninivite, inquit, surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam; quia penitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plus quàm Iona hic. Regina Austru surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam; quia venit à finibus terre audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic. Duas hoc loco res discimus, & venturum esse iudicium, & cum mortuorum resurrectione venturum. De Ninivitis enim & regina Austru quando ista dicebat, de mortuis sine dubio loquebatur, quos tamen in die iudicii resurrecturos esse prædixit. Nec ideo dixit, condemnabunt, quia ipsi iudicabunt: sed quia ex ipso-

^a In antè editis, qui credunt in eum. Absit in eum à MSS. & à Græco textu Apostoli.

rum

rum comparatione isti meritò damnabuntur.

2. Rursum alio loco, cum de hominum bonorum & malorum nunc permissione, postea separatione, quæ utique die iudicii futura est, loqueretur, adhibuit similitudinem de tritico seminato & superfeminatis zizaniis, eamque suis exponens discipulis, *Qui seminat*, inquit, *bonum semen, est Filius hominis: ager autem est mundus: bonum verò semen hi sunt filii regni; zizania autem filii sunt nequam: inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus: messis autem consummatio sæculi est, messores verò Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur; sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat. Hic quidem iudicium vel diem iudicii non nominavit, sed multo eum clarius ipsis rebus expressit, & in fine sæculi futurum esse prædixit.*

Matth. 13. 37. & c.

Matth. 19. 28.

Matth. 11. 27.

Duodenarius numerus.

V. Enar. in Psal. 49. n. 9.

Matth. 1. 26.

1. Cor. 15. 10.

1. Cor. 6. 3.

3. Item discipulis suis: Amen, inquit, dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. Hic discimus cum suis discipulis iudicaturum Iesum. Unde & alibi Judæis dixit, Si ego in Beelzebub ejicio demonia, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipse iudices vestri erunt. Nec quoniam super duodecim sedes seffuros esse ait, duodecim solos homines cum illo iudicatos putare debemus. Duodenario quippe numero, universa quædam significata est iudicantium multitudo, propter duas partes numeri septenarii, quo significatur plerumque universitas: quæ duæ partes, id est, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. Nam & quatuor ter, & tria quater duodecim sunt: & si qua alia hujus duodenarii numeri, quæ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam in locum Judæ traditoris apostolum Matthiam legimus ordinatum; apostolus Paulus, qui plus illis omnibus laboravit, ubi ad iudicandum sedeat, non habebit: qui profectò cum aliis sanctis ad numerum iudicum se pertinere demonstrat, cum dicit, *Nescitis quia angelos iudicabimus?* De ipsis quoque iudicandis in hoc numero duodenario similis causa est. Non enim quia dictum est, *iudicantes duodecim tribus Israël*, tribus Levi, quæ tertia decima est, ab eis iudicanda non erit, aut solum illum populum, non etiam ceteras gentes iudicabunt. Quod autem ait, *in regeneratione*, procul dubio mortuorum resurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro nostra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum est anima nostra regenerata per fidem.

4. Multa prætereò, quæ de ultimo iudicio ita dici videntur, ut diligenter considerata reperiantur ambigua, vel magis ad aliud pertinentia, sive scilicet ad eum Salvatoris adventum, quo per totum hoc tempus in Ecclesiâ sua venit, hoc est, in membris suis, particulatim atque paulatim, quoniam tota corpus est ejus; sive ad excidium terrenæ Jerusalem: quia & de illo cum loquitur, plerumque sic loquitur, tamquam de fine sæculi atque de illo die iudicii novissimo & magno loquatur, ita ut dignoscitur non possit omnino, nisi ea quæ apud tres Evangelistas Matthæum, Marcum, & Lucam

^a Editi, est hic mundus: & infra, hi filii sunt nequam. At MSS. non habent hic, neque hi.

Tom. VII.

A de hac re similiter dicta sunt, inter se omnia conferantur. Quædam quippe alter obscurius, alter explicat planius, ut ea quæ ad unam rem pertinentia dicuntur, appareat unde dicantur. Quod facere utcumque curavi in quadam epistola, quam rescripsi ad beatæ memoriæ virum Hefychium, Salonitanæ urbis episcopum, cujus epistolæ titulus est, De fine sæculi.

Tom. 2. epist. 29.

5. Proinde jam illud hic dicam, quod in Evangelio secundum Matthæum de separatione bonorum & malorum legitur per iudicium præsentissimum atque novissimum Christi. Cum autem venerit, inquit, Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicit Rex his, qui à dextris ejus erunt, Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi maducare, sitivi, & dedistis mihi bibere; hospitem eram, & collegistis me; nudus, & cooperuistis me; infirmus, & visitastis me; in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, Domine, quando vidimus te esurientem, & pavimus: sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospititem, & collegimus te; aut nudum, & cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicit illis, Amen dico vobis, quamdiu uni fecistis de his fratribus minimis, mihi fecistis. Tunc dicit, inquit, & his qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternam, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Deinde similiter etiam his enumerat, quòd illa non fecerint, quæ dextros fecisse memoravit. Similiterque interrogantibus, quando eum viderint in horum indignitate constitutum: quod minimis suis factum non est, sibi factum non fuisse respondet; sermonemque concludens, Et hi, inquit, in supplicium æternum ibunt, iusti autem in vitam æternam. Johannes verò evangelista apertissimè narrat eum in resurrectione mortuorum futurum prædixisse iudicium. Cum enim dixisset, Neque enim Pater iudicat quemquam, sed iudicium omne dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum: protinus addidit, Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam; & in iudicium non veniet, sed transit à morte in vitam. Ecce hic dixit fideles suos in iudicium non venire. Quomodo ergo per iudicium separabuntur à malis, & ad ejus dexteram stabunt, nisi quia hoc loco iudicium pro damnatione posuit? In talè quippe iudicium non veniet, qui audiunt verbum ejus, & credunt ei qui misit illum.

Matth. 25. 31. & c.

Johan. 5. 22. & c.

CAPUT VI.

Quæ sit prima resurrectio, quæ secunda.

DEINDE adjungit, & dicit, Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso. Nondum de secunda resurrectione, id est corporum, loquitur, quæ in fine futura est; sed de prima, quæ nunc est. Hanc quippe ut distingueret, ait, Venit hora, & nunc est. Non autem ista corporum, sed anima-

Johan. 5. 25. & 26.

^b Hic plures MSS. non venit, sed transit. At editi, non veniet, sed transit. In aliis postea locis non sibi constant. Confer Tract. 22. in Job.

00

Animæ mortis. **M. 11th. 8. 22.** rum est. Habent enim & animæ mortem suam in A impietate atque peccatis: secundum quam mortem mortui sunt, de quibus idem Dominus ait, *Sine mortuos sepelire mortuos suos*; ut scilicet in anima mortui, in corpore mortuos sepelirent. Propter istos ergo impietate & iniquitate in anima mortuos, *Venit*, inquit, *hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent. Qui audierint dixit, qui obedierint, qui crediderint, & usque in finem perseveraverint.* Nec fecit hinc ullam differentiam bonorum & malorum. Omnibus enim bonum est audire vocem ejus, & vivere, ^a ad vitam pietatis ex impietatis morte transeundo. De qua morte ait apostolus Paulus, *Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Omnes itaque mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, sive originalibus, sive etiam voluntate additis vel ignorando, vel sciendo, nec faciendo quod justum est: & pro omnibus mortuus vivus mortuus est unus, id est, nullum habens omnino peccatum: ut qui per remissionem peccatorum vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter justificationem nostram; ut credentes in eum qui justificat impium, ex impietate justificati, tamquam ex morte vivificati, ad primam resurrectionem, quæ nunc est ^d, pertinere possimus. Ad hanc enim primam non pertinent, nisi qui beati erunt in æternum: ad secundam verò, de qua mox locuturus est, & beatos pertinere docebit, & miseros. **Psal. 100. 1.** *Ista est misericordiarum, illa judicii.* Propter quod in Psalmo scriptum est: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine.*

1. De quo judicio consequenter adjunxit, atque ait, Et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. Hinc ostendit, quòd in ea carne veniet judicaturus, in qua venerat judicandus. Ad hoc enim ait, *quoniam Filius hominis est.* Ac deinde subjungens unde agimus: *Nolite*, inquit, *mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus; & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Hoc est illud judicium, quod paulò antè, sicut nunc, pro damnatione posuerat, dicens, *Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non veniet, sed transit à morte in vitam:* id est, pertinendo ad primam resurrectionem, qua nunc transitur à morte ad vitam, in damnationem non veniet, quam significavit appellatione judicii, sicut etiam hoc loco, ubi ait, *Qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii, id est, damnationis.* Resurgat ergo in prima, qui non vult in secunda resurrectione damnari. *Venit enim hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent*, id est, in damnationem non venient, quæ secunda mors dicitur: in quam mortem, post secundam, quæ corporum futura est, resurrectionem, præcipitabuntur, qui in prima, quæ animarum est, non resurgunt. *Veniet enim hora, (ubi non ait, & nunc est; quia in fine sæculi*

^a Sic Vind. Am. & MSS. At Lov. & ad vitam pietatis ex impietate morte transeundo.
^b Edici, mortuus est unus. Absit unus à MSS.
^c In pluribus MSS. non habetur, pro omnibus.
^d Am. & Er. qua nunc est animarum. Ceteri libri carent voce animarum, quæ exponendi hujus loci causâ addita est. Sic paulò post n. 2. eadem editiones, & Vind. qua nunc transitur à morte animarum ad vitam vitæ: ubi Lov. & MSS. habent tantum, qua nunc

erit, hoc est in ultimo & maximo judicio Dei,) quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, & procedent. Non dixit quemadmodum in prima, & qui audierint, vivent. Non enim omnes vivent, eâ scilicet vitâ, quæ quoniam beata est, sola vita dicenda est. Nam utique non sine qualicumque vita possent audire, & de monumentis resurgente carne procedere. Quare autem non omnes vivent, in eo quod sequitur, docet: *Qui bona, inquit, fecerunt, in resurrectionem vitæ*, hi sunt qui vivent: *qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii*, hi sunt qui non vivent; quia secunda morte morientur. Mala quippe egerunt, quoniam malè vixerunt: malè autem vixerunt, quia in prima, quæ nunc est, animarum resurrectione non revixerunt, aut in eo quod revixerant, non in finem usque manserunt. Sicut ergo duæ sunt regenerationes, de quibus jam supra locutus sum, una secundum fidem, quæ nunc fit per baptismum, alia secundum carnem, quæ fiet in incorruptione atque immortalitate per judicium magnum atque novissimum: ita sunt & resurrectiones duæ, una prima, quæ & nunc est, & animarum est, quæ venire non permittit in mortem secundam; alia secunda, quæ nunc non est, sed in sæculi fine futura est, nec animarum, sed corporum est, quæ per ultimum judicium alios mittet in secundam mortem, alios in eam vitam, quæ non habet mortem.

CAPUT VII.

De duabus resurrectionibus & de mille annis quid in Apocalypsi Iohannis scriptum sit, & quid de eis rationabiliter sentiantur.

DE his duabus resurrectionibus idem Johannes evangelista in libro qui dicitur Apocalypsis, eo modo locutus est, ut earum prima à quibusdam nostris non intellecta, insuper etiam in quasdam ridiculas fabulas verteretur. Ait quippe in libro memorato Johannes apostolus: *Et vidi Angelum descendentem de caelo, habentem clavem abyssi, & catenam in manu sua, & tenuit draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus & satanas, & alligavit illum mille annis, & misit illum in abyssum; & clausit, & signavit super eum, ut non seduceret jam gentes, donec finiatur mille anni: post hæc oportet eum solvi brevi tempore. Et vidi sedes, & sedentes super eas, & judicium datum est eis. Et anima occisorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & si qui non adoraverunt bestiam, nec imaginem ejus, nec acceperunt inscriptionem in fronte aut in manu sua, & regnaverunt cum Iesu mille annis: reliqui eorum non vixerunt, donec finiatur mille anni. Hæc resurrectio prima est. Beatus & sanctus est, qui habet in hac prima resurrectione partem. In istis secunda mors non habet potestatem; sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis. Qui propter hæc hujus libri verba primam resurrectionem futuram suspicati sunt corporalem, inter cetera maximè numero annorum mille permoti sunt, tamquam oporteret in sanctis eo modo veluti tanti temporis fieri sabbatissimum, vacatione scilicet sancta post labores annorum sex millium, ex quo*

^a Sic Vind. Am. & MSS. At Lov. & ad vitam pietatis ex impietate morte transeundo.
^b Edici, mortuus est unus. Absit unus à MSS.
^c In pluribus MSS. non habetur, pro omnibus.
^d Am. & Er. qua nunc est animarum. Ceteri libri carent voce animarum, quæ exponendi hujus loci causâ addita est. Sic paulò post n. 2. eadem editiones, & Vind. qua nunc transitur à morte animarum ad vitam vitæ: ubi Lov. & MSS. habent tantum, qua nunc

creatus est homo, & magni illius peccati merito in hujus mortalitatis ærumnas de paradisi felicitate dimissus est, ut quoniam scriptum est, *Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus*, sex annorum millibus tamquam sex diebus impletis, sequatur velut sabbati septimus in annis mille postremis, ad hoc scilicet sabbatum celebrandum resurgentibus sanctis. Quæ opinio esset utcumque tolerabilis, si aliquæ deliciae spirituales in illo sabbato adfuturæ sanctis per Domini præsentiam crederentur. Nam etiam nos hoc ^a opinati fuimus aliquando. Sed cum eos qui tunc resurrexerint, dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibis sit tantus ac potus, ut non solum nullam modestiam teneant, sed modum quoque ipsius incredulitatis excedant: nullo modo ista possunt nisi à carnalibus credi. Hi autem qui spiritales sunt, istos ista credentes *χλιασπὸς* appellant Græco vocabulo; quos, verbum è verbo exprimentes, nos possumus Milliaris nuncupare. Eos autem longum est refellere ad singula; sed potiùs, quemadmodum Scriptura hæc accipienda sit, jam debemus ostendere.

2. Ait ipse Dominus Jesus Christus, Nemo potest introire in domum fortis, & vasa ejus eripere, nisi prius alligaverit fortem: diabolus volens intelligi fortem, quia ipse genus humanum potuit tenere captivum, vasa verò ejus, quæ fuerat erepturus, fideles suos futuros, quos ille in diversis peccatis atque impietatibus possidebat. Ut ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit iste Apostolus in Apocalypsi Angelum descendentem de caelo, habentem clavem abyssi, & catenam in manu sua. Et tenuit, inquit, draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus & satanas, & alligavit eum mille annis, hoc est, ejus potestatem ab eis seducendis ac possidendis, qui fuerant liberandi, cohibuit atque frenavit. Mille autem anni, duobus modis possunt, quantum mihi occurrit, intelligi: aut quia in ultimis annis mille ista res agitur, id est, sexto annorum milliariorum tamquam sexto die, cujus nunc spatia posteriora voluntur, secuturo deinde sabbato, quod non habet vesperam, requie scilicet sanctorum, quæ non habet finem: ut hujus milliariorum tamquam diei novissimam partem, quæ remanebat usque ad terminum sæculi, mille annos appellaverit; eo loquendi modo, quo pars significatur à toto: aut certe mille annos pro annis omnibus hujus sæculi posuit, ut perfectò numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius quippe numerus denarii numeri quadratum solidum reddit. Decem quippe decies ducta, fiunt centum; quæ jam figura quadrata, sed plana est. Ut autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursus centum decies multiplicatur, & mille sunt. Porrò si centum ipsa pro universitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittenti & eum sequenti promisit, dicens, *Accipiet in hoc seculo centuplum*: quod exponens quodam modo Apostolus, ait, *Quasi nihil habentes, & omnia possidentes*: quia & antè jam dictum erat, *Fidelis hominis totus mundus divitiarum est*: quanto magis mille pro universitate ponuntur, ubi est soliditas ipsius de-

^a Sicuti videre est in Sermone 259. qui aliàs ex Sirmondianis fuit 19.
^b Ita MSS. At editi, remanebit.
^c Lov. non figura quadrata. Absit non à ceteris libris.
^d Ibi particula antè, non superiora verba Pauli indicat, sicuti visum est non nemini, sed superiora tempora. Id enim quod affectur, vide-

naræ quadraturæ? Unde nec illud meliùs intelligitur, quod in Psalmo legitur: *Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes*, id est, in omnes.

3. Et misit illum, inquit, *in abyssum*: utique diabolus misit in abyssum. Quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate adversus Ecclesiam Dei multum profunda sunt corda: non quia ibi diabolus antè non erat, sed ideo dicitur illuc missus, quia exclusus à credentibus plus cœpit impios possidere. Plus namque possidetur à diabolo, qui non solum alienatus est à Deo, verum etiam gratis odit servientes Deo. *Et clausit*, inquit, *& signavit super eum, ut jam non seduceret gentes, donec finiatur mille anni.* *Clausit super eum*, dictum est, interdixit ei ne possit exire, id est, vetitum transgredi. *Signavit* autem, quod addidit, significasse mihi videtur, quia occultum esse voluit, qui pertineant ad partem diaboli, & qui non pertineant. Hoc quippe in sæculo isto prorsus latet: quia & qui videtur stare, utrùm sit casurus; & qui videtur jacere, utrùm sit surrecturus, incertum est. Ab eis autem gentibus seducendis hujus interditi vinculo & claustro diabolus prohibetur atque cohibetur, quas pertinentes ad Christum seducebat antea, vel tenebat. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem erue- ^{re de potestate tenebrarum, & transferre in regnum Filii caritatis suæ, sicut Apostolus ait. Nam seducere illum gentes etiam nunc, & secum trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat? Nec moveat, quòd sæpe diabolus seducit etiam illos, qui jam regenerati in Christo, vias ingrediuntur Dei. *Novit enim Dominus qui sunt ejus*: ex his in æternam damnationem neminem ille seducit. Sic enim novit eos Dominus, ut Deus, quem nihil latet etiam futurorum; non ut homo, qui hominem ad præsens videt, (si tamen videt, cujus cor non videt,) qualis autem postea sit futurus, nec se ipsum videt. Ad hoc ergo ligatus est diabolus, & inclusus in abyssò, ut jam non seducat gentes, ex quibus constat Ecclesia, quas antea seductas tenebat, antè quàm esset Ecclesia. Nec enim dictum est, ut non seduceret aliquem; sed *ut non seduceret, inquit, jam gentes*; in quibus Ecclesiam procul dubio voluit intelligi: *donec finiatur*, inquit, *mille anni*, id est, aut quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis; aut omnes anni, quibus deinceps hoc sæculum peragendum est.}

4. Nec sic accipiendum est quod ait, ut non seduceret jam gentes, donec finiatur mille anni; quasi postea seducturus sit eas dumtaxat gentes, ex quibus prædestinata constat Ecclesia, à quibus seducendis illo est vinculo claustroque prohibitus. Sed aut illa locutione dictum est, quæ in Scripturis aliquoties invenitur, qualis est in Psalmo, *Sic oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*; neque enim cum misertus fuerit, non erunt oculi fervorum ejus ad Dominum Deum suum: aut certe iste est ordo verborum, *Et clausit, & signavit super eum, donec finiatur mille anni*; quod verò interposuit, *ut non seduceret jam gentes*, ita se

^a Sic Vind. Am. & MSS. At Lov. & ad vitam pietatis ex impietate morte transeundo.
^b Edici, mortuus est unus. Absit unus à MSS.
^c In pluribus MSS. non habetur, pro omnibus.
^d Am. & Er. qua nunc est animarum. Ceteri libri carent voce animarum, quæ exponendi hujus loci causâ addita est. Sic paulò post n. 2. eadem editiones, & Vind. qua nunc transitur à morte animarum ad vitam vitæ: ubi Lov. & MSS. habent tantum, qua nunc

habet, ut ab hujus ordinis connexione sit liberum, & seorsus intelligendum, velut si post adderetur, ut sic se haberet tota sententia, Et clausit, & signavit super eum, donec finiantur mille anni, ut non seduceret jam gentes, id est, ideo clausit, donec finiantur mille anni, ut jam non seduceret gentes.

CAPUT VIII.

De alligacione & solutione diaboli.

1. **P**ost hac, inquit, oportet eum solvi brevi tempore. Si hoc est diabolo ligari & includi, Ecclesiam non posse seducere; hæc ergo erit solutio ejus, ut possit? Absit: numquam enim ab illo Ecclesia seducetur prædestinata & electa ante mundi constitutionem, de qua dictum est, Novit Dominus qui sunt ejus: & tamen hæc erit etiam illo tempore, quo solvendus est diabolus, sicut ex quo est instituta, hæc fuit & erit omni tempore, in suis utique qui succedunt nascendo morientibus. Nam paulò post dicit, quòd solutus diabolus seductas gentes toto orbe terrarum adtrahet in bellum adversus eam, quorum hostium numerus erit ut arcana maris. Et ascenderunt, inquit, super terræ latitudinem, & cinxerunt castra sanctorum, & dilectam civitatem: & descendit ignis de caelo à Deo, & comedit eos: & diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, ubi & bestia & pseudopropheta; & cruciabitur die ac nocte in sæcula sæculorum. Sed hoc jam ad judicium novissimum pertinet, quod nunc propterea commemorandum putavi, ne quis exiltimet eo ipso parvo tempore, quo solvetur diabolus, in hac terra Ecclesiam non futuram, illo hæc eam vel non inveniende, cum fuerit solutus, vel absumente, cum fuerit modis omnibus persecutus. Non itaque per totum hoc tempus, quod liber iste complectitur, à primo scilicet adventu Christi usque in sæculi finem, quo erit secundus ejus adventus, ita diabolus alligatur, ut ejus hæc ipsa sit alligatio, per hoc intervallum, quod mille annorum numero appellat, non seducere Ecclesiam; quando quidem illam nec solutus utique seducturus est. Nam profectò si ei alligari est, non posse seducere, sive permitti, quid erit solvi, nisi posse seducere, sive permitti? Quod absit ut fiat: sed alligatio diaboli, est non permitti exercere totam tentationem, quam potest vel vi vel dolo ad seducendos homines, in partem suam cogendo violenter, fraudulenterve fallendo. Quod si permitteretur in tam longo tempore & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deiceret, & ne crederent impediret, quod ne faceret, alligatus est.

2. Tunc autem solvetur, quando & breve tempus erit. Nam tribus annis & sex mensibus legitur totis suis suorumque viribus sæviturus: & tales erunt, cum quibus ei belligerandum est, ut vincit tanto ejus impetu insidiisque non possint. Si autem numquam solveretur, minus appareret ejus maligna potentia, minus sanctæ Civitatis fidelissima patientia probaretur, minus denique perspiceretur, quam magno ejus malo tam bene fuerit usus Omnipotens: qui eum nec omnino abstulit à tentatione sanctorum, quamvis ab eorum interioribus hominibus, ubi in Deum creditur,

^a Editi, & pseudopropheta: Castigantur ex MSS.

^b Plerique MSS. exorere.

^c Lov. interioribus omnibus. Verius editi alii & MSS. interioribus hominibus. Alludit Augustinus ad illud Ephes. 3. virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorum hominum, Christum habitare per fidem

foras missum, ut forinsecus ejus oppugnatione proficerent; & in eis qui sunt ex parte ipsius, alligavit, ne quantam posset effundendo & exercendo malitiam, innumerabiles infirmos ex quibus Ecclesiam multiplicari & impleri oportebat, alios credituros, alios jam credentes, à fide pietatis hos deterreret, hos frangeret; & solvet in fine, ut quam fortem adversarium Dei Civitas superaverit, cum ingenti gloria sui redemptoris, adjutoris, liberatoris, adspiciat. In eorum sanè, qui tunc futuri sunt, sanctorum atque fidelium comparatione quid sumus? Quando quidem ad illos probandos tantus solvetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus. Quamvis & hoc temporis intervallo quòsdam milites Christi tam prudentes & fortes fuisse atque esse, non dubium est, ut etiam si tunc in ista mortalitate viverent, quando ille solvetur, omnes insidias ejus atque impetus & caverent sapientissimè, & patientissimè sustinerent.

3. Hæc autem alligatio diaboli non solum facta est, ex quo cœpit Ecclesia præter Judæam terram in nationes alias aliaque dilatari; sed etiam nunc fit, & fiet usque ad terminum sæculi, quo solvendus est. Quia & nunc homines ab infidelitate, in qua ipse eos possidebat, convertuntur ad fidem, & usque in illum finem sine dubio convertentur: & utique unicuique iste fortis tunc alligatur, quando ab illo tamquam vas ejus eripitur: & abyssus ubi inclusus est, non in eis conclusa est, quando sunt mortui, qui tunc erant quando esse cœpit inclusus; sed successerunt eis alii nascendo, atque succedunt, donec finiatur hoc sæculum, qui oderint Christianos, in quorum quotidie, velut in abyso, cæcis & profundis cordibus includatur. Utrum autem etiam illis ultimis tribus annis & mensibus sex, quando solutus totis viribus sæviturus est, aliquis in qua non fuerat, sit accessurus ad fidem, nonnulla quæstio est. Quomodo enim stabit quod dictum est, Quis intrat in domum

fortis, ut vasa ejus eripiat, nisi prius alligaverit fortem, si etiam soluto eripiuntur? Ac per hoc ad hoc cogere videtur ista sententia, ut credamus illo, licet exiguo, tempore neminem accessurum esse populo Christiano, sed cum eis qui jam Christiani reperti fuerint, diabolum pugnaturum: ex quibus etiam si aliqui victi secuti eum fuerint, non eos ad prædestinatum filiorum Dei numerum pertinere. Neque enim frustra idem Johannes apostolus, qui & hanc Apocalypsim scripsit, in epistola sua de quibusdam dicit, Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. Sed quid fiet de parvulis? Nimirum quippe incredibile est, nullos jam natos & nondum baptizatos præoccupari Christianorum filios illo tempore infantes, nullos etiam ipsi nasci jam diebus, aut si erunt, non eos à parentibus suis ad lavacrum regenerationis modo quocumque perducere. Quod si fiet, quo pacto soluto jam diabolo vasa ista eripientur, in cujus domum nemo intrat, ut vasa ejus eripiat, nisi prius alligaverit eum? Immo verò id potius est credendum, nec qui cadant de Ecclesia, nec qui accedant Ecclesie illo tempore defuturos: sed profectò tam fortes erunt &

in cordibus vestris.

^d Vind. & Am. & solveretur. Et. & Lov. Et solvetur. At MSS.

^e & solvet: scilicet Omnipotens qui eum alligavit.

^f In editis, unicuique fidelium. Absit fidelium à plerisque MSS.

^g MSS. fit.

parentes pro baptizandis parvulis suis, & hi qui tunc primitus credituri sunt, ut illum fortem vincant etiam non ligatum, id est, omnibus, quilibus antea numquam, vel artibus insidiantem, vel urgentem viribus, & vigilanter intelligant, & tolleranter ferant; ac sic illi etiam non ligato eripiantur. Nec ideo falsa erit Evangelica illa sententia, Quis intrat in domum fortis, ut vasa ejus eripiat, nisi prius alligaverit fortem? Secundum enim sententia ejus veritatem, ordo iste servatus est, ut prius alligaretur fortis, ereptisque vasis ejus, longè latè, que in omnibus gentibus ex firmis & infirmis ita multiplicaretur Ecclesia, ut ex ipsa rerum divinitus prædictarum & impletarum robustissima fide, etiam soluto vasa possit auferre. Sicut enim fatendum est, multorum refrigescere caritatem, cum abundat iniquitas, & iniquitatis maximisque persecutionibus atque fallaciis diaboli jam soluti, eos qui in libro vitæ scripti non sunt, esse multos cæcuros: ita cogitandum est, non solum quos bonos fideles illud tempus invenire, sed nonnullos etiam qui foris adhuc erunt, adjuvante Dei gratia per considerationem Scripturarum, in quibus & alia & finis ipse prænuntiatus est, quem venire jam sentiunt, ad credendum quod non credebant, futuros esse firmiores, & ad vincendum etiam non ligatum diabolus fortiores. Quod si ita erit, propterea præcessisse dicenda est ejus alligatio, ut & ligati & soluti exspoliatio sequeretur: quoniam de hac re dictum est, Quis intrabit in domum fortis, ut vasa ejus eripiat, nisi prius alligaverit fortem?

CAPUT IX.

Quod sit regnum sanctorum cum Christo per mille annos, & in quo discernatur à regno eterno.

1. **I**N TERRA dum mille annis ligatus est diabolus, sancti regnant cum Christo etiam ipsis mille annis eisdem sine dubio, & eodem modo intelligendis id est, isto jam tempore prioris ejus adventus. Excepto quippe illo regno, de quo in fine dicturus est, Venite benedicti Patris mei, possidete paratam vobis regnum, nisi alio aliquo modo, longè quidem impari, jam nunc regnarent cum illo sancti ejus, quibus ait, Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem sæculi; profectò non etiam nunc diceretur Ecclesia regnum ejus, regnumve cælorum. Nam utique isto tempore in regno Dei eruditur scriba ille, qui profert de thesauro suo nova & vetera, de quo supra locuti sumus. Et de Ecclesia collecturi sunt zizania messores illi, quæ permittit cum tritico simul crescere usque ad messem: quod exponens ait, Messis est finis sæculi, messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi: mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, numquid de regno illo, ubi nulla sunt scandala? De isto ergo regno ejus, quod est hæc Ecclesia, colligentur. Item dicit, Qui solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem fecerit, & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. Utrumque dicit in regno cælorum, & qui non facit mandata quæ docet, hoc est enim solvere, non servare, non facere; & illum qui facit, & sic docet: sed istum minimum, illum magnum. Et continuò secutus adjungit, Dico enim vobis, quia

^a Editi, sancti Dei. At MSS. omittunt Dei.
^b Omnes MSS. super eos qui solvunt.
^c MSS. ille magnus.

nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum & Pharisæorum, id est, super justitiam eorum qui solvunt quod docent. De Scribis enim & Phariseis dicit alio loco, Quoniam dicunt, & non faciunt. Nisi ergo super eos abundaverit justitia vestra, id est, ut vos non solvatis, sed faciatis potius quod doceris: non intrabitis, inquit, in regnum cælorum. Alio modo igitur intelligendum est regnum cælorum, ubi ambo sunt, & ille scilicet qui solvit quod docet, & ille qui facit; sed ille minimus, iste magnus: alio modo autem regnum cælorum dicitur, quòd non intrat nisi ille qui facit. Ac per hoc ubi utrumque genus est, Ecclesia est, qualis nunc est; ubi autem illud solum erit, Ecclesia est, qualis tunc erit, quando malus in ea non erit. Ergo Ecclesia & nunc est regnum Christi, regnumque cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti ejus, aliter quidem, quam tunc regnabunt: nec tamen cum illo regnant zizania, quamvis in Ecclesia cum tritico crescant. Regnant enim cum illo qui faciunt quod Apostolus ait, Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conversatio sit in cælis. Postremò regnant cum illo, quieo modo sunt in regno ejus, ut sint etiam ipsi regnum ejus. Quomodo autem sunt regnum Christi, qui, ut alia taceam, quamvis ibi sint donec colligantur in fine sæculi de regno ejus omnia scandala, tamen illic sua quærunt, non quæ Jesu Christi?

2. De hoc ergo regno militiæ, in quo adhuc cum hoste configitur, & aliquando repugnatur repugnantibus vitis, aliquando cedentibus imperatur, donec veniatur ad illud pacatissimum regnum, ubi sine hoste regnabitur, & de hac prima resurrectione quæ nunc est, liber iste sic loquitur. Cum enim dixisset, alligari diabolus mille annis, & postea solvi brevi tempore; mox recapitulando quid in istis mille annis agat Ecclesia vel agatur in ea, Et vidi, inquit, sedes & sedentes super eas, & judicium datum est. Non hoc putandum est de ultimo judicio dici: sed sedes præpositorum, & ipsi præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gubernatur. Judicium autem datum nullum melius accipiendum videtur, quam id quod dictum est, Quæ ligaveritis in terra, ligata erunt & in caelo; & quæ solveritis in terra, soluta erunt & in caelo. Unde Apostolus, Quid enim mihi est, inquit, de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? Et anima, inquit, occisorum propter testimonium Jesu, & propter verbum Dei: subauditur quod postea dicturus est, regnaverunt cum Jesu mille annis, animæ scilicet Martyrum nondum sibi corporibus suis redditis. Neque enim piorum animæ mortuorum separantur ab Ecclesia, quæ etiam nunc est regnum Christi. Alioquin nec ad altare Dei fieret eorum memoria in communicatione corporis Christi; nec aliquid proderet ad ejus in periculis baptismum currere, ne sine illo finiatur hæc vita; nec ad reconciliationem, si fortè per penitentiam malamve conscientiam quisque ab eodem corpore separatus est. Cur enim sunt ista, nisi quia fideles, etiam defuncti, membra ejus sunt? Quamvis ergo cum suis corporibus nondum, jam tamen eorum animæ regnant cum illo, dum isti

^d Plures MSS. pugnantibus vitis. Et mox iidem alique omnes, aliquando cadentibus.

mille anni decurrunt. Unde in hoc eodem libro & alibi legitur: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur, à modo & jam dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis; nam opera eorum sequuntur illos.* Regnat itaque cum Christo nunc primum Ecclesia in vivis & mortuis. Propterea enim, sicut dicit Apostolus, *mortuus est Christus, ut & vivorum & mortuorum dominetur.* Sed ideo tantummodo Martyrum animas commemoravit, quia ipsi præcipue regnant mortui, qui usque ad mortem pro veritate certaverunt. Sed à parte totum etiam ceteros mortuos intelligimus pertinentes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi.

3. Quod verò sequitur, *Et si qui non adoraverunt bestiam, nec imaginem ejus, nec acceperunt inscriptionem in fronte, aut in manu sua:* simul de vivis ac mortuis debemus accipere. Quæ sit porro ista bestia, quamvis sit diligentius inquirendum, non tamen abhorret à fide recta, ut ipsa impia Civitas intelligatur, & populus infidelium contrarius populo fideli & Civitati Dei. Imago verò ejus simulatio ejus mihi videtur, in eis videlicet hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter vivunt. Fingunt enim se esse quod non sunt, vocanturque non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani. Ad eandem namque bestiam pertinent non solum aperte inimici nominis Christi & ejus gloriosissimæ Civitatis, sed etiam zizania, quæ de regno ejus, quod est Ecclesia, in fine sæculi colligenda sunt. Et qui sunt qui non adorant bestiam nec imaginem ejus, nisi qui faciunt quod ait Apostolus, *Ne sitis jugum ducentes cum infidelibus?* Non adorant enim, id est, non consentiunt, non subjiciuntur: neque accipiunt inscriptionem, notam scilicet criminis, in fronte, propter professionem; in manu, propter operationem. Ab his igitur malis alieni, sive adhuc in ista mortali carne viventes, sive defuncti, regnant cum Christo jam nunc, quodam modo huic tempori congruo, per totum hoc intervallum, quod numero mille significatur annorum.

4. *Reliqui eorum, inquit, non vixerunt.* Hora enim nunc est, cum mortui ^b audient vocem Filii Dei; & qui audierint, vivent: reliqui verò eorum non vivent. Quod verò subdidit, *donec finiatur mille anni:* intelligendum est, quòd eo tempore non vixerunt, quo vivere debuerunt, ad vitam scilicet de morte transeundo. Et ideo cum dies venerit, quo fiat & corporum resurrectio, non ad vitam de monumentis procedent, sed ad judicium; ad damnationem scilicet, quæ secunda mors dicitur. Donec enim finiatur mille anni, quicumque non vixerit, id est, isto toto tempore quo agitur prima resurrectio, non audierit vocem Filii Dei, & ad vitam de morte transierit; profectò in secunda resurrectione, quæ carnis est, in mortem secundam cum ipsa carne transibit. Sequitur enim, & dicit, *Hæc resurrectio prima est. Beatus & sanctus qui habet in hac prima resurrectione partem, id est, particeps ejus est. Ipse est autem particeps ejus, qui non*

Apo. 14. 13.
Rom. 14. 9.
Apo. 20. 4.
2. Cor. 6. 14.
Apo. 20. 5. Iohan. 5. 25.
Apo. 20. 5. & 6.

^a Id est, Sed figurà qua à parte totum accipitur.
^b Vind. Am. & MSS. audiunt.
^c Christum itaque Deum esse profitebantur aperte Martyres, quando diis sacrificare iussi, respondebant se uni Deo & Christo sacrificare. Sic beata Crispina, quæ passa est Diocletiano II. & Maximiano Augusto Consulibus, die Nonarum Decembrium, apud Coloniam Thebestinam, sub Anulino Proconsule, sicuti ferunt passionis illius Acta in Veterum Analectorum Tomo 3. nuper vulgata, *Numquam ego, inquit, sacrificavi, nec sacrifico nisi uni Deo & Domino nostro Jesu Christo Filio ejus, qui natus est & passus.* Et Mammatius mar-

folùm à morte, quæ in peccatis est, revivificat, verùm etiam in eo quod revixerit, permanebit. *In istis, inquit, secunda mors non habet potestatem.* Habet ergo in reliquis, de quibus superius ait, *Reliqui eorum non vixerunt, donec finiatur mille anni:* quoniam isto toto temporis intervallo, quod mille annos vocat, quantumcumque in eo quifque eorum vixit in corpore, non revixit à morte, in qua eum tenebat impietas, ut sic reviviscendo primæ resurrectionis particeps fieret, atque in eo potestatem secunda mors non haberet.

CAPUT X.

Quid respondendum sit eis, qui putant resurrectionem ad sola corpora, non etiam ad animas pertinere.

SUNT qui putant resurrectionem dici non posse nisi corporum: ideoque istam quoque in corporibus primam futuram esse contendunt. Quorum enim est, inquit, cadere, eorum est resurgere. Cadunt autem corpora moriendo: nam & à cadendo cadavera nuncupantur. Non ergo animarum, inquit, resurrectio potest esse, sed corporum. Sed quid contra Apostolum dicunt, qui eam resurrectionem appellat? Nam secundum interiorem, non secundum exteriorem hominem utique resurrexerant, quibus ait, *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite.* Quem sensum verbis aliis alibi posuit, dicens, *Ut quemadmodum Christus à mortuis resurrexit per gloriam Patris, sic & nos in novitate vitæ ambulemus.* Hinc est & illud: *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis, & illumina bis te Christus.* Quòd autem dicunt, non posse resurgere, nisi qui cadunt; & ideo putant resurrectionem ad corpora, non ad animas pertinere, quia corporum est cadere: cur non audiunt, *Non recedatis ab illo, ne cadatis:* & *Suo Domino fiat aut cadit:* &, *Qui putat se stare, videat ne cadat?* Puto enim quòd in anima, non in corpore casus iste vendus est. Si igitur cadentium est resurrectio, cadunt autem & animæ; profectò & animas resurgere constitendum est. Quod autem cum dixisset, *In istis secunda mors non habet potestatem;* adjunxit atque ait, *Sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis:* non utique de solis episcopis & presbyteris dictum est, qui propriè jam vocantur in Ecclesia sacerdotes: sed sicut omnes Christianos dicimus propter mysticum christina, sic omnes sacerdotes, quoniam membra sunt unius sacerdotis. De quibus apostolus Petrus, *Plebs, inquit, sancta, regale sacerdotium.* Sanè, licet breviter atque transeunter, insinuavit e Deum esse Christum, dicendo, *Sacerdotes Dei & Christi,* hoc est, Patris & Filii; quamvis propter formam servi, sicut filius hominis, ita etiam sacerdos Christus effectus sit in æternum, secundum ordinem Melchisedec. De qua re in hoc Opere non semel diximus.

CAPUT XI.

De Gog & Magog, quos ad persequendam Ecclesiam Dei solutus prope finem sæculi diabolus incitabit.

ET cum finiti fuerint, inquit, mille anni, solvetur satanas de custodia sua, & exibit ad seducen-

tyt, quem sub eodem Anulino Proconsule in civitate Vagensi passum imperante Maximiano & Gal. testantur Acta in Vet. Anal. Tomo 4. nunc publicanda: *Numquam sacrificio damoniu, sed uni Deo & c.* Atque aliquantò post, Domino, ait, *Jesu Christo sacrificamus, qui fecit calum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt: huic Deo credimus & servimus.* Hanc de Christo fidem cultumque ipsius in Apostolos referebant ipsimet pagani, ut videre est, supra lib. 18. c. 33. & lib. 1. de consensu Evangel. c. 7. Cyprianus etiam (quod hic non prætereundum àlenzio) *Christi & Dei Pontifex* appellatur à Pontio in ipsius vita.

das nationes, quæ sunt in quatuor angulis terræ, Gog & Magog, & trahet eos in bellum, quorum numerus est ut arena maris. Ad hoc ergo tunc seducet, ut in hoc bellum trahat. Nam & antea modis quibus poterat, per mala multa & varia seducebat. Exhibet autem dictum est, in apertam persecutionem de latebris erumpet odiorum. Hæc enim erit novissima persecutio, novissimo imminente judicio, quam sancta Ecclesia toto terrarum orbe patietur, universa scilicet Civitas Christi ab universa diaboli Civitate, quantacumque erit utraque super terram. Gentès quippe istæ, quas appellat Gog & Magog, non sic sunt accipiendæ, tamquam sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quos quidam suspicantur Getas & Massagetas, propter litteras horum nominum primas, sive aliquos alios alienigenas, & à Romano jure sejunctos. Toto namque orbe terrarum significati sunt isti esse, cum dictum est, *Nationes quæ sunt in quatuor angulis terræ:* easque subjecit esse *Gog & Magog.* Quorum interpretationem nominum esse comperimus Gog rectum, Magog de tecto: tamquam domus, & ipse qui procedit de domo. Gentès igitur sunt, in quibus diabolus velut in abyfso superius intelligebamus inclusum; & ipse de illis quodam modo sese efferens & procedens: ut illæ sint tectum, ipse de tecto. Si autem utrumque referamus ad gentes, non unum horum ad illas, alterum ad diabolum: & tectum ipse sunt, quia in eis nunc includitur & quodam modo tegitur inimicus antiquus; & de tecto ipse erunt, quando in apertum odium de operto eruptione sunt. Quod verò ait, *Et ascenderunt super terræ latitudinem, & cinxerunt castra sanctorum & dilectam civitatem:* non utique ad unum locum venisse, vel venturi esse significati sunt, quasi aliquo uno loco futura sint castra sanctorum & dilecta civitas; cum hæc non sit nisi Christi Ecclesia toto terrarum orbe diffusa: ac per hoc ubicumque tunc erit, quæ in omnibus gentibus erit, quod significatum est nomine latitudinis terræ, ibi erunt castra sanctorum, ibi erit dilecta Deo civitas ejus; ibi ab omnibus inimicis suis, quia & ipsi in omnibus gentibus cum illa erunt, persecutionis illius immanitate cingetur, hoc est, in angustias tribulationis artabitur, urgebitur, concludetur; nec b militiam suam deseret, quæ vocabulo est appellata castrorum.

CAPUT XII.

An ad ultimum supplicium pertineat impiorum, quòd descendisse ignis de celo, & eosdem comedisse memoratur.

QUOD verò ait, *Et descendit ignis de celo, & comedit eos:* non extremum putandum est id esse supplicium, quod erit, cum dicetur, *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Tunc quippe in ignem mittentur ipsi, non ignis de celo veniet super ipsos. Hic autem bene intelligitur ignis de celo, de ipsa firmitate sanctorum, qua non cessuri sunt sævientibus, ut eorum faciant voluntatem. Firmamentum enim est celum, cujus firmitate illi cruciabantur ardentissimo zelo; quoniam non poterunt adtrahere in partes Antichristi sanctos Christi. Et ipse erit ignis qui comedit eos, & hoc à Deo: quia Dei munere insuperabiles fiunt sancti,

Apo. 20. 9.
Matth. 25. 41.

^a Hanc interpretationem comperit apud Hieronymum in Ezechiel 38.
^b Editio Lov militiam. Emendatur ex editis aliis & MSS.
^c Hic omisum est, à Deo: quod tamen eo loco Apocalypsis legitur Augustinus: nam id mox, quomodo illic intelligendum sit, ex-

unde excruciantur inimici. Sicut enim in bono positum est, *Zelus domus tue comedit me:* ita è contrario, *Zelus occupavit plebem inereditam, & nunc ignis contrarios comedit.* Et nunc utique, excepto scilicet ultimi illius igne judicii. Aut si eam plagam, qua percutiendi sunt Ecclesiæ persecutores, veniente jam Christo, quos viventes inveniet super terram, quando interficiet Antichristum spiritu oris sui, ignem appellavit descendentem de celo, eosque comedentem, neque hoc ultimum supplicium erit impiorum, sed illud quod facta corporum resurrectione passuri sunt.

CAPUT XIII.

An tempus persecutionis Antichristi mille annis annumerandum sit.

HÆc persecutio novissima, quæ futura est ab Antichristo, (sicut jam diximus, quia & in hoc libro superius, & apud Danieleum prophetam positum est,) tribus annis & sex mensibus erit. Quod tempus, quamvis exiguum, utrum ad mille annos pertineat, quibus & diabolus ligatum dicit, & sanctos regnare cum Christo; an eisdem annis hoc parvum spatium superaddatur, atque sit extrà, merito ambigitur. Quia si dixerimus ad eosdem annos hoc pertinere, non tanto tempore, sed prolixiore cum Christo regnum sanctorum reperietur extendi, quam diabolus alligari. Profectò enim sancti cum suo Rege etiam in ipsa præcipue persecutione regnabunt mala tanta vincentes, quando jam diabolus non erit alligatus, ut eos persequi omnibus viribus possit. Quomodo ergo ista Scriptura eisdem mille annis utrumque determinat, diaboli scilicet alligationem, regnumque sanctorum; cum trium annorum & sex mensium intervallo prius desinat alligatio diaboli, quam regnum sanctorum in his mille annis cum Christo? Si autem dixerimus parvum persecutionis hujus hoc spatium non computandum in mille annis, sed eis impletis potius adjiciendum; ut propriè possit intelligi, quod cum dixisset, *Sacerdotes Dei & Christi regnabunt cum eo mille annis,* adjecit, *Et cum finiti fuerint mille anni, solvetur satanas de custodia sua;* isto enim modo & regnum sanctorum & vinculum diaboli simul cessatura esse significat, ut deinde persecutionis illius tempus nec ad sanctorum regnum, nec ad custodiam satanæ, quorum utrumque in mille annis est, pertinere, sed superadditum & extrà computandum esse credatur: cogemur fateri sanctos in illa persecutione regnatos non esse cum Christo. Sed quis audeat dicere, tunc cum illo non regnatura sua membra, quando ei maxime atque fortissime cohærebant, & quo tempore tantò erit acrior impetus belli, tantò major gloria non cedendi, tantò densior corona martyrii? Aut si propter tribulationes, quas passuri sunt, non dicendi sunt regnaturi; consequens erit, ut etiam superioribus diebus in eisdem mille annis quicumque tribulabantur sanctorum, eo ipso tempore tribulationis suæ cum Christo non regnasse dicantur: ac per hoc & illi, quorum animas auctor libri hujus vidisse se scribit occisurum propter testimonium Jesu & propter verbum Dei, non regnabant cum Christo quando patiebantur persecutionem; & ipsi regnum Christi non erant,

ponit.
^d Ita MSS. At editi, *An ante tempus persecutionis Antichristi mille anni annumerandi sint.*
^e Vind. Am. Er. & plures MSS. non cedenti.

quos Christus excellentius possidebat. Absurdissimum id quidem & omni modo averfandum. Sed certe animæ victrices gloriosissimorum Martyrum, omnibus doloribus ac laboribus superatis atque finitis, postea quam mortalia membra posuerunt, cum Christo utique regnaverunt & regnant, donec finiatur mille anni, ut postea receptis etiam corporibus jam immortalibus regnent. Proinde tribus illis annis atque dimidio, animæ occisorum pro ejus martyrio, & quæ antea de corporibus exierunt, & quæ ipsa novissima persecutione sunt exituræ, regnabunt cum illo, donec finiatur mortale sæculum, & ad illud regnum, ubi mors non erit, transeat. Quocirca cum Christo regnantium sanctorum plures anni erunt, quam vinculi diaboli & custodiæ: quia illi cum suo rege Dei Filio, jam diabolo non ligato etiam per tres illos annos ac semifficem, regnabunt. Remanet igitur, ut cum audimus, *Sacerdotes Dei & Christi regnabunt cum illo mille annis, & cum finiti fuerint mille anni, solvetur satanas de custodia sua*; aut non regni hujus sanctorum intelligamus annos mille finiri, sed vinculi diaboli atque custodiæ; ut annos mille, id est, annos omnes suos quæque pars habeat diversis ac propriis prolixitatibus finiendos, ampliore sanctorum regno, brevioris diaboli vinculo: aut certe, quoniam trium annorum & sex mensium brevissimum spatium est, computari noluisse credatur, sive quod minus satanæ vinculum, sive quod amplius videtur regnum habere sanctorum: sicut de quadringentis annis in sexto decimo hujus Operis volumine disputavi, quoniam plus aliquid erant, & tamen quadringenti sunt nuncupati: & talia sæpe reperiuntur in litteris sacris, si quis advertat.

CAPUT XIV.

De damnatione diaboli cum suis, & per recapitulationem de resurrectione corporea omnium mortuorum, & de judicio ultimæ retributionis.

POST hanc autem commemorationem novissimæ persecutionis, breviter complectitur totum, quod ultimo jam judicio diabolus, & cum suo principe Civitas inimica passura est. Dicit enim, *Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, quo bestia & pseudopropheta, & cruciabantur die ac nocte in secula seculorum.* Bestiam bene intelligi ipsam impiam Civitatem, supra jam diximus. Pseudo verò propheta ejus aut Antichristus est, aut imago illa, id est, figmentum de quo ibi locuti sumus. Post hæc ipsum novissimum judicium, quod erit in secunda resurrectione mortuorum, quæ corporum est, recapitulando narrans, quomodo fuerit sibi revelatum: *Et vidi*, inquit, *thronum magnum & candidum, & sedentem super eum, cujus à facie fugit cælum & terra, & locus eorum inventus non est.* Non ait, *Vidi thronum magnum & candidum, & sedentem super eum, & ab ejus facie fugit cælum & terra*; quoniam non tunc factum est, id est, ante quam esset de vivis & mortuis judicatum: sed eum se vidisse dixit in throno sedentem, à cujus facie fugit cælum & terra; sed postea. Peracto quippe judicio tunc esse desinet hoc cælum & hæc terra, quando incipiet esse cælum novum & terra nova. Mutatione namque rerum, non omni modo interitu transibit hic mundus. Unde & Apostolus ait, *Præterit enim figura hujus*

Apo. 20. 6.

Apo. 20. 9. & 10. b

Ibidem 11.

1. Cor. 7. 31. & 32.

a In quibusdam MSS. plus aliqui erant.
b Sic MSS. juxta Græc. Editi verò, & pseudopropheta cruciabantur. Porro particula & proximè ante verbum cruciabantur, deest

mundi, volo vos sine sollicitudine esse. Figura ergo præterit, non natura. Cum ergo se Johannes vidisse dixisset sedentem super thronum, à cujus facie, quod postea futurum est, fugit cælum & terra: *Et vidi*, inquit, *mortuos magnos & pusillos; & aperti sunt libri; & alius liber apertus est, qui est vitæ uniuscujusque; & judicati sunt mortui ex ipsis scripturis librorum secundum facta sua.* Libros dixit esse apertos, & librum: sed librum cujusmodi non tacuit, qui est, inquit, *vitæ uniuscujusque.* Ergo illi libri, quos priorè loco posuit, intelligendi sunt sancti & veteres & novi, ut in illis ostenderetur quæ Deus fieri sua mandata jussisset: in illo autem qui est vitæ uniuscujusque, quid horum quisque non fecisset, sive fecisset. Qui liber si carnaliter cogitetur, quis ejus magnitudinem, aut longitudinem valeat æstimare: Aut quanto tempore legi poterit liber, in quo scriptæ sunt universæ vitæ univerforum? An tantus Angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, & vitam suam quisque ab Angelo sibi adhibito audiet recitari? Non ergo unus liber erit omnium, sed singuli singulorum. Scriptura verò ista unum volens intelligi, *Et alius, liber apertus est.* Quædam igitur vis est intelligenda divina, qua fiet ut cuique opera sua, vel bona vel mala, cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mirâ celeritate cernantur; ut accuset, vel excuset scientia conscientiam; atque ita simul & omnes & singuli judicentur. Quæ nimirum vis divina, libri nomen accepit. In ea quippe quodam modo legitur, quidquid eâ faciente recolitur. Ut autem ostendat, qui mortui judicandi sint, pusilli & magni, recapitulando dicit tamquam ad id rediens, quod præterierat, potiusve distulerat: *Et exhibuit mare mortuos qui in eo erant, & mors & infernus reddiderunt mortuos quos in se habebant.* Hoc procul dubio prius factum est, quam essent mortui judicati: & tamen illud prius dictum est. Hoc est ergo quod dixi, recapitulando eum ad id rediisse quod intermiserat. Nunc autem ordinem tenuit, atque ut explicaretur ipse ordo, commoditè etiam de judicatis mortuis, quod jam dixerat, suo repetivit loco. Cum enim dixisset, *Et exhibuit mare mortuos qui in eo erant, & mors & infernus reddiderunt mortuos quos in se habebant*: mox addidit quod paulò antè posuerat, *Et judicati sunt singuli secundum facta sua.* Hoc est enim quod supra dixerat, *Et judicati sunt mortui secundum facta sua.*

CAPUT XV.

Qui sunt mortui, quos ad judicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderunt.

SED qui sunt mortui, quos exhibuit mare, qui in eo erant? Neque enim qui in mari moriuntur, non sunt in inferno, aut corpora eorum servantur in mari; aut, quod est absurdus, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos. Quis hoc putaverit? Sed profectò convenienter quidam hoc loco mare pro isto sæculo positum accipiunt. Cum ergo & quos hinc inveniet Christus in corpore constitutos, simul significaret cum iis qui resurrecturi sunt judicandos, etiam ipsos mortuos appellavit, & bonos quibus dicitur, *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*; & malos de quibus dicitur, *Sine mortuos sepe vivere mortuos suos.* Possunt mortui etiam propter

quidem in impressis editionis Vulgatæ, sed in antiquis tamen Corbeiensibus Bibliis Latinis reperitur.
c Ita MSS. At editi, quidquid à faciente.

hoc dici, quòd mortalia gerunt corpora: unde *Apostolus, Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum; spiritus autem vitæ est propter justitiam: utrumque in homine vivente, atque in hoc corpore constituto esse demonstrans, & corpus mortuum, & spiritum vitam.* Nec tamen dixit corpus mortale, sed mortuum: quamvis eadem paulò post etiam mortalia corpora, sicut usitatus vocantur, appelleret. Hos ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, id est, exhibuit homines hoc sæculum, quicumque in eo erant, quia nondum obierant. *Et mors & infernus, inquit, reddiderunt mortuos, quos in se habebant.* Mare exhibuit, quia sicut inventi sunt, aduerunt: mors verò & infernus reddiderunt, quoniam vitæ, de qua jam exierant, revocarunt. Nec frustra fortasse non satis fuit ut diceret *mors*, aut *infernus*; sed utrumque dictum est: mors, propter bonos, qui tantummodo mortem perperit potuerunt, non & infernum; infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendunt. Si enim non absurdè credi videtur, antiquos etiam sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem, locis quidem à tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi & ad ea loca descensus erueret, profectò deinceps boni fideles effuso illo pretio jam redempti, prorsus inferos nesciunt, donec etiam receptis corporibus, bona recipiant quæ merentur. Cum autem dixisset, *Et judicati sunt singuli secundum facta sua*; breviter subjecit, quemadmodum fuerint judicati: *Et mors & infernus, inquit, missi sunt in stagnum ignis: his nominibus significans diabolum, quoniam mortis est auctor & infernarum pœnarum, universamque simul dæmonum societatem.* Hoc est enim quod supra evidentiùs præoccupando jam dixerat, *Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris.* Quod ibi verò obscuriùs adjunxerat, dicens, *Quo & bestia, & pseudopropheta: hic apertius, Et qui non sunt inventi*, inquit, *in libro vitæ scripti, missi sunt in stagnum ignis.* Non Deum liber iste commemorat, ne oblivione fallatur: sed prædestinationem significat eorum, quibus æterna dabitur vita. Neque enim nescit eos Deus, & in hoc libro legit, ut sciat: sed potius ipsa ejus præscientia de illis, quæ falli non potest, liber est vitæ, in quo sunt scripti, id est, antè præcogniti.

CAPUT XVI.

De cælo novo, & terra nova.

FINITO autem judicio, quòd prænuntiavit judicandos malos, restat ut etiam de bonis dicat. Jam enim explicavit quòd breviter à Domino dictum est, *Ibunt isti in supplicium æternum*: sequitur, ut explicet quòd etiam ibi connectitur, *Iusti autem in vitam æternam.* Et vidi, inquit, *cælum novum, & terram novam.* Nam primum cælum & terra prima recesserunt, & mare jam non est. Isto fiet ordine, quòd superius præoccupando jam dixi, vidisse se super thronum sedentem, à cujus facie fugit cælum & terra. Judicatis quippe his, qui scripti non sunt in libro vitæ, & in æternum ignem missi, (qui ignis cujusmodi, & in qua mundi vel rerum parte futurus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit,) tunc figura hujus mundi mundanorum ignium con-

Rom. 8. 10.

Ibidem 11.

Apo. 20. 11.

Ibidem 13.

Ibidem 9.

Ibidem 15.

Liber vitæ.

Matth. 25. 46.

* Apo. 21. 1.

Apo. 20. 11.

Ignis æternus.

a In omnibus MSS. deest, prima.
b Ita MSS. Editi verò, post mortem.
c Sequitur editionem LXX. quæ Græcè habet, & xlvos m. ubi Vulgata Latine, creavit eum.

flagratione præteribit, sicut factum est mundanorum aquarum inundatione diluvium. Illa itaque, ut dixi, conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt; atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniant: ut scilicet mundus in melius innovatus, apertè accommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis. Quod autem ait, *Et mare jam non est*: utrum maximo illo ardore sicceetur, an & ipsum vertatur in melius, non facile dixerim. Cælum quippe novum & terram novam futuram legimus: de mari autem novo aliquid me uspiam legisse, non recolo; nisi quod in hoc eodem libro reperitur, *tamquam mare vitreum simile crystallo.* Sed tunc non de isto fine sæculi loquebatur: nec propriè dixisse videtur mare, sed *tamquam mare.* Quamvis & nunc, sicut amat prophetica locutio propriis verbis translata miscere, ac sic quodam modo velare quòd dicitur, potuit de illo mari dicere, *Et mare jam non est*: de quo supra dixerat, *Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant.* Jam enim tunc non erit hoc sæculum vitæ mortalium turbulentum & procellosum, quòd maris nomine figuravit.

CAPUT XVII.

De Ecclesiæ glorificatione sine fine post finem.

ET Civitatem, inquit, *magnam Jerusalem novam, vidi descendentem de cælo à Deo, aptatam, quasi novam nuptiam ornatum marito suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem, Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipse erunt populus ejus, & ipse Deus erit cum eis. Et absterget Deus ab oculis eorum omnem lacrymam; & mors jam non erit, neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor, quia priora abierunt. Et dixit sedens in throno, Ecce nova facio omnia.* Quod cælo descendere ista Civitas dicitur, quoniam cælestis est gratia, qua Deus eam fecit. Propter quòd ei dicit etiam per Isaiam, *Ego sum Dominus, & faciens te.* Et de cælo quidem ab initio sui descendit, ex quo per hujus sæculi tempus, gratiâ Dei de super veniente per lavacrum regenerationis in Spiritu sancto misso de cælo subinde cives ejus accrescunt. Sed per judicium Dei, quòd erit novissimum per ejus Filium Jesum Christum, tanta ejus & tam nova de Dei munere claritas apparebit, ut nulla remaneant vetustatis vestigia: quando quidem & corpora ad incorruptionem atque immortalitatem novam ex veteri corruptione atque mortalitate transibunt. Nam hoc de isto tempore accipere, quòd regnat cum Rege suo mille annis, impudentia nimia mihi videtur: cum apertissimè dicat, *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; & mors jam non erit, neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor.* Quis verò tam sit absurdus, & obstinatissima contentione vesanus, qui audeat affirmare in hujus mortalitatis ærumnis, non dico populum sanctum, sed unumquemque sanctorum, qui hanc vel ducat, vel ducturus sit, vel duxerit vitam, nullas habentem lacrymas & dolores, cum potius quanto quisque est sanctior & desiderii sancti plenior, tanto sit ejus in orando fletus uberior? An non est vox Civis supernæ Jerusalem, *Facta sunt mihi lacrymæ meæ*

d Plures MSS. omittunt in.
e Editi, regnant. At MSS. regnat: refertur ad Civitatem ecclesiasticam.
f Sic MSS. At editi loco creus, habent civitatis: minus bene.

*panis die ac nocte? Et, Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo. Et, Gemitus meus non est absconditus à te. Et, Dolor meus renovatus est. Aut verò non ejus filii sunt, qui ingemiscunt gravati, in quo nolunt exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeat mortale à vita? Nonne ipsi sunt, qui primitias habentes Spiritus, in semetipsis ingemiscunt, adoptionem expectantes redemptionem corporis sui? An ipse apostolus Paulus non erat superus Jerosolymitanus, vel non multo magis hoc erat, quando pro Israëlitis fratribus carnalibus suis tristitia illi erat magna, & continuus dolor cordi ejus? Quando autem mors non erit in ista Civitate, nisi quando dicitur, *Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis est peccatum. Quod tunc utique non erit, quando dicitur, Vbi est? Nunc verò non quilibet infimus civis illius Civitatis, sed idem ipse Johannes in epistola sua clamat, Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Et in hoc quidem libro, cujus nomen est Apocalypsis, obscurè multa dicuntur, ut mentem legentis exerceant, & pauca in eo sunt, ex quorum manifestatione indagentur cetera cum labore: maximè quia sic eadem multis modis repetit, ut alia atque alia dicere videatur, cum aliter atque aliter hæc ipsa dicere vestigetur. Verum in his verbis, ubi ait, *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum; & mors jam non erit, neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor: tanta luce dicta sunt de sæculo futuro & immortalitate atque aternitate sanctorum, (tunc enim solum, atque ibi solum ista non erunt,) ut nulla debeamus in litteris sacris quarere vel legere manifesta, si hæc putaverimus obscura.***

CAPUT XVIII.

Quid apostolus Petrus de novissimo Dei judicio predicavit.

NUNC jam videamus, quid etiam apostolus Petrus de hoc judicio scripserit: *Veniet, inquit, in novissimo dierum illusione illudentes, secundam proprias concupiscentias suas euntes, & dicentes, Vbi est promissum presentia ipsius? Ex quo enim patres dormierunt, sic omnia perseverant ab initio creaturæ. Latet enim illos hoc volentes, quia celi erant olim & terra de aqua, & per aquam constituta Dei verbo; per quæ, qui tunc erat mundus, aqua inundatus deperit. Qui autem nunc sunt celi & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservandi in diem judicii, & perditionis hominum impiorum. Hoc unum verò non lateat vos, carissimi, quia unus dies apud Dominam, sicut mille anni; & mille anni, sicut dies unus. Non tardat Dominus promissum, sicut quidam tarditatem existimant: sed patienter fert propter vos, nolens aliquem perire, sed omnes in penitentiam converti. Veniet autem dies Domini ut fur, in quo celi magno impetu transurrent: elementa autem ardente resolventur; & terra, & quæ in ipsa sunt opera exurentur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet esse vos in sanctis conversationibus expectantes, & properantes ad presentiam dei Domini, per quam celi ardentes solventur, & elementa ignis ardore decoquentur? Novos vero caelos, & terram novam, secundam promissa ipsius, expectamus, in quibus iustitia inhabitat. Nihil hic dixit de resurrectione mortuorum: sed sanè de*

a Editi, mortale hoc. Absit hoc à MSS.
 b Plerique MSS. infirmus.
 c Aliquot MSS. protendantur.

A perditione mundi hujus fati. Ubi etiam commemorans factum ante diluvium, videtur admonuisse quodam modo, quatenus in fine hujus sæculi mundum istum perituro esse credamus. Nam & illo tempore perisse dixit, qui tunc erat, mundum: nec solum orbem terræ, verum etiam caelos, quos utique istos aërios intelligimus, quorum locum ac spatium tunc aqua crescendo superaverat. Ergo totus, aut penè totus aër iste ventosus, (quod caelum vel potiùs caelos vocat, sed istos utique imos, non illos supremos, ubi sol, & luna, & sidera constituta sunt,) conversus fuerat in humidam qualitatem; atque hoc modo cum terra perierat, cujus terræ utique prior facies fuerat deleta diluvio. *Qui autem nunc sunt, inquit, celi & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservandi in diem judicii & perditionis hominum impiorum.* Proinde qui celi, & quæ terra, id est, qui mundus, pro eo mundo qui diluvio periit, ex eadem aqua repositus est, ipse igni novissimo reservatur in diem judicii & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum, propter magnam quamdam commutationem, non dubitat dicere perditionem futuram; cum tamen eorum, quamvis in aeternis poenis, sit mansura natura. Quærat forsitan aliquis, si post factum judicium mundus iste ardebit, ante quam pro illo caelum novum, & terra nova reponatur, eo ipso tempore conflagrationis ejus ubi erunt sancti, quum eos habentes corpora in aliquo corporali loco esse necesse sit. Possimus respondere, futuros eos esse in superioribus partibus, quò ita non ascendet flamma illius incendii, quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic sint, ubi esse voluerint. Sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent immortales atque incorruptibiles facti: sicut virorum trium corruptibilia corpora atque mortalia, in camino ardenti vivere illæsa potuerunt.

CAPUT XIX.

Quid apostolus Paulus Thessalonicensibus scripserit, & de manifestatione Antichristi, cujus tempus dies Domini subsequetur.

MULTAS Evangelicas Apostolicasque sententias de divino isto judicio novissimo video mihi esse prætereundas, ne hoc volumen in nimiam longitudinem & provolvatur: sed nullo modo est prætereundus apostolus Paulus, qui scribens ad Thessalonicenses, *Rogamus, inquit, vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ut non citò moveamini mente, neque terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi inisset dies Domini: ne quis vos seducat ullo modo. Quoniam nisi venerit refuga primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius invernitis, qui adversatur & superextollitur supra omne quod dicitur Deus, at quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, & ostentans se tamquam sit Deus. Non retineatis in memoria, quòd adhuc quum essem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore. Iam enim mysterium iniquitatis operatur. Tantùm qui modo tenet teneat, donec de medio fiat: & tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & evacuat illuminatione presentia suæ eum, cujus est presentia secundam operationem satanæ, in omni vir-*

d Plures è veteribus libris, ostendens.
 e In excelsis, iniquus ille. Absit ille à MSS. & à Græco textu Apostoli.

rate, & signis, & prodigiis mendacii, & in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt; pro eo quòd dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, & judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

2. Nulli dubium est, eam de Antichristo ista dixisse; & diemque judicii, (hunc enim appellat diem Domini,) non esse venturum, nisi ille prior venerit, quem refugam vocat, utique à Domino Deo. Quod si de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto? Sed in quo templo Dei sit sessurus, incertum est: utrum in illa ruina templi, quod à Salomone rege constructum est, an verò in Ecclesia. Non enim templum alicujus idoli aut demonis, templum Dei Apostolus diceret. Unde nonnulli, non ipsum principem, sed universum quodam modo corpus ejus, id est, ad eum pertinentem hominum multitudinem simul cum ipso suo principe hoc loco intelligi Antichristum volunt: rectiusque putant etiam Latine dici, sicut in Græco est, non in templo Dei, sed in templum Dei sedeat; tamquam ipse sit templum Dei, quod est Ecclesia: sicut dicimus, Sedit in amicum, id est, velut amicus; vel si quid aliud isto locutionis genere dici solet. Quod autem ait, *Et nunc quid detineat scitis*, id est, quid sit in mora, quæ causa sit dilationis ejus, ut reveletur in suo tempore, scitis: quoniam scire illos dixit, apertè hoc dicere noluit. Et ideo nos qui nescimus quod illi sciebant, pervenire cum labore ad id quod sensit Apostolus, cupimus, nec valeamus: præsertim quia & illa quæ addidit, hunc sensum faciunt obscuriorem. Nam quid est, *Iam enim mysterium iniquitatis operatur. Tantùm qui modo tenet teneat, donec de medio fiat; & tunc revelabitur iniquus?* Ego prorsus quid dixerit, me fateor ignorare. Suspiciones tamen hominum, quas vel audire, vel legere potui, non tacebo.

3. Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano; & propterea Paulum apostolum non id apertè scribere voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quòd Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum: ut hoc quod dixit, *Iam enim mysterium iniquitatis operatur*, * Nerone veluerit intelligi, cujus jam facta velut Antichristi videbantur. Unde nonnulli ipsum resurrecturum, & futurum Antichristum suspiciantur. Alii verò nec occultum* putant, sed subtractum potiùs, ut putaretur occisus; & vivum occultari in vigore ipsius ætatis, in qua fuit, cum crederetur extinctus, donec suo tempore reveletur, & restitatur in regnum. Sed multùm mihi mira est hæc opinantium tanta præsumptio. Illud tamen quod ait Apostolus, *Tantùm qui modo tenet teneat, donec de medio fiat*: non absurdè de ipso Romano imperio creditur dictum, tamquam dictum sit; Tantùm qui modò imperat imperet, donec de medio fiat, id est, de medio tollatur. *Et tunc revelabitur iniquus*: quem significari Antichristum, nullus ambigit. Alii verò & quod ait, *Quid detineat scitis; & mysterium operari iniquitatis*, non putant dictum, nisi de malis & fictis, qui sunt in Ecclesia, donec perveniant ad tantum numerum, qui Antichristo magnum populum faciat; & hoc esse mysterium iniquitatis, quia videretur occultum. Hortari autem Apostolum fideles, ut in fide quam tenent, tenaciter per-

* Vide Hieronymum in Dan. 11. & Sever. Sul. tit. l. 2. his.
 * V. Sueton. in Nerone, & Tacit. l. 2. his.

A severent, dicendo, *Tantùm qui modò tenet teneat, donec de medio fiat*: hoc est, donec exeat de medio Ecclesiæ mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est. Ad ipsum enim mysterium pertinere arbitrantur, quòd ait in epistola sua Johannes evangelista, *Pueri, novissima hora est: & sicut audistis, quòd Antichristus sit venturus; nunc autem Antichristi multi facti sunt: unde cognoscimus quòd novissima sit hora. Ex nobis exierunt: sed non erant ex nobis. Quòd si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Sicut ergo ante finem in hac hora, inquit, quam Johannes novissimam dicit, exierunt multi hæretici de medio Ecclesiæ, quos multos dicit Antichristos: ita omnes tunc inde exhibunt, qui non ad Christum, sed ad illum novissimum Antichristum pertinebunt, & tunc revelabitur.

4. Alius ergo sic, alius autem sic Apostoli obscura verba conjectant: quod tamen eum dixisse non dubium est, non veniet ad vivos & mortuos judicandos Christus, nisi priùs venerit ad seducendos in anima mortuos adversarius ejus Antichristus, quamvis ad occultum jam judicium Dei pertineat, quòd ab illo seducuntur. *Presentia* quippe *ejus erit*, sicut dictum est, *secundam operationem satanæ, in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacii, & in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt.* Tunc enim solvetur satanas, & per illum Antichristum in omni sua virtute mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Quæ solet ambigi, utrum propterea dicta sint signa & prodigia mendacii, quoniam mortales sensus per phantasmata decipiturus est; ut quod non facit, facere videatur: an quia illa ipsa, etiamsi erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros non ea potuisse nisi divinitus fieri, virtutem diaboli nescientes, maximè quando tantam, quantam numquam habuit, acceperit potestatem. Non enim quando de caelo ignis cecidit, & tantam familiam cum tantis gregibus pecorum sancti Job uno impetu absumsit; & turbo irruens & domum dejiciens filios ejus occidit, phantasmata fuerunt: quæ tamen fuerunt opera satanæ, cui Deus dederat hanc potestatem. Propter quod horum dicta sint prodigia & signa mendacii, tunc potiùs apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum sit, seducuntur eis signis atque prodigiis, qui seduci merebuntur: pro eo quòd dilectionem veritatis, inquit, non receperunt, ut salvi fierent. Nec dubitavit Apostolus addere, & dicere, *Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio.* Deus enim mittet: quia Deus diabolum facere ista permittet; justo ipse judicio, quamvis faciat ille iniquo malignoque consilio: *Vt judicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Proinde iudicati seducuntur, & seducti iudicabuntur. Sed iudicati seducuntur illis iudiciis Dei occultè justis, justè occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ numquam iudicare cessavit: seducti autem iudicabuntur novissimo manifestoque iudicio per Jesum Christum, justissimè iudicaturum, injustissimè iudicatum.

CAPUT XX.

Quid idem Apostolus in prima ad eosdem epistola de resurrectione mortuorum docuerit.

SED hic Apostolus tacuit de resurrectione mortuorum: ad eosdem autem scribens in

e Ita MSS. At editi, Quod.
 d Sic Vind. Am. & MSS. At Et. & Lov. accipiet.

1. Joh. 2. 18 & 19.

6 Signa & prodigia mendacii

Job 1:

a Editi, dieque judicii. Hunc enim &c. Emendantur ex MSS.
 b Editi, ut Deus sit sessurus. Absit ut Deus à MSS.

1. Theff. 4. 11. C. v. epistola prima, *Nolumus, inquit, ignorare vos, fratres, de dormientibus, ut non contristemini; sicut & ceteri, qui spem non habent. Nam si credimus, quod Iesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos viventes, qui reliqui sumus in adventum Domini, non preveniemus eos qui ante dormierunt: quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo; & mortui in Christo resurgent primo: deinde nos viventes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam Christo in aera; & ita semper cum Domino erimus.* Hæc verba Apostolica resurrectionem mortuorum futuram, quando veniet Dominus Christus, utique ad vivos & mortuos judicandos, præclarissime ostendunt.

2. Sed quæri solet, utrum illi quos hinc viventes inventurus est Christus, quorum personam in se atque illos qui tunc secum vivebant, transfigurabat Apostolus, numquam omnino morituri sunt, an ipso temporis puncto, quo cum resurgentibus rapiemur in nubibus in obviam Christo in aera, ad immortalitatem per mortem mira celeritate transibunt. Neque enim dicendum est, fieri non posse, ut dum per aera in sublime portantur, in illo spatio & moriantur, & reviviscant. Quod enim ait, *Et ita semper cum Domino erimus*: non sic accipiendum est, tamquam in aere nos dixerit semper cum Domino esse mansuros; quia nec ipse utique ibi manebit, quia veniens transiturus est. Venienti quippe ibitur obviam, non manenti: sed *ita cum Domino erimus*, id est, sic erimus habentes corpora sempiterna, ubicumque cum illo fuerimus. Ad hunc autem sensum, quo existimemus etiam illos, quos hinc vivos inventurus est Dominus, in ipso parvo spatio & passuros mortem & accepturos immortalitatem, ipse Apostolus nos videtur urgere, ubi dicit, *In Christo omnes vivificabuntur*: cum alio loco de ipsa loquens resurrectione corporum dicat, *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur*. Quomodo igitur, quos viventes hinc Christus inveniet, per immortalitatem in illo vivificabuntur, etsi non moriantur; cum videamus propter hoc esse dictum, *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur*? Aut si rectè non dicimus seminari, nisi ea corpora hominum, quæ moriendo quoquo modo revertuntur in terram, sicut sese habet etiam illa in transgressorem patrem generis humani divinitus prolata sententia, *Terra es, & in terram ibis*: fatendum est istos, quos nondum de corporibus egressos, cum veniet Christus, inveniet, & istis verbis Apostoli, & illis de Genesi non teneri: quoniam sursum in nubibus rapti, non utique seminantur; quia nec eunt in terram, nec redeunt; sive nullam profusus experiantur mortem, sive paululum in aere moriantur.

3. Sed aliud rursus occurrit, quod idem dixit Apostolus, cum de resurrectione corporum ad Corinthios loqueretur: *Omnes resurgemus*, vel sicut alii codices habent, *Omnes dormiemus*. Cum ergo nec resurrectio fieri possit, nisi mors præcesserit; nec dormitionem possimus illo loco intelligere, vel mortem; quomodo omnes vel dormient, vel resurgent, si tam multi, quos in corpore inventurus est Christus, nec dormient, nec resurgent? Si ergo

^a In editis, semper habentes. Abs est semper à MSS.
^b Editi, nisi prius moriatur. Particula prius non est in MSS. nec in Græco textu Apostoli.

A sanctos, qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapiemur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit, *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur*; sive ubi dicit, *Omnes resurgemus*, aut *Omnes dormiemus*: quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi, quamlibet paululum, tamen ante moriantur; ac per hoc & à resurrectione non erunt alieni, quam dormitio præcedit, quamvis brevissima, non tamen nulla. Cur autem nobis incredibile videatur, illam multitudinem corporum in aere quodam modo seminari, atque ibi protinus immortaliter atque incorruptibiliter reviviscere, cum credamus, quod idem ipse Apostolus aperitissime dicit, in actu oculi futuram resurrectionem, & in membra sine fine victura tantâ facilitate tamque inæstimabili velocitate rediturum antiquissimorum cadaverum pulverem? Nec ab illa sententia, qua homini dictum est, *Terra es, & in terram ibis*, futuros illos sanctos arbitremur immunes, si eorum morientium in terram non recident corpora, sed sicut in ipso raptu morientur, ita & resurgent, dum ferentur in aera. In terram quippe ibis, est, in hoc ibis amissâ vitâ, quod eras ante quam fumeres vitam: id est, hoc eris exanimatus, quod eras ante quam effes animatus. Terræ quippe insufflavit Deus in faciem flatum vitæ, cum factus est homo in animam vivam: tamquam diceretur, Terra es animata, quod non eras, terra eris exanimis, sicut eras. Quod sunt & ante quam putrescant omnia corpora mortuorum: quod erunt & illa, si morientur, ubicumque moriantur, cum vitâ carebunt, quam continuo receptura sunt. Sic ergo ibunt in terram, quia ex vivis hominibus terra erunt: quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis, it in vetustatem, quod fit vetus, it in testam, quod ex luto fit testa: & alia sexcenta sic loquimur. Quomodo autem sit futurum quod nunc pro nostrâ ratiunculæ viribus utcumque conjicimus, tunc erit potius, ut nosse possimus. Resurrectionem quippe mortuorum futuram esse in carne, quando Christus venturus est vivos judicaturus & mortuos, oportet, si Christiani esse volumus, ut credamus. Sed non ideo de hac re inanis est fides nostra, si quemadmodum futura sit, perfectè comprehendere non valemus. Verum jam, sicut supra promissimus, de hoc iudicio Dei novissimo etiam prophetici veteres libri quid prænuntiaverint, quantum satis esse videbitur, debemus ostendere: quæ, sicut arbitror, non tantâ morâ necesse erit tractari & exponi, si istis, quæ præmissimus, lector curaverit adjuvari.

CAPITULUM XXI.
Quid Isaias propheta de mortuorum resurrectione & de retributione iudicii sit locutus.

I. PROPHETA Isaias, *Resurgent, inquit, mortui, & resurgent qui in sepulchris erant: & levantabuntur omnes qui sunt in terra; ros enim qui abs te est, sanitas illis est: terra vero impiorum cadet.* Totum illud superius ad resurrectionem pertinet beatorum. Quod autem ait, *Terra vero impiorum cadet*, bene intelligitur dictum, corpora verò impiorum ruina damnationis excipiet. Jam porrò si de bo-

^c MSS. quam dormitione præcedunt.
^d MSS. sursum & in carne.

norum resurrectione quod dictum est, diligentius & distinctius velimus intueri, ad primam referendum est quod dictum est, *Resurgent mortui*; ad secundam verò quod sequitur, *Et resurgent qui in sepulchris erant*. Jam si & illos inquiramus sanctos, quos hinc vivos inventurus est Dominus, eis congruè deputabitur quod adjunxit, *Et letabuntur omnes qui sunt in terra; ros enim qui abs te est, sanitas illis est*. Sanitatem loco isto, immortalitatem rectissime accipimus. Ea namque est plenissima sanitas, quæ non reficitur alimentis tamquam quotidianis medicamentis. Item de iudicii die spem prius dans bonis, deinde terrenis malos, idem Propheta sic loquitur: *Hæc dicit Dominus, Ecce ego declino in eos ut flumen pacis, & ut torrens inundans gloriam gentium. Filii eorum super humeros portabuntur, & super genua consolabuntur. Quemadmodum si quem mater consolatur, ita ego vos consolabor; & in Ierusalem consolabimini: & videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra sicut herba exorientur. Et cognoscetur manus Domini colentibus eum: & comminabitur contumacibus. Ecce enim Dominus ut ignis veniet, & ut tempestas currus ejus, reddere in indignatione vindictam, & vastationem in flamma ignis. In igne enim Domini judicabitur omnis terra, & in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt à Domino. In bonorum promissione a flumen pacis profectò abundantiam pacis illius debemus accipere, qua major esse non possit. Hac utique in fine rigabimur: de qua in præcedenti libro abundanter locuti sumus. Hoc flumen se in eos declinare dicit, quibus tantam beatitudinem pollicetur, ut intelligamus in illius felicitatis regione, quæ in cælis est, hoc flumine omnia satiari. Sed quia & terrenis corporibus pax in corruptione atque immortalitatis inde influet, ideo declinare se dicit hoc flumen, ut de supernis quodam modo etiam inferiora perfundat, & homines æquales Angelis reddat. Ierusalem quoque non illam quæ servit cum filiis suis, sed liberam matrem nostram intelligamus, secundum Apostolum, æternam in cælis. Ibi post labores ærumnarum curarumque mortalium consolabimur, tamquam parvuli ejus in humeris genibusque portati. Rudes enim nos & novos blandissimis adjutoriis insolita nobis illa beatitudo suscipiet. Ibi videbimus, & gaudebit cor nostrum. Nec expressit quid videbimus: sed quid, nisi Deum: ut impleatur in nobis promissum Evangelicum, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; & omnia illa, quæ nunc non videmus, credentes autem, pro modulo capacitatis humanæ, longè minùs quam sunt atque incomparabiliter cogitamus. *Et videbitis, inquit, & gaudebit cor vestrum.* Hinc creditis, ibi videbitis.*

2. Sed quoniam dixit, *Et gaudebit cor vestrum*: ne putaremus illa bona Ierusalem ad nostrum tantummodo spiritum pertinere; *Et ossa*, inquit, *vestra ut herba exorientur*: ubi resurrectionem corporum strinxit, velur quod non dixerat reddens: neque enim cum viderimus, fiet; sed cum fuerit

^a Ita MSS. Editi verò, In bonorum promissione se declinare dicit, ut flumen pacis, quod profectò abundantiam pacis illius debemus accipere.
^b Editi, vim influet. Melius MSS. inde influet.
^c Editi, sicut, sed cum fuerint facta. At MSS. sicut, sed cum fuerint facta, subaudi, resurrectio.
^d In MSS. hic & infra l. 22. c. 3. nec adscendat. Apud l. xx. in d. b.
^e Sola editio Lov. mutato vocum ordine habet, qua quidam carnales ad illos & c. quasi ipsos auctores interpretationis hujus dicat Augustinus carnales. Sciebantur illi Papiam Hieropolitanam, (teste Eusebio l. 3. hist. Eccles. c. 33. & Hieronymo in catal. Script. Eccles.)

facta, videbimus. Nam & de cælo novo ac terra nova jam supra dixerat, dum ea quæ sanctis promittuntur in fine, sæpe ac multiformiter diceret: *Erit, inquit, cælum novum & terra nova, & non erunt memores priorum, nec adsistent in cor ipsorum: sed letitiam & exultationem invenient in ea.* Ecce ego faciam Ierusalem exultationem, & populum meum letitiam; & exultabo in Ierusalem, & letabor in populo meo; & ultra non audietur in illa vox fletus: & cetera, quæ quidam ad carnales illos mille annos referre conantur. Locutiones enim tropicæ propriis prophetico more miscentur: ut ad intellectum spiritalem intentio sobria cum quodam utili ac salubri labore perveniat: pigritia verò carnalis, vel ineruditæ atque inexercitæ tarditas mentis contenta litteræ superficie, nihil putat interius requirendum. Hæc de prophetis verbis, quæ ante istum locum scripta sunt, satis dixerim. In hoc autem loco, unde ad illa digressi sumus, cum dixisset, *Et ossa vestra ut herba exorientur*, ut resurrectionem quidem carnis, sed tamen bonorum, se nunc commemorare monstraret, adjunxit, *Et cognoscetur manus Domini colentibus eum.* Quid est hoc, nisi manus distinguens cultores suos à contemtoribus suis? De quibus sequentia contemtoribus suis, inquit, *contumacibus*, sive, ut ait alius interpres, *incredulis*. Nec tunc comminabitur: sed quæ nunc dicuntur minaciter, tunc efficaciter implebuntur. *Ecce enim Dominus, inquit, ut ignis veniet, & ut tempestas currus ejus, reddere in indignatione vindictam, & vastationem in flamma ignis. In igne enim Domini judicabitur omnis terra, & in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt à Domino.* Sive igne, sive tempestate, sive gladio, pœnam iudicii significat: quando quidem ipsum Dominum quasi ignem dicit esse venturum, eis profectò quibus pœnalis ejus erit adventus. Currus verò ejus, (nam pluraliter dicti sunt,) angelica ministeria non inconvenienter accipimus. Quod autem ait, omnem terram & omnem carnem in ejus igne & in gladio judicari, non etiam hinc spiritalia intelligamus & sanctos, sed terrenos atque carnales, de quibus dictum est, *Qui terrena sapiunt: & sapere secundum carnem, mors est: & quales omnino caro appellantur à Domino, ubi dicit, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam caro sunt.* Quod verò hinc positum est, *Multi vulnerati erunt à Domino*: isto vulnere fiet mors secunda. Potest quidem & ignis, & gladius, & vulnus accipi in bono. Nam & ignem Dominus velle se dixit mittere in mundum. Et visæ sunt illis linguæ divi: sæ velut ignis, quando venit Spiritus sanctus. Et, *Non venit, inquit idem Dominus, pacem mittere in terram, sed gladium.* Et sermonem Dei dicit Scriptura gladium bis acutum: propter aciem geminam testamentorum duorum. Et in Cantico canticorum, caritate se dicit sancta Ecclesia vulneratam, velut amoris impetu sagittatam. Sed hinc cum legimus vel audimus ultorem Dominum esse venturum, quemadmodum hæc intelligenda sint, clarum est,

Justinum dialog. cum Triphone, Irenæum l. 5. adversus hæreses c. 32. Tertullianum l. de spe fidelium & l. 3. contra Marcionem c. 24. Lactantium l. 7. c. 24. & 26. & c. à quibus non nisi modicè ac prudenter hac in re discedendum docet Hieronymus in Jerem. 19. *Quamquam ait, sibi fuit auream atque gemmatam Ierusalem restituentem putet, rursusque vidimus & sacrificia, & conjugia sanctorum, & regnum in terris Domini Salvatoris: quæ licet non sequamur, tamen damnare non possumus; quia multi hæreticorum vivorum & martyrum ista dixerunt: ut unusquisque in suo sensu abundet, & Domini curia iudicio referentur.*
^f Ita MSS. Editi verò, sed sanctorum bonorum.

Isai. 66. 17. &c.

3. Deinde breviter commemoratis eis, qui per hoc iudicium confumentur; sub figura ciborum in Lege vetere vetitorum, a quibus se non abstinerunt, peccatores impiosque significans, recapitulat ab initio gratiam novi Testamenti a primo Salvatoris adventu usque ad ultimum iudicium, de quo nunc agimus, perducens finiensque sermone. Narrat namque Dominum dicere se venire, ut congreget omnes gentes, easque venturas & vi-

Rom. 3. 23.

furas gloriam ejus. Omnes enim, sicut dicit Apostolus, peccaverunt, & egent gloria Dei. Et relicturum se dicit super eos signa, quae utique mirantes credant in eum: & emissurum ex illis salvatos in gentes diversas, & in longinquas insulas, quae non audierunt nomen ejus, neque viderunt gloriam ejus, & annuntiaturus gloriam ejus in gentibus, & adducturos fratres istorum, quibus loquebatur, id est, in fide sub Deo Patre fratres Israelitarum electorum: adducturos autem ex omnibus gentibus munus Domino in jumentis & vehiculis, (quae jumenta & vehicula bene intelliguntur adjuvantia esse divina, per cujusque generis ministeria Dei, vel angelica, vel humana.) in civitatem sanctam Jerusalem, quae nunc in sanctis fidelibus est diffusa per terras. Ubi enim divinitus adjuvantur, ibi credunt: & ubi credunt, ibi veniunt. Comparavit autem illos Dominus, tamquam per similitudinem, filiis Israel offerentibus ei suas hostias cum psalmis in domo ejus, quod ubique jam facit Ecclesia: & promisit ab ipsis se accepturum sibi Sacerdotes & Levitas, quod nihilo minus fieri nunc videmus. Non enim ex genere carnis & sanguinis, sicut erat primum secundum ordinem Aaron, sed sicut oportebat in Testamento novo, ubi secundum ordinem Melchisedec summus sacerdos est Christus, pro cuiusque merito quod in eum gratia divina contulerit, Sacerdotes & Levitas eligi nunc videmus: qui non isto nomine, quod saepe assequuntur indigni, sed ea quae non est bonis malisque communis, sanctitate pensandi sunt.

Psal. 109. 5.

4. Haec cum de ista, quae nunc impertitur Ecclesiae, perspicua nobisque notissima Dei miseratione dixisset, promisit & fines ad quos per ultimum iudicium facta bonorum malorumque differentiatione venietur, dicens per Prophetam, vel de Domino dicens ipse Propheta, Quomodo enim caelum novum & terra nova manebit coram me, dixit Dominus, sic stabit semen vestrum & nomen vestrum: & erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato.

Isai. 66. 22. &c.

Veniet omnis caro in conspectu meo adorare in Jerusalem, dixit Dominus: & egredientur, & videbunt membra hominum qui praevicati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exstinguetur, & erunt visui omni carni. Ad hoc iste Propheta terminavit librum, ad quod terminabitur saeculum. Quidam sane non interpretati sunt membra hominum, sed * cadavera virorum, per cadavera significantes evidentem corporum poenam: quamvis cadaver nisi caro exanimis, non soleat nuncupari, illa vero animata erunt corpora, alioquin nulla poterunt sentire tormenta: nisi forte quia mortuorum erunt corpora, id est, eorum qui in secundam mortem cadent, ideo non absurde etiam cadavera dici possunt. Unde est & illud, quod ab eodem Propheta dictum jam supra po-

* Sic in Vnigenita.

In editis, & veniet. Abest & a MSS. Sic Et. & plures MSS. At Vind. Am. & Lov. quod.

fui: Terra vero impiorum cadet. Quis autem non videat a cadendo esse appellata cadavera? Virorum autem pro eo posuisse illos interpretes, quod est hominum, manifestum est. Neque enim quicumque dicitur est, praevicatrices feminas in illo supplicio non futuras: sed ex potiore, praesertim de quo femina facta est, uterque sexus accipitur. Verum quod ad rem maxime pertinet, cum & in bonis dicitur, Veniet omnis caro: quia ex omni genere hominum populus iste constabit, non enim omnes homines ibi erunt, quando in poenis plures erunt: sed, ut dicere coeperam, cum & in bonis caro, & in malis membra vel cadavera nominantur, profecto post resurrectionem carnis, cujus fides his rerum vocabulis omnino firmatur, illud quo boni & mali suis finibus dirimantur, futurum esse iudicium declaratur.

Cadaver unde dicitur.

CAPUT XII.

Qualis futura sit egressio sanctorum ad videndas poenas malorum.

SED quomodo egredientur boni ad videndas poenas malorum? Numquid corporis motu beatas illas relicturi sunt sedes, & ad loca poenalia perrecturi, ut malorum tormenta conspiciant praesentia corporali? Abstinet: sed egredientur per scientiam. Hoc enim verbo significatum est, eos qui cruciabantur extra futuros. Propter quod & Dominus ea loca tenebras exteriores vocat: quibus contrarius est ille ingressus, de quo dicitur sermo bono, Intra in gaudium Domini tui: ne illic mali putentur ingredi, ut sciantur, sed ad illos potius velut egredi scientia, qua eos cognituri sunt. Qui enim erunt in poenis, quid agatur intus in gaudio Domini nescient: qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in illis tenebris exterioribus scient. Ideo dictum est, egredientur: quia eos etiam qui foris ab eis erunt, utique non latebunt. Si enim haec Prophetae nondum facta nosse poterunt, per hoc quod erat Deus, quantulumcumque erat, in eorum mortalium mentibus, quomodo immortales sancti jam facta tunc nescient, cum Deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine sanctorum semen & nomen: semen, scilicet de quo Johannes ait, Et semen ejus in ipso manet: nomen vero, de quo per hunc Isaiam dictum est, Nomen aeternum dabo eis. * Et erit eis mensis ex mense & sabbatum ex sabbato, tamquam luna ex luna & requies ex requie: quorum utrumque ipsi erunt, cum ex his umbris veteribus & temporalibus in illa lumina nova ac sempiterna transibunt.

Matth. 25. 30. Ibidem 21.

In poenis autem malorum & inextinguibilis ignis & vivacissimus vermis, ab aliis atque aliis aliter atque aliter est expositus. Alii quippe utrumque ad corpus, alii utrumque ad animum retulerunt: alii proprie ad corpus ignem, tropice ad animum vermem, quod credibilis esse videtur. Sed nunc de hac differentia non est temporis disputare. De iudicio namque ultimo, quo fiet diremtio bonorum & malorum, hoc volumen implere suscepimus: de ipsis vero praemiis & poenis alias diligentius differendum est.

CAPUT XIII.

Quae prophetaverit Daniel de persecutione Antichristi, & de iudicio Dei, regnoque sanctorum.

DANIEL de hoc ultimo iudicio sic propheta, ut Antichristum prius quoque ven-

Aliquot MSS. quae. Editi, non est huius temporis. Abest huius a MSS.

Dan. 7. 15. &c.

turum esset praenuntiet, atque ad aeternum regnum sanctorum perducatur narrationem suam. Cum enim visione prophetica quatuor bestias significantes quatuor regna vidisset, ipsumque quartum a quodam rege superatum, qui Antichristus agnoscitur, & post haec aeternum regnum filii hominis, qui intelligitur Christus: Horruit, inquit, spiritus meus, ego Daniel in habitu meo, & visus capitis mei conturbabant me. Et accessi, inquit, ad unum de stantibus, & veritatem quaerebam ab eo de his omnibus: & dixit mihi veritatem. Deinde, quid audierit ab illo, a quo de omnibus his quaesivit, tamquam eo sibi exponente, sic loquitur: Haec quatuor bestiae magna, quatuor regna surgent in terra, quae auferentur, & accipient regnum sancti Altissimi: & obtinebunt illud usque in saeculum, & usque in saeculum saeculorum. Et quaerebam, inquit, diligenter de bestia quarta, quae erat differens praeter omnia bestia, terribilis amplius: dentes ejus ferrei, & ungues ejus aerei, manducans & comminuens, & reliqua pedibus suis concalcans: & de cornibus ejus decem, quae erant in capite ejus, & de altero quod ascendit, & excussit de prioribus tria: cornu illud in quo erant oculi, & os loquens magna, & visus ejus major ceteris. Videbam, & cornu illud faciebat bellum cum sanctis: & praevalebat ad ipsos, donec venit vestitus dierum, & regnum dedit sanctis Altissimi: & tempus pervenit, & regnum obtinuerunt sancti. Haec Daniel quaesivisse se dixit. Deinde quid audierit, continuò subjungens, Et dixit, inquit, id est, ille a quo quaesierat, respondit, & dixit, Bestia quarta, quartum regnum erit in terra, quod praevalebit omnibus regnis; & manducabit omnem terram, & concalcabit eam, & concidet. Et decem cornua ejus, decem reges surgent: & post eos surget alius, qui superabit malis omnes, qui ante eum fuerunt; & tres reges humiliabit, & verba adversus Altissimum loquetur, & sanctos Altissimi conteret. Et suspicabitur mutare tempora & legem: & dabitur in manu ejus usque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et iudicium sedebit, & principatum removebunt ad exterminandum & perdendum usque in finem; & regnum, & potestas, & magnitudo regum, qui sub omni caelo sunt, data est sanctis Altissimi. Et regnum ejus regnum sempiternum: & omnes principatus ipsi servient, & obaudient. Haec usque, inquit, finis sermonis. Ego Daniel, multum cogitationes meae conturbabant me, & forma mea immutata est super me, & verbum in corde meo conservavi. Quatuor illa regna exposuerunt quidam Assyriorum, Persarum, Macedonum, & Romanorum. Quam vero convenienter id fecerint, qui nosse desiderant, legant presbyteri Hieronymi librum in Daniele, satis diligenter eruditique conscriptum. Antichristi tamen adversus Ecclesiam saevissimum regnum, licet exiguo spatio temporis sustinendum, donec Dei ultimo iudicio regnum sancti accipiant sempiternum, qui vel dormitans haec legit, dubitare non sinitur. Tempus quippe & tempora & dimidium temporis, annum unum esse & duos & dimidium, ac per hoc tres annos & semissem, etiam numero dierum posterius posito dilucefcit, aliquando in Scripturis & mensium numero declaratur. Videntur enim tempora indefinitè haec dicta lingua Latina: sed per dualem numerum dicta sunt, quem Latini non habent. Si-

cut autem Graeci, ita hunc dicuntur habere & Hebraei. Sic ergo dicta sunt tempora, tamquam dicerentur duo tempora. Vereri me sane fateor, ne in decem regibus, quos tamquam decem homines videtur inventurus Antichristus, forte fallamur, atque ita ille inopinatus adveniat, non existens tot regibus in orbe Romano. Quid enim si numero isto denario universitas regum significata est, post quos ille venturus est; sicut millenario, centenario, septenario significatur plerumque universitas, & aliis atque aliis numeris, quos nunc commemorare non est necesse?

2. Alio loco idem Daniel, Et erit, inquit, tempus tribulationis, qualis non fuit ex quo nata est gens super terram usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi dormientium in terra aggeri exsurgent: hi in vitam aeternam, & hi in opprobrium & in confusionem aeternam. Et intelligentes fulgebunt sicut claritas firmamenti, & ex justis multis sicut stellae in saecula. Et adhuc sententiae illi Evangelicae est locus iste simillimus, de resurrectione dumtaxat mortuorum corporum. Nam qui illic dicti sunt esse in monumentis, ipsi hic dormientium in terra aggeri, vel sicut alii interpretati sunt, in terra pulvere. Et sicut ibi, procedent, dictum est: ita hic, exsurgent. Sicut ibi, Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui autem mala egerunt, in resurrectionem iudicii: ita & isto loco, Hi in vitam aeternam, & hi in opprobrium & in confusionem aeternam. Non autem diversum putetur, quod cum ibi positum sit, Omnes qui sunt in monumentis, hic non ait Propheta, Omnes, sed Multi dormientium in terra aggeri. Ponit enim aliquando Scriptura pro omnibus multos. Propterea & Abraham dictum est, Patrem multarum gentium posui te: cui tamen alio loco, In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. De tali autem resurrectione huic quoque ipsi prophetae Danieli paulò post dicitur: Et tu veni, & requiesce: adhuc enim dies in completionem consummationis, & requiesces, & resurges in sorte tua in fine dierum.

Dan. 12. 1. &c.

Johan. 5. 28.

Gen. 17. 5. Gen. 22. 18.

Dan. 12. 13.

CAPUT XXIV.

In Psalmis Davidicis quae de fine saeculi huius & novissimo Dei iudicio prophetentur.

MULTA de iudicio novissimo dicuntur in Psalmis, sed eorum plura transeunter & strictim. Hoc tamen quod de fine huius saeculi appetitissime dictum est ibi, nequaquam silentio praeteribo. Principio terram tu fundasti Domine, & opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur; tu autem idem ipse es, & anni tui non deficiunt. Quid est quòd Porphyrius, cum pietatem laudet Hebraeorum, qua magnus & verus & ipsis numinibus terribilis ab eis colitur Deus, Christianos ob hoc arguit maximae stultitiae, etiam ex oraculis deorum suorum, quòd istum mundum dicunt esse periturum? Ecce in litteris pietatis Hebraeorum dicitur Deo, quem confitentem tanto philosopho, etiam ipsa numina perhorrescunt, Opera manuum tuarum sunt caeli, ipsi peribunt, mundus, cujus iidem caeli superior pars est & tutior, non peribit? Si haec sententia Jovi displicet, cujus, ut scribis iste phi-

Psal. 104. 26. &c.

Editi, hebentudine. Verius MSS. habituine: nam apud Lxx. Graecè est, ἔξου.

Editi, suis malis. Abest suis a MSS. & à Lxx. Editi, removebis, At MSS. removebunt. Graecè est, μεταστέλλω.

Iosophus, velut gravioris auctoritatis oraculo in Christianorum credulitate culpatur; cur non similiter sapientiam, tamquam stultitiam, culpatur Hebræorum; in quorum libris piissimis invenitur? Porro si in illa sapientia, quæ Porphyrio tam multum placet, ut eam deorum quoque suorum vocibus prædicet, legitur cælos esse perituros; cur usque adeo vana est ista fallacia, ut in fide Christianorum, vel inter cetera, vel præ ceteris hoc detestentur, quod in ea periturus creditur mundus, quo utique nisi pereunte cæli non possunt perire? Et in litteris quidem sacris, quæ propriè nostræ sunt, non Hebræis nobisque communes, id est, in Evangelicis & Apostolicis libris legitur, *Præterit figura hujus mundi*: legitur, *Mundus transit*: legitur, *Cælum & terra transibunt*. Sed puto quod præterit, transit, transibunt, aliquanto mitius dicta sunt, quam peribunt. In epistola quoque Petri apostoli, ubi aqua inundatus, qui tunc erat, perisse dicitur mundus, satis clarum est, & quæ pars mundi à toto significata, & quatenus perisse dicta sit, & qui cæli repositi igni reservandi in diem iudicii & perditionis hominum impiorum. Et in eo quod paulo post ait, *Veniet dies Domini ut fur, in quo cæli magno impetu transcurrent, elementa autem ardentia resolventur, & terra, & quæ in ipsa sunt opera exurentur*; ac deinde subjecit, *His omnibus pereuntibus quales oportet vos esse?* possunt illi cæli intelligi perituri, quos dixit repositos igni reservandos; & ea elementa accipi arsurum, quæ in hac ima mundi parte substituit procellosa & turbulenta, in qua eisdem cælos dixit esse repositos, salvis illis superioribus, & in sua integritate manentibus, in quorum firmamento sunt sidera constituta. Nam & illud quod scriptum est, *Stellas de cælo esse casuras, præter quod potest multo probabilius & aliter intelligi, magis ostendit manifestos esse illos cælos: si tamen stellæ inde casuræ sunt; cum vel tropica sit locutio, quod est credibilis, vel in isto imo cælo futurum sit*, utique mirabilis quam nunc sit. Unde & illa Virgiliana Stella facem ducens multa cum luce cucurrit, & Idæa se condidit silvâ. Hoc autem quod de Psalmo commemoravi, nullum cælorum videtur relinquere, quod periturus esse non dixerit. Ubi enim dicitur, *Opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt*; quam nullum eorum ab opere Dei, tam nullum eorum à perditione secernitur. Non enim dignabuntur de Petri apostoli locutione, quem vehementer oderunt, Hebræorum defendere pietatem, deorum suorum oraculis approbatam; ut saltem ne totus mundus periturus esse credatur, sic à toto pars accipiatur, in eo quod dictum est, *Ipsi peribunt*, cum soli cæli infimi sunt perituri; quemadmodum in Apostolica illa epistola à toto pars accipitur, quod diluvio perisse dicitur mundus, quamvis sola ejus cum suis cælis pars ima perierit. Sed quia hoc, ut dixi, non dignabuntur, ne vel apostoli Petri approbent sententiam, vel tantum concedant conflagrationi novissimæ, quantum dicimus valuisse diluvium, qui nullis aquis, nullis flammis totum genus humanum posse perire contendunt: restat ut dicant, quod propterea dii eorum Hebræam sapientiam laudaverunt, quia istum Psalmum non legerant.

1. Cor. 7.
31.
1. Iohann. 2.
17.
Matth. 24.
35.
2. Petri 3. 6.

Matth. 24.
29.

Enchirid. 1.

c

a Editi, sapientia Hebræorum. Absent Judæorum à MSS.
b Sola editio Lov. futurum sit aliquis.
c Plerique MSS. quam.
d In omnibus MSS. quam omnes.

In Psalmo etiam quadragesimo-nono de iudicio Dei novissimo intelligitur dictum: *Deus manifestus veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, & in circumitu ejus tempestas valida. Advocabit cælum sursum, & terram discernere populum suum. Congregate illi iustos ejus, qui disponunt testamentum ejus super sacrificia*. Hoc nos de Domino nostro Jesu Christo intelligimus, quem de cælo speramus esse venturum ad vivos & mortuos iudicandos. Manifestus enim veniet inter justos & injustos iudicaturus justè, qui prius venit occultus ab injustis iudicandus injustè. Ipse, inquam, *manifestus veniet, & non silebit*, id est, in voce iudicis evidens apparebit, qui prius cum venisset occultus, ante iudicem siluit, quando sicut ovis ad immolandum ductus est, & sicut agnus coram tondeute fuit sine voce, quemadmodum de illo per Isaiam legimus prophetatum, & in Evangelio videmus impletum. De igne verò & tempestate, cum in Isaiæ prophetia tale aliquid tractarem, quomodo essent hæc intelligenda, jam diximus. Quod verò dictum est, *Advocabit cælum sursum*: quoniam sancti & iusti rectè cælum appellantur; mirum hoc est, quod ait Apostolus, *Simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam Christo in aëra*. Nam secundum litteræ superficiem, quomodo sursum advocatur cælum, quasi possit esse nisi sursum? Quod autem adjunctum est, *Et terram discernere populum suum*, si tantummodo subaudiatur *advocabit*, id est, *advocabit & terram*, nec subaudiatur *sursum*, hunc videtur habere sensum secundum rectam fidem, ut cælum intelligatur in eis qui cum illo sunt iudicaturi, & terra in eis qui iudicandi sunt: ut *Advocabit cælum sursum*, non hic intelligamus, *Rapiet in aëra*; sed, in iudiciarias sedes eriget. Potest & illud intelligi: *Advocabit cælum sursum*, advocabit Angelos in supernis & excelsis locis, cum quibus descendat ad faciendum iudicium: *advocabit & terram*, id est, homines in terra utique iudicandos. Si autem utrumque subaudiendum est, cum dicitur, *& terram*, id est, & *advocabit, & sursum*; ut iste sit sensus, *Advocabit cælum sursum, & terram advocabit sursum*: nihil melius intelligi existimo, quam homines qui rapiuntur in obviam Christo in aëra, sed cælum dictum propter animas, terram propter corpora. *Discernere* porrò *populum suum*, quid est, nisi per iudicium separare bonos à malis, tamquam oves ab hæcdis? Deinde conversio sermonis ad Angelos facta est: *Congregate illi iustos ejus*. Profectò enim per angelicum ministerium tanta res peragenda est. Si autem quærimus, quos iustos ei congregaturi sunt Angeli: *Qui disponunt*, inquit, *testamentum ejus super sacrificia*. Hæc est omnis vita iustorum, disponere testamentum Dei super sacrificia. Aut enim opera misericordiæ sunt *super sacrificia*, id est, sacrificiis præponenda, juxta sententiam Dei dicentis, *Misericordiam volo quam sacrificium*: aut si *super sacrificia*, in sacrificiis intelligitur dictum, quomodo super terram fieri dicitur quod fit utique in terra: profectò ipsa opera misericordiæ sunt sacrificia quibus placetur Deo, sicut in libro hujus Operis decimo me disseruisse reminiscor: in quibus operibus disponunt iusti testamentum Dei, quia propter promissiones quæ no-

Psal. 49. 3.
&c.

Isai. 53. 7.

Matth. 26. 63.

1. Thess. 4. 16.

d

Osee 6. 6.

f

e Editi, magis volo. At MSS. continent particulam magis, quæ nec est in l. x. x.
f Nonnulli MSS. placetur Deus.

vo ejus Testamento continentur, hæc faciunt. Unde congregatis sibi iustis suis, & ad suam dextram constitutis, novissimo utique iudicio, diciturus est Christus, *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare: & cetera quæ ibi proferuntur de bonorum operibus bonis, & de eorum præmiis sempiternis per ultimam sententiam iudicantis. **CAPUT XXV.**
De prophetia Malachiae, qua Dei iudicium ultimum declaratur, & quorundam dicitur per purificatorias penas faciendam mundatio.
PROPHETA Malachias, sive Malachi, qui etiam Esdras sacerdos, cujus alia in canonem scripta recepta sunt, ab aliquibus creditur, (nam de illo hanc esse Hebræorum opinionem dicit Hieronymus,) iudicium novissimum prophetat, dicens, *Ecce venit, dicit Dominus omnipotens: & quis sustinebit diem introitus ejus, aut quis ferre poterit ut aspiciat eum? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorii, & quasi herba lavantium: & sedebit constans, & emundans, sicut aurum & sicut argentum, & emundabit filios Levi, & fundet eos sicut aurum & argentum: & erunt Domino offerentes hostias in justitia. Et placebit Domino sacrificium Iudæ & Ierusalem, sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox super maleficos, & super adulteros, & super eos qui jurant in nomine meo mendaciter, & qui fraudant mercedem mercenario, & opprimunt per potentiam viduas, & percutiunt pupillos, & pervertunt iudicium advenæ, & qui non timent me, dicit Dominus omnipotens. Quoniam ego Dominus Deus vester, & non mutor. Ex his quæ dicta sunt, videtur evidentius apparere in illo iudicio quædam quorundam purgatorias penas futuras. Ubi enim dicitur, *Quis sustinebit diem introitus ejus, aut quis ferre poterit, ut aspiciat eum? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorii, & quasi herba lavantium: & sedebit constans, & emundans, sicut aurum & sicut argentum & emundabit filios Levi, & fundet eos sicut aurum & sicut argentum*: quid aliud intelligendum est? Dicit tale aliquid & Isaias: *Lavabit Dominus sordes filiorum & filiarum Sion, & sanguinem emundabit de medio eorum spiritu iudicii & spiritu combustionis*. Nisi fortè sic eos dicendum est emundari à sordibus, & eliquari quodam modo, cum ab eis mali per pœnale iudicium separantur, ut illorum segregatio atque damnatio purgatio sit istorum, quia sine talium de cetero permixtione victuri sunt. Sed cum dicit, *Et emundabit filios Levi, & fundet eos sicut aurum & argentum, & erunt Domino offerentes hostias in justitia, & placebit Domino sacrificium Iudæ & Ierusalem*, utique ostendit eos ipsos, qui emundabuntur, deinceps in sacrificiis iustitiæ Domino esse placituros, ac per hoc ipsi à sua iniustitia mundabuntur, in qua Domino displicebant. Hostiæ porrò in plena perfectaque justitia, cum mundati fuerint, ipsi erunt. Quid enim acceptius Deo tales offerunt, quam se ipsos? Verum ista quæstio de purgatorii pœnis, ut diligentius pertractetur, in tempus aliud differenda est. Filios autem Levi & Juda & Ierusalem, ipsam Dei Ecclesiam debemus accipe-*

Matth. 25. 34.

a
b

* Proem. in Malachia.
Malach. 3. 1. &c.

c

Isai. 4. 4.

f

a Sola editio Lov. iudicandis.
b MSS. Malachielus. Et idem initio capituli, Propheta Malachiel, sive Malachi: & quidam, sive Malachim. Editiones Vind. Am. & Er. Malachiel, sive Malachiu.
Tom. VII.

re, non ex Hebræis tantum, sed ex aliis etiam gentibus congregatam: nec talem, qualis nunc est, ubi si dixerimus, *quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est*: sed qualis tunc erit, velut area per ventilationem, ita per iudicium purgata novissimum, eis quoque igne mundatis, quibus talis mundatio necessaria est; ita ut nullus omnino sit, qui offerat sacrificium pro peccatis suis. Omnes enim qui sic offerunt, profectò in peccatis sunt, pro quibus dimitendis offerunt, ut cum obtulerint, acceptumque Deo fuerit, tunc dimittantur.

CAPUT XXVI.
De sacrificiis quæ sancti offerent, Deo sic placitura, quomodo in diebus pristinis & annis prioribus placuerunt.

VOLENS autem Deus ostendere Civitatem suam tunc in ista consuetudine non futuram, dixit filios Levi oblaturus hostias in justitia: non ergo in peccato, ac per hoc non pro peccato. Unde intelligi potest in eo quod secutus adjunxit, atque ait, *Et placebit Domino sacrificium Iudæ & Ierusalem, sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus*, frustra sibi Judæos secundum legem veteris Testamenti sacrificiorum suorum præterita tempora polliceri. Non enim tunc in justitia, sed in peccatis hostias offerebant, quando pro peccatis præcipue ac primitus offerebant; usque adeo ut sacerdos ipse, quem debemus utique credere ceteris fuisse justiore, secundum Dei mandatum soleret primum pro suis offerre peccatis, deinde pro populi. Quapropter exponere nos oportet quomodo sit accipiendum quod dictum est, *Sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus*. Fortassis enim tempus illud commemorat, quo primi homines in paradiso fuerunt. Tunc enim puri atque integri ab omni sordis ac labe peccati se ipsos Deo mundissimas hostias offerebant. Ceterum ex quo commissæ prævaricationis causâ inde dimissi sunt, atque humana in eis natura damnata est, excepto uno Mediatore, & post lavacrum regenerationis quibusque adhuc parvulis, *Nemo mundus à sordibus, sicut scriptum est, nec infans, cuius est vita unius dei super terram*. Quod si respondetur, etiam eos merito dici posse offerre hostias in justitia, qui offerunt in fide, *Iustus enim ex fide vivit*; quamvis se ipsum seducat, si dixerit se peccatum non habere, & ideo non dicat, quia ex fide vivit: numquid dicitur est quispiam hoc fideli tempus illi fini esse eorum quando, quando igne iudicii novissimi mundabuntur, qui offerant hostias in justitia? Ac per hoc quoniam post talem mundationem nullum peccatum iustos habituros esse credendum est, profectò illud tempus, quantum adtinet ad non habere peccatum, nulli temporari comparandum est, nisi quando primi homines in paradiso ante prævaricationem innocentissima felicitate vixerunt. Rectè itaque intelligitur hoc significatum esse, cum dictum est, *Sicut diebus pristinis, & sicut annis prioribus*. Nam & per Isaiam postea quam cælum novum & terra nova promissa est, inter cetera, quæ ibi de sanctorum beatitudine per allegorias & ænigmata exsequitur, quibus expositionem congruam reddere nos prohibuit vitandæ longitudinis cura, *Secundum dies,*

c Er. & Lov. mercede mercenariis. At Vind. Am. & MSS. mercedem mercenario. Græcè l. x. x. *lucro perditur*.
d Sic MSS. Editi autem, offerunt.

Isai. 65. 22. inquit, ligni vitæ erunt dies populi mei. Quis autem A
facras litteras adigit, & ignorat ubi Deus planta-
verit lignum vitæ, à cuius cibo separatis illis ho-
minibus, quando eos sua de paradiso ejecit iniqui-
tas, eidem ligno circumposita est ignea terribilis-
que custodia?

2. Quòd si quisquam illos dies ligni vitæ, quos
commemoravit propheta Isaias, istos qui nunc
aguntur Ecclesiæ Christi dies esse contendit, ip-
sumque Christum lignum vitæ propheticè dictum,
quia ipse est Sapiencia Dei, de qua Salomon ait,
Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam; nec
annos egisse aliquos in paradiso illos primos ho-
mines, unde tam citò ejeti sunt, ut nullum ibi
gignerent filium; & ideo non posse illud tempus
intelligi in eo quod dictum est, sicut diebus pri-
stinis, & sicut annis prioribus: istam prætereo quæ-
stionem, ne cogat (quod prolixum est) cuncta dif-
cutere, ut aliquid horum veritas manifestata
confirmet. Video quippe alterum sensum, ne dies
pristinorum & annos priores carnalium sacrificiorum
nobis pro magno munere per Prophetam promif-
sio fuisse credamus. Hostiæ namque illæ veteris
Legis in quibusque pecoribus immaculatæ ac
sine ullo prorsus vitio jubebantur offerri, & signi-
ficabant homines sanctos, qualis solus inventus est
Christus, sine ullo omnino peccato. Proinde quia
post judicium, cum fuerint etiam igne mundati,
qui ejusmodi mundatione sunt digni, in omnibus
sanctis nullum invenietur omnino peccatum, at-
que ita se ipsos offerent in justitia, ut tales hostiæ
omni modo immaculatæ ac sine ullo vitio sint futu-
ræ, erunt profectò sicut pristinis diebus & sicut
annis prioribus, quando in umbra hujus rei futuræ
munditiæ tunc in immortalis carne ac mente san-
ctorum, quæ figurabatur in illarum corporibus
hostiarum.

3. Deinde propter eos qui non mundatione, sed
damnatione sunt digni: Et accedam, inquit, ad vos
in judicium, & ero testis velox super maleficos &
super adulteros, & cetera, quibus damnabilibus
enumeratis criminibus, addidit, Quoniam ego Do-
minus Deus vester, & non mutor: tamquam dice-
ret, Cum vos mutaverit & in deterius culpa ve-
stra, & in melius gratia mea, ego non mutor.
Testem verò se dicit futurum, quia in judicio suo
non indiget testibus: eumque velocem, sive quia
repentè venturus est, eritque judicium ipso inopi-
nato ejus adventu celerrimum, quod tardissimum
videbatur, sive quia ipsas convinct sine ulla sermo-
nis prolixitate conscientias. In cogitationibus enim,
sicut scriptum est, impij interrogatio erit. Et Aposto-
lus, Cogitationibus, inquit, accusantibus, vel etiam ex-
cusantibus in die qua judicabit Deus occulta hominum,
secundum Evangelium meum per Iesum Christum.
Etiam sic ergo Dominus futurus testis intelligendus
est velox, cum sine mora revocaturus est in memo-
riam, unde convincat puniatque conscientiam.

CAPUT XXVII.

De separatione bonorum & malorum, per quam no-
vissimi judicii discretio declaratur.

ILLUD etiam, quod aliud agens in octavo-de-
cimo libro ex isto Propheta posui, ad judicium
a Vind. Am. Er. & plures MSS. manifesta.
b Sic MSS. At editi, immaculatis absque ullo &c.
c Editi ac plerique MSS. & convertiar. Emendantur ad veterem
librum Corbientem: nam & apud Lxx. legitur, & inter eos quos dicit:
& in Vulgata, & convertiamini.

Lignum vitæ.
Gen. 3.
Prov. 3. 18.

Hostiæ ve-
teris legis

Malach. 3.
5.

Sap. 1. 9.

Rom. 2. 15.
& 16.

novissimum pertinet, ubi ait, Erunt mihi, dicit Do-
minus omnipotens, in die qua ego facio in adquisitio-
nem: & eligam eos sicut eligit homo filium suum qui
servit ei: & convertemini, & videbitis quid sit in-
ter justum & iniquum, & inter servientem Deo &
eum qui non servit ei. Quia ecce dies venit ardens
sicut clibanus, & comburet eos, & erunt omnes alie-
nigenæ, & universi qui faciunt iniquitatem, stipula:
& succendet eos dies veniens, dicit Dominus omni-
potens: & non relinquetur in eis radix, neque ramus.
Et orietur vobis, qui timetis nomen meum, sol justitiæ,
& sanitas in pennis ejus; & egrediemini, & sa-
lietis sicut vituli de vinculis relaxati: & concubabi-
tis iniquos, & erunt cinis sub pedibus vestris, dicit
Dominus omnipotens. Hæc distantia præmiorum
atque pœnarum justos dirimens ab injustis, quæ
sub isto sole in hujus vitæ vanitate non cernitur,
quando sub illo sole justitiæ in illius vitæ manife-
statione clarebit, tunc profectò erit judicium qua-
le numquam fuit.

CAPUT XXVIII.

De lege Moyse spiritaliter intelligenda, ne in dam-
nabilia murmura carnalis sensus incurrat.

QUOD verò subjungit idem propheta, Me-
mentote legis Moyse servi mei, quam manda-
vi ei in Choreb ad omnem Israël: præcepta & ju-
dicia opportunè commemorat, post declaratum
tam magnum futurum inter observatores legis
contemptoresque discrimen, simul etiam ut discant
legem spiritaliter intelligere, & invenient in ea
Christum, per quem judicem facienda est inter
bonos & malos ipsa discretio. Non enim frustra
idem Dominus ait Judæis, Si crederetis Moyse, cre-
deretis & mihi; de me enim ille scripsit. Carnaliter
quippe accipiendò legem, & ejus promissâ terre-
na rerum caelestium figuras esse nescientes, in illa
murmura corruerunt, ut dicere auderent, Vanus
est qui servit Deo: & quid amplius, quia custodi-
mus mandata ejus, & quia ambulavimus a suppli-
ces ante faciem Domini omnipotentis? Et nunc nos
beatos dicimus alienos, & edificantur omnes qui fa-
ciunt iniquitatem. Quibus eorum verbis quodam
modo Propheta compulsus est novissimum præ-
nuntiare judicium, ubi mali nec saltem falsò sint
beati, sed apertissimè appareant miserissimi; & bo-
ni nullâ temporali saltem miserâ laborent, sed
clara ac sempiterna beatitudine perfruantur. Di-
xerat quippe istorum talia quædam verba etiam
superius dicentium, Omnis qui facit malum, bo-
nus est in conspectu Domini, & tales ei placent. Ad
hæc, inquam, contra Deum murmura pervene-
runt, legem Moyse carnaliter accipiendò. Unde
& ille in Psalmo septuagesimo secundo, penè
commotos dicit fuisse pedes suos, & effusus gres-
sus suos, utique in lapsum, quia zelavit in pecca-
toribus, pacem peccatorum intuens; ita ut inter
cetera diceret, Quomodo scivisti Deus, & si est scien-
tia in Altissimo? Diceret etiam, Numquid vanè
justificavi cor meum, & lavi in innocentibus ma-
nus meas? Ut autem solveret hanc difficillimam
quæstionem, quæ sit, cum videntur boni esse mi-
seri, & felices mali: Hoc, inquit, labor est ante
me, donec introeam in sanctuarium Dei, & intelli-
gam in novissima. Judicio quippe novissimo non

Malach. 3.
14. & 15.
F
G

Malach. 2.
17. & 18.
F
G

d Lov. simpliciter. Ceteri libri editi & MSS. susplices: juxta Lxx.
e Sic Am. Er. & plures MSS. At Vind. & Lov. pronuntiar.
f Lov. inter innocentes: & paulò post, intelligam in novissimo. Sed
Aug. legere solet, in novissima, & in innocentibus: habentque ita MSS.

fic erit: sed in aperta iniquorum miseria, & aper-
ta felicitate justorum, longè quàm nunc est aliud
apparebit.

CAPUT XXIX.

De adventu Eliæ ante judicium, cujus prædicatione
Scripturarum secreta referantur Judæi
convertentur ad Christum.

CUM autem admonuisset, ut meminissent le-
gis Moyse: quoniam prævidebat eos, multo
adhuc tempore non eam spiritaliter, sicut oportu-
eratur, accepturos, continuo subjecit, Et ecce ego
mittam vobis Eliam Thesbiten, ante quàm veniat
dies Domini magnus & illustris, qui convertet cor
patris ad filium, & cor hominis ad proximum suum,
ne fortè veniens percutiam terram penitus. Per hunc
Eliam magnum mirabilemque prophetam exposi-
ta sibi lege, ultimo tempore ante judicium, Ju-
dæos in Christum verum, id est, in Christum nos-
trum esse credituros, celeberrimum est in sermo-
nibus cordibusque fidelium. Ipse quippe ante ad-
ventum judicis Salvatoris non immeritò speratur
esse venturus: quia etiam nunc vivere non immeri-
tò creditur. Curru namque igneo raptus est de
rebus humanis, quod evidentissimè sancta Scri-
ptura testatur. Cum venerit ergo, exponendo le-
gem spiritaliter, quam nunc Judæi carnaliter sa-
piunt, convertet cor patris ad filium, id est, cor
patrum ad filios: singularem quippe pro numero
plurali interpretes Septuaginta posuerunt. Et est
sensus, ut etiam filii sic intelligant legem, id est
Judæi, quemadmodum patres eam intellexerunt,
id est Prophetæ, in quibus erat & ipse Moyses.
Sic enim cor patrum convertetur ad filios, cum
intelligentia patrum perducatur ad intelligentiam
filiorum; & cor filiorum ad patres eorum, dum in
id quod senserunt illi, consentient & isti: ubi Se-
ptuaginta dixerunt, & cor hominis ad proximum
suum. Sunt enim inter se valde proximi patres &
filii. Quamquam in verbis Septuaginta interpre-
tum, qui propheticè interpretati sunt, potest sen-
sus alius idemque electior inveniri, ut intelligatur
Eliæ cor Dei Patris conversurus ad Filium: non
utique agendo ut Pater diligat Filium, sed docen-
do quòd Pater diligat Filium, ut & Judæi, quem
prius oderant, diligant eundem, qui noster est,
Christum. Judæis enim nunc aversum cor ha-
bet Deus à Christo nostro, quia hoc putant. Eis
ergo tunc cor ejus convertetur ad Filium, cum
ipsi converso corde didicerint dilectionem Patris
in Filium. Quod verò sequitur, & cor hominis ad
proximum suum, id est, convertet Eliam & cor ho-
minis ad proximum suum, quid melius intelligitur,
quàm cor hominis ad hominem Christum? Cum
enim sit in forma Dei Deus noster, formam servi
accipiens esse dignatus est etiam proximus noster.
Hoc ergo faciet Elias. Ne fortè, inquit, veniam,
& percutiam terram penitus. Terra sunt enim, qui
terrena sapiunt, sicut Judæi carnales usque nunc:
ex quo vitio contra Deum murmura illa vene-
runt: Quia mali ei placent, & vanus est qui ser-
vit Deo.

Malach. 4.
5. & 6.

4. Reg. 1. 11.

7. Juxta
Vulgatam.

Malach. 2.
17. & 18.

a Editi scriptis dissentientes habent, Christus: & infra post Christo
nostro, sic proseguuntur: quia non putant eum Deum esse, neque Dei
Filium. Sic ergo &c.
b Sic Vind. Am. Er. juxta Grec. Lxx. At Lov. Quis annuntiavit
hæc, omisso eis: cujus loco MSS. plures habent ei.
c Er. & Lov. propheta. Editi verò alii & MSS. prophetia.

CAPUT XXX.

Quòd in libro veteris Testamenti cum Deus legatur
judicaturus, non evidenter Christi persona mon-
stretur, sed ex quibusdam testimoniis, ubi Domi-
nus Deus loquitur, appateat non dubiè quòd ipse
sit Christus.

MULTA alia sunt Scripturarum testimo-
nia divinarum de novissimo judicio Dei,
quæ si omnia colligam, nimis longum erit. Satis
ergo sit, quòd & novis & veteribus litteris sacris
hoc prænuntiatum esse probavimus. Sed veteribus
per Christum futurum esse judicium, id est, judi-
cem Christum de cælo esse venturum, non tam,
quàm novis, evidenter expressum est: propterea
quia cum ibi dicit Dominus Deus se esse venturum,
vel Dominum Deum dicitur esse venturum, non
consequenter intelligitur Christus. Dominus enim
Deus & Pater est, & Filius, & Spiritus sanctus:
neque hoc tamen intestatum relinquere nos oportet.
Primò itaque demonstrandum est, quemad-
modum Jesus Christus tamquam Dominus Deus
loquatur in propheticis libris, & tamen Jesus Chris-
tus evidenter appareat: ut & quando sic non ap-
paret, & tamen ad illud ultimum judicium Do-
minus Deus dicitur esse venturus, possit Jesus Chris-
tus intelligi. Est locus apud Isaiam prophetam,
qui hoc quod dico evidenter ostendit. Deus enim
per Prophetam, Audi me, inquit, Jacob & Israël
quem ego voco. Ego sum primus, & ego in sempiternum:
& manus mea fundavit terram, & dexte-
ra mea firmavit cælum. Vocabo eos, & stabunt
simul, & congregabuntur omnes, & audient. Quis
eis nuntiavit hæc? Diligens te, feci voluntatem
tuam super Babylonem, ut auferrem semen
Chaldæorum. Et locutus sum, & ego vocavi: addu-
xi eum, & prosperam feci viam ejus. Accedite ad
me, & audite hæc. Non à principio locutus sum in
abscondito: quando fiebant, ibi eram. Et nunc Do-
minus Deus misit me, & Spiritus ejus. Nempe ipse
est, qui loquebatur sicut Dominus Deus: nec ta-
men intelligeretur Jesus Christus, nisi addidisset,
Et nunc Dominus Deus misit me, & Spiritus ejus.
Hoc enim dixit secundum formam servi, de re
futura utens præteriti temporis verbo: quemad-
modum apud eundem Prophetam legitur, Sicut
ovis ad immolandum ductus est. Non enim ait, du-
cetur: sed pro eo quod futurum erat, præteriti
temporis verbum posuit. Et assiduè prophetia
sic loquitur.

2. Est & alius locus apud Zachariam, qui hoc
evidenter ostendit, quòd omnipotentem misit om-
nipotens: quis quem, nisi Deus Pater Deum Fili-
um? Nam ita scriptum est: Hæc dicit Dominus
omnipotens, Post gloriam misit me super gentes, quæ
spoliaverunt vos; quia qui tetigerit vos, quasi qui
tangit pupillam oculi ejus. Ecce ego inferam manum
meam super eos, & erunt spolia his qui servierant
eis; & cognoscetis quia Dominus omnipotens misit
me. Ecce dicit Dominus omnipotens, à Domino
omnipotente se missum. Quis hinc audeat intelli-
gere nisi Christum loquentem, scilicet ovis quæ
perierant domus Israël? Ait namque in Evangelio,
Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus
Israël: quas hinc comparavit pupillæ oculi Dei,
propter excellentissimum dilectionis affectum; ex

Zach. 1. 8.
& 9.

Matth. 10.
16.

Matth. 10.
16.

a Sic Vind. Am. Er. juxta Grec. Lxx. At Lov. Quis annuntiavit
hæc, omisso eis: cujus loco MSS. plures habent ei.
b Er. & Lov. propheta. Editi verò alii & MSS. prophetia.

quo genere ovium etiam ipsi Apostoli fuerunt. Sed post gloriam resurrectionis utique suae, quae ante quam fieret, ait Evangelista. *Iesus nondum erat glorificatus*; etiam super gentes missus est in Apostolis suis: ac sic impletum est quod in Psalmo legitur, *Eruet me de contradictionibus populi, constituet me in caput gentium*: ut qui spoliaverant Israelitas, quibusque Israelitae servierant, quando sunt gentibus subditi, non vicissim eodem modo spoliarentur, sed ipsi spolia fierent Israelitarum.

Johan. 7. 39.

Psal. 17. 44.

Math. 4. 19.

Lucas 5. 10.

Zach. 13. 9.

Et 10.

Hoc enim Apostolis promiserat, dicens, *Factam vos piscatores hominum*. Et uni eorum, *Ex hoc jam, inquit, homines eris capiens*. Spolia ergo fierent, sed in bonum, tamquam erepta vasa illi forti, sed fortius alligato.

3. Item per eundem Prophetam Dominus loquens, *Et erit, inquit, in die illa, quae erant auferre omnes gentes quae veniunt contra Ierusalem, & effundam super domum David, & super habitatores Ierusalem Spiritum gratiae & misericordiae, & adspiciet ad me, pro eo quod insultaverunt; & plangent super eum planctum quasi super carissimum, & dolebunt dolore quasi super unigenitum*. Numquid nisi Dei est auferre omnes gentes inimicas sanctae Civitatis Ierusalem, quae veniunt contra eam, id est, contrariae sunt ei, vel, sicut alii sunt interpretati, *veniunt super eam*, id est, ut eam sibi subjiciant: aut super domum David effundere, & super habitatores ejusdem Civitatis Spiritum gratiae & misericordiae? Hoc utique Dei est, & ex persona Dei dicitur per Prophetam: & tamen hunc Deum haec tam magna & tam divina facientem sese Christus ostendit, adjungendo atque dicendo, *Et adspiciet ad me, pro eo quod insultaverunt; & plangent super eum planctum quasi super carissimum (sive dilectum), & dolebunt dolore quasi super unigenitum*. Penitebit quippe in die illa Judaeos, etiam eos qui accepturi sunt Spiritum gratiae & misericordiae, quod in ejus passione insultaverint Christo, cum ad eum adspexerint in sua majestate venientem, eumque esse cognoverint, quem prius humilem in suis parentibus illuserunt: quamvis & ipsi parentes eorum tantae illius impietatis auctores resurgentes videbunt eum, sed puniendi jam, non adhuc corrigendi. Non itaque hoc loco ipsi intelligendi sunt, ubi dictum est, *Et effundam super domum David & super habitatores Ierusalem Spiritum gratiae & misericordiae; & adspiciet ad me, pro eo quod insultaverunt*: sed tamen de illorum stirpe venientes, qui per Eliam illo tempore sunt credituri. Sed sicut dicimus Judaeis, Vos occidistis Christum, quamvis hoc parentes eorum fecerint: sic & isti se dolebunt fecisse quodam modo, quod fecerunt illi, ex quorum stirpe descendunt. Quamvis ergo accepto Spiritu gratiae & misericordiae jam fideles non damnabuntur cum impiis parentibus suis; dolebunt tamen tamquam ipsi fecerint, quod ab illis factum est. Non igitur dolebunt reatu criminis, sed pietatis affectu. Sanè ubi dixerunt Septuaginta interpretes, *Et adspiciet ad me, pro eo quod insultaverunt*: sic interpretatum est ex Hebraeo, *Et adspiciet ad me, quem confixerunt*. Quo quidem verbo evidentiùs Christus apparet crucifixus. Sed illa insultatio, quam Septuaginta ponere maluerunt, ejus univèrsae non defuit passioni. Nam & detento, & alligato, & adjudicato, & opprobrio igno-

** Sic vulgata.*

** Ita MSS. Editi verò, ait Evangelista Johannes, Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.*

miniofa vestis induto, & spinis coronato, & calamo in capite percusso, & irritanter fixis genibus adorato, & crucem suam portanti, & in ligno jam pendenti utique insultaverunt. Proinde interpretationem non sequentes unam, sed utramque jungentes, cum & insultaverunt, & confixerunt legimus, plenius veritatem Dominicæ passionis agnoscimus.

4. Cùm ergo in propheticis litteris ad novissimum judicium faciendum Deus legitur esse venturus, etsi ejus alia distinctio non ponatur, tantummodo propter ipsum judicium Christus debet intelligi: quia etsi Pater judicabit, per adventum Filii hominis judicabit. Nam ipse per suae praesentiae manifestationem non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio: qui manifestabitur homo judicaturus, sicut homo est judicatus. Quis est enim alius, de quo item Deus loquitur per Isaiam sub nomine Jacob & Israël, de cujus semine corpus accepit? quod ita scriptum est: *Iacob puer meus, Isai. 42. 1.*

Assumpsi illum: Israël electus meus, assumpsit eum anima mea. Dedi Spiritum meum in illum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque cessabit, neque audietur foris vox ejus. Calamum quassatum non conteret, & linum fumans non exstinguet; sed in veritate proferet judicium. Refulgebit, & non confringetur, donec ponat in terra judicium; & in nomine ejus gentes sperabunt. In Hebraeo non legitur *Iacob & Israël*: sed quod ibi legitur *servus meus*, nimirum Septuaginta interpretes volentes admonere quatenus id accipiendum sit, quia scilicet propter formam servitutum est, in qua se Altissimus humillimum praebuit, ipsius hominis nomen ad eum significandum posuerunt, de cujus genere eadem servi forma suscepta est. Datus est in eum Spiritus sanctus, quod & columbae specie, Evangelio teste, monstratum est. Judicium gentibus protulit, quia praenuntiavit futurum, quod gentibus erat occultum. Mansuetudine non clamavit, nec tamen in praedicanda veritate cessavit. Sed non est audita foris vox ejus, nec auditur; quando quidem ab eis qui foris ab ejus corpore praecisi sunt, non illi obediunt: ipsosque suos persecutores Judaeos, qui calamo quassato perdita integritate, & lino fumanti amisso lumine comparati sunt, non contrivit, nec exstinxit; quia pepercit eis, qui nondum venerat eos judicare, sed ab eis judicari. In veritate sanè judicium prorulit, praedicans eis quando puniendi essent, si in sua malignitate persisterent. Refulget in monte facies ejus, in orbe fama ejus: nec contractus, sive contritus est, quia neque in se, neque in Ecclesia sua, ut esse desisteret, persecutoribus cessit. Et ideo non est factum, nec fiet, quod inimici ejus dixerunt, vel dicunt, *Quando morietur, & peribit nomen ejus.* *Donec ponat in terra judicium.* Ecce manifestatum est quod absconditum quærebamus. Hoc enim esse novissimum judicium, quod ponet in terra, cum venerit ipse de caelo. De quo jam videmus impletum, quod hic ultimum positum est: *Et in nomine ejus gentes sperabunt.* Per hoc certè quod negari non potest, etiam illud credatur quod impudenter negatur. Quis enim speraret, quod etiam hi qui nolunt adhuc credere in Christum, jam nobiscum vident, & quoniam negare non possunt, dentibus suis frenent, & tabescunt? Quis, inquam, speraret gentes

Johan. 5. 22.

Isai. 42. 1.

Math. 3. 16.

Psal. 40. 6.

Isai. 42. 4.

in Christi nomine speraturas, quando tenebatur, ligabatur, caedebatur, illudebatur, crucifigebatur, quando & ipsi discipuli spem perderant, quam in illo habere jam coeperant? Quod tunc vix unus latro speravit in cruce, nunc sperant gentes longè latèque diffusae; & ne in aeternum moriantur, ipsa in qua ille mortuus est, cruce signantur.

5. Nullus igitur vel negat vel dubitat, per Jesum Christum tale quale istis sacris litteris praenuntiat, futurum esse novissimum judicium, nisi qui eisdem litteris, nescio qua incredibili animositate seu caecitate, non credit, quae jam veritatem suam orbi demonstrare terrarum. In illo itaque judicio vel circa illud judicium has res didicimus esse venturas, Eliam Thebiten, fidem Judaeorum, Antichristum persecuturum, Christum judicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumque diremptionem, mundi conflagrationem, ejusdemque renovationem. Quae omnia quidem ventura esse credendum est: sed

** Ita MSS. Editi verò, incredula.*

quibus modis, & quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia, quam nunc valet consequi ad perfectum hominum intelligentia. Existimo tamen eo quo à me commemorata sunt ordine esse ventura.

6. Duo nobis ad hoc Opus pertinentès reliqui sunt libri, ut adjuvante Domino promissa compleamus: quorum unus erit de malorum supplicio, alius de felicitate justorum: in quibus maxime, sicut Deus donaverit, argumenta refelluntur humana, quae contra praedicta ac promissa divina sapienter sibi miseri roderere videntur, & salubris fidei nutrimenta velut falsa & ridenda contemnunt. Qui verò secundum Deum sapiunt, omnium quae incredibilia videntur hominibus, & tamen Scripturis sanctis, quarum jam veritas multis modis asserta est, continentur, maximum argumentum tenent veracem Dei omnipotentiam, quem certum habent, nullo modo in eis potuisse mentiri, & posse facere quod impossibile est infideli-

11 Editi veteribus libris dissentientes, reddere.

LIBER VIGESIMUS-PRIMUS.

De fine debito Civitatis diaboli, supplicio scilicet damnatorum sempiterno, deque humanis contra illud incredulorum argumentis.

CAPUT I.

De ordine disputationis, qua prius differendum est de perpetuo supplicio damnatorum cum diabolo, quam de aeterna felicitate sanctorum.

CUM per Jesum Christum Dominum nostrum, judicem vivorum atque mortuorum, ad debitos fines ambae pervenerint Civitates, quarum una est Dei, altera diaboli, cujusmodi supplicium sit futurum diaboli & omnium ad eum pertinentium, in hoc libro nobis, quantum ope divina valebimus, diligentiùs disputandum est. Ideo autem hunc tenere ordinem malui, ut postea differam de felicitate sanctorum, quoniam utrumque cum corporibus erit, & incredibilium videtur esse in aeternis corpora durare cruciatibus, quam sine dolore ullo in aeterna beatitudine permanere. Ac per hoc cum illam poenam non debere esse incredibilem demonstravero, adjuvabit me plurimum, ut multo faciliùs omni carens molestia immortalitas corporum in sanctis futura credatur. Nec à divinis ordo bonorum beatitudo prius ponitur, ut est illud, *Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui autem mala egerunt, in resurrectionem judicii*: sed aliquando & posterius, ut est, *Mittere Filium hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & mittent in caminum ignis ardentis, illic erit fletus & stridor dentium; tunc justus fulgebunt sicut sol in regno Patris sui*: & illud, *Sic ibunt isti in supplicium aeternum, justus autem in vitam aeternam*. Et in Prophetis, quod commemorare longum est, nunc ille, nunc iste ordo, si quis inspiciat, invenitur. Sed ego istum qua causâ elegerim, dixi.

Johan. 5. 29.

Math. 13. 41. 42.

Math. 25. 46.

CAPUT II.

An possint corpora in visione ignis esse perpetua. QUID igitur ostendam, unde convincantur increduli, posse humana corpora animata atque viventia, non solum numquam morte dissolvi, sed in aeternorum quoque ignis durare tormentis? Nolunt enim hoc ad Omnipotentis nos referre potentiam, sed aliquo exemplo persuaderi sibi flagitant. Quibus si respondebimus, esse animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quae tamen in mediis ignibus vivunt: nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum scaturigine reperiri, quarum fervorem nemo impunè contrectat; illos autem non solum sine ulla sui laesione ibi esse, sed extrà esse non posse: aut nolunt credere, si ostenderet non valemus; aut si valuerimus sive oculis demonstrare res ipsas, sive per testes idoneos edocere, non satis hoc esse ad exemplum rei, de qua quaestio est, eadem infidelitate contentent: quia haec animalia nec semper vivunt, & in illis fervoribus sine doloribus vivunt, suae quippe naturae convenientibus vegetantur illis, non cruciantur elementis, quasi non incredibilium sit vegetari, quam cruciari talibus rebus. Mirabile est enim, dolere in ignibus, & tamen vivere: sed mirabilius, vivere in ignibus, nec dolere. Si autem hoc creditur, cur non & illud?

CAPUT III.

An consequens sit, ut corporeum dolorem sequatur carnis interitus. SED nullum est, inquit, corpus quod dolere possit, nec possit mori. Et hoc unde scimus? Nam de corporibus quis certus est demonum, utrum in eis doleant, quando se affligi magnis cruciatibus consentent? Quod si responderetur, terrenum corpus solidum scilicet atque conspicuum nullum esse, atque ut uno potius no-

c MSS. ardentem.

11 Ita MSS. Ac edidit, Sic ibunt injusti.

mine id explicem, nullam esse carnem quæ dolere possit, morique non possit: quid aliud dicitur, nisi quod sensu corporis homines & experientia collegunt? Nullam namque carnem nisi mortalem sciunt: & hæc est eorum tota ratio, ut quod experti non sunt, nequaquam esse posse arbitrentur. Nam cujus rationis est dolorem facere mortis argumentum, cum vitæ potius sit indicium? Etsi enim quærimus, utrum semper possit vivere: certum tamen est vivere omne quod dolet, doloremque omnem nisi in re vivente esse non posse. Necesse est ergo ut vivat dolens, non est necesse ut occidat dolor: quia nec corpora ista mortalia, & utique moritura, omnis dolor occidit; & ut dolor aliquis possit occidere, illa causa est, quoniam sic est anima connexa huic corpori, ut summis doloribus cedat, atque discedat: quoniam & ipsa compago membrorum atque vitalium sic infirma est, ut eam vim quæ magnum vel summum dolorem facit, non valeat sustinere. Tunc autem tali corpori anima & eo connectitur modo, ut illud vinculum sicut nulla temporis longitudine solvitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam si caro nunc talis nulla est, quæ sensum doloris perpeti possit, mortemque non possit: erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non est; sicut talis erit & mors, qualis nunc non est. Non enim nulla, sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pellet in corpore, secunda mors animam nolentem tenet in corpore: ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima, de suo corpore patiatur.

2. Adtendunt autem isti contradictores nullam esse nunc carnem, quæ dolorem pati possit, mortemque non possit; & non adtendunt esse tamen aliquid tale quod corpore majus sit. Ipse quippe animus, cujus presentia corpus vivit & regitur, & dolorem pati potest, & mori non potest. Ecce inventa res est, quæ cum sensum doloris habeat, immortalis est. Hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc esse scimus in animis omnium. Si autem consideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis, magis ad animam pertinet. Animæ enim est dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi causa existit à corpore, cum in eo loco dolet, ubi læditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora sentientia, & corpora viventia, cum ab anima sit corpori sensus & vita; ita & corpora dicimus dolentia, cum dolor corpori nisi ab anima esse non possit. Dolet itaque anima cum corpore in eo loco ejus, ubi aliquid contingit ut doleat. Dolet & sola, quamvis sit in corpore, cum aliqua causa etiam invisibili tristis est ipsa corpore incolumi. Dolet etiam non in corpore constituta: nam utique dolebat dives ille apud inferos, quando dicebat, *Crucior in hac flamma*. Corpus autem nec exanime dolet, nec animatum sine anima dolet. Si ergo à dolore argumentum rectè sumeretur ad mortem, ut ideo mors possit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animam pertineret mori, ad quam magis pertinet & dolere. Cum verò illa quæ magis dolere potest, non possit mori, quid momenti affert cur illa cor-

Lucæ 16. 24.

^a Hic apud Lov. additum est, *tamen*.
^b Sic MSS. Editi autem hoc & proximo loco, *pro corpori*, habent *corporis*.
^c Editi scriptis dissentientes habent, *quidam*.

pora, quoniam futura sunt in doloribus, ideo etiam moritura esse credamus? Dixerunt quidem Platonici, ex terrenis corporibus moribundisque membris esse animæ & metuere, & cupere, & dolere, atque gaudere. Unde Virgilius, Hinc, inquit, (id est, ex moribundis terreni corporis membris) metuant cupiuntque, dolent gaudentque. Sed convicimus eos in quarto decimo hujus Operis libro, habere animas secundum ipsos ab omni etiam corporis labe purgatas, diram cupiditatem, qua rursus incipiunt in corpora velle reverti. Ubi autem potest esse cupiditas, profecto etiam dolor potest. Frustrata quippe cupiditas si non perveniendo quod tendebat, si amittendo quod pervenerat, vertitur in dolorem. Quapropter si anima, quæ vel sola vel maxime dolet, habet tamen quandam pro suo modo immortalitatem suam, non ideo mori poterunt illa corpora, quia dolebunt. Postremo si corpora faciunt, ut animæ doleant, cur eis dolorem possunt, mortem verò inferre non possunt, nisi quia consequens non est, ut mortem faciat, quod dolorem facit. Cur ergo incredibile est, ita ignes illis corporibus dolorem posse inferre, non mortem, sicut ipsa corpora dolere animas faciunt, quas tamen non ideo mori cogunt? Non est ergo necessarium futuræ mortis argumentum dolor.

CAPUT IV.

De naturalibus exemplis, quorum consideratio doceat, posse inter cruciatus viventia corpora permanere.

1. QUAPROPTER si, ut scripserunt qui naturas animalium curiosius indagaverunt, salamantra in ignibus vivit; & quidam notissimi Siciliae montes, qui tanta diuturnitate temporis atque vetustate usque nunc & deinceps flammis æstuant, atque integri perseverant, satis idonei testes sunt, non omne quod ardet absumi; & anima indicat, non omne quod dolere potest, posse etiam mori: quid adhuc à nobis rerum poscuntur exempla, quibus doceamus, non esse incredibile, ut hominum corpora sempiterno supplicio punitorum, & in igne animam non amittant, & sine detrimento ardeant, & sine interitu doleant? Habebit enim tunc istam carnis substantia qualitatem ab illo inditam, qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, ut eas, quia multæ sunt, non miremur. Quis enim nisi Deus creator omnium dedit carni pavonis mortui ne putresceret? Quod cum auditum incredibile videretur, evenit ut apud Carthaginem nobis cocta apponeretur hæc avis: de cujus pectore pulparum, quantum visum est, decerptum servari iussimus: quod post dierum tantum spatium, quanto alia caro quæcumque cocta putresceret, prolatum atque oblatum, nihil nostrum offendit olfactum. Itemque repositum post dies amplius quam triginta, idem quod erat inventum est: idemque post annum, nisi quoddam aliquantum corpulentia sicioris & contractioris fuit. Quis palæ dedit vel tam frigidam vim, ut obrutas nives fervet; vel tam fervidam, ut poma immatura maturet?

2. De ipso igne mira quis explicet, quo quæque adusta nigrescunt, cum ipse sit lucidus; & penè omnia quæ ambit & lambit, colore pulcherri-

^d Vind. Am. & omnes MSS. in *duodecimo*. Lapsus est vel Auctoris vel Amanuensis: nam id in Platonicos egit Augustinus l. 14. c. 3. & 5.
^e Sic MSS. Editi verò, *ista*.
^f Sola editio Lov. *pulcherri*.

mus decolorat, atque ex pruna fulgida carbonem A admiracionis incitamentum. Magnetem lapidem terribiliter reddit? Neque id quasi regulariter definitum est: nam è contrario lapides igne candente percocti, & ipsi fiunt candidi, & quamvis ille magis rubeat, illi albicent, congruit tamen luci quod album est, sicut nigrum tenebris. Cum itaque ignis in lignis ardeat, ut lapides coquat, contrarios habet non in contrariis rebus effectus. Etsi enim lapides & ligna diversa sunt: contraria tamen non sunt, sicut album & nigrum, quorum in lapidibus unum facit, alterum in lignis, clarus illos clarificans, hæc obscurans; cum in illis deficeret, nisi in istis viveret. Quid in carbonibus, nonne miranda est & tanta infirmitas, ut ictu levissimo frangantur, pressu facillimo conterantur; & tanta firmitas, ut nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur, usque adeo ut eos substernere soleant, qui limites figunt, ad convincendum litigatorem, quisquis post quantalibet tempora exstiterit, fixumque lapidem limitem non esse contenderit? Quis eos in terra humida infosos, ubi ligna putrescerent, tam diu durare incorruptibiliter posse, nisi rerum ille corruptor ignis effecit?

3. Intueamur etiam miraculum calcis, excepto eo, de quo jam satis diximus, quod igne candicat, quo alia terra redduntur, etiam occultissime ab igne ignem concipit, eumque jam gleba tangentibus frigida tam latenter servat, ut nulli nostro sensui prorsus appareat, sed compertus experimento, etiam dum non apparet, sciatur inesse sopitus. Propter quod eam calcem vivam loquimur, velut ipse ignis latens anima sit invisibilis visibilis corporis. Jam verò quàm mirum est, quod cum extinguitur, tunc accenditur? Ut enim occulto igne careat, aqua infunditur, aquave perfunditur; & cum antè sit frigida, inde fervescit, unde ferventia cuncta frigescent. Velut expirante ergo illa glebâ discedens ignis, qui latebat, apparet, ac deinde tamquam morte sic frigida est, ut adjectâ undâ non sit arsurâ, & quam calcem vocabamus vivam, vocemus extinctam. Quid est quod huic miraculo addi posse videatur, & tamen additur? Nam si non adhibeas aquam, sed oleum, quod magis fomes est ignis, nulla ejus perfusione vel infusione fervescit. Hoc miraculum si de aliquo Indico lapide legeremus, si ve audiremus, & in nostrum experimentum venire non posset, profecto aut mendacium putaremus, aut certe granditer miraremur: Quarum verò rerum ante oculos nostros quotidiana documenta versantur, non genere minus mirabili, sed ipsa assiduitate vilescunt, ita ut ex ipsa India, quæ remota est pars orbis à nobis, deserimus nonnulla mirari, quæ ad nos potuerunt miranda perducere.

4. Adamantem lapidem multi apud nos habent, & maxime aurifices insignitoresque gemmarum, qui lapis nec ferro, nec igni, nec aliâ vi ullâ, perhibetur præter hircino sanguine vinci. Sed qui eum habent atque noverunt, numquid ita mirantur, ut hi quibus primum potentia ejus ostenditur? Quibus autem non ostenditur, fortasse nec credunt; aut si credunt, inexperta mirantur; & si contigerit experiri, adhuc quidem mirantur insolita, sed assiduitas experiendi paulatim subtrahit

novimus mirabilem ferri esse raptorem: quod cum primum vidi, vehementer inhorui. Quippe cernebam à lapide ferreum anulum raptum atque suspensum, deinde tamquam ferro quod raperat, vim dedisset suam, communemque fecisset, idem anulus admotus est alteri, eumque suspendit, atque ut ille prior lapidi, sic alter anulus priori anulo cohererebat: accessit eodem modo tertius, accessit & quartus; jamque sibi per mutua circulis nexis, non implicatorum intrinsecus, sed extrinsecus adherentium, quasi catena pependerit anulorum. Quis istam vim lapidis non stupeat, quæ illi non solum inerat, verum etiam per tot suspensa transibat, & invisibilibus ea vinculis subligabat? Sed multo est mirabilius, quod à fratre & cœpiscopo meo Severo Milevitano de isto lapide comperi. Se ipsum namque vidisse narravit, quemadmodum Bathanarius quondam comes Africae, cum apud eum convivaretur Episcopus, eundem protulerit lapidem, & tenuerit sub argento, ferrumque super argentum posuerit; deinde sicut subter movebat manum, qua lapidem tenebat, ita ferrum de super movebatur, atque argento medio nihilque patiente, concitatissimo cursu ac recurso infra lapis ab homine, supra ferrum rapiebatur à lapide. Dixi quod ipse conspexi, dixi quod ab illo audivi, cui tamquam ipse viderim credidi. Quid etiam de isto magnete legerim dicam. Quando juxta eum ponitur adamas, non rapit ferrum, & si jam rapuerat, ut ei appropinquaverit, mox remittit. India mittit hos lapides: sed si eos nos cognovimus jam desistimus admirari, quanto magis illi à quibus veniunt, si eos facillimos habent, sic forsitan habent ut nos calcem, quam miro modo aquâ fervescerent, qua solet ignis extingui, & oleo non fervescerentem, quo solet ignis accendi, quia in promptu nobis est, non miramur.

CAPUT V.

Quanta sint quorum ratio nequeat agnoscere, & tamen eadem vera esse, non sit ambiguum.

1. VERUM TAMEN homines infideles, qui cum divina vel præterita vel futura miracula prædicamus, quæ illis experienda non valemus ostendere, rationem à nobis earum flagitant rerum, quam quoniam non possumus reddere, (excedunt enim vires mentis humanæ,) existimant falsa esse quæ dicimus, ipsi de tot mirabilibus rebus, quas vel videre possumus, vel videmus, debent reddere rationem. Quod si fieri ab homine non posse perviderint, fatendum est eis, non ideo aliquid non fuisse, vel futurum non esse, quia ratio inde non potest reddi, quando quidem sunt ista de quibus similiter non potest. Non itaque pergo per plurima quæ mandata sunt litteris, non gesta atque transacta, sed in locis quibusque manentia, quò si quisquam ire voluerit & potuerit, utrum vera sint, explorabit, sed pauca commemoro. *Agrigentinum Siciliae salem perhibent: cum fuerit admotus igni, velut in aqua fluere; cum verò ipsi aquæ, velut in igne crepitare. *Apud Gramantas quemdam fontem tam frigidum diebus, ut non bibatur; tam fervidum noctibus, ut non tangatur. *In Epiro alium fontem, in quo faces, ut in ceteris, extinguuntur accensæ; sed, non ut in

Severus Milevitanus.

^a Ita MSS. At editi, *illi albedo colore nitescant*.
^b Editi, *miranda res est*. Abest *res* à MSS.
^c Sic MSS. At editi, *candescant*.

^d Apud Lov. *aqua infunditur*.
^e Sic MSS. Editi verò, *præterquam*.
^f Ita MSS. At editi, *quibus*.

* Plin. l. 31. c. 7.
 * Plin. l. 5. c. 5.
 * Plin. l. 2. c. 103. ex Mela l. 3. c. 3.

dicerent, sed qui in Gallia similem noscent non longè à Gratianopoli civitate. De fructibus autem Sodomitarum arborum, non tantum litteræ fide dignæ indicant, verum etiam tam multi se loquuntur expertos, ut hinc dubitare non possim. Cetera verò sic habeo, ut neque affirmanda, neque neganda decreverim: sed ideo etiam ipsa posui, quoniam apud eorum, contra quos agimus, historicos legi: ut ostenderem qualia multa, multique illorum, nulla reddita ratione, in suorum litteratorum scripta litteris credant, qui nobis credere, quando id quod eorum experientiam sensumque transgreditur, omnipotentem Deum dicimus esse facturum, nec reddita ratione dignantur. Nam quæ melior & validior ratio de rebus talibus redditur, quam cum omnipotens ea posse facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prænuntiavit ibi legitur, ubi alia multa prænuntiavit, quæ fecisse monstratur? Ipse quippe faciet, quia se facturum esse prædixit, quæ impossibilia putantur, qui promisit & fecit ut ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

CAPUT VIII.

Non esse contra naturam, cum in aliqua re, cuius natura innotuit, aliquid ab eo quod erat notum incipit esse diversum.

I. S I autem propterea respondent, se non credere quæ de humanis semper arsuris nec umquam morituris corporibus dicimus, quia humanorum corporum naturam novimus longè aliter institutam; unde nec illa ratio hinc reddi potest, quæ de illis naturis mirabilibus reddebatur, ut dici possit, Vis ista naturalis est, rei hujus ista natura est, quoniam scimus humanæ carnis istam non esse naturam: habemus quidem quod respondeamus de litteris sacris, hanc ipsam scilicet humanam carnem aliter institutam fuisse ante peccatum, id est, ut posset numquam perpeti mortem; aliter autem post peccatum, qualis in ærumna hujus mortalitatis innotuit, ut perpetuam vitam tenere non possit. Sic ergo aliter quam nobis nota est, instituetur in resurrectione mortuorum. Sed quoniam istis non credunt litteris, ubi legitur qualis in paradiso vixerit homo, quantumque fuerit à necessitate mortis alienus, quibus utique si crederent, non cum illis de pœna damnatorum, quæ futura est, operosius ageremus; de litteris eorum, qui doctissimi apud illos fuerunt, aliquid proferendum est, quo appareat posse fieri, ut aliter se habeat quæque res, quam prius in rebus innotuerat suæ determinatione naturæ.

2. Est in Marci Varronis libris, quorum inscriptio est, De gente populi Romani, quod eisdem verbis, quibus ibi legitur, & hæc ponam: In celo, inquit, mirabile existit portentum: nam in stella veneris nobilissima, quam Plautus Vesperuginem, Homerus Hesperon appellat, pulcherrimam dicens, Castor scribit tantum portentum existitisse, ut mutaret colorem, magnitudinem, figuram, cursum: quod factum ita neque antea, neque postea sit. Hoc factum a Ogyge rege dicebant a Adrastus Cyzicenus & Dion Neapolites, mathematici nobiles. Hoc certè Varro tantus auctor portentum non appellaret, nisi esse contra naturam videretur. Omnia quippe portenta contra naturam dicimus

a MSS. Ogygo. Vind. Am. & Er. Ogygio. Vide suprâ lib. 18. cap. 8.
b In plenique MSS. Adrastus Cyzicenus, vel Cyzichenus.

esse: sed non sunt. Quomodo est enim contra naturam, quod Dei sit voluntate, cum voluntas tanti utique Conditoris conditæ rei cuiusque natura sit? Portentum ergo sit, non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Quis autem portentorum numerat multitudinem, quæ historiâ gentium continetur? Sed nunc in hoc uno attendamus, quod ad rem de qua agimus pertinet. Quid ita dispositum est ab auctore naturæ cæli & terræ, quemadmodum cursus ordinatissimus siderum? Quid tam raris legibus fixisque firmatum? Et tamen quando ille voluit, qui summo regit imperio ac potestate quod condidit, stella præ ceteris magnitudine atque splendore notissima, colorem, magnitudinem, figuram, & (quod est mirabilius,) sui cursus ordinem legemque mutavit. Turbavit profectò tunc, si ulli jam fuerunt canones astrologorum, quos velut inerrabili computatione de præteritis ac futuris astrorum motibus conscriptos habent, quos canones sequendo ausi sunt dicere hoc quod de Lucifero contigit, nec antea, nec postea contigisse. Nos autem in divinis libris legimus, etiam solem ipsum & stetit, cum hoc à Domino Deo petivisset vir sanctus Jesus Nave, donec coeptum proelium victoria terminaret; & retrosum redisse, ut regi Ezechia quindecim anni ad vivendum additi, hoc etiam prodigio promissioni Dei significarentur adjuncto. Sed ista quoque miracula, quæ meritis sunt concessa sanctorum, quando creduntur facta, magicis artibus tribuunt. Unde illud est quod superius commemoravi dixisse Virgilium, Sistere aquam fluvii, & vertere sidera retrò. Nam & fluvium stetit superius, inferiusque fluxisse, cum populus Dei ductore supra memorato Jesu Nave viam carperet, & Elia propheta transeunte, ac postea discipulo ejus Eliseo id esse factum in sacris litteris legimus; & retrò versum fuisse maximum sidus regnante Ezechia, modò commemoravimus. Quod verò de Lucifero Varro scripsit, non est illic dictum alicui homini petenti id fuisse concessum.

3. Non ergo de notitia naturarum caliginem sibi faciant infideles, quasi non possit in aliqua re divinitus fieri aliud, quam in ejus natura per humanam suam experientiam cognoverunt: quamvis & ipsa quæ in rerum natura omnibus nota sunt, non minus mira sint, essentque stupenda considerantibus cunctis, si solerent homines mirari miramini nisi rara. Quis enim, consulta ratione, non videat in hominum innumerabili numerositate, & tanta naturæ similitudine, valde mirabiliter sic habere singulos singulas facies, ut nisi inter se similes essent, non discerneretur species eorum ab animalibus ceteris; & rursus nisi inter se dissimiles essent, non discernerentur singuli ad hominibus ceteris? Quos ergo similes confitemur, eosdem dissimiles invenimus. Sed mirabilior est consideratio dissimilitudinis, quoniam similitudinem justius videtur exposcere natura communis. Et tamen quoniam quæ sunt rara, ipsa sunt mira, multo amplius admiramur quando duos ita similes reperimus, ut in eis discernendis aut semper, aut frequenter errorem.

4. Sed quod dixi scriptum à Varrone, licet eorum sit historicus idemque doctissimus, fortasse

c Er. & plerique MSS. inerrabili. Vetus liber Corb. inerrabili.

verè factum esse non credunt, aut quia non diu mansit talis ejusdem sideris cursus, sed reditum est ad solitum, minus isto moventur exemplo. Habent ergo aliud, quod etiam nunc possit ostendi, eisque puto debere sufficere, quo commoneantur, cum aliquid adverterint in aliqua institutione naturæ, eamque sibi notissimam fecerint, non se inde Deo debere præscribere, quasi eam non possit in longè aliud, quam eis cognita est, vertere atque mutare. Terra Sodomorum non fuit utique ut nunc est: sed jacebat similis ceteris facie, eademque vel etiam uberiore fecunditate pollebat; nam Dei paradiso in divinis eloquiis comparata est. Hæc postea quam tacta de cælo est, sicut illorum* quoque adtestatur historia, & nunc ab eis qui veniunt ad loca illa conspiciunt, prodigiosa fuligine horrori est, & poma ejus interiorum favillam mendaci superficie maturitate includunt. Ecce non erat talis, & talis est. Et à Conditor naturarum natura ejus in hanc foedissimam diversitatem mirabili mutatione conversa est: & quod post tam longum accidit tempus, tam longo tempore perseverat.

5. Sicut ergo non fuit impossibile Deo, quas voluit instituire, sic ei non est impossibile, in quidquid voluerit, quas instituit, mutare naturas. Unde illorum quoque miraculorum multitudo silvescit, quæ monstra, ostenta, portenta, prodigia nuncupantur: quæ recolere & commemorare si velim, hujus Operis quis erit finis? Monstra sanè dicta perhibent à monstrando, quòd aliquid significando demonstrant; & ostenta ab ostendendo; & portenta à portendendo, id est, præostendendo; & prodigia, quòd porrò dicant, id est, futura prædicant. Sed viderint eorum conjectores, quomodo ex eis five fallantur, five instrictu spirituum, quibus cura est tali pœnâ dignos animos hominum noxiæ curiositatis retibus implicare, etiam vera prædicant, five multa dicendo aliquando in aliquid veritatis incurrant. Nobis tamen ista quæ velut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicuntur, (quo more hominum locutus est & Apostolus, dicendo, contra naturam in olea instum oleastrum factum esse participem pinguedinis oleæ,) & monstra, ostenta, portenta, prodigia nuncupantur, hoc monstrare debent, hoc ostendere, vel præostendere, hoc prædicere, quòd facturus sit Deus, quæ de corporibus hominum se prænuntiavit esse facturum, nulla impediende difficultate, nulla præscribente lege naturæ. Quomodo autem prænuntiaverit, satis in libro superiore docuisse me existimo, decerpendo de Scripturis sanctis & novis & veteribus, non quidem omnia ad hoc pertinentia, sed quæ sufficere huic Operi judicavi.

CAPUT IX.

De gehenna, & æternarum qualitate penarum.
1. Q UOD igitur de sempiterno supplicio damnatorum per suum Prophetam Deus dixit, fiet, omnino fiet: Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exstinguetur. Ad hoc enim vehementius commendandum, etiam Dominus Jesus, cum membra quæ hominem scandalizant pro his hominibus poneret, quos ut sua membra dextra quis diligit, eaque præciperet amputari: Bonum est,

a Vind. Am. Er. & MSS. alius.
b Sic MSS. Editi autem, commoneantur.
c Sic Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. pro his omnibus.
Tom. VII.

A inquit, tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non exstinguetur. Similiter de pede: Bonum est tibi, inquit, claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguetur. Non aliter ait & de oculo: Bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguetur. Non eum piguit uno loco eadem verba ter dicere: quem non terreat ista repetitio, & illius pœnæ comminatio tam vehemens ore divino?

2. Utrumque autem horum, ignem scilicet atque vermem, qui volunt ad animi pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animi serò atque infructuosè pœnitentis eos qui fuerint à regno Dei separati: & ideo ignem pro isto dolore urente non incongruè poni potuisse contendunt: unde illud Apostoli est, Quis scandalizatur, & ego non uror? Eundem* etiam vermem putant intelligendum esse. Nam scriptum est, inquit, Sicut timea vestimentum & vermis lignum, sic meror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animi & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animum autem rodi quodam modo verme mæroris affirmant. Quod etsi credibilis dicitur, quia utique absurdum est, ibi dolorem aut corporis, aut animi defutorum: ego tamen facilius est ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum; & ideo tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam consequens esse intelligitur, etiam si non dicatur, ut corpore sic dolente animus quoque sterili pœnitentiâ crucietur. Legitur quippe & in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Potuit brevius dici, Vindicta impii, Cur ergo dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, id est, & ignis & vermis, pœna erit carnis? Aut si vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quòd secundum carnem vixerit, (propter hoc enim venit in mortem secundam, quam significavit Apostolus dicens, Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini;) eligat quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem; hoc propriè, illud tropicè, aut utrumque propriè corpori. Jam enim satis superius disputavi, posse animalia etiam in ignibus vivere, in unctione sine consumptione, in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi Creatoris: cui hoc possibile esse qui negat, à quo sit quidquid in naturis omnibus miratur ignorat. Ipse enim est Deus, qui omnia in hoc mundo magna & parva miracula quæ commemoravimus, & incomparabiliter plura quæ non commemoravimus, fecit, eademque ipso mundo uno atque omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo unum de duobus quisque quod placet, utrum & vermem ad corpus propriè, an ad animum translato à corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere. Quid autem horum verum sit, res ipsa expeditius indicabit, quando erit scientia tanta sanctorum, ut eis cognoscendarum illarum pœnarum necessaria non sit experientia, sed ea quæ

3. Utrumque autem horum, ignem scilicet atque vermem, qui volunt ad animi pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animi serò atque infructuosè pœnitentis eos qui fuerint à regno Dei separati: & ideo ignem pro isto dolore urente non incongruè poni potuisse contendunt: unde illud Apostoli est, Quis scandalizatur, & ego non uror? Eundem* etiam vermem putant intelligendum esse. Nam scriptum est, inquit, Sicut timea vestimentum & vermis lignum, sic meror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animi & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animum autem rodi quodam modo verme mæroris affirmant. Quod etsi credibilis dicitur, quia utique absurdum est, ibi dolorem aut corporis, aut animi defutorum: ego tamen facilius est ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum; & ideo tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam consequens esse intelligitur, etiam si non dicatur, ut corpore sic dolente animus quoque sterili pœnitentiâ crucietur. Legitur quippe & in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Potuit brevius dici, Vindicta impii, Cur ergo dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, id est, & ignis & vermis, pœna erit carnis? Aut si vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quòd secundum carnem vixerit, (propter hoc enim venit in mortem secundam, quam significavit Apostolus dicens, Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini;) eligat quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem; hoc propriè, illud tropicè, aut utrumque propriè corpori. Jam enim satis superius disputavi, posse animalia etiam in ignibus vivere, in unctione sine consumptione, in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi Creatoris: cui hoc possibile esse qui negat, à quo sit quidquid in naturis omnibus miratur ignorat. Ipse enim est Deus, qui omnia in hoc mundo magna & parva miracula quæ commemoravimus, & incomparabiliter plura quæ non commemoravimus, fecit, eademque ipso mundo uno atque omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo unum de duobus quisque quod placet, utrum & vermem ad corpus propriè, an ad animum translato à corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere. Quid autem horum verum sit, res ipsa expeditius indicabit, quando erit scientia tanta sanctorum, ut eis cognoscendarum illarum pœnarum necessaria non sit experientia, sed ea quæ

4. Utrumque autem horum, ignem scilicet atque vermem, qui volunt ad animi pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animi serò atque infructuosè pœnitentis eos qui fuerint à regno Dei separati: & ideo ignem pro isto dolore urente non incongruè poni potuisse contendunt: unde illud Apostoli est, Quis scandalizatur, & ego non uror? Eundem* etiam vermem putant intelligendum esse. Nam scriptum est, inquit, Sicut timea vestimentum & vermis lignum, sic meror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animi & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animum autem rodi quodam modo verme mæroris affirmant. Quod etsi credibilis dicitur, quia utique absurdum est, ibi dolorem aut corporis, aut animi defutorum: ego tamen facilius est ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum; & ideo tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam consequens esse intelligitur, etiam si non dicatur, ut corpore sic dolente animus quoque sterili pœnitentiâ crucietur. Legitur quippe & in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Potuit brevius dici, Vindicta impii, Cur ergo dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, id est, & ignis & vermis, pœna erit carnis? Aut si vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quòd secundum carnem vixerit, (propter hoc enim venit in mortem secundam, quam significavit Apostolus dicens, Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini;) eligat quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem; hoc propriè, illud tropicè, aut utrumque propriè corpori. Jam enim satis superius disputavi, posse animalia etiam in ignibus vivere, in unctione sine consumptione, in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi Creatoris: cui hoc possibile esse qui negat, à quo sit quidquid in naturis omnibus miratur ignorat. Ipse enim est Deus, qui omnia in hoc mundo magna & parva miracula quæ commemoravimus, & incomparabiliter plura quæ non commemoravimus, fecit, eademque ipso mundo uno atque omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo unum de duobus quisque quod placet, utrum & vermem ad corpus propriè, an ad animum translato à corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere. Quid autem horum verum sit, res ipsa expeditius indicabit, quando erit scientia tanta sanctorum, ut eis cognoscendarum illarum pœnarum necessaria non sit experientia, sed ea quæ

d MSS. Non enim piguit.
e Sic MSS. Editi verò, facilius animo.
f Lov. & in mortem secundam. Abest & à cæteris libris.
R r ij

tunc erit plena atque perfecta, ad hoc quoque A sciendum sapientia sola sufficiat. Nunc enim ex parte scimus, donec veniat quod perfectum est. Dum tamen nullo modo illa corpora talia futura esse credamus, ut nullis ab igne afficiantur doloribus.

CAPUT X.

An ignis gehenna, si corporalis est, possit malignos spiritus, id est, demones incorporeos tactu suo adurere.

1. Hic occurrit querere, si non erit ignis B incorporalis, sicut est animi dolor, sed corporalis, tactu noxius, ut eo possint corpora cruciari; quomodo in eo erit etiam poena spirituum malignorum? Idem quippe ignis erit, supplicio scilicet hominum adtributus & demonum, dicente Christo, Discedite a me maledicti in ignem eternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Nisi quia sunt quedam sua etiam demonibus corpora, sicut doctis hominibus visum est, ex isto aere crasso atque humido, cujus impulsus vento flante sentitur. Quod genus elementum si nihil igne perpeti possit, non vreret servefactus in balneis. Ut enim urat, prior uritur, facitque quod patitur. Si autem quisquam nulla habere corpora demones asseverat, non est de hac re aut laborandum operosa inquisitione, aut contentiosa disputatione certandum. Cur enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poenam corporalis ignis affigi, si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei, & nunc potuerunt includi corporalibus membris, & tunc poterunt corporum vinculis insolubiliter alligari? Adhaerebunt ergo, si eis nulla sunt corpora, spiritus demonum, immo spiritus demones, licet incorporei, corporeis ignibus cruciandi: non ut ignes ipsi, quibus adhaerebunt, eorum junctura inspicientur, & animalia fiant, quae constant spiritu & corpore, sed, ut dixi, miris & ineffabilibus modis adherendo, accipientes ex ignibus poenam, non dantes ignibus vitam. Quia & iste alius modus, quo corporibus adherent spiritus, & animalia fiunt, omnino mirus est, nec comprehendi ab homine potest, & hoc ipse homo est.

Matth. 25. 41.

* V. id. Syn. 11. ad. 4.

Luca 16. 24.

Apo. 20. 9.

Matth. 25. 41.

* Et. & Lov. incorporalis noxius. Redundat noxius, nec est in MSS. 11

CAPUT XI.

An hoc ratio justitiae habeat, ut non sint extensiora poenarum tempora, quam fuerint peccatorum.

Sic autem quidam eorum, contra quos defendimus Civitatem Dei, injustum putant, ut pro peccatis quamlibet magnis, parvo scilicet tempore perpetratis, poenam quisque damnetur aeterna; quasi ullius id unquam justitia legis adtendat, ut tanta mora temporis quisque puniatur, quantam mora temporis unde puniretur admisit. Octo genera poenarum in legibus esse scribit Tullius, poenarum genera. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, servitutem. Quid horum est quod in breve tempus pro cujusque peccati celeritate coartetur, ut tanta vindicetur mortalia, quantam deprehenditur perpetratum, nisi forte talio? Id enim agit, ut hoc patiatur quisque quod fecit. Unde illud est Legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Fieri enim potest, ut tam brevi tempore quisque amittat oculum severitate vindictae, quam tulit ipse alteri improbitate peccati. Porro autem si alienae feminae osculum infixum, rationis sit verbere vindicare, nonne qui illud puncto temporis fecerit, incomparabili horarum spatio verberatur, & suavis voluptatis exiguae diuturno dolore punitur? Quid, in vinculis numquid tam diu quisque judicandus esse debere, quam diu fecit unde meruit alligari, cum justissime annonas poenas servus in compedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrime transeunte vel laceravit dominum, vel plagavit? Jam vero damnum, ignominia, exilium, servitus, cum plerumque sic infliguntur, ut nullam veniam relaxentur, nonne pro hujus vitae modo similia poenis videntur aeternis? Ideo quippe aeterna esse non possunt, quia nec ipsa vita, quae his plebitur, porrigitur in aeternum: & tamen peccata, quae vindicantur longissimi temporis poenis, brevissimo tempore perpetrantur; nec quisquam existit qui censeret tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est vel homicidium, vel adulterium, vel sacrilegium, vel quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine, sed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendum. Qui vero pro aliquo grandi crimine morte multatur, numquid mora qua occiditur, quae brevis est, ejus supplicium leges aestimant, & non quod eum in sempiternum auferunt de societate viventium? Quod est autem de ista Civitate mortali homines supplicio primae mortis, hoc est de Civitate illa immortalis homines supplicio secundae mortis auferre. Sicut enim non efficiunt leges hujus Civitatis, ut in eam quisque revocetur occisus; sic nec illius, ut in vitam revocetur aeternam, secunda morte damnatus. Quomodo ergo verum est, inquit, quod ait Luca 6. 38. Christus vester, In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis, si temporale peccatum supplicio punitur aeterno? Nec adtendunt, non propter aequale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali, id est, ut qui mala fecerit, mala patiatur, eandem dictam fuisse mensuram. Quamvis hoc in ea re proprie possit accipi, de qua Dominus cum hoc diceret, loquebatur, id est, de iudiciis & condemnationibus. Proinde qui iudicat & condemnat injuste, si iudicatur & condemnat iuste, in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quod dedit. Iudicio enim fecit, iudi-

Poenarum genera.

Exodi 21. 24.

Luca 6. 38.

V. Ep. 102. ad Deogratias 9. 4.

11 Editi, Numquid ibi. Absit ibi à MSS.

cio patitur: quamvis fecerit damnatione quod A iniquum est, patiatur damnatione quod iustum est.

CAPUT XII.

De magnitudine praevagationis primae, ob quam aeterna poena omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint Salvatoris.

Sed poena aeterna ideo dura & injusta sensibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimae purissimaeque sapientiae, quo sentiri possit quantum nefas in illa prima praevagatione commissum sit. Quanto enim magis homo fruebatur Deo, tanto majore impietate dereliquit Deum, & factus est malo dignus aeterno, qui hoc in se peremit bonum, quod esse posset aeternum. Hinc est universa generis humani massa damnata: quoniam qui hoc primitus admisit, cum ea quae in illo fuerat radicata sua stirpe punitus est, ut nullus ab hoc iusto debitoque supplicio, nisi misericordia & indebita gratia liberetur, atque ita disperiatur genus humanum, ut in quibusdam demonstraretur quid valeat misericors gratia, in ceteris quid iusta vindicta. Neque enim utrumque demonstraretur in omnibus: quia si omnes remanerent in poenis iustae damnationis, in nullo appareret misericors gratia redimentis: rursus si omnes à tenebris transferrentur in lucem, in nullo appareret severitas ultionis. In qua propterea multo plures quam in illa sunt, ut sic ostendatur quid omnibus deberetur. Quod si omnibus redderetur, iustitiam vindicantis iuste nemo reprehenderet: quia vero tam multi exinde liberantur, est unde agantur maximae gratiae gratuito muneri liberantis.

Homines lapsus.

a

b

c

Enoid. 6.

CAPUT XIII.

Contra opinionem eorum, qui putant criminosis supplicia post mortem causa purgationis adhiberi.

PLATONICI quidem, quamvis impunita nulla velint esse peccata, tamen omnes poenas emendationi adhiberi putant, vel humanis inflictae legibus, vel divinis, sive in hac vita, sive post mortem, si aut parcat hinc cuique, aut ita plebitur ut hinc non corrigatur. Hinc est Maronis illa sententia, ubi cum dixisset de terrenis corporibus moribundisque membris, quod animae Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, nec auras Suspiciunt, clausae tenebris & carcere caeco: secutus adunxit, atque ait, Quin & supremo cum lumine vita reliquit: id est, cum die novissimo reliquit eas ista vita. Non tamen (inquit) omne malum miseris, nec funditus omnes Corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est Multa diu concreta modis inolescere miris. Ergo exercentur poenis, veterumque malorum Supplicia expendunt: aliae panduntur inanes Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto Insectum eluitur scelus, aut exuritur igni. Qui hoc opinantur, nullas poenas nisi purgatorias volunt esse post mortem, ut quoniam terris superiora sunt elementa, aqua, aer, ignis, ex aliquo istorum mundetur per expiatorias poenas, quod

* Plerique MSS. primus. b Verbum redimentis absit à MSS. c In MSS. plerique, veritas.

terrena contagione contractum est. Aer quippe accipitur in eo quod ait, Suspensae ad ventos. Aqua in eo quod ait, Sub gurgite vasto. Ignis autem suo nomine expressus est, cum dixit, Aut exuritur igni. Nos vero etiam in hac quidem mortali vita esse quaedam poenas purgatorias confitemur, non quibus affliguntur, quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pejor; sed illis sunt purgatoriae, qui eis coerciti corriguntur. Ceterae omnes poenae, sive temporariae, sive sempiternae, sicut unusquisque divinam providentiam tractandus est, inferuntur, vel pro peccatis sive praeteritis, sive in quibus adhuc vivit ille qui plebitur, vel pro exercendis declarandisque virtutibus, per homines & angelos, seu bonos seu malos. Nam & si quisquam mali aliquid alterius improbitate vel errore patiatur, peccat quidem homo, qui vel ignorantiam, vel injustitiam cuiquam mali aliquid facit: sed non peccat Deus, qui iusto, quamvis occulto, iudicio fieri sinit. Sed temporarias poenas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii & nunc & tunc, verumtamen ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem omnes veniunt in sempiternas poenas, quae post illud iudicium sunt futurae, qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam, quod in isto non remittitur, remitti in futuro saeculo, id est, ne futuri saeculi aeterno supplicio puniantur, jam supra diximus.

CAPUT XIV.

De poenis temporalibus istius vitae, quibus subiecta est humana conditio.

RARISSIMI sunt autem qui nullas in hac vita, sed tantum post eam poenas luunt. Fuisse tamen aliquos, qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint, quietamque duxerint vitam, ipsi & novimus & audivimus: quamquam vita ipsa mortalium tota poena sit, quia tota tentatio est, sicut sacrae litterae personant, ubi scriptum est, Numquid non tentatio est vita humana super terram? Non enim parva poena est ipsa insipientia, vel imperitia, quae usque adeo fugienda merito iudicatur, ut per poenas doloribus plenas pueri cogantur quaeque artificia vel litteras discere: ipsumque discere, ad quod poenis adiguntur, tam poenale est eis, ut nonnunquam ipsas poenas per quas compelluntur discere, malint ferre, quam discere. Quis autem non exhorreat, & mori eligat, si ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rursus infantia? Quae quidem quod non à risu, sed à fletu orditur hanc lucem, quid malorum ingressa sit, nesciens propheta quodam modo. Solum, quando natus est, ferunt risisse Zoroastrem, nec ei boni aliquid monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inventor: quae quidem illi nec ad praesentis vitae vanam felicitatem contra suos inimicos prodesse potuerunt. A Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse Bactrianorum, bello superatus est. Prorsus quod scriptum est, Grave jugum super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturae in matrem omnium, usque adeo impleri necesse est, ut ipsi parvuli per lavacrum regenerationis ab originalis peccati, quo solo tenebantur,

Matth. 13. 32.

Job 7. 1.

* Plin. l. 7. c. 16.

Eccli. 40.

d Vind. Am. & MSS. quisque. e Editi, his sunt futurae. Absit his ab omnibus MSS.

vinculo jam soluti, mala multa patientes, nonnulli & incurfus spirituum malignorum aliquando patiantur. Quæ quidem passio abfit ut eis obfit, si hanc vitam in illa ætate etiam ipsa passione in-gravescente & animam de corpore excludente finierint.

CAPUT XV.

Quod omne opus gratiæ Dei eruenis nos de profunditate veteris mali, ad futuri sæculi pertineat novitatem.

VERUM TAMEN in gravi jugo quod positum est super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium, etiam hoc malum mirabile reperitur, ut sobrii simus, atque intelligamus hanc vitam de peccato illo nimis nefario, quod in paradiso perpetratum est, factam nobis esse pœna-lem, totumque quod nobiscum agitur per Testa-mentum novum, non pertinere nisi ad novi sæ- culi hereditatem novam, ut hinc pignore accepto, illud cujus hoc pignus est suo tempore consequa- mur: nunc autem ambulemus in spe, & proficien- tes de die in diem, spiritu facta carnis mortifice- mus. Novit enim Dominus qui sunt ejus: & Quot quot Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei, sed gratiâ, non naturâ. Unicus enim naturâ Dei Filius, propter nos misericordiâ factus est filius hominis, ut nos naturâ filii hominis, filii Dei per illum gratiâ fieremus. Manens quippe ille im- mutabilis, naturam nostram in qua nos susciperet, suscepit à nobis; & tenax divinitatis suæ, nostræ in- firmitatis particeps factus est, ut nos in melius com- mutati, quod peccatores mortalesque sumus, ejus immortalis & justæ participatione amittamus, & quod in natura nostra bonum fecit, impletum sum- mo bono in ejus naturæ bonitate servemus. Sicut enim per unum hominem peccantem in hoc tam grave malum devenimus: ita per unum hominem eundemque Deum justificantem ad illud bonum tam sublime veniemus. Nec quisquam se debet ab isto ad illum transisse confidere, nisi cum ibi fuerit, ubi tentatio nulla erit; nisi pacem tenuerit, quam belli hujus, in quo caro concupiscit ad- versus spiritum & spiritus adversus carnem, mul- tis & variis certaminibus quærit. Hoc autem bel- lum numquam ullum esset, si natura humana per liberum arbitrium in reitudine, in qua facta est, persistisset. Nunc verò quæ pacem felix cum Deo habere noluit, secum pugnat infelix, & cum sit hoc malum miserabile, melius est tamen quam priora vitæ hujus. Melius configitur quippe cum vitiis, quam cum sine ulla confictione dominan- tur. Melius est, inquam, bellum cum spe æternæ pacis, quam sine ulla liberationis cogitatione cap- tivitas. Cupimus quidem etiam hoc bello care- re, & ad capeffendam ordinatissimam pacem, ubi firmissima stabilitate potioribus inferiora sub- dantur, igne divini amoris accendimur. Sed si (quod abfit) illius tanti boni spes nulla esset, malle debuimus in hujus conflictationis molestia remanere, quam vitiis in nos dominationem non eis resistendo permittere.

Rom. 8. 13

1. Tim. 2. 19.

Rom. 8. 14.

Rom. 5. 12.

Gal. 5. 17.

a Edici, hoc medium miserabile. Plerique MSS. hoc malum mira- bile: scilicet in parvulis ipsi regeneratis, de quibus superiore capite. b Sola editio Lov. per illius gratiam. c Ita omnes MSS. At editi, ejus immortalitatis & justitiæ: paulò- que post loco impletum, iidem habebant impleti. d Sic MSS. Editi verò, & hoc quoque cum malum sit miserabile.

CAPUT XVI.

Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates.

VERUM tanta est Dei misericordia in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam, ut etiam prima hominis ætas, id est, infantia quæ si- ne ullo renisu subjacet carni, & secunda quæ pueritia nuncupatur, ubi nondum ratio suscepit hanc pugnam, & ferè sub omnibus vitiosis dele- ctationibus jacet, quia licet jam fari valeat, & ideo infantiam transisse videatur, nondum in ea est præcepti capax infirmitas mentis; si sacramenta Mediatoris acceperit, etiam si hanc in eis annis vi- tam finiat, translata scilicet à potestate tenebra- rum in regnum Christi, non solum pœnis non præparetur æternis, sed ne ulla quidem post mor- tem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit enim sola spiritalis regeneratio, ne post mortem obfit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cum autem ventum fuerit ad ætatem, quæ præ- ceptum jam capit, & subdi potest legis imperio, suscipiendum est bellum contra vitia, & gerendum acriter, ne ad damnabilia peccata perducatur. Et si quidem nondum victoriarum consuetudine ro- borata sunt, facilius vincuntur & cedunt: si autem vincere atque imperare consueverunt, laborio- sâ difficultate superantur. Neque id fit veraciter atque sinceriter, nisi verè delectatione justitiæ: hæc est autem in fide Christi. Nam si lex jubens adfit, & spiritus juvans desit, per ipsam prohibi- tionem desiderio crescente atque vincente pec- cati, etiam reatus prævaricationis accedit. Non- numquam sanè apertissima vitia aliis vitiis vincun- tur occultis, quæ putantur esse virtutes, in qui- bus regnat superbia & quædam sibi placendi al- titudo ruinosa. Tunc itaque victa vitia deputanda sunt, cum Dei amore vincuntur, quem nisi Deus ipse non donat, nec aliter nisi per Mediatorem Dei & hominum hominem Jesum Christum, qui factus est particeps mortalitatis nostræ, ut nos participes faceret divinitatis suæ. Paucissimi autem sunt tantæ felicitatis, ut ab ipsa ineunte adolef- centia nulla damnabilia peccata committant, vel in flagitiis, vel in facinoribus, vel in nefariæ cu- jusquam impietatis errore, sed magna spiritus lar- gitate opprimat, quidquid eis posset carnali de- lectatione dominari. Plurimi verò præcepto legis accepto, cum prius victi fuerint prævalentibus vi- tiis & prævaricatores ejus effecti, tunc ad gratiam confugiunt adjuvantem, qua fiant & amariùs pœ- nitendo, & vehementiùs pugnando, prius Deo subditi, atque ita carni præpositâ mente victores. Quisquis igitur cupit pœnas evadere sempiternas, non solum baptizetur, verum etiam justificetur in Christo, ac sic verè transeat à diabolo ad Chri- stum. Purgatorias autem pœnas nullas futuras opi- netur, nisi ante illud ultimum tremendumque ju- dicium. Nequaquam tamen negandum est, etiam ipsum æternum ignem pro diversitate meritorum quamvis malorum aliis leviolem, aliis futurum esse graviolem, sive ipsius vis atque ardor pro pœ- na digna cujusque varietur, sive ipse æqualiter ardeat, sed non æquali molestiâ sentiat.

Rom. 9. 23.

B: Illi cum vitiis ge- rendum.

g

h

i

e Abest cum à pluribus MSS. f Lov. infirmiora. Editi alii & plerique MSS. inferiora. g MSS. consueverunt: & sic alibi passim. h Vind. Am. Er. & aliquot MSS. vera. i Et. & nonnulli MSS. quidquid in eis posset carnali delectatione damnari.

CAPUT XVII.

De his qui putant nullorum hominum pœnas in æternum esse mansuras.

NUNC jam cum misericordiis nostris agen- dum esse video, & pacificè disputandum, qui vel omnibus illis hominibus, quos justissimus Judex dignos gehennæ supplicio judicabit, vel quibusdam eorum nolunt credere pœnam sempiternam futuram, sed post certi temporis metas pro- cujusque peccati quantitate longioris sive bre- vioris eos inde existimant liberandos. Qua in re misericordior profectò fuit Origenes, qui & ipsum diabolum atque angelos ejus post graviora pro- meritis & diuturniora supplicia ex illis cruciati- bus eruendos atque sociandos sanctis Angelis cre- didit. Sed illum & propter hoc, & propter alia nonnulla, & maxime propter alternantes sine ces- satione beatitudines & miserias, & statutis sæculo- rum intervallis ab istis ad illas, atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles, non immeritò reprobavit Ecclesia: quia & hoc quod misericordis videbatur amisit, faciendo sanctis veras miserias quibus pœnas luerent, & falsas beatitudines in quibus verum ac securum, hoc est, sine timore cer- tum sempiterni boni gaudium non haberent. Longè autem aliter istorum misericordia humano errat affectu, qui hominum illo judicio damnatorum miserias temporales, omnium verò qui vel citiùs vel tardiùs liberantur, æternam felicitatem putant. Quæ sententia si propterea bona & vera quia mi- sericors est, tanto erit melior & verior quanto misericordior fuerit. Extendatur ergo ac profun- datur fons hujus misericordiæ usque ad damnatos angelos, saltem post multa atque prolixa quan- tumlibet sæcula liberandos. Cur usque ad univer- sam naturam manat humanam, & cum ad ange- licam ventum fuerit, mox arefcit? Non audent tamen se ulterius miserando porrigere, & ad li- berationem ipsius quoque diaboli pervenire. Ver- tum si aliquis audeat, vincit nempe istos, & tamen tanto invenitur errare deformiùs, & contra recta Dei verba perversius, quanto sibi videtur sentire clementiùs.

Origenis sententia de salvan- do etiam diabolo.

CAPUT XVIII.

De his qui novissimo judicio, propter intercessiones sanctorum, neminem hominum putant esse damnandum.

SUNT etiam, quales in colloctionibus no- stris ipse sum expertus, qui cum venerari videantur Scripturas sanctas, moribus improban- di sunt, & agendo causam suam, multo majorem quam isti misericordiam Deo tribuunt erga hu- manum genus. Dicunt enim de malis & infideli- bus hominibus divinitus quidem verum prædictum esse, quod digni sunt pœnâ: sed cum ad ju- dicium ventum fuerit, misericordiam esse superatu- ram. Donabit enim eos, inquiunt, misericors Deus precibus & intercessionibus sanctorum fuorum. Si enim orabant pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbunt humiles supplicesque prostratos? Neque enim credendum est, aiunt, tunc amissuros sanctos viscera miseri- cordiæ, cum fuerint plenissimæ ac perfectissimæ sanctitatis, ut qui tunc orabant pro inimicis suis, quando & ipsi sine peccato non erant, tunc non orent pro supplicibus suis, quando nullum cepe-

a Lov. longiores sive breviores. Editi verò alii & MSS. longioris sive brevioris: ut referatur ad temporis.

rint habere peccatum. Aut verò Deus tunc eos non exaudiet tot & tales filios suos, quando in tanta eorum sanctitate nullum inveniet orationis impedimentum? Testimonium verò Psalmi, & illi quidem qui permittunt infideles atque impios homines saltem longo tempore cruciari, & postea de malis omnibus erui, sed magis isti pro se dicunt esse, ubi legitur: Numquid obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua miserationes suas? Ira ejus est, inquiunt, ut omnes indigni beatitudine sempiterna, ipso judicante puniantur supplicio sempiterno. Sed si vel longum, vel prorsus ullum esse permiserit, profectò ut possit hoc fieri, contine- bit in ira sua miserationes suas, quod eum Psal- mus dicit non esse facturum. Non enim ait, Num- quid diu continebit in ira sua miserationes suas? sed quòd prorsus non continebit, ostendit.

Psal. 70. 10.

2. Sic ergo isti volunt judicii Dei comminatio- nem non esse mendacem, quamvis sit neminem damnaturus, quemadmodum ejus comminatio- nem, qua dixit everfurum se esse Ninivem civita- tem, mendacem non possumus dicere; & tamen non factum est, inquiunt, quod sine ulla condi- tione prædixit. Non enim ait, Ninive evertetur, si non egerint penitentiam, seque correxerint: sed hoc non addito prænuñtiavit futuram ever- sionem illius civitatis. Quam comminationem pro- pterea veracem putant, quia hoc prædixit Deus quod verè digni erant pati, quamvis hoc non esset ipse facturus. Nam & si penitentibus peper- cit, inquiunt, utique illos penitentiam non igno- rabat acturos, & tamen absolutè ac definitè eo- rum everfionem futuram esse prædixit. Hoc ergo erat, inquiunt, in veritate severitatis, quia id erant digni, sed in ratione miserationis non erat, quam non continuit in ira sua, ut ab ea pœna supplici- bus parceret, quam fuerat contumacibus com- minatus. Si ergo tunc pepercit, aiunt, quando sanctum suum Prophetam fuerat parcendo con- tristaturus, quanto magis tunc miserabiliùs sup- plicibus parceret, quando ut parcat omnes san- cti ejus orabunt? Sed hoc quod ipsi suis cordibus suspicantur, ideo putant Scripturas tacuisse divi- nas, ut multi se corrigant, vel prolixarum vel æter- narum timore pœnarum, & sint qui possint orare pro eis, qui se non correxerint: nec tamen opi- nantur omni modo id eloquia divina tacuisse. Nam quòd pertinet, inquiunt, quòd scriptum est, Quam multa multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam ab- scondisti metuentibus te! nisi ut intelligamus propter timorem fuisse absconditam misericordiæ divinæ tam multam secretamque dulcedinem? Addunt etiam propterea dixisse Apostolum, Conclust enim Deus omnes in infidelitate, ut omnium miseretur, quò significaret, quòd ab illo nemo damnabitur. Nec isti tamen qui hoc sentiunt, hanc opinionem suam usque ad liberationem vel nullam damna- tionem diaboli atque angelorum ejus extendunt. Humanâ quippe circa solos homines moventur misericordiâ, & causam maxime agunt suam, per- generalem in genus humanum quasi Dei misera- tionem impunitatem falsam suis perditis moribus pollicentes: ac per hoc superabunt eos in prædia- canda Dei misericordia, qui hanc impunitatem etiam principi dæmonum & ejus satellitibus pol- licentur.

1ona 3. 4.

Psal. 30. 20.

Rom. 11. 32.

b Vox pœnâ abest ab editis Vind. Am. Er. & omnibus MSS.

CAPUT XIX.

De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hereticis, propter participationem corporis Christi.

ITEM sunt alii, ab aeterno supplicio liberationem, necipsis saltem omnibus hominibus promittentes, sed tantummodo Christi baptisate abluti, qui participes fiunt corporis ejus, quomodolibet vixerint, in quacumque haeresi vel impietate fuerint, propter illud quod ait Jesus, Hic est panis qui de caelo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de caelo descendit. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivei in aeternum. Ab aeterna ergo morte, inquit, necesse est istos erui, & ad vitam aeternam quancumque perduci.

CAPUT XX.

De his qui non omnibus, sed eis tantum qui apud catholicos sunt renati, etiamsi postea in multa crimina erroreque proruperint, indulgentiam pollicentur.

ITEM sunt qui hoc nec omnibus habentibus baptismatis Christi & ejus corporis sacramentum, sed solis catholicis, quamvis male viventibus pollicentur, quia non solo sacramento, sed re ipsa manducaverunt corpus Christi, in ipso ejus corpore constituti, de quo dicit Apostolus, Unus panis, unum corpus multi sumus: ut etiamsi postea in aliquam haeresim vel etiam in gentilium idololatram lapsi fuerint, tantum quia in corpore Christi, id est, in Ecclesia catholica sumserunt baptismum Christi & manducaverunt corpus Christi, non moriantur in aeternum, sed vitam quandoque consequantur aeternam; atque illa omnis impietas quanto major fuerit, non eis valeat ad aeternitatem, sed ad diuturnitatem magnitudinemque poenarum.

CAPUT XXI.

De his qui eos qui permanent in catholica fide, etiamsi pessime vixerint, & ob hoc uri meruerint, tamen propter fidei fundamentum salvandos esse definiunt.

SUNT autem qui propter id quod scriptum est, Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit: non nisi in Ecclesia catholica perseverantibus, quamvis in ea male viventibus, hoc promittunt, per ignem videlicet salvandis merito fundamenti, de quo ait Apostolus, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem aedificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestabitur. Dies enim declarabit; quoniam in igne revelabitur, & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit quod superaedificavit, mercedem accipiet. Si cuius opus autem arserit, damnatum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Dicunt ergo cujuslibet vitae catholicum Christianum Christum habere in fundamento, quod fundamentum nulla haeresis habet a corporis ejus unitate praecisa. Et ideo propter hoc fundamentum, etiamsi male vitae fuerit catholicus Christianus, velut qui superaedificaverit ligna, fenum, stipulam, putant eum salvum fieri per ignem, id est, post poenas ignis illius liberari, quo igne in ultimo judicio punientur mali.

Johan. 6. 50. & c.

1. Cor. 10. 17.

Matth. 24. 13.

1. Cor. 3. 11.

CAPUT XXII.

De his qui putant ea crimina, quae inter elemosynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium non vocari.

COMPERI etiam quosdam putare eos tantummodo arduos illius aeternitate supplicii, qui pro peccatis suis facere dignas elemosynas negligunt, juxta illud apostoli Jacobi: Iudicium Iacobi 2. 17. autem sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam. Qui ergo fecerit, inquit, quamvis mores in melius non mutaverit, sed inter ipsas suas elemosynas nefarie ac nequiter vixerit, iudicium illi cum misericordia futurum est, ut aut nulla damnatione plectatur, aut post aliquod tempus sive parvum, sive prolixum, ab illa damnatione liberetur. Ideo Iudicem ipsum vivorum atque mortuorum noluisse existimant aliud commemorare se esse dicturum, sive dextris quibus est vitam daturus aeternam, sive sinistris quos aeterno supplicio damnaturus, nisi elemosynas sive factas, sive non factas. Ad hoc pertinere aiunt & in oratione Dominica quotidianam postulationem: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quisquis enim illi qui in eum peccavit, dimittit ignoscendo peccatum, procul dubio elemosynam facit. Quam rem Dominus sic ipse commendavit, ut diceret, Si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis & Pater vester peccata vestra: si autem non dimiseritis hominibus, neque Pater vester qui in caelis est, dimittet vobis. Ergo & ad hoc genus elemosynarum pertinet quod ait apostolus Jacobus, iudicium futurum sine misericordia ei qui non fecit misericordiam. Nec dixit Dominus, inquit, magna vel parva, sed, Dimittet vobis Pater vester peccata vestra, si & vos dimiseritis hominibus. Ac per hoc putant etiam eis qui perdit vixerint, donec claudant diem vitae huius extremum, per hanc orationem, qualiacumque & quantacumque fuerint, omnia quotidie peccata dimitti, sicut ipsa quotidie frequentatur oratio, si hoc tantummodo custodire meminerint, ut quando ab eis veniam petunt, qui eos peccato qualicumque laeserunt, ex corde dimittant. Cum ad haec omnia, Deo donante, respondero, liber iste claudendus est.

CAPUT XXIII.

Contra opinionem eorum qui dicunt nec diaboli, nec hominum malorum perpetua futura supplicia.

AC cur Ecclesia ferre nequiverit hominum disputationem, diabolo etiam post maximas & diuturnissimas poenas, purgationem vel indulgentiam pollicentem. Neque enim tot sancti & sacris veteribus ac novis litteris eruditi, mundationem & regni caelorum beatitudinem post qualiacumque & quantacumque supplicia, qualibuscumque & & quantiscumque angelis inviderunt: sed potius viderunt divinam vacuari vel infirmari non posse sententiam, quam se Dominus praenuntiavit in iudicio prolaturum atque dicturum, Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui parati estis diabolo & angelis ejus. Sic quippe ostendit aeterno igne diabolum & angelos ejus arduos. Et quod scriptum est in Apocalypsi: Diaboli qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, quo & bestia & pseudopropheta, & cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum. Quod ibi dictum est aeternum, hic dictum est in saecula saeculorum: quibus verbis

Matth. 25.

Matth. 6.

1. Tim. 2.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Apo. 10.

ni.

nihil Scriptura divina significare consuevit, nisi a quod finem non habet temporis. Quamobrem prorsus nec alia causa, nec justior atque manifestior inveniri potest, cur verissima pietate teneatur fixum & immobile, nullum regressum ad justitiam vitamque sanctorum diabolum & angelos ejus habituros, nisi quia Scriptura, quae neminem fallit, dicit eis Deum non pepernisse, & sic ab illo esse interim praedamnatos, ut carceribus caliginis inferi retrufi traderentur servandi, atque ultimo iudicio puniendi, quando eos aeternus ignis accipiet, ubi cruciabuntur in saecula saeculorum. Quod si ita est, quomodo ab huius aeternitate poenae, vel univervi, vel quidam homines post quantumlibet temporis subtrahentur, ac non statim enervabitur fides, qua creditur sempiternum damnationum futurum esse supplicium? Si enim quibus dicitur, Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus, vel univervi vel aliqui eorum non semper ibi erunt; quid causae est cur diabolum & angeli ejus semper ibi futuri esse credantur? An forte Dei sententia, quae in malos & angelos & homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falsa? Ita plane hoc erit, si non quod Deus dixit, sed quod suspicantur homines plus valebit. Quod fieri quia non potest, non argumentari adversus Deum, sed divino potius, dum tempus est, debent parere praecipio, qui sempiterno cupiunt carere supplicio. Deinde quale est aeternum supplicium pro igne diuturni temporis existimare, & vitam aeternam credere sine eum, cum Christus eodem ipso loco, in una eademque sententia dixerit utrumque complexus, Sic ibunt isti in supplicium aeternum, justi autem in vitam aeternam? Si utrumque aeternum, profecto aut utrumque cum sine diuturnum, aut utrumque sine sine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata sunt, hinc supplicium aeternum, inde vita aeterna. Dicere autem in hoc uno eodemque sensu, Vita aeterna sine fine erit, supplicium aeternum finem habebit, multum absurdum est. Unde, quia vita aeterna sanctorum sine fine erit, supplicium quoque aeternum quibus erit, finem procul dubio non habebit.

CAPUT XXIV.

Contra eorum sensum, qui in iudicio Dei omnibus reis propter sanctorum preces putant esse parcendum.

HOC autem & adversus eos valet, qui suas agentes causas contra Dei venire verba, velut misericordiam majore conantur; ut ideo videlicet vera sint, quia ea quae dixit homines esse passuros, pati digni sunt, non quia passuri sunt. Donabit enim eos, inquit, precibus sanctorum fuorum, etiam tunc tanto magis orantium pro inimicis suis, quanto sunt utique sanctiores, eorumque efficacior est oratio, & exauditione Dei dignior, jam nullum habentium omnino peccatum. Cur ergo eadem perfectissima sanctitate, & cuncta impetrare valentibus mundissimis & mi-

2. Petri 2.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

Matth. 25.

sericordissimis precibus, etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus est ignis aeternus, ut Deus sententiam suam mitiget, & reflectat in melius, eosque ab illo igne faciat alienos? An erit forsitan quisquam, qui & hoc futurum esse praesumat, affirmans etiam sanctos Angelos simul cum sanctis hominibus, qui tunc aequales erunt Angelis Dei, pro damnandis & angelis & hominibus oraturos, ut misericordiam non patiantur, quod veritate merentur pati? Quod nemo sanae fidei dixit, nemo dicturus est. Alioqui nulla causa est, cur non etiam nunc pro diabolo & angelis ejus oret Ecclesia, quam Magister Deus pro inimicis suis iussit orare. Haec igitur causa, qua fit ut nunc Ecclesia non oret pro malis angelis, quos suos esse novit inimicos, eadem ipsa causa est, qua fiet ut in illo tunc iudicio etiam pro hominibus aeterno igne cruciandis, quamvis perfecta sit sanctitate, non oret. Nunc enim propterea pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est poenitentiae fructuosae. Nam quid maxime pro eis orat, nisi ut det illis Deus, sicut dicit Apostolus, poenitentiam, & respiciant de diaboli laqueis, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem? Denique si de aliquibus ita certa esset, ut qui sint illi, etiam nosset, qui licet adhuc in hac vita sint constituti, tamen praedestinati sunt in aeternum ignem ire cum diabolo; tam pro eis non oraret, quam nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est, orat pro omnibus dumtaxat hominibus inimicis suis in hoc corpore constitutis: nec tamen pro omnibus exauditur. Pro his enim solis exauditur, qui etsi adversantur Ecclesiae; ita tamen sunt praedestinati, ut pro eis exaudiat Ecclesia, & filii efficiantur Ecclesiae. Si qui autem usque ad mortem habebunt cor impunitens, nec ex inimicis convertentur in filios, numquid jam pro eis, id est, pro talium defunctorum spiritibus orat Ecclesia? Quid ita, nisi quia jam in parte diaboli computatur, qui, dum esset in corpore, non est translatus ad Christum?

2. Eadem itaque causa est, cur non oretur tunc pro hominibus aeterno igne puniendis, quae causa est, ut neque nunc, neque tunc oretur pro angelis malis: quae itidem causa est, ut quamvis pro hominibus, tamen jam nec nunc oretur pro infidelibus impiisque defunctis. Nam pro defunctis quibusdam, vel ipsius Ecclesiae, vel quorundam piorum exauditur oratio: sed pro his quorum in Christo regenerantium nec usque adeo vita in corpore male gesta est, ut tali misericordia iudicentur digni non esse, nec usque adeo bene, ut talem misericordiam reperiantur necessariam non habere. Sicut etiam facta resurrectione mortuorum non deerunt quibus post poenas, quas patiebantur spiritus mortuorum, impertiantur misericordia, ut in ignem non mittantur aeternum. Neque enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittatur neque in hoc saeculo, neque in futuro,

Spiritus patiuntur purgatos receptis corporibus, aeterni ignis supplicii non tradendos. Quod si ita est, quid dicendum est de his, qui in simili vita inveniuntur in die iudicii, id est, quos huiusmodi dies ille arduos invenit, cum quodam modo uno momento moriantur & resurgant, & non sit spatium, ut pro eis aut oratio sanctorum possit audiri, aut etiam ante iudicium temporali poena purgari. Numquid dicendum sunt aeterno igni numquam absolventi tradi posse tempore iudicii, quibus vitam talem egisse concedimus, ut si ante iudicium mortui essent, temporali supplicio ac sanctorum orationibus mundarentur? Ipsius quippe Ecclesiae vel quorundam piorum exauditur oratio, sed pro his quorum in Christo regenerantium &c.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

2. Tim. 2.

nisi essent quibus, etsi non in isto, tamen remitte-
 tur in futuro. Sed cum dictum fuerit à Iudice vi-
 vorum atque mortuorum, *Venite benedicti Patris
 mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione
 mundi: & alius è contrario, Discedite à me maledicti
 in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius:
 &, Ibunt isti in supplicium æternum, iusti autem in vi-
 tam æternam:* nimis præsumtionis est dicere, cui-
 quam eorum æternum supplicium non futurum,
 quos Deus ituros in supplicium dixit æternum, & per
 huius præsumtionis persuasionem facere, ut de ip-
 sa quoque vita vel desperetur vel dubitetur æterna.
 3. Nemo itaque sic intelligat Psalmum canen-
 tem, *Numquid obliviscetur misereri Deus, aut con-
 tinebit in ira sua miserationes suas?* ut opinetur de
 hominibus bonis veram, de malis falsam, aut de
 bonis hominibus & malis angelis veram, de malis
 autem hominibus falsam Dei esse sententiam. Hoc
 enim quod ait Psalmus, ad vasa misericordiæ per-
 tinet, & ad filios promissionis, quorum erat unus
 etiam ipse Propheta, qui cum dixisset, *Numquid
 obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua
 miserationes suas?* continuo subiicit, *Et dixi, Nunc
 cepi, hæc est immutatio dextere Excelsi.* Expofuit
 profectò quid dixerit, *Numquid continebit in ira
 sua miserationes suas?* Ira enim Dei est etiam ista
 vita mortalis, ubi homo vanitati similis factus est,
 & dies ejus velut umbra prætereunt. In qua ta-
 men ira non obliviscitur misereri Deus, faciendo
 solem suum oriri super bonos & malos, & pluen-
 do super justos & injustos; ac sic non continet in
 ira sua miserationes suas: maximeque in eo quod
 expressit hic Psalmus, dicendo, *Nunc cepi, hæc est
 immutatio dextere Excelsi:* quoniam in hac ipsa
 ærumnosissima vita, quæ ira Dei est, vasa mise-
 ricordiarum mutat in melius, quamvis adhuc in hujus
 corruptionis miseria maneat ira ejus, quia nec in
 ipsa ira sua continet miserationes suas. Cum er-
 go isto modo compleatur divini illius Cantici veri-
 tas, non est eam necesse etiam illic intelligi, ubi
 non pertinentes ad Civitatem Dei sempiterno
 supplicio punientur. Sed quibus placet istam sen-
 tentiam usque ad illa impiorum tormenta proten-
 dere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira
 Dei, quæ in æterno est prænuuntiata supplicio, non
 contineat Deus in hac ira sua miserationes suas,
 & faciat eos non tantâ quantâ digni sunt poenarum
 atrocitate cruciari, non ut eas poenas vel num-
 quam subeant, vel aliquando finiant, sed ut eas
 mitiores quàm merita sunt eorum levioresque pa-
 tiantur. Sic enim & ira Dei manebit, & in ipsa
 ira sua miserationes suas non continebit. Quod
 quidem non ideo confirmo, quoniam non re-
 sisto.
 4. Ceterum eos qui putant minaciter potius
 quàm veraciter dictum, *Discedite à me maledicti
 in ignem æternum, &, Ibunt isti in supplicium æter-
 num, &, Cruciabuntur in sæcula sæculorum, &, Ver-
 mis eorum non morietur, & ignis non exstinguetur:* &
 cetera hujusmodi, non tam ego, quàm ipsa Scri-
 ptura divina planissimè atque plenissimè redarguit
 ac refellit. Ninivitarum quippe in hac vita egerunt
 penitentiam; & ideo fructuosam, velut in hoc
 agro feminantes, in quo Deus voluit cum lacry-
 mis seminari, quod postea cum lætitia meteretur:
 & tamen quis negabit, quod Dominus prædixit, in

Matth. 25.
34. &c.
Psal. 76.
10.
Ibidem 11.
Psal. 143.
4.
Matth. 5.
45.
Matth. 25.
41.
Apoc. 20.
10.
1. ai. 66.
44.
Iona 3. 7.
Psal. 125.
6.

eis fuisse completum, nisi parum advertat, quem-
 admodum peccatores Deus non solum iratus, ve-
 rum etiam miseratus evertat: Evertuntur enim
 peccatores duobus modis, aut sicut Sodomitarum, ut
 pro peccatis suis ipsi homines puniantur, aut sicut
 Ninivitarum, ut ipsa hominum peccata penitendo
 destruantur. Factum est ergo quod prædixit Deus:
 eversa est Ninive quæ mala erat, & bona ædificata
 est quæ non erat. Stantibus enim mœnibus atque
 domibus, eversa est civitas in perditis moribus.
 Ac sic quamvis Propheta fuerit contristatus, quia
 non est factum quod illi homines timuerunt illo
 prophetante venturum: factum est tamen quod
 fuerat Deo præsciente prædictum; quoniam no-
 verat qui prædixit, quomodo in melius esset im-
 plendum.
 5. Ut autem noverint isti in perversum miseri-
 cordes quò pertineat quod scriptum est, *Quam
 multa multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abs-
 condisti timentibus te!* legant quod sequitur, *perfe-
 cisti autem sperantibus in te.* Quid est, *abscondisti
 timentibus, perfecisti sperantibus,* nisi quia illis qui ti-
 more poenarum suam volunt justitiam constituere
 quæ in lege est, non est justitia Dei dulcis, quia
 nesciunt eam? Non enim gustaverunt eam. In se
 namque sperant, non in ipso: & ideo eis abscon-
 ditur multitudo dulcedinis Dei; quoniam timent
 quidem Deum, sed illo timore servili, qui non est
 in caritate, quia perfecta caritas foras mittit ti-
 morem. Ideo sperantibus in eum perficit dulce-
 dinem suam, inspirando eis caritatem suam, ut
 timore casto, non quem caritas foras mittit, sed
 permanente in sæculum sæculi, cum gloriantur,
 in Domino gloriantur. Justitia quippe Dei Chri-
 stus est, qui factus est nobis, sicut dicit Apostolus,
*sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & re-
 demptio: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriantur,
 in Domino glorietur.* Hanc Dei justitiam, quam
 donat gratia sine meritis, nesciunt illi qui suam
 justitiam volunt constituere, & ideo justitiæ Dei,
 quod Christus est, non sunt subiecti. In qua ju-
 stitia est multa multitudo dulcedinis Dei, pro-
 pter quam dicitur in Psalmo, *Gustate, & videte
 quam dulcis est Dominus.* Et hanc quidem in hac
 peregrinatione gustantes, non ad satietatem su-
 mentes, esurimus eam potius ac sitimus, ut eâ
 postea saturemur, cum videbimus eum sicuti est,
 & implebitur quod scriptum est, *Saturabor, cum
 manifestabitur gloria tua.* Ita perficit Christus mul-
 tam multitudinem dulcedinis suæ sperantibus in
 eum. Porro autem si eam, quam illi putant, dul-
 cedinem suam Deus abscondit timentibus eum,
 quæ non est impiis damnaturus, ut hoc nescien-
 tes & damnari timentes rectè vivant, ac sic possint
 esse qui orent pro non rectè viventibus; quomodo
 eam perficit sperantibus in eum, quando quid-
 dem, sicut somniant, per hanc dulcedinem non
 damnaturus est eos, qui non sperant in eum? Illa
 igitur ejus dulcedo quæritur, quam perficit speran-
 tibus in eum, non quam perficere putatur con-
 temnentibus & blasphemantibus eum. Frustra ita-
 que homo post hoc corpus inquit, quod in
 hoc corpore sibi comparare neglexit.
 6. Illud quoque Apostolicum, *Conclusit enim Deus
 omnes in infidelitate, ut omnium misereatur;* non ideo
 dictum est, quòd neminem sit damnaturus: sed

Peccatores
duobus mo-
dis evert-
untur.
Ibidem 30.
& 31
a
Rom. 8. 29.
b
Psal. 90. 20.
Rom. 10. 3.
I. Joh. 4.
18.
Psal. 18.
10.
I. Cor. 1.
30. & 31.
Rom. 10. 3.
Psal. 33. 9.
1. Iohan. 3.
2. Psal. 16. 15.
Rom. 11. 31.
Rom. 11. 31.

a Sola editio Lev. quia: minus bene.
 b Vind. Am. & Et. Frustra itaque homo postius in hoc corpore,

superius apparet unde sit dictum. Nam cum de
 Judæis postea credituris Apostolus loqueretur ad
 Gentes, ad quas utique jam credentes conscri-
 bebat epistolas: *Sicut enim vos, inquit, aliquando
 non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecu-
 ti estis: illorum incredulitate: sic & hi nunc non credi-
 derunt in vestra misericordia, ut & ipsi misericordiam
 consequantur.* Deinde subiicit, unde isti sibi erran-
 do blandiuntur, atque ait, *Conclusit enim Deus om-
 nes in infidelitate, ut omnium misereatur.* Quos omnes,
 nisi de quibus loquebatur, tamquam dicens, &
 vos & illos? Deus ergo & Gentiles & Judæos,
 quos præcivit & prædestinavit conformes b im-
 aginis Filii sui, omnes in infidelitate conclusit: ut
 de amaritudine infidelitatis suæ penitendo con-
 fusi, & ad dulcedinem misericordiæ Dei credendo
 conversi, clamarent illud in Psalmo, *Quam multa
 multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti ti-
 mentibus te, perfecisti autem sperantibus,* non in se, sed
 in te! Omnium itaque miseretur vasorum miseri-
 cordiæ. Quid est, omnium? Et eorum scilicet quos
 ex Gentibus, & eorum quos ex Judæis prædesti-
 navit, vocavit, justificavit, glorificavit; non om-
 nium hominum, sed istorum omnium neminem
 damnaturus.
 CAPUT XXV.
*An hi qui inter hereticos baptizati sunt, & deteriores
 postea male vivendo facti sunt, vel hi qui apud ca-
 tholicos renati ad hereses aut schismata transferunt,
 vel hi qui à catholicis apud quos renati sunt non
 recedentes criminosè vivere persistenter, possint pri-
 vilegio sacramentorum remissionem æterni sperare
 supplicii.*
 I. S ED jam respondeamus etiam illis, qui non
 solum diabolo & angelis ejus, sicut nec isti,
 sed ne ipsis quidem omnibus hominibus libera-
 tionem ab æterno igne promittunt; verum eis tan-
 tum qui Christi baptizati sunt, & corporis ejus
 & sanguinis participes facti sunt, quomodolibet
 vixerint, in quacumque hæresi vel impietate fue-
 rint. Sed contradicit eis Apostolus, dicens, *Ma-
 nifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, im-
 munditia, luxuria, idolorum servitium, venustia, inimici-
 tia, contentiones, emulationes, animositates, dissensio-
 nes, hereses, invidia, ebrietates, comestiones, & his
 similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam
 qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Hæc
 profectò Apostolica falsa est sententia, si tales post
 quantalibet tempora liberati regnum Dei possi-
 debunt. Sed quoniam falsa non est, profectò re-
 gnum Dei non possidebunt. Et si in regni Dei pos-
 sessione numquam erunt, æterno supplicio tene-
 buntur: quoniam non est locus medius, ubi non
 sit in supplicio, qui illo non fuerit constitutus in
 regno.
 2. Quamobrem quod ait Dominus Jesus, *Hic
 est panis qui de celo descendit, ut si quis ex ipso man-
 ducaverit, non morietur: Ego sum panis vivus, qui de
 celo descendit; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet
 in æternum,* quomodo sit accipiendum, meritò
 quæritur. Et ab istis quidem quibus nunc respon-
 demus, hunc intellectum auferunt illi quibus dein-
 de respondendum est: hi sunt autem qui hanc li-
 berationem, nec omnibus habentibus sacramen-
 tum baptismatis & corporis Christi, sed solis ca-
 tholicis, quamvis male viventibus, pollicentur:

quia non solo, inquit, sacramento, sed re ipsa
 manducaverunt corpus Christi, in ipso scilicet ejus
 corpore constituti: de quo corpore ait Apostolus,
Unus panis, unum corpus multi sumus. Qui ergo est
 in ejus corporis unitate, id est, in Christianorum
 compage membrorum, cujus corporis sacramen-
 tum fideles communicantes de altari sumere con-
 sueverunt, ipse verè dicendus est manducare cor-
 pus Christi, & bibere sanguinem Christi. Ac per
 hoc hæretici & schismatici ab hujus unitate corpor-
 is separati possunt idem percipere sacramentum,
 sed non sibi utile, immo verò etiam noxium, quo
 judicentur gravius, quàm vel tardius liberentur.
 Non sunt quippe in eo vinculo pacis, quod illo
 exprimitur sacramento.
 3. Sed rursus etiam isti quirentè intelligunt, non
 dicendum esse eum manducare corpus Christi, qui
 in corpore non est Christi, non rectè promittunt
 eis qui vel in hæresim, vel etiam in gentiliam su-
 perstitutionem, ex illius corporis unitate labuntur,
 liberationem quandoque ab æterni igne supplicii.
 Primum, quia debent attendere, quàm sit in-
 tolerabile atque à sana doctrina nimis devium, ut
 multi ac penè omnes, qui hæreses impias condi-
 derunt exeuntes de catholica Ecclesia, & facti
 sunt hæresiarchæ, meliores habeant causas, quàm
 hi qui numquam fuerunt catholici, cum in eorum
 laqueos incidissent; si illos hæresiarchas hoc facit
 liberari à supplicio sempiterno, quòd in catholi-
 ca Ecclesia baptizati sunt, & sacramentum cor-
 poris Christi in vero Christi corpore primitus ac-
 ceperunt: cum pejor utique sit desertor fidei &
 ex desertore oppugnator ejus effectus, quàm ille
 qui non deseruit quam numquam tenuit. Deinde
 quia & his occurrit Apostolus eadem verba pro-
 ferens, & enumeratis illis carnis operibus eadem
 veritate prædicens: *Quoniam qui talia agunt, regnum
 Dei non possidebunt.*
 4. Unde nec illi in perditis & damnabilibus
 moribus debent esse securi, qui usque in finem
 quidem velut in communionem Ecclesiæ catholicæ
 perseverant, intuentes quod dictum est, *Qui per-
 severaverit usque in finem, hic salvus erit;* & per vi-
 tæ iniquitatem, ipsam vitæ justitiam, quod eis Chri-
 stus est, deserunt, sive fornicando, sive alias im-
 munditias flagitiorum, quas nec Apostolus expri-
 mere voluit, in suo corpore perpetrando, sive
 turpitudine luxuriæ diffuendo, sive aliquid aliud
 eorum agendo de quibus ait, *Quoniam qui talia
 agunt, regnum Dei non possidebunt.* Ac per hoc qui-
 cumque agunt talia, nisi in sempiterno supplicio
 non erunt, quia in Dei regno esse non poterunt. In
 his enim perseverando usque in hujus vitæ finem,
 non utique dicendi sunt in Christo perseverasse us-
 que in finem: quia in Christo perseverare, est in
 ejus fide perseverare. Quæ fides, ut eam definit
 idem Apostolus, *per dilectionem operatur.* Dilectio
 autem, sicut ipse alibi dicit, *malum non operatur.*
 Nec isti ergo dicendi sunt manducare corpus
 Christi, quoniam nec in membris computandi
 sunt Christi. Ut enim alia taceam, non possunt
 simul esse & membra Christi, & membra mere-
 tricis. Denique ipse dicens, *Qui manducat carnem
 meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, &
 ego in eo;* ostendit quid sit non sacramento tenus,
 sed re vera corpus Christi manducare, & ejus san-

Ibidem 30.
& 31
a
Rom. 8. 29.
b
Psal. 90. 20.
Rom. 10. 3.
I. Joh. 4.
18.
Psal. 18.
10.
I. Cor. 1.
30. & 31.
Rom. 10. 3.
Psal. 33. 9.
1. Iohan. 3.
2. Psal. 16. 15.
Rom. 11. 31.
Rom. 11. 31.
Ibidem 30.
& 31
a
Gal. 5. 19.
b
Iohan. 6.
50.

a Editi, in illorum incredulitate. Absit in à MSS.
 b Hic editi solum addunt fieri: quod verbum in Rom. 8. 29. præter-
 Tom. VII.

guinem bibere: hoc est enim in Christo manere, ut in illo maneat & Christus. Sic enim hoc dixit, tamquam diceret, Qui non in me manet, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum, aut bibere sanguinem meum. Non itaque manent in Christo, qui non sunt membra ejus. Non sunt autem membra Christi, qui se faciunt membra meretricis, nisi malum illud pœnitendo esse desisterint, & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

CAPUT XXVI.

Quid sit in fundamento habere Christum, & quibus respondeatur salus quasi per ignis usturam.

1. **S**ed habent, inquit, Christiani catholici in fundamento Christum, à cujus unitate non recesserunt, tamen huic fundamento superædificaverunt quamlibet pessimam vitam, velut ligna, fœnum, stipulam: recta itaque fides, per quam Christus est fundamentum, quamvis cum damno, quoniam illa quæ superædificata sunt exurentur, tamen poterit eos quandoque ab illius ignis perpetuitate salvare. Respondeat eis breviter apostolus Jacobus: Si quis dicat se fidem habere, opera autem non habeat, numquid poterit fides salvare eum? Et quis est, inquit, de quo dicit apostolus Paulus, Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem? Simul quis iste sit, inquiramus: hunc tamen non esse, certissimum est, ne duorum Apostolorum sententias mittamus in rixam, si unus dicit, Etiam si mala opera quis habuerit, salvabit eum fides per ignem; alius autem, Si opera non habeat, numquid poterit fides salvare eum?

2. Inveniemus ergo quis possit salvari per ignem, si prius invenerimus quid sit habere in fundamento Christum. Quod ut de ipsa similitudine quanto magis advertamus: Nihil in ædificio præponitur fundamento: quisquis itaque sic habet in corde Christum, ut ei terrena & temporalia, nec ea quæ licita sunt atque concessa præponat, fundamentum habet Christum. Si autem præponit, etsi videatur habere fidem Christi, non est tamen in eo fundamentum Christus, cui talia præponuntur: quanto magis, si salutaria præcepta contemnens committat illicita, non præposuisse Christum, sed postposuisse convincitur, quem posthabuit imperantem sive concedentem, dum contra ejus imperata sive concessa suam per flagitia delegit explere libidinem? Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhærens unum corpus efficitur, jam in fundamento non habet Christum. Si quis autem diligit uxorem suam, si secundum Christum, quis ei dubitet in fundamento esse Christum? Si verò secundum hoc sæculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiarum, sicut & gentes quæ ignorant Deum, etiam hoc secundum veniam concedit Apostolus, immo per Apostolum Christus. Potest ergo & iste habere in fundamento Christum. Si enim ei nihil talis affectio- nis voluptatisque præponat, quamvis superædificet ligna, fœnum, stipulam, Christus est fundamentum, propter hoc salvus erit per ignem.

Delicias quippe hujusmodi amoreque terrenos, propter conjugalem quidem copulam non damnabiles, tribulationis ignis exuret: ad quem ignem pertinent & orbitates, & quæcumque calamita-

a Er. & Lov. fides est. Redundat est, nec habetur in MSS.
 b Plures MSS. hujus mundi.
 c Editi, super fundamentum hoc. Abest hoc à MSS.
 d Hic editi veteribus libris dissentientes addunt quale sit. Nec

tes quæ auferunt hæc. Ac per hoc ei qui ædificavit, erit ædificatio ista damnosa; quia non habebit quod superædificavit, & eorum amissione cruciabitur, quibus fruendo utique letabatur. Sed per hunc ignem salvus erit merito fundamenti, quia & si utrùm id, an Christum habere mallet, à persecutore proponeretur, illud Christo non præponeretur. Vide in Apostoli verbis hominem ædificantem super fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos: Qui sine uxore est, inquit, cogitat

que sunt Dei, quomodo placeat Deo. Vide alium ædificantem ligna, fœnum, stipulam: Qui autem matrimonio junctus est, inquit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Uniuscujusque opus manifestabitur: dies enim declarabit; dies utrique tribulationis: quoniam in igne, inquit, revelabitur. Eandem tribulationem ignem vocat, sicut alibi legitur: Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis. Et, Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanerit, (permanet enim quod quisque cogitat quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo,) quod superædificavit, mercedem accipiet: id est, unde cogitavit, hoc sumet. Si cuius autem opus arserit, damnatum patietur: quoniam quod dilexerat, non habebit. Ipse autem salvus erit; quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate movit: sic tamen quasi per ignem. Quod enim sine illicente amore non habuit, sine urente dolore non perdit. Ecce, quantum mihi videtur, inventus est ignis, qui nullum eorum dampnet, sed unum ditet, alterum damnificet, ambos prober.

3. Si autem ignem illum isto loco voluerimus accipere, de quo Dominus dicit sinistris, Discedite à me maledicti in ignem æternum: ut in eis etiam isti esse credantur, qui ædificant super fundamentum ligna, fœnum, stipulam, eosque ex illo igne post tempus pro malis meritis impertitum liberet boni meritum fundamenti: quid arbitrabimur dextros quibus dicitur, Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, nisi eos qui ædificaverunt super fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos? Sed in illum ignem, de quo dictum est, sic tamen quasi per ignem, si hoc modo est intelligendus, utriusque mittendi sunt, & dextri scilicet, & sinistri. Illo quippe igne utriusque probandi sunt, de quo dictum est: Dies enim declarabit, quoniam in igne revelabitur, & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si ergo utrumque probabit ignis, ut si cuius opus permanerit, id est, non fuerit igne consumptum, quod superædificavit, mercedem accipiat; si cuius autem opus arserit, damnatum patietur: profectò non est ipse æternus ille ignis. In illum enim soli sinistri novissima & perpetua damnatione mittentur, iste autem dextros probat. Sed alios eorum sic probat, ut ædificium quod super Christum fundamentum ab eis invenerit esse constructum, non exurat atque consumat: alios autem aliter, id est, ut quod superædificaverunt, ardeat, damnantque inde patiantur; salvi fiant autem, quoniam Christum in fundamento stabiliter positum præcellenti caritate tenuerunt. Si autem salvi fient, profectò & ad dexteram stabunt, & cum ceteris audient, Venite benedicti Patris mei, possidete para-

am vobis regnum: non ad sinistram, ubi illi erunt, qui salvi non erunt, & ideo audient, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Nemo quippe ab illo igne salvabitur, quia in supplicium æternum ibunt illi omnes, ubi vermis eorum non morietur, & ignis non exstinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.

4. Post istius sanè corporis mortem, donec ad illum veniatur, qui post resurrectionem corporum futurus est damnationis & remunerationis ultimus dies, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum ejusmodi ignem dicuntur perpeti, quem non sentiant illi qui non habuerunt tales mores & amores in hujus corporis vita, ut eorum ligna, fœnum, stipula consumatur; alii verò sentiant qui ejusmodi secum ædificia portaverunt, sive ibi tantum, sive & hinc & ibi, sive ideo hinc ut non ibi, sive facularia, quamvis à damnatione venialia concremantem ignem transitorie tribulationis inveniant, non redarguo, quia forsitan verum est. Potest quippe ad istam tribulationem pertinere etiam ipsa mors carnis, quæ de peccati primi perpetracione concepta est, ut secundum cuiusque ædificium tempus quod eam sequitur ab unoquoque sentiantur. Persecuciones quoque quibus Martyres coronati sunt, & quas patiuntur quicumque Christiani, probant utraque ædificia velut ignis, & alia consumunt cum ipsis ædificatoribus, si Christum in eis non inveniunt fundamentum; alia sine ipsis, si inveniunt, quia licet cum damno salvi erunt ipsi: alia verò non consumunt, quia talia reperiunt quæ maneat in æternum. Erit etiam in fine sæculi tribulatio tempore Antichristi, qualis nunquam antea fuit. Quam multa erunt tunc ædificia, sive aurea, sive fœnea super optimum fundamentum, quod est Christus Jesus, ut ignis ille probet utraque, & de aliis gaudium, de aliis inferat damnium; neutros tamen perdat in quibus hæc invenit, propter stabile fundamentum. Quicumque autem, non dico uxorem, cuius etiam commixtione carnis ad carnalem utitur voluptatem, sed ipsa quæ ab hujusmodi delectationibus aliena sunt nomina pietatis, humano more carnaliter diligendo, Christo anteponit, non eum habet in fundamento; & ideo non per ignem salvus erit, sed salvus non erit, quia esse cum Salvatore non poterit, qui de hac re apertissime loquens ait, Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est meus dignus: & qui amat filium aut filiam super me, non est meus dignus. Verùm qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tamen eas Christo Domino non præponat, malitque ipsis carere quam Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem salvus erit: quia ex earum amissione tantum necesse est urat dolor, quantum hæserat amor. Porrò qui patrem, matrem, filios, filias secundum Christum dilexerit, ut ad ejus regnum obtinendum eique coherendum illis consulat, vel hoc in eis diligit, quòd membra sunt Christi, absit ut ista dilectio reperiatur in lignis, fœno & stipula consumenda, sed profus ædificio aureo, argenteo, gemmeo deputabitur. Quomodo autem potest eos plus amare quam Christum, quos amat utique propter Christum?

a Lov. Nemo quippe carnis. Abest eorum ab editis aliis & MSS.
 b Beraldo in suo codice emendat seclusa.
 c Sic veteres libri. At editi, & secundum cuiusque ædificium tempore suo ab unoquoque suscipiunt. Possunt & persecutiones Ecclesie, quibus Martyres coronati sunt.

CAPUT XXVII.

Contra eorum persuasionem, qui putant sibi non obscuram peccata, in quibus, cum elemosynas facerent, persisterant.

1. **R**estat eis respondere, qui dicunt æterno igne illos tantummodo arduos, qui pro peccatis suis facere dignas elemosynas negligunt, propter illud quod ait apostolus Jacobus: Iudicium autem sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Qui ergo fecit, inquit, quamvis non correxit perditos mores, sed nefarie ac nequiter inter ipsas suas elemosynas vixerit, cum misericordia illi futurum est iudicium, ut aut non damnetur omnino, aut post aliquod tempus à damnatione novissima liberetur. Nec ob aliud existimant Christum de solo dilectu atque neglectu elemosynarum discretionem inter dexteros & sinistros esse facturum, quorum alios in regnum, alios in supplicium mittat æternum. Ut autem quotidiana sibi opinentur, quæ facere omnino non cessant, qualiacumque & quantacumque sint, per elemosynas dimitti posse peccata, orationem quam docuit ipse Dominus, & suffragatricem sibi adhibere conantur, & testem. Sicut enim nullus est, inquit, dies, quo à Christianis hæc oratio non dicatur: ita nullum est quotidianum qualecumque peccatum, quod per illam non dimittatur, cum dicimus, Dimitte nobis debita nostra: si quod sequitur facere curemus, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Non enim ait Dominus, inquit, Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis Pater vester quotidiana parva peccata vestra; sed, dimittet vobis, inquit, peccata vestra. Qualiacumque ergo vel quantacumque sint, etiam si quotidie preterrentur, nec ab eis vitæ discendant in melius commutatâ, per elemosynam veniæ non negatæ remitti sibi posse præsumunt.

2. Sed bene, quòd isti dignas pro peccatis commonent elemosynas esse faciendas: quoniam si dicerent qualecumque elemosynas pro peccatis & quotidianis & magnis & quantacumque scelorum consuetudine misericordiam posse impetrare divinam, ut ea quotidiana remissio sequeretur, viderent rem se dicere absurdam atque ridiculam. Sic enim cogere fateri fieri posse, ut opulentissimus homo decem nummulis diurnis in elemosynas impensis, homicidia, & adulteria, & nefaria quæque facta redimeret. Quod si absurdissimum & insanissimum est dicere: profectò si quærat, quæ dignæ sint pro peccatis elemosynæ, de quibus etiam Christi præcursor ille dicebat, Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: procul dubio non inveniuntur eas facere, qui vitam suam usque ad mortem quotidianorum criminum perpetratione confodiunt. Primùm, quia in auferendis rebus alienis longè plura diripiunt, ex quibus per exigua pauperibus largiendo, Christum se ad hoc pascere existimant, ut licentiam malefactorum ab illo se emisse, vel quotidie potius emere credentes, securi damnabilia tanta committant. Qui si pro uno scelere omnia sua distribuerent indigentibus membris Christi, nisi desisterent à talibus factis, habendo caritatem, quæ non agit perperam, aliquid eis prodesse non posset. Qui ergo di-

am vobis regnum: non ad sinistram, ubi illi erunt, qui salvi non erunt, & ideo audient, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Nemo quippe ab illo igne salvabitur, quia in supplicium æternum ibunt illi omnes, ubi vermis eorum non morietur, & ignis non exstinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.

4. Post istius sanè corporis mortem, donec ad illum veniatur, qui post resurrectionem corporum futurus est damnationis & remunerationis ultimus dies, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum ejusmodi ignem dicuntur perpeti, quem non sentiant illi qui non habuerunt tales mores & amores in hujus corporis vita, ut eorum ligna, fœnum, stipula consumatur; alii verò sentiant qui ejusmodi secum ædificia portaverunt, sive ibi tantum, sive & hinc & ibi, sive ideo hinc ut non ibi, sive facularia, quamvis à damnatione venialia concremantem ignem transitorie tribulationis inveniant, non redarguo, quia forsitan verum est. Potest quippe ad istam tribulationem pertinere etiam ipsa mors carnis, quæ de peccati primi perpetracione concepta est, ut secundum cuiusque ædificium tempus quod eam sequitur ab unoquoque sentiantur. Persecuciones quoque quibus Martyres coronati sunt, & quas patiuntur quicumque Christiani, probant utraque ædificia velut ignis, & alia consumunt cum ipsis ædificatoribus, si Christum in eis non inveniunt fundamentum; alia sine ipsis, si inveniunt, quia licet cum damno salvi erunt ipsi: alia verò non consumunt, quia talia reperiunt quæ maneat in æternum. Erit etiam in fine sæculi tribulatio tempore Antichristi, qualis nunquam antea fuit. Quam multa erunt tunc ædificia, sive aurea, sive fœnea super optimum fundamentum, quod est Christus Jesus, ut ignis ille probet utraque, & de aliis gaudium, de aliis inferat damnium; neutros tamen perdat in quibus hæc invenit, propter stabile fundamentum. Quicumque autem, non dico uxorem, cuius etiam commixtione carnis ad carnalem utitur voluptatem, sed ipsa quæ ab hujusmodi delectationibus aliena sunt nomina pietatis, humano more carnaliter diligendo, Christo anteponit, non eum habet in fundamento; & ideo non per ignem salvus erit, sed salvus non erit, quia esse cum Salvatore non poterit, qui de hac re apertissime loquens ait, Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est meus dignus: & qui amat filium aut filiam super me, non est meus dignus. Verùm qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tamen eas Christo Domino non præponat, malitque ipsis carere quam Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem salvus erit: quia ex earum amissione tantum necesse est urat dolor, quantum hæserat amor. Porrò qui patrem, matrem, filios, filias secundum Christum dilexerit, ut ad ejus regnum obtinendum eique coherendum illis consulat, vel hoc in eis diligit, quòd membra sunt Christi, absit ut ista dilectio reperiatur in lignis, fœno & stipula consumenda, sed profus ædificio aureo, argenteo, gemmeo deputabitur. Quomodo autem potest eos plus amare quam Christum, quos amat utique propter Christum?

a Lov. Nemo quippe carnis. Abest eorum ab editis aliis & MSS.
 b Beraldo in suo codice emendat seclusa.
 c Sic veteres libri. At editi, & secundum cuiusque ædificium tempore suo ab unoquoque suscipiunt. Possunt & persecutiones Ecclesie, quibus Martyres coronati sunt.

Contra eorum persuasionem, qui putant sibi non obscuram peccata, in quibus, cum elemosynas facerent, persisterant.

1. **R**estat eis respondere, qui dicunt æterno igne illos tantummodo arduos, qui pro peccatis suis facere dignas elemosynas negligunt, propter illud quod ait apostolus Jacobus: Iudicium autem sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Qui ergo fecit, inquit, quamvis non correxit perditos mores, sed nefarie ac nequiter inter ipsas suas elemosynas vixerit, cum misericordia illi futurum est iudicium, ut aut non damnetur omnino, aut post aliquod tempus à damnatione novissima liberetur. Nec ob aliud existimant Christum de solo dilectu atque neglectu elemosynarum discretionem inter dexteros & sinistros esse facturum, quorum alios in regnum, alios in supplicium mittat æternum. Ut autem quotidiana sibi opinentur, quæ facere omnino non cessant, qualiacumque & quantacumque sint, per elemosynas dimitti posse peccata, orationem quam docuit ipse Dominus, & suffragatricem sibi adhibere conantur, & testem. Sicut enim nullus est, inquit, dies, quo à Christianis hæc oratio non dicatur: ita nullum est quotidianum qualecumque peccatum, quod per illam non dimittatur, cum dicimus, Dimitte nobis debita nostra: si quod sequitur facere curemus, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Non enim ait Dominus, inquit, Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis Pater vester quotidiana parva peccata vestra; sed, dimittet vobis, inquit, peccata vestra. Qualiacumque ergo vel quantacumque sint, etiam si quotidie preterrentur, nec ab eis vitæ discendant in melius commutatâ, per elemosynam veniæ non negatæ remitti sibi posse præsumunt.

2. Sed bene, quòd isti dignas pro peccatis commonent elemosynas esse faciendas: quoniam si dicerent qualecumque elemosynas pro peccatis & quotidianis & magnis & quantacumque scelorum consuetudine misericordiam posse impetrare divinam, ut ea quotidiana remissio sequeretur, viderent rem se dicere absurdam atque ridiculam. Sic enim cogere fateri fieri posse, ut opulentissimus homo decem nummulis diurnis in elemosynas impensis, homicidia, & adulteria, & nefaria quæque facta redimeret. Quod si absurdissimum & insanissimum est dicere: profectò si quærat, quæ dignæ sint pro peccatis elemosynæ, de quibus etiam Christi præcursor ille dicebat, Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: procul dubio non inveniuntur eas facere, qui vitam suam usque ad mortem quotidianorum criminum perpetratione confodiunt. Primùm, quia in auferendis rebus alienis longè plura diripiunt, ex quibus per exigua pauperibus largiendo, Christum se ad hoc pascere existimant, ut licentiam malefactorum ab illo se emisse, vel quotidie potius emere credentes, securi damnabilia tanta committant. Qui si pro uno scelere omnia sua distribuerent indigentibus membris Christi, nisi desisterent à talibus factis, habendo caritatem, quæ non agit perperam, aliquid eis prodesse non posset. Qui ergo di-

d Vind. Am. & Er. quis licet cum damno salvi erunt: isti non consumuntur, propter Christi videlicet meritum in fundamentum reperi, qui manet in æternum. Erit etiam &c.
 e Sic melioris notæ MSS. At editi, discedat: & infra per elemosynam venia non negata.

gnas pro suis peccatis eleemosynas facit, prius eas a facere a incipiat a se ipso. Indignum est enim, ut in se non faciat, qui facit in proximum, cum audiatur dicentem Dominum, *Diliges proximum tuum tamquam te ipsum*. Itemque audiatur, *Miserere tuæ anime placens Deo*. Hanc eleemosynam, id est, ut Deo placeat, non faciens animæ suæ, quomodo dignas pro peccatis suis eleemosynas facere dicendus est? Ad hoc enim & illud scriptum est: *Qui sibi malignus est, cui bonus erit?* Orationes quippe adjuvant eleemosynæ. Et utique intuentium est quod legimus: *Fili peccasti, ne adicias iterum, & de præteritis deprecare, ut dimittantur tibi*. Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut in eis perseverantes, licentiam malefaciendi nos per eleemosynas comparare credamus.

3. Ideo autem Dominus & dextris eleemosynas ab eis factas, & sinistris non factas se imputaturum esse prædixit, ut hinc ostenderet quantum valeant eleemosynæ ad priora delenda, non ad perpetua impune committenda peccata. Tales autem eleemosynas non dicendi sunt facere, qui vitam nolunt a consuetudine scelerum in melius commutare. Quia & in hoc quod ait, *Quando uni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis*, ostendit eos non facere etiam quando se facere existimant. Si enim Christiano esurienti panem tamquam b Christiano darent, profectò sibi panem iustitiæ, quod ipse Christus est, non negarent: quoniam Deus, non cui detur, sed quo animo detur, attendit. Qui ergo Christum diligit in Christiano, hoc animo ei porrigit eleemosynam quo accedit ad Christum, non quo vult recedere impunitus a Christo. Tanto enim magis quisque deserit Christum, quanto magis diligit quod improbat Christus. Nam quid cuiquam prodest, quòd baptizatur, si non iustificatur? Nonne qui dixit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei* ipse etiam dixit, *Nisi abundaverit iustitia vestra super Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum?* Cur illud timendo multi currunt baptizari, & hoc non timendo non multi curant iustificari? Sicut ergo non dicit fratri suo, *Fatue*, qui cum hoc dicit, non ipsi fraternitati, sed peccato ejus infensus est; alioquin reus erit gehennæ ignis: ita è contrario, qui porrigit eleemosynam Christiano, non Christiano porrigit, qui non in eo diligit Christum; non autem diligit Christum, qui iustificari recusat in Christo. Et quemadmodum si quis præoccupatus fuerit hoc delicto, ut fratri suo dicat, *Fatue*, id est, non ejus peccatum volens auferre convicietur injustè, parum est illi ad hoc redimendum eleemosynas facere, nisi etiam quod ibi sequitur remedium reconciliationis adjungat. Ibi enim sequitur: *Si ergo offeres munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ad altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum*. Ita parum est eleemosynas quantalibet facere pro quocumque scelere, & in consuetudine scelerum permanere.

4. Oratio verò quotidiana, quam docuit ipse Dominus, unde & Dominica nominatur, delet

Matth. 22. 39.
Eccli. 30. 24.
Eccli. 14. 5.
Eccli. 21. 1.
Matth. 25. 45.
Iohann. 3. 5.
Matth. 5. 10.
Matth. 5. 22.
Matth. 5. 23.

quidem quotidiana peccata, cum quotidie dicitur, *Dimitte nobis debita nostra*; atque id quod sequitur non solum dicitur, sed etiam fit, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: sed quia fiunt peccata, ideo dicitur, non ut ideo fiant, quia dicitur. Per hanc enim nobis voluit Salvator ostendere, quantumlibet justè in hujus vitæ caliginè atque infirmitate vivamus, non nobis deesse peccata pro quibus dimittendis debeamus orare, & eis qui in nos peccant, ut & nobis ignoscatur, ignoscere. Non itaque propterea Dominus ait, *Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis & Pater vester peccata vestra*, ut de hac oratione confisi, securi quotidiana scelera faceremus, vel potentiâ qua non timeremus hominum leges, vel astutiâ qua ipsos homines falleremus: sed ut per illam disceremus, non putare nos esse sine peccatis, etiamsi a criminibus essemus immunes: sicut etiam Legis veteris sacerdotes hoc ipsum Deus de sacrificiis admonuit, quæ iussit eos primùm pro suis, deinde pro populi offerre peccatis. Nam & ipsa verba tanti Magistri & Domini nostri vigilanter intuentia sunt. Non enim ait, *Si dimiseritis peccata hominibus, & Pater vester dimittet vobis quicquam peccata*: sed ait, *peccata vestra*. Quotidianam quippe orationem docebat, & iustificatis utique discipulis loquebatur. Quid est ergo, *peccata vestra*, nisi peccata sine quibus nec vos eritis, qui iustificati & sanctificati estis? Ubi ergo illi, qui per hanc orationem occasionem perpetratorum quotidie scelerum quærunt, dicunt Dominum significasse etiam magna peccata, quoniam non dixit, *Dimittet vobis parva, sed peccata vestra*: ibi nos considerantes qualibus loquebatur, & audientes dictum, *peccata vestra*, nihil aliud debemus existimare quam parva, quoniam talium jam non erant magna. Veruntamen nec ipsa magna, à quibus omnino mutatis in melius moribus recedendum est, dimittuntur orantibus, nisi fiat quod ibi dicitur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Si enim minima peccata, sine quibus non est etiam vita iustorum, aliter non remittuntur: quanto magis multis & magnis criminibus involuti, etiamsi ea perpetrare jam desinant, nullam indulgentiam consequuntur, si ad remittendum aliis quod in eos quisque peccaverit, inexorabiles fuerint, cum dicat Dominus, *Si autem non dimiseritis hominibus, neque Pater vester dimittet vobis*? Ad hoc enim valet quod etiam Jacobus apostolus ait, *judicium futurum sine misericordia illi qui non fecit misericordiam*. Venire quippe debet in mentem etiam servus ille, cui debitori dominus ejus relaxavit decem millia talentorum; quæ postea iussit ut redderet, quia ipse non misertus est conservi sui, qui ei debebat centum denarios. In his ergo qui filii sunt promissionis & vasa misericordiæ, valet quod ait idem Apostolus, consequenter adjungens, *Superexultat autem misericordia iudicio*. Quoniam & illi iusti qui tanta sanctitate vixerunt, ut alios quoque recipiant in tabernacula æterna, quibus amici facti sunt de mammona iniquitatis, ut tales essent, misericordiâ liberati sunt ab eo qui iustificat impium, imputans mercedem secundum gratiam, non secundum debitum. In eorum quippe numero est Apo-

Matth. 6. 12.
Ibidem 14.
Ibidem 15.
Ibidem 18.
Ibidem 23.
Iacob. 2. 13.
Iacob. 2. 13.
Luc. 16. 9.

a Plures MSS. incipit.
b Sic omnes MSS. Editi verò, tamquam Christo.
c Plerique MSS. offeres.
d Hic in editis additur, peccata: quod abest à MSS.

e Editi, Superexultat misericordia iudicium. Altera veterum quorundam librorum lectio consentanea est Græco, & υπερειπυγισται ελαος κελουας.

stolus, qui dicit, *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem*.

5. Illi autem qui recipiuntur à talibus in tabernacula æterna, fatendum est quòd non sint his moribus præditi, ut eis liberandis sine suffragio sanctorum sua possit vita sufficere, ac per hoc multo amplius in eis superexultat misericordia iudicio. Nec tamen ideo putandus est quisquam sceleratissimus nequaquam vitâ vel bonâ vel tolerabilior mutatus, recipi in tabernacula æterna, quoniam obsecutus est sanctis de mammona iniquitatis, id est, de pecunia, vel divitiis, quæ malè fuerant acquisitæ; aut etiamsi bene, non tamen veris, sed quas iniquitas putat esse divitias, quoniam nescit quæ sint veræ divitiæ, quibus illi abundant, qui & alios recipiunt in æterna tabernacula. Est itaque quidam vitæ modus, nec tam malè, ut his qui eam a vivunt, nihil profit ad capeendum regnum cælorum largitas eleemosynarum, quibus etiam iustorum sustentatur inopia, & fiunt amici qui in tabernacula æterna suscipiant; nec tam bona, ut ad tantam beatitudinem adipiscendam eis ipsa sufficiat, nisi eorum meritis quos amicos fecerint, misericordiam consequantur. (Mirari autem soleo etiam apud Virgilium istam Domini reperiri sententiam, ubi ait: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut & ipsi recipiant vos in tabernacula æterna*. Cujus est & illa simillima: *Qui recipit prophetam in nomine prophete, mercedem prophete accipiet; & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*. Nam cum Elysius campos poetæ ille describeret, ubi putant habitare animas beatorum, non solum ibi posuit eos, qui propriis meritis ad illas sedes pervenire potuerunt, sed adjecit, atque ait, *Quique sui memores alios fecere merendo, id est, qui promeruerunt alios, eosque sui memores promerendo fecerunt*. Prorsus tamquam eis b dicerent, quod frequentatur ore Christiano, cum se cuique sanctorum humilis quisque commendat, & dicit, *Memor mei esto: atque ut id esse possit, promerendo efficit*.) Sed quis iste sit modus, & quæ sint ipsa peccata, quæ ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen sanctorum amicorum meritis imperent indulgentiam, difficillimum est invenire, periculosissimum definire. Ego certè usque ad hoc tempus cum inde satagerem ad eorum indaginem pervenire

Luc. 16. 9.
Matth. 10. 41.
Æneid. 6.

non potui. Et fortassis propterea latent, ne studium proficiendi ad omnia peccata cavenda pigrescat. Quoniam si scirentur quæ vel qualia sint delicta, pro quibus etiam permanentibus nec profectu vitæ melioris absumentis intercessio sit inquirenda & speranda iustorum, eis secura se obvolveret humana segnitias, nec evolvi talibus implicamentis ullius virtutis expeditione curaret, sed tantummodo quæreret aliorum meritis liberari, quos amicos sibi de mammona iniquitatis eleemosynarum e largitione fecisset. Nunc verò dum venialis iniquitatis, etiam si perseveret, ignoratur modus, profectò & studium in meliora proficiendi orationi instando vigilantius adhibetur, & faciendi de mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur.

6. Verùm ista liberatio quæ fit, sive suis quibusque orationibus, sive intercedentibus sanctis, id agit ut in ignem quisque non mittatur æternum: non ut cum fuerit missus, post quantumcumque tempus inde eruatur. Nam & illi qui putant sic intelligendum esse, quod scriptum est, adferre terram bonam uberem fructum, aliam tricenum, aliam sexagenum, aliam centenum; ut sancti pro suorum diversitate meritorum, alii tricenos homines liberent, alii sexagenos, alii centenos: hoc in die iudicii futurum suspicari solent, non post iudicium. Qua opinione quidam cum videret homines impunitatem sibi perversissimè pollicentes, eo quòd omnes isto modo ad liberationem pertinere posse videantur, elegantissimè respondisse perhibetur, bene potius esse vivendum, ut inter eos quisque reperiat, qui pro aliis intercessuri sunt liberandis; ne tam pauci sint, ut citò ad numerum suum vel tricenum, vel sexagenum, vel centenum unoquoque eorum perveniente, multi remaneant qui erui jam de penis illorum intercessione non possint, & in eis inveniatur quisquis sibi spem fructus alieni temeritate vanissima pollicetur. Hæc me respondisse illis suffecerit, qui sacrarum litterarum, quas communes habemus, auctoritatem non spernunt, sed eas malè intelligendo, non quod illæ loquuntur, sed hoc potius putant futurum esse quod ipsi volunt. Hæc itaque responsione reddita librum, sicut promissimus, terminamus.

a Lov. ex vivunt. Editi alii cum MSS. eam.
b Ita omnes MSS. At editi, diceret.

c In MSS. largiunt.



LIBER VIGESIMUS-SECUNDUS.

De sine debito Civitatis Dei, hoc est, de aeterna felicitate Sanctorum. Adstruitur fides resurrectionis corporum, & explicatur qualis futura sit. Tum dicto quid acturi sint in corporibus immortalibus atque spiritualibus Sancti, Opus terminatur.

CAPUT I.

De conditione angelorum & hominum.

Sicut in proximo libro superiore promissimus, iste hujus totius Operis ultimus disputationem de Civitatis Dei aeterna beatitudine continebit. Quae non propter aetatis per multa saecula longitudinem, tamen quandocumque finiendam, aeternitatis nomen accepit: sed quemadmodum scriptum est in Evangelio, Regni eius non erit finis. Nec ita ut aliis moriendo decedentibus, aliis succedentibus oriendo, species in ea perpetuitatis appareat, sicut in arbore quae perenni fronde vestitur, eadem videtur viriditas permanere, dum labentibus & cadentibus foliis, subinde alia quae nascuntur, faciem conservant opacitatis: sed omnes in ea cives immortales erunt, adipiscentibus & hominibus, quod numquam sancti Angeli perdidit. Faciet hoc Deus omnipotentissimus ejus conditor. Promisit enim, nec mentiri potest; & quibus fidem hinc quoque faceret, multa sua, & non promissa, & promissa jam fecit.

2. Ipse est enim, qui in principio condidit mundum, plenum bonis omnibus visibilibus atque intelligibilibus rebus, in quo nihil melius instituit quam spiritus, quibus intelligentiam dedit, & suae contemplationis habiles capacesque sui praestitit, atque una societate devinxit, quam sanctam & supernam dicimus Civitatem, in qua res qua sustententur beatique sint, Deus ipse illis est, tamquam vita victusque communis. Qui liberum arbitrium eidem intellectuali naturae tribuit tale, ut si veller, desereret Deum, beatitudinem scilicet suam, continuo miseriam secutura. Qui cum praesciret angelos quosdam per elationem, qua ipsi sibi ad beatam vitam sufficere vellent, tanti boni desertores futuros, non eis ademit hanc potestatem, potentius & melius esse judicans etiam de malis bene facere, quam mala esse non sinere. Quae omnino nulla essent, nisi natura mutabilis, quamvis bona, & a summo Deo atque incommutabili bono, qui bona omnia condidit, instituta, peccando ea sibi ipsa fecisset. Quo etiam peccato suo teste convincitur, bonam conditam se esse naturam. Nisi enim magnum & ipsa, licet non aequale Conditori, bonum esset, profecto desertio Dei tamquam luminis sui malum ejus esse non posset. Nam sicut caecitas oculi vitium est, & idem ipsum indicat ad lumen videndum oculum esse creatum, ac per hoc etiam ipso vitio suo excellentius ostenditur ceteris membris membrum capax luminis, (non enim alia causa esset vitium ejus carere lumine;) ita natura quae fruebatur Deo, optimam se institutam docet etiam ipso vitio, quo ideo misera est, quia non fruitur Deo; qui calum angelorum voluntarium justissimam poenam

Ita plures & veteribus libris. Editi vero, ut si veller deserere Deum, beatitudinem scilicet suam, continuo miseriam esse secutura.

A sempiternae infelicitatis obstrinxit, atque in eo summo bono permanentibus ceteris, ut de sua sine fine permansione certi essent, tamquam ipsius praemium permansionis dedit. Qui fecit hominem ipsum etiam rectum cum eodem libero arbitrio, terrenum quidem animal, sed caelo dignum, si suo cohaereret auctori: miseriam similiter, si eum desereret, secutura, qualis naturae hujusmodi conveniret. Quem similiter cum praevagatione legis Dei per Dei desertionem peccatum esse praeciret, nec illi ademit liberi arbitrii potestatem, simul praevidens, quid boni de malo esset ipse facturus, qui de mortali progenie merito justaeque damnata tantum populum gratiam suam colligit, ut inde suppleat, & instauret partem quae lapsa est angelorum; ac sic illa dilecta & superna Civitas non fraudetur suorum numero civium, quin etiam fortassis & uberiore laetetur.

CAPUT II.

De aeterna Dei & incommutabili voluntate.

Multa enim sunt a malis quidem contra voluntatem Dei: sed tanta est illa sapientiae tantaque virtutis, ut in eos exitus sine fines, quos bonos & justos ipse praescivit, tendant omnia, quae voluntati ejus videntur adversa. Ac per hoc cum Deus mutare dicitur voluntatem, ut quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus, illi potius quam ipse mutantur, & eum quodam modo mutatum in his quae patiuntur inveniunt: sicut mutatur sol oculis sauciatis, & asper quodam modo ex miti, & ex delectabili molestus efficitur, cum ipse apud se ipsum maneat idem qui fuit. Dicitur etiam voluntas Dei, quam facit in cordibus obedientium mandatis ejus, de qua dicit Apostolus, Deus est enim, qui operatur in vobis & velle. Sicut iustitia Dei, non solum qua ipse justus est dicitur, sed illa etiam quam in homine, qui ab illo justificatur, facit: sic & lex ejus vocatur, quae potius est hominum, sed ab ipso data. Nam utique homines erant, quibus ait Jesus, In lege vestra scriptum est: cum alio loco legamus, Lex Dei ejus in corde ipsius. Secundum hanc voluntatem, quam Deus operatur in hominibus, etiam velle dicitur, quod ipse non vult, sed suos id volentes facit: sicut dicitur cognovisse, quod ut cognosceretur fecit, a quibus ignorabatur. Neque enim dicente Apostolo, Nunc autem cognoscetes Deum, immo cogniti a Deo, fas est ut credamus, quod eos tunc cognoverit Deus praecognitos ante constitutionem mundi: sed tunc cognovisse dicitur est, quod tunc ut cognoscere fecit. De his locutionum modis jam & in superioribus libris memini disputatum. Secundum hanc ergo voluntatem, qua Deum velle dicimus quod alios efficit velle, a quibus futura neficiuntur, multa vult, nec facit.

2. * Multa enim volunt fieri sancti ejus ab illo

Sic MSS. At editi, in nobis & velle. Sicut enim iustitia &c.

Scripturae circiter initium anni 427.

Voluntas Dei.

Philipp. 2. 13.

Joban. 8. 17. Psal. 36. 31.

Gal. 4. 9.

1. Petri 1. 20.

* Aliis Caput II.

inspirata

inspirata sancta voluntate, nec fiunt; sicut orant pro quibusdam pie sanctaeque, & quod esse non facit, cum ipse in eis hanc orandi voluntatem sancto Spiritu suo fecerit. Ac per hoc, quando secundum Deum volunt & orant sancti, ut quisque sit salvus, possumus illo modo locutionis dicere, Vult Deus & non facit; ut ipsum dicamus velle, qui ut velint isti facit. Secundum illam vero voluntatem suam, quae cum ejus praescientia sempiterna est, profecto in caelo & in terra omnia quaecumque voluit, non solum praeterita vel praesentia, sed etiam futura jam fecit. Verum ante quam veniat tempus, quo voluit ut fieret, quod ante tempora universa praescivit atque disposuit, dicimus, Fiet quando Deus voluerit. Si autem non solum tempus quo futurum est, verum etiam utrum futurum sit ignoramus, dicimus, Fiet, si Deus voluerit: non quia Deus novam voluntatem, quam non habuit, tunc habebit; sed quia id quod ex aeternitate in ejus immutabili praeparatum est volutate, tunc erit.

CAPUT III.

De promissione aeternae beatitudinis sanctorum, & perpetuis suppliciis impiorum.

Quapropter, ut cetera tamen multa praeteream, sicut nunc in Christo videmus impleti quod promisit Abraham, dicens, In semine tuo benedicentur omnes gentes: ita quod eidem semini ejus promisit, implebitur, ubi ait per Prophetam, Resurgent qui evant in monumentis. Et quod ait, Erit caelum novum & terra nova, & non erunt memores priorum, nec ascendent in cor ipsorum; sed letitiam & exultationem invenient in ea. * Ecco ego faciam Ierusalem exultationem & populum meum letitiam; & exultabo in Ierusalem, & letabor in populo meo; & ultra non audietur in ea vox fletus. Et per alium Prophetam, quod praenuntiavit dicens eidem Propheta: In tempore illo salvabitur populus tuus omnis qui inventus fuerit scriptus in libro: & multi dormientium in terra pulvere, sive, ut quidam interpretati sunt, agere, exsurgent; hi in vitam aeternam, & hi in opprobrium & confusionem aeternam. Et alio loco per eundem Prophetam: Accipient regnum sancti Altissimi, & obtinebunt illud usque in saeculum, & usque in saeculum saeculorum. Et alia quae ad hoc pertinentia in libro vicesimo posui, sive quae non posui, & tamen in eisdem litteris scripta sunt: venient & haec, sicut & ista venerunt, quae increduli non putabant esse ventura. Idem quippe Deus utraque promisit, utraque ventura esse praedixit, quem perhorrescunt numina Paganorum, teste etiam Porphyrio nobilissimo philosopho Paganorum.

CAPUT IV.

Contra sapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad caeleste habitaculum non posse transferri.

Scd videlicet homines docti atque sapientes contra vim tanta auctoritatis, quae omnia genera hominum, sicut tanto ante praedixit, in hoc credendum sperandumque convertit, acutè si argumentari videntur adversus corporum resurrectionem, & dicere quod in tertio de republica li-

a Editi, Et ecce. Particula Et abest à MSS. & à lxx. Vide supra l. 20. c. 21. n. 2.

b Editi, Et tamen plena est terra vegetantibus animis, quibus haec membra terrena miro modo sunt connexa &c. Castigantur auctoritate veterum librorum, qui non habent quibus, nec sunt: sed omnes ferunt, miro sibi modo connexa.

Tom. VII.

bro à Cicerone commemoratum est. Nam cum Herculem & Romulum ex hominibus deos esse factos asseveraret: Quorum non corpora, inquit, sunt in caelum elata; neque enim natura pateretur, ut id quod esset è terra, nisi in terra maneret. Haec est magna ratio sapientium, quorum Dominus novit cogitationes, quoniam vanae sunt. Si enim animae tantummodo essemus, id est, sine ullo corpore spiritus, & in caelo habitantes terrena animalia nesciremus, nobisque futurum esse dicere, ut terrenis corporibus animandis quodam vinculo mirabili neceremur, nonne multo fortius argumentaremur id credere recusantes, & diceremus naturam non pati, ut res incorporea ligamento corporeo vinciretur? Et tamen plena est terra vegetantibus animis haec membra terrena, miro sibi modo connexa & implicita. Cur ergo eodem volente Deo, qui fecit hoc animal, non poterit terrenum corpus in caeleste corpus adrolli, si animus omni, ac per hoc etiam caelesti, corpore praestabilior, terreno corpori potuit illigari? An terrena particula tam exigua potuit aliquid caelesti corpore melius apud se tenere, ut sensum haberet & vitam, & eam sentientem atque viventem dedignabitur caelum suscipere, aut susceptam non poterit sustinere, cum de re septiat & vivat ista meliore, quam est corpus omne caeleste? Sed ideo nunc non fit, quia nondum est tempus quo id fieri voluit, qui hoc quod videndo jam viluit, multo mirabilius quam illud quod ab istis non creditur, fecit. Cur enim non vehementius admiramur incorporeos animos caelesti corpore potiores, terrenis illigari corporibus, quam corpora, licet terrena, sedibus quamvis caelestibus, tamen corporeis sublimari, nisi quia hoc videre consuevimus, & hoc sumus, illud vero nondum sumus, nec aliquando adhuc vidimus? Nam profecto sobria ratione consultata mirabilioris esse divini operis reperitur, incorporalibus corporalia quodam modo adtexere, quam licet diversa, quia illa caelestia, ista terrestria, tamen corpora & corpora copulare.

CAPUT V.

De resurrectione carnis, quam quidam mundo credente non credunt.

Scd hoc incredibile fuerit aliquando: ecce jam credidit mundus sublatum terrenum Christi corpus in caelum; resurrectionem carnis & ascensionem in supernas sedes, paucissimis remanentibus atque stupentibus, vel doctis, vel indoctis, jam crediderunt & docti & indocti. Si rem credibilem crediderunt, videant quam sint stolidi, qui non credunt: si autem res incredibilis credita est, etiam hoc utique incredibile est, sic creditum esse, quod incredibile est. Haec igitur duo incredibilia, resurrectionem scilicet nostri corporis in aeternum, & rem tam incredibilem mundum esse crediturum, idem Deus ante quam vel unum horum fieret, ambo futura esse praedixit. Unum duorum incredibilem jam factum videmus, ut quod erat incredibile, crederet mundus: cur id quod reliquum est desperatur, ut etiam hoc veniat, quod incredibile credidit mundus, sicut jam

c Vind. Am. & Et si animus omnia haec terrena transcendens, per hoc etiam caelesti corpore praestabilior. Et post octo versus, loco qui hoc quod videndo jam viluit, iidem editi ferunt, Quid hoc quod providentia Dei multo mirabilius, quam illud quod ab istis non creditur, fecit? minus apte & dissentientibus MSS.

Tt

venit, quod similiter incredibile fuit, ut rem tam incredibilem crederet mundus, quando quidem hoc utrumque incredibile, quorum videmus unum, alterum credimus, in eisdem litteris prædictum sit, per quas credit mundus? Et ipse modus quo mundus credit, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis; & omnino, quantum ad istorum doctrinas adtinet, impolitos, non peritos grammaticâ, non armatos dialecticâ, non rhetoricâ inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare hujus sæculi paucissimos misit, atque ita & ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores, quanto rariores etiam ipsos philosophos cepit. Duobus illis incredibilibus, si placet, immo quia placere debet, addamus hoc tertium. Jam ergo tria sunt incredibilia, quæ tamen facta sunt. Incredibile est Christum resurrexisse in carne, & in cælum ascendisse cum carne: incredibile est mundum rem tam incredibilem credidisse: incredibile est homines ignobiles, infimos, paucissimos, imperitos rem tam incredibilem, tam efficaciter mundo, & in illo etiam doctis persuadere potuisse. Horum trium incredibilium primum nolunt isti, cum quibus agimus, credere; secundum coguntur & cernere; quod non inveniunt unde sit factum, si non credunt tertium. Resurrectio certè Christi, & in cælum cum carne in qua resurrexit adscensio, toto jam mundo prædicatur & creditur: si credibilis non est, unde toto terrarum orbe jam credita est? Si multi nobiles, sublimes, docti eam se vidisse dixerunt, & quod viderunt, diffamare curarunt, eis mundum credidisse non mirum est; sed istos adhuc credere nolle perdurum est: si autem ut verum est, paucis, obscuris, minimis, indoctis eam se vidisse dicentibus & scribentibus credidit mundus, cur pauci obstinatissimi, qui remanserunt, ipsi mundo jam credenti adhuc usque non credunt? Qui propterea numero exiguo ignobilium, infimorum, imperitorum hominum credit, quia in tam contemptibilibus testibus multo mirabilius divinitas se ipsa persuasit. Eloquia namque persuadentium, quæ dicebant, mira fuerunt facta, non verba. Qui enim Christum in carne resurrexisse, & cum illa in cælum adscendisse non viderant, id se vidisse narrantibus, non loquentibus tantum, sed etiam miraculose facientibus signa credebant. Homines quippe, quos unius, vel ut multum, duarum linguarum fuisse noverant, repente linguis omnium gentium loquentes mirabiliter audiebant. Claudum ab uberibus matris ad eorum verbum in Christi nomine post quadraginta annos incolumem constituisse; sudaria de corporibus eorum ablata sanandis profuisse languentibus; in via qua fuerant transituri positos in ordine innumerabiles morbis variis laborantes, ut ambulantium super eos umbra transiret, continuo salutem solere recipere; & alia multa stupenda in Christi nomine per eos facta, postremò etiam mortuos resurrexisse cernebant. Quæ si, ut leguntur, gesta esse concedunt, ecce tot incredibilia tribus illis incredibilibus addimus; & ut credatur unum incredibile, quod de carnis resurrectione

At. 2.
lib. 3. c. 4.

* Nonnulli MSS. cum Vind. Am. Et. infirmos: & infra loco infirmorum, habent infirmorum.

† Sic MSS. At Vind. Am. & Et. facta sunt signa. Lov. facta signa: omisso sunt.

‡ In MSS. proclivis.

§ Hoc non de se sive temporibus Cicero, qui anno ab urbe con-

atque in cælum adscensione dicitur, multorum incredibilium testimonia tanta congerimus, & nondum ad credendum horrendâ duritiâ incredulos flectimus. Si verò per Apostolos Christi, ut eis crederetur, resurrectionem atque adscensionem prædicantibus Christi, etiam ista miracula facta esse non credunt, hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quòd eam terrarum orbis sine ullis miraculis credit.

CAPUT VI.

Quod Roma conditorem suum Romulum diligendo deum fecerit, Ecclesia autem Christum Dominum credendo dilexerit.

RECOLAMUS etiam loco illud quod de Romuli credita divinitate Tullius admiratur. Verba ejus ut scripta sunt, inferam: Magis est, inquit, in Romulo admirandum, quòd ceteri qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditus hominum sæculis fuerunt, ut fingendi proclivior esset ratio, cum imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minus his sexcentis annis jam inveteratis litteris atque doctrinis, omnique illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato fuisse cernimus. Et paulò post de eodem Romulo ita loquitur, quod ad hunc pertinet sensum: Ex quo intelligi potest, inquit, permultis annis antè Homerum fuisse, quàm Romulum, ut jam doctis hominibus ac temporibus ipsis eruditus ad fingendum vix quidquam esset loci. Antiquitas enim recepit fabulas, fictas etiam nonnumquam inconditè. Hæc ætas autem jam exulta præsertim eludens omne quod fieri non potest respuit. Unus è numero doctissimorum hominum, idemque eloquentissimus omnium M. Tullius Cicero, propterea dicit divinitatem Romuli mirabiliter creditam, quòd erudita jam tempora fuerunt, quæ falsitatem non reciperent fabularum. Quis autem Romulum deum nisi Roma credidit, atque id parva & incipiens? Tum deinde posteris servare fuerat necesse quòd acceperant à majoribus, ut cum ista superstitione in lacte quodam modo matris ebibita cresceret civitas, atque ad tam magnum perveniret imperium, ut ex ejus fastigio velut ex altiore quodam loco alias quoque gentes, quibus dominaretur, hac sua opinione perfunderet; ut non quidem crederent, sed tamen dicerent deum Romulum, ne civitatem, cui serviebant, de conditore ejus offenderent, aliter eum nominando quàm Roma; quæ id non amore quidem hujus erroris, sed tamen amoris errore crediderat. Christum autem quamquam sit cælestis & sempiternæ conditor Civitatis, non tamen eum, quoniam ab illo condita est, Deum credidit: sed ideo potius est condenda, quia credidit. Roma conditorem suum jam constructa & dedicata tamquam deum coluit in templo: hæc autem Jerusalem conditorem suum Deum Christum, ut construi posset & dedicari, posuit in fidei fundamento. Illa illum amando esse deum credidit, ista istum Deum esse credendo amavit. Sicut ergo præcessit unde amaret illa, & de amato jam libenter etiam falsum bonum crederet: ita præcessit unde ista crederet, ut recta fi-

dita circiter septingentesimo scribebat, sed de Scipione Africano minore & Lælio dixit, quos differens illis de republica libris inducitur, ex dictis supra lib. 2. c. 21. Porro Scipio floruisse fertur à sexcentesimo ad sexcentessimum vigesimum Urbis conditæ, Lælius autem anno sexcentesimo. septimo consularum gessisse traditur.

• In MSS. omniumque.

de, non temere quod falsum, sed quod verum erat amaret. Exceptis enim tot & tantis miraculis, quæ persuaserunt Deum esse Christum, prophetiæ quoque divinæ fide dignissimæ præcesserunt, quæ in illo, non sicut à patribus adhuc creduntur implendæ, sed jam demonstrantur impletæ. De Romulo autem quia condidit Romam, in eaque regnavit, auditur, legiturque quod factum est, non quod antè fuerat prophetatum: sed quòd sit receptus in deos, creditum tenent litteræ, non factum docent. Nullis quippe rerum mirabilium signis id ei verè provenisse monstratur. Lupa quippe illa nutrix, quod videtur quasi magnum existitisse portentum, quale aut quantum est ad demonstrandum deum? Certè enim etsi non meretrix lupa fuit illa, sed bestia, cum commune fuerit ambobus, frater tamen ejus non habetur deus. Quis autem prohibitus est, aut Romulum, aut Herculem, aut alios tales homines deos dicere, & mori maluit, quàm non dicere? Aut verò aliqua gentium coleret inter deos suos Romulum, nisi Romani nominis metus cogeret? Quis porrò numeret, quàm multi quantalibet sævitiâ crudelitatis occidi, quàm Christum Deum negare maluerunt? Proinde metus quamlibet levis indignationis, quæ ab animis Romanorum, si non fieret, posse putabatur existere, compellebat aliquas civitates positas sub jure Romano tamquam deum colere Romulum: à Christo autem Deo non solum colendo, verum etiam confitendo, tantam per orbem terræ Martyrum multitudinem metus revocare non potuit, non levis offensionis animorum, sed immensarum variarumque poenarum, & ipsius mortis, quæ plus ceteris formidatur. Neque tunc Civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tamen magnorum agmina populorum, adversus impios persecutores suos pro temporalis salute pugnavit; sed potius ut obtineret æternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cadebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro Salvatore contemnerent.

2. Scio in libro Ciceronis tertio, nisi fallor, de republica, disputari, nullum bellum suscipi à civitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute. Quid autem dicat pro salute, vel intelligi quam salutem velit, alio loco demonstrans, Sed his poenis, inquit, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exilio, vinculis, verberibus, elabuntur sæpe privati, oblata mortis celeritate. Civitatibus autem mors ipsa poena est, quæ videtur à poena singulos vindicare. Debet enim constituta sic esse civitas, ut æterna sit. Itaque nullus interitus est reipublice naturalis, ut hominis, in quo mors non modò necessaria est, verum etiam optanda per sæpe. Civitas autem cum tollitur, deletur, exstinguitur: simile est quodam modo (ut magnis parva conferamus) ac si omnis hic mundus intereat & condidat. Hoc ideo dixit Cicero, quia mundum non interiturum cum Platonicis sentit. Constat ergo

a Ex veteribus libris alii habent, ante quàm fieret: alii, antè fieret.
b Hic editi addunt, fratrum duorum. Et post tres versus, ad verba cum commune fuerit ambobus, habent cum fratribus portentum commune fuerit ambobus.
c Editi Vind. Am. & Et. nulla freti veterum codicum auctoritate, metus ullus aut error revocare non potuit, blanditia nulla, promissio nulla demovet, sed nec facultatem violenta subtrahit, nec acerbitas universarum variarumque poenarum, & ipsius mortis &c.

Tom. VII.

eum pro ea salute bellum voluisse suscipi à civitate, qua fit ut maneat hic civitas, sicut dicit, æterna, quamvis morientibus & nascentibus singulis; sicut perennis est opacitas oleæ vel lauri, atque hujusmodi ceterarum arborum, singulorum lapsu ortuque foliorum. Mors quippe, ut dicit, non hominum singulorum, sed universæ poena est civitatis, quæ à poena plerumque singulos vindicat. Unde meritò quæritur, utrùm rectè fecerint Saguntini, quando universam suam civitatem interire maluerunt, quàm fidem frangere, quam ipsa Romana republica tenebantur: in quo suo factò laudantur ab hominibus terrenæ reipublicæ civibus. Sed quomodo huic disputationi possent obedire, non video, ubi dicitur nullum suscipiendum esse bellum, nisi aut pro fide, aut pro salute: nec dicitur, si in unum simul periculum ita duo ista concurrerint, ut teneri alterum sine alterius amissione non possit, quid sit potius eligendum. Profectò enim Saguntini si salutem eligerent, fides eis fuerat deserenda: si fides tenenda, amittenda utique salus, sicut & factum est. Salus autem Civitatis Dei talis est, ut cum fide ac per fidem teneri, vel potius adquiri possit; fide autem perditâ, ad eam quisque venire non possit. Quæ cogitatio firmissimi ac patientissimi cordis, tot ac tantos Martyres fecit, qualem ne unum quidem habuit, vel habere potuit, quando est deus creditus Romulus.

CAPUT VII.

Quod ut mundus in Christum crederet, virtutis fuerit divina, non persuasionis humana.

SED valde ridiculum est, de Romuli falsa divinitate, cum de Christo loquimur, facere mentionem. Verumtamen cum sexcentis ferme annis ante Ciceronem Romulus fuerit, atque illa ætas jam fuisse doctrinis dicatur exulta, ut quod fieri non potest, omne respueret: quanto magis post sexcentos annos ipsius tempore Ciceronis, maximèque postea sub Augusto atque Tiberio, eruditioribus utique temporibus, resurrectionem carnis Christi atque in cælum adscensionem, tamquam id quod fieri non potest, mens humana ferre non posset, eludensque ab auribus cordibusque respueret, nisi eam fieri potuisse, atque factam esse divinitas ipsius veritatis, vel veritas divinitatis, & contestantia miraculorum signa monstrarent; ut terrentibus & contradicentibus tam multis tamque magnis persecutionibus, præcedens in Christo, deinde ad novum sæculum in ceteris seculura resurrectio atque immortalitas carnis & fidelissimè crederetur, & prædicaretur intrepidè, & per orbem terræ pullulatura fecundius cum Martyrum sanguine sereretur. Legebantur enim præconia præcedentia Prophetarum, concurrebant ostenta virtutum, & persuadebatur veritas nova consuetudini, non contraria rationi, donec orbis terræ qui persequeretur furore, sequeretur fide.

d Vind. Am. Er. & propè omnes MSS. ab omnibus.

e Ludovicus Vives legendum putat ante Scipionem, nempe Emilianum, qui inducitur differens in libris de republica. Lovanienfes ejus conjecturam secuti locum emendare tentant, sed repugnantibus editis aliis & omnibus MSS.

f Editi, omne eludens. Absit eludens à MSS.

g Vind. Am. Er. & plures MSS. præcedentium.

h Ita veteres libri. Editi autem, prosequeretur fide.

T t ij

De miraculis, quae ut mundus in Christum crederet facta sunt, & fieri mundo credente non desinant.

1. **C**UR, inquit, nunc illa miracula, quae praedicatis facta esse, non fiunt? Possem quidem dicere, necessaria fuisse prius quam crederet mundus, ad hoc ut crederet mundus. Quisquis adhuc prodigia ut credat inquit, magnum est ipse prodigium, qui mundo credente non credit. Verum hoc ideo dicunt, ut nec tunc illa miracula facta fuisse credantur. Unde ergo tanta fide Christus usquequaque cantatur in caelum cum carne sublatus? Unde temporibus eruditus, & omne quod fieri non potest respuentibus, sine ullis miraculis nimium mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuisse, & ideo credita esse dicturi sunt? Cur ergo ipsi non credunt? Brevis est igitur nostra complexio: Aut ^b incredibilis rei, quae non videbatur, alia incredibilia, quae tamen fiebant & videbantur, fecerunt fidem; aut certe res ita credibilis, ut nullis quibus persuaderetur miraculis indigeret, istorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellendos vanissimos dixerim. Nam facta esse multa miracula, quae adtestarentur illi uni grandi salubrique miraculo, quo Christus in caelum cum carne in qua resurrexit, ascendit, negare non possumus. In eisdem quippe veracissimis libris cuncta conscripta sunt, & quae facta sunt, & propter quod credendum facta sunt. Haec, ut fidem facerent, innotuerunt; haec per fidem, quam fecerunt, multo clarius innotescunt. Leguntur quippe in populis, ut credantur; nec in populis tamen nisi credita legerentur. Nam etiam nunc fiunt miracula in ejus nomine, sive per sacramenta ejus, sive per orationes vel memorias sanctorum ejus; sed non eadem claritate illustrantur, ut tantam quantam illa gloria diffamantur. Canon quippe sacrarum litterarum, quem ^b definitum esse oportebat, illa facit ubique recitari, & memoriae cunctorum inherere populorum: haec autem ubicumque fiunt, ibi sciuntur vix à tota ipsa civitate vel quocumque commendentium loco. Nam plerumque etiam ibi paucissimi sciunt, ignorantibus ceteris, maxime si magna sit civitas; & quando alibi aliisque narantur, non tanta ea commendat auctoritas, ut sine difficultate vel dubitatione credantur, quamvis Christianis fidelibus à fidelibus indicentur.

Cecus illuminatus.

* v. lib. 9. Confess. 7.

Innocentius.

2. Miraculum quod Mediolani factum est, cum illic essemus, quando illuminatus est caecus, ad multorum notitiam potuit pervenire, quia & grandis est civitas, & ibi erat tunc Imperator, & immenso populo teste res gesta est, concurrente ad corpora martyrum Protasii & Gervasii: quae cum laterent, & penitus nescirentur, * episcopo Ambrosio per somnium revelata reperta sunt; ubi caecus ille depulsis veteribus tenebris diem vidit.

3. Apud Carthaginem autem quis novit, praeter admodum paucissimos, salutem, quae facta est Innocentio Exadvocato vicariae praefecturae, ubi nos interfuimus, & oculis adspeximus nostris: Venientes enim de transmarinis, me & fratrem meum Alypium, nondum quidem clericos, sed jam Deo fervientes, ut erat cum tota domo sua religiosissimus, ipse susceperat, & apud eum tunc habitabat.

^a Sic MSS. At editi, *incredibili rei*.
^b Editi veteribus libris *dissentientes, diffamatum*.
^c Editi, *Curabatur à medicis propter fistulas: & infra, jam secuerant eum*. At MSS. omnes omittunt *propter: & ex iis quidam habent, jam secuerant ei; alii longè eum, cum*.

4. **A**bamus. Curabatur à medicis: fistulas, quas numerosas atque perplexas habuit in posteriore atque ima corporis parte, jam secuerant ei, & artis suae cetera medicamentis agebant. Passus autem fuerat in sectione illa & diuturnos & acerbos dolores. Sed unus inter multos sinus fefellerat medicos, atque ita latuerat, ut eum non tangerent, quem ferro aperire debuerant. Denique sanatis omnibus quae aperta curabant, iste remanserat solus, cui frustra impendebatur labor. Quas moras ille suspectas habens, multumque formidans ne iterum secaretur, quod ei praedixerat alius medicus domesticus ejus, quem non admiserant illi, ut saltem videret, cum primum sectus est, quomodo id facerent, iratusque illum domo abjecerat, vixque receperat, erupit, atque ait, Iterum me secturi estis? Ad illius, quem nolistis esse praesentem, verba venturus sum? Irridere illi medicum imperitum, metumque hominis bonis verbis promissionibusque lenire. Praeterierunt & alii dies plurimi, nihilque proficiebat omne quod fiebat. Medici tamen in sua pollicitatione persistebant, non se illum sinum ferro, sed medicamentis esse clausuros. Adhibuerunt & alium grandævum jam medicum, satique in illa arte laudatum (adhuc enim vivebat) Ammonium, qui loco inspecto, idem quod illi ex eorum diligentia peritiaque promisit. Cujus ille factus auctoritate securus, domestico suo medico, qui futuram praedixerat aliam sectionem facera hilaritate, velut jam salvus, illusit. Quid plura? Postea tot dies inaniter consumiti transferunt, ut fessi atque confusi faterentur eum nisi ferro nullo modo posse sanari. Expavit, expalluit nimio timore turbatus: atque ubi se collegit, farique potuit, abire illos iussit, & ad se amplius non accedere, nec aliud occurrit fatigato lacrymis & illa jam necessitate constricto, nisi ut adhiberet Alexandrinum quemdam, qui tunc chirurgus mirabilis habebatur, ut ipse faceret quod ab illis fieri volebat iratus. Sed postea quam venit ille, laboremque illorum in cicatricibus sicut artifex vidit, boni viri fundus officio, persuasit homini ut illi potius qui in eo tantum laboraverant, quantum ipse inspiciens mirabatur, curatio- nis suae sine fruerentur, adjiciens quod re vera nisi sectus esset, salvus esse non posset; sed valde abhorreere à suis moribus, ut hominibus quorum artificiosissimam operam, industriam, diligentiam admirans in cicatricibus ejus videret, propter exiguum quod remansit, palmam tanti laboris auferret. Redditi sunt animo ejus, & placuit ut eodem Alexandrino assistente ipsi sinum illum ferro, qui jam consensu omnium aliter insanabilis putabatur, aperirent. Quae res dilata est in consequentem diem. Sed cum abiissent illi, ex mæore nimio domini tantus est in domo illa exortus dolor, ut tanquam funeris plandus vix comprimeretur à nobis. Visitabant eum quotidie sancti viri, episcopus tunc Uzalensis, beatæ memoriæ Saturninus, & presbyter ^d Gelosus, ac diaconi Carthaginensis Ecclesiæ: in quibus erat, & ex quibus solus est nunc in rebus humanis, jam episcopus cum honore à nobis debito nominandus Aurelius, cum quo recordantes mirabilia ^e opera Dei, de hac re saepe collocuti sumus, eumque valde meminif-

^a bent, jam secuerant ei; alii longè eum, cum.
^b Plerique MSS. *Gulosus*.
^c Plerique MSS. *mirabilia operum Dei*.

se, quod commemoramus, invenimus. Qui cum eum, sicut solebant, vespere visitarent, rogavit eos miserabilibus lacrymis, ut manè dignarentur esse praesentes suo funeri potius quam dolori. Tantis enim eum metus ex prioribus invaserat poenis, ut se inter medicorum manus non dubitaret esse moriturum. Consolati sunt eum illi, & hortati ut in Deo fideret, ejusque voluntatem viriliter ferret. Inde ad orationem ingressi sumus: ubi nobis ex more genua figentibus, atque incumbentibus terræ, ille se ita projecit, tamquam fuisset aliquo impellente graviter prostratus, & cepit orare: quibus modis, quo affectu, quo motu animi, quo fluvio lacrymarum, quibus gemitibus atque singultibus succutientibus omnia membra ejus & penè intercludentibus spiritum, quis ullis explicet verbis? Utrum orarent alii, nec in hac eorum averteretur intentio, nesciebam. Ego tamen prostratus orare non poteram: hoc tantummodo breviter in corde meo dixi, Domine quas tuorum preces exaudis, si has non exaudis? Nihil enim mihi videbatur addi jam posse, nisi ut expirare orando. Surreximus, & accepta ab Episcopo benedictione discessimus: rogante illo ut manè adesset, illis ut æquo animo esset hortantibus. Illuxit dies qui metuebatur, aderant servi Dei, sicut se adfuturos esse promiserant: ingressi sunt medici, parantur omnia quae hora illa poscebat, tremenda ferramenta proferuntur, adtonitis suspensisque omnibus. Eis autem quorum erat major auctoritas, defectum animi ejus condolendo erigentibus, ad manus secturi membra in lectulo componuntur, solvuntur nodi ligamentorum, nudatur locus, inspicit medicus, & secandum illum sinum armatus atque intentus inquirat. Scrutatur oculis, digitisque contrectat; tentat denique modis omnibus: invenit firmissimam cicatricem. Jam illa lætitia & laus atque gratiarum actio misericordiae & omnipotentis Deo, quae susa est ore omnium lacrymantibus gaudiis, non est committenda meis verbis: cogitetur potius, quam dicatur.

Innocentia.

3. In eadem Carthagine Innocentia religiosissima femina, de primariis ipsius civitatis, in mammilla cancrum habebat: rem, sicut medici dicunt, nullis medicamentis sanabilem. Aut ergo praecidi solet, & à corpore separari membrum ubi nascitur: aut ut aliquanto homo ^a diutius vivat, tamen inde morte quamlibet tardius adfuturâ, secundum Hippocratis, ut ferunt, sententiam omnis est omittenda curatio. Hoc illa à perito medico & suae domui familiarissimo acceperat, & ad solum Deum se orando converterat. Admonente in somnis appropinquante Pascha, ut in parte feminarum observanti ad baptisterium, quaecumque illi baptizata primitus occurrisset, signaret ei locum signo ^b Christi: fecit, & confestim sanitas consecuta est. Medicus sanè qui ei dixerat, ut nihil curationis adhiberet, si paulò diutius vellet vivere, cum inspexisset eam postea, & sanissimam comperisset, quam prius habere illud ma-

^a Ita MSS. At Editi *Vind. Am. Er. aut ut aliquanto homo quidius vivat, sementis est pestis mitiganda frequentibus*. Nam ut inde mortem quantumlibet tardius adfuturam conseramus, secundum Hippocratis, ut ferunt, sententiam &c. *Loc. aut ut aliquanto homo diutius vivat, nam inde mortem quantumlibet tardius adfuturam, secundum Hippocratis &c.*
^b *Vind. Am. & Er. signo crucis Christi.*
^c Editi, *adhibisset curationis*. Absit curationis à MSS.
^d *Vind. Am. Er. & quique MSS. Mendicum.*

lum tali inspectione cognoverat, quæsit ab ea vehementer quid adhibuisset ^c; cupiens, quantum intelligi datur, nosse medicamentum, quo Hippocratis definitio vinceretur. Cùmque ab ea quid factum esset audisset, voce velut contemnentis & vultu, ita ut illa metueret, ne aliquid contumeliosum verbum proferret in Christum, religiosa urbanitate respondisse fertur, Putabam, inquit, magnum aliquid te mihi fuisse dicturam. Atque illa jam exhorrescente, mox addidit, Quid grande fecit Christus sanare cancrum, qui quadriduanum mortuum suscitavit? Hoc ego cùm audissem, & vehementer stomacharer, in illa civitate atque in illa persona, non utique obscura, factum tam ingens miraculum sic latere, hinc eam & admonendam & penè objurgandam putavi. Quæ cùm mihi respondisset non se inde tacuisse, quæsi ab eis, quas fortè tunc matronas amicissimas secum habebat, utrum hoc antea scissent. Responderunt se omnino nescisse. Ecce, inquam, quomodo non taces, ut nec istæ audiant, quæ tibi tanta familiaritate junguntur. Et quia breviter ab ea quæsieram, feci ut illis audientibus multumque mirantibus & glorificantibus Deum, totum ex ordine, quemadmodum gestum fuerit, indicaret.

4. ^d Medicum quemdam podagram in eadem urbe, qui cùm dedisset nomen ad baptismum, & pridie quam baptizaretur, in somnis à pueris nigris ^e cirratis, quos intelligebat demones, baptizari eodem anno prohibitus fuisset, eisque non obtemperans, etiam conculcantibus pedes ejus in dolorem acerrimum, qualem numquam expertus est, ^f isset, magisque eos vincens lavacro regenerationis, ut voverat, ablui non distulisset, in baptis mate ipso non solum dolore, quo ultra solitum cruciabatur, verum etiam podagrâ caruisse, nec amplius, cùm diu postea vixisset, pedes doluisse quis novit? Nos tamen novimus, & paucissimi fratres ad quos id potuit pervenire.

5. ^g Ex mimo quidam Curubitanus, non solum à paralyti, verum etiam ab informi pondere genitalium, cùm baptizaretur, salvus effectus est; & liberatus utraque molestia, tamquam mali nihil habuisset in corpore, de fonte regenerationis ascendit. Quis hoc praeter Curubim novit, & praeter rarissimos aliquos qui hoc ubicumque audire potuerunt? Nos autem cùm hoc comperissemus, jubente sancto episcopo Aurelio, etiam ut veniret Carthaginem fecimus: quamvis à talibus prius audierimus, de quorum fide dubitare non possemus.

6. Vir Tribunitius Hesperius ^h apud nos est, habet in territorio Fussalensi fundum ⁱ Zubedi appellatum, ubi cùm afflictione animalium & servorum suorum domum suam spiritu malignorum vim noxiam perpeti comperisset, rogavit nostros, me absente, Presbyteros, ut aliquis eorum illò pergeret, cujus orationibus cederent. Perrexit unus, obtulit ibi sacrificium corporis Christi, & orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio: Deo pro-

^e *Vind. Am. Er. curatis*. At *Loc. & MSS. cirratis*: id est crinitis. Nam cirros capitis crines interpretatur Nonius. *Martial. lib. 9. epig. 30. Nec matulini cirrata cateros magistri.*
^f *Vind. Am. & aliquot MSS. assuasset.*
^g In editis pro *Ex mimo*, habent à vicino: idque suspectioribus ita conjunctum, ad quos id potuit pervenire à vicino.
^h Editi, *qui apud nos est*. Absit qui à MSS.
ⁱ *Er. Zubedi. Quatuor MSS. Zubedi. Ceceri, Zubedi appellatur.*

tinus miserante cessavit. Acceperat autem ab amico suo terram sanctam de Jerofolymis allatam, ubi sepultus Christus die tertio resurrexit; eamque suspenderat in cubiculo suo, ne quid mali etiam ipse pateretur. At ubi domus ejus ab illa infestatione purgata est, quid de illa terra fieret, cogitabat; quam diutius in cubiculo suo reverentiae causam habere volebat. Fortè accidit, ut ego & collega tunc meus episcopus Synitensis ecclesiae Maximinus in proximo essemus: ut veniremus rogavit, & venimus. Cumque nobis omnia retulisset, etiam hoc petivit, ut infoderetur alibi, atque ibi orationum locus fieret, ubi etiam possent Christiani ad celebranda quae Dei sunt congregari. Non restitimus: factum est. Erat ibi juvenis paralyticus rusticanus: hoc audito petivit à parentibus suis, ut illum ad eum locum sanctum non cunctanter adferrent. Quò cum fuisset allatus, oravit, atque inde continuo pedibus suis salvus abscessit.

Juvenis paralyticus.

Protasius & Gervasius martyres. Adolescentes à dæmone liberantur.

7. Victoriana dicitur villa, ab Hippone regio minus triginta millibus abest. Memoria Martyrum ibi est Mediolanensium Protasii & Gervasii. Portatus est eò quidam adolescens, qui cum die medio tempore ætatis equum ablueret in fluminis gurgite, dæmonem incurrit. Ibi cum jaceret vel morti proximus, vel simillimus mortuo, ad vespertinos illuc hymnos & orationes cum ancillis suis & quibusdam sanctimonialibus ex more dominae possessionis intravit; atque hymnos cantare cœperunt. Qua voce ille quasi percussus, excussus est: & cum terribili fremitu altare apprehensum movere non audens sive non valens, tamquam eò fuerit alligatus, aut affixus, tenebat: & cum grandi ejulatu parci sibi rogans, confitebatur ubi adolescentem, & quando, & quomodo invaserit. Postremo se exiturum esse denuntians, membra ejus singula nominabat, quae se amputaturum exiens minabatur: atque inter hæc verba discessit ab homine. Sed oculus ejus in maxillam fusus, tenui venula ab interiore quasi radice pendebat, totumque ejus medium, quod nigellum fuerat, albicaverat. Quo viso qui aderant, concurrerant autem etiam alii vocibus ejus acciti, & se omnes in orationem pro illo straverant, quamvis eum sana mente stare gauderent, rursus tamen propter oculum ejus contristati, medicum quaerendum esse dicebant. Ibi maritus sororis ejus, qui eum illò detulerat, Potens est, inquit, Deus sanctorum orationibus, qui fugavit dæmonem, lumen reddere. Tunc, sicut potuit, oculum lapsum atque pendentem, loco suo revocatum ligavit oratio: nec nisi post septem dies putavit esse solvendum. Quod cum fecisset, sanctissimum invenit. Sanati sunt illic & alii, de quibus dicere longum est.

Hipponensis virgo.

8. Hipponensem quendam virginem scio, cum se oleo perunxisset, cui pro illa orans Presbyter instillaverat lacrymas suas, mox à dæmonio fuisset sanata. Scio etiam Episcopum semel pro ado-

lescente, quem non vidit, orasse, illumque illic dæmone caruisse.

9. Erat quidam senex Florentius Hipponensis noster, homo religiosus & pauper, sartoris se arte pascebat, casulam perdidit, & unde sibi emerere non habebat: ad Viginti Martyres, quorum Memoria apud nos est celeberrima, clara voce, ut vestiretur, oravit. Audierunt eum adolescentes, qui fortè aderant irrisores; eumque discedentem exagitantem prosequerantur; quasi à Martyribus quinquagenos folles, unde vestimentum emerere petivisset. At ille tacitus ambulans, ejectum grandem piscem palpitantem vidit in littore, eumque illis faventibus atque adjuvantibus apprehendit, & cuidam coquo Catofo nomine, bene Christiano, ad coquinam conditariam, indicans quid gestum sit, trecentis follibus vendidit, lanam comparare inde disponens, ut uxor ejus quomodo posset, ei quo indueretur, efficeret. Sed coquus concidens piscem, anulum aureum in ventriculo ejus invenit, moxque miseratione flexus, & religione perterritus, homini eum reddidit, dicens, Ecce quomodo Viginti Martyres te vestierunt.

Florentius sartor.

10. Ad aquas Tibilitanas episcopo afferente Praejecto reliquias Martyris gloriosissimi Stephani, ad ejus Memoriam veniebat magnæ multitudinis concursus & occurfus. Ibi cæca mulier, ut ad Episcopum portantem duceretur, oravit: flores quos ferebat dedit, recepit, oculis admovit, protinus vidit. Stupentibus qui aderant, præibat exultans, viam carpens, & viæ ducem ulterius non requires.

Reliquias Stephani Martyris.

11. Memorati Memoriam Martyris, quæ posita est in castello Sinitensi, quod Hipponensi coloniae vicinum est, ejusdem loci Lucillus episcopus, populo præcedente atque sequente portabat. Fistula, cujus molestia jam diu laboraverat, & familiarissimi sui medici, qui eam secaret, opperiebatur manus, illius piæ sarcinæ vectione, repente sanata est: nam deinceps eam in suo corpore non invenit.

Lucillus episcopus.

12. Eucharius est presbyter ex Hispania, Calamæ habitat, veteri morbo calculi laborabat; per Memoriam supradicti Martyris, quam Possidius illò advexit episcopus, salvus factus est. Idem ipse postea morbo alio prævalente, mortuus sic jacebat, ut ei jam pollices ligarentur: opitulatione memorati Martyris, cum de Memoria ejus reportata fuisset & super jacentis corpus missa ipsius Presbyteri tunica, suscitatus est.

Eucharius presbyter.

13. Fuit ibi vir in ordine suo primarius, nomine Martialis, ævo jam gravis, & multum à religione abhorrens Christiana. Habebat sanè fideli filiam, & generum eodem anno baptizatum. Qui cum eum ægrotantem multis & magnis lacrymis rogarent, ut Christianus fieret, profusus abnuit, eosque à se turbida indignatione submovit. Visum est genero ejus, ut iret ad Memoriam sancti Stephani, & illic pro eo quantum posset ora-

Martialis.

ret, ut Deus illi daret mentem bonam, qua credere non differret in Christum. Fecit hoc ingenti gemitu & fletu, & sinceriter ardente pietatis affectu: deinde abcedens, aliquid de altari florum, quod occurrit, tulit, eique, cum jam nox esset, ad caput posuit: tum dormitum est. Et ecce ante diluculum clamat, ut ad Episcopum curretur, qui mecum fortè tunc erat apud Hipponem. Cum ergo audisset eum abstemem, venire Presbyteros postulavit. Venerunt, credere se dixit, admirantibus atque gaudentibus omnibus, baptizatus est. Hoc, quam diu vixit, in ore habebat: Christus accipe spiritum meum: cum hæc verba beatissimi Stephani, quando lapidatus est à Judæis, ultima fuisse nesciret; quæ huic quoque ultima fuerunt: nam non multò post etiam ipse defunctus est.

Podagri duo.

14. Sanati sunt illic per eundem Martyrem etiam podagri duo, unus civis, peregrinus unus: sed civis omni modo, peregrinus autem per revelationem quid adhiberet quando doleret, audit: & cum hoc fecerit, dolor continuo conquiescit.

15. Audurus nomen est fundi, ubi ecclesia est, & in ea Memoria Stephani martyris. Puerum quemdam parvulum, cum in area luderet, exorbitantes boves qui vehiculum trahebant, rotâ obtiverunt, & confectum palpavit expirans. Hunc mater arreptum ad eandem Memoriam posuit; & non solum revixit, verum etiam illæsus apparuit.

16. Sanctimonialis quædam in vicina possessione, quæ Caspaliana dicitur, cum ægritudine laboraret, ac desperaretur, ad eandem Memoriam tunica ejus allata est: quæ ante quam revocaretur, illa defuncta est. Hac tamen tunica operuerunt cadaver ejus parentes, & recepto spiritu salva facta est.

17. Apud Hipponem Bassus quidam Syrus ad Memoriam ejusdem Martyris orabat pro ægrotante & periclitante filia, eoque secum vestem ejus adtulerat: cum ecce pueri de domo cucurrerunt, qui ei mortuum nuntiarent. Sed cum, orante illo, ab amicis ejus exciperentur, prohibuerunt eos illi dicere, ne per publicum plangeret. Qui cum dolum redisset jam suorum ejulatus personantem, & vestem filia quam ferebat, super eam projecisset, reddita est vita.

18. Rursus ibidem apud nos Irenæi cujusdam collectarii filius ægritudine extinctus est. Cumque corpus jaceret exanimæ, atque à lugentibus & lamentantibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus quidam inter aliorum consolantium verba suggestit, ut ejusdem Martyris oleo corpus perungeretur. Factum est, & revixit.

19. Itemque apud nos vir Tribunitius Eleusinus super Memoriam Martyris, quæ in suburbano ejus est, ægritudine exanimatum posuit infan-

a Sola editio Lov. pro Hoc, habet Hic.
 b Vind. Am. Er. tres podagri, duo civis, peregrinus unus. Sed civis omni modo &c.
 c Nonnulli MSS Eleusinus.
 d Vind. Am. Er. & plures MSS Martyrum.
 e Vind. Am. Er. & MSS. implenda.
 f Hinc verò intelligimus scriptum huncce librum sub finem anni 426 aut non multo serius. Nam exibat jam Hippone ista Stephani martyris Memoria, cum illud ibi contigit, quod mox referendum est, in Pauli & Palladiæ curatione miraculum. Ea autem curatio pertinet ad annum 425 quod quidem hac ratione deprehenditur. In libello suo, qui Sermonem Augustini 322. continetur, testatur Paulus se ac sororem Palladiam visione Kalendarum Januariarum die admonitos divinitus fuisse, ut Hipponem irent, ibique fore ut sanitatem intra tertium

tulum filium: & post orationem, quam cum multis lacrymis ibi fudit, viventem levavit.

20. Quid faciam? Urget hujus operis impleti promissio, ut non hic possim omnia commemorare quæ scio: & procul dubio plerique nostrorum, cum hæc legent, dolebunt me tam multa prætermisisse, quæ utique mecum sciunt. Quos jam nunc, ut ignoscant, rogo; & cogitent quam prolixi laboris sit facere, quod me hic non facere suscepti operis necessitas cogit. Si enim miracula sanitarum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per hunc Martyrem, id est, gloriosissimum Stephanum, facta sunt in colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conficiendi sunt libri: nec tamen omnia colligi poterunt, sed tantum de quibuslibet dati sunt, qui recitentur in populis. Id namque fieri volumus, cum videmus antiquis familia divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari; & ea non debere multorum notitiæ deperire. Nondum est autem biennium, ex quo apud Hipponem regium cœpit esse ista Memoria, & multis, quod nobis certissimum est, non datis libellis, de iis quæ mirabiliter facta sunt, illi ipsi qui dati sunt ad septuaginta ferme numerum pervenerant, quando ista conscripsi. Calamæ verò, ubi & ipsa Memoria prius esse cœpit, & crebrius dantur, incomparabili multitudine superant.

21. Uzali etiam, quæ colonia Uticæ vicina est, multa præclara per eundem Martyrem facta contra apud nos, ab episcopo Evodio constituta est. Sed libellorum dandorum ibi consuetudo non est, vel potius non fuit: nam fortasse nunc esse jam cœpit. Cum enim nuper illic essemus, Petroniam clarissimam feminam, quæ ibi mirabiliter ex magno atque diuturno, in quo medicorum adjutoria cuncta defecerant, languore sanata est, hortati sumus volente supradicto loci Episcopo, ut libellum daret, qui recitaretur in populo; & obedientissime paruit. In quo posuit etiam, quod hic reticere non possum, quamvis ad ea quæ hoc opus urgent, festinare compellat. A quodam Judæo dixit sibi fuisse persuasum, ut anulum capillatio cingulo infereret, quo sub omni veste ad nuda corporis cingeretur: qui anulus haberet sub gemma lapidem in renibus inventum bovis. Hoc alligata quasi remedio ad sancti Martyris limina veniebat. Sed profecta à Carthagine, cum in confinio fluminis Bagradæ in sua possessione mansisset, surgens ut iter perageret, ante pedes suos illum jacentem anulum vidit, & capillatiam zonam qua fuerat alligatus, mirata tentavit. Quam cum omnino suis nodis firmissimis, sicut fuerat, comperisset adstrictam, crepuisse atque exsiluisse anulum suspicata est: qui etiam ipse cum integerrimus fuisset inventus, futuræ salutis quodam modo pignus de tanto miraculo se accepisse præ-

* V. Ser. 323. & 324. Tom. 5. nec non librum de miraculis S. Steph. in hujus Tom. 7. Append.

Petronia.

a Am. Er. & Lov. Synicensis. Vind. Synitensis. At MSS. Sinitensis. Vide epistolam August. 105. n. 4. & ibidem not. b.
 b Oratium hoc loco fudarium est sive lineum tergendò orti paratum. Hieronymus in epist. ad Nepotianum: Plenum dedecoris est, reverti marisipio, quòd fudarium orariumque non habeas gloriari.
 c Vind. Am. Er. & aliquot MSS. quasi qui.
 d Folles dicti nummi à sacculo, quo conduntur: genus monetæ est aliàs aræa, aliàs argentææ. Porrò folles accipiendi isti hæc, non argentei, sed aræi, ejusdem ferè valoris atque aræi & follii monetæ nostræ Gallicanæ, ut putat Sirmondus ad Sermonem 389. qui aliàs 40. inter Sirmondianos. Suidas autem follem ebolum esse dicit, ad voces φάλλος, & νέφρατα. Nominantur præterea folles in lib. 3. contra Crescon. c.

29. necnon lib. 1. Evodii de miraculis S. Stephani c. 14. in hujus Tomi Appendice.
 e Sic MSS. At editi Vind. Am. Catofo. Er. & Lov. Carchofo.
 f Editi Vind. Er. & Lov. Praejecto. Veteres libri, Praejecto.
 g Editi, portantem pignora sacra. Absunt pignora sacra à MSS.
 h MSS. eam secaret. Paulo post, ante repetitè sanata est, adlunt Vind. Am. & Er. ubi sanctas adigit reliquias: quod non est in Lov. nec in MSS.
 i Ita veteres libri. At editi omittunt, eff; & loco habitat, ferunt habitans.
 k Vind. Am. Er. & MSS. Chalamæ.
 l Editi, precibus & lacrymis. At MSS. carent precibus & lacrymis.

* forte, cin- gulum.

sumfit, atque illud vinculum solvens, simul cum eodem anulo, projecit in flumen. Non credunt hoc, qui etiam Dominum Jesum per integra virginalia matris enixum, & ad discipulos ostiis clausis ingressum fuisse non credunt: sed hoc certè quarant, & si verum invenerint, illa credant. Clarissima femina est, nobiliter nata, nobiliter nupta, Carthagini habitat: ampla civitas, ampla persona rem quærentes latere non finit. Martyr certè ipse, quo impetrante illa sanata est, in filium permanentis virginis credidit, in eum qui ostiis clausis ad discipulos ingressus est, credidit: postremò, propter quod omnia ista dicuntur à nobis, in eum qui ascendit in cælum cum carne, in qua resurrexerat, credidit; & ideo per eum tanta fiunt, quia pro ista fide animam posuit. Fiunt ergo etiam nunc multa miracula, eodem Deo faciente per quos vult, & quemadmodum vult, qui & illa quæ legimus fecit: sed ista nec similiter innotescunt, neque ut non excidant animo, quasi glareâ memoriæ, crebra lætione tunduntur. Nam & ubi diligentia est, quæ nunc apud nos esse cœpit, ut libelli eorum qui beneficia percipiunt, recitentur in populo, semel hoc audiunt qui adfuerunt, pluresque non adfuerunt, ut nec illi qui adfuerunt, post aliquot dies, quod audierunt, mente retineant, & vix quisquam reperitur illorum, qui ei quem non adfuisse cognoverit, indicet quod audivit.

22. Unum est apud nos factum, non majus quam illa quæ dixi, sed tam clarum atque illustre miraculum, ut nullum arbitrer esse Hipponensium, qui hoc non vel viderit, vel didicerit, nullum qui oblivisci ulla ratione potuerit. Decem quidam fratres (quorum septem sunt mares, tres feminae) de Cæsarea Cappadociæ suorum civium non ignobiles, maledicto matris recenti, patris eorum obitu destituta, quæ injuriam sibi ab eis factam acerbissimè tulit, tali poenâ sunt divinitus coerciti, ut horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum: in qua foedissima specie oculos suorum civium non ferentes, quaquaversum cuique ire visum est, toto penè vagabantur orbe Romano. Ex his etiam ad nos venerunt duo, frater & soror, Paulus & Palladia, multis aliis locis miseriam diffamante jam cogniti. Venerunt autem ante Pascha ferme dies quindecim, ecclesiam quotidie, & in ea Memoriam gloriosissimi Stephani frequentabant, orantes ut jam sibi placaretur Deus, & salutem pristinam redderet. Et illic, & quacumque ibant, convertebant in se civitatis aspectum. Nonnulli qui eos alibi viderant, causamque tremoris eorum noverant, aliis, ut cuique poterant, indicabant. Venit & Pascha, atque ipso die Dominico manè, cum jam frequens populus præfens esset, & loci sancti cancellos, ubi Martyrium erat, idem juvenis orans teneret, repente prostratus est, & dormienti simillimus jacuit: non tamen tremens, sicut etiam per somnum solebat. Stupentibus qui aderant, atque aliis patientibus, aliis dolentibus, cum cum quidam velent erigere, nonnulli prohibuerunt, & potiùs exitum expectandum esse dixerunt. Et ecce surrexit, & non tremebat, quoniam sanatus erat, &

a Plures MSS. excidant.
 b In MSS. quisque.
 c Vind. Am. Et. cum nonnullis MSS. & quocumque.
 d Nonnulli MSS. ubi Martyris Memoria erat. Interpretatio est & glossima.

stabat incolumis, intuens intuentes. Quis ergo se tenuit à laudibus Dei? Clamantium gratulantiumque vocibus ecclesia usquequaque completa est. Inde ad me curritur, ubi sedebam jam processurus: irruit alter quisque post alterum, omnis posterior quasi novum, quod alius prior dixerat, nuntiantes: meque gaudente & apud me gratias Deo agente, ingreditur etiam ipse cum pluribus, inclinatur ad genua mea, erigitur ad osculum meum. Procedimus ad populum, plena erat ecclesia, personabat vocibus gaudiorum, Deo gratias, Deo laudes, nemine tacente, hinc atque inde clamantium. Salutavi populum, & rursus eadem ferventiore voce clamabant. Facto tandem silentio, Scripturarum divinarum sunt lecta sollempnia. Ubi autem ventum est ad mei Sermonis locum, dixi pauca pro tempore & pro illius jocunditate lætitiæ. Magis enim eos in opere divino quamdam Dei eloquentiam, non audire, sed considerare permisi. Nobiscum homo prandit, & diligenter nobis omnem suæ ac maternæ fraternæque calamitatis indicavit historiam. Sequenti itaque die post Sermonem redditum, narrationis ejus libellum in crastinum populo recitandum * promisi. Quod cum ex Dominico Paschæ die tertio fieret in gradibus exedræ, in qua de superiore loquebar loco, feci stare ambos fratres, cum eorum legeretur libellus. Intuebatur populus universus sexus utriusque, unum stantem sine deformi motu, alteram membris omnibus contrememem. Et qui ipsum non viderant, quid in eo divinæ misericordiae factum esset, in ejus sorore cernebant. Videbant enim quid in eo gratulandum, quid pro illa esset orandum. Inter hæc recitato eorum libello, de conspectu populi abire eos præcepi, & de tota ipsa causâ aliquanto diligentius cœperam disputare, cum ecce me disputante, voces aliæ de Memoria Martyris novæ gratulationis audiuntur. Conversi sunt eò qui me audiebant, cœperuntque concurrere. Illa enim ubi de gradibus descendit, in quibus steterat, ad sanctum Martyrem orare perrexerat. Quæ mox ut cancellos adigit, collapsa similiter velut in somnum, sana surrexit. Dum ergo requireremus quid factum fuerit, unde iste strepitus lætus existerit, ingressi sunt cum illa in basilicam, ubi eramus, adducentes eam sanam de Martyris loco. Tum verò tantus ab utroque sexu admirationis clamor exortus est, ut vox continuata cum lacrymis non videretur posse finire. Perducta est ad eum locum, ubi paulò antè steterat tremens. Exsultabant eam similem fratri, cui doluerant remansisse dissimilem: & nondum suas preces suas pro illa, jam tamen præviam voluntatem tam citò exauditam esse cernebant. Exsultabant in Dei laudem voce sine verbis, tanto sonitu, quantum aures nostræ ferre vix possent. Quid erat in cordibus exsultantium, nisi fides Christi, pro qua Stephani sanguis effusus est?



* Et. & Lov. per somnium. Emendantur ex aliis libris.
 f Aliquot MSS. à vna misericordia.
 g Edici addunt, factam: que vox abest à MSS.
 h Sic Vind. Am. & MSS. At Et. & Lov. vocet.
 i Plerique MSS. pro quo.

CAPUT IX.

Quod universa miracula, qua per Martyres in Christi nomine fiunt, ei fidei testimonium ferant, qua in Christum Martyres crediderunt.

CUI, nisi huic fidei adtestantur ista miracula, in qua prædicatur Christus resurrexisse in carne, & in cælum ascendisse cum carne? Quia & ipsi Martyres hujus fidei martyres, id est, hujus fidei testes fuerunt, huic fidei testimonium perhibentes mundum inimicissimum & crudelissimum pertulerunt, eumque non repugnando, sed moriendo vicerunt. Pro ista fide mortui sunt, qui hæc à Domino impetrare possunt, propter cuius nomen occisi sunt. Pro hac fide præcessit eorum mira patientia, ut in his miraculis tanta ista potentia sequeretur. Nam si carnis in æternum resurrectio vel non prævenit in Christo, vel non ventura est, sicut prænuntiatur à Christo, vel sicut prænuntiata est à Prophetis, à quibus prænuntiata est Christus; cur & mortui tanta possunt, qui pro ea fide, qua hæc resurrectio prædicatur, occisi sunt? Sive enim Deus ipse per seipsum miro modo, quo res temporales operatur æternus, sive per suos ministros ista faciat; & eadem ipsa quæ per ministros facit, sive quædam faciat etiam per Martyrum spiritus, sicut per homines adhuc in corpore constitutos; sive omnia ista per Angelos, quibus invisibiliter, immutabiliter, & incorporealiter imperat, operetur; ut quæ per Martyres fieri dicuntur, eis orantibus tantum & impetrantibus, non etiam operantibus fiant; sive alia istis, alia illis modis, qui nullo modo comprehendi à mortalibus possunt: ei tamen adtestantur hæc fidei, in qua carnis in æternum resurrectio prædicatur.

CAPUT X.

Quanto dignius honorentur Martyres, qui ideo multa mira obtinent, ut Deus verus colatur, quam demones, qui ob hoc quædam faciunt, ut ipsi dii esse credantur.

HIC fortè dicturi sunt, etiam deos suos aliqua mira fecisse. Bene, si jam incipiunt deos suos nostris mortuis hominibus comparare. Audient etiam se habere deos ex hominibus mortuis, sicut Herculem, sicut Romulum, sicut alios multos, quos in deorum numerum receptos opinantur? Sed nobis Martyres non sunt dii: quia unum eundemque Deum & nostrum scimus & Martyrum. Nec tamen miraculis, quæ per Memoriam nostrorum Martyrum fiunt, ullo modo comparanda sunt miracula, quæ facta per templum perhibentur illorum. Verum si qua similia videntur, sicut à Moyse magi Pharaonis, sic eorum dii victi sunt à Martyribus nostris. Fecerunt autem illa demones eo fastu impuræ superbiæ, quo eorum dii esse voluerunt: faciunt autem ista Martyres, vel potiùs Deus vel orantibus aut cooperantibus eis, ut fides illa proficiat, qua eos, non deos esse nostros, sed unum Deum habere nobiscum credamus. Denique illi talibus diis suis & templis ædificaverunt, & statuerunt aras, & sacerdotes instituerunt, & sacrificia fecerunt: nos autem Martyribus nostris non templum sicut diis, sed Memoriam sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus; nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus Martyribus, sed uni

* Sic MSS. At edici, quare Martyres tanta possunt.

A Deo & Martyrum & nostro: ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco & ordine nominantur; non tamen à sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamvis in Memoria sacrificet eorum: quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum verò sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt & ipsi. Quibus igitur potiùs credendum est miracula facientibus? Etsi qui se ipsos volunt haberi deos ab his quibus ea faciunt, an eis qui, ut in Deum credatur, quod & Christus est, faciunt quidquid mirabile faciunt? Etsi qui sacra sua etiam crimina sua esse voluerunt; an eis qui nec laudes suas volunt esse sacra sua, sed totum quod veraciter laudantur, ad ejus gloriam proficere in quo laudantur? In Domino quippe laudantur animæ eorum. Credamus ergo eis & vera dicentibus, & mira facientibus. Dicendo enim vera, passi sunt, ut possent facere mira. In eis veris est præcipuum, quod Christus resurrexit à mortuis, & immortalitatem resurrectionis in sua carne primus ostendit, quam nobis adfuturam, vel in principio novi sæculi, vel in hujus sine promisit.

CAPUT XI.

Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur, terrenum corpus in cælo esse non posse.

CONTRA quod magnum Dei donum rationatorum isti, quorum cogitationes novit Dominus quoniam vanæ sunt, de ponderibus elementorum argumentantur: quoniam scilicet magistro Platone didicerunt, mundi duo corpora maxima atque postrema duobus mediis, aëre scilicet & aquâ, esse copulata atque conjuncta. Ac per hoc, inquit, quoniam terra ab hinc sursum versus est prima, secunda aqua super terram, tertius aër super aquam, quartum super aëra cælum; non potest esse terrenum corpus in cælo. Momentis enim propriis, ut ordinem suum teneant, singula elementa librantur. Ecce qualibus argumentis omnipotentiae Dei humana contradicit infirmitas, quam possidet vanitas. Quid ergo faciunt in aëre terrena tot corpora, cum à terra sit aër tertius? Nisi fortè, qui per plumarum & pennarum levitatem donavit avium terrenis corporibus ut portentur in aëre, immortalibus factis corporibus hominum non poterit donare virtutem, qua etiam in summo cælo valeant habitare. Animalia quoque ipsa terrena, quæ volare non possunt, in quibus & homines sunt, sicut sub aqua pisces, quæ sunt aquarum animalia, ita sub terra vivere debuerunt. Cur ergo non saltem de secundo, id est, de aquis, sed de elemento tertio terrenum animal carpit hanc vitam? Quare cum pertineat ad terram, in secundo, quod super terram est, elemento vivere si cogatur, continuo suffocatur, & ut vivat, vivit in tertio? An errat hic ordo elementorum, vel potiùs non in natura rerum, sed in istorum argumentationibus deficit? Omitto dicere, quod jam in tertio-decimo libro dixi, quam multa gravia terrena sint corpora, sicut plumbum, & formam tamen ab artifice accipiant, qua natate valeant super aquam: & ut accipiant qualitatem corpus humanum, qua ferri in cælum, & esse

b Hic edici addunt, sacrificium immolamus: quod abest à MSS.

possit in cælo, omnipotenti artifice contradici-
tur?

2. Jam verò contra illud quod dixi superius, etiam istum considerantes atque tractantes elementorum ordinem, quo confidunt, non inveniunt omnino quod dicant. Sic est enim hinc sursum versus terra prima, aqua secunda, tertius aër, quartum cælum, ut super omnia sit animæ natura. Nam & Aristoteles quintum corpus eam dixit esse, & Plato nullum. Si quintum esset, certè superius esset ceteris: cum verò nullum est, multo magis superat omnia. In terreno ergo quid facit corpore? In hac mole quid agit subtilior omnibus? In hoc pondere quid agit levior omnibus? In hac tarditate quid agit celerior omnibus? Itane per hujus tam excellentis naturæ meritum non poterit effici, ut corpus ejus levetur in cælum, & cum valeat nunc natura corporum terrenorum deprimeret animas deorsum, aliquando & animæ levare sursum terrena corpora non valebunt?

3. Jam si ad eorum miracula veniamus, quæ facta à diis suis opponunt Martyribus nostris, nonne etiam ipsa pro nobis facere, & nobis reperirent omnino proficere? Nam inter magna miracula deorum suorum, profectò magnum illud est, quod Varro commemorat, Vestalem virginem, cum periclitaretur falsa suspitione de stupro, cribrum implese aquâ de Tiberi, & ad suos iudices nulla ejus parte stillante portasse. Quis aquæ pondus supra cribrum tenuit? Quis tot cavernis patentibus nihil inde in terram cadere permisit? Responsum sunt, Aliquis deus, aut aliquis dæmon. Si deus, numquid major est Deo qui fecit hunc mundum? Si dæmon, numquid potentior est Angelo, qui Deo servit, à quo factus est mundus? Si ergo deus minor, vel angelus, vel dæmon potuit pondus humidi elementi sic suspendere, ut aquarum videatur mutata fuisse natura: itane Deus omnipotens, qui omnia ipse creavit elementa, terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans spiritus?

4. Deinde cum aëra medium ponant inter ignem de super & aquam subter, quid est quod eum inter aquam & aquam, & inter aquam & terram sæpe invenimus? Quid enim volunt esse aquofas nubes, inter quas & maria aër medius reperitur? Quoniam, quæso, elementorum pondere atque ordine efficitur, ut torrentes violentissimi atque undosissimi, ante quam sub aëre in terris currant, super aëra in nubibus pendeant? Cur denique aër est medius inter summa cæli, & nuda terrarum, quaquaversum orbis extenditur, si locus ejus inter cælum & aquas, sicut aquarum inter ipsum & terras est constitutus?

5. Postremò si ita est elementorum ordo dispositus, ut secundum Platonem duobus mediis, id est, aëre & aquâ, duo extrema, id est, ignis & terra, jungantur, cæliquo obtineat ille summum locum, hæc autem imi, velut fundaminis mundi, & ideo in cælo esse non potest terra; cur est ipse ignis in terra? Secundum hanc quippe rationem ita ista duo elementa in locis propriis, imo ac sum-

^a Ita MSS. Ac editi, & *ima terrarum.*

^b Editi, *sumum*: dissentientibus MSS.

^c Sic MSS. Editi verò, *sed & de plurimis magnis quarunt.*

mo, terra & ignis esse debuerunt, ut quemadmodum nolunt in summo esse posse quod imi est, ita nec in imo posset esse quod summi est. Sicut ergo nullam putant vel esse vel futuram esse terræ particulam in cælo, ita nullam particulam videre debuimus ignis in terra. Nunc verò non solum in terris, verum etiam sub terris ita est, ut eum eructent vertices montium; præter quod in usibus hominum & esse ignem in terra, & eum nasci videmus ex terra: quando quidem & de lignis & de lapidibus nascitur, quæ sunt corpora sine dubitatione terrena. Sed ille, inquit, ignis est tranquillus, purus, innoxius, sempiternus: iste autem turbidus, fumeus, corruptibilis atque corruptor. Nec tamen corrumpit montes, in quibus jugiter æstuat, cavernasque terrarum. Verum esto, sit illi iste dissimilis, ut terrenis habitacionibus congruat: cur ergo nolunt, ut credamus naturam corporum terrenorum aliquando incorruptibilem factam cælo convenientem futuram, sicut nunc ignis corruptibilis his convenit terris? Nihil igitur afferunt ex ponderibus atque ordine elementorum, unde omnipotenti Deo, quo minus faciat corpora nostra talia, ut etiam in cælo possint habitare, præscribant.

CAPUT XII.

Contra calumnias infidelium, quibus Christianos de credita carnis resurrectione irrident.

1. SED scrupulosissime querere, & fidem qua credimus resurrectionem carnem, ita querendo, adsolent irridere, Utrum fetus abortivi resurgant? Et quoniam Dominus ait, *Amen dico vobis, capillus capitis vestri non peribit*: utrum statura & robur æqualia futura sint omnibus, an diversa corporum quantitates? Si enim æqualitas corporum erit, unde habebunt quod hinc non habuerunt in mole corporis illi abortivi, si resurgent & ipsi? Aut si non resurgent, quia nec nati sunt, sed effusi, eandem quæstionem de parvulis versant, unde illis mensura corporis, quam nunc defuisse videmus, accedat, cum in hac ætate moriuntur. Neque enim dicturi sumus, eos non resurrecturos, qui non solum generationis, verum etiam regenerationis capaces sunt. Deinde interrogant, quem modum ipsa æqualitas habitura sit. Si enim tam magni & tam longi erunt omnes, quam fuerunt quicumque hinc fuerunt maximi atque longissimi, non solum de parvulis, sed & de plurimis querunt, unde illis accessurum sit, quod hinc defuit, si hoc quisque recipiet, quod hinc habuit. Si autem, quod ait Apostolus, occursuros nos omnes in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & illud alterum, quos prædestinavit conformes ^a imaginis Filii sui, sic intelligendum est, ut statura & modus Christi corporis omnium qui in regno ejus erunt, humanorum corporum sit futurus: Multis erit, inquit, de magnitudine & longitudine corporis detrahendum: & ubi jam erit, *Capillus capitis vestri non peribit*, si de ipsa corporis quantitate tam multum peribit? Quamvis & de ipsis capillis possit inquiri, utrum redeat quidquid tondentibus decidit. Quod si rediturum est, quis non exhorreat illam deformitatem? Nam hoc & de unguibus videtur necessario secuturum, ut redeat tam multum quod corporis ^c curatura defecuit. Et ubi erit decus?

^d Editi addunt *fieri*: quod verbum hoc Apostoli loco non reperiri in MSS. Jam aliquoties est observatum.

^e Editi, *cura*. Melius MSS. *curatura*.

CAPUT XIV.

An infantes in ea sint resurrecturi habitudine corporis, quam habituri erant ætatis accessu.

quod certè majus, quam in ista esse corruptione A potuit, in illa jam immortalitate esse debet. Si autem non redibit, ergo peribit: quomodo ergo, inquit, capillus capitis non peribit? De macie quoque vel pinguedine similiter disputant. Nam si æquales omnes erunt; non utique alii macri, alii pingues erunt. Accedet ergo aliis aliquid, aliis minuetur. Ac per hoc, non quod erat recipiendum, sed alicubi addendum est, quod non fuit; & alicubi perdendum, quod fuit.

2. De ipsis etiam corruptionibus & dilapsionibus corporum mortuorum, cum aliud vertatur in pulverem, in auras aliud exhaletur; sint quos bestie, sint quos ignis absumat; naufragio vel quibuscumque aquis ita quidam pereant, ut eorum carnes in humorem putredo dissolvat; non mediocriter permoverentur, atque omnia ista recolligi in carnem & redintegrari posse non credunt. Confectantur etiam quæque foeditates & vitia, sive ^a accedant, sive nascantur: ubi & monstrosos partus cum horrore atque irrisione commemorant, & requirunt quænam ejusque deformitatis resurrectio sit futura. Si enim nihil tale redire in corpus hominis dixerimus, responsum nostram delocis vulnerum, cum quibus Dominum Christum resurrectisse prædicamus, se confuturos esse præsumunt. Sed inter hæc omnia quæstio difficillima illa proponitur, in cujus carnem reditura sit caro, qua corpus alterius vescentis, humana viscera fame compellente, nutritur. In carnem quippe conversa est ejus, qui talibus vixit alimentis; & ea quæ macies ostenderat detrimenta, supplevit. Utrum ergo illi redeat homini cujus caro prius fuit, an illi potius cujus postea facta est, ad hoc percontantur, ut fidem resurrectionis illudant: ac sic animæ humanæ, aut alternantes, sicut Platonem, veras infelicitates falsasque promittant beatitudines; aut post multas itidem per diversa corpora revolutiones, aliquando tamen eam, sicut Porphyrius, finire miserias, & ad eas numquam redire fateantur; non tamen corpus habendo immortale, sed corpus omne fugiendo.

CAPUT XIII.

An abortivi non pertineant ad resurrectionem, si pertinent ad numerum mortuorum.

AD hæc ergo quæ ab eorum parte contra, me digerente, mihi videntur opposita, misericordiâ Dei meis nisibus opem ferente, respondeam. Abortivos fetus, qui cum jam vixissent in utero, ibi sunt mortui, resurrecturos ut affirmare, ita negare non audeo: quamvis non videam quomodo ad eos non pertineat resurrectio mortuorum, si non eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui resurgent, & erunt aliquæ humanæ animæ sine corporibus in æternum, quæ corpora humana, quamvis intra viscera materna gestarunt: aut si omnes animæ humanæ recipient resurrectio sua corpora, quæ habuerunt ubicumque viventia, & morientia reliquerunt, non invenio quemadmodum dicam ad resurrectionem non pertinere mortuorum, quoscumque mortuos etiam in utero matrum. Sed utrumlibet de his quisque sentiat, quod de jam natis infantibus dixerimus, hoc etiam de illis intelligendum est, si resurgent.

^a Vind. Am. Er. & MSS. *sive accedant.*

^b Vind. Am. & Er. *innatum.*

^c Lov. *ne illi quidem qui*. Absent quidem ab editis aliis & MSS.

QUID ergo de infantibus dicturi sumus, nisi quia non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate, qua mortui; sed quod eis tardius accessurum erat tempore; hoc sunt illo Dei opere miro atque celerissimo recepturi? In sententia quippe Domini, ubi ait, *Capillus capitis vestri non peribit*, dictum est non defuturum esse quod fuit, non autem negatum est adfuturum esse quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas sui corporis: perfecto quippe infanti deest utique perfectio magnitudinis corporalis; quæ cum accesserit, jam statura longior esse non possit. Hunc perfectionis modum sic habent omnes, ut cum illo concipiantur atque nascantur; sed habent in ratione, non in mole: sicut ipsa jam membra omnia sunt latenter in semine, cum etiam natis nonnulla adhuc desint, sicut dentes, ac si quid ejusmodi. In qua ratione uniuscujusque materiam indita corporali, jam quodam modo, ut ita dicam, ^b liciatum esse videtur, quod nondum est, immo quod latet, sed accessu temporis erit, vel potius apparebit. In hac ergo infans, jam brevis aut longus est, qui brevis longusve futurus est. Secundum hanc rationem profectò in resurrectione corporis, detrimenta corporis non timemus: quia etsi æqualitas futura esset omnium, ita ut omnes usque ad gigantes magnitudines pervenirent, ne illi ^c qui maximi fuerunt, minus haberent aliquid in statura, quod eis contra sententiam Christi periret, qui dixit, nec capillum capitis esse periturum; Creatori utique qui creavit cuncta de nihilo, quomodo deesse posset, unde adderet quod addendum esse mirus artifex nosset?

CAPUT XV.

An ad Dominici corporis modum, omnium mortuorum resurrectura sint corpora.

SED utique Christus in ea mensura corporis, in qua est mortuus, resurrexit, nec fas est dicere, cum resurrectionis omnium tempus venerit, accessuram corpori ejus eam magnitudinem, quam non habuit, quando in ea discipulis, in qua illis erat notus, apparuit, ut longissimis fieri possit æqualis. Si autem dixerimus ad Dominici corporis modum etiam quorumque majora corpora redigenda, peribit de multorum corporibus plurimum, cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo, ut suam recipiat quisque mensuram, quam vel habuit in juventute, etiam si senex est mortuus, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus. Atque illud quod commemoravit Apostolus de mensura ætatis plenitudinis Christi, aut propter aliud intelligamus dictum esse, id est, ut illi capiti in populis Christianis accedente omnium perfectione membrorum ætatis ejus mensura compleatur: aut si hoc de resurrectione corporum dictum est, sic accipiamus dictum, ut nec ultra, nec infra ^d juvenilem formam resurgant corpora mortuorum; sed in ^e ejus ætate & robore, usque ad quam Christum hinc pervenisse cognovimus. Circa triginta quippe annos desinierunt esse, etiam sæculi hujus doctissimi homines, juventutem: quæ cum fuerit spatio proprio terminata,

^d Vereres libri, *juvenilem*: & infra cap. 16. *juvenali*: atque ita constanter.

^e Sic MSS. Ac editi, *sed in ea ætate.*

inde jam hominem in detrimenta vergere gravioris ac senilis ætatis. Et ideo non esse dictum, in mensuram corporis, vel in mensuram staturæ: sed, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

CAPUT XVI.

Qualis intelligenda sit sanctorum conformatio ad imaginem Filii Dei.

ILLUD etiam quod ait, predestinatos conformes imaginis Filii Dei, potest & secundum interioriorem hominem intelligi. Unde nobis alio loco dicit, Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ. Ubi ergo reformamur, ne conformemur huic sæculo, ibi conformamur Dei Filio. Potest & sic accipi, ut quemadmodum ille nobis mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes: quod quidem & ad ipsam resurrectionem corporum pertinet. Si autem etiam in his verbis, qua formâ resurrectura sint corpora sumus admoniti, sicut illa mensura, ita & ista conformatio, non quantitatis intelligenda est, sed ætatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore, quam vel erant, vel futuri erant in juvenili ætate: quamvis nihil oberit, etiam si erit infantilis vel senilis corporis forma, ubi nec mentis, nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde etiam si quis in eo corporis modo, in quo defunctus est, resurrecturum unumquemque contendit, non est cum illo laboriosa contradictione pugnandum.

CAPUT XVII.

An in suo sexu resuscitanda atque mansura sint corpora feminarum.

NONNULLI propter hoc quod dictum est, Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & conformes imaginis Filii Dei, nec in sexu femineo resurrecturas feminas credunt, sed in virili omnes aiunt: quoniam Deus solum virum fecit ex limo, feminam ex viro. Sed mihi melius sapere videntur, qui utrumque sexum resurrecturum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit, quæ confusio est causa. Nam prius quam peccassent, nudi erant, & non confundebantur vir & femina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura servabitur. Non est autem vitium sexus femineus, sed natura: quæ tunc quidem & à concubitu & à partu immunis erit: erunt tamen membra feminea, non accommodata usui veteri, sed decori novo, quo, non alliciatur adspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberavit à corruptione quod fecit. Ut enim in exordio generis humani de latere viri dormientis costâ detractâ femina fieret, Christum & Ecclesiam tali facta jam tunc prophetari oportebat. Sopor quippe ille viri, mors erat Christi, cujus exanimis in cruce pendentis latus lanceâ perforatum est, atque inde sanguis & aqua profluxit: quæ sacramenta esse novimus, quibus ædificatur Ecclesia. Nam hoc etiam verbo Scriptura usâ est, ubi non legitur, Formavit, aut Finxit, sed Edificavit eam in mulierem: unde & Apostolus ædificationem dicit corporis Christi, quod est Ecclesia. Creatura est ergo Dei femina, sicut vir: sed ut de viro fieret, unitas commendata, ut autem illo modo fieret, Christus, ut dictum est, & Ec-

a Hic in sola editione Lov. additur, in unitatem fidei. b Viad. Am. & Et. Et cum apertus locus esset. Aliquot MSS. Et cum

clesia figurata est. Qui ergo utrumque sexum instituit, utrumque restituit. Depique & ipse Jesus interrogatus à Sadduceis, qui negabant resurrectionem, cujus septem fratrum erit uxor, quam singuli habuerunt, dum quique eorum vellet defuncti semen, sicut lex præceperat, excitare: Er-ratis, inquit, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. Et cum locus esset, ut diceret, De qua enim me interrogatis, vir erit etiam ipsa, non mulier, non hoc dixit: sed dixit, In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent, sed sunt sicut Angeli Dei in celo. Æquales utique Angelis immortalitate ac felicitate, non carne: sicut nec resurrectione, qua non indiguerunt Angeli, quoniam nec mori potuerunt. Nuptias ergo Dominus futuras negavit esse in resurrectione, non feminas: & ibi negavit, ubi talis quæstio vertebatur, ut eam negato sexu muliebri celeriore facilitate dissolveret, si eum ibi prænosceret non futurum: immo etiam futurum esse firmavit dicendo, Non nubent, quod ad feminas pertinet; neque uxores ducent, quod ad viros. Erunt ergo, quæ vel nubere hinc solent, vel ducere uxores: sed ibi hoc non facient.

CAPUT XVIII.

De viro perfecto, id est Christo & corpore ejus, id est Ecclesia, quæ est ipsius plenitudo.

PROINDE quod ait Apostolus, occursumus nos omnes in virum perfectum, totius ipsius circumstantiam lectionis considerare debemus, quæ ita se habet: Qui descendit, inquit, ipse est & qui ascendit super omnes celos, ut adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Evangelistas, quosdam autem pastores & doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut ultra non simus parvuli, jactati & circumlati omni vento doctrine, in illusionem hominum, in astutiam ad machinationem erroris: veritatem autem facientes in caritate augeamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus connexum, & compactum per omnem tactum subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque partis, incrementum corporis facit in ædificationem sui, in caritate. Ecce qui est vir perfectus, caput & corpus, quod constat omnibus membris, quæ suo tempore complebuntur. Quotidie tamen eidem corpori accedunt, dum ædificatur Ecclesia, cui dicitur, Vos autem estis corpus Christi, & membra. Et alibi: Pro corpore, inquit, ejus, quod est Ecclesia. Itemque alibi: Unus panis, unum corpus multi sumus. De cujus corporis ædificatione & hinc dictum est, Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi: ac deinde subiectum unde nunc agimus, Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, & cetera, donec eadem mensura in quo corpore intelligenda esset, ostenderet, dicens, Augeamus in illo per omnia, qui est caput Christus; ex quo totum corpus connexum, & compactum per omnem tactum subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque partis. Sicut est ergo mensura uniuscujusque partis; ita totius

origines esset. c Sic MSS. Editi vero, in astutiam.

corporis, quod omnibus suis partibus constat, A est utique mensura plenitudinis, de qua dictum est, In mensuram ætatis plenitudinis Christi. Quam plenitudinem etiam illo commemoravit loco, ubi ait de Christo: Et ipsam dedit caput super omnia Ecclesie, quæ est corpus ejus, plenitudo ejus, qui omnia in omnibus impletur. Verum si hoc ad resurrectionis formam, in qua erit unusquisque, referendum esset, quid nos impediret nominato viro intelligere & feminam, ut virum pro homine positum acciperemus? Sicut in eo quod dictum est, Beatus vir qui timet Dominum: utique ibi sunt & femina, quæ timent Dominum.

CAPUT XIX.

Quod omnia corporis vitia, quæ in hac vita humano contraria sunt decori, in resurrectione non sint futura, ubi manente naturali substantiâ in unam pulchritudinem & qualitas concurret & quantitas.

QUI jam respondeam de capillis atque unguibus? Semel quippe intellecto ita nihil perituum esse de corpore, ut deformem nihil sit in corpore, simul intelligitur ea quæ deformem factura fuerant enormitatem, massæ ipsi accessura esse, non locis in quibus membrorum forma turpetur. Velut si de limo was fieret, quod rursus in eundem limum redactum totum de toto iterum fieret, non esset necesse ut illa pars limi, quæ in ansâ fuerat, ad ansam rediret, aut quæ fundum fecerat, ipsa rursus faceret fundum; dum tamen totum reverteretur in totum, id est, totus ille limus in totum vas nulla sui perdita parte remearet. Quapropter si capilli toties tonsi unguesque defecti ad loca sua deformiter redeunt, non redibunt: nec tamen cuique resurgenti peribunt, quia in eadem carnem, ut quemcumque ibi locum corporis teneant, servatâ partium congruentiâ, materiæ mutabilitate vertentur. Quamvis quod ait Dominus, Capillus capitis vestri non peribit, non de longitudine, sed de numero capillorum dictum multo aptius possit intelligi. Unde & alibi dicit, Capilli capitis vestri numerati sunt omnes. Neque hoc ideo dixerim, quod aliquid existimem corpori cuiquam perituum, quod naturaliter inerat, sed quod deforme natum fuerat, (non utique ob aliud, nisi ut hinc quoque ostenderetur, quàm sit pœnalis conditio ista mortalium,) sic esse rediturum, ut servata integritate substantiæ, deformitas pereat. Si enim statuat potest artifex homo, quam propter aliquam causam deformem fecerat, conflare, & pulcherrimam reddere, ita ut nihil inde substantiæ, sed sola deformitas pereat, ac si quid in illa figura priore indecenter exstabat, nec parilitate partium congruebat, non de toto, unde fecerat, amputare atque separare, sed ita conspergere univervo atque miscere, ut nec fedditatem faciat, nec minuatur quantitatem, quid de omnipotente artifice sentiendum est? Ergone non poterit quasque deformitates humanorum corporum, non modo usitatas, verum etiam raras atque monstruosas, quæ huic miseræ vitæ congruunt, abhorrentia autem ab illa futura felicitate sanctorum, sic auferre ac perdere, ut quasque earum faciunt,

etsi naturalia, tamen indecora excrementa substantiæ corporalis, nulla ejus diminutione tollantur? 2. Ac per hoc non est macris pinguibusve metuendum, ne ibi etiam tales sint, quales si possent, nec hinc esse voluissent. Omnis enim corporis pulchritudo est partium congruentia cum quadam coloris suavitate. Ubi autem non est partium congruentia, aut ideo quid offendit, quia pravum est, aut ideo quia parum, aut ideo quia nimium. Proinde nulla erit deformitas, quam facit incongruentia partium, ubi & quæ prava sunt corrigentur; & quod minus est quàm decet, unde Creator novit, inde supplebitur; & quod plus est quàm decet, materiæ servata integritate, detrahetur. Coloris porrò suavitas quanta erit, ubi justii fulgebunt sicut sol in regno Patris sui? Quæ claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse, quàm defuisse credenda est. Non enim eam ferret humanus atque infirmus adspetus, quando ille à suis ita deberet adtendi, ut posset agnosci. Quod pertinuit etiam, ut contrectantibus ostenderet suorum vulnerum cicatrices; ut etiam cibum potumque fumeret, non alimentorum indigentiam, sed eâ qua & hoc poterat potestate. Cum autem aliquid non videtur, quamvis adsit, à quibus alia, quæ pariter adsunt, videntur, sicut illam claritatem dicimus adfuisse non visam, à quibus alia videbantur, dogmata Græcè dicitur: quod nostri interpretes Latine dicere non valentes, in libro Geneleos cæcitate interpretati sunt. Hanc enim passi sunt Sodomitæ, quando quærebant ostium justii viri, nec poterant invenire. Quæ si cæcitas fuisset, qua fit ut nihil possit videri, non ostium quo ingrederentur, sed duces itineris à quibus inde abducerentur, inquirerent.

3. Nescio quo autem modo sic afficimur amore Martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt: & fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, & quædam, quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua Martyribus amputata & ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est, Capillus capitis vestri non peribit. Sed si hoc decebit in illo novo sæculo, ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortalis carne cernantur, ubi membra, ut præciderentur, percussa vel secta sunt, ibi cicatrices, sed tamen eisdem membris redditus, non perditis, apparebunt. Quamvis itaque omnia quæ acciderunt corpori vitia, tunc non erunt: non sunt tamen deputanda vel appellanda vitia virtutis indicia.

CAPUT XX.

Quod in resurrectione mortuorum, natura corporum quibuslibet modis dissipatorum in integrum undecumque revocanda sit.

ABSIT autem, ut ad resuscitanda corpora vitæque reddenda non possit omnipotentia Creatoris omnia revocare, quæ vel bestiarum vel ignis absumpsi, vel in pulverem cineremve

d Omnes MSS. cuique. e Sic MSS. At editi, parilitati. f Sola editio Lov. univervo. g Sic aliquot MSS. At editi loco pravum, habent parvum: præter quàm quod ex illis duo, Er. & Lov. omittunt, aut ideo quia parvum.

collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras A est exhalatum. Absit ut sinus ullus secretumque naturæ ita recipiat aliquid subtractum sensibus nostris, ut omnium Creatoris aut lateat cognitionem, aut effugiat potestatem. Deum certè volens, sicut poterat, definire Cicero tantus auctor ipforum, Mens quædam, inquit, est soluta & libera, secreta ab omni concrecione mortali, omnia sentiens & movens, ipsaque prædita motu sempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorum philosophorum. Ut igitur secundum ipsos loquar, quomodo aliquid vel later omnia sentientem, vel irrevocabiliter fugit omnia moventem?

2. Unde jam etiam quæstio illa solvenda est, quæ difficilior videtur ceteris: ubi quæritur, cum caro mortui hominis etiam alterius sit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur. Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, quod malum aliquotiens accidisse, & vetus testatur historia, & nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt; num quisquam veridica ratione contendet, totum digestum fuisse per imos meatus, nihil inde in ejus carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies quæ fuit & non est, satis indicet quæ illis escis detrimenta suppleta sint? Jam itaque aliqua paulò antè præmissi, quæ ad istum quoque nodum solvendum valere debebunt. Quidquid enim carni exhaustæ fames, utique in auras est exhalatum: unde diximus omnipotentem Deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo sumta deputanda est: quæ sicut æs alienum, ei redhibenda est, unde sumta est. Sua verò illi, quem fames exinanierat, ab eo qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis etsi omnibus perisset modis, nec ulla ejus materies in ullis naturæ latebris remansisset, unde veller, eam repararet Omnipotens. Sed propter sententiam Veritatis, qua dictum est, *Capillus capitis vestri non peribit*: absurdum est, ut putemus, cum capillus hominis perire non possit, tantas carnes fame depastas atque consumtas perire potuisse.

3. Quibus omnibus pro nostro modulo consideratis atque tractatis, hæc summa conficitur, ut in resurrectione carnis in æternum eas mensuras habeat corporum magnitudo, quas habebat perficiendæ sive perfectæ cujusque indita corpori ratio juventutis, in membrorum quoque omnium modulis congruo decore servato. Quod decus ut servetur, si aliquid demtum fuerit indecenti alicui granditati in parte aliqua constitutæ, quod per totum spargatur, ut neque id pereat, & congruentia partium ubique teneatur, non est absurdum, ut aliquid inde etiam staturæ corporis addi posse credamus; cum omnibus partibus, ut decorem custodiant, id distribuitur, quod si enormiter in una esset, utique non deceret. Aut si contenditur in ea quemque statura corporis resurrecturum esse, in qua defunctus est, non pugnaciter resistendum est; tantum absit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omnisque corruptio; & si quid aliud illud non decet regnum, in quo resurrectionis & promissionis filii æquales erunt Angelis Dei, si non corpore, non ætate, certè felicitate.

CAPUT XXI.

De novitate corporis spiritalis, in quam Sanctorum caro mutabitur.

RESTITUETUR ergo & quidquid de corporibus vivis, vel post mortem de cadaveribus perit, & simul cum eo quod in sepulcris remansit, in spiritalis corporis novitatem ex animalis corporis vetustate mutatum resurget, in corruptione atque immortalitate vestitum. Sed etsi vel casu aliquo gravi vel inimicorum immunitate totum penitus conteratur in pulverem, atque in auras vel in aquas dispersum quantum fieri potest, nusquam esse sinatur omnino, nullo modo subtrahi poterit omnipotentis Creatoris, sed capillus in eo capitis non peribit. Erit ergo spiritui subdita caro spiritalis, sed tamen caro, non spiritus: sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis, sed tamen spiritus, non caro. Cujus rei habemus experimentum in nostræ pœnæ deformitate. Non enim secundum carnem, sed utique secundum spiritum carnales erant, quibus ait Apostolus, *Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus*. Et homo spiritalis sic in hac vita dicitur, ut tamen corpore adhuc carnalis sit, & videat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ: erit autem etiam corpore spiritalis, cum eadem caro sic resurrexerit, ut fiat quod scriptum est, *Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale*. Quæ sit autem, & quàm magna spiritalis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimentum, vereor ne temerarium sit omne quod de illa profertur eloquium. Verumtamen quia spei nostræ gaudium propter Dei laudem non est tacendum, & de intimis ardentis sancti amoris medullis dictum est, *Domine, dilexi decorem domus tue*: de donis ejus quæ in hac ærumnosissima vita bonis malisque largitur, ipso adjuvante, conijciamus, ut possimus, quantum sit illud, quod nondum experti, utique dignè eloqui non valeamus. Omitto enim quando fecit hominem rectum; omitto vitam illam duorum conjugum in paradisi fecunditate felicem, quoniam tam brevis fuit, ut ad nascentium sensum nec ipsa pervenerit: in hac quam novimus, in qua adhuc sumus, cujus tentationes, immo quam totam tentationem, quamdiu in ea sumus, quamtumlibet proficiamus, perpeti non desinimus, quæ sint indicia circa genus humanum bonitatis Dei, quis poterit explicare?

CAPUT XXII.

De miseris ac malis, quibus humanum genus merito primæ prævaricationis obnoxium est, & à quibus nemo nisi per Christi gratiam liberatur.

NAM quod ad primam originem pertinet, omnem mortalium progeniem fuisse damnatam, hæc ipsa vita, si vita dicenda est, tot & tantis malis plena testatur. Quid enim aliud indicat horrenda quædam profunditas ignorantis, ex qua omnis error existit, qui omnes filios Adam tenebroso quodam sinu suscipit, ut homo ab illo liberari sine labore, dolore, timore non possit? Quid amor ipse tot rerum vanarum atque noxiarum, & ex hoc mordaces curæ, perturbationes, mærores, formidines, insana gaudia, discordiæ, lites, bella, insidiæ, iracundiæ, inimicitis, fallacia, adulatio, fraus, furtum, rapina, perfidia, superbia, ambitio, invidentia, homicidia, parricidia, crudelitas, sævitia, nequitia, luxuria, petulantia, impudentia, impudicitia, fornicationes,

adulteria, incesta, & contra naturam utriusque sexus tot supra atque immunditiæ, quas turpe est etiam dicere, sacrilegia, hæreses, blasphemis, circumventiones, prævaricationes, calumniæ, iniqua judicia, violentiæ, latrocinia, & quidquid talium malorum in mentem non venit, & tamen de vita ista hominum non recedit? Verum hæc hominum sunt malorum, ab illa tamen erroris & perversi amoris radice venientia, cum qua omnis filius Adam nascitur. Nam quis ignorat quanta ignorantia veritatis, quæ jam in infantibus manifesta est; & cum quanta abundantia vanæ cupiditatis, quæ in pueris incipit apparere, homo veniat in hanc vitam, ita ut si dimittatur vivere ut velit, & facere quidquid velit, in hæc facinora & flagitia quæ commemoravi, & quæ commemorare non potui, vel cuncta vel multa perveniat?

2. Sed divina gubernatione non omni modo deferente damnatos, & Deo non continente in ira sua miserationes suas, in ipsis sensibus generis humani prohibitio & eruditio contra istas, cum quibus nascimur, tenebras vigilant, & contra hos impetus opponuntur, plenæ tamen etiam ipsæ laborum & dolorum. Quid enim sibi volunt multitudine formidines, quæ cohibendis parvulorum vanitatibus adhibentur? Quid pædagogum, quid magistrum, quid ferulæ, quid lora, quid virgæ, quid disciplina illa qua Scriptura sancta dicit dilecti filii latera esse tundenda, ne crescat indomitus domarique jam durus aut vix possit, aut fortasse nec possit? Quid agitur his pœnis omnibus, nisi ut debelletur imperitia, & prava cupiditas infrenetur, cum quibus malis in hoc sæculum venimus? Quid est enim, quod cum labore meminimus, sine labore obliviscimur, cum labore discimus, sine labore nescimus; cum labore strenui, sine labore inertes sumus? Nonne hinc apparet in quid velut pondere suo proclivis & prona sit vitiosa natura, & quanta ope, ut hinc liberetur, indigeat? Desidia, segnitias, pigritia, negligentia, vitia sunt utique quibus labor fugitur, cum labor ipse etiam qui est utilis, pœna sit.

3. Sed præter pueriles pœnas, sine quibus disci non potest quod majores volunt, qui vix aliquid utiliter volunt, quot & quantis pœnis genus agitur humanum, quæ non ad malitiam nequitiamque iniquorum, sed ad conditionem pertinent miseriamque communem, quis ullo sermone digerit, quis ulla cogitatione comprehendit? Quantus est metus, quanta calamitas ab orbitatibus atque luctu, à damnis & damnationibus, à deceptionibus & mendaciis hominum, à suspicionibus falsis, ab omnibus violentis facinoribus & sceleribus alienis? Quando quidem ab eis & deprædatio, & captivitas, & vincula, & carceres, & exilia, & cruciatus, & amputatio membrorum, & privatio sensuum, & oppressio corporis ad obsecnam libidinem opprimentis explendam, & alia multa horrenda sæpe contingunt. Quid ab innumeris casibus qui forinsecus corpori formidantur, æstibus & frigoribus, tempestatibus, imbribus, alluvionibus, coruscatione, tonitru, grandine, fulmine, motibus hiatibusque terrarum, op-

pressionibus ruinarum, ab offensione & pavore vel etiam malitia jumentorum, à tot venenis fructum, aquarum, aurarum, bestiarum, à ferarum vel tantummodo molestis vel etiam mortiferis moribus, à rabie quæ contingit ex rabido cane, ut etiam blanda & amica suo domino bestia nonnumquam vehementius & amarius quàm leones draconesque metuatur, faciatque hominem, quem fortè adtaminaverit, contagione pestifera ita rabiosum, ut à parentibus, conjugè, filiis, pejus omnium bestiâ formidetur? Quæ mala patiuntur navigantes? quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat ubicumque non inopinatis subjacens casibus? De foro quidam rediens domum, sanis pedibus suis cecidit, pedem fregit, & ex illo vulnere finivit hanc vitam. Quid videtur sedente securus? De sella in qua sedebat cecidit Heli sacerdos, & mortuus est. Agricola, immo verò omnes homines quot & quantos à cælo & terra, vel à perniciosis animalibus casus metuunt agrorum fructibus? Solent tamen de frumentis tandem collectis & reconditis esse securi. Sed quibusdam, quod novimus, proventum optimum frumentorum fluvius improvisus fugientibus hominibus de horreis ejecit atque abstulit. Contra milleformes demonum incursus, quis innocentiam suam fidit? Quando quidem ne quis fideret, etiam parvulos baptizatos, quibus certè nihil est innocentis, aliquando sic vexant, ut in eis maxime Deo sinente, ista monstretur hujus vitæ stenda calamitas, & alterius desideranda felicitas. Jam verò de ipso corpore tot. existunt morborum mala, ut nec libris medicorum cuncta comprehensa sint. In quorum pluribus ac penè omnibus etiam ipsa adjumenta & medicamenta tormenta sunt, ut homines à pœnarum exitio pœnali eruantur auxilio. Nonne ad hoc perduxit sitientes homines ardor immanis, ut urinam quoque humanam vel etiam suam biberent? Nonne ad hoc fames, ut à carnibus hominum abstinere se non possent, nec inventos homines mortuos, sed propter hoc à se occisos, nec quoslibet alienos, verum etiam filios matres incredibili crudelitate, quam rabida furis faciebat, absumerent? Ipse postremo somnus, qui propriè quietis nomen accepit, quis verbis explicet sæpe somniorum visis quàm sit inquietus; & quàm magnis, licet falsarum rerum, terroribus, quas ita exhibet, & quodam modo exprimit, ut à veris eas discernere nequeamus, animam miseram sensusque perturbet? Qua falsitate visorum etiam vigilantes in quibusdam morbis & venenis miserabiliter agitantur: quamvis multimoda varietate fallacia homines etiam sanos maligni demonum nonnumquam decipiant talibus visis, ut etiam si eos per hæc ad sua traducere non poterint, sensus tamen eorum solo appetitu qualitercumque persuadendæ falsitatis illudant.

4. Ab hujus tam miseræ quasi quibusdam inferis vitæ, non liberat nisi gratia Salvatoris Christi, Dei ac Domini nostri. Hoc enim nomen est ipse Jesus; interpretatur quippe Salvator: maxime ne post hanc miseriam ac sempiterna suscipiar, non vita, sed mors. Nam in ista quamvis sint per sancta ac sanctos curationum magna solaria; tamen ideo non semper etiam ipsa beneficia tribuuntur

a Nonnulli codices, *apponuntur*.
b Sic MSS. At editi, *refrenantur*.
c Probè notæ MSS. *qua*.

d MSS. *ab offensionibus*.
e Sola editio Lov. *mirabilibus agitantur*.

perentibus, ne propter hoc religio quaeratur, quae propter aliam magis vitam, ubi mala non erunt omnino ulla, quaerenda est: & ad hoc meliores quosque in his malis adjuvat gratia, ut quanto fideliore, tanto fortiore corde tolerentur. Ad quam rem etiam philosophiam professe dicunt docti huius saeculi, quam dii quibusdam paucis, ait Tullius, veram dederunt. *Nec hominibus, inquit, ab his aut datum est donum majus, aut potuit ullum dari. usque adeo & ipsi, contra quos agimus, quoquo modo compulsi sunt in habenda, non quamcumque, sed vera philosophia divinam gratiam confiteri. Porro si paucis divinitus datum est verae philosophiae contra miseriam huius vitae unicum auxilium, satis & hinc apparet humanum genus ad luendas miseriarum penas esse damnatum. Sicut autem hoc, ut fatentur, nullum divinum majus est donum, sic a nullo Deo dari credendum est, nisi ab illo, quo & ipsi qui multos deos colunt, nullum dicunt esse majorem.

CAPUT XXIII.

De his quae, praeter illa mala quae bonis malisque communia sunt, ad iustorum laborem specialiter pertinent.

PRÆTER hæc autem mala huius vitae bonis malisque communia, habent in ea iusti etiam proprios quosdam labores suos, quibus adversus vitia militant, & in talium præcliorum tentationibus periculisque versantur. Aliquando enim concitatus, aliquando remissus, non tamen definit caro concupiscere adversus spiritum, & spiritus adversus carnem, ut non ea quae volumus faciamus, omnem malam concupiscentiam consumendo; sed eam nobis, quantum divinitus adjuti possumus, non ei consentiendo subdamus, vigiliis continuis excubantes, ne opinio veri similis fallat, ne decipiat sermo versutus, ne se tenebrae alicujus erroris offundant, ne quod bonum est malum, aut quod malum est bonum esse credatur, ne ab his quae agenda sunt metus revocet, ne in ea quae agenda non sunt cupido præcipitet, ne super iracundiam sol occidat, ne inimicitiae provocent ad retributionem mali pro malo, ne aborbeat inhonestas vel immoderata tristitia, ne impertidorum beneficiorum ingerat mens ingrata torporem, ne maledicis rumoribus bona conscientia fatigetur, ne temeraria de alio suspicio nostra decipiat, ne aliena de nobis falsa nos frangat, ne regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desiderii eius, ne membra nostra exhibeantur iniquitatis arma peccato, ne oculus sequatur concupiscentiam, ne vindicandi cupiditas vincat, ne in eo quod malè delectat, vel visio vel cogitatio remoretur, ne improbum aut indecens verbum libenter audiat, ne fiat quod non licet, etiam si libet, ne in hoc bello laborum periculisque plenissimo vel de viribus nostris speretur facienda victoria, vel viribus nostris facta tribuatur, sed ejus gratiae, de quo ait Apostolus, *Gratias autem Deo, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.* Qui & alio loco, *In his, inquit, omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos.* Sciamus tamen quantalibet virtute præliandi vitiiis repugnemus, vel etiam vitia superemus & subjungemus, quamdiu sumus in hoc corpore, nobis deesse non posse unde dicamus Deo, *Dimitte nobis debita no-*

* Cicero l. 1. *Academ. ex Platone in Timaeo.*

Gal. 5. 17.

Rom. 6. 12.

1. Cor. 15. 57.

Rom. 8. 37.

Matth. 6. 12.

a Sic MSS. Editi autem, *probavimus.*
b Lov. *si jam rebus.* Absit *jam* ab editis aliis & MSS.

Astra. In illo autem regno ubi semper cum corporibus immortalibus erimus, nec proelia nobis erunt ulla, nec debita; quae nusquam & numquam essent, si natura nostra, sicut recta creata est, permaneret. Ac per hoc etiam noster iste confictus, in quo periclitamur, & de quo nos victoriam novissimam cupimus liberari, ad vitae huius mala pertinet, quam tot tantorumque testimonio malorum probamus esse damnatam.

CAPUT XXIV.

De bonis quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam Creator implevit.

JAM nunc considerandum est, hanc ipsam miseriam generis humani, in qua laudatur iustitia punientis, qualibus & quam multis impleverit bonis ejusdem bonitas, cuncta quae creavit administrantis. Primum benedictionem illam quam protulerat ante peccatum, dicens, *Crescite, & multiplicamini, & replete terram,* nec post peccatum voluit inhibere, mansitque in stirpe damnata donata fecunditas; nec illam vim mirabilem feminum, immo etiam mirabiliorem qua efficiuntur & semina, inditam corporibus humanis & quodam modo intexam, peccati vitium potuit auferre, quo nobis impacta est etiam necessitas mortis: sed utrumque simul currit isto quasi fluvio atque torrente generis humani, malum quod a parente trahitur, & bonum quod a creante tribuitur. In originali malo duo sunt, peccatum atque supplicium: in originali bono alia duo, propagatio & conformatio. Sed quantum ad praesentem pertinet intentionem nostram, de malis, quorum unum de nostra venit audacia, id est peccatum, alterum de iudicio Dei, id est supplicium, jam satis diximus. Nunc de bonis Dei, quae ipsi quoque vitiatæ damnataeque naturae contulit, sive usque nunc confert, dicere institui. Neque enim damnando aut totum abstulit quod dederat, alioquin nec esset omnino; aut eam removit a sua potestate, etiam cum diabolo poenalter subdidit, cum nec ipsum diabolum a suo alienaverit imperio; quando quidem ut ipsius quoque diaboli natura subsistat, ille facit qui summè est, & facit esse quiddam aliquo modo est.

2. Duorum igitur illorum, quae diximus bona etiam in naturam peccato vitiatam supplicioque damnatam de bonitatis ejus quodam veluti fonte manare, propagationem in primis mundi operibus benedictione largitus est, a quibus operibus die septimo requievit. Conformatio vero in illo ejus est opere, quo usque nunc operatur. Efficacem quippe potentiam suam si rebus subtrahat, nec progredi poterunt & suis dimensis motibus peragere tempora, nec prorius in eo quod creatae sunt aliquatenus permanebunt. Sic ergo creavit hominem Deus, ut illi adderet fertilitatem quamdam, qua homines alios propagaret, congenerans eis ipsam etiam propagandi possibilitatem, non necessitatem, quibus tamen voluit hominibus abstulit eam Deus, & steriles fuerunt: non tamen generi humano abstulit semel datam primis duobus conjugibus benedictionem generandi. Hæc ergo propagatio quamvis peccato ablata non fuerit, non tamen etiam ipsa talis est, qualis fuisset, si nemo peccasset. Ex quo enim homo in ho-

c Nonnulli probæ notæ MSS. *benedictione generali.*

Postea quam deliquit, comparatus est pecoribus, similiter generat: non in eo tamen penitus extincta est quaedam velut scintilla rationis, in qua factus est ad imaginem Dei. Huius autem propagationi si conformatio non adhiberetur, nec ipsa in sui generis formas modosque procederet. Si enim non concubissent homines, & nihilo minus Deus vellet implere terras hominibus, quomodo creavit unum sine commixtione maris & feminae, sic posset omnes: concumbentes verò nisi illo create generate esse non possunt. Sicut ergo ait Apostolus de institutione spiritali, qua homo ad pietatem iustitiamque formatur, *Neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus:* ita etiam hic dici potest, *Nec qui concumbit, nec qui feminat, est aliquid; sed qui format Deus.* Nec mater quae conceptum portat, & partum nutrit, est aliquid; sed qui incrementum dat Deus, Ipse namque operatione, qua nunc usque operatur, facit ut numeros suos explicent femina, & a quibusdam latentibus atque invisibilibus involucris in formas visibiles huius quod adspicimus decoris evolvant. Ipse incorpoream corporeamque naturam, illam præpositam, istam subjectam, miris modis copulans & connectens, animantem facit. Quod opus ejus tam magnum & mirabile est, ut non solum in homine, quod est animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellentius atque præstantius, sed in qualibet minutissima muscula bene consideranti stuporem mentis ingerat, laudemque pariat Creatoris.

3. Ipse itaque animæ humanæ mentem dedit, ubi ratio & intelligentia in infante sopita est quodam modo, quasi nulla sit, excitanda scilicet atque exserenda ætatis accessu, qua sit scientia capax atque doctrinae, & habilis perceptioni veritatis & amoris boni: qua capacitate hauriat sapientiam virtutibusque sit prædita, quibus prudenter, fortiter, temperanter, & iuste, adversus errores & cetera ingenerata vitia dimicet, eaque nullius rei desiderio nisi boni illius summi atque immutabilis vincat. Quod etsi non faciat, ipsa talium bonorum capacitas in natura rationali divinitus instituta quantum sit boni, quam mirabile opus omnipotentis, quis competenter effatur, aut cogitat? Præter enim artes bene vivendi & ad immortalem perveniendi felicitatem, quae virtutes vocantur, & solâ Dei gratiâ, quae in Christo est, filiis promissionis regni que donantur, nonne humano ingenio tot tantæque artes sunt inventæ & exercitæ, partim necessariae, partim voluntariae, ut tam excellens vis mentis atque rationis in his etiam rebus quas superfluas, immo & periculosas perniciosasque appetit, quantum bonum habeat in natura, unde ista potuit vel invenire, vel discere, vel exercere, testetur? Vestimentorum & ædificiorum ad opera quam mirabilia, quam stupenda, industria humana pervenerit; quod in agricultura, quod in navigatione profecerit; quae in fabricatione quorumque variorum, vel etiam statuarum & picturarum varietate excogitaverit & impleverit; quae in theatris mirabilia spectantibus, audientibus incredibilia facienda & exhibenda molita sit; in capiendis,

A occidendis, domandis, irrationalibus animantibus, quae & quanta repererit: adversus ipsos homines tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamentorum, & pro salute mortali tuenda atque reparanda quot medicamenta atque adjumenta comprehenderit: pro voluptate faucium quot condimenta & gulæ irritamenta repererit: ad indicandas & suadendas cogitationes quam multitudinem varietatèque signorum, ubi præcipuum locum verba & litteræ tenent; ad delectandos animos, quos elocutionis ornatus, quam diversorum carminum copiam ad mulcendas aures, quot organa musica, quos cantilenæ modos excogitaverit: quantam peritiam dimensionum atque numerorum, meatuumque & ordinum siderum quanta sagacitate comprehenderit: quam multa rerum mundanarum cognitione se impleverit, quis possit eloqui, maxime si velimus non acervatim cuncta congerere, sed in singulis immorari? In ipsis postremò erroribus & falsitatibus defendendis, quam magna claruerint ingenia philosophorum atque hæreticorum, quis æstimare sufficiat? Loquimur enim nunc de natura mentis humanæ, qua ista vita mortalis ornatur, non de fide atque itinere veritatis, qua illa immortalis adquiritur. Huius tantæ naturæ conditor cum sit utique Deus verus & summus, ipso cuncta quae fecit administrante & summam potestatem summamque habente iustitiam, numquam profectò in has miserias decidisset, atque ex his, præter eos solos qui liberabuntur, in æternas esset itura, nisi nimis grande peccatum in homine primo, de quo ceteri exorti sunt, præcessisset.

4. Jam verò in ipso corpore, quamvis nobis sit cum bellis mortalitate commune, multique earum reperiat infirmius, quanta Dei bonitas, quanta providentia tanti Creatoris apparet? Nonne ita sunt in eo loca sensuum & cetera membra disposita, speciesque ipsa ac figura & statura totius corporis ita modificata, ut ad ministerium animæ rationalis se indicet factum? Non enim ut animalia rationis expertia prona esse videmus in terram, ita creatus est homo: sed erecta in cælum corporis forma admonet eum, quae sursum sunt sapere. Porro mira mobilitas, quae linguae ac manibus adtributa est, ad loquendum & scribendum apta atque conveniens, & ad opera artium plurimarum officiorumque complenda, nonne satis ostendit, quali animæ ut serviret tale sit corpus adjunctum? Quamquam & detractis necessitatibus operandi, ita omnium partium congruentia numerosa sit, & pulcra sibi paritate respondeat, ut nescias utrum in eo condendo major sit utilitatis habita ratio, quam decoris. Certè enim nihil creatum videmus in corpore utilitatis causâ, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, si numerosa mensurarum, quibus inter se cuncta connexa sunt & coaptata, nossemus: quos forsitan datâ operâ in his quae foris eminent, humana posset vestigare solertia; quae verò recta sunt, atque a nostris remota conspectibus, sicuti est tanta perplexitas venarum atque nervorum & viscerum, secreta vitellium, invenire nullus potest. Quia etsi medicorum diligentia nonnulla crudelis, quos anatomicos ap-

a Sola editio Lov. *informata.*
b Aliquot MSS. *Ipsa namque operatione.*
c Sic plures MSS. Editi verò, *exercenda.*
d In sola editione Lov. *quantum bonorum.*

B defensoribus, domandis, irrationalibus animantibus, quae & quanta repererit: adversus ipsos homines tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamentorum, & pro salute mortali tuenda atque reparanda quot medicamenta atque adjumenta comprehenderit: pro voluptate faucium quot condimenta & gulæ irritamenta repererit: ad indicandas & suadendas cogitationes quam multitudinem varietatèque signorum, ubi præcipuum locum verba & litteræ tenent; ad delectandos animos, quos elocutionis ornatus, quam diversorum carminum copiam ad mulcendas aures, quot organa musica, quos cantilenæ modos excogitaverit: quantam peritiam dimensionum atque numerorum, meatuumque & ordinum siderum quanta sagacitate comprehenderit: quam multa rerum mundanarum cognitione se impleverit, quis possit eloqui, maxime si velimus non acervatim cuncta congerere, sed in singulis immorari? In ipsis postremò erroribus & falsitatibus defendendis, quam magna claruerint ingenia philosophorum atque hæreticorum, quis æstimare sufficiat? Loquimur enim nunc de natura mentis humanæ, qua ista vita mortalis ornatur, non de fide atque itinere veritatis, qua illa immortalis adquiritur. Huius tantæ naturæ conditor cum sit utique Deus verus & summus, ipso cuncta quae fecit administrante & summam potestatem summamque habente iustitiam, numquam profectò in has miserias decidisset, atque ex his, præter eos solos qui liberabuntur, in æternas esset itura, nisi nimis grande peccatum in homine primo, de quo ceteri exorti sunt, præcessisset.

4. Jam verò in ipso corpore, quamvis nobis sit cum bellis mortalitate commune, multique earum reperiat infirmius, quanta Dei bonitas, quanta providentia tanti Creatoris apparet? Nonne ita sunt in eo loca sensuum & cetera membra disposita, speciesque ipsa ac figura & statura totius corporis ita modificata, ut ad ministerium animæ rationalis se indicet factum? Non enim ut animalia rationis expertia prona esse videmus in terram, ita creatus est homo: sed erecta in cælum corporis forma admonet eum, quae sursum sunt sapere. Porro mira mobilitas, quae linguae ac manibus adtributa est, ad loquendum & scribendum apta atque conveniens, & ad opera artium plurimarum officiorumque complenda, nonne satis ostendit, quali animæ ut serviret tale sit corpus adjunctum? Quamquam & detractis necessitatibus operandi, ita omnium partium congruentia numerosa sit, & pulcra sibi paritate respondeat, ut nescias utrum in eo condendo major sit utilitatis habita ratio, quam decoris. Certè enim nihil creatum videmus in corpore utilitatis causâ, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, si numerosa mensurarum, quibus inter se cuncta connexa sunt & coaptata, nossemus: quos forsitan datâ operâ in his quae foris eminent, humana posset vestigare solertia; quae verò recta sunt, atque a nostris remota conspectibus, sicuti est tanta perplexitas venarum atque nervorum & viscerum, secreta vitellium, invenire nullus potest. Quia etsi medicorum diligentia nonnulla crudelis, quos anatomicos ap-

e Sic MSS. Editi verò, *insinuenta.*
f Et & Lov. hic addunt, *parnas:* pro quo subaud. *miseriam.*
g Editi, *investigare.* Melius MSS. *vestigare.*

Homo primus qualis creatus.

pellant, laniavit corpora mortuorum, sive etiam inter manus scrutantisque morientium, atque in carnibus humanis satis inhumanè abdita cuncta rimata est, ut quid, & quomodo, quibus locis curandum esset addisceret, numeros tamen de quibus loquor, quibus coactio, quæ *ἀφροδία* Græcè dicitur, tamquam cujusdam organi, extrinsecus atque intrinsecus totius corporis constat, quid dicam, nemo valuit invenire, quos nemo ausus est querere? Qui si noti esse potuissent, in interioribus quoque visceribus, quæ nullum ostentant decus, ita delectaret pulcritudo rationis, ut omni formæ apparenti quæ oculis placet, ipsius mentis, quæ oculis utitur, præferretur arbitrio. Sunt verò quædam ita posita in corpore, ut tantummodo decorem habeant, non & usum: sicut habet pectus virile mamillas, sicut facies barbam, quam non esse munimento, sed virili ornamento, indicant puræ facies feminarum, quas utique infirmiores muniri tutius conveniret. Si ergo nullum membrum est, in his quidem conspicuis, (unde ambigit nemo,) quod ita sit alicui operi accommodatum, ut non etiam sit decorum; sunt autem nonnulla, quorum solum decus, & nullus est usus: puto faciliè intelligi in conditione corporis dignitatem necessitati fuisse prælatam. Transitura est quippe necessitas, tempusque venturum quando sola invicem pulcritudine sine ulla libidine perfruamur: quod maxime ad laudem referendum est Conditoris, cui dicitur in Psalmo, *Confessionem & decorem induisti.*

Psal. 103. 1.

5. Jam cetera pulcritudo & utilitas creaturæ, quæ homini, licet in istos labores miseris que projecto atque damnato, spectanda atque sumenda divinâ largitate concessa est, quo sermone terminari potest: in cæli & terræ & maris multimoda & varia pulcritudine, in ipsius lucis tanta copia tamque mirabili specie, in sole ac luna & sideribus, in opacitatibus nemorum, in coloribus & odoribus florum, in diversitate ac multitudine volucrum garrularum atque pictarum, in multiformi specie tot tantorumque animantium, quorum illa plus habent admirationis, quæ molis minimum: (Plus enim formicularum & apicularum opera stupemus, quàm immensa corpora balnearum:) in ipsius quoque maris tam grandi spectaculo, cum sese diversis coloribus induit velut vestibus, & aliquando viride, atque hoc multis modis, aliquando purpureum, aliquando cæruleum est. Quàm porro delectabiliter spectatur etiam quodcumque turbatur, & fit inde major suavitas, quia sic demulcet intuentem, ut non jactet & quatiat navigantem? Quid ciborum usquequaque copia contra famem? Quid saporum diversitas contra fastidium, naturæ diffusa divitiis, non coquorum arte ac labore quæsitæ? Quanta in tam multis rebus tuendæ ac recuperandæ salutis auxilia? Quàm grata vicissitudo diei alternantis & noctis? Aurarum quàm blanda temperies? In fruticibus & pecoribus indumentorum conficiendorum quanta materies? Omnia commemorare quis possit? Hæc autem sola, quæ à me velut in quendam aggerem sunt coartata, si vellem velut colligata involucria solvere atque discutere,

a Editi, balnearum. At MSS. duplicatâ litterâ B, ballenarum. Dicitur à Græco βάλλον, juxta Iud. lib. 12. c. 6.
 b Sic MSS. At editi, contra fastidium naturæ, diffusa divinitus.
 c In MSS. ac recipienda.
 d Editi, in hac miseris. At MSS. in hac misera: supple vita.

A quanta mihi mora esset in singulis, quibus plurima continentur? Et hæc omnia miserorum sunt damnatorumque solatia, non præmia beatorum. Quæ igitur illa sunt, si tot ac talia & tanta sunt ista? Quid dabit eis quos prædestinavit ad vitam, qui hæc dedit etiam eis quos prædestinavit ad mortem? Quæ bona in illa beata vita faciet eos sumere, pro quibus in hac misera unigenitum Filium suum voluit usque ad mortem mala tanta perferre? Unde Apostolus de ipsis in illud regnum prædestinatis loquens, *Qui proprio*, inquit, *Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non & cum illo omnia nobis donabit?* Cum hæc promissio complebitur, quid erimus? quales erimus? Quæ bona in illo regno accepturi sumus, quando quidem Christo moriente pro nobis tale jam pignus accepimus? Qualis erit spiritus hominis, nullum omnino habens vitium, nec sub quo jaceat, nec cui cedat, nec contra quod salutem laudabiliter dimicet, pacatissima virtute perfectus? Rerum ibi omnium quanta, quàm speciosa, quàm certa scientia, sine errore aliquo vel labore, ubi Dei sapientia de ipso suo fonte potabitur, cum summa felicitate, sine ulla difficultate? Quale erit corpus, quod omni modo spiritui subditum, & eo sufficienter vivificatum, nullis alimoniis indigebit? Non enim animale, sed spirituale erit, habens quidem carnis, sed sine ulla carnali corruptione substantiam.

Rom. 8. 32.

CAPUT XXV.

D De pervicacia quorundam, qui resurrectionem carnis, quam, sicut prædictum est, totus mundus credit, impugnant.

V ERUM de animi bonis, quibus post hanc vitam beatissimus perfruatur, non à nobis dissentiant philosophi nobiles: de carnis resurrectione contendunt; hanc quantum possunt negant. Sed credentes Multi, negantes paucissimos reliquerunt, & ad Christum, qui hoc quod istis videtur absurdum, in sua resurrectione monstravit, fideli corde conversi sunt, docti & indocti, sapientes mundi & insipientes. Hoc enim credit mundus, quod prædixit Deus; qui etiam hoc prædixit, quod hanc rem mundus fuerat crediturus. Neque enim Petri maleficiis eam cum laude credentium tanto antè prænuntiare compulsum est. Ille est enim Deus, quem, (sicut jam dixi aliquoties, nec commemorare me piget,) confitente Porphyrio, atque id oraculis deorum suorum probare cupiente, ipsa numina perhorrescunt: quem sic laudavit, ut eum & Deum patrem & regem vocaret. Absit enim, ut sic intelligenda sint quæ prædixit, quomodo volunt hi qui hoc cum mundo non crediderunt, quod mundum crediturum esse prædixit. Cur enim non potius ita, sicut crediturus tanto antè prædictus est mundus, non sicut paucissimi garriunt, qui hoc cum mundo, quod crediturus prædictus est, credere noluerunt? Si enim propterea dicunt alio modo esse credenda, ne si dixerint vana esse conscripta, injuriam faciant illi Deo, cui tam magnum perhibent testimonium; tantam prorsus ei vel etiam graviores faciunt injuriam, si aliter dicunt esse intelligenda, non sicut mundus ea credit, quem

e In edicis, donavit. At in MSS. donabit, futuri temporis, juxta Græcum *δοῖν*.
 f Hic Vind. Am. & Er. addunt qui. Lov. sed. Neutrurum habent MSS.
 g Sola editio Lov. ea.
 h In MSS. commovere.

crediturum ipse laudavit, ipse promisit, ipse com- plevit. Utrum enim non potest facere ut resurgat caro, & vivat in æternum; an propterea credendum non est id eum esse facturum, quia malum est atque indignum Deo? Sed de omnipotentia ejus, qua tot & tanta facit incredibilia, jam multa diximus. Si volunt invenire quod omnipotens non potest, habent prorsus, ego dicam, mentiri non potest. Credamus ergo quod potest, non credendo quod non potest. Non itaque credentes quod mentiri possit, credant esse facturum quod se facturum esse promisit: & sic credant, sicut credidit mundus, quem crediturum esse prædixit, quem crediturum esse laudavit, quem crediturum esse promisit, quem credidisse jam ostendit. Hoc autem malum esse, unde demonstrant? Non erit illic ulla corruptio, quod est corporis malum. De ordine elementorum jam disputavimus, de aliis hominum conjecturis satis diximus: quanta sit futura in corpore incorruptibili facilitas motus, de præsentis bonæ valetudinis temperamento, quæ utique nullo modo illi comparanda est immortalitati, in libro tertio-decimo satis, ut opinor, ostendimus. Legant superiora Operis hujus, qui vel non legerunt, vel volunt recollere quod legerunt.

CAPUT XXVI.

Quomodo Porphyrii definitio, qua beatis animis præstat corpus omne fugiendum, ipsius Platonis sententiâ destruat, qui dicit summum Deum diis promississe, ut numquam corporibus exuerentur.

S ED Porphyrius ait, inquit, ut beata sit anima, corpus omne esse fugiendum. Nihil ergo prodest, quia incorruptibile diximus futurum corpus, si anima beata non erit, nisi corpus omne effugerit. Sed jam & hinc in libro memorato quantum oportuit disputavi: verum hic unum inde tantum commemorabo. Emendet libros suos istorum omnium magister Plato, & dicat eorum deos, ut beati sint, sua corpora fugituros, id est, esse morituros, quos in cælestibus corporibus dixit inclusos, quibus tamen Deus, à quo facti sunt, quo possent esse securi, immortalitatem, id est, in eisdem corporibus æternam permanentionem, non eorum naturâ id habente, sed suo consilio prævalente, promisit. Ubi etiam evertit illud quod dicunt, quoniam est impossibilis, ideo resurrectionem carnis non esse credendam. Apertissimè quippe juxta eundem philosophum, ubi diis à se factis promisit Deus non factus immortalitatem, quod impossibile est, se dixit esse facturum. Sic enim eum locutum narrat Plato: Quoniam estis

* V. Supra lib. 13. c. 11. 16. c. 10. 5. Sermon. 241. c. 8.

enim locutum narrat Plato: Quoniam estis orti, inquit, immortales esse & indissolubiles non potestis: non tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora, quàm consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quàm illa quibus estis colligati. Si, non solum absurdi, sed surdi non sunt qui hæc audiunt, non utique dubitant diis factis, ab illo deo qui eos fecit, secundum Platonem, quod est impossibile fuisse promissum. Qui enim dicit, Vos quidem immortales esse non potestis, sed mea voluntate immortales eritis: quid aliud dicit, quàm id quod fieri non potest, me faciente tamen eritis. Ille igitur carnem incorruptibilem, immortalem, spiritalem resuscitabit,

a Sic MSS. At editi, Cui enim.
 b Editi veteribus libris dissentientes, vel nolunt.
 Tom. VII

qui juxta Platonem, id quod impossibile est, se facturum esse promisit. Quid adhuc, quod promisit Deus, quod Deo promittenti credit mundus, qui etiam ipse promissus est crediturus, esse impossibile clamant? Quando quidem nos Deum, qui etiam secundum Platonem facit impossibilia, id facturum esse clamamus. Non ergo, ut beatæ sint animæ, corpus est omne fugiendum, sed corpus incorruptibile recipiendum. Et in quo convenientius incorruptibili corpore lætarentur, quàm in quo corruptibili gemerent? Sic enim non in eis erit illa dira cupiditas, quam posuit ex Platone Virgilius, ubi ait, Rursus & incipiant in corpora velle reverti. Sic, inquam, cupiditatem revertendi ad corpora non habebunt, cum corpora, in quæ reverti cupiunt, secum habebunt; & sic habebunt, ut numquam non habeant, numquam ea prorsus vel ad exiguum quamlibet tempus ullâ morte deponant.

CAPUT XXVII.

De contrariis definitionibus Platonis atque Porphyrii, in quibus si uterque alicui cederet, à veritate neuter deviare.

SINGULA quædam dixerunt Plato atque Porphyrius, quæ si inter se communicare potuissent, facti essent fortasse Christiani. Plato dixit, sine corporibus animas in æternum esse non posse. Ideo enim dixit, etiam sapientium animas post quamlibet longum tempus, tamen ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit, animam purgatissimam, cum redierit ad Patrem, ad hæc mala mundi numquam esse redituras. Ac per hoc, quod verum vidit Plato, si dedisset Porphyrio, etiam justorum atque sapientium purgatissimas animas ad humana corpora redituras; rursus quod verum vidit Porphyrius, si dedisset Platoni, numquam redituras ad miseras corruptibilis corporis animas sanctas: ut non singuli hæc singula, sed ambo & singuli utrumque dicerent, puto quod viderent esse jam consequens, ut & redirent animæ ad corpora, & talia recipere corpora, in quibus beatè atque immortaliter viverent. Quoniam secundum Platonem, etiam sanctæ animæ ad humana corpora redibunt; secundum Porphyrium, ad mala mundi hujus sanctæ animæ non redibunt. Dicit itaque cum Platone Porphyrius, Redibunt ad corpora: dicat Plato cum Porphyrio, Non redibunt ad mala: & ad ea corpora redire consentient, in quibus nulla patiantur mala. Hæc itaque non erunt nisi illa quæ promittit Deus, beatas animas in æternum cum sua æterna carne facturas. Hoc enim, quantum existimo, jam faciliè nobis concederent ambo, ut qui faterentur ad immortalia corpora redituras animas esse sanctorum, ad sua illas redire permitterent, in quibus mala hujus sæculi pertulerunt, in quibus Deum, ut his malis carerent, piè fideliterque coluerunt.

CAPUT XXVIII.

Quid ad veram resurrectionis fidem, vel Plato, vel Labco, vel etiam Varro conferre sibi poterint, si opiniones eorum in unam sententiam convenissent.

NONNULLI nostri, propter quoddam præclarissimum loquendi genus, & propter nonnulla quæ veraciter sensit, amantes Platonem, dicunt eum aliquid simile nobis etiam de mortuorum resurrectione sensitisse. Quod quidem sic

c Ita Vind. Am. Er. & MSS. At Lov. videtur.

rangit in libris de republica Tullius, ut eum iustif-
 se potius, quam quod id verum esset, affirmet
 dicere voluisse. * Inducit enim hominem revixisse,
 & narrasse quaedam quae Platoniciis disputa-
 tionibus congruebant. * Labeo etiam duos dicit
 uno die fuisse defunctos, & occurrisse invicem in
 quodam compiro, deinde ad corpora sua iustos
 fuisse remeare, & constituisse inter se amicos se
 esse victuros, atque ita esse factum, donec postea
 morerentur. Sed isti auctores talem resurrectionem
 corporis factam fuisse narrarunt, quales fue-
 runt eorum quos resurrexerunt novimus, & huic
 quidem redditos vitae, sed non eo modo ut non
 morerentur ulterius. Mirabilis autem quiddam
 Marcus Varro ponit in libris, quos conscripsit
 de gente populi Romani: cuius putavi verba ipsa
 esse ponenda. Genethliaci quidam scripserunt,
 inquit, esse in renascendis hominibus quam appel-
 lant *παραγενετας* Graeci: hac scripserunt confici
 in annis numero quadringentis quadraginta, ut
 idem corpus & eadem anima, quae fuerint conjun-
 cta in homine aliquando, eadem rursus redeant in
 conjunctionem. Iste Varro quidem, sive illi Ge-
 nethliaci nescio qui, (non enim nomina eorum
 prodidit, quorum commemoravit sententiam,) ali-
 quid dixerunt, quod licet falsum sit, (cum enim
 femel ad eadem corpora quae gesserunt, animae
 redierint, numquam ea postea sunt relicturae;) tam-
 en multa illius impossibilitatis, qua contra nos isti
 garriunt, argumenta convellit, & destruit. Qui
 enim hoc sentiunt, sive senserunt, non eis visum est
 fieri non posse, ut dilapsa cadavera in auras, in pul-
 verem, in cinerem, in humores, in corpora vescentium
 bestiarum, vel ipsorum quoque hominum, ad
 id rursus redeant, quod fuerunt. Quapropter Plato
 & Porphyrius, vel potius quicumque illos diligunt
 & adhuc vivunt, si nobis consentiant etiam sanctas
 animas ad corpora redituras, sicut ait Plato, nec
 tamen ad mala ulla redituras, sicut ait Porphyrius,
 ut ex his fiat consequens quod fides praedicat
 Christiana, talia corpora recepturas in quibus sine
 ullo malo in aeternum feliciter vivant; assumant
 etiam hoc de Varrone, ut ad eadem corpora redeant,
 in quibus antea fuerunt; & apud eos tota
 quaestio de carnis in aeternum resurrectione solve-
 tur. C A P U T XXIX.

De qualitate visionis, qua in futuro saeculo sancti
 Deum videbunt.

Nunc jam quid acturi sint in corporibus
 immortalibus atque spiritualibus sancti,
 non adhuc eorum carne carnaliter, sed spiritaliter
 jam vivente, quantum Dominus dignatur adjuvare,
 videamus. Et illa quidem aetio, vel potius
 quies atque otium quale futurum sit, si verum
 velim dicere, nescio. Non enim hoc umquam per
 sensus corporis vidi. Si autem mente, id est in-
 telligentia viderem, quantum est, aut
 quid est nostra intelligentia ad illam excellen-
 tiam? Ibi est enim *pax Dei, quae*, sicut ait Apo-
 stolus, *superat omnem intellectum*; quem nisi no-
 strum, aut fortasse etiam b sanctorum Angelorum;
 non enim & Dei. Si ergo sancti in Dei pace vi-
 cturi sunt, profecto in ea pace victuri sunt, quae
 superat omnem intellectum. Quoniam nostrum
 quidem superat, non est dubium; si autem supe-

* Herum Pamphilium, qui in acie occubuit, Plato in fine lib. de
 republica, decimo post mortem die redditum vitae scribit. Hanc Ci-
 cero fabulam, inquit Macrobius lib. 1. Somnii, licet ab indoctis quasi
 ipse vere conscius dolent irrisam, exemplum tamen solida reprehensionis

rat & Angelorum, ut nec ipsos excepisse videat-
 tur, qui ait *omnem intellectum*; secundum hoc di-
 ctum esse debemus accipere, quia pacem Dei,
 qua ipse Deus pacatus est, sicut novit Deus, non
 eam nos sic possumus nosse, nec ulli Angeli. *Superat*
itaque omnem intellectum, non dubium quod
 praeter suum. Sed quia & nos pro modo nostro
 pacis ejus participes facti summam in nobis atque
 inter nos & cum ipso pacem, quantum nostrum
 summum est, obtinebimus: isto modo pro suo modo
 sciunt eam sancti Angeli, homines autem nunc lon-
 ge infra, quantumlibet provectu mentis excellant.
 Considerandum est enim quantus vir dicebat, *Ex* 1. Cor. 13.
parte scimus, & ex parte prophetamus, donec veniat quod
perfectum est. Et, *Videmus nunc per speculum in enig-*
mato, tunc autem facie ad faciem. Sic jam vident
 sancti Angeli, qui etiam nostri Angeli dicti sunt,
 quia eruti de potestate tenebrarum, & accepto
 Spiritus pignore translati ad regnum Christi, ad
 eos Angelos jam coepimus pertinere, cum qui-
 bus nobis erit sancta atque dulcissima, de qua jam
 tot libros scripsimus, Dei Civitas ipsa communis.
 Sic sunt ergo Angeli nostri, qui sunt Angeli Dei,
 quemadmodum Christus Dei, Christus est noster.
 Dei sunt, quia Deum non reliquerunt: nostri
 sunt, quia suos cives nos habere coeperunt. Dixit
 autem Dominus Jesus, *Videte ne contemnatissimum* 18.
de pusillis istis. Dico enim vobis, quia Angeli eorum in
caelis semper vident faciem Patris mei, qui in caelis
est. Sicut ergo illi vident, ita & nos visuri sumus:
 sed nondum ita videmus. Propter quod ait Apo-
 stolus, quod paulo ante dixi, *Videmus nunc per spe-*
culum in enigmate, tunc autem facie ad faciem. Prae-
 mium itaque fidei nobis visio ista servatur, de qua
 & Johannes apostolus loquens, *Cum apparueris,*
inquit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti
est. Facies autem Dei manifestatio ejus intelligenda
 est, non aliquod tale membrum, quale nos habemus
 in corpore, atque isto nomine nuncupamus.

2. Quapropter cum ex me quaeritur, quid actu-
 ri sint sancti in illo corpore spiritali, non dico
 quod jam video, sed dico quod credo: secundum
 illud quod in Psalmo lego, *Credidi, propter quod*
locutus sum. Dico itaque, visuri sunt Deum in ip-
 so corpore: sed utrum per ipsum, sicut per cor-
 pus nunc videmus solem, lunam, stellas, mare,
 ac terram, & quae sunt in ea, non parva quaestio
 est. Durum est enim dicere, quod sancti talia
 corpora tunc habebunt, ut non possint oculo
 claudere atque aperire cum volent. Durius
 autem, quod ibi Deum, quisquis oculos clauserit,
 non videbit. Si enim propheta Eliseus puerum
 suum Giezi absens corpore vidit accipientem
 munera, quae dedit ei Naaman Syrus, quem
 propheta memoratus a lepra deformitate munda-
 verat, quod servus nequam domino suo non
 vidente, latenter se fecisse putaverat; quan-
 to magis in illo corpore spiritali videbunt sancti
 omnia, non solum si oculos claudant, verum
 etiam unde sunt corpore absentes? Tunc enim
 erit perfectum illud, de quo loquens Apostolus,
Ex parte, inquit, scimus, & ex parte prophetamus; 1. Cor. 13.
cum autem venerit quod perfectum est, quod ex parte
est evacuabitur. Deinde ut, quomodo posset,
 aliqua similitudine ostenderet, quantum ab illa

vigilans, excitari narratum, quam requiescere maluit.
 b Am. Er. & Lov. addunt, omnium: quod abest a MSS. & a
 Vind.
 c Sola editio Lov. modula.

quae futura est distet haec vita, non qualiumcum-
 que hominum, verum etiam qui praecipua hinc
 sanctitate sunt praediti: *Cum essem, inquit, par-*
vulus, quasi parvulus sapiebam, quasi parvulus lo-
quebar, quasi parvulus cogitabam; cum autem factus
sum vir, evacuavi ea quae parvuli erant. Videmus
nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad
faciem. Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam
sicut & cognitus sum. Si ergo in hac vita, ubi ho-
 minum mirabilium prophetia ita comparanda est
 illi vitae quasi parvuli ad juvenem, vidit tamen
 Eliseus accipientem munera servum suum, ubi ip-
 se non erat; itane cum venerit quod perfectum
 est, nec jam corpus corruptibile aggravabit ani-
 mam, sed incorruptibile nihil impediet, illi sancti
 ad ea quae videnda sunt oculis corporis, quibus
 Eliseus absens ad servum suum videndum non in-
 diguit, indigebunt? Nam secundum interpretes
 Septuaginta, ista sunt ad Giezi verba Prophetae:
Nonne cor meum a iis tecum, quando conversus est vir
de curru suo in obviam tibi, & accepisti pecuniam?
 &c. Sicut autem ex Hebraeo interpretatus est
 presbyter Hieronymus: *Nonne cor meum, inquit,*
in praesenti erat, quando reversus est homo de curru suo
in occursum tui? Corde suo se dixit hoc vidisse Pro-
 pheta, adjuto quidem mirabiliter, nullo dubitan-
 te, divinitus. Sed quanto amplius tunc omnes mu-
 nere isto abundabunt, cum Deus erit omnia in
 omnibus? Habebunt tamen etiam illi oculi corpo-
 rei officium suum, & in loco suo erunt, utetur-
 que illis spiritus per spiritale corpus. Neque enim
 & ille propheta, quia non eis indiguit ut videret
 absentem, non eis usus est ad videnda praesentia,
 quae tamen spiritu videre posset, etiam si illos clau-
 deret, sicut vidit absentia, ubi cum eis ipse non
 erat. Absit ergo, ut dicamus illos sanctos in illa
 vita Deum clausis oculis non visuros, quem spiri-
 tu semper videbunt.

3. Sed utrum videbunt & per oculos corpo-
 ris, cum eos apertos habebunt, inde quaestio est.
 Si enim tantum poterunt in corpore spiritali eo
 modo utique etiam ipsi oculi spirituales, quantum
 possunt isti quales nunc habemus; procul dubio
 per eos Deus videri non poterit. Longe itaque
 alterius erunt potentiae, si per eos videbitur incor-
 pora illa natura, quae non continetur loco, sed
 ubique tota est. Non enim quia dicimus Deum
 & in caelo esse, & in terra, (ipse quippe ait per
 prophetam, *Caelum & terram ego impleo*), aliam
 partem dicturi sumus eum in caelo habere, & in
 terra aliam: sed totus in caelo est, totus in terra,
 non alternis temporibus, sed utramque simul,
 quod nulla natura corporalis potest. Vis itaque
 praepollentior oculorum erit illorum, non ut acrius
 videant, quam quidam perhibentur videre ser-
 pentes vel aquilae: (quantalibet enim acrimonia
 cernendi eadem quoque animalia nihil aliud pos-
 sunt videre quam corpora:) sed ut videant & in-
 corporalia. Et fortasse ista virtus magna cernendi
 data fuerit ad horam etiam in isto mortali cor-
 pore oculis sancti viri Job, quando ait ad Deum,
In obauditu auris audiebam te prius, nunc autem oculus
meus videt te, propterea despexi memetipsum, &
distabui, & existimavi me terram & cinerem. Quam-

* Sic MSS. At Vind. Am. Er. Nonne cor meum tecum erat, quando
 conversus est &c. Lov. Nonne cor meum tecum erat, & novi quod con-
 versus est &c.
 b Ita in MSS. At in editis, obaudiebam.
 c Apud Vind. Am. & Er. additur hoc tantum loco, saluatoremeum.

vis hinc nihil prohibeat oculum cordis intelligi,
 de quibus oculis ait Apostolus: *Illuminatos oculos* Ephes. 1.
habere cordis vestri. Ipsis autem videri Deum, cum
 videbitur, Christianus ambigit nemo, qui fide-
 liter accipit, quod ait Deus ille magister: *Beati* Math. 5.
mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Sed utrum
 etiam corporalibus oculis ibi videatur, hoc in ista
 quaestione versamus.

4. Illud enim quod scriptum est, *Et videbitur* Luca 3. 6.
omnis caro salutare Dei, sine ullius nodo difficultatis
 sic intelligi potest, ac si dictum fuerit, Et vide-
 bit omnis homo Christum Dei: qui utique in cor-
 pore visus est, & in corpore videbitur, quando
 vivos & mortuos judicabit. Quod autem ipse sit
 salutare Dei, multa sunt & alia testimonia Scri-
 pturarum: sed evidentiùs venerandi illius senis Si-
 meonis verba declarant, qui cum infantem Chris-
 tum accepisset in manus suas, *Nunc, inquit, di-* Luca 2. 29.
mittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in
pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Il-
 lud etiam quod ait supra memoratus Job, sicut in
 exemplaribus quae ex Hebraeo sunt inventur, *Et in* Job 19. 26.
carne mea videbo Deum: resurrectionem qui-
 dem carnis sine dubio prophetavit; non tamen
 dixit, Per carnem meam. Quod quidem si dixisset,
 posset Deus Christus intelligi, qui per car-
 nem in carne videbitur: nunc vero potest & sic
 accipi, *In carne mea videbo Deum*; ac si dixisset,
 In carne mea ero, cum videbo Deum. Et illud
 quod ait Apostolus, *Facie ad faciem*, non cogit
 ut Deum per hanc faciem corporalem, ubi sunt
 oculi corporales, nos visuros esse credamus, quem
 spiritu sine intermissione videbimus. Nisi enim
 esset etiam interioris hominis facies, non diceret
 idem Apostolus, *Nos autem revelata facie gloriam* 2. Cor. 3.
Domini speculantes, in eandem imaginem transfor-
mamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini
spiritu. Nec aliter intelligimus quod in Psalmo
 canitur: *Accedite ad eum, & illuminamini, & facies* Psal. 35. 6.
vestrae non erubescant. Fide quippe acceditur ad
 Deum, quam cordis constat esse, non corporis.
 Sed quia spiritale corpus nescimus quantos ha-
 bebant accessus, (de re quippe inexperta loqui-
 mur;) ubi aliqua, quae aliter intelligi nequeat,
 divinarum Scripturarum non occurrit & succur-
 rit auctoritas, necesse est ut contingat in nobis
 quod legitur in libro Sapientiae: *Cogitationes mor-* Sap. 9. 14.
talium timidae, & incertae providentiae nostrae.

5. Ratiocinatio quippe illa philosophorum, qua
 disputant ita mentis ad aspectu intelligibilia videri,
 & sensu corporis sensibilia, id est, corporalia,
 ut nec intelligibilia per corpus, nec corporalia
 per se ipsam mens valeat intueri, si posset nobis
 esse certissima, profecto certum esset per
 oculos corporis etiam spiritalis nullo modo posse
 videri Deum. Sed istam ratiocinationem & vera
 ratio & prophetica irridet auctoritas. Quis enim
 ita sit averfus a vero, ut dicere audeat Deum
 corporalia ista nescire? Numquid ergo corpus
 habet, per cuius oculos ea possit addiscere? Dein-
 de quod de propheta Eliseo paulo ante diximus,
 nonne satis indicat etiam spiritu, non per corpus,
 corporalia posse cerni? Quando enim servus ille
 munera accepit, utique corporaliter gestum est;

* Sic MSS. Editi autem Am. Er. Lov. nequeant: & infra habe-
 bant cum Vind. non occurrit, sed succurrit auctoritas.
 f Ita Vind. Am. & MSS. At Er. & Lov. per se ipsa.

quod tamen Propheta non per corpus, sed per A spiritum vidit. Sicut ergo constat videri corpora spiritu; quid si tanta erit potentia spiritalis corporis, ut corpore videatur & spiritus? Spiritus enim est Deus. Deinde vitam quidem suam, qua nunc vivit in corpore, & hæc terrena membra vegetat facitque viventia, interiore sensu quisque non per corporeos oculos novit: aliorum verò vitas, cum sint invisibiles, per corpus videt. Nam unde viventia discernimus à non viventibus corpora, nisi corpora simul vitasque videamus, quas nisi per corpus videre non possumus? Vitae autem sine corporibus corporeis oculis non videmus.

6. Quamobrem fieri potest, valdeque credibile est, sic nos esse visuros mundana tunc corpora cæli novi & terræ novæ, ut Deum ubique præsentem & universa etiam corporalia gubernantem, per corpora quæ gestabimus, & quæ conspiciemus quaquaversum oculos duxerimus, clarissima perspicuitate videamus: non sicut nunc invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur per speculum in ænigmate, & ex parte, ubi plus in nobis valet fides qua credimus, quam rerum corporalium speciet esse, quam per oculos cernimus corporales. Sed sicut homines, inter quos viventes motusque vitales exferentes vivimus, mox ut adspicimus, non credimus vivere, sed videmus; cum eorum vitam sine corporibus videre nequeamus, quam tamen in eis per corpora remotâ omni ambiguitate conspiciamus: ita quacumque spiritalia illa lumina corporum nostrorum circumferemus, incorporeum Deum omnia regentem, etiam per corpora contuebitur. Aut ergo per illos oculos sic videbitur Deus, ut aliqui habeant in tanta excellentia menti simile, quo & incorporea natura cernatur, quod ullis exemplis sive Scripturarum testimoniis divinarum vel difficile vel impossibile est ostendere: aut quod est ad intelligendum facilius, ita Deus nobis erit notus atque conspicuus, ut videatur spiritu à singulis nobis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in se ipso, videatur in cælo novo & in terra nova, atque in omni quæ tunc fuerit creatura; videatur & per corpora in omni corpore quocumque fuerint spiritalis corporis oculi acie perveniente directi. Patebunt etiam cogitationes nostræ invicem nobis. Tunc enim implebitur quod Apostolus cum dixisset, *Nolite ante tempus judicare quidquam; mox addidit, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo.*

CAPUT XXX.

De æterna felicitate Civitatis Dei, sabbatoque perpetuo.

QUANTA erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus? Nam quid aliud agatur, ubi neque ullâ deficiâ cessabitur, neque ullâ indigentia laborabitur, nescio. Admonet etiam sancto Cantico, ubi lego, *vel audio: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula seculorum laudabunt te.* Omnia membra & viscera incorruptibilis corporis, quæ nunc videmus per usus necessitatis varios distributa,

Rom. 1. 20. 1. Cor. 13. 12.

1. Cor. 4. 5.

Psal. 83. 5.

a Am. & Er. æternitate.
b Sic MSS. Editi verò, manifestat.
c In sola editione Lov. rationalis.

quoniam tunc non erit ipsa necessitas, sed plena, certa, secura, sempiterna felicitas, proficient in laudibus Dei. Omnes quippe illi, de quibus jam sum locutus, qui nunc latent, harmoniæ corporalis numeri non latebunt, intrinsecus & extrinsecus per corporis cuncta dispositi; & cum ceteris rebus, quæ ibi magnæ atque mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulcritudinis delectatione succendent. Qui motus illic talium corporum sint futuri temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & status, sicut ipsa species, decens erit, quicumque erit, ubi quod non decebit, non erit. Certè ubi volet spiritus, ibi protinus erit corpus: nec volet aliquid spiritus, quod nec spiritum possit decere, nec corpus. Vera ibi gloria erit, ubi laudantis nec errore quisquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno: sed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittetur esse nisi dignus. Vera pax, ubi nihil adversi, nec à se ipso, nec ab alio quisquam patietur. Præmium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, eique se ipsum, quo melius & majus nihil possit esse, promissit. Quid est enim aliud quod per Prophetam dixit, *Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs*; nisi, Ego ero unde satientur, Ego ero quæcumque ab hominibus honestè desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud rectè intelligitur, quod ait Apostolus, *ut sit Deus omnia in omnibus.* Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profectò erit omnibus, sicut ipsa vita æterna, communis.

2. Ceterum qui futuri sint pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atque gloriarum, quis est idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quod tamen futuri sint, non est ambigendum. Atque id etiam beata Civitas illa magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori ullus inferior invidet, sicut nunc non invidet Archangelis Angeli ceteri: tamque nolet esse unusquisque quod non accepit, quamvis sit pacatissimo concordie vinculo ei qui accepit obstrictus, quam nec in corpore vult oculos esse qui est digitus, cum membrum utrumque contineat totius carnis pacata compago. Sic itaque habebit donum aliis alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.

3. Nec ideo liberum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberum, à delectatione peccandi usque ad delectationem non peccandi indeclinabilem liberatum. Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum est, quando primum creatus est reclusus, potuit non peccare, sed potuit & peccare: hoc autem novissimum eo potentius erit, quo peccare non poterit. Verum hoc quoque Dei munere, non suæ possibilitate naturæ. Aliud est enim, esse Deum; aliud, participem Dei. Deus naturâ peccare non potest; particeps verò Dei ab illo accipit, ut peccare non possit. Servandi autem gradus erant divini muneris, ut primum

4 Editi addunt, ibi est: quod hic non habent MSS.
c Er. tam nolit. Lov. sanquam nolit. Emendatur auxilio MSS.

daretur liberum arbitrium, quo non peccare posset homo; novissimum, quo peccare non posset: atque illud ad comparandum meritum, hoc ad recipiendum præmium pertineret. Sed quia peccavit ista natura cum peccare potuit, largiore gratiâ liberatur, ut ad eam perducatur libertatem, in qua peccare non possit. Sicut enim prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, posse non mori, novissima erit non posse mori: ita primum liberum arbitrium posse non peccare, novissimum non posse peccare. Sic enim erit inamissibilis voluntas pietatis & æquitatis, quomodo est felicitatis. Nam utique peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus, voluntatem verò felicitatis nec perditam felicitate perdidimus. Certè Deus ipse numquid quoniam peccare non potest, ideo liberum arbitrium habere negandus est? Erit ergo illius Civitatis & una in omnibus, & inseparabilis in singulis voluntas libera, ab omni malo liberata, & impleta omni bono, fruens indeficienter æternorum jocunditate gaudiorum, oblita culparum, oblita peccatorum; nec tamen ideo suæ liberationis oblita, ut liberatori suo non sit grata.

4. Quantum ergo adinet ad scientiam rationalem, memor præteritorum etiam malorum suorum; quantum autem ad experientis sensum, profusus immemor. Nam & peritissimus medicus, sicut arte sciuntur, omnes ferè morbos corporis novit: sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit, quos ipse non passus est. Ut ergo scientia malorum duæ sunt; una, qua potentiam mentis non latent; altera, qua experientis sensibus inhaerent: (Aliter quippe sciuntur omnia vitia per sapientia doctrinam, aliter per insipientis pessimam vitam;) ita & obliviones malorum duæ sunt. Aliter ea namque obliviscitur eruditus & doctus, aliter expertus & passus: ille, si peritiam negligat, iste, si miseriam careat. Secundum hanc oblivionem, quam posteriore loco posui, non erunt memores sancti præteritorum malorum: carebunt enim omnibus, ita ut penitus deleantur de sensibus eorum. Eâ tamen potentia scientiæ, quæ magna in eis erit, non solum sua præterita, sed etiam damnatorum eos sempiterna miseria non latebit. Alioquin si se fuisse miseros nescituri sunt, quomodo, sicut ait Psalmus, misericordias Domini in æternum cantabunt? Quo cantico in gloriam gratiæ Christi, cujus sanguine liberati sumus, nihil erit profectò illi jocundius Civitati. Ibi perficietur, *Vacate, & videte quoniam ego sum Deus.* Quod erit verè maximum sabbatum non habens vesperam, quod commendavit Dominus in primis operibus mundi, ubi legitur: *Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit: & benedixit Deus diem septimum, & sanctificavit eum, quia in eo requievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus facere.* Dies enim septimus etiam nos ipsi erimus, quando ejus fuerimus benedictione &

Scientia malorum duæ.

Psal. 88. 2.

Psal. 45. 11.

Gen. 2. 2.

et 3.

a Lov. non sit ingrata. Expungendum non: quod merito omisum est in editis Vind. Am. & Er. vel pro ingrata, legendum ut in melioris notæ MSS. grata.
b Er. & Lov. Quod erit ibi. Absit ibi ab aliis libris.

sanctificatione pleni atque refecti. Ibi vacantes videbimus quoniam ipse est Deus: quod nobis ipsi esse volumus, quando ab illo cecidimus, audientes à seductore, *Eritis sicut dii; & recedentes à vero Deo, quo faciente dii essemus ejus participatione, non desertione.* Quid enim sine illo fecimus, nisi quòd in ira ejus defecimus? A quo refecti, & gratiâ majore perfecti, vacabimus in æternum, videntes quia ipse est Deus, quo pleni erimus, quando ipse erit omnia in omnibus. Nam & ipsa bona opera nostra, quando ipsius potius intelliguntur esse quam nostra, tunc nobis ad hoc sabbatum adipiscendum imputantur. Quia si nobis ea tribuerimus, servilia erunt; cum de sabbato dicatur, *Omne opus servile in eo non facietis.* Propter quod & per Ezechielem prophetam dicitur: *Et sabbata mea dedi eis in signum inter me & inter eos, ut scirent quia ego Dominus qui sanctifico eos.* Hoc profectò tunc sciemus, quando profectò vacabimus, & profectò videbimus quia ipse est Deus.

5. Ipse etiam numerus ætatum, veluti dierum, si secundum eos articulos temporis computetur, qui in Scripturis videntur expressi, iste sabbatificus evidentius apparebit, quoniam septimus invenitur: ut prima ætas tanquam dies primus sit ab Adam usque ad diluvium, secunda inde usque ad Abraham, non æqualitate temporum, sed numero generationum: denas quippe habere reperiuntur. Hinc jam, sicut Matthæus Evangelista determinat, tres ætates usque ad Christi sublequantur adventum, quæ singulæ denis & quaternis generationibus explicantur: ab Abraham usque ad David una, altera inde usque ad transmigrationem in Babyloniam, tertia inde usque ad Christi carnalem nativitatem. Fiunt itaque omnes quinque. Sexta nunc agitur, nullo generationum numero metienda, propter id quod dictum est, *Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate.* Post hanc tanquam in die septimo requiescet Deus, cum eundem septimum diem, quod nos erimus, in se ipso Deo faciet requiescere. De istis porrò ætatibus singulis nunc diligenter longum est disputare. Hæc tamen septima erit sabbatum nostrum, cujus finis non erit vespera, sed Dominicus dies velut octavus æternus, qui Christi resurrectione sacratus est, æternam non solum spiritus, verum etiam corporis requiem præfigurans. Ibi vacabimus, & videbimus: videbimus, & amabimus: amabimus, & laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum, cujus nullus est finis?

6. Videor mihi debitum ingentis hujus Operis, adjuvante Domino, reddidisse. Quibus parum, vel quibus nimium est, mihi ignoscant: quibus autem satis est, non mihi, sed Deo mecum gratias congratulantes agant. Amen.

c In plerisque MSS. perfecti.
d Absit in eo à veteribus libris.
e Er. & Lov. in se ipso Deus. Melius editi alii & MSS. in se ipso Deo.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS DE NOVO RECOGNITUM EST AUGUSTINI OPUS
DE CIVITATE DEI:

Necnon eorum variantes lectiones inter omiffas felectæ.

*Quæ asteriscum * habent, videntur referendæ in textum.*

CODICES MANUSCRIPTI.

Romani bibliothecæ Vaticanæ codices adhibiti sunt quinque.

Parisiensēs bibliothecæ Regiæ duo,
Colbertinæ bibliothecæ tres,
Navarrici collegii unus,
Gervasiani collegii unus,
V. C. Antonii Faure Doctoris Sorbonici unus,
Germanensīs Abbatiae duo,
Remensis Ecclesiæ unus,
Bellocacensis Ecclesiæ unus,
Silvanectensis Ecclesiæ unus,
Suessonensis Abbatiae B. Mariæ unus,
Laudunensis Abbatiae S. Vincentii unus,
Rotomagensis Abbatiae S. Andoœni unus,
V. C. Emerici Bigot unus,
Gemmeticensis cœnobii unus,
Beccensis, unus,
Lyrensis, unus,
S. Michaëlis in periculo maris, unus,
Cisterciensis Abbatiae duo,
Cygiranensis, unus,
Corbeiensis, duo,
Remigienfis apud Remos Abbatiae unus,
Albiniensis apud Andegavos, unus,
Vindocinensis, unus.

Belgici demum septem, sive lectiones variantes ex iis Lovaniensium Theologorum operâ collectæ.

CODICES EDITI.

Vind. Codex Vindelini prelo editus Venetiis anno 1470.
Am. Johannis Amerbachii operâ excusis Basileæ anno 1490.

Er. Desiderio Erasmo procurante ex Frobeniana apud Basileam officina profectus anno 1529.

Lov. Volumen juxta Lovaniensium Theologorum recognitionem à Christophoro Plantino impressum Antuerpiæ anno 1576.

LECTIONES VARIANTES.

In libro I.

Pag. 3. a. titulo capitis 1. post *pepercerunt*, Editi addunt *vitiis*: quæ vox abest à MSS.

Ibidem d. Editi, *si quid rectè saperent*. At MSS. *recti*.

6. b. Vind. Am. Er. *Sallustius*, nobilitatæ veritatis historicus.

8. b. Lov. *manifestè* à plecteretur *penâ*. Ceteri codices, *plecteret*: supple, *divinitas*.

Ibidem e. Plures MSS. *in illa rerum vastatione*.

9. e. Vetusissimus codex Corb. *ac tegimento utuntur*.

10. f. Vind. Am. & Lov. *divisia illa vastatione perierunt*: omisso *in*.

11. d. Editi, *quo accedi omnino non posset*. At MSS. *accedere*.

13. d. Sola editio Lov. *pompeæ exsequiarum*.

17. a. Lov. *privata potestate alicui occidere*. Editi alii & MSS. omittunt *alicui*.

18. c. Lov. *Quamobrem quia non habet*. Abest *quia* ab editis aliis & MSS.

19. a. Sola editio Lov. *Lucretiam* Lucretia *insuper interemit*.

Ibid. e. Editi, *si adultera, cur laudata?* At MSS. *adulterata*.

24. c. Sola editio Lov. *qua in Deo suo fidit*.

25. b. Er. & Lov. *ne hoc ipso incipiat*.

29. c. Sola Er. à *talibus dominis* liberati *murmuratis*. Minus bene.

In libro II.

Pag. 31. c. Er. & nonnulli MSS. *vana opinionis errorem*. 35. g. Vind. Am. Er. cum aliquot MSS. *effusa* omnium *licentiâ turpitudinum*.

36. d. Lov. *in Dei veri & Domini*. Ceteri libri carent copulante particulâ &, ut adjectivum *veri* cadat in substantivum *Domini*.

Ibidem f. Editi, *ad erudiendam ad justitiam juventutem*. At MSS. non habent *ad*.

37. e. Vind. & Lov. *Et Græci quidam antiquiores*.

38. b. Vind. Am. Er. & plures MSS. *Multum enim ad rem* pertinet.

39. c. Vind. Am. & Er. *non parvo civitatis suæ honore*.

Ibidem in iisdem Editis, & *Æschines civis Atheniensis*.

40. f. Lov. *quomodo quæso dii colendi*. Ceteris libris abest *dii*.

41. f. Sola editio Lov. *Nec tamen hac agi voluerunt*. Minus bene.

42. b. Editi, *ab urbis ipsius habitatione* repellit. Abest *repellit* à MSS.

Ibidem f. Vind. Am. & Er. *qui cum de poëtis* agens *ad eos* accessisset.

43. a. Vind. Er. & Lov. *Quæ autem illis*. At Am. & plerique MSS. *illis*.

44. e. Omnes MSS. *reus factus est, tamque ingrati sensu*.

45. d. Sola editio Lov. & *maximè* scœnoris onere *oppressa*.

46. f. Vind. Am. & Er. *atque avaritiâ scœnilque ac turpibus moribus*.

47. e. Aliquot MSS. *Quid aliena vitæ*. Vind. Am. Er. & Lov. *vineæ*.

52. f. Vind. Am. & Er. *legant qui scire volunt*.

53. a. Omnes MSS. *illius ordinatione* finitur.

55. f. Sola editio Lov. *celebratione* expetita *ab impudentibus*.

58. f. Lov. *haberi putas in omni numero*. Abest *omni* à ceteris libris.

In libro III.

71. a. Omnes MSS. *credimur* * in Deos *receptum*.

Ibid. b. MSS. *qui obscuracione solis est factus*: omisso *in*.

Ibid. g. Omnes MSS. *regnum recipere non* * *evaluit*.

72. c. Omnes MSS. *intra viginti ab urbe millia dilataverint*.

74. e. Am. & aliquot MSS. in quibus est Corbeiensis vetustissimus, habent: *dii inutilibus* * *populus diu multumque fatigatus*: nec addunt, *sine remedio*, quod etiam omittit Vind. Regius autem codex, alter Corbeiensis & alii quidam MSS. habent: *dii inutilibus* inane *remedium populus diu multumque fatigatus*. Non malè quidem: attamen suspicamus verba, *inane remedium*, scripta primò ad oram libri, in textum postea migravisse, proque his verbis legi demum cœpisse, *sine remedio*.

75. f. Editi, *archiatrum se, non obstricticem profectebatur*. Redundat *se*, & abest à MSS.

76. a. Nonnulli MSS. *glacie* moraretur.

77. d. Sola editio Lov. & *ideo*, quamquam *ea quòd* & c. Ibidem e. Vetus codex S. Amandi, *quam defendere nequeunt*, non erubescant.

78. b. Am. & Er. *atque ex illis* pudendis.

Ibidem g. Vind. & Am. *Hic aliquid agerent* duelliones *atque nebulones*.

81. b. Editi, *mutnis* ut ita dicam. Abest *ut ita* à MSS.

sed

fed ejus loco in pluribus legitur, *repentè*.

Ibid. c. Editi, *nemine prohibente talia licuerunt*. MSS. verò non habent, *talita*.

84. d. Lov. undecumque *inermia*. At MSS. *unde utique*.

In libro IV.

89. c. d. Editi, *incendia de nubibus* emicuisse. MSS. *emissæ*.

Ibid. f. Sola editio Lov. *ubi opportunum visum est*, commemoravimus.

90. c. Editi, *carissimum suis cognatis*: omiffa particulâ *cum*, quam habent MSS.

91. a. Editi, *Quid tibi, inquit*. At MSS. *Quod*.

101. e. In MSS. *Felicitas*; ut *quid aliud*.

103. c. Vind. Er. & aliquot MSS. *Nec Deus* Spinenfis, Ibid. f. Lov. *cujusque rei causâ*. Abest *rei* ab aliis libris.

104. f. Editi, *Felicitas constituta est*, ut *templum*. Particula *ut* abest à MSS.

105. b. Sola editio Lov. à *diis alienis cerneret præoccupatum*.

109. c. Lov. *quomodo* habebant *istum*. Editi alii & MSS. *habent*.

110. b. Editi, ut *falsa à viventibus* tolleretur. At MSS. *ut falsa à viventibus* tollerentur.

In libro V.

115. e. Vind. Am. & Er. *sed homicidam* non facit. Abest *non* à ceteris libris.

120. a. MSS. *cur aliter eligunt dies* & c. *alios dies* pecoribus & c.

123. f. Sola editio Lov. *cum quid boni malive vel appetunt*.

130. b. Vind. Am. Er. *Etiam Tullius* inde filere non potuit. Non malè.

Ibid. e. Nonnulli MSS. *superetur* delectatione *justitiæ*.

132. d. Vind. Am. Er. *Hoc* sufficeret *reipublicæ*, nisi quia Marti & Bellonæ displicebat, *ut nec victoria locum haberet*.

Veriùs Lov. & M. S. *Hoc si fieret sine Marte & Bellona*.

134. e. Editi, *nullo modo* superbiunt. At MSS. *superbient*.

136. c. Editi, & *per ea bona* morum. Abest & à MSS.

Ibid. d. Editi, *videri, quod non est*: omisso *esse*, quod habent MSS.

In libro VI.

145. f. Vind. Am. Er. & plerique MSS. *absurditate* monstruosus.

151. d. Er. & Lov. *non naturam* deorum. Abest *deorum* ab editis aliis & MSS.

Ibid. Omnes Gallicani MSS. cum aliquot Romanis habent sic: *In quo est, quos deos publice sacra ac sacrificia colere & facere quemque par sit*.

155. d. Omnes MSS. *Sic enim sunt terrigenæ*, * sic *eis mater est terra*.

158. d. Vind. Am. & Lov. *quorum* numeros *exorsus est*. Er. & aliquot MSS. *numerum*.

159. a. Johannes Meursius legendum putat: *atque ignobili dedicant, habitus illis hominum ferarumque & piscium, quidam verò mixtos sexus diversis corporibus induunt*.

Ibid. f. Editi, *max autem inventum magno fuisse gaudium derisisset*. At MSS. *max autem inventum magno esse gaudio derisisset*.

In libro VII.

167. f. Editi, *ac stellas* easque *caelestes deos*. Plerique MSS. *eos*.

173. c. Editi, *Ideo alas ei in capite & pedibus* ponunt; volentes *significare*. At MSS. *alas ejus in capite & pedibus* *significare*: omiffis verbis, *Ideo*, ponunt, *volentes*.

181. e. In MSS. *de abscisione* Attidis.

185. d. Vind. Am. Er. & MSS. *rationalem animam*, * quod dicitur *animus*.

Ibid. e. Am. Er. & Lov. *qui terram* fundavit. At Vind. & MSS. *fundat*.

186. g. In antiquioribus editionibus Vind. Am. Er. legitur: *ea* significata & prænnuntiata sunt. Sic etiam in omnibus MSS. Lovaniensēs tamen correxerunt requirente, ut aiunt, sensu: *ea* significaverunt & prænnuntiaverunt.

Tom. VII.

In libro VIII.

192. d. Er. & Lov. *sine quo fieri homo beatus non potest*. Editi alii & MSS. omittunt *sine*, & non.

195. c. Editi, *Hæc mens hominis & ipsa rationalis*. Abest *ipsa* à MSS.

197. f. Editi, *ad illas similitudines afferendum est*. Emendantur ex MSS.

205. b. Sola editio Er. *preferatur anima qualicumque* naturæ.

212. b. Lov. *non sicut iste, qui omni vento*. Editi autem alii & MSS. *quasi omni vento*.

Ibid. Vind. Am. Er. & omnes nostri MSS. *quem postea* *constituit errorem*.

213. a. Editi, *cum veritas* emendat *errorem*, *fides* redarguat *incredulitatem*, *converso* corrigat *aversiorem*. At MSS. *emendat*, *redarguit*, *corrigit*.

Ibid. e. f. Vind. Er. & plures MSS. *Oculos habent*, & non videbunt.

215. b. Editi, *sed si* per immunditiam *cordis*. At MSS. *sed si immunditiâ cordis*.

216. b. c. In hoc 26. capite verba nonnulla removimus, quæ addita fuerant in excusis, in quibus ita legebatur *fallax ac fallens* (dicendo) *quid remeavit in calum*, (omnia etiam nunc hominibus adjumenta præstans infirmis.) *Adjungens deinde aliud*. Et paulò post: *in sui nominis civitate perhibetur esse* (sepultus). Verbum *sepultus*, & alia virgulis inclusa non ibi habentur in MSS.

In libro IX.

220. c. MSS. *animi motibus* * quæ Græci *πάθη*.

224. e. Vind. Am. & plerique MSS. *Cum hinc tum multa diceret*.

227. f. Sola ferè editio Lov. *vel resiliens, vel recumbens*.

231. a. Vind. Am. Er. & plerique MSS. *In gustandi autem* sensu.

232. c. Plerique MSS. *immortalis spiritus justitiâ*.

234. a. Omnes MSS. *Venisti perdere nos*: omisso, *ante tempus*.

236. e. Editi, *quomodolibet* vocentur. Et infra, *ad immortalitatem beatitudinemque perducendis*. At MSS. *quodlibet* *vocentur*. . . . *ad immortalem beatitudinem perducendis*.

In libro X.

238. d. Editi, *non solum imperitorum*. Abest *solum* à MSS.

241. b. Editi *deberi nisi Deo* (vel *Domino*) soli. Hic vox *soli* non est in MSS.

247. a. Editi, sic *tamen Theurgo*. At MSS. *si*.

251. e. f. Am. Er. & Lov. *sed ejus qui fecit*. Abest *ejus* à MSS. & à Vind.

254. b. Vind. & plerique MSS. *etiam hinc vim divinam*.

261. b. Editi, *Jam dixisti angelos qui Patris annuntiant voluntatem*, *ab eis angelis esse* diversos, *qui ad theurgicos homines*. Hic nos hæremus MSS.

262. e. Sola editio Lov. *quod præstituri videbantur*.

263. a. Editi, & *sapientia te profectearis amatorem*. Abest *te* à MSS.

In libro XI.

273. d. Editi, *per quod & homo*. MSS. carent particulâ &: *cujus loco* quidam codex habet *est*.

291. d. Vind. & plerique MSS. *Non quo sit consequens*.

295. f. In MSS. *sicut* quorumque *in terra gradientium*.

298. b. Am. Er. & Lov. *caliginis inferni*. At Vind. & MSS. *inferi*.

In libro XII.

309. a. Vind. Am. & Er. *quasi prima* restituantur: omiffa particulâ *cum*: *cujus loco* nonnulli MSS. habent *ut*.

311. b. Lov. & quancumque *antea*. Editi alii & MSS. *quandocumque*.

313. a. MSS. & *semper fuisse*: omisso, *Deum*.

315. f. Editi, *rerum* quas fecit. MSS. *facit*.

320. d. Editi, *ab ordinatione* divinæ *providentiæ*. Abest *divina* à MSS.

In libro XIII.

338. c. Vind. & MSS. onerosior sit saluus & validus. 341. b. Sola editio Lov. omnibus amplectentibus eam. 350. a. Er. & aliquot MSS. commodiore * dispositione differatur. Alii, commodiore dispositione differunt.

In libro XIV.

353. c. MSS. ex hoc eodem loquendi modo, id est, nec habent, intelligitur. 357. a. Er. & plerique MSS. ibi sunt intelligendi. 364. f. Sola ferè editio Lov. & ex hoc intenebretur. 369. c. Editi, lignum scientiæ boni. At MSS. sciendi. 373. d. e. Lov. in artificibus quorumcumque. Editi alii & MSS. quorumque. Ibid. g. Lov. pudenda omnino non essent. Abest omnino ab aliis libris. 378. e. Sola editio Lov. Illa in principibus ejus.

In libro XV.

386. a. Lov. adhibuerit accedenti. Alii libri, accidenti. 388. e. Sola editio Lov. vir fortissimus illorum temporum. Ibid. Er. & Lov. Vix illud. At editi alii & MSS. Vix illum. Potest referri aut ad saxum, aut ad limitem de quo proximè antè Virgilius. 412. c. Per subscudines, epuros. Joh. Meurfio aliquando visum erat scribendum epigros, juxta Isidorum, in cujus lib. 19. Orig. cap. 19. legitur, Epigri & clavi sunt, quibus lignum ligno adhaeret. Postea vero in Glossar. corrigendum ait, epuros, ex voce Græca ἐπιγρος, quæ est compages.

In libro XVI.

440. f. Am. Er. & Lov. quia testamentum meum dissipavit. At Vind. & MSS. testamentum Dei. 448. a. Sola editio Lov. lenticulam, quam minor paraverat.

In libro XVII.

460. a. Editi, amplectens parvulum. At MSS. parvum. 462. c. Nonnulli codices, ipsius fiet & vincetur à nobis. 464. c. Editi, & omnis qui supererit. MSS. superaverit. 467. a. In argumento sexti capitis MSS. habent, ut alia intelligantur, quorum spondetur æternitas. Ibid. b. Vind. & Am. confidimus convenire omnia. Er. & Lov. evenire. MSS. venire. 485. a. Lov. Etenim universi qui se expectant. Abest universi à ceteris libris. Ibid. e. Er. & Lov. discernantur ab Israël, quæ appellabatur. Melius alii codices, quod: nomien scilicet Israël.

In libro XVIII.

496. d. Lov. oraculo sunt admoniti: omisso, ejus: quod habent editi alii & MSS. 508. f. Editi, usque ad regem Romulum jam Romanum. At in MSS. Romanorum. 518. b. Editi, dicit Dominus Deus omnipotens. Vox Deus abest à MSS. 529. d. Editi, eradicatori sunt, dispersique per terras. Quandoquidem ubique non desunt, & per Scripturas suas. Emen dantur ex MSS. Ibid. g. Vind. Am. & Er. Salus est in gemibus. MSS. non habent, est in.

In libro XIX.

546. d. Sola editio Lov. omittit, aut fore nec possumus. 553. d. In editis, qui sanabitur per sapientiam. At in MSS. sanatur. 555. f. MSS. in se ipso habere satis agebat. 556. b. Editi, nisi ut in ejus pacem. Abest ut à MSS. 560. e. MSS. sic administrabant: omisso, quidem. 566. c. Editi, aut inflans pennas. MSS. adinflans. Ibid. Editi, quam semel polluit. Abest semel à MSS. 567. f. Sola editio Lov. astutia milleformi non credunt esse contrarium. 569. e. Er. & Lov. luce clarius appareat. Editi alii & MSS. apparet.

In libro XX.

583. b. Editi, & tamen hic erit Ecclesia. Vox Ecclesia hoc loco non est in MSS. Ibid. g. Editi, fuerit usus omnipotens Deus. Abest Deus à MSS. 587. c. Editi, non solum aperti inimici. MSS. aperte. 588. d. MSS. Qui purus se stare, caveat ne cadat. 598. e. Sola editio Lov. seducuntur ejus signis atque prodigiis. 600. b. Editi, Apostolus alibi apertissime dicit. Abest alibi à MSS. Ibid. c. Editi, hoc eris exanimis. At MSS. exanimatus. Ibid. In editis, cum factus esset homo in animam vivam. MSS. cum factus est. 602. a. Aliquot MSS. sepe ac multipliciter diceret. 609. b. Vind. Am. Er. & MSS. in canone scripta recepta sunt. 613. c. Editi, qui etiam nunc vivere. Plures MSS. quia. 616. a. Er. & Lov. & irridenter flexis genibus. At Vind. Am. & MSS. fixis.

In libro XXI.

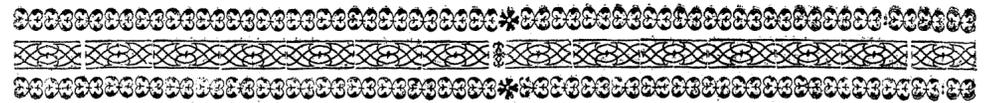
620. d. Vind. Am. Er. & MSS. Quapropter sicut scripserunt. 622. d. Titulus capitis 5. vitiatius in antè editis, sic habebat: Quanta sint quæ non rectè queant agnosci. Castigatur ex MSS. 646. b. Vind. Am. Er. non dicendum eum manducare: omisso, esse. MSS. verò, non dicendum esse manducare: omisso, eum. 651. g. Omnes MSS. quam docuit ipse Jesus, unde. 652. f. Editi, dominus suus relaxavit. MSS. ejus. 654. b. Vind. Am. & plures MSS. & studium in meliora proficiendi orando & instando.

In libro XXII.

656. d. Am. Er. & Lov. sed ab ipso data hominibus. Abest hominibus à Vind. & MSS. 660. b. In argumento capitis sexti meliores MSS. habent, Christum * Deum credendo dilexerit. 664. c. Editi, Ammonium dico, qui. At MSS. non habent, dico. 671. a. Aliquot MSS. Non credant hoc. Et quidam, Non credent hoc. 678. e. Vind. Am. & Er. nefas est dicere. Castigantur ex editis aliis & MSS. 684. e. Editi, quando tam brevis fuit. MSS. quoniam. 689. f. Nonnulli MSS. parim necessaria, parim voluptaria. Fortè melius quam, voluntaria. Ibid. g. Aliquot MSS. mirabilia expectantibus.

F I N I S.

Appendix Tomi Septimi.



INDEX IN SEPTIMUM TOMUM OPERUM S. AUGUSTINI.

A Actio. Quid in actione querendum est, 563. c. In omni motu actionis, & initium & finis debet adrendi, 168. c. Actionis negotium justum suscipit necessitas caritatis, 563. c. Actionis cognitionisque ordinata consensio, pax animæ rationalis, 537. b. 539. a. Acutissimum hominum vanitas dolenda, 176. a. Ad A M interpretatur homo, vocabulum eomune utrique sexui, 399. f. Adæ felicitas ante peccatum, 376. d. In paradiso ante peccatum beatorum quod ad delectationem præsentis boni quolibet justo, 282. b. c. Libera servitus ei expediebat, 366. e. Ejus sopor, mors erat Christi pendens in cruce, 679. f. Adam qualis creatus, 690. c. Corpus ejus quale fuit, 340. g. 342. f. Primum corpus animale 342. f. 343. c. 344. b. 348. d. Spiritale factum fuisset merito obedientie, ibid. An habuerit affectus timoris & doloris ante peccatum, 361. e. Adam creatus cum bona voluntate, 362. d. Dei lumine & amore egrebat ad perseverandum, 365. f. In ejus arbitrio erat cum Dei adjutorio diabolus vincere, 377. g. In potestate ejus non erat bene vivere sine Dei adjutorio; erat autem male vivere, 378. b. Ante peccatum poterat omnia quæ volebat, quomodo, 367. c. Ideo præceptum licet levissimum dedit ei Deus, ut se esse Dominum commoneret, 366. c. A D A M tentationem & casum eum Deus permisit, 377. f. g. 378. b. c. Non errore, sed necessitudine socialis peccavit, 361. c. Hinc dicitur ab Apostolo non esse seductus, ibid. Non tamen ideo minus tenet, ibid. f. Ejus peccatum quare tam grave, 364. b. 366. g. 367. a. b. A superbia primò incipit, 364. c. f. 365. b. & seq. & defectio in summo bono, ibid. & 365. a. Præsertim Deum quam deseruit est, 334. f. In ejus prævaricatione voluntas mala malum opus præcessit, 364. f. Adami peccatum non potuit perturbare Dei consilium, 362. c. Omnes homines fuerunt in Adamo quando peccavit, 334. d. & quando damnationis sententiam excepit, 327. d. Adæ damnatio justa, 366. c. f. Quæ fuit ejus poena, 366. f. 367. b. & seq. In quales miseriae ceciderit malum liberi arbitrii, 334. e. Non ad infantilem hebetudinem ac infirmitatem peccato vel poenâ redactus est, 327. d. e. Ejus inobedientia inobedientia retributa est, 367. b. A D A M mortuus esse dicit potest ipso die quo de ligno comedit, 343. a. Quot modis mortuus est, 154. f. & seq. Non mortuus fuisset nisi peccasset, 342. f. 343. a. 344. b. Si non peccasset, talis esset vita sanctorum sine mortis experimento, qualis erit post resurrectionem, 362. b. Adami etiam si non peccasset, mortuus fuisset nisi de ligno vite edisset, 342. f. Adam mortalis factus, genuit homines mortales, 327. d. Adami etiam si non peccasset, potuissent tamen posteri ejus peccare, 362. a. Peccatum Adæ necessarium fuisse absurdum est credere, 373. c. Adam an solos Cain & Abel ante Seth genuerat, non potest affirmari, 396. d. Cur quorundam tantum filiorum ejus nomina exprimantur in serie generationum, 395. f. 396. a. d. Adam origo dicitur civitatum, 405. d. Ab ipso nondum sex millia annorum compleuntur, 522. b. Adami nullâ alia vi præter hircino sanguine vincitur, 621. f. A D O M A dea, 102. g. 164. c. Adherere Deo quantum bonum, 301. f. A D M E T U S rex, 498. e.

INDEX

tria, 361. a. Affectiones si nulla sunt, tunc recte non vivitur, 359. g. Has in usus justitiae convertit Christiana disciplina, 222. c. Affectiones omnes vita recta rectas habet, perverfa perverfas, 361. a. An primi parentes affectiones timoris & doloris habuerint ante peccatum, 361. f. Quare Deo & Angelis tribuantur, cum iis careant, 222. g. Christi affectionibus non caruit, 359. d. non tamen ex conditionis infirmitate, ibid. c. Vide Passio. Affectus punitur etiam cui non succedit effectus, 419. f. Afflictio. Quare boni malis temporalibus affliguntur, 8. a. 10. c. Africa tertia pars orbis, 432. c. Ejus dimensio, ibid. d. AGAMNON rex Mycenarum, 499. b. AGAR ejusque filius carnales veteris Testamenti significabant, 445. f. AGELEIUS Noctium Atticarum auctor, 220. f. AGENORIA dea, 97. b. 100. a. AGGUS, quid & quo tempore profectus, 517. a. Agariae leges, 81. f. Agricultura in usu esse cepit apud Graecos regnante Argo, 492. d. AIDUS, 440. a. ALARICUS Urbe capta iussit inviolatos servari qui ad loca sancta confugerant, 3. a. b. c. No. 5. f. 30. c. 32. c. Militari Alarici humanitas, ibid. Alia ab Alcanio edificata est, 68. d. quo tempore, 503. c. Romae mater esse propior quam Troja, 68. d. A Tullio Hostilio expugnata est, ibid. Latinorum reges, post Albam conditam, Albanorum reges dicti sunt, 503. c. Albanis impie bellum intulerunt Romani, 68. d. & iniuste, 69. c. ALCIBIADIS tristitia, 357. b. ALCIMUS pontifex factus, licet à genere sacerdotali esset alienus, 528. b. ALECTO furia infernalis, 67. c. ALEXANDER rex & pontifex apud Judaeos, 528. d. ALEXANDRI Macedonis misericentissima, sed minime diuturna potentia, 524. d. Regnum ejus magnum locis, sed brevissimum tempore, 52. f. De facris deorum Olympiadem matrem scripsit, 218. b. 309. b. In Dei templo hostias immolavit, sed non vera pietate, 527. g. ALEXANDRA regina Judaeorum, 528. d. Alimenta, medicamenta quotidiana, 601. b. Almon fluvius non procul ab Urbe in Tiberim influit, 34. No. f. Altare Dei cor nostrum, 240. c. AMBACUM propheta quando prophetaverit non invenitur, 522. a. Quid prophetavit, 522. a. AMBROSIIUS corpora martyrum Protasii & Gervasii Mediolani reperit, 663. f. Amicitia, res plena timoris & sollicitudinis, 552. b. Amicitia simulata nihil amarius, 550. a. Amici mors amara, amarior mutatio, 552. c. Amicorum verorum & bonorum fides non ficta & mutua dilectio consolatur nos in hac vita, 552. a. Quid in morte amicorum verè consolatur, ibid. c. Amisso, in amissione rerum temporalium nihil perire sanctis, 10. d. AMMONIUS medicus, 664. o. AMOR pondus, 294. c. Amor & dilectio non differunt, 355. c. Amor ipse amatur, 294. b. Amor ipse quo bene amatur quod amandum est, ordinatè amandus, 406. c. Amor rerum inordinatus, non ipsa res, in vitio, 307. a. Vita quoque sunt in amore, 549. c. Amor Dei principium civitatis caelestis, amor sui, principium terrenae, 378. d. Amor Dei ex toto corde est cultus Dei, vera religio, recta pietas, debita servitus 240. g. Amorem Dei non donat nisi ipse Deus, nec aliter nisi per Christum, 636. d. Amor suavissimum Deo incensum, 240. c. Amor proximi quid debeat intendere, 240. c. f. Amor sui animam turbat, 341. g. Qui se diligit non aliud esse vult quam beatus, 240. c. f. Amores duo contrarii possunt esse in homine, 294. c. Amor rerum vanarum & noxiarum, poena primi peccati, 684. g. Quae remedia contra eum Deus opposuit, 685. d. AMORPHONIS fabula, 508. d. 509. f. AMULIUS frater Numitoris, 503. f. 504. a. Decimus quartus ab Aenea rex in Latio, 503.

e. Expulso, fratre Albæ regnavit, 70. b. AMYNTAS octavus decimus rex Assyriorum, 496. a. ANATOMICI medici, 690. g. ANAXAGORAS auditor Anaximenes quid de rerum causis sensit, 191. d. Solem esse lapidem ardentem, non verò deum dixit, 523. b. ANAXIMANDER auditor & successor Thaletis, 191. b. Quid sensit de rerum principiis, ibid. c. Mundos innumerabiles admittit, ibid. Quo tempore claruit, 507. g. ANAXIMENES discipulus & successor Anaximandri, 191. d. Aëri infinito rerum causas tribuit, 191. d. Deos ex aëre ortos creditit, ibid. Quo tempore claruit, 507. g. ANCHISES pater Aeneae, 61. b. ANCUS Martius rex apud Romanos, 71. c. 507. d. quiritus, 515. c. Androgyni seu Hermaphroditi, 442. g. ANDEOMACHE Hectoris uxor à Pyrrho in Graeciam abducta, & eique nupta, 67. c. No. d. ANDROMEDA uxor Persei, in caelum post mortem recepta, 498. d. Stella nominè ejus appellata, ibid. c. ANTONIUS Aegyptius, ad quem scripsit Porphyrius, ut de diversitate demonum doceretur, 247. d. ANGEIUS Latinè nuntius interpretatur, 406. f. Angeli animalia, 228. c. An corpora habeant, 406. c. Quomodo creati, aut Deo non coeterni, si semper fuisse intelliguntur, 314. a. d. e. f. Angelorum creatio an anterior quam mundi, 297. d. Angelorum creationem non evidentè expresse Scriptura, 278. d. f. non tamen prætermissit, ibid. 299. a. Quando nam creati sunt, ibid. 279. a. De Angelorum creatione quibus conditionibus licet disputare, 297. g. Nihil melius instituit Deus quam Angelos, 655. c. Angelorum & origo, & informatio, & beatitudo, à Deo trino, 291. b. Angelos Deus creavit simul eis & condens naturam, & largiens gratiam, 308. a. An omnes aequalis felicitatis ab initio creati, 282. f. Eorum naturæ convenit ut Deo adhererent, 301. f. Angeli non secundum Angelum, sed secundum Deum debet vivere, 312. c. Cùm avertitur à Deo sic immundus, 279. d. Lux est non in se ipso, sed in Deo, 279. d. Quomodo ad Deum venit, 420. f. Angelorum societates duæ, una bona, altera perverfa, lucis & tenebrarum nomine declarata, 298. d. Angelorum bonorum & malorum discretio quando facta, 286. b. Hanc significat aquarum discretarum nomine quidam putant, 299. c. 300. a. Eorum diversitas non ex natura, sed ex voluntatibus & cupiditatibus, 300. c. 301. c. Angelorum omnium natura bona, 300. c. Angelica natura ipso vitio quo misera est, optimam se institutam docet, 655. f. Inter Angelos bonos & prævaricatores vel præscientiâ vel opere Deus dividit, 298. b. Angeli cùm libero arbitrio creati, 655. d. Quare Deus liberum arbitrium non ademit malis, cùm præciseret eos illo malè utros, 655. d. Angelorum peccatum elatio, ibid. De paradiso spiritali ceciderunt, 363. c. Secundum aliquod temporis spatium non prius fuerunt tenebræ, 281. c. Angelos sanctos sine Dei amore nunquam fuisse credendum est, 308. b. In eis diffusa caritas per Spiritum sanctum, 308. c. Angeli prævaricatores ante peccatum aliquam beatitudinem habuerunt, etiam non præciam, 282. f. 283. c. Non obtinuerunt extelentiam sapientis beatæque vite, 281. d. f. Quatenus ante peccatum participes fuerit sapientie non potest definiti, ibid. Aut minorem acceperunt gratiam, aut minus adjuvi sunt quam qui steterunt, 308. b. Quomodo qui steterunt amplius adjuvi quam qui ceciderunt, 307. g. Angeli delectores immortales simul & mortui, 348. e. Iis aër est velut carcer, 298. b. In secundam mortem post ultimum iudicium sunt precipitandi, 348. c. sensu doloris non carebunt, ibid. Angeli & homines sancti una Civitas Dei, 244. a. 278. c. 308. d. Angelos imitandos potius quam invocandos admonet Porphyrius, 260. g. Hos venerantur & amant Christiani, sed non illis sacrificant, 569. b. Angeli nolunt nos sibi sacrificare, 244. a. Nec cultum nec sacrificium exigunt, 260. d. 261. a. Divinos honores nolunt, & apertissimè quandoque respuerunt, 255. e. Angelis iis qui sibi sacrificant jubent, non sacrificandum docet vel nature

sensus, 252. b. 253. c. Angelis iis qui nolunt sibi sed uni Deo serviri, credendum est de beata vita, 251. g. Angeli & homines vivum sacrificium Dei, vivum templum ejus, 260. d. 262. a. 308. d. Angeli sive boni sive mali ad beatitudinem obtinendam mediatores hominum esse non possunt, 236. c. Bonorum favor nobis necessarius ad hanc assequendam, 261. b. Angeli boni non possunt esse medi inter miseros mortales, & beatos immortales; possunt mali, 229. d. Angeli cùm exaudiunt, Deus in eis exaudit, 250. b. Angeli hinc beati unde & nos, etiam secundum Platonem, 239. c. d. Angelorum beatitudo ex Deo solo, 186. a. 235. a. 300. f. 304. d. Iis Deus ipse est tamquam vita victusque communis, 655. c. Angeli ed beatiores quod nunquam peregrinati sunt, 278. c. In sublimibus sedibus non Deo coeterni, sed de sua sempiterna felicitate securi, 282. c. 283. a. 297. g. 308. b. Aternitate Dei sunt firmi, veritate certi, munere sancti, 243. g. Quid, quid non est Deus contentum, ut Deo fruatur, 244. c. Angelorum cives sumus, 696. b. c. Quatenus Angeli etiam in terra carnis conditione habitantes jungi possunt, 215. b. Angeli quo modo Deum Trinitatem cognoscunt, 295. f. Angelorum cognitio matutina & vespertina, 295. e. Angeli creaturam melius norunt in Verbo quam in ea ipsa, 295. d. Unde temporalia & mutabilia certius noverunt, 224. f. His cognitio ista vilis est, ibid. c. Angeli nunquam in futurorum cognitione falluntur, 234. g. 235. a. Angeli demonibus amici esse non possunt, 215. a. Homini sapienti amicos eos esse voluit philosophi, 545. b. Angelorum amicitia nobis manifesta esse non potest, 553. a. b. Hæc per bonæ voluntatis similitudinem querenda, 215. c. Angelos sanctos ad homines mitti dicunt Christiani, Platonem non placet, 236. d. In corporibus apparerunt, quæ videri & tangi possunt, 342. b. Angeli cùm sint Spiritus, an corporaliter cum mulieribus possunt coire, 406. c. f. Angeli creare corpora, tantum non animas, voluit Plato, 324. c. Quid inde sequitur, ibid. Angeli nullius naturæ quamlibet minimæ creatores, 324. f. 325. d. An Creatori cetera facienti ministerium præberunt, ibid. d. Multa per Angelos agit Deus, 186. a. Cur Angelis tribuantur affectus, cùm peragunt officia, 222. g. Angeli sancti potentiores demonibus, 625. a. Angeli sancti deorum nomine possunt intelligi, 235. b. Et sic appellantur in Scriptura, ibid. c. Angeli etiam Dei homines nuncupati, 497. b. Angeli delectores caro dicuntur, 498. c. Angelorum genera duo secundum Porphyrium, 260. f. Angelorum numerus nobis ignotus, 379. d. Angelica ministeria curus Dei dicuntur, 602. d. ANGEIUS cuique adhibitur, 592. c. Anima status Dei, sed non de ejus substantia, 322. c. 348. a. Animam aërem esse quidam putaverunt, 280. f. Animam quintum corpus esse Aristoteles dixit, Plato nullum, 675. a. Animæ tres gradus juxta Varroem, 378. f. Animæ rationales trium generum sunt, 202. g. Modus quo anima corpori adheret, non potest comprehendi, 631. c. Anima dolet cum corpore, dolet sola in corpore, dolet & extra corpus, 619. e. Animam Deo coeternam putabant Platonem, quo fundamentum, 267. c. Animas pro diversitate peccatorum diversâ corpora meruisse sensit Origenes, 289. c. Refellit, ibid. f. 290. a. Anima data corpori ut bona faceret, 266. c. Mala non discederet, si non faceret, 266. d. Animæ pars duplex, intellectualis, & spiritalis, utriusque differentia, 245. f. Animæ intellectuali quantum Platonem tribuant, 264. c. De purgatione animæ per sacrificia & consecrationes, sententia Porphyrii, 245. c. 246. a. Animam spiritalem purgatione theurgica posse purgari, non verò intellectualem dicebat, 262. c. 263. a. Spiritalem tamen sine theurgicis artibus & teleis virtute continen-tem posse purgari facebatur, 263. a. Animam spiritalem teleis idoneam fieri suscepcionis spirituum, & ad videndos deos docebat, 245. g. non verò intellectualem ad videndum Deum suum, 246. a. Animam ab ignorantia per nul-

IN SEPTIMUM TOMUM.

las teleas purgari putabat idem Porphyrius, 263. c. Animæ purgationem in principis esse Platonem profenditur, 257. c. Anima veri Dei cultu mundatur & sanatur, 247. c. Anima humane falsas promittit beatitudines Plato, 677. d. Anima ut beata sit corpus omnem fugiendum, ait Porphyrius, 335. d. 337. d. g. 677. d. 693. d. Refellit, 338. a. Cum Deo solo, in Deo solo, de Deo solo est beata, 219. d. Animam beatam esse non posse nisi participato lumine Creatoris, noverunt Platonem, 217. c. Novit & Plotinus, 239. c. Anima nostra est ad Deum, quod aër ad lucem, 280. f. Tanto Deo propinquior quanto similior: tanto dissimilior quanto rerum mutabilium cupidior, 231. b. Animæ rationalis pax in quo sita est, 559. a. Tanto minus subditur Deo, quanto minus Deum in ipsis suis cogitationibus concipit, 547. c. Cùm se ad Deum refert, sacrificium est, 243. b. Animas quidam philosophi crederent esse mortales, alii immortales, & utriusque sententia varia placita, 523. d. Anima immortalis simul & mortua potest esse, quo sensu, 348. d. Animæ mors & resurrectio, 579. a. Animæ mors duplex, 619. c. Animæ mors deferri à Deo, 325. f. Animarum post mortem receptacula & sedes, 308. d. Animæ iustorum in requie vivunt, 330. d. 339. c. 340. d. Impiorum autem in penis, 330. d. Animæ cupiditas reverendi ad suum corpus, 620. b. 694. b. Animæ nec in suis corporibus semper esse, nec sine corporibus durare perpetuo sentiebat Plato, 339. c. 694. c. Animas etiam purgatas ad corpora iterum redire stultè Platonem crederent, 266. f. 267. a. Melius Platone hac de re Porphyrius philosophus est, 267. b. Animam etiam cùm sapientiam perceperit, transire de beatitudine in miseriam & vicissim, quidam tempore, 311. d. Hoc asserere quam impium, 318. f. & absurdum, 319. c. Dogma istud rejiciendum, 319. f. 320. b. & de factis Porphyrius rejicit, ibid. g. c. 266. d. 340. a. 694. d. Ex utraque horum opinione contraria quomodo veritas elicitur, 694. e. Anima, si semper ejus miseria & beatitudo alternat, non verè beata, 274. f. Animas hominum demones esse post corpora dixit Plotinus, 226. d. Triplex genus demonum in quos anime mutari possunt, ibid. Animarum revolutio usque ad bestiarum corpora, Platonem & Plotinè probata est, Porphyrio displicente, 266. a. In alia tamen humana corpora transire docuit, ibid. b. Animæ eorum qui inhonestè vixerint, ut luan penas ad alia hominum corpora Porphyrius, Plato etiam ad bestiarum redire docuit, 324. d. Anima sapientium in astra ferri, stultorum vero ad corpora sive hominum five bestiarum revolvitur, Platonem dogma, 339. f. Animæ ad propria corpora reverti doctrina Angelorum, Prophetarum, Christi & Apostolorum, 266. b. Anima resumtum corpus nunquam ulla morte deponit, 694. b. Animæ felicitatis non obstabit corpus incorruptibile, 694. a. Latabitur in corpore in quo genuerit, 694. a. Animarum liberatarum numerus an possit semper augeri, 321. a. Animæ passiones esse ex terreni corporis morbundis membris, putantur Platonem, 620. a. Rejicitur hæc sententia, 354. a. d. Animæ motus omnes nihil aliud quam voluntates sunt, 354. f. Animæ meritum non ex gradu corporis quod inhabitat pensandum, 204. d. Anima licet vitiosa melior corpore etiam sanissimo, 225. f. Anima rationalis præferenda rebus iis que pro diis habentur, 194. c. Animæ rationalis & irrationalis facultates, 126. c. Anima irrationalis in bestis, 557. b. 558. f. Animæ animalium à Deo, 323. b. Anima cur mundo data secundum Porphyrium, 266. c. Anima pro homine ponitur, 333. d. 354. a. Animus summus gradus animæ, 179. a. Hæc pars animæ mundi dicitur deus, ibid. in homine vocatur genius, ibid. Animi partes tres, 370. d. Animus ipse rectissime sensus dicitur, 274. a. Animi in corpus imperium quale 373. c. Corpori rectè non imperat, si Deo ipse non servit, 570. g. Facilius corpori imperat quam sibi, 373. f. Cùm ordinatè se vincit, laudis autem virtutis est, 374. a. Animus unde mutabilis esse cognoscitur, 196. c. Per sapientiam sanatur, 553. d. Animi magnitudo non est se ipsum intemere quantumque ex caus-

fa, 21. d. Animo non essent passivi homines & demones nisi essent miseri, 205. b. Animalia mortalia à minoribus diis seu Angelis facta, sentiebat Platonem, 322. f. 324. c. Animalium merita non progredibus elementorum existimanda, 204. d. Quadam in mediis ignibus vivunt, 618. d. Animalium motus quibus appetunt vel fugiunt aliquid, an appellandæ voluntates, 123. f. Animalia in arca inclusa figuræ variarum gentium in Ecclesiam introducendarum, 421. g. An in insulis à terra remotissimis animalia propagata sint ex iis que servata sunt in arca, 421. c. Animalia domestica subiecta offerata Romæ quid portendebant, 81. d. Animans animal ex animo constans & corpore, 225. d. ANNA interpretatur gratia, 459. e. ANNA mater Samuelis, figura Christiana religionis & gratie, 459. e. ANANIAS Seneca Apostolorum temporibus claruit, 158. g. ANANIAS de Romanis multas victorias reportat, 77. f. Propè Romam fulminibus deorum territus est, 79. a. A Scipione Africano majore victus, 80. a. ANNONA Retica, 502. e. Anni diversimodè numerabantur apud populos diversos, 391. f. Anni Aegyptiaci quaternis mensibus quoddam finiebantur, 309. d. Annonum multa millia quidam falsò in historia temporum computant, 309. a. Absurda hæc eorum vanitas refellit, ibid. Ab creatione hominis ad Augustini tempora, nonnumquam sex millia annorum completa erant, 309. b. Annonum primorum hominum numerus aliter in codicibus Hebræis, aliter in nostris recensetur, 389. d. In enumeratione annorum magis Hebræorum quam septuaginta sequenda auctoritas, 392. d. In data nata est illa diversitas codicum, 393. b. Anni primorum hominum an nostris æquales, 391. a. Equè prolixos fuisse ac nostros ostenditur, 394. c. Anni sicut in vita aeterna, hic autem transeunt, immo pereunt, 462. a. ANUS biflexus, 391. d. Anseri sollempnia celebrabant Romani, 51. d. ANTIPIA fabula, 497. f. ANTICHRISTUS à Daniele prædictus, 609. a. f. & ab apostolo Paulo, 597. a. Ab hoc refusa appellatur, ibid. Pseudo-prophetæ nomine in Scriptura designatur, 591. e. Neronem antichristum futurum nonnulli suspicant, 597. c. Quomodo antichristus mendaciter operabitur, 598. d. In quo templo Dei sit sessurus incertum est, 597. b. Antichristi tribunalio, ignis per quem uniuscujusque opus probabitur, 649. d. Antichristi persecutionis tempus ignotum, 536. b. Tribus annis & sex mensibus erit, 590. b. Antichristi, heretici appellantur, 598. b. ANTIOPHUS rex Syriae Judæos ad idololatolam compellit, 528. b. ANTIOPHUS magister Ciceronis, & Varroeni, Stoicus magis quam Academicus, 545. d. ANTIPTERA procurator Judææ, 528. f. Antipodas esse non putavit Augustinus, 423. c. ANTIPTERONES Philosophus Socraticus summum bonum in virtute animi posuit, 192. c. 193. c. Anticheta ornamenta elocutionis decemissima, 285. c. ANTONINUS Christianorum persecutor, 534. f. M. ANTONIUS vitis omnibus inquinatus regni potentiam affectare videbatur, 86. b. Huic resistebat Cicero, ibid. Anuli aurei insignia dignitatis apud Romanos, 78. c. Anulorum aureorum modios tres è Cannefi proelio Carthaginiensi misit Annibal, 78. c. degeat quid, 682. c. Antipoda bona planè & maximè optanda est, sed non est hujus vite, 360. a. Antipoda quoddam est omnibus vitis peior, 360. c. 361. c. Apex flaminis, 43. b. Apibus nihil inest maris vel femine, 43. a. APIS tertius rex Argivorum, 491. b. Fadus est Scrapis omnium maximus Aegyptiorum Deus 491. c. Bovem in honorem ejus albat Aegyptus, ibid. APOLLON sine fictione, 448. c. Appetere quatuor ab homine naturaliter appetuntur, 540. d. Apocalypsis liber quam obscurus, 595. c. Apocrypha scripturae quædam sint, 408. c. APOLLINARIS animam humanam

Christo defuisse putaverunt, 350. d. APOLLON frater Dianæ, qui & sol esse dicitur, 174. c. Ephebus pingitur, 151. c. Divinator, & medicus, 174. c. Deus medicum cum Esculapio, 103. d. Apollo Cumanus quatuordecim flevisse fertur, 65. g. Quid de illo stent hartupres dixerint, 66. a. Apollini Delphico quare instituti Judi muresci, 496. d. In Artica rex Erichthonius ei ludos primus instituit, 496. d. Apollo ignatus fuit, 60. b. Apollinis oraculum Christum vituperabat, 566. c. 568. a. Ambiguum Apollinis oraculum de Pyrrho, 75. c. Apollinis servilia ministeria in extruenda Troja, 60. b. Pro Trojanis pugnavit, ibid. d. Quare sagittas tenet, 174. c. APOLLON filius Latonæ, alter ab illo qui reddebat oracula, 498. c. Admeti regis argumentum cum Hercule pavit, ibid. Apofata peior est quam ille qui non deseruit fidem, quam nunquam tenuit, 646. d. APOTROLOS cur Christus humiles elegit, 532. b. In tam contemptibilibus testibus multo mirabilis divinitas est ipsa persuasit, 619. c. Apofolorum eloquia, mira fuerunt facta, non verba, 659. e. Apofolus, nubes, 463. c. Apofolos Christus sicut luminaria, & aptaverat verbo, & accendat Spiritu sancto, 532. g. APULIUS Afer Platonem nobilis, 102. c. De deo Socratis unum librum scripsit, 202. f. De demone Socratis debuisse appellare, 203. b. Librum de mundo scripsit, 89. b. Et anni aurei libros, 501. a. Apuleius de magicis artibus accusatus, 207. a. Crimen hoc à se alienum copiosissima oratione defendit, ibid. d. Aquas à Deo factas esse impie negatur, 299. d. Aquam rerum omnium principium putavit Thales, 191. b. 194. f. AQUILA Scripturam ex Hebræa lingua in Græcæ transfudit, 525. b. quo tempore, ibid. No. Aquilam ceteris interpretibus Judæi anteponunt, 408. c. Aquilæ quantum vim oculorum habeant, 697. f. ARALIUS, vel Analius, quintus rex Assyriorum, 490. b. ARATUS astrologus, 435. e. Arbitrium voluntatis tunc est verè liberum cùm vitis peccatificæ non servit, 363. a. Arbitrii libertate non fidendum, 405. c. Atior paradisi interdicta ad commendandum obedientiæ bonum, 541. a. Arca in qua lex inclusa est, unde dicta est arca testimonii, 253. c. Miracula que per arcam facta sunt Divinitati adstantur, ibid. f. Arca Noè propheta nostrorum temporum fuit, 520. c. Figura Ecclesiæ peregrinantis, 410. c. 414. b. & Christi, ibid. Arce significat expositur, 410. c. f. g. Cubita in mensura Arce, an fuerit geometrica, 412. b. Arce mensuræ corporis humani mensuris accomodatæ, 410. d. Difficultates eorum qui arce historiam impugnant, satis, 411. c. c. f. g. Neque historia sola sine allegoriis, neque allegorie solæ sine veritate historice admittende ubi de arce & diluvio agitur, 410. c. Quædam animalia in arcam introducta sint, 412. d. ARCADES. Ab demonibus Arcadibus homines in lupos converti dicuntur, 501. g. ARCHAUS auditor & successor Anaxagoræ, quid de rerum principiis sensit, 191. e. ARCHAUS auctor Academiæ novæ, 542. a. ARCHA civitas, 71. f. Arcopagon unde sic dictum, 494. f. ARGENIUS deus, dicitur Esculapii filius, 103. a. ARGUS filius Apis rex Argivorum, 492. e. post obtum ut deus haberi cepit, ibid. d. ARGO seu ARGONAUTI unde sic dicti, 492. c. Argivus primus regnavit Inachus, 520. d. Argivorum regnum simul cum Abrahæ nepotibus oritur est, 490. c. Series regum eorum, ibid. Argivorum regni occasus, 499. a. ARMONIUS Methymnæ nobilissimi citharistæ fabula, 141. g. ARISTIPPUS philosophus Socraticus, voluptatem summum bonum esse dixit, 192. e. 193. b. ARISTOBOLUS filius Alexandri regis Judæorum, 528. d. Primus apud Judæos & rex & pontifex factus est, 528. c. Vincit dicitur Roman, ibid. f. ARISTODERMUS tragicus actor, sepe ad Philippum legatus ab Atheniensibus missus, 39. c. ARISTOTELIS vir excellentis ingenii, eloquio

I N D E X

Platonis impar, 201. a. Sectam Peripateticam condidit, 114. b.
Arma militum deorum detracta, 78 b
ARMAMITER octavus rex Assyriorum, 490. d.
Arreptitii, 34. c.
Ars unde dicitur, 102. c.
Artificia discere quam pœnale sit pueris, 634. c.
Artifex vix ullus est qui non habeat artem suam pecuniaria mercede venalem, 165. d.
Asbestos Arcadiæ lapis, semel accensus non potest exstingui, 623. a. 626. b.
ASCANIUS filius Eneæ, tertius Latinarum rex, 502. f. Albam ædificat, 68. d.
ASCATADES rex Assyriorum, 495. c.
ASCLAPIUS nepos Esculapii, 216. b.
Aspa totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem dimidia reperitur, 489. c. Asia pro tertia parte orbis terræ sumitur & pro provincia huius partis. 432. c. A Nino subjugata, 504. d. Asiæ dimensio, ibid. d.
Asiatica luxuria, 80. b.
Asinus aureus liberab Apuleio scriptus, 501. a.
ASSARACI domus, id est, Romani, 401. c.
ASSYRIORUM regnum florentissimum, 488. f.
489. c. A Nino longè lateque potestatem, 92. c. Mille ducentos & quadraginta annos permansit, ibid. 93. c. 503. c. Florebat Abraham temporibus, 412. c. Asiæ univerſe exceptâ Indiâ dominabatur, 432. e. Ad Medos translatum, 92. f. 503. c. Quo tempore desit, 503. c. Assyriorum regum series, 489. a. f.
ASTRARIUS Cretensium rex, 496. Not.
Astrologi unde vera respondeant, 120. f. Vide Mathematici.
Asylum constituere Romulus & Remus, 30. c. Asylum Apostolorum longè tutius quàm deorum. f. c. Asylum Romuleum umbra quadam remissionis peccatorum, 133. b.
ATHANARICI regis Gothorum persecutio in Gothia adversus Catholicos, 535. c. Not.
Athens unde dicitur, 494. b. Sub Cecrope rege civitas hæc vel instaurata est vel condita, 494. a. & tale nomen accepit, 493. c. Qua occasione, 494. b. 495. c. Athenis non parva ex litteris & philosophis gloria accedit, 489. c. Athenis nihil habuit Græcia clarior, 494. d. Atheniensium regum in rempublicam mutatum, 503. b. Femine publicis intererat consultationibus, 494. c. Quare postea expulsæ, ibid. d.
Athenienses claruerunt in Græcia, plus famâ quàm re ipsâ, 489. b.
Atlas astrologus rex Mauritanie frater Prometheus, materius avus Mercurii majoris, 521. g. Hæcbar tempore quo Moyses natus est, 521. g. Carum solis lune ac siderum primus observavit, 198. Not. b. Quare caelum portare fingitur, 493. a.
Atlantici philosophi, 198. c.
Atomii principia rerum secundum Epicurum, 194. f.
ATYS formosus adolescens, abscisus, 154. f.
Atys fabula, 181. f.
Avaritia quid, 307. a. Plures allicit quàm pericia, 165. d. Ab avaritiæ fordibus purgat amor sapientia, 172. c.
Avari, pauperes, 172. b.
Auctores sacri pauci esse debuerunt, quare, 522. g.
Avidus nomen fundi, 669. c.
AVERTINUS rex Latii, deorum numero additus, 503. d.
Aveninus mons, 45. c. unde dicitur, 503. d. Auguria irridet Cicero, 110. c.
AUGUSTINI modestia, 290. f. 290. f. 313. b. 315. a. 319. b. 597. d. 677. c. Augustinus opus de baptismo parvulorum, 327. g. Eius opus contra Faustum, 410. f. Et Epistola decima de fine seculi ad Hieronymum, 578. a. Augustinus resurrectionem corporalem, futuram ante universalem aliquid opinatus est, 581. b.
AUGURUS Cæsar Caii Cæsaris filius adoptivus, 86. c. Cum multis gessit bella civilia, ibid. a.
AURELIANUS Christianorum persecutor, 534. f.
AURELIUS episcopus Carthagenensis, 664. g.
Auriga laudatur à populo in theatro secundum suarum studia partium, 224. b.
AURIUM deum Romani non colebant, 109. a.

B
Babylon caput regni Assyriorum, 432. f. à Nemroth condita est, 419. b. Hanc condidit aut instauravit Semiramis, 489. g. Babylonia quasi prima Roma, 489. c. Babylon civitas diaboli. 479. c. Quomodo de medio ejus spiritaliter fugiendum, 500. c. Babylonia Judæorum captivitas quo tempore contigit, 507. c.
Babyloniam turrem ædificantium superbia, 419. d. 426. b. Quomodo punita est, ibid. f. & 427. a.
Babylon interpretatur confusio, 419. b. 426. b. 432. f. 479. c. 523. f.
Bacchæ, femine non tam virtute nobiles quàm furor, 498. c.
Bacchanalia, sacra Libero patri instituta, 498. d. à Senata in urbe Roma prohibita. ibid. c. 156. c.
BACCHUS. Vide Liber.
BAGRADA flumen, 670. c.
BALBUS disputat in lib. C. de nat. Deorum, 121. g.
BALBUS decimus rex Assyriorum, 491. a.
Baptizatis omnibus, etiam hæreticis, quidam promittunt liberationem ab æterno supplicio 639. a. Refelluntur, 645. d. 646. a. Alii lohis baptizatis apud catholicos quamvis malè viventibus, 348. f.
Baptismus in parvulis sufficit, ne post mortem obit quod carnalis generatio cum morte contraxit, 631. b. In eo omnia peccata dimittuntur, 23. d. Tunc necesse est cavendi omnia futura peccata, cum omnia sunt deleta præterita, 23. d. Baptismus non omnia eximit peccata huius vite, 634. g. Ad baptismum erant Catechumeni in periculis, 586. f. In baptismo ægri multi sanati.
BARUCH, Scriba Jeremiæ, 515. f.
Barba virili est ornamento, non munimento, 691. b. Barbata Fortuna, 97. c.
Barbari in Urbis vastatione pepercerunt Christianis propter Christum, 3. a. 5. c. 5. seg.
Basilica asylum vel ipsi Barbaris venerabile, 3. a. b. 5. f. 7. d. 30. c. 86. f. 89. f. 140. d. Confugientes ad loca sancta in direptione Urbis, à Barbaris servati, 140. d.
BASSUS Syrus, 669. d.
BATHANARUS comes Africæ, 622. b.
Beatitudo est id propter quod appetenda sunt cetera, ipsum vero propter se ipsum, 539. e. In fruitione veri & summi boni consistit, 198. a. 572. d. Beatitudo hominum & Angelorum ex Deo solo, 183. d. 186. a. 219. g. 230. c. 239. d. 240. d. e. 249. e. 301. a. c. 571. b. Hoc agnoverunt Platonici, 239. d. 249. e. Quomodo homo fruatur Deo, 197. e.
Beatitudo, æternitas, veritas, felicitas, 318. g. Ibi erit vera gloria, verus honor, vera pax, 700. b. Ibi victoria, veritas; ibidignitas, sanctitas; ibi pax, felicitas; ibi vita, æternitas, 58. f. Pax æterna, beatitudo finalis, 513. c. 554. b. Hæc pax superat omnem intellectum, 695. f. In beatitudine erunt quidam præmiorum gradus, 700. d. Nulla tamen invidia, ibid. Ubi de beata vita agitur contractationum corporalium mentio fieri non debet, 232. a.
Beatitudo vera non est huius vite, 376. b. 546. a. 548. f. In vita sociali non hic reperitur, 549. d. Qualis potest esse in hac vita, 553. c. Spe tantum in hac vita tenetur, 549. 6. 164. a. Ad eam non invenitur via certa sine divina auctoritate, 522. f. Via ad beatitudinem similitudo cum Deo, 532. b. Deus unus colendus ad beatitudinem obtinendam, 240. b. Beatitudinem quemquam affecturum negant Platonici, qui non incommutabili Deo puritate casti amoris adhererit, 237. d.
Beatitudinem inter & miseriam non est medius status in quo possit esse creatura rationalis, 217. d. Pro beatitudine minimum iusti laborant, & in ea veraciter semperque regnant, 58. c. Beatitudinis bona conjicienda sunt ex bonis huius mundi, 692. a. & ex morte Christi, ibid. Conditiones duæ ad beatitudinem, fructio boni incommutabilis, securitas de non amittendo illo, 282. c. Æternitas & securitas ad beatitudinem requiruntur, 281. d. 310. d. 319. d. 376. a. c. Beatitudinis non secuta possessio, amorem Dei destruit, 319. c. Beatitudo fallax & falsa in qua miseria futura aut ignoratur aut timetur, 319. c. Beata vita non amatur, non habetur, 376. c. Beatitu-

dinis æternæ promissiones in Prophetis, 677. c.
Beatitudo carnalis in veteri Testamento promissa, spiritalis in novo expectandam docebat, 470. a. c. Beatitudinis nomen etiam ad homines in diversis conditionibus constitutos extenditur, 281. g. 282. a. Propter eam unam omnium philosophorum invigilasse videtur industria, 192. a. De beatitudine præclarura Plotini dictum, 232. b.
Beatus nemo nisi eò pervenerit, ubi mori, falli, offendi omnino non possit, 376. a. Beatus non est continuè dicendus, qui eo fruatur quod amat, 197. g. Beatus nullus nisi iustus, 376. a. Et qui virtute alii que bonis sine quibus virtus esse non potest, fruatur, 544. f. Beatus esse non potest nisi qui notitiam Dei habeat & imitationem, 197. f. Beatus solus vivit ut vult, 376. a. Deus verè beatus, 281. g. Beatorum præmium ipse Deus erit, 700. c. Beatorum gaudium, 601. e. Beatis nihil jocundius erit cantico in gloriam gratiæ Dei, 701. e. Beati perpetuè Dei laudibus vacabunt, 699. f. etiam membris corporis, 700. a. Vacabunt, videbunt, amabunt, laudabunt, 702. c. Beati ex requie in requiem transibunt, 604. c. Summam in se ipsi, inter se, & cum Deo pacem obtinebunt, 696. a. Quomodo malorum suorum obliviscuntur, 701. c. Omnes immortales erunt, 655. b. Beatorum immortalitas peccato auferri non poterit, 348. f.
Beatorum scientia & sapientia erit plena & perfecta, 631. a. Beati visuri sunt Deum in ipso corpore, 696. e. an per corpus, ibid. omnia videbunt unde abentes sunt corpore, 696. f. Ad hæc videnda oculis corporeis non indigebunt, 697. b. oculi tamen eorum corporei habebunt multum sensum acrimoniam, oculis corporis jam spiritalibus incorporata videbunt, 697. f. Id quod extra est, cogitatur fuit, 604. d. penas damnatorum, ibid. Beatorum liberum arbitrium quale erit, 700. c. f. 701. b. Beatorum corpora quale erit, 700. c. f. prædita erunt, 682. a. Beatorum corpus erit plenè subiectum spiritui, 700. b. In illis erit inamissibilis voluntas pietatis & æquitatis, quomodo est felicitatis, 701. b. Beati esse omnes homines volunt, 237. a. Philosophi in hac vita beati & à se ipsi beati fieri, mira vanitate voluerunt, 545. g.
BEBIUS unco tractus sparsis visceribus interiit, 84. a.
BEBIUS alter in victoria Syllana laniantium manibus direptus, 84. f. Not. 1. Sparsis visceribus interiit, ibid. a.
BELEROPHONTIS fabula, 497. f.
Bellantium finis, panx, 382. d. 554. f.
BELLONA conjux Martis, 560. c. Templum ei constitutum Romæ, 82. e.
Bellum sine aliqua pace esse non potest & è contra, 557. e. Bellorum civitatis terræ causæ, 382. b. Bellum inferre sola regnandi cupiditate grande latrocinium, 92. d. Ad beligerandum sola necessitas bonos compellit, 99. d. Bella primus omnium Ninus intulit finitimis, 92. b. Bella etiam iusta dolorem sapienti creant, unde, 551. f. Bellorum miserie veræ sunt, ibid. g. Multiplices clades diræque necessitates, ibid. e. Bellorum miseria quisquis sine dolore vel cogitat vel patitur, ideo miserior est, quia sensum humanum perdidit, 551. g. Quid in bello noxium perniciosumque est, 572. e. Quare prospera & adversa bellorum alterantur, 454. d. Bellorum tempora exitusque ex Dei iudicio pendunt, 139. a. 140. c. Bellis Deus hominum mores emendat, virtutem exercet, & auget, 3. c. Cum iustum bellum geritur, pro peccato, & à contrario dimicatur, 560. a. Bellum profalute à Republica suscipi posse censuit Cicero, 661. c. Cur viri virtute magni bellum exoptant, 127. c. Non omnis qui pugnat & vincit, magnus appellandus est, 69. c. Quorumbellissimi Romani post conditam ædem Concordiæ, 83. a. Bellorum diurnitatem temporibus Christianis malè tribuunt Romani, 239. e. De bellorum connexionem que adventum Christi plurima & gravissima præcæderunt, 85. f. Bella, deorum exemplo exacerant, 54. c. 55. b. Bella, magis ludi demum, 76. f.
Belli civilis calamitas, 67. f. Bella civilia, omnibus bellis hostilibus amariora, 85. f. & miserabiliora, 551. c. In bello civili Romano frater fratrem se occidisse cognoscens se ipsum peremit, 54. f. Bella socialia, 83. b. Bellum servile, 83. b. c. Not. e. Bellum civile Mariarum atque Syllanum, 81. d. Bellum Punicum

Punicum primum per viginti & tres annos peractum est, 139. d. Punicum secundum per annos decem & octo viros Romanorum extenuavit, 139. c. Quantum detrimenti adtulit Romanis, ibid. Punicum tertium brevi confectum est, 139. a. Bellum Piratarum, 139. a. Bellum fugitivorum gladiatorum, 139. b. Bellum Mithridaticum quadraginta annis peractum est, 139. d. Bellum Samniticum Romanis insaufum annis tractum est ferme quinquaginta, 139. d.
Bellum cum vitis, 636. c. Bellum carnis adversus spiritum, ex peccato ortum est, 635. c. Bellum nullum gravius & amarius quàm voluntatis & passionis sine ullius victoria, 572. f. Mellus est bellum cum spe æternæ pacis, quàm sine ulla liberationis cogitatione captivitas, 635. f.
BELOCUS nonus rex Assyriorum, 490. c.
BELUS primus rex Assyriorum, 489. f. Pater Nini, 503. f.
Benefactoribus honores divini olim decreti, 55. a. Beneficia que præstare hominibus vel Angeli vel homines possunt, in unius Omnipotentis potestate sunt, 250. g. & à solo Deo expectanda, 251. b. Beneficiorum Dei memoria sollemnitatibus festis recolenda, 240. d.
BERECYNTIA deum mater à Pessinu, 34. c. 66. e. An Cyccephalum peperit & fecit, 66. f. Sacra ejus quàm turpia, ibid. Berecynthia quotannis ad Almonem fluvium abluebatur, 34. e. Not. f. Berecynthia simulacrum à Scipione Nafica in Urbem invehctum, 35. a. Matris deum sacra deformiter crudelia & aliis facis turpiora, 182. c. d.
Bestia multo hominem sensum acrimoniam, viribus, motu, vite diuturnitate vincunt, 203. c. Exempla, ibid.
BIAS Priæneus unus è septem sapientibus, 507. f.
Bige, 544. c.
Boni genus triplex, 197. c. Bonum simplex incommutabile, 279. c. Bonum immutabile solum Deo, 301. b. Bonum tunc quid, 197. b. Est id quo homo beatus fieri potest, 192. d. 543. a. c. Unde fit in homine, 197. c. Bonum hominis quodnam fit, 240. e. Philosophorum diffensiones de summo bono, 192. c. 197. c. e. In Deo solo summum bonum posuerunt Platonici, 197. c. In voluptate corporis Aristippus, in virtute animi Antisthenes posuit, 513. b. Bonum nullum secundum Stoicos præter virtutem, 220. d. De boni fine inter philosophos magna contentio est, 240. c. Oppositæ philosophorum sententia circa finem boni, 523. d. Boni finis est secundum virtutem vivere, 197. f.
Bona sunt omnia que sunt, sed inæqualia, 288. c. Bona omnia creata, mutabilia, 301. b. Bona possunt esse sine malis, mala vero sine bonis, 362. f. Bona huius vite, quænam sunt, 558. c. Bona non magnipendenda, que adligerandum sola necessitas bonos compellit, 558. c. Bona & mali, 574. b. Bona & mala huius vite non verè alterius, iuste & iniustus communia, quare, 8. a. 9. a. 12. d. 143. c. 575. c. Bonis temporalibus bonus non extollitur, 8. b. Quo modo his utendum, 561. c. Bonis temporalibus bene utendum, ad obtinendam æternam, 558. c. Bona extrinseca non esse propter se appetenda noverunt philosophi, 197. d. Bonum cuiuslibet naturæ qui perversè amat, etiam si adipiscatur, ipse fit in bono malus, & miser meliore privatus, 307. b. Bona corporis etiam si minuantur, bonam iustamque vitam non minuant, 17. f. Bona five corporis five animi sine virtute, non bona ejus sunt, cuius sunt, 544. f. Bona etiam terrena à solo Deo vero, 115. a. b. Bellum profalute à Republica suscipi posse censuit Cicero, 661. c. Cur viri virtute magni bellum exoptant, 127. c. Non omnis qui pugnat & vincit, magnus appellandus est, 69. c. Quorumbellissimi Romani post conditam ædem Concordiæ, 83. a. Bellorum diurnitatem temporibus Christianis malè tribuunt Romani, 239. e. De bellorum connexionem que adventum Christi plurima & gravissima præcæderunt, 85. f. Bella, deorum exemplo exacerant, 54. c. 55. b. Bella, magis ludi demum, 76. f.
Belli civilis calamitas, 67. f. Bella civilia, omnibus bellis hostilibus amariora, 85. f. & miserabiliora, 551. c. In bello civili Romano frater fratrem se occidisse cognoscens se ipsum peremit, 54. f. Bella socialia, 83. b. Bellum servile, 83. b. c. Not. e. Bellum civile Mariarum atque Syllanum, 81. d. Bellum Punicum

Tom. VII.
Boni vocantur speciosi corpore, 407. g.
BOS Ægyptiorum Deus apis, 491. c.
Boves locutos quidam historici referunt, 87. b.
BRUTUS unus ex duobus primis consulibus à populo creatis post expulsos reges, 44. c. Brutus propinquus Lucretiæ, 18. c. Brutus confanguineus Tarquinii, 72. g. Lucium Tarquinium Collatinum collegam suum Urbe eiecit, 72. d. Bruti erga Collatinum injuria, 72. g. Brutus filios occidit pro patria, 233. c.
BUBONA dea boum curam gerens, 214. b.
Bulbi, 161. c.
Bulle apud Romanos insignia dignitatis, 78. c.
BUSIRIS tyrannus, filius Nepenni ex matre Lybia, 497. a. Diis suis suos hospites immolabat, ibid.
C
CACUS semihomo. Sic dicitur propter infociabilem feritatem, 555. c. Figmentum poeticum, ibid. g.
Cadaver à cadendo dicitur, 588. b. 604. a. Cadaver nisi caro exanimis, non solet nuncupari, 503. f.
Cæcus illuminatus Mediolani cum corpora SS. Protasii & Gervasii reperta sunt, 663. f.
CÆLESTIS, dea apud Afros & Carthaginienses maximo in honore habita, 56. c. Not. c. Sacra ejus, turpia, ibid.
Cælum patrem Saturni fabulantur, 176. f. Cælum esse Jovem innumerabiliter affirmant, ibid. g. Cæli locum igni tribuit Plato, 200. c. Quo modo cælum fiet novum post iudicium, 593. f. 596. b. An perituri sunt cæli in conflagratione novissimi iudicii, 507. b. Sancti & iusti rectè cælum appellantur, 608. c.
CÆSARIS bellum adversus Pompeium, 86. c. Cæsar victor Pompeii clementer exercuit victoriam civilem, 86. b. tamquam appetitor regni in ipsa curia trucidatus, ibid. Cæsaris laudem in quare Sallustius posuit, 127. c.
CÆSAR in domo sua victoriâ Mariæna trucidatus, 84. a.
CÆSAR Aug. libertatem jam quidem languidam, omni modo extorlit Romanis, 80. c. Kemp. veluti instauravit ac renovavit, ibid. f. Cæsares appellati sunt qui Cæsari Aug. succederunt, 503. b.
CÆSAR possessio interpretatur, 199. c. 400. c. Est primus civis civitatis terrene, 379. d. 382. f. Cain peccator cur prius natus Abele cælo, 379. c. 380. b. Ex invidentia diabolica fratrem occidit, 383. b. Hac invidiâ Deo odibilis, 385. d. Cain & Romulus qui differunt, 383. c. Qua ratione poterit Cain civitatem ædificare, cum tres tantum aut quatuor homines fuerint, 386. g. Cain posteri cur non recententur in historia Adam, 296. c. & ejus successio in octo ab Adam generationes continuatur, 402. d. undenarique numero finitur, 404. a. Cain filie, filie hominum dicitur, 407. e. Cain figura Judæorum, 386. f.
CAIUS Cæsar. Vide C. Cæsar.
CAIUS Servilius prætor, 83. b.
Calama urbs, 375. d. 668. e. Memoria S. Stephanii illuc advecta à Possidio episcopo, ibid. Miracula que ibi facta sunt, ibid. & 670. c. Calamitates publicæ divinæ providentiæ tribuendæ, 3. c.
Calx miraculum, 621. c. Cur viva dicitur, 621. d. Oleo perfusa non fervere, 621. c. 626. c.
CAMILLAM Diana doluit, 66. b.
M. CAMILLUS quàm ingrattam sensit Romam, de qua optime meritis erat, 44. d. Hanc tamen à Gallis iterum liberavit, 93. a.
CAMÆNA dea canere docet, 97. c.
Campestria quid sunt & unde dicta, 369. d.
Campestrati, ibid.
Cancer nullis medicamentis sanabilis, 665. c. Cancris curatio miraculosa, ibid.
Canna urbs fœvus Apulicæ, 77. Not. c. Canenense proelium quàm cruentum, & Romanis insaufum, 78. a.
Capitolium rex Tarquinius fabricavit, 66. c. Jovi dicatum fuit, 94. c. Capitolium Jovi cedere noluerunt, Mars, Terminus, & Juventas, 105. a. Capitolii incendium, 53. g. Capitolio pepercerunt Galli, non verò Sylla, 85. d.
Capitolinus collis anferis vigilantia servatus, 51. c. 64. a. Capitolinus lapis, Jovis simulacrum in Capitolio lapideum, 58. c. Not. f.

Captivitas ad probationem vel emendationem à Deo permittitur, 15. c. Captivitas Julorum, religioni Christianæ probo esse non debet, 16. c. Captivitatem religionis causâ spontè tolerandam etiam pagani noverunt, 15. b. Sunt in Scripturis sanctis hujus cladis magna solatia, 14. f. Captivitas Marci Attilii Reguli, 15. b.
CARBONES multi fuerunt ex gente Papyria, 51. Not. d.
CARBO Cneus Papyrius Marianas partes sequutus à Sylla victus, à Pompeio interfectus, 51. Not. d. Hujus Carbonis crudelitas, 84. c.
Carbones sunt incorruptibiles, 621. b. 626. f. & ideo limitibus subterferuntur, ibid.
CARDEA dea præfecta cardini ostii, 94. d.
Cardines astrologici, 118. b.
Caritas est amor Dei, & proximi sui que ipsius secundum Deum, 355. b. Appellatur bona voluntas, 355. b. Caritatis ordo, 559. c.
CARMENES deæ que fata nascentibus canunt, 97. b.
Caro pro homine ponitur, 350. b. 353. d. 354. a. Carnis substantiam vel naturam, malum non esse ostendit Christi Incarnatio, 258. c. An doler & concupiscit sine anima, 367. c. Carnis corruptio ex peccato contracta, non peccatum, sed pœna, 351. g. Carnis rebellio pœna est hominis, rebellio vero hominis non est pœna Dei, 367. d. Caro tanto minus animæ subditur, quanto magis adversus spiritum concupiscit, 547. c. Vivere secundum carnem quid, 350. d. Caro per cor mundatur, 260. a.
Caro sanctorum in spe requiescit, 340. d. Carnem suam sancti diligunt & desiderant, 340. c. Carnis resurrectionem aliquatenus cognoverunt Plato, Varro, alii que gentiles, 694. g. 695. a. Hanc si sine ullis miraculis mundus crederet, grande miraculum, 660. a. Caro hominis que ab alio in escam sumta est, reddeatur homini in quo esse caro humana primitus crepit, 683. d. Caro post resurrectionem spiritalis futura, 340. f. Longè perfectior erit quàm fuit in primis parentibus, 340. f. quomodo, 342. b. d. Carnis spiritualitas, tanta sit gratia, de donis que in hac vita largitur Deus, conjiciendum, 684. d.
Carnales veteris & novi Testamenti per Agar & Cethuram figurati, 445. f. Inter se dividuntur, 436. f. Florum divisione demones pascuntur, 437. a. Per ignem iudicandi sunt in fine seculi, 437. f. Quidam per ignem salvabuntur, quidam in igne damnabuntur, ibid. g.
Carthaginenses Romæ æmulam volebat dirui Scipio Nafica, quare, 28. b. c. 45. b. A Scipione Africano deleta, 80. c. Plus nocuit Romanis eversa, quàm adversa, ibid.
Carthaginienses inter & Romanos tria bella gessit, 45. Not. b.
CASPARIANA nomen fundi, 669. d.
CASSIUS templum Jerusalemitanum expopulavit, 528. g.
Castitas sine voluntatis assensu non violatur, 16. e. 18. b. 26. b. Quo iudicio Dei in corpora continentium libido hostilis peccare permiffa est, ibid.
CASTOR & POLLUX in deos relati, 490. g.
Catholicis in Ecclesia perseverantibus, quamvis pessimè vixerint, quidam salutem promittunt, 639. c. f.
CATILINA vit pessimus, 52. d. Eius conjuratio, 60. c. Et bellum civile, 85. g. In eo prostratus est, 52. d.
Catinensis urbis tecta vi favilla ex Ætna monte erumpentis diruta, 88. a.
CATIUS deus, caros id est acutos facit, 102. f.
CATONIS laus, 128. d. Eius virtus veritatis propinquoior quàm Cæsaris, ibid. f.
CATO minor se ipsum occidit Uticæ ne ipsi pepercisset Cæsar gloriaretur, 22. c. f. Catonis factum ejus amici tribuerunt infirmitati, ibid. d. Hoc ipse Cato in filio suo indicavit, ibid. Impatienciâ se peremit, 547. g.
CATONIS utriusque & innocentia & sapientia in proverbium abierunt, 21. Not. e.
CATOSUS coquus bene Christianus, 668. b.
CATULI bellum civile, 85. g. Carus haustro veneno se manibus inimicorum subtraxit, 84. a.
CAVINUM oppidum Samnii, 75. a. Not. b.
Caulia est fortuita, naturalis, voluntaria, 113. c. Causæ omnium que sunt non sunt nisi voluntariæ illius naturæ que spiritus vite est, 84. a.

84. a.
Causæ omnium que sunt non sunt nisi voluntariæ illius naturæ que spiritus vite est, 84. a.

INDEX

123. g. Ita sensit Socrates, 192. a.
CROCOPUS rex Athenienium, 493. b. 495. c.
Centones, 477. f.
Centum vocant Geometrae medium terrae, 337. c.
Centrum pro universitate ponitur, 606. a.
Centurionum fabula, 497. c.
CERPHISOS quibuldam idem est ac Melampus, 491. a.
Cerberi fabula, 497. c.
Cercopithecus, 433. c.
Cerei laus ab Augustino dicta, 406. c.
CERES cum Libero seminihus praeponitur, 174. d.
Cererem Matrem magnam seu terram & Junonem esse perhibent, 174. c.
Ceteris facta, 134. f. 177. b. Vide Eleuthina.
CETHURA & filii ejus, carnales novi Testamenti significant, 445. f.
CHERAMON peritus sacrorum quae diis celebrantur, 248. c.
Chaldaea ad regnum Assyriorum pertinebat, 428. b.
Chaldaei philosophi, 198. c.
CHAM interpretatur calidus, 414. f.
Figura fuit haereticorum, ibid. & perdit ventum, 415. b.
CHANAAN interpretatur motus eorum, 415. c.
Chanaan terra quomodo usque in seculum pertinet ad semen Abraham, 414. c.
Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan, 456. d. & c.
ΧΑΛΩΝ, 581. b.
CHITIO Lacedaemonius unus e septem sapientibus, 507. f.
Chirurgi cuiusdam Alexandrini bona fides, 664. c.
CHRISTUS a chrismate appellatus, 478. c.
Christum autem carnem susceptam, fuisse visibilem quidam existimant, 442. b. & apparuisse Abraham, ibid.
Christi Incarnatio, non incongrue creditur quibusdam fuisse revelata in genibus, 130. c.
Praedictiones Prophetarum de Christo, 509. d. & seq.
Christum non tam prophetavit Jonas sermone quam sua quadam passione, 512. d.
Adventus ejus praedicitur, 509. c. & f. 511. a. 515. f. 517. b. c.
Praedictio de Christo, Eliezer juramentum, 445. d.
Christus tanquam Dominus Deus loquitur in prophetis libris, & tamen Christus apparuit, 614. c.
Christus lignum vitae, 611. a.
Christi figura Arca Noe, 410. c.
Antes quem vidit Abraham, 444. c.
Isaac portans ligna, ibid.
Christo animam humanam defuisse Apollinari putaverunt, 350. c.
Totum hominem suscepit, 162. b.
Christum in carne contemserunt Porphyrius, 258. d.
Cur tanta humilitate ad nos venerit Christus, 187. b.
Christi nativitas & resurrectio propria & singularia miracula ejus, 270. c.
Quo tempore natus, 86. a. 529. b.
Christus affectibus non caruit, 359. d.
non tamen ex conditionibus infirmitate, ibid.
Ejus infirmitas fuit ex postitate, 359. f.
Christi miracula, 529. b.
Cur se a diabolo tentari permisit, 124. c.
Ejus obedientia opposita inobedientiae, 367. a.
Christi Passio, 510. d. 513. b. 515. c.
Propheta in libro Sapientiae, 483. c.
nativitate Noe significat, 415. b.
Christus passione sua ostendit quid sustinere pro veritate, resurrectione quid sperare in aeternitate oporteret, 532. c.
Christi mors, voluntaria, 452. c.
significata in benedictione Judae, ibid.
Christi mors & resurrectio in Abel & Seth figurata, 400. c.
Praedicta in Scripturis factis, 481. a. 482. a. b. c.
Tempus mortis Christi, 538. c.
Christus ideo solvere potuit moriendo peccata, quia & mortuus est, & non pro suo peccato, 258. c.
Quare ad inferos descendit, 474. c.
Christi Resurrectio, 509. f. g. 511. c. 513. f.
Hanc praedixit Osee, 509. c. & Amos, ibid.
Claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum abscondita fuisse potius quam defuisse credenda est, 682. b.
Post resurrectionem cibum ac potum sumit, 342. d.
Christi resurrectio & cum corpore in caelum ascensio creditibilis probatur, 658. c. & jam credita ostenditur, 659. c.
Christi adfensio grande salubreque miraculum, 663. c.
Christi adfensio miracula multa adhaerita sunt, 663. c.
Ubi legitur Deus ad iudicium faciendum esse venturum, intelligendus est Christus, 616. b.
Christum iudicem de caelo esse venturum non tam veteri quam novo Testamento expressum est, 614. b.
Christum

venturum credunt Judaei, sed non moriturum, 481. g.
Alienigenarum testimonia de Christo, 530. b.
Et oraculorum responsa, 566. c.
567. a.
Christum oracula non praedicant ut Deum, sed ut hominem tantum, 567. g.
Sanctum tamen immortalemque confessi sunt, 262. b.
Christum sic laudant oracula, ut vituperent Christianos quare, 567. c.
Christus homo caelestis, 344. c.
Christi divinitas opponitur Romuli divinitati, 660. f. 662. d.
Christum Deum esse & miracula & prophetiae in illo impletae persuadent, 661. a. 662. c.
Persuadet & confessio constantis Martyrum, 588. c. & Nos, 661. c.
Christi auctoritas, 513. & seq. 516. c. f. 517. 518. & c.
Christi Incarnatio purificationis nostrae principium, 258. d.
f. Via universalis animae liberanda, 269. d.
Sola via munificissima ad Deum, 273. d.
Summum gratiae exemplum, 264. f.
Nemo ad spiritalem Jerusalem umquam pertinuit nisi cui Christus revelatus est, 530. f.
Christi fide etiam antiqui iusti mundari poterunt, 259. b.
Christi praedicatio in omnibus gentibus est Jacob benedictio, 448. d.
Christi notitia donum Dei, concessum quibus voluit, & quando voluit, 269. b.
Quo sensu dictum est, in Christo omnes vivificabuntur, 344. f.
Quod in eum mundus credidit, virtus fuit divinae, non persuasionis humanae, 662. d. c.
Christus Mediator Deum inter & homines, 229. b.
Ad hanc mediationem quid requiritur, ibid. & seq. 322. c.
Quomodo Mediator effectus, 259. a.
Mediator per quod homo, 230. b.
Christus factus participes humanitatis nostrae, compendium praebuit participandae divinitatis suae, 230. b.
Praeter Christum mediatores alii non querendi, 230. b.
Christus & in homine & secundum hominem quem suscepit sacerdos & sacrificium, 256. b. 268. a.
Christus sacerdos quo Deum placamus, 240. c.
Christus in forma servi maluit sacrificium offerre quam sumere, ne cuilibet creaturae sacrificandum esse quisquam putaret, 256. a.
Christus praeccepta dedit pro moribus optimis contra peccatos mores, 55. c.
Ejus praeccepta quam utilia, 47. b.
Christus proximus noster, 453. f.
Solus in se membrorum suorum transference personam, 481. f.
Amorem erga Christum Elias Judaeos docuit, 613. c.
Christum in fundamento habere est nihil ei praeponeere, 647. d.
Christo impudenter incommoda praesentia imputant qui deos colere non sinuntur, 85. f. 86. c.
Qua ratione Christus iudeis dicitur, 506. a.
Christi substantia, populus ejus, 474. b.
In nomine ejus diabolus vincitur, 257. c.
CHRISTIANI propter mysticum chrisma sic dicuntur, 588. c.
Hos recte Christus dicere possumus, 463. f.
Christiani falsi, 587. b. c.
Ficti & mali, mysterium iniquitatis, 597. g.
Non computandi in membris Christi, 646. f.
Christiani sunt sacerdotes, 388. c.
Eorum sacrificium, 243. c.
bonis terrenis tanquam peregrini utantur, nec capiuntur; malis autem aut probantur, aut emendantur, 27. d.
Eorum opes, 10. c.
Propter vitam aeternam pariam Christiani sunt, 158. e.
Quid pro patria caelesti agere debeant, discunt ex eo quod Romani fecerunt pro terrena, 132. a. g. 133. c.
In Christum, non in Petrum credunt, 539. b.
Eorum habitus & mores, 563. a.
Christiani nominis inimicorum mirabilis conversio, 533. a.
An aliqui sicut Christiani ultimis tribus annis & mensibus sex, 584. c.
Christianos accusavit Porphyrius quod demones venerarentur, 568. c. 569. a.
His tribuebant pagani Romani mala omnia quae patiebantur, 33. d. 87. d.
Refelluntur, ibid.
Christianos nec vituperat Seneca, nec laudat, 160. f.
Christiana religio ab Jerusalem sumit initium, 537. c.
Hujus religionis salubritas, 57. c. 87. d.
CHRYSIPPUS unus ex principibus Stoicorum, 221. b. 221. c.
Cibus sine voluptate non sumitur ut vivatur, 541. a.
Non cibi genere, sed aviditate immoderata quisque culpandus, 448. b.
CICERO Academicus, 110. c.
Aurguria irriter dicitur, ibid.
Simulacrorum institutioni, & fabulosis de diis opinionibus indignatur, 110. c.
Ejus libri de Republica, 564. b.
Perierunt, 37. Not. d.
Ciceronis caedes, ejusque causa, 86. b.
Cilicium. In eo est recordatio peccatorum, 404. b.
CINCINNATI Dictatoris paupertas, 135. b.
CINNA Consul 83. c.
Bellum Urbis intulit, cam-

que vastavit, 51. a. & Nos. c. 83. c.
Peccandi licentia felix appellabatur, 144. d.
CIRCUM MAGA famosissima, 500. c.
Socios mutavit Ulyssis, 501. g.
Circensium spectaculum quid de causa Neptuno equestri a Romulo institutum, 44. b.
Not. f.
Unde Iudi isti Consulia dicit, ibid.
His solis primum utebantur Romani, 29. c.
Circumcisionis necessitas, unde, 440. b.
Circumcisio renovationem significat, 439. d. & regenerationem, 440. e.
Cur tempore nativitate Isaac imperata, ibid.
Cur toti familiae Abraham, ibid.
In Circumcisione nomen mutabatur, 439. c.
Circumitus temporum temporaliumque ad admittendi, 312. a. b. 319. a.
Civitas quid, 388. a.
Civitates duae, 379. c.
Una praedestinata est regnae eum Deo, altera cruciari cum diabolo, ibid.
Civitas Dei per praedictam ordinata ante perpetratum Adami peccatum, 361. c.
Utraque in primo homine per praedictam exorta, 326. b.
Diversis suis generationibus in historia Genesios distinguuntur, 387. d.
Earum excursus, 540. a.
Serie generationum Cain & Abel exprimitur, 396. b. 399. d. & per generationes Cain & Seth, 405. f.
Civitas utriusque mysterium in Cain & Seth, 397. d. 400. a. & seq. 405. b. & seq.
Utraque, pia & impia nunquam teris defuit, 425. f.
In omnibus gentibus licet tanta varietate inter se distinctis, non amplius quam duae civitates, 349. d.
Perplexae sunt in hoc saeculo, 30. f. & confusae iniquitate participant, 405. f.
Civitates duarum principum amores duo, 365. c. 378. d.
Utriusque civitatis discrimen, ibid. c.
Quantum ab invicem discrepant, 331. a.
Utrique bona & mala communia, sed usus diversus, 540. b.
Civitates terrene civis parit natura vitata, civitatis vero superae liberans gratia, 381. c.
Civitatem Dei esse habetur ex Scripturis, 271. c.
Hujus conditor Christus, 46. c.
Ejus origo, informatio, & beatitudo unde sit, 291. b.
Ex fide dignitur, vivit ex spe, 400. c. 405. b.
Ex Angelis & hominibus constat, 299. c. 244. a.
Hujus notitia evidenter in Abraham, 428. a.
Civitatis caelestis figura, 380. d. 387. b. 402. e.
In ea Dei voluntas lex est, 47. c. 244. a.
Civitas superna hic est peregrina, 380. c.
In sanctis populi Dei peregrinata est, & in omnibus aliis sacramento adumbrata, 418. a.
Dum peregrinatur in terra, leges & instituta nationum sequitur, quae religionem non impediunt, 562. b.
Pacem veram non habet in fide, 562. d.
Unde cum terrena pacem habeat, unde discordiam, 561. b. & seq.
Pacem terrenam referat ad caelestem, 562. c.
Civitates terrene exordium, 456. a.
In ea duae formae inveniuntur, 381. c.
Civitas impia apparere cepit a divisione linguarum, 425. d.
Blestiae nomine significatur, 587. b. 591. c.
Civitates terrene generationes terrenas usque in finem habitura est, 400. b.
Ejus bellum & pax, 382. b.
Victoriae ejus mortificare aut certe mortales, 382. b.
Prophetiae partim ad Civitatem caelestem, partim ad terrenam, partim ad utramque pertinent, 457. e.
Cives Dei spe beati in hac vita, 564. a.
Eorum languores & curatio, 382. c.
Cives patrie supernae fuerunt etiam in aliis gentibus a Judaeis, 530. d. e.
CLAUDIUS poeta a Christi nomine alienus, 142. c.
Claves Ecclesiae, 586. f.
CLIO, 37. f.
CLEOBOLUS Lindius unus e septem sapientibus, 507. f.
CLEOMBROTUS quare se precipitem dedit de muro, 21. c.
CLEOPHON, 37. f.
CLOACINA dea unde sic dicta, 93. c.
Not. f.
Hanc Tacitus dedicavit deam, 159. c.
CLUACINA nomen Veneti tributum, 93. Not. a.
Cluere id est purgare, ibid.
CLUENS Manlius proconsul de Gallograecis triumphat, 80. b.
CODRUS Atheniensium rex morte sua patriam liberavit, quomodo, 502. c.
ab his ut deus habitus, ibid.
Codri jurgia quid, ibid.
Cognitio Dei. Non parva ex parte intelligit & scit Dominum, qui intelligit etiam hoc a Domino sibi dari ut intelligat & sciat Dominum, 462. d.
Cognitio creaturae vesperam habet & mane, quomodo, 277. c. d.

IN SEPTIMUM TOMUM.

Coli dicuntur non tantum Deum, sed & homines, immo & alie creaturae, 238. b.
COLLATA dea collibus praefecta, 496. a.
COLLATINA dea collibus praefecta, 496. a.
COLLATINA maritus Lucretiae, 19. f.
Vide Tarquinius.
Collatio privatarum opum in usus publicos, 78. c.
Collina porta Romae, 100. b.
Coloni ab incolendo dicuntur, non ab agricultura, 238. c.
Comparatio. Non ex bonis singulis homines inter se comparandi sunt, sed universa consideranda sunt in unquoque, 447. c.
Complacencia sui, causa primi peccati, 375. f.
Concionantes, 81. c. 83. a.
Concordia salus populi, 570. d.
Sine justitia esse non potest, 48. f.
Quae harmonia a musificis dicitur in cantu, ea est in civitate concordia, 48. e.
CONCORDIA dea, 82. d. 106. b.
Concordiae ades facta in loco seditionis & caecorum, 82. c. 83. a.
Vanè Concordia ut dea habitata Romanis, ibid. d.
Concubinae aliquando dicuntur uxores, 446. a.
Concubinarum filii haereticos & carnales iudeos significant, ibid.
Concubitus etiam conjugalibus remoratur ab arbitris cubile quietis, 370. c.
Concupiscencia carnis adversus spiritum, est ex peccato primo, 688. a.
Praestat pugnare cum concupiscencia, quam pacem habere cum illis, 615. c.
f. Quo modo eis restititur, 24. c.
Ut absque culpa est in corpore dormientes concupiscencia inobediencia, ita & in corpore non consentientis, 24. d.
Concupiscencia, si non addatur ejus rei sit, in malo intelligitur, 356. a.
Confessi dicebantur qui Christianam fidem praeferebantur ut ad familiam Christi admitterentur, 30. e. Not. c.
Conformatio quae est unum ex bonis originalibus, quid sit, 688. f.
Confusio causa libido, 679. c.
Conjectores. Unde sit ut aliquando vera praedictant, 619. d.
Conjugia fratres inter & sorores primo necessaria, 397. d.
postea etiam apud paganos damnata, 398. c.
quare religio prohibita, 397. d.
Quare cum propinquis inire conjugia patres antiqui avertant, 341. a.
Non divina sed humana lege prohibita, 398. d.
quare prohibita sunt, ibid. g.
Detrahe amoreque terreni propter conjugalem copulam, non damnabiles, 647. g.
Hos exurit ignis tribulationis, orbis & c. ibid. 648. c.
In utraque civitate plures ab opere generandi abstinere, 402. b.
Ante diluvium nemo abstinuisset reperitur, ibid. e.
A conjugio abstinere an sit bonum, 402. b.
Conjurgas fidelis melior infidelis continentiae, 447. f.
Conjurati cum Catilina, perjuri, 66. e.
Conscientia testimonio virtus melior contenta est, 128. c.
CONSERTES dii in consilium Jovis adhibiti, 104. c.
Conservari a Deo qualibet creatura indiget, 324. b.
Constantia sanctorum, ignis respectu persecutorum, 589. g.
Constantiae seu immutabilitatis quid & quor, 356. d.
CONSTANTINO Imperatori quare tor proleperitates contulit Deus, 141. e.
Constantinopolis Romano imperio socia, & velut ipsius Romae filia, 141. f.
Consualia, Iudi Circenses unde sic dicti, 49. Not. f.
Consuetudinis veteris vis, 162. c. 636. c.
Virtutum non sit ex consuetudine minus voluntarium, 303. a.
Consoles a consulendo dicti, 127. a.
Romanum imperium brevi propagatur & auxerunt, ibid.
CONSUS deus qui praebet consilia, 97. c.
Consus Deus Neptunus aequitatis, 43. Not. f.
Contemplatio. Non iners vacatio, sed aut inquisitio aut inventio veritatis delectare debet, 563. c.
Nemo ab ea prohibetur, 563. d.
Otium sanctum quare caritas veritatis, ibid.
Continentia cum immunditie carnalium concupiscencia non cedit, & ipsum corpus sanctificatur, 17. f.
Conjugio praefertur, 447. f.
Contentium superbia quo pacto Deus aut punire aut prevenire, 26. b.
Contraria ad decorem universi pertinent, 28. f. g.
Cor (suum) habere ad semetipsum, est superbia; ad Deum, est obedientia, 365. b.
Cum ad Deum

fursum est, ejus est altare, 240. c.
Per cor caelo mundatur, 260. a.
CORAX rex Scyriorum, 496. a.
CORNELIUS Rufinus senatu pulsus, quod decem pondo argenti in vasis habere compertus est, 135. d.
Corona aurea in vitulino jecore ostensa Syllae inter sacrificandum, 53. f. 54. b.
Corpus terra, 462. f.
Corporis humani fabrica quam pulchra & admirabilis, 690. d.
In corporis conditione dignitas necessitati fuit praeterita, 691. c.
Corporis pulchritudo, magnitudo, fortitudo, bona communia bonis & malis, quare, 409. b.
In corpore pulchritudo quadam rationibus, 691. b.
Corpus servum est & hominibus cum belluis commune, 225. f.
Corpora terrena tanquam mali naturam Manichaei deserviant, 354. a.
Corpus sanctum sit usque sanctae voluntatis, 16. c.
Sanctitatem non auferit ei violentia libidinis alienae, 18. b.
Corpora iustorum, tanquam vasa & organa quibus ad opera bona Spiritus sancti usus est, 13. g.
Corporis castigatio, sacrificium est, 243. a.
Corporum resurrectio negata a Paganis, contra eos adfuit, 658. a.
Hanc mundus non receditur, 692. c.
Quo pacto corpora redintegrentur, 13. f.
Corpora sanctorum qualia post resurrectionem futura, 340. c. 348. f.
Sic erant spiritualia ut non nisi velint, possibilibus non necessitate vescantur, 342. b. d.
Corpora animalia & spiritalia quoniam sint, 342. c.
Quae differunt, 348. b.
Corpora animalia, id est animata, 347. c.
Corpus animalis, mortuum, & spiritale, quid, 343. b. & seq.
Corpus hominis quale erit in caelo, 692. b. 693. b. c.
Non obtulit felicitati animae, 694. a.
Corporum immortalitas post mortem, 104. a. & aeternitas, 265. f.
Haec absurda philosophis videbatur, 265. d. f.
Non impossibile esse ostenditur, 337. f.
In corpore semper vivere, Dei munus ingens secundum Platonem, 339. d.
Corpora terrena in caelo esse non posse, dogma philosophorum, 338. b. 674. d.
Refellitur, ibid. c.
Mirabilis est animos incorporeos terrenis corporibus illigari, quam corpora terrena caelestibus sublimari, 658. c. d.
Corpus an dolere possit, nec tamen mori, 618. f. 620. a.
Corporis Adami immortalitas ex ligno vitae, 341. a.
Corpora priorum hominum majora quam hujus temporis hominum, 388. c. 389. a.
Corporibus suis quidam homines utuntur ut volunt ad mirabiles effectus producendos, 375. b.
Corporum omne fugiendum Porphyrius dicit propter animae purificationem, 334. a.
Corporis bona si minuantur, bonam justitiam vitam omnino non minuunt, 17. f.
Corporis bona aut mala nolunt appellare Stoici, sed commoda aut incommoda & externa, 120. d. 221. c.
verborum certamen non examen rerum, 221. g.
Corpora quomodo sint in intellectu, 196. c.
Corporalia an solo corpore possunt videri, 698. f.
Corruptionem facere tenentur omnes, 10. c.
maxime Episcopi, 10. b. & qui praepositi sunt aliis, 9. c. 10. b.
Corruptio non solum ejus qui corrumpitur, sed & aliorum utilitati servit, 561. a.
Sine gratia intrinsecus operante non proficit, 384. b.
Ex cupiditate aut infirmitate neglecta, peccatum est, 9. a. c. f.
Qui eam negligit, jure cum male, agentibus temporaria flagellatur, ibid. b.
Aliquando ex consilio caritatis omittitur, ibid. c.
Corrigi parere, vitium est superborum, 265. c.
Cotem Tarquinius novaeula secuit, 252. f.
COTTA disputat in lib. Cicer. de natura Deorum, 121. g.
CRANAUS Ceoropis regis in regnum Atheniensium successor, 495. d.
CRASIDI duo pater & filius in conspectu mutuo maciati tempore victorie Mariane, 84. a.
Creationis opera non videri debent incredibilia, 326. a.
Argumenta quibus creatio naturarum in tempore impugnatur, 315. f.
Solvuntur, 316. d.
Res mundo novas facere, & mutabiles voluntatem non habere, Deo non est impossibile, 320. c. 321. a. c.
Creationis dierum numerus mysticus, 299. b.
In die septimo creationis, plenitudo & requies commendatur, 296. f.
Creatori nihil in creatura conternum, 315. c.
Creatorem nullorum vitiorum offensione vituperandus, & omnium naturarum consideratione laudandus, 304. c.
Creaturae quamvis nihil esse possint sine Deo,

non sunt quod ipse, 186. a.
In eis est ordo rationis, ordo utilitatis, & ordo justitiae, 284. a.
Creatura rationalis aut beata, aut misera, 227. d.
huc mortalitas, aut immortalitas, ibid.
Quam mirabilis & diversa creaturarum pulchritudo, 691. d.
Creaturae universae species non nisi opere Dei formatur, 323. b.
De creatura tria scienda, quis tam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, 288. a.
Creaturam nullam Deus conderet quam praeficeret futuram esse malam, nisi nosset quibus eam bonorum virtutibus commoderet, 285. c.
Creatura nulla secundum se ipsam vivere debet, 333. g.
Nullam licet colere cultu qui soli Deo debetur, 183. e.
Creaturam qui colit ritibus caelestibus & obsecrans, bis peccat in Deum, 183. f.
Creaturae indigentiae explenda non sufficit nisi Deus, 301. d.
In creatura vestigia Trinitatis, 294. f.
Creaturae & bene potest aurum & male, 406. c.
Creaturatum usus miserorum sunt damnatorumque solatia, non praemia beatorum, 692. a.
Credere. Vide Fides.
CREUSA Aeneae uxor, 502. f.
CRITAEUS rex Argivorum, 493. b.
CRITAEUS quintus rex Argivorum, 492. f.
Crimen. Satius est incertum de futuro crimine, quam certum de praesenti eligere, 24. b.
Crimine falso delectari, crimen est verum, 497. d.
CROCODILORUM litus, 216. h.
Cruceis signo cancer curatus, 456. f.
Cruciatu. Qui cruciatur, si inde nihil adquirat boni, dolet damnum salutis, 558. a.
Cubitum geometricum sex nostris aequivalet, 412. b.
Cultores veri Dei, dii, 239. b.
Cultus Dei unico verbo non potest exprimi, 238. a.
Cultus qui dicitur latra soli Deo debetur, 239. b. 240. b.
Cultus Deo debitus est vel alia nostra, seu nos ipsos religionis ritibus contere, 237. e.
Cumana colonia, Graeca erat, 66. a.
CUMAEA Sibylla multa de Christo cecinit, 506. b.
Ipsi tribuuntur carmina de Christo, nominamine Erythrae vulgata, ibid. a.
CUNYMA dea quae cunas infantum administrat, 93. c. 97. b.
Cupiditas quid, 354. f.
Cum non additur ejus rei sit, non nisi in malo potest intelligi, 356. a.
Nos facit Deo dissimiles, 231. b.
Frustrata vertitur in dolorem, 620. b.
Quiescendo frænatur, 386. c.
Cura a cura dicta videtur, 244. d.
CURIA TRIUM contra tres Horatios certamen, 68. e.
Curtiositatis poena, 629. d.
CURTIUS in abruptum terrae hiatus se precipitem dedit pro patria, 102. b. 134. e.
CURVUS, oppidum, 666. e.
Curvitanus ex mimo, a paralyti & c. cum baptizaretur, salvus effectus, 666. d.
Curem animalia quaedam ibi tantum movent ubi sentiunt, 375. a.
hoc non potest homo, ibid.
CYNICI Philosophi unde dicti sunt, & in quo a ceteris differant, 542. c.
Cynicorum habitus differentiam nullam facit in religione, 563. a.
Eorum turpido & impudentia, 371. b.
CYNOCEPHALUS unus ex numinibus Romanorum, 42. c.
Egypto Romanam venit, 66. f.
Cynocephali, 422. d.
CYPRIANUS martyr, 217. d.
CYRUS rex Persarum, 92. f.
Chaldaei etiam & Assyrii imperat, 508. a.
Quinquaginta milia Judaeorum ad instaurandum templum regredi fecit e Babylonia, ibid. a.

D

DEBATA fabula, 497. f.
DEMONUM definitio secundum Platonem, 204. f. & Apuleium, 224. d.
Obscientiam sic nominati, 233. c.
Aeternas temporum causas in Dei Sapientia non contentantur, 234. f.
Quomodo futura prospiciunt, ibid.
In cognitione futurorum sepe falluntur, ibid.
g.
Eorum scientia sine caritate, 233. f.
Demonum peccatum superbia, 187. b. 304. d.
Cur superbi sunt, 233. f.
Demones corpori, 203. e. Not. d. 289. g. 618. f.
Eorum corpus aeternitatem non habet, 226. f.
Eorum propter aetia corpora, neque propter superiora habitacula, hominibus antecellunt, 203. c. 204. a. 209. f.
Cur excellentia corporali voluit eos Deus antecellere hominibus,

INDEX

quibus vite bonitate sunt inferiores, 203. f. Vite bonitas in homine praefenda excellen- tia corporali demonum, 203. g. 109. f. Dae- mones passionibus agitantur, 209. d. Quare, ibid. f. 219. c. 223. c. 225. a. 219. Demones a luna & iustis ordinatos solum, passionibus agi- tari censuit Apuleius, 261. e. Quid de mori- bus eorum dixit, quid quod laudaret in eis in- venit, 201. c. 204. e. Demonum sedes in aere, 201. d. Vetus in congruo sibi carceri, 209. f. De spiritali paradiso ceciderunt, 363. c. Quenam eorum miseria, 301. a. 304. d. Etsi sunt incorporei, poena corporalis ignis possunt affligi, 631. b. c. quomodo, ibid. Nihil boni est esse aeternum, si sunt miseri, 205. a. Miseriores in corpore aeterno, quam homi- nes in mortali, 226. b. quare, ibid. c. Eorum miseria non esset aeterna, nisi esset magna ma- licia, 228. c. Eis aeterna hominum felicitas poena est, 28. d. Demonum desperatio, 204. c. Demones nomine deorum quidam appellatur, 217. f. A diis quidam distinxerunt, 118. f. Ab angelis distinguit Porphyrius, 246. b. Alios malos, alios bonos, hosque propter vitam aeternam colendos quidam censuerunt, 218. d. Quid de hoc sentiendum, 219. c. Quibus- dam persuaserunt se esse deos, quibusdam se deorum saltem internumos, 210. a. Dae- mones nuntios esse & interpretes deorum absur- dum esse fingere, 208. c. Aut immundi sunt, si miseri homini sit contaminari, aut diis me- liores, 210. d. 231. c. Sola corporum aeterni- tate, non animo diis similes, secundum Apa- leium, 227. a. & seq. Hoc quam sit absurdum, ibid. Hinc per eos ad deorum amicitias fru- stra homines ambiunt, ibid. d. Demon quomodo ab homine factus deus, 214. c. Demones est deos factos ab hominibus asserit Hermes, non dicit tamen internumos. Sic & intercessores, 214. d. Demones medios inter deos & homines quidam statuerunt, 218. f. Quatenus medi esse possunt inter utroque, 227. d. Medii deos inter & homines frustra sin- guntur, ut diis bonis homines commendentur, 206. d. 207. d. 208. f. 109. a. & illis concu- lientur, 219. a. Falsi sunt ac fallaces mediatores, 225. h. 229. c. 231. c. Eorum mediator nihil prodest homini, 229. c. 231. d. 231. d. 233. a. ad beatitudinem obtinendam, 236. c. Non solum non praebent viam ad Deum; sed ne via tenentur impediunt, 232. f. Communitatem habent cum diis & hominibus, 202. d. De- monis alicujus amicitia cuique utendum fen- tiebat Porphyrius, 246. b. Demonum tamen cavendam societatem alibi dixit, ibid. Demones se per miracula coli volunt, 252. c. Qua nocendi arte velint vel falsa de se crimi- na, vel vera narrari, 38. e. Negotium suum agunt, ut pro diis habeantur & colantur, 53. c. Demonum cultum declinare rudiori populo difficile fuit, 111. e. Hos omnino indignos honore divino, quidam dicere non aucti sunt, 210. Demones deos quidem negat Apuleius, sed cultum eorum a superiorum deorum reli- gione non separat, 210. c. Demones non con- tendi, 236. f. Neque propter ea quae in eis nunc sunt, neque si virtutem sapientiamque haberent, 105. c. Non esse colendos hinc evin- citur, quod nobiscum sunt passionibus simi- les, 205. g. Demonum cultus a principibus civitatum introductus, 111. d. In eorum cultu & invocatio quot absurda, quot sibi contra- ria, 247. d. & seq. Demonibus fecula exhibita, 34. e. Quare ludorum obsecrationibus & potiarum signamentis delectantur, 102. e. 203. d. A cultu demonum liberat nos sacrificium Christi, & donum Spiritus sancti. 112. c. Demones magicam artem homines edocuerunt, 624. f. Demonum animae evocatae, imaginio- busque & mysteriis inditae, 216. a. e. Quomo- do illi dicuntur, 624. f. Delectantur certis qui- busdam creaturis Dei, ibidem Demonibus tota civitas terrena subditur, 533. b. Non ali- quem vincunt nisi societate peccati, 257. c. Carnalium divisione pascuntur, 436. g. De- monum incursum patiuntur aliqui, 546. d. etiam ex parvulis baptizatis, 635. a. Non obest eis illa passio in hac aetate, ibid. Quare tales incursum permittit Deus, 686. c. Demonum iudificatio quomodo fit, 500. c. Mentis iniquas agitat oculo instinctu, 16. c. Possessio- nis cordis mortuum potissimum gloriantur, 625. a. Demones ejiuntur sancti exorcisando, non placando 257. b. Demones transfigurant se velut angelum lucis ad tentandos eos quos ita vel crudeli opus est, vel decipi iustum est, 553. a. Maximè possident corda mortalium,

cum se transfigurant in Angelos lucis, 625. a. Possidere non possunt nisi quos deciperint, 112. c. Minus forte deciperent, si otiosos ho- mines minimè reperirent, 64. c. Ad decipiend- um sunt vigilantissimi, 63. f. Maxima est eis fallendi cupiditas, 112. d. Eorum invidia et a homines, 58. d. Demones beneficiendo magis nocent, 214. f. In bonis & malis carnalibus non hoc possunt quod putatur, 59. a. Non operantur nisi quod Deus permiserit, 501. b. Naturas non creant, sed commutant. ibid. b. Demones quantum majorem eorum potestatem in haec imma vide- mus, tanto tenacius Mediatori inhaerendum, 500. f. Demonum potestas in homines ex alto iustoque Dei iudicio, 190. a. Nihil agunt in homines nisi quando & quantum permittuntur altè & secretè Dei providentià, 52. a. 214. g. Non possunt quod non finitur efficere, 190. a. Demonibus permissa potestas persecutionis excitandi, utilis Ecclesiae, 256. c. Demonum immunditiam, julleque impura detestari admonuit Plato, 203. a. Dum prohibita praecipua paucis tradunt, omnibus verò spe- ctacula turpia exhibent, deceptionis negotium implent, 56. a. 57. d. Demones invicem pugna- re visi sunt in planitie Campaniae, 4. c. Exem- plo suo velut divinam auctoritatem sceleribus praebere voluerunt, 54. d. Quomodo demo- nibus Christus innotuit, 224. a. Demones esse hominibus fieri putatur Platonici, 22. d. Demones in scripturis in malam par- tem accipiuntur, 233. c. & etiam à paganis, ibid. Demonum nomen omnes vel penè omnes exhorrent, 203. c. Tam detestabile est, ut à sanctis Angelis removere omnino debeat, 236. d. De demonibus varia inquit Porphyrius ab Aethiopiae Aegyptio, 247. d. Demonium. A demonio liberatur adolescens ad memoriam Martyrum Protasii & Gervasii, 667. c. Item virgo Hipponensis, cum se oleo perunxisset, ibid. f. Damnatio, mors secunda, 572. d. 579. f. 580. b. 587. c. In damnatione mors etiam secundum corpus esse dicitur, quare, 326. f. Damnatio impiorum, perditio ipsorum dicitur, 596. c. A damnatione quam peccatum originale meretur, nemo nisi misericordià & inderat gra- tia liberatur, 633. c. Qui in ea relinquuntur non habet quod queratur, ibid. d. Damnatorum miseria, privatio participationis Dei, 259. g. Quid agatur intus in gaudio Domini nescient, 604. d. Ignis inexstinguibilis, & vermis vivacissimus damnatorum, quomodo accipiendus, 604. f. Supplicium eorum incredibilis quam beatorum felicitas, 617. d. Circa damnatorum poenas var- rix sententia, 637. 638. Neminem novissimo iudicio damnandum quidam putant, propter intercessionem sanctorum, 637. f. reselluntur, 641. f. Liberationem ab aeterno supplicio quidam promittunt omnibus baptizatis etiam haereticis, 639. a. reselluntur, 645. d. Alii solis apud catholicos baptizatis quamvis malè vi- ventibus, 639. c. e. reselluntur, 646. 647. d. Alii catholicis omnibus in Ecclesia perseveran- tibus quamvis pessimè vixerint, 639. c. f. re- selluntur, 647. d. Alii omnibus qui cleemosy- nas fecerint, licet non mutarint mores, 640. a. reselluntur, 650. a. Quidam supplicia dam- natorum hominum cessatura putant, non verò demonum, 637. c. 638. f. Quomodo dama- natorum dolor non finitur, 572. f. Corpora ani- mata & viventia, in tormentis aeternis durare poterunt, quomodo, 618. c. Non absur- dè ramen cadavera dici possunt, 603. g. Quo- modo in damnatos miserationes suas non con- tinere Deus dici potest, 643. e. Quale bellum sustinebant, 572. c. Plures damnantur quam salvantur, 633. c. DANAES concubitus per imbrem aureum aper- tisse Jovem quid significat, 498. b. DANAEUS decimus rex Argivorum, 496. a. DANIEL quid & quo tempore propheta- vit, 516. d. & c. DARIUS rex Persarum, 508. b. DAVID quot annos regnavit, 503. b. Regnum ejus amplissimum, 456. f. In eo articulo qui- dam factus est & exordium juvenutis populi Dei, 454. c. Quo animo harmoniam musicam dilexit, 477. a. Quos Psalmos scripsit, ibid. David penitentia, 483. a. Promissiones ad David in filio, non in Salomone, sed in Chri- sto invenitur, 470. d. & c. DECIUS Imperator, persecutor Christiano- rum, 534. f. DECIUS, Pater & filius pro patria se devove-

IN SEPTIMUM TOMUM.

Auctor omnium eorum operum propter quam multos deos physiologi finxerunt, 185. c. Principium naturae, veritas doctrinae, felicitas vite, 198. b. 199. c. Naturam auctorem, intelligen- tia datur, amoris quo bene beatèque vivitur, inspirator, 291. d. Id annoverant Pla- tonicis, 194. f. Rerum creaturam effectorem, cog- noscendam lumen, agenda bonum, 198. b. 199. b. In eo & causa subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo vivendi, 193. f. Omnia creavit in tempore, immutabili ta- men, aeternoque consilio, 312. c. Dei opera carnalibus membris fuisse fabricata non cogi- tandum, 322. c. Quomodo administrat omnia quae creavit, 186. a. Deus si rebus effica- cem potentiam suam subtrahat, nec agere nec permanere possunt, 688. f. Quid agat in omni genere & operatione naturae, 688. b. Incommutabili consilio & voluntate operatur, 316. c. 317. a. Quod facit ex tempore, manente immutabilitate consilii sui facit, 275. b. Cum operatur non fit in ejus natura aliquid quod non antè fuerat, 316. f. Deus ita est artifex magnus in magnis, ut minor non sit in parvis, 288. f. Ita per ministros suos operatur, ut sint etiam ipsi cooperatores Dei, 420. d. Dei vacatio ab opere sine desidia, opusque sine labore, 316. f. Dei beneficia generalia & particularia erga homines, 186. c. Deus summum bonum, 198. a. 254. g. Deus solum bonum quo natura intelligibilis fit beata, 133. d. 301. a. c. 371. b. Ipse miser esse non potest, 301. b. Omnis appetitio est finis, 240. d. Numquam malè amari potest, 406. c. Deus etiam trius bonum simplex & in- commutabile, 279. e. quomodo, 280. a. In Deo esse nostrum non habebit mortem, nosse nostrum non habebit errorem, amare nostrum non habebit offensum, 294. g. Deus lumen mentium ad discenda omnia, 197. a. Quot modis videri possit à beatis, 699. d. Oculi cordis videbunt à beatis, 698. a. An vi- dendus sit oculis corporis, 697. c. 698. a. 699. a. b. Facies Dei visio ejus est manifesta, 696. d. Quomodo visibilem se praebuit Patribus, 250. c. Dei loquelam modis ineffabilibus audiunt Angeli, & ad homines de- ferunt, 251. d. Quomodo Angelis loquuntur, 420. g. & hominibus, 273. a. 421. a. Quo modo cum primis hominibus loquebatur, 384. d. Deus unus solus colendus, 561. g. Hoc Varro docuit, 111. f. Eius hinc probatur, quod inter deos munera ejus habeatur, 106. d. Non solum propter aeterna, sed etiam propter tem- poralia beneficia colendus, 250. f. Deus ille solus colendus est ab hominibus, qui potest eos facere felices, 113. d. Quibus moribus colen- dus, 568. d. Deo vero tantum sacrificandum est, 569. d. Deo illi sacrificiis servandum, cuius nos ipsi colere cultu turpi & scelerato nefarium est, 183. e. Deo vero debet à paganis maxima injuria quod eum cum diis falsis cole- rent, 108. c. Deus verus est qui Christiani fuisse- runt, 565. f. Deus semper Dominum fuisse non audeat dicere Augustinus, 313. b. 315. a. Deum perhorrescent nomina Paganorum, 657. f. 692. c. Dei inimici dicuntur qui non natu- rā, sed vitiiis ejus imperio adversantur, 302. d. Inquisitio de Deo purgat, imitatio deificat affectionem, 568. f. Deo propinquat homo similitudine, ab eo recedit dissimilitudine, 232. b. Tanto anima est dissimilior, quanto rerum temporalium cupidior, 322. b. Ad Dei cogni- tionem quomodo devenire Platonici, 195. f. Haec sapientibus viris cum se à corpore remo- vissent, interdum intermicat, 230. f. Deum sic laudavit Porphyrius, ut & Deum patrem, & regem vocaret, 692. f. Deus deorum quomo- do, 271. f. Dei veri participatione, non sua veri- tate fit sunt, dii creati, 365. f. Dii animalia secundum Platonem, 204. f. Deos ex igne esse Heraclitus, ex numeris Pythago- ras, ex atomis Epicurus credidit, 190. g. Ana- ximenes ex aere, 291. d. Secundum Platonem in caelestibus corporibus sunt inclusi, 693. c. Deorum tria genera, 107. f. Ordine tres, 42. a. Not. f. Deorum distinctio secundum Labeonem, 82. d. Dii certi atque in- certi, 66. f. Quidam caelebes, quidam juncti matrimonio & c. 160. c. Alii naturales, alii ab hominibus instituti, 112. c. Deos alios à sum- mo Deo factos, alios ab hominibus Trimegi- stus dicit, 210. c. Ab uno Deo factos sensit Plato, 145. d. A summo Deo facti immorta-

lia corpora habent, 335. f. 337. d. & hoc ma- gnum beneficium est secundum Platonem, ibid. resellitur, 336. a. Secundum Plat. natu- rā suā non immortales, sed voluntate Dei immortalis, 693. c. Deos fieri ab hominibus dicitur, cum spiritus invisibiles simulacris per artem quamdam copulantur, 210. d. 212. d. 214. c. Hujus artis causae error, incredulitas, & c. 213. b. Dii pro anima est demon, pro corpore simulacrum, 216. f. Facilius homo desinit esse homo, quam ut dii esse possint quos fecit homo, 211. c. Ab hominibus dif- ferunt, loco, aeternitate, beatitudine, 227. a. & seq. Deos passionibus esse subditos nolebant Stoici, 223. c. 224. b. 225. a. quare, 205. f. Superiores à perturbationum labe discrevit Apa- leius, 261. c. subjecit Porphyrius, ibid. d. f. idque per theurgicam fieri asserit, 246. c. Deorum discordia, 157. b. Ab iis litigia vel judicia aliena esse voluit Varro, 495. a. Con- trariorum studiorum certamina, partes esse demonum non deorum voluit Stoici, 223. f. 224. a. Dii selecti, 104. f. 162. c. 163. a. Unde sic ap- pellantur, 165. a. De deorum selectione ratio nulla est, 163. c. & seq. Selecti nobilitate crimi- num, non dignitate virtutum, 187. b. Magis innotuere propter sua opprobria, quam ceteri, 183. b. Selecti magis ad injurias quam ad honores, 165. g. Selectorum vix ullus qui non infametur deorum verò inferiorum vix ullus qui infametur, 166. a. Deos selectos hunc esse mundum voluit, 174. f. Magis homines fuisse credibile est, 183. b. Deos & bonos esse & malos, quidam opinati sunt, 217. f. quidam tantum bonos, ibid. & 210. a. sicut & Plato, 100. f. 201. d. Omnes bonos beatosque credi voluit Apuleius, 225. a. Deos bonos, nos sanctos Angelos vocamus, 214. g. & forte vocantur Platonici, 235. b. 236. f. Deos à demonibus diligenter discre- vit Apuleius, 203. b. Deorum nomen commune Angelis & homini- bus, 235. b. Dii, spiritus immundi, 187. a. Et fallacissimi demones, 87. f. 107. a. 108. b. Rarissimum nomen demonum nuncupati sunt, 217. f. Homines aliquando fuisse credibiles, 175. f. 215. c. 216. d. e. Euhemerus hoc conscripsit, 173. g. & Aegyptiorum sacrorum antistes Alexandro patefecit, 194. d. Mortui aliquot vana superstitio- nis Graecorum in deorum numerum relati, 493. b. Temporibus Caesarum nemo in deos referrebat errando, sed adulando, 507. a. Posteriora tempora est mortuos homines deos non instituerunt, institutos tamen ut deos colere non desisterunt, 507. b. Error in consensu diis, 212. d. e. Non tot fingendi, quot sunt in mundo opera unius veri Dei, 183. f. An sint quasi virtutes, vel membra, vel partes Jovis, 97. e. Multos deos rebus hu- manis conciliandos esse pagani crediderunt, 561. f. Ipsa exstantes est in multa nomina li- bido vesana, 178. b. Deorum deorumque turba innumera non requiritur, cum virtus adeat & felicitas, 102. d. 104. & seq. Deum unum aliquando res plures faciunt pagani, aliquan- do rem unam plures deos, 174. g. Deos omnes ad mundum referre, frustra conatur, 184. b. f. 186. a. Quidquid ad mundum pertinetque ejus physiologi retulerunt, ad Deum verum referri debet, 185. a. Deorum officia securitati imitica, quam divinae consonant dignita- ti, 156. d. Deorum multitudinem qua ratione Varro invenit, 158. d. Popularem de diis per- suasionem reprobat Varro, 111. c. Opini- ones ejus de diis ambigunt, 175. b. Deos masculos caelo, feminas terre tribuit, postea confundit, 184. c. Diis secundum Platonem promittit Deos aeternam in corporibus caelestibus permanens, 693. c. Deorum simulacra ad quid excoGITATA, 166. d. Quo tempore constituta, 507. b. Deos sine simulacris plures annos centum & septuaginta coluerunt Romani, 111. g. Not. b. Catidus sine simulacris observari docuit Varro, 166. f. Qui sibi effingebant, deos à demonibus possi- bantur, 213. c. f. Deum nullum miseri homi- mini, aut ex hac adrestitutione contamina- ri, aut ex hac adrestitutione contaminari, 693. c. Libentius demonibus, quam homini- bus miseri, absurdum est asserere, 270. g. Deos demonibus indigere nuntis & interpre- tibus absurdum dicit, 208. c. Deorum cultus, institutum demonum, 149. c. 156. c. f. Ne- gotium suum agunt demones ut pro diis ha- beantur & colantur, 53. c. Deorum multorum

INDEX

Homini tanti invidi, quia ipse ceciderat, 363. c. & superbus est, ibid. Cur serpente elegit ad tentandum Evam, 363. d. Includitur in cordibus eorum qui oderunt Christianos, 384. d. Excluditur à credentibus, plus cepit impios possidere, 382. b. Diabolum alligare, est potestatem ejus à seducendis & possidendis hominibus cohibere, 381. d. 383. c. Ligatus est ut non seducat gentes ex quibus constat Ecclesia, 382. d. 383. b. Eius solutio quando futura est, 383. f. Quare permittitur, ibid. Tribus annis & sex mensibus seviturus est adversus Ecclesiam in novissimis temporibus, 383. f. Quò sevitior erit ejus persecutio ultimis temporibus, eò fortior Christianorum patientia, 384. a. e. Diaboli tentationes ad utilitatem sanctorum convertit Deus, 185. c. Eius phantasmata ad irretiendas animas, 247. c. Diabolum aliquando salvandum censuit Origenes, 617. b. 640. f. Quare pro eo Ecclesia nunc non orat, 642. a. b. Diabolus mortis & inferni nomine significatur, 393. d. Dialectica sollicitudo disputandi à Stoicis vehementer amata, 196. f. DIANA germana Apollinis, & Luna, & viam præres habetur, 174. c. quare virgo dicitur, ibid. Dictator in extremis tantum periculis creabatur, 75. d. Dictatura major honore, quam Consulatus, 135. b. Dies ponitur pro tempore in Scriptura sacra, 573. c. Dies primos creationis mundi impossibile est cogitare, quanto magis dicere, 277. a. Quomodo sex primorum distinctio invenitur, ibid. c. Dies in prioribus temporibus viginti quatuor horarum fuit, ut nunc est, 394. g. Diei electio ad uxorem ducendam, ad plantandum vel ferendum, stulta, 119. f. Dies intercalares, 391. d. Diuturnum nihil est, in quo est aliquid extremum, 310. c. DIOSPATER deus qui partum perducit ad diem, 97. a. Vide Dis pater. Dilectio ab amore non distinguitur, 355. c. e. f. In duobus preceptis dilectionis, tria invenit homo quæ diligat, Deum, proximum, & se ipsum, 559. b. Dilectio proximi à dilectione sui regulatur, 20. c. Diluvium Ogygii, 493. e. f. Deucalionis, 495. d. Universale, temporibus Noë, 493. c. An istius aliqui scriptores meminere, ibid. c. Noë. Quoto ab Adam anno contigit, 402. g. Cur hoc potius quam alio tempore contigit, 409. c. Nullus filiorum Seth eo perit, 409. c. Ad memoriam diluvii revocandam, sacra diis factis instituta sunt à regibus Græciæ, 496. c. Objectiones contra diluvium solvuntur, 410. d. c. f. Vide Arca. DIOCLETIANUS Christianorum persecutor, 334. f. DIOGENES Apolloniæ Anaximenes auditor, quæ rerum principia agnovit, 191. d. DIOGENES Cynici turpido & impudentia, 371. c. DIOMEDIS deus factus à Græcis, 499. g. 501. c. Diomedæarum volucrum transformatio, ibid. Græcigenis blandiuntur, alienigenas persequuntur, ibid. b. DIOMEDA insula, 500. a. DION Neapolitis nobilis mathematicus, 627. g. DIONYSIUS s'idem qui Liber pater dicitur est, 496. c. DIS pater, 97. a. 174. d. 179. d. 184. c. Vide Orcus, Pluto. Discere litteras vel artificia quàm pœnale sit pueris, 634. c. Ab adversario mota questio, discendi existit occasio, 415. b. Difficiorum causa, 488. d. DISCORDIA dea, 82. c. bellum Trojanum excitavit, ibid. Divinatio, per sanguinem, 188. d. per aquam, ibid. c. Demonibus cura est animos hominum noxiæ hujus curiositatis rebus implicare, 629. d. In civitatibus gentium prohibita antea adventum Christi, 188. e. De divinationibus variae questiones à Porphyrio motæ, 247. f. Divinitas cur querenda, 161. c. Non esse in theologia civili, constat, 162. d. Divina munera quare inter deos colebant pagani, 106. a. resellantur rationes eorum, ibid. d. Divites quinam dicendi, 172. a. Divites cupidi, & pauperes tranquillæ collatio, 90. b. Flamma quæ cruciatur dives epulo, erat spiritalis, 631. f. Divitiæ aliud sunt, aliud pecunia, 172. a. Divi-

tiarum cupiditas, corporis & animi enervatio, 128. a. In divitiis cupiditas reprehenditur, non facultas, 11. a. 12. a. Qui torqueri quàm divitiis proderet maluit, boni Christiani non sunt, 11. f. Divitiæ felicem hominem non faciunt, 133. d. Christi pauperibus erogandæ, ibid. c. Ubinam tunc collocantur, 11. b. Quare mammona iniquitatis dicitur, 653. b. Divitiæ Christianorum quæ, 10. d. c. Doctrina Christiana morum corruptionem damnat, 46. e. 55. c. Dolor duplex, carnis scilicet & animæ, 367. c. Dolor carnis, offensus est animæ ex carne, & quædam ab ejus passione diffusio, ibid. c. 619. c. Hunc non precedit ullus quasi metus carnis, 367. f. nec semper sequitur interitus, 618. f. c. Inducium est vitæ, non argumentum mortis, 620. c. Quare occidit, 619. b. Dolor animæ tristitia nuncupatur, 367. c. Est diffusio ab his rebus quæ nobis nolentibus acciderunt, ibid. Tristitia hanc præcedit metus, qui non est in carne, ibid. Dolor esse potest, ubi potest esse cupiditas, 620. b. Est testimonium boni adempti, & boni relictæ, 517. g. Sicut lactia deserti boni in peccato testis est male voluntatis, ita dolor amissi boni in supplicio testis est naturæ bonæ, 558. b. Conveniens in justis dolo in supplicio, quàm lætatur est in delicto, ibid. a. Omnino non dolere, immanitatis in animo, stuporis in corpore indicium est, 360. a. 361. c. Dolor de amissione rerum quibus fruendo homo lætatur, ignis per quem salvas erit, 648. a. c. 649. f. Dolor qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores impiorum, prodest dolentibus, quare, 534. c. Quod sine illi-cientis amore non habuit homo, sine urente dolore non perdit, 648. c. Dolor hujus vitæ transiit, alterius vero non finitur, 572. f. DOMIDUCUS deus, 357. c. Dominandi libido perniciosa, 69. d. vastat corda mortalium, 560. c. A quo tempore maxime cepit, 69. d. Dominari quisquis appetit sine cupiditate gloriæ, per aperta scelera plerumque quærit obtinere quod diligit, 135. c. Sicut prodest humilitas servientibus, ita nocet superbia dominantibus, 560. c. Magis debent patres quod dominantur, quàm servi tolerare quod servantur, 560. f. Dominatio in Romanorum laudibus posita, 127. f. DOMITIANUS crudelissimus, 338. f. 334. f. DOMITIUS deus, 157. c. Domus pro civitate ponitur, 401. c. M. Drusus, 83. b. Dualis numerus à Græcis & Hebræis usurpatur, 605. g. Dubitare. De quibusnam rebus licet dubitare, 562. f. Duodenarius numerus pro universitate ponitur, 577. d. DUS II demones quidam, sic à Gallis nuncupati, 407. a. E

ECCLESIA Jerusalem nova, descendens de celo, quomodo, 594. d. Stola Christi, 452. c. Quare dicta Regina, 479. b. Civitas Regis magni, Sion, Jerusalem, ibid. Est paradiſus, 341. f. Civitas Dei, 335. d. 510. b. Regnum ejus, 585. d. Nec tamen omnes qui sunt in Ecclesia regnant cum Christo, 586. b. Tres gradus viventium in Ecclesia, 25. f. Intra Ecclesiam falsi Christiani, & inter impios Ecclesiæ filii, 30. c. In ea mali cum bonis miscntur, 331. f. c. Ex omnibus gentibus congreganda prædicitur, 509. a. 510. g. 511. c. 516. 517. Prædictiones Prophetarum de Ecclesia, 509. c. f. An à diluvio usque ad Abraham fuerit interrupta, 433. d. Ecclesia ubique est, 530. a. Totum cum suo capite corpus, unus est Christus, 463. f. In ea Sacerdotes & Levitæ, 603. c. Ecclesia universale sacrificium per sacerdotem magnum, 243. d. f. Quod dicitur sacrificium se ipsam per Christum dicit offerre, 256. b. Ecclesiæ nunquam deest persecutio, 533. f. 534. d. Persecutiones decem numerantur, ibid. f. An ab his decem, usque ad undecimam quæ erit ab Antichristo, nullam aliam persecutionem passura est, ibid. Persecutiones Ecclesiæ, plagis Aegypti non sunt significatæ, 534. g. Ecclesiæ persecutio novissima, quæ, 189. a. Hujus tempore Ecclesia erit ubique diffusa, ibid. Ecclesiæ rebus prosperis consolatio, ut non frangatur adversis, & rebus adversis exercitatio, ut non corrumpatur prosperis, procu-

racur, 533. e. Timoribus, dolentibus, laboribus, & tentationum periculis eruditur, 532. a. Ejus patientiam exercere tyranni, sapientiam quàm divitiis proderet maluit, boni Christiani non sunt, 11. f. Divitiæ felicem hominem non faciunt, 133. d. Christi pauperibus erogandæ, ibid. c. Ubinam tunc collocantur, 11. b. Quare mammona iniquitatis dicitur, 653. b. Divitiæ Christianorum quæ, 10. d. c. Doctrina Christiana morum corruptionem damnat, 46. e. 55. c. Dolor duplex, carnis scilicet & animæ, 367. c. Dolor carnis, offensus est animæ ex carne, & quædam ab ejus passione diffusio, ibid. c. 619. c. Hunc non precedit ullus quasi metus carnis, 367. f. nec semper sequitur interitus, 618. f. c. Inducium est vitæ, non argumentum mortis, 620. c. Quare occidit, 619. b. Dolor animæ tristitia nuncupatur, 367. c. Est diffusio ab his rebus quæ nobis nolentibus acciderunt, ibid. Tristitia hanc præcedit metus, qui non est in carne, ibid. Dolor esse potest, ubi potest esse cupiditas, 620. b. Est testimonium boni adempti, & boni relictæ, 517. g. Sicut lactia deserti boni in peccato testis est male voluntatis, ita dolor amissi boni in supplicio testis est naturæ bonæ, 558. b. Conveniens in justis dolo in supplicio, quàm lætatur est in delicto, ibid. a. Omnino non dolere, immanitatis in animo, stuporis in corpore indicium est, 360. a. 361. c. Dolor de amissione rerum quibus fruendo homo lætatur, ignis per quem salvas erit, 648. a. c. 649. f. Dolor qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores impiorum, prodest dolentibus, quare, 534. c. Quod sine illi-cientis amore non habuit homo, sine urente dolore non perdit, 648. c. Dolor hujus vitæ transiit, alterius vero non finitur, 572. f. DOMIDUCUS deus, 357. c. Dominandi libido perniciosa, 69. d. vastat corda mortalium, 560. c. A quo tempore maxime cepit, 69. d. Dominari quisquis appetit sine cupiditate gloriæ, per aperta scelera plerumque quærit obtinere quod diligit, 135. c. Sicut prodest humilitas servientibus, ita nocet superbia dominantibus, 560. c. Magis debent patres quod dominantur, quàm servi tolerare quod servantur, 560. f. Dominatio in Romanorum laudibus posita, 127. f. DOMITIANUS crudelissimus, 338. f. 334. f. DOMITIUS deus, 157. c. Domus pro civitate ponitur, 401. c. M. Drusus, 83. b. Dualis numerus à Græcis & Hebræis usurpatur, 605. g. Dubitare. De quibusnam rebus licet dubitare, 562. f. Duodenarius numerus pro universitate ponitur, 577. d. DUS II demones quidam, sic à Gallis nuncupati, 407. a. E

Es a it quàm dispar moribus à Jacob, 117. c. ES DRAS magis rerum getarum scriptor est habitus, quàm propheta, 519. b. Quo tempore scriptus, ibid. Quodammodo de Christo prophetavit, ibid. Esse homo est, & se esse novit, & id esse ac nosse diligit, in his tribus non fallitur homo, 292. c. Nemo est qui non velit esse, 292. g. 293. a. immo sensibilia & insensibilia appetunt esse, & illud conservare, ibid. Essentia quid, 302. b. Nulla est contraria Deo, 302. c. Essentiarum gradus ordinati à Deo, 302. b. ESTHER. Quo tempore liber Esther scriptus, 519. b. ETHYRIA. Bellum grave Romanorum cum Ethyria, 45. c. Evangelium Virga virtutis Christi, 480. b. Evangelii prædicatione per passionem prædicantur clarior & potentior facta est, 532. g. Evangelii secundum Johannem initium Platonius quidam aureis litteris scribendum dicebat, 265. c. Eucharistia figurata in pane & vino à Melchisedech Abraham propositis, 455. a. Eucharistia Sacrificium, 569. f. & Sacramentum, 452. e. 646. a. Christi corpus manducare re vera, & non sacramentum tenus, quid sit, 646. g. Soli illi manducant qui sunt in compage membrorum ejus, ibid. a. Illud manducant heretici sacramentum solo, Catholici re ipsa, 639. c. EUCHEARIUS presbyter per memoriam S. Stephani à calculo sanatus, 668. c. Idem postea opulentiæ memorat Martyris suscitatus est, ibid. EUDAMONES, 226. f. Non possunt esse medii deos inter & homines, 228. c. EUDOXUS astrologus, 435. c. EUGENIUS tyrannus Maximii successor à Theodosio victus, 142. d. EUHEMERUS sacram historiam scripsit, 183. b. Deos homines fuisse mortales concripsit, 353. g. EYODIENSIS episcopus, 670. d. EUROPA rapta à Xantho Cretenſium rege, 496. c. EUROPS secundus rex Sicyoniorum, 489. f. EURECA, 238. c. EUSEBIUS Chronica, 432. b. 493. f. 512. a. Sententia ejus de tempore quo promissiones Abraham factæ sunt, 431. g. EUTYCHIANUS consul, 338. e. Excommunicatio. Per præsentiam, aut per malam conscientiam à Christi corpore separati, 586. g. Excusatio in peccatis manifestis, est superbia damnabilior, 366. c. Excedat locus de quo episcopus loquebatur ad populum, 672. c. Exemplis magis movent quàm præceptis, 36. f. 37. b. Exemplis ratio antependa, 22. a. Experiendi assiduitas paulatim subtrahit admirationis incantamentum, 622. g. Exsequiæ magis sunt vivorum solatia, quàm subsidia mortuorum, 13. d. EZECHIAS optimus & piissimus rex, regnavit Romuli temporibus, 504. c. EZECHIEL, quid & quo tempore prophetavit, 516. d. F

FAUSTULUS pastor, maritus nutricis Romuli & Remi, 504. a. FAUSTUS negabat esse quidquam in libris Hebræorum de Christo prophetatum, 410. f. FEBRUARIA dea, 42. c. 66. f. 99. f. Romæ templum ei constitutum, 82. c. FEBRUARIUS mensis unde nomen accepit, 168. b. deo termino dedicatus est, ibid. Fecunditas homini donata, non est ablata post peccatum, 688. c. Non est tamen qualis fuisse, si nemo peccasset, ibid. g. FELICITAS dea, 100. f. Si dea est, ipsa una colenda debuit, 104. a. 105. d. Erraverunt Romani qui ram sero eam colerunt, 104. b. c. f. Felicitas primus ei constituit Lucullus, ibid. Felicitas non dea sed munus dei, 105. f. 113. d. 161. c. Non ca colenda, sed Deus, 105. f. Felicitas temporalis gentium occultæ Dei providentiæ tribuenda, non deorum favori, 52. f. Felicitas terrena, nec mala putanda est, nec etiam magni faciendæ, 53. a. Plerumque datur & malis, 518. c. Per Christum non terrenam carnalemque felicitatem, sed celestem ac spiritalem expectandam esse intelligebant spiritales Judæi, 475. c. Felicitas vera, 319. f. quanta erit, 699. f. Est plenitudo omnium rerum optandarum, 113. d. participatio Dei, 126. a. A solo vero Deo potest conferri, 52. d. Hanc non dat Deus, nisi bonis, 112. g. Felicitas primorum hominum ante peccatum, 376. d. Felicitas impiorum, somnium, 259. d. Felicitatem inter & fortunam bonam quodnam sit discrimen, 101. b. Feminam heredem facere lex Voconia vetuit, 80. d. Feminæ publicis consultationibus intererant Athenis, sed postea expellæ sunt, quare? 494. c. Feminarum in masculinum sexum conversio, 87. b. Fercula diis exhibitæ, 34. c. FESSONIA dea, 103. c. Ficus Aegyptiæ lignum non natat in aquis, 623. a. Fides ex Scripturis canonicis concepta est, 562. f. Primum & maximum ejus officium est ut in verum Deum credatur, 101. g. Fides tunc est, quando expectatur in spe, quod in re nondum videtur, 328. a. Fides in Christum, iter ad Deum, 273. d. Necessaria ad pietatem vivendum, 530. f. & ad beatitudinem obtinendam, quomodo, 545. e. Fides in Christum, ante & post ejus adventum, eadem, 530. f. Gentium fides prædicta in Scriptura, 308. c. 309. f. Modus quo mundus creditur, si consideretur, incrementum rebus quæ creditur, invenitur, 659. d. Quisquis adhuc prodigia inquirat ut credat, magnum est ille prodigium, 663. a. Fidei Christianæ constantia, 562. g. Fides Reguli & Sagantinorum, 79. b. 662. b. FIDES dea credita est, templumque habuit & altare, 101. g. Feliam unicam heredem facere lex Voconia vetuit, 80. d. Feliorum procreatio, Dei beneficium, 381. f. Ad gloriam conubii, non ad pœnam peccati pertinet, 372. a. Filii qui primi commemorantur in generatione primorum hominum, non sunt primogeniti, 395. f. 396. d. 397. a. 403. b. FIMBRIA vir purissimus, Marii partes contra Syllam secutus est, 63. a. c. Ilium crudeliter evertit, ibid. In domo sua trucidatur, 84. a. Finis boni quid sit, 192. d. Fines boni & mali nostri, quinam sint, 339. c. Aut in animo, aut in corpore, aut in utroque simul positi sunt, 540. c. Circa eos, ducentas octoginta sectas, Varro numeravit, 540. c. Fingere mendacio simulante aliquid componere significat, 345. c. FLACCIANUS proconsole, 504. g. Flamen sacerdos dignitatis excellentis apud Romanos, 43. b. Flamens tres tantum apud Romanos, Dialis, Martialis, Quirinalis, ibid. FLORA dea præfædit frumentis florentibus, 94. b. Floræ ludi turpissimi, 57. a. FLORENTIUS sator, unde vestimentum emerit, miraculo obtinuit, 668. a. Fons apud Garamantas frigidus diebus, fervidus noctibus, 622. g. 626. a. Alius in Epito in quo faces accense extinguuntur, & extinctæ accedunt, ibid. b. f. FORCULUS deus fortibus præfæctus, 94. d. 133. f. Fortitudinis officia, 547. d. 548. c. Quanto acrior impetus belli, tanto major gloria non cedendi, 590. f. Fortitudo non est se ipsum

occidere, 548. e. Fortitudinis pagana exemplum, 102. b. Fortitudo militum Christi, adversus diabolum, 584. a. 385. b. Fortuita quæ sunt, 114. d. FORTUNA dea à fortuitis quibus præfert nomen habet, 97. b. 101. b. Immeritò ut dea colitur, 101. b. Qua ratione putatur dea, cum mala esse possit, 100. g. Temere sua cuique dona conferit, 165. b. c. Fortunæ muliebres simulacrum astutiæ demonum locutum, 101. d. Fortuna barbara, quæ adultos barbâ induit, 97. c. FRUCTUS dea, 103. a. Frui quid sit, 291. f. Frui usibus, quo sensu dicitur, ibid. g. Fugalia festa, 35. g. FULGOR dea vidua, 160. c. Fulmina nocturna Summano deo, diatna Jovi tribuebantur, 105. e. M. FULVIUS consularis occisus cum liberis in seditione Gracchorum, 82. c. Funeris cura laudabilis, 13. g. Funebris pompæ magis sunt vivorum solatia, quàm subsidia mortuorum, 13. d. FURIUS Camillus vide, Camillus. Fuffalense territorium, 666. f. Futurorum scientiam Cicero negavit, 121. c. quare, 122. b. Futura credendi quenam sit ratio, 627. h. G

GADES insula Hispaniæ, 130. a. Gallinarum in masculinum sexum conversio, 87. b. Galli dicti sacerdotes Berecynthiæ à Gallo fluvio, 36. c. Not. g. Abscissi erant, 154. f. 180. d. 181. a. b. Hæc abscisio impugnatur, 181. b. c. A populi stipem posscebant, 182. b. Not. f. GALLORUM irruptio in Urbem, 85. c. Camillus patriam à Gallis vindicavit, 44. c. GALLORUM, Galatæ, id est Galli qui Asiam incolebant, 80. b. Not. b. GANIMEDIS fabula, 106. f. 498. a. Garganus mons, 100. a. GAUDENTIUS comes Imperatoris Honorii, 339. a. Gaudere. Sola spe gaudent Sancti, quando sanum gaudent, 532. a. GELIUS presbyter, 664. f. Geminorum quorundam similis dissimilitudine valitudo, qui tribui debet, 115. f. c. Eorum actus quodammodo diversi, sicut & mores, 116. c. g. Geminus duo ægrotantes agnovit Hippocrates, 117. f. Genes. Quis scopus scriptoris historiarum Genesios, 395. f. 396. g. 401. f. 403. b. Genethliaci, 695. b. Genitilibus membris usuri fuerant primi parentes, sicut ceteris membris, ad arbitrium voluntatis in non peccantem, 374. f. 376. f. Vide Libido. GENTUS deus, à generando dictus, 172. c. Genes per linguas divise sunt, 419. g. Gentium numerus multo amplius auctus est, quàm linguarum, 421. c. Genes septuaginta duæ ex filiis Noë ortæ sunt, 418. c. 421. c. De numero gentium difficultas solvitur, 427. b. Gentium vocatio & conversio prædicta, 509. c. 510. a. 433. e. 514. a. 515. g. In Isaac figurata, 439. d. Genes per prædicationem Evangelii, spolia Israëliitarum factæ sunt, 615. a. b. GERASII Martyris corpus reperit Mediolani ab Ambrosio, 665. f. Cecus tunc illuminatus, ibid. Gensulia pars Africæ, 72. Not. c. Gigantes, proceræ magnitudinis homines, 62. a. 388. g. Gigantum tempus, 407. c. c. f. g. Gigantes plures antè, quàm post diluvium, 409. a. Quare à Deo creati, ibid. b. Gigantea femina Romæ nata tempore Augustini, 407. d. Gladius in bono potest accipi, 602. c. Gloria humana quid, 128. d. Glorie cupiditas & cupiditas dominationis, quid inter se differant, 136. b. Glorie cupiditas, fidei inimica, 130. e. dilectio justitiæ superanda, ibid. Tanto quique est Deo similior, quanto est glorie cupiditate mundior, ibid. Gloriam contemneret magna virtus est, virtutes habent, 136. d. Via ad gloriam, virtus, 128. e. Vide Laus. Gloriam humanam non quaerunt Apostoli, Gloriam humanam non quaerunt judicia, 138. b. Ea sapientes videntur, & sibi placent, 138. b. Ea putatur gloria vanitatis, nullis cedere virtutibus veritatis, 144. f. Glorie ingens cupiditas in Romanis, 126. g. Gloria humana, merces

INDEX

rus est tempore adventus sui, non morituri sunt, 599. b. 601. a. In iudicio Domini futurus est testis, 611. c. Libri veteris & novi Testamenti cum libro vite aperientur, 592. a. Non deuntur, facta resurrectione, quibus misericordia impetratur ut non mittantur in ignem eternum, 642. f. In iudicio quemdam quorundam purgatorie poene futuz, 609. d. Iudicium. Quaedam Scripturae testimonio quae de iudicio esse videntur, ad alia pertinent, 177. f. Nihil hic sine iudicio Dei agitur, 574. c. Deus & nunc iudicat, & ab initio generis humani iudicavit, 573. d. 598. f. Non solum universaliter de genere demonum atque hominum iudicat Deus, sed & de singulorum operibus, 573. c. Et si nemo peccasset, non sine iudicio creatura beatitudine a Deo donaretur, ibid. Iudex. Ad officium iudicis exercendum pertinet humana societas, 550. f. Iudex ut veram huius vite miseriam agnoscere debet, necessitate indaganda veritatis vi tormentorum, 551. a. Iudith liberum in canone Scripturarum Iudaei non recepisse dicuntur, 508. b. Quo tempore gesta sunt quae scripta sunt in libro Iudith, ibid. IUGATINUS deus, iugis montium praefectus, 93. f. IUGATINUS deus, qui conjuges jungit, 97. d. 157. c. IULIANI apostatae persecutio adversus Ecclesiam, 535. c. Christianos, liberales literas docere ac dicere vetuit, ibid. Eius exercitus fulus, quia nimis oraculis fidebat, 109. f. 138. f. Egregiam indolem Juliani decepit amore dominandi, sacrilega curiositas, ibid. Julianum apostatam hilaritas juvenis Christiani inter cruciatu pallentis, a ceteris torquendis deterruit, 535. d. JULIUS Proculus, 70. d. JULIUS Obsequens auctor libri de prodigiis, 54. c. marg. JUNIUS Brutus filios & fratres uxoris suae occidit, 72. c. Eius mors, ibid. Vnde Brutus. JUNONEM terram esse perhibent, 174. c. Soranus, nihil aliud esse, quam ipsum Jovem dixit, 171. d. Quare soror simul & conjux Jovis, 171. d. Quae soror simul & conjux Jovis, 171. d. Quae mater, 96. a. Ieroduca est pueris, 164. d. Certamen Junonis, Minervae, & Venus de pulchritudine pro malo aureo, fibula, etiam ipsi pagani, 495. b. Junonis asylum in Troja neminem liberavit a Graecis, 5. c. JUPITER deorum omnium deorumque rex, 94. c. Sub deorum diversorum nominibus colitur, 96. c. Ipse est omnes dii, 172. d. Saturnus, 172. d. Genus, ibid. c. Mercurius, 173. a. Sub alio nomine colitur ab his qui unum Deum solum sine simulacro colunt, 94. f. Varia cognomina ei imposta ad unum eundemque referuntur, 171. a. Appellatur Stator, 68. b. In Arcadia dicitur esse Lycaeus, 500. d. Inter alia cognomina, pecunia vocatur, 171. c. f. Quid de hoc cognomine sciendum conferret theologia gentium, 172. c. Ab Homero demon nuncupatus est, 177. g. Jovem esse mundum existimant, 170. d. Mundi esse animum, quibusdam placet, 97. d. Ut deus sit, non anima mundi, sed mundus ipse dicendus est, 170. b. Mas & femina dicitur, 170. d. Genitor genitrixque deum, ibid. In aethere accipitur, 95. a. Jovis omnia plena, ibid. c. Ex Jove, Junone, & Minerva cuncta fieri, quomodo secundum Varroem intelligitur, 184. c. Juppiter uxorem adulterator, Gany-medes raptor, 106. f. Stupris mulis adolescentis vacavit, 75. c. Conversus est in bovem & cygnum, ut cum aliqua concumberet, 108. c. Jovem dicere & mundum regentem & per stupra diffusentem, repugnat, 169. g. Potestas Jovis in causis rerum efficientes, ibid. c. d. Eius imbecillitas ad subveniendum populo, 75. c. Jovis, initio templum non habuit Romae, 66. c. Jovis stella, si rex esse iuste, aut fulgoreis ceteris, aut Saturno superior esse debet, 173. f. Per Jovem lapidum, iuratio sanctissima Romanis, 58. Not. f. Iuratio Dei quid 445. a. Jus non est, ubi iustitia vera non est, 564. c. Non iura dicenda sunt vel putanda, iniqua hominum constituta, ibid. d. Jus falso dicitur esse id, quod ei qui plus potest, utile est, ibid. IUSTITIA historia, 92. a. Iustitia virtus est quae sua cuique distribuit, 564. c. Iustitiae officium, 547. c. Quenam

est vera, 565. b. 570. f. 636. c. Ut iustitia vera diligatur & delectetur, non nisi divina subvenit gratia, 328. f. Iustitia ex lege per timorem, non patitur dulcedinem cordis, sed iustitia ex fide, 644. c. Iustitiam Dei hic clarum & stimus, ut ea postea laudemur, 644. c. In homine quidam iustus ordo naturae, 547. c. Iustitia huius vite imperfecta, 571. c. In quo sita est, ibid. c. 572. b. Iudicium & iustitiam facere, recte vivere, 462. d. In quo sita est iustitia alterius vite, 572. b. Iustitiae Dei punientis ordo, 558. b. Iustitia Dei non est crudelis, 326. c. Iustus nemo nisi qui Deo servit, 565. b. Iustorum hac est omnis vita, disponere testamentum Dei super sacrificia, 608. f. Plus intendit in defectu suos, quam in virtutes, 138. b. Secundum spem beatorum est Adamo in paradiso constituto, 280. c. Iustus qui stat, plerumque cadit, 582. c. Seduci potest, sed non ad eternam damnationem, 382. d. Iusti passiones rectas habent, 358. c. 361. a. Peccata hic nonnulla in iustis, 8. f. Opus habent orare, ut Deus ipsis debita dimittat, 571. f. 574. b. Non solum de suis, sed & de rebus aliorum afficiuntur, 358. g. Quidquid malorum ab ini-quis dominis irrogatur iustis, non est poena criminis, sed virtutis examen, 90. f. Iustorum labores quinam sint, 687. d. Iustorum quorundam vita, nec bona, nec mala, 653. b. His liberandis vita non sufficit in iudicio, sine suffragio sanctorum, ibid. a. Iusti modo purgantur in iudicio, cum mali separantur ab eis, 609. c. Iustus in regno caelorum, hostiae ipsi erunt, 609. f. JUVENAS dea, 97. c. Juvenus circa triginta annos esse definitur, 678. g. L ABBON Iudex apud Hebraeos, 502. d. LABBO philosophus, 695. a. Antiquitatis peritissimus, 39. c. Damaonica, 235. b. Per quid numina bona a numinibus malis distinguat, 39. c. quomodo distinguat deos, 82. d. Tres huius nominis existere, scientia juris civilis clari, 39. Not. c. Lacrymae sanctorum in hac vita, 594. f. LACTANTIUS operi suo quaedam vaticinia Sibyllae inserit, 506. c. LACTURNUS deus praesidet frumentis lacteicentibus, 94. b. Lacus miserias humanas significat, 517. c. LAELIUS in disputatione Ciceronis de rep. inducitur ut interlocutor, 49. b. Laetitia quid, 354. f. In bono est, & in malo, 356. a. 357. f. LAMPAREBS vigesimus tertius rex Assyriorum, 499. c. Langores quos ex poena peccati patiantur, etiam civis civitatis supernae, 383. c. LAOMEDON Trojam exstruit, 60. b. perjurio Apollinem & Neptunum fallit, ibid. d. Lapidis & terra in mundo sunt ut unguis & os dei, 179. a. LARENTINA meretrix Herculis, quibus meritis divinos honores obtinuit, 354. c. LARES daemones boni ex hominibus facti, 226. d. Larvae noxii daemones ex hominibus facti, 226. d. LATINIUS Fauni filius, a quo Latinorum regnum dici coepit, 499. f. 502. d. LATINORUM reges, Silvii dicti, 503. a. Latria quid, 218. a. Uni vero Deo exhibenda, 331. c. 143. f. 186. f. 562. a. Quomodo eam in nobis ipsis Deo exhibemus, 240. b. Latrocinia sunt parva regna, 90. g. Latrones ut ruitis infesti sint paci ceterorum, pacem volunt habere sociorum, 554. g. Laudis amor vitium, 130. a. Hoc utile esse recipiuntur, ibid. c. Laudis amore multi alia vitia cohibuerunt, 130. a. hi non quidem sancti, sed minis turpes sunt, ibid. b. Laudis humanae cupiditatis melius resistitur, quam cedunt, 130. d. Quomodo in laudibus se gerat Christianus, 136. f. LAVINIA Aeneae uxor, 502. f. Lavinium urbs in qua Aeneas regnum constituit, 70. a. 177. d. LAURENTIUM regni initium, 499. a. b. primus rex Picus, ibid. Ex Laurentibus origo Romana ducitur, ibid. Lecti arati, 80. b. Lectisternia in honorem deorum, 74. f. LEMURUS noxii daemones ex hominibus facti, 226. d. LESO sacerdos paganorum, 218. b.

plationem pertinet, 193. c. LOTI Uxor conversa in salem, quid admoneat, 443. c. LUCANUS poeta, 83. c. Lucerna inextinguibilis in fano Veneris, 82. b. Lucifer stella veneris, 628. c. Hoc sidus, quidam Veneris, quidam dicunt esse Junonis, 173. f. Q. LUCILIUS Balbus in secundo de deorum natura libro Cicero disputat, 110. c. LUCILLUS episcopus, portans reliquias S. Stephani a fistula sanatus, 668. d. LUCINA dea à parturientibus invocata, 97. a. & eis praefecta, 102. f. LUCIUS Opimius, 82. a. LUCIUS Pontius, 53. f. LUCIUS Suetonius, tribunus plebis, 81. a. LUCIUS Tarquinius Collatinus consul, Urbe ejectus à collega suo, 72. d. LUCIUS Titius, 53. c. LUCRATIA à filio Tarquini violenter stupro oppressa, 44. c. adultera non fuit, sed casta, 18. c. Ex pudoris infirmitate, non ex caritate pudicitiae esse occidit, 20. f. Homicidium commisit cum se peremisset, 19. a. & seq. LUCRETIIUS consul Romanus, 77. c. Luctus non inhumani cordis vulnus, quod consolationibus sanatur, 552. d. Ludi primitivi instituti Telxioni regis Sicyoniorum, 490. a. Ludi dii inferi sacri, 76. f. Ludi Circeus fidi primum in usu apud Romanos, 29. c. Ludi funebres, 215. f. Ludi Iaculares Romae instituti, 76. c. Ludi quare diis instituti, 496. c. Ludos alicui celebrare ad divinitatis indicium, 215. f. Ludos senicos in rebus divinis putat Varro, 106. g. 111. c. esse non debent in humanis, si Romani essent honesti, 88. c. Ludi scitici à Platone damnati, 101. f. 202. b. Hos non turpes judicaverunt Graeci, 108. f. Scenicos actores in reip. administrationem receperunt, 39. c. Ludi Scenici, deorum iustis Romae instituti, quare, 29. c. d. 37. b. 40. c. 41. f. 55. a. 107. a. quam periculosi illi ludi, ibid. c. 56. c. 57. c. sunt pellicis morum, 75. a. quam turpes, 14. c. 35. b. Licet turpes, exhiberi sibi dii iusserunt, 158. b. 201. f. Turpissimè hos poposcerunt, 203. a. His ludis majestas divina non placatur, quibus humana dignitas inquinatur, 58. c. Deos habere qui ludis scenicis delectentur, simile est furoris, 156. f. LUNAM deponi imaginaria ludificatione sensum exhibebatur, 253. a. Lupa ad Martem pertinet, 503. f. Luperaria unde dicta, 504. a. Luperici Romani, unde sic dicti, 500. d. Lupericon sacerdotum aditus & descensus per viam sacram quid significat, 496. c. Lux primorum dierum qualis fuerit, 277. b. Luxuria quid, 307. a. quando Romam invaserit, 80. b. LYCURGUS Lacedaemonis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse coninxit, 43. d. M A C E D O N U M regnum quanto tempore duravit, 309. c. MACHABEORUM libros, non Judaei, sed Ecclesia pro canonicis habet, 519. d. quare, ibid. Magnes ex India mittitur, 622. d. Magnetis vis stupenda, ibid. a. 626. c. Non agit in argenteo, 622. c. Quando iuxta eum ponitur adamas, non rapit ferrum, ibid. c. Magnetibus lapidibus simulacrum ferreum in templo quodam suspensum, 625. f. Magiarum artium inventor Zoroaster, 634. f. Haec doctrina & operibus demonum exercetur, 207. d. Quomodo has demonum homines edocuit, 624. f. Magiae vires ostenditur, 206. f. 207. a. Hanc nunc laudat, nunc vituperat Porphyrius, 245. c. Magi etiam apud infideles severe puniti, 206. f. 207. a. Magnanimitas quid sit, 21. c. Vide Animi magnitudo, 589. c. MALACHIAs sive Malachi propheta, Angelus dictus, & ab aliquibus sacerdos fides creditus, 609. b. Quid & quo tempore prophetavit, 517. a. c. Maledictum cuiusdam matris in filios horrendum, 671. d. Maledicendi licentia non facit beatum, 144. c. Malum non potest esse nisi in natura bona, 305. f.

a. Quomodo detrahatur à natura, 363. a. Mala nulla natura est, sed privatio boni, 279. c. 288. c. Mala causa, defectus à bono, 308. b. Mala nulla essent, si non esset peccatum, 655. d. Potentius & melius esse iudicavit Deus etiam de malis bene facere, quam mala esse non finire, 655. d. Quo sine hominibus accidere à Deo permittuntur, 87. d. 362. f. His bene uti novit Deus, 377. f. Ad probationem & emendationem permittuntur, 27. d. c. Ju- storum virtutem probant, 90. f. Nihil mali accidit sanctis, quod eis non veretur in bonum, 10. d. Mala bonis & malis communia in hac vita, secus post iudicium, 575. c. & seq. Mala aquo animo ferenda, quae patiuntur & boni, 574. b. Pro fide pietatis omnia mala corporalia toleranda, 269. a. Mala morum, vel sola, vel maxima deputanda sunt, 89. a. Malis transitoris boni, seu vivant seu moriantur, perire non possunt, 55. c. Malorum scientie duae, & duae obliviones, 701. d. Mali nostri finis, quid, 339. c. Malum opus non fit nisi à malis, 164. g. 365. g. Mali quasi maximum bonum putant, habere bona omnia praeter se ipsos, 59. c. Bonis (olis carnalibus frui, & mala sola carnalia non corpore curant, ibid. a. Sola deputant mala, corpore externarumque rerum incommoda, ibid. c. Mala corporis, non mala morum pati exhorret, 89. b. Malus etiam si regnet, servus est, 90. f. Voluntate propria quisque malus est, 34. b. Malorum felicitas temporalis, bonorumque miseria, pluribus est occasio lapsus, 612. c. Quo pacto mali bonis profunt, 415. c. Mali & mali, itemque mali & boni inter se pugnant, 372. c. Quare, & quomodo mali diligendi, 10. a. Maiorum & bonorum segregatio fiet tantum in die iudicii, 532. a. Malitiae vitium non natura est, sed contra naturam, 285. b. MAMMUS duodecimus rex Assyriorum, 492. c. Manes dii existimati sunt à paganis omnes mortui, 215. c. aut animae hominum, quorum materia incerta sunt, 226. d. MANICHAEORUM error circa causam creationis mundi, 288. g. circa Dei naturam, 285. b. Manes animae sic vel se affecta, aliquibus velut induere qualitatibus ferum potest, 325. f. Matris cuiusdam maledictum in decem filios, 671. d. MATRUA dea Melicertis mater, 499. a. Praefecta frumentis maturescens, 94. b. MAXIMIANUS Imp. 534. f. MAXIMINUS Imp. 534. f. MAXIMINUS Syntensis episcopus, 667. a. MAXIMUS tyrannus Gratianum interfecit, 142. a. b. Valentinianum Gratiani fratrem perellit, ibid. à Theodosio interemptus, ibid. d. Mediator officium quid importat, 229. g. 232. c. f. quid gratia eius nobis praestet, 257. c. d. Mediator tantò tenacius inherens est, quanto maiorem demonum potestatem in hac ima videmus, 500. f. Medicamenta ipsa tormenta sunt, 686. d. MEGARUM imperium ad Persas translatum, 92. f. MELANTHUS sextus-decimus rex Atheniensium, 702. f. MELANTONICE conjux regis Criaei, re- lata in deorum numerum, 493. b. MELCHISEDEC panis & vinum figura sacri- ficii Eucharistiae, 435. a. MELICERTES filius Athamantis regis in deorum numerum relatus, 498. g. MELONA dea, mellis curam habens, 114. b. Membra corporis, praeter ea quae libidini ser- viunt, à voluntate moventur, 370. f. 373. f. 374. f. Mora fuisset & illa ad arbitrium vo- luntatis, si homo non peccasset, ibid. Memoriae martyrum. Vide Martyres. Memoria Martyris, pro reliquiis, aut pro reliquiarum capsa ponitur, 668. c. & seq. MENA dea Jovis filia, privigna Junonis Lucinae, 163. d. Eius officium, ibid. c. f. Menstruis feminarum praefecta, 97. a. Mendacium peccatum omne potest appellari, 352. f. Mendacii signa & prodigia, 598. d. MENELAUS maritus Helenae, 61. c. 61. d. MENESETHUS rex Atheniensium, 502. d. MENS dea, 102. g. 164. c. Mens humanae excellentia demonstratur, 689. d. Incorporata esse probatur, 95. b. Ratio & intelligentia ei naturaliter inest, 273. c. Mens lumen Deus, 197. a. Mens primò pur- ganda fuerat fide ad incommutabilem lumen perseverandum, 273. c. Mens & ratio velut in arce collocata, ad regendas libidines & iram, 370. d. Mens praeferenda memoria, 764. f. Menses in prioribus saeculis tales fuerunt quales nunc, 394. c. MERCURIUS nepos Atlantis ex Maia filia, quo tempore fuit, 495. c. 521. g. Quare in deorum numerum relatus, 493. c. Mortalis fuit, 216. c. a. Yrimegit, ibid. c. 521. g. Sepultus.

IN SEPTIMUM TOMUM.

plationem pertinet, 193. c. LOTI Uxor conversa in salem, quid admoneat, 443. c. LUCANUS poeta, 83. c. Lucerna inextinguibilis in fano Veneris, 82. b. Lucifer stella veneris, 628. c. Hoc sidus, quidam Veneris, quidam dicunt esse Junonis, 173. f. Q. LUCILIUS Balbus in secundo de deorum natura libro Cicero disputat, 110. c. LUCILLUS episcopus, portans reliquias S. Stephani a fistula sanatus, 668. d. LUCINA dea à parturientibus invocata, 97. a. & eis praefecta, 102. f. LUCIUS Opimius, 82. a. LUCIUS Pontius, 53. f. LUCIUS Suetonius, tribunus plebis, 81. a. LUCIUS Tarquinius Collatinus consul, Urbe ejectus à collega suo, 72. d. LUCIUS Titius, 53. c. LUCRATIA à filio Tarquini violenter stupro oppressa, 44. c. adultera non fuit, sed casta, 18. c. Ex pudoris infirmitate, non ex caritate pudicitiae esse occidit, 20. f. Homicidium commisit cum se peremisset, 19. a. & seq. LUCRETIIUS consul Romanus, 77. c. Luctus non inhumani cordis vulnus, quod consolationibus sanatur, 552. d. Ludi primitivi instituti Telxioni regis Sicyoniorum, 490. a. Ludi dii inferi sacri, 76. f. Ludi Circeus fidi primum in usu apud Romanos, 29. c. Ludi funebres, 215. f. Ludi Iaculares Romae instituti, 76. c. Ludi quare diis instituti, 496. c. Ludos alicui celebrare ad divinitatis indicium, 215. f. Ludos senicos in rebus divinis putat Varro, 106. g. 111. c. esse non debent in humanis, si Romani essent honesti, 88. c. Ludi scitici à Platone damnati, 101. f. 202. b. Hos non turpes judicaverunt Graeci, 108. f. Scenicos actores in reip. administrationem receperunt, 39. c. Ludi Scenici, deorum iustis Romae instituti, quare, 29. c. d. 37. b. 40. c. 41. f. 55. a. 107. a. quam periculosi illi ludi, ibid. c. 56. c. 57. c. sunt pellicis morum, 75. a. quam turpes, 14. c. 35. b. Licet turpes, exhiberi sibi dii iusserunt, 158. b. 201. f. Turpissimè hos poposcerunt, 203. a. His ludis majestas divina non placatur, quibus humana dignitas inquinatur, 58. c. Deos habere qui ludis scenicis delectentur, simile est furoris, 156. f. LUNAM deponi imaginaria ludificatione sensum exhibebatur, 253. a. Lupa ad Martem pertinet, 503. f. Luperaria unde dicta, 504. a. Luperici Romani, unde sic dicti, 500. d. Lupericon sacerdotum aditus & descensus per viam sacram quid significat, 496. c. Lux primorum dierum qualis fuerit, 277. b. Luxuria quid, 307. a. quando Romam invaserit, 80. b. LYCURGUS Lacedaemonis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse coninxit, 43. d. M A C E D O N U M regnum quanto tempore duravit, 309. c. MACHABEORUM libros, non Judaei, sed Ecclesia pro canonicis habet, 519. d. quare, ibid. Magnes ex India mittitur, 622. d. Magnetis vis stupenda, ibid. a. 626. c. Non agit in argenteo, 622. c. Quando iuxta eum ponitur adamas, non rapit ferrum, ibid. c. Magnetibus lapidibus simulacrum ferreum in templo quodam suspensum, 625. f. Magiarum artium inventor Zoroaster, 634. f. Haec doctrina & operibus demonum exercetur, 207. d. Quomodo has demonum homines edocuit, 624. f. Magiae vires ostenditur, 206. f. 207. a. Hanc nunc laudat, nunc vituperat Porphyrius, 245. c. Magi etiam apud infideles severe puniti, 206. f. 207. a. Magnanimitas quid sit, 21. c. Vide Animi magnitudo, 589. c. MALACHIAs sive Malachi propheta, Angelus dictus, & ab aliquibus sacerdos fides creditus, 609. b. Quid & quo tempore prophetavit, 517. a. c. Maledictum cuiusdam matris in filios horrendum, 671. d. Maledicendi licentia non facit beatum, 144. c. Malum non potest esse nisi in natura bona, 305. f.

Martyrum sanguis in veneratione habitus à Christianis, 533. a. Longè dignius honoratur Martyres, quam dii Paganorum, 673. e. Nec divinis honoribus, nec humanis criminibus con- iuntur, 218. a. c. Illis templa, sacerdotia, sacri- ficia, non constituuntur, 217. b. 673. g. 674. a. Memoria tantum illis fabricatur, sed Martyrum Memoriae delubris deorum succedunt, 215. d. Martyrum Memoriae honorant Chris- tiani, 217. b. Altaria super corpora Martyrum, 217. c. quare, ibid. A sacerdotibus qui sacrificant, non invocantur, sed tantum nominantur, 674. a. Quomodo religioni Christianae invidiam crea- re conatur Hermes ob Memoriae Martyrum, 215. c. Quaecumque adhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non sacrificia mortuorum, 217. d. Quare epulae ad Memoriae Martyrum de- late, ibid. A Christianis melioribus hoc non fit, ibid. In multis Martyrum Memoriae tor- quentur daemones, & de corporibus possessis eiciuntur, 2. 7. a. Libertas & hilaritas ju- venis constantissimi inter cruciatu pallenti- tis, 535. d. Martyrum viginti Memoria celeberrima apud Hipponem, 668. a. Martyrum ex abundantia gratiae Spiritus sancti, 330. a. Non baptizatis est loco baptismi, 329. c. Martyrium, ignis per quem uniuscuiusque opus probatur, 649. c. MASISSA regnum in Africa, 88. b. MASSIPHAT, interpretatur intentio, 470. b. Mathematicorum scientiae vanitas demonstra- tur, 117. f. & seq. Error eorum & igno- rantia in geminis, 115. c. Quomodo peritia eorum tentatur, 120. c. Mater deorum, terra, 155. d. Vide Berecynthia. MATHEUS ALAM an quatuordecim annos vic- xit post diluvium, 390. b. Sex annis ante de- functus in quibusdam codicibus legitur, 394. b. Matris anima sic vel se affecta, aliquibus velut induere qualitatibus ferum potest, 325. f. Matris cuiusdam maledictum in decem filios, 671. d. MATRUA dea Melicertis mater, 499. a. Praefecta frumentis maturescens, 94. b. MAXIMIANUS Imp. 534. f. MAXIMINUS Imp. 534. f. MAXIMINUS Syntensis episcopus, 667. a. MAXIMUS tyrannus Gratianum interfecit, 142. a. b. Valentinianum Gratiani fratrem perellit, ibid. à Theodosio interemptus, ibid. d. Mediator officium quid importat, 229. g. 232. c. f. quid gratia eius nobis praestet, 257. c. d. Mediator tantò tenacius inherens est, quanto maiorem demonum potestatem in hac ima videmus, 500. f. Medicamenta ipsa tormenta sunt, 686. d. MEGARUM imperium ad Persas translatum, 92. f. MELANTHUS sextus-decimus rex Athenien- sium, 702. f. MELANTONICE conjux regis Criaei, re- lata in deorum numerum, 493. b. MELCHISEDEC panis & vinum figura sacri- ficii Eucharistiae, 435. a. MELICERTES filius Athamantis regis in deorum numerum relatus, 498. g. MELONA dea, mellis curam habens, 114. b. Membra corporis, praeter ea quae libidini ser- viunt, à voluntate moventur, 370. f. 373. f. 374. f. Mora fuisset & illa ad arbitrium vo- luntatis, si homo non peccasset, ibid. Memoriae martyrum. Vide Martyres. Memoria Martyris, pro reliquiis, aut pro reliquiarum capsa ponitur, 668. c. & seq. MENA dea Jovis filia, privigna Junonis Lucinae, 163. d. Eius officium, ibid. c. f. Menstruis feminarum praefecta, 97. a. Mendacium peccatum omne potest appellari, 352. f. Mendacii signa & prodigia, 598. d. MENELAUS maritus Helenae, 61. c. 61. d. MENESETHUS rex Atheniensium, 502. d. MENS dea, 102. g. 164. c. Mens humanae excellentia demonstratur, 689. d. Incorporata esse probatur, 95. b. Ratio & intelligentia ei naturaliter inest, 273. c. Mens lumen Deus, 197. a. Mens primò pur- ganda fuerat fide ad incommutabilem lumen perseverandum, 273. c. Mens & ratio velut in arce collocata, ad regendas libidines & iram, 370. d. Mens praeferenda memoria, 764. f. Menses in prioribus saeculis tales fuerunt quales nunc, 394. c. MERCURIUS nepos Atlantis ex Maia filia, quo tempore fuit, 495. c. 521. g. Quare in deorum numerum relatus, 493. c. Mortalis fuit, 216. c. a. Yrimegit, ibid. c. 521. g. Sepultus.

INDEX

Not. e. Ejus adulterium cum Helena Mene- laï uxore, 61. a. Hoc adulterio dii offensi, Trojam deseruerunt, 62. c. Paradisus iudicium, fabulosum, vel iplis paganiis, 495. b. Paroecia Calamensis, 175. d. Partiri. Consecrudo pacifica est jam inter homines, ut eum terrena pariantur, major dividat minor eligat, 433. f. Parva non sua granditate, sed artificis sapientia merienda sunt, 288. f. Parvulorum vanitibus colibendis multimodæ formidines adhibentur, 685. c. Pascha Hebræâ linguâ transitus interpretatur, 454. b. figura erat passionis Christi, 454. a. Passio Christi figurata per luctum Jacob cum Angelo, 450. c. Passio motus animi contra rationem, 205. c. Passiones ex terrenis corporibus moribundis quæ membris animæ esse opinati sunt Platonici, 620. a. Passiones in diis admittuntur signum potentiarum, 213. c. 214. b. Eas in sapientem cadere sentiant Platonici, sive Aristotelici, negant Stoici, 220. d. verbis potius, quam de rebus faciunt controversiam, ibid. c. 221. c. 222. f. A passionibus non est immunis humana infirmitas, 210. a. 221. c. Passiones ut sunt in hominibus faciunt stultitiam vel miseriam, 205. c. Passiones necessitate pati sapientem, sed non iis cedere; stultum verò cedere dicunt Stoici, 220. a. 221. c. 222. c. Passiones à Stoicis non habentur vitia, si contra virtutem mentis nihil possunt, 222. f. Passionum perturbatio, miseriam indicat, 228. c. stultis malique dominatur, 225. b. Passionibus quatuor omnis humanorum morum vitiositas continetur, 354. b. Passiones quatuor animæ nihil aliud quam amor, 355. g. unde bonæ vel malæ, ibid. Passiones deponere vera religio præcipit, 206. a. A sapientibus & bonis ita reguntur, ut malis eas non habere, quam vincere, 225. b. Quia ratione mens eas in se contra rationem prævalere non permittit, 222. a. Has Scriptura sacra menti subicit ita moderandas, ut in usus iustitiæ converterantur, 222. c. Illis resistendo mens regnum virtutis exercet ibid. Passiones non tam discutit Christiana religio, quam eorum causas, 222. c. Passiones non temperant impij ac pagani nisi superbiam, 361. c. PATELANA dea præfecta folliculis patenscibus ut pica exeat, 94. b. Patet-familias. Ex lege civitatis præcepta sumere debet quibus domum regat, 661. b. Omnibus in familia sua tamquam filiis ad colendum & promerendum Deum consultit, 660. f. Patriam utrumque viderunt Platonici, sed viam non tenuerunt, 264. a. Patrie celestis civis remissione peccatorum colligantur, 133. a. Quid agendum sit pro patria eterna, ostendit quod fecerunt Romani pro terrena, 132. a. g. 133. c. Patrie celestis thesaurus veritas, 132. a. Pertinet ad virtutis officium vivere patrie, 540. f. PAVENTIA dea, 97. b. PAULINUS Nolenis episcopus, 11. d. PAULI apostoli laudes, 359. a. PAULUS quidam ad Memoriam sancti Stephani Hippone fanatus, 671. c. PAVONIS mortui caro non putrefcit, 620. c. 626. c. PAVOR Deus Romanus, 99. f. ab Hostilio introductus, 104. c. 159. c. Pauperes quinam dicendi, 172. a. Pauperes Christi inter filios computandi, 133. c. Pauper tranquillius, diviti cupidus preferendus, 90. b. Paupertatis sanctæ confessor non potest sine mercede celesti torqueri, 12. b. Paupertas voluntaria multorum illustrium Romanorum severior, quam Christianorum, 135. b. Pax omnium veram, tranquillitas ordinis, 577. c. Pacis rerum quarumlibet definitiones, 577. b. Pacis bonum, quantum, 554. d. Pacem omnia cupiunt, 556. c. Pacem aliunde sciantur qui vivunt ex fide, aliunde qui non ex fide vivunt, 561. c. Pax vera in hoc seculo non speranda, 476. d. f. Pax propria Christianorum & hic est cum Deo per fidem & in æternum erit cum illo per speciem, 571. c. Ordinata in fide sub æterna lege obedientia, pax hominis in hac vita, 559. b. Hæc solatiium miserie est potius, quam beatitudinis gaudium, 571. c. & paci beatitudinis comparata, miseriam reperit, 553. c. Pax plena non est, quamdivi vitium imperat, 572. a. Pax vera creaturæ rationalis, 562. c. Pax æterna, præmium victoriæ tentationum, 553. c. 554. b. Summum bonum, 563. f. 572. d. Omnis rerum temporalium usua

refertur ad fructum pacis, aut terrene in terrena civitate, aut æternæ in celesti, 558. Pax civitatis terrene, quæ, 561. d. Pacem cum suis omnes habere cupiunt, 554. f. 558. c. Pacis cum hominibus hic ordo est, primum ut nulli noceat, deinde ut proficiat cui poterit. 559. c. Pax cum aliis, incertum bonum, quare, 549. f. Pax, veri Dei beneficium, 64. d. 382. d. plerumque indignis confertur, ibid. Qualiter pace utendum, 382. d. Quo animo civitas terrena, pacem querit, 385. c. Pax temporalis optanda etiam Dei servis, 571. c. Pax ordinatissima, quæ, 635. f. Pax domestica, ordinata imperandi obedientique concordia, 559. d. Pax domestica ad pacem civitatem referenda, 561. a. Pax bellantium finis, 382. d. 554. c. Pacis cum bello de crudelitate certamen in victoria Syllana, 85. a. Pacis lumen, pacis abundantia accipienda est, 601. c. Peccatum in aversione à bono superiori, & conversione ad inferiora consistit, 305. d. Peccatum deficitur non ad mala, sed malè, 306. g. Peccatis solis à Deo separatur, 257. c. Peccati primi gravitas, 633. b. unde, 354. b. Peccato primi hominis universa generis humani massa damnata, 633. b. hoc testantur miseriam hujus vite, 684. f. 687. b. 688. a. Peccati primi poena, 321. c. 322. a. 375. f. & effectus, ibid. miseriam hujus vite, 635. b. error & perversus amor, 685. a. necessitas peccati & mortis, 349. c. inobediencia concupiscentie & moriendi necessitas, 327. f. Nemo à peccato primo eruitur, nisi gratia Dei, 371. c. Peccati causa, ex anima non ex carne, 351. c. Peccata omnia ab illa erroris & perveris amoris radice veniunt, cum qua nascitur omnis filius Adam, 685. a. Peccatum non est naturale, 284. a. 285. b. Nemo iniquè agit, nisi divino eodemque iustissimo iudicio permittatur, 573. f. Peccatum omne est mendacium, 352. f. Paucissimi sunt qui ab incunte adolescentia nulla damnabilia peccata committant, 636. c. Nemo hic quantumvis iustus, sine peccato vivit, 571. f. g. 632. a. Ch. seq. 687. g. Qui sine peccato se vivere existimat, id agit ut veniam non accipiat, 360. b. Sine crimine potest aliquis vivere, non sine peccato, ibid. Peccata quedam ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen meritis sanctorum impetrent indulgentiam, 633. c. quoniam sunt illa, difficillimum est invenire, ibid. Peccatum temporale an iuste pleatur æterno supplicio, 632. a. Peccatorum purgatio qui fit in hac vita, 257. c. Peccatorum confessio, 800. d. Peccatum per peccatum non debet decinari, 24. b. Peccati conversio debet esse ad hominem, quo sensu, 385. g. 386. a. Peccati excusatio, superbia est peior & damnabilior, 366. c. Peccatum manifestum utile ad sanandum vitium oculum superbie, 366. a. Peccatorum remissio asyllum civium supernorum, 58. b. Peccatorum indulgentiam non consequetur, qui non dimitit aliena, 652. c. Peccatum angelicæ & hominis quid docet, 378. c. Non ideo cuncta sunt impleta peccatis in mundo, quia peccatum est, 189. c. Peccatum ad decorem universi confert, 289. f. undenario numero significatur, 404. b. Peccatores. Omnes omnino homines mortui sunt in peccatis, 579. b. Peccator peior est si lætatur in damno aequitatis, 558. a. Tanto magis qui se deserit Christum, quanto magis diligat quod improbat Christus, 632. d. Peccatores & angeli & homines, non perturbant providentiam Dei, 377. f. Nec angelum nec hominem peccare compulit Deus, licet præficeret quid boni inde futurum esset, 378. b. Cur creavit Deus quos præcivit esse peccatores, 377. c. Peccantem hominem nec impunitum esse permisit Deus, nec sine misericordia dereliquit, 216. b. Peccatores duobus modis everuntur, 644. a. Plerumque aperte, semper occultè pro suis factis poenas divinitus luunt, 573. f. Peccare Deus naturâ non potest, particeps vero Dei ab illo accipit ut peccare non possit, 700. g. PECUNIA dea, 103. a. Pecunia ærea prius in usu esse cepit, quam argentea, 103. a. Pecunia & divitiæ differunt, 172. b. Pecuniosi non divites sunt, si cupidi, 172. b. Pegafus, 497. f. PELLAGOSUS seu Pelagus, vel Palafus rex Sicyoniorum, 502. d. Peligni jugum Romanorum tentant excutere, 139. b.

PELLONIA dea, 105. e. Peloponneses, Athenienses non superantur, quare, 502. c. Penatium deorum effigies, quas de Troja Aeneas advexit, de loco in locum migraffe referuntur, 252. f. PERIANDER Corinthius unus è septem sapientibus, 507. f. PERICLES multos annos Athenis præfuit, 38. a. Periculum qui non cavet, Deum tentat, 413. c. Peripateticorum auctor Aristoteles, 201. b. 220. d. Eorum error circa beatitudinem, 548. b. Periuigi, 252. b. PERSARUM imperium quàm diuturnum, 92. f. Solos duos deos colbant, 138. c. PERSÆ philoſophi, 198. c. Persecutio duplex, cordis & corporis, 534. b. Persecutio excitata in Perside adversus Christianos, 535. f. Persecutiones variz quæ Ecclesia passa est, 535. b. hæc sunt utiles Ecclesiæ, 256. c. 269. a. Persecutiones christianorum successe persecutio hæreticorum, 533. b. Persecutio Ecclesiæ novissima, quæ, 589. a. Quanto acrior erit impetus belli, tanto major gloria non cedeni, tanto densior corona martyrii, 590. f. Persecutorum Ecclesiæ conversio, 531. a. Perseverantia nemo certus nisi aliqua revelatione à Deo, 282. c. Perseverare in Christo est in eius fide perseverare, 646. f. PERSUS ANDROMEDÆ maritus in cælum receptus, 498. d. Stella nomine ejus appellata, ibid. c. PERTINUS poeta satyricus præcepta morum tradidit, 362. a. PERTUNDA dea, 157. d. Perturbationes tres in animo sapientis totidemque constantias admittunt Stoici, 316. d. Inter utraq; quid interest, ibid. c. Perturbationes animi rectas habent civis Civitatis Dei, 338. c. 361. a. Vide Passio. Pervertacia libido vincendi, 368. a. Pestilentia atrox in Africa, 88. b. & Romæ, 74. g. 75. a. b. f. quoniam causam ejus esse respondit oraculum, 76. b. PETRUS à calumnia magis vindicatur, 356. c. f. PETRONIA clarissima femina, à languore sanata ad Memoriam S. Stephani Uzali constitutam, 670. d. Phantasia, seu animi visâ, 221. c. Phantasticum hominis, ad aliorum sensum perducere potest, 501. c. PHARAO nomen omnium regum in Ægypto, 433. c. PHAROS frater Pharonæ regis Argivorum, 490. c. Ad sepulcrum ejus constitutum est templum, in quo ut deus colebatur, ibid. quare, ibid. f. Tempora docuit observari per menses atque annos, 542. b. Philoſophi est amare Deum, secundum Platonem, 197. f. 198. a. 200. d. Philoſophandi causa nulla homini est, nisi ut beatus sit, 542. b. Philoſophiæ nomen à Pythagora extortum, 190. f. Philoſophiæ origo post Patriarchas, & etiam post Moysen, 521. f. circa tempora Mercunii Trismegisti, ibid. Philoſophiæ partes tres, 36. c. 193. b. Philoſophiæ tripartita distributio non ab hominibus instituta est, sed inventa, 291. c. diviso alia in activam & contemplativam non est huic contraria, ibid. hanc Plato primus reperit, ibid. d. In quilibet philoſophiæ parte summum locum obtinet Deus, 198. b. Philoſophiam à solo Deo dari posse, ipsi pagani fatentur, 687. b. ad beatitudinem obtinendam spectat, 292. a. unicuique est contra vitæ hujus miseriam auxilium, 687. b. Philoſophiæ inventa inutilia sunt sine divina auctoritate, 36. d. PHILOSOPHI dicuntur qui studium sapientiæ vel sapientiam profiterentur, 189. d. 198. c. Sic appellari ceperunt à tempore Pythagore, 507. g. Palliat vocantur, 336. d. Philoſophi gentiles posteriores sunt Prophetis, 519. c. Eorum genera duo, Italicum & Ionicum, 190. c. 198. d. Italici auctor Pythagoras, ibid. Ionici Thales Milesius, 191. a. Philoſophi non laborantur in studiis suis, nisi ut inveniant quomodo beatitudo esset capessenda, 522. c. erraverunt constituendo beatitudinem in hac vita, 545. f. Ch. seq. conjecturâ humanâ decepti sunt, 337. d. ad quem finem referende essent veritates quas noverant, nesciebant, 524. b. eorum sapientia, à Deo, 336. b. Nul-

lus illorum sic est approbatus, ut ceteri improbarentur qui diverfa & adversa fenserunt, 523. a. Philoſophi qui deos filii amicos esse dixerunt, in demones malignos inciderunt, 553. b. Qui secundum elementa hujus mundi philoſophantur, cavendi Christiano, 198. c. quinam propius ad Christianos accesserunt, ibid. b. 199. c. quando Christiani sunt, non habitum, sed falsâ dogmata mutare compelluntur, 563. a. Philoſophorum dissensiones unde, 522. e. f. quare tam facile toleratæ, 523. f. argunt verè Babylonem esse civitatem in qua tolerantur, 523. f. Philoſophis potius quàm gentiliis diis honores decernendi, 36. c. Philoſophus verus, est amator Dei, 189. d. Phlegmatic sedes in capite, 500. b. PHORBAS filius Crisæ & Melanctonus, lexator Argivorum relatus in numerum deorum, 493. c. 495. c. PHORONÆUS secundus rex Argivorum, 490. c. 493. g. PHOTINUS hæreticus Christum negabat esse Deum, 567. f. PHRYXII fabula, 497. f. PICUS Saturni vel Sterces filius, primus rex Laurentum, 499. b. Belligerator & augur præclarus, ibid. c. huic Romulus dedicavit decem, 159. c. PICENTIS jugum Romanorum excutere tant, 139. b. Picias vera, quæ, 131. e. est magnum donum Dei, 90. e. sufficit ad veram felicitatem, ibid. non excedere est propter bona aut mala hujus vite, sed propter futurum iudicium, 575. f. non solum erga Deum, sed & erga parentes habetur, 238. c. Piciatis nomen etiam in operibus misericordiz frequentatur, 238. c. Ejus via ab humilitate in superna surgit, 36. d. Pigmei dicti quæsi Cubitales, 422. b. PILUMINUS deus, 157. a. PILUS in disputatione Ciceronis de rep. inducitur ut interlocutor, 48. f. Pirate libera responso ad Alexandrum, 91. a. Pirata atrox bellum, 83. d. PITTAGORUS Mitylenæus unus è septem sapientibus, quo tempore fuit, 507. c. Placere sibi, superbie peccatum, 364. f. 365. b. c. Plantæ vivunt, 200. c. PLATON Atheniensis, honesto loco natus, 192. f. Ingenium ejus mirabile, ibid. Scientiæ acquirende gratia varias peregrinationes suscepit, ibid. quo tempore & quot annos floruit, 199. f. Not. c. d. 519. f. Inter Socratis discipulos præcipuus, 192. f. eos longè antecivit, 519. f. Platoniæ sapientiæ initia probabiliter ex facie libri, 200. b. Not. c. Plato tamen nec Jeremiam unquam audivit, nec Scripturas propheticas legit, 199. f. 200. a. Philoſophiam in tres partes distribuit, 193. b. opinionem suam dissimulare affectat, ibid. c. Platoniæ philoſophiæ præstat theologie fabulose, civili, & naturali paganorum, 194. b. & aliis philoſophis, ibid. f. 195. f. Platoni Timæus, seu liber de constitutione mundi, libro generos consonat, 200. c. Platoni dogmata plurima correxit Porphyrius, 266. a. Plato ejuſque discipuli diis plurimis sacra facienda putaverunt, 201. c. Platonem inter semideos Latæ ponit, 422. a. 202. a. Nec ulli sancto Angelo, nec Prophete, nec Apostolo, nec Martyri, nec cuiſlibet Christiano Plato comparandus, 42. d. Plato qui poetas expulit, honoribus divinis dignior diis, qui ludos scenicos sibi exhiberi iussit, 41. f. 42. a. Ch. seq. Platoniæ idæe quantum vim habeant, 184. d. PLATONICI apud Græcos & apud Latinos celeberrimi, 199. d. Peripatetici prælati, 201. a. b. omnium philoſophorum merito nobilissimi, 237. c. iſque longè anteponeendi in omnibus philoſophiæ illustrioris, quanto melius de Deo uno fenserunt, 201. a. Longo quidem intervallo, ceteris tamen philoſophis propinquoque sunt veritatis, 275. f. & Christianæ doctrinæ, 194. b. f. Deum incorporeum, & omnium naturarum quæ non sunt quod ipse, creatorem sentiunt, 275. c. Deorum multorum cultum ad vitam beatam adificandum requirunt, 189. f. Platonicorum doctrina de illuminatione & beatitudine animæ Evangelio consona, 239. c. Poenas omnes sine vite hujus, sine future, emendationi adhiberi putant, 633. c. Malè tenduntur corpori terrenum in cælo esse non posse, 674. d. Ea que mente conspiciuntur, ab iis que sensibus adtinguntur, discreverunt,

IN SEPTIMUM TOMUM.

197. a. PLAUTUS poeta, 38. a. PLUMINUS undecimus rex Sicyoniorum, 492. c. PLUTINUS Græcus philoſophus Platonicus, 201. c. Platonem ceteris excellentiis intellexisse laudatur, 226. a. Ejus sententia de superna illuminatione & beatitudine, 239. d. Plumbum ab artifice formam accipit, quæ natura valeat super aquam, 674. g. PLUTONI terra tribuitur, 95. b. Vide Disparter, Orcus. Pluvia deficit, causa Christiani, vulgare proverbium, 33. d. Pluviz quedam prodigiosa, 87. b. Podager medicus in baptisinate à podagra sanatus, 666. d. Poenæ temporales ad exercendos fideles, 457. a. Omnes inferuntur vel pro peccatis, vel pro exercendis declarandisque virtutibus, 634. b. Quedam sunt purgatoriz in hac mortali vita, 614. a. quedam post mortem, ibid. c. Nullas esse sine hujus vite sine future, nisi purgatorias censent Platonici, 633. c. Poenæ damnatorum, aut nullas omnino futuras esse, aut brevi finendas quidam putantur, 637. 638. refelluntur, ibid. Poena damnatorum est aliquod bonum, 303. a. Poenarum genera octo, 632. b. Poetæ Theologi, quinam, 498. c. Sapientes appellati, 506. f. Poetarum comediz & tragediz inter studia liberalia, 37. d. Eorum fabule minus obscene, quàm deorum sacra, 37. a. Poetæ non minus digni infamia, quam scenici, 42. c. Poetæ scenici libidinem inflamment, 42. f. Poëtis licentiam dabant Græci malè tradandi homines quos liberet, 208. f. Poëtarum licentia in homines, non verò in deos veteribus Romanis displicuit, 37. c. 38. c. 40. b. Græcis convenientius probabatur, ibid. a. 39. a. d. 41. b. c. Poëtæ tamquam adversarios veritatis, urbe pellendos censuit Plato, 41. c. 201. f. Duodecim Tabularum lege prohibentur famam civium lædere, 38. a. 41. c. Apud Romanos tribu movebantur & ab omni honore repellabantur, 41. a. POLEMON quartus à Platone Academicorum scholam tenuit, 541. g. POLYPHIDES rex Sicyoniorum, 502. d. Poma Sodomorum, morfu tentata, in favillam vaneunt, 623. a. 646. g. POMONA dea, pomorum curatrix, 114. b. POMONIUS gener Cælaris, 67. d. Sæctor Syllæ, 862. a. profanator templi Jerololymitani, 528. f. POMPELIVUS illicitis artibus sacra didicit, 188. a. c. c. POMPONI multi existeret, 200. b. Not. c. POMPOLIA dea vidua, 160. c. Populus est cæcus multitudinis, juris consensu & utilitatis communiione sociatus, 49. c. 564. c. Ubina verè est populus, 570. a. Quare ratione non occupatio populi, Romanis & aliis regnis convenire potest, 570. d. Nullus populus præter Israëlẽ dicebatur populus Dei, 310. d. PORPHYRIUS Græcus, philoſophus Platonicus, 201. c. f. Philoſophorum paganorum nobilissimus, 657. f. & doctissimus, 566. b. prius Christianus, postea fidei defector & adversarius, 263. a. Not. a. Christianorumque acerrimus inimicus, 566. b. quo tempore vixit, 268. g. Platoni dogmata multa correxit, 266. a. Et de anima inconvenienter sapuerit, Platonicorum tamen opinionem emendavit, 266. d. Deum verum, Deum magnum constituitur, ibid. Hinc vituperandus quòd diis sacrificaverit, 567. a. Ejus inconstantia inter confessionem veri Dei, & cultum demonum fluctuantis, 260. f. Bona de Christo dicit, 467. a. Christum contemebat propter corpus ex femina acceptum, 263. c. 265. f. Ejus calumnia de Christo & Christianis refellitur, 568. d. Arguebat stultitiz Christianos quòd dicebant mundum esse perituum, 606. f. Anebontem Ægyptium de variis ad demones pertinentibus consultit, 247. d. quo animo id faciat, 249. b. Porphyrii impietas, 261. d. Eius libri de regressu animæ, 265. a. & de anima Philoſophiæ, 567. a. PORSENA Ethruscorum rex, 455. c. Portenta à portendendo dicta, 629. d. videntur esse contra naturam, sed non sunt, 627. g. POSSIDONIUS episcopus, 668. c. POSSIDONIUS Stoicus multum astrologizæ deditus, 215. g. 118. f. POSTHUMIUS haruspex, 53. c. f.

Potestas regum Majestati Dei famula fieri debet, ad cultum ejus dilatandum, 141. b. POTINA dea, 97. b. Præcepto divino intonante, obediendum est, non disputandum, 444. a. Præcepta vite infinitendæ numquam dii cultoribus suis dederunt, 34. a. 35. e. Prædestinatio, 577. d. 405. e. Occultum est quinam prædestinati sint, 582. b. Illorum neminem seducit diabolus in æternum damnationem, 582. d. 383. b. Nullus eorum perire potest, 534. c. Quid gratia eis largiatur, ex non liberatione aliorum cognoscere debent, 377. d. Prædestinati in ignem æternum, 642. c. 692. a. Prædicatio sine gratia intrinsecus operante non prodest, 584. b. Prædicationes quo modo sunt, 270. f. Prædicationes que ad unum Dei cultum non referuntur, Judicia sunt demonum, 249. c. Prægnantis anima quid possit in fetum, 323. f. PRÆJECUS episcopus, 668. c. Præmorium diversis erunt gradus in cælo, 700. d. Præscientia Dei certa & fixa, 410. a. non tollit libertatem, 122. b. 124. c. 125. c. Non ideo peccat homo, quia Deus hoc futurum præcivit, 125. f. Non frustra sunt leges, oburgationes, exhortationes, præces & c. quia est præscientia, ibid. Præscientiam Dei negat Cicero, 121. c. 122. b. Præscientiam Dei qui negat, Deum ipsum negat, 124. d. Tolerabiliores qui fata sidera constitunt, quàm qui præscientiam negant, 121. f. Præscientia dicuntur quæ sunt præsentibus, 273. f. PRÆSTANTUS quid de transformatione phantastica patris sui enarret, 501. d. Prætexta, toga quæ magistratus & pueri utebantur, 97. c. Not. c. Præces ad quid valent, 125. f. PRIMA dea, 157. d. PRIMUS ad aram occisus, 4. b. PRIPUS deus, 42. c. 97. d. 98. b. 113. c. 153. c. nimis maculosus, 157. f. Super priapi facinum & scapum nova nupta sedebat, ibid. 181. d. Primigenia natura, 543. e. Principii Christiani elegans iudæ, 141. a. Nihil felicius, quàm regi à piis principibus, 137. c. Principium civitatis gloriâ alendum esse dicit Tullius, 130. c. Principia rerum esse infinita credidit Anaximander, 191. c. De rerum principibus variz philoſophorum opiniones, 191. b. 194. f. 195. a. Principium rerum in Deo esse novetur Platonici, 196. d. Sibi fieri atque esse principium perverfa celsitudo est, 364. f. Probitatis laude omnes moventur, 56. a. Probrum jacere in principem, tanto est indignius, quanto à veritate remotius, 38. e. PROCEAS decimus - tertius ab Æneæ rex in Latio, 503. e. Procuratores Judæorum quinam, 528. f. Prodigia unde sic dicta, 629. d. Prodigia dicuntur que inſtituto naturæ curriculo gignuntur, 326. a. Prodigia varia, 87. b. Prodigium ex efferatione animalium, 81. c. Prohibitio auget desiderium operis illiciti, quando peccandi cupiditas delectatione iustitiæ non vincitur, 328. f. Proletarii, quinam dicebantur, 75. d. PROMETHEUS frater Atlantis, 521. g. quo tempore natus, 493. a. quare de luto formasse homines dicitur, ibid. PROMETHEUM tempus unde sumit exordium, 455. c. floruerunt maximè quando Romanum regnum cepit, Assyriumque defecit, quare, 509. x. antiquiores sunt philoſophis gentilibus, 519. c. posteriores poëtis theologis, 520. a. Prophetas habuit populus Israël usque ad Darii tempus, 508. c. 509. a. non habuit verò post institutionem templi, 527. d. Prophetæ majores & minores unde sic dicti, 510. a. Prophetæ vel à Sapientia Dei, vel ab Angelis dicuntur, 474. c. Eorum oracula à Deo sunt, non ab hominibus, 524. a. nunc ad Jerusalem celestem, nunc ad terram nunc ad utramque pertinent, 477. c. Quare non argumentationum concertationibus, sed propheticiis vocibus traditam est populo Dei quidquid ad Dei cognitionem aus ad probos mores pertinet, 524. b. Prophetarum eloquia tripartita, 457. c. Prophetæ multi fuerunt, paucorum tamen scripserunt, 508. c. Prophetarum libri multi non recipiuntur ut canonici, quare, 521. a. Quomodo Prophetæ veri à falsis dignoscantur, 523. g.

197. a. PLAUTUS poeta, 38. a. PLUMINUS undecimus rex Sicyoniorum, 492. c. PLUTINUS Græcus philoſophus Platonicus, 201. c. Platonem ceteris excellentiis intellexisse laudatur, 226. a. Ejus sententia de superna illuminatione & beatitudine, 239. d. Plumbum ab artifice formam accipit, quæ natura valeat super aquam, 674. g. PLUTONI terra tribuitur, 95. b. Vide Disparter, Orcus. Pluvia deficit, causa Christiani, vulgare proverbium, 33. d. Pluviz quedam prodigiosa, 87. b. Podager medicus in baptisinate à podagra sanatus, 666. d. Poenæ temporales ad exercendos fideles, 457. a. Omnes inferuntur vel pro peccatis, vel pro exercendis declarandisque virtutibus, 634. b. Quedam sunt purgatoriz in hac mortali vita, 614. a. quedam post mortem, ibid. c. Nullas esse sine hujus vite sine future, nisi purgatorias censent Platonici, 633. c. Poenæ damnatorum, aut nullas omnino futuras esse, aut brevi finendas quidam putantur, 637. 638. refelluntur, ibid. Poena damnatorum est aliquod bonum, 303. a. Poenarum genera octo, 632. b. Poetæ Theologi, quinam, 498. c. Sapientes appellati, 506. f. Poetarum comediz & tragediz inter studia liberalia, 37. d. Eorum fabule minus obscene, quàm deorum sacra, 37. a. Poetæ non minus digni infamia, quam scenici, 42. c. Poetæ scenici libidinem inflamment, 42. f. Poëtis licentiam dabant Græci malè tradandi homines quos liberet, 208. f. Poëtarum licentia in homines, non verò in deos veteribus Romanis displicuit, 37. c. 38. c. 40. b. Græcis convenientius probabatur, ibid. a. 39. a. d. 41. b. c. Poëtæ tamquam adversarios veritatis, urbe pellendos censuit Plato, 41. c. 201. f. Duodecim Tabularum lege prohibentur famam civium lædere, 38. a. 41. c. Apud Romanos tribu movebantur & ab omni honore repellabantur, 41. a. POLEMON quartus à Platone Academicorum scholam tenuit, 541. g. POLYPHIDES rex Sicyoniorum, 502. d. Poma Sodomorum, morfu tentata, in favillam vaneunt, 623. a. 646. g. POMONA dea, pomorum curatrix, 114. b. POMONIUS gener Cælaris, 67. d. Sæctor Syllæ, 862. a. profanator templi Jerololymitani, 528. f. POMPELIVUS illicitis artibus sacra didicit, 188. a. c. c. POMPONI multi existeret, 200. b. Not. c. POMPOLIA dea vidua, 160. c. Populus est cæcus multitudinis, juris consensu & utilitatis communiione sociatus, 49. c. 564. c. Ubina verè est populus, 570. a. Quare ratione non occupatio populi, Romanis & aliis regnis convenire potest, 570. d. Nullus populus præter Israëlẽ dicebatur populus Dei, 310. d. PORPHYRIUS Græcus, philoſophus Platonicus, 201. c. f. Philoſophorum paganorum nobilissimus, 657. f. & doctissimus, 566. b. prius Christianus, postea fidei defector & adversarius, 263. a. Not. a. Christianorumque acerrimus inimicus, 566. b. quo tempore vixit, 268. g. Platoni dogmata multa correxit, 266. a. Et de anima inconvenienter sapuerit, Platonicorum tamen opinionem emendavit, 266. d. Deum verum, Deum magnum constituitur, ibid. Hinc vituperandus quòd diis sacrificaverit, 567. a. Ejus inconstantia inter confessionem veri Dei, & cultum demonum fluctuantis, 260. f. Bona de Christo dicit, 467. a. Christum contemebat propter corpus ex femina acceptum, 263. c. 265. f. Ejus calumnia de Christo & Christianis refellitur, 568. d. Arguebat stultitiz Christianos quòd dicebant mundum esse perituum, 606. f. Anebontem Ægyptium de variis ad demones pertinentibus consultit, 247. d. quo animo id faciat, 249. b. Porphyrii impietas, 261. d. Eius libri de regressu animæ, 265. a. & de anima Philoſophiæ, 567. a. PORSENA Ethruscorum rex, 455. c. Portenta à portendendo dicta, 629. d. videntur esse contra naturam, sed non sunt, 627. g. POSSIDONIUS episcopus, 668. c. POSSIDONIUS Stoicus multum astrologizæ deditus, 215. g. 118. f. POSTHUMIUS haruspex, 53. c. f.

I N D E X

Prophetarum predicationes, predicationibus demonum longe antependenda, 270. f. 171. a. Profcriptos occidere licebat Romae, 84. c. P R O S P E R I N A conjunx Plutonis, 95. b. 179. c. pars inferior terrae perhibetur, ibid. praefata est frumentis germinantibus, 94. b. a. profperendo dicta est, 177. b. fecunditatem significat, ibid. Fabula raptus Prosperinae interpretatur, 177. b. Prosperitas magis metuenda, quam adversitas, 18. b. c. Ex rebus prosperis ambitio, avaritia, luxuria &c. 18. c. 45. b. Secundae res sapientium animos fatigant, 483. b. In prosperis & in adversis usus discernit bonos & malos, 8. b. P R O T A S I Martyris corpus repertum Mediolani ab Ambrosio, & caeteris tunc illuminatus, 663. f. Ad Memoriam Martyrum Protasii & Geruasii adolescens a demone liberatus, 667. c. alitque non pauci sanati, ibid. f. P R O T E U S, 247. d. Providentia Dei occulta, 189. a. ejus legibus omnia continentur, 126. a. Res humanas ad deorum curam pertinere negabant Epicurei, asserentem Stoici, 523. a. Providentiam in summo Deo usque ad haec terrena & ima pertingere comprobatur Plotinus, 151. a. 254. c. Proximi utilitas in ipso otio cogitanda est, 563. b. Prudentia officium, 547. b. Psalmi quo animo a Davide conscripti, 477. a. c. An ab eo sint omnes qui in libro Psalmodium continentur, ibid. b. P a l a t r i x quando primum Romae in convivium introducit, 80. b. P T O L E M A E U S Epiphaneus, 328. a. P T O L E M A E U S Lagi filius multos ex Judea captivos transfudit in Aegyptum, 524. c. 528. a. P T O L E M A E U S Philadelphus, Judaeos in Aegyptum captivos, liberos redire permittit, 524. c. 528. a. dona regia misit in templum Dei, ibid. Scripturas ab Eleazaro pontifice obtinet, posteaque interpretes LXX. ibid. ejus bibliotheca, 391. f. Ptolemaei regnarunt in Aegypto post mortem Alexandri, 524. c. P U B L I U S frater Caei Scipionis, 38. a. Not. x. 40. d. Pudenda membra quare dicantur, 368. f. etiam a barbaris reguntur, 369. c. Pudicitia virtus animi, 17. d. per violentiam non perditur, ibid. c. 18. b. Pudicitia conjugalitatis, vidualitatis, virginialitatis, tres uberrates Evangelicae in arca Noe figuratae, 411. b. Puer, id est servus, 415. c. Puericia nondum est praecipit capax, 636. b. ferre sub omnibus vitiosis delectationibus jacet, ibid. Pugnae malorum in malos, malorum in bonos, & bonorum inter se, 383. c. Pulcritudo corporis est partium congruentia cum quadam coloris suavitate, 682. a. Non mole, sed membrorum parilitate ac dimensione constat, 288. f. Est bonum Dei, 406. a. largitur eam & malis non videatur magnum bonum bonis, ibid. quondam male amatur, ibid. b. Pulcri corpore, boni vocantur a scriptura, 407. g. Pulcros non esse nisi sapientes, dixerunt Stoici, 196. g. Pulverem augurium, 80. f. Pulmones, 37. a. g. M. P U L V I L I U S mortem filii falso nuntiatam quanta animi magnitudine tulit, 134. f. Punicorum bellorum clades, 76. 77. 78. Punicus Deus non auferit totum bonum, sed aliquid admittit, aliquid relinquit, 557. g. Purgationis hominis principium Christi Incarnationis, 258. f. Purgationem mentis, spiritus, & corporis sui, habent Christiani in Christo, 262. b. Purgatio quaedam sunt poenae in hac mortali vita, 614. a. quaedam post mortem: nulla vero post judicium, 634. c. 636. b. f. Purgatio poenae quorundam in judicio, 609. d. Vile Poena. Pyrites lapis Perseus, manum prementis adurit, 623. b. P Y R R H U S rex Epirotarum, 135. c. P Y R R H U S rex Graeciae, a Tarentinis accitus, Romanorum hostis effectus est, 75. c. Apollinis oraculum de Pyrho ambiguum, ibid. P Y T H A G O R A S Samius, quo tempore floruit, 507. g. 519. c. Not. Ab eo Philosophi nomen inceptit, 191. a. 519. c. 520. a. Contemplativae parti sapientiae insitit, 193. b. Hydromantia usus est, 288. d.

Q U A E R E R E idem est ac sumere habere, 468. c. Quomodo Deus quaerere hominem dicitur, ibid. b. Q U I E T I S deae aedem extra portas esse merito voluerunt Romani, 100. b. Q U I R I N U S, cognominatus est Romulus, 43. b. Quirinalis flamen, ibid. R A R A quae sunt, ipsa sunt mira, 628. g. Ratio exemplis antependenda, 22. a. Ratio velut in arce collocata, ad regendam libidinem & iram, 370. d. Vitius recte non imperat, si Deo ipsa non servit, 570. g. Sompita in infante, excitanda ut sit sapientiae & veritatis capax, 689. d. Rationis humanae excellentia, Vide Mens. Reconciliationis penitentium, 186. g. Redemtionis Christi mysterium nullis retro temporibus defuit, 186. c. quam diversis significationibus praedicatur, 186. f. Redius ad priorem vitam peccati prohibitus, 445. b. Regenerationis gratia, 327. f. g. 440. f. Regeneratio hominis duplex, 577. f. 580. b. Regenerationis signum ante diluivium an & quale fuerit Scriptura tacet, 399. b. Regnare velle latius, an bonis congruat, 99. d. Regnandi cupidus in Romanis, 28. d. & Nino, 92. b. Regna humana divina providentia constituntur, 114. c. donantur, 488. c. gubernantur, 126. d. An deorum auxilio vel jure deferuntur, 92. c. Solus Deus verus dat ea, 99. g. bonis & malis piis & impiis, 138. d. f. 112. f. quare, 113. a. A diis non possunt dari, 146. a. Regna & felicitas & infelicitas dat Deus Imperatoribus Christianis, quare, 141. c. 142. a. 143. c. Regnum bello augetur, grande latrocinium, 92. d. Id malis videtur felicitas, bonis necessitas, 99. d. Regni propagatio quo sensu dici potest felicitas, ibid. Haec incongruenter Jovi adscribitur, si Victoria dea est, 99. b. f. Regnum aliena iniquitate crescit, ibid. d. Regnum bonorum non tam ipsis, quam illis utile est quibus regnant, 90. c. Regnum malorum magis regnantibus nocet, ibid. Regna absque justitia, magna sunt latrocinia, ibid. g. Regni iusti & moderati forma, 92. a. Regnorum divisio, cupiditatis vel utilitatis effectus, 488. c. Primi saeculi non erat consequens, ut primogeniti in regnum succederent, 403. c. Regni Israelitici commutatio per Christum, figurata in veteri Testamento, ubi, 478. g. Inter regna terrarum, ceteris claraiora fuerit Assyriorum & Romanorum, 488. f. Regnum invito vero Deo habere non poterant Romani, at illo cognito melius habuissent, 109. a. Tria excellentiora gentium regna, 432. c. Regna mundi quatuor significata per quatuor bestias in Daniele, 605. a. f. Regnum Christi duplex, 586. b. Regnum sanctorum, ibid. & Ecclesiae, 478. a. R E G U L U S primo Punico bello captus, 76. g. Captivitate ejus historia, 15. b. Quanta fide iusturandum Regulus servavit Afis, 135. a. Ejus captivitas, juratio, mors, cogit deos erubescere, 77. a. Punicum bellum confestim, nisi aviditate nimia laudis duriores conditiones Panis imperasset, ibid. Se ipsum occidere, magnum scelus iudicavit, 23. c. Reguli magnitudo animi, ibid. b. Regulus Catoni preferendus, 23. b. Religio unde dicta, 240. c. Religionis summa est imitari quem colis, 206. b. Religio an aliis rebus quam Deo dici possit exhiberi, 238. c. Populum in religionibus fallere velut sapientium & prudentium negotium fuit, 112. d. Expedire in religione falli, Varro putat, 108. a. 111. d. Religio vera à vero Deo inspiratur & docetur, 149. d. Christiana religio una est salubris & vera religio, 87. d. Praedicta est in veteri Testamento, revelata in novo, 270. a. variis miraculis confirmata, ibid. b. figurata per Annam matrem Samuelis, 459. c. Argumentum efficax Christianae religionis, oracula Prophetarum de iis quae à sola voluntate Dei pendunt, 271. a. totius mundi fides, 663. b. & quod propter Christum victores victimis pepercit, 73. f. Christianae religionis summa, 185. c. Not. 19. g. Ejus sanctitas opponitur impuro cultui demonum, 57. c. De ea in iustis pa-

gani conquerruntur, 47. a. Eorum falsum oraculum de tempore quo mansura esset, 536. c. 537. c. Christiana religio, via regalis ad regnum, 268. b. via universalis animae liberandae, ibid. 269. a. Religiones fallae Martyrum passione sublatae, 110. b. Religiosus quid à superstitione differat, 350. g. R E M U S à Romulo fratre occisus, 62. Reprobi cum electis miscetur in Ecclesia, 532. a. ad utilitatem electorum sunt constituti, 474. d. Requitus Dei in die septimo, non significat laborem praestitisse, 277. f. non habet vesperam, 294. f. Requitus Dei dicitur qua requiescit in Deo, 277. g. 297. b. Retum caussa in Verbo Dei conspiciuntur, 4. f. Respublica definitur res populi, 49. c. 564. b. Quenam est vera, 570. a. Quae ratione nuncupatio respublicae Romanis & aliis regibus potest convenire, 570. d. Respublica idolorum cultrix non est respublica, 564. b. Nulla nisi ea cuius conditor rectorque Christus, veram justitiam habet, 50. c. Reip. sine justitia nomen suum obtinere non potest, 49. c. 50. d. Remp. sine injuria regi non posse vulgo ferebatur, 48. f. fallacia, 49. a. Reip. felix non est stantibus moribus, ruentibus moribus, 30. a. nec ideo felicitur, quia amplior, 90. b. Reip. administratio dissimiliorum consensu ut harmonia perficitur, 48. c. Republicanam sapientiam administrandam Antisthenes, fugiendam Antipppus dicebat, 523. c. Reip. regimen triplex, 49. c. Reip. pessime vel flagitiosissime descriptio, 47. d. haec à Christianis patienter toleranda, ibid. b. Reip. optima nullum bellum suscipit; nisi aut pro fide, aut pro salute, 661. c. Quanam reip. salus, ibid. Nullus interitus est reip. naturalis, ibid. R E S T I T U T U S presbyter, quando ei placebat, jacebat mortuo simillimus, 375. d. Resurrectio duplex, 578. g. 579. c. d. & seq. 580. c. 587. f. 588. c. 601. a. Resurrectionis carnis fides adstruitur, 658. a. 673. b. 695. a. Impossibilitas ejus ab infidelibus objectata, ab ipsis eorum philosophis destruitur, 693. c. 695. a. Resurrectionem immerito negant Platonici, 339. f. 340. a. Quomodo ex opinionibus contrariis Platonis & Porphyrii, resurrectionis carnis veritas elicitur, 694. c. Resurrectionis corporum designat Isaías, 601. f. Haec mundum esse crediturum Christum praedixit, 692. c. eam praenuntiare maleficus Petri non compulsus est, ibid. Resurrectionis fidem cura sepulture adstruit, 14. c. Resurrectionem corporalem primam & mille annorum sabbatum futurum, quidam opinati sunt, 380. f. In ea opinione aliquando fuit Augustinus, 581. b. Ad primam resurrectionem non pertinent nisi qui beati erunt in aeternum, 579. c. In resurrectione caro erit spiritalis, sed tamen caro, 684. a. In qua magnitudine quidem resurrecturus est, 683. c. Difficultates variae circa quantitatem corporum resurgentium, 678. a. & seq. An ad Dominicis corporis modum, omnium mortuorum resurrectura sint corpora, 678. c. Corpora quibuslibet modis dispersa in integrum restituerunt, 682. g. De capillis & unguibus in resurrectione, 681. c. Resurgendum corporibus vitia detraherentur, natura servabitur, 679. c. Sexus uterque resurrecturus est, 679. c. Resurrectionem desiderabiliter & patienter sancti expectant, 340. c. Haec fructus est meditationis Christi, 229. c. R E T I C A anno, 501. c. Rex nomen imperii primum fuit, 65. a. Reges melius dicti a regendo, quam à regnando, 127. a. Primi iusti, pastores peccatorum, magis quam reges hominum constituti sunt, 559. f. Facile invenitur qui timeat se fieri regem, nullus qui se nolit esse felicem, 104. f. Inter honores non obliviscantur reges se esse homines, 141. c. Nihil interest sub quo rege vivat homo, si ad impia non cogitur, 132. c. Regum primum (Romanorum) studia, 65. a. Regum unctio, 175. d. Revolutio rerum omnium in eundem ordinem eandemque speciem non admittenda, 312. b. Quibus argumentis probatur à philosophis, 315. f. Respondetur illis, 316. d. R H A D A G A T U S Gothorum rex quanta suorum clade à Romanis victus est uno die, 140. a. Vinci illum non posse iactabant pagani, quod deos coleret, ibid. R H A D A M A N T H U S, Xanthi filius ex Europa,

modo magnitudine fregit, 528. c. Romanorum veterum virtutes & vitia, 119. a. b. Virtutes quae in primis Romanis laudantur, paucorum sunt, non omnium, ibid. & seq. Jus bonumque apud eos non legibus magis, quam naturae valere, dixit Sallustius, 43. f. 45. a. Moribus antiquis res stat Romana virisque, 49. f. Romani stante Carthagine optimis moribus & maxima concordia egerunt, 40. b. Quam corruptis moribus fuere ante adventum Christi, 46. b. d. 49. f. 50. f. 51. a. 55. b. Variis in iustitiae Romanorum exempla, 44. a. Nulla umquam cura fuit diis eorum, ne malis moribus resp. deperiret, 50. f. 52. d. 53. c. Romanorum patriae everso non correxit, 29. f. Difficilius aliqui egerunt pro patria terrena, quam quod à Christianis exigitur pro caelesti, 133. c. & seq. Matronarum Romanarum mores pestilentia graviore, 75. a. Mulieres Romanae gravi pestilentia afflictae, ibid. f. Romanorum ingratitude erga Christum, 3. c. 32. d. Injuste mala impunit Christianae religioni, 28. a. 30. b. 31. b. 46. c. 47. a. 50. b. 51. b. Quae clementer gesta sunt in everfione Urbis suo Alarico, Christo tribuenda, 7. d. 32. d. Romanorum dii innumeri, 95. f. Deorum numerofitas nihil Romanos juvit, 66. f. 67. a. c. Praeter constitutionem Numae, multos deos adjeccerunt, 66. d. non ratione, sed adulatio- ne quosdam sibi deos instituerunt, 43. a. Romanos Juno cum Jove & Venus fovebant, 67. c. Romani diis suis sapientiores, 42. c. Praecepta vivendi à diis non receperunt, 43. d. Solonis leges ab Atheniensibus mutatae sunt, ibid. 74. d. has meliores facere conati sunt, ibid. Auferendo potius libertatem in homines quod dederunt in deos, melius de se quam de diis sententia, 40. b. 41. b. Theatras artes diu non noverant, 41. b. Romanorum viri nobilissimi, Reguli, Scavorolae, Scipiones, Fabricii, 58. a. Ordines duo apud eos splendidi, equestris & senatorius, 84. c. Romani cives cenabantur omnes qui ad imperium pertinebant, 132. d. Romani supplicio virgatum exempti, 45. d. Not. d. Plebs quae suos agros non habebat, de publico vivebat, 132. c. Non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus imponere, 551. d. Nihil nocuerunt gentibus, quibus subjugatis leges suas imposuerunt, 132. c. Imperii sui fortitudinem ac stabilitatem auspicio indicari vane existimantur, 109. b. Ejus termini mutati sub Hadriano, & Juliano Imp. ibid. e. f. & sub Joviano, 110. a. exercitus fusi, ibid. d. 138. g. R O M U L U S Martis ex Ilia Sylvia Vestali filius, 43. c. 44. a. 61. c. g. Romulus & Remus à lupa nutriti, 503. g. 504. a. Romulus dictus est Quirinus, 43. b. occiso fratre Romae regnavit, 70. b. decimus quintus est ab Aenea rex in Latio, 503. c. Cains est imitator, 382. g. fratrem occidit, ut rotam dominationem haberet unus, 383. a. Romulum propter ferocitatem à Senatu discriptum quidam ferunt, 70. d. R O M U L U S Romae conditor, deus factus, 503. c. 507. a. quo modo, 70. d. f. 71. b. Romulum creditum esse deum tenent literae, non factum docent, 661. b. Ne unum quidem matrem habuit, quando est deus creditus, ibid. & 662. c. Romuli divinitas mirabiliter credita, quod eruditus temporibus factus sit deus, 660. c. Ejus divinitas divinitati Christi opponitur, 660. f. & exploditur, 661. a. Romuli divinitatem non amore erroris, sed amoris errore crediti Roma, 660. c. Romulum appellabant deum gentes Romae subditae, ne Romam offenderent, 660. c. 661. c. Romanorum adulatio erga Romulum, 70. d. Illum diis multis praetulerunt, 43. b. Flaminem ipsi instituerunt, ibid. Romulus inter semideos numeratur, 42. a. Illum potius semideum quam deum, secretior Romanorum doctrina commendat, 43. a. R U B I C O dea, 101. c. Ruma, id est mamma, 171. b. R U M I N A dea, 97. b. 160. c. 171. c. R U M I N U S appellatur Jupiter, quod mamma animalia aleret, 171. b. Runcare frumentum, id est à terra auferre, 94. b. R U N C I N A dea praefata frumentis cum runcantur, 94. b. g. R U S I N A dea rubibus praefata, 93. f. R U S O R deus, 180. a.

S A B B A T I vacatio quid figurabat, 278. b. Sabbatum maximum vere in beatitudine, 701. f. Hujus sabbati non erit vespera, ibid. & 702. c. Sabbatum illud nos ipsi crimus, ibid. Sabbata Judaeorum à Seneca reprehensa, 160. f. S A B E L L I A N O R U M haeresis, 258. c. 280. a. S A B I N A R U M raptus, 43. f. Sacerdotes non nomine, sed sanctitate peniandi sunt, 603. d. Sacerdotes sunt omnes Christiani, 388. c. proprie tamen episcopi & presbyteri, ibid. Sacerdotium Aaronis sublatum, 465. b. Sacerdotii commutatio futura in novo Testamento, praefigurata in veteri, 458. f. 463. f. 464. c. Sacra deorum qua ratione instituta, 218. b. Sacrorum causas nec populo, nec Senatu, nec ipsis sacerdotibus innotescere voluit Pompeius, 188. a. ut eas à demonibus acciperet, nec tamen comburere eas ademerunt, occulta Dei providentia factum est, 189. b. Quam crudelia illa Sacra, 36. c. turpia, 34. d. 36. c. 182. c. & inhonesta, 154. f. An post hinc excusari, quod suas interpretationes habeant, 155. c. Ea honestate & iustificare frustra conatus est Varro, 187. c. Mimica esse illa intellexerunt nonnulli inter Paganos, 133. g. Sacrorum quindecim viri apud Romanos, 148. f. Sacramentum altaris, 243. f. In eo tota Ecclesia offertur, ibid. Sacramentum sanguinis Christi, 332. c. Quibusnam profit sacramentum baptismi, & corporis Christi, 645. d. Ex latere Christi manarunt Sacramenta quibus credentes initiantur, 410. c. Sacramenta Judaeorum à Seneca reprehensa, 160. f. Sacrificium est ab homine fit, vel offertur, tamen res divina est, 242. f. Deo non est acceptum sacrificium eorum qui pravo sine sacrificiant, 385. c. Antiquitas cultus Dei in sacrificando, 241. c. Sacrificia ante diluivium celebrata, 399. b. Sacrificium unum vero Deo debeatur, 217. b. 218. c. 241. b. 334. g. 569. d. Id adstruitur miracula quae per Arceam testimonium facta sunt, 254. d. 255. a. Sacrificia cur sibi voluit offerri Deus, 254. d. non ex indigentia ea requirit, 241. c. 253. b. 254. d. sed ob utilitatem hominum, 169. c. Totum quod recte colitur Deus, homini prodest non Deo, 241. d. Sacrificia antiquorum eas res significabant quae aguntur in nobis, ad hoc ut inhareamus Deo, 241. c. quare mutata sunt, 242. a. Quae de sacrificiis leguntur esse divinitus praecipita, ad dilectionem Dei & proximi significanda referuntur, 242. c. Sacrificia per se ipsa non requirit Deus, quibus significatur sacrificia quae requirit, 242. d. Sacrificium verum & perfectum quodnam sit, 241. f. Sacrificium visibile invisibilis sacrificii factamentum, 241. e. 255. c. Homo ipse in corde suo invisibile sacrificium Dei, 255. d. Sacrificium contriti cordis, & non sacrificium trucidati pecoris, vult Deus, 241. f. Sacrificium preclarissimum atque optimum nos ipsi sumus, 569. f. Nihil Deo acceptus offerunt nisi quam se ipsos, 609. g. Primi parentes in paradiso se ipsos Deo mundissimas hostias offerebant, 610. d. Sacrificium iustitiae soli primi parentes in paradiso, & sancti in caelo offerunt, 609. f. 610. f. Sacrificium pro peccatis non offerunt sancti, 610. a. b. Sacrificium visibile non alteri offerendum, quam illi cui invisibile debetur, 255. f. Nec bonis diis, nec malis debet offerri, 565. c. nec Angelis & virtutibus Dei, 569. b. Martyribus non offertur, 217. b. 218. c. 674. a. Sacrificium seu divinos honores Angeli hominesque sancti respulerunt, 255. c. cur exegerint demones, 199. c. Ideo illi exigunt demones, quia verum Deo debentur, 255. f. non corporis cujuscumque sumo, sed supplicantis animo delectantur, ibid. Sacrificium Ecclesiae quotidianum, 256. b. Sacrificium est corpus Christi, quod nos ipsi, 674. a. Sacrificia omnia sacrificio nostrum essentur, 569. f. Sacrificia praefata sanctorum, figure veri sacrificii Christi, 256. b. Sacrificio corporis Christi, spiritus maligni sagati, 668. f. Saeculorum ordo quasi carmen pulcherrimum ex antichetis constans, 285. f. Saeculorum revolutionem quare quidam philosophi admittunt, 311. c. Saecula saeculorum quid sint, 318.

Tom. VII.

E e e

INDEX

b. Saeculum per mare designatur, 592. f. Saecularia dicuntur multa quae in hoc saeculo...

SARDANAPALUS Assyriorum rex voluptatibus deditus, 48. b. ejus epitaphium, ibid. Not. b.

In rebus gestis quas narrat, futura praenuntiat, 455. f. Quarta dicitur in rebus humanis...

IN SEPTIMUM TOMUM.

Q. SERTORIUS. Marianarum partium fluctator, à Sylla profectus, 85. g. Not. d. bellum civile excitavit, ibid.

Sodomorum terra Dei paradiso comparata, 629. b. ejus facies mutata, ibid. Sodomorum...

phus in tempestatis periculo expallens, 220. g. STRATO Peripateticus, 159. b. STRENTIA dea, quae strenum facit, 97. c. 10. c. a.

INDEX

Voluptas quid, 540. d. Aut subditur virtuti, aut praefertur, aut jungitur, ibid. f. 541. a. Voluptatis pictura, 137. c. Voluptatem praedicat appetitus, 367. f. VOLUNTARIA dea cui involumenta folliculorum commissa sunt, 94. b. Vorum non Domino quisquam quidquam recum voveret, nisi qui ab illo acciperet quod voveret, 462. a. Homo Dei nomine consecratus & Deo votus, in quantum mundo moritur ut Deo vivat, sacrificium est, 242. f. Urbis clades describitur, 6. c. Haec divinae misericordiae tribuenda, 3. c. Uti quid sit, 291. f. Uti fructibus quo sensu dicitur, 10. d. g. Vicia urbs Africae 21. Not. d. atroci pestilentia afflicta, 88. b. Utilitas impie viventium nulla est, 565. c. VULCANUS maritus Veneris, 61. c. Vulcanum

ignem mundi esse voluit, 174. d. Vulcani templum Athenis, 497. b. Vulgi iudicium plerumque erroneum, 21. c. Vulcanus in bono potest accipi in scriptura, 602. c. X Uxores plures ducere olim non prohibitum, 450. c. Uxorem carnaliter diligere, veniabile, 647. f. Vzalis Colonia Uticae vicina, 670. c. Ibi Memoria S. Stephani ab Evodio episcopo constituta, ibid. d. Miracula illic facta, ibid. X ANTHUS, aliis Asterius, Cretensium rex, 496. c. XENOCRATES Platonis discipulus quisque in Academia fuceffor, 201. b. XENOPHONES Colophonius physicus, 175.

d. quo tempore claruit, 507. g. XERXES BALBUS septimus rex Assyriorum, 490. c. Z ACHARIAS quid & quo tempore prophetauit, 517. a. c. Zelus in bonam & malam partem accipitur, 590. a. ZENO unus ex principibus Stoicorum, 221. b. 222. c. ZOROASTER rex Bactrianorum, magicarum artium inventor, quando natus est, rississe fertur, 634. f. A Nino rege Assyriorum bello superatus est, ibid. Zubedi fundus Heiperii in territorio Fuffalensis, 666. f.

LOCA SCRIPTURAE QUAE EXPLICANTUR IN LIBRIS DE CIVITATE DEI.

GEN. I. 1. In principio creavit Deus caelum & terram &c. 297. d. c. 4. Divisit lucem a tenebris, &c. 277. b. 286. b. 297. d. 298. d. ibid. f. 6. Fiat firmamentum inter aquam & aquam, 299. c. 26. Faciamus hominem ad imaginem nostram &c. 420. c. 28. Crescite, & multiplicamini, & implete terram, & dominamini ejus, 372. b. II. 2. Et requievit Deus die septimo, & benedixit Deus diem septimum, 701. f. 7. Insufflavit in faciem ejus spiritum vitae, & factus est homo in animam viventem &c. 343. g. 344. a. 345. b. 347. a. 17. Quia die edereit ex illo, morte moriamini, 343. a. 21. Tulit costam &c. 679. f. III. 7. Aperti sunt oculi amborum, 369. a. 9. Adam nubes, 335. a. 343. c. Lignum vitae, 341. b. 16. Et ad vitum tuum converso tua, 386. c. 19. Terra est, & in terram ibis, 343. c. IV. 6. 7. Quare tristis factus es, & quare concidit facies tua? Nonne sic recte offeras, recte autem non dividas, peccasti? Ad te enim converso ejus, & tu dominaberis illius. 384. f. 385. a. b. f. 26. Hic speravit invocare nomen Domini, 401. a. V. 6. Suscitavit enim mihi Deus semem pro Abel, 396. c. VI. 1. Videntes filii Dei filias hominum &c. 405. g. 406. c. 407. c. 408. b. 3. Erunt dies eorum centum viginti anni, 409. d. 7. Delebo hominem quem feci &c. 409. f. 410. a. 417. b. IX. 25. Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus, 415. c. XI. 4. Edificemus nobis civitatem & turrem &c. 419. c. 5. Et descendit Dominus videre, 420. a. 6. Venite, & descendentes confundamus &c. 420. f. 52. Et fuerunt omnes dies Thara in Charra, XIII. 14. &c. Respicens oculis tuis... & faciam semen tuum &c. 434. a. & seq. XV. 8. Secundum quid sciam quia heres ejus ero, 436. c. 9. Accipe mihi juvenecam irimam &c. 435. g. 436. c. 13. Sciendo scies quia peregrinum eris semen &c. 437. b. 14. Cum esset annorum nonaginta, apparuit ei Dominus &c. 438. c. 17. Cum autem jam sol erat ad occasum, flamma facta est &c. 437. f. XV. 11. 1. Mafculus qui non circumcidetur carnem praputii sui &c. 440. b. 6. & seq. Partem multarum gentium pufii te &c. 441. c. XV. 11. 2. Et ecce tres viri stabant &c. 442. c. XX. 16. Per memetipsum juravi, dicit Dominus, 445. b. XX. 17. 2. Pone manum tuam sub femore meo, 445. d. XX. 17. 23. Major serviet minori, 446. f. XX. 17. 27. Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni &c. 448. d. & seq.

XXVIII. 12. Et ecce scala stabilita super terram, cuius caput &c. 450. a. 18. Et statuit illum in titulum, & superfundit oleum in cacumen ejus, 450. a. XXXII. 25. Qui cum videret quid eum superare non posset, 450. c. XLVI. 27. Omnes animae domus Jacob qua ingressa sunt in Egyptum, 451. a. XLIX. 8. fada, te laudabunt fratres tui &c. 452. b. &c. Exodi XXXI. 18. Scriptas digito Dei, 454. b. XXXIII. 13. Si invenis gratiam ante te, ostende mihi temetipsum &c. 450. d. Deut. V. 14. Omne opus servile in eo non facietis, 701. b. I. Reg. II. 1. &c. Confirmatus est cor meum in Domino, &c. 459. c. & seq. 27. &c. Revelatus sum ad domum patris tui &c. 465. a. VII. 12. Et posuit eum inter Masphot &c. V. f. que huc adjuvit nos Dominus &c. 470. b. XIII. 14. Et quare Dominus sibi hominem, 468. b. XV. 27. Disrupit Dominus regnum ab Israel de manu tua, 468. g. II. Reg. V. 11. 8. &c. Accepit de ovili ovium, &c. 471. 472. 475. g. 476. a. IV. Reg. V. 26. Nonne cor meum iit tecum, 697. c. 698. g. III. Esdr. III. 12. Super omnia autem vincit veritas, 519. c. Job XIX. 26. In carne mea videbo Deum, 698. c. XL. 14. Hoc est initium segmenti Domini, 284. c. 285. b. XLII. 5. Nunc autem oculus meus videt te, 697. g. Psal. III. 6. Ego dormivi & somnum cepi &c. 481. a. XI. 8. & 9. Tu Domine custodias nos... In circuitu impii ambulans &c. 312. c. f. XV. 9. & 10. Propter hoc jucundatus est cor meum &c. 482. a. XVII. 44. & 45. Erues me de contradictionibus populi, constitues me &c. 479. d. XVIII. 10. Timor Domini castus permanens in saculum saeculi, 360. c. XXI. 17. Foderunt manus meas & pedes meos, 480. d. XXII. 5. Et calix tuus inebrians quam praeflavus est, 452. f. XXX. 20. Quam magna multitudo... quam abscondisti timentibus te, 644. c. XXXIX. 6. Beatus vir cuius est nomen Domini spes ejus &c. 405. d. XL. 6. &c. Inimici mei dixerunt mala mihi: Quando morietur &c. 481. b. 10. & 11. Etenim homo pacis mea in quem speravi &c. 481. d. XLI. 7. Ad me ipsum turbata est anima mea, 341. g. XLIV. 2. Eructavit cor meum verbum bonum &c. 478. 479. XLVIII. 11. Invocabant nomina eorum in terris ipsorum, 405. c. XLIX. 1. Deus deorum Dominus locutus est, 235. c.

3. Ignis in conspectu ejus ardebit &c. 608. a. 12. 13. 14. 15. Numquid manducabo carnes taurorum &c. 242. b. L. 18. & 19. Si voluisset sacrificium, desissem nique, holocaustis &c. 241. f. LI. 8. Ego autem sicut oliva fructifera &c. 405. c. LVIII. 12. Deus meus demonstravit mihi in inimicis meis, ne occideris eos &c. 519. g. LXVI. 2. & 3. Deus miseratur nostri & benedicat &c. 269. d. LXVII. 21. Deus noster Deus saluos facienti, & Domini exitus mortis, 482. b. LXVIII. 23. & 24. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, &c. 482. c. LXIX. 8. Dominabitur a mari usque ad mare, 471. f. LXXII. 18. Dejecisti eos, cum extollerentur, c. d. 20. Domine in civitate tua imaginem ipsorum, &c. 259. 485. c. 23. Velut pecus factus sum apud te, 259. c. 24. Tenuisti manum dexterae meae &c. 259. f. 25. Quia enim mihi est in calo, & tu quid voluisti &c. 259. g. 26. Defecit cor meum & caro mea &c. 260. a. 27. Quia ecce qui longe se faciunt a te peribunt, 260. b. 28. Mihi autem adhaerere Deo bonum est &c. 259. c. 260. c. LXXIII. 12. Operatus est salutem in medio terra, 463. a. LXXVI. 10. & seq. Numquid obliviscetur misereri Deus &c. 643. c. LXXXI. 6. Ego dixi, Dii estis, 235. f. LXXXII. 17. Imple facies eorum ignominiam & quarent &c. 366. b. LXXXVI. 5. Mater Sion, dicit homo, & homo factus est in ea &c. 479. c. LXXXVIII. 4. Paravi David servo meo, &c. 472. c. & seq. 473. 474. 47. & 48. Viquequo Domine avertis in finem... memorare qua mea substantia. Non enim vane constituisti omnes filios hominum, 474. b. & seq. 50. &c. Vbi sunt miserationes tuae antiquae &c. 474. f. 475. a. XCIII. 19. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo &c. 533. f. XCIV. 3. Rex magnus super omnes deos, 235. c. XCV. 1. Cantate Domino canticum novum, cantate &c. 213. d. 4. Terribilis super omnes deos, 235. c. C. 1. Misericordiam & iudicium cantabo tibi, Domine, 579. d. CI. 26. Opera manuum tuarum sunt cali. Ipse peribunt, 606. f. CII. 5. Qui facit angelos suos spiritus &c. 406. f. 26. Draco iste quem fixisti ad illudendum ei, 284. c. 285. c. CIV. 8. Quod mandavit in mille generationes, 582. a. CLX. 1. Dixit Dominus Domino meo &c. 480. a. b. CXV. 15. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum, 329. f. 330. a. CXVII. 119. Pravaricatores estimavi omnes

IN SEPTIMUM TOMUM.

peccatores terra, 440. d. c. 164. Septies in die laudabo te, 297. a. PROVERB. I. 11. Abscondamus in terra vitrum iustum &c. 484. a. IX. 1. Sapientia aedificavit sibi domum, suffulsi columnas septies, 461. a. 484. b. XXVII. 6. Ite. LXX. Fidelis hominis totus mundus doctissimus est, 581. g. XXIV. 16. Septies cadet iustus & resurget, 297. a. ECCLES. I. 9. Quid est quod fuit, ipsum quod erit, 311. f. VIII. 15. Non est bonum homini, nisi quod manducabit &c. 484. d. X. 16. & 17. Vbi terra cuius rex adolescens &c. 484. f. SAP. II. 12. & seq. Circumveniamus iustum quoniam insuavis est nobis &c. 483. d. VII. 22. Spiritus sapientia multiplex &c. 281. ECCLES. XXVII. 1. Miserere nostri dominator Deus omnium, 483. f. ISA. II. 2. & 3. Erit in novissimis diebus mansuetus mons domus Domini &c. 269. c. V. 6. Ne plant super eam imbrem, 463. c. XXVI. 19. Latabuntur omnes qui sunt in terra, vos enim qui abs te est &c. 601. a. XXXIX. 14. Perdam sapientiam &c. 263. d. XLII. 1. & seq. Jacob puer meus, suscipiam illum &c. 616. c. LII. 13. & seq. Ecce intelligit puer meus &c. 510. c. LIII. 1. & seq. Domine, quis credidit auditui nostro, 510. c. LIV. 1. Latere sterili qua non parit, 510. g. LVII. 16. Omnem statum ego feci, 346. c. LXVI. 12. & seq. Ecce ego declino in eos in flumen pacis &c. 601. b. JEREM. XVII. 9. Grave cor per omnia, & homo est, & quis cognoscat eum, 516. a. XXIII. 5. Ecce aies veniunt, aie Dominus &c. 515. f. LI. 6. Fuge de medio Babylonis, 500. c. THREN. IV. 20. Spiritus oris nostri Dominus Christus capus est in peccatis nostris, 515. c. BARUCH III. 36. Hic Deus meus, & non estimabitur alter &c. 515. c. EZECH. XX. 12. Et sabbata mea dedi eis in signum, &c. 702. b. XXXIV. 23. & 24. Et suscitabo super pecora mea pastorem unum, qui pascet ea &c. 516. f. DANIEL. VII. 13. & 14. Videbam in visu noctis, & ecce cum nubibus cali &c. 516. c. 15. & seq. Horruit spiritus meus, ego Daniel in habitu meo &c. 605. a. XII. 1. & seq. Et erit tempus tribulationis, 506. b. OSEE I. 11. Et congregabuntur filii Israhel in idipsum &c. 509. c.

VI. 6. Misericordiam volo quam sacrificium, 142. d. AMOS IX. 11. & 12. In illa die resuscitabo tabernaculum David quod cecidit &c. 509. f. ABDI. 21. Et ascendens resalvatus ex monte Sion, 512. c. In monte autem Sion erit salus, & erit sanctum, 512. c. JON. III. 7. Et Ninive subvertetur, 644. a. MICHA. IV. 1. Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, 511. c. V. 2. Et tu Babileem terra Ephrata &c. 511. d. VI. 6. In quo apprehendam Dominum, assumam Deum meum excelsum &c. 242. b. NAUM. I. 14. & 15. Exterminabo sculptilia & constantia, 512. c. I. I. Consummatum est, consummatum est &c. 512. c. HABACUC II. 2. & 3. Et respondit Dominus ad me, & dixit, Scribe visum aperit &c. 513. a. III. 2. & c. Domine audi visum tuum &c. 513. b. SOPH. II. 11. Horribilis Dominus super eos, & exterminabit omnes deos terra &c. 516. b. III. 8. & 9. Expecta me, dicit Dominus &c. 516. b. AGG. II. 7. & 8. Adhuc unum modicum est, & ego commovebo calum &c. 517. b. 10. Magna erit gloria domus istius novissima, plus quam prima &c. 127. d. 531. b. ZACH. II. 8. & 9. Post gloriam misit me super gentes &c. 614. f. 615. a. IX. 11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vitulos tuos &c. 517. d. XII. 9. & 10. Et erit in die illa quarum auferre omnes gentes &c. 615. b. c. MALACH. II. 3. Testamentum meum erat cum eo vita & pacis &c. 518. a. 7. Ecce mitto angelum meum ante faciem &c. 407. c. III. 1. & c. Ecce mitto angelum meum, & prospiciet viam &c. 518. b. 609. VIII. 13. & c. Ingravastis super me verba vestra, dicit Dominus &c. 518. c. MATTH. III. 27. Nisi prius alligaverit fortis, 581. c. d. V. 23. Qui dixerit fratri suo, Fatae, 651. f. VII. 12. Quicumque voluit ut faciant oculis homines bona, 356. g. VIII. 22. Sine mortuis sepelire mortuos suos, 579. a. 29. Quid venisti ante tempus perdere nos, 212. a. XII. 32. Non remittetur eis, neque in hoc saeculo, neque in futuro, 634. c. 642. f. XIII. 8. Et fructum faciunt, aliud triticum &c. 654. c. XIX. 29. Centuplum accipiet, 581. f. X. IV. 29. Et stella cadent de calo, 607. d. Luc. I. 34. Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, 436. d.

JOHAN. V. 25. & 26. Venit hora, & nunc est, quando mortui &c. 579. a. VIII. 14. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, 283. b. XIX. 34. Exiit sanguis & aqua, 679. f. XX. 22. Accipite spiritum-Sanctum, 346. c. ROM. IV. 19. Cum jam esset Abraham corpus emortuum, 441. f. V. 12. Adam non est seductus, 363. f. VII. 12. & 13. Lex quidem sancta & mandatum sanctum &c. 328. g. VIII. 10. Corpus quidem mortuum est propter peccatum, 343. b. 13. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, 630. c. 29. Conformes imaginis Filii sui, 679. a. IX. 8. In Isaac vocabitur tibi semen, 444. b. XI. 32. Pro omnium miseretur, 645. c. I. COR. III. 11. Si quis autem superaedificat super fundamentum hoc aurum &c. 647. b. & seq. 13. Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit, 648. f. 15. Ipse autem saluus erit per ignem, 647. c. g. VIII. 5. Et si sunt qui dicuntur dii &c. 236. b. XIII. 12. Tunc autem facie ad faciem, 696. d. 698. d. XV. 22. Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo &c. 344. c. 42. Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione &c. 343. f. 344. 47. Primus homo de terra terrenus &c. 344. c. 56. Aculeus mortis est peccatum, virtus autem peccati lex, 328. f. II. COR. V. 14. Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortui est, &c. 579. b. EPH. IV. 13. In mensuram aetatis plenitudinis Christi, 678. f. 680. d. I. THESS. V. 5. Omnes enim vos filii lucis estis & filii diei &c. 277. c. II. THESS. II. 1. &c. Rogamus vos fratres per adventum Domini, 596. & seq. 10. Mittet illis Deus operationem erroris, 598. f. I. TIM. III. 1. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, 583. d. TIT. I. 2. & c. In spem vitae aeternae, quam promissit non mendax Deus ante tempora aeterna, 315. d. PHILIP. III. 8. Stercora existimavi esse, ut Christum lucrificarem, 461. f. HEB. XI. 17. Fide praecessit Abraham in Isaac tentatus, 444. d. XII. 16. Talibus enim sacrificia placetur Deo, 241. d. I. JOH. III. 8. Ab initio diaboli peccat, 284. a. APOC. XX. 1. & c. Et vidit Angelum descendentem de calo &c. 580. c. & seq. 4. Et vidit sedes & sedentes super eas, & iudicium datum est, 586. c.

FINIS.

PRIVILEGE DU ROY.

L OUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requêtes ordinaires de nostre Hostel, grand Conseil, Baillifs, Seneschaux, Prevosts ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Nostre cher & bien amé le Supérieur general de la Congregation de saint Maur, Ordre de saint Benoist, nous a fait tres-humblement remonstrer que saint Augustin estant considéré depuis plus de douze siècles entre les Peres de l'Eglise comme le soleil entre les planetes, & sa doctrine suivie tant par les Conciles, que par ceux qui ont depuis écrit, soit pour combattre les heresies, reſtablir la discipline ecclésiastique, ou pour conserver la pureté des mœurs, plusieurs grands perſonnages ont porté leurs ſoins pour purger les œuvres de ce saint Docteur des fautes que la négligence de ceux qui les ont tranſcrites ou imprimées, y ont fait glisser, & entre tous, les Religieux Benedictins ont esté les plus attachés à en faire exactement les corrections, parce qu'il n'y a point de Monastere de leur Ordre où il ne se trouve des ouvrages de ce Saint, si ce n'est en ceux qui ont esté entièrement pillés & ruinés. Ce qui a ſervy de motif.
 De sorte que ladite correction estant beaucoup avancée, lesdits Religieux se font enfin résolus de la continuer pour le bien de l'Eglise & l'honneur de la France. Mais craignant que d'autres n'entreprennent de réimprimer lesdites œuvres de saint Augustin sur les anciennes copies, comme ils en font menacés, ce qui rendroit après de grands frais leurs peines inutiles : d'autant qu'encore que l'edition pretendue faite sur lesdits manuscrits doit estre la plus ample & la plus parfaite qui aye paru jusques à present, neanmoins on pourroit rechercher celle qui se debiteroit à meilleur compte ; ledit Supérieur nous auroit tres-humblement supplié luy vouloir accorder nos lettres de privilege à ce necessaires. A ces causes, le desirant favorablement traiter, Nous luy avons permis & permettons par ces presentes de faire imprimer par tout nostre Royaume, pays, terres, & seigneuries de nostre obſſissance, en telle marge, tels caracteres & forme de volumes qu'il jugera à propos, lesdites œuvres de saint Augustin, par tels Imprimeurs ou Libraires qu'il aura choisis, & ce durant le temps & espace de cinquante ans, à compter du jour qu'elles seront achevées d'imprimer pour la premiere fois en vertu des presentes ; faisant tres-expresses inhibitions & defences à toutes perſonnes, de quelque qualite & condition qu'elles soient, autres que celles qu'il aura choisis, de faire imprimer, vendre & debiter en aucun endroit de ce Royaume lesdites œuvres, sous quelque pretexte que ce soit, d'en apporter ou garder aucun exemplaire de ceux qui pourroient avoir esté contrefaits aux pays estrangers, & même de reimprimer lesdites œuvres sur les anciennes copies, nonobstant le reglement du 27. Février 1665. à ce contraire, auquel nous avons derogé pour ce regard ; Et ce à peine de dix mil livres d'amende payable sans delay par chacun des contrevenans, applicable un tiers à l'Hostel Dieu de nostre bonne ville de Paris, un tiers audit expoſant, & un tiers au denoncateur, confiscation des exemplaires, de tous depens, dommages & interets, mesmes aux peines portées par l'Arrest du Parlement du 16. Fevrier 1671. donné sur les conclusions de nostre Procureur General, & publié en la chambre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs, à condition aussi qu'il en sera mis deux exemplaires en nostre Bibliothèque publique avant qu'en expoſer aucuns en vente, à peine de nullité des presentes, du contenu desquelles Nous vous mandons que vous fassiez jouir pleinement & paisiblement ledit Supérieur General expoſant, & tous ceux qui auront droit de luy, sans permettre qu'il leur soit fait aucun trouble ny empeschement. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin desdites œuvres copie ou extrait des presentes, elles soient tenus pour bien & deüment signifiées, & que ſoy ſoit ajoutée aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires comme à l'original. Mandons au premier Huissier ou Sergent sur ce requis de faire pour l'execution des presentes tous actes necessaires, sans demander aucune autre permission. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant oppositions ou appellations quelconques, & sans prejudice d'icelles, dont si aucunes interviennent, Nous nous reservons la connoissance & à nostre Conseil, l'interessant à toutes nos Cours & Juges, nonobstant aussi clameur de Haro, chartre Normande, & autres lettres à ce contraires. Donné à saint Germain en Laye le vingt-deuxième jour de Fevrier l'an de grace mil six cens soixante-douze, & de nostre regne le vingt-neuvième. Signé Par le Roy en son Conseil, B. R. A. U. D. Et scellé du grand ſeau de cire jaune.

Et ledit Supérieur General de la Congregation de saint Maur de l'Ordre de saint Benoist a cédé & transporté au ſieur François Muguet Marchand Libraire Imprimeur ordinaire du Roy & de M. l'Archevesque de Paris le present Privilege, pour en jouir, ou faire jouir pendant le temps porté par iceluy, suivant les conditions & accord faits avec luy ce sixième de Mars mil six cens soixante dix-sept.
 Signé F. VINCENT MARSOLLE.

Registéré sur le livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le treize Mars mil six cens soixante dix-sept, suivant l'Arrest du Parlement des 8. Avril 1653. & celui du Conseil Privé du Roy du 27. Février 1665.

Extrait des Registres du Conseil d'Etat.

S UR la requête présentée au Roy estant en son Conseil par François Muguet son Libraire & Imprimeur ordinaire, contenant que par Lettres patentes données à saint Germain le vingt-deuxième jour de Fevrier mil six cens soixante-douze, sur ce qu'il auroit esté exposé à sa Majesté que les Religieux Benedictins de la Congregation de saint Maur auroient pris un tres-grand soin de corriger les Ouvrages de saint Augustin sur plus de douze cens anciens Manuscrits, & qu'ils desireroient en donner au public une nouvelle Edition bien corrigée, s'il plaisoit à sa Majesté de leur accorder ses Lettres de Privilege à ce necessaires, Elle auroit permis au Pere General de ladite Congregation de faire imprimer lesdites Oeuvres de saint Augustin par tels Imprimeurs & Libraires qu'il luy plairoit choisir, avec defenses à tous autres de les reimprimer sur les anciennes copies, nonobstant le Reglement du vingt-septième Fevrier mil six cens soixante-cinq à ce contraire, auquel sa Majesté a derogé pour ce regard. Et depuis ledit General ayant cédé ledit Privilege audit Muguet pour en jouir suivant sa forme & teneur pendant le temps porté par iceluy, comme l'entreprise est d'une grande dépense, sa Majesté par ses Lettres patentes données au Camp devant Cambrai le vingt-deuxième jour de Mars mil six cens soixante-dix-sept, y ayant égard, & pour luy donner le moyen de fournir plus facilement à cette dépense, l'auroit gratifié de la continuation des Privileges à luy cy-devant accordez ou cedez pour l'impression de plusieurs Livres mentionnez dans lesdites Lettres patentes dudit jour vingt-deuxième Mars mil six cens soixante-dix-sept, pour en jouir par ledit Muguet, ses hoirs, & ayans cause, pendant le temps & espace de cinquante années à compter du jour que chacun desdits Privileges qui luy ont esté accordez ou cedez seront expirés, avec defenses à tous autres de les reimprimer sur les anciennes copies, nonobstant ledit Reglement du vingt-septième jour de Fevrier mil six cens soixante-cinq, auquel sa Majesté a pareillement derogé pour ce regard. Au prejudice desquelles Lettres, Privileges & derogatoires audit Reglement les Imprimeurs de Lyon ont fait assigner ledit Muguet au Conseil de sa Majesté pour voir casser lesdits Privileges comme contraires audit Reglement, voulant par là le frustrer des graces que sa Majesté luy a faites en consideration des bons Livres qui sont partis de son Imprimerie & de la particuliere application qu'il donne aux choses qui sont de sa profession & pour luy donner, comme dit est, le moyen de fournir plus facilement à la grande dépense qu'il luy convient de faire pour l'impression desdits Ouvrages de saint Augustin. A ces causes, requeroit qu'il pleut à sa Majesté faire defenses ausdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres de le troubler dans la jouissance des graces qu'il a pleu à sa Majesté de luy faire, & en consequence leur prohiber la reimpression sur les anciennes copies desdits Ouvrages de saint Augustin, & des autres mentionnez audit Privilege de continuation, sur telle peine qu'il plairoit à sa Majesté ordonner. Veu ladite Requête signée du Suppliant, & tout considéré.

LE ROY ESTANT EN SON CONSEIL, a ordonné & ordonne que lesdites Lettres patentes des vingt-deuxième Fevrier mil six cens soixante-douze, & vingt-deuxième Mars mil six cens soixante-dix-sept forſont leur plein & entier effet. Fait sa Majesté defenses ausdits Imprimeurs de Lyon & à tous autres d'y troubler ledit Muguet, à peine de dix mille livres d'amende, & de tous depens, dommages & interets. Et sera le present Arrest executé nonobstant oppositions ou appellations quelconques, dont si aucunes interviennent, sa Majesté s'est reservé la connoissance & à son Conseil, & icelle défendue à toutes ses Cours & Juges. Fait au Conseil d'Etat du Roy, sa Majesté y estant, tenu à Versailles le vingt-unième jour du mois de Novembre mil six cens soixante-dix-huit. Signé, COLBERT. Et scellé. Collationné.

Registéré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, le douzième Decembre mil six cens soixante-dix-huit. Signé, COUTEROT, Syndic.

SANCTI



A P P E N D I X
T O M I S E P T I M I
O P E R U M S. A U G U S T I N I
E X H I B E N T U R S C R I P T I O N E S A L I Q U O T
D E S T E P H A N I M A R T Y R I S D E T E C T I O N E,
t r a n s l a t i o n e & m i r a c u l i s,
S C I L I C E T,

Aviti ad Palchonium Epistola de reliquiis sancti Stephani, & de Luciani epistola à se è Græco in Latinum versa.
 Luciani Epistola ad universam Ecclesiam, de revelatione corporis Stephani Martyris.
 Anastasii ad Landuleum Epistola de subsequente Scriptura.
 Scriptura de alia detectione ac translatione sancti Stephani in urbem Byzantium, quam Anastasius Latinitate donavit.
 Severi Epistola ad omnem Ecclesiam de virtutibus in Minoricensi insula factis per reliquias sancti Stephani.
 De miraculis sancti Stephani liber Evodii nomine inscriptus.

I N S U B S E Q U E N T E M E P I S T O L A M
G E N N A D I U S i n l i b. d e v i r. i l l u s t r.

A V I T U S presbyter, homo Hispanus genere, antè relatam Luciani presbyteri scripturam transtulit in Latinum sermonem; & adjectâ epistolâ suâ per Orosium presbyterum Occidentalibus dedit.

E P I S T O L A A V I T I A D P A L C H O N I U M
D e r e l i q u i i s s a n c t i S t e p h a n i & d e L u c i a n i e p i s t o l a à s e è G r æ c o i n L a t i n u m v e r s a.

Beatissimo dilectissimoque semper in Domino papæ PALCHONIO, atque universo clero & plebi Ecclesiæ Bracharenſis, Avitus presbyter-salutem in Domino ætèrnâ.

MEMORES esse mei vos cupio & deprecor; sicut & ego, in quantum valeo, memoriam vestri habere non cesso, tribulationibus vestris meo dolore compatiens, & pro dissidio patriæ^a vestræ in locis sanctis incessabilis lacrymas fundens: ut aut vobis Dominus restituat libertatem, quos admonere voluit; aut illis tribuat mansuetudinem, quos pravallere permisit. Et ego quidem, beatissimi Fratres, (teste Domino nostro Jesu Christo loquor,) frequenter volui venire ad vos, ut vobiscum vel mala tolerarem, vel ubicumque intercepſus, irrationabilis audaciæ pœnas luerem. Sed quoniam misericors Deus meo voto vestroque merito^b provocante dignatus est indulgentiæ suæ gratiam, c

primùm ut dilectissimus filius & compresbyter meus^c Orosius usque ad has partes ab Africanis episcopis mitteretur, cujus mihi caritas & consolatio vestram omnium præsentiam reddidit: deinde ut in diebus ipsis, quibus jam ipse reditum^d incredibili desiderio parabat, beatus & verè sanctus corona gloriæ nostræ in Christo Jesu primus Martyr Stephanus se revelare & manifestare signis & virtutibus evidentissimè sequentibus dignaretur; quem ego tantarum rerum^e ordinatis Dei occasione perceptum, dignius duxi Caritati vestræ præmittere, ut ipse præsens advocatus & patronus obsequentium sibi petitionibus dignetur assistere, qui cùm pateretur etiam pro inimicis otare dignatus est. Itaque beatissimi dilectissimique Fratres, memoriam vestri incessabiliter agens, & tam congruentem ordinantis Dei dispositionem videns, promptus fui de presbytero, cui revelatione stuerat, partem aliquam inventi corporis promereri, quam festinatò expetitam secretòque perceptam ad vos dirigere non distuli. Quamobrem mihi vobis per sanctum filium & compresbyterum meum Orosium reliquias de corpore beati Stephani primi Martyris, hoc est, pulverem carnis atque nervorum, & quod fidelius certiusque crea-

^a In veteribus aliquot MSS. deest *vestra*: cujus loco in Vlimmeri codice & apud Baronium ad an. 415. habetur *nostra*.
^b Sic apud Baron. At apud Lov. *provocare*. In veteri codice Abbatiz S. Galli *provocare*.
^c Gennadius de vir. illust. in Orosio: *Hic est Orosius qui ab Augustino pro-*
^d *discenda anime ratione ad Hieronymum missus, rediens reliquias beati Stephani primi Martyris, tunc imper innovatas, primus intulit Occidentibus epistolam 166.*
^e Hic in MSS. additur, *ad vos*.
 e Vetus codex Gallicus, *ordinans* Dei occasione percepta.

dendum est, ossa solida atque manifesta sui sanctitate no-
vis pigmentis vel odoribus pinguiora. Ut autem nulla
possit esse dubitatio, ipsam ad vos subditam scriptis meis,
sancti * presbyteri, cui hæc revelata sunt, epistolam con-
scriptionemque transmissi, quam me pro fide veritatis
pleniùs cognoscendæ rogante & expetente dictavit Græco
primùm ipse sermone, sed per me postea in Latinum ver-
sa est. Quæ & vos sancti & beati Fratres, quam veraci-

* Luciani.

ter gesta sunt, tam fideliter suscepta habeatis imploro.
Certus sum enim, quia sicut ipse beatus Martyr digna-
tus est nuntiare, & pro salute mundi periclitantis se ma-
nifestare, auxilio & præsentia tanti patroni, si vos tale
pignus digno studio diligatis, tuti ex hoc quietique viva-
tis. Gratia Domini nostri Jesu Christi & sancti Spiritus
vobiscum, Dilectissimi in Domino. Amen.

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTEM EPISTOLAM.

LUCIANI ad omnem Ecclesiam totiusque Orbis Christianos Epistolam indicare videtur Augustinus Tractatu 120.
in *Johan. cum dicit*, Intelligendum est ad Jesum, non tunc solum, sed tunc primùm venisse Nicodemum; venisse
autem postea, ut fieret audiendus discipulus: quod certè modò in revelatione corporis beatissimi Stephani ferè om-
nibus gentibus declaratur. *Et revelationis historiam hic relatam à Luciano confirmat magna ex parte in Sermone 318. n. 1.*
de Stephano sic loquens: Hujus corpus ex illo usque ad ista tempora latuit; nuper autem apparuit, sicut solent appa-
re sanctorum corpora Martyrum, revelatione Dei, quando placuit Creatori. . . . Verum autem revelatum fuit ei,
qui res ipsas inventas monstravit. Præcedentibus enim signis locus demonstratus est; & quomodo fuerat revelatum,
sic & inventum est. Multi inde reliquias acceperunt, quia Deus voluit, & huc venerunt. *Item in Serm. 319. n. 6.*
Latuit tanto tempore corpus ejus, processit quando Deus voluit, illuminavit terras, tanta miracula fecit, mortuos
vivos facit mortuos, quia nec mortuus. *Sed eandem Epistolam vicinis eorum temporum Geradius propriis verbis memo-
rat in lib. de viris illustribus*: Lucianus, ait, presbyter, vir sanctus, cui revelavit Deus, temporibus Honorii & Theo-
dosi Augustorum, locum sepulcri & reliquiarum corporis sancti Stephani Martyris primi, scripsit ipsam revelationem
ad omnium Ecclesiarum personas, Græco sermone. *Superfluum est testes eos adungere, qui Geradius verba ipsa exscripse-
runt, Marcellinus in Chronico, Beda in lib. de sex atavibus mundi, & posteriores alii. Nominibus autem, quod ad tempus spe-
tat, dissentiant invicem Marcellinus & Beda, dum hic revelationem ad septimum Honorii imperantis annum, ille verò
ad Honorii Consulis decimum refert. Marcellino adstriplatur Lucianus qualis à Iohanne Plimmerio primùm, ac deinde à Lovanien-
sibus alii fuerat vulgaris, notans nimirum eosdem atque Marcellinus Consules: quos mirum est non observatos fuisse à Beda,
qui Lucianum hunc ipsum Plimmerianum legit, & plura ex eodem in librum Retractationum in Acta cap. 8. transcripsit. Certè qui-
dem hæc Consulum nota ab alio abest Luciani exemplari, quod in veteribus nonnullis codicibus reperitur. Caret etiam idem istud
aliud exemplar in Floriacensi codice illis in sine verbis, Ex his ergo reliquiis transmissi beatitudini veltæ, quæ hominis
non sunt scribentis ad omnium Ecclesiarum personas. Quamquam hæc forsitan dicebat Lucianus converso ad eos silo, quorum
causâ scriptionem hæc edebat rogatus ab Avito, cui etiam reliquiarum partem ipsas transmittendam, sicut liquet ex Aviti epi-
stola, donaverat. Porò utrumque hic damus exemplum scriptionis Luciani, Plimmerianum (sic appellare liceat quod Plim-
merii curâ pridem prodierat) ad plures MSS. recognitum, & aliud modò descriptum ex Floriacensi libro annos circiter quin-
gentos habente, quod in aliis etiam MSS. nonnullis reperitur. Certè hoc posterius non incognitum antiquis fuit; nam Chry-
stippus presbyter Ierosolymitanus in Photii Bibliotheca n. 171. & Ado in Martyrologio id omnino sequuntur, atque ex ipso
exscribunt multa, quæ in Plimmeriano exemplo desiderantur. Additur apud Photium, Gamalielium præcepisse Luciano, ne
posthæc reliquias illas sole & pluvîâ corumpi per negligentiam fineret: quod nullo jam in exemplari legitur.*

EPISTOLA LUCIANI AD OMNEM ECCLESIAM,
de revelatione corporis Stephani Martyris primi & aliorum.

LUCIANUS misericordiâ Dei indigens & omnium homi-
num minimus, presbyter Ecclesiæ Dei quæ est in villa
Caphargamala in territorio Ierosolymorum, sanctæ Ec-
clesiæ & omnibus sanctis qui sunt in Christo Jesu in uni-
verso mundo, in Domino salutem.

a
Ex editis
P. M. & L. v.
& recognita
ad plures
MSS.

VISTO * quæ apparuit meæ pusillitati à Deo ter,
de revelatione reliquiarum beati & gloriosi pro-
tomartyris Stephani & primi diaconi Christi, &
Nicodemi qui in Evangelio scriptus est, & Gamalielis qui
in Actibus Apostolorum nominatur, necessarium duxi pan-
dere vestræ in Christo Dilectioni, imploratus ac magis
iustus à sancto & Dei cultore patre Avito presbytero, ut
secundùm fidem consummatam interroganti quasi filius pa-
tri obaudiens, sicut cognovi, cum omni simplicitate imp-
ger integrè indicarem omnem veritatem.

b
3. Decemb.
an. 415.

2. Die igitur Parasceve, hoc est sextâ feriâ, quæ est ter-
tio nonas * Decembris, consulatu Honorii decies & Theo-
dosi sexies Augustorum, adveniente nocte dormiens in cu-
bili meo, in loco sancto baptisterii, in quo consuetudo erat
mihi dormire, & custodire Ecclesiastica quæ erant in mini-
sterio, horâ tertiâ noctis quæ est prima custodia vigiliarum,
quasi in exitu effectus semivigilans, vidi virum senem, lon-
gum, Hiroprepen, hoc est dignum sacerdotem, canum, et
barbam prolixam habentem, palliatum albâ stolâ, cui in-
erant gemmule aureæ habentes intrinsecus sanctæ crucis
signum, & virgam auream in manu habentem. Et veni-
ens stetit ad dexteram meam, & aureâ virgâ pulsavit

a In MSS. desit vox, Viso.
b In codice Germanensi annorum ferè 400. sic inscribitur: Domino sancto &
venerabili Hymefio eisdem & omnium infimus Lucianus presbyter
de villa Caphargamala territorio Ierosolymitano, perperam in Christo Jesu sa-

LUCIANUS misericordiâ indigens & omnium hominum
minimus, presbyter Ecclesiæ Dei quæ est in villa Ca-
phargamala in territorio Ierosolymitano, sanctæ Ecclesiæ
& omnibus sanctis qui sunt in Christo Jesu in univer-
so mundo, in Domino salutem.

REVELATIONEM sancti Stephani, quæ mihi
per gratiam Domini & Salvatoris nostri osten-
sa est, dignum duxi ut vestra panderem Sancti-
tati, non jactantiâ quadam, sed ad confirmationem audien-
tium.

Ex Floriac.
cni codice
& aliis MSS.

1. Tertiâ enim vice mihi ostensum est, dum quiesce-
rem in basilica baptisterii in stratu meo, die sextâ feriâ
illucescente, circa horam noctis tertiâ, dum adhuc propè
vigilarem, tamquam in excessu mentis effectus, vidi virum
atque senem, staturâ procerum, vultu decorum, promissâ
barbâ, in vestitu candido, amictum pallio, in cuius summi-
tate erant tamquam aurea cruce intexta, (& manu te-
nebat virgam auream,) calciatum caligis in superficie deau-
ratis, deambulantem coram me, & tacentem. Et cum hoc
viderem, hæsitans intra memetipsum dicebam, Quis putas
est? De Deo est, an de adversa parte? Nec enim oblitus
fueram verbi Apostoli dicentis, Nam & ipse satanas
transfiguratur se in Angelum lucis. Cum ergo viderem eum
deambulantem, cogitare cœpi in corde meo, & dicere, Si
hic homo de Deo est, tertiâ vice me nomine meo clama-
bit: quod si me semel vocitaverit, non illi dabo responsum.
Qui nihil dubitans, dissimulata deambulante venit ad me:

litem. Et incipit, Revelationem quæ mihi ostensa est, dignum duxi ut vestra
panderem Sanctitati. Alius verò Germanensis ante annos, ut videtur, retractos scri-
ptus consensit Floriacensi libro, quem hic sequimur. Mutavit ferè incipitorem
epistolæ ipse Lucianus, ebra Stephani reliquias Hymefio transmitteret.

me, ter vocans nomine meo, dicens, Luciane, Luciane,
Luciane. Et dixit mihi Græco sermone, Vade in civitatem
quæ dicitur Helia, quæ est Jerusalem, & dic sancto Jô-
hanni qui est in ea episcopus: Quamdiu clausi sumus, &
non aperis nobis? Et maximè, quia in temporibus tui sacer-
dotii oportet nos revelari. Aperi nobis festinanter monu-
mentum, ubi in negligentia positæ sunt nostræ reliquæ,
ut per nos aperiat Deus & Christus ejus & Spiritus-san-
ctus ostium clementiæ suæ in hoc mundo. Periclitatur
enim sæculum hoc ex multis * casibus, qui sunt in eo quo-
tidie. Et non tantum sollicitus sum pro me, quantum pro
his qui sunt positi mecum, sancti & multi honoris di-
gni.

* Id est, lap-
sibus sive pec-
catis.

Beda lib.
Retract. in
Acta cap. 8.

3. Et respondi ei dicens, Quis enim es tu Domine, & hi
qui tecum sunt? Respondit mihi: * Ego sum Gamaliel, qui
Paulum apostolum Christi nutriti, & legem docui in Jeru-
salem. Et qui mecum est in orientali parte monumenti
jacens, ipse est a Domnus meus Stephanus, qui lapidatus
est à Judæis & principibus sacerdotum in Jerusalem pro
Christi fide foris portam quæ est ad Aquilonem, quæ ducit
ad Cedar: ubi die ac nocte jacuit projectus, ut sepulchrum
non daretur, secundùm mandatum impiorum principum, ut
à feris consumeretur corpus ejus. Ex Dei autem voluntate
non tetigit eum unum ex his, non fera, non avis, non canis.

Ego Gamaliel compatiens Christi ministro, & festinans ha-
bere mercedem & partem cum sancto viro in fide, misi per
noctem quantos noveram religiosis, & in Christo Jesu cre-
dentes, habitantes in Jerusalem in medio Judæorum, & hortau-
i sum eos, & necessaria substantiâ ministravi, ac persuasi
illis ire occulte, ut portarent corpus ejus meo vehiculo in vil-
lam meam, hoc est in Caphargamala, (quod interpretatur
villa Gamalielis,) viginti nullia à civitate habens, & ibi
feci illi planctum fieri diebus b quadraginta, & præcepi
eum in meo monumento poni in orientali theca, & præce-
pi eis quemcumque necessaria erant pro ejus planctu de
meo dari. Ipse etiam Domnus Nicodemus in alia theca
positus est, qui venit ad Salvatorem Jesum nocte, & evan-
gelizatus est ab eo, audiens, Nisi quis renatus fuerit ex
aqua & Spiritu-sancto, non potest introire in regnum celo-
rum. Et extens baptizatus est à Christo discipulis. Et co-
gnoscens Judæi amoverunt eum à principatu suo, &
anathematizaverunt eum, & de civitate exsiliaverunt. Et
hunc ego Gamaliel quasi persecutionem pro Christo pas-
sum sustuli me in meum agrum, & alui & vestivi eum
usque ad finem vitæ ejus, & defunctum honorificè sepe-
livi juxta Domnum Stephanum. Similiter & d Abibas fi-
lius meus dilectissimus, qui mecum baptismum Christi ac-
cepit ab ejus discipulis, virgini annorum existens, ante me
mortuus est, & sepultus in tertia theca excellentiori, in qua &
ego ipse postea defunctus, applicitus sum. Mea verò uxor
Ethna habens nomen, & Selemias primogenitus meus,
quia noluerunt fidei Christi cultores, in alia villa ma-
tris suæ sepulti sunt, hoc est in Capharsemelia. Interro-
gavi autem ego humilis Lucianus presbyter dicens, Et ubi
vos quaeremus? Qui dixit mihi, In c medio proactio, quod
potest intelligi proximo de villa agro, qui dicitur Delaga-
bri, id est, virorum Dei.

Johan. 3. 5.

d

4. Et evigilavi, & deprecatus sum Dominum, dicens,
Domine Jesu Christe, si est hæc visio ex te, & non est il-
lusio, fac ut iterum & tertiò appareat mihi quando vis,
& quomodo vis. Cœpi ergo jejunare, & siccas escas f du-
cere usque ad aliam Parasceven. Et iterum Domnus Ga-
maliel eadem similitudine, eodemque schemate apparuit
mihi, sicut in prima visione, dicens, Quare neglexisti ire,
& dicere sancto episcopo Johanni? Et ego respondi, Ti-
mui, Domine, mox ad primam visionem hæc nuntiare, ne
viderer seductor esse. Deprecatus sum autem, ut si à Do-
mino missus fuisses ad me, denuo ac tertiò appares mihi.
Dixit autem ad me Gamaliel, Adquiesce, adquiesce, adquies-
ce mihi. Et iterum ait mihi, Quoniam requisiisti de reliquiis
singulorum quomodo & ubi sunt positæ; appone sensum, &
vide diligenter quæ ostenduntur tibi. Et dixi, Etiam, Do-
mine. Et statim adtulit quatuor calathos, tres aureos, &

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

a Editi hic & alii quibusdam lucis, Dominus. pro quo MSS. Domnus.
b Sic omnes MSS. Ad editi, diebus septuaginta. Beda, quadragesima quinquæ.
c Ita in MSS. At in editis catechizatum est.
d Veteres libri, Abibas vel Abibbas.
e MSS. in meo proactio.
f Sic MSS. Editi autem, sumere.
g Germanensis codex, in expositi jacuit civitate. Inde abstractus est in via
vultibus Cedar, jussu impiorum sacerdotum, ut à bestis &c.

& de virga, quam manû tenebat, pulsans me, tertiò me
nomine meo clamavit, dicens, Luciane, Luciane,
Luciane. Cui ego respondi, Quis es Domine? Dixit mihi,
Surge, & vade, & dic Johanni episcopo Ierosolymitano,
Usque quò clausi sumus? usque quò non aperis nobis? Ma-
ximè cum temporibus tuis revelandi sumus. Aperi nobis
velociùs, ut per nostram orationem aperiat Deus generi
humano ostium misericordiæ suæ. Instat enim tempus, ut
hic mundus intereat, præ multitudine iniquitatum suarum,
quas quotidie faciunt. Et post hæc ait, Non solummodo
mei causâ sollicitus sum, sed & pro illis qui mecum sunt: di-
gni enim sunt maximis honoribus cumulati in terris; quia
locus in quo jacemus, valde despectus est.

3. Cum hac igitur audissem, aio ad eum, Dicitis mihi
Domine, tu quis es, & qui sunt tecum? Et dicit mihi,
Ego sum Gamaliel, qui nutriti Paulum, qui postea Apo-
stolus factus est. Qui autem jacet mecum, Domnus Ste-
phanus est, qui à Judæis Ierosolymis lapidatus est, & die
nocturne in exapeleo jacuit civitatis, in via eanibus Apo-
dard, jussu impiorum sacerdotum projectus, ut à bestis &
avisibus devoraretur. Et tamen nec bestia eum, nec aves
tangere presumpserunt. Ego verò Gamaliel cum scirem san-
ctitatem viri & fidem & devotionem ejus, credens me par-
tem cum eo in resurrectione habere, misi ad religiosos
viros & fideles, mandans & dicens, Nullum formidantes
adquiescite consiliis meis, & colligite corpus sancti Step-
hani, & deferite ad possessionem meam, quam nomine meo
appellavi Caphargamala: & deponite eum in monumento
meo novo; & facite consueta sollempnia per dies quadragin-
ta, in ipsa possessione, quæ est in vigesimo secundo lapide.
Et quacumque in expensis sollempnibus erogata fuerint, de
meo præberi faciam. Ille verò alius, qui cum illo jacet,
Nicodemus * nepos meus est, qui noctu ad Salvatorem ve-
niebat, ut veritatis verba agnosceret, & renasceretur per
aquam & Spiritum-sanctum. Qui cum à Domino audisset,
baptizatus est à sanctis Apostolis Petro & Iohanne. Pro
quo baptizate indignati sunt principes sacerdotum adver-
sus Nicodemum, & cogitabant occidere eum: sed propter
honorem meum & h rem consanguinitatis non fecerunt. At-
tamen plagis eum multis afficientes, semi-mortuum relique-
runt, & anathematizaverunt, & foras civitatem mise-
runt, diripientes omnem substantiam ejus. Ego verò & hunc
feci collegi, & in possessionem meam deduci, præcipiens dis-
pensatori meo, ut quicquid illi necessarium fuisset, præstaret.
Qui cum paululum supervivisset, dormivit in Domino.
Quem feci sepeliri ad pedes beati Stephani, tamquam pro
nomine confessoris. Ille verò tertiò, qui mecum jacet, ipse
est Abibas filius meus, qui mecum pariter creditus Christi
præceptis, & mecum pariter baptismum consecutus est à
sanctis Apostolis, vigesimum circiter agens annum, Legi
plurimam habens scientiam, castus corpore, & nullam mu-
lieris sciens maculam: sed semper templo Dei vacans cum
Paulo discipulo meo. Præceperat enim ad Deum immacula-
tus. Juxta quem positi sunt de quibus supra locutus sum,
cum quibus & ego jaceo. Nam conjux mea b Ethna & pri-
mogenitus meus filius Selemias, qui noluerunt in Christum
credere, recesserunt à nobis, & in possessione sua materna se-
pulti sunt, quæ Capharsemelia dicitur: quia indigni haberi
sunt societate nostra. Ut autem credas, cum caperis fodere,
invenies locum uxoris meæ & filii vacuum. Et ita ut di-
xit invenimus. Et cum ego miserimus interrogassem, di-
cens, Ubi vos inveniemus, Domine? dicit mihi, In pos-
sessione mea invenies nos, quæ nunc linguâ Syriacâ dicitur
Delangabria, sive Debarhalia, quod interpretatur Pos-
sessio virorum Dei, sive m bellatorum. Et cum hæc omnia præ-
dixisset, evanuit ex oculis meis.

4. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

1. Ego verò post hanc visionem surrexi, & prostratus ora-
tioni rogavi Domini misericordiam, & dixi, Domine Jesu,
si hæc revelatio sive visio ex voluntate tua est, presti ut
iterum & tertiò manifestetur mihi, ut confusus fiducialiter
adnuntiem revelationem Sanctorum tuorum. Et cœpi ex il-
la die jejunare, & ab omnibus me abstinere, & præter

b In Germanens MS. & jura consanguinitatis.
c Sic Floriacensis codex. At Germanens, consecutus est à præditi Apostolu.
Nam vigesimum circiter agens annum, Legi plenissimam habens scientiam, vir-
go & animi & corpore, & nullum mulieris scire peccatum. . . . vacans cum Paulo
discipulo meo, qui postea episcopus factus, præstitit ad Deum. Intra quem &c.
d Germanens codex, Atha. Alii Geru, vultibus, & ma.
e Idem Geru cod. Delagabria.
m Ado in Martyrologio, beatus.

unum argenteum. Tres eorum pleni erant rosas : duo habebant albas rosas, & tertius rubicundas coloris sanguinei: quartus vero calathus argenteus plenus erat croco bene olente. Et posuit eos ante me. Et ego dixi ei, Quid sunt isti, Domine? Et dixit mihi, Lipsana nostra sunt. Qui rubras habet rosas, ipse est Dominus Stephanus, qui a dextris positus est ad Orientem ab introitu monumenti. Secundus calathus, Dominus Nicodemus est, positus contra ostium. Unus vero calathus argenteus Abibas est filius meus, de utero testimonii, id est iteratus in lege, immaculatus ex utero matris suae excessit e mundo, propterea in similitudinem argenti mundissimi apparuit. Numquid non vides crocum, qui in ipso est, suavissimi esse odoris? Et ipse conjunctus est meo calatho in excelso loco, ubi ambo positi sumus quasi gemini. Et cum hac dixisset, de nouo ex oculis meis evanuit.

5. Cumque expergefactus fuisset, gratias egi Deo omnipotenti, & confiteris jejuniis operam dedi usque ad tertiam revelationem. In tertia igitur septimana, eadem die & hora, venit supradictus vir comminans & fremebundus, & dixit mihi, Quare usque nunc dissimulasti, & noluisti pergere, & dicere episcopo Johanni quae tibi dicta sunt & ostensa? Quam excusationem habebis apud Deum, aut quam veniam pro hoc contemtu sperabis in die iudicii? Numquid non vides quanta siccitas est & tribulatio in toto mundo? Et tu negligenter agis. Numquid non consideras quia multi meliores te sunt per eremum sancti viri, quos praeterentes, per te volumus innotesci? Ideo namque te ex alia in hac villa volumus esse sacerdotem, ut per te manifestaremur. Exurge igitur, & vade, & dic illi, ut aperiat nobis, & faciat locum orationis, in intercessionem nostram miseretur Dominus populo suo. Et cum ad verba eius intremuissim, dixi, Non negligens fui, Domine mi, sed praestolabar tertium adventum tuum. Nunc vero sine craftina die pergam, omnia quae mihi mandasti dicturus. Et cum indignans adversum me staret, videbar mihi quasi in altero mentis excessu devenisse Jerosolymam, & quasi in conspectu aditarem episcopo Johanni narrans ei omnem visionem. A quo videbar audire: Si haec sic se habent ut dicis, Carissime, & Dominus tibi revelavit haec temporibus nostris, oportet me colligere de possessione illa bovem illum maximum aratorem, qui & carro & aratro aptus est, & dimittere tibi possessionem cum omnibus ceteris. Ad quem aio, Ut quid mihi possessio, Domine mi, si non habeo bovem illum per quem regatur & aretur possessio? Et dixit mihi Episcopus, Ita placuit, Carissime, quoniam civitas nostra vehiculis ministratur, & unum bovem ad illum maximum carrum minus habemus, quem tu diceris in possessione tua celare. Oportet namque ut in civitate celeberrima sit, quam in parva possessione. Numquid non tibi sufficiunt duo residui boves minores ad excolendam terram vehiculi tui?

6. Cumque hoc in exstasi, hoc est, in excessu mentis audissem, statim expergefactus benedixi Dominum, & perrexi ad civitatem ad sanctum episcopum Johannem. Et cum illi omnia quae videram narrassem, reticui de visione bovis, expectans quid audirem ab eo. Intellexeram enim quia sanctus Stephanus ipse esset bos maximus, & quia carri illi de quibus dicebat sanctus essent Ecclesiae, & Sion prima Ecclesia ipsa esset carrus major. Et quia habebat sanctus Episcopus a me petere benedicti Stephani reliquias, ideo de visione bovis Episcopo dicere nolui. Cumque haec audisset Johannes episcopus, lacrymans est praegaudio, & dixit: Benedictus Dominus Deus Filius Dei vivi. Si haec ut dicis, Carissime, & audisti, & Deus tibi revelavit, oportet me inde transferre beatum Stephanum primum Martyrem & archidiaconum Christi, qui primum adversum Judaeos dominica bella bellavit, & Deum in sua maiestate in terris positus in caelo vidit stantem, & tamquam Angelus in concione hominum apparuit. Haec autem omnia ut vidi, ita evenerunt, & consona sibi apparuerunt universa. Dixit autem mihi sanctus Episcopus, Vade, fode in acervo, qui est in ipso agro: & si inveneris, nuntia mihi. Et ego dixi ei, Deambulavi agrum, & vidi acervum minorum lapidum in medio, ubi arbitratus sum eos esse. Et dixit mihi

panem & salem in escam nil sumere, & aquam bibere, sicur solemus in diebus sanctae Quadragesime facere. Insequenti vero sexta feria denuo venit sanctus Gamaliel in ipso habitu, sicut prius venerat, & in ipsa noctis hora, me necdum valde soporato, & dicit mihi, Quare dissimulasti Carissime frater, & non perrexisti & retulisti Johanni episcopo? Numquid non vides quanta siccitas est super terram & tribulatio in toto mundo? Et tu negligenter agis. Surge igitur, & vade, & dic illi ut aperiat nobis, & faciat locum orationis, ut per intercessionem nostram miseretur Dominus populo suo. Ego vero aio ad eum, Non egi dissimulante, Domine mi, sed rogavi Dominum, & dixi, Domine Jesu, si ex te est haec revelatio, secundum & tertium appareat mihi. Et nunc, Domine, ecce secunda vice venisti, & latificasti me: si autem tertio veneris, plenius me exhilarabis. Cumque haec audisset, de manu significavit, dicens, Ignosco, ignosco, ignosco. Et cum haec dixisset, dicit mihi, Audi Presbyter. Cui ego respondi, & dixi, Loquere Domine, quia audio. Et dicit mihi, Quia haesitasti in animo tuo, dicens, Si fuerit ut inveniam locum, putas in uno loco positos omnes inveniam? Quid si ita evenerit, quemadmodum potero discernere reliquias singulorum? Haec ergo intra te ipsum cogitabas. Cui ego negare non potui, & dixi, Verum est, Domine, ita volebam in animo meo. Omnia nosti, & nihil te laet. Et dicit mihi, Non sumus, ut putas, in uno loco positi; sed unusquisque nostrum suum locum habet. Animadvertite itaque quae dico tibi, & intende animo. Et respiciens vidi extendentem manus suas ad caelum, & orantem. Et statim deposuit inde quatuor calathos, tres aureos (& unum argenteum,) plenos rosas. Et unus ex ipsis plenus erat croco. Unus vero de tribus calathis rubentis valde rosas habebat tamquam sanguinem, quem & ad dexteram meam posuit. Alii vero duo pleni erant rosas albis, in modum lilii, sed rose erant. Et quartus calathus crocum habebat, cuius odor fragrabat suavissimus. Et posuit illos in conspectu meo, & dicit mihi, Vides hos calathos? Et aio ad eum, Etiam, Domine. Et dicit mihi, Isti sunt loculi nostri in quibus jacemus, & haec rose reliquiae nostra sunt: & sicut vides hunc calathum rosas pulcherrimas habentem ad dexteram tuam positum, ita cum aperire coeperis locum, invenies ostium sepulcri, & introgressus reperies in dextera parte loculum: ipse est sancti Stephani. Et ne dubitare velis: quia ipse solus ex nobis martyrio meruit coronari. Et ideo in orientali parte positus est. Ille vero loculus qui ad partes Boreae, id est Aquilonis, positus est, ipse est sancti Nicodemi neophyti. Alius vero loculus, qui paululum eminentior est, ipse est meus & filii mei: quia & nos neophyti fuimus. Et ego aio ad eum, Rogo, Domine mi, quare unus calathus argenteus est? Et dicit mihi, Quoniam filius meus castus & immaculatus excessit e mundo, propterea in similitudinem argenti mundissimi apparuit. Numquid non vides crocum, qui in ipso est, suavissimi esse odoris? Et dum haec dixisset, de nouo ex oculis meis evanuit.

5. Cumque expergefactus fuisset, gratias egi Deo omnipotenti, & confiteris jejuniis operam dedi usque ad tertiam revelationem. In tertia igitur septimana, eadem die & hora, venit supradictus vir, comminans & fremebundus, & dicit mihi, Quare usque nunc dissimulasti, & noluisti pergere, & dicere episcopo Johanni quae tibi dicta sunt & ostensa? Quam excusationem habebis apud Deum, aut quam veniam pro hoc contemtu sperabis in die iudicii? Et non consideras quia multi meliores te sunt per eremum sancti viri, quos praeterentes per te volumus innotesci. Ideo namque te ex alia basilica hic volumus esse sacerdotem, ut per te manifestaremur. Et cum ad verba eius intremuissim, dixi, Non fui negligens, Domine mi, sed praestolabar tertium adventum tuum. Nunc vero sine craftina die pergam, omnia quae mihi mandasti dicturus. Et cum indignans adversum me staret, videbar mihi quasi in alterum mentis excessum devenisse Jerosolymam, & quasi in conspectu starem episcopo Johanni, narrans ei omnem visionem. A quo videbar audire: Si haec ita se habent, ut dicis, Carissime, & Dominus tibi revelavit haec temporibus nostris; oportet me tollere de possessione illa bovem illum maximum aratorem, qui carro & aratro aptus est, & dimittere tibi

6. Cumque hoc in exstasi, hoc est, in excessu mentis audissem, statim expergefactus benedixi Dominum, & perrexi ad civitatem ad sanctum episcopum Johannem. Et cum illi omnia quae videram narrassem, reticui de visione bovis, expectans quid audirem ab eo. Intellexeram enim quia sanctus Stephanus ipse esset bos maximus, & quia carri illi de quibus dicebat sanctus essent Ecclesiae, & Sion prima Ecclesia ipsa esset carrus major. Et quia habebat sanctus Episcopus a me petere benedicti Stephani reliquias, ideo de visione bovis Episcopo dicere nolui. Cumque haec audisset Johannes episcopus, lacrymans est praegaudio, & dixit: Benedictus Dominus Deus Filius Dei vivi. Si haec ut dicis, Carissime, & audisti, & Deus tibi revelavit, oportet me inde transferre beatum Stephanum primum Martyrem & archidiaconum Christi, qui primum adversum Judaeos dominica bella bellavit, & Deum in sua maiestate in terris positus in caelo vidit stantem, & tamquam Angelus in concione hominum apparuit. Haec autem omnia ut vidi, ita evenerunt, & consona sibi apparuerunt universa. Dixit autem mihi sanctus Episcopus, Vade, fode in acervo, qui est in ipso agro: & si inveneris, nuntia mihi. Et ego dixi ei, Deambulavi agrum, & vidi acervum minorum lapidum in medio, ubi arbitratus sum eos esse. Et dixit mihi

a Editi, & unum bovem illum maximum ad carrum minus habemus. Causatur ex MSS.
b Germanicus codex, nepotis mei.
c Idem Germ. cod. virgo & immaculatus.

d Idem Germ. codex Vlimmeriani exemplari magis hoc loco consentiens, ex alia in hac villa volumus esse presbyterum.
e In Germ. codice, sine retardatione pergam.
f Germ. cod. devenisse i Jerosolymam.

papa,

papa, Jam dixi tibi, Vade, fode; & si inveneris, sedens custodi locum, & manda mihi per Diaconum ut veniam ad locum. Et ita me dimisit. Et cum venissem in villam, misi praecoens, ut omnes habitatores villae diluculo confurgerent, & foderent in acervo.

7. Eadem vero nocte apparuit ipse Dominus Gamaliel cuidam monacho nomine Migetio, innocenti & simplici viro, eadem similitudine qua mihi apparuit, & dixit ad eum, Vade, dic Luciano presbytero, Vanè laboras in acervo illo, modò non ibi sumus, sed tunc ibi positi fuimus, cum lamentarentur nos secundum consuetudinem antiquorum, propter quod ibi acervus in testimonium plantatus factus est. Sed quare nos in alia parte, quae est ad Boream, & loco qui dicitur Syra lingua, Debatalia, quod interpretatur in Graeco ἀδύρα ἀράβων, quod nos postsumus dicere, virorum fortium. Diluculo verò confurgens ad hymnos, inveni monachum illum praedicantem omnibus fratribus. Hymnis deinde dictis capi dicere, Eamus ad acervum illum, & fodiamus in illo. Tunc quidam dixerunt mihi, Audi primum quid dicat monachus Migetius. Et advocato monacho Migetio, exquisivi ab eo quid esset quod vidisset. Ille autem universa signa quae videram Domni Gamaliel dixit mihi, & quemadmodum vidisset contra Austrum agrum situm, & monumentum in eo quasi neglectum & ruinofum, ubi vidisset tres lectos aureos stratos, & unum ex eis altiorum ceteris in quo erant duo jacentes, unus senex & unus juvenis, & in aliis duobus lectis erant singuli. Et respondit qui erat in excelso lecto, & dixit, Vade, dic presbytero Luciano, quoniam nos domini loci istius fuimus: si vis magnum & justum invenire, ipse ab orientali plaga positus est. Et haec audiens à monacho glorificavi Dominum, quoniam inventus est alius testis in revelatione.

8. Nos igitur ivimus ad acervum, & fodientes nihil invenimus. Convertimus autem nos ad monumentum illud, ubi monacho ipsa nocte apparuerat, & fodientes invenimus tres thecas, secundum quod apparuerat mihi in typo calathorum. Invenimus igitur quatuordecim litteris scriptum lapidem obrutum, habentem, Keayea, Celiel, quod interpretatur servus Dei, & Apaan, Dardan, quod interpretatur Nicodemus, & Gamaliel. Hoc interpretatus est papa Johannes, sicut & ipse audivi ab ipso sancto Episcopo. Statim ergo renuntiavi Episcopo, cum esset in Lidda, quae est Diofpolis, a synodum agens. Qui adsumsit secum duos alios Episcopos, Eleutherium de Sebaste, & Eleutherium de Jericho, & venerunt ad locum. Qui cum aperuissent Domni Stephani thecam, statim terrae motus factus est, & tanta suavitatis & fragrantia odoris inde ingressa est, quantam nullus hominum se meminit vel audivit vel sensit: ita ut putarem nos in amenitate paradisi esse positos. Multitudo namque populi aderat nobilium, inter quos erant plurimi infirmi variis languoribus. Et ipsa hora mox de odore suaviatis ejus septuaginta & tres anime curatae sunt. Ab aliis fugati daemones, aliorum fons restrictus est sanguinis, alii à stumis & futurculis liberati, alii à fyringio fanati, alii à tertianis & quartanis; alios febris reliquit, alios morbus regius; alii à cephalalgia curati & hemicrania, nonnulli à vicerum occulto dolore liberati. Et multas alias curationes fenserunt homines, quas enumerare longum est. Et oculantes sanctas reliquias iterum clauerunt. Et tunc cum Pfalmis & Hymnis portaverunt reliquias beatissimi Stephani in sanctam ecclesiam Sion, ubi & Archidiaconus fuerat ordinatus: derelinquentes nobis de membris Sancti parvos articulos, immo maximas reliquias, terram cum pulvere, ubi omnis ejus caro absunta est, cetera asportaverunt.

9. Ex his ergo reliquiis transmissi beatitudini vestrae: quas cum suscepisset, orate pro exiguitate mea, ut dignus inveniat in conspectu Domini, fultus beatissimi Martyris Stephani meritis, & vestris orationibus. Translatæ sunt autem reliquiae ipsius Martyris festimo Kalendas Januariarum. Et tunc in tempore jugis & infinita siccitas erat: sed eadem hora pluvia magna descendit, & abundanter inebriata est

possessionem cum ceteris omnibus. Ad quem aio, Ut quid mihi possessio est, Domine mi, si non habeo bovem per quem regatur & alatur possessio. Et dicit mihi Episcopus, Ita placuit, Carissime, quia civitas nostra vehiculis ministratur, & unum bovem ad illum maximum carrum minus habemus, quem tu diceris in possessione tua celare. Oportet namque ut in civitate celeberrima sit, quam in parva possessione. Numquid non tibi sufficiunt duo residui boves, & unus vitulus, & utensilia bovis maximi, ad excolendam terram vehiculi tui?

6. Et cum hoc in exstasi, hoc est in excessu mentis audissem, statim expergefactus benedixi Deum: & perrexi in civitatem ad sanctum episcopum Johannem. Et cum illi omnia quae videram enarrassem, reticui de visione bovis, expectans quid audirem ab eo. Intellexeram enim quia sanctus Stephanus ipse est bos maximus; & quia carri illi, de quibus dicebat, sancta essent Ecclesia; & Sion prima Ecclesia, ipsa esset carrus major; & quia habebat sanctus Episcopus a me petere sancti Stephani reliquias, ideo de visione bovis Episcopo dicere nolui. Cumque audisset episcopus Johannes, praegaudio lacrymans est, & dixit, Benedictus Dominus Deus Filius Dei vivi. Si haec, ut dicis Carissime, ita audisti, & Deus tibi revelavit; oportet me transferre inde beatum Stephanum primum Martyrem, Archidiaconum Christi, qui primus apud Judaeos dominica bella bellavit, & Dominum in sua maiestate in terris positus in caelo vidit stantem, & tamquam Angelus in concione hominum apparuit. Et cum haec dixisset sanctus Johannes, dimisit me. Cumque venissem ad villam, misi praecoem ad omnes habitatores villae, diluculo ut confurgerent, & foderent in acervo.

7. Eadem vero nocte apparuit ipse Dominus Gamaliel cuidam monacho Migetio nomine, innocenti & simplici viro, ea similitudine qua mihi apparuit; & dixit ad eum, Vade, & dic Luciano presbytero, In vanum laboras in acervo illo, modò non sumus ibi, sed tunc ibi positi fuimus, cum lamentarentur nos secundum consuetudinem antiquorum: propter quod acervus in testimonium plantatus factus est. Sed quare nos in alia parte, in loco qui dicitur lingua Syriacè, Debatalia; quod interpretatur in Graeco ἀδύρα ἀράβων; quod nos postsumus dicere, virorum honorum. Diluculo vero surgens, inveni monachum illum praedicantem omnibus fratribus. Hymnis dictis deinde capi dicere, Eamus ad acervum illum, & fodiamus in illo. Tunc quidam dixerunt mihi, Audi primum quid dicat monachus Migetius. Advocato monacho Migetio, exquisivi ab eo quid esset. Ille autem universa signa quae videram Gamalielis, dixit mihi, & quemadmodum vidisset contra Austrum agrum situm, & monumentum in eo quasi neglectum & ruinofum, ubi tres lectos aureos stratos vidit, unum ex iis altiorum ab aliis, in quo erant duo jacentes, unus senex & unus juvenis, & in aliis lectis duobus erant singuli. Et respondit qui erat in excelso lecto, & dixit, Vade, & dic presbytero Luciano, quoniam nos domini loci hujus sumus. Si vis magnum & justum invenire, ipse ab orientali plaga nobis positus est. Et haec audiens à monacho, glorificavi Dominum: quoniam inventus est & alius testis in revelatione. Haec autem ut vidi, ita & evenerunt; & consona sibi apparuerunt universa.

8. Statim igitur nuntiavi beato Episcopo. At ille misit ad fratres suos Episcopos. Qui cum occurrissent, venerunt ad locum: quem cum jussissent fodere, & pars terra maxima fuisset egesta, invenimus lapidem, in quo sculptum erat, Celiel, Nasoon, Gamaliel, Abbibabel, Hebraica quidem verba, litteris autem Graecis. Interpretatio vero nominum haec est: Celiel Stephanus quidem dicitur, Nasoon vero Nicodemus, Abbibabel filium Gamalielis significat. Cum autem pervenissemus deorsum, invenimus locum sancti Stephani in parte Orientis, sicut audieram. Et statim terra motus factus est, & tanta suavitatis & fragrantia odoris inde egressa est, quantam nullus hominum sensit se meminit: ut putarem nos in amenitate paradisi esse positos. Multitudo namque populi aderat nobiscum, inter quos plurimi erant

e Sic MSS. Editi autem, Nigetio.
f Editi, quae est Boream. Emendandum ad veteres codices.
g In MSS. sic legitur: habentem ita, Celiel, quod interpretatur Stephanus Dei, & Nardam, quod interpretatur Nicodemus.
h MSS. in synodo agens.
i Melius in altero exemplari ex Floriacensi codice, Eufonius five Euthonius; qui & inter Diofopolitanos synodi episcopos nominatur ab Augustino in lib. 1.

contra Julianum cap. 5.
f In MSS. post immo maximas reliquias, habetur sic, cetera cum pulvere, ubi omnis ejus caro absunta est, asportaverunt.
g Germ. MSS. civitatem.
h Idem Germ. MS. ut vidi.
i In eodem Germ. MS. Celiel, Nasoon, Gamaliel, Abbiba.

terra : & omnes glorificabant ibi Dominum , propter sanctum ejus Stephanum , & propter celestem ejus thesaurum misericordiae & pietatis , quem periclitanti saeculo aperire dignatus est Jesus Christus Dominus noster , qui cum Patre & Spiritu-sancto vivit & regnat in saecula saeculorum , Amen.

cranio : & multas alias curationes senferunt homines , quas enumerare longum est. Aderant enim tunc in illo tempore episcopi , Johannes Jerosolymitanus , & Eustonius episcopus de Sebastia civitate , & Eleutherius JERICHOENTINUS , cum omni Clero. Itaque cum Psalmis & Hymnis asportaverunt reliquias beatissimi Stephani in sanctam ecclesiam Sion , ubi archidiaconus fuerat ordinatus : derelinquentes nobis de membris Sancti parvos articulos , immo maximas reliquias cum pulvere , ubi ejus omnis caro absujta est.

o. Et ideo orate precor pro exiguitate mea , ut dignus inveniar in conspectu Domini , adjutus beatissimi Martyris Stephani meritis , & vestris orationibus : regnante Christo Jesu Domino nostro , cui est cum Patre & Spiritu - sancto Gloria & imperium in saecula saeculorum , Amen. Juventa sunt autem reliquiae beatissimi Stephani tertio Nonas Augustas.

a In Germanensi codice . & Hestonius Sebastiana civitatis & Eleutherius JERICHOENTINUS : hi omnes cum ceteris venerunt , & ita cum Psalmis &c.
b Idem Germ. codex , ut in inscriptione Epistolae , quam Hymeseo episcopo praenotatam observavimus , ita in conclusione recedit ad codice Floriacensi , & habet sic : ubi ejus omnis caro desfluxerat. Ex his ergo sanctis reliquiis beatitudinis vestre transfusi. Quod cum suscepisset , orate pro exiguitate mea , ut dignus

A infirmi variis languoribus : in ipsa hora mox de odore suavitate ejus septuaginta & tres animae curatae sunt. Ab aliis fugati demones , aliorum fons restinctus est sanguinis : alii a strumis & furunculis liberati ; alii a secretiore infirmitate sanati , alii a tertianis & quartanis : alios febris reliquit , alios morbus regius : alii a cephalalgia curati & hemi-

inveniar in conspectu Domini Jesu Christi , adjutus meritis beati primi martyris Stephani. Et vos memento nostrae humilitatis , & tamquam praesentem me diligite , praesente Domino nostro Jesu Christo , qui vivit & regnat in saecula saeculorum , Amen. Nec addit inventas esse Stephani reliquias tertio Nonas Augusti.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM ANASTASII , ET IN SUBSEQUENTEM Scripturam.

EX veteri libro Floriacensi prodit Epistola hac Anastasii , qua ille significat de Graeco sermone in Latinum translatae suo labore subsequentem Scripturam. Quoniam auctore condita Graece & confecta fuerit Scriptura , compertum non est : ei tamen fidem addant multi de Graecis , qui plerumque illam Stephani Martyris , quam narrat , detractionem aiam & in urbem Constantinopolim translationem statuerunt post aliquot annos a revelatione facta Luciano. Enim verò contigisse translationem haec dicitur , cum esset reconditum S. Stephani corpus Jerosolymis in sancta Sion : quò nimirum a Iohanne Jerosolymitano translatum post Luciano revelationem fuit , secundum ipsius Epistolam Luciano. Atamen Nicephorus lib. 14. c. 9. refert primum Stephani reliquias Constantinopolim deportatas sub Constantino , tum addit partem quamdam ejus reliquiarum , quae occultata forsitan & relicta erat in Palestina , à Luciano postea detectam divina revelatione. Ceterum subsequentis Scriptura falsitatem produnt plurima , quae cum temporum historia pugnant. Dicitur Stephani loculus in Oratorio per Alexandrum exstructo positus consulatu Constantini Augusti decies : at Constantinus imperator obit tantum consul in Fastis consignatur. Cyrillus , qui hic nominatur episcopus Jerosolymitanus , non sub Constantino suscepit episcopatum , sed sub Constantio , annis certe multis post mortem Eusebii episcopi , qui Eusebius nihilo minus Constantinopoli sedere & Stephani corpus excipere fingitur.

EPISTOLA ANASTASII AD LANDVLEVUM De Scriptura translationis protomartyris Stephani , quam de Graeco in Latinum vertit.

LANDVLEO egregio & Deo digno episcopo Capuano , ANASTASIUS exiguus Apostolicae bibliothecarius , in Domino salutem.

QUIA sancta Ecclesia , cui Venerabilitas tua praesse decenter agnoscitur , beati Stephani Reliquiis & Memoria celebris & insignis habetur , ac per hoc magno erga ejus reverentiam Sanctitas tua flagrat affectu : ratum duxi , penes Mantuanam urbem sedis Apostolicae legationis apud Augustos * explenda causa degens , Translationem ipsius sacri corporis Graece conscriptam , ac ex improvviso delatam , Latineque nusquam à me antè profusus inventam , Romano dare sermone , tuoque piaè destinare devotioni : quatenus per hoc & otiositatis à me rancor excluderetur , & Latinitas tantorum miraculorum cognitione minimè fraudaretur. Accidit autem , ut etiam super hoc à praefata

SCRIPTURA DE TRANSLATIONE S. STEPHANI de Ierusalem in urbem Byzantium.

Factum est , cum esset reconditum corpus sancti Stephani primi Martyris Jerosolymis in sancta Sion , in diebus Johannis episcopi Jerosolymitani , ut Alexander quidam Senatorum posuisset in animo suo construere Oratorium domum sancti Stephani. Quo peracto deprecatus est multum Johannem episcopum , ut conderet cor-

urbis incolis obnixè rogarer , eo quòd illic hujus Martyris habeatur templum , honesta qualitate constructum. Suscipe itaque hoc Opusculum , & mira quae primus Christi Domini Martyr atque Diaconus post transitum gestit , quaque fortè haecenus ignorasti , comperiens , laudes auctori dignas repende : diemque anniversarium , mei quoque non immemor , in hujus mirabilis Translationis celebrationem sollempniter age. Sed quoniam tunc temporis ibidem positus Sermone nihilominus quem de virginitate super Anna & Simeone , immo quem de tribus professionibus Amphiloichius Iconii praesul habuerat , interpretatus sum , & hunc quoque cum memorato simul Opusculo Sanctimoniam tuam mittere procuravi. Spirituali quippe nil ferè commodius duxi , quam spiritalia offerenda. Beatiudo tua in aeternum valeat mei memor , impetrantibus Dei sedes orationibus suis.

pus S. martyris Stephani in eodem Oratorio. Tunc episcopus posuit loculum , & titulum clavix confixit fornicis , mense Decembrio , die quarta-decima , indictione quinta , consulatu domini nostri Imperatoris Constantini Augusti decies. Itaque post annos quinque in infirmitatem incidens Alexander Senator , testamentum fecit san-

a Ita Floriacensis MS. At codex Johannis Vimmerii qui hanc Scripturam primus vulgavit , aliique postea edidit habent , indictione 11. Et infra , Itaque post annos 11.

etate Ecclesiae & pauperibus atque conjugi suae Julianae , adjurans Johannem episcopum per Dominum nostrum Jesum Christum , ut post obitum , inquit , meum fiat loculus persicus , & locate me juxta sancti protomartyris Stephani tumulum : nam & domum ejus aedificavi ex mea substantia. Quo dicto dormivit in pace. Postera verò die veniens Episcopus unà cum multitudine populi sustulit eum , & posuit juxta S. Stephanum protomartyrem.

2. Post octo autem annos Juliana uxor ejus cogitans & esse bonum existimans , voluit corpus viri tollere , ac deferre Byzantium in propriam possessionem. Et hoc consiliata , profecta est ad Cyrillum Jerosolymitanum episcopum , & dixit ei , Quia viri mei corpus volo portare Byzantium in meam possessionem. Qui dixit ei , Non possum hoc facere , & populum conturbare. Tunc Juliana plorans , abiit in domum suam , & faciens litteras misit ad patrem suum Byzantii positum , scribens ita : Propria filia tua Juliana , patri meo in Domino salutem. Decentes honores offero , & rogo praestes mihi quo à te suscipiar. Nam non dicta verbis blandis repleta , sed caelesti mysterio nuntiata , neque compositam verbis rhetoricis suadela circumferentia , sed preces dirigo ad patrem meum & dominum , quoniam vim patior à principibus ut vidua , causa nuptiarum. Accelera ergo ut fiat Sacra , & mittatur à magno Imperatore Constantino , Cyrillo episcopo Jerosolymitano , ut veniam & ipsa , maritique mei corpus afferam ad possessionem meam. At ille accipiens Sacram à magno Imperatore Constantino , misit eam Cyrillo episcopo Jerosolymis.

3. Itaque Sacram Episcopus legens , & contradicere non valens , adduxit mulierem , & dixit ei : Quomodo possumus hoc facere , cum nesciam qui sit loculus S. primi martyris Stephani , & qui mariti tui ? Sed vadens praepara quae itineri necessaria sunt , & indica mihi. Quae praeparatis his quae itineri congruunt , perrexit ad Episcopum in ecclesia. Advesperascente autem profundius descendit in oratorium , ubi jacebat lipsanum Sancti : & aperientes positionem , invenerunt loculos duos. Et dixit Episcopus mulieri , Non novi qui sit loculus S. protomartyris Stephani , & qui mariti tui. Cui mulier : Ego , inquit , novi qui sit loculus viri mei , quoniam ego feci eum. Tunc Episcopus audiens haec , jussit ei tollere quem nosset. Et impetu abiens amplexata est lipsanum S. Stephani , existimans esse mariti sui corpus. Et accipiens posuit illud in lecticam. Et vale dicens Episcopo , ibat itinere suo gaudens , & per totam noctem hymnus factus est in via , & odor unguenti suavitate referri spirabat. Porro spiritus immundi clamabant dicentes , Vae nobis , quia protomartyr Stephanus tranfit , dico nos verberans igne. Mulier autem in vehiculo suo sedebat , & pueri ambulabant coram lectica , & formidabant dicentes , Quid est quod accidit nobis , quia spiritus clamant de S. Stephano ? Putasne ipsius est hoc corpus , & nos nescimus ? Multitudo enim Angelorum ante lecticam canunt hymnum. Sed quid faciemus , Domina nostra ? Forfitan non est viri tui corpus , sed S. protomartyris Stephani. Tunc illa his auditis , flens tacebat. Praecipitque pueris nemini dicere quae sibi apparuerant in itinere. Sed si quis interrogaverit , inquit , in civitate aut in regione cujus sit haec lectica , dicite , Quia mariti dominæ nostrae est , & vadit Byzantium. In eadem verò nocte , transivimus mansiones tres. Porro inter diu quiescentibus , & serò indentibus nobis , spiritus profunda nocte clamabant dicentes , Transi is qui flagellat nos , non possumus ferre virtutem sancti corporis , quia ignis est , & acriter nos consumit. non sustinentes vim S. protomartyris Stephani. Sanitates autem & virtutes fiebant multae in via.

4. Porro pervenimus Acalonem maritimam , & invenimus navim euntem Byzantium , convocatoque nauclero , mulier dedit ei quinquaginta aureos , dicens , Quia secretum habeo tibi enarrare , & ne contradicas mihi. Loculum habeo deportandum Byzantium , quem salvum ferre procura , & habebis mercedem ab omnipotenti Deo. Qui dixit ei , Nolo contradicere dominæ meae , quia magnus tecum est protomartyr Stephanus , & in ipso est vita mea & spes mea , quia viderunt oculi mei gloriosissima hodie. Veni ergo domina mea , & ascende navim. Navigaturus enim sumus

cum virtute Dei & sancti corporis. Tunc intròeuntibus omnibus in navim , soluta est à terra vento prospero. Et venientes in medium pelagi , subito tempestas facta est , ita ut fluctus exaltarentur super armamenta navis. Et mari fortiter fluctuante metu detenti surgentesque omnes adoraverunt sanctum corpus. Cum autem plorarent & flerent , repente serenitas magna exorta est in mari , & apparuit eis S. protomartyr Stephanus dicens , Ego sum , nolite timere. Quod eo dicente , cessavit ventus , & facta est tranquillitas magna. Manè autem facto venimus ad angustam Chalantis propter principem Augustum. Subito autem terrae motus factus est in loco illo , ita ut commoverentur fundamenta terrae , donec pertranfuit navis S. protomartyris Stephani ; & tunc quievit terra quae movebatur. Dæmones autem clamabant adversus principem dicentes , Impiissime princeps , quare non incendisti navim quae transfivit illuc , sed dimisisti illam transire contra nos ? Ipsa enim navis fecit terrae motum. Princeps verò hoc audito , misit dromones quinque ad comprehendendam & incendendam navim. Dromonibus autem pervenientibus ad navim , Angelus exiens de navi percussit dromones , & submersit eos. Et factum est gaudium magnum in navi , quia Deus erat cum illis. Navigantes itaque tribus diebus , totidemque noctibus , venimus Chalcedonem , & dimissa est navis in portu. Facientibus autem nobis illic dies quinque , quotquot habebant dæmonia , veniebant circa mare vexati clamantes , Servus Dei venit , qui lapidatus est ab iniquis Judaeis. Et gratià S. Stephani spiritus clamabant , Vae nobis , quia comburit nos acriter : quò fugiemus minas ejus terribiles ? Porro exiebant atrociter ab hominibus repulsi , tamquam ab igne : & quotquot habebant infirmos , ferebant eos extra mare , & omnes salvi fiebant virtute S. Protomartyris. Praeterea inde moti venimus Sofas. Audiens autem penè tota civitas currebat tranfians , Christianis quidem gaudentibus , paganis autem tristantibus. Et inde profecti rursus propter turbam quae in circuitu erat , venimus civitatem Staurium.

5. Cognito autem hoc Eusebius episcopus Constantinopoleos de corpore protomartyris Stephani , & quia tota Christianorum multitudo mota erat , ad videndam virtutem S. corporis , cursim perrexit ad Imperatorem Constantinum , & nuntiavit ei de corpore S. Stephani. Imperator autem sclicitabatur qualiter venerit ab Jerosolymis corpus , & quis esset qui hoc detulerat. Qui adduxerunt ei mulierem , dicentes , Domine Imperator , haec est quae adtulit corpus S. protomartyris. Imperator verò dixit ad eam , Quomodo adtulisti corpus S. Stephani ? Dic mihi veritatem. Quae dixit , Domine Imperator , vir meus ipse aedificavit Jerosolymis oratorium S. Stephani , & ipse unà cum episcopo Johanne recondidit S. Stephanum. Post annos autem aliquot mortuus est vir meus , deposito testamento apud episcopum Johannem dicens , Post finem meum ponite me propè primum martyrem Stephanum. Et ita factum est. Imperator autem dixit , Quomodo ergo illud huc detulisti ? Quae ait , Domine Imperator , vim patiens à principibus , sicuti vidua , & nolens alteri viro copulari , nuntiavi patri meo , quia huc volo venire & afferre viri mei corpus ad possessionem meam. Tunc audiens hoc pater meus , accepit Sacram ab imperio vestro , & misit hanc mihi & Episcopo , ut tollerem corpus viri mei. Descendens itaque noctu cum Cyrillo episcopo , existimavi tollere viri mei corpus , & tuli S. Stephani. Dedit autem Imperatori etiam Sacram. Imperator autem cum legeret , recognovit suam ipsius manum. Tunc mulier respondens dixit Imperatori , Domine Imperator potestatem habes corporis mei , anima verò Deus , qui facit mirabilia in caelo & in terra. Quòd si non credis Domine , mitte ad navim Hebrazum , ubi jacet loculus Sancti , in quo etiam ritulus est affixus , scriptus Hebraicis litteris , & legens eas cognoscet certitudinem. Imperator verò vocato Hebraeo , adjuravit eum per legem ipsius dicens , Vade , & vide quid scriptum sit. Abiens itaque Hebraeus cum duobus protectoribus , & legens dixit , Magnum spectaculum hoc est. Protectores verò dixerunt , Quod spectaculum est , dic nobis. Hebraeus autem dixit , Quia protomartyr Stephanus est , & in ipso vita mea & spes mea , quia viderunt oculi mei gloriosissima ho-

a Sic Floriac. codex. Editi verò , ad presbyterium.
b In Floriac. MS. Duobus.
c Floriacensis MS. hoc loco , Constantio : sed mox infra habet , Constantino.
d Sic vetus codex. At editi , ad angustam Chalantis propter principem Augustum.
e Editi , Taurum. At MS. Staurium.

f Vetus codex hoc iterum loco , Constantinum. Vetus Eusebius , de quo supra , non Constantio , sed Constantino imperante fuit episcopus Constantinopolitanus.
g Idem codex , Tunc audiens meus Dominus , accepit Sacram &c.
h In veteri codice non habetur , & in isto vita mea & spes mea.

die. Tunc venientes protectores nuntiaverunt Imperatori, quia protomartyr Stephanus est. Et gavisus est valde, & convocans Eusebium episcopum dicit ei, Vade ad navim cum multitudine populi, & ego mittam plaustrum, & ferte mihi loculum in palatium.

6. Ivit ergo Episcopus, & omnis populus cum cereis currit. At verò Episcopus descendens in navim, tulit loculum: & posito in carruca festinavit in palatium. Mule autem incedebant, tractæ violenter ab Angelis. Et venientes in locum qui dicitur Constantianus, steterunt, & ulterius non valebant transire. Percutiebant ergo animantia. Una autem earum per angelicam virtutem humanâ voce locuta est coram omni populo dicens, Quid percutitis facies nostras? Hic oportet eum recondi in loco hoc. Nolite ergo laborare omnino: alioquin signa & prodigia habetis videre. Episcopus verò tremefactus & tormentum non sustinens, nuntiavit Impe-

a In Floriânci codice, Tunc populus exclamavit.

EPISTOLA SEVERI AD OMNEM ECCLESIAM, De virtutibus ad Judæorum conversionem in Minoricensi insula factis in præsentia reliquiarum sancti Stephani.

Sanctissimis ac beatissimis dominis, Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, & universæ fraternitati totius orbis terrarum, SEVERUS episcopus misericordiâ Dei indignus & omnium ultimus, in Christo Redemptore nostro æternam salutem.

1. CUM Dei opera revelare & confiteri, honorificum esse, Raphaël Archangelus moneat; profectò silere vel celare opera Christi periculosum est. In quibus tamen adnumerandis major est gratia, si communi & simplici sermone referantur. Celatur enim quodam modo speciosissima pulcritudo virtutis, si abundantiori eloquio circumdata fuerit atque fucata. Quapropter ego quoque magnalia, quæ apud nos Christus operatus est, non composito, sed veridicò sermone referre aggredior.

1. Cor. 1. 17.

2. Insula Minorica, una ex Balearibus insulis est, quarum nomen cunctis populis, secularium quoque auctorum litteris pervulgatum est. Hæc inter Mauritaniam Casariensem & Hispaniam medio prope modum æquoris spatio sita, angustiis admodum terminis clauditur, longitudinem triginta, latitudinem verò tria millia passuum habens. Quæ nunc idcirco commemoravi, ut agnoscî possit, contemtilia mundi à Domino non solum in hominibus, sed etiam in locis eligi. In hac itaque insula, quæ omnium terrarum, parvitate, ariditate, asperitate postrema est, duo parva oppida, quibus à Pœnis indita nomina, è regione fundata sunt: Jammona ad Occasum, Magona ad Orientem spectat. In his mihi omnium mortalium ultimo nuper sacerdotalis officii pondus impositum est. Sed Jammona antiquum à Deo munus etiam nunc retinet, ut Judæi habitare in ea nequaquam possint. Multos si quidem id temere audentes, aut ægritudine præventos, aut repulsos, aut morte subitanea extinctos, aut etiam fulmine trucidatos tradit vetustas: adeo ut celebris hujus rei fama ipsis quoque Judæis, ne id ultrâ temere audeant, metum fecerit. Nec hoc fide indignum ducimus, cum etiam lupos, vulpesque, & omnia noxia animalia decesse videamus: cum earum quæ ad vespendum bonæ sunt, ferarum copia magna sit. Illud etiam magis mirum est, quòd colubri & scorpiones sunt quàm plurimi, sed amisserunt omnino nocendi violentiam. Cum igitur Jammonam nullus Judæorum, qui lupis ac vulpibus feritate atque nequitiâ merito comparantur, ne hospitii quidem jure accedere audeat; Magona tantum veluti colubris & scorpionibus, ut tradebatur, fervebat, ut quotidie ab his Christi Ecclesia morderetur. Sed antiquum illud beneficium carnale, nuper nobis spirituale renovatum est; ut illa, sicut scriptum est, generatio viperarum, quæ venenatis ictibus sæviebat, subito divina virtute compulsa mortiferum illud virus incredulitatis abjecerit.

Luce 3. 7.

* Orabus.

3. Namque diebus penè istis, quibus ego tanti sacerdotii nomen, licet indignus, adeptus sum, presbyter * quidam sanctitate præcipuus à Jerosolyma veniens, Magonæ

b Citatur infra in libro 1. de miraculis S. Stephani cap. 2.

Aratori, quia non possum afferre corpus Sancti. Audiens autem hoc Imperator, tristatus est, & misit alii duodecim animalia, ut traherent carrucam. Et ipsa quoque similiter steterunt propter vim Angelorum, & non valuerunt movere carrucam. Tunc Episcopus exclamavit dicens, Unus es Deus omnipotens, qui facis mirabilia solus super sanctum protomartyrem tuum Stephanum, qui martyrium passus est pro nomine tuo. Da ergo nobis gratiam & misericordiâ, per orationes & intercessiones sancti Protomartyris. Tunc Episcopus tulit loculum à carruca, & locavit eum faciens Oratorium ejus per mensis quinque, in quo & posuit loculum cum omni cautela. Sanitates autem & virtutes factæ sunt super infirmos in diebus illis, in gloriam Patris & Filii & Spiritus Sancti, cui est honor & imperium in sæcula sæculorum, Amen.

non longo tempore moratus est: qui post quàm transfuehi ad Hispanias, sicut desiderabat, nequiquit, remeare ad Africam denuo statuit: tunc beati Stephani reliquias, quæ nuper revelatæ sunt, cum ad Hispanias portare constituisset; ipsas sine dubio Martyre inspirante, in memorati oppidi ecclesia collocavit. Quo factò, protinus ille ignis, quem Dominus venit mittere in terram, & quem valde ardere cupit, caritate ejus accensus est. Statim si quidem tempor noster incaluit, & factum est cor nostrum, sicut scriptum est, ardens in via. Tunc enim ille in fide jam ardebat zelus, tunc spe salvandæ multitudinis erigebat. Denique statim intercessa sunt etiam salutationis officia, & non solum familiaritatis consuetudo divulsa, sed etiam noxia inveteratæ species caritatis ad odium temporale, sed pro æternæ salutis amore translata est. In omnibus plateis adversus Judæos pugnæ Legis, in omnibus domibus fidei prælia gerebantur.

Luce 11. 49.

Luce 24. 34

4. Judæorum populus maximè cujusdam Theodosii auctoritate & potentia nitebatur, qui non solum inter Judæos, verum etiam inter Christianos ejusdem oppidi & censu & honore sæculi præcipuus erat, si quidem apud illos Legis doctor, & (ut ipsorum utar verbo) pater patrum fuit: in civitate autem cunctis Curia munis exsolutus, & defensor jam existerat, & jam nunc patronus municipium habebat. Christiani autem ut corde, ita etiam & viribus humiles, sed veritatis robore superiores, patroni Stephani patrocinium deprecabantur: donec utriusque exercitus, cum jam diem certaminis condixissent, datis tunc induciis discesserunt, Judæis id magnopere expectantibus, ut scilicet Theodorus, in cujus se omnis Synagoga viribus acclimabat, ex Majoricensi insula revertetur, ad quam fortè visendæ possessionis gratiâ perrexerat. Qui quidem statim ut ad eum missa legatio est, remeans, auctoritate sua multos terruit; sed non exstinxit, sed consopivit contentionis incendium: majore si quidem illico exardescens violentiâ, etiam vicinum oppidum fidei flamma corripuit. Et ut illud Salomonis impleteretur, Frater fratrem adjuvans, exultabitur sicut civitas firma & alta: statuerunt multi famuli Christi, laborem itineris minimè recusantes, cunctas animi vires huic bello tradere.

Prov. 18. 19.

5. Pendente igitur prælio, nos quidem qualia præparaverimus arma, subditum huic epistolæ Commonitorium probat: quod quidem non pro quorundam instructione edidimus, (quippe qui eâ penitus egenus, & quàm à beatitudine vestra magis speramus) sed ut animadverti possit, non minimam nos sollicitudinem secundum modulum possibilitatis nostræ suscepti habuisse certaminis: Christum verò, cujus regnum non in sermone, sed in virtute est, nobis ne verbum quidem proferentibus, suis omnia viribus consummasse, & absque ullo sudore certaminis exercitui suo hanc, quàm nemo aut optare audebat, aut sperare poterat, victoriam concessisse. Judæi igitur exemplis se Machabæi temporis exhortantes, mortem quoque pro

c Erat enim Hispania oblecta hoc tempore à Gothis. Baronius ad an. 418.

defendendis

defendendis legitimis suis desiderabant. Itaque non solum libros revolvere, sed etiam saxa, fides, jacula, omniaque telorum genera ad synagogam conferre cæpere, ut Christianorum aciem virtute sancti Spiritus munitam (si ita res posceret) etiam corporis viribus propularent.

Ab. 6.

6. Interea dum hi apparatus gererentur, magnoque altrifecis studio futurum instituitur bellum, utrinque exercitus inenarrabilibus & absolutissimis somniis commoventur, quorum si nullam penitus facerem mentionem, non minimam videbor partem divinæ gloriæ operuisse. Sic enim S. apostoli Pauli somnium Lucas sacræ historiæ inseruit, dicens, virum Macedonem addidisse in visione noctis, orantem ut adjuvaretur ab eo; & hac Apostolum visione præmonitum, itineris aliò destinati cursum ad Macedoniam convertisse. Quanto itaque Domini nostri Jesu Christi major est gloria, quòd id minimis atque indignis famulis revelare dignatus est, quod etiam beato Apostolo demonstratum Scriptura celare noluit? Igitur brevitas causâ, ne beatitudini vestre fastidium fortasse gignatur, duo tantum somnia inseram.

7. Apud nos devota quædam religiosissima, nomine Theodora, quæ & virginitate corporis, & religione propositi, & nominis interpretatione typum portare Ecclesiæ mereretur, vidit in visione noctis viduam quamdam nobilissimam ad me, qui non pro merito, sed pro divini muneris largitate sacerdotio fungor, inferas litteras * per se misisse, quibus mihi cunctos agros suos ad seminandum suppliciter offerret. Simili etiam somnio me quoque ultimam peccatorum ad seminandum præcingere & commovere dignatus est. Vidua enim quædam altera nobilissima, quam Synagoga speciem habuisse non dubium est, me ut agros suos incultos susciperem, eosque, quando tempus sementis urgeret, diligenter excolerem, deprecabatur. Quæ est autem altera nobilissima vidua, nisi illa quæ Christum impiè perimendo, semetipsam crudelissimè viduavit. Hoc somnium utriusque unum est. Ante triginta ferme, quàm impleteret, dies, & vidisse nos, & licet absolutionem ejus ignoraremus, tamen fratribus indicasse manifestum est.

* s. inscriptas. * ut præmissis.

8. Apud Judæos quoque mito divinæ dispensationis ordine, ut & nominis Theodori & officii mei in uno homine societas conveniret, Theodorus qui summus sacerdos perfidi populi erat, somnium quod viderat, non solum Judæis, sed etiam propinquæ cuidam matrifamilias primariæ ipsius civitatis, multisque etiam aliis Christianis, ante non parvum quàm adimpleretur tempus, his sermonibus pro palavit. Eunti mihi, inquit, in synagogam, duodecim viri manus obvias obtulerunt, dicentes, Quo vadis? Leo illic est. Cum ergo audito leonis nomine trepidare cepissem, locum tamen, dum fugam paro, unde introspicerem, reperi, & vidi monachos illic mira suavitare psallentes. Major mihi pavor illico adjectus est, & nisi in cujusdam nomine Ruben ingressus fuisset domum, & inde ad matrem propinquam cursu præcipiti convolasset, nequaquam curam mortiferi terroris evasissem. Illa me exanimem sinu suo confovens, à discrimine pariter & à metu eripuit. Hoc ejus somnium valde clarum est, & interpretatione non indiget. Quis enim leo, nisi ille de tribu Juda radix David? Quæ propinqua illa, nisi de qua scriptum est, Vna est propinqua mea? Illud ergo solum videbatur obscurum, quòd in domum Ruben Judæi, à leone cum terretur, ingressus est: quod quidem nobis postmodum ab ipso leone qui terruit, ut salvaret, evidentissimè expositum est: quod de hinc suo explicabimus loco. Nunc autem cæptæ rei ordinem prosequar.

Apost. 5.

Can. 6.

9. Ex Jammonensi civitate ad protectionem famulorum Christi multitudo convenit, quæ in ipso oppido putabatur consistere: tantaque difficillimi itineris labore alacritate confecit, ut triginta millia passuum jocundius transvolaret, quàm si ad suburbanum aliquod amantissimum ad convivia epulaturi vocarentur. Igitur Magonam pervenimus. Statim missis clericis, adventum meum Judæis nuntiavi, & ut ad ecclesiam sanctam accedere dignarentur, poposci. Illi autem inopinatum nobis nuntium remittentes, mandaverunt ecclesiam sibi, (ne, credo, poluerentur,) ingredi die eadem non oportere: esse enim diem sabbati, cujus festivitatem suis illi actibus corrupiscent. Rursum ego expectavi, ut me ad synagogam, si mal-

Tom. VII.

lent, opperirentur; quando quidem ingressus ecclesiæ polutio videretur: non utique eos à nobis in die festi sabbati ad opus servile compelli; futurum autem honestissimum de lege confictum, nec excitandas lites & fabulas esse miscendas; aut si non astute certamen fugerent, & simplicem afferrent excusationem, ostenderent præceptum, quò in eodie sermonem conferre prohibitum sit. Ad hæc cum illi in omnibus contradictionem obstinatissimam retulissent, tandem illius leonis terror compulsi, ad domum in quam hospitio accesseram, confluxerunt. Ibi ego, Quæso, inquam, fratres quare quasi adversus latrones, præsertim in civitate Romanis legibus subdita, acervos saxorum, omniaque amorum genera congregastis? Nos acquire cupimus, vos perdere desideratis. Non est, quantum arbitrator, æquum ut tam varia lite alterutrum laboremus: vos verò, ut video, sicut nostrum sanguinem, nos verò vestram salutem. Ad hæc illi paululum territi, negavere factum, nostris affirmantibus ita se habere, etiam cum jurando renitebantur. Tunc ego, ut nodum cæptæ contentionis abscederem: Ubi res, inquam, oculis probari potest, juratione quid opus est? Eamus igitur ad synagogam, & utrum pro vitio an veritate vestra nitatur assertio, vobismetipsis testantibus comprobabitur.

10. Pergere igitur ad synagogam cæpimus, & hymnum Christo per plateam ex multitudine lætitiæ canebamus. Psalmus autem, quem mira jocunditate etiam à Judæorum populis decantabatur, hic fuit: Perit memoria eorum cum periret, & Dominus in æternum permanet. Sed ante quàm ad synagogam perveniremus, quædam Judææ mulieres (ordinatione credo Dei), audaciam præsumentes, ut scilicet nostrorum lenitas incitaretur, lapides in nos ex superiore loco inhumanissimos jactare cæperunt: qui mirum dictu, cum super confertissimam multitudinem grandinis instar descenderent, neminem nostrorum, non solum ictu, sed nec tactu quidem vexavere. Hic agnis suis leo ille terribilis mansuetudinem paululum abstulit: omnes si quidem reclamantibus nobis saxa corripuit, & pastoris comminatione posthabita, cum unum potius consilium cunctis zelus potius Christi, quàm ira suggereret, lupos cornibus impetendos censuerunt: quamvis hoc illius qui solus bonus pastor est, nutu factum esse nulli dubium sit. Denique ne cruentam gregi suo videretur præstitisse victoriam, nemo Judæorum se contactum saltem fuisse, ne pro invidia quidem, ut mos est, simulavit. Sanè quoniam omnimodis debemus vitare mendacium, unus ex omni Christianorum numero inventus est, qui cum Acham illi similis esse vellet, qui sub Jesu Nave de anathemate spolia concupivit. Nam servus cujusdam Christiani solus, dum aliquid à synagoga diripere concupiscit, in lapidem offensivum incurrit. Quidam verò nostrorum quasi adversus Judæum, lapidem injecit; qui capiti ejus illisus, ut capitis sui, id est, Christi meminisset, admonuit: quod vulnus licet periculosum fuerit, tamen & illum rapinæ suæ confiteri concupiscentiam compulit, & cunctos ne similiter laberentur, præsertim terruit ultione. Igitur post quàm Judæis cedentibus synagoga potiti sumus, nullus ex ea quidquam, non dico abstulit, sed nec cogitavit diripere. Omnia ejus ornamenta, exceptis libris atque argento cum ipso pariete, ignis absumit. Libros sanctos, ne apud Judæos injuriam paterentur, sustulimus: argentum verò, ne vel de præda nostra, vel de suo dispendio quererentur, ipsis reddidimus. Eversâ itaque eunctis Judæis stupentibus synagoga, ad ecclesiam cum hymnis perreximus, & auctori victoriæ nostræ gratias referentes, effusus precibus poscebamus, ut vera perfidiæ antra Dominus expugnaret, & tenebrosorum pectorum infidelitas coargueretur à lumine.

11. Ruben quidam Judæus à Domino ut primogenitus omnium constitueretur est electus. Nam clamore sanctissimo lætificans corda multorum, absolvi se à vinculis Judaicæ superstitionis deprecabatur: statimque primitivus Jacob factus, signum salutare suscepit, & inde nostris laetibus atque consiliis inhærens, obstinatissimam cunctorum duritiam nobiscum increpat. Triduum, ni fallor, emensum est, ex quo nostri in oratione, & Judæi in perfidia persistere. Post hæc venit Theodorus, multitudinis suæ agmine circumseptus ad locum, in quo soli synagoga parietes, qui post hæc credentibus Judæis sunt subversî, superesse videbantur: ad quem locum Christianorum pariter multitudo convenit. Ibi Theodorus cum audacter de lege

c

differens, omnia quæ obiciebantur irriteret atque perverteret: populus Christianus videns quod verbis superari non posset humanis, auxilium de cælo imploravit. Omnes itaque pariter clamantes, cum summo unitæ vocis fragore dixerunt: Theodore, crede in Christum. Mira indulgentissimi Domini misericordia, adhuc parva petebantur, & majora concesserat. Immo non mirum est de Omnipotente miraculum. Ipse etenim virtutem clamoris hujus in auribus Judæorum commutavit, qui olim effecit, ut quatuor leprosi regis Syriæ, qui Samaritaniam obsederat, castris potirentur; & qui per Gedeon Madianitarum agmina conturbavit, deditque trecentis ejus viris ingentem sine labore victoriam, efficiens per terrorem, ut mutuis hostium multitudo vulneribus prosterneretur. Ita & nunc ista vox longè aliter à circumstantibus Judæis suscepta est, quam à nostris immittebatur. Omnes enim putaverunt dictum, Theodoros credidit. Itaque existimantes principem perfidiæ suæ ad Christi fidem fuisse conversum, cuncti pariter trepidi, ubi timor non erat, terrebantur: mulieres eorum sparsis cingulis occurrentes cum ferali ululatu nomen Theodori repetitis vocibus accusabant, dicentes, O Theodore, quid fecisti? Viri autem, alii ad devios saltus & fixuras montium confugere, alii per ipsius oppidi angustias discurrere, locum in quo delitescerent, invenire cupientes.

12. Ipse Theodoros stupore percussus divinam sententiam in plebe sua cernebat impleri: *Fugit impius nemine persequente*: sed tamen non nemine; persequatur enim eos ille leo terribilis, qui de synagoga loco, sicut Theodoro fuerat revelatum, per monachos rugitum emisit, quo resistentes tremefecit inimicos. Stabat igitur Theodoros in loco profusus eodem, quo ei pridem per somnium terror fuerat leonis injectus: & cum causam tantæ trepidationis inquireret, & nomen solummodo nostri leonis audiret, nullam illi, sicut ferebatur, feritatem videns, tantum pallentes monachos intuebatur, & ab omni suorum multitudine destitutus, atque elabi parans, etiam ipse pedum viam prospiciebat: quem cum horribili formidine apprehensum, non solum colore vultus, verum etiam vocis officio destitutum Ruben ille sanctissimus adspexisset, prope accedit, & trementem blando sermone compellens, ad Christi fidem cohortabatur; atque ingerens ei, pro suffragio metus, suæ credulitatis exemplum, domus figuræ, ad quam pavore leonis confugeret, quodam modo satisfacere videbatur. Verum ut & nos fideliter universa narremus, & vos qui non eloqui oratum, sed veritatem queritis, libentius audiat, ipsius Ruben verba inferens, nihil ex simplicitate dictorum ejus subtraham. Aiebat enim, Quid times, domine Theodore? Si vis certè securus & honoratus & dives esse, in Christum crede, sicut & ego credidi. Modò tu stas, & ego cum episcopis sedeo: si tu credideris, & tu sedebis, & ego ante te stabo. Hos sermones Theodoros alta mente suscipiens ad nos ait, Faciam quod vultis; tenete, inquit, promissionem hanc: sed permitte mihi, ut prius alloquar plebem meam, ut majorem conversionis mee etiam ex reliquis possim habere mercedem. Hæc ejus sponso cum inexstimabili cunctorum existimatione suscepta est: alii in eum amabiliter irruentes, os ipsius & colla mulcebant, alii eum ulnis mollibus amplectebantur, alii autem dexteram dexterae adjungere, & sermonem conferere gestiebant. Perrexit igitur Theodoros ad atrium suum quolibet officio nostrorum lætus, tamen anxietate non penitus carens. Nam licet in domum Ruben per promissionem suam jam veniret, ingressus tamen & tunc trepidus erat; quia nondum ad propinquam venerat, quæ eum post triduum materno susceperat sinu, & ab omni perturbatione trepidationis absolvit. Nos autem ad ecclesiam cum hymnis ex more perreximus. Benedictus est Pater misericordiarum & Deus totius consolationis, qui dedit capiti nostro aquam & oculis nostris fontem lacrymarum, ut ploraremus vulneratos populi nostri. Peractis si quidem myleriis ecclesiam egressi, non minimam in occursum nostrum Judæorum multitudinem convenisse inspicimus. Omnes unanimiter deprecabantur, ut Christi characterem à me, licet indigno pastore, susciperent. Reversi itaque ad ecclesiam, & toto corde Domino gratias referentes, illico in frontibus eorum signum salutis impinximus. Quæ autem cum his qui ad silvas, sine ad antra confugerant, Christi virtute gesta sint, quæ lingua effabitur? præsertim cum unusquisque eorum propriam conversionis suæ habeat historiam. Sicut itaque im-

possibile nobis est omnia dicere; sic ingratum cuncta præterire. Quapropter unum Christi miraculum, quod tum à fidelibus probatissimisque viris comperimus, precibus vestris adjutus evolvam.

13. Duo quidam primarii Judæorum, Meletius Theodori frater, & Innocentius qui Hispaniarum cladem nuper effugiens, cum famulis suis ad hanc insulam venerat, sicut nunc ipsi etiam cum sacramentorum terribili interpositione confirmant, ad unam speluncam, vel potius rupem conveniunt, associando se duobus quibusdam Judæis humili loco ortis, qui istos communis fugæ principes legerant. Igitur cum in loco eorum trepidi anhelantesque paululum resedissent: duos illos, qui ætate alacres & audaces erant, explorandi gratià ad oppidum remittentes, soli derelicti sunt ibi. Tunc prior Meletius, Quid est, inquit, frater, quod verbum, sicut docet religio nostra, blasphemum avellere à corde meo nequeo? Ex quo enim fratrem meum conversum fuisse Christianorum populus inclamavit, nihil aliud mihi in corde suggeritur, nisi hoc verbum mihi usque ad hunc diem penitus ignoratum: Christe in nomine tuo. Quanto magis pulsare hoc ab animo meo nitor, tanto violentius tenaciusque inhærescit. Ad hæc Innocentius, Non, inquit, frustra hic sermo, quem cor tuum, et apud cunctos probatissimum est, antea nec cogitavit, nec unquam protulit, hic præsertim menti tuæ, ut asseris, tam violentè inferus est: hoc ex Deo esse arbitror. Verumtamen elabora obsecro, & fabulis his declinatis, interpellationem molestæ cogitationis expelle. Tunc Meletius ita obstrepere & confusus clamoribus personare cœpit, ut eum cum sua mente luctari, non solum nutibus vultus, sed etiam totius corporis indicio Innocentius cerneret. Quod postea quam ne parum quidem proficere intellexit, & adjecit etiam illud, ut verba quedam profana & turpia loqueretur, & nunc naribus corrugatis ærem sorbens inhonestos strepitus promeret, nunc fœtidis risibus cachinnaretur; sed hæc ab animo ejus nomen Christi exstinguere nequivit infania, quia jam cunctas ejus medullas sanitaris ignis pervaserat: Quid ergo, inquit, Innocenti frater, in contrarium verba ista vertuntur? Abolitionem mihi nominis Christi nec scurrilitate verborum, nec ipsis possum obsecro sonitibus extorqueere blasphemis: aliud si quidem mihi reddi sentio, quod cordis mei auribus, quas frustra obstruere nitor, Christi nomen ingerere incessabili clamore non desinit. His Meletii verbis talia Innocentius retulit: Fratrem meum Theodorum doctrinâ, honore & ætate majorem ad Christi fidem conversum his auribus audientibus plebs Christiana testata est; poterit fieri, ut etiam tu germani constrictus exemplo religionem Judaicam deseras? Quid ergo in hac terribili solitudine diutius tempus terimus? Quamdiu etiam inopiâ victus laborare poterimus? Quid causâ est, ut fame tabescamus, arefcamus siti, obrigescamus algore; ad postremum, quod jam patimur, nostræ hujus solitudinis horribili teneamur silentio? Numquid latronum vincula, numquid barbarorum gladios fugimus? Numquid sanguinem nostrum plebs tanta misericors, quam pro nobis flere conspeximus, concupiscit? Recordemur, obsecro, quem unquam læserit vi nostrorum, vel saltem irrogaverit injuriam. Revertamur ad innocios, quos in nullo læsimus inimicos; & quod Deo placuerit, fiat. Ad hæc Meletius, Ego te, inquit, Innocenti frater, quem non solum Latinis, sed etiam Græcis litteris eruditum scio, & legem jugiter meditari, oblitum reor, quod per Ezechielem prophetam Dominus ait: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*. Si enim legisti hoc, cur me fratris mei Theodori exemplo adtrahi posse ad fidem Christi existimas? Habet ille animam suam, ita & peccatum suum: quod quidem peccatum mihi, si Dominum Deum non relinquo, non nocet. Testor autem illum qui eduxit patres nostros de terra Ægypti, me, si hyemis violentia non obesset, abrepto quocumque navigio ad quaslibet terras solum velle migrare: nec me possessionum amor, nec affectuum caritas detineret, quorum facilis mihi jactura est; tantum ne Deum patrum meorum negare compellar. Quod autem consilio inutili ad civitatem remeandum decernis: miror te prudentissimum virum non animo prævidere quid de nobis futurum censeas, si Theodoros columna synagogæ nostræ, in quo omnem fiduciam reponeremus, apostatata compulsus est. Hoc ergo sanius est, ut eamus ad agrum meum, nec nos ultra Chri-

21 De convers. Judæor. virtute reliquiar. S. Stephani. 22

stianorum oculis ingeramus. Possumus enim illic interim delitescere, donec opportuno tempore ad peregrina emigremus. Quando quidem in hac insula ita apud cunctos odium nostræ religionis increvit, ut qui patriam non reliquerit, fidem patrum tenere non possit. Cur itaque non voluntarium suscipiamus exilium, ad quod, sicut res indicat, odiis civium, etiamsi nolumus, destinandi sumus? Hoc igitur consilio utriusque sententiâ confirmatâ, laborem destinati itineris arripiunt. Sed dum per angustissimum ingrediuntur callem, cogitationum tenebris lucem occæcantibus oculorum, ipsum quem inscii sequebantur, tramitem perdididerunt, & in locis desertis atque inviis remansere. Cum autem scinderentur sentibus ac vepribus lacerarentur, postquam corpus suum longis fœdare vulneribus, ad tantam primò quidem anxietatem, deinde etiam ad desperationem atque formidinem venerat, ut compellerentur fateri, se ea judicio Dei justo ob incredulitatem perpeti. Igitur nomen Christi, quod antè se ultro ingerens repellent, laceratis jam cruribus, invocantes, seminat quæ eos contra voluntatem ac propositum suum ad oppidum retraxit, corripuerunt. Sed cum ad civitatem inviti ac trepidi pervenissent, curiosius omnia percurantes, audierunt Theodorum etiam nunc Judæum esse, nec ullam, sicut existimaverat, populi Christiani pertulisse violentiam. Stupentes autem, & quod ipsis acciderat non credentes, ad domum Theodori iter dirigunt: ubi cum eos jam penè exacto prandio ille excepisset, illico inquit causam, cur à se & à civitate abcessissent; & universum ordinem gestæ rei, magis cum risu, quam cum admiratione cognoscit.

14. Post triduum Theodoros, cum concionari ad plebem suam, eosque ad fidem Christi provocare disponeret, ultro se offerentium ad confessionem Judæorum etiam seditionem perulit. Nemo enim eorum ferme erat, qui non se palam sensitse Christi potentiam contestaretur. Nam primò in concilio eorum adolefcens quidam ipsius Theodori consobrinus, nomine Galilaus, (ut congruum, sicut dictum est, nominibus mysterium gestæ rei usque ad finem deduceretur,) cum ingenti invidia proclamare hoc cœpit: Contestor, inquit, vos omnes me Judæorum esse non posse in possessione, si quidem in ea Christianos consortes habeo, quorum odiis, si in Judaismo perseverare voluero; forsitan perimendum sum. Ego igitur vitæ meæ periculo confutens, ad ecclesiam jam pergam, ut necem quæ mihi paratur effugiam. Hæc Galilaus, cum ad tempus fugæ se pararet, quasi ut causas conversionis suæ reddidisse videretur, de futuri sæculi morte tunc nihil cogitans, veritatem inscius loquebatur. Hinc sermoni, penè præteriens vir honestus, & non solum inter Judæos, verum etiam in civitate usque adeo præcipuus, ut etiam nunc defensor civitatis electus sit, Cæcilianus, vetera Galilaum dicere, seque similem habere causam, similia formidare adtestabatur. Quibus verbis tantam supra memorato juveni adjecti confidentiam, ut in conspectu omnium cursu rapidissimo ad percipiendum fidei bravium ad Galilæi nostri convolarer auxilium, & ab humilitate nostra, ut ejus deinde nomine censeretur, expeteret. Cæcilianus autem cum esset Judæorum pater, habito cum Florino fratre suo æquè Judæorum patre seniore consilio, hujusmodi, sicut agnovimus, verbis synagogam adorfas est: Ego, inquit, cum sim in honore synagogæ post Theodorum primus, non sicut juvenis Galilaus, cunctos quasi trepidus consulo, contestorque; sed potius adhortor atque commoneo, denuntians ut errore prævi itineris derelicto, si fieri potest, omnes pariter ad fidem Ecclesiasticam concurramus. Quod si vos ad Christum tanta virtus non adtrahit; ego certè & Florinus frater meus, sicut recusantibus vobis tantam salutem vim inferre non possimus, ita nos cum universâ domo nostra religionis hujus, quam adstruere non valeamus, ludibria deferentes, Christianorum numero fideique sociabimur: qui nunquam utique innumerabilibus Scripturarum testimoniis, non solum te, frater Theodore, qui peritior reliquis vidèris, sed etiam cunctos convincerent, nisi veritatem, quæ vinci non potest, sectarentur. Tali Cæcilianum sensu plebem suam affatum comperimus, multosque Judæorum eadem die ad fidem Christi cum ipso concurrentes cum ineffabili exultatione suscepimus.

15. Prodigia sanè quæ de cælo tunc facta sunt, sicut eloqui dignè non valeam, silere non audeo. Horâ circiter

A septimâ Missam Dominicam sollempniter cœpimus celebrare. Nam dum nos advenientes ad Christi fidem Judæos vel exhortamur, vel adnotamus, (si quidem nomina eorum scripsimus,) populus autem tanti gaudii epulis saginatus carnalium non meminisset escarum, pars diei major excurrerat. Cum igitur in ecclesia, quæ paululum à civitate sequestri in loco sita est, in qua sancti Martyris Stephani nuper reconditæ reliquie conquelescunt, nobiscum pariter plebs univèrsa Missam opperiebatur; duo quidem monachi, quos Dominus testes suorum miraculorum prælegit, in campo qui ante fores ecclesiæ protenditur, in herbis accubabant. Vir autem honoratus Julius nomine, cum alio quodam de civitate ecclesiæ petens, cum per ipsos præterire cœpisset, respondente uno ex monachis, viso mirabili signo conturbatus, consulum emisit clamorem; conversusque ad se, protensa manu, quæ verbo explicare non poterat, quid videret ostendit. Erat globus quidam candidissimi luminis, proceritate sui staturam quasi hominis adæquans, instar vasculorum quæ vulgò Orcæ appellantur; tantæ verò claritatis & fulgoris, ut visum fuit, quod fratri qui id prior notavit, sicut ipso referente cognovimus, sol decidere videretur. Hoc sicut istis visum est, quasi trans basilicam, in qua universus nobiscum populus confederat, lento lapsu demittebatur: verum ita propinquum putare, ut se idem frater stupore percitus cursu præriperet, existimans id post basilicam decidisse. Sed ab illo retractus fratre gressum inhibuit: ille enim ita quidem etiam sibi visum, tamen longius fuisse, non quasi certus, sed ut æstimans adstruebat. Mulieres autem quædam tunc Judææ, inter quas matrona Meletii illius, cujus supra mentio habita est, de cœnaculo perspicientes ita sibi id ipsum visum affirmabant, quasi supra basilicam decidisset. Verum hoc utrum Angelus, an ipse Stephanus, quod visum est, fuerit, incertum est. Eadem diei horâ circiter quartâ, id est, paulò ante quam hoc signum demonstraretur, grando minutissima, quam incolæ insula gentili sermone Albiginum vocant, non usquequaque copiosa defluxit. Hæc, cum odore ex ea mellis fragrare cœpisset, à multis quos per viam verberaverat degustata, dulcor melle comperta est. Multi itaque sapientes, cum eadem die filios Israël ab Ægypto perfidiæ suæ atque à servitute egressos viderent, hæc quæ facta sunt, signis illis quæ in Exodo legitur comparabant, ut huic populo, qui Deum credulo corde intuens verum etiam Israël nomen meruit, manna crederent innoveri. Columnam quoque ignis, quæ patres in eremo præcedebat, ut etiam filiis à vera Ægypto atque fornace, sicut scriptum est, ferrea egressis, ducatum præberet ad vitam, ostensam fuisse existimantur. Et re vera, sicut lectione Exodi adtestatur, similitudo signorum minimè discrepat. Nam & illud quod nitem fuisse credidimus, semen coriandri minuti adæquabat, mellis saporem ferebat; & hoc quod apparuit, columnæ igneæ speciem habuisse manifestum est. Ut utrumque autem signum etiam Jammone consistentibus fratribus revelatum fuisse cognoscimus. Nam & pluviam mellis multi, quibus intellectus requirendi & per gustus agnoscendi datus est, probaverunt: & columna candidissimi illius luminis multorum, quos dignos Dominus judicavit, se ingressit adspectibus. Unde intelligi datur, Judæos per universum orbem fidei lumine visitandos: quoniam quidem nobis, qui in hac insula atque in hoc parvulo, ut ita dixerim, orbè consistimus, tantus celestis gratiæ splendor illuxit, ut usque ad extremos terræ vestræ terminos signorum visio perveniret.

16. Sequenti igitur die summa omnium expectatio, ut Theodoros sponsoni suæ satisfacere, admonebat: qui cum iustis, quantum videbatur, allegationibus cunctorum vota crederet differenda, dicens matronam prius suam, quam in Majoricensi reliquisset insula, huc se velle deducere; ne fortè si absque consensu suo virum suum conversum fuisse agnovisset, sicut solet, pertinax perfidia esset; persuasione matris præcipue suæ, quæ adhuc supererat, & consiliis dementata, & à conjugio viri religione discederet. Cum hæc Theodoros Christianis jam adqueiescentibus propalasset; Judæis, qui conversi fuerant, acerrima commotione resistentibus, amputatâ dilationis morâ, ad matris propinquæ sinum festinus ipse, ut in somnis viderat, convolvit. Post quem omnis, tamquam remoto obice, ad Ecclesiam synagoga confluit. Mirum dictu, inveterati il-

lius legis doctores, sine ulla altercatione verborum, sine ullo Scripturarum certamine crediderunt: tantum percunctati, an velent fidem Christi suscipere, credere se in Christo & Christianos fieri cupere profitebantur. Centum quidam & duos, ut asserunt, ætatis atque perfidia suæ habens annos, sine trium commutatione verborum, spe futuræ vitæ alacer decrepitus, optare se ut in fine temporum suorum per fidem Christi ad spirituales revertere- tur infantiam, nobisque putrefacta jam senio membra, ut quantocyus per baptismum regeneraretur, ingessit.

17. Fuerunt quidam Judæi, qui pratererentes illic appulsi, opportunitatem temporis atque ventorum aucupabantur: qui navigandi concessa opportunitate credere maluerunt. Tres igitur tantum feminas, sed nobilissimas Judæorum, ad virtutis suæ gloriam dilatandam in duritie perfidia suæ Christus permovere aliquantulum passus est. Arthemisia si quidem, Lectoria, qui nuper hanc provinciam rexit, & nunc Comes esse dicitur, filia, conjugis Meletii conversione commota, cum una ferme amica & nutrice & paucis ancillis domum viri sui deserens, ad quandam speluncam, licet in vinea, tamen remotiore paululum loco sita, oblita femineæ infirmitatis evasit. Erat in ea parvum novumque torcular, laculque novus factus figuram quodam modo gerere credentis populi videbatur. Non enim istos sicut utres veteres, sed sicut novos lacus multum novi Testamenti recepisse, & credimus & videmus. In eo igitur loco cum per biduum matrona à viro suo offensa inexorabilis permansisset; ut prin- dum tertia dies illuxit, famulæ aquam haurire imperavit: quam cum odore & sapore mellis dulcedinem referre sensisset, primò quidem ministræ succensere cœpit, & cur in eodem urceo mel injecisset, indignans inquirebat. Postquam autem, ut quasi negantem convinceret, ad lacum pergit; de quo paululum concavis manibus hauriens, reperit aquam, qua per biduum usa fuerat, in mellis suavissimi veram dulcedinem. Advocans itaque cunctas quæ aderant, ut gustarent rogat, ne forte fallax sapor in faucibus tantum ipsius suavitatem mentiretur. Omnes gustantes mira oblectatione affectæ sunt, ut non aquam mellis sapore delibutam, sed mel sincerissimum, solum aquæ similitudinem conferent. Stupore igitur percitæ, dum ad civitatem reverti parant, curiosius agentes, etiam rorem qui in herbis plurimis erat, degustatum similem repererunt. Pergens itaque ad civitatem matrona memorata, hæc marito detulit, & per eum omnibus indicavit: statimque ad Christi fidem sine reluctatione consensit. Verum eadem die qua Meletii uxor amaritudinem incredulitatis abjice- re ex melle compulsæ est, eadem, inquam, die qua memo- rata filia Israël quasi in deserto posita illum antiquum Mara lacum injecto Crucis ligno obdulcescere persensit, ita mirifico verèque cælesti omnis ecclesia odore fragra- vit, ut præsentiam Spiritus sancti, quam & antè jam ali- quoties, sed paucissimi senseramus, fraternitas penè uni- versa sentiret: & mirum cunctis illud fuit, quòd per eos- dem dies, serena propemodum jugiter permanente cre- berrimi imbres demittebantur, & paulatim venientes ad fidem Christi Judæos pluvia præcedebat: ita ut hoc ani- madvertentes, vulgò inter nos & quasi joculariter dicere- mus, Ecce jam pluit, scitote quoscumque Judæos ad Chri- sti fidem accessuros. Mirum dictu, frequenter dum adhuc talia loqueremur, à quibusdam Judæis fidei janua pulsa- batur: nec immeritò, sicut scriptum est, *Pluviam volun- tariam segregabit hereditati suæ Dominus*. Desuper erant femina, quæ in odorem unguentorum Christi currere recu- sabant.

18. Innocentii illius, cujus supra fecimus mentionem, matrona cum prole sua, venerabilis, sicut fama est, vidua, illico ut Innocentium fororis conjugem conversum esse con- spexit, navim conscendit, non solum permittentibus, sed etiam suadentibus nobis; quia ad fidem Christi nec verbis, nec miraculis flecterentur. Uxor autem Innocentii per

quatour ferè dies verbum salutis, quod ingerebamus, ob- duratis auribus recipiebat. Hæc cum omnem respiciens me- dicinam, insanabili incredulitatis valetudine opprimeretur, nullisque Innocentii conjugis vel minis, vel precibus, vel lacrymis moveri posset; universa, Innocentio rogante, ad domum in qua habitabat, fraternitatis multitudo convenit, habens magnum dolorem animi, quòd tantæ lætitiæ ple- nitudini una mulier obstiteret, quia jam soror ejus mani- festè putabatur. Cum igitur diu cassa verba furdis auribus ingerentes nihil profecissemus, ad cognitum orationis præ- sidium convolvavimus, precesque quas humana repellat impietas, ad cælestem misericordiam vertimus. Itaque us- que in horam tertiam ferme hymnorum & orationum præ- liis adversus Amalech hostem Jesu ducis nostri sudavit exercitius. Inde cum jam penè, quod fatendum est, despe- rantes abscessionem moliremur, resumptis rursum viribus orationem cunctis indiximus, soloque fratri diu flevimus; & cum in consummatione orationis Amen populus accla- masset, & illa credere se & Christianam fieri velle subjun- xit. Nos itaque, hac etiam à diaboli laqueis eruta, læti ad habitacula nostra perreximus.

19. Sequenti, id est, octava demum die, qua venera- mus Jammona, remeare statuimus, optima præclaræ victo- riæ gaudia reportantes. Sed cum jam in procinctu itine- ris constituti, civitate digrederemur, Dominus populo suo, quasi pro viatico, gaudium quod solum deesse videbatur, adjecit. Affinis si quidem Innocentii illa vidua de pelago reducta est, quæ subito se meis genibus advolvens, fidei nostræ auxilium cum lacrymis deprecabatur. Cui ego: Cur, inquam, mulier tantæ animi levitate fratres tuos de- serere voluisti? Ad hæc illa: Et Jona, inquit, propheta à facie Domini fugere voluit, & tamen voluntatem Dei, licet in vitis, implevit. Suscipe ergo, tu non solum me, sed & istas orphanas, & Christo eas nutri. Et hoc miserabi- liter acclamans, duas filias suas parvulas mihi cum fletibus ingerebat. Quis non præ gaudio flevit? Cui non extorsit lacrymas lætitiæ magnitudo? Suscepi planè ovem, quam ex omni numero solam errasse putabamus; eamque cum gemino fetu ad Christi ovilia revocavi.

20. Sanè per hos octo, quibus hæc gesta sunt, dies, an- te initium Quadragesimæ, Paschæ à nobis celebrata est fe- stivitas: quingentas si quidem & quadraginta animas ad Ecclesiam constat adjectas. Inane autem & supervacaneum non reor, ut cum multa propter infinitam copiam præter- misero, in sine commemorem, neminem ex tanta Jammo- nensis populi multitudine, qui per triginta millia passuum ante tot dies venerat, aut curam domus suæ, aut provisio- nem substantiæ, aut desiderii affectum huic operi prætulisse. Illud magis mirum magisque gaudendum est, quòd ipsam Judaicæ plebis terram diu inertem, nunc autem recisis in- credulitatis vepribus & recepto verbi semine multiplicem fructum justitiæ germinare conspiciamus; ita ut nobis in spe tantorum novalium gaudeamus, unde insignem perfid- iæ eruiamus silvam, illic fertilissima fidei opera pullulare. Primum enim ipsa synagogæ fundamenta evertere, deinde ad novam basilicam construendam non solum impendia conferunt, sed etiam humeris saxa comportant.

21. Hæc beatitudo vestra die quarto Nonarum Februa- lium virtute Domini nostri Jesu Christi arrepta, octo die- bus ab eodem consummata esse cognoscat, post consula- tum domini Honorii undecimum, & Constantio iterum victore. Quamobrem si indigni & peccatoris verbum di- gnanter admittitis, zelum Christi adversum Judæos, sed propter Deum eorumdemque perpetuam salutem, susci- pite. Forsitan enim jam illud prædictum ab Apostolo ven- nit tempus, ut plenitudine gentium ingressa omnis Israël salvus fiat. Et fortasse hanc ab extremo terræ scintillam voluit Dominus excitari, ut universus orbis terrarum car- itatis flagret incendio.

ADMONITIO IN SUBSEQUENTES LIBROS.

INCERTI auctoris sunt, qui subsequuntur de miraculis sancti Stephani Martyris libri duo, neque Evodii episcopi Uzalensis nomen, cui inscripti à Lovaniensibus fuerunt, præferunt in antè edito Johannis Vlimmerii codice, ne- que in vetere libro Floriacensi. Evodii jussu compositos restatur auctor in prologo, seque etiam ipse ab eodem Evodio epis- copo diversum indicat in 6. ac 13. capite libri primi & in fine libri secundæ. Proinde in argumento quod Operi post finitum prologum affigitur, quando miracula hæc dicuntur mandata quoque notitiæ fidelium ab Evodio in Ecclesia Uzali, his ver- bis non auctor scriptorque Operis, sed suavis & approbator qui scribi legique jussit, Evodius significatur. Nescimus autem an Opus istud habuerit præ oculis Augustinus, quando descriptum hic in libri primi fine miraculum narraturus in Sermone 323. n. 3. dicebat: Apud Uzalim, ubi est episcopus frater meus Evodius, quanta miracula ibi fiant quærite, & invenietis. Prætermisissis autem aliis, indico vobis unum quod ibi factum est, ut videatis quanta sit ibi præsentia majestatis.

DE MIRACULIS S. STEPHANI LIBRI DUO.

PROLOGUS.

Exod. 12. 7.

QUONIAM sanctus Raphaël Angelus nos adhor- tati dignatur, ut opera Dei non tam in abscondito collocemus, quam potius pro Dei gloria in aperto pandamus, monens, & dicens, *Sacramentum regis bonum est abscondere, opera autem Dei revelare & confiteri hono- rificum est*: quia sicut cognitio fidem non adhibere infide- litatis est, ita invidentiæ est in ædificationem aliorum nolle cognita prædicare. Propterea, beatissime papa Evodi, jussis paternitatis tuæ studiosè obtemperare curavi, non tam fisis viribus meis, quam adjutus gratiæ Dei & sanctis orationi- bus tuis: ut ea quæ per patronum nostrum Stephanum prin- tum Martyrem suum operatus est apud nos Christus, & adhuc operari dignatur, non malivola taciturnitate suppri- mere, quò ceteri fraudarentur; sed magis pia devotione narrare, quò Amici Dei gloria fraternis auribus intine- tur: nec ingenio & linguâ aliqua quasi exaggerare præ- valentes; sed ipsarum rerum veritatem, prout Deus do- naverit, fidelitèr explicare cupientes, ut ipsa nostra narra- tio non tam verborum pompam audeat quærere, sed potius mendaciorum fucum studeat declinare; ita ut ubicumque res postulaverit, ipsorum quoque hominum verba, sicut ab eis dicta sunt, simpliciter ponere non debeamus eru- bescere. Magis enim placent bonis ac religiosis quæcum- que dicuntur vera, etiam vitiosis verbis, quam falsa poli- tis & ornatis verbis. Sanè non ob hoc nos quispiam ar- bitretur voluisse ista narrare, quasi aliquid nos gloriæ beato Martyri videamur præstare: quando quidem illi nec tacendo demere, nec loquendo quidquam possumus conferre. Ipsa quippe virtutum miracula nullo humanæ linguæ præ- conio indigent, jam ubique personantem exserunt tu- bam: sed tantum nostram devotionem ad fratrum ædi- ficationem pro recipienda obedientiæ mercede cum hu- militate volumus demonstrare, metuentes quoque quod ab ipso Domino legimus terribiliter dictum esse, *Si vos racebitis, lapides clamabunt*. Quæro autem vos omnes, quotquot hæc audire vel legere piè ac religiosè volueritis, ut hujus peccatoris ultimi, qui hoc in nomine Domini scripsi, semper in sanctis orationibus vestris meminisse di- gnemini: & si quid à nobis rusticiter profertur, non indi- gnemini; sed tantum, quia veraciter dicitur, delectemini.

Lucæ 19. 40.

LIBER PRIMUS.

Textus divinatorum operum, quæ ostensa sunt per beati pro- tomartyris Stephani venerabile meritum, mandata quo- que notitiæ fidelium ab Evodio in Ecclesia Uzali, cu- jus urbis pontificatum administrabat sacerdos dignissimus; Aurelio tunc temporis Augustino apud Hipponem Domi- nice sationis dispensatore constituto.

CAPUT I.

De ampullæ sanguinis famula Dei per somnium ostensa.
CUM igitur adhuc nullus saltem rumor esse potuisset, quo ad nos indignos Domini sancti Stephani in mar-

^a Sic Floriacensis MS. At editi, *flamma sanguinis.*

Tom. VII.

A tyrio primi Confessoris Christi reliquiæ venturæ essent, non enim hoc fieri posse aut in cogitatione habebamus, aut suspicari poteramus; ecce ex anteriori tempore cœpit idem gloriosus quibusdam apud nos sanctis animis se ipsum revelare. Nam cum quodam loco vel die sermo supradic- tarum reliquiarum ab his servis Dei fieret, qui eisdem sibimet de Orientis partibus missas nobis nescientibus ha- bebant, adfuit in sermone quædam etiam mulier sacra fa- mula Dei, quæ ubi hoc audivit, ut evenire adfolet, non facillè credidit, & apud semetipsam tacitè dicere cœpit, Et quis scit si verè Martyri sunt reliquiæ? Statim autem sequenti nocte per somnium ampullæ quædam eidem de- monstratur intra se habens sanguinis quamdam adspersionem & aristarum quasi ossium significationem: quam Presbyter quidam manu tenens germano ejus Monacho il- la præsentè locutus est dicens, Vis scire quomodo Marty- rum probentur reliquiæ? Quo dicto ampullam ejus ori injec- cit, & mox flamma ignis per aures ejus atque ocu- los evomi cœpit. Hoc quomodo res ipsa manifestata sit di- gnanter accipite. Ampullam sicut oculis suis vidit ancilla Dei in somni revelatione, sic inter manus suas accepit postea sa- cerdos Dei in ipsius rei manifestatione; & quòd illa quam- dam dubitationem prius in se habuit, eandem nunc in qui- busdam res ipsa declaravit. Quod deinde ignis per ampullam aures atque oculos comprehendit, quid aliud tunc præsi- gnavit, nisi quòd prædicatio sanctarum reliquiarum perve- niens ad os Monachorum, unum corpus Ecclesiæ per au- ditum atque visum claritatis Dei igne succendit, ut omnes meritò dicerent, *Sicut audivimus, ita & vidimus?* Nec quod ille Presbyter apparuit, qui ad os Monachi ampul- lam applicuit, quæ ignem emisit, inane fuit. Is enim erat qui nuper ex Oriente rediens, & de sanctis reliquiis quas illic viderat, in ore servorum Dei verbum ponens, quasi ampullam admovit, & sancto igne succendit. Sed jam vellem ad evidentiora & manifestiora patroni Stephani transire miracula, nisi ad rem pertinere existimarem, al- teram adhuc Sanctitati vestræ proferre visonem. Quam peto ut patienter, & sicut arbitror, non infructuosè, audi- re dignemini.

CAPUT II.

Ubi virgini sanctus Stephanus apparuit.

ALIA autem virgo sacra ad locum antiquorum Mar- tyrum in suburbio civitatis constitutorum, qui Felix & Gennadius nuncupantur, videbatur sibi iteri facere per somnium, non eâ viâ qua de civitate compendio per- gi adfolet, sed aliquantulum deviâ & flexuosâ. Per hanc videt adventare innumeros populos gaudentes sanè atque psallentes, & cereos & luminaria cum grandi celebritate gestantes, & quasi quemdam candidatum parvulum comitantes, eique iteratis vocibus inclamantes, Confessor Christi, confessor Christi. Quem cum ad ecclesiam perdu- xissent, atque supra pulpitem elevasent, videt eundem

^{Martyres antiqui Felix & Gennadius.}

d

parvulum subito manus extendisse, & ore proximo popu-
lis dixisse, Ecce habetis Martyrem. Mirabile dictu est,
quanta hujus quoque visionis veritas consecuta est. Nec
immerito olim per Prophetam divina voce predictum est,
Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & dabo de Spiritu meo
super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filia
vestra, & juvenes visiones videbunt, & senes somnia som-
viabunt: & super servos meos & ancillas meas effundam de
Spiritu meo: & dabo signa in celo sursum & in terra deorsum.
Unde etiam stella ad locum supradictorum Martyrum,
ab his qui tunc in agro fuerunt, occurrisse refertur.
Nam si placet, secundae visionis fructum incipiamus ostende-
re. Igitur post quadraginta ferme dies ex quo ista reve-
lata sunt, in loco memoratorum Martyrum nostrorum,
quod illa pergente se viderat, susceptis ibi reliquiis, at-
que sacramentis fidelium celebratis, exinde cantantes at-
que psallentes cum immensa multitudinis choris ad civita-
tem regredi cepimus, per illam vero viam qua puella
monstrata est, portabantur sancti Episcopi gremio residen-
tis vehiculo sanctae reliquiae, velut ille parvulus candidatus
qui ab illa fuerat visus. In sui quippe corporis portione
parvulus ille cognoscitur Confessor Christi. Dubitas an Mar-
tyr parvulus sit? Nonne propter innocentiam infantulus,
propter humilitatem pusillus est? Ipse denique hymnus qui ve-
re universi populi cantabatur, id est, Benedictus qui ve-
nit in nomine Domini, quid aliud, dum repetita voce can-
taretur, significasse intelligitur, nisi quod illa audiente di-
cebatur, Confessor Christi, confessor Christi? Jam vero
sicut ostensum erat puellae, ita cereis luminariisque ful-
gebant. Eandem quoque, quam illa per visionem viderat,
nos etiam intravimus ecclesiam. Unum aliquod ultimum
de omni visione jam restat, quod puella Confessorem illum
in pulpito levatum esse conspexerat, & extensis manibus
dicentem populis audierat, Ecce habetis Martyrem. Hoc
quoque qualiter impletum sit divina procuracione ad tem-
pus dignamini accipere. Eodem namque die in quo in-
gressa sunt ecclesiam beati Stephani reliquiae, in ipso prin-
cipio Canoniarum lectionum, Epistola ad nos quoque de-
lata cuiusdam sancti Episcopi, Severi nomine, Minoricen-
sis insulae, de pulpito in aures Ecclesiae cum ingenti favo-
re recitata est: quae continebat gloriosi Stephani virtutes,
quas in insula memorata per praesentiam reliquiarum sua-
rum in salutem omnium illic credentium profecerat Ju-
daeorum. Unde ex hac recitatione talium factorum suo-
rum tamquam extensione manuum suarum acclamantibus
& exultantibus fidelibus ipse dicere videretur, Ecce ha-
betis Martyrem. Verum haec dicta sunt, ut commendare
fratribus aliquo modo possemus, quam non utcumque &
temere, sed divina dignatione ad nos quantumlibet homi-
nes peccatores sancti Stephani reliquiae videantur perve-
nisse.

CAPUT III.

De muliere caeca, quae pallam cum reliquiis contigit,
& visum recepit.

Nunc ergo, sicut promissimus, ad notiora miracula
veniamus. Cum igitur ejusdem diei vespere in loco
Abisidae super cathedram velatam essent reliquiae constitutae,
mulier quaedam nomine Hilara oculis capta, civibus nota
panaria, excitata tantae gloriae Martyris fide, & nulla in-
credulitatis fluctans dubitatione, Qui enim haesitat, inquit
apostolus Jacobus, estimabitur tempestati maris, quae a ven-
to movetur & circumfertur: haec itaque in fide roborata, &
in spe percipiendi luminis confirmata, ac divinae gratiae
amore inflammata, ad locum ubi erant reliquiae, quod ipsa
per se impediens carnis oculis corpore appropinquare
non poterat, sed lucentibus oculis cordis spiritu jam per-
venerat; rogavit quaedam feminam religiosam, ut sibi
manum daret, & se illuc duceret, unde lucem se receptu-
ram esse consideret. Quod cum alienae manus auxilio de-
ducta fuisset, pallam super reliquias positam manu erra-
bundam comprehendit, statimque suis utrisque luminibus
applicavit; atque exinde nondum quidem corpore illumi-
nata, sed jam luce fidei irradiata discessit. Nam gloriosi Mar-
tyris nomen nunc ore, nunc corde precando, etiam Chris-
tum Dominum non reticebat. Quae cum domum suam
fuisset reducta, intra ipsos quoque domesticos parietes ad
vincendas caecitatis tenebras, quasi adversus Amalec ho-

Jod. 2. 28.

Psal. 117. 16.

Epistola Severi episcopi

Jacobi 1. 6.

a Editi, adjuvante Jesu. Abest adjuvante a Floriac. MS.
b Floriac. MS. vltu.

item a Jesu, continuata oratione pugnabat. Parum aliquid
noctis transferat, cum ecce mulier ostii sui limen egressa,
paulatim cepit lumen recipere, ita ut parietes contra po-
sitos adspiceret; & silices plateae visu discerneret. Statim-
que filium suum appellavit, atque his verbis alloqui cepit:
Fili, nonne isti parietes de domo infantis villici sunt? Ec-
ce & silices de platea. Et dixit ei filius suus, Ut quid men-
tiris? putans quod illa tentando id diceret, non videndo.
Iterum levans oculos ad caelum, Ecce video, inquit, &
lunam super theatrum adhuc dimidiam. Dixitque ei filius
suus, Quare te faciebas non videre? quasi nunquam an-
tea mater ejus caeca fuisset, sed potius caecitatem finxisset.
Nec mirum si animalis homo nondum perciperet quae
sunt Spiritus Dei, ignorans quod olim predictum esset:
Tunc aperientur oculi caecorum. Verum illa non simulata
pristinae caecitatis, ut filius putabat; sed conscia perceptae
novae lucis, ut veritas habebat, Amico Christi gratias age-
bat: quoniam non frustra Deo cantaverat, Tu illuminabis
lucernam meam Domine, Deus meus illuminabis tenebras
meas: & Illuminans tu mirabiliter a mortuis aeternis:
quae sic de montibus aeternis exaudita sit & illuminata.
Altera die mane ad ecclesiam sola nullo alio comitante, sed
proprio lumine deducente, perrexit, laudes Dei & Amici Dei
non abscondit, quid in se mirabiliter gestum fuisset, con-
gratulantibus & admirantibus fidelibus enarravit. Hoc ergo
primum notum est apud nos in adventu sanctarum reliquia-
rum.

CAPUT IV.

De homine qui cadens pedem fregerat, & salvus factus est
& de multis qui a variis morbis curati sunt.

Ex idem tempus quidam civitatis tonfor, qui Con-
cordius vocabatur, pedem cadendo fregerat. Is diu le-
cto decubens, variis doloribus cruciabatur. Cum hinc
eum paupertatis cogitatio, inde parvulorum filiorum solli-
citudo in tanto casus sui maerore postum maceraret, ec-
ce quadam nocte, ipso quidem dormiente, sed non illo
dormitante neque obdormiente qui custodit Israel, qui pu-
sillum & magnum fecit, & aequaliter est illi cura pro om-
nibus, videt per somnium perductum se in arduum quem-
dam & angustum cuiusdam montis adscensum, unde nulla
sibi esset facultas remeandi, nullus exitus evadendi. Ex
quo quid aliud demonstrabatur, quam ut sciret atque intel-
ligeret, in angustiis pressurarum suarum, non humanum,
sed solius Dei debere quaerere auxilium? Namque apparuit
se sibi ait quaedam reverendi visus feminam, quae sibi sic
afflictis & dolorum amaritudine repleto, speciem fici tra-
deret, per cuius dulcedinis significationem spiritalis gratiae
perciperet suavitatem. Unde etiam fiduciam impetrandi ac-
cipiens precibus insistebat, & sanitatem ab ea petebat. At
illa, quae typum procul dubio gestabat Ecclesiae, Modò, in-
quit, accede ad sanctum Stephanum, & faciet te sanum.
Quod dictum facti fides est subsecuta. Nam cum illa dis-
cederet, & ipse post eam relinquit se dolens diceret, Di-
mittis me, & ducis te? ecce videt illam, sicut illi promi-
serat, ad sanctum Stephanum accedentem & pro se rogan-
tem ac dicentem his verbis: Rogo te per sanctitatem tuam
cura illum; miserere illi, miserere filiorum ejus, libera ho-
minem innocentem de tribulatione. Tum illum qui rogaba-
tur vidit ad se, atque ad cubiculum in quo jacebat, ingre-
dientem amictum veste candida, specie decora. Quem mox
ut agnovit, ut aegrotus medicum, egenus copiosum, supplex
patronum, his verbis cum lacrymis rogabat dicens, Care
Christi amice cura me, libera me de tribulatione, miserere
mihi, miserere filiis meis. Vix precator verba finierat, & jam
precum exauditor precibus respondebat, dicens, Surge,
salvus factus es. At ille statim in sermone jubentis, tam-
quam qui obdormiens corpore, sed vigilans spiritu audisset,
continuo de lecto exsilivit, & ante lectum suum firmis gres-
sibus incedere cepit, ac sic verbum illud prophetiae im-
plevit: Et claudus saliet sicut cervus. Deinde mane surgit,
votaque sua Martyribus, ubi eadem reliquiae susceptae
sunt, reddere properavit. Quod propter itineris longitu-
dinem baculo adhuc innitendum esse putavit. Ubi postquam
diu oravit, cereos accendit, baculum dereliquit, atque
exinde filium parvulum collo sustinens repedavit: in eccle-
siam venit, & gloriam Dei atque Amici Dei sanitatis ad-
testatione praedicavit. Post haec reliquiis in ecclesia cum in-

Exodi 17.

1. Cor. 2. 14.

1. Sai. 35. 6.

Psal. 17. 32.

Psal. 75. 5.

Psal. 110. 4.

1. Sai. 35. 6.

c Hic alitque passim locis lacunas juvenae Floriacensi codice explemus.

genti celebritate collocatis, tamquam proposita statione
medicinae (unde cantavimus, Suscepimus Deus misericor-
diam tuam in medio templi tui,) quanti ex illo diemul-
titudinis undique concursus fieri coepere, quanta beneficia
fuerint collata, & quotidie conferantur, quanta miracula
demonstrata, quot caeci illuminati, paralytici sanati, quan-
ti variis morbis passionibusque curati, sed & mortui sus-
citati, longum est nobis & penè impossibile universa vel
memoria retinere, vel sermone digerere, vel stilo manda-
re; cum unumquodque miraculum sui generis quam-
dam historiam habere noscatur. De quibus tamen omni-
bus, quae neque explicare possumus, neque penitus reti-
cere debemus, pauciora quaeque & notiora eligimus, ut
neque fastidium aures inundemus, neque diligentium
studia defraudemus.

CAPUT V.

De muliere qua pro marito suo sanctum Stephanum invo-
cavit, & exaudita est.

IGITUR Memponitani loci mulier quaedam diu
peregrinantis mariti nec de morte certa, nec de vita
secura, cum triennii ferme tempus emensum esset, quo il-
la diversis opinionibus de conjugis exagitata in ancipiti &
dubio vitae suae statu fuisset collocata, fluctuabat. ex incer-
to pendens muliebris animus, & in quod se latus agra
projiceret ignorabat, dum hinc nuptiae suaderentur, pau-
peras proponeretur, sollicitudo ingereretur, fragilitas
carnis insidiaretur; rursus ex alia parte castitas, maritus,
fama, religio ante oculos ponerentur: tandem inter hujus-
modi sibi met repugnantium cogitationum aestus, poten-
tissimi advocati Stephani implorare debere patrocinia, non
sine divina providentia est a quibusdam instigata atque co-
hortata. Nam ad ejus Memoriam supplex advolavit, ibi-
que se cum lacrymis stravit. Et dum orat audire meruit,
Maritus tuus venit. Propere illa domum rediit, & mari-
tum incolument invenit. Ita & conjugii castitas custodita,
& Amico Dei quanta fuerit animae periclitantis cura, co-
gnitum factum est in Dei mirabili gratia.

CAPUT VI.

De homine quem collapsa domus oppresserat, cujus conjugem
orante sanctum Stephanum, vivus inventus est.

PER idem tempus in nostra civitate quaedam domus
ruina collapsa hominem oppresserat, cui nomen Da-
tivus est. Cujus exinde erutum corpus & ad vicinam do-
mum translatum, funeris obsequio plangebatur. Proinde
jugalibus ejusdem, mariti sui tanto luctu percussa, ad Memo-
riam gloriosi Stephani pro vita mariti cum lacrymis se
prostratura perrexit. Ibidem dum illa aliquandiu ad aures
Amici Dei fide pulsaret, precibus insisteret, ecce repente
in conspectu plangentium funeri circumstantium & nomen
venerandi Martyris invocantium, vir ejus in quo jacebat
loco, aperire oculos, & corpus movere, videntibus & mi-
rantibus omnibus qui aderant, coepit: ac deinde post ali-
quantum ejusdem diei spatium emensum ad vivos rediens, &
in se residens, ad illum cuius domus erat, dixit, Beatus es
frater, quoniam hodie Angelus Dei domum tuam intravit.
Et narrare coepit quae animae suae revelata fuissent. Dixit
enim multitudine mortuorum se fuisse circumdatum, quorum
alios agnovisset, alios ignorasset. Deinde quodam ingresso
juvene, candida veste nitente, habitum diaconi praeferente,
& pietatis imperio jubente ac dicente illis mortuis, Recedite,
statim illas mortuorum turbas non comparuisse. Tum illum
ad se accessisse, ac sibi dixisse, Redde quod accepisti. Et
se non intelligente, iterum illum repetisse, Redde quod
accepisti. Sed & tertio ut redderet similiter imperatum sibi
ab eo fuisse, seque respondisse: Num Symbolum jubes ut
reddam? Et illo dicente, Redde, se ex ordine Symbolum
reddidisse, & adjectis, Si jubes, & Orationem Domini-
cam reddo: atque illo annuente reddidit. Tunc ille signo
salutari cor jacentis signavit, eique dixit, Surge jam salvus.
Et surgens, sicut dictum est, salvus effectus est.

CAPUT VII.

Ubi prohibuit sanctus Episcopus, ne reliquias suas
transferre praesumeret.

ODEM tempore venerabilis Episcopus noster, de
ejusdem sancti reliquiis aliquam partem disposuerat in
Promontoriensi ecclesia collocare. Dies etiam quo id fieret
statum erat. Ecce ante diem ferè tertium, quidam Eccle-
siae nostrae Presbyteri duo, quorum unus maturioris aetatis,
a Ita Floriacensis MS. A. editi, & igitur in emblematica loci. Vide infra lib. 2. c. 4. b Codex Floriac. Zarvis.

Zamurus nomine, admonetur, quod ipse postmodum re-
tulit, ut ad Episcopum mane pergeret, eique diceret, ne
perficeret quod de parte reliquiarum facere disposuisset.
Quod cum memoratus Presbyter negligenter habuisset,
nec ad Episcopum pertulisset, secunda vice & graviter ar-
guitur, & alapam illis in faciem verberatur. Alium autem
Presbyterum Donatum nomine retulisse, quod in ipso lo-
co Memoriae eundem Episcopum nostrum viderit sibi met
è diverso adstantem, & Sacramenta nivei candoris in palla
manibus & collo gestantem. Quem protinus appellans,
constanter dixit, Pone hic quod portas. Cumque ab alio
in sinistra Episcopi stante Presbytero, sibi met, diceretur,
Et quis alius portabit? Ipse respondit, Quid ad te, modò
hic quod ab Episcopo portatur, loco suo reponatur? Quod
sicut revelatum est, ita post diem tertium impletum est.
Namque cum jam praecedente die vehiculum pararetur,
ut cum parte reliquiarum Episcopus proficisceretur, repente
hujus rei fama per civitatem divulgata, immensa ad eccle-
siam multitudo confluit. Tumulus & clamor magnus
fieri coepit, zelus fidei & amor Amici Dei omnes accen-
dit. Circumdati Episcopus stipantibus turbis, rogatur,
& tenetur, nec ante dimittitur, quam sacramento etiam
interposito nihil se reliquiarum de civitate ablaturum esse
polliceretur. Quo ita demum illa populi pro zelo fidei
tempestas placaretur, simulque reliquiae in unum congre-
garentur, in eodem Memoriae loco, ubi jam pars fuerat
reliquiarum primitus collocata, ibi & alia pars similiter
reponeretur. Donatus presbyter per somnium sacramen-
ta portantem Episcopum, hoc est sacratarum reliquiarum
portionem gestantem compellere, sicut dictum est, vide-
batur, ut in loco suo reponeretur quod ab eodem repor-
tabatur. Ideo factum credo, ne ullus divisionis locus da-
retur, maxime quia in Ecclesia hoc agebatur, quae primi-
tus à Donatitarum divisione usurpata, postea usque in
hodiernum unitati Catholicae est restituta. Unde etiam vo-
cabulum sumit, ut ecclesia Restituta appellari meruerit.

CAPUT VIII.

De caeco qui capsellam reliquiarum tetigit, & visum
recepit.

SANE eodem quo haec agebantur die, cum pars ipsa
reliquiarum de monasterii habitaculo prolata cum in-
genti celebritatis exultatione & hymnorum choris reso-
nantibus dulci modulatione manibus sacerdotis ad eccle-
siam portaretur, ecce quidam caecus apprehendens capsella-
m argenteam, in qua erant reliquiarum portio memorata,
coepit fortissima fide regno caelorum vim facere. Et quia
qui vim faciunt, diripiunt illud, continuo lumen rece-
pit. Unde universae Ecclesiae suae Christus non modicum
gaudium cumulavit.

CAPUT IX.

De duobus catenatis per gloriosum Stephanum liberatis.

TEM cum quidam in custodia publica catenarum nexi-
bus vincti districtius haberentur, eorum unus cruciata
poena ac dolore compunctus, sanctum Stephanum Christi-
carum in auxilium invocabat. Ecce verò inter lacrymas
vocelae ejulantis, subito de manibus ejus corrumpere cate-
nae. Quo facto cum praeposito custodiae solutus ultro se
ipsum ingessisset, & rem tanti miraculi confessus fuisset,
non est ausus cultos rursus ei vincula injicere, sed plane
ex hoc quasi cautior & sollicitior effectus alium pariter vin-
ctum artibus fortiusque constrinxit: quasi divinae potentiae
possit esse quidquam insolubile, ignorans quia sermo Dei
non est alligatus. Verum cum ille simili vinculo tor-
mentum compulsum ad eundem tanti miraculi auctorem ta-
libus, sicut focus ejus, vocibus & fletibus suppliciter
exclamaret, ipse quoque exaudiri meruit, & similiter
catenis resolutis opera Dei confutendo narravit.

CAPUT X.

De reo soluto, & per meritum sancti Stephani sanato.

LIO item vincito cum in thermis publicis vapore
caloris catenarum vulnera intumescerent, & gravissi-
mum dolorem eidem concitarent, adfuit fides, ut Amici
Dei opem imploraret. Qui cum ad piscinalem egressus es-
set, subito etiam ipsi catenae ceciderunt, & omnes quot-
quot viderunt, Christum, atque ejus primum Confessorem
Stephanum magnificare coeperunt.

Ecclesia Restituta.

Math. 21. 16.

1. Tim. 2. 9.

CAPUT XI.

Ubi paralyticus meruit sanitatem.

PARALYTICUS territorii Hipponensis a Zaritorum, vocabulo Restitutus, faber ferrarius, per plurimum tempus lecto decumbens, non pedibus poterat incedere, non linguam in verba resolvere: tandem beati Stephani ad se famam perlatam, parentes proprios nutu quo poterat hortabatur, ut ad Memoriam gloriosi Martyris portaretur. Quo facto dum ibidem hyemis multo tempore in tanta frigoris asperitate super pavimentum tefella jaceret in oratione, (quod utique contrarium hujusmodi infirmitatibus esse solet,) ferè vigesima die per somnium noctu apparuisse sibi indicavit quemdam juvenili formâ præditum, speciosa etiam veste & habitu decorum, seque tunc ab illo accersitum, sibi que esse justum ut ad locum Memoriam suis pedibus accederet: & ex illo coepisse paulatim gressum & linguam ad propria officia aliquantulum revocare. Cumque quartus mensis fuisset emensus, eo quod nondum adhuc plenam receperat sanitatem, cogitare coepit ad propria remeare, seque tunc admonitum fuisse ait, sibi que dictum esse, ne festinare vellet, sed adhuc quatuor menses expectare deberet, quò tunc domum suam propriis pedibus repedaret. Quod omnino sicut promissum est, ita die & tempore denunciato adimpletum est. Nam sicut & nostra concientia testis est, & ipse in gloriam Dei confessus est, & pedibus suis ad propria remeavit, & ore proprio verba distinctius pronuntiare cepit.

CAPUT XII.

Ubi quidam paralyti lingua & pedum liberatus est.

QUIDAM de civitate Uticensi paralyti pedibus & lingua implicatus lecto detinebatur. Cujus mater ad sancti Stephani Memoriam fide firmissima convolvit, secumque postquam filii sui causam optimo advocato commisit, exinde aliquid pulveris pro sanctificatione abstulit, & revertens domum filio jacenti adhibuit. Ex quo mox ille sanitatis beneficium sentiens, de lecto surrexit, & non solum pedibus suis ambulare coepit, sed etiam per duodecim millia passuum proprio gressu ad beati Martyris Memoriam pervenit, gratias in corde suo agens, de pedum sanitate percepta, sed adhuc preces fundens de propria lingua solvenda. Proinde exuens sibi manicam tunicae suae, eo quod orarium non haberet, per fenestellam Memoriam ad interiora loca sanctarum reliquiarum manu injecta mittebat, atque inde rursus dexteram reducere ori suo admovebat, & linguam contingendo paulatim nodos loquendi, gratia fidei resolvebat. Hoc enim saepius faciendo, tamquam salutare cibum de caelesti assumens cellario agroranti suo adhibuit membro: unde aertem linguam recepit, & loquendi officium adjutus Dei gratia idoneum recepit: ac sic in utrisque illa suppleta est propheta, per quam olim dictum est, Et plana erit lingua mutorum.

CAPUT XIII.

Ubi cecus Pistanus lumen recepit oculorum.

CECUS etiam quidam Pistanæ civitatis, cui vocabulum est Donatianus, ad stationem potentissimi medici Stephani advenit. Ibi denique pulsans fidei pietate, die octavo, tamquam Dominicæ resurrectionis sacramento, quæ facta est à die quidem passionis tertio, sed in dierum numero post sabbatum octavo, eo die, ut dixi, per fidem lumen oculorum recepit, quando lucem mentium universus mundus per Domini Resurrectionem excepit. Qui cum vota sua cupiens sancto Martyri reddere, argenteam offerret pro sua devotione candelam, (nec immerito candelam offerebat, qui lumen receperat,) is accersitus à venerabili Episcopo, atque interrogatus ut ei diceret quid sibi præstitum esset, quare illud donum offerret, adstante universa Ecclesia etiam ore confessus est, quòd & corde & corpore spiritali archiatro curante illuminatus redditus est.

CAPUT XIV.

Ubi quidam sanctus Stephanus apparuit, qui audierat filium suum à latronibus interfectum.

UBI ANEUS nostræ civitatis nomine Rusticanus, filium suum cum alio homine suo porcos mercatum

a In ante editis deest Zaritorum, pro quo forte melius, Diarrithorum. Restitutus hie sicut scriptum est in Floriacensi codice, in quo postea, loco Restitutus, habetur Resti. b Floriacensis MS. fuisse exentus, ex quo nondum deo. c Idem Flor. MS. per fenestellam. d Sic Floriac. MS. At editi, plena.

A connumeratis solidis miserat ferè ad ducenta millia passuum: cumque complures transacti essent dies, neque illi adhuc reveri fuissent, à quodam amico suo argui & increpari coepit, eò quòd filium suum & hominem suum in tam longinquam regionem mittere voluisset, quos jam à latronibus occisos se dixit audisse. Quo audito, ille quasi miserabili luctu percussus domum suam Uzalensem regressus est. Lacrymis pro cibo tota pastus est die. Interea cum sic nox eum oppressum mæoris tenebris invenisset, ecce per somnium videt sibi apparere quemdam decorum juvenem, cujusdam honorati & primarii civitatis viri nomine Uzalensis vultum habitumque præferentem, eumque hilaris facie sibi dixisse, Quid ploras? Respondisse autem se, ut ipsius utar simplicibus verbis, Domine meus, per bonitatem tuam ideo ploro, quia audivi quòd homo meus & filius meus occisi sunt. At ille consolans eum ait illi, Non sunt occisi. Tamen qui sum ego, ait? Ille respondit, Dominus meus Uzalensis. Bene, ait ipse, dixisti, quia Uzalensis sum, sed non sum ipse quem putas: Ego enim sum Stephanus. Sanè unde tristes es de filio tuo & homine tuo, scias quòd jam huc habent redeuntes facièm. Nam dedisti illis solidos viginti quinque, insuper autem acceperunt creditam pecuniam propè viginti millia folles, & adducunt secum porcos numero quadraginta quatuor omnes electos. Venient autem die Romanorum civitatis, horâ primâ. Hæc itaque omnia sicut per somnium revelata sunt, ita postea ipsa completa sunt. Namque & homines incolumes reversi sunt, & porci tot numero adducti, & summa pecuniæ creditæ eadem inventa, & dies horaque adventus illorum prædicta sine ullo profus errore est consecuta.

CAPUT XV.

De parvulo qui catechumenus mortuus est, & meritis sancti Stephani matri vivus restitutus est.

CUS DAM mulieris filius parvulus mortuus catechumenus erat. Qui matris portatus manibus cum ingenti ejulatu & miserabili vociferatione ante ipsam Memoriam gloriosi Stephani fuit projectus, tradente illa mortuum, ut ab eo reciperet vivum. Cumque ad aures Amici Dei pulsaret fide pietatis, percussa duplici luctu orbitatis, quòd & in præsentis vita filium perdidisset, & in futura, utpote sine gratia baptismi, salvum habere non posset, ecce inter diu lamentantis & vociferantis dolorem & clamorem miseræ matris, repente parvulo spiritus redditur, vita tribuitur, vox viventi conceditur. Continuo Presbyter accersitur, baptismus parvulo traditur, sacramenta complentur, atque ita à peccatorum lethali catena anima liberata, statim etiam mortalis carnis vinculo exiit, & ad Dei spiritales amplexus summa celeritate liberata dimittitur. Ita & matri non modica consolatione concessa gaudere de reddito filio datur, & parvulo salus vera conceditur. Qui profecto ob hoc ad modicum vitam recepit, ne in æternum moreretur: ob hoc ad tempus mori meruit, ut vitam perpetuam frueretur.

1. Hæc interim de multis & penè infinitis miraculis pauciora decerpimus, ne in præsentis auditoribus propter festivitatem Martyris de longinquo advenientibus forsitan oneri esse possemus. Ceterum quod nobis difficillimum est, si omnia recordari ac recensere, ut superius dictum est, vellemus, librum prolixum faceremus. Ipsas enim notissimas clarissimasque virtutes ad prædicationem sui sibi met sufficere existimamus, quæ non indigent humanæ linguæ facultate, quoniam prævalent divinæ potentie perspicua veritate. Verumtamen devotionem nostram ad edificationem fratrum in nomine Christi ex aliqua parte exhibere volumus, ut paternæ obedientiæ mercedem orationibus vestris recipere & gloriosi Stephani primi testis Christi benedictionem favente divinâ misericordiâ possimus impetrare: per Christum Dominum nostrum, cui est honor & gloria in secula seculorum, Amen.

G

e Sic Floriac. MS. Editi verò, genium. f Floriac. MS. Rusticanus. g Ita Floriac. MS. Editi verò, Honorii. h Floriac. MS. Respondisse autem se supplicibus verbis, Dominus &c. i Miraculum istud refer àugustinus in Sermone 325. n. 3. & Scrm. 324. k Sic Floriac. MS. At editi, de redempto filio.

DE MIRACULIS S. STEPHANI

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Allocutio de libro altero ad præcedentem adjungendo.

BENE mecum recolit Sanctitas vestra, sanctissimi Patres & Fratres, quòd cum in conventu nostræ hujus Uzalensis Ecclesiæ cum Domini Stephani primi martyris Christi miracula fideliter descripta, & publicâ attestatione comprobata, ante hoc tempus vobis qui adfuitis de publico recitarentur, hoc quoque plenissimæ gratulationis munus ipso Amico Dei, ut credimus, procurante dilectioni vestræ exhibitum, ut post recitationem divinatorum operum atque gestorum, ipsarum etiam personarum in quibus illa miracula facta, quæcumque in præsentis reperiri poterunt, demonstratio perspicua & confessio propria, non solum scriptis nostris testimonium perhiberet, verum etiam oculis aspectibusque vestris fidem veritatis ingereret. Unde factum est, ut dum ipsæ virtutes Dei vestris auribus primitus per lectionem intimarentur, etiam visibus vestris oculata fide præsentarentur, ut illud in vobis quod in Psalmo scriptum est compleretur, Sicut audivimus, ita & vidimus. Erat namque in tanta re caelestis gloriæ spectaculum grande. Ubi enim pronuntiaverat lector quamlibet historiam, verbi gratiâ primitus de quadam cæca, postea illuminata, statim terminato sermone hæc eadem persona requisita in populo, & inventa, & in medium omnium Ecclesiæ producta, admirantibus & congratulantibus, videbatur sola jam sine ullo comite ac duce, sicut prius solebat, incedere, ipsaque etiam per se gradus absidæ conscendens, universis eminus conspicienda adstabat, & testimonium in se divinæ gratiæ, ipsorum suorum illuminatione oculorum veluti fidelium testium tacita quadam prædicatione proclamabat. Item cum de paralytico sanato multis antea cognito præcessit lectio, continuo idem qui ab ejusmodi infirmitate fuerat curatus, similiter productus è populo propriis gradiens passibus, cum totius Ecclesiæ magno gaudio cernebatur, præconia divinæ laudis quibusdam contestans palpabilibus documentis, ipsis sanatis sui corporis integris membris. Dum hæc itaque gererentur, dumque uno eodemque tempore singulis quoque conscriptis etiam ipsa res mirabiliter concordi unitate coiret, & profecto putares non tam præterita narrari, quam potius præsentia demonstrari. Ita enim quod sermone proferebatur, statim etiam ipso præsentis opere cernebatur, ut alio quodam majori miraculo mirabiliora ipsa miracula redderentur. Quis tam durus ac ferreus non in lacrymas erupit, non ad pietatem humilitatemque defluxit? Quis umquam digno præconio loqui possit? Fiebat clamor gratulationis in auditu lectionis: rursus quoque major exultatio exciatabatur in aspectu visionis; ac sic per auditum & visum penetrabat flamma divini amoris omnis tunc cor hominis. Hæc autem quia sine silentio præterire non potui, propter eorum qui illo tempore adfuerant memoriam renovandam, sive eorum quos ista latebant nequaquam scientiam defraudandam: & quia illa ipsa continuo quæ recitata sunt, statim etiam à religiosis plurimis cum clausula sua capta sunt, atque descripta, idcirco ad alia quæ consecuta sunt narranda, hinc adjuvante Domino, quasi libelli secundi exordium sumimus. Referam igitur vobis, Carissimi, adjutorio Domini nostri Jesu Christi, adhuc Stephani patroni communis mirabilia gesta rei multisque bene notissimam in laudem & gloriam Dei memorabilem historiam.

CAPUT II.

De Megetia quæ paralyti fuerat percussa, quæ inter medicorum manus defecerat, & currens ad sanctum Stephanum à duplici infirmitate curata est.

CARTHAGINENSIS civitatis quædam fuit, nobilis genere, nobilior Christi fide, Megetia nomine, dives in saculo, ditior in Deo: cui Christiana mater erat nomine Vitula: pagani autem erant maritus, & socer, & pater. Hæc cum in utero haberet, quarto mense conceptus sui, nescio unde nauseando prius ac rejiciendo dum frequentius pateretur vomachi concussionem, orisque distensionem, & vomitus provocationem, in pravitate pestem-

A que paralyti causa perducta est, ita ut exclusis à locis suis ipsi cardinibus dentium & arteriarum, nequaquam posset dilapsa ora constringere, neque pervios atque integros palati motus ac linguæ ad aliquid vel ore emittendum, vel in os recipiendum habere. Remanserat in femina pia & pudorata deformis quidam & averfandus adspæctus, & ibi vitii macula corpori erat infixâ, ubi utique nequaquam posset esse celata. Facies quippe erat, de qua quidam dixerat, Frons hominem præfert, quæ regi sine dedecore non potest. Ceterorum namque membrorum cum aliquo vitio officia præpediuntur, nonnullâ industriâ rubori subtrahuntur. At verò cum ipse vultus aliqua fuerit fœditate turpatus, quiddid propter verecundiam tegminis adhibetur, ipsa verecundia magis augetur. Quid ergo faceret nobilis matrona, velamento abscondens ora vitata, dum venientibus salutatum ad se æquè aliis nobilibus feminis, aut osculum dare, aut sermonem conferre, ipsius vitæ societates atque humanitas compulisset, ut taceam de cibo & potu, quod vix ægrè poterat manducare vel haurire? Namque ingenium industriaque medicorum diu multumque circa eam laborantium frustra, non solum nihil salutis ei conferre poterat, verum etiam in deterius causa pergebat. Nec immerito: ab illo enim conditore & redemptore omnium naturæ Deo nondum in illa reformabatur, quòd non nisi ejus virtute formatur, cujus censurâ omne hominis corpus & disciplina constringitur, & medicina laxatur. Tali igitur confecta mæore ac dolore, nec quorumcumque remediorum aut medicamentorum ullo adjuncta levamine, ferè jam sexto mense, tabefactum fuerat delicatæ corpus animulque puella. Ob quam rem etiam illud quod gestabatur à vitali spiritu jam destitutum, intra septa viscerum retinebat emortuum. Ita cum prius sub uno paralyti vitio jam ipsa vita horreret, accessit aliud gravius & periculosius, unde nec ipsa quidem vivendi possibilitas remaneret. Nam si puella sic defecerat sub vitiosi oris labore, quomodo posset vivere cum mortuorum viscerum collapsione? Septimus mensis inceperat, non vultus pestifer à pravitate exuebatur, non alvus onere mortuo exuebatur. Pontius verò Megetiæ pater, socer autem Avicianus, & maritus Adventius, utpote adhuc gentilitatis erroribus adstricti, quiddid non solum per industriam medicorum, verum etiam per artes demoniurum ac superstitiosarum signamenta vanitatum, quasi pro vita intermortis Megetiæ poterant adtentare, frustra omnino atque inaniter desudabant. Sed error infelix quid saluti humanæ te credere posse conferre, quam studuisti semper auferte? Refellit te vox veritatis in sacratissimis Psalmis, contestans generaliter & brevier, à quo verè sit omnis salus animæ corporisque, dicens, Domini est salus. Soli enim Deo rectè cantatur, Homines & jumenta salvos facies Domine. Qui dignatus est creare, ipse profus dignatus est & sanare.

2. Proinde illis memoratis personis diu in talibus frustra laborantibus, & non corpore, sed corde dormitantibus, ecce Deus ille magister qui non dormit neque dormitat, qui custodit Israël; ipse Deus, inquam, cui cura est pro omnibus, religiosam Vitulam Megetiæ matrem, fideli calore succendit, atque ut ad domini Amici sui Stephani suffragium accurreret, inspiravit. Quam, ubi benedicta femina in sacratarum reliquiarum loco de Carthageniensi urbe ad Uzalensem profecta est, misericordissimus Dominus & miserator excepit, exaudivit, adjuxit, atque de filia compotem fecit, ac de diabolo adversario superato victricem triumphare permisit. Dicit non potest quibus illa pia femina Amicum Dei flebilibus vocibus fuerit aggressa, & quantâ cum miseratione ante limina gloriosi Martyris prostrata effusus sui cordis dolores expresserit, in hæc verba prorumpens: Domine Stephane Christi amice, subveni matri miseræ, ad te confugienti pro salute periclitantis filia. Hic te ergo planctibus oro, illic te ancilla tua præsentem medicum sentiat imploro. Scis ipse qualibus causis laboret Megetia, & in quo vitæ discrimine sit constituta. Ecce enim ex quanto tempore jacet, misera toto corpore, & paralyti dissoluta, & viceribus tabefacta. Proximum est autem, ut septimo mense completo, comprehendatur ab octavo. Omnes desperant de salute Megetiæ: ego quæ ad Christum & te Amicum ejus confugio, credo quia talis luctus de filia non imponetur capiti meo. Peto autem & rogo, ut cum hinc à corona tua revertens festinanter ad ancillam tuam proficisci cœpero, recreetur anima mea de filia ali-

Omnis dignitas à Deo.

Psal. 1. 2. Psal. 55. 7.

Psal. 110. 4

quo nuntio bono. His & horum similibus multis affectibus A ubi fati vifa est sibi idoneum instruxisse advocatum sanctum Stephanum apud iudicem Christum, prope ad revisendam filiam, unam & solam suam maximam curam, mater parturibunda reveritur. Oleum tamen sanctificatum, & orarium vel sudarium *orationum suarum sudorumque pro salute filiae laborantis testimonium, à beati Martyris Memoria secum pariter reportabat. Ecce igitur in via cum declinandorum aestuum gratia (nam aestivum tempus erat, quo igneus sol terras urebat) secessisset, subito adveniente nuntio accepit litteras à viro suo de Carthagine directas, B sibi dictum fuisse, Vitula, melius lucet cerofarium nostrum: unde volo scias me posuisse jam jugulos. Quo viso auditoque, religiosa Vitula somno expergefata, & manè * facta oratione suppleta, hoc ipsum quod in somnis viderat quibusdam ancillis Dei enarrare cepit. Et prior ipsa somnium suum interpretata respondit, dicens ad memoratas circumstantes virgines, Novit sanctitas vestra, quia citò Pontius credit in Christo, sicut confido de Christo meo. Nam hoc est, quod per somnium mihi significavit dicens, Volo scias Vitula, quia postui jam jugulos, non utique nisi sub jugo Christi. Sic ergo honorabilis Pontius effectus, ut dixi, primùm catechumenus Christianus sequenti anno, hifdem diebus quibus à religiosa Vitula beatus Stephanus pro salute mariti aeterna fuerat exortatus.)

5. Sed, ut dicere cœperam, consentientibus sibi viris suis, mater Vitula cum Megetia sua pariter de Carthagine profecta, pariter ad Memoriam beati Martyris pervenerunt, ac deinde ante sacrata ipsius limina prostrata, die noctuque flentes & ejulantes, cinere & cilicio squallentes, inde nobiles feminae homines non erubescerent, ut Deo essent placentes, susceperunt illud quod dictum in Psalmis audierant: *Fuerunt mihi lacryma mea panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus?* Etenim neque ista de ipsa nostra religione Christiana piis & nobilibus feminis deerant ab incredulis impropria, unde ante Dominum flebilibus vocibus, & amaris, ut scriptum est, verbis memorabant, & effundebant super se animam suam. Dicebant namque ab inimicis fidei nostrae, Ubi est Deus vester? Inclamabat ergo Vitula mater aurius Amici Dei, Domine Stephane, ecce adduxi Megetiam tuam ad te, quam tu ipse liberasti de morte. Nec nos in gaudium inimici fecisti venire, non tradens nos in animas tribulantium nos, qui detrahunt & desperant de Christo Domino nostro, & de te ejus tanto Amico. Fac, rogo, fac iterum erubescere eos de tota & de plena Megetia tua salute, sicut jam fecisti erubescere eos de ejus uteri periculosissimo labore. Non omnino deficias ad minima, qui praestitisti majora. Quod promisi ejus viro pagano de te, imple propter te. Non confundatur mater in filia, quae praesumit in te, quae confugit ad te. Certè ut oculus cordis nondum credentium nobisque insulantium sanetur, os filiae curetur: & ut adquiratur sanitas animae illorum, praestetur puella sanitas membrorum suorum.

6. Talibus in ejusmodi sensum dictis lacrymabilibus deploratis, septima transferat dies, cum ecce nocte intempesta visitatur per somnum Megetia, videt apparentem sibi insignem virum visum, Diaconi praefertentem habitum. Illa eum rogare cepit, velut quemdam medicum spiritualem, ut os suum inspiceret, & si dignaretur, curaret. Verùm ille mox ut os ejus inspexit, vultu eam hilari serenoque * intuitu ait: Equidem adhuc os tuum non rectum; sed sursum adspice, & vide quid voliter super caput tuum. Continuo illa super se erigens oculos, vidit serpentem quemdam teterrimum supra se pennarum remigio volitantem, atque huc & illuc tortuosus anfractibus oberrantem. At pavescata Megetia horribili monstruosoque visu, insignis illius viri exhortatione firmatur, ad ipsam dicentis, Nisi prius istum serpentem occideris, sanari non poteris. Sed noli metueri, forti animo illi congregate, & omnino superabis. Quo audito Megetia fidei suae robore & de tanti adjutoris sui armata protectione, arrepta in tempore sibi met velut virgà oblatà, contra illum draconem teterrimum & tortuosissimum decertavit. Quem, etsi diu exercita diutius ab reluctante adversario delassata, ad extremum tamen ubi illum in capite percussit, continuo prostravit. Quo trepido gaudio expergefata, strato exsilens evigilavit. Cùmque somnii sui quid ratio portenderet cogitaret, nec liquidò intelligere valuisset, exinde oravit visita-

* ylm, gratiorum.

* forti, limina.

* f. facta;

Psal. 41. 42

* forti, in cuius.

3. Interea vir, focer & pater puellae nihilo adhuc permoti in laudem Dei verique ejus Martyris primi de tam miserabili causa uteri, rursus cœpere ob ejusdem curandam reliquam valetudinem, id est, vitiosi oris pravitatem, illa hominum remedia errorisque consulere, & longas moras temporum frustra contere. Namque annus integer & aliquot ferè menses evoluti sic erant. Tandem fidelis mater Vitula, archiatrum quemdam Felicem nomine Carthaginensis civitatis, fidelissimum praeter ceteris atque amicum domus suae, corrogavit ad se ipsam, ac super salutem ipsius unice obtestando constrinxit, dicens, Sic unica filia tua vivat, potestne curari Megetia de paralyti ista, an non? Tum ille: Fideliter dico, filiam tuam de hac causa penitus curari non posse, quia sic me voluisti constringere. Ipsa, inquit, junctura quasi carti, ubi oris & maxillarum retinacula quadam continentur, exclusa est à locis suis. Cui respondens mater Vitula, fidei suae stabilitate fundata, continuo retulit dicens, Ego non sic credo in Christo meo, quia sic relinquetur filia mea in hoc tanto paralyti malo. At ille fidei firmitatem valde admirans in femina, Hoc, inquit, omnipotenti Deo licet facere, cui credis: nam nihil speres ex nobis, quibus religiosa Vitula auditis, dimisso à se archiatro, assumens secum Megetiam suam adiit virum suum, & virum filiae suae, ac pio inflammata dolore, sic fari exorta est: Adquievimus, inquit, vobis miserè usque nunc, nec resistere viris mulieres valuimus: diu vestras pertulimus voluntates, ex quibus nullus fructus salutis filiae, nullus cessit effectus, ita ut ecce per annum & quot excurrunt amplius menses inter manus medicorum corpus filiae meae tantummodo fatigetur, nec omnino, sicut videtis, aliquid perficiendo sanetur. Rogo aliquando permitte & nobis, ut faciamus & nos quae expediunt nobis: eamus & nos ad medicum nostrum. Credo in illum, quia qui nolit Megetiam cum suo partu mortuo mori, ipse etiam eam faciet sano vultu suo inter homines conversari. His atque hujusmodi querimoniis deploratis iustis ac veris, nequaquam illi viri tali feminae virili animo induta valuerunt resistere. Maluerunt sponte cedere, quam quolibet alio iudicante victi discedere.

4. Flexis itaque illis in hanc sententiam matris Vitulae, marito scilicet simulque patre Megetiae, sed marito quidem adhuc pagano, patre verò Christiano catechumeno effecto nomine Pontio, Senatoriae dignitatis viro: (Dignum est ut ejus fidem in Christo cœpimus pronuntiare, ejus quoque vocabulum jam incipiamus cum debito honore pariter nominare: qui sanè quemadmodum initiatus Chri-

fiano nomine fuerit, quoniam locus videtur exigere, minime nos pigebit aperire. Quando enim religiosa Vitula, nondum de partis periculo liberata Megetia, ad Amicum Dei fuerat profecta, ibi in suis precibus etiam de hujus viri sui venerabilis credulitate instruxerat, ut ille imbueretur fide ac nomine Christiano. Quod sanè eidem illa ipsa nocte tali est visione revelatum. Vifa est quippe sibi met videre juxta ipsam beati Martyris Memoriam duo cerofaria luminosa pariter igne flammantia, ibidemque assistente secum atque apparente memorato Pontio viro suo, sibi dictum fuisse, Vitula, melius lucet cerofarium nostrum: unde volo scias me posuisse jam jugulos. Quo viso auditoque, religiosa Vitula somno expergefata, & manè * facta oratione suppleta, hoc ipsum quod in somnis viderat quibusdam ancillis Dei enarrare cepit. Et prior ipsa somnium suum interpretata respondit, dicens ad memoratas circumstantes virgines, Novit sanctitas vestra, quia citò Pontius credit in Christo, sicut confido de Christo meo. Nam hoc est, quod per somnium mihi significavit dicens, Volo scias Vitula, quia postui jam jugulos, non utique nisi sub jugo Christi. Sic ergo honorabilis Pontius effectus, ut dixi, primùm catechumenus Christianus sequenti anno, hifdem diebus quibus à religiosa Vitula beatus Stephanus pro salute mariti aeterna fuerat exortatus.)

5. Sed, ut dicere cœperam, consentientibus sibi viris suis, mater Vitula cum Megetia sua pariter de Carthagine profecta, pariter ad Memoriam beati Martyris pervenerunt, ac deinde ante sacrata ipsius limina prostrata, die noctuque flentes & ejulantes, cinere & cilicio squallentes, inde nobiles feminae homines non erubescerent, ut Deo essent placentes, susceperunt illud quod dictum in Psalmis audierant: *Fuerunt mihi lacryma mea panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus?* Etenim neque ista de ipsa nostra religione Christiana piis & nobilibus feminis deerant ab incredulis impropria, unde ante Dominum flebilibus vocibus, & amaris, ut scriptum est, verbis memorabant, & effundebant super se animam suam. Dicebant namque ab inimicis fidei nostrae, Ubi est Deus vester? Inclamabat ergo Vitula mater aurius Amici Dei, Domine Stephane, ecce adduxi Megetiam tuam ad te, quam tu ipse liberasti de morte. Nec nos in gaudium inimici fecisti venire, non tradens nos in animas tribulantium nos, qui detrahunt & desperant de Christo Domino nostro, & de te ejus tanto Amico. Fac, rogo, fac iterum erubescere eos de tota & de plena Megetia tua salute, sicut jam fecisti erubescere eos de ejus uteri periculosissimo labore. Non omnino deficias ad minima, qui praestitisti majora. Quod promisi ejus viro pagano de te, imple propter te. Non confundatur mater in filia, quae praesumit in te, quae confugit ad te. Certè ut oculus cordis nondum credentium nobisque insulantium sanetur, os filiae curetur: & ut adquiratur sanitas animae illorum, praestetur puella sanitas membrorum suorum.

6. Talibus in ejusmodi sensum dictis lacrymabilibus deploratis, septima transferat dies, cum ecce nocte intempesta visitatur per somnum Megetia, videt apparentem sibi insignem virum visum, Diaconi praefertentem habitum. Illa eum rogare cepit, velut quemdam medicum spiritualem, ut os suum inspiceret, & si dignaretur, curaret. Verùm ille mox ut os ejus inspexit, vultu eam hilari serenoque * intuitu ait: Equidem adhuc os tuum non rectum; sed sursum adspice, & vide quid voliter super caput tuum. Continuo illa super se erigens oculos, vidit serpentem quemdam teterrimum supra se pennarum remigio volitantem, atque huc & illuc tortuosus anfractibus oberrantem. At pavescata Megetia horribili monstruosoque visu, insignis illius viri exhortatione firmatur, ad ipsam dicentis, Nisi prius istum serpentem occideris, sanari non poteris. Sed noli metueri, forti animo illi congregate, & omnino superabis. Quo audito Megetia fidei suae robore & de tanti adjutoris sui armata protectione, arrepta in tempore sibi met velut virgà oblatà, contra illum draconem teterrimum & tortuosissimum decertavit. Quem, etsi diu exercita diutius ab reluctante adversario delassata, ad extremum tamen ubi illum in capite percussit, continuo prostravit. Quo trepido gaudio expergefata, strato exsilens evigilavit. Cùmque somnii sui quid ratio portenderet cogitaret, nec liquidò intelligere valuisset, exinde oravit visita-

Locus corporis.

Psal. 31. 5.

* cognata Megetiae in obviam missa.

37 ri, confirmarique poposcit, ac deinde se quieti permisit. A Ecce denuò videt illum decorum habitu juvenem, nivea veste fulgentem, ac statim jacenti sibi met velut manu porrecta, audivit jubentem pariterque dicentem: Surge, sic curaris. At verò Megetia, ut ante medico homini facere consueverat, capite opposito, quasi fovenda ora sua ei offererebat. Sed ille, ut pote ignorantis corrigens factum, respondit eidem, Ut quid hoc facis? Prius sunt tibi oculi curandi. Illa retulit dicens, Domine meus, oculos sanos habeo, sed ut os meum cures rogo. Et ille, Jam, inquit, tibi dixi, prius sunt in te oculi curandi. Tunc velut caelestis archiatrus, spiritu cordis secreta introspicens quasi cutem medicinacollyrium imposuit, oculos superhivavit, atque discessit. Verùm cum manè factò hoc ipsum religiosa Megetia somnium suum carissimis suis & sanctissimis feminis indicaret, in ipso sermone narrationis suae ultro corde compuncta & cuiusdam peccati sui recordatione subito stimulata, peccatum suum confitei non distulit, sed sicut scriptum est, delictum suum agnovit, & injustitiam suam non operuit. Ecce ergo qui illi erant oculi prius curandi, non utique corporis, sed cordis, quod, ut spiritualis medicus, gloriosus Stephanus pronuntiavit illi dicens, Prius sunt tibi oculi curandi. Sanandum quippe erat quod vitiosum latebat in mente, ut sic demum sanaretur quod depravatum carnabatur in corpore. Hinc ille quoque teterrimus serpens, qui super caput volitabat, quia principalem rationalis animae mentem obrinebat, conterendus fuerat & vincendus. Dum enim reatus cuiusque delicti humiliter agnoscitur, caput colubri panitendo quassatur, cordis oculus confitendo purgatur. Duodecimo igitur die, ex quo cum sua ad Amicum Dei venerat matre, dum orat ad locum sacratae Memoriae pulsans fidei pietate, non solum affectu cordis, verùm etiam motu corporis, ipsa ostiola Memoriae impulsu patefecit, ac vim faciens regno Dei, caput suum intromisit interius, & super cubile sanctuarum reliquiarum confixit, lacrymisque suis omnia illic lavit, atque rigavit. Verùm ecce illo desuper miserante qui appropinquat contritis corde, Megetia famula Dei quadam sibi visibili & adredebili manu os suum corrigi & compalpari persensit. Quae postea quàm ab oratione surrexit, circumstantibus choris virginum sanctarum, ibidemque pro illa & cum illa Deo laudes dicentium, tremens & gaudens hoc ipsum indicavit. Quale tunc quantumque in omnibus membris fecerit gaudium & stendi ante ipsum Deum excitaverit affectum, vix poterit explicari.

7. Sed ante quàm gesta rei ad finem optatissimum veniamus, ubi plenam perfectamque salutem religiosae Megetiae, Amico Dei curante atque auxiliante in nomine Christi, demonstraturi sumus, quod in medio hujus aliud mirabiliter contigerit, nequaquam praeterire debemus. Cùm ferme quadraginta diebus circa sancti Martyris locum orando mater filiaeque persisterent, ecce repente venientibus litteris, sibi met Carthagine directis, quò pater puellae honorabilis Pontius diceretur corpore aegrotare, ad eundem visendum de Uzalensi civitate profecta sunt. Verùm cum in medio itineris, aestuum causa, fovendi corporis gratia lavacris uti voluissent; adfuit in praesenti quadam domestica ab infideli * cognita Megetia, & in obviam missa, non tam ad salutandum, quàm potius ad explorandum. Quae cum curiosus cuperet benedictae Megetiae nuda ora vultusque conspiceret, intravit cum ea in obsequium, & ubi quantum voluit in faciem famulae Dei intendit, prorsus integrum sibi met apparens os Megetiae sanumque conspexit. Quo viso, obstupescata atque mirata illa domestica, quae aliud quàm sperabat invenit, continuo ad quadam juxta stantem sacram virginem convertit sese, & nominatim eam compellans ait: Infans Helpidiana, sana est prorsus domina Megetia. Sic enim Dei gratia vigeat in Megetia, ut licet ejus plenior cura in corpore ex parte aliqua differretur, perfecta tamen sanitatis species reverberandis incredulorum oculis objiceretur. Quod illa ancilla Dei intelligens magnum mysterium Dei, illi mulierculae respondit dicens, Increduli vel modò credite.

8. Rursus apud Carthaginem cum benedicta Megetia quadam die cum viro suo pagano sermonem conferret, & inter fabulas dum viro suo ore integro vultuque apparetet, commotus tali visione vir ejus gratulari cepit ac dicere, Domina Megetia, sanam te prorsus adspicio. Verùm illa dissimulando interim tegens quod divina virtus in se de-

monstrabat, sermonis sui cursum tenebat. Iridemque ille quod videbat tacere non poterat, & sicut prius eidem respondebat: Sana es prorsus, Deo gratias. At illa impleta gaudio, tandem subridens, ait marito: Vel modò jam credes Christo? Et ille: Quid vis, inquit, faciam patri meo: nam & ego Christianus fieri volo.

9. Sed ut jam ad terminum quem promissimus veniamus, dies Paschae sanctissimus propinquabat, ecce benedicta Megetia à quadam amica atque nobili femina Rustica rogabatur, ut voto suo solvendo beato Martyri Cypriano in Mappalia secum pergeret, & sollemnitati pariter interesset. Quod Megetia facere se non posse caufabatur, B sciens quid in se Dei potentia infidelium oculis ostenderet, quid * plenè salutis caelestis gratia reservaret. Tamen amicam contristare nolens, non penitus negavit, sed planè ad illum diem quod Deus voluisset facturam se esse promisit. At ubi illa amica discessit, non destitit die noctuque orationi instare Megetia. Buccellam sanè omni die in oleo sanctificato tinctam prius accipiebat, & sic ceteros cibos sumebat. Quadam verò nocte visitavit in somnis, ita ut se juxta Memoriam beati Stephani stantem putaret, ibique juvenem illum speciosum cerneret, candida luce perfusum & insigni equo subvectum, lampadesque quàm plures lucentes, ac praecedens ei splendidissimum apparatus, sibi que ab eodem clara voce dictum, Ad te pertinet ista lux, Megetia, suscipe illam. Post quam visionem expergefata gaudioque repleta, statim ubi se sanam sensit, manus suas ad os suum faciemque inspiciendam applicavit, & quasi primum gaudio soli sibi non credens, ancillas suas quae circa lectum suum quiescebant, clara voce excitavit, & ut ad se inspiciendam atque contemplandam accurrerent, advocavit. Tum illae, ut viderunt in domina sua donum Dei fuisse impletum, votumque omnium esse perfectum, omnes pariter in laetitia exclamaverunt, & in laudem Dei eruperunt. Advenit etiam ille ab amica praestitutus sibi met dies, venit à diversis ad religiosam Megetiam, ut sicut promiserat, ad destinatum locum caras suas non deferendo pergere dignaretur. Sed Megetia Dei famula velamento adhuc, sicut solebat, ore contexto, ab intimo cubiculo ad amicas suas foras egressa est. Quas ubi de se aliquandiu tristes esse permisit, subito illo à facie velamento ablato, & vultu demonstrato ait, Ecce vos videte quid in me Deus dignatus est perficere, & unà mecum gaude- te, & ipsi Domino pro me gratias agite. Quam ubi omnes conspexerit, gaudentes & Dominum benedictens, osculis lambere, & eam complexari cœperunt. Tunc omnes unà ad ecclesiam perrexerunt cum ea, & vota sua Domino persolverunt. Peracto autem sancto Pascha Domini, etiam ad Uzalensem civitatem religiosa Vitula unà cum Megetia sua aliisque religiosis feminis venit, voraque sua de salute filiae plena & perfecta Christo Domino Christi que Amico in conspectu omnis nostrae Ecclesiae congaudentis atque congratulantis hilariter reddidit, ferventer exhibuit, fructuosèque persolvit.

CAPUT III.

Donatus quidam apothecam habens, ferè ducenta vasa vini corrupta reperit, cuius jussu minister lagenam ex omnibus vasis impletam adulerat, & ad sanctum Stephanum currens, ibique ponens oravit, & reversus cum lagena in omnibus vasis ex eadem infudit, & reparatum est vinum.

DONATUS quidam dicitur homo, sanè honestissimi quoque filii nomine Rustici praefectorum numerarii cunctis bene notissimi pater. Hic in fundo suo suburbano cum loco & nomine vocitato, probi generis vina quotannis condere & conservare consueverat. Interea, ut possessori- bus mos est, commodorum quaestuum causa, quolibet terrae repositos fructus tunc malle venales emtoribus publicare, cum votis exoptatorum lucrorum avariora concurrunt pretia temporum, visum est memorato domino praedii, cum quodam homine suo, vini scilicet gustatore peritissimo, apothecam suam primitus intrare, ac per singula vasa examinando vina approbare. Quo factò, mox ut degustator hautum vasis merum applicuit iudicio labiorum, continuo stupefacta in homine ora vultusque palluere. Nam praeter quod vini teterrimus color aversandum oculis ex se offerrebat adspectum, etiam tristissimus sapor labiis marendum ingerebat gustum. Verùm cum hoc malum in uno tantum vase consistere putaretur, non tam molestante dam- num jactura patris-familias habebatur. At ubi per singula

* f. plenè facta.

Locus corporis.

vafa cœptum est circuire, omniumque vasorum, id est, ferme ducentorum numerus examinatus similiter degenerasse ac deperisse repertus est; quis tunc ibidem fuerit possessoris animus, quis ipsius apothecarii luctus, puto quod ignorare non possit omnis compatiens animus humanus. Non enim re vera minimum & contemnendum detrimentum damnumve contigerat, sed ducenta, ut dixi, ferè quæ putabantur vasa vino suavissimo plenissima, eadem è contrario reperiebantur, nec aceti, sed cuiusdam corruptissimi & fœculentissimi liquoris squalore adimpleta. Quid ageret ita rei labefactæ suæ dominus, vindemiæ suæ interitum non adhuc in vitibus, sed quod est gravius, in ipsa perpeffus apotheca? Quid, inquam, ageret, quid tam corrupto nec jam dicendo vino facere potuisset? An forsitan qualicumque abjectissimo pretio vendidisset? Sed quis tam fatuus emtor ad rem fatuam accessisset? An saltem effunderet atque projiceret? Sed quis ita oblitus laborum suorum esset, ut qualescumque anni fructus proculcandos hominibus belluisque facillè exponeret? Tandem fluctuabunda in talibus mæroribus anima divinæ adspirationis aurâ perfata in portum fidiſſimum stationemque tutissimam velſicande deducta est gratiâ. Nam multa secum agitantî hæc potior sententia animo insedit possessoris, confugiendum esse ad Amicum Dei Stephanum sanctum, primum Martyrem Christi. Proinde jubet illi prægustatori vini sui, ut unam lagunculam ex quolibet vasorum suorum adimpleret, eamque ad beati Memoriam, benedicendam diluculo deportaret, atque exinde sanctificatam continuo referret, tuncque ex illa per omnia vasa parum quid superfunderet atque discederet. O Domine, Domine, cui cura est pro homine, omnia benignè faciens propter hominem, qui per sanctos tuos olim aquas amaras & infecundas ligno immisso & vase salis injecto sanasti, ac per te ipsum, Domine, aquam in vinum convertisti, ipse nunc & per Amicum tuum Stephanum sanctum, reparasti in statum pristinum vina perdata, versâ amaritudine in suavitatem, nigredine in candorem, mærore in exultationem. Propere igitur domini sui iussa minister ille fidelis exsequitur: lagenam, ut fuerat præceptum, hausit, perrexit, apposuit, reportavit, vasisque singulis permodicum quid contribuit, & abiit. Altera die memor fidei mandati que sui, surgit paterfamilias matutinus, ministerii conscium ministrumque convenit, unâ secum ad apothecam comitem ducit: inspicuntur denique cuncta per ordinem vasa: vinum hauritur, nitor in colore conspicitur, sapor in gustu approbatur, tristitia in gaudium commutatur, & quid quantumque fides in Christo ejusque gloriosissimo Amico valeat reperitur, cunctisque audientibus mirantibusque succeditur: denique illa probatissima vina condigno pretio emtoribus distribuuntur. Ecce qualiter divina providentia utilitatibus hominum deservit: & quid tandem Deo pro tantis ejus beneficiis exhibetur aut redditur?

CAPUT IV.

Ubi draco de celo magnificus apparuit, à cuius conspectu universa plebs ad Stephani limina confugit, & ipsis orantibus paulatim inter vellera nubium subtractus non comparuit.

QUADAM die agebantur nundinæ in nostra civitate, & horâ jam meridianâ cæli facies serena in terram & caliginosam aëris turbidinem subito est commota. Ecce autem desuper adspicitur igneus quidam & immensæ magnitudinis propendens in caput è nubibus draco. Quod non ita insolitum & novum debet videri, non solum propter notitiam popularem, verum etiam Scripturæ sanctæ auctoritatem, quæ de draconibus sic memorat dicens: Laudate Dominum de terra, dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum ejus. Abyssus namque dicitur, non tantum hic deorsum aquarum inestimabilis profunditas, sed etiam sursum istius caliginosi aëris, quem suspicimus, immensitas, qui maris ac terræ humore videtur pinguefcere: cuius impulsu stabiles auræ excitantur, velut lanæ vellera nubes agitantur, fulgura ignita emittuntur. Quæ omnia ne, sicut insipienter sapientes putant, casu & fortuito fieri crederentur, sancta Scriptura vigilanter providit: & postea quàm dixit, Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, continuo subiunxit de ipso universitatis Creatore atque Rectore, & ait, quæ faciunt verbum ejus. Proinde pendente ex hac, ut dixi, providentia dispensationis Dei, & nubibus flammantem draconem tamquam de superiore abyſſo procedentem atque emicantem, cum aliquandiu huc atque illuc morus aër ferret atque deferret, ac jamjamque præcipitandum super mediam civitatem tremor omnium qui aderant expectantium & stupentium cernebat, fugere conventu publico popularis turba cœpit, & passim quacumque timor egerat, sicut quisque poterat, discurrebat. Totus denique ipse dissolutus perturbatusque mercatus. Relicta namque omni negotiatione terrena, pro sola tantum homines metuebant vita. Quis enim tunc quæreret lucra pecuniæ, in tanto discrimine damna deploſans animæ? Aut quis cogitaret vel corporis victum, formidans vitæ suæ ultimum occasum? Quis porro cuperet vestem, metu mortis amittens mentem? Magnus etiam concursus multitudinis ad gremium Ecclesiæ matris, ad misericordiam protinus convolvavit Dei Patris. Ad ipsam Amici Dei sacram Memoriam in facie prostrata jacebat diversâ ætas, dispar quæque sexus. Tandem pro cunctorum fletibus opportunè ad Christum domini Stephani fusa prece, clementiâ Dei annuente, horrendus ille draco paulatim cœpit à conspectu minimum inter nubium septa subtrahi atque velſicandi, & quæ venti incubuerant, redeunte cæli serena facie, discuti atque propelli, ac sic revocatis animis, atque à tanta tristitia in lætitiâ reductis, reddebantur Deo & Amico ejus uberes gratiæ cum ingentibus lacrymis de inopinata gratulatione profusis.

2. Ad hæc accedit etiam aliud quiddam ex hoc ipso miraculo mirabilis: ne ignara in omnibus fragilitas humana, nihil de divinis judiciis & beneficiis evidentiis apertiusque edocta, ita ut dignum fuerat, existisset grata. Ecce namque altero die procurante divina dispensatione quidam negotiator numquam nostræ cognitus regioni, Subdiaconum nostrum nomine Sennodum in loco * Membloutano ultro convenit, & ad se vocavit, & quissam vel unde esset ab eodem flagitavit. Qui ubi se Subdiaconum Uzalensis Ecclesiæ memoratus est, respondit continuo idem ille ignotus homo, (si tamen solum homo: credendum est enim quia Angelus & homo; neque enim hoc vel inauditum atque inexpectatum est, sive religioni Christianæ sive notitiæ humanæ, sanctos Angelos terreno habitu & visibili specie plerumque hominibus apparuisse.) Dedit ergo Subdiacono memorato velum variis pictum coloribus, in quo inerat pictura hæc. In dextera veli parte ipse S. Stephanus videbatur adsistere, & gloriosam crucem propriis repositam humeris bajulare, qua crucis cuspidem portam civitatis videbatur pulsare, ex qua profugiens draco teterrimus cernebatur exire, Amico Dei videlicet adventante. Verum ille serpens noxius nec in ipsa fuga tutissimus, sub triumphali pede Martyris Christi contritus adspiciebatur & pressus. Talis itaque pictura veli non omnino absque mysterio Dei ubi à memorato Subdiacono allata pariter atque suspensa est ante ipsam Memoriam tanti patroni, omnis ætas omnique sexus intueri & mirari cœpit, tamquam spectaculum grande, quo scilicet auctore quove liberatore draco ille extinctus est hostisque devictus. Gestæ quippe rei fidem præcedentis diei commendabat in animis omnium adtestatio sequentis diei. Namque illud quod studiosius cernebatur in velo, hoc jam credibilis tenebatur in vero. Concurrebat enim pictura cum gratiâ, & tam divinitus pridie gestum salutis beneficium recolebatur, quàm postea in veli imagine advertebatur. Denique ex ipsa congruentia diei præcedentis atque sequentis veritatis, & imagine rerum & quorundam exemplariorum, tantus in multis stupor pariterque amor, admiratio & gratulatio accendebatur, ut à cunctis nihil aliud omnino vel diceretur vel affirmaretur nisi hoc unum, Verè quia per Amicum suum Deus istam liberaverit civitatem, & grandem à nobis depulit pestem. Et re vera Dei fuit ad homines quædam allocutio in velo tacitè significantis quodammodo, & dicentis, O miseri mortales, quale heſterna die draconis evaseritis incendium, vel cuius pro vobis advocati fuerit acceptum suffragium, isto sequenti die istius veli figuratone intelligite, atque gaudete. Hinc vestram & præcedentem tentationem & subsequenter liberationem apud vosmetipsos conferte, exinde non dubii, sed certi, Deo vestro per Amicum meum gratias agite. Ecce draconem de vestra civitate cernitis fugatum & expulsum, ecce conterentem caput ejus primum Martyrem meum: ecce Crucis trophæum, per quod vicistis inimicum. Hoc ergo modo civitate nostra à tanto periculo primitus liberata,

Exodi 15. 25. 4. Reg. 2. 21. Joh. 2. 9.

* f. par. vel. per. b. t. c. 5.

Psal. 148. 7.

liberata, ac postea tali per congruentem picturam veli admonitione instructa & illuminata, gemino miraculo est omnis pia anima in Dei gloria exhalata.

CAPUT V.

De dispensatore pecunia publice Carthaginis liberato. IN suprascriptis miraculis domini Stephani patroni communis, virtutes sanitarum & visiones somniorum effectusque eorum mediocritate nostra nos digessimus meminimus: nunc verò evidenter & occultata fide humani habitus corporales apparitiones & demonstrationes in foro, in iudiciis, in luce diei, & conventu populorum, ordinum dignitates hominibus vigilantibus & videntibus exhibitas per ipsum Amicum Dei, adjuvante Domino cupimus enarrare. Igitur dispensator pecuniæ publicæ Carthaginensis civitatis, Florentius nomine, sicut in talibus functionibus fiscalium actionum evenire aſſolet actoribus earum, ut motus sæpe potestatum sub quibus degunt, & quorum ditioni inserviunt, incurrant; idem usque ad periculum ditionis offensam judiciariæ indignationis incurrerat. Quæ de re ex præcepto nescio unde Proconsulis, præcipitanter iustus est rapti, & ejus mox obtutibus sisti. Quod cum absque ulla mora officium quod patebat impleſſet, memoratumque dispensatorem raptum per publicum sedenti Proconsuli in secretario obtulisset; continuo pallor ingens cœpit discurre per corda eorum qui aderant, & videbant, atque humana miseratione hominem dolebant, ejusque periculum metuebant. Interea viso protinus quem furialiter quærebat, exsurgit in voce terribili potestas irata, minaci eundem dispensatorem interrogatione perturbans. At præfecti hominis fugata mens metu, nec quid diceret inveniebat. Sed ecce Deus ille magister è celo prospiciens super filios hominum, misere severitati lenitatem, minas transferens in benignitatem, castigando amans, amando consolans, iudex in flagellis, pater in blandimentis, ubique fidelis, nulloque crudelis; ipse ergo Deus Dominus ad liberandum eum hominem Angelum suum misit, de quo dictum est, Immitit Angelus Domini in circuitu temptationum eum, & eruet eos. Nam cum dispensator ille vitæ suæ incertus ac dubius sub tanto metu terribilibus potestas inter questionarios adstaret, repente pullatum se à tergo perſenſit. Statinique paululum cervicæ defixa, oculisque furtim retrorsum reductis, videt velut unum de carnificibus circa se adsstantem, sibi que suggerentem quid ageret, quem rogare deberet, dicentem & admonentem, Invoca S. Stephanum. Quo viso auditoque Florentius, suæ menti ac sensui redditus, & fugâ dudum recreato animo confortatus, gloriosum Stephanum intra semetipsum orare atque invocare minime desisteat. Deinde levata parumper facie ad interrogantem iudicem, oculos intendit in iudicis aſſeſſorem. Quem cum nova facie, novoque hilari sibi ardentem, & spem salutis plenissimam pollicentem. Quid multa? Sensum coepere illi furialitatem lenitatemque deduci: ita ut non formidaret iudicem, sed agnosceret patrem; nec cuius securum capiti suo pertimesceret, sed cuius favorem propriæ sa-

lutis speraret. O Domine, Domine, qui veras tuas laudes in sacris tibi Psalmis decantari non arrogant, sed misericorditer jubes; non pro tua jactantia, sed pro nostra tutela, cum dicitur, Tu dominaris potestati maris, matum autem fluctuum ejus tu mitigas. Sicut consonat etiam Evangelica auctoritas, ubi imperio Christi tui dum levigarentur turbulenti fluctus ac venti, mirantes dixere discipuli, Quæ hæc est hic, qui imperat ventis, & mari, & obediunt ei? Verissimumque quod etiam alibi in sermone Scripturæ sacræ dicitur de te: Cor regis in manu Domini, sicut aqua decurrens, quocumque voluerit, illic detorquet eum. Tu enim Domine de consulari irata primitus & post tranquillata potestate erga dispensatorem, illud nostris temporibus exhibuisti, quod in antiqua Scripturæ auctoritate prædicto ferocientis & rursus blandiente regia potestate, circa Esther meminam sanctam ostendisti, & in memoriam posteris legendum sciendumque dedisti. Proinde dispensatorem Florentium Proconsul, non jam ut officialem suum, sed tanquam filium remotis carnificibus, non solum ad sese atque ad gremium suum absque ullo timore viciniùs iussit accedere, sed & eum cœpit paterna affectione familiaribus commone-re, ac deinde indulgè veniâ vitæque concessâ liberum facit de secretario abscedere. Quo factò qui adsstantes & pro hominis periculo pia sollicitudine trepidabant, abeunte absoluto & illæso dispensatore, mixto cum stupore gaudio, modo hæsitabant, modo exultabant, modo inter se mirantes & disquirentes dicebant, Unde ista tam repentina rerum commutatio atque conversio, quæ Proconsulare potestatem omni severitate exutâ ad tantam humanitatem lenitatemque perduxit, ut hominem ad vitam ab ipso mortis limite reduxerit?

2. Porro autem Florentius, licet transacto periculo, adhuc tamen ex priore metu aliquantulum animo faucis donum reverſus est. Nulli sanè suorum est in tempore confessus quid acciderit, quid viderit, quid evaserit. Verum nocte eadem per somnium videt sibi apparentem illum qui in secretario à se visus fuerat, invenit specie vestitum, limine, atque ultro nominatim compellatus audit: Quid est Florenti? Agnoscis me? Ego sum qui in secretario apparui tibi, teque de morte liberavi. Quem cum Florentius agnovisset, ipsumque esse Stephanum intellexisset, ubi eum adorare voluit, manu mento supposita ab illo elevatus est; Expergestus autem Florentius surgit matutinus, cupiensque grates Deo persolvere, ejusque Amico vota sua reddere, solus ad Uzalensem urbem proficiscitur. Sed cum via sibi incognitæ essent, viator ignarus orabat tacitus intra semetipsum, & ejusdem gloriosi Martyris Christi implorat ducatum. Verum cum ipse prece manderet, ecce in silentio precantis Presbyter nostræ Ecclesiæ Firmus nomine Florentio aliunde superveniens adjungitur. Quem conspicens Florentius percunctatus est quò iter ageret. Respondens memoratus Presbyter, ad Uzalensem se pergere civitatem, unde etiam se presbyterum esse confessus est. Tunc Florentius animo exhilaratus gratulari plurimum cœpit, omne suum gaudium celare non potuit, sed ab ipso rei gestæ exordio suprascripto Presbytero itineris sui comiti adjuncto, quæ secum divina misericordia per gloriosum Amicum suum egerit, ordine indicavit. Deinde finito itinere Florentius unâ cum Presbytero ad civitatem venit, beati Martyris limina humili pietate ingressus, & pavimento prostratus omnipotenti Domino Jesu Christo ejusque beatissimo Amico gratias egit. Monasteria quoque ingressus venerabili Episcopo, simulque fervorum Dei ad se concurrenti choro, omnia hæc enarravit: Et nos quoque secum per multam gratiarum actionem, in laudes Dei & coronam martyris Stephani alacriter excitavit ac ferventissimè accendit: Hæc dicta sunt à nobis pauciora de multis quæ valuit stilus indagare, & legenda magis cum desiderio, quàm cum fastidio religiosi pectoribus commendare.

* f. par. vel. per. b. t. c. 5.

Psal. 33.

Psal. 88.

Matth. 8. Luca 8.

Prov. 21.

Esther. 15.

al. qui evaserit.

FINIS.

ERRATA TOMI SEPTIMI.

IN TEXTU.

P Ag. 83. lin. II. Cajus, lege Caius.

IN ARGUMENTIS LIBRORVM ET CAPITVM.

P Ag. 59. lin. 14. soli, leg. solas.
116. l. 2. casus, leg. casus.
268. l. 8. quam, leg. quam.
435. l. 18. quod, leg. quod.

455. l. 8. post, eorumdem temporum, adde, in Regum, Psalmorum,
& Salomonis libris.
487. l. 23. post, scripserunt, adde, Osee, Amos, Iſaia, Michaa, &
subſequentiis.

IN NOTIS.

P Ag. 41. Not. b. dele, quæ pœna erat hominum plebei, seu ter-
tii ordinis.
45. Not. b. per 22. annos, leg. per 23. annos.
Ibid. post, decimo-septimo, adde, vel decimo-octavo.

Ibid. & tertio anno, leg. & quarto anno.
62. Not. d. Romi, leg. Remi.
75. Not. b. Angustiæ, leg. Angustiæ.
628. Not. c. inerrabili, leg. inenarrabili.

IN MARGINE.

P Ag. 42. maneat, leg. numerat.
89. dele, sequentia minime.

209. locum, leg. locus.
519. Efdæ 33. leg. Efdæ 3. 3.

Præterea consule asteriscos Syllabi in voluminis sine, inque eodem Syllabo pag. 703. lin. 13. loco, Doctoris Sorbonici, scribe Doctoris
Theologi Facultatis Parisiensis.

IN APPENDICE.

P Ag. 2. lin. 13. liber Evodii nomine inscriptus, leg. libri duo ad Evodium.

